

T.C.

ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**SABÛHÎ AHMED DEDE’NİN İHTİYÂRÂT-I SABÛHÎ ADLI
MESNEVÎ ŞERHİ (IV.-VI. CİLT) (İNCELEME-TENKİTLİ
METİN-SÖZLÜK)**

DOKTORA TEZİ

Ayşe KORKMAZ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİMDALI

ANKARA, 2021

T.C.
ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**SABÛHÎ AHMED DEDE’NİN İHTİYÂRÂT-I SABÛHÎ ADLI
MESNEVÎ ŞERHİ (IV.-VI. CİLT) (İNCELEME-TENKİTLİ
METİN-SÖZLÜK)**

DOKTORA TEZİ

Ayşe KORKMAZ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİMDALI

Prof. Dr. Mustafa ARSLAN

Tez Danışmanı

ANKARA, 2021

ONAY SAYFASI

Ayşe KORKMAZ tarafından hazırlanan “SABÛHÎ AHMED DEDE'NİN İHTİYÂRÂT-I SABÛHÎ ADLI MESNEVÎ ŞERHİ (IV.-VI. CİLT) (İNCELEME-TENKİTLİ METİN-SÖZLÜK)” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği ile Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı’nda Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesi	Kurumu	İmza
Prof. Dr. Mustafa ARSLAN	AYBÜ/İTBF/Türk Dili ve Edebiyatı	
Kabul ☐ Red ☐		
Prof. Dr. Sait OKUMUŞ	AYBÜ/İTBF/ Türk Dili ve Edebiyatı	
Kabul ☐ Red ☐		
Prof. Dr. Mustafa ERDOĞAN	AYBÜ/İTBF/ Türk Dili ve Edebiyatı	
Kabul ☐ Red ☐		
Doç. Dr. Neslihan İlknur KOÇ KESKİN	AHBVÜ/Edebiyat Fakültesi/ Türk Dili ve Edebiyatı	
Kabul ☐ Red ☐		
Doç. Dr. Bilal ÇAKICI	Ankara Üniversitesi/ Türk Dili ve Edebiyatı	
Kabul ☐ Red ☐		

Tez Savunma Tarihi: 23.09.2021

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı’nda Doktora tezi olması için şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Doç. Dr. Seyfullah YILDIRIM

BEYAN

Bu tez çalışmasının kendi çalışmam olduğunu, tezin planlanmasından yazımına kadar bütün aşamalarda patent ve telif haklarını ihlal edici etik dışı davranışımın olmadığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, bu tezde kullanılmış olan tüm bilgi ve yorumlara kaynak gösterdiğimi beyan ederim. Tarih (23.09.2021)

Ayşe KORKMAZ

Kızım Defne Nil'e...

TEŐEKKÖR

Bu çalıřmanın yűrűtűlmesi sırasında ilgi ve desteęini esirgemeyen ve takıldıęım her noktada bana ıřık olan danıřman hocam Prof. Dr. Mustafa ARSLAN'a ve emeęi geçen tűm hocalarıma; Arapça bűlűmlerin tercűmesinde destek veren kayınpederim Recep KORKMAZ'a; aynı eserin farklı ciltlerini çalıřmamızdan dolayı sűrekli bilgi alıřveriřinde bulunduęum Emre TÖRE'ye teőekkűrlerimi sunarım.

Ayrıca bu uzun ve yorucu sűrete bana destek olabilmek için elinden geleni yapan, beni cesaretlendiren eřim Edip KORKMAZ'a ve manevî olarak hep yanımda olan annem ve babama teőekkűrű borç bilirim.

Bu doktora alıřması Tűrkiye Bilimsel ve Teknolojik Arařtırma Kurumu'nun (TűBİTAK) 2211-E Doęrudan Yurt İçi Doktora Burs Programı kapsamında desteklenmiřtir. Doktora eęitimim boyunca çalıřmalarımı destekleyen TűBİTAK'a da teőekkűr ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	III
ABSTRACT	IV
KISALTMALAR DİZİNİ	V
TABLolar DİZİNİ.....	VI
ŞEKİLLER DİZİNİ	VII
GİRİŞ.....	1
1. SABÛHÎ AHMED DEDE	4
1.1. Adı ve Mahlası	5
1.2. Ailesi ve Doğumu.....	5
1.3. Eğitimi.....	6
1.4. Bektâşîlik Yılları	7
1.5. Mevlevîlik Dönemi	8
1.6. Vefâtı.....	11
1.7. Edebî Kişiliği.....	11
1.8. Eserleri	12
2. İHTİYÂRÂT-I SABÛHÎ	14
2.1. <i>İhtiyârât-ı Sabûhî</i> Hakkında Kaynaklardaki Bilgiler	14
2.2. <i>İhtiyârât-ı Sabûhî</i> 'nin Dönemin Diğer Şerhleri Arasındaki Yeri	16
2.2.1. <i>İhtiyârât-ı Sabûhî</i> ve <i>Şerh-i Cezîre-i Mevlevîyye</i>	17
2.2.2. <i>İhtiyârât-ı Sabûhî</i> ve <i>Şerh-i Mesnevî-i Şerîf-i Şem'i</i>	18
2.2.3. <i>İhtiyârât-ı Sabûhî</i> ve <i>Câmi'ü'l-Âyât</i>	21
3. İNCELEME	40
3.1. <i>İhtiyârât-ı Sabûhî</i> 'nin İçerik ve Şerh Planı.....	40
3.1.1. <i>İhtiyârât-ı Sabûhî</i> 'nin İçerik Planı	40
3.1.2. <i>İhtiyârât-ı Sabûhî</i> 'nin Şerh Planı	44
3.1.2.1. Dördüncü Cildin Dibâcesinin Şerh Planı	44
3.1.2.2. Dördüncü Cildin Şerh Planı	46
3.1.2.3. Beşinci Cildin Şerh Planı	68
3.1.2.4. Altıncı Cildin Şerh Planı.....	95
3.1.2.5. Dördüncü, Beşinci ve Altıncı Ciltlerin Karşılaştırması	119
3.2. Şerh Metodu	123
3.2.1. Tercüme	123

3.2.2. Açıklama.....	126
3.2.3. İktibas Kullanımı	133
3.2.3.1. Âyet İktibasları	134
3.2.3.2. Hadîs İktibasları	165
3.2.3.3. Manzum İktibas Kullanımı	181
3.2.3.4. Mensur İktibas Kullanımı	191
3.2.4. Tahkiye Unsurları	195
3.2.4.1. Peygamber Kıssaları	196
3.2.4.2. Dinî Şahsiyetlere Ait Menkıbeler	207
3.2.4.3. <i>Mesnevî</i> 'den Hikâyeler	212
3.2.5. Kelime Anlamının Verilmesi.....	215
3.2.6. Belagata İlişkin Unsurlara Yer Verilmesi	217
3.2.7. Dilbilgisi İzahlarının Kullanımı.....	218
3.2.8. Farklı Şerh İhtimallerinin Değerlendirilmesi	220
3.2.9. Reddiyeler.....	221
3.2.10. Örneklendirme	223
3.2.11. Şahısların Tavsif Edilmesi.....	225
3.3. Dil ve Üslup Özellikleri	226
3.3.1. Dil Özellikleri	226
3.3.2. Cümle Bilgisi.....	231
3.3.3. Seci Kullanımı	234
3.3.4. Atasözlerinin Kullanımı	235
3.3.5. Şerh Edilmeyen Beyitlerdeki Kelime Anlamı	236
4. İHTİYÂRÂT-I SABÛHÎ'NİN METNİ.....	238
4.1. Nüshalar ve Nüsha Tavsifleri	238
4.2. Nüsha Şeceresi	248
4.3. Metnin Kurulmasında Takip Edilen Yol	254
4.4. Metin	261
4.5. Sözlük.....	700
4.5.1 Şerh Edilen Beyitlerdeki Kelimelerden Oluşan Sözlük	700
4.5.2. Şerh Edilmeyen Beyitlerdeki Kelimelerden Oluşan Sözlük.....	707
SONUÇ.....	719
KAYNAKLAR.....	724

ÖZET

Sabûhî Ahmed Dede'nin İhtiyârât-ı Sabûhî Adlı Mesnevî Şerhi (IV.-VI. Cilt) (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük)

İhtiyârât-ı Sabûhî 17. yüzyılda Sabûhî Ahmed Dede tarafından yazılmış bir *Mesnevî-i Ma'nevî* şerhidir. Şerhin amacı *Mesnevî*'deki âyet ve hadis ihtiva eden beyitleri şerh ederek *Mesnevî*'nin *Kur'ân* ve sünnete uygunluğunu ispatlamak, *Mesnevî*'deki Arapça beyitlerle müşkil beyitleri açıklamaktır. Bu şerh ile mevlevîhanedeki yeni öğrencilerin *Mesnevî*'yi daha kolay ve doğru biçimde anlamasını kolaylaştırmak da amaçlanmıştır.

İhtiyârât-ı Sabûhî'nin nüshaları tespit ve temin edilmiştir. Tüm araştırmalara rağmen müellif nüshası bulunamadığından tenkitli metin için şecere çalışması yapılmıştır. Zemin nüsha ve tenkide dahil olacak nüshalar belirlendikten sonra tenkitli metin hazırlanmıştır. Ardından Sabuhî ve *İhtiyârât-ı Sabûhî* hakkında tespit edilen bilgiler verilmiş ve metin incelemesine geçilmiştir. Burada şerh metodu ile dil ve üslup özellikleri bakımından bir inceleme yapılmış ve bazı çıkarımlarda bulunulmuştur.

Eser hem şerh metodu açısından hem de dil ve üslup bakımından, yazılış amacı ile uyumludur. Öncelikle Sabûhî şerhinde, diğer şerhlere nisbeten oldukça fazla âyet ve hadis iktibasına yer vermiştir. Şerh içinde kullanılan kıssalar, manzum ve mensur alıntılar, gramer açıklamaları gibi metodlar şârihin düşüncesini desteklemek, delillendirmek, üsluba akıcılık kazandırmak gibi amaçlara hizmet etmektedir. Bunun yanı sıra şârihin devrik ve eksik ögeli cümlelere yer vermesi, "yani" ifadesini çokça kullanması *İhtiyârât-ı Sabûhî*'nin bir ders notu niteliği taşıdığına göstergesidir. Bu sebeplerle hem şerh metodunda hem de dil ve üslup özelliklerinde sistematik bir yaklaşım görmek mümkün değildir.

Bu çalışma ile *Mesnevî* şerhleri içerisinde, amaç bakımından özgün bir metin olan *İhtiyârât-ı Sabûhî*'nin tenkitli metni hazırlanmış ve şerh metodu ile dil ve üslup incelemesi yapılmıştır. Böylelikle *Mesnevî* şerhleri konusunda eksik olan bir parça daha tamamlanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İhtiyârât-ı Sabûhî, Mesnevî, Sabûhî Ahmed Dede, Şerh

ABSTRACT

Sabûhî Ahmed Dede's Commentary On Masnavi Titled İhtiyârât-ı Sabûhî (Volume IV.-VI.) (Analysis-Critical Text-Glossary)

İhtiyârât-ı Sabûhî is a *Mesnevi-i Ma'nevî* expound penned by Sabûhî Ahmed Dede in the 17th century. The purpose of the expound is to prove the comformity of the *Mesnevî* with the *Qur'an* and sunnah by annotating the couplets in the *Mesnevî* containing the verses and hadiths, it is to clarify Arabic couplets and intricate couplets in *Mesnevî*. By means of this expound, it is also aspired to make *Mesnevî* easy, and to grasp it in an accurate and effortless way for the new students in the Mevlevi Lodge.

Transcripts of *İhtiyârât-ı Sabûhî* have been identified and obtained. Since the author's own transcript cannot be found despite all the researches, a pedigree study has been carried out for the critical text. After the fundamental transcript and the copies to be included in the criticism are determined, the critical text has been prepared. Subsequently, information detected regarding Sabuhî ve *İhtiyârât-ı Sabûhî* are given and text analysis has been initiated. An examination herein has been made in terms of the method of expound, language and stylistic features along with some inferences have been made.

It is observed that the work is compatible with the purpose of writing in terms of not only expound method, also language and style. Majorly, Sabuhî included quite a lot of verses and hadiths quotations in his expound compared to other expounds. Methods such as parables, poetical and prosaic quotations, and grammatical explanations used in the expound serve for particular purposes like supporting the commentator's thought, proving it, and bringing fluency to the style. In addition to this, the commentator uses a remarkable amount of inverted and incomplete sentences, made grammatical errors and includes sentences connected with "in other words". These are also indications that *İhtiyârât-ı Sabûhî* holds the quality of a lecture note. For these reasons, it is not possible to see a systematic approach both in the method of expound and in language and style features.

The critical text of *İhtiyârât-ı Sabûhî* which is an genuine text in terms of purpose among the *Mesnevî* expounds is prepared, and language and style analysis is made with the commentary method by this study Thus, another missing piece about *Mesnevî* expounds is attempted to be completed.

Key Words: Expound, İhtiyârât-ı Sabûhî, Mesnevî, Sabûhî Ahmed Dede

KISALTMALAR DİZİNİ

- AM : Ankara Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu 06 Mil Yz B 935/1 ve 935/2
Kayıtlı Yazma
- AÖ : Ankara Adnan Ötüken Kütüphanesi 440 Nolu Yazma
- AÜ : Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yazma Eserler Bölümü 12.
Mustafa Con A Koleksiyonu 129 Nolu Yazma
- çev. : Çeviren
- düz. : Düzenleyen
- H. : Hicrî
- haz. : Hazırlayan
- H. : Hazret-i
- HK : Sadberk Hanım Müzesi Hüseyin Kocabaş Kitaplığı 446 Nolu Yazma
- İÜ : İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi NECTY01495 Nolu Yazma
- M. : Miladî
- Yay. : Yayını, yayınları
- KA : Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi 2084 Nolu Nüsha
- KB : Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi 2085 Nolu Nüsha
- KC : Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi 2086 Nolu Nüsha
- KH : Kahire Hidiv Kütüphanesi 8568 Nolu Yazma
- SE : Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi Türkçe Yazmalar 1310 Nolu Yazma
- SH : Süleymaniye Kütüphanesi Hasan Hüsnü Paşa Türkçe Yazmalar 606 Nolu Yazma
- SP : Süleymaniye Kütüphanesi Pertev Paşa Türkçe Yazmalar Bölümü 228 Nolu
Yazma
- SZ : Sivas Ziya Bey El Yazmaları Kütüphanesi 297.7/15503 Nolu Yazma
- Thk. : Tahkik eden

TABLÖLER DİZİNİ

Tablo 1. Sabûhî ve Rusûhî'nin dördüncü ciltte şerh ettiği beyitlerin karşılaştırması	29
Tablo 2. Sabûhî ve Rusûhî'nin beşinci ciltte şerh ettiği beyitlerin karşılaştırması.....	32
Tablo 3. Sabûhî ve Rusûhî'nin altıncı ciltte şerh ettiği beyitlerin karşılaştırması	34
Tablo 4. <i>İhtiyârât-ı Sabûhî</i> ve <i>Câmi'ü'l-Âyât</i> 'ta mezkur ciltlerde şerh edilen beyit sayıları	39
Tablo 5. Dördüncü ciltte yer alan beyit ve başlıklar.....	55
Tablo 6. Dördüncü ciltte şerh edilen beyitlerin seçiliş amacına göre sayıları.....	67
Tablo 7. Dördüncü ciltte beyitlerin şerh ediliş biçimlerine göre sayıları	68
Tablo 8. Beşinci ciltte yer alan beyit ve başlıklar	78
Tablo 9. Beşinci ciltte şerh edilen beyitlerin seçiliş amaçlarına göre sayıları.....	94
Tablo 10. Beşinci ciltte beyitlerin şerh ediliş biçimlerine göre sayıları	95
Tablo 11. Altıncı ciltte yer alan beyit ve başlıklar	101
Tablo 12. Altıncı ciltte şerh edilen beyitlerin seçiliş amaçlarına göre sayıları.....	119
Tablo 13. <i>Mesnevî</i> 'nin nüshalarına göre beyit sayıları	120
Tablo 14. <i>Mesnevî</i> 'deki beyit sayıları ile <i>İhtiyârât-ı Sabûhî</i> 'de şerh edilen beyit sayılarının . karşılaştırılması	120
Tablo 15. <i>İhtiyârât-ı Sabûhî</i> 'de ciltlere göre beyit başına düşen kelime sayısı	120
Tablo 16. Ciltlere göre iktibas yoğunlukları.....	122
Tablo 17. Dördüncü, beşinci ve altıncı ciltlerinin genel karşılaştırması	122
Tablo 18. Dördüncü ciltte yer alan âyetler	139
Tablo 19. Beşinci ciltte yer alan âyetler	146
Tablo 20. Altıncı ciltte yer alan âyetler	157
Tablo 21. Dördüncü ciltte yer alan hadisler	172
Tablo 22. Beşinci ciltte yer alan hadisler	174
Tablo 23. Altıncı ciltte yer alan hadisler	178
Tablo 24. Ciltlere göre manzum iktibas sayıları	181
Tablo 25. Ciltlere göre Farsça, Arapça ve Türkçe manzum iktibas sayıları	191
Tablo 26. Dördüncü, beşinci ve altıncı ciltlerde görülen edebî sanatlar	218
Tablo 27. Nüsha şeceresi	252

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. Dördüncü ciltte şerh edilen beyitler	47
Şekil 2. Dördüncü ciltte yer alan âyet ve hadis iktibası sayısı	48
Şekil 3. Dördüncü ciltteki başlıkların açıklanma biçimine ait sayılar	55
Şekil 4. Dördüncü ciltte şerh edilen beyitlerin seçiliş amacına göre sayıları	68
Şekil 5. Beşinci ciltte beyitlerin şerh ediliş biçimine göre sayıları	69
Şekil 6. Beşinci ciltte yer alan âyet ve hadis iktibası sayıları	70
Şekil 7. Beşinci ciltteki başlıkların açıklanma biçimine ait sayılar	77
Şekil 8. Beşinci ciltte şerh edilen beyitlerin seçiliş amaçlarına göre oranları	94
Şekil 9. Altıncı ciltte yer alan beyitlerin şerh ediliş biçimlerine göre sayıları	95
Şekil 10. Beşinci ciltte yer alan âyet ve hadis iktibasları	96
Şekil 11. Altıncı ciltteki başlıkların açıklanma biçimine ait sayılar	101
Şekil 12. Altıncı ciltte seçilen beyitlerin seçiliş sebeplerine göre sayıları	119
Şekil 13. Şerh edilen beyit sayısı ve her beyit için kullanılan ortalama kelime sayısı	121
Şekil 14. Dördüncü, beşinci ve altıncı ciltlerde yer alan hadis iktibasları	165
Şekil 15. Peygamberlerin isimlerinin zikredilme sayısı	196
Şekil 16. Nüsha şeceresi	253

GİRİŞ

Şerh kelime anlamı olarak "açmak, yarmak, genişletmek"; terim anlamı olarak da "anlaşılması güç bir konunun, o konuda yetkin kişiler tarafından açıklanması" şeklinde özetlenebilir. İslam medeniyetinde şerhler ilk olarak Kur'ân-ı Kerîm'in açıklanması, anlaşılması için hâşiye, tefsir gibi çalışmalarla başlamıştır. Sonrasında şerhlerle, dinî metinlerin doğru bir şekilde okuyucu kitleye ulaşması amaçlanmıştır. Önceleri âyet, hadis gibi doğrudan dinî bir kimliğe sahip olan şerhler, sonrasında tasavvufî eserlerin şerhlerine ve daha sonra da anlaşılmadığı düşünülen her türlü metin için kullanılmaya başlanmıştır.

Hazret-i Mevlânâ'nın *Mesnevî*'si de şerh geleneğimiz içerisinde oldukça hacimli bir yere sahiptir. *Mesnevî* ile ilgili olarak bazen sadece tercüme niteliği taşıyan eserlerin verilmesinin yanında bazen de detaylı şerhlerin yapıldığı görülmektedir. Bu şerhlerin bir kısmı *Mesnevî*'nin tamamına yapılırken bir kısmı intihap şerhlerdir. Aynı zamanda kısmen yapılan şerhler, dibâcesine yapılan şerhler, bazı beyitlerine yapılan şerhler, ilk on sekiz beytine yapılan şerhler de mevcuttur.

Mesnevî şerhleri hakkında son dönemde oldukça yoğun çalışmalar, tezler ve projeler yapıldığı görülmektedir. Metin çevirisi, inceleme ve sözlük gibi anlanlarda yapılan bu çalışmalar, şerh alanına bilimsel bir katkı sunmaktadır.

Bu çalışmada *Mesnevî*'deki âyet ve hadis kaynaklı beyitlerin, Arapça beyitlerin ve müşkil olduğu düşünülen beyitlerin şerhini ihtiva eden bir eser niteliğindeki *İhtiyârât-ı Sabûhî*'nin tenkitli metni ve incelemesi yer almaktadır.

Şam ve Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhlerinden biri olan Sabûhî Ahmed Dede on altıncı yüzyılın son çeyreğinde doğmuş ve on yedinci asrın ikinci yarısında İstanbul'da vefat etmiştir. Ailesinin Tokat'tan İstanbul'a göç ettiği ve kaynaklara göre Eyüp Sultan Camii etrafında yerleştiği bilinmektedir. Sabûhî daha çocuk yaşlarda tasavvufa ilgi duymuş ve Bektâşî şeyhi Kasım Baba'ya intisap etmiştir. Bir süre Kasım Baba'nın yanında eğitim alan Sabûhî daha sonra Konya'ya giderek Bostan Çelebi'ye intisap etmiştir. Burada Mevlevî adab ve erkanını öğrenen Sabûhî 1026/1617 yılında Şam'a gider ve Şam Mevlevîhanesi'ne şeyh olur. 1048/1635 tarihinde İstanbul'a giderek Yenikapı Mevlevîhânesi'ne şeyh olmuştur. Buradaki görevi devam ederken 1057/1647 yılında vefat etmiş ve mevlevîhâne kurbuna defnedilmiştir.

Sabûhî Ahmed'in bilinen iki adet eseri vardır. Bunlardan biri *Dîvân*'ı ve diğeri *İhtiyârât-ı Sabûhî*'dir.

Bu çalışmanın amacı; *Mesnevî* şerhleri arasında önemli bir yere sahip olan *İhtiyârât-ı Sabûhî*'nin dördüncü, beşinci ve altıncı ciltlerinin tenkitli metnini hazırlamak ve bu metinden yola çıkarak şerh metodu ve dil ve üslup açısından incelemelerde bulunmaktır. Bunun neticesinde eserin diğer şerhler arasındaki yeri tespit edilmiş olacak ve *Mesnevî* şerhleri arasındaki bir eksiklik giderilmiş olacaktır.

Çalışmanın birinci bölümünde Sabûhî Ahmed Dede'nin hayatı, edebî kişiliği ve eserleri hakkında bilgiler verilmiştir. Bu bilgilere öncelikle Mevlevîlikle ilgili ana kaynak olarak kabul edeceğimiz Sahih Ahmed Dede, Esrar Dede ve Sakıp Dede gibi şahsiyetlerin eserlerinden faydalanarak ulaşılmıştır. Daha sonra bu konu hakkında yapılan çalışmalar incelenmiştir. Bu çalışmalar Saadettin Nüzhet Ergun, Mehmet Sarı ve Müzekkir Kızılkaya'ya aittir. Bu çalışmalarda hem ana kaynaklardaki bilgiler hem de çıkarımlar mevcuttur. Özellikle Müzekkir Kızılkaya'nın vermiş olduğu bilgilerin bizim ulaştığımız bilgilerle aynı olduğu görülmüştür.

İkinci bölümde *İhtiyârât-ı Sabûhî* hakkında bilgiler mevcuttur. Öncelikle kaynaklarda yer alan bilgiler ve onların doğruluğu tartışılmıştır. Daha sonra genel olarak *İhtiyârât-ı Sabûhî*'nin içerik planı hakkında tespitlere yer verilmiştir. Ardından eserin şerh planına geçilmiştir. Öncelikle dördüncü cildin dibacesinin şerhi, dördüncü cildin şerhi, beşinci cildin şerhi ve altıncı cildin şerhi hakkında detaylı bir inceleme yapılmıştır. Her cildin içerisinde şerh edilen beyitler ve başlıklar tablo halinde sunulmuştur. Bu bölümün sonunda da *İhtiyârât-ı Sabûhî*'nin Şem'î ve Rusûhî'nin *Mesnevî* şerhleri ile ilgili bir karşılaştırması yapılmış ve *İhtiyârât-ı Sabûhî*'nin özgünlüğüne değinilmiştir.

Üçüncü bölümde *İhtiyârât-ı Sabûhî*'nin incelenmesi yapılmıştır. Bu inceleme sırasında Sabûhî Ahmed Dede'nin şerh yaparken nasıl bir metod kullandığı tespit edilmiş ve metin temelli bir şerh metodu incelenmesi yapılmıştır. Tespit edilen bu metodun eserin yazılış amacıyla ne kadar uyumlu olduğu gösterilmeye çalışılmıştır. Ardından eserin dil ve üslup incelenmesine geçilmiştir. Yine metin temelli bu incelemede şârihin dil ve üslubunun nasıl olduğunun yanı sıra üsluba nelerin etki etmiş olabileceğine de değinilmiştir.

Dördüncü bölümde öncelikle *İhtiyârât-ı Sabûhî*'nin nüshalarının tavsifi gerçekleştirilmiştir. Çeviryazıda kullanılacak nüshaların tespit edilmesi için nüshaların şeceresi çıkarılmıştır. Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi 2084 Nolu Nüsha (KA), Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi 2085 Nolu Nüsha (KB), Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi 2086 Nolu Nüsha (KC), Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi Türkçe

Yazmalar 1310 Nolu Yazma (SE), İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi NECTY01495 Nolu Yazma (İÜ) nüshalarının tenkitli metin hazırlamak için uygun olduğu tespit edilmiştir. Metin, Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi 2086 Nolu Nüsha (KC) zemin nüsha olacak şekilde hazırlanmıştır. Nüshalarla ilgili gerekli bilgiler verildikten sonra metin hazırlanırken uyulan kurallardan bahsedilmiştir. Arapça, Farsça kelimelerin yazımı, eklerin kullanımı gibi hususlara dikkat çekilmiştir. Metnin oluşturulması ile ilgili verilen bu bilgilerden sonra *İhtiyârât-ı Sabûhî*'nin dördüncü, beşinci ve altıncı ciltlerinin tenkitli metnine geçilmiştir.

Tenkitli metnin ardından Sözlük gelmektedir. Sözlük iki kısma ayrılmıştır. İlki şârihin metin içerisinde açıkladığı kelimeler ve onun anlamları içermektedir. Şârih burada kelimelerin gerçek anlamlarına değil, tasavvufî/ıstılahî anlamlarına ve bağlam içerisinde kastedilen anlamlarına dikkat çekmiştir. İkinci kısım ise oldukça farklı bir kullanımdır. Burada şârih şerh ettiği beyitlerin arasında kalan ve metne dahil edilmeyen beyitlerdeki bazı kelimelerin anlamlarına yer vermiştir. Bu kullanıma daha incelenen diğer şerhlerde rastlanamamıştır. Bu sebeple *İhtiyârât-ı Sabûhî*'ye has bir özelliktir.

Tenkitli metnin ardından, metin hakkında çıkarımların bulunduğu Sonuç bölümü yer almaktadır. Burada incelenen tüm ciltlerde tespit edilen özellikler ve bu özellikler hakkındaki çıkarımlar yer almaktadır.

Tüm bunlara ek olarak *İhtiyârât-ı Sabûhî*'nin birinci, ikinci ve üçüncü cildinin tenkitli metin ve incelemesini hazırlayan Emre Töre'nin çalışmasından birçok bölümde faydalanılmıştır. Çalışmalarımızın aynı eserin farklı ciltleri olmasından, birbirinin devamı niteliği taşımasından ve eşzamanlı olarak yürütülmesinden dolayı sürekli bilgi alışverişinde bulunulmuş, kullanılan yöntemlerin aynı olmasına dikkat edilmiştir. Nüshaların tespiti ve temininde, nüsha tavsifi ve şecerelendirilmesinde ve tenkitli metin hazırlarken uyulan kurallarda birlik olmasına önem gösterilmiştir.

1. SABÛHÎ AHMED DEDE

Sabûhî Ahmed Dede XVI. yüzyılın son çeyreğinde yaşamış Mevlevî bir şâir ve şârihtir. Sabûhî ile ilgili bilinen Mevlevîlik kaynaklarındaki¹ bilgiler tarihleri bakımından oldukça tutarsızdır. Aynı zamanda tarihî ve biyografik kaynaklarda² da ya hiç bilgi yoktur ya da oldukça sığ bilgiler bulunmaktadır.

Son dönemlere bakıldığında, Sabûhî hakkındaki ilk çalışmayı Sadettin Nüzhet Ergun 1933 yılında yapmıştır. *Sabûhî Hayatı ve Eserleri* adlı eserde Ergun; Sakıp Dede, Esrar Çelebi, Uşşakîzâde, Şeyhî ve Ziya Bey'in eserlerinde değindiği bilgilere dayanarak Sabûhî'yi anlatmış ve Sabûhî Dîvânı'ndan şiirlere yer vermiştir.

1995 yılında Mehmet Sarı *Şeyh Sabuhî Ahmed Dede, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Türkçe Divanı'nın Tenkitli Metni* adlı doktora çalışması yapmıştır. Bu çalışmada Sabûhî Ahmed Dede'nin hayatı ve edebî kişiliği hakkında bilgiler verilmiştir. Mehmet Sarı bu çalışmasının yanı sıra 2007 yılında *Sabûhî'nin Türkçe Sâkinâmesi* ve 2018 yılında *Mevlevî Şâiri ve Mesnevî Şârihi Sabûhî Ahmed Dede* adlı makaleleri ile Sabûhî hakkında bilgiler ve görüşler ortaya koymuştur.

Sabûhî'nin *İhtiyârât-ı Sabûhî*'si hakkındaki ilk çalışma Abdülkadir Algül'e aittir. 2007 yılında bitirdiği *Sabuhî Ahmed Dede, Hayatı, Eserleri ve "İhtiyârât-ı Sabûhî" adlı eseri (1-100. Varak)* adlı yüksek lisans çalışmasıyla, eserin birinci cildinin ilk yüz varasını tek nüshadan faydalanarak çeviriyazı yapmıştır. Bu çalışmada yine Sabûhî'nin hayatı, eserleri ve *İhtiyârât-ı Sabûhî*'si üzerinde durulmuştur. Algül'ün Sabûhî hakkında vermiş olduğu bilgiler Sarı'nın verdiği bilgilerin tekrarı mahiyetindedir.

Bu çalışmaların yanı sıra, Müzekkir Kızılkaya tarafından daha kapsayıcı ve güvenilir olduğunu düşündüğümüz *Sabûhî Ahmed Dede'nin İhtiyârât-ı Sabûhî Adlı Mesnevî Şerhi* adlı makale ve *Sabûhî Ahmed Dede'nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvufi Görüşleri* başlıklı doktora tezi 2019 yılında tamamlanmıştır.

¹ Sakıp Mustafa Dede: Sefîne-i Nefise-i Mevleviyân, Esrar Dede: Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye, Sahih Ahmed Dede: Mecmuâtü't-Tevârih-i Mevleviyye, Ali Enver, Semâhâne-i Edeb, Mehmed Ziyâ: Yenikapı Mevlevîhânesi, Mecdüddîn Feridun b. Ahmed-i Sipehsâlâr: Risâle-i Sipehsâlâr, Ahmed Eflâkî: Menâkibü'l-Ârifîn, Ali Nutki Dede: Defter-i Dervîşân.

² Mustafa Mucîb: Tezkire-i Mucîb, Seyyid Mehmed Rızâ: Rıza Tezkiresi, Uşşakîzâde Seyyid Hasib Efendi: Zeyl-i Şekâik, Şeyhî Mehmed Efendi: Vekâiyü'l-Fuzalâ, Hafız Hüseyin Ayvansarâyî: Vefeyât-ı Ayvansarâyî, Hüseyin Vassaf: Sefîne-i Evliyâ, İsmail Belîğ: Nuhbetü'l-Asar li Zeyl-i Zübdetü'l-Eş'ar, Bursalı Mehmed Tâhir: Osmanlı Müellifleri, Mehmed Süreyyâ: Sicilli Osmânî, Ahmed Rifat: Lugat-ı Tarihiyye ve Coğrafîyye, Mehmed Nailî Tuman: Tuhfe-i Nailî, Bağdatlı İsmail Paşa: Hediye-tü'l-Ârifîn Esmâü'l-Müellifin ve Âsârü'l-Musannifin.

Bu çalışmalar arasında en detaylı inceleme Sarı ve Kızılkaya tarafından yapılmıştır. Sarı, Mevlevî kaynaklarından ve diğer tarihî kaynaklardan faydalanarak çıkarımlar yapmış ve Sabûhî hakkında bilgiler vermiştir. Kızılkaya ise *İhtiyârât-ı Sabûhî*'deki ve diğer kaynaklardaki bilgileri tekrar gözden geçirerek Sarı'nın yaptığı çalışmadaki hataları tespit etmiş, gözden kaçırdığı detaylara dikkat çekmiş ve kanaatimizce daha olası bir kronolojiye ulaşmıştır.

Mevcut kaynakların tarafımızca tekrar kontrol edilmesi ve incelenmesi sonucunda Kızılkaya'nın verdiği bilgilere ek bir bilgiye rastlanmamıştır ve verilecek bilgiler tekrarın ötesine geçmeyecektir. Yine de çalışmanın zemininin sağlam olması bakımından Sabûhî'ye kısaca değinilecektir.

1.1. Adı ve Mahlası

Sabûhî Ahmed Dede'nin asıl adı ile ilgili bilgiye incelenen kaynaklarda rastlanamamıştır. Ondan; Sahîh Ahmed Dede "*Sabûhî Ahmed Dede*" (Sahîh Ahmed Dede, 2011: 283, 293), Esrâr Dede "*Dede Ahmed Sabûhî*" (Esrâr Dede, 2000: 274), Ali Enver "*Ahmed Sabûhî*" veya "*Sabûhî Dede*" (Ali Enver, 2010: 172, 173) diye bahsetmektedir.

Dîvânı'ndan hareketle mahlasının Sabûhî olduğunu ve bu mahlası ilâhî aşkla dolu bir mizaca sahip olmasından dolayı aldığı düşünülmektedir. Dede ise Mevlevîlikte kullanılan bir ünvandır. Bu durumda asıl adının Ahmed olduğunu söyleyebiliriz.

1.2. Ailesi ve Doğumu

Sabûhî Ahmed Dede'nin doğum tarihi hakkında mevcut kaynaklarda bilgi yoktur. Sarı doktora tezinde; Sabûhî'nin vefat tarihini, Konya'da Şam'da ve İstanbul'da geçirdiği zamanı, *İhtiyârât-ı Sabûhî*'nin yazılış tarihini dikkate alarak doğum tarihi olarak 992/1584 yılını işaret eder (Sarı, 95: 48). Kızılkaya, bu bilgileri eksik bulmaktadır. Mevlevîlik kaynaklarında verilen bilgileri ve *İhtiyârât-ı Sabûhî*'deki bilgileri tekrar gözden geçiren Kızılkaya doğum tarihi olarak 982/1574 yılını gösterir. Bu bilgiye *İhtiyârât-ı Sabûhî*'nin başında bulunan Şam'a gidiş tarihini, Konya Kütüphanesi 2085 numaralı nüshanın başındaki Sabûhî tarafından vakfedildiğine dair kaydı, Sarı'nın dikkate almadığı Kasım Baba'nın yanında geçirdiği süreyi ve Konya'da, Şam'da ve İstanbul'da geçirdiği süreleri dikkate alarak ulaşmıştır.

İncelenen kaynaklara bakılırsa; Sabûhî, *İhtiyârât-ı Sabûhî*'de Şam'a gidiş tarihi olarak 1026/1617 yılını göstermektedir. Sahîh Ahmed Dede bu tarihten önce 13 yıl Bostan

Çelebi'ye hizmet ettiğini belirtmektedir. Bu durumda 1012/1602-1603 yıllarında Konya'ya geldiği sonucu ortaya çıkmaktadır. Konya öncesinde Kasım Baba'nın yanında geçirdiği vakit, eğitim aldığı vakit ve öncesi düşünülürse bu tarihin yaklaşık olarak 982/1574 tarihlerine denk gelebileceği öngörülmektedir.

Sabûhî'nin Tokadî olduğu konusunda da kaynaklarda birlik vardır. Fakat Tokat'ta mı doğduğu yoksa ailesinin mi Tokat kökenli olduğu konusunda net bir bilgi yoktur. Esrâr Dede tezkiresinde "*Uşşâkizâde Zeylû'z-Zeyl'de Tokâdiyyü'l-asl olup*" diyerek Tokat asıllı olduğunu bildirir.(Esrâr Dede, 2000:274) İhtilafçı Mehmed Ziya Bey de "*Ehamide-i seb'a-i meşhurenin üçüncüsü olan Sabuhî Ahmed Dede İstanbulludur*" demektedir. Bu eserde dipnotta "*Bazıları da Tokatlı olduğunu söylüyorlar. Pederleri Tokatlı olup muahharan İstanbul'a nakletmiş ve Sabûhî burada tevellüt etmiş olsa gerek*" şeklinde bir de dipnot mevcuttur. (Mehmed Ziyâ Bey, 2005:82)

Ailesi hakkında bilinenler de sınırlıdır. Sahîh Ahmed Dede *Mevlevîlerin Tarihi*'nde Sabûhî'nin babası hakkında bilgi vermektedir. Bu bilgiyi verirken Tokatlı olduklarına da değinmiş fakat Sabûhî'nin Tokat'ta mı yoksa İstanbul'da mı doğduğu hakkında bir bilgi vermemiştir. "*Ve Ebâ Ensârî Câmî-i Şerîfi hatîbi Tokadî Mehmed Efendi merhûmun oğlu Sabûhî Ahmed Dede ...*" ifadesinden anlaşılabacağı üzere Sabûhî'nin babası Mehmed Emin Efendi'nin ulemâdan olduğu anlaşılmaktadır. (Sahîh Ahmed Dede, 2011: 283)

Mevcut kaynaklarda eşi ve çocukları hakkında herhangi bir bilgiye rastlanmaması onun evlenmediği kanaatini güçlendirmektedir. Kızılkaya "*Kaynaklarda Sabûhî'nin evlenmesi ve çocukları ile ilgili olarak hiçbir bilgi mevcut değildir. Kuvvetle muhtemeldir ki "tecrîd ve tecerrüd" düşüncesini benimseyen Sabûhî hiç evlenmedi. Biz bu durumu Sabûhî'nin melâmî meşrep kişiliğine bağlıyoruz. Şan ve şöhrete, dünya sevgisine karşı tutumu ve manevî yönüyle beraber kimliğini, kişiliğini, kısaca kendini gizlediği kanaatini taşıyoruz.*" ifadesiyle bu düşüncayı desteklemektedir. (Kızılkaya, 2019: 28).

Bu bilgiler ışığında kısaca; Sabûhî 982/1574 yılında doğmuştur, Tokatlı bir aileden gelmektedir, babası Mehmed Emin Efendi Eyüp Sultan Camii'nde imam ve hatiptir.

1.3. Eğitimi

Sabûhî Ahmed Dede ulemâ bir aileden gelmektedir. Babası Mehmed Emin Efendi Eyüp Sultan Camii'nde imam ve hatip olarak görev yapmaktadır. Bu sebeple ilk eğitimini babasından ve yakın çevresinden aldığı düşünülmektedir. Esrâr Dede "*Alâ-kile't-takdireyn pederleri ulemâdan olup bunlar dahi tahsil-i ma'arif-i bî-şümâr ve seyr-i dâr u diyâr*

iderek âsitâne-i cibrîl-âşiyâne-i Mevlevîyye'de dâhil-i idâd-i fukarâ-ı kirâm ve andan Şâm Meşîhatiyle be-kâm olup..." ifadesiyle Sabûhî'nin babasının âlim olduğunu ve iyi bir eğitim aldığını belirtmektedir. (Esrar Dede, 2000: 274).

Sabûhî'nin eserlerine bakıldığında Arapça ve Farsça'ya oldukça hakim olduğu görülmektedir. *Türkçe Dîvânı*'ndaki Farsça şiirler, *İhtiyârât-ı Sabûhî*'deki Arapça ve Farsça açıklamalar bu düşüncenin ispatı niteliğindedir. Aynı zamanda eserlerinde bahsettiği ve okuduğu anlaşılan *Vasît*, *Tefsîr-i Beyzavî*, *Zâdu'l-Mesîr*, *Füsûs*, *Mantıku't-Tayr*, *Te'vilât* gibi Arapça ve Farsça eserler de bunu kanıtlamaktadır. Kızılkaya bu durumla alakalı şöyle demektedir: "*Cümle tahlili ve i'rabı konusunda gösterdiği örnekler, Arap edebîyatı ile Fars edebîyatının önemli şairlerinden yaptığı alıntılar dikkat çekmektedir. Hadîs ve tefsir kaynaklarını kullanması, Kâdî Beyzâvî, Zemahşerî ve Taberî gibi önemli tefsir kaynaklarından notlar düşmesi, eserlerinde geçen hadislerin kaynaklarının geniş bir yelpazede olması ve alana hâkimiyeti iyi bir eğitim aldığının göstergeleridir.*" (Kızılkaya, 2019: 32)

Bunların yanı sıra Sabûhî'nin hem Şam hem de Yenikapı gibi iki önemli mevlevîhânede uzun yıllar şeyhlik yapmış olması da onun ilmî yönden ne kadar dolu olduğunun göstergesidir.

1.4. Bektâşîlik Yılları

Sabûhî'nin Eyüp civarında sakinken Bektâşî Kasım Baba'ya intisap ettiği bilinmektedir. Babasının o dönem Eyüp Câmîi'nde görev yapıyor olması neticesinde o civarda oturdukları ve bu sebeple Kasım Baba'yı tanıdığı düşünülmektedir. Sahîh Ahmed Dede "*Sabûhî Ahmed Dede Eyyüb Câmî-i Şerîfin civârında sâkin tarîk-i Bektâşîyye'den Kâsım Baba'dan münîb ve seyr-i sülûk görüp tâc-ı Hırka ve teslîm-i pâlheng-i libâs-ı fukarâ ile mülebbes sıfat-ı dervîşânla muttasıf olup ...*" diyerek şârihin tasavvufî gelişiminin ilk aşamalarını Kâsım Baba'nın yanında geçirdiğini belirtir. (Sahîh Ahmed Dede, 2011: 284) Daha sonrasında Kâsım Baba'nın ölümüyle Konya'ya gittiğine ve Mevlevî makam Çelebisi Bostan Çelebiye intisap ettiğine şu ifadelerle değinir: "*Mürşidi vefâtından sonra seyr ü seyâhât ve geşt ü güzâr ederek Sabûhî Ahmed Dede cenâbı Konya'ya gelir Bostân Efendi cenâbından inâbet ve Ebû Bekr Efendi'ye irâdet getirdiler.*" (Sahîh Ahmed Dede, 2011: 284) Ali Enver de benzer ifadelerle bu durumu anlatmaktadır. "*Pederleri ulemâdan olduğu cihetle (Sabûhî) dahı evâil halinde tahsîl-i ilm ü maarif*

itdükden sonra Eyüp civârında Bektâşî (Kasım Dede) nâm zâta intisâb itmiş iken seyâhatle Konya'ya gidüp orada mevlevî olmuşdur." (Ali Enver, H.1309: 120).

Aslında Sabûhî'nin Bektaşîliği, Mevlevîliğe geçiş için bir basmak gibidir. Sarı bu konuyla ilgili şunları söylemektedir: "...*bu Bektâşî Kasım Baba'nın Sabûhî üzerinde tesiri büyük olmuştur. Denilebilir ki Sabûhî Ahmed Dede, manevî aşkın kadehini ilk defâ bu zâtın elinden içmiştir.*" (Sarı, 1992: 50). "*Her ne kadar tarîkata ilk adımını Bektâşîlikle atmış, melâmî-meşrep ve rind bir şâir ise de onun asıl yönünü Mevlevîliğe oluşturur.*" (Sarı, 2018:655) Her ne kadar Sarı, Kasım Baba'nın Sabûhî üzerindeki etkisinin büyük olduğunu söylese de Sabûhî'nin eserlerinde Bektaşîliğe dair izlere pek de rastlanmamaktadır.

1.5. Mevlevîlik Dönemi

Sabûhî'nin mevlevîlik dönemi, Bektâşî Kâsım Baba'nın ölümünden sonra Konya'ya gidip burada Bostan Çelebi'ye intisap etmesiyle başlar. Sahih Ahmed Dede bu durumu şöyle açıklar:

"Mürşidi vefâtından sonra seyr ü seyâhât ve geşt ü güzâr ederek Sabûhî Ahmed Dede cenâbı Konya'ya gelir Bostân Efendi cenâbından inâbet ve Ebû Bekr Efendi'ye irâdet getirdiler." (Sahih Ahmed Dede, 2011:284)

Aslında Sabûhî'nin Bostan Çelebi ile ilişkisi hakkında pek bilgi yoktur. Sadece ona intisap ettiği ve ölümüne bir tarih düşürdüğü bilinmektedir:

*Bu firkat nârına erbâb-ı dil yandıkta hasretle
Sabûhî tarihin fikr eyledim gönlüme "gam" düşdü³*

Sabûhî daha çok, Bostan Çelebi'den sonra makam çelebisi olan ve Sabûhî'nin eğitiminde büyük rol oynadığı düşünülen Ebu Bekir Çelebi ismini zikretmektedir. *İhtiyârât-ı Sabûhî*'nin başında Ebu Bekir Çelebi'ye bir medhiye yazdığı da görülmektedir. Sabûhî'nin, çilesini de bu dönemde tamamladığı bilinmektedir.⁴

Kızılkaya, incelemeleri sonucunda Sabûhî Dede'nin Kartal Mehmed Dede, Baba Ahizade Derviş Mehmed Dede ve bir merd-i âriften faydalanarak ilmî ve tasavvufî kişiliğini geliştirdiğini belirtmektedir. (Kızılkaya, 2019:40)

Sabûhî, Konya'dan sonra Şam Mevlevîhânesi'nde görevlendirilmiştir. Sahih Ahmed Dede Şam'a gidişini şu şekilde anlatmıştır: "*Şeyh Sabûhî Ahmed Dede cenâbına bâ işâret-i*

³ Bkz. Müstakimzâde Süleymân Sadeddin, Mecelletü'n-nisâb, tıpkıbasım, Ankara 2000, vr. 469a

⁴ Sakıp Dede, *Sefîne-i Nefise*, c. II, s. 76; Sahih Ahmed Dede, *Mevlevîlerin Tarihi*, s. 284, 293; Ali Enver, *Semahane-i Edeb*, s. 120; Mehmed Süreyyâ, *Sicilli-i Osmani*, c. V, s. 1412; Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, V, s. 201; Mehmed Ziya, *Yenikapı Mevlevîhânesi*, s. 95.

aliyye-i ma'nevîyye me'mûren meşîhat-nâme tahrîr olunup şâm-ı Şerîf'de Mevlevîhâne'nin şeyhi olup teşrîf buyurdu." (Sahîh Ahmed Dede, 2011: 293)

Yine Esrâr Dede, Uşşâkîzâde'den almış olduğu bilgiyi şu şekilde aktarır: "Uşşâkîzâde Zeylû'l-zeyl'de Tokâdiyü'l-asl olup Şâm'da Hamza Dede hizmetiyle şeref-yâb ba'dehû câ-nişînleri olmuştur diyüp Hazret-i Sâkîb Dede Dârü'l-devle-i İslâmbul'da Eyyüb-i Ensâri civârında olup Bektâşî Kasım Dede Nâm zâtun kûçegi iken Konya'ya varup Mevlevî olmuştur. Ve Hamza Dede bunların akîbinde Şâm meşîhâtinde istihdâm kılınmuştur diyü zikr iderler." (Esrar Dede, 2000: 274-275) Burada da Sabûhî'nin Şâm'a gidişine yer verilmiştir.

Sabûhî kendisi de *İhtiyârât-ı Sabûhî*'de Şâm'a gidişine ilgili bilgi vermektedir: "Niçe zamân ol 'azîzüñ (Ebubekir Çelebi) hizmet-i şerîfleri ile behremend olmağ müyesser olduğdan sonra bu haķîr-i kalîlû'l-bîdâ'a seccâde-i hilâfetle teşrîf buyurup hicret-i nebeviyyenüñ biñ yigirmi altı senesinüñ evâhîrinde Şâm-ı cennetâsâya irsâl buyurdılar. Çün bir eymen-i evkâtta ve eşref-i sâ'âtde gelüp maħrûsa-ı Şâm'a vâsıl olup ol hizmet-i sa'âdet-encâmuñ ihtimâm-ı tamâm ile edâsına şurû' olındı." (KB2a)

Sabûhî'nin verdiği 1026 tarihi Sahîh Ahmed Dede'nin tarihiyle uyumludur. Yani Sabûhî 1026/1617 yılında Şâm'a gitmiştir.

Onun Şâm Mevlevîhânesi'nde geçirdiği yılları olgunluk yılları olarak değerlendirebiliriz. *İhtiyârât-ı Sabûhî*'yi de bu esnada yazmıştır. "Ve 6 cild "Mesnevî-i Şerîf" in her cildi şerîfinden başka başka beyitleri intihâb eyleyip birer birer 6 cild okudu, ismini "İhtiyârât-ı Sabûhî" koydu. Ba'dehû, Türkî lisân üzere şerh edip, beyitlerin ma'nâlarını tahrîre niyyet eyledi." (Sahîh Ahmed Dede, 2003: 293)

Sahîh Ahmed Dede, Sabûhî Ahmed Dede'nin Şâm'daki görevinden azledildikten sonra bir süre daha Şâm'da kaldığını belirtmektedir: "Sabûhî Ahmed Dede ma'zûlen Şâm-ı Şerîf'de bir mahalde iskân eyleyip 6 cild "Mesnevî-yi Şerîf"den intihâb eylediği 6 cildi Türkî şerh buyurur idi. Tekmîle yakın iken azl olundu; yine tahrîrden ferâgât eyledi" (Sahîh Ahmed Dede, 2011: 298).

Yine Sahîh Ahmed Dede *İhtiyârât-ı Sabûhî*'nin 1040/1630 yılında tamamlandığına da değinmektedir: "... me'mûren Şâm-ı Şerîf'de mevlevîhâne şeyhi iken, 6 cild "Mesnevî-yi Şerîf" in Türkî şerhine şurû' buyurup, bu sâlde tekmîl eyledi" (Sahîh Ahmed Dede, 2011: 299).

Sabûhî Şâm'dan sonra İstanbul'a dönerek Yenikapı Mevlevîhânesi'ne şeyh olmuştur. Sarı, 1040/1630 tarihini Sabûhî'nin İstanbul'a dönüş tarihi olarak vermektedir. Oysa Sabûhî şerhini tamamladıktan sonra bir süre daha Şâm'da kalmıştır. Kızılkaya da bu

bilginin yanlış olduğunu şöyle belirtmektedir: “Üçüncü cildin dibacesinde ‘merhum İsmail Dede’ (KC5a) ifadesiyle İsmail Rusûhî Ankaravî’nin vefat ettiği süreçte Şam’da olduğu anlaşıyor. Ankaravî’nin vefatı 1040/1630 yılıdır. Şam Mevlevîhânesinde 1026/1617 yılında şeyhliğe başlayan Sabûhî’nin Şam’da on iki yıl şeyhlik yaptığı ve İhtiyârât-ı Sabûhî’yi burada ikmal ettiği neredeyse kaynakların ittîfak ettiği bir görüştür... Sahih Ahmed Dede ise Sabûhî’nin azledildikten sonra bir müddet Şam’da kalıp İhtiyârât’ı 1040/1630 yılından sonra tamamladığını, cezbeye düştüğünü , bu halde Şam’da yaşamaya devam ettiğini, Hamza Dede’ye hem-dem hem-sohbet olduğunu, 1045/1635 tarihinde düştüğü cezbe halinden kurtulduğunu nakleder.” (Kızılkaya, 2019b: 58-59).

Sahîh Ahmed Dede "Ve hicret-i nebeviyyenin 1045 sâlinde, Şâm-ı Şerîf’de Sabûhî Ahmed Dede cezbeden bu sâlde sahve gelmiş idi. İstanbul’da olan ricâl ve kibâr Sabûhî Ahmed Dede evsâfını nakilden işitip, muhabbetlerinden İstanbul’a da’vet için mektûb ve muhabbet-nâme tahrîr, onları yedine vâsıl oldukta da’vete icâbet edip, hüccâc ile berâber geldi." diyerek Sabûhî’nin 1045/1635 yılında İstanbul’a gittiğini belirtmektedir (Sahîh Ahmed Dede, 2011: 300-301).

Önceleri İstanbul’da Yenikapı Mevlevîhânesi hâricinde mevlevîhâne kurbunda bir ev tedarik edilmiştir. Daha sonra 1048/1635 yılında "taraf-ı padişâhîden Konya’ya bâ-hatt-ı hümayûn seccâde-nişîn olan Çelebi Muhammed Ârif-i Sâlis Efendi cenâbından meşîhat-nâme ile Yeni Kapı Mevlevîhânesi’ne 3. mesned-nişîn" olmuştur (Sahîh Ahmed Dede, 2011: 304).⁵

Sabûhî’nin Yenikapı Mevlevîhânesi’nde kaç yıl şeyhlik yaptığı ile ilgili farklı görüşler mevcuttur. Esrâr Dede, Ali Enver ve Mehmed Ziyâ on sekiz yıl (Esrâr Dede, 2000: 281; Ali Enver, 2010: 173; Mehmed Ziyâ, 2005: 84), Ayvansarâyî on dört yıl (Ayvansarâyî, Vefeyât: 151) ve Sahîh Ahmed dokuz yıl olarak (Sahîh Ahmed Dede, 2011: 308) belirtmiştir. Sahîh Ahmed Dede verdiği bu bilgiyi başka olaylarla delillendirmektedir. Ona göre Sabûhî, Avcı Sultan Mehmed Han’ın tahta çıkmasından bir yıl önce vefat etmiştir ve cûlus-ı hümayun sırasında Hacı Ahmed Dede Yenikapı Mevlevîhânesi’nde bir yıllık şeyhtir. (Sahîh Ahmed Dede, 2011: 308) Bu delillerle birlikte Sabûhî’nin Yenikapı Mevlevîhânesi’nde 9 yıl şeyhlik yaptığı görüşü kabul edilebilir.

⁵Mehmed Ziyâ Bey Sabûhî’yi ehâmide-i seb’a-i meşhûrenin üçüncüsü olarak tavsif etmiştir. Yenikapı Mevlevîhânesi’nde 19. Yüzyıla gelen kadar on üç şeyh postnişîn olmuştur ve bunların yedisinin adı Ahmed’dir. Sırasıyla Kemal Ahmed Dede, Doğani Ahmed Dede (o. 1040/1630), Sabuhi Ahmed Dede (o. 1060/1650), Cami Ahmed Dede (o. 1082/1671), Kari Ahmed Dede (o. 1090/1679), Naci Ahmed Dede (o. 1120/1719) ve Pendari Ahmed Dede (o. 1123/1711)’dir. Üçüncü sırada olan Sabûhî’ye Yedi Ahmed’in üçüncüsü denmiştir.

1.6. Vefâtı

Sabûhî Ahmed Dede'nin vefâtı hakkında da kaynaklarda farklı bilgiler mevcuttur. Mucib, Ayvansarâyî ve Mehmet Süreyyâ ölüm tarihi olarak 1054/1644 yılını işaret etmektedir. (Mûcib, *Tezkire-i Mûcib*, s. 41; Ayvansarâyî, *Vefayât*, s. 151; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, s. 1413). Esrâr Dede, Sahîh Ahmed Dede, Ali Enver, İsmâil Belîğ de 1057/1647 yılını işaret etmektedir (Esrâr Dede, 2000: 281; Sahîh Ahmed Dede, 2011: 308; Ali Enver, 2010: 173; İsmâil Belîğ, 1999: 205-207).

Sahîh Ahmed Dede vefâtını şu şekilde açıklamaktadır: "*Bir sene evvel İstanbul'da Yeni Kapı Mevlevîhânesi'nde 3. Mesned-nişîn Sabûhî Ahmed Dede cenâbı 9 sene meşîhatta muammer olup, vefât eyledi.*" (Sahîh Ahmed Dede, 2011: 308) Yukarıda da belirtildiği gibi Sahîh Ahmed Dede, eserinde delillerle bu tarihi belirttiği için biz de 1057/1647 tarihinin doğru olduğunu düşünmekteyiz.

Sabûhî Dede'nin mezarı Yenikapı Mevlevîhânesindedir. "*Türbede medfûn selefi Togânî Ahmed Dede yanında defn olundu*" (Sahîh Ahmed Dede, 2011: 308) şeklindeki ifadeden mezarının Togânî Ahmed Dede'nin yanında olduğu düşünülmektedir. Yapılan araştırmalar sonucunda Sabûhî'nin mezarının tam yeri tespit edilememiştir.

1.7. Edebî Kişiliği

Sabûhî Ahmed'in yaşamış olduğu XVII. yüzyıl siyasi ve ekonomik gerilemelerin başladığı bir devirdir. Fakat bu durumun tam aksi olarak edebî hayatta ilerleme ve gelişme devam etmektedir. Mahallîleşme ve Sebk-i Hindî bu dönemde kendini göstermeye başlamış edebî akımlardır.

Böyle bir dönemde yaşamış olan Sabûhî'nin Dîvânı'nda her iki akımın da izlerini görmek mümkündür. Kullandığı Türkçe fiiller, olabildiğince az terkip kullanması, atasözleri ve deyimlere yer vermesi onu mahallîleşmeye yaklaştırırken; lafz yerine manaya kıymet vermesi, yeni mazmunlar kullanması, reddü'l-acz sanatına yer vermesi de Sebk-i Hindî'ye işaret olabilir. Esrâr Dede ve Mehmed Ziya; Nefî, Fehim ve Nailî'ye hocalık yaptığından bahsetmesi de Seb-i Hindî'ye delil olarak gösterilebilir: "... şuarâ-yı dârü'd-devle kendülerden iktibâs-ı envâr-ı füyûzât ve Nefî ve Fehîm ve Nâ'ilî emsâli üstâdlara şeyh ü üstâd olmuşlardır." (Esrâr Dede, 2000:276) "*Müşârinileyhin tanzim-i şiirde dahi şeyhü's-şuyûh olduğunu anlamak için Nefî, Fehim, Nailî gibi esatize-i şi'r ü edebin üstâd-ı marifeti olduğunu haber vermek kâfidir.*" (Mehmed Ziya, 2005: 84) Sarı da bu konu

hakkında şöyle düşünmektedir: “Yararlandığımız kaynaklarda ortak olarak belirtilen Sabûhî'nin, Nef'î'ye hocalık yaptığı doğru ise Nef'î'nin, Farsçayı ve İran edebiyatını iyi bilen Sabûhî Dede'den de etkilenmiş olması gerekir. Böyle olunca da Nef'î'nin, İran edebiyatını, Örfî'yi ve Sebki Hindî'yi önceleri Sabûhî'den öğrendiği veya etkilendiği düşünebilir.”(Sarı, 1992: 95).

Esrâr Dede, Sabûhî'nin edebî tarzını "tarz-ı âşıkâne ve tavr-ı muhakkikâne" (Esrâr Dede, 2000: 276) diyerek belirtirken Sarı da şiirlerinin rindâne, âşıkâne ve tasavvufi olduğunu söyler (Sarı, 2018: 660). Kızılkaya da Sarı ile aynı fikirdedir: "Şair olarak aşk, tevhid, vahdet-i vücûd, mürşid ve melâmî tavırlar temalı şiirler yazan Sabûhî'nin dili sade, akıcı ve anlaşılırdır. Sanat yapma kaygısı taşımayan Sabûhî şiirlerinde samimi ve ihlaslı duygular taşır." (Kızılkaya, 2019: 41).

Esrâr Dede "Tarz-ı şi'rde Samtî Dede ve Rûhî-i Bagdâdî'den uyanıp şem'-i endîşesi bâlâda mezkûr olan Şûrî Dede ve andan Sîneçâk Dede Hazretleri'ne resîde olur ki" diyerek Sabûhî'nin Samtî Dede ve Rûhî-i Bagdâdî'den etkilenecek Şûrî Dede ve Sîneçâk Dede'ye ulaştığını belirtmiştir. (Esrâr Dede, 2000:276)

Dîvânı'na bakıldığında oldukça sade ve sanat kaygısından uzak bir dil kullandığı, yer yer halk şairlerinin ifadelerine yer verdiği görülmektedir. *İhtiyârât-ı Sabûhî*'de ise bu dilin ağırlaştığı, terkiplerin, Arapça ve Farsça kelimelerin arttığı dikkat çekmektedir. Bu durumun hedef kitleden ve nazım-nesir farkından kaynaklandığı düşünülmektedir. Öncelikle Sabûhî'nin *Dîvânı*'nda dönemin akımı olan mahallileşme akımının izleri oldukça açık bir şekilde görülmektedir. Bu yüzden şair nazmın vermiş olduğu ahenge sığınarak *Dîvânı*'nda sade bir dil kullanmıştır. *İhtiyârât-ı Sabûhî* ise hedef kitlesi belli olan ve bu hedef kitlenin hazırbulunuşluğu *Dîvân* okuyucularının hazırbulunuşluğundan üst seviyede olan bir eserdir. Hem şerh edilen metnin Farsça oluşu hem de içinde Arapça unsurlar bulundurmasından dolayı eserde bolca Arapça-Farsça kelimelere rastlanmaktadır. Fakat yine de şârihin sanat kaygısı gütmmediği, amacının açıklamak ve yorumlamak olduğu görülmektedir.

1.8. Eserleri

Sabûhî'nin şu ana kadar tespit edilebilmiş eserleri *Türkçe Dîvânı* ve *İhtiyârât-ı Sabûhî*'sidir. *Türkçe Dîvânı*'nı Mehmet Sarı, *Sabûhî Şeyh Ahmed Dede Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Türkçe Dîvân'ının Tenkitli Metni* adlı doktora çalışması olarak bilim dünyasına kazandırmıştır.

Bunun yanında Farsça Dîvân'ı olduğundan bahsedilmektedir. Mehmet Sarı bu konu hakkında şöyle düşünmektedir: “*Sefîne-i Nefîse’de Sabûhî’nin Türkçe Dîvânını Konya’da tamamladığı, Farsça Dîvânını ise tamamlayamadan vefat ettiği şeklinde verilen bilgi, şâirin Farsça Dîvânını elde edemeyişimize ve Farsça şiirlerin Türkçe Dîvânın nüshalarında bulunuşuna açıklık kazandırmaktadır. Şâir Sabûhî’nin Türkçe Dîvânını oluştururken yararlandığımız dört yazmanın değişik yerlerinde ve diğer kaynaklarda Farsça nazminin da bulunduğunu gördük. Öyle sanıyorum ki, işte bunlara istinaden bazı kaynaklarca Farsça Dîvânının var olduğu söylenmektedir.*” (Sarı, 1992: 171). Bu düşünceye paralel olarak Türkçe Dîvânı'nda var olan Farsça manzumelerden hareketle Farsça Dîvânı olduğuna dair bir kanının oluşması muhtemeldir.

Sabûhî'nin Türkçe Dîvânı'nın içinde yer alan bir de Sâkînâme'si mevcuttur. Sarı, yaptığı çalışmada bu eserin üç ayrı şiir mecmuasında da nüshasının olduğunu tespit etmiştir. (Sarı, 1992: 174)

Sabûhî Ahmed Dede'nin bilinen ve nüshaları tespit edilebilen eserlerinden biri de *İhtiyârât-ı Sabûhî*'dir. Sabûhî'nin bilgi birikimini, düşüncelerini görebildiğimiz bu eser, sonraki bölümlerde detaylı bir şekilde incelenmektedir.

Bunların yanında; Ali Enver ve Mehmed Süreyyâ'nın, Sabûhî'ye ait olduğunu söylediği *Münazara-i Gül ü Mül, Şeb ü Rûz, Husrev ü Şîrîn, Mahmûd u Eyâz ve Tenbakû-nâme* adlı eserlerden bahsedilmektedir. Yapılan araştırmalar sonucunda bu eserlere ulaşılammıştır. Zikredilen bu eserlerin, Mevlevî geleneği içerisinde çok sık kullanılan konuları ihtiva ettiği düşünülürse, eserler karıştırılmış veya zaman içerisinde nüshaları kaybolmuş olabilir.

Sabûhî Ahmed, Konya yıllarında *Dîvânı'nı*, Şam yıllarında ise *İhtiyârât-ı Sabûhî*'yi yazmıştır. Fakat İstanbul'a gelişinden sonra herhangi bir eserine rastlanmamaktadır. Şârihin en verimli olacağını düşündüğümüz bu yıllarda eser vermemesi düşündürücüdür. Bu durum da yukarıda zikredilen eserlerin bu yıllarda yazılıp yazılmadığı düşüncesini akla getirmekle birlikte, eldeki veriler yeterli olmadığından dolayı kesin bilgi verilememektedir.

2. İHTİYÂRÂT-I SABÛHÎ

2.1. İhtiyârât-ı Sabûhî Hakkında Kaynaklardaki Bilgiler

İhtiyârât-ı Sabûhî, *Mesnevî-i Şerîf*'ten seçilmiş beyitlerin şerh edildiği bir eserdir. Eserin Sabûhî'nin Şam Mevlevîhânesi'ne şeyh olduktan sonra yazıldığını şârih kendisi şu şekilde açıklamaktadır: "*Niçe zamân ol 'azîzüñ hizmet-i şerîfleri ile behremend olmağ müyesser olduğdan soñra bu haķîr-i kâlîlû'l-bîdâ'a seccâde-i hilâfetle teşrîf buyurup hicret-i nebevîyyenüñ biñ yigirmi altı senesinüñ evâhîrinde Şâm-ı cennetâsâya irsâl buyurdılar. Çün bir eymen-i evkâtde ve eşref-i sâ'âtde gelüp maħrûsa-ı Şâm'a vâşıl olup ol hizmet-i sa'âdet-encâmuñ ihtimâm-ı tamâm ile edâsına şurû' olındı. Ba'zı ihvân-ı şafâ ve hullân-ı vefâ ibrâm u ilhâh eylediler ki Meşnevî-i Şerîf'de vâķı' olan âyât u ehâdişüñ ve 'Arabî ebyâtuñ tefsîrin ve ba'zı müşkil olan ebyâtın icâz u ihtîşâr üzre Türkî 'ibâretle şerh eyleyem, tâ ki tâlibân-ı mübtedîye fehmi âsân ola.*" (İhtiyârât-ı Sabûhî, KB2a).

Sahîh Ahmed Dede "*Ve bu sâlde (H. 1026) ... 6 cild Mesnevî-yi Şerîf'in her bir cild-i şerîfinden başka başka beyitleri intihâb eyleyip birer birer altı cild okudu, ismini "İhtiyârât-ı Sabûhî" koydu. Ba'dehû, Türkî lisân üzere şerh edip, beyitlerin ma'nâlarını tahrîre niyyet eyledi.*" (Sahîh Ahmed Dede, 2011: 292) diyerek eserin yazılışına Şam'a geldiği tarih olan 1026/1617 yılında başladığını işaret etmektedir. Kanaatimizce Şam Mevlevîhânesi'ne şeyh olarak atandıktan sonra burada talebelere *Mesnevî* dersleri vermeye başlamıştır. Bu sırada talebelerin bazı beyitleri, beyitlerin işaret ettiği âyet ve hadisleri anlamakta zorluk yaşadığı ve bu sebeple bu eserin meydana gelmiş olabileceği düşünülmektedir. Zaten şârih de bu durumu eserin sebep-i teşrîhinde dile getirmiştir: "*Ba'zı ihvân-ı şafâ ve hullân-ı vefâ ibrâm u ilhâh eylediler ki Meşnevî-i Şerîf'de vâķı' olan âyât u ehâdişüñ ve 'Arabî ebyâtuñ tefsîrin ve ba'zı müşkil olan ebyâtın icâz u ihtîşâr üzre Türkî 'ibâretle şerh eyleyem, tâ ki tâlibân-ı mübtedîye fehmi âsân ola.*" (İhtiyârât-ı Sabûhî, KB2a).

Yine Sahîh Ahmed Dede eserin bitişiyle alakalı olarak 1040/1630 tarihini işaret etmektedir: "*... me'mûren Şâm-ı Şerîf'de mevlevîhâne şeyhi iken, 6 cild "Mesnevî-yi Şerîf'in Türkî şerhine şurû' buyurup, bu sâlde (1040) tekmîl eyledi*" (Sahîh Ahmed Dede, 2011: 299)

Kısaca; eserin 1026/1617-1040/1630 yılları arasında anlaşılması zor beyitlerle âyet ve/veya hadise işaret eden beyitleri öğrencilerin daha kolay anlayabilmesi için şerh ettiğini söyleyebiliriz.

Mevlevîlikle ilgili kaynaklara bakıldığında, neredeyse her kaynağın *İhtiyârât-ı Sabûhî*'den bahsettiği görülmektedir. Fakat bilgiler kısıdır ve yer yer yanlışlar mevcuttur. Örneğin Esrâr Dede tezkiresinde "... ba'de's-sahv *İhtiyârât-ı Sabûhî* nam şerh-i latîfî anda inşa buyurmuşlardır ki mukaddemâ Şam şeyhi olan İlmî Dede Hazretleri'nin Şerh-i Cezîre-i Mevlevîyye'sine nazîredür." demektedir (Esrâr Dede, 2000: 274) Yine Mehmed Ziyâ da "*Şam Dergâhı şeyhi İlmî Dede'nin Şerh-i Cezîre-yi Mevlevîyye'sine nazîredir*" der (Mehmed Ziya, 2005: 83). Bu ifadelerde iki yanlış karşımıza çıkmaktadır. İlki eserin ismidir. Sabûhî eserine koyduğu ismi şerhinde şu şekilde ifade etmektedir: "*Evvel meşhûr olan ebyât-ı müşkileyi intihâb eyleyüp İhtiyârât-ı Sabûhî diyü ad kodum*" (KB2b). Buradan hareketle eserin adının *İhtiyârât-ı Sabûhî* olduğu sabittir.⁶ İkinci hata olarak da İlmî Dede'nin şerhine nazire olduğuna dair bilgidir. Eserler incelendiğinde İlmî Dede'nin eseriyle *İhtiyârât-ı Sabûhî* arasında ne seçilen beyitler ne de metod bakımından bir benzerlik mevcut değildir.

Tezkirelerde bazen hiç bahsedilmeyen⁷ bazen de eksik veya yanlış bahsedilen⁸ *İhtiyârât-ı Sabûhî* ile ilgili Cumhuriyetten sonraki çalışmalar da tatmin edici değildir. *Mesnevî* şerhleri üzerine yapılan çalışmalarda bazen Sabûhî Ahmed Dede'ye hiç yer verilmediği⁹, bazen de İlmî Dede'nin şerhine nazire olduğunun söylendiği¹⁰ görülmektedir. Bazı eserlerde de çok kısa bilgiler yer almaktadır.¹¹

⁶ Kaynaklarda "*İhtiyârât*" (Vefeyât-ı Ayvansarâyî, 1375, vr. 48b; Mecmû'atü't-Terâcim, 192: vr.41b; Mecelletü'n-Nisâb, 628, vr. 291; Mehmed Ziyâ, 1329:96; Önder, 1974: 174.); "*İhtiyârât-ı Sabûhî*" (Mecmû'atü't-Tevârîhi'l- Mevlevîyye, 1462, vr. 68b-73b); "*İhtiyârât-ı Sabûhî*" (Sefîne-i Evliyâ-yı Ebrâr Şerh-i Esmâr-ı Esrâr, 2309, vr. 202); Ali Enver, 1309:120; Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevlevîyye, 109, vr. 61b; Gölpinarlı, 1971:143-144; İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Yazma Dîvânlar Kataloğu, 1959: 323; Ayan, 1997: 160; Türk Ansiklopedisi, 1980: 503; Cinlioğlu, 1950:105) gibi kısa adlarla geçen eserin tam adı yazma nüshalarda "*Kitâb-ı İhtiyârât-ı Hazret-i Sabûhî Ahmed Dede Efendi*" (*İhtiyârât-ı Sabûhî*, Süleymaniye (Pertev Paşa) Kütüphanesi, Yz. No:228), "*Hâzâ Kitâbü'l-İhtiyârât-ı Hazret-i Mesnevî-i Şerîf*" (*İhtiyârât-ı Sabûhî*, Süleymaniye (Es'ad Efendi) Kütüphanesi, Yz. No:1310.), "*El İhtiyârât-ı Hazret-i Mesnevî-i Şerîf Sabûhî Ahmed Dede*" (*İhtiyârât-ı Sabûhî*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Yz. No:1495) şeklinde yazılıdır. (Sarı, 2018: 664).

⁷ Mustafa Mucib, Tezkire-i Mucib: 41; İsmail Belig, Nuhbe: 205; Mehmed Rıza, Rıza Tezkiresi: 244.

⁸ Ayvansarâyî, Vefâyât: 148; Ali Enver, Semâhâne-i Edeb: 172; Uşşâkizâde, Zeyl-i Şakâyık: 360; Esrar Dede, Tezkire-i Şuarâ-yı Mevlevîye: 275; Bursalı Mehmed Tahir, Osmanlı Müellifleri: 2/707; Mehmed Ziya, Yenikapı Mevlevihânesi: 83.

⁹ Erdoğan Taştan, İsmâil Ankaravî Rusûhî'nin Mesnevî Şerhi; Ozan Yılmaz, Klasik Şerh Edebiyatı Literatürü.

¹⁰ Mehmet Sarı, Sabûhî Şeyh Ahmed Dede Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Türkçe Dîvânı'nın Tenkitli Metni; Abdülkadir Algül, Sabûhî Ahmed Dede Hayatı, Eserleri ve "*İhtiyârât-ı Sabûhî*" Adlı Eseri (1-100. Varak), Abdülkadir Dağlar, Şem'i Şemullah Şerh-i Mesnevî (I. Cilt), Şener Demirel, Mevlânâ'nın Mesnevî'si ve Şerhleri.

¹¹ Sadık Yazar, Anadolu Sahası Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği; Ali Çoban, Cezîre-i Mesnevî ve Şerhlerine Göre Mevlevî Sülûku, Turgut Koçoğlu, Şem'i Şemullah Şerh-i Mesnevî (II. Cilt); İsmail Güleç, Türk Edebiyatında Mesnevi Tercüme ve Şerhleri;

Bu çalışmalar arasında en kapsamlı çalışmayı Müzekkir Kızılkaya yapmıştır.¹² Tezinde ve makalelerinde eski ve yeni birçok çalışma taradığı ve *İhtiyârât-ı Sabûhî*'yi de okuyup incelediği görülmektedir. Elde ettiği bilgiler sonucunda belli kanaatlere varmıştır. Sabûhî'nin hayatı hakkında tespit ettiği kronoloji ve *İhtiyârât-ı Sabûhî* hakkında verdiği bilgiler oldukça başarılıdır. Sadece; çalışmalarında İlmî Dede'nin *Şerh-i Cezîre-yi Mesnevî*'sine nazire olarak yazıldığına dair bilgiyi vermekle yetinmiş ve açıklama yapmamıştır.

İhtiyârât-ı Sabûhî'nin nüshaları, şerh metodu ve dil ve üslûbuna ilişkin veriler ileriki sayfalarda yer alacağından burada bahsetmek uygun görülmemiştir.

2.2. *İhtiyârât-ı Sabûhî*'nin Dönemin Diğer Şerhleri Arasındaki Yeri

Şerhler, anlamca kapalı olan metinlerin anlamlarını açmak, okuyucu kitle tarafından daha doğru bir biçimde anlaşılmasını sağlamak için, konunun ehli kişiler tarafından açıklanmasıdır.

Klasik Türk Edebiyatı'nda şerh metinlerinin yeri oldukça büyüktür. Bu metinler arasında Hazret-i Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sine yapılan şerhler önemli bir yere sahiptir. Oldukça fazla şârih tarafından yapılan bu şerhlerle ilgili son dönemlerde birçok çalışma yapıldığı görülmektedir. Bu çalışmaların bazıları metin çevirisi, inceleme ve sözlük bölümlerinden oluşmaktadır. Bazı çalışmaların da şerhleri tespit ve tasnif ettiği görülmektedir.

İsmail Güleç, *Türk Edebiyatında Mesnevî Tercüme ve Şerhleri* adlı çalışmasında *Mesnevî* şerhlerini; Tamamına Yapılan Şerhler, Kısmen Yapılan Şerhler, *Mesnevî*'den Yapılan İntihab Şerhleri, Dibace Şerhleri, *Mesnevî*'nin Birkaç Beytine Yapılan Şerhler, İlk Onsekiz Beyit Şerhleri, Seçme Beyitlere Beş Beyit ilavesiyle Yapılan Şerhler olarak yedi bölüme ayırmıştır.

Sabûhî'nin *İhtiyârât-ı Sabûhî* adlı *Mesnevî* şerhi intihab şerhler arasına girmektedir. *İhtiyârât-ı Sabûhî*'nin dönemindeki diğer şerhler arasındaki yerini belirlemek ve özgünlüğünü tespit etmek için bir karşılaştırma yapmak önemlidir. Bu bölümde karşılaştırma yapacağımız İlmî Dede, Şemî ve Rusûhî'nin şerhleri de intihab şerhler arasındadır.

¹² Kızılkaya M. (2019). Sabûhî Ahmed Dede'nin Hayatı. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi; Kızılkaya M. (2019). Sabûhî Ahmed Dede'nin *İhtiyârât-ı Sabûhî* Adlı *Mesnevî* Şerhi, *Akadamîler Dergisi*, 6: 127-168.; Kızılkaya M. (2019). Sabûhî Ahmed Dede'nin Yenikapı Mevlevîhânesi Şeyhliği Dönemine Dair Bir Değerlendirme, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7/2: 123-146.

2.2.1. *İhtiyârât-ı Sabûhî ve Şerh-i Cezîre-i Mevleviyye*

Esrâr Dede tezkiresinde *İhtiyârât-ı Sabûhî* hakkında "*İlmî Dede Hazretleri'nin Şerh-i Cezîre-i Mevleviyye'sine nazîredir*" der. (Esrâr Dede, 2000: 274) Buna ek olarak *İhtiyârât-ı Sabûhî*'nin Konya Kütüphanesi 2084 numaralı nüshasının sonuna eklenen ve *Sicill-i Osmânî*'den alıntılındığı belirtilen yazı şöyledir: "*Sabûhî Ahmed Dede Vefâtı: 1057 hicrî. Bu eserini Şâm'da telif etmiştir. İlmî Dede'nin Şerh-i Cezîre-i Mevleviyye'sine nazîredir.*"

Eserin tenkitli metnini hazırlarken ilk başta biz de kaynakların vermiş olduğu bu düşünceyle hareket ettik. Fakat eseri okudukça bölüm başlıkları ve seçilen beyitlerin *Cezîre-i Mesnevî*'deki beyitlerden farklı olduğunu gördük.

İsmail Güleç, *Türk Edebiyatında Cezîre-i Mesnevî Şerhleri* adlı makalesinde *Cezîre-i Mesnevî*'nin (Yûsuf-ı Sîne-çâk, *Cezîre-i Mesnevî*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmut 3088, v. 2a) Farsça sebab-i telifini şu şekilde ifade etmiştir:

Uzun zamandan beri Mesnevî'yi tetkik ediyordum. Bir gün Mesnevî'nin gerçek anlayıcılarından biri Mesnevî'nin sonsuz bir okyanus olduğunu, herkesin hakkıyla bilemediğini, ondan tarikata yeni girenlerin anlamaları ve daha rahat okumaları için seçmeler yapmasını isteyince "soru soranları geri çevirme" âyeti gereğince bu dileği yerine getirdim ve altı ciltten 366 beyti seçtim. Her bir birini bir diğeriyle ilişkilendirdim ve Cezîre-i Mesnevî adını verdim. (Güleç, 2004: 2)

Buradan hareketle Yûsuf Sîneçâk'ın amacının mevlevî dervişlerine yol gösterecek bir derleme yapmak olduğunu anlamaktayız. Oysa Sabûhî'nin amacı dervişlerin anlamadığı beyitlerle, âyet/hadis ihtivâ eden beyitlerin anlaşılmasını kolaylaştırmaktır.

Cezîre-i Mesnevî'de 35 adet başlık ve 347 adet beyit mevcutken *İhtiyârât-ı Sabûhî*'nin sadece bir cildindeki sayı bile bundan fazladır. *Cezîre-i Mesnevî*'deki konu başlıklarına¹³ bakıldığında da *İhtiyârât-ı Sabûhî*'deki başlıklarla uyuşmadığı görülmektedir.

¹³ 1. Der beyân-ı tâlibân ki ez ilm-i ilâhî be-âlem-ı sun' üftâde end ber mûceb-i Hubbu'l-vatan mine'l-îmân ve vatan-hâ-yı aslî-i hod mî-talebend. 2. Der beyân-ı bî-derkî-i müstemîân 3. Der beyân-ı ketmân-ı sır 4. Der beyân-ı zât-ı pâk-i Hazret-i Hüdâvendigâr kuddise sırru 5. Der nasihat-i münkirân 6. Der beyân-ı mukallid in ki hod-râ be-kâmilân kıyâs mî-koned 7. Der beyân-ı zât-ı pâk-i ârifân 8. Der beyân-ı taksîm-i merâtib-i evliyâ-yı kirâm 9. Der beyân-ı ittihâd-ı evliyâ-yı ızâm 10. Der beyân-ı menâzil-i hilkat-i Ademîst 11. Der terğîb-i taleb-i marifet 12. Der beyân-ı himmet-i tâlibân 13. Der beyân-ı nehy kerdn ez sûret u der terğîb be-mâ'nâ 14. Der beyân-ı tevbe 15. Der beyân-ı fevâid-i girye vü zârî 16. Der beyân-ı kesb-i mûcâhede 17. Der beyân-ı ân ki men karaa'l-bâbe vellece lecce 18. Der beyân-ı ân ki tâlib-râ her âyine ez-pîr nâ güzirest 19. Der beyân-ı müsâhabet-i merdân-ı Hüdâ 20. Der beyân-ı nehy kerdn ez müsâhebet-i müddeiyân ve müzevirân 21. Der beyân-ı ta'rîf-i zât-ı pâk-i pîr 22. Der beyân-ı istikâmet-i tâlibân ve âdâb-ı hidmet-i pîrân 23. Der beyân-ı imtehân-ı şeyh 24. Der beyân-ı terk-i ta'nest 25. Der beyân-ı ta'n zeden-i münkirân şeyh-râ 26. Der beyân-ı hâl-i hod-perestân 27. Der beyân-ı in ki her hûbî-râ ki aybî âher-i an zîşt 28. Der beyân-ı terk-i fenâ kesb-i bekâ 29. Der beyân-ı terk-i dünyâ 30. Der beyân-ı zemm-i mâl u câhest 31. Der beyân-ı

Bu sebeplere dayanarak *İhtiyârât-ı Sabûhî* İlmî Dede'nin *Şerh-i Cezîre-i Mevleviyye*'sine nazire değildir.

2.2.2. *İhtiyârât-ı Sabûhî ve Şerh-i Mesnevî-i Şerîf-i Şem'î*

Müzekkir Kızılkaya doktora tezinde Şem'î ve Sabûhî arasında bir benzerlik bulunduğunu şu şekilde ifade etmiştir:

"*Şerhin tamamında gözlemlediğimiz diğer bir husus ise İhtiyârât-ı Sabûhî'nin ifade tarzları, yorumlamadaki metotlar ile Sabûhî'nin Şem'ullah Dede'nin tesirinde kalmış olması hususudur. Mukayese yaptığımız zaman yaklaşım tarzları, yorum ve ifade benzerlikleri dikkat çeken bir husustur. Yaptığımız araştırmalar neticesinde Şem'î Dede ile Sabûhî'nin karşılaştığına dair bilgi de bulamadık. Şem'î Dede'nin vefat ettiği 1602/1603 yılları Sabûhî'nin Mevlevîliğe intisap ettiği ilk yıllardır. Yaptığımız çalışma ve incelemelerde gördüğümüz durum şudur: Şem'î Dede'nin beslendiği kaynaklar ile Sabûhî'nin beslendiği kaynaklar arasında nispeten ortak yönler olsa da Şem'î Dede Veledî neşveyi temsil eder ve Sabûhî Dede Şemsî neşveyi temsil etmesi hasebiyle aşağıda ayrıntılı olarak sunacağımız melâmî meşrepleri ile ön plana çıkmış sûfîlerin eserlerinden daha çok beslenmiş, kaynak olarak kullanmış ve etkilenmiştir. Sabûhî Dede ile Şem'î arasındaki başka bir ortak yön ise her ikisinin de Sürûrî Dede'nin izlerini taşımasıdır. Beyitlerindeki şerh metodu her ikisinde de Sürûrî Dede'nin kullandığı yöntemdir: Yani Şem'î Dede ve Sabûhî Dede Sürûrî şerhinde olduğu gibi önce beyitleri tercüme etmiş, daha sonra da âyet ve hadisler yardımıyla şerhi gerçekleştirmiştir. Her iki şerhte dikkat çeken bir başka özellik, beyitlerde yer alan bazı kelimelerle ilgili gramer ve sözlük bilgilerini vermeleridir. Şem'î Dede der-kenarda verirken, Sabûhî şerhin içerisinde vermiştir.*" (Kızılkaya: 2019a:75)

Şem'î ile ilgili yapılan çalışmalara¹⁴ bakıldığında aynı ortamda bulunmuş olduklarına veya Sabûhî'nin Şem'î'den ders veya öğüt aldığına dair bir kanıya varmak zordur. Karşımıza çıkan beyitleri önce tercüme edip sonra açıklamak, âyet ve hadislerle

âfet-i şöhret 32. Der beyân-ı fevâid-i nîstî 33. Der beyân-ı tevekkül u kanâ'at 34. Der beyân-ı ri'yâzet u gurisnegî 35. Der beyân-ı aşk ve müntehâ-yı vey

¹⁴ Şeyda Öztürk. *Şem'î'nin Mesnevi Şerhi (İlk Türkçe Tam Mesnevi Şerhi)*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2007; Abdulkadir Dağlar, *Şem'î Şem'ullah Mesnevi Şerhi, I.cilt (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük)*, Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2011; Turgut Koçoğlu, *Şem'î Şem'ullah Mesnevi Şerhi, II. Cilt (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük)*, Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2009; Oğuzhan Şahin, *Şem'î Şem'ullah Şerh-i Mesnevi, (III-IV. Ciltler)*, Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2012. 313 Şener Demirel, Mevlânâ'nın Mesnevi Şerhleri, *Türkîye Araştırmaları Literatür Dergisi*, c. 5, sy. 10, 2007, s. 469-504.

desteklemek, alıntılar kullanmak, kıssalar ile delillendirmek gibi bazı benzerlikler genellikle şerhlerde görülen ve çoğu şerhte tespit edebileceğimiz benzerliklerdendir.

Öncelikle Şem'î *Mesnevî-i Şerîf*'in tamamına bir şerh yazmıştır. *İhtiyârât-ı Sabûhî* gibi seçme beyitlerden oluşan bir şerh değildir.

En çok benzerliğin tespit edildiği bölüm dibâcelerdir. Bu bölümlerde benzer ifâdeler ve tespitler mevcuttur. *İhtiyârât*'ta gramer ve kelime açıklamalarının daha fazla olduğu görülmektedir.

Her iki şârih de şerhini yaparken âyet, hadis, alıntı ve kıssalardan faydalanmıştır. Fakat Sabûhî'nin seçtiği ve âyet/hadis ihtivâ ettiğini söylediği çoğu beytin açıklamasında Şem'î, Sabûhî'nin bahsettiği âyet ve hadislerden bahsetmemektedir.

İsmail Güleç, *Türk Edebiyatında Mesnevî Tercüme ve Şerhleri* adlı çalışmasında Şem'î'nin *Mesnevî*'yi tercüme tarzında şerh ettiğini, "ilk beytin on dokuz satır şerh edildiğini düşünecek olursak kısalığı hakkında bir fikir vermiş" olabileceğini, dibâcesinin mufassal, beyt şerhlerinin muhtasar bir şerh kabul edilebileceğini söylemektedir (Güleç, 2008: 140). Oysa Sabûhî'nin sadece tercüme kullandığı beyitler sınırlıdır. Daha çok Arapça beyitlerle, müşkil birkaç beyit tercüme şeklinde şerh edilmiştir. *İhtiyârât-ı Sabûhî*'de bazen beytin tercümesi veya açıklaması verilmeden doğrudan âyet/hadis verilip onlar açıklanmıştır.

Kullanılan dile bakıldığında Şem'î'nin dilinin Sabûhî'ye göre daha sade olduğu görülebilir. Farsça ve Arapça uzun tamlamalara Şem'î'nin şerhinde pek rastlanmamaktadır. Var olan tamlamalar da genellikle iki kelimedenden oluşan tamlamalardır. Oysa Sabûhî'de hem Arapça hem de Farsça tamlamalara hatta Arapça ve/veya Farsça cümlelere bile rastlanmaktadır.

Şem'î de Sabûhî de yer yer gramer ve kelime açıklamalarına yer vermiştir. Şem'î bunu der-kenârda, Sabûhî metnin içinde yapmıştır.

İki şerh arasındaki bir fark da Şem'î'nin beyitleri mısra mısra şerh etmesidir. Sabûhî genellikle beyit halinde şerh etmiş, bazı beyitleri -özellikle Arapça beyitler- mısra mısra şerh etme gereği duymuştur. Sabûhî'de bu konuda bir tutarlılık yoktur. Şem'î ise tutarlı bir şekilde mısra mısra şerh etmiştir. Aşağıda örnekleri sunulmuştur.

İhtiyârât-ı Sabûhî:

Z'ân ki şâkir-râ ziyâdet va' de est (4:10)

Le 'in-şekertum le-ezîdennekum hükmince Hağ Ta' âlâ şâkir olan kıllarına ziyâde virmek va' de eyledi. Ya' nî ' abd nî' metûn şükürin bilse Hağ Ta' âlâ anuñ nî' metin ziyâde ider.

An çünân ki kırb muzd-i secde est (4:10)

Secdenüñ müzdi 'inda'llāh te'karrüb olduğı gibi şāhire dağı ziyāde virilmek va' de olmuştur. Hāzret-i Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem buyurur: *Akrebu mā yekūnu'l-'abdu min-rabbi ve izā su'ud*: 'Abdūñ a'kreb olması Rabbisine secde eylediğı vāktür. (KC86b)

Şerh-i Mesnevî-i Şerîf-i Şem'i:

Z'an ki şākirrā ziyādet va' deest

Zīrā ki şūkr idiciye izdiyād-ı nī' met va' desi vardur nite ki bu āyet-i kerīmeden zāhir ü rüşendür "le'in şekertum leezīdennekum"

An çūnan ki kurb müzd-i secdeest

Ançılāyın ki kurb secdenüñ müzdidür ya'nī secde ve tā'at sebeb-i kurb u kurbetdür nite ki Hāzret-i Resūl şallallāhu Te'ālā 'aleyhi ve sellem buyurdu "ekrabu mā yekūnu'l-'abdu minRabbi izā su'ud" ançılāyın ki secdenüñ müzd ü 'iva'zı kurbdur bu vech üzere kurbest takdīrindedür. (Süleymāniye Kütüphanesi Darülmesevî 203: 5a)

Yukarıdaki örnekte dördüncü cildin onuncu beyti her iki şārih tarafından mısra mısra açıklanmıştır. Şem'i önce açıklamayı yapıp sonra âyeti vermiştir. Sabûhî ise önce âyeti verip sonra açıklama yapmıştır. Aslında bu öncelik her iki şerhin amacı doğrultusunda yapılmış bir tercihtir. Sabûhî şerhinde âyetleri ya bir bütün olarak ya da parça parça açıklarken Şem'i sadece âyeti vermekle yetinmiştir.

İhtiyârât-ı Sabûhî:

Guft yezdān vaşf-ı ān cāy-ı harec

Behr-i maşşer *lā-terā fihā 'ivec* (4:185)

Sûre-i Tāhā'da buyurur:

Ve yes'elūneke 'ani'l-cibālī fe-kul yensifuhā rabbī nesfen. Fe-yezeruhā kā'en şafşafen. Lā-terā fihā 'ivecen ve lā-ecten.

Ve yes'elūneke 'ani'l-cibālī, -'an-emrihā ve kad se'le minhu recilun min-şāķifun- ya'nī saña su'āl iderler yā Muhammed bu tağların hāl [ü] emrinden. Ya'nī kıyāmet güninde bu tağlar nice olur, diyü su'āl iderler. Kābīle-i şāķifden bir kimse su'āl idüp bu tağlar kıyāmetde nice olur, didi. *Fe-kul*, pes di yā Muhammed. *Yensifuhā rabbī nesfen*, -yec' aluhā ktermili şumme yursilu 'aleyhā er-riyāha fe-yufferiğuhā- ya'nī benüm Rabbüm nef ider bu tağları, nef itmeklikle ya'nī kum gibi hürd eyler. Andan sonra bir yıl gönderüp perākende eyleyüp düpdüz eyler. *Fe-yezeruhā*, -fe-yezeru maķarrehā ve'l-arde ve edmārihā min-ğayri zikri li-delāleti'l-cibālī 'aleyhā ke-ķavlihi mā tereke 'alā-żahrihā min-dābbetin- ya'nī terk eyler cibālūñ maķarlarını yāhud zāmīr-i arza rāci' ola, arzı zikr itmeyüp muzmer kılmaķ cibālūñ arz üzere delāletinden ötürüdür. *Mā tereke 'alā-żahrihā min-dābbetin* kavli gibidür. *Ķā'en*, hāliyen; *şafşafen*, -musteviyen kâne eczā'uhā 'alā-şaffin vāhidin- ya'nī Allāh Ta'ālā arzı hāli ve müstevî eyler. Eczā-yı arz şaff-ı vāhid üzere düpdüz olur. *Lā-terā fihā 'ivecen ve lā-ecten*, -i' vicācen ve lā-neşvā- ya'nī ol arzda göremezsın i' vicāc u pesti vü bülendi.

Ma'nā-yı Beyt: Hâk Ta'ālā didi, ol cāy-ı pür-harec için ki maḥşer yiridür. *Lā-terā fihā 'ivecen*, didi. Pes şūfinūn ḥānesi daḥı cāy-ı maḥşer gibi düpdüz içinde bir pinhān olacaḡ yir yok. Zen-i şūfi ḥayrān oldı ki bu ādemi nereye pinhān eyleye. Āḥir başına izār örtüp 'avretdür, diyü şūfiye cevāb virdi. (KC88a)

Şerh-i Mesnevî-i Şerîf-i Şem'î:

Guft Yazdan vaşf-ı an cāy-ı harec

Hâk Te'ālā Ḥazreti maḥşerden öturi ol harec u 'anā yirinūn vaşfını

Behr-i maḥşer lâterā fihā 'ivec

Lâterā fihā 'ivecen didi bu āyet-i kerîmeye işâretdür ki sûre-yi Tâhâdadur "ve yes'elüneke 'anil-cibālî feḡul yensifuhā Rabbî nesfā feyezuruhā ḡā'an şafşafā lâterā fihā 'ivecen ve lâemtā [harec tarluḡ ma'nāsınadır] (Süleymāniye Kütüphanesi Darülmesevî 203: 15b)

Her ne kadar ikisi arasından fiziksel bir temas olabileceğine dair bir delil olmasa da Sabûhî'nin Şem'î'nin eserini okumuş olduḡu *İhtiyârât-ı Sabûhî*'nin üçüncü cildindeki ifadeden anlaşılmaktadır:

Merḡûm **Şem'î Efendi** "Felek-i nûrâniden murād şu 'ûn-ı zâtıyyede mûnderic 'ilm-i İlâhî'den şâbit olan felek-i nûrânî olmaḡ rûşendür ki bu 'âlem-i mülkde olan felek-i rûḡānînūn devr ü hareket ü te'sîri ol felek-i nûrânînūn te'sîrindendir" demiş ... (KC3a)

Burada *Mesnevî*'deki beyitte geçen felek-i nûrânî ifadesinin Şem'î tarafından nasıl anlaşıldığı belirtilmektedir.

Tüm bunlar dikkate alındığında görülüyor ki; *İhtiyârât-ı Sabûhî*'nin *Mesnevî*'deki âyet/hadis ihtivâ eden beyitlerin, Arapça beyitlerin ve müşkil beyitlerin talebelerin daha kolay anlayabilmesi için yazılmış olması eserin oluşum aşamalarına etki etmiştir. Yani Sabûhî nerede eksik veya anlaşılmayan bir şey varsa oraya yönelmiştir. Bu durum da şerh yönteminde bir tutarlılık olmasını engellemiştir. Öğrencilerin talepleri doğrultusunda, sanki ders anlatıyormuş gibi bir üslupla yazılmış olan *İhtiyârât-ı Sabûhî*'nin, belli bir yöntem doğrultusunda yazılmış olan Şem'î'nin şerhinden birçok konuda ayrılması kaçınılmazdır.

2.2.3. *İhtiyârât-ı Sabûhî ve Câmi'ü'l-Âyât*

Sabûhî ile karşılaştırma yapılacak en önemli şâriḡ kuşkusuz aynı dönemde yaşamış olan İsmail Ankaravî Rusûhî'dir. Rusûhî'nin *Mecmuâtü'l-Letâif* ve *Matmûratü'l-Maârif* adlı *Mesnevî*'nin tamamını şerh ettiḡi bir eseri vardır. Ayrıca *Mesnevî*'nin ilk on sekiz beytini şerh ettiḡi *Fâtihü'l-Ebyât* ve müşkil beyitleri şerh ettiḡi *Hall-i Müşkilât-ı Mesnevî* adlı intihab şerhleri vardır. Karşılaştırmaya konu olacak eseri ise *Câmiü'l-Âyât*'tır. *Câmiü'l-Âyât*

da tıpkı *İhtiyârât-ı Sabûhî* gibi Arapça beyitlerin, müşkil beyitlerin ve âyet/hadis ihtiva eden beyitlerin şerhini amaçlamaktadır. (Güleç, 2008: 142, Ceyhan, 2005: 166)

Semih Ceyhan hem *Câmiü'l-Âyât* hem de *İhtiyârât-ı Sabûhî* ile ilgili olarak *İsmail Ankaravî ve Mesnevî Şerhi* isimli doktora tezinde şöyle bir bilgi vermektedir: "*(Rusûhî) eseri şeyhi I. Bostan Çelebi'nin oğlu, halifesi ve kendisinin terbiyesinden sorumlu Ebû Bekir Çelebi'ye ithâf ettiğine göre muhtemel onun emriyle ve Mevlânâ'nın merkadini ziyâret ettiği esnâda kaleme almıştır. Nitekim Ebû Bekir Dede'nin emriyle Mesnevî bahrinde kaleme alınan bir diğer şerh, Sabûhî Ahmed Dede'nin Şam Mevlevîhânesi şeyhi iken telif ettiği İhtiyârât-ı Sabûhî'dir. Buna göre Mesnevî'de geçen âyet ve hadislerin şerhedilmesi Ebû Bekir Dede tarafından dönemin düşünce ruhuyla mütenasip bir şekilde bir proje olarak Mevlevî meşayihine tevdi edilmiştir.*" (Ceyhan, 2005: 166). Hem Sabûhî'nin hem de Rusûhî'nin Ebû Bekir Çelebi'ye intisap ettikleri ve ondan terbiye aldıkları düşünülürse bu ihtimal doğru olabilir. Aynı şekilde Rusûhî'nin eserini Ebu Bekir Çelebi'ye ithaf etmesi, Sabûhî'nin şerhin başlarında Ebu Bekir Çelebi'yi methetmesi de buna delil olarak gösterilebilir. Yani aynı dönemde aynı amaçla yazılmış ve şârihleri aynı tedristen geçmiş iki şerhin arasında böyle bir münasebet olabilme ihtimali yüksektir. Ceyhan her iki eserle ilgili şu düşüncelere de yer verir: "*Konya Çelebisi Ebû Bekir Dede'nin Ankaravî'ye bu emri, Şam ziyâreti esnasında Sabûhî Dede'ye emri ile birleşince Çelebi'nin Mesnevî'deki âyet ve hadislerin şerhedilme lüzumiyyeti düşüncesi, Mevlevîlerin istifâdesinden daha çok tarihsel bir bağlamda Kadızâdelilerin Mesnevî'nin dinin naslarından bigâne kalması şeklindeki eleştirilerine cevap maksadını da taşımaktadır.*" (Ceyhan, 2005: 166). Aslında burada iki temel düşünce vardır. Birincisi müridlerin isteği üzerine yazılmış olması, ikincisi de dönemin şartlarında Mevlevîliğin dinin dışında düşünülmesini engellemek. Her iki eserin yazılış amacında var olan âyet/hadis odaklı beyitleri şerh etme düşüncesi aslen *Mesnevî*'nin ve mevlevîliğin İslâmiyetle ne kadar iç içe olduğunu göstermeyi amaçlamaktadır. Diğer taraftan özellikle *İhtiyârât-ı Sabûhî*'de, bir kitleye, onların ihtiyaçları doğrultusunda bilgi veriliyormuş gibi bir üslup ve metod kullanıldığı görülmektedir. Aslında Rusûhî'de de bazı yerlerde bu fikre kapılmak mümkündür. Çünkü Rusûhî uygun gördüğü bazı yerlerde beyitle ilgili olup olmadığına bakmadan bir konu hakkında bilgi verebilmektedir.

Sabûhî, *İhtiyârât-ı Sabûhî*'nin dördüncü cildinde ilk olarak onuncu beyti ele almaktadır:

Z'ân ki şâkir-râ ziyâdet va' de est (4:10)

Lein-şekertum le-ezîdennekum hükmince Hağ Ta‘ālā şâkir olan kullarına ziyâde virmek va‘de eyledi. Ya‘nî ‘abd nî‘metüñ şükürin bilse Hağ Ta‘ālā anuñ nî‘metin ziyâde ider.

An çünân ki kurb muzd-i secde est (4:10)

Secdenüñ müzdi ‘inda'llâh teğarrüb olduğı gibi şâkire dağı ziyâde virilmek va‘de olmuştur. Hâzret-i Resûlu'llâh şalla'llâhu ‘aleyhi ve sellem buyurur:

Akrebu mâ yekûnu'l-‘abdu min-rabbi ve izâ sucud: ‘Abdüñ ağreb olması Rabbisine secde eyledüğü vağıtdır. [KC86b]

Bu beytin açıklamasında Sabûhî bir adet âyet ve bir adet de hadisten faydalanmıştır. Aynı şekilde bu âyet ve hadisi Şem’înin şerhinde de görmek mümkündür. Fakat Rusûhî metnine bu beyti almamış ve şerh etmemiştir.

Her ikisinin de şerh ettiğı bir beyit olan dördüncü cildin on birinci beytine bakılırsa:

İhtiyârât-ı Sabûhî:

Guft *vescud vağterib* yezdân-ı mâ

Kurb-ı cân şud secde-i ebdân-ı mâ (4:11)

Ya‘nî bizüm Allâh'ımız süre-i ‘Alağ'uñ âğirinde:

Vescud vağterib, diyü buyurdı. Ya‘nî secde ile teğarrüb eylesin, didi. Pes bu kavı-i şerîf mağmûnınca bizüm bedenlerimizüñ secdesi cânlarımızuñ kurbına sebep oldı. (KC86b)

Câmiü'l-Âyât:

Guft *vescud vağterib* yezdân-ı mâ

Kurb-ı cân şud secde-i ebdân-ı mâ (4:11)

Süre-i ‘Alağ'uñ âğiridür. Tefsîri üçüncü cilde mürür itdi. Bu secdeye Şeyğ-i Ekber secde-i kurb dimişdür. Zîrâ sâlikî Cenâb-ı Hağğ'a qarîb kıılır. Nitekim bu hadîş-i şerîfe delâlet ider. *Akrebu mâ-yekûnu'l-‘abdu ilâ-rabbihi ve huve sâcid*. *Akrebu* mübtedâdur *mâ* mağdariyyedür ve *huve sâcid*de vâv-ı hâliyyedür. Cümlesi zamîr menzilindedür. Tağdır-i kelâm *ağrabu kûnu'l-‘abdi* ya‘nî ‘abdüñ ağreb olması Rabbisine sâcid olduğı hâldedür. (Milli Kütüphane 7191: 154a)

Mecmuatü'l-Letâif:

Guft *vescud vağterib* yezdân-ı mâ

Kurb-ı cân şud secde-i ebdân-ı mâ (4:11)

Bizüm Yezdânımız süre-i ‘Alağ'uñ âğirinde *vescud vağterib* buyurdı. Bizüm ebdânımızuñ secdesi cânlarımızuñ kurbı oldı. Ya‘nî ruğlarımızuñ Hâzret-i Hağğ'a qarîb olmasına sebep oldı. Süre-yi ‘Alağ'uñ âğiri de tefsîri ve tağkîki birkaç mağalde mürür eyledi cümleden cild-i şâlişde *residen-i ħâce vü kavmeş* beyânında oldı bu secdeye Şeyğ-i Ekber secde-yi kurb dimişdür. Zîrâ sâlikî Cenâb-ı Hağğ'a qarîb kıılır. Nitekim hadîş-i şerîf delâlet eyler: *Akrebu mâ-yekûnu'l-‘abdu ilâ-rabbihi ve huve sâcid*. *Akrebu* mübtedâdur *mâ* mağdariyyedür ve *huve sâcid*de vâv-ı hâliyyedür. Cümlesi zamîr menzilindedür. Tağdır-i kelâm *ağrabu kûnu'l-‘abdi* ya‘nî ‘abdüñ ağreb olması Rabbisine sâcid olduğı hâldedür. (Süleymaniye Kütüphanesi Pertev Paşa 307: P4b)

Görüldüğü gibi Rusûhî'nin *Câmiü'l-Âyât* adlı eseri *Mecmuatü'l-Letâif*'in kısaltması şeklindedir. Yani Rusûhî, ilk olarak *Mecmuatü'l-Letâif*i kaleme almış, sonrasında bir seçki olan *Câmiü'l-Âyât*'ı yazmıştır. Bu seçme beyitlerden oluşan eserde, *Mecmuatü'l-Letâif*ten seçilen beyitlerin belli başlı benzerliklerle veya kopya şeklinde aktarılmış hali görülmektedir.

Örneklerde, Rusûhî'nin bu beyitte bir de hadis verdiğini görmekteyiz. Sabûhî şerhinde bu hadise yer vermemektedir.

Her iki eserde de görülen bir özellik âyetlerin parça parça şerh edilmesidir. Yine dördüncü cildin 185 numaralı beytinde her ikisi de aynı âyeti işaret etmiş ve parça parça açıklamışlardır.

İhtiyârât-ı Sabûhî:

Guft yezdân vaşf-ı ân cāy-ı hārec
Behr-i maḥşer *lā-terā fihā* 'ivec (4:185)

Sûre-i Tâhâ'da buyurur:

Ve yes 'elüneke 'ani'l-cibālî fe-ḫul yensifuhā rabbî nesfen. Fe-yezeruhā kā'en şafşafen. Lā-terā fihā 'ivecen ve lā-ekten.

Ve yes 'elüneke 'ani'l-cibālî, -'an-emrihā ve ḳad se'le minhu recilun min-şakîfun- ya'nî saña su'āl iderler yā Muḥammed bu tağlaruñ ḫāl [ü] emrinden. Ya'nî ḳiyāmet güninde bu tağlar nice olur, diyü su'āl iderler. Ḳabāle-i şakîfdan bir kimse su'āl idüp bu tağlar ḳiyāmetde nice olur, didi. *Feḫul*, pes di yā Muḥammed. *Yensifuhā rabbî nesfen*, -yec'aluhā ketermili şumme yursilu 'aleyhā er-riyāḫa fe-yuferriguhā- ya'nî benüm Rabbüm nesf ider bu tağları, nesf itmeklikle ya'nî ḳum gibi ḫurd eyler. Andan soñra bir yıl gönderüp perākende eyleyüp düpdüz eyler. *Fe-yezeruhā*, -fe-yezeru maḳarrehā ve'l-arde ve edmārihā min-ğayri ḳikri li-delāleti'l-cibālî 'aleyhā ke-ḳavlihi mā tereke 'alā-ḳahrihā min-dābbetin- ya'nî terk eyler cibālūñ maḳarlarını yāḫud ḳāmîr-i arza rāci' ola, arzı ḳikr itmeyüp muḫmer ḳılmaḳ cibālūñ arz üzere delāletinden ötürdür. *Mā tereke 'alā-ḳahrihā min-dābbetin* kavli gibidür. *Ḳā'en*, ḫāliyen; *şafşafen*, -musteviyen kāne eczā'uḫā 'alā-şaffinvāḫidin- ya'nî Allāḫ Ta'ālā arzı ḫālî ve müstevî eyler. Eczā-yı arz şaff-ı vāḫid üzere düpdüz olur. *Lā-terā fihā 'ivecen ve lā-ekten*, -i'vicācen ve lā-neşvā- ya'nî ol arzda göremezsın i'vicāc u pesti vü bülendi.

Ma'nā-yı Beyt: Ḥaḳ Ta'ālā didi, ol cāy-ı pür-ḫārec içün ki maḥşer yiridür. *Lā-terā fihā 'ivecen*, didi. Pes şūfinūñ ḫānesi daḫı cāy-ı maḥşer gibi düpdüz içinde bir pinḫān olacaḳ yir yok. Zen-i şūfi ḫayrān oldu ki bu ādemi nereye pinḫān eyleye. Āḫir başına izār örtüp 'avretdür, diyü şūfiye cevāb virdi. (KC88a)

Câmiü'l-Âyât:

Guft yezdân vaşf-ı ân cāy-ı hārec
Behr-i maḥşer *lā-terā fihā* 'ivec (4:185)

Sûre-i Tâhâ'dadır. *Ve yes 'elüneke* saña su'āl iderler yā Muḥammed *'ani'l-cibālî* tağlardan ki ḳiyāmet güninde bu tağlar nice olur dirler *fe-ḫul yensifuhā rabbî* fā şart-ı maḫzūfuñ cevābidur taḳdîri eger senden su'āl iderlerse pes sen bunlara di yā Muḥammed nisf eyler benüm Rabbüm ol tağları ya'nî ḳal' u

ķam' eyler emākininden ve müteferriķ eyler *nesfen* pāre pāre ve daķı perīşān eyler ve perākende itmeklikle *fe-yezeruhā* ey yetreku muķırru'l-cibāli ya'nī pes ol cibālūn ķarārgāhlarını terk eyler veyāķud żamīr-i arza rāci' ola kemāl-işöhretinden. Nitekim mā-tereke 'alā-żahrihā āyetinde rāci' olduķı gibi. *ķā'en şafşafen* iy müsteviyyeten melsā'en ol arzı düpdüz terk eyler. *Lā-terā fihā 'ivecen* ol yirde göremezsın inķifāż ve pislik ve *lā-emten* daķı irtikā'.

Ma'nā-yı Beyt: Hāķ Ta'ālā didi ol cāy-ı pūr-ķarec iķün ki maķşer yiridür. *Lā-terā fihā 'ivecen*, didi. (Milli Kütüphanesi 7191: 155a)

Yukarıdaki örneklere bakıldığında öncelikle dikkat çeken unsur her iki eserde de beytin açıklanmamış olmasıdır. Beyitle ilgili herhangi bir tercüme veya açıklama yapılmadan doğrudan âyet işaret edilmiş ve açıklanmıştır. Sabûhî önce âyeti bir bütün halinde verip sonrasında parça parça açıklarken Rusûhî doğrudan parçalara bölerek açıklamayı tercih etmiştir. Metod bakımından incelenirse her ikisinde de aynı metodun uygulandığı görülmektedir. İlginç olan kısım ise hem Sabûhî'nin hem de Rusûhî'nin beyitleri açıkladıktan sonra "Ma'nā-yı Beyt" diyerek aynı cümlelere yer vermiş olmalarıdır.

İhtiyârât-ı Sabûhî:

MU' ĀLECE KERDEN-İ BERĀDER-İ DEBBĀĜ

Dārū-yı maĝz-i pelid ān dīde būd (4:290)

Fısk u fücūrla mu'tād olanların dimāĝı daķı böyledür. Va'z u naşihat 'ıtrına taķammül itmeyüp bī-huş olurlar ve Hāzret-i Resūl-i Hudā naşihat yönünden buyurur:

İnne eşedde mā eteķavvefu 'aleykum ķaşleteyni ittibā'u'l-hevā ve tūlu'l-emeli.

Müşrikān-rā z'ān neces ķādest Hāķ (4:295)

Hāķ Ta'ālā müşrikleri andan ötürü neces okumuşdur.

K'enderūn-i puşk zādend ez-sebaķ (4:295)

Anlar küfr ü dālālet necāsetinūn içinde toĝmuşlar evvelden puşk zikri meşķ münāsebetiyledür. İşāretdür ol āyet-i kerīmeye ki süre-i Tevbe'dedür:

Yā eyyuhellezīne āmenū innema'l-muşrikūne necesun felā-yāķrebu'l-Mescide'l-Harāme ba'de 'āmihim hāzā. Yā eyyuhellezīne āmenū, iy Allāh'a imān getüren mü'minler; *innema'l-muşrikūne necesun*, -li-ķubşı bāṭninihim ev le-ennehu yecibu yetecennebu 'anhum kemā yetecennebu 'ani'l-encās- ya'nī taķķiken müşrikler degüldür, illā necesdür. Bunlara neces demek, yā ķubş-ı bāṭınlarından ötürü ola ki küfr ü şirk ü dālāletle pūr olmuşlardur yāķud encāsdan ictināb olduķı gibi bunlardan daķı ictināb vācibdür, demek ola ve -'an İbn-i 'Abbās raḍiya'llāhu 'anhumā enne a'yānuhum necesun ke'l-kilābi-. *Felā-yāķrebu'l-mescide'l-ķarāme*, -li-necāsetihim ve innemā nehā 'ani'l-iķtirābi li'l-mübālaĝati ev li'l-men'i 'an-duķūli'l-ķarāmi ve ķile el-murādu bihi en-nehu 'ani'l-ķacci ve'l-'umreti lā-'ani'l-duķūli muṭlaķā ve ileyi zehbe Ebū Hānife veķķāse Mālik sā'ire'l-mesācid 'ani'l-mescide'l-ķarām fi'l-men'i- ya'nī pes ķarīb olmasunlar Mescid-i

Harām'a, necāsetlerinden ötüri qarīb olmasunlar, demek mübālağadan ötürüdür. Ya' nī Mescid-i Harām'a dāhil degül eṭrāfına bile yaklaşmasunlar, demek olur. Yāhūd Harām'a dāhil olmasunlar demek ola. Ba' zılar bundan murād hacla 'umreden nehydür, muṭlaqā duḥūlden nehy degüldür, dimişler. Ebū Hanīfe bu kavle zāhib olmuş ve İmām Mālik sā'ir mesācidi Harām'a kıyās itmiş men' de; *ba'de 'āmihim hāzā*, -ya' nī seneti berāt ve hiye tāsī' atun ve қable seneti hacetu'l-vedā' i- ya' nī müşriklerūñ bu senelerinden şoñra Mescid-i Harām'a qarīb olmasunlar didügi, sene-i berā'atdır. Sene-i berā'at hicret-i nebeviyyenūñ toқuzıncı yılıdur. Yāhūd sene-i hacetü'l-vedā' ola ki hicretūñ on ikinci yılıdur. (KC89b)

Cāmiü'l-Āyāt:

MU' ĀLECE KERDEN-İ BERĀDER-İ DEBBĀĞ

Kāfirān-rā z'ān neces ḥ'āndest Haқ

K'enderūñsān puşk zādend ez-sebaқ (4:295)

Bu āyet sūre-i Tevbe'dedür ki buyururlar: *İnnema'l-muşrikūne necesun* li-ḥuṣṣi bāṭınihim yāhūd incāsdan ictināb olıduğı gibi bunlardan daḥı ictināb vācib olduğından ötüri ola ve 'an-İbn-i 'Abbās inne a' yānehum necesetun kel-kilāb *felā-yakrebu'l-Mescide'l-Harāme* pes vācibdür ki qarīb olmayalar Ka' be-i ŞerīfeEbū Hanīfe hac ve 'umredür yoḥsa muṭlaқ duḥūl-i ḥaram degüldür dimiş ve Mālik ğayrı mescidlerin Mescid-i Harām'a men' de kıyās itmiş *ba'de 'āmihim hāzā* bunlaruñ bu senesinden şoñra ya' nī sene-i berā'atdır. Berā'at-i hicretten toқuz yıl şoñra idi veyāhūd hacetü'l-vedā'ola ki hicretten on yıl şoñradur. (Milli Kütüphane 7191: 155a)

Sabūhî âyetin tamamını vermezken Rusūhî metnin devamında âyetin devamını açıklamaya devam etmiştir. Bu iki örnek karşılaştırıldığında her ikisinin de bu beyit için başlık kullandığı görülmektedir. Sabūhî beyti mısralara bölüp kısa bir açıklama yaparken Rusūhî doğrudan âyete giriş yapmıştır. Her iki şârih de âyeti parçalara bölerek açıklamıştır. Sabūhî Arapça açıklamalara oldukça fazla yer verirken, Rusūhî'nin bir yerde Arapça açıklama yaptığı görülmektedir. Bu örneklerde en dikkat çekici olan şey ise her iki şârihinde Ebū Hanīfe ve Mālik'in düşüncelerine yer vermiş olmasıdır.

İhtiyârât-ı Sabūhî'de karşılaştığımız bir husus da şerh edilen beyitler içerisinde kullanılan alıntılardan bazılarının aynı şekilde Rusūhî'de de kullanılmış olmasıdır. Örneğin dördüncü cildin 2077 numaralı beytindeki alıntı manzum ile;

*Elā fesқınī ḥamren ve қul lī-hiye'l-ḥamr
Ve lā-tesқınī surren izā emkene'l-cehr
Ve beḥ bismi men ehvī ve da'nī 'ani'l-kenye
Felā-ḥayra fi'l-lezzāti min-dūnihā sitr* [KC104a]

beşinci cildin 149 numaralı beytindeki Arapça alıntı;

*Āle'l-'abā' resūlu'llāh ve ibnetehu
Ve'l-murtażā şumme sıbṭāhu izā cem' aū* [KC125b]

her ikisinde de ortaktır.

Bu örneklere bakıldığında Sabūhî ve Rusūhî arasında kelime seçimleri, cümle yapıları, Arapça arasöz kullanımı gibi dil ve üsluba dair birçok benzerlik dikkat çekmektedir. Bunun yanında şerh metodlarındaki benzerlik de dikkatten kaçmamaktadır.

Her iki şârih için de önem sırasında beytin açıklaması/tercümesi değil âyet/hadisler önce gelmektedir. Âyetleri parça parça inceliyor oluşları da önemli benzerliklerdendir.

Rusûhî ve Sabûhî'nin bu iki eserindeki benzerlikler birbirinden etkilendikleri veya aynı tedristen geçtikleri anlamına gelebilir. Fakat kaynaklarda bu iki şârihin birbiriyle karşılaştıkları veya etkilendikleri hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. *İhtiyârât-ı Sabûhî*'nin bazı yerlerinde Rusûhî'nin adının geçmesi, Sabûhî'nin yüzyüze olmasa bile eserlerini okuduğunu göstermektedir.

Örneğin; Sabûhî, felek-i nûrânîyi açıklarken Şem'î Dede'nin ve Rusûhî'nin fikirlerine değinmiştir.

Merhûm **Şem'î Efendi** “Felek-i nûrânîden murâd şu ’ün-ı zâtiyyede mûnderic ‘ilm-i İlâhî’den şâbit olan felek-i nûrânî olmağ rûşendür ki bu ‘âlem-i mülkde olan felek-i rûhânîniñ devr ü hareket ü te’sîri ol felek-i nûrânîniñ te’sîrindendir” demiş ve merhûm **İsmâ’îl Dede** “Ve felek-i nûrânî vü rahmânî vü derrîden murâd her bir cürm felekün ‘aqlıdır ki anda hâkim ü müdebberdür. Cümlesi ‘uqûl-ı ‘aşere olur” demiş (KC3a)

Bir beytin açıklamasında ise, Rusûhî'nin bu beyitteki bir ifadeyi yanlış okuyup yanlış yorumladığı belirtilmektedir.

Hânenün harâb olmasından korkma ve endişe itme tırma hemân fenâya sa’y eyle. **İsmâ’îl Dede** bu beytün ma’nasında *ber ken* kopar diyecek yire, *pür kun* demiş. Ya’nî tıldur, pür eyle demiş ve Yemen'den murâd zât-ı baht-ı mertebe-i ehadıyyetdür demiş ve ‘aķıkden murâd cevâhir-i esmâ vü şıfâtdur demiş. Ma’nâdan katı ba’id düşmiş. Meger beyt-i şânîyi görmemiş ola. Zîrâ *Ez-harâbî hâne mendîş ü mehîst* ma’nası anlarıñ virdügi ma’nâya aşlâ münâsib degüldür. (KC108a)

Fakat Rusûhî'nin eserine bakıldığında ifadenin bu şekilde açıklanmadığı görülmektedir. Bu durumda Sabûhî'nin bu bilgiye nereden ulaştığı bilinmemektedir. Eğer Sabûhî eserin bu kısmını okumuş olsaydı Rusûhî'nin de aynı şekilde açıkladığını görebilirdi. Rusûhî'nin şerhinde ilgili bölüm şu şekildedir:

Hâneyi kopar zîrâ Yemenün ‘aķıkünden yüz biñ hâne düzmege lâyıķ ve mümkündür *Yemenden* murâd bunda dil ü cân olur ‘aķıkden murâd hikmet ve imân olur ki Hâzret-i Peygamber ‘aleyhisselâm imân ve hikmeti Yemen mensûb kıldılar (Süleymaniye Kütüphanesi Pertev Paşa 118b)

Bunlara ek olarak Gölpınarlı, Sabûhî ve Rusûhî arasında bir çekişme olduğuna dair bir rivâyete değinmiştir:

Yenikapı şeyhi Sabûhî'nin, kendisine, "Nasıl o yalancı cildi şerhetmiş, fakat okutmaya kalkarsa gelir, kürsüsünü başına yıkarım" diye haber gönderdiği, Mevlevîler arasında mütevatir bir rivâyettir. (Gölpınarlı, 2018: 141)

Burada görüldüğü gibi Rusûhî'nin *Mesnevî*'nin yedinci cildini şerh etmesinden dolayı Sabûhî tarafından pek de iyi karşılanmadığı görülmektedir. Aslına bakılırsa Sabûhî, eserinden anlaşıldığı kadarıyla sakin mizaçlı, melâmî-meşrep bir yapıya sahiptir. Yaptığı eleştirileri şahıs ismi vererek değil, bir grup üzerinden veya belgisiz zamir kullanarak yapmaya çalışmış ve uygun bir dil kullanmayı tercih etmiştir. Bu üslup daha celal sahibi birine aitmiş fikri oluşturmaktadır. İncelenen kaynaklarda da bu rivâyetle ilgili herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır.

Bu bilgilerin yanı sıra *İhtiyârât-ı Sabûhî*'de doğrudan isim verilmeden yapılan eleştiriler de mevcuttur. Bu eleştirilen grubun içinde Rusûhî'nin de olduğu düşünülmektedir.

Mesnevî'nin besmele, hamdele ve salvelesiz başlaması ile ilgili yapılan eleştirilere Sabûhî şu şekilde açıklama yapmıştır:

Su'âl budur ki, dirler ki âdâb-ı muşannîfîn ve 'âdet-i müte'kaddimîn budur ki kitâbın evvelindeki dîbâcedür. Besmele vü hamdele ve ism-i kitâb u fenn-i kitâb, sebeb-i te'lîf-i kitâb zîkr olına. Hattâ kelâm-ı bismillâhî'r-raḥmânî'r-raḥîm ile ve el-ḥamdu li'llâhî Rabbi'l-'âlemîn ile maşdardur. Ve Hâzret-i Resûlullâh şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem buyurdi: *Kullu emrin zi-bâlin lem yubde' fihî bi'smi'llâhî fe-huve ebter ve bi-ḥamdî'llâhî fe-huve ecde'*. Pes nedendür ki Hâzret-i Mevlânâ ṭarîḳ-i ma' rûf üzere gitmedi, bu mezkûrâtı kitâbında irâd itmedi, dirler. Cevâb budur ki kitâbuñ evvelinde besmeleden sonra ism-i kitâb ve fenn-i kitâb zîkr olunur. Andan ötürî ki ol kitâb ne kitâbdur ve ne fen beyân ider ve kimûñ ismine te'lîf olunmuşdur, ma' lûm ola. Pes Hâzret-i Mevlânâ ḳaddesa'llâhu sırrahu'l-'azîz daḳı bu ṭarîḳ-i me'lûf üzere zâhib olup ve 'âdet-i ma' rûf üzere 'amel idüp dîbâce-i *Mesnevî*'de evvelâ *bi'smillâhî'r-raḥmânî'r-raḥîm* diyüp şart-ı besmeleyi yerine getürdi. Andan sonra *hâzâ kitâb-ı Mesnevî* dimekle ism-i kitâbı bildürdi. Ve *uṣûl-i uṣûl-i uṣûl-i dîn* dimekle fenn-i kitâbı ta'rîf buyurdi. Andan sonra kitâbı medḥ idüp kimûñ nâmına te'lîf olunduḡın beyân buyurdılar ve sebeb-i te'lîf-i kitâbı ve vazîfe-i du'âyî mü'ellîf-i *Leḥyî* edâ eyleyüp cün ancılâyın velî-i Ḥudâ'nuñ du'â vü şenâsı ve ni'met-i tamâmı *Mesnevî* müyesser oldı. Buyurdılar ki *el-ḥamdu li'llâhî vaḥdehü ve şalla'llâhu 'alâ-Muḥammed ve âlihî ecma'in* ḥamdı ile teşliye ile ḥatm eylediler. İmdi muşannîfîn-i selefûñ âdâbını ri'âyet itmiş oldılar. Pes ol su'âl 'adem-i ittîlâ' dan ḥâşıl olmuş bir bi-ma'nâ su'âldür. İmdi *Mesnevî-i Şerîf* üñ besmelesi yokdur diyüp ve anı te'vîl eyleyüp dört kitâbuñ esrârı Fâtîḥa-i Şerîf' dedür ve Fâtîḥa'nuñ esrârı besmelededür ve besmelenüñ esrârı besmele-i şerîfde olan bâ'dadur ve "bi-ş'nev"deki bâ besmele yerine kâyımdür diyüp te'vîl eyleyüp bi-hüde zahmet çekmege ḥâcet yokdur. Ve Faḳîḥ Siyâhî Efendi rahmetullâh bu ḥuşûşda katı ma'kül buyurmuşlardur: "Ve suḥanḥâ ki der-ibtidâ kerden be-ḥarf bâ-mesmû' est heme müzeyyef u maşnû'st" dimişdür. Hemân bu te'vilden Hâzret-i Mevlânâ bu ḥuşûşda ḥatâ itmiş idi, ben te'vîl idüp ḥatâsın işlâḥ eyledüm dimek fehm olunur. Nitekim Hâzret-i Ḥudâvendigâr'ın bu beyt-i şerîfi ol maẓmûna şehâdet ider. **Nâzm:**

Z'ânki te'vilest vâ dâd-i 'aṭâ
Çunki bined ân ḥaḳîḳat-ra ḥatâ (1:3742) (KB4b)

Burada şâriḥ öncelikle *Mesnevî*'ye yapılan eleştirileri ardından da kendi fikrini sunmakta ve diğerk görüşlere katılmadığını belirtmektedir.

Yine farklı bir tartışma konusu olan "*Mesnevî*'yi okumak için hal ehli olmak gerekir mi?" sorusunu Semih Ceyhan şu şekilde açıklamıştır:

Sabûhî Ahmed Dede İhtiyârât-ı Sabûhî'sinin girişinde döneminin meşhûr tartışmalarından biri olan "Mesnevî okumak için ehl-i hâl olmak gerekir mi gerekmez mi" konusunda ikinci şıkka kânîdir. Dede'ye göre Mesnevî bizatihi mürşiddir. Ancak mürşid olması mürşid-i zindeye tâbî' olmanın gerekliliğini ortadan kaldırmamaktadır. Aslında mesele bir şeyh-i kâmile intisâb edip tekke hayatı içinde yaşamanın zorunlu olup olmadığıdır. Mesnevî okumaya başlamak için ehl-i hâl olmanın gerekliliği bu meseleye dayanmaktadır. Ankaravî de böyle bir gerekliliği Sabûhî Dede gibi zorunlu görmez. Ancak

Sabûhî'den bazı esaslı meselelerde ve vurguda ayrılmaktadır ki ikisinin vizyon farklılığından kaynaklanmaktadır (Ceyhan, 2005: 140).

Burada Ceyhan, Sabûhî ve Rusûhî'nin bu konuda hem-fikir olduklarını belirttikten sonra bazı konularda birbirinden ayrıldığına da değinmiştir.

Verilen örnekler ve yapılan açıklamalar doğrultusunda hem aynı dönemde yaşamış olmaları, hem aynı tedristen geçmiş olmaları dolayısıyla Sabûhî ve Rusûhî'nin üslup ve şerh metodları arasında bir benzerlik bulunduğu görülmektedir. *İhtiyârât-ı Sabûhî* ve *Câmi'ü'l-Âyât* yazılış amaçları bakımından aynıdır. Fakat Sabûhî'nin eserinin daha kapsamlı olduğu görülmektedir. Her iki eserde kullanılan beyitlerin karşılaştırması aşağıdaki gibidir:

Tablo 1. Sabûhî ve Rusûhî'nin dördüncü ciltte şerh ettiği beyitlerin karşılaştırması

Sabûhî'de Şerh Edilen Beyit Sırası	Beyit Numarası	Beyit/Başlık	Rusûhî'de Şerh Edilen Beyit Sırası
2	11	Guft <i>vescud vakterib</i> yezdân-ı mâ Kurb-ı cân şud secde-i ebdân-ı mâ	1
3	19	Şems-râ Kur'ân ziyâ h'ând iy peder V'ân kamer-râ nûr h'ând in-râ niger	2
19	185	Guft yezdân vaşf-ı ân cây-ı harec Behr-i maşşer <i>lâ-terâ fihâ 'ivec</i>	3
28	282	Çün zi-ıtr-i vahy kej geştend u gum Bud figânşân ki <i>tetayyernâ bi-kum</i>	4
30	295	Müşrikân-râ z'ân neces h'ândest Hâk K'enderün-i puşk zâdend ez-sebak	5
31	297	Çün ne-zed ber-vey nişâr-ı reşş-i nûr	6
37	443	Ger zi-Kur'ân nakl-h'âhî iy harûn H'ân <i>cemî'un hum ledeynâ muhđarûn</i>	7
39	465	K'ender in reh şabr u şikk-ı enfüsest	8
51	610	<i>Yevme lâ-yuhzi'n-nebiyye</i> râst dâñ Nûr <i>yes'a beyne eyđhim</i> bi-h'ân	9
53	673	Tâ bi-güyed çün zi-çâh âyî be-bâm Cân ki <i>yâ buşrâye hâzâ li-gulâm</i>	10
55	722	Pes bi-güyideş bi-yâ âncâ tamâm Zûd ki <i>inna'llâhe yed'û bi's-selâm</i>	11
	780	K'ey du şad Belkîs hikmet-râ zebûn K'ihd-i kavmî innehum lâ-ya' lemûn	12
58	845	Lâkati'l-eşbâhu yevme vaşlihâ 'Âdeti'l-evlâdu şavbe aşlihâ	13
59	846	Ummetu'l-ışkı'l-hafıyyî fi'l-umem Mişlu cûden havlehu lu'mu's-saķem	14
60	847	Zilletu'l-ervâhi min-eşbâhihâ 'İzzetu'l-eşbâhi min-ervâhihâ	15
61	848	Eyyuhe'l-uşşâku es-sukyâ lekum Entumu'l-bâķüne ve'l-buķyâ lekum	16
62	849	Eyyuhe's-sâlüne kûmû v'a' şikkû Zâke <i>riķe Yûsufe</i> festenşikkû	17
63	870	An ki güyed râz-ı <i>ķâlet nemletun</i> Hem bi-dâned râz-ı in tāk-ı kuhun	18

Tablo 1 (devam). Sabûhî ve Rusûhî'nin dördüncü ciltte şerh ettiği beyitlerin karşılaştırması

Sabûhî'de Şerh Edilen Beyit Sırası	Beyit Numarası	Beyit/Başlık	Rusûhî'de Şerh Edilen Beyit Sırası
72	1118	Mî-keşedşân süy-ı nîk u süy-ı bed Guft Hakk <i>fî-cîdihâ hablu'l-mesed</i>	19
73	1119	Qad <i>ce'alne'l-hable fî-â'nâkihîm</i> Ve't-tehazna'l-hable min-aḥlâkihîm	20
74	1120	Leyse min-mustakzîrin mustenkihî Kaṭṭu illâ <i>tâ'ireh fî-unḳihî</i>	21
77	1168	Ma'nâ-yı Allâh guft ân Sîbeveyh <i>Yu'lehûne fî'l-havâ'ic hum ledeyh</i>	22
78	1169	Guft elihnâ fî'l-havâ'icnâ ileyk Et-temesnâhâ ve cednâhâ ileyk	23
80	1180	Her nebiyyî z'-û ber-âverde berât <i>İsta'inû minhu şabren ev şalât</i>	24
87	1308	‘Aql-ı küll-râ guft <i>mâ zâga'l-başar</i> ‘Aql-ı cüz’î mî-kuned her sū-y naẓar	25
88	1360	Emr-i Hakk bi-s’nev ki guftest <i>unzurû</i>	26
97	1521	Nâm <i>ke'l-en’âm</i> kerd ân kavm-râ Z’ân ki nisbet-gü be-yakẓâ nevm-râ	27
107	1779	Ez-Nubî ber-h’ân ki div u kavm-i ü Mî-berend ez-hâl-i insî sırr u bû	28
115	1931	Bângeş âmed ez-hazîre-y şeyh-i Hay Hâ enâ ad’ûke key tes’â iley	29
118	2005	<i>Qul te’âlû</i> guft ez-cezb-i kerem Tâ riyâzettân dehem men râ’izem	30
123	2076	İy Hüsameddîn ziyâ-yı Zül-Celâl Çünki mî-bînî çe mî-cüyî maḳâl	31
124	2077	În meger bâsed zi-hubb-ı müşteḥâ <i>İşḳınî ḥamren ve kul lî-innehâ</i>	32
130	2102	<i>Lâ-ilâh illâ ene hâ fâ’budûn</i>	33
132	2272	Guft <i>mûtû kullukum min-ḳabli en</i> <i>Ye’tiye'l-mevtu temûtû bi'l-fiten</i>	34
133	2281	Ü hemî cüşid ez-teff-i sa’ir ‘Aql mî-guften <i>elem ye’tik nezîr</i>	35
	2282	Ü hemî guft ez-şikence ve’z-belâ Hemçü cân-ı kâfirân ḳâlû belâ	36
134	2297	Ân nedem ez-zulmet ü ğam best bâr <i>Pes kelâmu'l-leyli yemhûhu'n-nehâr</i>	37
139	2380	Ân feẓâ-yı ḥarḳ esbâb u ‘ilel Hest arḍu'llâh iy şadr-ı ecel	38
141	2419	İy ḥired ber-keş tu perr ü bâlehâ Sûre ber-h’ân zulzilet zilzâlehâ	39
142	2421	Ki <i>tuhaddiş ḥâlehâ v’aḥbârehâ</i> <i>Tuzihru'l-arzu lenâ esrârehâ</i>	40
143	2450	Seblet-râ ber-kened yek yek qader Tâ bi-dânî ke'l-qader yu’mi'l-hazer	41
147	2539	Ḥâne ber-ken k’ez-‘aḳîk-i in Yemen Şad heẓârân ḥâne şâyed sāḥten	42
149	2544	Çün ne-kerd ân kâr muzdeş hest lâ <i>Leyse lî'l-insânî illâ mâ se’â</i>	43
150	2669	Pes beşer fermûd ḥod-râ mişlukum Tâbe-cins âyid u kem gerdîd gum	44

Tablo 1 (devam). Sabûhî ve Rusûhî'nin dördüncü ciltte şerh ettiği beyitlerin karşılaştırması

Sabûhî'de Şerh Edilen Beyit Sırası	Beyit Numarası	Beyit/Başlık	Rusûhî'de Şerh Edilen Beyit Sırası
158	2911	Qadr-i himmet bâşed ân cehd u du'â <i>Leyse li'l-insāni illā mā se'ā</i>	45
159	2929	Hest in <i>ıyyāke na'bud</i> haşr-râ Der-luğat v'ân ez-pey-i nefy-i riya	46
160	2930	Hest <i>ıyyāke nesta'in</i> hem behr-i haşr Haşr kerde isti'ânet-râ vü kaşr	47
179	3191	Tâ rehî z'in cādüyî vü z'in qalağ İsti'ânet h'âh ez-Rabbu'l-felağ	48
184	3205	Tâ resî ender-nufûs-i <i>zuvvicet</i> K'ey şeh-i meshûr inek mahrecet	49
185	3208	Ne bi-guftest ân sirâc-ı ümmetân În cihân u ân cihân-râ <i>darretân</i>	50
186	3213	Çünkü bi-in şurb kem dârî sükûn Çün zi-ebrârî cudâ ve'z- <i>yeşrebûn</i>	51
187	3240	Huften mi-bîned 'aşeşhâ-yı şedîd Âb <i>aķreb minhu min-ħabli'l-verîd</i>	52
188	3261	Pes kıyâmet nağd-i hâl-i tu buved Piş-i tu çarğ u zemîn mübdel şevved	53
189	3279	Lâ-cerem ez-küfr u imân berterest	54
190	3301	Hikmet-i izhâr-ı târih-i dirâz Mestiyî endâht ber-dânâ-yı râz	55
191	3302	Râz-ı pinhân bâ-çenîn tabl u 'alem Âb-ı cûşân geşte ez- <i>ceffe'l-kalem</i>	56
195	3360	Hemçü Ken'ân süy-yı her kühî me-rev Ez-nubî <i>lâ-'âşime'l-yevme</i> şenev	57
201	3417	<i>Uğhulî</i> çün <i>fî-'ibādî</i> yâftî <i>Uğhulî</i> fî- <i>cenneti</i> ber-yâftî	58
202	3419	<i>İhdinâ</i> guftî <i>şirāte'l-mustakîm</i> Dest-i tu bi-g'reft u burdet tâ na'im	59
203	3478	Guft yezdân ki <i>terāhum yenzurûn</i> Nağş-ı hammâmend <i>hum lâ-yubşirûn</i>	60
207	3515	Kâf-ı kâfi âmed u behr-i 'ibād Şıdğ-ı va' de kâf hâ yâ 'ayn şad	61
213	3573	Şud dıraht-ı kej muķavvem Hâķ-nümâ <i>Aşluhâ sâbît ve fer'uh fi's-semâ</i>	62
217	3665	Z'in la' ib h'âdest dunyâ-râ Hudâ K'in cezâ lu' best piş-i ân cezâ	63
224	3786	V'ân 'azîmu'l-hulk ü k'ân şaf-derest Bi-tağayyur mağ'ad-i şıdğ enderest	64
225	3788	Bi zi-tağyîrî ki <i>lâ-şarkıyyetun</i> Bi zi-tebdîli ki <i>lâ-ğarbiyyetun</i>	65
229	3811	Lâ-tuħâlîfhum ħabîbî dârihim Yâ ħarîben nâzilen fî-dârihim	66
232	3834	În heme h'ândî furû-h'ân <i>lem yekun</i> Tâ bi-dânî lecc-i in gebr-i kuhun	67

Tablo 2. Sabûhî ve Rusûhî'nin beşinci ciltte şerh ettiği beyitlerin karşılaştırması

Sabûhî'de Şerh Edilen Beyit Sırası	Beyit Numarası	Beyit/Başlık	Rusûhî'de Şerh Edilen Beyit Sırası
2	11	Guft <i>vescud vakterib</i> yezdân-ı mâ Kurb-ı cân şud secde-i ebdân-ı mâ	1
3	19	Şems-râ Kur'an ziya h'ând iy peder V'an kamer-râ nûr h'ând in-râ niger	2
19	185	Guft yezdân vaşf-ı ân cây-ı harec Behr-i maşşer <i>lâ-terâ fihâ 'ivec</i>	3
28	282	Çün zi-ıtr-i vahy keşend u gum Bud figânşân ki <i>teṭayyernâ bi-kum</i>	4
30	295	Müşrikân-râ z'ân neces h'âdest Hâk K'enderün-i puşk zâdend ez-sebak	5
31	297	Çün ne-zed ber-vey nişâr-ı reşş-i nûr	6
37	443	Ger zi-Kur'an nakl-h'âhî iy harûn H'ân <i>cemî'un hum ledeynâ muḥḍarûn</i>	7
39	465	K'ender in reh şabr u şikk-ı enfüsest	8
51	610	<i>Yevme lâ-yuḥzi'n-nebiyye</i> râst dâñ Nûr <i>yes'â beyne eydihim</i> bi-h'ân	9
53	673	Tâ bi-güyed çün zi-çâh âyî be-bâm Cân ki <i>yâ buşrâye hâzâ li-ḡulâm</i>	10
55	722	Pes bi-güyideş bi-yâ âncâ tamâm Zûd ki <i>inna'llâhe yed'û bi's-selâm</i>	11
	780	K'ey du şad Belkîs hikmet-râ zebûn K'ihd-i kavmî innehum lâ-ya'lemûn	12
58	845	Lâkati'l-eşbâhu yevme vaşlihâ 'Âdeti'l-evlâdu şavbe aşlihâ	13
59	846	Ummetu'l-'ışkî'l-hafiyî fi'l-umem Mislu cûden havlehu lu'mu's-sakem	14
60	847	Zilletu'l-ervâhî min-eşbâhihâ 'İzzetu'l-eşbâhî min-ervâhihâ	15
61	848	Eyyuhe'l-'uşşâku es-sukyâ lekum Entumu'l-bâkûne ve'l-bukyâ lekum	16
62	849	Eyyuhe's-sâlûne kûmû v'a'şikû Zâke <i>riḥe Yûsufê</i> festenşikû	17
63	870	An ki güyed râz-ı <i>kâlet nemletun</i> Hem bi-dâned râz-ı in tāk-ı kuhun	18
72	1118	Mi-keşedşân süy-ı nik u süy-ı bed Guft Hâk <i>fî-cîdihâ ḥablu'l-mesed</i>	19
73	1119	Qad <i>ce'alne'l-ḥable fî-â-nâkihîm</i> Ve't-teḥazna'l-ḥable min-aḥlâkihîm	20
74	1120	Leyse min-mustakzirin mustenkihî Kaṭṭu illâ <i>tâ'ireh fî-unḳihî</i>	21
77	1168	Ma'nâ-yı Allâh guft ân Sîbeveyh Yu'leḥûne <i>fî'l-ḥavâ'ic hum ledeyh</i>	22
78	1169	Guft elihnâ fi'l-ḥavâ'icnâ ileyk Et-temesnâhâ ve cednâhâ ileyk	23
80	1180	Her nebiyyî z'-û ber-âverde berât <i>İsta'inû minhu şabren ev şalât</i>	24
87	1308	'Aql-ı küll-râ guft <i>mâ zâḡa'l-başar</i> 'Aql-ı cüz'î mî-kuned her sū-y nazar	25
88	1360	Emr-i Hâk bi-ş'nev ki guftest <i>unzurû</i>	26
97	1521	Nâm <i>ke'l-en'âm</i> kerd ân kavm-râ Z'ân ki nisbet-gû be-yakzâ nevm-râ	27
107	1779	Ez-Nubî ber-h'ân ki dîv u kavm-i ū Mî-berend ez-hâl-i insî sırr u bû	28

Tablo 2 (devam). Sabûhî ve Rusûhî'nin beşinci ciltte şerh ettiği beyitlerin karşılaştırması

Sabûhî'de Şerh Edilen Beyit Sırası	Beyit Numarası	Beyit/Başlık	Rusûhî'de Şerh Edilen Beyit Sırası
115	1931	Bāngeş āmed ez-ḥazīre-y şeyḥ-i Ḥay Hā enā ad' ūke key tes' ā iley	29
118	2005	Ḳul te'ālū guft ez-cezb-i kerem Tā riyāzettān dehem men rā 'izem	30
123	2076	İy Ḥusāmeddīn ziyā-yı Zū'l-Celāl Çünki mī-bīnī çe mī-cūyī maḳāl	31
124	2077	İn meger bāşed zi-ḥubb-ı müştehā İşḳınī ḥamren ve ḳul lī-innehā	32
130	2102	Lā-ilāh illā ene hā fā' budūn	33
132	2272	Guft mūtū kullukum min-ḳabli en Ye 'tiye'l-mevtu temūtū bi'l-fiten	34
133	2281	Ū hemī cūşid ez-teff-i sa' ir ' Aḳl mī-guften <i>elem ye 'tik nezir</i>	35
	2282	Ū hemī guft ez-şikence ve'z-belā Hemçü cān-ı kāfirān ḳālū belā	36
134	2297	Ān nedem ez-zulmet ū ḡam best bār Pes <i>kelāmu'l-leyli yemhūhu'n-nehār</i>	37
139	2380	Ān fezā-yı ḥarḳ esbāb u ' ilel Hest arḡu'llāh iy şadr-ı ecel	38
141	2419	İy ḥired ber-keş tu perr ū bālehā Sūre ber-ḥ'ān zulzilet zilzālehā	39
142	2421	Ki <i>tuḥaddiş ḥālehā v'aḥbārehā</i> <i>Tuzihru'l-arzu lenā esrārehā</i>	40
143	2450	Sebletet-rā ber-kened yek yek ḳader Tā bi-dānī ke'l-ḳader yu 'mī'l-ḥazer	41
147	2539	Ḥāne ber-ken k'ez-' aḳīk-i in Yemen Şad hezārān ḥāne şāyed sāḥten	42
149	2544	Çün ne-kerd ān kār muzdeş hest lā <i>Leyse li'l-insāni illā mā se' ā</i>	43
150	2669	Pes beşer fermūd ḥod-rā mişlukum Tābe-cins āyid u kem gerdīd gum	44
158	2911	Ḳadr-i himmet bāşed ān cehd u du' ā <i>Leyse li'l-insāni illā mā se' ā</i>	45
159	2929	Hest in <i>ıyyāke na' bud</i> ḥaşr-rā Der-luḡat v'ān ez-pey-i nefy-i riyā	46
160	2930	Hest <i>ıyyāke nesta' in</i> hem behr-i ḥaşr Ḥaşr kerde isti' ānet-rā vū ḳaşr	47
179	3191	Tā rehī z'in cādüyī vū z'in ḳalaḳ İsti' ānet ḥ'āh ez-Rabbu'l-felaḳ	48
184	3205	Tā resī ender-nufūs-i <i>zuvvicet</i> K'ey şeh-i meşḥūr inek maḥrecet	49
185	3208	Ne bi-guftest ān sirāc-ı ūmmetān İn cihān u ān cihān-rā <i>darretān</i>	50
186	3213	Çünki bī-ın şurb kem dārī sūkūn Çün zi-ebrārī cudā ve'z- <i>yeşrebūn</i>	51
187	3240	Ḥufte mī-bīned ' aṭeşhā-yı şedīd Āb <i>aḳreb minhu min-ḥabli'l-verid</i>	52
188	3261	Pes ḳiyāmet naḳd-i ḥāl-i tu buved Pīş-i tu çarḡ u zemīn mübdel şeved	53
189	3279	Lā-cerem ez-küfr u imān berterest	54
190	3301	Ḥikmet-i izḥār-ı tārīḥ-i dırāz Mestiyī endāḥt ber-dānā-yı rāz	55

Tablo 2 (devam). Sabûhî ve Rusûhî'nin beşinci ciltte şerh ettiği beyitlerin karşılaştırması

Sabûhî'de Şerh Edilen Beyit Sırası	Beyit Numarası	Beyit/Başlık	Rusûhî'de Şerh Edilen Beyit Sırası
191	3302	Râz-ı pinhân bâ-çenîn tabl u ' alem Âb-ı cûşân geşte <i>ez-ceffe'l-kalem</i>	56
195	3360	Hemçü Ken'ân süy-ı her kühî me-rev Ez-nubî <i>lâ- ' âşime'l-yevme</i> şenev	57
201	3417	<i>Udhulî</i> çün <i>fî- ' ibādî</i> yâftî <i>Udhulî</i> fî- <i>cennetî</i> ber-yâftî	58
202	3419	<i>İhdinâ</i> guftî <i>şirâte'l-mustakîm</i> Dest-i tu bi-g'reft u burdet tâ na' im	59
203	3478	Guft yezdân ki <i>terâhum yenzurûn</i> Nağş-ı hâmmâmend <i>hum lâ-yubşirûn</i>	60
207	3515	Kâf-ı kâfî âmed u behr-i ' ibād Şıdğ-ı va' de kâf hâ yâ ' ayn şad	61
213	3573	Şud dıraht-ı keş muqavvem Hâk-nümâ <i>Aşluhâ şâbit ve fer'uh fî's-semâ</i>	62
217	3665	Z'in la' ib h' ândest dunyâ-râ Hudâ K'in cezâ lu' best pîş-i ân cezâ	63
224	3786	V'ân ' azîmu'l-hulk û k'ân şaf-derest Bî-tağayyur mağ' ad-i şıdğ enderest	64
225	3788	Bî zi-tağyîrî ki <i>lâ-şarkıyyetun</i> Bî zi-tebdîlî ki <i>lâ-ğarbıyyetun</i>	65
229	3811	Lâ-tuğâlîfhum hâbibî dârihim Yâ ğariben nâzilen fî-dârihim	66
232	3834	În heme h' ândî furû-h'ân <i>lem yekun</i> Tâ bi-dânî lecc-i in gebr-i kuhun	67

Tablo 3. Sabûhî ve Rusûhî'nin altıncı ciltte şerh ettiği beyitlerin karşılaştırması

Sabûhî'de Şerh Edilen Beyit Sırası	Beyit Numarası	Beyit/Başlık	Rusûhî'de Şerh Edilen Beyit Sırası
2	4	Şeş cihet-râ nûr deh z'in şeş şuhuf Ki yetûfe havlehu men lem yetuf	1
4	10	Nûh neh şad sâl da' vet mî-nümûd Dem-be-dem inkâr-ı kavmeş mî-fuzûd	2
11	45	Ceng-i mâ vû şulh-ı mâ der-nûr-ı ' ayn Nîst illâ hest <i>beyne işbe' ayn</i>	3
13	58	Nefy-i zıd kerd ez-behişt ân bî-nağîr Ki ne-bâşed şems u zıddeş zemherîr	4
17	78	Pes <i>lehu'l-halk</i> u lehu'l-emreş bi-dân Halk şûret emr cân râkib ber-ân	5
20	95	Nâ-ğoşet n'âyed mağâl-i ân emîn Der-nubî ki <i>lâ-uğibbu'l-âfilîn</i>	6
25	103	Cuz meger miftâh-ı hâş âyed zi-dûst Ki mağâlîd-i semevât ân-ı üst	7
28	163	Ma' nâ-yı <i>nahtim ' alâ-efvâhihim</i> În şinâs înest reh-rev-râ mühim	8
30	166	Ğuflhâ-yı nâ-ğuşâde mânde bûd Ez-kef-i <i>innâ feteħnâ</i> ber-ğuşûd	9
31	169	Pîşeeş ender-zuhûr u der-kumûn <i>İhdi kavmî innehum lâ-ya' lemûn</i>	10

Tablo 3 (devam). Sabûhî ve Rusûhî'nin altıncı ciltte şerh ettiği beyitlerin karşılaştırması

Sabûhî'de Şerh Edilen Beyit Sırası	Beyit Numarası	Beyit/Başlık	Rusûhî'de Şerh Edilen Beyit Sırası
33	196	Guftēş iy 'am yek şehâdet tu bi-gû Tâ kunem bâ-Hâk hûşûmet behr-i tû	11
34	197	Guft likin fâş gerded ez-semâ Kullu sirrun câveze'l-isneyn şâ	12
36	207	Der-nubî bi-ş'nev beyâneş ez-Hudâ Âyet-i eşfâkne en yahmilnehâ	13
37	217	Hem çü ân Aşhâb-ı Kehf ez-bâğ-ı cûd Mi-çerem z'-ikâz ne-belhum rukûd	14
39	229	Leyse li'l-cinnî velâ li'l-insî ân Tenfezü min-habsî aqtâri'z-zamân	15
40	230	Lâ-nufûz illâ bi-sultânî'l-hudâ Min-tecâvîfi's-semevâtî'l-'ulâ	16
41	231	Lâ-hudâ illâ bi-sultânin yakî Min-hırâsî'ş-şuhb rûhe'l-müttekî	17
44	352	Bâz ez-yâdeş reved tevbe v'enîn K'evhene'r-rahmânu keyde'l-kâzibîn	18
45	353	Kullemâhum evkâdû nâre'l-veğâ Etfe 'a'llâh nârehum hattâ'nfeâ	19
46	380	Pes peyamber guft <i>istefu'l-kulûb</i>	20
47	404	Ve'r ne-Âdem key bi-guftî bâ-Hudâ <i>Rabbenâ innâ zalemnâ nefsenâ</i>	21
54	457	Ne şenîdî <i>innema'd-dunyâ le'ib</i> Bâd dâdî raht u geştî murte'ib	22
55	462	Nek şebângâh-ı ecel nezdik şud Halli hâza'l-la'be bessek lâ-ta'ud	23
57	486	Z'ân ki gayr-i Hâk heme gerded rufât <i>Kullu âtin</i> ba' de hînin fehveât	24
60	496	Çün ne-bâşed kuvvetî perhîz bih Der-firâr-ı lâ-yutâk âsân becih	25
65	537	Ebki li-yâ bâkiyî yâ şakilî Kable hedme'l-Başreti ve'l-Müsulî	26
66	538	Nuh 'aleyve kable mevti ve'gtefir Lâ-tenuh li-ba' de mevti ve'stebir	27
67	539	Ebki li-kable şubûrî fi'n-nevâ Ba' de tûfânî't-tevâ halli'l-bukâ	28
68	556	Şâh-ı lâ-te 'sev <i>'alâ-mâ fâtekum</i> Key şeved ez-kudreteş matlûb gum	29
72	626	Rev k'ez-in cû ber-ne-yâbî tâ-ebed <i>Lem yekun</i> hâkka <i>lehu kufven ehad</i>	30
78	665	Mutrib âgâzîd beyt-i h'âb-nâk Ki enilni'l-ke'se yâ men lâ-erâk	31
79	666	Ente vechî lâ-'aceb in lâ-erâh Gâyetu'l-kurbi hicâbu'l-iştibâh	32
80	667	Ente 'aklî lâ-'aceb in lem erek Min-vufûri'l-iltibâsî'l-müştebek	33
81	668	Ci'te akreb ente <i>min-hablî'l-verîd</i> Lem ekul yâ yâ nidâ'un li'l-ba'id	34
82	669	Bel-uğâlîthum unâdî fi'l-kıfâr Key ekttim men ma'î mimmen ağâr	35
92	884	Bâd-ı âhî k'ebr-i eşk-i çeşm rând Me'r Halîlî-râ bedân evvâh h'ând	36
95	1006	<i>Ahsenu't-takvîm</i> ez-'arş ü füzûn	37

Tablo 3 (devam). Sabûhî ve Rusûhî'nin altıncı ciltte şerh ettiği beyitlerin karşılaştırması

Sabûhî'de Şerh Edilen Beyit Sırası	Beyit Numarası	Beyit/Başlık	Rusûhî'de Şerh Edilen Beyit Sırası
102	1157	Mâh mî-güyed ki aşhâbî nücûm Li's-surâ kıdve vü li't-tâgî rücûm	38
112	1326	Ân çenîn rencûr-râ guft iy 'amû Hak Ta'âlâ <i>i' melû mâ şî'tumû</i>	39
113	1333	Z'ân ki <i>lâ-tulkû bi-eydî tehluke</i>	40
114	1342	Ki horîd in dâne iy du müsta' in Behr-i dârû ki <i>tekûnâ hâlidîn</i>	41
120	1499	Ân kâsem ber-cism-i Aşmed rând Hak Ânce fermüdest <i>kellâ ve's-safâk</i>	42
122	1514	Çün berây-ı Hak u rûz-ı âcelest Ger haâyî şud diyet ber-'âkilest	43
125	1529	Büt sûtüden behr-i dâm-ı 'âmme-râ Hem çünân dâ <i>ke'l-garâni'ku'l-'ulâ</i>	44
126	1530	H'ândeş der-süre-i <i>ve'n-Necm</i> zûd Lîk ân fitne bud ez-süre ne-bûd	45
	1531	Cümle küffârân zamân sâcid şudend Hem-serî bûd ân ki ser ber-der zedend	46
128	1571	<i>Men hafer bi'ren</i> ne-h'ândî ez-haber	47
130	1590	<i>Emruhum sûrâ</i> bi-h'ân ender-şuhuf	48
132	1598	În ne-h'ândî ke'l-keâm iy müstehâm Fî-şucûnin cerrehû cerru'l-keâm	49
158	1984	Kible ez-dil sâht âmed der-du'â <i>Leyse li'l-insâni illâ mâ se'â</i>	50
170	2145	Tâ-kucâ ancâ ki câ-râ râh nîst Cuz <i>senâ berç</i> -i meh-i Allâh nîst	51
173	2175	Tu du kulle nîstî yek kulle'î Gâfil ez-kıssa-i 'azâb zulle'î	52
180	2234	Pes bi-h'ân <i>kâmû kusâlâ</i> ez-nubî Çün ne-yâbed şâh ez-biheş tîbî	53
181	2238	<i>Kullu şey'in hâlik illâ vechehu</i>	54
183	2252	<i>Haddîşü 'an</i> baħrînâ iz <i>lâ-harec</i>	55
193	2314	Lîk Hak aşhâbenâ aşhâb-râ Der-guşâd u bord tâ-şadr-ı serâ	56
195	2338	Ve'r ne-mânem âb âbem deh zi-'ayn Hemçü 'ayneyn-i nebî <i>hattâleteyn</i>	57
197	2353	Ân ki Hakkest <i>akreb ez-habli'l-verîd</i> Tu fekende tîr-i fikret-râ ba'id	58
198	2358	<i>Câhedû finâ</i> be-guft ân şehryâr Câhedû 'innâ ne-guft iy bî-ķarâr	59
199	2367	Ne çü Ken'ân k'û zi-kibr ü nâ-şenâht Ez-kuh-ı 'âşım sefine-y fevz sâht	60
203	2398	El-kiyâse ve'l-edeb l'ehli'l-meder El-ziyâfe ve'l-ķırâ l'ehli'l-veber	61
204	2399	Ez-ziyâfe li'l-garîbî ve'l-ķırâ Evda' e'r-raħmânu fi-ehli'l-ķurâ	62
205	2400	Kullu yevmin fi'l-ķurâ zayfun ħadiş Mâlehu ħayru'l-ilâhe min-muġiş	63
206	2401	Kullu leylin fi'l-ķurâ vefduñ cedîd Mâ lehum şemme siva'llâhi mecîd	64
211	2569	<i>İnne ba'de'z-zanni ism</i> -est iy vezîr	65
213	2591	Guft eş-şadķa teruddu li'l-belâ Dâvi merdâke bi-şadķa yâ fetâ	66

Tablo 3 (devam). Sabûhî ve Rusûhî'nin altıncı ciltte şerh ettiği beyitlerin karşılaştırması

Sabûhî'de Şerh Edilen Beyit Sırası	Beyit Numarası	Beyit/Başlık	Rusûhî'de Şerh Edilen Beyit Sırası
226	2698	Cüz 'i hâkî geşt u rest ez-vey nebât Hâkezâ yemhû ilâhu's-seyyi 'ât	67
228	2723	Ki buved ğammâz-ı bārân sebze-zâr Guft <i>sîmâhum vucûhi</i> Kirdgâr	68
243	2861	Ez-e <i>lem neşrah</i> dü çeşmeş sürme yâft Did ânçe Cebra 'il ân ber-ne-tâft	69
253	2890	Rabb etmim nûrenâ fi's-sâhire Ve'ncinâ min-mufzihâti'l-kâhire	70
260	2933	İy refikân z'in makîl u z'in makâl İttekû inne'l-hevâ hayzu'l-ricâl	71
264	2980	Ne nebî fermüd cüd u maḥmede Şâh-ı cennet dān be-dünyâ âmede	72
277	3108	Guft yâ hādî enih lî-nâkātî Cā'e is' âdi vü taret fākātî	73
278	3109	İbreki yâ nâketi tâbe'l-umûr İnne Tebrîzen münâhâtü's-şudûr	74
279	3110	İsrahî yâ nâketi ḥavle'r-riyâz İnne Tebrîzen lenâ ni' me'l-mufâz	75
285	3163	Ḥâlidîn şud ni' met ü mün' im 'aleyh <i>Yuhyi'l-mevtâst</i> fectâzû ileyh	76
288	3194	Ten me-bîn v'ân me-kun k'ân büküm ü şum Kezzebû bi'l-hakki lemmâ cā'ehum	77
297	3256	Z'ân sebep fermüd Ḥaḳ <i>şallû 'aleyh</i> Ki Muḥammed bûd muḥtālun ileyh	78
300	3329	Mecma' vü pây-i 'alem me've'l- <i>ḳurûn</i> Hest Ḥaḳ <i>kullun ledeynâ muḥḍarûn</i>	79
304	3481	Bāng-i der-maḥsûs u der-ez-ḥiss birûn Tubşırûn ân bāng ü der-lâ-tubşırûn	80
306	3500	Lâ-tuṭarriḳ fi-hevâke selsebîl Min cenâbi'llâhi naḥve's-selsebîl	81
307	3503	Lâ-tekun ṭav' e'l-hevâ mişle'l-ḥaşış İnne zîlle'l-'arş evlâ min-'arîş	82
310	3514	Ḳalb beyne işbe' ayn-i kibriyâst	83
312	3540	Ḳıymet-i ân-râ ne-dāned cuz-mülûk Fectehid bi'l-bey' en lâ-yuḥde'ûk	84
313	3547	Geşte bâşed hem çü seg ḳay-râ ekûl Musterid-i niḥle ber-ḳavl-i Resûl	85
316	3562	Ḥ'âb dîdem ḥ'âce-i mu' ṭi'l-munî Vâhidun kel-elf in emrun 'unî	86
318	3570	Tâ be-gufte Muştafâ şâh-ı necâḥ Es-semâḥu yâ ule'n-ni' mâ rebâḥ	87
319	3571	Mâ naḳaş mālun mine's-şadḳâtî ḳaṭ İnnema'l-ḥayrātu ni' me'l-murtebat	88
323	3640	Behr-i in fermüd bā-ân ispeh ü Ḥayse velleytum <i>fê-şemme vecchû</i>	89
325	3657	Çünkü <i>el-insân ḥarişun mâ muni'</i> K'ist k'ez-memnû' gerded mümteni'	90
326	3659	Pes ez-in yuġvî bihi ḳavmen keşîr Hem ez-in <i>yehdî bihi</i> ḳalben ḥabîr	91
329	3717	İn meşel nâ-lâ 'iḳest iy müstedil Ḥile-i tefhîm-râ <i>cehdu'l-muḳil</i>	92

Tablo 3 (devam). Sabûhî ve Rusûhî'nin altıncı ciltte şerh ettiği beyitlerin karşılaştırması

Sabûhî'de Şerh Edilen Beyit Sırası	Beyit Numarası	Beyit/Başlık	Rusûhî'de Şerh Edilen Beyit Sırası
339	3920	Hâk ne-dâred hâşegân-râ der-kümün Ez-mey-i ahrâr cuz der- <i>yeşrebûn</i>	93
345	3972	Şerm dârem ez-nebî-i zu-fünün <i>Elbisûhum</i> guft <i>mimmâ telbisûn</i>	94
346	3973	Muştafâ guft in vaşiyyet bâ-benûn <i>Ef'îmu'l-eznâbe mimmâ te'kulûn</i>	95
350	4011	Dîv ber-şekl-i Süleymân kerde îst İlm-i mekreş hest u <i>'ullimnâş</i> nîst	96
351	4012	Çün Süleymân ez-Hudâ beşşâş bûd Mantûku't-tayrî zi- <i>'ullimnâş</i> bûd	97
358	4103	Ve'z- çenân berki zi-şarkî mândeyî <i>Zannu lâ-yuğnî mine'l-Hâk</i> h'ândeyî	98
359	4109	Mî-gurîzî hem çü Yûsuf z'enduhî Tâ zi- <i>nerta' nel'ab</i> uftî der-çehî	99
360	4178	Hâk ma' iyyet guft u dil-râ mühr kerd Tâ ki 'aks âyed be-güş-ı dil ne tîrd	100
363	4211	Der-zamân-ı hâliyi nâle-gerest Çün peyamber gufte mu 'min mizherest	101
373	4388	Der-zamân bercezt k'ey h'îşân vedâ' İnnema'd-dunyâ ve mâ fihâ metâ'	102
374	4393	<i>Kullukum râ' in</i> be-dâned ez-reme Ki 'alef h'ârest ü ki der-melheme	103
378	4567	Şud işârâteş işârât-ı ezel Câveze'l-evhâm turren v'e' tezel	104
379	4569	Cism-i ü çün delv der-çeh çâre kun Vâridî bâlâ-yı çarh-ı bî-sütun	105
384	4668	Tâ ki <i>mâ yentûk</i> Muhammed <i>'an-hevâ</i> <i>În huve illâ bi-vaḥyun</i> ihtivâ	106
386	4739	V'ân kerem mî-güyedem <i>lâ-tey'esû</i>	107
387	4740	Dâ'imâ hâkân-ı mâ kerdest tû Güşemân-râ mî-keşed <i>lâ-taḫnefû</i>	108
391	4754	Behr-i tîflân in zemîn-râ mehd h'ând	109

Dördüncü, beşinci ve altıncı ciltteki beyitleri gösteren bu tablolar hazırlanırken *İhtiyârât-ı Sabûhî*'deki seçme beyitlerin oldukça fazla olmasından dolayı *Câmi'ü'l-Âyât*'taki beyitler temel alınmıştır. Böylelikle *Câmi'ü'l-Âyât*'ta şerh edilen beyit sayısı ile *İhtiyârât-ı Sabûhî*'de şerh edilen beyit sayısı daha rahat karşılaştırılmıştır. Örneğin dördüncü ciltte *Câmi'ü'l-Âyât*'ta 13. sırada şerh edilen beyit, *İhtiyârât*'ta 58. sırada şerh edilmiştir.

Tablo 4. *İhtiyârât-ı Sabûhî* ve *Câmi'ü'l-Âyât*'ta mezkur ciltlerde şerh edilen beyit sayıları

Ciltler	<i>İhtiyârât-ı Sabûhî</i>'de şerh edilen beyit sayısı	<i>Câmi'ü'l-Âyât</i>'ta şerh edilen beyit sayısı
Dördüncü Cilt	233	67
Beşinci Cilt	301	67
Altıncı Cilt	394	109

Görüldüğü gibi yazılış amaçları ve şerh metodları bakımından birbiriyle paralel olan bu iki eserden, *İhtiyârât-ı Sabûhî* şerh edilen beyit bakımından *Câmi'ü'l-Âyât*'tan oldukça hacimlidir.

3. İNCELEME

3.1. *İhtiyârât-ı Sabûhî*'nin İçerik ve Şerh Planı

Bu bölümde *İhtiyârât-ı Sabûhî*'nin içerik planı ve incelenen ciltlerin şerh planı hakkında bilgiler verilecektir.

3.1.1. *İhtiyârât-ı Sabûhî*'nin İçerik Planı

Besmele, Hamdele

İhtiyârât-ı Sabûhî, geleneğe uygun olarak besmele ile başlar. Hemen ardından "Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım" (Kur'ân-ı Kerîm, Bakara: 30) ve "Andolsun, biz insanoğlunu şerefli kıldık" (Kur'ân-ı Kerîm, İsrâ: 70) âyetleriyle insanın yaradılışından bahsedip Allâh'a hamd ü senasını sunmaktadır.

Bi'smi'llâhi'r-raḥmāni'r-raḥîm
Ḥamd [u] sipâs-i bî-ḳiyâs mer-ân Ḥâlîḳ-ı 'arz [u] semâ vü nâs-râ ki be-ḥiṭâb-ı *innî câ'ilun fi'l-arḍi ḥalîfeten* müjde-i âferîniş resânide vü be-nevâziş-i *ve leḳad kerremnâ benî Âdeme* her yekî ez-ferzendân-ı Âdem ḥil' at-ı kerâmet pûşânide. (KB1b)

Salvele

Bu bölümde öncelikle peygamberlerin birbirinden ayırt edilmedikleri fakat birbirilerine üstün kılındıkları ile ilgili iki âyete (Bakara: 136; İsrâ: 21) yer verilir. Ardından konuyla ilgili bir beyit verilir:

Zi-emr-i kâf u nûn eflâk kerde
Şahân-ı tâc-dâr ez-ḥâk kerde (KB1b)

Beyitten hemen sonra da Hazret-i Muhammed'in Allâh'a en yakın peygamber oluşu dile getirilmiş ve ona övgüler sunulmuştur:

V'ez-cümle peygamberân sultân-ı kevneyn ve resûl-i şâkaleyn şadr-nişin-i ḳurb-i *ev ednâ* ve ḥalvet-güzîn-i *ṣumme denâ fe-tedellâ* Ḥazret-i Muḥammed Muştafâ şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem-râ ber-cümle kâ'inât ber-güzide ve be-ḥil' at-ı *levlâke* ve tâc-ı *le'amruke* ser-firâz-ı gerdânide. (KB1b)

Ardından Hazret-i Muhammed ile ilgili bir nazma yer verir ve burada da övgüler devam eder:

Zi-ḥâk âverde cism-i şâh-ı levlâk
Güzeşte ḳadr-i ḥâk ez-heftum eflâk
Çerâğ-ı ehl-i bineş ḳurratu'l-'ayn
Muḥammed Muştafâ sultân-ı kevneyn
Revân-ı pâküñe yüz biñ şalâvât
'Aleyhi Rabbenâ ez-key et-taḥiyyât
Şalât-ı bî-ḥad ol ḥayru'l-enâma
Daḥı evlâd u aşḫâb-ı kirâma (KB1b)

Methiye

Besmele, hamdele ve salvelenin ardından methiye bölümü gelmektedir. Bu bölümde Sabûhî bir devlet büyüğünü methetmek yerine öncelikle Hazret-i Mevlânâ'yı ardından da eğitiminde büyük rol oynayan Ebubekir Çelebi'yi övmektedir.

Hazret-i Mevlânâ'dan pirim, azizim, dest-girim, ihtiyârım olarak söz etmektedir.

Celâleddînü'r-Rûmî ya' nî pîrüm
‘Azîzüm ihtiyârüm dest-gîrüm
Kamû erbâb-ı ‘ışkuñ pîşvâsı
Gari̇b illerde gönüm âşnâsı (KB1b)

Sonrasında maşukların sultanı, âşıkların kutbu, mana ve suret feleğinin zirvesine uçmuş, vecd ve hal şarabıyla mest olmuş, kıl ü kâl meydanının başı diye bahsettiği Mevlânâ'nın neslinden gelen ve o dönemde hala seccâde-nişîn olarak görev yapan Ebu Bekir Çelebi'yi övgüye geçer. Sabûhî, onun tasavvufî gücünün sahra taşını cevhere, bir miktar toprağı altına çevirebileceğini belirtir. Sabûhî'ye göre, onun vücudu velilik madeninde ezel güneşinin terbiyesi ile olgunlaşmıştır ve onun zamiri, ilâhî feyz ile dolmuş parlak bir ayna gibidir.

Sultânü'l-ma' şukîn ve kutbü'l-‘aşîkîn tâyir-i zirve-i felek-i şüret ü ma' nâ vesâyir melekût-ı arz u semâ, mest-i şarâb-ı vecd ü hâl ve şeh-süvâr-ı meydân-ı kıl ü kâl, hüccetü'l-muhakkîkîn ve burhânü'l-müdekkîkîn Mevlânâ Celâlü'l-Hâk ve'l-milletihi ve'd-dîn kâddesenâ'llâhu bi-sırrihi'l-‘azîz Hazretleri'nün sülâle-i pâkinden ve nesl-i sa' âdetmendlerinden hâliyâ seccâde-nişîn olan 'azîzüm ve nakd-i vakt-i pîrüm ve 'aķabât-ı sülûkda mu'în ü zâhîrüm Ebubekir Çelebi Efendi, ol zât-ı sûtûde-hîşâl ki nazar-ı kimyâ-yı te'sîri seng-i sahrayı gevher ve hâk-i bî-mîkdârı zer eyler, vücûd-ı şerîfleri bir gevher-i pâk-i mücellâdur ki ma'den-i velâyetde terbiyet-i şems-i ezel ile neşv ü nemâ bulmuş ve zâmir-i münîri bir âyine-i rûşen-i cilâdur ki feyz-i faşl-ı Rabbânî'den pür-şafâ olmuştur. (KB1b)

Bu övgülerin ardından, Ebu Bekir Çelebi'nin oğlu Abdurrahman Çelebi'ye "Allâh onu (Çelebi Abdurrahman'ı) inÂyetiyle desteklesin. Hayırlara muvaffak kılsın. Onu kendi yüce makamına ve en parlak menzile erîştirsin. Kapsamlı bereketlerinden ve mükemmel gayretlerinden Allâh bizi faydalandırsın. Kıyamet gününe kadar onun tâliplerinin ve sâliklerinin üzerinde olan izzet gölgesini desteklesin. Allâh'ım onun oğlunu zaman musibetlerinden korusun, muhafaza et. Göz bebeğı ve gönül sultanı olmasını nasip eyleyerek onu çeşitli irfan ve ilimlerle donat" diye dua eder. Bu bölüm Arapça'dır.

Eyyedehu'llâhu te'âlâ bi-'inÂyetihi ve vefkahu li'l-hayr ve yemidduhu fi-makamihi'l-a'lâ ve menziletihi'l-esnâ ve nefa'ana'llâhu min-berekâtihi's-şâmileti ve himmetihi'l-kâmileti ve eyyed'allâhu zîlâle 'izzihi'l-memdüdeti 'ala't-ţâlibi ve's-sâlikin ilâ-yevmi'd-dîn Allâhumme ihfâz veleduhu 'an-nevâ'ibi'z-zamân ve kemmelehu bi-envâ'i'l-ulûmi vel-'irfân ve kurretu'l-'uyûni ve'undeti'l-a'yânî a'nî Çelebi 'Abdurrahmân (KB2a)

Sebeb-i Teşrih

Methiye bölümünün ardından Sebeb-i Teşrih bölümü gelir. Sabûhî öncelikle 1026/1617 yılında Şam'a gittiğini belirtir. Ardından burada bulunan bazı kimselerin ricasıyla ve yeni talebelerin anlamasını kolaylaştırmak için *Mesnevî*'de yer alan âyet ve hadis ihtiva eden beyitlerin, Arapça beyitlerin ve bazı müşkil beyitlerin Türkçe olarak şerh edilmesine karar verdiğini belirtmektedir.

Ba'zı ihvân-ı şafâ ve hullân-ı vefâ ibrâm u ilhâh eylediler ki *Mesnevî-i Şerîf*'de vâkı' olan âyât u ehâdisiün ve 'Arabî ebyâtun tefsirin ve ba'zı müşkil olan ebyâtın icâz u ihtisâr üzre Türkî 'ibâretle şerh eyleyem, tâ ki tâlibân-ı mübtediye fehmi âsân ola. (KB2a)

Sabûhî, *Mesnevî*'nin çok derin anlamlara ve güzel söyleyişlere sahip olduğunu vurgulamaktadır. Bu üst seviyedeki eserin anlaşılmasa bile terk edilmemesi gerektiğini savunmaktadır. Sabûhî'nin hedefi, okuyucuya, bir güneş veya okyanusa benzeyen *Mesnevî*'den bir kıvılcım veya bir damla sunabilmektedir.

Me'mûldur ki âftâb-ı münîr-i cihân-girden zerre ve deryâ-yı muhî-i bî-naẓîrden kaçre beyânı müyesser ola. (KB2b)

Bu bölüm Arapça bir dua ile son bulur. Sabûhî burada güzel ve hayırlı işler yapmayı temenni eder.

Va'llâhu'l-müste'ân ve 'aleyhi't-tekelân ve vefâkanâ'llahu limâ yuhibbu ve yârda ve hatema'llâhu âmâlenâ bi'l-hayri ve'l-husnâ. Âmin. (KB2b)

Eserin İsmi

Sabûhî dua ettikten sonra eserin ismini *İhtiyârât-ı Sabûhî* koyduğunu belirtir bir ifadeye ve Farsça bir manzuma yer verir.

Evvel meşhûr olan ebyât-ı müşkileyi intiẓâb eyleyüp İhtiyârât-ı Şabûhî diyü ad kodum. **Beýt:**
Güzidem ez-miyâneş turfa ebyât
Nihâdem nâm-ı ü-râ İhtiyârât
Ez-ân hum-hâne pür kerdem sebüyî
Berây-ı 'âşık-ı hum-hâne cüyî
Her ân 'âşık ki h'âhed feyz-i rûhî
Be-h'âned İhtiyârât-ı Şabûhî (KB2b)

Mesnevî Hakkındaki Sorulara Cevaplar

Sabûhî, şerhe başlamadan önce "*Mesnevî*'yi anlamak için hâl ehli mi olmak gerekir" sorusunu cevaplamaktadır. Ona göre bu sadece bir vehimdir. *Mesnevî* herkese hitap eder. En düşkünün elinden tutup kaldırmayı amaçlar. Bu düşüncelerini açıklamak için Şems-i İsfahânî, İmâm-ı Gazâlî, İbn-i Arabî gibi düşünürlerden de örnekler vermiştir.

Bir diğerk açıklaması yapılan konu ise *Mesnevî*'nin neden klasik sıralamaya (Besmele, hamdele, salvele vs.) uygun olarak yazılmadığıdır. Sabûhî bu düşüncenin doğru olmadığını savunur ve klasik usule uygun olarak yazıldığını delillerle açıklar.

Dibace Şerhi

Sabûhî şerh bölümüne *Mesnevî*'nin Arapça dibâcesinin şerhi ile başlamaktadır. Bu bölümde metin cümle cümle tercüme/şerh edilmiş, âyet/hadis iktibaslarına yer verilmiştir. Gramer ve kelime açıklamaları da bu bölümde yer almaktadır.

Birinci Cildin Şerhi

Dibace şerhinden sonra birinci cildin şerhine geçilmiştir. Bu ciltte dikkat çeken ilk on sekiz beytin şerhinin diğerk beyitlerden daha detaylı olmasıdır. Şârih, ilk on sekiz beyte daha fazla önem vermiş ve daha uzun/detaylı açıklamalar yapmıştır.

Birinci ciltte 401 beyit şerh edilmiştir.

İkinci Cildin Şerhi

İkinci cildin şerhi yine dibace şerhi ile başlamaktadır. *Mesnevî*'nin ikinci cildinin dibacesi Farsça'dır ve şerh genellikle tercüme şeklinde ilerlemektedir. Daha sonra ikinci ciltten seçilen beyitlerin şerhine geçilir. Bu ciltte de 401 beyit şerh edilmiştir.

Üçüncü Cildin Şerhi

Üçüncü cildin şerhi de yine dibace şerhi ile başlamaktadır. Buradaki dibace Arapça'dır. Bu ciltte 443 beyit şerh edilmiştir.

Dördüncü Cildin Şerhi

Dördüncü cildin şerhi de dibace şerhi ile başlamaktadır. Arapça yazılmış olan bu dibace, parça parça açıklanmıştır. Tercüme, açıklama, gramer hususiyetleri, kelime anlamları gibi şerh metodlarına yer verilmiştir. Dördüncü ciltte şerh edilen, seçilmiş beyit sayısı 233'tür.

Beşinci Cildin Şerhi

Beşinci ciltte dibace bulunmamaktadır. Bu ciltte 301 adet beyit seçilmiş ve şerh edilmiştir.

Altıncı Cildin Şerhi

Altıncı ciltte de dibace mevcut değildir. Bu cildin şerhi yapılırken 394 tane beyit seçilmiştir. Dördüncü, beşinci ve altıncı ciltlerin şerhleri hakkında aşağıda daha detaylı bilgiler mevcuttur.

3.1.2. İhtiyârât-ı Sabûhî'nin Şerh Planı

Bu bölümde tezimize konu olan dördüncü, beşinci ve altıncı ciltlerin şerhleri hakkında bilgiler verilecektir.

3.1.2.1. Dördüncü Cildin Dibâcesinin Şerh Planı

Sabûhî, *İhtiyârât*'ın dördüncü cildine, *Mesnevî*'nin 4. cildinin dibacesini şerh ederek başlar. Mensur ve Arapça olan bu bölümün şerhine "*Şerh-i dibâce-i mücelled-i râbî' ez-Mesnevî-i Hâzret-i Mevlânâ kuddise sırruhu'l-‘azîz*" ifadesi ile giriş yapılır. Ardından besmele yazılır ve sonrasında da *Mesnevî* dibacesinden parça parça alınmış bölümler şerh edilmeye başlanır.

Âyet Kullanımı

Sabûhî dibâce şerhini yaparken birçok şerh usulünden faydalanmıştır. Metin içerisinde 3 yerde âyet kullanarak şerhini sağlamlaştırmıştır:

Ez-za'nu'r-râbî' u. Za' n göçe dirler. Kabâ'il-i ' Arab ve kabâ'il-i Türkân' uñ ve sâ'ir ehl-i seferüñ bir yirden bir yire göçüp nakl itmesine dirler. Nitekim bu âyet-i kerîmede vâkı' dur. Yevme za'nikum ve yevme ikâmetikum. (KC82b)

Bu örnekte verilen âyet konuyla ilgili olmasa da kelime benzerliği kullanılarak delil olarak sunulmuştur ve âyetle ilgili herhangi bir açıklama yapılmamıştır.

Aşağıdaki örneklerde de fikri destekleyici olarak âyet kullanımına yer verilmiştir ve diğer örnekte olduğu gibi yine âyet açıklamasına değinilmemiştir.

Muceddidu 'ahdi'l-ulfet: Ya'nî bu kitâb-ı şerîf ki Allâh Ta'âlâ'nuñ 'atâsıdır, dostlık ve ma'habbet 'ahdini tâzeleyüp tecdîd idicidür. Ya'nî Allâh'la elestu bi-rabbikum deminde olan 'ahdi ve mişâkı öğredüp tâze idicidür. (KC83b)

Ve şaydun li'l-mezîd: Maşdardur, fâ' il ma' nâsına. Ya'nî şükr şayd idicidür ni' metüñ ziyâdesin. Ya'nî şükr ni' metin izdiyâdına sebebdür. Kemâ kıla'llâh Ta'âlâ ve le'in şekertum le-ezîdennekum ve le'in kefertum inne 'azâbi le-şedîd.(KC84b)

Hadis Kullanımı

Dibace şerhinde âyet kullanımına paralel olarak hadis kullanımları da mevcuttur ve 3 yerde hadis iktibası görülmektedir:

Ke-surûn'r-riyâzi bi-şavti'l-ğamām: Ke-surûrde kâf mişl ma'nâsımadur. Tuserruya mûte' allıkdur. Ya'nî 'âriflerûn kulûbı mesrûr olur ravzalarûn şavt-ı ğamāmle mesrûr olduĝı gibi. Zîrâ bârân-ı hayât-bağş-ı kelimât-ı evliyâ kulûb-ı erbâb-ı sülûka öyle tarâvet ü nezâret bağışlar ki bârân-ı bahâr eşcâr u ezhâra ol kadar leâfâfet ü nezâret virmez. Nitekim haber-i nebevîde 'am. vârid olmuştur: 'Aleykum bi-mecâleseti'l-'ulemâ'î ve istimâ'î kelâmi'l-hukemâ'î fe-inna'llâhe yuhyi'l-kulûbe'l-meyyite bi-mâ'î'l-'ilmi kemâ yuhyi'l-arde'l-meyyite bi-mâ'î'l-mağar. (KC83a)

Ve şifâ 'ul-eşbâh. Eşbâh cem'-i şebêhdür. Ecsâm ma'nâsına. Fîhi irtiyâhu'l-ervâh üzere ma' tûfdur ve daĝı mücelled-i râbi' de cismiler emrâzına şifâ vardır. Zîrâ bu kitâb-ı müsteâbda ekşer perhîz ü riyâzet buyururlar. El-hîmyetu re'su kulli'd-devâ'in buyurduĝı maзмün-ı şerîf üzere ... (KC83a)

Ve rezzâkun li'l-'âbidîne'z-zâri'îne ve'l-hârişîne. Ve 'âbidlerûn râzıkıdur ez-zâri'îne el-hârişîne şıfatlarıdır 'âbidinûn. Ya'nî öyle 'âbidler ki ed-dunyâ mezra'atu'l-âhiretu hükmince dünyâda 'amel toĝmın eküp âhiret için zirâ'at ve harâşet eylediler. (KC85b)

Örneklerde görüldüğü gibi hadis iktibasları şerhi desteklemek için kullanılmış fakat hadislerle ilgili herhangi bir açıklamaya yer verilmemiştir.

Manzum İktibaslar

Dibace şerhinde manzum iktibaslar da görülmektedir. Bir yerde İbn-i Fâriz'den ve iki yerde *Mesnevî*'den iktibas yapılmıştır:

Ve İbn-i Fâriz Hâzretleri'nûn bu beyt-i laţîfinden daĝı ma' lûm olur:

Sâ'ike'l-ez'ânî yatvî'l-bîde tay

Mun'imen 'arrie 'alâ-kuşbâni tay (KC82b)

Arapça olan bu beyt "*Ez-za'nu'r-râbi'u*" ifadesinin şerhinde kullanılmıştır. Beyit Arapça olmasına rağmen tercüme veya açıklama verilmemiştir.

... ve daĝı Hâzret-i Mevlânâ'nuñ:

İhtimâhâ ber-devâhâ server-est (1:2909)

Buyurduĝı maзмün üzere ecsâmuñ daĝı şifâsı muğarrerdür. (KC83a)

Bu mısra hemen öncesinde yer alan hadisi ve açıklanan parçayı desteklemek için seçilmiştir.

Son olarak aşağıda verilen örnekte *Mesnevî*'den alıntılanan beyit, incelenen kaynaklarda bu şekliyle bulunamamış, ufak kelime farklarıyla karşımıza çıkmıştır. Beyit "Şükr-i kudret kudretet efzûn kuned/ Cebr ni'met ez-kefet bîrûn kuned" şekliyle birinci ciltte yer almaktadır:

... ve Hâzret-i Mevlânâ quddise sırruhû:

Şükr-i ni'met ni'met efzûn kuned

Küfr ni'met ez-kefet bîrun kuned (KC85a)

Verilen bu üç manzum iktibasın da âyet veya hadis sonrasında verildiği görülmektedir. Onun dışında dibace şerhi içerisinde başka iktibas bulunmamaktadır.

Gramer Açıklamaları

Dibace şerhinin özellikle ilk sayfalarında gramer açıklamalarının olduğu görülmektedir. Bu açıklamalar 4., 5. ve 6. ciltlerdeki beyit açıklamalarında neredeyse tamamen yok olmaktadır:

İlā-aḥseni'l-merābi': Yanî dördüncü göçmek aḥsen-i merābi' cānibine 'azm eylemekdür. Müte' allıkı ile i' rābdan maḥallen merfū' haberidür mübtedānuñ, mübtedā-ı haber ile i' rābda maḥalli yok cümle-i müste'nifdür. Merābi' merba' nuñ cem'idür. (KC82b)

Tuserrū kulūbu'l-ārifin: *Tuserru* fi'l-i muzāri'-i müfred-i mü'enneş-i gā'ibe *kulūbu'l-ārifin* fā'ilidür *tuserru*nuñ. Bu cümle şifâtıdır aḥsen-i merābi' ve ecell-i menāfi' üñ ki murād mücelled-i rābi' dūr. (KC83a)

Örneklendirme

Bazen şarih konuyu daha iyi anlatmak, somutlaştırmak için örneklendirme yapmıştır. Aşağıdaki örnekte yaylaya çıkan insanlarla dördüncü cildin ilmüne vakıf olan insanlar arasında benzetme yapılmıştır.

Ḥazret-i Mevlānā mücelled-i rābi' aḥsen-i merābi' ile tefsir buyurdukları budur ki: Nice ki ḥalk-ı 'ālemden ba'zıları yaylalara çıkup ḥarāret-i sevāhilden ve burūdet-i zemistāndan ḥalāş olurlarsa ṭālibān-i 'ilm-i tevḥid daḥi bu mücelled-i rābi' üñ 'ilmi ile 'āmil ve ḥaḳā'ıḳına vāşıl olduḳda ḥarāret-i nefis ü hevādan ve burūdet-i şoḥbet-i ehl-i mecāz ve aşḥāb-ı riyādan ḥalāş olup içmi 'nānhāşıl eyledüğinden ötürüdür. (KC82b)

Dibace şerhinin geneline bakıldığında, ilk sayfalarda gramer açıklamaları, kelime açıklamaları, iktibaslar, örnekler ve buna benzer şerh yöntemleri kullanılmaktadır. Fakat dibacenin sonlarına doğru bu durum değişmiş, sondaki parçalar sadece kısa bir açıklama veya tercüme şeklinde şerh edilmiştir:

Ve ekremu'l-ma'mūli: Ve cemī'-i arzūlaruñ ve murādātuñ ekremidür.

Fa'llāhu ḥayrun ḥāfiẓen: Pes Allāh Ta'ālā ḥayrludur ḥāfiẓ olmak yöninden.

Ve huve erḥamu'r-rāḥimīne: Ve ol Allāh raḥm idicileruñ erḥamıdır.

Ve ḥayru'l-mu'nisīne ve ḥayru'l-vārişīne: Ve Allāh Ta'ālā mu'nisleruñ ḥayrlusudur ve vārişleruñ ḥayrlusudur.

Ve ḥayru'l-muḥlifi: Ve 'avz viricileruñ ḥayrlusudur. (KC85b)

Dördüncü cildin dibacesinin şerhi Hazret-i Muhammed'e, onun âline, bütün enbiya ve resûllere selamdan sonra "*Temmet 1052*" ifadesiyle bitmektedir.

3.1.2.2. Dördüncü Cildin Şerh Planı

İhtiyârât-ı Sabūḥi'nin dördüncü cildi besmele ve hemen ardından "*Mücelled-i rābi' ez-intihāb-ı şerḥ-i Meşnevî-i Şerîf es-semā bi-İhtiyārât-ı Şabūḥi ve bihi nesta'in*" ifadesiyle başlar. Bu giriş ifadesinden hemen sonra dördüncü cildin onuncu beytinin ilk mısrası verilir ve açıklanır. Daha sonra ikinci mısra verilir ve açıklanır:

Z'ān ki şākir-rā ziyādet va' de est (4:10)

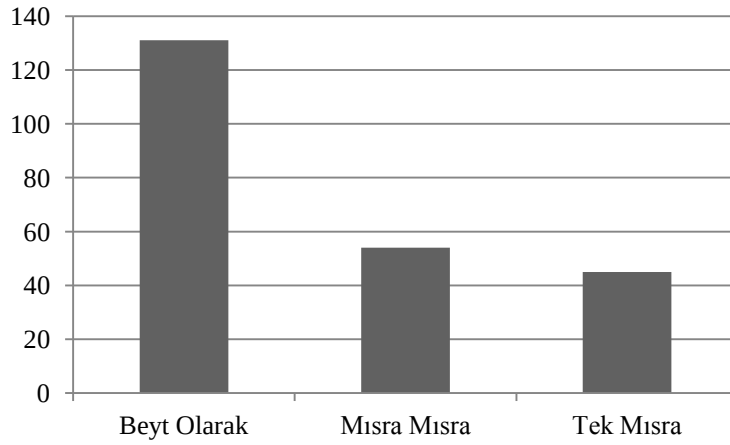
Lein-şekertum le-ezidennekum hükmince Hağ Ta'ālā şâkir olan kullarına ziyâde virmek va'de eyledi. Ya'nî 'abd nî' metûn şükürin bilse Hağ Ta'ālā anuñ nî' metin ziyâde ider.

An çünân ki kurb muzd-i secde est (4:10)

Secdenûñ müzdi 'inda'llâh teğarrüb olduğı gibi şâkire dağı ziyâde virilmek va'de olmuştur. Hağret-i Resûlu'llâh şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem buyurur:

Ağrebu mâ yekûnu'l-'abdu min-rabbi ve izâ sucud: 'Abdûñ ağreb olması Rabbisine secde eylediğı vâkıdûr. [KC86b]

Bu ciltte toplamda 233 adet beyt şerh edilmiştir. Bu beyitlerin 132 tanesinde beyit tam olarak, 55 tanesinde mısra mısra açıklanarak, 46 tanesinde de bir beytin sadece bir mısrası verilerek kullanılmıştır.

Şekil 1. Dördüncü ciltte şerh edilen beyitler

Li-mā 'a'llāh vâkı bûd ân dem me-râ

Lā-yesa' fihî nebiyyun müctebâ (4:2959)

Li-mā 'a'llāhî vâkıun *lā-yesa'unî fihî melekun muğarrebun ve lā-nebiyyun mursalun* mağmûnınca benüm ol zamân şâhla bir vâkı-i mağşüşüm var-idi. Cânımı şâha bezl itmek isterdüm. Niçün gelüp şefâ'at tarîkıyla araya dâğıl olup zevküme mâni' oldı, didi. (KC110b)

Hest *ıyyâke nesta'in* hem behr-i haşr (4:2930)

İyyâke na'budu gibi bu dağı haşr içündür.

Haşr kerde isti'ânet-râ vü kaşr (4:2930)

'İbâdeti ve isti'âneti Cenâb-ı Hağğ'a haşr eylemiş ve aña mağşûr kılmuştur mef'ûlî fâ'il üzerine tağdim itmekte. Nitekim nazmla dağı buyururlar. (KC110a)

K'ez-cemâd ü haşr-ı şad fen mî-kuned (4:898)

Ki cemâddan Hağ Ta'ālā yüz şan'atun haşrın düzer. Murâd-ı vücûd insândur ki cemâd iken insân olur. Andan soñra yüz şan'atı cem' itmege kâdir olur. Nitekim Mu'min'in'de buyurdı:

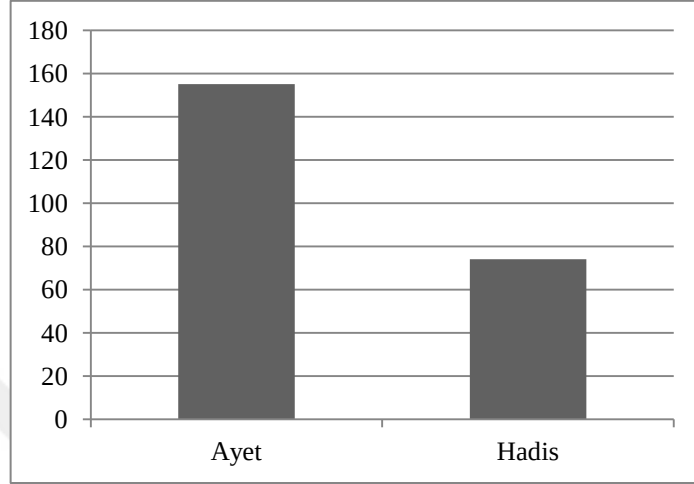
Ve leğad ħalağne'l-insâne min-sulâletin min-tin. Şumme ce'alnâhu nuğfeten fi-ğarârin mekin. Şumme ħalağne'n-nuğfete 'alağaten fe-ğalağne'l-'alağate muğğaten fe-ğalağna'l-muğğate 'ızâmen fe-kesevna'l-'ızâme lağmen şumme enşe'nâhu ħalğan ağar, fe-tebâreka'llâhu ağsenu'l-ğalığin.

Pes Hağ Ta'ālânuñ kudretin ħilğat-i insândan fehm itmek gerekdür ki cemâd iken ne kaçdar mertebelerden geçürüp 'âkıbet nice insân-ı kâmil eyleyüp 'ulûm u funûn şâğıbi eyler.

Muğaşşalu'l-kelâm: Bu mertebelerün her biri bir haşrdur. Haşr-ı âğıret dağı bunlarun biridir. (KC95a)

Âyet/Hadis İktibas

Eserin yazılış amacı dolayısıyla metin içerisinde oldukça fazla âyet ve hadis iktibasına rastlanmaktadır. Bu ciltte 155 adet âyet, 74 adet hadis iktibas

Şekil 2. Dördüncü ciltte yer alan âyet ve hadis iktibas

Âyet veya hadis iktibasları bazen beyit açıklandıktan hemen sonra yer alır:

Tā ki nūreş kāmīl āmed ber-zemīn

Tācirān-rā *rahmeten li'l-‘ālemīn* (4:24)

Tā ki ol āftāb-ı ma‘nevīnūn nūrī ehl-i zemīnūn üzerine kāmīl gele ve tācirān-ı bāzār-ı ma‘ārif-i ilāhiyye olan sālīklere ve sā’ir nāsa rahmet ola. Nitekim Sultān-ı Enbiyā hakkında buyurdu:

Ve mā erselnāke illā rahmeten li'l-‘ālemīn. Ya‘nī biz sizi göndermedik, illā ‘ālemlere rahmete gönderdik, diyü buyurdu. Pes anuñ ümmetinden ba‘zı kāmiller vardır ki irşād-ı tarīk-i Hakk ve ta‘līm-i ma‘ārif-i ilāhiyye itmekde halka rahmetdürler. Pes Hāzret-i Hüsameddīn dahı ol cümledendir. (KC86b)

Bazen beyit açıklamalarına yer verilmeden doğrudan âyet veya hadis verilir. Bunun amacı, *Mesnevî*’nin ne kadar çok âyet ve hadis ihtiva ettiğinin gösterilmesidir. Beytin şerhi bu uygulamalarda göz ardı edilmiştir.

Çeşm-i ān men bāšem ü dest ü dileş

Tā rehmed ez-mudbirihā muḳbīleş (4:79)

İşāretdür ol ḥadīş-i ḳudsīye ki buyurur:

Lā-yezālul-‘abdi yeteḳarrebū ileyye bi’n-nevāfilī ḥattā uḥibbehu fē-izā aḥbebtuhū kuntu sem‘ahu ve başarehu ve yedehū ve lisānehu ve bī-yesma’u ve bī-yebşiru yebṭīşu ve bī-yenṭīḳu. (KC87a)

İn segān kerrend ez-emr-i enşitū

Ez-sefe va‘ va‘ kunān ber-bedr-i tu (4:1465)

Nitekim buyurur:

Ve izā ḳurī ‘e’l-ḳur’ānu festemī‘ū lehu ve enşitū le‘allekum turḥamūn. (KC99b)

Şârih bazı beyitlerde önce âyeti vermiş, hemen ardından âyeti parça parça açıklamıştır. Âyetin parça parça açıklandığı yerlerde, çoklukla beyit şerh edilmemiştir ya da sadece tercümesiyle yetinilmiştir. Yani bu kullanımlarda asıl olan beytin şerhi değil, âyetin açıklanmasıdır. Bu durum hadisler için geçerli değildir. Hadisler çoklukla Arapça olarak verilmiş ve ne tercüme ne de şerh edilmemiştir:

Rabbenâ innâ zalemnâ guft u bes (4:326)

Sûre-i ‘Arâf’da buyurur: *Ķālā rabbenâ zalemnâ enfusenâ ve in lem tağfirlenâ ve terhamnâ le-nekûnenne mine’l-ğāsirîn.*

Ķālā, Âdem ü Havvâ didiler. *Rabbenâ*, iy bizüm perverdğârimuz! *Zalemnâ*, zulm ü sitem eyledük; *enfusenâ*, kendü nefslerimüze; *ve in lem tağfirlenâ*, eger sen mağfîret idüp günâhlarımızı ‘afv itmezseñ; *ve terhamnâ*, ve dağı bize rahmet itmezseñ; *le-nekûnenne*, elbette biz oluruz; *mine’l ħāsirîn*, ħāsirînden oluruz ya ‘nî dünyâ vü ahîretde ehl-i ħüsrândan oluruz. Pes imdi iy ‘aşîķ! Sen dağı Ĥazret-i Âdem’den tarîķi öğren günâhuña maķar ol. Derûn-ı dilden tevbe vü inâyete sa’y eyle demek olur. (KC90b)

Ez-şihâb-i muḫriķ ü maṭ’ûn şevêd (4:1788)

Yakıcı şihâbdan maṭ’ûn olur. Nitekim sûre-i Ĥicr’de buyurur:

Ve ħafiznâhâ min-kulli şeytânin racîm. İllâ men isteraķa’s-sem’a fe-etbe’ahu şihâbun mubîn.

Ve ħafiznâhâ, biz âsmânî ħıfz eyledük; *min-kulli şeytânin racîm*, her bir şeytân-ı racîmden. Tâ ki felege şu’ûd eylemege ķâdir olmayalar ve aḫvâl ü aḫbâr u âsmâna muṭṭali’ olmayalar. *İllâ men isteraķa’s-sem’a*, illâ şol şeytân ki âsmân üzre çıkup uğurlayan melâ’ikenüñ kelimâtın istimâ’ eyleye. *Fe-etbe’ahu*, pes anuñ ardınca gelür ve aña yetişüp yaķar kül eyler. *Şihâbun mubîn*, sitâre-i rüşen ve dirâşşân. (KC102a)

Taḫt-ı ü seyyâr bî-ḥammâl şud

Ḥalkâ vü der-muṭrib ü kavvâl şud (4:480)

Ehl-i cennetüñ taḫtı ḥammâlsız seyr idici olur. Nitekim Ĥazret-i Resûlu’llâh buyurur:

İzâ daḫale ehlu’l-cenneti’l-cennete fe-yeştâķu’l-iḫvânu ba’zuḫum ilâ-ba’zin. İlâ-âḫire. (KC91b)

Peygamber Kıssaları

Beyitler şerh edilirken âyet ve hadislerin yanında peygamber kıssalarından da yararlanılmıştır. Bu kıssalar, beytin ihtiva ettiğî âyetin açıklaması yapılırken yani âyetin orada olması neticesiyle metinde yer almaktadır. Doğrudan beyitle ilgili olarak verilen kıssa bulunmamaktadır. Aşağıdaki örnekte Kâbil’in Hâbil’i öldürme hadisesi anlatılmaktadır:

Zûd zâğ-ı murde-râ der-gür kerd (4:1305)

Fe-be’aşallâhu ġurâben yebḫaşu fi’l-arḫı li-yuriyehu keyfe yuvârî sev’ete aḫîhi mażmûnınca gelüp ol zâğ zemîni eşüp bir zâğ-ı mürdeyi defn eyledi.

Guft Ķâbil âḫ şuḫ ber-’aķl-i men (4:1307)

Ķâbil didi ki, âḫ tûḫ benüm ‘aķluma. Nitekim buyurur:

Ķâle yâ veyletâ e’aceztu en ekûne mişle ḥâze’l-ġurâbi fe-uvârîye sev’ete aḫî. Hâbil’i götürüp gezdüğine peşimân oldu. *Fe-aşbaḫa mine’n-nâdimîn.* Çün Ķâbil Hâbil’i öldürdi. Terk-i diyâr idüp Yemen diyârına kaçup gitdi ve Ĥazret-i Âdem ‘aleyhi’s-selâm Hâbil üzerine maḫzûn olup nice yıllar gelmedi. (KC98a)

Bu örnekte de Ĥazret-i İśâ’nın konuşması hadisesi yer almaktadır:

Ki ne-zâdest ez-zinâ vü ez-fesâd

Ez-berây-ı def’-i tohmet der-vilâd (4:3043)

Ya' nî Hâzret-i 'İsâ Hakk Ta'âlâ'nun ta'lîmi ile nâtik geldi vücûda. Tâ ki zinâdan ve fesâddan olmaduğın halka bildürüp halkuñ gümânın def' ide. Zîrâ Hâzret-i Meryem Hâzret-i 'İsâ 'aleyhi's-selâmı götürüp kavmine geldükde zinâdan hâşıl oldu zann idüp didiler:

Qālū yâ Meryemu lekad ci'ti şey'en fêriyyâ -ey bedî'an münkeren-. Didiler iy Meryem ne 'acib şey'-i bedî' vü münker getürdüñ. Hâzret-i 'İsâ 'aleyhi's-selâm nuṭṭâ gelüp söyledi:

Qāle, Hâzret-i 'İsâ didi; innî 'abdu'llāhi, taḥḫiken ben Allāh'uñ bendesi, maḥlûkıyım; âṭāniye'l-kitābe, baña kitāb virdi; ve ce'alenî nebiyyâ, ve beni nebî eyledi; ve ce'alenî mubâreken, ve beni mübârek eyledi; eyne mâ kuntu, her kânde olursam.

Hâzret-i 'İsâ 'aleyhi's-selâm nuṭṭâ gelüp:

Qāle innî 'abdu'llāhi, âṭāniye'l-kitābe ve ce'alenî nebiyyâ. Ve ce'alenî mubâreken eyne mâ kuntu ve evṣānî bi's-şalāti ve'z-zekāti mâ dumtu ḥayyâ.

Pes bu kelimâtla kavmine yakîn hâşıl oldu ki 'İsâ fesâddan ba'iddür. (KC111a)

Manzum Alıntı Kullanımı

Bu kullanımların yanı sıra dördüncü ciltte alıntı manzumelere de yer verilmiştir. Şârih bu ciltte, 11 adet alıntı manzum kullanmıştır. Bu alıntıların 9 tanesinin kaynağı belli değildir ve değişik şekillerdedir. 1 tanesi *Mesnevî*'nin beşinci cildinden, bir tanesi de *Mesnevî*'nin birinci cildinden alınmıştır. Bu alıntı kısımlar beytin veya âyetin/hadisın açıklanması, açıklamaların desteklenmesi için eklenmiştir.

Tu bi-dân mânî k'ez-ân nûrî tehî
Z'ân ki binî ber-pelîdî mî-nehî (4:300)

Belki burnuñ nâ-pâklige tûtarsın. Hûşuñ ma'şiyetle 'ömr geçüre pîrlik zamânında tâ'ib olup inşâfa gelmeyesin. Nitekim buyurur 'aleyhi's-selâm:

Men câveze'l-erba'ine ve lem yağlib ḥayruhū şerrehu felyetebevve' maḥ'adehu mine'n-nâri.

Beyt:

[fe'ülün/fe'ülün/fe'ülün/fe'ülün]

İlâhî be-hengâm-i pîrî-yi me-râ
Temennâ-yı nefîs-i cevânân me-deh (KC90a)

Mesnevî'den alıntılanan beyit ise şu şekildedir:

Beyt:

Cû'-i her celf-i gedâ-râ key dehend
Çün 'alef gum nîst pîş-i ü nehend (KC101a)

Beytler şerh edilirken yukarıdaki örneklerde olduğu gibi bir veya birden fazla unsur kullanılmıştır. Fakat bazı beyitlerde sadece kısa bir açıklama ile yetinilmiş veya açıklama yapılmadan âyet/hadis yazılıp bırakılmıştır. Bu beyitler bir şerh değil, daha çok not alma niteliğindedir.

Nî cuvâlî ki hicâb-i ân şevd (4:182)

Yeḡûlu'l-insānu yevme izin eyne'l-meferr. (KC87b)

Ġavleyî-râ ki ber-ârâyîd gül (4:1126)

Ya' nî bir ḫurğî ki şeyṭân tezyîn idüp şîrîn gösterdi. (KC96b)

Arapça Beyitler

Şerh metni içerisinde *Mesnevî*'de yer alan Arapça beyitler de yer almaktadır. Bu beyitler mısra mısra tercüme edilmiş veya açıklanmıştır:

Lâkati'l-eşbâhu yevme vaşlihâ (4:845)

Mülâkî oldı bedenler vaşl günine. Ya'nî cismeler ki birbirine müştâk idiler mülâkî oldılar, rûz-ı vaşla yitişdiler.

‘Âdeti'l-evlâdu şavbe aşlihâ (4:845)

‘Avdet itdiler evlâd-ı aşılları cânibine.

Ummetu'l-‘ışkı'l-ḥafıyyi fi'l-umem (4:846)

‘İşkuñ ümmeti ḥafî ve gizlûdür ümmetler içinde.

Mişlu cûden ḥavlehu lu'mu's-saḳem (4:846)

Şol cûd u şehâ gibi ki anuñ etrâfında saḳimlerün levmi vardur. Ya'nî her kim ki ‘aşık olur ten-perverlige meşgûl olmaz. Ten ü cânını ‘ışk-ı Hudâyla bezl eyler. Halk anı melâmet iderler. Nitekim şehâ olanlara malı israf idersin, diyü melâmet iderler. (KC94a)

Toparlayıcı İfadeler

Eserin, daha çok âyet ve hadislerin açıklanması üzerine yazıldığı daha önce de söylenmişti. Fakat şârih bazı beyitleri şerh ederken beyti verdikten sonra âyeti ve onun açıklamasını vermiş, hemen ardından da manâ-yı beyt veya muhassalü'l-kelâm diyerek beyti de açıklamıştır. Dördüncü cildin 185, 223, 673, 898, 2544, 3261, 3417, 3575 ve 3834 numaralı beyitlerinin şerhinde bu durum görülmektedir:

Tâ bi-güyed cûn zi-çâh âyî be-bâm
Cân ki yâ buşrâye hâzâ li-ḡulâm (4:673)

Sûre-i Yûsuf'da buyurur:

Ve câ'et seyyâretun fe-erselû vâridehum fe-edlâ delvehu, kâle yâ buşrâ hâzâ ḡulâm.

Ve câ'et seyyâretun, -refeḳetun tesîrüne min-Medyen ilâ-Mısr fe-nezelû ḳarîben mine'l-cubbi ve kâne zâlike ba' de şelâse min-ilkâ'ihî fihi- ya'nî bir kâfile geldi, Medyen'den Mısr'a giderlerdi. Yûsuf ilkâ olunduğı kuyuya ḳarîb yirde nüzûl itdiler. Yûsuf ol kuyuya ilkâ olunduğından üç günden sonra idi. *Fe-erselû vâridehum*, -ellezî yuridu'l-mâ'e ve yestesḳî lehum ve kâne mâliku ibn Zu'r el-Ḥuzâ'i- ya'nî saḳḳâlarını gönderdiler. Ol ḳâfilenün sâlârına Mâlik bin Zu'r dirlerdi. Ḳabile-i Ḥuzâ'adan idi. *Fe-adlâ delvehu*, -fe-erselehâ fi'l-cubbi li-yemle'ahâ fetedelli bihâ Yûsuf fe-lemmâ re'âhu- ya'nî pes ol vârid irsâl eyledi. Ya'nî şarkıtdı delvi kuyuya ḳoldurmak için. Pes Yûsuf ol delve yapışdı. Saḳḳâ delvi çekmek istedi, gördi ḳatı ağır. ‘Acabâ nedür aşlı diyü baḳdı, gördi bir cemâl-i cemil vaż'-ı celil ki nûr-ı cebîni cûbb-i târiḳe ziyâ virmiş. *Kâle*, didi; *yâ buşrâ hâzâ ḡulâm*, -nâde'l-buşrâ beşâreten li-nefsihi ev li-ḳavmihi ke-ennehu kâle ta'âlî fe-hâzâ ev enneke ve ḳile huve ismu şâḥibun lehu nâdâhu li-yu'inihi ‘alâ-iḥrâcihi- ya'nî beşâreti nidâ idüp çağırdı nefsiñe müjde için. Yâḥud ḳavmine çağırıp muştılıḳ bir ḡulâm buldum, dimiş ola. Ke-enne didi ki; *yâ buşrâ* ya'nî şâdlıḳ ve sürür, gel ki zamânuñdur. Ba' zılar dimişler ki buşrâ ol vâridün yoldaşınıñ ismi idi. Çünkü yalnûz çıkarmağa ḳâdir olmadı. Aña çağırdı ki kendüye mu'âvenet eyleye Yûsuf'ı çıkarmağa.

Ma'nâ-yı Beyt: Ḥâzret-i Mevlânâ buyurur ki mülk ve zer senün cânuñla hem-râh olmaz. İmdi zeri vir, sürme el, nazardan ötüri. Ya'nî cân gözini açmaḳdan ötüri ve çeşm-i ḥaḳîḳat-bîn gûşâde olduḳdan sonra göresin ki bu cihân bir çâh-ı teng imiş. Ya'nî maḥabbet-i dünyâya mübtelâ olmaḳ, hemân cân Yûsuf'ını çâha bırakmaḳdur. Pes terk-i dünyâ resenini Yûsuf gibi ele getürüp çâh-ı maḥabbet-i dünyâdan çıkasın. Ol Yûsuf-ı ḥaḳîḳînün vaşlı saña müyesser olup cân sürür u zevḳle diye ki *yâ buşrâ hâzâ ḡulâm* ya'nî muştılıḳ baña ki ḡulâm-ı Yûsuf-ı cânı çâh-ı ḫabî' atden ve çâh-ı maḥabbet-i dünyâdan ḫalâş eyledüm, diye. (KC93b)

K'ez-cemād ü haşr-ı şad fen mî-kuned (4:898)

Ki cemâddan Hağ Ta'âlâ yüz şan'atun haşrın düzer. Murâd-ı vücûd insândur ki cemâd iken insân olur. Andan şöña yüz şan'atı cem' itmege kâdir olur. Nitekim Mu'minin'de buyurdu:

Ve lekad halağne'l-insâne min-sulâletin min-tîn. Şumme ce'alnâhu nuţfeten fi-karârin mekîn. Şumme halağne'n-nuţfete 'alağaten fe-halağne'l-'alağate muğğaten fe-halağna'l-muğğate 'ızâmen fe-kesevna'l-'ızâme lağmen şumme enşe'nâhu halğan âğar, fe-tebâreka'llâhu ahsenu'l-hâliğîn.

Pes Hağ Ta'âlâ'nun kudretin hilğat-i insândan fehm itmek gerekdür ki cemâd iken ne kadar mertebelerden geçürüp 'âkıbet nice insân-ı kâmil eyleyüp 'ulûm u fûnûn şâhibi eyler.

Muhaşşalu'l-kelâm: Bu mertebelerin her biri bir haşrdur. Haşr-ı âhîret dağı bunların biridir. (KC95a)

Şârih 899 ve 2281 numaralı beyitlerin şerhinde de Hazret-i Mevlânâ'nın ağzından bir sonuca varır:

Âb u gil inkâr zâd ez-hel etâ

Çend şan'at reft iy inkâr tâ (4:899)

Ne kadar şan'atlar vâkı' olmuşdur iy inkâr ehlî! Sen bu hâle gelüp insân oluncaya dek ne kadar haşrlar geçdüñ. Şimdi âhîretde olacağ haşra inkâr idersin. Hel Etâ sûresinde ol şan'atlardan ba'zısın zikr ider. Nitekim âyet-i güzeste zikr eylemiş idi:

Hel etâ 'ale'l-insâni hînun mine'd-dehri lem yekun şey'en mezkûren. Innâ halağne'l-insâne min-nuţfetin emşâcin nebtelihi fe-ce'alnâhu semî'an başîrâ.

Hel etâ, -istifhâmı takrîr u takrîb ve li-zâlike feserru bi-kad vâşılıhü ehl- ya'nî *hel* istifhâm-ı takrîridür. Bundan ötürdür ki kadle tefsîr eylediler. Vâşılı ehl idi. Ma'nâ demek olur ki: "Âyâ geldi mi?" Ya'nî tağkîken geldi. '*Ale'l-insâni*, insân üzerine ya'nî âdem üzerine; *hînun*, bir vâkı; *mine'd-dehri*, zamândan ki ol vâkıde; *lem yekun*, olmadı; *şey'en mezkûren*, -bel-kâne şey'en mensiyyen gayru mezkûr bi'l-insâniyyeti ke'l-'unşuri ve'n-nuţfeti- ya'nî şey'-i mezkûr olmadı belki şey'-i munîs idi. İnsâniyyetle mezkûr olmamış idi 'unşur u nuţfe gibi; *innâ halağne'l-insâne*, tağkîken biz halk eyledük insânı ki evlâd-ı âdemdür. *Min-nuţfetin emşâcin*, -ihlâtu cem'e meşec ev meşic min-meşceti's-şey'in iz ahlâttahu- ya'nî biz insânı nuţfeden halk eyledük ki muhteliğdür. Ya'nî erle 'avratun nuţfesi birbirine karışmış olduğı hâlde biz insânı ol nuţfe-i muhteliğden halk eyledük. *Nebtelihi*, biz insânı imtiğân eylerüz. *Fe-ce'alnâhu*, pes insânı kılduğ; *semî'an başîren*, -li-yetemekken min-müşâhedeti'l-delâ'il ve istimâ'u'l-âyât- ya'nî biz insânı semî' vü başîr kılduğ tâ ki kâdir ola müşâhede-i delâ'il ve istimâ'-ı âyât itmege.

Hazret-i Mevlânâ buyururlar ki: İy benî âdem ki haşrı inkâr idersiz. Şey'-i mezkûr degül iken Hağ Ta'âlâ bu kadar şan'at harc eyledi tâ sizi mertebe-i insâniyyete getürdi, semî' vü başîr eyledi. Lâ'ık olan bu idi ki iğrâr ideydüñüz, siz 'aks idüp inkâr eyledüñüz. (KC95a)

Başlıkların Kullanımı

İhtiyârât-ı Sabûhi'nin dördüncü cildinde beyitlerin/mısraların yanı sıra 90 adet de başlık verilmiştir. Bu başlıkların seçiminde iki etken öne çıkmaktadır. İlki içerisinde âyet/hadis veya kıssa barındırıyor olması, ikincisi ise beyitlerin yerinin, hangi başlık altında olduğunun gösterilmek istenmesidir.

ŞERH-İ İNNEMAL-MU'MİNÜNE İHVEYETUN fe-aşliğü beyne eğaveykum vetteku'llâhe le'allekum

turhamûn. Pes işlâh eyleñ iki kardaşuñuzuñ mâbeynini dir süre-i Hucurât. Ya'nî mü'minler degüldür illâ birbiriyle kardaşlardır. **VEL-'ULEMÂ'U KE-NEFSİN VÂHİDETİN** ve 'ulemâ-ı bi'llâh dağı nefsi-i vâhid hükmedindedür. Nefs ü rûh u zât bir ma'nâyadur. **HÂŞŞATEN İTTİHÂD-I DÂVÜD 'ALEYHİ'S-SELÂM VE SÜLEYMÂN VE SÂ'İR ENBİYÂ 'ALEYHİ'S-SELÂM EGER YEKİ-RÂ EZ-İŞÂN MÜNKER ŞEVİ** huşûsen Dâvûd u Süleymân u sâ'ir enbiyâ ki anlardan birine münker olursañ, **İMÂN BE-HİÇ NEBİ DÜRÜST NE-BÂŞED** hiç bir peygambere imâni dürüst olmaz, **VE İN 'ALÂMET-İ İTTİHÂDEST** ve bu ittihâduñ 'alâmetidir. Pes cümlesin bir nûrdan bilmek gerekdür ve bunların bir ittihâd-ı ma'nevileri vardır. Birbirinden ayırmağ câ'iz degüldür. **Kİ YEK HÂNE**

EZ-ÂN HEZÂRÂN HÂNE VİRÂN KUNÎ ÂN HEME VİRÂN ŞEVED Ü YEK DİVÂR KÂ'İM NE-MÂND ve bunların vücûdları şol hezârân hâne-i muttaşıla beñzer ki birin virân eyleseñ cümlesi harâb olur, bir bütün divâr qalmaz. **KÎ LÂ-NUFERRÎKU BEYNE EĞHADİN MÎNHUM** bu ittiğad cihetindendir ki ĖaĖĖ Ta'âlâ *lâ-nuferriku beyne eğadin minhum* buyurdu. Ya'nî biz fark eylemezüz enbiyâdan birinüñ mâbeynini, **VEL'-ÂĖILU YEKFİHÎL-İŞÂRET İN ĖOD EZ-İŞÂRET GUZEŞT** 'âķil olana bir işâret kifâyet ider, bu Ėod işâretten geÇti. (KC91a)

GÜVÂHÎ DÂDEN-İ FÎ'L U ĖAVL-İ BİRÜNÎ BER-ZÂMÎRE

Hâcetes n'âyed be-fi'l u Ėavl-i Ėüb
ĖĖzeruhum hum cevâsîsu'l-Ėulûb (5:240)

Ya'nî Ėabibân-ı beden, marâz-ı insânî nabz u Ėarûreden bilürler. Ammâ Ėabibân-ı ilâhî derûn-ı insâna dâğil olup emrâz-ı Ėulûb-ı insânî ve i' tîğâd u imânî ne mertebedür, bilürler. Pes anlardan Ėazer eyleñ. TaĖķiķen anlar Ėulûbuñ câsûslarıdır. (KC128a)

Metin iķerisindeki 67 tane başlık, sadece şerh edilecek beyitlerin yerini belirtmek iķin kullanılmış, herhangi bir aķıklama yapılmamış. Bu başlıklar bazen *Mesnevî*'deki tam halleriyle bazen de kırpılmış olarak yer alır. İlk örnekteki başlık *Mesnevî*'deki şekliyle alınmış, ikinci başlık kırpılmıştır:

ĖARAĖ EZ-SEMÎ' Ü BAşIR Ü 'ALÎM GUFTEN-İ ĖÂĖRET-İ ĖUDÂ-YI TA'ÂLÂ-RÂ

Ez-pey-i ân guft ĖaĖ-ı Ėod-râ başır (4:215)

Andan ötüri ĖaĖ Ta'âlâ kendüyi Başır, didi. Ya'nî Başır olduğın andan ötüri bildürdi saña.

Ki buved dîdeveyet her dem nezîr (4:215)

Ki anuñ görmesi her dem saña nezîr ola. Ya'nî Ėalvetde olduĖuñ vaķt bir yaramaz fi'le cür'et itmeyesin. AllâĖ Ta'âlâ görür anuñ Ėuzûrında böyle fi'l-i ĖabîĖ câ'iz degüldür, diyüp terk eylesesin. Nitekim Ėaberde vâķi' olmuşdur:

TagĖliķu bâbeke ve tuğfî sırreke testağî mine'n-nâsi ve lâ-testağî mine'l-melekeyni ma'ake lâ-yufâriķâne 'anke bi'l-leyli ve'n-neğârî ve lâ-testağî mine'l-Ėur'ânilleğî fi-şadrike ve huve şâfî'un ve muşfî'un ve lâ-testağî mine'l-celîli ve lâ-tağfî' aleyhi Ėâfîyetun. (KC88b)

ĖĖĖĖĖ-İ ÂN VÂ'İZ KÎ DER-TEĖĖİR

Ez-heme ĖaĖĖ-ı cihân efzûnter est
Z'in sebeb ber-enbiyâ renc ü şikest (4:100)

Eşeddu'l-belâ 'ale'l-enbiyâ şumme'l-evliyâ şumme'l-emşelu fe'l-emşel feğvâsınca enbiyâ üzerine renc-i ezâ-yı kûfre ve şekk ü şann u istihzâ-yı fecre muķarrerdür. (KC87a)

Yine metinde 17 tane başlık aķıklamasıyla birlikte verilmiştir. Bu başlıkların 8 tanesi hadis, 5 tanesi âyet ve 4 tanesi de kıssa (ikisi peygamber kıssası, ikisi de din büyüklerinin kıssaları) ihtiva ettiği iķin aķıklanmıřtır.

TEĞSÎR-İ İN ĖADİř-İ şERİF KÎ MEşELE UMMETİ KE-MEşELİ SEĞİNETİN NÜĞEN (14) MEN TEMESSEKE BÎĞÂ NECÂ VE MEN TEĞALLEFE 'ANHÂ ĖARİĖA

Ya'nî benüm ümmetimüñ mişli ĖâĖret-i NüĖ nebinüñ gemisi mişli gibidir. Aña temessük idüp yapışan necât bulur ve andan ĖaĖallûf iden ĖarĖ olur. (KC91b)

TEĞSÎR-İ YÂ EYYUĞE'L-MUZZEMMÎL

-Aşlahu'l-mutezemmil min-tezemmele bi-şiyâbihi izâ teleffefe biğâ fe-idĖam en-nâ' fi'z-zâ'- ya'nî şiyâbına mütezemmil olan nebî. Zîrâ aşlı mütezemmildir. Tezemmele bi-şiyâbihi dirler. Ėaçan şiyâbına şarılsa tâ idĖam olındı. Zâya müzzemmil oldu. Ba' zılar Ėaml ma'nâsınadır, dimişler. Ya'nî iy bâr-ı nübüvveti Ėötüren nebî,

dimek olur. Ba'zılar te'vîl idüp şiyâb-ı nübüvvete tezemmül iden ba'zılar iy şiyâb-ı tabî'ate teleffûf iden nebi dimekdür, dimişlerdür. Bir rivâyet dağı şöyledür ki: İbtidâ-yı nüzûl vahy-i ilâhiyyede Hâzret-i Sultân-ı Enbiyâ'ya dehşet hâsıl olup lertzân olup ümmü'l-mü'minîn Hâdîce'ye gelüp *zemmeliñi, zemmeliñi* diyüp bir kilime şarılup yatdı. Hudâ-yı Celîl zebân-ı Cebrâ'il ile aña *yâ eyyuhe'l-muzzemmil* diyü buyurdı.

Kumi'l-leyle, şalât-ı leyle kâ'im ol. Leylün intişabı zarfiyyet üzredür. *İllâ kalilâ*, el-istisnâ mine'l-leyl. *Nışfehu*, -bedelen min-kalilâ- ya'nî kum nışfehu dimek olur. *Evinķuş*, yâhud kıyâmı nâķış eyle; *minhu*, nışfu'l-leyliden; *kalilâ*, azacıķ ya'nî şülüşü'l-leyle dek nâķış eyle kıyâmı. Zîrâ miķdâr-ı kalîl şülüşü'l-leyledür, dimişlerdür.

Ev zid 'aleyhi, yâhud ziyâde eyle anuñ üzerine, ya'nî nışfu'l-leyl üzerine ziyâde eyle şülüşân-ı leyle dek Hâzret-i Peyğamber'i taħyîrdür. Leylün nışfını yâ nışfindan aķl veyâ ekserini kâ'im olmağa; *ve rettîli'l-kur'âne*, ve dağı Kur'ânı okı te'ennî eyle. Ya'nî hurûfını ol kadar te'ennîyle okı ki sâmi' olanlar anı fehm itmege kâdir olalar. *Tertîlâ*, rüşen ü tebyîn itmeklikle Hâzret-i İmâm 'Alî'den kerrema'llahu veche naķl eylemişler ki tertîl-i hıfz-ı vukûf ve edâ-yı hurûfdur, diyü buyırmışlar. (KC99a)

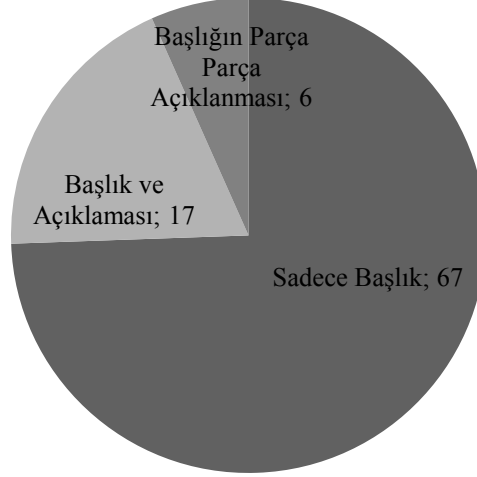
KIŞŞA-İ HEDİYYE-FERİSTÂDEN-İ BELKİS

Ta'şîl-i kışşa-i Hâzret-i Süleymân 'aleyhi's-selâm budur ki: Çün Dâvûd 'aleyhi's-selâm vefât eyledi ve *verişe Süleymânü Dâvûde* mazmûnınca Hâzret-i Süleymân anuñ yerine pâdişâh oldı ve nübüvvet dağı gelüp peyğamber oldı. Ol vaķt Süleymân on üç yaşında idi ve çün ber-müceb-i *Rabbi heb li-mulken lâ-yenbagî li-eħadin min-ba'dı* Hâķķ Ta'âlâ Hâzretleri aña peder mülkin erzânı kıldı ve ziyâde i' tâ buyurup cinn ü ins ü vuhûş u tıyûrı aña müşahķir eyledi ve anuñ 'askeri ķonduğı vaķt bisât-ı salţanatda karar eyledikde eşraf-ı ins hıżırına cem' olup anlardan bir şaf girü eşraf-ı cin tıururı ve tıyûr başları üzere tıurup sâyebân olurlardı ve yıl bisâtı gôtürüp her gadâ vü revâķda bir aylık mesîre kaţ' iderlerdi. Bir gün bir yire nüzûl itdiler. Şudan ôturi hüdhüdi taleb eylediler, bulamadılar. Meger hüdhüd Hâzret-i Süleymân'ın nüzûli vaķtinde bâlâya pervâz idüp Belķis'ın bostânını gördi. O tarafa meyl eyleyüp anda bir hüdhüd buldı. Ol hüdhüdden su'âl eyledi ki: Bu diyâr ne diyârdur, pâdişâhı kimdür? Ol dağı: Bu diyâr diyâr-ı Yemen'dür. Bu şehre Seb'â dirler. Pâdişâhı Belķis'dur. Âftaba secde ider, didi. İkisi bile Hâzret-i Süleymân hıżırına geldiler. Belķis'dan ve mülkinden haber virdiler. Yemen diyârın ve Seb'â şehrin ve Belķis'ın taķtın vaşf eylediler ve âftaba secde eylediklerin söylediler. Andan şoñra Hâzret-i Süleymân bir nâme yazdı. Hüdhüde virdi ve eytdi: İlet anlaruñ üzerine bıraķ ve pinhân ol, gör ne evzâ' iderler ve ne söylerler. Baña haber getür, didi. Çün hüdhüd nâmeyi aldı. Varup Belķis'ın üzerine bıraķdı ve bir yirde tıurdı. Çün nâmeyi gördi. Belķis ditredi, andan vilâyetün eşrafın cem' idüp didi ki: Baña bir kitâb-ı kerîm geldi Hâzret-i Süleymân'dan ve anda yazılmış ki: *Ellâ ta'lû 'aleyye ve 'tûnî müslimîn*. Ne dîrsiz, ne tedârik idelüm, didükde kendünüñ hıdmetinde olan üç yüz otuz kimse ki her birinüñ hıdmetinde on biñ âdem vardı, eytdiler: Biz şâķib-i kuvvetiz ve cenge kâdirüz, emr senüñdür. Her niçe buyurursañ öyle idelüm, didiler. Belķis didi ki: Şâķlar bir diyâra gelseler ol diyâruñ 'azîzlerini ħor u zelîl iderler, evlâ budur ki hediyye gönderelüm, müdârâ idelüm. Murâdı bu idi ki görelüm. Eger Süleymân mâla meyl iderse peyğamber degüldür, pâdişâhdur ve eger mâla meyl itmezse nebidür. Çün Süleymân'a Belķis'ın hediyyesi ma'lûm oldı. Buyurdı, elçinüñ yolu üzerine altun kerpiçler dōşediler. Hâzret-i Mevlânâ bundan şoñra Belķis'ın hediyyesini ve kışşasını beyân buyururlar. Bu kadarla iktifâ olındı. (KC92a)

Dördüncü cildin başlıklarından 6 tanesi parça parça açıklanmıştır. Bu 6 başlığın 3 tanesi âyet, 2 tanesi kıssa ve 1 tanesi de hadis içermektedir. Amaç başlığı açıklamaktan ziyade içinde barındırdığı unsurları açıklamaktır.

ŞERĖ-İ İNNEMAL-MU'MİNÜNE İĞVETUN *fe-aşliķū beyne eħaveyķum vetteķu'llāhe le'alleķum turķamūn*. Pes işlâķ eyleñ iki ķardaşuñuzuñ mâbeynini dir süre-i Ėcürât. Ya'nî mü'minler degüldür illâ birbiriyle ķardaşlardır. **VEL-'ULEMÂ'U KE-NEFSİN VÂĞİDETİN** ve 'ulemâ-i bi'llāh dağı nefis-i vâķid ĥukmindedir. Nefs ü rûķ u zât bir ma'nâyadır. **ĖĖŞŞATEN İTTİĖĖD-İ DÂVÜD 'ALEYĖİ'S-SELÂM VE SÜLEYMÂN VE SÂ'İR ENBİYÂ 'ALEYĖİ'S-SELÂM EGER YEKİ-RÂ EZ-İŞÂN MÜNKER ŞEVİ** ĥuşusen Dâvûd u Süleymân u sâ'ir enbiyâ ki anlardan birine münker olursañ, **İMÂN BE-ĖİÇ NEBİ DÜRÜST NE-BÂŞED** ĥiç bir peyğambere imânı dürüst olmaz, **VE İN 'ALÂMET-İ İTTİĖĖDEST** ve bu ittiĖĖduñ 'alâmetidür. Pes cümlesin bir nürdan bilmek gerekdür ve bunlaruñ bir ittiĖĖd-ı ma'nevîleri vardır. Birbirinden ayırmaķ câ'iz degüldür. **Kİ YEK ĖĖNE EZ-ÂN HEZÂRÂN ĖĖNE VİRÂN KUNİ ÂN HEME VİRÂN ŞEVED Ü YEK DİVÂR KÂ'İM NE-MÂND** ve

bunların vücudları şol hezārān hāne-i muttāşla beñzer ki birin virān eyleseñ cümlesi hārāb olur, bir bütün dīvār kalmaz. **Kİ LĀ-NUFERRİKU BEYNE EĤADİN MĪNHUM** bu ittihād cihetindendir ki Hāḡḡ Ta‘ālā *lā-nuferrīku beyne eĥadin minhum* buyurdu. Ya‘nī biz fark eylemezüz enbiyādan birinūñ mābeynini, **VEL-‘ĀḲĪLU YEKFĪHĪL-İŞĀRET İN ḤOD EZ-İŞĀRET GUZEŞT** ‘āḡil olana bir işāret kifāyet ider, bu ḡod işāretten geçti. (KC91a)

Şekil 3. Dördüncü ciltteki başlıkların açıklanma biçimine ait sayılar

Grafikten de anlaşıldığı gibi şerh metninin dördüncü cildinde verilen başlıklarla, beyitlerin hangi başlık altında olduğunun belirtilmesi amaçlanmıştır. Bunun yanı sıra âyet, hadis ve kıssa içeren başlıklar da görmezden gelinmemiş, bir bütün halinde veya parça parça tercüme ya da şerh edilmiştir. Yine bu başlıkların altında da başlığın ihtiva ettiği beyitler mevcuttur.

Dördüncü ciltte bulunan beyitlerin ve başlıkların listesi, şerh metnindeki sırasıyla aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 5. Dördüncü ciltte yer alan beyit ve başlıklar

Beyit Sayısı	Beyit Numarası	Beyit/Başlık
1	10	Z'ān ki şākir-rā ziyādet va' de est An çünān ki ḡurb muzd-i secde est
2	11	Guft <i>vescud vaḡterib</i> yezdān-ı mā Ḳurb-ı cān şud secde-i ebdān-ı mā
3	19	Şems-rā Kur'ān ziyā ḡānd iy peder V'ān ḡamer-rā nūr ḡānd in-rā niger
4	24	Tā ki nūreş kāmīl āmed ber-zemīn Tācirān-rā <i>rahmeten li'l-‘ālemin</i>
5	38	Nā-kesān-rā terk kun behr-i kesān
	Başlık	TAMĀMĪ-YĪ HĪKĀYET-İ ĀN

Tablo 5 (devam). Dördüncü ciltte yer alan beyit ve başlıklar

Beyit Sayısı	Beyit Numarası	Beyit/Başlık
6	51	Ber-hemân ümmid âteş-pâ şüdest
7	78	Tâ-şevî ey-men zi-sîrî vü melâl Guft <i>kāna'llāhu lehu z'in Zu'l-celāl</i>
8	79	Çeşm-i ân men bâşem ü dest ü dileş Tâ rehed ez-mudbirihâ muğbileş
	Başlık	HİKÂYET-İ ÂN VÂ'İZ Kİ DER-TEZKÎR
9	100	Ez-heme halk-ı cihân efzûnter est Z'in sebeb ber-enbiyâ renc ü şikest
10	104	Âdemî-râ püst nâ-medbüğ dān Ez-ruṭûbethâ şude zişt ü gerān
11	105	Telḥ u tîz ü mâleş-i besyār deh Tâ şeved pāk u laṭîf ü bâfireh
12	106	V'er nemî-tānî rîzâ deh iy 'ayār Ger Ḥudâ rencet dehed bî-iḥtiyār
13	109	Pes be-güyed <i>uḡtulûnî yâ şikât</i>
14	111	Rahm-i imānî ez-û bi-b'rîde şud K'in şeyṭānî ber-û piçide şud
15	112	Kîne dān aṣl-ı delāl u kāfirî
	Başlık	KİŞŞA-İ HİYÂNET KERDEN-İ 'ÂŞİK
16	125	Bād cunbānist incā bādrān
	Başlık	KİŞŞA-İ ŞÜFÎ
17	163	Gerçi settārest hem bi-d'hed sezā
18	182	Nî cuvālî ki ḥicāb-i ân şeved
19	185	Guft yezdān vaşf-ı ân cāy-ı ḥarec Behr-i maḥşer <i>lā-terā filhā 'ivec</i>
	Başlık	GUFTEN-İ ZEN Kİ Ü DER-BEND-İ CİHÂZ NİST MURÂD-I Ü SETR U ŞALÂHEST
20	199	Kaşd-ı mâ setrest ü pākî vü şalāḥ Der-dü 'âlem ḥod bi-dān bâşed felāḥ
21	210	Lāf kem bâfi çü rûsvā şud ḥatā
22	213	Ki zi-her nâ-şüste rüyî kep zenî Şerm dārî v'ez-Ḥudâ-yı ḥîş ni
	Başlık	ĞARAZ EZ-SEMÎ' Ü BAŞİR Ü 'ALÎM GUFTEN-İ ḤAẒRET-İ ḤUDÂ-YI TA'ÂLÂ-RÂ
23	215	Ez-pey-i ân guft Ḥaḡ-ı ḥod-râ başîr Ki buved dîdeveyet her dem nezîr
24	218	Ne mişâl-i 'illet-i ulâ saḡîm
25	223	Pāk Ḥaḡ <i>'ammā yeḡûlu'z-zâlimûn</i>
	Başlık	MİŞÂL-İ DÜNYÂ ÇÜN KÛLḤAN U TAḠVÂ ÇÜN ḤAMMÂM
26	238	Ki ez-û ḥammâm-ı taḡvâ rûşenest
	Başlık	KİŞŞA-İ ÂN DEBBÂĞ Kİ DER-BÂZÂR-I 'AṬṬÂRÂN EZ-BÛY-I 'İṬR-I BÎ-HÛŞ VE RENCÛR ŞUD
27	273	Tu ber-tu bûy-ı ân serḡîn-i seg
28	282	Çün zi-'ıṭr-i vahy keşṭend u gum Bud fiḡānşân ki <i>tetayyernā bi-kum</i>
	Başlık	MU'ÂLECE KERDEN-İ BERÂDER-İ DEBBÂĞ
29	290	Dārû-yı maḡz-i pelid ân dîde bûd
30	295	Müşrikân-râ z'ân neces ḡāndest Ḥaḡ K'enderûn-i puşk zādend ez-sebaḡ
31	297	Çün ne-zed ber-vey nişâr-ı reşş-i nûr
32	298	Ve'r zi-reşş-i nûr-ı Ḥaḡ kısmîş dād Hem-çü resm-i Mışr serḡîn murḡ-zād

Tablo 5 (devam). Dördüncü ciltte yer alan beyit ve başlıklar

Beyit Sayısı	Beyit Numarası	Beyit/Başlık
33	300	Tu bi-dān mānī k'ez-ān nūrī tehī Z'ān ki bīnī ber-pelīdī mī-nehī
	Başlık	RED KERDEN-İ MA'ŞÜKA 'ÖZR-İ 'AŞIK
34	326	<i>Rabbenā innā zalemnā</i> guft u bes
35	325	Ez-behāne šāh-tā-šāhī necest
36	327	Çünkü cān-dārān bi-dīd ez-pīş ü pes
	Başlık	ŞERH-İ İNNEMAL-MU'MİNÜNE İHVETUN VEL-'ULEMĀ'U KENEFİN VĀHİDETİN HÂŞŞATEN İTTİHÂD-I DÂVÜD 'ALEYHİ'S-SELĀM VE SÜLEYMÂN VE SÂ'İR ENBİYĀ 'ALEYHİ'S-SELĀM EGER YEKİ-RĀ EZ-İŞÂN MŪNKER ŞEVÎ İMÂN BE-HİÇ NEBÎ DŪRÜST NE-BÂŞED VE İN 'ALĀMET-İ İTTİHÂDEST Kİ YEK HÂNE EZ-ÂN HEZÂRÂN HÂNE VİRÂN KUNÎ ÂN HEME VİRÂN ŞEVED Ü YEK DİVÂR KĀ'İM NE-MÂND Kİ LĀ-NUFERRĪKU BEYNE EĤADİN MĪNHUM VEL-'ÂKĪLU YEKFĪHĪL-İŞĀRET İN ĤOD EZ-İŞĀRET GUZEŞT
37	443	Ger zi-Ķur'ān naql-ĥ'āhī iy ĥarūn Ĥ'ān <i>cemī' un hum ledeynā muĥdarūn</i>
38	461	Ber-miṣāl-i ' ankebūt ān zīst-ĥū Perdehā-yı gende-rā mī-bāfed ü
39	465	K'ender ĩn reh ṣabr u şıkk-ı enfüsest
		BAĶİYYE-İ KİŞŞA-İ MESCİD-İ AKŞĀ
40	467	Der-bināyeş dīde mī-şud kerr ü fer Nī-füsürde çün bināhā-yı diger
41	468	Der-binā her seng k'ez-kuh mī-sukust Fāş sīrū bī-hemī guft ez-nuĥust
42	469	Hemçü ān ez-āb u gil Ādemkede Nūr z'-āhek pārehā tābān şude
43	480	Taĥt-ı ü seyyār bī-ĥammāl şud Ĥalkā vü der-muṭrib ü kavvāl şud
	Başlık	DER BEYĀN-I ÂN Kİ ĤUKEMĀ-GŪYEND ĀDEMÎ 'ĀLEM-İ ŞUĖRĀ EST VE ĤUKEMĀ-YI İLĀĤİ-GŪYEND ĀDEMÎ 'ĀLEM-İ KŪBRĀ EST. ZİRĀ 'İLM-İ ÂN ĤUKEMĀ BER-ŞŪRET-İ ĀDEMÎ MAĶŞŪR BUVED, 'İLM-İ İN ĤUKEMĀ DER-ĤAĶİĶAT ĤAĶİĶAT-İ ĀDEMÎ MEVSŪL BUVED
44	524	Muṣṭafā z'ĩn guft k'ādem v'enbiyā Ĥalf-i men bāşend der-zīr-i livā
45	526	Ger be-şüret men zi-ādem-zādeem Men be-ma' nā cedd-i cedd üftādeem
46	531	Key mefāze zeft āyed ber-mefāz Nist ber-ĩn kār vān ĩn reh derāz
	Başlık	TEFSİR-İ İN ĤADİŞ-İ ŞERİF Kİ MEŞELE UMMETİ KE-MEŞELİ SEFİNETİN NŪHEN MEN TEMESSEKE BİHĀ NECĀ VE MEN TEĤALLEFE 'ANHĀ ĖARİĶA
47	541	Meskul ez-peygamber-i eyyām-ı ĥ'ış Tekye kem kun ber-fen ü ber-kām-ı ĥ'ış
48	550	Tā bi-yābī bŷy-ı ĥuld ez-yār-i men Çün Muĥammed bŷy-ı Raĥmān ez-Yemen
49	561	Pes nişārī kerde bāşī behr ĥuved Çünkü her sermāye-i tu şad şeved
	Başlık	KİŞŞA-İ HEDİYYE-FERİSTĀDEN-İ BELĶİS
	Başlık	KERĀMĀT-İ ŞEYĤ 'ABDULLĀH MAĞRİBİ
50	606	Nūr-ı ĩn şems-i şemŷī fāris est Rüz ĥāşş u 'ām-rā ü ĥāris est

Tablo 5 (devam). Dördüncü ciltte yer alan beyit ve başlıklar

Beyit Sayısı	Beyit Numarası	Beyit/Başlık
51	610	<i>Yevme lā-yuḥzi'n-nebiyye rāst dān</i> <i>Nūr yes'ā beyne eydihim bi-h'ān</i>
	Başlık	BĀZ GERDĀNĪDEN-İ SÜLEYMĀN 'ALEYHİ'S-SELĀM RESŪLĀN-I BELKİS-RĀ
52	613	Bāz gerdīd iy resulān-ı ḥacil Zer şumārā dil be-men ārid dil
	Başlık	DİLDĀRİ KERDEN Ü NEVĀHTEN-İ ḤĀZRET-İ SÜLEYMĀN ĀN RESŪLĀN-RĀ
53	673	Tā bi-güyed çün zi-çāh āyi be-bām Cān ki <i>yā buṣrāye hāzā li-ḡulām</i>
	Başlık	NİYYET KERDEN-İ Ü Kİ İN ZER-RĀ Bİ-DEHEM Bİ-DĀN
54	697	Ki çen'in endişi ez-behr-i mülük Keyfe telka'r-rızka in lem yerzukük
	Başlık	TAHRİZ-İ SÜLEYMĀN RESŪLĀN-RĀ
55	722	Pes bi-güydeş bi-yā āncā tamām Zūd ki <i>inna'llāhe yed'ū bi's-selām</i>
	Başlık	TEHDİD FİRESTĀDEN-İ ḤĀZRET-İ SÜLEYMĀN PİŞ-İ BELKİS
56	787	Seng mī-bārid ber-a' dā-yı Lūt Tā ki der-āb-ı siyeh ḥurdend ḡūt
57	790	Dest kāfir ber-güvāhī mī-dehed
	Başlık	BAKİYYE-İ KİŞŞA-İ EHL-İ SEB' Ā VE İRŞĀD-I SÜLEYMĀN 'AM.
58	845	Lāḳati'l-eşbāhu yevme vaşlihā 'Ādeti'l-evlādu şavbe aşlihā
59	846	Ummetu'l-'ışki'l-ḥafiyi fi'l-umem Mişlu cūden ḥavlehu lu'mu's-saķem
60	847	Zilletu'l-ervāhi min-eşbāhihā 'İzzetu'l-eşbāhi min-ervāhihā
61	848	Eyyuhe'l-'uşşāku es-suķyā lekum Entumu'l-bāķūne ve'l-buķyā lekum
62	849	Eyyuhe's-sālūne kūmū v'a' şikū Zāke <i>riḥe Yūsufē</i> festensikū
	Başlık	AZĀD ŞUDEN-İ BELKİS EZ-MŪLK
63	870	An ki güyed rāz-ı <i>ķālet nemletun</i> Hem bi-dāned rāz-ı in tāķ-ı kuhun
64	898	K'ez-cemād ū ḥaşr-ı şad fen mī-kuned
65	899	Āb u gil inkār zād <i>ez-hel etā</i> Çend şan'at reft iy inkār tā
	Başlık	ÇĀRE KERDEN-İ SÜLEYMĀN 'ALEYHİ'S-SELĀM DER-İḤZĀR-I TAHT-I BELKİS EZ-SEBĀ
66	902	Guft 'ifrīti ki taḥteş-rā be-fen
67	906	Guft ḥamdu'llāh ber-īn ū şad çenīn
68	910	Dīde der-vaķti ki şud ḥayrān u deng Kuh suḥen guft u işāret kerd seng
	Başlık	KİŞŞA-İ YĀRİ-Ḥ'ĀSTEN-İ ḤALİME
69	914	Ḳışşa-i rāz-i Ḥalīme güyemet Tā zidāyed dāstān-ı ū ḡamet
	Başlık	HİKĀYET-İ ĀN MERD-İ 'ARAB
70	975	Tu me-ḥor ḡam ki ne-gerded yāve ū Belki 'ālem yāve gereded ender-ū
	Başlık	MEŞEL-İ KĀNİ' ŞUDEN-İ ĀDEMİ BE-DUNYĀ
71	1055	Murg-ı murde muṣṭar ender-vaşl u beyn Ḥ'āndeyi <i>el-ķalbu beyne işbe'ayn</i>

Tablo 5 (devam). Dördüncü ciltte yer alan beyit ve başlıklar

Beyit Sayısı	Beyit Numarası	Beyit/Başlık
	Başlık	BAĞIYYE-İ KİŞŞA-İ 'İMĀRET KerdEN-İ HĀZRET-İ SÜLEYMĀN 'ALEYHİ'S-SELĀM MESCİD-İ AKŞĀ-RĀ BE-TA'LİM VAHY
72	1118	Mî-keşedsân sūy-ı nîk u sūy-ı bed Guft Hakk <i>fî-cîdihā hablu'l-mesed</i>
73	1119	Ķad <i>ce'alne'l-ħable fî-ā'nākihîm</i> Ve't-teħazna'l-ħable min-aħlākîhim
74	1120	Leyse min-mustaķzîrin mustenķihî Ķaţtu illā <i>tā'ireh fî-'unķihî</i>
75	1126	Ķavleyî-rā ki ber-ārāyîd ğul
	Başlık	KİŞŞA-İ ŞĀ'İR Ü ŞİLE DĀDEN-İ ŞĀH
76	1158	Ez-çü ü şā'ir nus ez-tu baħr-dest
	Başlık	BĀZ ĀMEDEN-İ ŞĀ'İR
77	1168	Ma'nā-yı Allāh guft ān Sibeveyh <i>Yu'lehûne fî'l-ħavā'ic hum ledeyh</i>
78	1169	Guft elihnā fî'l-ħavā'icnā ileyk Et-temesnāhā ve cednāhā ileyk
79	1177	Cümle <i>maṭviyy-i yemîn-i</i> ān du dest
80	1180	Her nebiyyî z'-ü ber-āverde berāt <i>İsta'inū minhu şabren ev şalāt</i>
81	1193	Hulk-ı mā ber-şuret-i ħod kerd Hakk Vaşf-ı mā ez-vaşf-ı ü ğired sebak
82	1198	Īn peyamber guft çün bi-s'nîd kadħ Ki çerā ferbiħ şevad Aħmed be-medħ
83	1202	Guft peygamber ħunuk ān-rā ki ü Şud zi-dunyā mând ez-ü fî'l-i nikû
	Başlık	ĀMUHTEN-İ PİŞE-İ GÜVERGİNİ
84	1301	Ger budî ĩn fehmi me'r kâbil-rā
85	1305	Zūd zāĝ-ı murde-rā der-ĝur kerd
86	1307	Guft Kâbil āh şuh ber-'aql-i men
87	1308	'Aql-ı küll-rā guft <i>mā zāĝa'l-başar</i> 'Aql-ı cüz'î mî-kuned her sū-y nazar
	Başlık	KİŞŞA-İ ĀN ŞUFİ Kİ DER-MİYĀN-İ GÜLİSTĀNSER-BE-ZĀNŪ MURĀKİB BŪD
88	1360	Emr-i Hakk bi-s'nev ki guftest <i>unzurū</i>
	Başlık	KİŞŞA-İ RŪSTEN-İ ĦARRŪB
89	1388	Ez-peder āmüz iy rüşen cebîn Rabbenā guft u zalemnā piş ez-în
90	1392	Hîn bi-ħ'ān Rabbî <i>bi-mā aĝveytenî</i> Tā ne-gerdi cebrî vü keĝ kem tenî
91	1408	Hemçü Ken'ān ser zi-keştî vā me-keş Ki ĝurüreş dād nefsi-zîrekeş
92	1409	Ki berāyem ber-ser-i küh-ı meşîd Minnet-i Nūħem çerā bāyed keşîd
	Başlık	TEFSİR-İ YĀ EYYUHE'L-MUZZEMMİL
93	1465	Īn segān kerrend ez-emr-i <i>enşitū</i> Ez-sefe va'va' kunān ber-bedr-i tū
94	1474	'Aqlhā ez-nūr-ı men efrūhtend Mekrhā ez-mekr-i men āmūhtend

Tablo 5 (devam). Dördüncü ciltte yer alan beyit ve başlıklar

Beyit Sayısı	Beyit Numarası	Beyit/Başlık
	Başlık	DER TEFSİR-İ İN HADİS-İ MUŞTAFÂ ‘ALEYHİ’Ş-ŞALÂT VE’S-SELÂM Kİ İNNA’LLÂHE TA‘ÂLÂ HALAQA’L-MELÂ’İKETE VE REKKEBE FİHİMİL-‘AĞLE VE HALAQA’L-BEHÂ’İME VE REKKEBE FİHİMİ’Ş-ŞEHVETE VE HALAQA’L BENİ ÂDEME VE REKKEBE FİHİL-‘AĞLE VE’Ş-ŞEHVETE FE-MEN ĞALEBE ‘AĞLUHU ŞEHVETEHU FE-HUVE A‘LÂ MİNEL-MELÂ’İKETİ VE MEN ĞALEBE ŞEHVETUHU ‘AĞLEHU FE-HUVE EDNÂ MİNEL-BEHÂ’İM
95	1510	Murde gered şaḥs çün bî-cân şevd Ḥar şevd çün cân-ı ü bî-ân şevd
96	1515	Ḥurde-kârihâ-yı ‘ilm-i hendese Yâ nücûm u ‘ilm-i ṭıbb u felsefe
97	1521	Nâm ke’l-en‘âm kerd ân kavm-râ Z’ân ki nisbet-gû be-yakzâ nevm-râ
	Başlık	TEFSİR-İ İN ÂYET-İ KERİME Kİ: VE EMMELLEZİNE Fİ-KULÜBİHİM MARADUN FE-ZÂDETHUM RİCSEN İLÂ-RİCSİHİM VE MÂTÜ VE HUM KÂFİRÜN VE KAVLUHU TA‘ÂLÂ: YUḐILLU BİHİ KEŞİREN VE YEHDİ BİHİ KEŞİRÂ
	Başlık	ÇÂLİŞ-İ ‘AĞL BÂ-NEFS HEMÇÜ TENÂZU’-I MECNÛN BÂ-NÂKA MEYL-İ MECNÛN SÛY-I ḤURRE MEYL-İ NÂKA VÂ-PES SÛY-I KÛRRE ÇÜNÂN Kİ GUFT MECNÛN: HEVÂ NÂKATİ ḤALFİ VE KUDDÂMIYE’L-HEVÂ VE İNNİ VE İYYÂHÂ Lİ-MUḤTELİFÂN
	Başlık	NEVEŞTEN-İ ÂN ĞULÂM
98	1630	Ḥâne ḥâlî yâft câ-râ ü gereft
	Başlık	DER-BEYÂN-I ÂN Kİ ‘ÂRİF-RÂ ĞİDÂYİST EZ-NÛR-I ḤAQQ TA‘ÂLÂ Kİ EBİTU ‘İNDE RABBİ YUṬ‘İMUNİ VE YESKİNİ
99	1643	Zulm bûdî key nigehbânî budî Cebr bûdî key peşimânî budî
100	1656	Şud zi-ḥâk-i murdeyî zinde pedîd
	Başlık	TEFSİR-İ İN ÂYET-İ KERİME Kİ FE-EVCESE Fİ-NEFSİHİ HİFETEN MÛSÂ KULNÂ LÂ-TEḤAF İNNEKE ENTEL-A‘LÂ
	Başlık	BAKİYYE- KİŞŞA-İ NEVEŞTEN-İ ÂN ĞULÂM
101	1724	Mâ rameyte iz rameyte ibtilâst Ber-nebî kem ne-güneh k’ân ez-Ḥudâst
	Başlık	HİKÂYET-İ ÂN MEDDÂḤ
102	1759	Ger ne-rüyed ḥüşe ez-ravzât-ı Hû Pes çe vâsî‘ bâşed arzu’llâh bi-gû
103	1761	İn zemîn-râ rey‘-i ü ḥod bî-ḥadest Dâne-yî-râ kemterîn ḥod heft şadest
104	1766	Vâ rehîde ez-cihân-ı ‘âriye Sâkin-i gülzâr u ‘aynun câriye
105	1768	Maḳ‘adi şıdḳî ki şıddîḳân der-û Cümle ser sebzend u şâd u tâze-rû
106	1777	Ez-şikâf-ı revzen u dîvârḥâ Muṭṭalî‘ gerdend ber-esrârḥâ
107	1779	Ez-Nubî ber-ḥ’ân ki dîv u kavm-i ü Mî-berend ez-ḥâl-i insî sırr u bû
108	1788	Ez-şihâb-i muḥriḳ ü maṭ‘ûn şevd
109	1792	Ki besî câsûs hest ân sÛy-i ten
	Başlık	DER-YÂFTEN-İ ṬABİBÂN-I İLÂHİ EMRÂŽ-I DİN Ü DİL-RÂ DER-SİMÂ-YI MÛRİD U BİĠÂNE VE LAHN-I GÜFTÂR-I Ü VE RENG-İ ÇEŞM-İ Ü VE Bİ-İN HEME NİZ EZ-RÂH-I DİL Kİ İNNEHUM CEVÂSİSUL-KULÛBU, FE-CÂLİSÛHUM Bİ’Ş-ŞİDḲ

Tablo 5 (devam). Dördüncü ciltte yer alan beyit ve başlıklar

Beyit Sayısı	Beyit Numarası	Beyit/Başlık
	Başlık	BEYÂN-I HAZRET ‘ALEYHİ’S-SELÂM: İNNİ LE-ECİDU NEFESER-RAHMÂNİ MİN-KİBELİ’L-YEMEN
110	1854	Mü’minân yenzur bi-nûri’llâh şude Ez-ğatâ vü sehv eymen âmede
	Başlık	NOĞŞÂN-I İCRÂ-YI CÂN U DİL-İ ŞÜFİ EZ-‘TA‘ ÂMULLÂH
111	1856	Z’ân ki cennet ez-mekârih rüste est Raḥm kısm-ı ‘âcizâ şekeste est
112	1859	Şād ân şüfi ki rızkeş kem şevd Ân şebeş dür gerded u ü yem şevd
	Başlık	KEJ VEZİDEN-İ BÂD BER-SÜLEYMÂN
113	1899	Ez-terâzû kem kunî men kem kunem Tâ tu bâ-men rüşenî men rüşenem
114	1918	Hod ‘aduvvet üst kandeş mî-dehî
	Başlık	ŞENİDEN-İ EBÜ’L-HASAN
115	1931	Bāngeş âmed ez-ḥazîre-y şeyḥ-i Ḥay Hâ enâ ad’ûke key tes’â iley
	Başlık	RUḲ‘ A-İ DİĞER NEVEŞTEN-İ ÂN GULÂM
116	1948	‘Aql-ı düšnâmem dehed men râziyem Z’ân ki feyzî dâred ez-feyyâziyem
117	1963	‘Aql-ı diğer baḥşîş-i Yezdân buved Çeşme-i ân der-miyân-ı cân buved
	Başlık	EMİR KERDEN-İ HAZRET-İ RESÛLU’LLÂH
118	2005	<i>Kul te‘âlû</i> guft ez-cezb-i kerem Tâ riyâzettân dehem men râ’izem
119	2008	Lâ-cerem aḡleb belâ ber-enbiyâst Ki riyâzet dâden-i ḥamân belâst
120	2027	<i>Kul te‘âlû kul te‘âlû</i> iy ḡulâm Hîn ki <i>inna’llâhe yed’û li’s-selâm</i>
	Başlık	İ’TİRÂZ KERDEN-İ MU’TERİZ
121	2041	Murdegân-ı bağberceste zebun K’ân-dehende-y zendegî-râ fehmi kun
122	2040	Tefriḳa cüyân-ı cem’ ender-kemîn Tu der-in ṭalib ruḡ-ı maṭlûb bîn
123	2076	İy Ḥusâmeddîn ziyâ-yı Zül’-Celâl Çünkü mî-bînî çe mî-cüyî maḳâl
124	2077	İn meger bâsed zi-ḥubb-ı müştehâ <i>İşkını ḥamren ve kul li-innehâ</i>
	Başlık	CEVÂB-GUFTEN-İ HAZRET-İ MUŞTAFÂ ‘ALEYHİ’S-SELÂM
125	2080	Der-ḥuzûr-ı Muştafâ-i ḳand-ḥû Çun zi-ḥad burd ân ‘Arab ez-guft u ḡû
126	2081	Ân şeh-i ve’n-Necm u sultân-ı ‘Abes Leb gezîd ân serd dem-râ guft bes
127	2097	Ân ki ân aşḥâb-ı kehf ez-nuḳl u naḳl Sî şad u nuḥ sâle gum kerdend ‘aql
128	2098	Z’ân zenân-ı Mısr câmi ḥurdeend Desthâ-râ şerḥa şerḥa kerdeend
129	2099	Sâḫirân hem sekr-i Mûsâ dâştend Dâr-râ dildâr mî-pendâştend
	Başlık	KİŞŞA-İ SUBḤÂNİ-İ MÂ Â‘ZAM GUFTEN-İ BÂYEZİD
130	2102	<i>Lâ-ilâh illâ ene hâ fa’budûn</i>
	Başlık	BÂZ-GÛNE ḤÂNDEN-İ VUZÛ KUNENDE EVRÂD-I VUZÛ-RÂ
131	2212	Der-vuzû her ‘uzv-râ virdî cüdâ Âmedest ender-ḥaber behr-i du’â

Tablo 5 (devam). Dördüncü ciltte yer alan beyit ve başlıklar

Beyit Sayısı	Beyit Numarası	Beyit/Başlık
	Başlık	ŞAḤŞİ BE-VAḠT-İ İSTİNCÂ MÎ-GUFT ALLÂHUMME ERİHNİ RA'İḤATE'L-CENNETİ BE-CÂY-İ ALLÂHUMME'C'ALNİ MÎNET-TEVVÂBİN VE'C'ALNİ MÎNEL-MUTEṬAHHİRİN VİRD-İ İSTİNŞAK BE-VAḠT-İ İSTİNCÂST VE VİRD-İ İSTİNCÂ BE-VAḠT-İ İSTİNŞAK MÎ-GUFTEND
	Başlık	ÇÂRE ENDİŞİDEN-İ ÂN MÂHİ-Yİ NİM-‘ AḠİL
132	2272	Guft <i>mütü kullukum min-ḳabli en</i> <i>Ye 'tiye'l-mevtu temütü bi'l-fiten</i>
133	2281	Ü hemî cüşid ez-teff-i sa'ir ‘Aḳl mî-gufteş <i>elem ye 'tik nezir</i>
	Başlık	BEYÂN-I ÂN Kİ ‘AHD KERDEN-İ AḤMAḠ DER-BELÂ HİÇ VEFÂYİ NE-DÂRED Kİ LEV RUDDŪ LE‘ÂDŪ Lİ-MÂ NUHŪ ‘ANHU VE İNEHUM LE-KÂZİBŪN
134	2297	Ân nedem ez-zulmet ü ḡam best bâr <i>Pes kelâmu'l-leyli yemhûhu'n-nehâr</i>
135	2299	Bāḡ-ı lev ruddü le‘âdû mî-zened
	Başlık	BEYÂN-I ÂN Kİ VEHM ḠALB-İ ‘AḠLEST Ü SİTİZE-İ ÜST U ḠİŞŞA-İ MÜCÂVEBÂT-I ḤÂZRET-İ MÜSÂ ‘ALEYHİ'S-SELÂM Kİ ŞÂḤİB-İ ‘AḠL BUVED BÂ-FİR‘ AVN Kİ ŞÂḤİB-İ VEHM BUVED
136	2308	Guft men ‘aḳlem resûl-i zül'celâl
137	2312	Nisbet-i aşlem zi-ḡâk u âb u ḡil Âb u ḡil-râ dâd Yezdân cân u dil
138	2313	Merci‘i in cism-i ḡâkem hem be-ḡâk Merci‘-i tu hem be-ḡâk iy sehm-nâk
	Başlık	BEYÂN-I ÂN Kİ ‘İMÂRET DER-VİRÂNİST
139	2380	Ân fezâ-yı ḡarḳ esbâb u ‘ilel Hest arḡu'llâh iy şadr-ı ecel
	Başlık	BEYÂN-I ÂN Kİ HER ḤİSS-İ MUDRİKİ
140	2400	Râst guftest ân şeh-i şirîn-zebân Çeşm kereded mü-be-mû-yı ‘ârifân
141	2415	Ger ne kūh u seng bâ-dîdâr şud Pes çerâ Dâvud-râ ü yâr şud
142	2421	Ki <i>tuḡaddiş ḡâlehâ v'aḡbârehâ</i> <i>Tuḡihru'l-arzu lenâ esrârehâ</i>
	Başlık	ḤAMLE BURDEN-İ İN CİHÂNİYÂN BER-ÂN CİHÂNİYÂN TÂḤTEN BURDEN TÂ SİNŪR-I ZERR Ü NESL Kİ SER-ḤADD-İ ḠAYB EST VE ḠAFLETİŞÂN EZ-KEMİN ÇÜN ḠÂZİ BE-ḠAZÂ NE-REVED KÂFİR TÂḤTEN ÂVERED
143	2450	Sebletet-râ ber-kened yek yek ḡader Tâ bi-dâni ke'l-ḡader yu 'mi'l-ḡazer
	Başlık	GUFTEN-İ ḤÂZRET-İ MÜSÂ ‘ALEYHİ'S-SELÂM FİR‘ AVN-RÂ
144	2510	Guft ân yek ki bi-ḡüyî âşkâr Ki ḡudâyî nîst ḡayr-ı kirdigâr
145	2516	Şehd gerded der-tenem in zehr-i kîn Bûk ez-te'sîr-i cüy-i engebin
146	2524	Geh zi-‘ aks-i cüşiş âb-ı ḡamîm Âb-ı zulmem kerde ḡalkân-râ remîm
	Başlık	TEFSİR-İ KUNTU KENZEN MAḤFİYYEN FE-AḤBEBTU EN U'RAFE
147	2539	Ḥâne ber-ken k'ez-‘ aḳîḳ-i in Yemen Şad hezârân ḡâne şâyed sāḡten
148	2540	Genc zir-i ḡâneest ü çare nîst Ez-ḡarâbî ḡâne mendîş ü mehîst

Tablo 5 (devam). Dördüncü ciltte yer alan beyit ve başlıklar

Beyit Sayısı	Beyit Numarası	Beyit/Başlık
149	2544	Çün ne-kerd ân kâr muzdeş hest lâ <i>Leyse li'l-insāni illā mā se'ā</i>
	Başlık	BEYÂN-I İN HÂBER Kİ KELLÎMUN-NÂSE 'ALÂ-ĞADRÎ 'UĞÛLÎHÎM LÂ-'ALÂ-ĞADRÎ 'UKÛLEKUM HATTÂ LÂ-YEKZEBU ALLÂHU VE RESÛLUHÛ
	Başlık	BEYÂN-I KAVL-İ HÂZRETÛN-NEBÎ MEN BEŞŞERANÎ BÎ-HURÛCÎ ŞAFERÎN BEŞŞERTUHU BÎL-CENNETÎ
	Başlık	KİŞŞA-İ ÂN ZEN Kİ TİFL-I Û BER-SER-İ NÂVDÂN GÛJÎD HÂTAR-I UFTÂDEN BÛD EZ-HÂZRET-İ MURTAZÂ ÇÂRE CUST
150	2669	Pes beşer fermûd hod-râ mişlukum Tâbe-cins âyîd u kem gerdid gum
151	2708	Z'ân ki dûzağ gûyed iy mu'mîn tu zûd Ber-guzer ki nûret âteş der-rubûd
152	2714	Dûzağ ez-vey hem amân h'âhed be-cân Ki Hudâyâ dûr dârem ez-fulân
	Başlık	BAHŞ KERDEN-İ SÛNNÎ VÛ FELSEFÎ VÛ CEVÂB-İ DEHRÎ Kİ MÛNKİR-İ ULÛHÎYYET EST
153	2832	Dî yekî mî-guft 'âlem hâdiş est Fâniyest in çarh u Hâkkes vâriş est
154	2875	Zehre nî kes-râ ki yek harfî ez-ân Yâ bi-duzded yâ fezâyed der-beyân
	Başlık	TEFSÎR-İ İN ÂYET-İ KERÎME Kİ MÂ HALAĞNE'S-SEMÂVÂTÎ VEL-ARDÎ VE MÂ BEYNEHUMÂ İLLÂ BÎL-HAĞĞ
155	2894	'Aql-ı Û bî-seyr çün nebt-i zemîn
156	2905	Bahş-i emlak-ı zemîn bâ-Kibriyâ Der-ğalife kerd-i bâbâ-yı mâ
157	2906	Çün nazar der-piş efkend Û bedîd Ân çe h'âhed bûd tâ mahşer bi-dîd
158	2911	Ğadr-i himmet bâşed ân cehd u du'â <i>Leyse li'l-insāni illā mā se'ā</i>
	Başlık	VAHY KERDEN-İ HÂZRET-İ HAĞĞ TA'ÂLÂ BE-HÂZRET-İ MÛSÂ
159	2929	Hest in <i>ıyyāke na'bud</i> haşr-râ Der-luğat v'ân ez-pey-i nefy-i riya
160	2930	Hest <i>ıyyāke nesta'in</i> hem behr-i haşr Haşr kerde isti'ânet-râ vû kaşr
	Başlık	HİŞM KERDEN-İ PÂDİŞÂH BER-NEDÎM
161	2945	Tu der-în müsta'melî nî 'âmilî Z'ân ki mahmûl-ı menî nî hâmilî
162	2946	<i>Mâ rameyte iz rameyte</i> geşteyî H'îştin der-mevc çün kef heşteyî
163	2959	<i>Li-mā'a'llāh</i> vaqt bûd ân dem me-râ <i>Lā-yesa' fihi nebiyyun</i> müctebâ
164	2969	'Allame'l-esmâ bud Âdem-râ imâm Lîk nî ender-libâs-ı 'ayn u lām
165	2972	Lîk ez-deh vech-i terk-i müzlif est Lîk ez-deh vech perde vû mûknif est
	Başlık	GUFTEH-İ HÂZRET-İ HALÎLULLÂH 'ALEYHÎ'S-SELÂM M'ER CEBRÂ'ÎL-RÂ 'ALEYHÎ'S-SELÂM ÇÛN PURSÎD Kİ ELÎKE HÂCETUN HALÎLULLÂH 'ALEYHÎ'S-SELÂM CEVÂBEŞ DÂD Kİ AMMÂ İLEYKE FELÂ
	Başlık	MUTÂLEBE KERDEN-İ HÂZRET-İ MÛSÂ 'ALEYHÎ'S-SELÂM HÂZRET-İ ULÛHÎYYET-RÂ Kİ HALAĞTE HALKAN EHLEKTEHUM

Tablo 5 (devam). Dördüncü ciltte yer alan beyit ve başlıklar

Beyit Sayısı	Beyit Numarası	Beyit/Başlık
166	3024	Der-ḥalā'ik rūḥhā-yı pāk est Rūḥhā-yı ṭire-i gılṇāk est
		DER-BEYÂN-I ÂN KÎ RŪḤ-I ḤAYVÂNÎ VŪ 'AQL-I CŪZ'Î VŪ VEHM Ū ḤAYÂL
167	3034	Yâ kelâm-ı bendeyî k'ân cuzv-i üst Der-reved der-güş-i ū k'û vahy-cüst
168	3041	Bi-ḥicâb-ı mâder ü dāye'v ezâ Yâ çü âdem kerde telḳineş Ḥudâ
169	3043	Ki ne-zâdest ez-zinâ vŭ ez-fesâd Ez-berây-ı def' -i tohmet der-vilâd
170	3071	<i>Uzkuru'llāh</i> kâr-ı her evbâş nîst <i>İrci'î</i> ber-pây-ı her ḳallâş nîst
171	3074	Naḳş bendânend der-cevv-i felek Kâr-sâzânend behr-i lî vŭ lek
172	3082	Ki tecâfî âred ez-dâru'l-gurŭr Hem inâbet âred ez-dâru's-surŭr
	Başlık	ḤİKÂYET-Î ÂN PÂDÎŞÂH-ZÂDE KÎ PÂDÎŞÂH-I ḤÂḲÎKÎ YA'NÎ VELÂYET BE-VEY RŪY NŪMŪD YEVME YEFİRRUL-MER'U MÎN-AḤÎHÎ VE UMMÎHÎ VE EBÎHÎ VE SÂḤİBETÎHÎ VE BENÎHÎ NAḲD-Î VÂḲT-Î Ū ŞUD PÂDÎŞÂHÎ İN ḤÂḲ-Î TEVDE-Î KŪDEK ṬAB'ÂN KÎ ḲÂL' A-GİRÎ NÂM KUNEND ÂN KŪDEK KÎ ÇİRE ÂYED BER-SER-Î TEVDE BER-ÂYED VE LÂF ZENED KÎ ḲÂL' A-Î MERÂST KŪDEKÂN-I DİĞER BER-VEY REŞḲ BEREND KÎ ET-TURÂBU REBÎ' UŞ-ŞİBYÂN ÂN PÂDÎŞÂH-ZÂDE ÇŪN EZ-ḲAYD-I RENĖHÂ BEREST GUFT MEN ḤÂḲHÂ-YI RENĖİN-RÂ HEMÂN ḤÂḲ-Î DŪN MÎ-GŪYEM ZER U AṬLAS U EKSŪN NEMÎ-GŪYEM MEN EZ-İN EKSŪN RESTEM YEKSŪN REFTEM VE ÂTEYNÂHUL-ḤUKME ŞABİYYÂ İRŞÂD-I ḤÂḲ-RÂ MŪRŪR-I SÂLHÂ ḤÂCET NÎST DER-ḲUDRET ḲUN FE-YEKŪNKESİ SUḤEN-Î ḲÂBİLİYYET NE-GŪYED
173	3090	Ki zi-şâdî ḥ'âst hem fânî şuden Bes muṭavvaḳ âmed ân cân u beden
	Başlık	'ARŪS ÂVERDEN-Î PÂDÎŞÂH
174	3115	Behr-i ĩn fermŭd ân şâh-ı nebîh Muṣṭafâ ki <i>el-veled sırru ebîh</i>
	Başlık	İḤTİYÂR KERDEN-Î PÂDÎŞÂH DUḤTER-Î DERVİŞ
175	3128	Mâder-i şehzâde guft ez-naḳş-ı 'aql Şarṭ-ı kufviyyet buved ez-'aql u naql
176	3136	Guft rev her ki ġam-ı dîn ber-guzîd Bâḳî-yi ġamhâ Ḥudâ ez-vey burîd
177	3141	Âḫîret kıttâr-ı uştur dān be-mulk Der-teb'e dŭnyâş hem çŭn peşm ū puşḳ
	Başlık	DER-BEYÂN-I ÂN KÎ ŞEHZÂDE-Î ÂDEMÎ BEÇÇE EST ḤÂLİFE-ZÂDE-Î ḤÂZRET-Î ḤUDÂST PEDEREŞ ḤÂZRET-Î ÂDEM-Î ŞAFÎ ḤÂLİFE-Î ḤÂZRET-Î ḤÂḲ MESCŪD-I MELÂ'İKE EST 'ALEYHÎ'S-SELÂM VE ÂN KEMPİR-Î KÂBİLÎ DUNYÂST KÎ ÂDEMÎ BEÇÇE-RÂ EZ-PEDER BURÎD BE-SÎḤR Ū ENBİYÂ VŪ EVLİYÂ 'ALEYHÎ'S-SELÂM ÂN ṬÂBİB TEDÂRİK KUNENDEEND
178	3190	Çŭn der-efkendet derĭn âlŭde rŭz Dem-be-dem ber-ḥ'ân u mî-dem <i>ḳul e 'uz</i>
179	3191	Tâ rehî z'ĭn cādŭyî vŭ z'ĭn ḳalaḳ İsti'ânet ḥ'âh ez-Rabbu'l-felaḳ
180	3192	Z'ân nebî dŭnyâ tu-râ şehḫâre ḥ'ând K'û be-efsŭn ḥâḳ-râ der-çeh nişând

Tablo 5 (devam). Dördüncü ciltte yer alan beyit ve başlıklar

Beyit Sayısı	Beyit Numarası	Beyit/Başlık
181	3194	Der-derün-ı sine <i>neffāsāt</i> -ı üst ‘Ukdehā-yı sihr-rā isbāt-ı üst
182	3197	Hin taleb kun hoş-demī ‘ukde-güşā Rāz-dān-ı <i>yef’ alu’llāh mā yeşā</i>
183	3202	Tā <i>nefahtu fihī min-rūhī</i> tu-rā Vā-rehāned z’in u güyed berter ā
184	3205	Tā resī ender-nufūs-ī <i>zuvvicet</i> K’ey şeh-i meshūr inek mahrecet
185	3208	Ne bi-guftest ān sirāc-ı ümmetān Īn cihān u ān cihān-rā <i>darretān</i>
186	3213	Çünkü bī-īn şurb kem dārī sükūn Çün zi-ebrārī cudā ve’z- <i>yeşrebūn</i>
187	3240	Hufte mī-bīned ‘ateşhā-yı şedīd Āb <i>aḳreb minhu min-habli’l-verīd</i>
	Başlık	DER-BEYĀN-I ĀN Kİ MECMŪ‘-I ‘ĀLEM ŞÜRET-İ ‘AQL-I KŪLLEST
188	3261	Pes kıyāmet nakd-i hāl-i tu buved Piş-i tu çarḥ u zemīn mübdel şevēd
	Başlık	KİŞŞA-İ FERZENDĀN-I ‘UZEYR ‘ALEYHİ’S-SELĀM Kİ EZ-PEDER AḤVĀL-İ PEDER PURSİDEND
189	3279	Lā-cerem ez-küfr u imān berterest
	Başlık	DER-TEFSİR-İ ĪN ḤADİŞ-İ ŞERİF Kİ İNNİ LE-ESTAĞFİRULLĀHE Fİ-KULLİ YEVMİN SEB‘İNE MERRETİN
190	3301	Hikmet-i izhār-ı tārīḥ-i dīrāz Mestīyī endāht ber-dānā-yı rāz
191	3302	Rāz-ı pinhān bā-çenīn ṭabl u ‘ālem Āb-ı cūşān geşte <i>ez-ceffe’l-kalem</i>
	Başlık	DER-BEYĀN-I ĀN Kİ ‘AQL-I CŪZ‘ İ TĀBE-GŪR
192	3341	Bendeğī-i ū bih ez-sultāniyest Kī <i>ene ḥayrun</i> dem-i şeytāniyest
193	3343	Guft ān ki hest hürşīd-i reh ū Ḥarf-i tūbā her ki <i>zellet nefsuḥu</i>
	Başlık	BEYĀN-I YĀ EYYUHĀLLEZİNE ĀMENŪ LĀ-TUḲADDİMŪ BEYNE YEDEYİLLĀHİ VE RESŪLİHİ
194	3357	Ān çenīn fermūd ān şāh-ı rūsul Kī menem keştī der-īn deryā-yı kül
195	3360	Hemçü Ken‘ ān sūy-ı her kūhī me-rev Ez-nubī <i>lā-‘aşīme’l-yevme</i> şenev
196	3365	Güş-ı Ken‘ ān key pezīred īn kelām Kī ber-ū mühr-i Ḥudāyest u ḥitām
	Başlık	KİŞŞA-İ ŞİKĀYET-İ ESTER BĀ-ŞUTUR Kİ MEN BESYĀR DER-RŪ Mİ-ŪFTEM DER-RĀH
197	3397	Hemçü Yūsuf k’ū bī-dīd evvel be-ḥ‘āb Kī sūcūdeş kerd māh u āftāb
198	3399	Nīst ān <i>yenzur bi-nūrī’llāh</i> güzāf Nūr-ı Rabbānī buved gerdūn-şikāf
	Başlık	TAŞDİK KERDEN-İ ESTER CEVĀBHĀ-YI ŞUTUR-RĀ
199	3413	Hemçü Ādem zilletēş ‘āriyye būd Lā-cerem ender-zamān tevbe nūmūd
200	3414	Çünkü aṣlī būd cürm-i ān bilīs Reh ne-būdeş cānib-i tevbe-i nefīs
201	3417	<i>Udhulī</i> çün <i>fī-‘ibādī</i> yāftī <i>Udhulī</i> fī- <i>cennetī</i> ber-yāftī

Tablo 5 (devam). Dördüncü ciltte yer alan beyit ve başlıklar

Beyit Sayısı	Beyit Numarası	Beyit/Başlık
202	3419	<i>İhdinā gufti şırāte'l-mustaķīm</i> Dest-i tu bi-g'reft u burdet tā na' im
	Başlık	LÂBE KERDEN-İ KİBTİ SİBTİ-RÂ
203	3478	Guft yezdān ki <i>terāhum yenzurūn</i> Naqş-ı hāmmāmend <i>hum lā-yubşirūn</i>
204	3487	M'er tū-rā çizī dehed Yezdān nihān Ki sücūd-ı tu kunend ehl-i cihān
	Başlık	DER-İ ĞÂSTEN-İ KİBTİ DU' Â-Yİ ĞAYR U HİDÂYET EZ-SİBTİ
205	3496	Yā be-ferr-i dest-i Meryem bü-yı muşk Yābed u terrī vü mīve şāh-ı huşk
206	3512	Şerbeti ğordem zi- <i>Allāheşterā</i> Tābe-maḥşer teşnegi n'āyed me-rā
207	3515	Kāf-ı kâfi āmed u behr-i 'ibād Şıdk-ı va' de kâf hā yā 'ayn şad
208	3521	Dest-i Mūsā-rā dehem yek kūz u tāb Ki ṭabanca mī-zened ber-āftāb
209	3535	Gürhā yeksān be-piş-i çeşm-i mā Ravza vü ḥufre be-çeşm-i evliyā
210	3538	Ḥandehā bīnīd ender- <i>hel etā</i>
	Başlık	HİKÂYET-İ ÂN ZEN-İ PELİD-KÂR
211	3566	Rāst-bīnī ger budī āsān u zeb Muştafā key ḥ'āstī ū-rā zi-Rab
212	3570	Āteş ū-rā sebz u ḥurrem mī-kuned Şāh-ı ū <i>innī ena'llāh</i> mī-zened
213	3573	Şud dıraḥt-ı keḥ muḳavvem Ḥaḳ-nümā <i>Aşluḥā sābīt ve fer'uh fi's-semā</i>
214	3574	K'āmedeş peygām ez-vaḥy-i muhim Ki keḥi bi-g'zār <i>eknūn festakīm</i>
	Başlık	BAḲİYYE-İ KİŞŞA-İ ḤAẒRET-İ MÜSÂ 'ALEYHİ'S-SELÂM
215	3575	İn dıraḥt-ı ten 'aşā-yı Mūsīyest K'emreş āmed ki bi-yendāzeş zi-dest
216	3632	Mī-fürū püşed çü aḥter-rā seḥāb
	Başlık	ETVÂR U MENÂZİL-İ HİLĖAT-İ ÂDEMİ Zİ-İBTİDÂ
217	3665	Z'in la' ib ḥ'ādest dunyā-rā Ḥudā K'in cezā lu' best piş-i ān cezā
218	3678	Nist kâşır dīden-i ū iy fulān Ez-sükūn u cunbuşet der-imtiḥān
	Başlık	BEYÂN-I ÂN Kİ ḤALĖ-I DÜZÂḤ GURUSNEGÂNEND
219	3698	Ğayr-ı faşl u vaşl pey ber-ez-delīl Līk pey burden bi-ne-n'şāned ğalīl
220	3699	Z'in vaşīyyet kerd mā-rā Muştafā Baḥş kem cüyīd der-zāt-ı Ḥudā
221	3709	K'ez şumār u ḥad birūnest ān beyān Cuz ki <i>lā-uḥşī</i> ne-güyed ū zi-cān
	Başlık	REFTEN-İ ZU'L-KARNEYN BE-KÜH-I KÂF
	Başlık	NÜMÜDEN-İ CEBRÂ'İL 'ALEYHİ'S-SELÂM BE-ḤAẒRET-İ MUŞTAFÂ
222	3763	Lā-cerem guft ān Resūl-i zu-funūn Remz-i <i>naḥnu'l-āḥirūn es-sābīkūn</i>
223	3766	Zāhireş-rā peşşeyī āred be-çarḥ Bāṭıneş bāşed muḥīṭ-i heft çarḥ
224	3786	V'ān 'azīmu'l-ḥulḳ ū k'ān şaf-derest Bī-taḡayyur maḳ'ad-i şıdk enderest

Tablo 5 (devam). Dördüncü ciltte yer alan beyit ve başlıklar

Beyit Sayısı	Beyit Numarası	Beyit/Başlık
225	3788	Bî zi-tağyîrî ki <i>lâ-şarkıyyetun</i> Bî zi-tebdîlî ki <i>lâ-ğarbiyyetun</i>
226	3794	Ḥufte bûd ân şîr ke'z-ḥ'âbest pāk
227	3797	Baḥr-i ū ez-mihr-i kef pūr-cüş gešt
228	3804	Ḥayret-ender-ḥayret âmed in kışaş Bî-huşî-i ḥâşegân ender-aḥaş
229	3811	Lâ-tuḥālîfhum ḥabîbî dârihim Yâ ġarîben nâzilen fi-dârihim
230	3812	V'a' ṭi mâşâ' ū vû rāmū varḍihim Yâ za' inen sâkinen fi-arḍihim
231	3814	Mûsiyâ der-pîş-i Fir' avn-ı zemen Nerm bâyed guft ḳavlen leyyinen
232	3834	În heme ḥ'ândî furû-ḥ'ân <i>lem yekun</i> Tâ bi-dânî lecc-i in gebr-i kuhun
233	3838	Tâ be-nâm-ı Aḥmed ez-yestefîḥûn

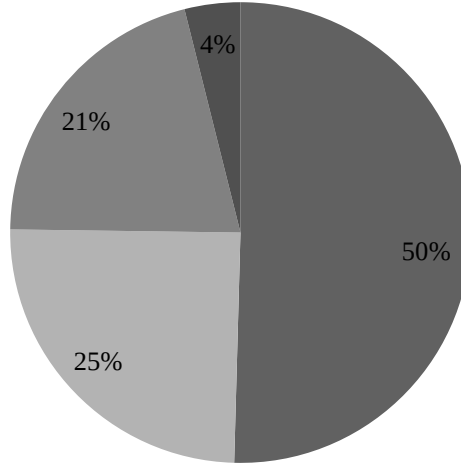
Aşağıdaki tabloda görüldüğü üzere dördüncü ciltte toplamda 233 beyit şerh edilmiştir. Bu beyitlerin 117 tanesi âyet iktibası bulundurması, âyete telmih yapması veya beytin açıklamasında âyet kullanılması dolayısıyla seçilmiştir. Aynı şekilde 58 adet beyit de hadis ihtiva etmesinden kaynaklı seçilmiştir. 48 adet beyit ise müşkil beyit olarak nitelendirilmiştir. Bu beyitlerin içinde bazen bir darb-ı mesel, bazen bilinmeyen bir söz, bazen Arapça bir ibare yer almaktadır; bazen de anlamı net bir şekilde anlaşılmayan beyitler seçilmiştir. 9 beyit ise Arapça beyittir.

Tablo 6. Dördüncü ciltte şerh edilen beyitlerin seçiliş amacına göre sayıları

Beytin Seçilme Sebebi	Beyit Sayısı
Âyet ihtiva eden beyitler	117
Hadis ihtiva eden beyitler	58
Müşkil beyitler	49
Arapça beyitler	9
Toplam	233

Grafik olarak gösterimi de şu şekildedir:

■ Ayet ihtiva eden beyitler ■ Hadis ihtiva eden beyitler
■ Müşkil beyitler ■ Arapça beyitler

Şekil 4. Dördüncü ciltte şerh edilen beyitlerin seçiliş amacına göre sayıları

Şerh için seçilen beyitlerin 132 tanesi iki mısra birlikte/beyit olarak, 55 tanesi mısra mısra, 46 tanesi ise tek mısra olarak seçilmiştir.

Tablo 7. Dördüncü ciltte beyitlerin şerh ediliş biçimlerine göre sayıları

Beyitlerin Şerh Ediliş Biçimi	Sayısı
İki mısra birlikte şerh edilen beyitler	132
Mısra mısra şerh edilen beyitler	55
Tek mısrası şerh edilen beyitler	46
Toplam	233

3.1.2.3. Beşinci Cildin Şerh Planı

İhtiyârât-ı Sabûhî'nin beşinci cildi besmele ile başlar ve ardından "Şerh-i muntehâb-ı mücelled-i pencüm ez-*Meşnevî-i Şerîf* el-müsemmâ be-*İhtiyârât-ı Şabûhî Dede*" ifadesi yer alır.

Bu giriş ifadesinden hemen sonra beşinci cildin ilk beş beyti art arda verilmiş ve beşinci beytin ardından "yani" diyerek açıklama yapılmıştır.

Şeh Hüsameddîn ki nûr-ı encüm est
Tâlib-i âğâz-ı sefr-i pencüm est (5:1)

İy ziyâ 'u'l-Hağ Hüsameddîn-i rād
Ustādān-ı şafā-rā ustād (5:2)

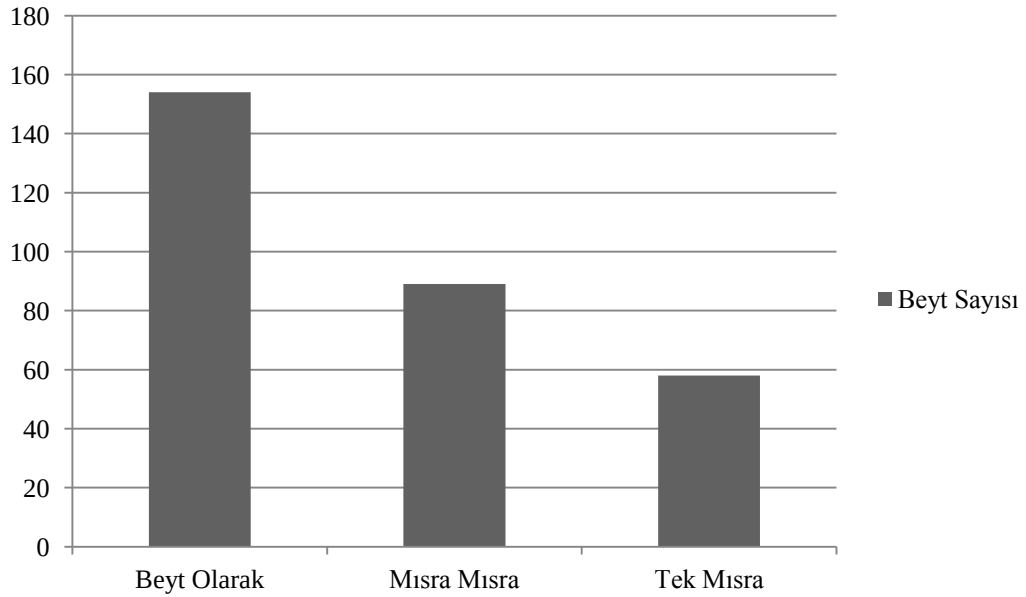
Ger ne-būdî halk maḥcūb u keşif
V'er ne-būdî halkahā teng ü za'if (5:3)

Der-medihāt dād-ı ma' nā dādemī
Gayr-ı in mantıq lebi bi-g'şādemī (5:4)

Lik loğma-i bāz ān şa' ve nīst
Çāre eknūn āb u revgān kerdēnist (5:5)

Ya' nī iy Hüsameddîn senūn medhūnde ma' nānuñ dādın virüp senūn medhūni ḥaḳīkat üzere söylerüm,
eger ḥalkuñ taḥammüli olaydı. Çün taḥammül idemezler. Mi' deleri tengdür. Çāre budur kim müdārā eyleyüp
hāzm olıduğı miqdār söylemek gerekdür. (KC121b)

Beşinci cilt incelenen ciltler arasında beyit sayısı bakımından ikinci sıradadır. Bu ciltte toplam 301 adet beyit şerh edilmiştir. Bu beyitlerin 154 tanesinde beyit bir bütün olarak, 89 tanesinde mısra mısra ve 58 tanesinde beytin sadece bir mısrası alınarak açıklanmıştır.

Şekil 5. Beşinci ciltte beyitlerin şerh ediliş biçimine göre sayıları

Ger ne-dārī dāne ĩzed z'ān du' ā
Baḥşedet naḥli ki ni' me mā-se' ā (5:1189)

Saḥa naḥl virür ki senūn sa'y itdüğüñ sa' ādetlü ve gökçek sa'y olur. *Leyse li'l-insāni illā mā-se' ā*
maẓmūni zāhir olur. (KC148a)

Ger çe āverd *enfiḳū-rā* muṭlaḳ ü (5:580)

Egerçe Hağ Ta' ālā Qur'ān-ı ' Aẓim'de *enfiḳū* emrini ' ale'l-ıtlāk irād eyledi.

Tu bi-ḥ' ān ki *eksebū summ'enfiḳū* (5:580)

Ya' nî sen şöyle oku ki, kesb eyleñ andan sonra infâk eyleñ. Zîrâ ğanî olanlar kesb eylemişlerdür, infâk iderler. Yâ fakîr olanlar ne çâre eylesünler, dinilse cevâb budur ki: Kesb eyle andan sonra infâk eyle. Zîrâ fakîr, fakîr olduğı hâlde infâkla me'mûr degüldür. Zîrâ ğanî infâk eylemek istese fakîre virür nafağayı. Pes fakîr infâkla me'mûr olmadı ammâ bir fakîr infâk eylemek murâd itse tarîk budur ki kesb eyleye andan sonra infâk eyleye. (KC135a)

Guft Yezdân *mā 'ale'l-a' mā ĥarec* (5:2970)

Sûre-i Nûr'da ve sûre-i Feth'de buyurur:

Leyse 'ale'l-a' mā ĥarecun ve lâ-'ale'l-a' racî ĥarecun ve lâ-'ale'l-marîdî ĥaracun. Ya' nî a' mā üzerine teklîf ü ĥarac yokdur ve a' rac ü marîz üzerine dağı teklîf ü muzâyaka yokdur. (KC175a)

Sadece bir yerde mısra mısra verilmesi gereken beytin, önce bir mısrası açıklanmış daha sonra beytin tamamı verilerek ikinci mısrası açıklanmıştır.

Pûr-i sulţân ger be-rû ĥâ'in şevved (5:3156)

Ya' nî ol zerrenüñ ecri, ' avzî bir kûh-ı ' aẓîm gibi zuhûr idüp kıademin taşra kıor. Nitekim buyurur:

Men kâne yurîdu ĥarşe'l-âĥireti nezîd lehu fî-ĥarşihî.

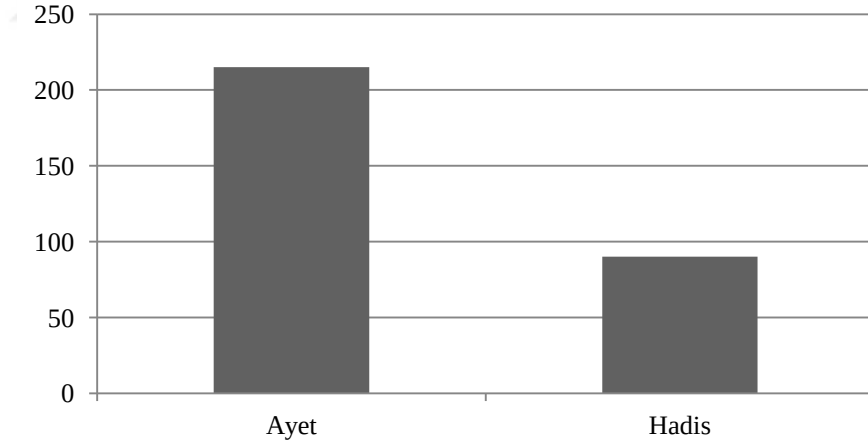
Pûr-i sulţân ger bi-dân ĥâ'in şevved

Ân sereş ez-ten bedân bâ'in buved (5:3156)

Ol cinâyet sebebiyle anuñ başı teninden cüdâ olur. (KC176a)

Âyet/Hadis İktibasları

Bu ciltte âyet ve hadis iktibaslarına da oldukça fazla yer verilmiştir. 215 adet âyet, 90 adet hadis iktibası bulunmaktadır.

Şekil 6. Beşinci ciltte yer alan âyet ve hadis iktibasları sayıları

Âyet ve hadis iktibaslarının açıklanması iki farklı durumda görülmektedir. Bunlardan ilki, önce kısa veya uzun bir şekilde beyit açıklamasının veriliş ardından âyetin verildiği/açıklandığı durumdur.

Pes te'ennî dâred u şabr u şekîb

Çeşm sır u mu'sirest u pâk cîb (5:58)

Mu'sir işârdandır, nişâr idicidir. Bunda tenbîh vardır ki mü'min ğayrı ihtiyâr eyleye nefsi üzerine.

Ya' nî ğayra işâr eyleye kendü nefsiñe lâzım iken. Nitekim sûre-i Ħaşr'da buyurur:

Ve yu'sirüne 'alâ-entufusihim ve lev kâne bihim ĥaşâşatun. (KC123a)

Ân ruhi ki tâb-ı û bud mäh-vâr (5:968)

Şol bir güzel yüz ki anuñ şu'lesi mäh gibi idi.

Grafik 6:

Şud be-pîri hemçü puşt-ı süsmâr (5:968)

Pırlık de keler arkaşı gibi oldu. Pes bir şey 'üñ ki bekaşı olmaya aña mağrûr olmak 'âkil işi degüldür ve Hâzret-i Mevlânâ bu mazmûn üzerine bu âyet-i kerîmeyi istişhâd buyururlar:

Summe radednâhu esfele sâfilîn.

Pes andan soñra gerü döndürdük insânı alçaqlaruñ alçağına ki erzeli-i 'ömrdür. Yâhud ehl-i nârdan itmekle yâhud nâruñ esfeline indürdük küfr ü 'işyânı sebebiyle, demek ola. Ammâ Hâzret-i Mevlânâ erzeli-i 'ömrle tefsîr eylediler.

Ve men nu'ammirhu nunekkishu fi'l-halk ya'ni her kime 'ömr-i tavil müyesser idersek menkûsın maqlûb iderüz anı âferîneşde. Ya'ni kuvvetini za'fa ve tâzeligini pırlige tebdil iderüz. Bu dañı evvelki mazmûn üzerine istişhâd içün. Ya'ni her hûblıgıñ soñı zeştlik ve her yigittligüñ soñı pırlık ve her varlıgıñ soñı yoklıkdur ve fenâdur. Pes fenâ üzerine mağrûr olmak hâmağatdür. (KC143b)

İkinci olarak, kaynak beyit/mısradan hemen sonra âyet veya hadisin verilmesidir. Bu durum yine eserin yazılış amacıyla ilgilidir. Amaç *Mesnevî*'nin ne kadar çok âyet ve hadis ihtiva ettiğinin gösterilmesidir.

Güş ne evfû bi-'ahdî güş dâr
Tâ ki üfi 'ahdikum âyed zi-yâr (5:1183)

Sûre-i Bakara'da buyurur:

Yâ benî isrâ'ile'zkurû ni'metiyelletî en'amtü aleykum ve evfû bi-'ahdî üfi bi-'ahdikum.

Yâ benî isrâ'ile'zkurû, iy Ya'kûb oğulları! Hâzret-i Ya'kûb 'aleyhi's-selâma lisân-ı 'İbrî'de İsrâ'îl dirler, ma'nâsı şufûtu'llâh dimekdür. Ba'zılar 'Abdullâhdur dimişler. *Ezkurû ni'metiyelletî en'amtü aleykum*, ya'ni yâd eyleñ benüm ni'metlerümi. Ni'metike lafzı müfred, ma'nâsı cem'dür. Ol ni'metler ki ben sizün üzerünze kemâl-i keremünden a'tâ kıldum, fikr eyleñ ve ol ni'metlerün şükriye kıyâm gösterün. *Ve evfû bi-'ahdî*, vefâ eyleñ benüm 'ahdüme ki sizünle eylemişümdür Tevrât'da yâhud rûz-ı eleste ki Qur'an'a ve Muhammed'e imân getüresiz ve itâ'at idesiz. *Üfi bi-'ahdikum*, ben de sizünle itdügüm 'ahde vefâ idem ki hüsn-i işâbet ve cezâ-yı hayr u rahmet ve mağfiretdür. Bu âyet-i kerîmenün vürüdi hâş ve hükmi 'âmdur. Ya'ni cümlemize vâcibdür. Hâk Ta'âlâ'nun 'ahdine vefâ idevüz. Ya'ni imân u itâ'at üzerine şâbit olavuz. Tâ ki Hâk Ta'âlâ dañı bize hüsn-i işâbet ü rahmet ü mağfiret-i erzânî buyura. (KC147b)

Hadis örneği olarak;

Ki re'yyet dîn-i şeh dârend ü bes
Ân çenin fermüd sulţân-ı 'Abes (5:73)

En-nâsu 'alâ-dîni mulûkihim. (KC123b)

Sabûhî'nin âyetleri açıklama şeklinde de farklılıklar görülmektedir. İlk olarak; âyetler önce bir bütün olarak verilmiş hemen ardından parça parça açıklanmıştır. İkinci olarak da; âyet bir bütün halinde verildikten sonra parçalara ayrılmadan açıklanmıştır. Hadislerde ise durum biraz daha farklıdır. Şârih, hadisi Arapça olarak vermiş ve çoğunlukla ne bir tercüme ne de açıklama yapmıştır.

Hemçü iblis ez-Hudâ-yi pâk-i ferd
Tâ kıyâmet 'ömr-i ten der-h'âst kerd (5:768)

Ya'ni ehl-i nefis ki nefisleri muttaşıldur, sıfat-ı zâğla ki 'ömr-i tavil isterler Allâh Ta'âlâ'dan iblis gibi ki kıyâmete dek 'ömr taleb eyledi Cenâb-ı Hâk'dan. Nitekim sûre-i Şad'da buyurur:

Qāle rabbi fe-enzīmī ilā-yevmi yub'aşūn. Ya'nī iblis didi: İy benüm perverdgārum! Çün beni mel'ün u matrūd eyledūñ. Pes baña mühlet vir tā ol güne dek ki halk ba's olınalar. Ya'nī kıyāmete dek iblisūñ garañı ol idi ki kıyāmete dek çāşnī-i mergi tātmaya ve hem Benī Ādem'den intikām ala. (140b)

Tu 'azābe'l-ḥizī'bi-ş'nev ez-nubī (5:1391)

Nitekim ḥamim-i Secde'de buyurur:

Fe-erselnā 'aleyhim riḥan şarşaran fi-eyyāmin naḥisātin li-nuzīkahum 'azābe'l-ḥizī fi'l-ḥayātī'd-dunyā ve le-'azābu'l-āḥireti aḥzā ve hum lā-yunşarūn.

Fe-erselnā 'aleyhim riḥan şarşaran, ya'nī pes biz irsāl eyledük kavm-i 'Ād üzerine riḥ-i şarşarı. Ya'nī şol bād-ı bārideyi ki helāk eyler şiddet-i bürüdetiyle yāḥud şedidetü's-şavt demek ola hubübī vaqtinde bu taḳdırce şarīrden olur. *Fi-eyyāmin naḥisātin*, ya'nī naḥsenüñ cem'idür. Naḥs nuḥasādandır. Sa'd, sa'dā naḳizidür. Ya'nī biz riḥ-i şarşarı gönderdük kavm-i 'Ād üzerine naḥs günlerde. *Li-nuzīkahum 'azābe'l-ḥizī fi'l-ḥayātī'd-dunyā*, bunlara tatdurmakdan ötüri dünyā dirliğinde rüsvāyılık 'azābın; *ve le-'azābu'l-āḥireti aḥzā*, taḥḳiken āḥiret 'azābı dünyā 'azābından eşeddür rüsvāyılıqda. *Ve hum lā-yunşarū*, ḥālbuki nuşret olınmazlar. Ya'nī bunlara nuşret olınmaz bu zıkr olınan 'azābı kendülerden def' etmekle. Ya'nī bu 'azābı bunlardan def' ider kimse bulunmaz. (KC154b)

Şehvet ez-ḥorden buved kem kun zi-ḥūr
Yā nikāḥī kun guriz ez-şer u şūr (5:1373)

Nitekim Ḥazret-i Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem buyurur:

Yā eyyuhe's-şebābi menisteṭā'e minkumu'l-bā'ate fel-yetezevvec ve men lem yesteṭi' fel-yeşum fe-innehu ke'l-vicā'un. (KC154b)

Az da olsa hadisin açıklandığı beyitler de mevcuttur:

Piş-i tu bes ḳadr dāred çeşm-i ter (5:1598)

Nitekim Ḥazret-i Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem buyurur:

Mā min-'abdi bekā 'alā-zenbihi fi'd-dunyā ḥattā yenḥadır ed-dumū' 'alā-ḥaddeyhi illā ḥarremu'llāh vechehu 'ale'n-nār. Ya'nī bir bende ki bir günāḥ üzerine ağlaya ya'nī işledükden soñra pişmān olup ağlaya, şöyle ki gözinüñ yaşı aḳup yüzünüñ üzerine inse Allāh Ta'ālā anuñ yüzini cehennem āteşine ḥarām eyler. Pes Allāh ḳatında gözyaşınıñ ḳadri vardır. (KC157b)

Peygamber Kıssaları

Diğer ciltlerde olduğu gibi, beyitler açıklanırken peygamber kıssalarından da faydalanılmıştır. Bu kıssalar genellikle kaynak beyitte var olan âyetin içeriğinde olan kıssalardır. Yani şâriḥ âyeti açıklarken kıssaya da değinmiştir.

Aşağıdaki örnekte; Hazret-i Mûsâ'nın asasını elinden bıraktığında bir yılan oluşu, yılanın deve kadar büyümesi, saharenin bu durumu görüp secde etmesi hadisesi anlatılmaktadır:

Ber-dil-i ān sāḥirān zed endekī (5:3337)

Ya'nī 'ışḳ-ı ilāhī sāḥirān-ı Mûsā 'aleyhi's-selāmuñ ḳalbine te'sīr itmiş idi azacıḳ. Ya'nī sāḥirān-ı Fir'avn mu'cize-i Ḥazret-i Mûsā 'aleyhi's-selāmi görüp ḥaḳıḳatin añladılar. Aña imān getürdiler. Nitekim süre-i Şu'arā'da buyurur:

Qālū āmennā bi-rabbi'l-'ālemīn. Rabbi Mûsā ve Hārūn. Qāle āmentum lehu ḳable en āzene lekum, innehu le-kebīrukumullezī 'allemekumu's-sıḥra, fe-le-sevfe ta'lemūne, le-uḳaṭṭanne eydiyekum ve erculekum min-ḥilāfin ve le-uşallibennekum ecma'in. Qālū lā-ḳayra innā ilā-rabbīnā munḳalibūn.

Qālū āmennā bi-rabbi'l-'ālemīn, ya'nī şaḥare-i Fir'avn Ḥazret-i Mûsā ile muḳābele olduḳda üç yüz deve yüki 'aşālar ve ḥibāl getürüp öyle vaqtinde şemsūñ ḥarāreti maḥallinde bu ḳadar ālāt-ı siḥri meydāna döktiler. Ol 'aşālar ve ḥibālūñ her birisi bir vaż' üzere ḥareket eyleyüp halk anı temāşā eyleyüp ḥayrān oldılar.

Çün Hâzret-i Mûsâ ‘aşâsın bıraktı ‘aşâ bir yılan oldu. Andan şöñra yâb yâb büyüdi deve kadar oldu. Andan gelüp ol sahareñüñ bıraktıduğı âletüñ cemi‘ sin yutdı. Sahare bu mu‘cize-i ‘azîmi gördükde cümleten yüzleri üzere düşüp secde eylediler ve didiler: Biz îmân getürdük Rabbu'l-‘âlemîñüñ vañdâniyyetine. *Rabbi Mûsâ ve Hârûn*, ya‘nî bedeldür tevzî‘ için ve def‘-i tevehhüm-i rubûbiyyet-i Fir‘avn için ve bunlaruñ ellerinden Allâh Ta‘âlâ‘nuñ icrâ eyledüğü mu‘cize-i ‘azîme anlaruñ îmânlarına sebep olduğı eş‘âr için. Ma‘nâ demek oldu ki: Biz îmân getürdük ‘âlemlerüñ perverdgârına ki Mûsâ ile Hârûn’uñ perverdgâridur. *Îlâle âmentum*, Fir‘avn didi: Siz îmân getürdünüz Mûsâ’ya ve; *lehu kıble en âzene lekum*, ben size izn virmezden öñdün; *innehu le-kebîrükum*, tañkîken ol Mûsâ sizüñ büyüğünüzdür uluñuzdur; *ellezî ‘allemekumu’s-sıhra*, şöyle kebîrünüz ki size sihr öğretdi; *fê-le-sevfê ta‘lemüne*, ya‘nî pes ‘an-ķarîb bilürsüz işledüğünüz işüñ vebâlin ve ol ‘amelüñ cezâsın görürsüz; *-le-uķattı‘anne eydiyekum ve erculekum min-ķılâfin ve le-uşallibennekum ecma‘în*, bu cümle *felsevfê ta‘lemün* kavlin beyândur. Ya‘nî size neylerüm bilür misiz? Elbette sizüñ ellerünüzi ve ayaklaruñızı kaç‘ iderüm ģilâfında. Ya‘nî ba‘zîñuzuñ sağ elin ve şol ayağın ve ba‘zîñuzuñ şol elin ve sağ ayağın kaç‘ iderüm ve elbette sizüñ cemi‘ üñüzi şalb iderüm. (KC178a)

Manzum Alıntı Kullanımı

Sabûhî bu ciltte de alıntı manzumelere yer vermiştir. Bu alıntılardan iki tanesi *Mesnevî*’nin birinci ve ikinci cildindendir.

Mısrâ‘ :

Genc-i nûrest e’r tılısmeş ģâkiyest (1:435) (KC134a)

Beyt:

Çün ‘aşâ ez-dest-i Mûsâ âb ģaverd
Milket-i Fir‘avn-râ yek loķma kerd (2:915) (KC142b)

Bu alıntılardan iki tanesi Arapça ve sekiz tanesi Farsça’dır. Bir adet de Türkçe alıntı mevcuttur. Toplamda 13 adet alıntı manzum vardır.

Beyt:

Râst ne-şud (5) ģükm-i *kulû v’eşrabû*
Tâ ki şikem pür ne-şevd ez-gelû (KC123a)

Beyt:

Âle’l-‘abâ’ resûlu’llâh (18) ve ibnetehu
Ve’l-murtażâ şumme sıbāhu izâ cem‘aû (KC125b)

Beyt:

İntizâra mevt-i aģmez didiler
Âdem oğlı aña doymaz didiler (KC165b)

Kısa Açıklama

Beyitler şerh edilirken yukarıda bahsedilen âyet, hadis, kıssa, alıntı, gramer açıklaması gibi birçok unsur ya bir arada ya da tek tek yer almaktadır. Fakat bazı beyitlerin açıklaması oldukça kısa ve yetersizdir.

K’in *te’ennî* pertev-i rahmân buved (5:59)

Nitekim buyurur: *El-‘aceletu mine’s-şeytân ve’t-te’ennî mine’r-rahmân*.

V’in şitâb ez-hezze-i şeytân buved (5:59) (KC123a)

Bu beyitte birinci mısradaki iktibas unsuru dışında bir açıklama yapılmamıştır. İkinci mısra ise hiç açıklanmamıştır.

İki Beyti Birlikte Şerh Etme

Bazen de şârih iki beyti birlikte şerh etmiştir. Bu durumda iki beyti art arda verip ikinci beyitten sonra her iki beyti de kapsayan bir açıklama eklemiştir.

Rû vü hâl u ebrû vü leb çün 'aķık
Güyyâ Hâķ tâft ez-perdey raķık (5:960)

Dîd ü ân ğanc u bercest u sebuk
Çün tecellî-i Hâķ ez-perde-i tunuk (5:961)

Hâzret-i Mevlânâ iblisün dâmların zıkr idüp nisâ zıkrine geldikte mübâlâğa eyledi. Zirâ zen kısmı iblisün dâmlarınun katı aķvâsıdır ki insân aña sâ'ir dâmlardan ziyâde mâ'ıldür. Ol güzel yüz, siyâh hâl, muķavves kaşlar ve 'aķık gibi lebler ve nâzla tekellüm ve tenâsüb-i a'zâ ve hareket-i sebük bu şekl ü semâ'il ile güyyâ Hâķ Ta'âlâleme'an eylemişdür perde-i raķıkden yâhud nür-ı tecellidür. Perde-i tenükden zâhir olmuşdur, diyü buyurur. Bu âyet-i kerîmeyi bu iki beytün mazmûnına istişâd için irâd eyledi. (KC142b)

Arapça Beyitler

İhtiyârât-ı Sabûhî'de kaynak beyit olarak Arapça beyitlere de yer verilmiştir. Bu beyitler genellikle mısra mısra tercüme edilmiş veya açıklanmıştır.

İste' inu fi'l-hıref yâ za'n-nuhâ (5:1056)

Mu'âvenet taleb eyleñ hırfetlerde ve şan'atlarda iy 'aķl şâhibleri! Nühâ nühyenün cem'idür nühye 'aķldur.

Min-kerîmin şâlihîn min-ehlihâ (5:1056)

Kerîm ve şâlih üstâddan ki ol şan'atun ehli ola.

Utlîbi'd-durre aķî vaştâ's-sâdef (5:1057)

İy birâder! Dürri taleb eyle şâdefün ortasında.

Ve'tlubi'l-fenne min-erbâbi'l-hıref (5:1057)

Her şan'atı taleb eyle şan'at şâhiblerinden. Ya'nî 'ilm-i bâtını ehl-i zâhirden taleb eyle.

În ra'eytum nâşihine enşifü (5:1058)

Eger nâşihat idicileri görürseñüz inşâf eyleñ ve kabûl eyleñ.

Bâdiru't-ta'lime lâ-testenkifü (5:1058)

'Acele eyleñ öğrenmege, 'âr eylemeñ. (KC146a)

Toparlayıcı İfadeler

Beyit açıklamalarının âyetle, hadisle veya benzer unsurlarla yapılmasının yanında şârih, bazı beyitlerde açıklamanın sonunda ma'nâ-yı beyt veya takdîr-i kelâm diyerek beytin açıklamasını eklemiştir. Beşinci ciltte 112, 146, 260, 974, 1229, 1232, 1524, 1740, 2384, 2943 ve 4008 numaralı beyitlerin açıklamasında ma'nâ-yı beyt ifadesiyle beyit açıklanmıştır. 1229 numaralı beytin açıklamasında ayrıca takdîr-i kelâm denilerek bir açıklama daha yapılmıştır.

Lik ger bâşed tabîbeş nür-ı Hâķ
Nîst ez-pîri vü teb nokşân u daķ (5:974)

İllelezîne âmenü ve 'amilu's-şâlihâti fe-lehum ecrun ğayru memnün.

Ma'nâ-yı Beyt: Bu âyet-i kerîmenün tefsîrine işâretdür. Ya'nî herkes erzel-i 'ömre irişmekle zelîl olur.

İllâ şunlar ki Allâh Ta'âlâ'ya imân getürdiler ve 'amel-i şâlih işlediler, anlar zelîl olmazlar ve anlar için ecr

vardur. Şöyle ecr ki gayr-ı memnundur. Ya'nî gayr-ı munkaṭ'dur. Pes imān u i'tikād şāhibi olup 'amel-i şālīḥ işleyen mü'minler erzel-i 'ömre fakr u fenāya irişseler zelil ü ḥor olmazlar. (KC144a)

Çün ki evḥa'r-Rab ile'n-naḥl âmedest
Ḥāne-i vahyeş pür ez-ḥelvā şudest (5:1229)

Nitekim süre-i Naḥl'de buyurur:

Ve evḥā rabbuke ile'n-naḥli enitteḥizī mine'l-cibālī buyūten ve mine'ş-şeceri ve mimmā ya'rişūn. Şumme kulī min-kullī'ş-şemerāti feshlukī subule rabbiki zululen, yaḥrucu min-buṭūnihā şarābun muḥtelifun elvānuhu fīhi şifā'un li'n-nāsi inne fi-zālike le-āyeten li-ḳavmin yetefekkerūn.

...

Takḍir-i Kelām: Sālik ol iy naḥl! Rabb'ünün sübüline ki sübül saña mezelletdür ya'nî müşahḥirdür. Allāh Ta'ālā ol ṭarīḳi saña müşahḥir ü müsehhil eylemişdür. Yāḥud *feshlukūnūn* zāmīrinden ḥāldür. Ya'nî emr olunduḡuñ şey'e münkāde olduḡuñ ḥāle sülük eyle. *Yaḥrucu min-buṭūnihā*, ya'nî ol naḥlün derūnlarından ḥurūc ider, ḥiṭāb-ı naḥlden ḥiṭāb-ı nāsa 'udūldür. Zīrā nās üzerine maḥall-i en'āmdur ve naḥli ḥalk eyleyüp aña ilhām eyleyüp 'asel icād eylemek nās içündür ve bu şun'-ı bedī' ki Ḥaḳ Ta'ālā naḥl yüzinden izḥār eylemişdür ve daḡı Cenāb-ı 'İzzet'ün ḥikmet ü ḳudretini beyāndur. *Şarābun*, ya'nî şarābdan murād 'aseldür. Zīrā içilür kısmındandır. *Muḥtelifun elvānuhū*, ya'nî renkleri birbirine muḥtelifdür. Ba'zısı beyāz ve ba'zı şarı ve ba'zı kızıl ve ba'zı siyāhdur. -Bi-ḥasebi ihtilāf sinne'n-naḥl- yāḥud fuşūl-i erba'anun ihtilāfi ḥasebince.

...

Ya'nî ol 'aselde şifā vardur nās için. Yā bi-nefsihi şāfidür imrāz-ı balḡamiyye şāfi olduḡı gibi yā memzūcen bi-ḡayrihi sā'ir imrāza şāfi olduḡı gibi. Zīrā ḳatı az ma'cūn vardur ki anuñ bir cüz'i 'asel olmaya ve 'asel ḥaḳḳında bu ḥadiş daḡı Ḳutāde'den mervīdür. *İnne fi-zālike*, taḥḳīken bu mezkūr olan naḥl 'asel emrinde vardur. *Le-āyeten*, 'alāmet-i 'aẓīme vardur. *Li-ḳavmin yetefekkerūn*, tefekkūr ve i'tibār iden ḳavm için.

Ma'nā-yı Beyt: Çünki Cenāb-ı 'İzzet'den *ve evḥā rabbuke ile'n-naḥli* āyet-i kerimesi gelmişdür ve ol ilhām sebebiyle naḥlün ḥānesi pür-şehd-i muşaffā olmuşdur. Pes insān ki eşref-i maḥlūḳatdur, bu vahy u ilhām neden lâ'ḳ olmaya. (KC149b)

Şāriḥ, bazı beyitlerin açıklamasında da Hazret-i Mevlānā'nın aḡzından açıklama yapar.

Ḥaḳd-i a'yān u 'arāz dāneste gīr
Ḥadd-i ḥod-rā dān ki ne-b'ved z'in guzīr (5:564)

Ḥadd-i a'yān u 'arāz ıstılāḥāt-ı 'ilm-i mantıḳdandır. Ya'nî ḥad bir ḳavldür ki dāldur şey'ün māhiyyeti üzerine. Pes ḥadd-i tām odur ki şey'ün cinsi ile faşlından terkib olına ḥayvān-ı nāṭıḳ gibi insāna nisbet. Zīrā ḥayvān insānuñ cinsi ve nāṭıḳ faşlıdur. 'İlm-i mantıḳda ḥadd-i tām buña dirler. Bir de ḥadd-i nāḳış vardur ki cins-i ba'id ile faşl ḳarībinden terkib olunur cism-i nāṭıḳ gibi ve a'yān mālehu ḳıyām bi-zātiḥidür ve a'rāz-ı zātī ḡayrının zātına muḥtāc olına, dirler.

Pes Ḥazret-i Mevlānā buyurur ki: 'İlm-i mantıḳı ve sā'ir felsefeyi bildik tūt. Cemī'-i 'ulūmuñ 'uḳūd u müşkilātın ḥal eyledik tūt. Aşıl kendü ḥaddūñi bil ki anı bilmek saña lāzım u lābüddür, ḡayra çāre yokdur. Ya'nî ḥaḳīḳat-i insāniyye ne şey'dür ve ne cevherden ḥalk olmuşdur ve ne için ḥalk olmuşdur ve daḡı vücūd-ı insān ne cevherün maḥzenidür anı bilmege sa'y eyle. (KC134a)

Başlık Kullanımı

İhtiyārât-ı Sabūḥi'nin beşinci cildinde beyitlerin/mısraların yanı sıra 112 adet başlık bulunmaktadır. Bu başlıklar bazen içeriğinde var olan hadis ve āyet iktibasları sebebiyle bazen de verilen kaynak beyitlerin hangi başlığa ait olduğunun belli olmasının istenmesinden dolayı metinde yer almaktadır.

SEBEB-İ KUŞTEN-İ ḤALİL

Hemçü iblis ez-Ḥudā-yi pāk-i ferd
Tā ḳıyāmet 'ömr-i ten der-ḡāst kerd (5:768)

Ya' nî ehl-i nefis ki nefsleri muttaşıldır, şıfat-ı zâğla ki 'ömr-i tavil isterler Allâh Ta'âlâ'dan iblis gibi ki kıyamete dek 'ömr taleb eyledi Cenâb-ı Hâk'dan. (KC140b)

DER-BEYÂN-I İN HADİŞ-İ MUŞTAFÂ 'AM. Kİ: İRHAMŪ SELÂŞEN, üç kimseye rahım eyleñ; **'AZİZE KAVMİN ZELL**, bir kavmün 'azizine rahım eyleñ ki zelil olmuş ola; **ĠANİYYE KAVMİN İFTAKARA**, bir kavmün ġanisine rahım eyleñ ki ġinâdan fakra düşmüş ola; **VE 'ÂLİMEN YEL'AB BİHÎL-CEHHÂL** ve şol 'âlîme rahım eyleñ ki câhillerle hem-şoñbet ola cehle anuñla lañife renginde temeshur ideler. (KC141a)

TEFSİR-İ İNNİ ERÂ SEB'A BAĞARÂTİN SİMÂNİN YE'KULUHUNNE SEB'UN 'İCÂFUN

-Li-mâzâ ferrecehu re'e'l-meliku seb'a bağarât simân ĥarec min-nehrin yâbis ve seb'a bağarâtun mehâzili fe-etba' atil'-mehâzili's-simân- ya' nî Ĥazret-i Yūsuf'a vağtâ ki ferec ėarib oldu, ya' nî zindândan çıkması yağlaşdı, melik-i Mısr ki Reyân bin Velid'dür, bu vâğı'ayı gördi ve kavmine ĥikâyet idüp didi: *Inni erâ*, taĥĥiken ben gördüm menâmda. *Seb'a bağarâtın simânin*, yedi sığır gördüm ki semiz sığırlar idi. Bir kurumuş nehrden çıktılar. *Ye'kuluhunne seb'un 'icâfun*, ve yedi arĖ sığır dağı ėıkup ol semiz sığırları yutdılar. (KC142a)

Bahsedilen bu başlıkların 68 tanesi sadece kaynak beyitlerin yerini belirlemek için kullanılmıştır. 23 tanesi âyet, 18 tanesi hadis iktibası ihtiva etmektedir. Kalan 3 tanesi de, içinde darb-ı mesel, kelâm-ı kibar ve Arapça kelime olan başlıklardır.

Verilen başlıklar bazen *Mesnevî*'deki tam halleriyle bazen de kırpılmış şekilde yer almaktadır.

BAĞİYYE-İ KİŞŞA-İ (18) ÂHŪ VE ÂĖUR-İ ĖARÂN (KC141b)

Bu başlık *Mesnevî*'deki haliyle yer alırken, aşağıdaki başlık kesilmiştir.

PURSİDEN-İ PÂDŞÂH EZ-ÂN MÜDDE'İ-İ NÜBŪVVET (KC149b)

Bazı başlıklar herhangi bir açıklama yapılmadan hemen ardından kaynak beyit verilerek yer alırken, bazı başlıkların açıklamaları da eklenmiştir.

DÂSTÂN-I ÂN 'ÂŞİĞ Kİ BÂ-MA'SŪĖ BER Mİ-ŞEMURD ĖİDMETHÂ VE EVFÂHÂ-Yİ ĖOD-RÂ ŞEBĖHÂ-Yİ DIRÂZ Kİ TETECÂFÂ CUNŪBUHUM 'ANİL-MAĖÂĖT'İRÂ

Sûre-i Secde-i elif lâm mîmdedür. -İy tertefe'a ve tetebâ'id- ya' nî tebâ'ud eyler ve ayrılır müteheccid olanların cenbleri mażca'larından -el-mağâca'u'l-ferâş ve mevâzi'u'l-nevm-; *yed'üne rabbehum* -dâ'ine eyyâhu- ya' nî dâ'iyin ve 'âbidin oldukları hâlde perverdgârlarun; *ĥavfen ve ĥama'en* -ĥavfen min-sağti'llâh ve ĥama'en fi-raĥmetihi-; ve *mimmâ razağnâhum yunfiğun* -fi-vucûhi'l-hayr- ya' nî bizüm kendülere virdüğümüz rızĖdan infâğ iderler li-veĥi'llâh. (KC152b)

ŞÂĞİB-İ DİLİ DİD Kİ

Müşteri-i mâst *Allâh iştêrâ*
Ez-ġam-ı her müşteri ĥin berter â (5:1463) (KC156a)

Açıklaması verilen 49 tane başlığa bakılırsa; 29 tanesinde başlık verilmiş ve ardından açıklama yer almıştır. 20 tanesinde ise başlık parçalara bölünerek açıklanmıştır.

BEYÂN-I ÂN Kİ NŪR Kİ ĖİDÂ-Yİ CÂNEST ĖİDÂ-Yİ CİSM-İ EVLİYÂ'ULLÂH Mİ-ŞEVED Kİ ESLEME ŞEYTÂNİN 'ALÂ-YEDE

Bu ĥadiş-i şerife işâretdür ki ibn-i Mes'ûd'dan mervîdür: kâle'n-nebî 'am.:

Mâ minkum min-eĥadin, sizden ĥiĖbir kimse yokdur; *illâ ve ėad vukille bihi ėarînuhû mine'l-cinni ve ėarînuhû mine'l-melâ'iketi*, illâ müvekkil olmuştur aña bir ėarîn şeytândan ve bir ėarîn melâ'ikeden. *Ėâlû ve*

ıyyāke yā Resūla'llāh, didiler ki yā Resūla'llāh saña da bu qarınler musallať olmış mıdır? *Ķāle ve ıyyāye*, didi ki baña da musallať olmışdır. *Velākinna'llāha e'āneni 'aleyhi*, velākin Allāh Ta'ālā baña 'avn u 'ināyet eyledi anuñ üzerine ğālib oldum. *Fe-esleme şeytāni 'alā-yedi*, pes benüm şeytānum benüm elümde islāma dāhil oldu. *Fe-lā-ye 'muruni illā bi-hayrin*, pes baña emr eylemez illā hayra emr ider. (KC129b)

MÜRİDİ DER-ĀMED PİŞ-İ ŞEYH luġat-i 'Arab'da şeyh diyü koca kişilere dirler, ammā ehl-i tarīķ mābeyninde pīr-i tarīķate şeyh dirler eger genc yigit dağı olursa. Nitekim buyurur: **VE'Z-İN ŞEYH PİR SİN NE-Mİ-Ĥ'ĀHİM BELKİ PİR-'AQL U MA'RİFET Mİ-Ĥ'ĀHİM VE EGERÇE 'İSĀ EST 'ALEYHİ'S-SELĀM DER-KEH-VĀRE** ya'nı eger Ĥazret-i 'İsā 'aleyhi's-selāmdur ki tıfl iken beşikde tekellüm idüp Ĥaķ'dan ĥaber virürse bizüm (10) katımızda pīrdür ve mürşiddür. Nitekim Ĥazret-i 'İsā tekellüminden Cenāb-ı 'İzzet sūre-i Meryem'de ĥaber virdi:

Ķāle inni 'abdu'llāhi ātāniye'l-kitābe ve ce'alenı nebiyyā. Ve ce'alenı mubāreken eyne mā-kuntu ve evşāni bi's-şalāti ve'z-zekāti mā-dumtu hayyā. (KC140a)

...

VE ĤAZRET-İ YAĤYĀ 'ALEYHİ'S-SELĀM EST DER-MEKTEB-İ KÜDEKĀN Nitekim buyurur: *Yā Yahyā ĥuẓi'l-kitābe bi-ķuvvetin ve āteynāhu'l-ķukme şabiyyā.* Pes şaĥib-i ĥikmet olduĥdan soñra tıfl ise dağı şeyhdür ve pīrdür. **MÜRŞİD-İ ŞEYH-RĀ ĠİRYĀN DİD Ū NİZ MUVĀFAĤAT KERD U ĠİRYEST ÇÜN FĀRİĠ ŞUD BE-DER ĀMED MÜRİD-İ DİĠER Kİ EZ-ĤĀL-İ ŞEYH VĀĤİFTER BŪD EZ-SER-İ ĠAYRET DER-'AĤAB Ū NİZ BİRŪN ĀMED VE ĠUFTEŞ İY BİRĀDER TU-RĀ ĠUFTE BĀŞEM ALLĀH ALLĀH TĀ NE-YENDİŞİ VE NE-ĠŪYİ ŞEYH Mİ-ĠURİST VE MEN NİZ ĠURİSTEM Kİ Sİ SĀL RİYĀZET-İ Bİ-RİYĀ BĀYED KERD VE 'AĤABĀT VE DERYĀĤĀ-Yİ PŪR-NEHENG VE KŪĤĤĀ-Yİ BŪLEND-İ PŪR-ŞİR Ū PELENG Mİ-BĀYED ĠUZEŞT TĀ BEDĀN ĠİRYE-İ ŞEYH RESİ YĀ NE-RESİ EGER RESİ ŞŪKR-İ ZUVĤİYET LĤİYEL-ARDUĠŪYİ BESYĀR** (KC153b)

Şekil 7. Beşinci ciltteki başlıkların açıklanma biçimine ait sayılar

Grafığe bakılınca anlaşılacağı üzere başlıkların verilme amacı çoğunlukla kaynak beyitlerin yerlerinin tespit edilmesidir. Bu şekilde yazılan başlıklar kısa başlıklardır. Diğer

başlıklar ise içeriğinde âyet, hadis veya kıssa gibi unsurları barındıran ve açıklamaya ihtiyaç duyulan başlıklardır.

Beşinci ciltte bulunan beyitlerin ve başlıkların listesi, *İhtiyârât-ı Sabûhî*'deki sırasıyla tabloda gösterilmiştir.

Tablo 8. Beşinci ciltte yer alan beyit ve başlıklar

Beyit Sayısı	Beyit Numarası	Beyit/Başlık
1	1	Şeh Hüsameddîn ki nûr-ı encüm est Tâlib-i âgâz-ı sefr-i pencüm est
2	2	İy ziyâ 'u'l-Hağ Hüsameddîn-i rād Ustādān-ı şafā-rā ustād
3	3	Ger ne-būdî halk maḥcûb u keşif V'er ne-būdî halkahā teng ü za' if
4	4	Der-medihāt dād-ı ma' nā dādemī Gayr-ı in mantîk lebî bi-g'sādemī
5	5	Lik loğma-i bāz ān şa' ve nist Çäre eknûn āb u revgān kerdēnist
6	17	İnne şey'en <i>kullehū lā-yudreku</i> İ' lemu an <i>kullehū lā-yutreku</i>
		TEFSİR-İ HUZ ERBE'ATEN MİNE'Ṭ-ṬAYRİ FE-ŞURHUNNE İLEYKE
7	47	Yek zamān ne-b'ved mu' atṭal ān gelū Ne-ş'neved ez-ḥukm cuz emr-i <i>kulū</i>
8	58	Pes te'ennī dāred u şabr u şekib Çeşm sîr u mu 'şirest u pāk cîb
9	59	K'in <i>te'ennī</i> pertev-i rahmān buved V'in şitāb ez-hezze-i şeytān buved
10	61	Ez-nubî bi-ş'nev ki şeytān der-va' id Mî-kuned tehdidet ez-fağr-ı şedid
		SEBEB-İ VÜRÜD-İ İN HADİŞ-İ ŞERİF-İ HAZRET-İ MUŞTAFÂ 'ALEYHİ'S-SALÂT VE'S-SELÂM: EL-KÂFİR U YE'KULU Fİ-SEB'ATİ EM'Â'İN VEL-MU'MİN U YE'KULU Fİ-Mİ'AN VÂHİDİN
11	73	Ki re' iyyet dîn-i şeh dārend ü bes Ān çenîn fermūd sulṭān-ı ' Abes
		DER-HÜCRE GÜŞÂDEN-İ HAZRET-İ MUŞTAFÂ 'ALEYHİ'S-SALÂT VE'S-SELÂM
12	101	<i>Şibgata'llāh</i> gāh püşide kuned
13	112	İy <i>le'amruk</i> m'er tu-rā çün ' ömr ḥ'ānd Pes ḥalife kerd u ber-kursi neşānd
14	115	Muntazır bûdend k'in ḳavl-i nebîst Tā pedid āyed ki in esrār çîst
		SEBEB-İ RÜCÜ' KerdEN-İ MİHMÂN BE-ḤÂNE-İ HAZRET-İ MUŞTAFÂ 'ALEYHİ'S-SALÂT VE'S-SELÂM
15	120	Gerçi şermîn bûd şermeş hırş bord Hırş ejderhâst ne-çizîst ḥord
16	122	K'ān yedu'llāh ān ḥadeş-rā hem be-ḥ'ed Ḥoş hemî şüyed ki düreş çeşm-i bed
17	137	Guft <i>fî'l-yebkū</i> keşiren güş-dār
18	146	<i>Akrîdu'llāh</i> ḳarḳ deh z'in berg-i ten Tā bi-rüyed der- ' ıvaz der-dil çemen
19	147	Ḳarḳ deh kem kun ez-in loğma-i tenet Tā nemāyed vech-i <i>lā- 'aynun re 'et</i>

Tablo 8 (devam). Beşinci ciltte yer alan beyit ve başlıklar

Beyit Sayısı	Beyit Numarası	Beyit/Başlık
20	149	Z'in pelidî bi-d'hed u pâkî bered Ez-yutahhirkum ten-i ü ber-ğored
21	153	Hem bedîn niyyet ki in ten merkeb est
22	164	Huffeti'l-cenne be-çe maḥfûf geşt Bi'l-mekârih ki ez-ü efzûd keşt
23	167	‘Aql-râ bâ-‘aql-i yârî yâr kun Emruhum şûrâ bi-h’ân u kâr kun
		NEVÂHTEN-İ MUŞTAFÂ ‘ALEYHİ’Ş-ŞALÂT VE’S-SELÂM ÂN ‘ARAB MİHMÂN-RÂ
24	172	Âb ber-rû zed ber-âmed der-seḥun K'ey şehîd-i Ḥaḳ şehâdet ‘arza kun
25	174	Mâ der-in dehlîz-i kâzi-yi kaẓâ Behr-i da‘vâ-yi elesfîm u belâ
26	179	Ez-lecâc-ı ḥ’îšten bi-neşesteyî Enderîn tengî kef ü leb besteyî
		DER-BEYÂN-I ÂN Kİ NAMÂZ U RÛZE VE HEME ÇİZHÂ
27	187	Her kesî küşed be-mâlî yâ Çîst dârem gevherî der-enderûn
28	196	Sebk burde raḥmetiş v’ân ğadr-râ Dâde nûrî ki ne-bâşed bedr-râ
		PÂK KERDEN-İ ÂB HEME-YÎ PELİDÎHÂ-RA VE BÂZ PÂK KERDEN-İ ḤÂZRET-İ ḤUDÂ TA‘ÂLÂ ÂB-RÂ
29	204	Ki gereft ez-ḥüy-yî Yezdân ḥüy-yî men
		İSTÎ’ÂNET-İ ÂB EZ-ḤÂZRET-İ ḤAḲ TA‘ÂLÂ BA‘DE TÎRE ŞUDEN
30	225	Z’ihlîlât-i ḥalḳ yâbed i’tilâl Ân sefer cüyed k’erihnâ yâ Bilâl
		GÛVÂHÎ DÂDEN-İ FÎ’L U KAVL-İ BİRÛNÎ BER-ẒAMÎRE
31	240	Ḥâcetes n’âyed be-fi’l u kav-l-i ḥûb İḥzeruhum hum cevâsisu’l-ḳulûb
		DER-BEYÂN-I ÂN Kİ NÛR-I ḤOD-RÂ EZ-ENDERÛN-I SIRR-I ‘ÂRÎF
32	243	Şâhidîyes fâriğ âmed ez-şuhûd V’ez tekellûfhâ vû cân-bâzî vû cûd
33	256	Sa‘yekum şettâ tenâkuẓ enderîd Rûz mî-düzîd u şeb ber mî-derîd
34	259	Çün güvâhet tezkiye şud şud kabûl Ve’r ne-maḥbûs est ender-mûl mûl
35	260	Ventezirhum innehum muntazîrûn
		‘ARẒ KERDEN-İ ḤÂZRET-İ MUŞTAFÂ ‘ALEYHİ’S-SELÂM ŞEHÂDET-RÂ
36	272	Der-nubî şâriḳhumu guftest Ḥaḳ
37	273	Guft peygamber zi-ğayb in-râ celî Der-maḳâlât-i nevâdir bâ-‘Alî
38	274	Yâ resûla’llâh risâlet-râ tamâm Tu numûdî hemçü şems-i bî-ğamâm
39	285	Ân ki ez-cû‘e’l-baḳar ü mî-ṭapîd Hemçü Meryem mîve-i cennet bi-dîd
		BEYÂN-I ÂN Kİ NÛR Kİ ĞİDÂ-Yİ CÂNEST ĞİDÂ-Yİ CİSM-İ EVLİYÂ’U’LLÂH MÎ-ŞEVED Kİ ESLEME ŞEYṬÂNİN ‘ALÂ-YEDE
40	293	Yâ ḥariş-e’l-batne ‘arrec hâkezâ İnnema’l-minhâcu tebdilü’l-ğazâ
41	294	Yâ marîze’l-ḳalbi ‘arrec li’l-‘ilâc Cümletü’t-tedbîri tebdilü’l-mizâc
41	295	Eyyuhe’l-maḥbûsu fi-rehni’t-ṭa‘âm Sevfe tencü in teḥammelte’l-fitân

Tablo 8 (devam). Beşinci ciltte yer alan beyit ve başlıklar

Beyit Sayısı	Beyit Numarası	Beyit/Başlık
43	296	İnne fi'l-cū' i ta'āmen vāfirā İftekidhā ve'rteci yā nāfirā
44	297	İgtezi bi'n-nūri kun mişle'l-başar Vāfiki'l-emlāke yā hayre'l-beşer
		İNKÂR-I EHL-İ TEN ĞİDÂ-YI RÛḤ-RÂ
45	315	Ber-‘adem bâşem ne-ber-mevcûd mest Z'ân ki ma'şûk-ı ‘adem vāfiterest
		TEMSİL-İ REVEŞHÂ-YI
46	335	Hakezâ neblûhumu bi's-sâhire Fitnetun zât'uftidâhi kâhire
		TEFSİR-İ YÂ HASREten ‘ALEL-‘İBÂD
47	348	Zilletu'l-erbâhu husren mağremâ Teşteki şekvâ ila'llâhi'l-‘amâ
48	349	Habbezâ ervâhu ihvânin şikât Müslemâtin mu'minâtin kânitât
		SEBEB-İ ÂN Kİ FERECİ-RÂ FERECİ NÂM NEHÂDEN
49	363	N'ez-libâs-ı sof u hayyâtî vü deb
50	364	Şüfiyî geşte be-piş-i in li'âm El-hıyâte ve'l-livâte ve's-selâm
51	370	Ne-c'hed ez-taḥyilhâ nî-şeh şeved Tir-i şeh bi-n'mâyed ân geh reh şeved
52	372	Cur'ayî ber-rîhtî z'ân hufye cām Ber-zemîn-i ḥāk min-ke 'sî'l-kirām
53	379	Ced taleb âsib-i ü iy zü-fünün Lâ-yemessu zâke ille't-tâhirün
54	387	Ḥabbezâ ân maḥbaḥ-ı pür-nûş u kând K'in selâtin kâse-lisân-ı veyend
55	388	Ḥabbezâ ân ḥırmî-i şahrâ-yı dîn Ki buved her ḥırmî ân-râ dâne-çîn
56	389	Ḥabbezâ deryâ-yı ‘ömr-i bi-ğamî
		ŞİFAT-I TÂVÛS
57	402	Bîşter refest u bi-gâhest rûz
		DER-BEYÂN-I ÂN Kİ LUṬF-I ḤAḤḤ-RÂ HEME KES DÂNE U KAHR-I ḤAḤḤ-RÂ HEME KES DÂNE U HEME KES EZ-KAHR-I HAḤ TA'ÂLÂ GER YEZÂNEND U DER-LUṬF-I Ü DER-ÂVİZÂN AMMÂ HAḤ TA'ÂLÂ KAHRHÂ-RÂ DER-LUṬF-I PÎNHÂN KERD VE LUṬFHÂ-RÂ DER-KAHR-I PÎNHÂN KERD NA'L-İ BÂZ-GÛNE VÜ TEBLİS Ü MEKRU'LLÂH BÛD TÂ EHL-İ TEMİZ VE YENZURU Bİ-NÛR/LLÂHEZ-ḤÂLİ-BÎNÂN U ZÂHİR-BÎNÂN CUDÂ ŞEVEND
58	455	Z'ân ki 'aḳlet cevherest in du 'areż İn du der-tekmîl-i ân şud mufterez
		TEFÂVUT-İ 'UKÛL DER-AŞL-İ FİṬRAT
59	464	Ân zi-şaydî ḥusn-i şayyâdî bi-dîd V'in zi-şayyâdî ğam-i şaydî keşid
60	466	Ân zi-Fir'avnî esîr-i âb şud V'ez-esîrî Sabt şad Sührâb şud
61	469	Mekr kun der-râh-ı nikû ḥıdmetî Tâ nübüvvet yâbi ender-ümmeṭî
62	476	Girye-i ihvân-ı Yûsuf ḥiletest Ki derûnşân pür zi-reşk u 'illetest
		ḤİKÂYET-İ ÂN A'RÂBİ Kİ SEG-İ Ü
63	495	İy zi-mekreş mekr-i mekkârân ḥacel

Tablo 8 (devam). Beşinci ciltte yer alan beyit ve başlıklar

Beyit Sayısı	Beyit Numarası	Beyit/Başlık
		DER-BEYÂN-I ÂN Kİ HİÇ ÇEŞM-İ BEDÎ ÂDEMÎ-RÂ ÇUNÂN MUHLİK NİST Kİ ÇEŞM-İ PESEND-İ HÎŞ MEGER ÇEŞM-İ Ü MÜBEDDEL ŞUDE BÂŞED BE-NÜR-I HÂZRET-İ HÂK VE HÎŞTEN-İ Ü BÎ-HÎŞTEN ŞUDE Kİ <i>BÎ-YESMA'U VÜ BÎ-YEBŞURU</i>
64	499	Ki bi-lağzed küh ez-çeşm-i bedân <i>Yuzlikûnek ez-nubî ber-h'ân bedân</i>
65	504	Lik âmed 'işmeti dâmen-keşân V'in ki lağzidi bud ez-behr-i nişân
66	517	Hırş-ı bat yek tâst in pençâh tâst Hırş-ı şehvet mâr u manşib ejdehâst
67	520	Zillet-i Âdem zi-eşkem bûd u bâh V'ân-ı iblîs ez-tekebbûr bûd u câh
68	528	Ân şenîdesti ki <i>el-mulku 'aķîm</i> Kaţ' -ı h'îşî kerd mulket cû zi-bîm
69	533	Hest ulûhiyyet ridâ-yı Zu'l-Celâl
		KİŞŞA-İ ÂN HEKİM Kİ TÂVUSÎ-RÂ DİD
70	549	Çün zi-murde zinde birün mî-keşed
71	550	Çün zi-zinde murde birün mî-kuned
		DER BEYÂN-I ÂN Kİ ŞAFÂ VÜ SÂDEĞİ-Yİ NEFS-İ MUṬMA'İNNE EZ-FİKRETHÂ MÜŞEVVEŞ MÜKEDDER ŞEVED ÇENÂN Kİ BER-RÜY-I ÂYİNE ÇİZİ NEVİSİ YÂ NAKŞ KUNİ BA'D EZ-ÂN EGERÇE PÂK KUNİ DÂĞİ BÎ-MÂND U NOKŞÂNİ
72	564	Ḥađd-i a' yân u 'arâz dāneste gîr Ḥadd-i ḥod-râ dān ki ne-b'ved z'in guzîr
73	566	'Ömr der-maḥmûl u der-mevzû' reft Bî-başıret 'ömr der-mesmû' reft
74	568	Cuz be-mašnû' i ne-didi sāni' i Ber-kıyās-ı iktirāni kâni' i
75	569	Mî-fezāyed der-vesā' it felsefi Ez-delā' il bāz ber-' akseş şafî
76	571	Ger duḥān ū-rā delil-i âteşest Bî-duḥān mā-rā der-ān âteş hoşest
77	572	Ḥāşşe in âteş ki der-ḳurb-ı velā Ez-duḥān nezdikter âmed be-mā
		DER-BEYÂN-I KAVLİ HÂZRET-İ RESÛLU'LLÂH ŞALLA'LLÂHU 'ALEYHİ VE SELLEM: <i>LÂ-REHBÂNİYYETE Fİ'L-İSLÂMİ</i>
78	580	Ger çe âverd <i>enfiķû-râ</i> muṭlaķ ū Tu bi-h'ân ki <i>eksebû summ'enfiķû</i>
79	581	Hem çenân ki şāh fermûd <i>ışbirû</i> Rağbeti bâyed k'ez-ân tâbi tu rû
80	582	Pes <i>kulû</i> ez-behr-i dām-ı şehvetest Ba' d ez-ân <i>lā-tusrifû</i> ân ' iffetest
81	583	Çünki maḥmûlun bihi ne-b'ved ledeyh Nist mümkün bûd maḥmûlun ' aleyh
82	584	Çünki renc-i şabr ne-b'ved m'er turā Şarṭ ne-b'ved pes fûrû n'-âyed cezā
		DER-TEFSİR-İ KAVL-İ RESÛLU'LLÂH 'AM.: <i>MÂ-MÂTE MEN MÂTE İLLÂ VE KAD TEMENNÂ EN YEMÛT KABL MÂ-MÂTE İN KÂNE BERREN Lİ-YEKÛNE İLÂ VUŞÛLİL-BERR A'CEL VE İN KÂNE FECİREN Lİ-YEKÛLLE FUCÛRİHİ</i>
		DER-BEYÂN-I ÂN Kİ 'AQL U RÛḤ DER-ÂB U GİL MAḤBÛSEND HEMÇÛ HÂRÛT U MÂRÛT DER-ÇÂH-I BÂBİL
83	623	Lik evvel pend bi-dehendes ki hîn

Tablo 8 (devam). Beşinci ciltte yer alan beyit ve başlıklar

Beyit Sayısı	Beyit Numarası	Beyit/Başlık
84	639	Ger buved şabbâr diden sūd-i üst Ân teheyyüc tab‘-ı süsteş-râ niküst
		DER-BEYÂN-I ÂN Kİ HÜNER U ZİREKİHÂ VÛ MÂL HEMÇÜN PER-İ TÂVUS ‘ADÛ-YI CÂNEST
85	649	İhtiyârân-râ nikû bâşed ki ü Mâlik-i hod bâşed ender- <i>ittekü</i>
		DER-ŞİFAT-I ÂN Bİ-ĤODÂN Kİ EZ-ŞERR-İ ĤOD VE HÜNER-İ ĤOD İMEN ŞUDEEND
86	672	Çün fenâş ez-faqr pîrâye şevd Û Muhammed-vâr bî-sâye şevd
87	673	<i>Fakru fahrî-râ</i> fenâ pîrâye şud Çün zebâne-y şem‘ ü bî-sâye şud
88	688	Luţf-ı meh bi-n'ger ki in hem luţf-ı üst Ki bi-guft ü ebrhâ mâ-râ ‘adüst
		DER-BEYÂN-I ÂN Kİ MÂSİVÂ ‘U‘LLÂH TA‘ÂLÂ HER ÇİZ Kİ HEST ÂKİL U ME‘KÛLEST
89	726	<i>Ve-h've yuţ‘imkum ve lâ-yuţ‘am</i> çü üst Nîst Hâk me‘kül u âkil lahm u püst
90	734	Hîn gurîz ez-cevķ-ı ukkâl-i ģalîz Süy-ı ü ki guft <i>mâyimet hafîz</i>
91	740	Dest-i tu ez-ehl-i ân bî‘at şevd Ki <i>yedu'llâh fevķa eydîhim</i> buved
92	742	K'ü nebî-yi vaķt-i ģ‘ışest iy murîd Tâ ez-ü nûr-ı nebî âyed pedîd
93	745	Tâ ma‘iyyet râst âyed z'ân ki merd Bâ-kesî cuftest ki ü-râ düst kerd
94	747	Guft <i>el-mer‘u ma‘a maĥbûbehi</i> Lâ-yufekku'l-ķalbu min-maţlûbihi
95	751	<i>Beynî eydî ĥalfîhim sedden</i> me-bâş
		SEBEB-İ KUŞTEN-İ ĤALİL
96	768	Hemçü iblis ez-Ĥudâ-yi pāk-i ferd Tâ kıyâmet ‘ömr-i ten der-ģ‘âst kerd
97	775	Mehlem efzûn kun ki tâ kemter şevem
		DER-BEYÂN-I İN ĤADİŞ-İ MUŞTAFÂ ‘AM. Kİ: İRĤAMÛ SELÂŞEN ‘AZİZE KAVMİN ZELL ĠANİYYE KAVMİN İFTAĤARA VE ‘ÂLİMEN YEL‘AB BİĤİ‘L-CEHHÂL
98	823	Guft peygamber ki raĥm ârîd ber Cân-i men <i>kâne ģaniyyen faĥteķar</i>
99	824	Vellezî kâne ‘azîzen faĥteķar Ev şafiyen ‘âlimen beyne'l-mużar
		KİŞŞA-İ MAĤBÛS ŞUDEN-İ ÂĤÛ-BEÇÇE
100	839	Tâ Süleymân guft hüdhüd-râ eger Hicr-râ ‘özri ne-ġüyed mu‘teber
		ĤİKÂYET-İ SULTÂN MUĤAMMED Ĥ‘ÂREZMSÂĤ
101	869	Guft <i>lâ-yenżur ilâ-taşvîrikum</i> Febteġü ze'l-ķalbe fi-tedbîrikum
102	881	Şad cuvâl-i zer bi-yârî iy ģanî Ĥaķ bi-ġüyed dil bi-yâr iy münĥanî
103	884	Bâ-tu ü çünest hestem men çenân Zîr-i pây-ı mâderân bâşed cinân
		BAĤİYYE-İ KİŞŞA-İ ÂĤÛ VE ÂĤÛR-İ ĤARÂN
104	925	Behr-i in guft ân nebî-yi müstecîb Remz-i <i>el-islâmu fî‘d-dunyâ ģarîb</i>
105	927	Şüreteş-râ cins mî-binend enâm

Tablo 8 (devam). Beşinci ciltte yer alan beyit ve başlıklar

Beyit Sayısı	Beyit Numarası	Beyit/Başlık
		TEFSİR-İ İNNİ ERĀ SEB‘A BAQARĀTİN SĪMĀNİN YE‘KULUHUNNE SEB‘UN ‘İCĀFUN
		DER-BEYĀN-I ĀN Kİ KUŞTEN-İ ĦALİL ‘ALEYHİ‘S-SELĀM
106	960	Rū vü ĥāl u ebrū vü leb çün ‘aķıķ Güyyā Ħaķ tāft ez-perdey raķıķ
107	961	Did ū ān ġanc u bercest u sebuk Çün tecelli-i Ħaķ ez-perde-i tunuk
		TEFSİR-İ LEQAD ĦALAQNA‘L-İNSĀNE Fİ-AĦSENİ TAQVĪM. ŞUMME RADEDNĀHU ESFELE SĀFİLİN VE TESFİR-İ VE MEN NU‘AMMİRHU NUNEKKİSHU FİL-ĦALQ
108	962	Ādem-i ĥüsn ū melek sācid şude Hem çü Ādem bāz ma‘zül āmede
109	968	Ān ruĥi ki tāb-ı ū bud māh-vār Şud be-pīri hemçü puşt-ı sūsmār
110	974	Lik ger bāşed şabībeş nūr-ı Ħaķ Nist ez-pīri vü teb noķşān u daķ
111	996	Ummetu‘l-kufrān eğall a‘mālehum Ummetu‘l-īmāne eşlaķ bālehum
112	1001	Devlet-i refte kocā kuvvet dehed Devlet-i āyende ĥāşıyyet dehed
113	1002	Qarđ deh z‘in devlet ender-akriđū
114	1005	Ħoş kuned dilşān ki aşleĥ bālehum Redd-i men ba‘de‘t-tevā inzālehum
115	1007	Vā dehed işān bi-ne-p‘zirend ān Z‘ānki mün‘im geşteend ez-raĥt-ı cān
116	1021	Ki bi-rüyed ān zi-süy-ı nisti Fehm kun ger vāķıf-ı me‘nisti
117	1019	Yuhricu‘l-ĥayye mine‘l-meyyit bi-dān Ve‘r ‘adem bāşed ümid-i ‘ābidān
118	1023	Nist destüri ġuşād in rāz-rā Ve‘r ne Bağdādi kunem Ebĥāz-rā
		TEFSİR-İ QAVLE ‘ALEYHİ‘S-SELĀM: LĀ-BUDDE MİN-QARİNİN YUDFENU MA‘AKE VE HUVE ĦAYYUN VE TUDFENU MA‘AHU VE ENTE MEYYİTUN KĀNE KERİMEN EKREMEKE VE İNNE KĀNE LE‘İMEN ESLEMEKE VE ZĀLİKE‘L-QARİN ‘AMELEKE FE- İŞLAĦAHU MĀSTETA‘TU
119	1056	İste‘inu fi‘l-ĥıref yā za‘n-nuhā Min-kerimin şāliĥin min-ehlihā
120	1057	Utlibi‘d-durre aĥi vāştā‘ş-şādef Ve‘tlubi‘l-fenne min-erbābi‘l-ĥıref
121	1058	İn ra‘eytum nāşihine enşifū Bādiru‘t-ta‘lime lā-testenkifū
122	1065	Der-dil-i sālik eger hest ān rumüz Remz-dāni nist sālik-rā henüz
123	1066	Tā dileş-rā şerĥ sāzed ān ziyā Pes e lem neşraĥ bi-fermāyid Ħudā
124	1072	Der-niger der-şerĥ-i dil der-enderün Tā ne-yāyed ta‘ne-yi lā-yubşirün
		TEFSİR-İ VE HUVE MA‘AKUM EYNE MĀ KUNTUM
125	1076	Piş āb u pes hem āb bā-meded Çeşmhā-rā piş sedd-i ĥalf sed
126	1082	‘Ayn-i ref‘-i sedd-i ū geşte seddeş

Tablo 8 (devam). Beşinci ciltte yer alan beyit ve başlıklar

Beyit Sayısı	Beyit Numarası	Beyit/Başlık
		TEFSİR-İ KAVLEHU ‘ALEYHİ’S-SELÂM: <i>MEN CE‘ALE’L-HUMÜME HEMMEN VÂHİDEN KEFÂHU‘LLÂHU SÂ‘İRE HUMÜMİHİ VE MEN TEFERRAKAT BİHİL-HUMÜMU LÂ-YUBÂLİ‘LLÂHU Fİ-EYYİ VÂDİN MİNHÂ HELEKE</i>
127	1098	Hizem-i düzağ tenest ü kem kuneş
128	1103	Cehd kun süy-ı dilâ cehde’l-muķil
		KİŞŞA-İ ÂN KES Kİ
129	1123	Mâ ez-âncâ âmedim incâ ğarib Tu çerâ maşşüş bâşî iy edib
130	1126	Ez-verâ-yı penç ü şeş tâ penç ü şeş
		DER-BEYÂN-I ÂN Kİ MERD-İ BED-KÂR ÇÜN MÜTEMEKKİN ŞEVED DER-BED-KÂRİ VE EŞER-İ DEVLET-İ NİKÜ-KÂRÂN BİNEŞ ŞEYTÂN ŞEVED VE MÂNİ-İ HAYR ŞEVED EZ-ĦASED HEM ÇÜN ŞEYTÂN Kİ ĦİRMEN-İ SÜĦTE HEME-RÂ ĦİRMEN-İ SÜĦTE ĦÂĦED: <i>E RA ‘EYTELLEZİ YENHÂ ‘ABDEN İZÂ ŞALLÂ</i>
131	1182	Tu vefâ-yı Ħağ kocâ gum dîdeî <i>Uzkuṛû ezkuṛumu</i> ne-ş’nîdeî
132	1183	Güş ne <i>evfû bi-‘ahdî</i> güş dâr Tâ ki <i>ûfî ‘ahdikum</i> âyed zi-yâr
133	1184	‘Ahd ü qarḍ-ı mâ çe bâşed iy Ħazîn Hem çü dâne-yi Ħuşk keşten ber-zemîn
134	1189	Ger ne-dârî dâne İzed z’ân du‘â Başşedet naḥlî ki ni‘ me <i>mâ-se‘â</i>
135	1190	Hem çü Meryem derd bûdeş dâne nî Sebz kerd ân naḥl-râ şâḥib-fenî
		MÜNACÂT
136	1218	Ân şeyâtîn Ħod ‘aduvv-ı kohneend Yek zamân ez-reh-zenî ḥâlî neend
137	1220	Ez-nubî ber-ḥ’ân ki şeytânân-ı ins Geşteend ez-mesh-i Ħağ bâ-dîv cins
		PURSİDEN-İ PÂDŞÂĦ EZ-ÂN MÜDDE‘İ-İ NÜBÜVET
138	1229	Çün ki evḥa’r-Rab ile’n-naḥl âmedest Ḥâne-i vaḥyeş pür ez-ḥelvâ şudest
139	1231	İn ki <i>kerremnâst</i> bâlâ mî-reved Vaḥyeş ez-zenbûr kemter key buved
140	1232	Ne ki <i>a‘teynâke kevser</i> ḥ’ândeyî Pes çerâ ḥoşkî vü teşne mândeyî
141	1239	Ez-Ḥalîl-i Ħağ bi-yâmûz İn siyer Ki şud ü bî-zâr evvel ez-peder
142	1240	Tâ ki <i>ebğaz li’llâh</i> âyî pîş-i Ħağ Tâ ne-gîred ber-tu reşk-i ‘ışk dağ
		DÂSTÂN-I ÂN ‘ÂŞİK Kİ BÂ-MA‘ŞÜK BER MÎ-ŞEMURD ĦİDMETHÂ VE EVFÂĦÂ-YI ĦOD-RÂ ŞEBĦÂ-YI DIRÂZ Kİ <i>TETECÂFÂ CUNÛBUHUM ‘ANİ’L-MADÂCİ’İRÂ</i>
143	1262	<i>İrci’î</i> bi-ş’nûd nûr-ı âftâb Süy-ı ehl-i ḥ’îş bâz âmed şitâb
144	1264	Mând der-sevdâ-yı ü şaḥrâ vü deşt Nûr-ı dîde nûr dîde bâz geşt

Tablo 8 (devam). Beşinci ciltte yer alan beyit ve başlıklar

Beyit Sayısı	Beyit Numarası	Beyit/Başlık
		YEKİ PURSİD EZ-‘ÂLİMİ ‘ÂRİFİ Kİ KESİ DER-NAMÂZ Bİ-GİRYED BE-ÂVÂZ U ÂH KUNED VE NÜHE KUNED NAMÂZEŞ BÂTİL ŞEVED CEVÂB GUFT Kİ NÂM-I ÂN ÂB-DİDE EST TÂ ÂN GİRYENDE ÇE DİDE EST EGER ŞEVK-I HUDÂ TA‘ÂLÂ-RÂ DİDE EST VE Mİ-GİRYED YÂ PEŞİMÂNİ-İ GÜNÂHİ NAMÂZEŞ TEBÂH NE-ŞEVED BELKİ KEMÂL GİRED Kİ LÂ-ŞALÂT İLLÂ Bİ- HUZÜRİ’L-KALB VE EGER Ü RENCÜRİ-TEN YÂ FİRÂK-I FERZEND DİDE EST NAMÂZEŞ TEBÂH ŞEVED Kİ AŞL-I NAMÂZ TERK-İ TEN EST VE TERK-İ FERZEND-İ İBRÂHİM-VÂR ‘ALEYHİ’S-SELÂM Kİ FERZEND-RÂ KURBÂN Mİ-KERD EZ- BEHR-İ TEKMİL-İ NAMÂZ VE TEN-RÂ BE-ÂTEŞ-İ NEMRÜD Mİ- SEPURD VE EMR ÂYED MUŞTAFÂ-RÂ ‘ALEYHİ’S-ŞALÂT VE’S- SELÂM HEM BEDİN HİŞÂL Kİ KAVLE TA‘ÂLÂ: <i>ENİTTEBİ’ MİLLETE İBRÂHİME</i>
		MÜRİDİ DER-ÂMED PİŞ-İ ŞEYH VE’Z-İN ŞEYH PİR SİN NE-Mİ- H‘ÂHİM BELKİ PİR-‘AKL U MA‘RİFET Mİ-H‘ÂHİM VE EGERÇE ‘İSÂ EST ‘ALEYHİ’S-SELÂM DER-KEH-VÂRE VE HÂZRET-İ YAHYÂ ‘ALEYHİ’S-SELÂM EST DER-MEKTEB-İ KÜDEKÂN MÜRŞİD-İ ŞEYH-RÂ GİRYÂN DİD Ü NİZ MUVÂFAKAT KERD U GİRYEST ÇÜN FÂRİĞ ŞUD BE-DER ÂMED MÜRİD-İ DİĞER Kİ EZ- HÂL-İ ŞEYH VÂKİFTER BÜD EZ-SER-İ ĞAYRET DER-‘AĞAB Ü NİZ BİRÜN ÂMED VE GUFTEŞ İY BİRÂDER TU-RÂ GUFTE BÂŞEM ALLÂH ALLÂH TÂ NE-YENDİŞİ VE NE-GÜYİ ŞEYH Mİ- GURİST VE MEN NİZ GURİSTEM Kİ Sİ SÂL RİYÂZET-İ Bİ-RİYÂ BÂYED KERD VE ‘AĞABÂT VE DERYÂHÂ-YI PÜR-NEHENG VE KÜHHÂ-YI BÜLEND-İ PÜR-ŞİR Ü PELENG Mİ-BÂYED GUZEŞT TÂ BEDÂN GİRYE-İ ŞEYH RESİ YÂ NE-RESİ EGER RESİ ŞÜKR-İ <i>ZUVİYET LİYEL-ARDUGÜYİ BESYÂR</i>
145	1301	Allâh Allâh Allâh iy vâfî mürid Gerçe der-taklîd hestî müstefîd
146	1320	İn elif lâmet ü hâ mîm iy peder Âmedest ez-hâzret-i Mevle’l-beşer
147	1321	Her elif lâmi çe mî-mâned bedîn Ger tu cân-dârî bedîn çeşmeş me-bîn
		DÂSTÂN-I ÂN KENİZEK BÂ-ĦAR-I ĦÂTÜN ŞEHVET Mİ-RÂND KULLU NÂKİŞİN MEL‘ÜNÜN YA‘Nİ KULLİ NAZÂRİN VE FEHMİN NÂKİŞİN MEL‘ÜN VE GER NE-NÂKİŞÂN CİSM-İ ZÂHİR-İ MERĦÜMEND MEL‘ÜN NEEND BER-ĦÂN-I <i>LEYSE ‘ALE’L-A‘MÂ ĦARAC</i> VE HÂZRET-İ HUDÂ TA‘ÂLÂ ‘İZZ Ü CELL NEFY-İ ĦAREC KERD VE NEFY-İ LA‘NET VE NEFY-İ ‘İTÂB U ĞAŻAB KERD
148	1373	Şehvet ez-ĥorden buved kem kun zi-ĥür Yâ nikâĥî kun gurîz ez-şer u şür
149	1391	Tu ‘ <i>azâbe’l-ĥızı</i> ’bi-ş’nev ez-nubî
150	1395	İn buved izhâr-ı sır ^{der} -rûste-ĥîz Allâh Allâh ez-ten-i çün ĥar gurîz
151	1400	Ħaĥ Ta‘âlâ dâd mizân-râ zebân Ħîn zi-Kur‘ân sûre-i Raĥman bi-ĥ‘ân
152	1407	Dâne kemter ĥor me-kun çendîn refû Çün <i>kulû</i> ĥ‘ândî bi-ĥ‘ân <i>lâ-tusrifu</i>

Tablo 8 (devam). Beşinci ciltte yer alan beyit ve başlıklar

Beyit Sayısı	Beyit Numarası	Beyit/Başlık
		TEMSİL-İ TELKİN-İ ŞEYH MÜRİDÂN-RÂ VE PEYGAMBERÂN ÜMMET-RÂ Kİ İŞÂN TÂKAT-İ TELKİN-İ HAK NE-DÂREND VE BÂ-HAK ELF NE-DÂREND ÇENÂN Kİ TÛTÎ BÂ-ŞÛRET-İ ÂDEMÎ ELF NE-DÂRED Kİ EZ-Û TA'LİM TEVÂNEDE GEREFT HAK TA'ÂLÂ ŞEYH-RÂ ÇÜN ÂYİNE-İ PİŞ-İ MÜRİD HEM-ÇÜN TÛTÎ DÂRED VE EZ-PES ÂYİNE TELKİN MÎ-KUNED Kİ <i>LÂ-TUHHİRREK BİHİ LİSÂNEKE İN HUVE İLLÂ VAHYUN YÛHÂ</i> İNEST İBTİDÂ-YI MES'ELE-İ BÎ-NİHÂYET ÇENÂN Kİ MUNKÂR-I CUNBÂNİDEN TÛTÎ-İ ENDERÛN ÂYİNE Kİ HAYÂLEŞ MÎ-H'ÂNEND BÎ-İHTİYÂR TAŞARRUF-I ÜST Kİ 'AKS H'ÂNDEN TÛTÎ-İ BİRÛNİST Kİ MÛTE'ALLİM EST NE 'AKS-İ ÂN MU'ALLİM Kİ PES ÂYİNE EST VELÂKİN H'ÂNDEN-İ TÛTÎ-İ BİRÛNİ TAŞARRUF-I ÂN MU'ALLİM EST PES İN MİSÂL NE-MEŞEL
		ŞÂHİB-İ DİLİ DİD Kİ
153	1463	Müşterî-i mâst <i>Allâh iştêrâ</i> Ez-ğam-ı her müşterî hîn berter â
154	1469	Hem-çünân ki aşhâb-ı Fil ü kavm-i Lût Kerdişân mercûm çün hûd ân sühût
		KİŞŞA-İ EHL-İ DARVÂN
155	1500	Çün <i>yefirru'l-mer'u</i> âyed <i>min-aḥih</i> Yehrubu'l-mevlûdu yevmen <i>min-abih</i>
156	1501	Z'ân şevêd her düst ân sâ'at 'adû Ki bût-i tu bud ve ez-reh mâni' ü
157	1502	Rûy ez-naḳḳâş-ı rû mî-tâftî Çün zi-naḳḳâşî üns dil mî-yâftî
158	1524	Tu bi-mâni' der-fiğân ender-lahad <i>Lâ-tezernî</i> ferd h'âhân ez-eḥad
159	1528	Hemçü kebkeş şayd kun iy nerre şakr K'ü hemî tersânedet her dem zi-fakr
160	1536	Ân çenân dilhâ ki budşân mâ vü men Na'teşân şud <i>bel eşeddu ḳasveten</i>
		FERESTÂDEN-İ HÂZRET-İ HAK MİKÂ'İL-RÂ
161	1592	Bendegân dârend lâ-bud hûy-ı ü
162	1598	Pîş-i tu bes ḳadr dâred çeşm-i ter
		FERESTÂDEN-İ HÂZRET-İ HAK TA'ÂLÂ İSRÂFİL-RÂ
163	1628	Çâr cû der-zîr-i ü pür-mağfîret
		FERESTÂDEN-İ HÂZRET-İ 'AZRÂ'İL
164	1636	Engibîn dârü-yî ten rencûr-râ
		BEYÂN-I ÂN Kİ MAḤLÛḲÎ Kİ TU-RÂ EZ-Û ZULMÎ RESED <i>ḲÂLE'L- CİDÂR LÎ'L-VETED LEM TEŞUḲḲANÎ ḲÂLE'L-VETED UNḐUR İLÂ-MEN YUDḲANÎ</i>
		CEVÂB ÂMEDEN Kİ NAZAR-I Ü BER-ESBÂB MARÂZ U ZAḤM-I TİĞ NE-YÂBED BED-KÂR-I TU 'AZRÂ'İL HEM NE-YÂBED VE <i>HUVE AḲREBU İLEYE MİNKUM VELÂKİN LÂ-TUBŞİRÛN</i>
165	1740	Na'ra-i <i>yâ leyte ḳavmî ya'lemûn</i>
166	1742	Ger ne-h'âhed bî-beden cân-ı tu zîst <i>Fî's-semâ'î rızḳukum</i> rûzî-i kîst
		DER-BEYÂN-I VEḤÂMET-İ ÇERB U ŞİRİN-İ DÛNYÂ VE MÂNÎ ŞUDEN-İ Ü EZ-TA'ÂMU'LLÂH ÇENÂN Kİ FERMÛD <i>EL-CÛ' TA'ÂMU'LLÂH YUḤYÎ BİHİ EBDÂNU'S-SİDDİKÎN EY YAŞİLL FÎ'L-CÛ' TA'ÂMU'LLÂH</i> VE ḲAVLE 'ALEYHÎ'S-SELÂM <i>EBÎTU 'İNDE RABBÎ YUṬ'İMUNÎ VE YESḲÎNÎ</i> VE ḲAVLEHU TA'ÂLÂ <i>YURZEḲÛN FERİḤİNE</i>

Tablo 8 (devam). Beşinci ciltte yer alan beyit ve başlıklar

Beyit Sayısı	Beyit Numarası	Beyit/Başlık
		CEVÂB-I ÂN MUĞAFFEL GUFTEEND HOŞ BÜDİ İN CİHÂN EGER MERG NE-BÜDİ
167	1766	Hic murde nist pür-hasret zi-merg Hasreteş ânest keşi kem bûd berg
168	1769	Mağ'ad-i şıdkî ne eyvân-ı durûğ Bâde-i hâşî ne mestiyî zi-dûğ
169	1772	Der-hadîş âmed ki rûz-ı restehîz Emr âyed her yekî ten-râ ki hîz
		FÎMÂ YURCÎ MÎN-RAHMETİLLÂHÎ MU'TİYİN-NÎ'AM KABLE İSTİHKÂKIHÂ VE HUVELLEZÎ YUNEZZİLUL-ĞAYSE MÎN-BA'DÎ MÂ KANETÛ VE RABBÎ BA'DE YÛRİŞU KURBÂ VE RABBÎ MA'SİYYE MEYMÛNE VE RABBÎ SA'ÂDE TE'TÎ MÎN-HAYŞ YURCEN-NÎ'AM LÎ-YA'LEMÛ İNNA'LLÂHE YUBEDDİLÛ SEYYÎ'ATİHÎM HASENÂT
170	1785	Ve'r bud û dî hām u zeşt u der-dalāl Çün 'ezā nāme siyeh yābed şimāl
171	1793	Her hayālî k'û kuned der-dil vaţan Rûz-ı maşer şüretî h'âhed şuden
172	1798	Nağd-i nîkû şādmān u nāz nāz Nağd-i kalb ender-zehîr u der-güdāz
173	1800	Çün zi-kandil āb u revġan geşte fāş
174	1812	Ân hezārān hüccet u güftār-ı bed Ber-dehāneş geşte çün mismār-ı bed
175	1850	Şu' le der-bungāh-ı insānî zenīm Hār-rā gūlzār-ı rûhānî kunīm
176	1851	Mā ferestādim ez-çarġ-ı nehum Kimyā yuşliġ lekum a' mālekum
		BEYÂN-I ÂN KÎ ÂNÇE BEYÂN KERDE MÎ-ŞEVED ŞÜRET-İ KİŞŞA-EST
177	1893	Keyfe ye'ti'n-naẓmu lî ve'l-kāfiye Ba'de mādā' at uşûlu'l-'āfiye
178	1894	Mā cününun vāhidun lî fi's-şücün Bel-cününun fî-cününin fî-cünün
179	1895	Zābe cismî min-işārātî'l-kenā Min-zu 'āyentu'l-beķā'a fî'l-fenā
180	1911	Yā mucîre'l-'aql fettāne'l-hecā Mā sivāke lî'l-'ukûli murtecā
181	1912	Meştehitu'l-'aķle muz cennentenî Mā hasedtu'l-ġusne muz zeyyentenî
182	1913	Hel cününî fî-hevāke mustetāb Ķul belā vallāhu yeczike's-sevāb
		HİKMET-İ NAZAR KERDEN ÇÂRÛĶ U PÛSTİN FEL-YENZURÎ'L-İNSÂNU MİMME HULİKA
183	1925	Men zi-âteşî-zādeem ez-vaġal
		ĶAVLEHU TA'ÂLÂ: VE ĶALAĶA'L-CÂNNE MÎN-MÂRİCİN MÎN-NÂRİN VE ĶAVLEHU TA'ÂLÂ FÎ-ĶAĶ İBLİS: İNNEHU KÂNE MÎNE'L-CİNNİ FE-FESEĶA
184	1933	Düzaġî ki pûst bâşed düsteş Dād beddelnā culûden pûsteş
185	1943	Şud zi-dîd-i lübb cümle-i ten tama' Ķor u 'aşîķ şud ki zelle men tama'
186	1934	Ma' nā-yı merdum ber-âteş ħākimest Lîk âteş-râ ķuşûret hîzemest

Tablo 8 (devam). Beşinci ciltte yer alan beyit ve başlıklar

Beyit Sayısı	Beyit Numarası	Beyit/Başlık
187	1944	Çü ne-bîned mağz kâni ^ç şud be-püst Bend-i ‘azze men kana ^ç zindân-ı üst
188	1945	‘İzzet-i incâ kibriyest u zell-i dîn
		DER-MA‘NÂ-YI <i>ERÎNEL-EŞYÂ‘E KEMÂHÎYE</i> VE MA‘NÂ-YI SUHEN-İ HÂZRET-İ ‘ALÎ-İ MURTEZÂ KERREMULLÂH VECHEHU <i>LEV KUŞİFEL-ĞİTÂ‘U MÂZDEDTU YAKÎNEN</i> MA‘NÂ-YI İN BEYT: DER-HER GEH TU EZ-DİDE-İ BED MÎ-NEGERİ/EZ- ÇENBERE-İ VÜCÜD MÎ-NEGERİ PÂYE-İ KEJ KEJ EFKEND SÂYE
		MA‘ŞÜKÎ EZ-‘ÂŞİK PURSİD <i>AHRECU BÎ-ŞIFÂTÎ İLÂ-ĦALĦÎ MÎN- RE‘EKE RE‘ENÎ VE MEN KAŞADEKE KAŞADENÎ</i>
		BÂZ-GEŞTEN-İ NEMMÂMÂN EZ-ĦÜCRE-İ EYÂZ <i>YEVME TEBYADDU VUCÛHUN VE TESVEDDU VUCÛHUN</i> VE KAVLEHU TA‘ÂLÂ: <i>VE YEVME‘L-KİYÂMETÎ TERÂLLEZÎNE KEZEBÛ ‘ALELLÂHÎ VUCÛHUHUM MUSVEDDETUN.</i>
189	2082	Gerçi pinhân bih-i her bih âverest Berg-i <i>sîmâhum vucûhim</i> aḥderest
190	2085	Ber-zebân-ı bih gîl muhrî nehed Şâh-ı dest ü pâ güvâhî mî-dehed
		HAVÂLE KERDEN-İ PÂDŞÂH KABÛL-İ TEVBE-İ NEMMÂMÂT
191	2095	Gerçi nefis-i vâhidim ez-rüy-ı cân Zâhîren dürem ez-în sūd u ziyân
192	2098	Şâh-râ gâfil me-dân ez-kâr-ı kes Mânî ^ç -i izhâr-ı ân ḥilmest ü bes
193	2099	Men hunâ yeşfa ^ç be-pîş-i ‘ilm-i ü Lâ-ubâlî-vâr illâ ḥilm-i ü
194	2101	Ḥun-behâ-yı cürm-i nefis-i kâtîle Hest ber-ḥilmeş diyet ber-‘âkîle
		FERMÛDEN-İ ŞÂH EYÂZ-RÂ KÎ İHTİYÂR KUN EZ-‘AFV U MÜKÂFÂT KÎ EZ-‘ADL U LUTF HER ÇE KUNÎ İNCÂ ŞEVÂBEST Ü DER-HER YEKÎ MAŞLAḤATHÂST KÎ DER-‘ADL HEZÂR LUTF HEST DERC KÎ <i>VE LEKUM FÎL-KİŞÂŞÎ ḤAYÂTUN</i>
195	2125	Behr-i in lafz-ı <i>elestu</i> müstebîn
		TA‘CİL-İ FERMÛDEN-İ PÂDŞÂH EYÂZ-RÂ KÎ ZÛD İN ḤÜKM-RÂ BE-FAYŞAL RESÂN VE MUNTAZİR MEDÂR U EYYÂM BEYNENÂ ME-GÛ <i>EL-İNTİZÂRU MEVTU AHMEZ</i>
		DER-BEYÂN-I KEŞÎ KÎ SUHENÎ GÜYED KÎ ḤÂL-İ Ü MÜNÂSİB-İ ÂN SUHEN VE ÂN DA‘VÂ NE-BÂŞED ÇENÂN KÎ KÛFRE <i>VE LE‘İN SE‘ELTEHUM MEN ḤALAḤA‘S-SEMÂVÂTÎ VE‘L-ARḢA LE- YEḤÛLUNNA‘LLÂHU</i>
196	2181	Gerçi zâhid-râ buved rûzî şegerf Key buved yek rûz-ı ü ḥamsîne elf
197	2186	Çün <i>yuhîbbûne</i> bi-ḥ‘ândî der-nubî Bâ-yuhîbbuhum qarîn der-maṭlabî
198	2196	Ez-verâ-yı in dü âmed cezb-i yâr
199	2211	Hem zi-ḥod her mücrimî rüsvâ şeved
200	2212	Dest ü pâ bi-d‘hed güvâhî bâ-beyân Ber-fesâd-ı ü be-pîş-i müste‘ân
201	2225	Seyyi‘ âtet-râ mübeddel kerd Ḥaḡ Tâ heme tâ‘at şeved ân mâ sebaḡ
		DER-BEYÂN-I TEVBE-İ NAŞÛḤ <i>NUYESSÎRUHU LÎ‘L-YUSRÂ</i> NE- ŞUDE-EST

Tablo 8 (devam). Beşinci ciltte yer alan beyit ve başlıklar

Beyit Sayısı	Beyit Numarası	Beyit/Başlık
		DER-BEYÂN-I ÂN Kİ DU' Â-Yİ 'ÂRİF-İ VÂSİL VE DER-ĤÂST-İ Ü EZ-ĤÂZRET-İ ĤÂK HEMÇÜ DER-ĤÂST-I ĤÂK-EST ĤÎŞETUN Kİ KUNTE SEM'EN VE BAŞAREN VE LİSÂNEN VE YEDEN VE MÂ- RAMEYTE İZ RAMEYTE VE LÂKÎNALLÂHE RAMÂ
		NEVBET-İ CUSTEN RESİDEN BE-NAŞÜĤ Kİ Ü-RÂ BÜREHNE KUNEND VE ÂVÂZ ÂMEDEN Kİ HEME-RÂ CUSTİM NAŞÜĤ-RÂ Bİ-CÜYİD VE Bİ-HÜŞ ŞUDEN NAŞÜĤ EZ-ÂN HEYBET Ü GÜŞÂDE ŞUDEN KÂR BA'D EZ-NİHÂYET BESTEGİ KEMÂ KÂN YEKÜLU RESÜLU'LLÂH 'ALEYHİ'S-SELÂM İZÂ AŞÂBEHU MARAŽ EV HUMM EŞTEDDİ EZMETE TENFERECİ
202	2284	Murde-i şad sâle bîrûn şud zi-gür Dîv-i mel'ûn şud be-hübî reşk-i ĥûr
		YÂFT ŞUDEN-İ GEVHER
203	2310	Nâm-ı men der-nâme-i pākān nevişt Dūzahî būdem bi-bahşidem behişt
204	2314	Nāgehān kerdî me-rā ez-ğam cudā Âferinhā ber-tu bādā iy Ĥudā
205	2316	Mî-zenem na'ra der-în ravza v'uyûn Ĥalk-rā yā leyte kavmî ya'lemûn
		TEŞBİH KERDEN-İ KUTB Kİ 'ÂRİF-İ VÂSİL EST
206	2342	Z'ân ki vecd-i ĥalk bâkî ĥ'or-ı üst În negeh-dâr e'r dil-i tu şayd cüst
207	2347	Yâriyet der-tu fezâ'id n'ender-û Guft Ĥâk in <i>tenşuru'llāh</i> tunşarû
		NÂ-PESENDİDEN-İ RÛBÂĤ GUFTEN-İ ĤAR-RÂ
208	2384	<i>Vebteğû min-fādli</i> Allāh-est emr Tā ne-bāyed ġaşb kerdn hemçü nemr
209	2387	Bî-kilid in der ġüşâden rāh nîst Bî-ṭaleb nān sūnnet-i Allāh nîst
210	2396	Ĥadd-i ĥod bi-ş'nās u ber-bālā me-per Tā ne-yuftî der-neşib-i şûr u şer
		MA'NÂ-YI TEVEKKÛL ĤİKÂYET-İ ÂN ZÂĤİD
211	2418	İmtihān z'în bîşter ĥod çün buved Rızq sūy-ı şābirān ĥoş mî-reved
		CEVÂB GUFTEN-İ ĤAR RÛBÂĤ-RÂ
212	2426	Kesb-i şükreş-rā nemî-dānem ne-dîd Tā keşed şükr-i Ĥudā rızq u mezîd
213	2428	Ba'd ez-ân gufteş bedān der-memleke <i>Nehy-i lā-tulkû bi-eydi tehluke</i>
		MEŞEL-ÂVERDEN-İ UŞTUR DER-BEYÂN-I ÂN Kİ
214	2447	Ki 'alāmātest z'ân dîdār-ı nûr <i>Et-tecāfî</i> minke 'an-dāri'l-ğurûr
215	2457	Ez-münāfîk 'özr red âmed ne-ĥûb
		ĤİKÂYET-İ ÂN MUĤANNEŞ VE PORSİDEN-İ LUṬİ BEYT-İ MEN BEYT NİST İKLİM EST/HEZL-İ MEN HEZL NİST TA'LİM EST İNNALLÂHE LÂ-YESTAĤYÎ EN YADRİBE MEŞELEN MÂ BE'ÛDATEN FE-MÂ-FEVKAĤÂ Kİ HER FİTNE HEMÇÜ MİZÂNEST BESYÂRÂN EZ-Û SURĤ-RÛ ŞEVEND VE BESYÂRÂN Bİ-MURÂD ŞEVEND LEV TE'EMMELTE FİĤÎ ḠALİLEN VECEDTE MİN- NETÂ'İCİŞ-ŞERİFETİ KEŞİREN
216	2507	Ân delîli ki tu-rā māni' şevend Ez-'amel ân nıķmet-i şāni' buved
		ĠALİB ŞUDEN-İ ĤİLE-İ RÛBÂĤ

Tablo 8 (devam). Beşinci ciltte yer alan beyit ve başlıklar

Beyit Sayısı	Beyit Numarası	Beyit/Başlık
217	2524	Müsi-yi cân sine-râ sinâ kuned Tütiyân-ı kûr-râ binâ kuned
218	2536	Rûh şud Manşûr <i>ene'l-Hağ</i> mî-zened
		BORDEN-İ RÛBÂH HÂR-RÂ
219	2587	‘Allame'l- <i>insân</i> ham-ı tuğrâ-yı mâst ‘İlm ‘inda'llâh maqşadhâ-yı mâst
220	2588	<i>Rabbîye'l-a‘lâ</i> ez-ân rû mî-zenim
		DER-BEYÂN-I ÂN Kİ NAKŞ-I ‘AHD Ü TEVBE MÛCİB-İ NÛZÛL-İ BELÂ BÛD BELKİ MUCİB-İ MESHEST ÇENÂN Kİ DER-HAĞĞ AŞHÂB-I SEBT VE DER-HAĞĞ AŞHÂB-I MÂ‘İDE-İ HÂZRET-İ ‘İSÂ ‘ALEYHİ’S-SELÂM VE ENDERİN ÜMMET MESH-İ DİL BÂŞED VE BE-KİYÂMET TEN-RÂ ŞÛRET-İ DİL DEHEND NE‘ÛZU BILLÂH
		CEVÂB GUFTEN-İ RÛBÂH HÂR-RÂ
221	2642	Ber-muhibbân ez-çe dârî sū‘-i zan
		ÂMEDEN-İ ŞEYH
222	2700	Halk müflis kedyeh-i işân mî-kunend
223	2701	<i>Akrîdu'llâh akrîdu'llâh</i> mî-zenend
224	2708	Nân-ğorî-râ guft Hağ <i>lâ-tusrifû</i> Nûr-ğorden-râ ne-guftest ektefû
225	2718	‘Âşık ‘ışk-ı Hudâ ân gâh muzd Cebrâ‘il-i mu‘temen ân gâh duzd
		ĞALİB ŞUDEN-İ MEKR-İ RÛBÂH
226	2819	Z‘ân resûlî keş hağâ‘ik dâd dest <i>Kâde fakrun en yekun kufr</i> âmedest
227	2821	Ger hayât inest men murde bihem
		ŞAYD KERDEN-İ ŞİR ÂN HÂR-RÂ VE TEŞNE ŞUDEN-İ ŞİR EZ- KÛŞİŞ VE REFTEN BE-ÇEŞME TÂ ÂB HÛRED TÂ BÂZ ÂMEDEN ŞİR RÛBAH-I CİGER BEND Ü DİL VE GERDE-RÂ HÛRDE BÛD Kİ LAÛFTEREST VE TÂLEB KERDEN-İ ŞİR DİL Ü CİGER-RÂ VE NE- YÂFT VE EZ-RÛBAH PORSİD Kİ K‘Û DİL Ü CİGER VE GUFTEN-İ RÛBAH Kİ EGER Ü-RÂ DİL Ü CİGER BÛDİ ÂN ÇÜNÂN SİYÂSETİ Kİ DİDE BÛD ÂN RÛZ PİŞ EZ-İN BE-HEZÂR HİLE CÂN BURD Kİ BER-TU BÂZ ÂMEDİ <i>LEV KUNNÂ NESME‘U EV NA‘KILU MÂ KUNNÂ Fİ-AŞHÂBİ’S-SA‘İR</i>
		MEŞEL-İ ŞEYTÂN BER-DER-İ RAHMÂN ‘İZZİ ŞÂNUHU
228	2943	Ki <i>eşiddâ‘u ‘ale'l-kuffâri</i> şud
229	2949	Gelle gelle ez-mürîd u ez-merîd Çün seg-i <i>bâsıt zirâ‘ay bi'l-vaşîd</i>
230	2950	Ber-der-i Kehf-i ulûhiyyet çü seg <i>Zerre zerre</i> emr cû berceste reg
		CEVÂB GUFTEN-İ MÛ‘MİN-İ SÛNNİ KÂFİR-İ CEBRİ-RÂ
231	2970	Guft Yezdân <i>mâ ‘ale'l-a‘mâ harec</i>
232	2980	Pes bi-cunbed ihtiyâret çün bilis Şud delâle âredet peygâm-ı Vis
233	2997	Ân gürûh bâbât-râ bûde ‘idâ Der-hıtab-ı <i>uscudû</i> kerde ibâ
		HİKÂYET HEM DER-CEVÂB-I CEBRİ
234	3088	Emr şud ber-ihtiyârî mustened
235	3109	Câvidân-ı Fir‘avn-râ guftend bîst Mest-râ pervâ-yı dest ü pây nîst

Tablo 8 (devam). Beşinci ciltte yer alan beyit ve başlıklar

Beyit Sayısı	Beyit Numarası	Beyit/Başlık
		MA'NÂ-YI MAŞÂ'ALLÂHU KÂNE YA'NÎ H'ÂST ÜST RİZÂ-YI Ü H'ÂST CÜYİD VE EZ-HİŞM VE REDD-İ DİĞERÂN DİL-TENG ME- BAŞİD ÂN KÂNE EGERÇE LAFZ-I MÂZİST LİKEN DER-Fİ'L-İ HAZRET-İ HUDÂ MÂZÎ VÜ MÜSTAKBEL NE-BÂŞED Kİ LEYSE İNDALLÂHE ŞABÂH VEL-MESÂ
		HEM ÇÜNÂN CEFFE'L-KALEM YA'NÎ CEFFE'L-KALEMU VE KEBETE LÂ-TESTEVİL-TÂ'A VEL-MA'ŞİYE LÂ-TESTEVİL- EMÂNE VE'S-SERİKA CEFFE'L-KALEM EN LÂ-YESTEVİ'S-ŞUKR VEL-KUFRÂN CEFFE'L-KALEM İNNA'LLÂHE LÂ-YUDİ'U ECRE'L-MUHSİNİN
236	3133	Kej revî ceffe'l-kalem kej âyedet Râstî ârî sa'adet zâyedet
237	3134	Zulm ârî mudbirî ceffe'l-kalem Adl ârî ber-hürî ceffe'l-kalem
238	3135	Çün bi-duzdî dest şud ceffe'l-kalem
239	3141	Zerre çün kühî kadem birün nehed
240	3156	Pür-i sultân ger bi-dân hâ'in şevad Ân sereş ez-ten bedân bâ'in buvad
241	3161	Çün Fuḍayl-i rāh-zenî k'û rāst bāht Z'ān ki deh merde be-sūy-ı tevbe tāht
		HİKÂYET-İ ÂN DERVİŞ Kİ DER-HERÂ
242	3197	Muttaşıl çün şud dilet bā-ān 'aden Hîn bi-gū mehrās ez-hālî şuden
243	3199	Enşitū ya' nî ki âbet-râ belāğ Hîn telef kem kun ki leb hoşkest bağ
		CEVÂB GUFTEN-İ ÂN KÂFİR-İ CEBRÎ
244	3227	Şıdķ-ı her du zıd bined der-reveş Her farikî der-reh-i ḥod hoş meneş
245	3236	Çün bi-bāzî 'aql der-'ışķ samed 'Aşr emşâlet dehed yâ heft şad
		GUFTEN-İ H'İŞÂVENDÂN MECNÛN-RÂ
246	3292	Kâşırātu't-tarf bâşed zevķ-i cān Cuz be-hışm ḥod bi-nümāyed nişān
247	3293	Kâşırātu't-tarf âmed ān mūdām V'in hicāb zārthā hem çün hıyām
248	3307	Yā ilāhî sukkiret ebşārunā Fe' fu 'ennā eşķalet evzārunā
249	3308	Yā ḥafıyyen kād melāte'l-ḥāfikîn Kād 'alevte fevķe nūre'l-maşrıķîn
250	3309	Ente sırrun kâşifun esrārenā Ente fecrun mefcirun enhārenā
251	3310	Yā ḥafıye'z-zāti maḥsūse'l-'atā Ente ke'l-mā'ı ve naḥnu ke'r-reḥā
252	3311	Ente ke'r-rıḥi ve naḥnu ke'l-gubār Taḥtefı'r-rıḥu ve ḡabrāhā cihār
253	3337	Ber-dil-i ān sāḥirān zed endekî
254	3339	Na' ra-yı lā-dayra ber-gerdūn resıd Hîn be-bor ki cān zi-cān kenden rehıd
		FERMÛDEN-İ ŞÂH EYÂZ-RÂ
		HİKÂYET-İ ÂN ZEN Kİ
255	3428	Hikmeti ki bûd Ḥaķ-rā z'-izdivāc Geşṯ ḥāşıl ez-niyāz u ez-licāc
256	3429	Bāşed ān geh izdivācât-ı diğır Lā-sem'ı uzun ve lā-aynun başar

Tablo 8 (devam). Beşinci ciltte yer alan beyit ve başlıklar

Beyit Sayısı	Beyit Numarası	Beyit/Başlık
257	3435	Leyse ye 'lef leyse yu'lef cismehu Leyse illā şuh nefsin kısmuhu HİKÂYET-İ ÂN EMİR Kİ GULÂM-RÂ GUFT
258	3452	Geşt tîneş çeşm-bend-i ân la'în KAŞD ENDÂHTEN-İ MUŞTAFÂ HOD-RÂ
259	3544	Her yekî ez-mâ fedâyî sîretîst Ez-fedâyî merdümân-râ hîretîst
260	3548	Yâ kirâmî erhamû ehle'l-hevâ Şānuhum virdu't-tevâ ba' de't-tevâ
261	3550	Tâ zi-cürmet hem Hudâ 'afvî kuned Zilletet-râ mağfîret der-âgened
262	3552	'Afv kun tâ 'afv yâbî der-cezâ Mî-şikâfed mû kader ender-sezâ DEVVUM BÂR DEST Ü PÂ-Y-İ EMİR-RÂ BÜSİDEN
263	3573	Tâc-ı <i>kerremnâst</i> ber-farq-ı serest Tavk-ı a' <i>teynâke</i> âvîz-i beret
264	3577	Hizmetet ber-cümle hestî müfterez Cevherî çün necde h'âhed ez-'araz TEFSİR-İ İN ÂYET-İ KERİME Kİ VE İNNED-DÂREL-ÂHİRETE LE HİYEL-HAYEVÂNU LEV KÂNÜ YA'LEMÜN
265	3604	Çeşm-i sır hayrân-ı <i>mâ zâge'l-başar</i>
266	3619	Çü 'itâb-ı <i>ihbiû</i> engîhtened
267	3631	Muştafâ güyed ki <i>zellet nefsu</i> HİKÂYET-İ ÂN MİHMÂN
268	3666	Der-sefer yek-dem mübâdâ rûh şâd TEMSİL-İ FİKR-İ HER-RÜZİNE
269	3694	Ki e'iznî hâlikî min-şerrihi Lâ-tuħarrimnî enil min-birrihi
270	3695	Rabbi avzi' nî li-şükri mâ-erâ Lâ-tu'akķib ħasreten lî in mezâ NEVÂHTEN-İ SULTÂN EYÂZ-RÂ
271	3712	Ĥaķ kirâ ĥ'âdest der-Ĥur'ân ricâl Key buved in cism-râ âncâ mecâl VÂŞF-İ ZÂ'İF-DİLİ VE SÜSTİ-İ ÂN ŞÜFİ
272	3739	<i>Sâbıkûne's-sâbıkûn</i> der-rândend
273	3779	Cây-ı terkân hest ĥâne ĥâne şev Kâr-ı Türkânest ne-terkân be-rev
274	3786	Der-riyâzet kerdn u lâger şuden Der-cihâd-ı ekber efkendem beden HİKÂYET-İ ÂN MÜCÂHİD
275	3819	Maķ'ad-i şıdķ-ı ü zi-şıdķ-ı 'ışk-ı ĥ'îş
276	3820	Şıdķ cān dāden buved ĥin sâbıkū Ez-nubî ber-ĥ'ân <i>ricālun şadaķū</i> İŞÂR KERDEN-İ ŞÂĤİB-İ MÜŞUL
277	3865	Na'ra mî-zed lâ-ubālî bi'l-ħimām Merkeb-i 'ışkēş derîde şad ligām
278	3866	Eyş ubālî bi'l-ħalîfe fi'l-hevâ İstivâ 'indi vucūdî ve't-tevâ
279	3869	Piş ü pes kem bîned ān meftūn-ı ĥad <i>Beyni eydî</i> sedd u sūy-ı ĥalf sed
280	3871	Tâ der-endâzed usūden ke'l-cibâl
281	3900	Muntazır der-ğayb cān-ı merd ü zen Mûl mûlet çîst zûter gām zen

Tablo 8 (devam). Beşinci ciltte yer alan beyit ve başlıklar

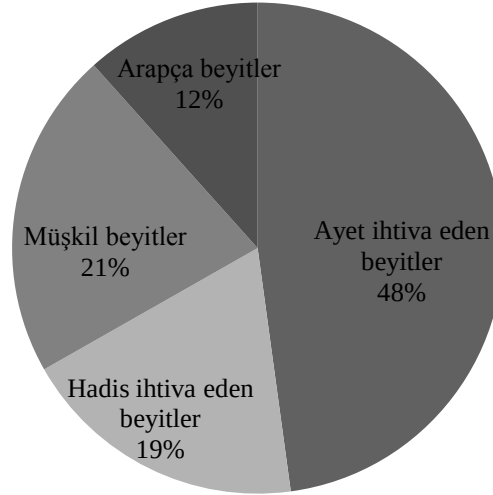
Beyit Sayısı	Beyit Numarası	Beyit/Başlık
		PEŞİMÂN ŞUDEN-İ ÂN SER-LEŞKER
282	3914	Müsiyâ keşf-i lem' a ber ki ferâşt Ân muhayyil tâb-ı tahkikat ne-dâşt
283	3915	Hin me-şev garre bedân ki kâbilî M'er hıyâleş-râ v'ez-in reh-i vâşilî
		HÜCCET-İ MÜNKİRÂN-İ BA' Ş-İ EKBER
284	3936	Çeşm-i Müsâ dest-i hod-râ dest did Piş-i çeşm-i gayb nûrî bud pedîd
285	3940	Her ki-râ ferc u gelû âyin u hûst Ân <i>Iekum dînun velî dîn</i> behr-i üst
		‘AZM KERDEN-İ ŞÂH VE MEN ESÂ‘E FE-‘ALEYHÂ
286	4000	Çün cezâ-yı seyyi‘e mişleş buved Z'ân ki mişl-i ân cezâ-yı ân şeved
287	4008	Dâd Hâk-mân ez-mükâfât âgehî Guft in ‘ <i>udtum bihi</i> ‘ <i>udnâ bihi</i>
288	4010	<i>Rabbenâ innâ zâlemnâ</i> sehv reft
289	4030	<i>Huffeti'l-cenne</i> mekârih-râ resîd <i>Huffeti'n-nâr</i> ez-hevâ âmed pedîd
		KAŞD-I ŞÂH BE-KUŞTEN-İ UMERÂ VE ŞEFÂ‘ AT KERDEN-İ EYÂZ
290	4101	<i>Lâ-tu ‘ahiz in nesînâ</i> şud günâh Ki buved nisyân be-vechî hem günâh
		TESFİR-İ GUFTEN-İ SÂHİRÂN FİR‘ AVN-RÂ DER-VAQT-İ SİYÂSET Kİ LÂ-ÐAYRA İNNÂ İLÂ-RABBİNÂ MUNKALİBÜNE
291	4123	Hin bi-yâ z'in sū bi-bîn k'in argenūn Mî-zened <i>yā leyte kavmī ya‘lemūn</i>
292	4125	İy şude garre be-Mısr u rûd-ı Nîl
		MÜCRİM DÂNESTEN-İ EYÂZ HOD-RÂ DER-İN ŞEFÂ‘ AT-GERİ VE ‘ÖZR-İ İN CÜRM H‘ÂSTEN VE DER-ÂN ‘ÖZR-H‘ÂHİ HEM HOD-RÂ MÜCRİM DÂNESTEN VE İN ŞEKESTEGİ EZ-ŞENÂHT VE ‘UZMET-İ ŞÂH HİZED ENÂ A‘LEMUKUM BİLLÂHİ VE AĤŞĀKUMULLĀHİ İNNEMĀ YAĤŞALLĀHE MİN-‘İBĀDİHİ‘L-‘ULEMĀ‘U
293	4173	Çün <i>halaqtu'l-halka key yurbeh</i> ‘ <i>aley</i> Luţf-ı tu fermûd iy kayyūm-ı hay
294	4174	<i>Lâ-la ‘in erbeh</i> ‘ <i>aleyhim</i> cūd-ı tust Nâ şeved z'û cümle nâkışhâ durust
295	4181	Per zenân eymen zi-rec‘ -i ser-nigūn Der-hevâ ki <i>inne ileyhi</i> râci‘ ūn
296	4182	Bāng mî-âyed <i>te‘ālū</i> z'ân kerem Ba‘ d ez-ân ric‘ at ne-mānd ez-hırş u ğam
297	4190	Gerçi mât-ı ka‘ beteyn-i şeh budend Ber-ḥatâ vü cürm-i hod vākıf şudend
298	4192	Râh deh âlüdegân-râ el-‘ acel Der-Fırât-ı ‘ afv u ‘ ayn-ı muġtesel
299	4194	Ender-ân şafhâ zi-endâze birūn Ġarġagân-ı nūr-ı <i>naḥnu’s-şāffūn</i>
300	4205	Hâlidîne fi-fenâ‘i sukrhum Men tefânî fi-hevākum lem yeġum
301	4210	Fitne ki lertzend ez-û lertzân-ı tust Her gerân kıymet güher erzân-ı tust

Aşağıdaki tabloda görüleceği gibi beşinci ciltte toplamda 301 beyit şerhedilmiştir. Bu beyitlerin 144 tanesi âyete, 57 tanesi de hadise gönderme yaptığı için seçilmiştir. 35 tane Arapça beyit, 65 tane de müşkil beyit mevcuttur.

Tablo 9. Beşinci ciltte şerh edilen beyitlerin seçiliş amaçlarına göre sayıları

Beytin Seçilme Sebebi	Beyit Sayısı
Âyet ihtiva eden beyitler	144
Hadis ihtiva eden beyitler	57
Müşkil beyitler	65
Arapça beyitler	35
Toplam	301

Grafik olarak da şu şekilde gösterilmektedir:

Şekil 8. Beşinci ciltte şerh edilen beyitlerin seçiliş amaçlarına göre oranları

Son olarak aşağıdaki tabloda görüleceği üzere kaynak beyitlerin 154 tanesi beyit bir bütün halinde alınarak, 89 tanesi mısra mısra ve 58 tanesi de tek mısra olarak şerh edilmiştir.

Tablo 10. Beşinci ciltte beyitlerin şerh ediliş biçimlerine göre sayıları

Beyitlerin Şerh Ediliş Biçimi	Sayısı
İki mısra birlikte şerh edilen beyitler	154
Mısra mısra şerh edilen beyitler	89
Tek mısrası şerh edilen beyitler	58
Toplam	301

3.1.2.4. Altıncı Cildin Şerh Planı

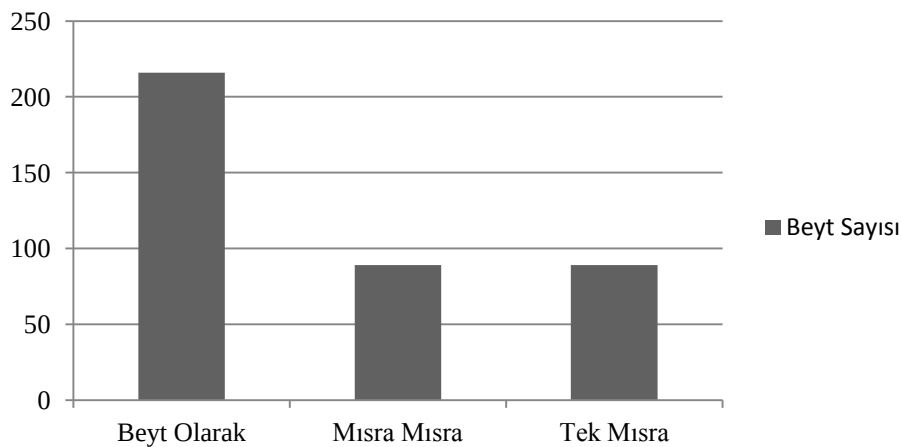
İncelenen diğer ciltler gibi altıncı cilt de besmele ile başlar. Besmeleden hemen sonra "Mücelled-i şeşum ez-*İhtiyârât-ı Şerh-i Meşnevî-i Şerîf* ve bih" ifadesiyle altıncı cilt olduğu belirtilir. Ardından altıncı cildin ilk beytinin şerhi ile şerh metni başlar.

İy hayât-ı dil Hüsameddin besî
Meyl mî-cüşed be-kısm-ı sâdisî (6:1)

Hzret-i Hüsameddin ki Hzret-i Mevlânâ'nun kıddesa'llâhu esrâreehumâ müridi ve müşâhibi idi. *Meşnevî-i Şerîf*ü te'lifine anlar sebep olmuşlar idi. Nitekim evâ'il-i kütübe beyânı vâkı' olmuşdur ve Hzret-i Mevlânâ'nun kıddesa'llâhu sırrehu'l-'azîz 'âdet-i şerifleridür. Evâ'il-i suhnde aña hıttâb iderler. Nitekim niçe kerre istimâ' olındı bu maâlde dahı hıttâb buyururlar ki: İy hayât-ı dil ü cân ve reh-nümâ-yı fâlibân u sâlikân Şeyh Hüsameddin! Meyl-i dilimüz cüş ider ve rağbe-i hâtırimuz hırûş ider *Meşnevî-i Şerîf*ü altıncı kısmına ki mücelled-i şeşumdur.

Beyitlerin Şerhi

İhtiyârât-ı Sabûhî'nin altıncı cildinde toplamda 394 adet beyt şerh edilmiştir. Şerh edilen beytlerden 216 tanesi bütün bir beyit halinde, 89 tanesi mısra mısra ve 89 tanesi de beytin tek mısrası verilerek şerh edilmiştir.

Şekil 9. Altıncı ciltte yer alan beyitlerin şerh ediliş biçimlerine göre sayıları

Reft ez-vey cünbüş-i tab' u sükün
Ez-çe ez-innā ileyhi rāci'ün (6:42)

Gitdi andan cünbüş-i tab' ve sükün-ı tab'. Ne sebebdan gitdi dirseñ, *kālū innā li'llāhi ve innā ileyhi rāci'ün* hükmince kendülüğinden dönüp Cenāb-ı Haqq'a rücu' eyledüğinden gitdi.

Mā be-baḥr-i tu zi-ḥod rāci' şudim (6:43)

Biz senüñ baḥr-i keremüñe rāci' olduk kendimüzden.

Ez-rızā'-i aṣl-i musterzi' şudim (6:43)

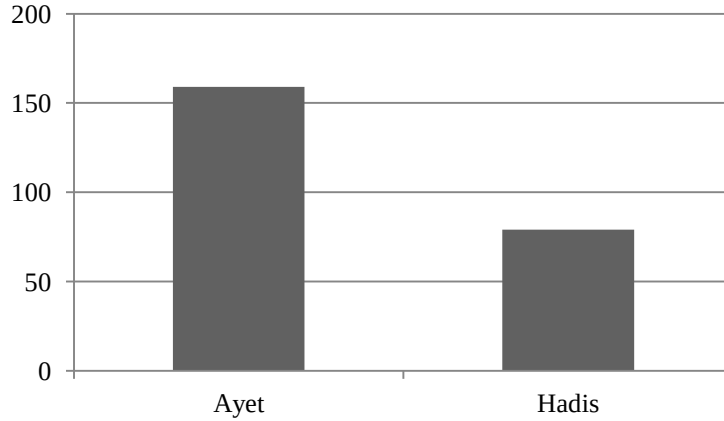
Aşldan süd virici kim ise südi andan isteyici olduk. Ya'nı rezzāk-ı ḥaḳīḳiden rızık isteyici olduk. Pes sebebi koyup müsebbibe yapışduk.

Her sütüni işkenende-y ān diger (6:49)

'Anāşır-ı erba'a ḥāne-i vücūduñ dört dāne sütünıdır ve bunlar birbirin şekest idüp şındırıcıdurlar. Meşelā nār, ḥār [u] yābisdür ve hevā, ḥār u raḥbdur ve turāb, bārid ü yābisdür. Cümle birbirinüñ ezdādıdurlar. Bir zıddıñ keyfiyyeti ol bir zıddı kesr idüp şındurmak üzeredür. Meşelā yubüset-i nār ruḥbet-i hevāy kesr ider ve ruḥbet-i hevā yubüset-i nār kesr ider. Ğayrıları daḥı bu kıyās üzere biri birin kesr iderler ve bu kesr u inkisārdan bir ḥālet-i mu'tedile ḥāşıl olur ki aña mizāc dirler. (KC186b)

Âyet ve Hadis İktibasları

Eserin yazılış amacına uygun olarak bu ciltte de oldukça fazla âyet ve hadis iktibası mevcuttur. Altıncı ciltte 159 âyet, 79 hadis iktibası yer almaktadır.

Şekil 10. Beşinci ciltte yer alan âyet ve hadis iktibasları

Âyet/hadis iktibasları bazen beytin açıklaması verildikten sonra yer almaktadır:

Hem zi-ḳadr-i teşnegi ne-t'vān burid (6:66)

Ya'nı teşnelik miḳdārı andan içmek için andan munḳatı' olmaḳ olmaz. Ya'nı Ḥazret-i Peyğamber şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem gibi cihād u 'ibādeti kemā hū Ḥaqq'a idemezseñ yarı miḳdāruñca cihād u 'ibādetiden sa'y u küşiş eylemek lāzımdır. Tā ki miḳdāruñca faẓilet bulasın. Nitekim buyurur:

Faḍḍala'llāhu'l-mucāhidine bi-emvālihim ve enfusihim 'ale'l-ḳā'idine derece. Pes nesfle cihād-ı ekber itmeyenler üzerine senüñ faẓiletüñ muḳarrer olur. (KC187a)

Bazen de kaynak beyitten hemen sonra yer alır. Beytin açıklaması yapılmadan âyet veya hadisin açıklaması yapılır.

Hiç *kerremnâ* şenid in âsmân
Ki şenid in âdemî-i pür-gamân (6:139)

Ya' nî Hâk Ta'âlâ sûre-i Benî İsrâ'îl'de buyurdi:

Ve lekad kerremnâ benî Âdeme ve hamelnâhum fi'l-berri ve'l-bahri. Benî Âdem hakkında buyurdi, âsmân u zemîn hakkında buyurmadı. Ya' nî Hâk Ta'âlâ âsmân u zemîn u cibâl u sâ'ir ecsâm-ı 'azâm ki halk eylemişdür, hiç birisinin hakkında *ve lekad kerremnâ* dimedi. İllâ benî Âdem hakkında didi. Pes insân şüretinde şağır, ma' nâda kebîr olduğına şahiddür. (KC188b)

Çün nebî-i seyf büdest ân resûl
Ümmet-i ü şafderânend u fuḫûl (6:493)

Umirtu en uḳâtile'n-nâse hattâ yeḳûlu lâ-ilâhe illa'llâh. Ya' nî baña emr olındı ki ben nâsla kıtâl eyleyem, tâ halk lâ-ilâhe illa'llâh deyinceye dek. Pes Hâzret-i Peyğamber nebiyy-i seyfdür. (KC192a)

Âyetlerin açıklanması da iki şekildedir. Şârih bazen âyetin tamamını verip altına açıklamasını yapar, bazen de âyetin tamamını verdikten sonra âyeti parça parça açıklar.

Ki ḫorîd in dâne iy du müsta' in (6:1342)

Ki ekl eyleñ bu dâneyi iy iki mu'âvenet taleb idici.

Behr-i dârü ki *teḳûnâ ḫâlidîn* (6:1342)

'İlâcdan ötürî ki ḫâlidînden olup cennetde muḫallid kılasız, didi. Sûre-i A' râf'da olan âyet-i kerîmeye işâretdür:

Ve ḳâle mâ nehâkumâ rabbukumâ 'an hâzihi's-şecereti illâ en tekûnâ melekeyni ev tekûnâ mine'l-ḫâlidîn. Ve ḳâsemhumâ innî lekumâ le-mine'n-nâşihîn.

Ve ḳâle, şeytân didi; *mâ nehâkumâ rabbukumâ,* iy Âdem ü Ḥavvâ sizi nehy eylemedi Rabbünüz; *'an hâzihi's-şecereti,* bu şecerenün mîvesin yimekten; *illâ en tekûnâ melekeyni,* -ey kerâhne in yekûne melekeyni- ya' nî illâ sizün melek olmañuzı kerâhetden ötürî nehy eyledi; *ev tekûnâ mine'l-ḫâlidîn,* yâḫud cennet içre ebedî ḳalup ḫâlidînden olmañuzı kerâhetden ötürî nehy eyledi. Pes eger siz bu şecerenün mîvesinden ekl idersenüz ikiñüz daḫı melek olup cennetde muḫallid ḳalursız, didi. *Ve ḳâsemhumâ,* ve iblis Âdem'le Ḥavvâ'ya ḳasem eyledi. Mufâ' ile bâbindan olması mübâlağa içündür. *Innî lekumâ,* taḫḳîken ben size; *le-mine'n-nâşihîn,* naşîḫat idicilerdenüm ve sizün için irâde-i ḫayr idicilerdenüm didi. (KC198b)

'İşkeşân u ḫırşeşân der-ferc u zer (6:1232)

Ya' nî ol segân-ı atlas-püşî gör ki pür oldukça ḫırşları ziyâde olur nefis murâdına ve cem'-i mâla. Hâzret-i Resûl'u'llâh 'am. buyurdi:

Men câveze'l-erba'îne ve lem yugleb ḫayruhū şerrehu felyetebeva' maḳ'ad mine'n-nâr. Ya' nî bir kimsenün 'ömri kırk yılı tecâvüz eyleye ve anuñ ḫayrı şerrine gâlib olmaya anuñ gibi kimse nâr-ı cehennem içre maḳâmın ḫâzır eylesin, ya' nî ḫâzır bilsün. (KC197b)

Metinde hadislerin açıklanmadığı görülmektedir.

Mî-sitâned in yaḫ-ı cism-i fenâ
Mî-dehed mülkî birün ez-vehm-i mâ (6:881)

Bu ḫadıṣ-i ḳudsî ḫükmince ki buyurdi:

A'dedu li-'ibâdî's-şâlihîn mâ lâ-'aynun re'et ve lâ-uzunun semi'at ve lâ-ḫaṭara 'alâ-ḳalbi'l-beşer. (KC196a)

Bazen âyetler de tıpkı hadisler gibi açıklanmadan verilmiştir.

Ân ki tenhâ hoş reved ender-raşad
Bâ-refîḳân bî-gümân ḫoşter reved (6:517)

Ol kimse ki yalnız seyr ü sülûka kâdirdür, şöyle belki ehl-i sülûk ve aşhâb-ı tarîk mâbeynine dâhil olsa
dahı ziyâde şafâyla sülûk eyler. Nitekim buyurur:

Ve te'âvenû 'ale'l-birri ve't-taḡva (KC192b)

İn duvî aḥvâl-i did-i aḥvelest
V'er ne evvel âḥir âḥir evvelest (6:819)

Evvel âḥir andan ḡayn yokdur. Nitekim sûre-i Ḥadîd'de buyurdu:

Huve'l-evvelu ve'l-âḥiru ve'z-zâhiru ve'l-bâḥinu. (KC195b)

Peygamber Kıssaları

Yine altıncı ciltte de peygamber kıssaları şerh metni için önemlidir. Şârih açıklanan âyetler dolayısıyla peygamber kıssalarına yer vermektedir.

Müsiy ân-râ nâr did u nûr bûd
Zengi'yi didim şeb-râ ḥûr bûd (6:2310)

Ya' nî Ḥazret-i Mûsâ 'am. Şu' ayb nebiden icâzet ile Mısr'a giderken ḥâtûnı ḥâmile idi. Aḥşama ḡarîb
cebel-i Tûr ḡurbına irişdiler. Ḥâtûnuñ ḡamli ḡareket eyledi. Toḡurmak 'alâ'imi zâhir oldı. Âteşe muḡtâc oldılar.
Ḥazret-i Mûsâ'nuñ çaḡmaḡı var-idi. Çok çaḡıştı âteş yanmadı. Ol ḡinde cânib-i kûh-ı Tûr'dan zîyâ görindi. Ḥazret-i
Mûsâ anı âteş zan idüp vardı ki âteş getüre, nûrâ vâsıl oldı. Nitekim sûre-i Tâha'da buyurur:

Hel etâke ḡadişu Mûsâ. İz ra 'â nâren fe-ḡâle li-ehlihîmkusû innî ânestu nâren le'allî âtikum minhâ bi-ḡabesin ev ecidu 'ale'n-nâri ḡudâ. Çün yakîn vardı, gördi âteş yok. Bir dıraḡt-ı sebz üzerinde bir nûr, müşâhede
eyledi ki etḡâfa zîyâ virmiş, yanında ḡiç kimse yok. Ḥazret-i Mûsâ ḡayretle naḡar idüp ḡururken ol nârdan nidâ
geldi. Nitekim sûre-i Kaşâş'da beyân buyurdu:

*Fe-lemmâ etâḡâ nûdiye min-şâḡi 'i'l-vâdi'l-Eymeni fi'l-buḡ'ati'l-mubâreketi mine's-şecereti en yâ Mûsâ
innî ena'llâhu rabbu'l-'âlemîn*. (KC208b)

Manzum Alıntı Kullanımı

Şârih anlamı güçlendirmek ve üsluba akıcılık kazandırmak için alıntı manzumlardan da faydalanmıştır. Bu ciltte 20 adet alıntı manzum mevcuttur. Bu alıntılardan 2 tanesi *Mesnevî* kaynaklıdır, birinci cildin 133 numaralı ve 2379 numaralı beyitleridir. 13 tane Farsça alıntı, 5 tane de Arapça alıntı mevcuttur.

'Aḡl ez-sevdâ-yı ü kürest u ker (6:1979)

'Aḡl ıḡḡuñ sevdâsından ve fikrinden a'mâ vü eşamdur. Beyt:

Kesî-râ dânem ehl-i istikâmet
Ki bâşed ber-ser-i kûy-ı melâmet

Zi-evşâf-ı ḡabî' at pâk-ı mürde
Bâ-ḡalâḡ-ı ḡüviyyet cân seporde

Berefte sâye vü ḡurşîd mânde
Tamâm ez-kerd ḡod dâmen feşânde (KC204b)

Nitekim buyurmuşlardur. Şi'r:

Ḥuz min-'ulûmî ve lâ-tenzur ilâ-'amelî
Vaḡlib bi-zâlike veche'l-ḡâlîḡi'l-bârî
İnne'l-'ulemâ k'eşcârîn lehâ şemerun
V'ecni's-şimâre ve ḡallî'l-'ûde li'n-nârî (KC216a)

Kısa Açıklamalar

Şerh edilirken âyet, hadis, alıntı, kıssa, gramer açıklaması, kelime açıklaması gibi unsurlar kullanılarak yapılan şerhlerin yanında çok kısa bir açıklamayla geçirilen şerhler de mevcuttur.

Aşağıdaki örnekte sadece ikinci mısranın açıklaması yapılmıştır.

Did-i rüy-ı cuz tu şud gull-i gulü
Küllü şey'in mäsivâ'llâh bâîlu (6:2896)
Her şey' ki Allâh Ta'âlâ'nun ğayrıdır, bâîldür ya' nî hâlik ü zâ'ıldür. (KC215b)

Yine burada da ikinci mısra tercüme edilmiş ve başka açıklama yapılmamıştır.

İy hunük çeşmî ki 'aklesteş emir
'Âkıbet-bîn bâşed u hıbr u karîr (6:2964)
'Âkıbet görücü olur ve 'âlem rüşen olur. (KC216b)

Arapça Beyitler

İhtiyârât-ı Sabûhî'nin altıncı cildinde de Arapça yazılmış kaynak beyitlerin seçildiği görülmektedir. Bu beyitler genellikle mısra mısra tercüme edilmiş/açıklanmıştır.

İbreki yâ nâketi tâbe'l-umûr (6:3109)
İy benüm nâkum! Çok otur. İşler iyü tayyib oldı. *İbrekî* emr-i hâzırdur, berekû'l-be'îru dirler kaçan deve çökse otursa. Ya' nî sâkin ol iy ten nâkesi ki cümle işlerimüz murâdımız üzere oldı.
İnne Tebrîzen münâhâtü's-şudûr (6:3109)
Taḥḳîken Tebrîz şudûruñ münâḥlarıdır. Münâḥ deve çökecek yire dirler. Şudûr şadruñ cem'idür. Şadr bir kavmün ulusına ve şadr-nişin olanına dirler. Ya' nî Tebrîz ulularuñ ḥ'âb-gâhıdır. (KC217b)

İsrahî yâ nâketi ḥavle'r-riyâz (6:3110)
İsrahî emrdür serâḥadan. Ya' nî otlâ iy benüm nâkum ravzalaruñ ḥavâlisinde. Ya' nî ğıdâlan iy ten nâkesi ma' ârif ravzalarında ve 'avârif çerâ-gâhında ki meclis pîr-i kâמידür. Nitekim buyurur: *mecâlisu'l-'ilm riyâzu'l-cenne*. Pes pîrûñ meclisi cennet ravzalarından bir ravzadır. Anda otlâ ya' nî ğıdâ-yı ma' nevî aḥz eyle.
İnne Tebrîzen lenâ ni' me'l-mufâz (6:3110)
Mufâz, feyz alacak mekândur. Ya' nî Tebrîz bize iyü feyz alacak yirdür. Ya' nî şoḥbet-i 'ilm ü 'irfân ve meclis-i pîr-i ḥaḳîkat-dân bizüm için iyü feyz alacak maḳâmdur. (KC218a)

Toparlayıcı İfadeler

Beyitleri açıklarken kullanılan bu ögeler dışında şârih açıklamaların sonuna "Ma'nâyı beyt" ve "takdîr-i kelâm" ekleyerek beytin açıklamasını sonuca ulaştırmayı hedeflemiştir.

Ma'nâ-yı Beyt: Sen iki kulle degülsin, bir kulllesin. Kulle ser-i küha dirler ve bir dağa daḥı kulle dirler ve ḥavz-ı şaġire kulleteyn dirler. Murâd, sen ma' rifetu'llâhda kûh-ı râsiḡ gibi degülsin, nâkıssın ki ḥarâret ü bürüdeti sebebdan zan idersin. Müsebbibe naẓar eylemezsin. 'Azâb-ı zıllenün kışşasından ğâfilsin ki Ḥaḳ Ta'âlâ ebr-i siyâhdan ki sebab-i bârân u hevâdur, âteş nâzil eyleyüp aşḥâb-ı Eyke'yi anuñla iḥrâk eyledi. Pes esbâbı çok giymek ve kürkleri giymek ki sebab-i ḥarâret-i beden-i insânîdür. Allâh Ta'âlâ dilerse seni kat kat esbâblar ve kürkler içinde şovukdan helâk eyler. (KC207a)

Ki buved ğammâz-ı bârân sebze-zâr
Guft *sîmahum vucûhi* Kirdgâr (6:2723)

Nitekim süre-i Feth'de buyurdu:

Sīmāhum fī-vucūhihim min-eşeri's-sucūd. Ya'nî anların 'alâmetleri vardır yüzlerinde itdikleri secdelerün eşerinden ki yüzlerinde nûrâniyyet olur.

Ma'nâ-yı Beyt: Dimek olur ki çün bir kimsede eşer-i 'ilm ü 'amel-i 'ârifân ve sīmâ-yı şâlihân müşâhede eylesin ol eşerden istidlâl idersin ki anda hidâyet-i Hâzret-i Hüdâ ve envâr-ı tecelli-i cemâl-i mevlâ vardır. (KC213b)

Takdîr-i Kelâm: İy Benî Âdem! Siz râkib ü mülâkî olursız mertebeten ba'de mertebetin niçe belâlara ve şiddet ü 'azâblara ki biri birinden erfa' vü aş'ab ola. Yine mertebe-i evvelden murâd mevt ve sâ'iri ba'de'l-mevt mevâtın-ı kıyâmet ve anuñ ahvâl ü şiddeti ola. (KC200a)

Şârih bazen de Hâzret-i Mevlânâ'nın ağızından açıklamalar yapmaktadır. Bu da altıncı ciltte görülen özelliklerden biridir.

Hâzret-i Mevlânâ kuddise sirruhu bu âyet-i kerîmeyi te'vîl idüp buyururlar ki: Her vâkt ki ehl-i nefis ü hevâ ichâd-ı ekbere niyyet eyleyüp tevbe vü inâbet idüp nefis ü hevâ ile cihâd itmek içün âteş-i harbî ikâd ü işti'âl eyleyüp 'ibâdet ü ihlâşa teveccüh eylese; Allâh Ta'âlâ onların âteşin söyündürür, tevbelerin ve himmetlerin süst eyler. Zîrâ bunlar tevbeleri üzerine şâbit olmayacakları Cenâb-ı Hakk'ın ma'lûmudur. (KC190b)

Hâzret-i Mevlânâ'nın murâd-ı şerîfleri budur ki: Çün Hakk Ta'âlâ ehl-i meşveret ve aşhâb-ı infâkî medh eyledi. Pes mü'min 'âkile lâzımdur ki mâl-i helâlden fakîrlere infâk eyleyüp müşâverede tekâsül göstermeye. Zîrâ emr-i dinde ve emr-i dünyâda 'ukalâyla müşâvere şartdur. Huşûşen sâlik-i tarîkat olanlara ki mürşidleriyle ve birbiriyle ahvâl-i sülûkda müşâvereden hâlî olmak câ'iz degüldür. (KC201a)

Başlıkların Kullanımı

İhtiyârât-ı Sabûhî'de beyitlerin yanı sıra başlıklar da dikkat çekmektedir. Altıncı ciltte 97 adet başlık mevcuttur. Bu başlıklardan 72 tanesi hakkında herhangi bir açıklama yapılmamıştır. Açıklama yapılmayan başlıkların amacı beyitlerin yerinin tespit edilmesini kolaylaştırmaktır. 13 tane başlık parçalara bölünerek açıklanmış, 12 tane başlık da bir bütün halinde açıklanmıştır.

NEKŪHİDEN NÂMŪSHÂ-YI PŪŞİDE

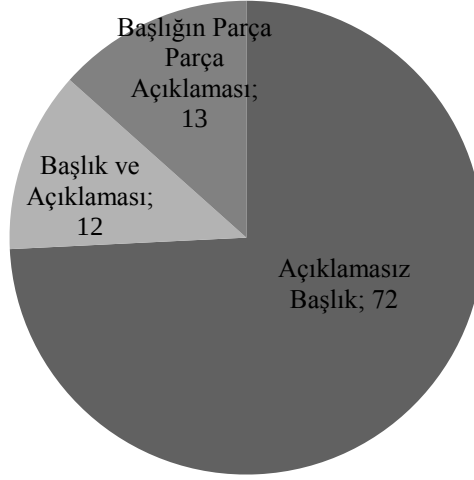
İn bahâne hem zi-destân-ı dilist (6:192)

Bu bahâneler ki getürürüm, bu sözler ki söylerüm, bir ehl-i dil-i sultânın kışasındandır ki kinâyetle anı zıkr eylemek dilerüm. Murâd yâ Hâzret-i Şems ve yâhud Hâzret-i Hüsameddîn ola. Zîrâ ekşer Meşnevî-i Şerîf'de anları zıkr iderler. (KC189a)

MU' AHEZE-İ HÂZRET-İ YŪSUF-İ ŞİDDİK 'ALEYHI'S-SELÂM BE-HABS BİD'A SİNİN

Hâzret-i Yûsuf 'aleyhi's-selâmuñ mu'âkib olması biđ'a sininde. Biđ'a üçle tokuz mâbeyninde olan 'aded-i mübhemdür ki ta'yın olmamaya. Ya'nî beş yıl habs olduñdan soñra yedi yıl dañı habs oldu. (KC220b)

BEYÂN-İ İSTİMDÂD-İ 'ÂRİF EZ-SER-ÇEŞME-İ HAYÂT-İ EBEDİ VE MŪSTAĞNİ ŞUDEN-İ Ū EZ-İCTİZÂB EZ-ÇEŞMHÂ-YI Bİ-VEFÂ ya'nî 'ârifün müstağnî olması dünyânın bi-vefâ çeşmelerinün şuyını cezb idüp çekmeden; **Kİ 'ALÂMET-İ ZÂLİKE** ki ol hayât-ı ebedî ser-çeşmesinden 'ârifün seyr olmasınun; **'ALÂMET-İ ET-TECÂFİ 'ANDÂRİL-GURŪR** dâr-ı gurûrdan ba'id olmağdur. (KC222b)

Şekil 11. Altıncı ciltteki başlıkların açıklanma biçimine ait sayılar

Tıpkı diğer ciltlerde olduğu gibi bu ciltte de başlıkların verilme amacı beyitlerin yerinin tespit edilmesidir. Bunun yanında içeriğinde âyet, hadis veya kıssa gibi unsurları barındıran başlıklar da mevcuttur ve bu başlıklar açıklanmıştır.

Altıncı ciltte bulunan beyitlerin ve başlıkların listesi, *İhtiyârât-ı Sabûhî*'deki sırasıyla aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 11. Altıncı ciltte yer alan beyit ve başlıklar

Beyit Sayısı	Beyit Numarası	Beyit/Başlık
1	1	İy hayât-ı dil Hüsameddin besî Meyl mi-cüşed be-kısm-ı sâdisî
2	4	Şeş cihet-râ nûr deh z'in şeş şuhuf Ki yetûfe havlehu men lem yetuf
3	9	Lik da' vet vârid-est ez-Kirdgâr Bâ-kabûl u nâ-kabûl ü-râ çe kâr
	Başlık	KİŞŞA-İ DA' VET-İ NÜH ' ALEYHİ'S-SELÂM
4	10	Nûh neh şad sâl da' vet mî-nümûd Dem-be-dem inkâr-ı kavmeş mî-fuzûd
5	22	Vâhidun ke'l-elf key bûd ân velî Belki şad karnest ân ' abdu'l-' alî
6	29	Pes harîdârest her yek-râ cudâ Enderîn bâzâr-ı yef' al mâ-yeşâ
7	39	Z'in tehâluf ân tehâluf-râ bi-dân
8	41	Zerreyî k'ân maḥv şud der-âftâb Ceng-i ü birûn şud ez-vaşf u hisâb
9	42	Reft ez-vey cünbüş-i ṭab' u sükûn Ez-çe ez-innâ ileyhî râcî' ün

Tablo 11 (devam). Altıncı ciltte yer alan beyit ve başlıklar

Beyit Sayısı	Beyit Numarası	Beyit/Başlık
10	43	Mā be-baḥr-i tu zi-ḥod rāci' şudīm Ez-rızā'-i aṣl-i musterzi' şudīm
11	45	Ceng-i mā vü şulḥ-ı mā der-nūr-ı 'ayn Nist illā hest <i>beyne işbe'ayn</i>
12	49	Her sūtūnī işkenende-y ān diger
13	58	Nefy-i zıd kerd ez-behişt ān bī-naẓir Ki ne-bāşed şems u zıddeş zemherir
14	64	Cenghā bīn k'ān uşul-i şulḥāst Çün nebī ki ceng-i ū behr-i Hudāst
15	66	Hem zi-ḳadr-i teşnegi ne-t'vān burid
16	74	[Der-merātib] hem mümeyyez hem müdām
17	78	Pes <i>lehu'l-ḥalk</i> u lehu'l-emreş bi-dān Ḥalk şüret emr cān rākib ber-ān
18	81	Bāz cānhā-rā çü ḥ'āhed der-'ulū Bāng āyed ez-naḳibān <i>k'enzilū</i>
19	93	Z'ān ki lā-şarkist u lā-ğarbist ū Bā-muneccim rüz u şeb ḥarbist ū
20	95	Nā-ḥoşet n'āyed maḳāl-i ān emīn Der-nubī ki <i>lā-uḥibbu'l-āfilin</i>
21	96	Ez-ḳuzaḥ der-piş-i meh besti kemer Z'ān hemi renci zi- <i>ve'nşakke'l-ḳamer</i>
22	97	Münkeri in-rā ki <i>şemsu kuvviret</i>
23	98	Nā-ḥoşet āyed <i>ize'n-necmi hevā</i>
24	102	Pend-i tu der-mā ne-gired iy fulān
25	103	Cuz meger miftāḥ-ı ḥaş āyed zi-düst Ki maḳālīd-i semevāt ān-ı üst
	Başlık	SU' ĀL-İ SĀ'İL ĀN MURĞİ Kİ BER-SER-İ REBAZ BĀ-REVİ ŞEHİRİ NİŞESTE BĀŞED SER-İ Ū FĀZİLTEREST U 'AZİZTER U ŞERİFTER U MÜKERREMTER YĀ DEMM-İ Ū VE CEVĀB DĀDEN-İ VĀ'İZ SĀ'İL-RĀ BE-ḲADR FEHM-İ Ū
26	139	Hic <i>kerremnā</i> şenid in āsmān Ki şenid in ādemī-i pür-ğamān
27	149	Çün sır u māhiyyet-i cān maḥberist Her ki āgāhter buved cāneş ḳavist
28	163	Ma' nā-yı <i>naḥtim 'alā-efvāhihim</i> In şinās inest reh-rev-rā mühim
29	164	Tā zi-rāḥ-i ḥātem-i peygamberān Būk ber-ḥized zi-leb ḥatm-i gerān
30	166	Ḳuflhā-yı nā-guşāde mānde būd Ez-kef-i <i>innā feteḥnā</i> ber-guşūd
31	169	Pişeeş ender-zuhūr u der-kumūn <i>İhdi ḳavmī innehum lā-ya'lemūn</i>
	Başlık	NEKŪHİDEN NĀMŪSHĀ-YI PŪŞİDE
32	192	in bahāne hem zi-destān-ı dilist Ki ez-ū pāhā-yı dilhā der-gilist
33	196	Guftēş iy 'am yek şehādet tu bi-gū Tā kunem bā-Ḥaḳ ḥuşūmet behr-i tū
34	197	Guft likin fāş gerded ez-semā' Kullu sirrun cāveze'l-işneyn sā'
35	200	El-ğiyās iy tu ğiyās-ı mustağiş Z'in du şāḥe-y ihtiyārāt-ı ḥabīs
36	207	Der-nubī bi-ş'nev beyāneş ez-Ḥudā Āyet-i <i>eşfāḳne en yaḥmilnehā</i>
	Başlık	MŪNĀCĀT U PENĀH CUSTEN BE-ḤAḲ EZ-FİTNE-İ İHTİYĀR

Tablo 11 (devam). Altıncı ciltte yer alan beyit ve başlıklar

Beyit Sayısı	Beyit Numarası	Beyit/Başlık
37	217	Hem çü ân Aşhâb-ı Kehf ez-bâğ-ı cüd Mi-çerem z'-ikâz ne- <i>belhum ruḳūd</i>
38	218	Ḥufte bâsem ber-yemîn yâ ber-yesâr
39	229	Leyse li'l-cinni velâ li'l-insi ân Tenfezû min-ḥabsi aḳṭari'z-zamân
40	230	Lâ-nufûz illâ bi-sultâni'l-hudâ Min-tecâvifi's-semevâti'l- ^ç ulâ
41	231	Lâ-hudâ illâ bi-sultânin yaḳî Min-ḥırâsi's-şuḥb rûḥe'l-müttekî
42	233	^ç Âşıkân-râ mezheb ü dîn nîstî
	Başlık	DER-BEYÂN-I ÂN Kİ ĞURÛR TENHÂ ÂN
43	338	Ve'r be-emr-i Ḥaḳ bi-ḥ'âhi ân revâst Ân çünân ḥ'âheş şarîk-i enbiyâst
44	352	Bâz ez-yâdeş reved tevbe v'enîn K'evhene'r-rahmānu keyde'l-kâzibîn
	Başlık	DER-^çUMÛM-İ TE^çVİL-İ İN ÂYET-İ KERİME Kİ <i>KULLEMÂ EVḲADÛ NÂREN LİL-ḤARBİ</i>
45	353	Kullemâhum evḳadû nâre'l-veğâ Etfe'a'llâh nârehum ḥatta'nṭefâ
46	380	Pes peyamber guft <i>istefu'l-ḳulûb</i>
	Başlık	MUDÂFA^ç A-İ UMERÂ ÂN ḤÛCCET-RÂ
47	404	Ve'r ne-Âdem key bi-gufti bâ-Ḥudâ <i>Rabbenâ innâ zâlemnâ nefsenâ</i>
48	406	Hemçü iblisi ki guft <i>ağveytenî</i>
49	413	Cürm-i ḥod-râ çün nehî ber-digerân
50	429	Ân nazar ber-baḥt çeşm aḥvel kuned Kelb-râ kehdâni vü ebleh kuned
51	431	Ki <i>fe-men ya'mel bi-miškâlin yereh</i>
	Başlık	ḤİKÂYET-İ ÂN ŞAYYÂDİ Kİ ḤİŞTEN DER-GİYÂH PİÇİDE BÛD U DESTE-İ GÛL Ü LÂLE-RÂ KÛLEH-VÂR BE-SER-FÛRÛ KEŞİDE TÂ MURĠÂN-I Û-RÂ GİYÂH VE ÂN MURĠ-I ZİREK BÛY BORD ENDEKİ Kİ İN ÂDEMİST Kİ BER-İN ŞEKL GİYÂH NE-DİDEM AMMÂ HEM TAMÂM BÛY NE-BORD BE-EFSÛN-I Û MAĠRÛR ŞUD ZİRÂ DER-İDRÂK-İ EVVEL KÂTİ'İ NEDÂŞT DER-İDRÂK MEKR-İ DEVVUM KÂTİ'İ DÂŞT VE HUVE'L-ḤİRŞ VE'Ṭ-ṬAMA^ç LÂ-SİYEMA ^çİNDE FARṬE'L-ḤACE VE'L-FAḲR ḲÂLE ^çAM. <i>KÂDEL-FAḲRU EN YEKÛNE KUFRAN</i>
52	442	Merg-i hem-sâye me-râ vâ' iz şude Kesb u dükkân-ı me-râ ber hem zede
53	447	Rû be-ḥâk ârim k'ez-vey rusteîm Dil çerâ der-bi-vefâyân besteîm
54	457	Ne şenîdî <i>innema'd-dunyâ le'ib</i> Bâd dâdî raḥt u geştî murte'ib
55	462	Nek şebāngâh-ı ecel nezdik şud Ḥalli hâza'l-la ^ç be bessek lâ-ta ^ç ud
	Başlık	MÛNÂZARA-İ MURĠ BÂ-ŞAYYÂD DER-TEREHHUB U DER-MA^çNÂ-İ TEREHHUBİ Kİ MUŞTAFÂ ^çAM. NEHY KERD EZ-ÂN ÜMMET-İ ḤOD-RÂ Kİ <i>LÂ-REHBÂNİYYETUN FİL-İSLÂM</i>
56	482	<i>Ḥayru nâs ân yenfe'u'n-nâs</i> iy peder Ger ne sengî çe ḥarîfi bâ-meder
57	486	Z'ân ki gayr-i Ḥaḳ heme gerded rufât <i>Kullu âtin</i> ba ^ç de ḥinin fehveât
58	487	Her ki cuz ân vech bâşed hâlik-est Mülk ü mâlik ^ç aks-i ân yek mâlik-est

Tablo 11 (devam). Altıncı ciltte yer alan beyit ve başlıklar

Beyit Sayısı	Beyit Numarası	Beyit/Başlık
59	493	Çün nebî-i seyf būdest ân resûl Ümmet-i û şafderânend u fuḥûl
60	496	Çün ne-bāşed kuvveti perhîz bih Der-firâr-ı lâ-yuṭâk âsân becih
61	504	Lik her gumrah-râ hem-reh me-dân Ġâfilân-ı ḥuṭte-râ âgah medân
62	505	Güyed û behr-i rücû' ez-râh ders Yâ buved uştur dili çün dîd ters
63	507	Râh-ı cân-bâzist der-her ġiṣei Âfetî der-def' -i her cân şîşei
64	517	Ân ki tenhâ hoş reved ender-raşad Bâ-refikân bî-gümân ḥoşter reved
65	537	Ebki lî-yâ bâkiyi yâ şâkili Kable hedme'l-Başreti ve'l-Müsulî
66	538	Nuḥ 'aleyve kable mevtî ve'ġtefir Lâ-tenuḥ lî-ba' de mevtî ve'stebir
67	539	Ebki lî-kable şubûrî fi'n-nevâ Ba' de tûfâni't-tevâ ḥalli'l-bukâ
	Başlık	ḤİKÂYET-İ ÂN PÂS-BÂN KÎ ḤÂMÜŞ KERG TÂ DUZDÂN RAḤT-I TÂCİRÂN BORDEND
68	556	Şâh-ı lâ-te 'sev 'alâ-mâ fâtekum Key şevved ez-kudreteş matlûb gum
	Başlık	ḤAVÂLE KERDEN-İ MURĠ GIRİFTÂRI-İ ḤOD-RÂ
69	579	Ki bi-yâ men bâş yâ hem-ḥüy-ı men Tâ bi-bîni der-tecellî rüy-ı men
70	592	Berce iy 'âşîk ber-âver izîrâb Bâng-ı âb u teşne vü ân gâh ḥ'âb
	Başlık	ḤİKÂYET-İ ÂN 'ÂŞİK KÎ ŞEB BÎ-YÂMED
71	604	Guft şâh-ı mâ heme şidk u vefâst Ânce ber-mâ mî-resed ân hem zi-mâst
72	626	Rev k'ez-in cû ber-ne-yâbi tâ-ebed <i>Lem yekun ḥaḥkâ lehu kufven eḥad</i>
73	633	În zi-besyârî ne-yâbed ḥ'âriyi Ḥ'âr ki buved ten-perest-i nâriyi
74	635	Lik bâ-in cümle bâlâter ḥarâm Çünkü <i>arḍu'llâh vâsi'</i> bûd u râm
	Başlık	İSTİD'Â-YI EMÎR-İ TURK MAḤMÛR-I MUṬRIB-RÂ BE-VAḤT-İ SABÛḤ TEFSÎR-İ ÎN ḤADİŞ KÎ İNNA'LLÂHÎ ŞERÂBAN E'ADDE LÎ-EVLİYÂ'İHÎ İZÂ ŞARABU SEKERÛ VE İZÂ SEKERU TÂBU VE İZÂ TÂBU TÂŞU VE İZÂ TÂŞU TÂRUVE İZÂ TÂRU TÂRABU ŞUMME ḤÂMU KÂMU ŞUMME ŞEḤÂZU BAŞARU ŞUMME ZÂBU ḤALAŞU ŞUMME BELÂGU VE VAŞALU VE İZÂ VAŞALU BEKAVU VE İZÂ BEKAVU ŞÂRU MULÛKEN FÎ-MAḤ'ADÎ ŞİDḠIN 'İNDE MELİKÎN MUKTEDİRİN VE İZÂ VECEDU HÂZÂ YEḠÛLÛNE KAVLEN LÂ-YEFHEMEHU İLLA' S-SUKÂRA MEY DER-ḤUM-I ESRÂR BEDÂN MÎ-CÛŞED TÂ HER KÎ MÛCERREDEST EZ-ÂN MÎ-NÛŞED ÎN MEY KÎ TU MÎ-ḤORÎ ḤARÂMEST MÂ MÎ-NE-ḤORÎM CUZ ḤELÂLÎ CEHD KUN TÂ ZÎ NÎST HEST ŞEVÎ VE'Z ŞARÂB-I ḤUDÂYÎ MEST ŞEVÎ
75	646	Ân şarâb-ı Ḥaḥ bedân muṭrib bered V'in şarâb-ı ten ez-in muṭrib çered

Tablo 11 (devam). Altıncı ciltte yer alan beyit ve başlıklar

Beyit Sayısı	Beyit Numarası	Beyit/Başlık
76	656	Der-nubî fermûd k'in Qur'ân zi-dil Hâdi-yi ba' zı vü ba' zı-râ muzîl
77	661	Ân ser-i meydân ü in pâyân-ı üst Dil şuden çün güy-râ çevgân-ı üst
78	665	Muṭrib âgâzîd beyt-i ḥ'âb-nâk Ki enilni'l-ke'se yâ men lâ-erâk
79	666	Ente vechî lâ-aceb in lâ-erâh Ġâyetu'l-kurbi ḥicâbu'l-iştibâh
80	667	Ente 'aqlî lâ-aceb in lem erek Min-vufûri'l-iltibâsi'l-müştebek
81	668	Ci'te akreb ente <i>min-ḥabli'l-verîd</i> Lem ekul yâ yâ nidâ'un li'l-ba'id
82	669	Bel-uġâlithum unādî fi'l-kıfâr Key ekettim men ma'î mimmen aġâr
	Başlık	TEFSİR-İ KAVLE 'ALEYHİ'S-SELÂM MÛTÛ KABLE EN TEMÛTÛ BE-MİRİY DÛST PİŞ EZ-MERG EGER MÎ-ZİNDEĞİ İ'ÂHİ Kİ İDRİS EZ-ÇENİN MURDEN BEHİŞTİ GEŞT PİŞ EZ-MÂ
83	727	Ġark-ı in keştî ne-yâbî iy emîr Tâbe-ne-n'hî enderûn menne'l-aḥîr
	Başlık	TEMSİL-İ MERD-İ HARİŞ-İ NÂ-BİNENDE REZZÂKİ-İ HAQ-RÂ
84	815	Z'ân sebep kul gufte-i deryâ buved Her çe nuṭk-ı Aḥmedî güyâ buved
85	819	În duvî aḥvâl-i did-i aḥvelest V'er ne evvel âḥîr âḥîr evvelest
86	823	Ez-kocâ cüyîm 'ilm ez-terk-i 'ilm Ez-kocâ cüyîm silm ez-terk-i silm
	Başlık	DÂSTÂN-I ÂN ŞAḤŞ Kİ BER-DER-İ SERÂY NÎM-ŞEB SAḤÛR MÎ- ZED
87	856	Pîş-i Dâvûd-ı nebî mûmest u râm Der-ḥaḡ-ı tu âhenest ân u ruḥâm
88	857	Pîş-i tu kuh bes gerânest u cemâd Muṭribest ü pîş-i Dâvud üstâd
89	876	Ân yekî ender-belâ Eyyûb-vâr V'ân diger der-şâbirî Ya' kûb-vâr
90	879	Müşterî ḥ'âhî ki ez-vey zer berî Beh zi-Ḥaḡ key bâşed iy dil müşterî
91	881	Mî-sitâned in yaḡ-ı cism-i fenâ Mî-dehed mülkî bîrûn ez-vehm-i mâ
92	884	Bâd-ı âhî k'abr-i eşk-i çeşm rând Me'r Ḥalîlî-râ bedân evvâh ḥ'ând
93	970	Tevbe kirm ü 'ışk hem çün ejdehâ Tevbe vaşf-ı ḡaḡ u ân vaşf-ı Ḥudâ
94	1005	Aḡsenu't-taḡvîm der- <i>ve't-tîn</i> bi-ḡ'ân Ki girâmî gevherest iy dÛst cân
95	1006	<i>Aḡsenu't-taḡvîm</i> ez- arş ü füzûn
96	1061	Ḥarre maġşiyen fütâd ü ber-ḡafa
97	1097	Ebşîrû yâ ḡavm iz câ'e'l-ferec İfreḡû yâ ḡavm ḡad zâle'l-ḡarec
98	1108	Z'ân belâhâ ber- azîzân pîş buved

Tablo 11 (devam). Altıncı ciltte yer alan beyit ve başlıklar

Beyit Sayısı	Beyit Numarası	Beyit/Başlık
	Başlık	KİŞŞA-İ HİLÂL Kİ BENDE-İ MUHLİŞ BÜD HAZRET-İ HUDÂ-RÂ ŞÂHİB-İ BAŞİRET-İ Bİ-TAKLİD PİNHÂN ŞUDE DER-BENDEĞİ-İ MAHLÜKÂT CİHET-İ MAŞLAHAT NE EZ-‘ACZ ÇENÂN Kİ HAZRET-İ LOKMÂN VE HAZRET-İ YÛSUF ‘ALEYHİ’S-SELÂM EZ- RÛY ZÂHİR U ĞAYRET-İ İŞÂN BENDE-İ SÂ‘İR BÜD EMİRİ-RÂ VE ÂN EMİR-İ MÛSELMÂN BÜD ÇEŞM BESTE. DÂNEĞ A‘MÂ Kİ MÂDERİ DÂRED LİK ÇÜ NE BE-VEHM DER-NÂRED EGER BÂ-İN DÂNIŞ TA‘ZİM-İ MÂDER KUNED MÛMKİN BÜD EZ- ‘AMÂ HALÂŞ YÂBED İZÂ ERÂDA‘LLÂHE Bİ‘-ABDÎN HAYREN FETEHA ‘AYNEYYE KALBÎHÎ LÎ-YUBŞUR BÎHÎMA‘L-ĞAYB İN RÂH Zİ-ZİNDEĞİ-İ DİL HÂŞİL KUN K‘İN ZİNDEĞİ-İ TEN ŞİFAT-I HAYVÂNEST
99	1117	Guft vâpes vâpes iy ħire seret Bâz mî-rev tâ be-küss-i mâderet
	Başlık	HİKÂYE DER-TAKRİR HEMİN SUHEN
100	1127	Germ-rev çün cism-i Mûsâ-i kelîm
101	1149	‘İlm-i ü ez-cân-ı ü cüşed müdâm Piş-i ü ne müste‘âr âmed ne vâm
	Başlık	RENCÛR ŞUDEN-İ HİLÂL
102	1157	Mâh mî-güyed ki aşhâbî nücûm Lî's-surâ kıdve vû lî't-ğâğî rücûm
	Başlık	DER-BEYÂN-I ÂN Kİ HAZRET-İ MUŞTAFÂ ‘AM. ŞENİD Kİ HAZRET-İ ‘İSÂ ‘ALEYHİ’S-SELÂM BER-RÛY-I ÂB MÎ-REFT FERMÛD Kİ LEV İZDÂDE YAKÎNEN LÎ-MEŞÂ ‘ALE‘L-HEVÂ
103	1213	Hâk ne-kâdir bûd ber-halk-ı felek Der-yekî lahza be-kun bî-hiç şek
104	1214	Pes çerâ şeş rûz ân-râ der-keşîd Kullu yevmin elfu ‘âm iy müstefîd
105	1215	Hılkat-i tıfl ez-çe ender nuh mehest Z‘ânki tedric ez-şî‘âr-ı ân shehest
106	1216	Hılkat-i Âdem çerâ çil şubh bûd Ender-ân gil endek endek mî-füzûd
	Başlık	DÂSTÂN-I ÂN ‘ACÛZ
107	1232	‘İşkeşân u ħırşeşân der-ferc u zer
	Başlık	DÂSTÂN-I ÂN DERVİŞ
108	1241	Z‘ân ki qadr-i müstemi‘ âyed nebâ Ber-qad-i ħ‘âce bored derzî kabâ
	Başlık	ŞİFAT-I ÂN ‘ACÛZ
109	1247	Ne zebân u gûş u ne ‘âql u başar
110	1265	Z‘în dükân-ı bâ-mekâsân berter-â Tâ-dükân-ı fazlî <i>ke‘llâhe‘şterâ</i>
	Başlık	RÛCÛ‘ BE-DÂSTÂN-I ÂN KEMPİR
111	1307	Hâbbezâ ħ‘ân-ı Mesîh-i bî-kemî Hâbbezâ bî-bâğ-ı mîve-i Meryemî
	Başlık	RÛCÛ‘ KERDEN BE-KİŞŞA-İ RENCÛR
112	1326	Ân çenîn rencûr-râ guft iy ‘amû Hâk Ta‘âlâ <i>i‘melû mâ şî‘tumû</i>
113	1333	<i>Z‘ân ki lâ-tulkû bî-eydî tehluke</i>
114	1342	Kî ħorîd in dâne iy du müsta‘în Behr-i dârû ki <i>teķûnâ ħâlidîn</i>
115	1358	Did duzaĥ-râ hemîn câ mû-be-mû
	Başlık	KİŞŞA-İ SULTÂN U ĞULÂM HİNDÛ
116	1428	Şulleî sâzîm ber-ħurtûm-ı ü

Tablo 11 (devam). Altıncı ciltte yer alan beyit ve başlıklar

Beyit Sayısı	Beyit Numarası	Beyit/Başlık
117	1435	Ez-coz-i tu ger budî in beçceem İn feşâr ân zen be-guftî nîz hem
118	1451	Nisteş derd u dirîğ u ğabn-ı mevt Belki hesteş şad dirîğ ez-behr-i fevt
119	1477	Aşl-ı hüd cezbest lik iy h'âcetâş
	Başlık	BÂR-I DİĞER RÜCÜ' KERDEN BE-KİŞŞA-İ ŞÜFİ VÜ KÂDİ
120	1499	Ân kâsem ber-cism-i Aḥmed rānd Ḥaḳ Ânce fermüdest <i>kellā ve's-şafāḳ</i>
121	1503	Ki fūrū āviht ḡaflet perdehāt
	Başlık	BÂR-I DİĞER RÜCÜ' KERDEN BE-KİŞŞA-İ ÂN ŞÜFİ VÜ KÂZİ
122	1514	Çün berāy-ı Ḥaḳḳ u rûz-ı âcelest Ger ḥaṭāyî şud diyet ber-âkilest
123	1523	Çün şudî bî-höd her ānce tu kunî <i>Mā rameyte iz rameyte</i> eymeni
124	1527	Piş-i bezzāzān ḳaz u edken buved Behr-i gez bâşed eger āhen buved
125	1529	Büt sûtüden behr-i dām-ı 'âmme-rā Hem çünān dān <i>ke'l-ġarānîku'l-'ulā</i>
126	1530	H'āndeş der-süre-i <i>ve'n-Necm</i> zūd Lîk ān fitne bud ez-süre ne-būd
	Başlık	RÜCÜ' -I HİKAYET-İ ŞÜFİ VÜ KÂZİ
127	1534	Guft <i>kāzî sebbit'l-'arş</i> iy peser
		TİRE ŞUDEN-İ KÂZİ
128	1571	<i>Men ḥafer bi'ren</i> ne-h'āndî ez-ḥaber
	Başlık	CEVÂB DÂDEN-İ KÂZİ ŞÜFİ-RÂ
129	1581	Z'emr-i Ḥaḳ <i>v'ebkū keşiren</i> h'āndeî
130	1590	<i>Emruhum sûrā</i> bi-h'ān ender-şuḥuf
131	1595	Guft peygamber ki der-baḥr-i humûm Der-delâlet dān tu yārān-rā nücûm
132	1598	İn ne-h'āndî ke'l-kelām iy müstehām Fî-şucūnin cerrehū cerru'l-kelām
133	1602	Z'ān ki <i>mā yenîḳ</i> resûlin <i>bi'l-hevā</i> Key hevā zāyed zi-ma'şûm-ı Ḥudā
	Başlık	SU' ÂL KERDEN-İ ÂN ŞÜFİ KÂZİ-RÂ
134	1610	Çün Ḥudā fermüd reh-rā rāh-ı men
135	1625	Pes çünān baḥrî ki der-her ḳaṭr-ı ān Ez-beden nāşîter āmed 'aḳl u cān
136	1626	'Aḳl-i küll āncāst ez-lā-ya'lemûn
137	1633	'Ayn-ı techîl ez-çe rû tefhîm buved Ger bî-güyî ez-pey-i ta' lîm buved
138	1635	Bed gümānî na'l-i ma'kûs-ı veyest Gerçe her cuzvîş cāsûs-ı veyest
139	1636	Bel-ḥaḳîḳat der-ḥaḳîḳat ḡarḳa şud Z'in sebeb heftād bel-şad fırḳa şud
140	1638	M'er tu-rā her zaḥm k'-āyed z'-āsmān Muntazır mî-bāş ḥil'at ba'd ez-ān
141	1640	Cümle dūnyā-rā per-i peşşe bedān
	Başlık	CEVÂB-I KÂZİ ŞÜFİ-RÂ VE KİŞŞA-İ TÛRK Û DERZİ
142	1656	Cezb-i sem'est e'r kesî-rā ḥoş lebîst Germî vü cidd-i mu'allim ez-şabîst
	Başlık	DA'VÂ KERDEN-İ TÛRK-İ İSTANBULİ
	Başlık	BEYÂN-I ÂN Kİ BÎ-KÂRÂN U EFSÂNE-CÛYÂN MİŞL-İ ÂN TÛRKEND
	Başlık	CEVÂB DÂDEN-İ KÂZİ ŞÜFİ-RÂ

Tablo 11 (devam). Altıncı ciltte yer alan beyit ve başlıklar

Beyit Sayısı	Beyit Numarası	Beyit/Başlık
143	1751	Şābirīn ü şādīķīn ü münfīķīn Key budī bī-rehzen u dīv-i la'īn
	Başlık	ĤİKĀYET DER-TAKRİR-İ ĀN Kİ ŞABR DER-RENC-İ KĀR SEHLTER EZ-ŞABR DER-FĪRĀK-I YĀR
144	1818	Her dü gün ĥūsn ü laṭīf-i murtaẓā Şāhid-i iḥbāl u ḥaṣr-ı mā meẓā
	Başlık	BĀKĪ-YĪ KĪŞŞA-İ FAḲĪR-İ RŪZĪ-ṬALEB BĪ-VĀŞĪṬA-İ KESB
145	1838	Lā-yu'ad īn-dād u lā-yuḥṣā zi-tū Men kelīlem ez-beyāneṣ ṣerm-rū
146	1855	Tā ḥum-ı yek rengī-yi 'İsā-yı mā
147	1867	Gerded ān geh fīkr naḳṣ-ı nāmeḥā Īn beṭāne rüy-ı kār-ı cāmeḥā
148	1873	Der-derūn-ı bīṣe ṣīrān muntaẓır Tā-ṣeved emr-i te'ālū munteṣir
149	1878	Tā ki yehlik men helek 'an beyyine Tā ki yencū men necā vesteyķine
150	1891	Ṭiġ-i ḳahr efkende ender-baḥr ü ber
151	1899	Ḳible-i ṣūret-perestān naḳṣ-ı seng
	Başlık	KĪŞŞA-İ ĀN GENC-NĀME
152	1915	Vird-i ḥod kun dem-be-dem <i>lā-taḳneṭū</i>
153	1933	Şud zi-ceyb ān keff-i Mūsā zav-feṣān K'ān füzūn āmed zi-māḥ-ı āsmān
	Başlık	TAMĀMĪ-YĪ KĪŞŞA-İ ĀN FAḲĪR VE NİŞĀN-I CĀY-I ĀN GENC
	Başlık	NEVMĪD ŞUDEN-İ ĀN PĀDŞĀH
154	1969	Saḥt-rüyī ki ne-dāred ḥiç puṣt Behre cūyī-rā derūn-ı ḥ'īṣ ḳuṣt
155	1972	Ki fütüvvet dāden-i bī-'illetest
156	1973	Z'ān ki millet faẓl cūyed yā ḥalāṣ
	Başlık	BĀZ DĀDEN-İ PĀDŞĀH GENC-NĀME-RĀ
157	1979	'Aḳl ez-sevdā-yı ü kürest u ker
158	1984	Ḳible ez-dil sāḥt āmed der-du'ā <i>Leyse li'l-insāni illā mā se'ā</i>
159	2000	Çün tu ān-ı ü şudī baḥr ān-ı üst Gerçi Īn dem nevbet-i buḥrān-ı üst
160	2008	Yā <i>ebītu 'inde rabbī</i> ḥ'āndeī Der-dil-i deryā-yı āteṣ rāndeī
161	2009	Na're-i <i>yā nāru kūnī</i> bāridā 'İṣmet-i cān-ı tu geṣt iy muḳtedā
162	2023	Naḥveteṣ ber-mā sibālī mī-zened Līk riṣ ez-reṣk-i mā ber-mī-kened
163	2030	Baḥr-i vuḥdānest cūft u zevc nīst
164	2036	Aḥvelāne ṭabl mī-zen ve's-selām Yā be-nevbet geh sūkūt u geh kelām
	Başlık	PURSĪDEN-İ ĀN VĀRĪD EZ-ḤAREM-İ ŞEYḤ
165	2064	Āl-i Mūsā k'ū dirīgā tā kunūn 'Ābidān-ı 'icel-rā rīzend ḥūn
166	2085	Nūḥ u keṣtī-rā bi-heṣt u kūḥ cust
167	2097	Ba'de lā-āḥir çe mī-māned diger
	Başlık	YĀFTEN-İ MŪRĪD MURĀD-RĀ
168	2134	Hem zi-nūr-ı dil belā nī' me'd-delīl Hem zāmīr-i ü bi-dānest ān celīl
169	2144	Kerr ü ferr-i melḥame-y mā tā-kucāst
170	2145	Tā-kucā ancā ki cā-rā rāḥ nīst Cuz <i>senā berķ</i> -i meh-i Allāḥ nīst

Tablo 11 (devam). Altıncı ciltte yer alan beyit ve başlıklar

Beyit Sayısı	Beyit Numarası	Beyit/Başlık
171	2151	Büd der-kıdmet tecellî vü zühür
	Başlık	HİKMET DER-İNNİ CÂ'İLUN Fİ'L-ARDİ HALİFETEN
172	2171	Çünki Hâk kahrî nehed der-nân-ı tû Çün hınâk ân nân bi-gîred der-gelû
173	2175	Tu du kulle nîstî yek kulle'î Gâfil ez-kışsa-i 'azâb zulle'î
174	2181	Ki bi-kun iy bende im'ân-ı nazar
175	2184	Der-hayâl ez-bes ki geştî müktesî Nek be-süfistâyî-i bed-zan resî
	Başlık	MU' CİZE-İ HAZRET-İ HÜD 'AM. DER-TAHLİŞ-İ MÜ' MINÂN
176	2204	Pes hâkikat ber-heme hâkim kesîst Ki karîbest ü eger mahsûs nîst
177	2224	Bel zi-keştihâş k'ân pend-i dilest Güyem ez-kül cüz' der-kül dâhilest
178	2227	Der-telâkî rûzgâret mî-berend Yâdhâşân gâ'ibîyet mî-çerend
179	2228	Çün har-ı teşne hayâl-i her yekî Ez-kaf-ı ten fikr-râ şerbet mekî
180	2234	Pes bi-h'ân kâmu kusâlâ ez-nubî Çün ne-yâbed şâh ez-biheş tîbî
181	2238	<i>Kullu şey'in hâlik illâ vechehu</i>
182	2246	<i>Mâ rameyte iz rameyte</i> bî-veyest Hem-çünân kâla'llâh ez-şamteş becest
183	2252	<i>Haddisü 'an baħrinâ iz lâ-harec</i>
	Başlık	RÜCÜ' KERDEN-İ BE-KİŞSA-İ KUBBE VÜ GENC
184	2259	Düst key bâsed be-ma' nâ gayr-ı düst
185	2260	Secde hod-râ mî-kuned her lahza ü Secde piş-i âyine ez-behr-i rû
186	2261	Ger bi-dîdî z'âyine ü yek peşiz Bî-hayâlî z'ü ne-mândî hiç çiz
187	2263	Dâniş-i diger zi-nâdânî-yi mâ Ser ber-âverdi 'ıyân k'innî enâ
188	2266	<i>Lâ-ilâhe</i> guft u <i>illâ'llâh</i> guft Geşt <i>lâ-illa'llâh</i> u vaħdet şukuft
189	2272	Çeşme-i râhat berîşân şud harâm Mî-ħorend ez-zehr-i kâtil câm câm
190	2281	Nerd-i bes nâdir zi-raħmet bâħte 'Ayn-ı küfrân-râ inâbet sâħte
	Başlık	İNÂBET-İ ÂN TÂLİB-İ GENC
191	2289	Nî te'ennî cust nî âhestegî Dîv-i hırş u âz u müsta' cil tegî
192	2310	Müsiy ân-râ nâr did u nûr bûd Zengiyî dîdim şeb-râ hûr bûd
193	2314	Lîk Hâk aşhâbenâ aşhâb-râ Der-guşâd u bord tâ-şadr-ı serâ
194	2319	În du' â tu emr kerdî z'ibtidî Ve'r ne-hâkî-râ çe zühre-y in budî
195	2338	Ve'r ne-mânem âb âbem deh zi-' ayn Hemçü 'ayneyn-i nebî <i>haftâleteyn</i>
196	2345	Nân ki sedd ü mâni' -i in âb bûd Dest ez-ân nân mî-bebâyed şüst zûd
	Başlık	ÂVÂZ DÂDEN-İ HÂTİF M'ER TÂLİB-İ GENC-RÂ
197	2353	Ân ki Hâkkest <i>aķreb ez-ħabli'l-verîd</i> Tu fekende tîr-i fikret-râ ba' id

Tablo 11 (devam). Altıncı ciltte yer alan beyit ve başlıklar

Beyit Sayısı	Beyit Numarası	Beyit/Başlık
198	2358	<i>Cāhedū finā</i> be-guft ān şehryār <i>Cāhedū</i> ‘innā ne-guft iy bî-karār
199	2367	Ne çü Ken‘ān k’ū zi-kibr ū nā-šenāht Ez-kuh-ı ‘āşım sefine-y fevz sāht
200	2370	Bişter aşhāb-ı cennet eblehe Tā zi-şerr-i feylesüfî mî-rehend
201	2373	Zirekî dān dām-ı berd u tam‘ u gāz Tā-çe h‘āhed zirekî-rā pāk bāz
	Başlık	DĀSTĀN-I ĀN SE MÜSĀFİR
202	2396	Muhsinî ez-maṭbaḥ-ı <i>innî</i> karīb Burd ḥelvā pîş-i ān her se ġarīb
203	2398	El-kiyāse ve'l-edeb l'ehli'l-meder El-ziyāfe ve'l-kırā l'ehli'l-veber
204	2399	Ez-ziyāfe li'l-ġaribi ve'l-kırā Evda‘ e'r-raḥmānu fi-ehli'l-kurā
205	2400	Kullu yevmin fi'l-kurā zayfun ḥadiş Mālehu ġayru'l-ilāhe min-muġis
206	2401	Kullu leylin fi'l-kurā vefdu cedīd Mā lehum şemme siva'llāhi mecīd
207	2420	Belki seng u kūh u ḥāk u āb-rā Hest vā-geşt-i nihānî bā-Ḥudā
	Başlık	CEVĀB GUFTEN-İ MÜSELMĀN ĀNÇE DİD
208	2501	Behr-i ĩn āverd-i Yezdān mān birūn <i>Mā ḥalaḡtu'l-inse illā ya‘ budūn</i>
209	2505	Ḥod hūner-i ān dād ki dīd āteş ‘ayān Ne gep-i delle ‘ale'n-nāri'd-duḡān
	Başlık	MŪNĀDĪ KERDEN-İ SEYYİD MELİK-İ TİRMİD
210	2565	Guft Ḥaḡ <i>sīmāhumu fi-vechihim</i> Z‘ān ki ġammāzest sīmā vū mūnim
211	2569	<i>İnne ba‘de’z-zanni işm</i> -est iy vezir
212	2576	Çün ṭumānīnest şıdk u bā-fürūġ
213	2591	Guft eş-şadḡa teruddu li'l-belā Dāvi merḡāke bi-şadḡa yā fetā
214	2597	Nist bātıl her çe Yezdān āferid
215	2610	Der-reviş <i>yemşî mukibben</i> ḥod çerā Çün hemî şāyed şuden der-istivā
216	2611	Ber-peyamber emr-i <i>şāvirhum</i> bi-dān
217	2612	<i>Emruhum şūrā</i> berāy-ı ĩn būd
218	2615	Ġayret-i Ḥaḡ perde‘i engihte Süfliy u ‘ulvî be-hem āmihte
219	2616	Guft <i>şirū</i> mî-taleb ender-cihān Baht u rŭzî-rā hemî kun imtiḡān
220	2621	Tā ne-gerded fevt ĩn nev‘ iltikā K‘ān nazar bahtest u iksir-i bekā
221	2624	Hüccet-i işān ber-i Ḥaḡ dāḡız est
	Başlık	HİKĀYET-İ TA‘ALLUK-İ MÜŞ BĀ-ÇAĠZ
222	2656	Tıfl-ı nevzāde şevd ḡıbr-i faşih Ḥikmet-i bāliġ be-ḡāned çün mesih
223	2658	Cümle murgān terk kerde çik çik Hem-zebān u yār-ı Dāvud-ı melik
224	2661	Şarşarî mî-bord ber-ser taht-ı şāh Her şabāḡ u her mesā yek māhe rāh
225	2683	Ān yekiyî ne ki ‘aḡleş fehm kerd Fehm ĩn mevḡūf şud ber-merġ-i merd

Tablo 11 (devam). Altıncı ciltte yer alan beyit ve başlıklar

Beyit Sayısı	Beyit Numarası	Beyit/Başlık
	Başlık	MÜBĀLAĞA KERDEN-İ MÜŞ DER-LĀBE
226	2698	Cüz'-i hākī geşt u rest ez-vey nebāt Hākezā yemhū ilāhu's-seyyi'āt
227	2702	Ān dehed Hākşān ki lā-'aynun re'et Ki ne-gonced der-zebān u der-luġet
	Başlık	LĀBE KERDEN M'ER ÇAĞZ-RĀ Kİ BAHĀNE MĪ-ENDİŞ U DER-NİSBE MĪ-ENDĀZ İNCĀH-I İN HĀCET-İ ME-RĀ Kİ FĪT-TE'ĤİR ĀFĀT VE'S-ŞÜFİ İBNÜ'L-VAKT İBN DEST EZ-DĀMEN-İ PEDER BĀZ NE-DĀRED VE EB-İ MÜŞFİK-İ ŞÜFİ Kİ VAKTEST Ü-RĀ BENEGEREŞ BE-FERDĀ MUHTĀC NE-GERDĀNED ÇENDĀNEŞ MÜSTĀGRAK DĀRED DER-GÜLZĀR-I SERİ' Ü'L-ĤİSĀBİ-İ ĤİŞ LĀ-ŞABĀHU 'İNDĀ'LLĀH VE LĀ-MESĀ'U MĀZİ VÜ MÜSTAKBEL VE EZEL Ü EBED ĀNCĀ NE-BĀŞED HĀZRET-İ ĀDEM 'ALEYHİ'S-SELĀM-I SĀBİK VE DECCĀL-İ MESBŪK NE-BĀŞED ZİRĀ Kİ İN RŪSŪM DER-ĤİTTĀ-İ 'AKL-I CŪZVİST VE RŪH-I ĤAYVĀNİ 'ĀLEM-İ LĀ-MEKĀN U LĀ-ZAMĀN İN RŪSŪM NE-BĀŞED PES Ü İBN-İ VAKTİST LĀ-YUFHEMU MĪNHU İLLĀ NEFYU TEFRİKAT'IL-EZMĪNETİ ÇENĀN Kİ EZ-ALLĀHU VĀĤİDUN FEHM ŞEVED NEFY-İ DŪYİ NE HĀKĪKAT-İ VĀĤİDİ
228	2723	Ki buved ġammāz-ı bārān sebze-zār Guft <i>sīmāhum vucūhi</i> Kirdgār
229	2725	Tāzegī-i her gülistān-ı cemīl Hest ber-bārān-ı pinhānī delīl
230	2743	Her kerāhet der-dil-i merd-i behī Çün der-āyed ez-fenī ne-b'ved tehī
231	2745	İmtinā' -ı pīl ez-seyrān be-beyt Bācid-i ān pīl-bān u bāng-ı hey
232	2753	Yek du rŭzeş mŭhletī deh iy peder Cümle guftendeş mi-yendiş ez-żarar
233	2755	Guft in dānem ki nakleş ez-berem Mī-fürŭzed der-dilem derd ü saķem
234	2758	Der-guzeşt ez-vey nişānī ān çünān Ki kaçā der-felsefe bŭd ān zamān
235	2760	İn kaçā-rā gŭne gŭn taşrifhāst Çeşm bendeş <i>yef'ulu'llāh mā yeşāst</i>
236	2762	Gŭyiyā dil gŭyedī ki meyl-i ū Çün derin şud her çe ūfted bāş gŭ
237	2792	Heft hŭşe-y ħuşk-ı zīşt-i nā-pesend Sŭnbŭlāt-ı tāzeeş-rā mī-čerend
238	2795	Ez-sŭy-i 'arşī ki bŭdem merbat ū Şehvet-i māder fekendem k' <i>ihbeṭū</i>
239	2797	Rŭh-rā ez-'arş āred der-ħatīm Lā-cerem keyd-i zenān bāşed 'aẓīm
240	2802	Çün bi-didem luṭf u ikrām-ı tŭ-rā V'ān selām-ı silm u peyġām-ı tŭ-rā
	Başlık	ĤİKĀYET-İ ŞEB-DŪZDĀN
241	2826	Sırr-ı <i>en-nāsu mā'ādin</i> dād dest Ki resŭl-i ān-rā pey çe gufte-est
242	2855	Guft <i>ve huve me'akum</i> in şāh bŭd
243	2861	Ez-e <i>lem neşrah</i> dŭ çeşmeş sŭrme yāft Dīd ānçe Cebrā'īl ān ber-ne-tāft
244	2864	Der-naẓar bŭdeş maķāmātu'l-'ibād Lā-cerem nāmeş Ĥudā şāhid nihād

Tablo 11 (devam). Altıncı ciltte yer alan beyit ve başlıklar

Beyit Sayısı	Beyit Numarası	Beyit/Başlık
245	2865	Ki zi-şeb-ḥiẓeş ne-dâred sır girîz Âlet-i şâhid zebân u çeşm-i tîz
246	2872	Pes ne-bîned cümle-râ bâ-tımm u rim <i>Hubbuke'l-eşyâ 'e yu'mî vü yuşım</i>
247	2876	Bâz kerd ez-raṭb u yâbis Ḥaḳ neverd Rûḥ-râ <i>min-emri Rabbî</i> mühr kerd
248	2880	Manzar-ı Ḥaḳ dil buved der-du serâ Ki nâzar der-şâhid âyed şâh-râ
249	2884	Şud esîr-i ân kaẓâ mîr-i kaẓâ Şâd bâş iy çeşm-i tîz-i murtaẓâ
250	2885	‘Ârif ez-ma‘ rûf bes der-ḥ’âst kerd K’ey raḳîb-i mâ tu ender germ ü serd
251	2887	İy yerânâ lâ-nerâh u rûz u şeb Çeşm bend-i mâ şude dîd-i sebeb
252	2889	Luṭf-ı ma‘ rûf-ı tu bûd ân iy behî Pes kemâlû'l-birre fî-itmâmihi
253	2890	Rabb etmim nûrenâ fî's-sâhire Ve'ncinâ min-mufẓihâti'l-kâhire
254	2896	Dîd-i rûy-ı cuz tu şud gull-i gulû Küllü şey'in mâsivâ'llâh bâṭılu
255	2904	Rû be-şeh âverd çün teşne be-ebr Ân ki bûd ender şeb-i ḳadr ân bedr
256	2910	Rûz-ı murden nîst z'ân fenhâ meded Ân hûner <i>fî-cidihâ ḥablun mesed</i>
257	2917	Hîn zi-bed-nâmân ne-bâyed neng dâşt
	Başlık	ḲİŞŞA-İ ÂN Kİ GÂV-İ ÂBÎ
258	2924	Her ki çün zenbûr vahyesteş nuḳal Çün ne-bâsed ḥâne-i ü pür-‘ asel
259	2932	İhbeṭü efkend cân-râ der-ḥaẓîz Ez-namâzeş kerd maḥrûm in maḥîz
260	2933	İy refîḳân z'in maḳîl u z'in maḳâl İtteḳü inne'l-hevâ ḥayẓu'l-ricâl
261	2937	V'ân gîlî k'ez-reşş-i Ḥaḳ nûrî ne-yâft
	Başlık	RÛCÛ‘ KERDEN BE-ḲİŞŞA-İ ṬALEB-İ ÂN MÛŞ
262	2964	İy ḥunûk çeşmî ki ‘aḳlesteş emîr ‘Âḳıbet-bîn bâsed u ḥıbr u ḳarîr
263	2968	Dâm-ı dîger bud ki ‘aḳleş der-ne-yâft Vahy-i ġâ'ib-bîn bedîn sū z'ân şitâft
	Başlık	ḲİŞŞA-İ ‘ABDULĠAVŞ VE RUBÛDEN-İ PERYÂN
264	2980	Ne nebî fermûd cûd u maḥmede Şâḥ-ı cennet dân be-dünyâ âmede
265	2983	Bûd cinsiyyet der-İdrîs ez-nücûm Heşt sâl ü bâ-zuḥal bud der-ḳudûm
266	3002	Der-fütâdend ez- <i>le-naḥnu's-şâffûn</i> Der-çeh-i Bâbil be-beste ser negûn
267	3010	İy besâ der-gûr ḥufte ḥâk-vâr Beh zi-şad ihyâ be-nef' u intişâr
	Başlık	DÂSTÂN-I ÂN MERD Kİ VAẒİFE-DÂŞT EZ-MUḤTESİB LEYSE MEN MÂTE FESTERÂḤE BÎ-MEYṬİN İNNEMA'L-MEYṬU MEYṬUL-İHYÂ'İ

Tablo 11 (devam). Altıncı ciltte yer alan beyit ve başlıklar

Beyit Sayısı	Beyit Numarası	Beyit/Başlık
	Başlık	ÂMEDEN-İ HAẖZRET-İ CA'FER-İ ŞÂDIK RAĞ. BE-GEREFTEN-İ KAL'A BE-TENHÂYİ VE MEŞVERET KERDEN-İ MELİK-İ ÂN KAL'A DER-DEF'-İ Ü VE GUFTEN-İ VEZİR MELİK-RÂ Kİ ZİNĖAR TESLİM KUN VE EZ-CEHL TEHEVVUR ME-KUN Kİ İN MERD MÜ'EYYED EST MİN-'İNDİ'LLÂH TA'ÂLÂ VE EZ-HAẖZRET-İ HAĞ CEM'İYYET-İ 'AZİM DÂRED DER CÂN-I H'İŞ
268	3042	Hest cem' iyyet ve şûrethâ feşâr
269	3053	Mâlikü'l-mülk est bi-dehed mülk-i Ėusn Yûsufî-râ tâ buved çün mâ' -ı müzn
270	3057	Rûy-i Mûsâ bâriki engihte Piş-i rû ü tübre âvihte
271	3067	Cismeşân mişkât dān dilşān zücāc Tāfte ber-' arş u eflāk īn sirāc
272	3069	Z'-in Ėikāyet kerd ān Ėatm-i rūsul Ez-melik-i lâ-yezāl u lem yezul
273	3070	Ki ne-guncidem der-eflāk ü Ėalā Der-' ukul u der-nüfus-ı bā-' ulā
274	3071	Der-dil-i mü 'min bi-guncidem çü zayf Bî-zi-çün bî-çegüne bî-zi-keyf
275	3075	Her demî z'in āyine pencāh ' urs Bî-ş'nev āyine velî şerheş me-purs
276	3081	Ve'z-hevā vü ' ışk ān nūr-ı reşād Ėod Şafurā her du dīde bād dād
	Başlık	RÜCÜ' KERDEN BE-ĖİKĖYET-İ ÂN ŞAĞŞ-I VĖM KERDE
277	3108	Guft yā Ėādî eniğ li-nākatî Cā'e is' ādî vü tāret fākatî
278	3109	İbreki yā nāketi tābe'l-umūr İnne Tebrīzen münāĖātü's-şudūr
279	3110	İsrahî yā nāketi Ėavle'r-riyāz İnne Tebrīzen lenā ni' me'l-mufāz
	Başlık	BĖ-HABER ŞUDEN-İ ÂN ĖARİB EZ-VEFĖT-I MUĞTESİB U İSTİĖFĖR EZ-İ' TİMĖD BER-MAĞLÜĞ U TA'VİL BER-' AĖĖ-YI MAĞLÜĞ VE YĖD Nİ'METHĖ-YI HAĞ KERDENES VE İNĖBET BE-HAẖZRET-İ TA' ÂLĖ EZ-CÜRM-İ ĖOD
280	3128	Ü vişākem dād u tu çarĖ u zemīn
281	3132	' Aql mi-kārīd ender-āb u tīn Mā kocā būdīm k'ān deyyān-ı dīn
282	3134	Z'aĖterān mī-sāĖt ü mīşbāĖhā Ve'z-Ėabāyi' kufl bā-miftāĖhā
283	3138	Ber-şutur lābeş nuĖuş-ı ' ankebūt Behr-i evşāf-ı ezel dāred şübūt
284	3148	Tu hem ez-düşmen çe kīnī mī-keşī İy zebūn-ı şeş ĖalaĖ der-her şeşī
285	3163	Ėālīdīn şud ni' met ü mün' im ' aleyh <i>Yuhyi'l-mevtāst</i> fectāzū ileyh
286	3169	Z'ü Ėayāt-ı ' ışk Ė'āh u cān me-Ė'āh Tu ez-ü ān rızĖ Ė'āh u nān me-Ė'āh
287	3182	Bāz ' ağleş guft bi-g'zār īn Ėavel Ėall düşābest ü düşābest Ėal
288	3194	Ten me-bīn v'ān me-kun k'ān būkm ü şum Kezzebū bi'l-ĖaĖķi lemmā cā 'ehum
289	3195	Dīden-i ü dīden-i ĖālīĖ şudest
290	3197	Ėāşşā īn revzen dīrāşşān ez-Ėodest Ne vedī' a-y āftāb u ferĖadest

Tablo 11 (devam). Altıncı ciltte yer alan beyit ve başlıklar

Beyit Sayısı	Beyit Numarası	Beyit/Başlık
291	3202	Midhat ü tesbîh-i ü tesbîh-i Hâk
	Başlık	MEŞEL-İ DU-BİN HEMÇÜ ÂN ĞARİB-İ ŞEHR-İ KÂŞ
292	3230	Enderin kâşân-ı hâk ez-aḥvelî Çün ‘Ömer mî-gerd çü ne-b’vî ‘Alî
293	3237	Pes be-ma‘ nâ bâğ bâşed in ne-âb Pes me-şev ‘uryân çü Belkîs ez-ḥabâb
294	3239	Ber-yekî ḥar bâr-ı la‘ l u gevherest Ber-yekî ḥar bâr-ı seng ü mermerest
	Başlık	TEVZİ‘ KERDEN-İ PÂY MERD
295	3253	Terk-i şükreş terk-i şükr-i Hâk buved Hâk-ı ü lâ-şek be-Hâk mülhâk buved
296	3254	Şükr mî-kun m’er Hudâ-râ der-ni‘ am Nîz mî-kun şükr ü zîkr-i ḥ‘âce hem
297	3256	Z‘ân sebeb fermüd Hâk <i>şallû ‘aleyh</i> Ki Muḥammed bûd muḥtâlun ileyh
298	3319	Ü ma‘ a’llâh-est bî kû kû hemî Kâş cev lâhâne mâ kû guftemî
299	3321	Müntehî şud cezr u bâkî mând med Cezr ü meddeş bud be-bahrî der-zebed
300	3329	Mecma‘ vü pây-i ‘alem me‘ve’l- <i>ḥurûn</i> Hest Hâk <i>kullun ledeynâ muḥḍarûn</i>
	Başlık	DİDEN-İ Ḥ‘ÂREZMŞÂH DER-SEYRÂN ÇÜNÂN Kİ HEKÎM FERMÜD GER ZEBÂN-I ḤASED ŞEVED NEHHÂS/YÛSUFÎ YÂBÎ EZ-GEZÎ KİRBÂS VE KÂNÜ FİHÎ MÎNE’Z-ZÂHİDİN
301	3357	Pîş-i kâfir nîst bût-râ şâniyî Nîst bût-râ ferr u ne rûḥâniyî
	Başlık	MU‘AḤZEZE-İ ḤÂZRET-İ YÛSUF-I ŞİDDİK ‘ALEYHÎ’S-SELÂM BE- ḤABS BİD‘A SÎNİN
	Başlık	SEBEB-İ YÂRÎ Ḥ‘ÂSTEN-İ EZ-ĞAYR-I ḤÂK VE GUFTEN Kİ UZKURNÎ ‘İNDE RABBÎKE
302	3405	Yâd-ı Yûsuf dîv ez-‘akleş suturd V‘ez-dileş dîv ân suḥen ez-yâd burd
303	3459	Çün ğaraş dellâle geşt ü vâşîfî Ez-se gez kîrbâs yâbî Yûsufî
304	3481	Bâng-i der-maḥsûs u der-ez-hiss birûn Tubşîrûn ân bâng ü der-lâ-tubşîrûn
305	3490	Dest-i kûrâne be- <i>ḥablu’llâh</i> zen
306	3500	Lâ-tuṭarriḳ fi-hevâke selsebîl Min cenâbi’llâhi naḥve’s-selsebîl
307	3503	Lâ-tekun ṭav‘ e’l-hevâ mişle’l-ḥaşış İnne zülle’l-‘arş evlâ min-‘arîş
308	3505	Pes münâsib şan‘ atest in şehre zâv
309	3511	Zeşt-râ hem zeşt ü Hâk-râ Hâk-nemâ
310	3514	Ḳalb beyne işbe‘ ayn-i kibriyâst
	Başlık	RÛCÛ‘ BE-ḲİŞŞA-İ ÂN PÂY MERD
311	3530	Rûz-ı pādâş âmed ü peydâ şuden
	Başlık	GUFTEN-İ Ḥ‘ÂCE DER-Ḥ‘ÂB BE-ÂN PÂY MERD
312	3540	Ḳıymet-i ân-râ ne-dâned cuz-mülûk Fectehid bi’l-bey‘ en lâ-yuḥde’ûk
313	3547	Geşte bâşed hem çü seg ḳay-râ ekûl Musterid-i niḥle ber-ḳavl-i Resûl
314	3548	V‘er be-bended der-ne-bâyed ân zereş Tâ berîzend ân ‘aṭâ-râ ber-dereş

Tablo 11 (devam). Altıncı ciltte yer alan beyit ve başlıklar

Beyit Sayısı	Beyit Numarası	Beyit/Başlık
315	3549	Her ki ānca bi-g'zāred zer mī-bered
316	3562	Ḥ'āb dīdem ḥ'āce-i mu'ṭi'l-munī Vāhidun kel-elf in emrun 'unī
317	3567	Tavḳ-ı devlet beste ender ḡill-i faḳr
318	3570	Tā be-gufte Muṣṭafā ṣāh-ı necāḥ Es-semāḥu yā ule'n-ni' mā rebāḥ
319	3571	Mā naḳaṣ mālun mine's-ṣadḳāti ḳaṭ İnnema'l-ḥayrātu ni' me'l-murtebaṭ
320	3572	Cüşiş u efzūni-yi zer der-zekāt 'İşmet ez-faḥṣā vü münker der-şalāt
	Başlık	BEYÂN-I İSTİMDÂD-I 'ÂRİF EZ-SER-ÇEŞME-İ HAYÂT-I EBEDÎ VE MÜSTAĞNÎ ŞUDEN-İ Ü EZ-İCTİZÂB EZ-ÇEŞMHÂ-YI BÎ-VEFÂ Kİ 'ALÂMET-İ 'ALÂMET-İ ET-TECÂFÎ 'AN DÂR'L-ĞURÛR
321	3615	Tu ne-tersîdî zi-'adl-i Kirdgār Men hemî tersem du dest ez-men bedār
322	3627	Çünki deryā ber-vasā'it reşk kerd
	Başlık	REVÂN ŞUDEN-İ ŞEHZÂDEĞÂN
323	3640	Behr-i in fermüd bâ-ân ispeh ü Ḥayse velleytum <i>fē-semme vecchēhū</i>
324	3647	<i>Esleme's-seytāni</i> ancā şud pedîd Ki yezîdî şud zi-fazleş Bāyezîd
325	3657	Çünki <i>el-insān ḥarişun mā muni'</i> K'ist k'ez-memnū' gerded mümteni'
326	3659	Pes ez-in yuḡvî bihi ḳavmen keşir Hem ez-in <i>yehdî bihi</i> ḳalben ḥabir
327	3678	Ger be-bendî der-şıṭablî gāv-ı ner Bāz yābî der-maḳām-ı gāv ḥar
	Başlık	REFTEN-İ PESERÂN-I SULTÂN-I BE-ÂN-I ḲAL' A BE-ḤÜKM-İ ÂN Kİ EL-İNSÂNU ḤARİŞUN 'ALÂ-MÂ MUNİ' A BE-SÜY-I ÂN ḲAL' A-İ MEMNÜ' U 'ANHU RÂNDEND VE ÂN HEMÎ VAŞİYYETHÂ VE ENDERİZHÂ-YI PEDER-RÂ ZİR-İ PÂY NİHÂDEND TÂ DER-ÇÂH-I BELÂ ÜFTÂDEND VE MÎ-GUFTEND İŞÂN-RÂ NÜFÛS-I LEVVÂME E LEM YE'TİKUM NEZİR VE İŞÂN GİRYÂN U PERİŞÂN MÎ-GUFTEND LEV KUNNÂ NESME' U EV NA'ḲILU MÂ KUNNÂ Fİ-AŞḤÂBİS-SA'İR
328	3711	Kemterin 'ayb-ı muşavver der-hışāl Çün pey-â-pey biniyeş āyed melāl
329	3717	İn meşel nâ-lâ' iḳest iy müstedil Ḥile-i tefhîm-râ <i>cehdu'l-muḳil</i>
330	3724	Şüret-i muḥṭāciy āred sūy-ı kesb Şüret-i bâzū-verî āred be-ḡaşb
331	3728	Şüret-i fikrest ber-bām-ı meşîd V'ân 'amel çün sāye ber-erkân bi-dîd
332	3743	Bāz bî-şüret çü pinhân kerd rû Âmedend ez-behr-i ked der-reng ü bû
	Başlık	DİDEN-İ İŞÂN DER-İN ḲAL' A
333	3780	Bî-maraż dîdim ḥ'îş ü bî-zirîḳ
	Başlık	ḤİKÂYET-İ ŞADR-I CİHÂN
334	3809	<i>Men şamet minkum necā</i> bud yāseeş
335	3818	Rûz-ı diğir ber-mekâtib-râ kefil
	Başlık	ḤİKÂYET-İ ÂN DU BİRÂDER
336	3876	Nevm-i 'ālim ez-'ibâdet bih buved Ân çünân 'ilmî ki müstenbih buved
337	3881	İn ki <i>menhūmân humā lâ-yeşbe'ân</i>

Tablo 11 (devam). Altıncı ciltte yer alan beyit ve başlıklar

Beyit Sayısı	Beyit Numarası	Beyit/Başlık
	Başlık	DER-TEFSİR-İ İN HADİŞ-İ ŞERİF Kİ MUŞTAFÂ ‘ALEYHİ’S-SELÂM FERMÜD: <i>MENHÜMÂNİ LÂ-YEŞBE‘ÂNİ TÂLİBÜ’D-DUNYÂ VE TÂLİBÜ’L-‘İLM İN ‘İLM GAYR-I ‘İLM-İ DÜNYÂ BÂYED TÂ-DU KİSM BÂŞED AMMÂ ‘İLM-İ DÜNYÂ HEM DÜNYÂ BÂŞED İLÂ- ÂHİRE FİT-TAHAKKUK VE’T-TAHLİŞ VE EGER NE-HEM ÇENİN ŞEVED TÂLİBÜ’D-DÜNYÂ VE TÂLİBÜ’D-DÜNYÂ TEKRÂR BUVED NE TAKSİM MA‘A TAKRİRİH</i>
338	3882	Tâlibü’-d-dünyâ ve tevfirâtihâ
	Başlık	ZİKR-İ ÂN Kİ PÂDŞÂH ÂN DÂNİŞMEND-RÂ
339	3920	Hâk ne-dâred hâşegân-râ der-kümün Ez-mey-i ahrâr cuz der-yeşrebün
340	3957	Cân be-cân peyvest u kâlibhâ çahîd Çün du murğ-ı ser-borîde mî-tapîd
341	3958	Çe sakâye çe melik çe arselân Çe hayâ çe dîn çe zühd ü havf-ı cân
342	3959	Ne Hâsan peydâst ancâ ne Hüseyin Çeşmeşân üftâd ender ‘ayn u gayn
343	3960	Şud derâz u k’û tarîk-i bâz geşt İntizâr-ı şâh hem ez-had guzeşt
344	3961	Şâh âmed tâ bi-bîned vâkı‘ a Dîd ân câ zelzeley el-kârî‘ a
345	3972	Şerm dârem ez-nebî-i zu-fünün <i>Elbisühum</i> guft <i>mimmâ telbisün</i>
346	3973	Muştafâ guft in vaşiyyet bâ-benün <i>Ef’imu’l-eznâbe mimmâ te ‘kulün</i>
	Başlık	REVÂN GEŞTEN-İ ŞEHZÂDEGÂN
347	3978	İn be-guftend u revân geştend zûd Her çe bûd iy yâr-ı men ân lahza bûd
348	3980	Vâlideyn u mülk-râ bi-g’zâştend Râh-ı ma‘ şük-ı nihân ber-dâştend
	Başlık	HİKÂYET-İ İMRU‘UL-KAYS KIFÂ NEBKİ MİN-ZİKRÂ HÂBİBİN VE MENZİLİ YAHTAŞŞU Bİ-RAHMETİHİ MEN YEŞÂ‘U
349	3989	V’ân zenân mülk-i meh-i bî-mîğ-i tû
350	4011	Dîv ber-şekl-i Süleymân kerde îst ‘İlm-i mekreş hest u ‘ullimnâş nîst
351	4012	Çün Süleymân ez-Hudâ beşşâş bûd Mantûku’t-tayrî zi-‘ullimnâş bûd
352	4024	Ve’r be-guftî gül be-bülbül râz guft Ve’r be-guftî şeh sır-ı şehnâz guft
353	4042	Âftâb ân rûy-râ hem çün niķâb Yâr âmed ‘ışķ-râ rûz âftâb
354	4048	Gic kerd in gird-nâme rûh-râ Tâ bi-yâbed fâtih u meftûh-râ
355	4051	Dâne gum şud ân gehî ü tîn buved Tâ ne-murdî zer ne-dâdem in buved
	Başlık	BA‘D EZ-MEKŞ-İ İŞÂN MÜTEVÂRİ DER-BİLÂD-I ÇİN İMMÂ KADEMÎ BE-VAŞLÎ MAKŞÜDİ EV ULKİYE RE‘Sİ KE-FU‘ADİ ŞEMMEH YÂ PÂY RESÂNDEM BE-MAKŞÜD U MURÂD YÂ SER Bİ-NEHEM HEM ÇÜ DİL EZ-DEST ANCÂ YÂ ‘ÂZİLE’L-‘ÂŞİKİNE DA‘Fİ‘ETEN EDALLALLÂHU KEYFE TURŞİDUHÂ
356	4058	Tîğ hest ez-cân-ı ‘âşık gerd rûb Z’ân ki seyf üftâd mehhâ ‘u’z-zunûb

Tablo 11 (devam). Altıncı ciltte yer alan beyit ve başlıklar

Beyit Sayısı	Beyit Numarası	Beyit/Başlık
357	4089	Muşhafî der-kef çü Zeyne'l-‘Âbidîn Hancerî pür-kahter ender âsitîn
358	4103	Ve'z- çenân berķî zi-şarkî mândeyî <i>Zannu lâ-yuġni mine'l-Ḥaḡ ḡāndeyî</i>
359	4109	Mî-gurîzî hem çü Yûsuf z'enduhî Tâ zi- <i>nerta' nel'ab</i> uftî der-çehî
	Başlık	BEYÂN-I MÜCÂHİD Kİ DEST EZ-MÜCÂHEDE VE YERZUKHU MÎN-HAYŞU LÂ-YAḤTESİBU EL-‘ABDU YUDEBBİRE VALLÂHU YUḤADDİRE
360	4178	Ḥaḡ ma' iyyet guft u dil-râ mühr kerd Tâ ki 'aks âyed be-güş-ı dil ne ṭard
361	4180	Gerdedeş rûşen zi-ba' de du ḥaṭâ
	Başlık	HİKÂYET-İ ŞAḤŞ Kİ DER-ḤÂB DİD
362	4205	Mâl-i mîrâsî ne-dâred ḥod vefâ Çün be-nâkâm ez-guzeşte şud cudâ
363	4211	Der-zamân-ı ḡâliyi nâle-gerest Çün peyamber gufte mu'min mizherest
364	4213	K'ez-mey-i lâ-eyn ser-mestest eyn
	Başlık	BE-SEBEB-İ TE'ḤİR-İ DU'Â-YI MÜ' MİN
365	4216	Tâ-reved bâlâ-yı in saḡf-ı berîn Büy-ı micmer ez- <i>enînu'l-muznibîn</i>
	Başlık	RÜCÜ' -İ BE-KİŞŞA-İ ÂN ŞAḤŞ
366	4245	Ḥ'âst daḡķî ber-‘avâmü'n-nâs rând
	Başlık	RESİDEN-İ ÂN ŞAḤŞ BE-MİŞR VE ŞEB BİRÜN ÂMEDEN BE-KÜY EZ-BEHR-İ ŞEBKÜKİ VE GEDÂYİ VE GEREFTE-İ 'ASES Ü-RÂ VE MURÂD-I Ü ḤÂŞİL ŞUDEN EZ-‘ASES BA'D EZ-ḤORDEN-İ ZAHM-I BESYÂR VE 'ASÂ EN TEKREHÜ ŞEY'EN VE HUVE ḤAYRUN LEKUM SE YEC'ALU'LLÂHU BA'DE 'USRİN YUSRÂ İNNE MA'AL-'USRİ YUSRÂ VE ḲAVLEHU 'AM.: VEŞTEDDİ EZMETE TENFERECİ AÇILASIN VE CEMİ'U'L-ḲUR'ÂN VE KUTUBU'L-MUNZİLETİ Fİ-TAKRİRİ ḤÂZİHİ MUNTEḤAS
367	4260	Renc-i ü kem-bîn bi-bîn tu renc-i 'âm
	Başlık	DER-BEYÂN-I ḤABER Kİ EL-KİZBU REYBETUN' VEŞ-ŞİDḲU TUMÂNİNETUN
368	4280	Der-miyân-ı her du baḡr in leb merce
369	4287	Her cemâdî bâ-nebî efsâne-gü
370	4297	Çün zi-ġıybet v'eḡl-i laḡm-i merdumân
	Başlık	BÂZ-GEŞTEN-İ ÂN ŞAḤŞ
371	4361	Nîst maḡfî seyr bâ-pây-ı revâ Sâḡirân-râ seyr-bîn der-ḡaṭ' -i pâ
	Başlık	MÜKERRER KERDEN-İ BİRÂDERÂN
372	4386	Hem çü çaġzîm ender âb ez-guṭt elem Ve'z ḡamûşî iḡtinâḡest ü saḡem
373	4388	Der-zamân berceṣt k'ey ḡîşân vedâ' İnnema'd-dunyâ ve mâ fiḡâ metâ'
374	4393	<i>Kullukum rā'in</i> be-dâned ez-reme Ki 'alef ḡ'ârest ü ki der-melḡeme
375	4402	Âyet-i maḡcûbiyest u ḡazr u zan
	Başlık	MEFTÛN ŞUDEN-İ ḲÂZİ BER-ZEN-İ CÛHİ VE DER-ŞANDÛḲ
376	4470	Nûḡ çün ber-tâbe biryân sâḡt Vâḡile ber-tâbe seng endâḡtî
	Başlık	REFTEN-İ ḲÂZİ BE-ḤÂNE-İ CÛHİ
377	4511	Der-nubî <i>inisteta'tum fenfuzû</i>

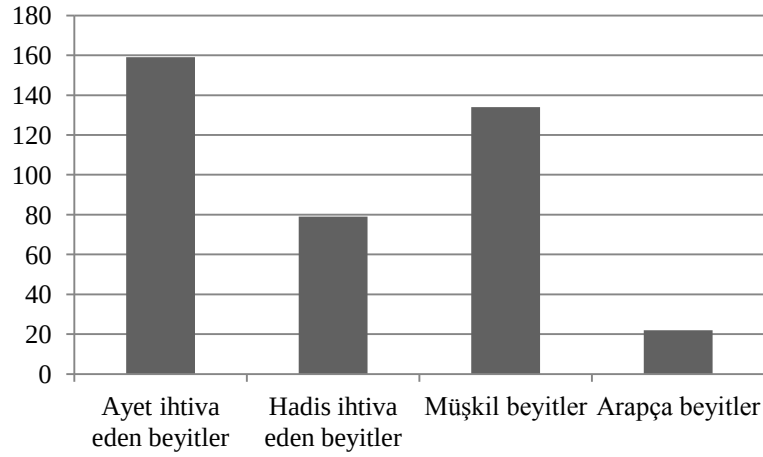
Tablo 11 (devam). Altıncı ciltte yer alan beyit ve başlıklar

Beyit Sayısı	Beyit Numarası	Beyit/Başlık
	Başlık	DER-TEFSİR-İ ÂN HÂBER Kİ MUŞTAFÂ ‘AM. FERMÜD: <i>MEN KUNTU MEVLÂHU FE‘ALİYYUN MEVLÂHU</i>
	Başlık	BÂZ ÂMEDEN-İ ZEN-İ CÜHÂ
378	4567	Şud işârâteş işârât-ı ezel Câveze'l-evhâm turren v'e' tezel
379	4569	Cism-i ü çün delv der-çeh çäre kun Vâridi bâlâ-yı çarh-ı bî-sütun
380	4577	<i>Mâ rameyte iz rameyte</i> fitneyî Şad hezârân hırmen ender hufteyî
	Başlık	BÂZ ÂMEDEN BE-ŞERH-İ KİŞŞA-İ ŞÂH-ZÂDE
381	4587	Şâh-zâde pîş-i şeh hayrân-ı in Heft gerdün dide der-yek must-ı tîn
	Başlık	DER-BEYÂN-I ÂN Kİ DÜZAH GÜYED Kİ KANTARA-İ ŞİRÂT BER-SER-İ ÜST İY MÜ‘MİN EZ-ŞİRÂT ZÜDTER Bİ-G‘ZAR ZÜD BE-ŞİTÂB TÂ ‘AZAMET-İ NÜR-I TU ÂTEŞ-İ MÂ-RÂ NE-KEŞED Nitekim Resûl haber virdi: <i>CUZ YÂ MU‘MÎNU FE-ENNE NÜREKE KAD ATFÂ‘A NÂRİ</i>
382	4625	İn neşeste pehlû-yı ü bî-haber Huft e hüd ânest u ker z‘ân şûr u şer
	Başlık	MÜTEVEFFÂ ŞUDEN-İ BUZURGİN EZ-ŞEHZÂDEGÂN
383	4636	Ez-nevâz-ı şâh ân-zâr-ı hanîz Der-ten-i hüd gayr-ı cân cânî bediz
384	4668	Tâ ki <i>mâ yentik</i> Muhammed ‘an-hevâ <i>İn huve illâ</i> bi-vaḥyun ihtivâ
385	4693	‘Âriyestem geşt emî mülk-i kefet Kerdemî ber-râz-ı hüd men vâkıfet
386	4739	V‘ân kerem mî-güyedem <i>lâ-tey‘esû</i>
387	4740	Dâ‘imâ hâkân-ı mâ kerdest tû Güşemân-râ mî-keşed <i>lâ-takneṭû</i>
388	4741	Çün şalâ zed dest endâzân revîm
389	4742	Dest endâzîm çün esbân-ı sis
390	4747	Çün behâ-yı hışt vahy u rüşenîst
391	4754	Behr-i tıflân in zemîn-râ mehd ḥ‘ând
	Başlık	VESVESE Kİ PÂDŞÂH-ZÂDE-RÂ
392	4761	Enderûn-ı ḥ‘iş istîgnâ bi-dîd Geşt tuḡyânî zi-istîgnâ pedîd
393	4777	Murg-ı devlet der-‘ itâbeş ber-tapîd Perde-i ân güşe geşte ber-derîd
394	4824	Vakt şud pînâniyân-râ nek ḥurûc

Altıncı ciltte toplamda 394 tane beyit ve 97 tane başlık mevcuttur. Bu beyitlerin içeriğine bakıldığında 159 tanesi âyete, 79 tanesi hadise iktibas/telmih yapmaktadır. 22 tane Arapça beyit mevcuttur. Geri kalan 134 beyit ise, içeriğinde dua, kelâm-ı kibar, darb-ı mesel bulundurması ve müşkil beyit olması dolayısıyla metne alınmıştır.

Tablo 12. Altıncı ciltte şerh edilen beyitlerin seçiliş amaçlarına göre sayıları

Beytin Seçilme Sebebi	Beyit Sayısı
Âyet ihtiva eden beyitler	159
Hadis ihtiva eden beyitler	79
Müşkil beyitler	134
Arapça beyitler	22
Toplam	233

Şekil 12. Altıncı ciltte seçilen beyitlerin seçiliş sebeplerine göre sayıları

Altıncı ciltten şerh için seçilen beyitlerin 216 tanesi bir bütün halinde şerh edilirken, 89 tanesi mısra mısra ve 89 tanesi de sadece bir mısra alınarak şerh edilmiştir.

Altıncı cilt incelenen ciltler arasında en fazla beyit sayısına sahip cilttir.

3.1.2.5. Dördüncü, Beşinci ve Altıncı Ciltlerin Karşılaştırması

Karaismailoğlu, R.A. Nicholson'un *Mesnevî Neşri ve Yeni Mesnevî Neşirleri* adlı yazısında *Mesnevî*'nin nüshalara göre beyit sayılarını gösteren bir tabloya yer vermiştir. Bu tabloya göre en fazla beyit sayısı altıncı ciltte mevcuttur.

Tablo 13. *Mesnevî*'nin nüshalarına göre beyit sayıları

Defter	1	2	3	4	5	6	Toplam
Sahih Ahmed Dede	4012	3793	4796	3840	4225	4918	25585
Nicholson	4003	3810	4810	3855	4238	4916	25632
M. İstilâmî	4018	3826	4813	3856	4241	4931	25685
Gölpınarlı	4017	3821	4811	3855	4240	4929	25673
Süphani	4018	3822	4811	3855	4240	4930	25676
Surûş	4010	3819	4809	3854	4239	4915	25646
Karaismailoğlu/Örs	4003	3796	4808	3854	4238	4914	25613

Çalışmada Karaismailoğlu'nun tercümelerinden faydalandığı için eser incelemesinde de onun yer verdiği beyit sayıları kullanılmıştır. *İhtiyârât-ı Sabûhî*'de şerh edilen beyit ve başlık sayıları aşağıdaki gibidir:

Tablo 14. *Mesnevî*'deki beyit sayıları ile *İhtiyârât-ı Sabûhî*'de şerh edilen beyit sayılarının karşılaştırılması

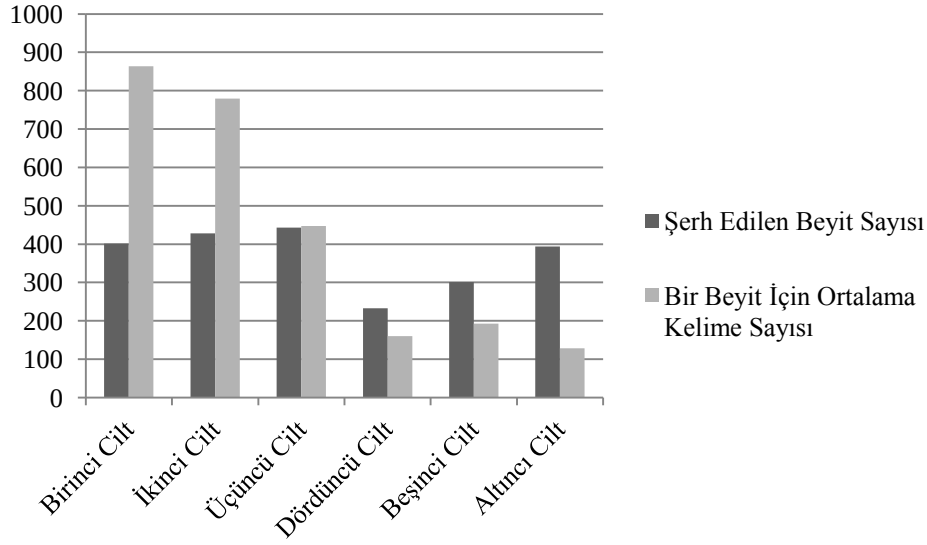
	Nüshadaki Beyit Sayısı	Şerh Edilen Başlık Sayısı	Şerh Edilen Beyit Sayısı
Birinci Cilt	4003	119	401
İkinci Cilt	3796	81	428
Üçüncü Cilt	4808	140	443
Dördüncü Cilt	3854	90	233
Beşinci Cilt	4238	112	301
Altıncı Cilt	4914	97	394

İhtiyârât-ı Sabûhî'de ciltlere düşen yaklaşık kelime sayısı ve bir beytin şerhinde kullanılan ortalama kelime sayısı da aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 15. *İhtiyârât-ı Sabûhî*'de ciltlere göre beyit başına düşen kelime sayısı

	Şerh Edilen Beyit Sayısı	Ciltlerdeki Kelime Sayıları	Bir Beyit İçin Ortalama Kelime Sayısı
Birinci Cilt	401	102848	864
İkinci Cilt	428	63129	779
Üçüncü Cilt	443	62588	447
Dördüncü Cilt	233	34629	149
Beşinci Cilt	301	58329	193
Altıncı Cilt	394	50475	128

Grafik halinde gösterilişı de şu şekildedir:

Şekil 13. Şerh edilen beyit sayısı ve her beyit için kullanılan ortalama kelime sayısı

Tabloda görüldüğü gibi üçüncü ciltte şerh edilen beyit sayısı en fazladır, dördüncü ciltte ise bu sayı en azdır. Başlık sayılarına bakıldığında yine en çok başlık kullanılan cilt üçüncü ciltken, en az kullanılan cilt ikinci cilt olmuştur.

Şerh edilen beyit başına düşen kelime sayısına bakıldığında ise bu oranın birinci ciltten altıncı cilde doğru bir azalma gösterdiği görülmektedir. Şerh metinlerinde şârihler genellikle ilk başlarda, okuyucunun hazırbulunuşluğunu artırmak, mevcut kavramları açıklamak, ilk kez karşılaşılan âyet, hadis veya kelime/ifadelerin anlamlarını kavratmak amacıyla daha fazla açıklama yapmaya ihtiyaç duymaktadır. Sonrasında ise zaten daha önce anlattığı şeyleri tekrar etmek istememesinden ötürü daha kısa açıklamalarla şerhine devam etmektedir. Bu durum *İhtiyârât-ı Sabûhî*'de de karşımıza çıkmaktadır. Tabloda birinci ciltte şerh edilen beyit başına 864 kelime düşerken, bu sayı altıncı ciltte 128'e düşmüştür.

İhtiyârât-ı Sabûhî'nin sebab-i teşrihinde “*Meşnevî-i Şerîf*’de vâkı‘ olan âyât u ehâdişüñ ve ‘*Arabî ebyātuñ tefsîrin ve ba‘zı müşkil olan ebyâtın icâz u ihtisâr üzre Türkî ‘ibâretle şerh eyleyem, tâ ki t̤alibân-ı mübtediye fehmi âsân ola*” (KB2a) ifadesi yer almaktadır. Eserin yazılmasının amaçlarından biri, *Mesnevî-i Şerîf*’teki âyet ve hadislerin tespit edilmesidir. Bu sebeple eserde âyet ve hadis yoğunluğu oldukça fazladır.

Tablo 16. Ciltlere göre iktibas yoğunlukları

Ciltler	Âyet İktibasları Sayısı	Hadis İktibasları Sayısı
Birinci Cilt	162	131
İkinci Cilt	164	125
Üçüncü Cilt	174	104
Dördüncü Cilt	155	74
Beşinci Cilt	215	90
Altıncı Cilt	159	79

Bu tabloya göre en fazla âyet iktibası beşinci ciltte yer alırken, hadis iktibaslarına da en çok birinci ciltte yer verilmiştir. Bu durum şârihin şerh metoduyla ilgili bir durum olmaktan ziyade, *Mesnevî-i Şerîf*'in muhtevasıyla alakalıdır. Âyet ve hadisler hem şerhi desteklemek amacıyla kullanılmış, hem de bazen kendileri şerh edilmiştir.

İhtiyârât-ı Sabûhî'nin birinci, üçüncü ve dördüncü ciltlerinde dibâce şerhleri mevcuttur. Orijinali Arapça olan bu dibâce şerhlerinde, metin içinde nadiren görünen gramer izahları ve kelime açıklamalarına sıkça rastlanmaktadır.

Teze konu olan dördüncü, beşinci ve altıncı ciltlere bakacak olursak;

Tablo 17. Dördüncü, beşinci ve altıncı ciltlerinin genel karşılaştırması

	Beyit Sayısı	Âyet İktibas	Hadis İktibas	Başlık	Mısra Mısra Şerh	Beyit Şeklinde Şerh	Tek Mısra Olarak Şerh	Beyit Başına Kelime Sayısı	Arapça Beyitler	Müşkil Beyit
Dördüncü Cilt	233	155	74	67	55	132	46	149	9	49
Beşinci Cilt	301	215	90	112	89	154	58	193	35	65
Altıncı Cilt	394	159	79	97	89	216	89	128	22	134

En fazla şerh edilen beyit altıncı ciltte olmasına rağmen, beyit başına düşen kelime sayısı en az altıncı cilttedir. Buradan anlaşıyor ki şârih son ciltte beyit açıklamalarını daha az tutmuştur. Âyet ve hadis kullanımına bakılırsa en çok kullanım beşinci cilttedir.

Dördüncü ciltte beyit sayısının az olması âyet/hadis sayısının da az olmasına sebep olmuştur. Yine aynı şekilde başlık sayısı da en fazla beşinci cilttedir. Görüldüğü üzere beşinci cilt malzeme bakımından oldukça kapsamlı, altıncı cilt ise şerh bakımından diğer ciltlere göre daha zayıftır.

3.2. Şerh Metodu

3.2.1. Tercüme

"Kur'ân-ı Kerîm başta olmak üzere, dinî metinlerin çevirisinde eserin aslına sadık kalma düşüncesiyle genellikle kelime kelime çeviri yöntemi tercih edilmiştir. Bu düşüncenin de tesiri ile Osmanlı şerh geleneğinde eserlerin genel itibarıyla kelime kelime tercüme ve şerh edildiği görülür." (Başçetin, 2020: 219) Aslında tercüme şerhin bir basamağıdır. Şerhlerin birçoğunda kaynak eserin şerhinin yanında tercümeleri de yer almaktadır.

İhtiyârât-ı Sabûhî'de de tercümelere oldukça fazla yer verilmiştir. Dördüncü, beşinci ve altıncı ciltlerde şerhlerin fazla yer kaplamadığı görülmektedir. Daha çok âyet ve hadis açıklamalarının bulunduğu düşünülürse bu durum oldukça normaldir.

Şârih çoğu zaman, kaynak beytin tercümesini verip hemen altında âyet veya hadis açıklamalarına yer vermektedir:

Çün zi-ıtr-i vahy keşkend u gum (4:282)

Çün vahy-i ilâhiyyenüñ 'ıtrından bî-hüş u keş ü dâll oldılar.

Bud fiğânşân ki *teṭayyemâ bi-kum* (4:282)

Teṭayyemâ bi-kum demek oldu fiğânları. Nitekim süre-i Yâsîn'de buyurur:

Ḳālū innâ teṭayyemâ bi-kum, le-in lem tentehū le-nercumennekum ve le-yemessennekum minnâ 'azâbun elîm.

Ḳālū, kâfirler didiler; *innâ teṭayyemâ bi-kum*, -teşe'umunnâ bi-kum- ya'nî tahkîken biz bed-ḳâl u meş'ûm olduk sizûñ gelmeñüz ile; *le-in lem tentehū*, eger itdigüniz da'vâdan dönmezseñüz; *le-nercumennekum*, elbette sizi seng-sâr idüp taş-ile depelerüz didiler. *Ve le-yemessennekum minnâ*, ve dañı elbette size mes ider ya'nî tokunur bizden; *'azâbun elîm*, elem virici 'azâb. Ya'nî bizden size 'azâb-ı elîm yetişür eger da'vâ-yı risâleti terk itmezseñüz, didiler. (KC89a)

Nûḥ u keştî-râ bi-heşt u kūḥ cust (6:2085)

Nûḥ u keştîyi birağup dağa gitmek istedi. Nitekim buyurur:

Se 'âvî ilâ-cebelin ya'sımunî mine'l-mâ'î. Ya'nî 'an-ḳarîb bir kūḥ-ı bülendi me'vâ kırup penâh idinürüm beni hıfz ider tûfânûñ şuyından, didi. (KC205a)

Tercümeler yapılırken bazen mısra mısra bazen de kaynak beytin tam tercümesi şeklinde yapılmaktadır:

Mâ be-baḥr-i tu zi-ḥod râci' şudîm (6:43)

Biz senûñ baḥr-i keremüñe râci' olduk kendimizden.

Ez-rızâ' -i aşl-i musterzî' şudim (6:43)
Aşldan süd virici kim ise südi andan isteyici oldu. (KC186b)

Dest-i tu ez-ehl-i ân bî'at şeved
Ki yedu'llâh fêvka eydihim buved (5:740)
Senün elün bî'at-i rıdvânda hazır olan şahâbe-i kirâm ellerinden olur. Nitekim Hâk Ta'âlâ süre-i
Feth'de ol bî'atden haber virdi:
İnnellezîne yubâyi'üneke innemâ yubâyi'ûna'llâhe yedu'llâhi fêvka eydihim. (KC140a)

Vâhidun ke'l-elf key bûd ân velî
Belki şad şarnest ân 'abdu'l-'alî (6:22)
Vâhidun ke'l-elf degül, belki yüz şarn ehli şadardur ol Hudâ-yı 'âlinün bendesi. (KC186b)

Şârih Arapça yazılmış kaynak beyitleri de genellikle mısra mısra tercüme etmiş, bu tercümelerden bazılarının hemen ardına kısa bir açıklama eklemiştir:

Zilletu'l-ervâhi min-eşbâhihâ (4:847)
Ervâhuñ zilleti ve şorlğı bedenlerdendir.
'İzzetu'l-eşbâhi min-ervâhihâ (4:847)
Ecsâmuñ 'izzeti rûhlarındandır.

Eyyuhe'l-'uşşâku es-sukyâ lekum (4:848)
İy 'aşıklar! Sâkîlik sizün içündür.
Entumu'l-bâküne ve'l-bukyâ lekum (4:848)
Siz bâkîsiz, bâkîlik sizün içündür. (KC94b)

İğtezî bi'n-nûri kun mişle'l-başar (5:297)
Nûrla gıdâlan, başar gibi ol.
Vâfiķi'l-emlâke yâ hayre'l-beşer (5:297)
Muvâfaķat eyle melâ'ikeye gıdâ-yı nûr ekl eylemekde. İy beşerün hayrlusı! (KC130a)

Ente 'aķlı lâ-'aceb in lem erek (6:667)
Sen benüm 'aķlumsın 'aceb degüldür eger ben seni görmezsem.
Min-vufûri'l-iltibâsi'l-müştebek (6:667)
İltibâsuñ vafretinden şöyle iltibâs ki müştebek olup biri birine girmiştir. (KC195a)

El-kiyâseve'l-edeb l'ehli'l-meder (6:2398)
Zîreklik ve edeb kesek ve toprak ehli içündür. Ya'nî ehl-i şehr içündür ki anlarıñ evleri toprağla ve
hıştla binâ olınıştır.
El-ziyâfe ve'l-kırâ l'ehli'l-veber (6:2398)
Kırâ kesr-i kâfle ziyâfet ma'nâsınadır. Veber fetheteyn ile deve yükine dirler. Ma'nâ demek olur ki
ziyâfet ve mihmândârlık şol kimse içündür ki evleri yünden ola, ya'nî hargâh-nişin olalar. (KC210a)

Bazı beyit şerhlerinde iki mısrası da verilen beytin sadece bir mısrası tercüme edilmiştir. Bunun sebebi de âyet veya hadis iktibası yapılacak olan mısranın önemsenmiş olmasıdır:

Lik da'vet vârid-est ez-Kirdgâr
Bâ-ķabûl u nâ-ķabûl û-râ çe kâr (6:9)
Lâkin da'vet vardur Allâh Ta'âlâ'dan. Nitekim süre-i Âl-i İmrân'da buyurur:

Veltekun minkum ummetun yed'üne ile'l-hayri ve ye'murüne bi'l-ma'rûfi ve yenhevne 'ani'l-munkeri ve ulâ'ike humu'l-muflihûn. (KC185b)

Bir kısmı alınan bu örnekte şârih kaynak beyti verdikten sonra âyetle ilgili olan birinci mısranın tercümesini vermiş, hemen ardından da âyeti ve açıklamasını vermiştir:

Sabûhî tercümeyi sadece beyitlerde kullanmamıştır. Başlıklardan anlaşılmadığını düşündüğü ve çoklukla Arapça ibare, âyet veya hadis barındıranlarını seçmiş ve bunları bazen parça parça bölerek bazen de bir bütün halinde tercüme etmiştir:

İBN DEST EZ-DÂMEN-İ PEDER BÂZ NE-DÂRED pes elüni pederûn dâmeninden gerü tutmaz. Ya'nî peser pederûn dâmenin elden kırmaz; **VE EB-İ MÜŞFİK-İ ŞÜFİ** ve şüfinûn peder-i müşfikî; **Kİ VAKTEST Ü-RÂ** ki vaktdür anı; **BE-NEGEREŞ BE-FERDÂ MUHTÂC NE-GERDÂNE** ferdâya nazar itmege muhtâc itmez; **ÇENDÂNEŞ MÜSTAĞRAK DÂRED DER-GÜLZÂR-İ SERİ'ÜL-HİSÂB-İ H'İŞ** ol peder peserûn ol kadar müstağrak tutar kendüñün seri'ül-hisâblığı gülzârında ve; **LÂ-SABÂHU 'İNDALLÂH VE LÂ-MESÂ'U** ki 'inda'llâh sabâh ve mesâ olmaz; **MÂZİ VÜ MÜSTAKBEL VE EZEL Ü EBED ÂNCÂ NE-BÂŞED** mâzî vü müstakbel ve ezel ü ebed ol yirde olmaz; **HAZRET-İ ÂDEM 'ALEYHİ'S-SELÂM-İ SÂBIK VE DECCÂL-İ MESBÜK NE-BÂŞED ZİRÂ Kİ İN RÜSÜM DER-HİTTA-İ 'AQL-İ CÜZVİST VE RÜH-İ HAYVÂNİ** ya'nî sâbikiyyet ü mesbûkiyyet ve mâzî vü müstakbel ve ezel ü ebed rûsüm-ı 'aql-ı cüz'î ve rûh-ı hayvânîdür; **'ÂLEM-İ LÂ-MEKÂN U LÂ-ZAMÂN İN RÜSÜM NE-BÂŞED** lâ-mekân ve lâ-zamân 'âleminde bu rûsüm olmaz; **PES Ü İBN-İ VAKTİST** pes ol şüfî bir vaktûn ibnidür ki; **LÂ-YUFHEMU MİNHU** bir vaktûn oğlu olmakdan fehm olunmaz; **İLLÂ NEFYU TEFRIKATİL-EZMİNETİ** illâ zamânların tefrikasının nefyi fehm olunur; **ÇENÂN Kİ EZ-ALLÂHU VÂHİDUN FEHM ŞEVED NEFY-İ DÜYİ NE HAQİKAT-İ VÂHİDİ** nitekim Allâh vâhid demekden işneyniyetûn nefyi fehm olunur, haqikat-i vâhidiyyet degül.(KC213b)

TEFSİR-İ KAVLE 'ALEYHİ'S-SELÂM: LÂ-BUDDU MİN-KARİNİN lâzımdır elbette bir karinden ki andan müfârakata çâre yokdur; **YUDFENU MA'AKE** senünle bile defn olunur; **VE HUVE HAYYUN** hâlbuki ol karinûn zindedür; **VE TUDFENU MA'AHU** ve sen dağı anuñla bile defn olursun; **VE ENTE MEYYİTUN** hâlbuki sen meyyitsin; **KÂNE KERİMEN** eger ol karinûn kerim ise; **EKREMEKE** saña ikrâm eyler; **VE İNNE KÂNE LE'İMEN** ve eger le'im olursa; **ESLEMEKE** senden selâmeti gider. Zîrâ ef'al bâbinûn hemzesi ezhâb için dağı olur ammâ çün karinden murâd insânın 'amelidür. 'Amelûn yılan gibi mü'ezzi olursa *eslemeke ledğake* ma'nâsına olur 'amel hayye olmak i'tibârıyla ya'nî 'amelûn yaramaz olursa seni yılan gibi şokar, demek olur. **VE ZÂLİKE'L-KARİN 'AMELEKE** ol zikr olan karin senün 'amelûndür. **FE-İŞLAHAHU MÂSTETA'TU** pes 'amelûni işlâh eyle kudret ve istiğâ'atûn oldukça. (KC145b)

ŞERH-İ İNNEMAL-MU'MİNÜNE İHVEYETUN fê-aşlihû beyne eḥaveykum vetteḡu'llâhe le'allekum turḡamûn. Pes işlâh eyleñ iki kardeşünüzün mâbeynini dir süre-i Hucurât. Ya'nî mü'minler degüldür illâ birbiriyle kardeşlardur. **VEL-'ULEMÂ'U KE-NEFSİN VÂHİDETİN** ve 'ulemâ-ı bi'llâh dağı nefsi vâhid hükminindedür. Nefs ü rûh u zât bir ma'nâyadur. **HÂŞŞATEN İTTİHÂD-İ DÂVÜD 'ALEYHİ'S-SELÂM VE SÜLEYMÂN VE SÂ'İR ENBİYÂ 'ALEYHİ'S-SELÂM** EGER YEKİ-RÂ EZ-İŞÂN MÜNKER ŞEVİ huşusen Dâvüd u Süleymân u sâ'ir enbiyâ ki anlardan birine münker olursañ, **İMÂN BE-HİÇ NEBİ DÜRÜST NE-BÂŞED** hiç bir peygambere imânî dürüst olmaz, **VE İN 'ALÂMET-İ İTTİHÂDEST** ve bu ittiḡadûñ 'alâmetidür. Pes cümlesin bir nürdan bilmek gerekdür ve bunların bir ittiḡad-ı ma'nevîleri vardır. Birbirinden ayırmaḡ câ'iz degüldür. **Kİ YEK HÂNE EZ- HEZÂRÂN HÂNE VİRÂN KUNİ ÂN HEME VİRÂN ŞEVED Ü YEK DİVÂR KÂ'İM NE-MÂND** ve bunların vücûdları şol hezârân hâne-i muttasıla beñzer ki birin virân eyleseñ cümlesi harâb olur, bir bütün divâr kalmaz. **Kİ LÂ-NUFERRİKU BEYNE EḤADİN MİNHUM** bu ittiḡad cihetindendir ki Haḡḡ Ta'âlâ *lâ-nuferriku beyne eḡadin minhum* buyurdu. Ya'nî biz fark eylemezüz enbiyâdan birinûn mâbeynini, **VEL-'ÂKİLU YEKFİHİL-İŞÂRET İN ḤOD EZ-İŞÂRET GUZEŞT** 'âkil olana bir işâret kifâyet ider, bu ḡod işâretten geçti. (KC90b)

DER BEYÂN-İ ÂN Kİ ŞAFÂ VÜ SÂDEĞİ-Yİ NEFS-İ MUṬMA'İNNE EZ-FİKRETHÂ MÜŞEVVEŞ MÜKEDDER ŞEVED ÇENÂN Kİ BER-RÜY-İ ÂYİNE ÇİZİ NEVİSİ YÂ NAKŞ KUNİ BA'D EZ-ÂN EGERÇE PÂK KUNİ DÂĞİ Bİ-MÂND U NOKŞÂNİ

Pes nefsi muṭma'inne ki tamâm-ı şafâ vü sâdelik ve nürâniyyet tahşil eyleyüp şîfat-ı zemîmeden münḡali' ve aḡlâḡ-ı ḡamîde ile müteḡallıḡ u muttasıf olup cânib-i 'âlem-i ḡudsa teveccüh-i külli eyleye. Dâ'im teraḡḡide olup Hazret-i Ḥudâ-yı Ta'âlâ ile sükûn tuta. Bu mertebeye yetişdikden sonra anı nâ-muvâfiḡ inkârla müşevveş ü mükedder kılmak câ'iz degüldür. (KC133b)

İncelemenin ardından söylenebilir ki; eser içerisinde hem beyit şerhlerinde hem de başlıklarda, klasik şerhlerde sıklıkla şerhe giriş olarak kullanılan bir yöntem olan tercümeden faydalanılmıştır. Şerhin belli bir sistemle yapılmaması bazen sadece tercüme ile yetinilmesine bazen de tercümenin ardından uzun veya kısa açıklamaların kullanılmasına neden olmuştur. Eserin yazılış amacının müridlerin *Mesnevî*'yi daha iyi anlaması olduğu düşünülürse bazı beyitlerin sadece tercüme ile kalması normal karşılanmaktadır.

3.2.2. Açıklama

Açıklamalar, şerh kavramının en önemli yapıtaşlarından biridir. Şârih, şerhi geliştirmek ve genişletmek için, kapalı olan anlamın okuyucunun daha iyi idrak etmesi ve zihnine daha iyi yerleştirebilmesi için metinde açıklamalara yer vermektedir. Bunlar; gramer açıklamaları, kelime açıklamaları, örnekler, kıssalar, âyet ve hadislerin anlatılmasıdır. Burada Sabûhî'nin şerhinde bunlara nasıl yer verdiği gösterilmeye çalışılacaktır.

Eserin yazılış amacının âyet ve hadislerle ilgili olması dolayısıyla şârih, neredeyse her beytin altında âyet ve hadis açıklamalarına yer vermektedir:

Ez-Nubî ber-ḥ'ân ki dîv u kavm-i ü

Mî-berend ez-ḥâl-i insî sır u bü (4:1779)

Ya' nî şeytân ve anuñ kavmi insânüñ ḥâlinde ve sırrından vâkıf olurlar, râ'îha aḥz iderler. Ya' nî sırrına muṭṭali' olurlar. Nitekim süre-i A' râf'da buyurur:

İnnehu yerākum huve ve ḳabîluhu min-hayṣu lâ-teravnehum.

İnnehu yerākum, taḥḳîken şeytân sizi görür; *huve ve ḳabîluhu*, şeytân görür ve anuñ cünüdi ve tevâbi' i daḥı görür; *min-hayṣu lâ-teravnehum*, şol yirden ki siz anları görmezsiniz. (KC102a)

Ḥuffeti'l-cenne be-çe maḥfûf geşt (5:164)

Ya' nî cennet örtildi neyle örtildi su'âldür.

Bi'l-mekârih ki ez-ü efzûd keşt (5:164)

Cevâbdur ya' nî şol nefse kerh görinen şeylerle örtildi ki anı işlemek ile mezra' -ı a' mâl ziyâde olur ve cennete vâsıl olunur. Bu ḥadıṣ-i şerîfüñ mefhûmıdır ki Hâzret-i Peyğamber 'am. buyurdu:

Ḥuffeti'l-cenneti bi'l-mekârih ve ḥuffeti'n-nâri bi's-şevât. Ya' nî cennet örtülüdür nefse kerh görinen şey'lerle ki anı işleyenler cennete vâsıl olurlar ve cehennem örtülüdür nefsüñ iştihâ itdügi şeylerden ki anı işleyenler cehenneme vâsıl olurlar. (KC126a)

Ve'z- çenân berḳi zi-şarkî mândeyî

Ḍannu yuḡnî mine'l-Ḥaḳ ḥ'ândeyî (6:4103)

Nitekim süre-i Yûnus'da buyurur:

Ve mā yettebi' u ekşeruhum illā ḳannen inne'z-ḳanne lâ-yuḡnî mine'l-ḥaḳḳi şey'en inna'llāhe 'alîmun bimā yef'alûn. Ya' nî peyrevlik itmezler anlaruñ ekşeri, illā ḳanna peyrevlik iderler. Taḥḳîken ḳann u gümân kimseyi bî-niyâz idüp ḡnâ virmez. Ya' nî ḳann u gümân 'ayne'l-yaḳîn ḥaḳke'l-yaḳîn maḳâmına varamaz ve

taḥkīken Allāh Ta‘ālā ‘alīmdür anlaruñ ef‘āline. Ya‘nī ḡann u ḡumāna tābi‘ olup āyātu’llāhdan i‘rāz eyledüklerin bilür ve anuñ cezāsın virür. (KC226b)

Çoklukla âyetlerden yola çıkarak anlatılan kıssalar da açıklamalara örnektir. Şârih önce âyeti, sonrasında da âyette geçen kıssayı anlatır:

Hemçü Ken‘ân ser zi-keştî vâ me-keş
Ki ḡurüreş dād nefsi-zîrekeş (4:1408)

Ken‘ân ki Ḥazret-i Nûḥ ‘aleyhi’s-selāmuñ oḡlı idi. Tûfân vaktinde Nûḥ aña didi:

Yâ buneyyerkeb me‘anâ. Ya‘nī ey benüm oḡulcığum, gel bizüm ile gemiye bin, didi. Ken‘ân ki nefsi-zîreki kendüye ḡurür virmiş idi, didi. (KC98b)

Ki berāyem ber-ser-i kūh-ı meşîd
Minnet-i Nûḥem çerā bāyed keşîd (4:1409)

Seāvi ilā-cebelin ya‘şımunî mine’l-mâ’i. Ya‘nī tîzcek ‘an-ḡarîb bir kūh-ı müşeyyed ü bülendüñ cānibine me‘vâ iderüm, ḥıfz ider beni şuda helāk olmaḡdan, didi. (KC99a)

Girye-i iḡvān-ı Yūsuf ḥiletest
Ki derünşān pür zi-reşk u ‘illetest (5:476)

Ve cā’ū ebāhum ‘iṣā’en yebkūn. Yūsufuñ kanlu pirāhenin ellerine alup aḡşam vaktinde ağlaşarak babalarına geldiler. Ammā ağladıkları ḥile yüzünden idi, Yūsuf’a merḡametlerinden degüldi. (KC132b)

Yek du rûzeş mühletî deh iy peder
Cümle guftendeş mi-yendiş ez-żarar (6:2753)

Sûre-i Yūsuf’da bu âyete işâretdür:

Ḳālū yâ ebānā mā leke lā-te ‘mennā ‘alā-Yūsufe ve innā lehu le-nāşihūn. Ersilhu me‘anā ḡaden yerta’ ve yel‘ab ve innā lehu le-ḡāfiżūn.

Ḳālū, Yūsuf’un birāderleri didiler Ḥazret-i Ya‘ḡub’a; *yâ ebānā,* iy bizüm babamız; *mā leke lā-te ‘mennā ‘alā-Yūsufe,* ne şey’ vardır senüñ içün saña n’oldı ki bizi emîn tutmazsın Yūsuf üzerine; *ve innā lehu le-nāşihūn,* ḡālbuki biz aña ḡayr-ḡāḡhlaruz; *ersilhu me‘anā ḡaden,* gönder bizümle yarın şaḡrā cānibine; *yerta’ ve yel‘ab,* şaḡrānuñ otcağızlarından ve mîvesinden yesin ve oynasın; *ve innā lehu le-ḡāfiżūn,* taḥkīken biz anı (10) gözedici ve ḡıfz idiciyüz mekkāreden, didiler. (KC214a)

Sabûḡî kaynak beyti şerh ederken örneklerden de yararlanmıştı. Aşağıdaki örnekte ḡunāḡından kurtulan, temizlenen kişiyi at pisliği içinden civciv çıkaran yumurtaya benzetmektedir:

Ve’r zi-reşş-i nūr-ı Ḥaḡ kısmış dād
Hem-çü resm-i Mışr serḡin murḡ-zād (4:298)

Nitekim Mışr’da ‘âdetdür yumurdayı at ḡuşkîsinüñ içine ḡorlar, piliç ḡāşıl olurmış. Pes Ḥazret-i Mevlānā ḡunāḡhdan tā’ib olan kimseyi aña teşbîḡ iderler. Nitekim Ḥazret-i Resûlu’llāḡ şalla’llāḡu ‘aleyhi ve sellem buyurur:

Lev ‘amiltumu’l-ḡaṡāyā ḡattā tebluḡe’s-semā’a summe nedemtum letāba’llāḡ ‘aleykum.

Pes ‘iṣyāndan şoñra nedāmet ḡāşıl olmaḡ eṣer-i şalāḡdur. (KC90a)

Şârih şerhinde az da olsa gramer açıklamalarına yer vermektedir. Klasik şerhlerin çoḡunda gördüğümüz kelime ve cümle incelemesine bu şerhte pek rastlanmamaktadır:

Ān nedem ez-żulmet ü ḡam best bār (4:2297)

Ol nedâmet ü tevbe, zûlmet ü ğam sebebiyle hâşıl olmuş idi. Eşer-i ‘ağldan degül idi. Çün zûlmet ü ğam def’ ola. Añmaq, tevbe vü nedâmeti ferâmüş eyler.

Pes kelâmu'l-leyli yemhûhu'n-nehâr (4:2297)

Kelâm lafzen merfû‘ mübtedâ’u'l-leyl lafzen mecrûr muzâfun ileyhîdür kelâmuñ. *Yemhûhu* fi'l-i muzâri‘, hâ zamîr-i bâriz-i munfaşıl, mağallen manşûb mef’ulîdür *yemhûnuñ*. Râci‘dür kelâma, *nehâre* bir kelâm taqdir olunur. Ol kelâm-ı muqadder lafzen merfû‘ fâ’il olur *yemhûnuñ*. *Nehâr* lafzen mecrûr ileyhîdür. Cümlesi mağallen merfû‘ haberîdür mübtedânuñ. -Zeydu darabuhü ‘amru- gibîdür. (KC106b)

Habbezâ ervâhu iñvânin şikât (5:349)

Ne güzeldür i’timâd olunmuş iñvânüñ rûhları. Habbezâ ef’âl-i medhîdendir. Habbü’s-şey’ dirler. Kaçan ol şey’ mağbûb olsa zâ fâ’ilîdür ve mağşûş bi’l-medh olan ervâhdur, muzâfdur iñvâna ve şikât şikâkenüñ cem’îdür, mu‘temed ma’nâsinadur, şıfatîdur iñvânüñ. Ma’nâ ne güzeldür ve sevgilîdür şol iñvânüñ rûhları ki mu‘temedlikte muttaşif olmuşlardır. (KC131a)

Bazı beyitlerde kelime açıklamalarına da rastlanmaktadır. Özellikle "...dan murâd" şeklinde yapılan açıklamalarda şarihin kendi anlayış biçimi de görülmektedir:

Hikmet-i izhâr-ı târih-i dirâz

Mestîyi endâht ber-dânâ-yı râz (4:3301)

Târih-i dirâzuñ izhârınuñ hikmeti dâna-yı râz olanuñ üzerine bir mestlik bıraktı, söylemeyince olamaz. Târih-i dirâzdan **murâd** aḥvâl-i ‘âlemdür. Haşre dek belki haşreden sonra olacaq aḥvâlüñ daḥı beyanıdır. Dâna-yı râzdan **murâd** Hażret-i Peyğamber şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellemdür ki irşâd u naşihatden istigfâr itmiş iken yine ol hikmetüñ mestliginden bi-ihtiyâr olup irşâd u naşiate şurû‘ eyleyüp da’vetde ikdâm u ihtimâm iderlerdi. (KC114b)

Ammâ Hażret-i Mevlânâ’nuñ halkdan **murâdı** halk-ı ecsâm, emrden **murâdı** *yes’elüneke ‘anî’r-rûhi kuli’r-rûhu min-emri rabbi* mażmûn-ı şerîfince nefî-i rûhdur. (KC187b)

Sünbülât-ı ḥuşkdan **murâd** şıfât-ı nefî-i emmâre ve hevâ vü şeyâ’îndür ve sünbülât-ı tâzeden **murâd** zer‘-i toḥm-ı a’ mâl-i şalihe ve şemerât-ı imândur ki anlar bunları yirler, zâyî‘ iderler demek olur. (KC214b)

Arapça beyitleri genellikle tercüme ederek geçmesine rağmen bazı beyitlerin şerhinde kendi düşüncesini de eklemiştir:

Ummetu'l-‘ışkı’l-ḥafıyyi fi’l-umem (4:846)

‘İşkuñ ümmeti ḥafî ve gizlîdür ümmetler içinde.

Mişlu cûden ḥavlehu lu’mu’s-sakem (4:846)

Şol cûd u seḥâ gibi ki anuñ etrâfında sakîmlerüñ levmi vardır. Ya’nî her kim ki ‘aşık olur ten-perverlige meşgûl olmaz. Ten ü cânını ‘ışk-ı Ḥudâyla bezl eyler. Halk anı melâmet iderler. Nitekim seḥâ olanlara malı israf idersin, diyü melâmet iderler. (KC94a)

İnne fi’l-cû‘i ta‘âmen vâfirâ (5:296)

Ya’nî cû‘da ta‘âm-ı vâfir vardır. Ya’nî ğidâ-yı rûḥânî vardır.

İfteḳıdhâ ve’rteci yâ nâfirâ (5:296)

Ya’nî ol cû‘da olan ta‘âm-ı vâfiri taleb eyle, ara ve daḥı ümid tut ricâ eyle Cenâb-ı Haḳ’dan. Ola ki saña ol zevḳ müyesser ola. İy cû‘dan nefret idici. (KC130a)

İbreki yâ nâketi ṭâbe’l-umûr (6:3109)

İy benüm nâkum! Çok otur. İşler iyü tayyib oldu. *İbrekî* emr-i ḥâzırdur, berekü’l-be’îru dirler kaçan deve çökse otursa. Ya’nî sâkin ol iy ten nâkesi ki cümle işlerimüz murâdımız üzere oldu.

İnne Tebrîzen münâḥâtü’s-şudûr (6:3109)

Tahkîken Tebrîz şudûruñ münâhlarıdır. Münâh deve çökecek yire dirler. Şudûr şadruñ cem'idür. Şadr bir kavmüñ ulusına ve şadr-nişin olanına dirler. Ya'nî Tebrîz ulularuñ h'âb-gâhıdır. (KC217b)

Beyitler bazen mısra mısra, bazen beytin tamamını kapsayacak şekilde bazen de tek mısrası alınarak açıklanmaktadır:

Mî-keşedşân süy-ı nîk u süy-ı bed (4:118)

Bu halkı çeker ol şehvet ipi ve heves silsilesi iyilik cānibine ve yaramazlık cānibine.

Guft Hakk fi-cîdihā hablu'l-mesed (4:118)

Hakk Ta'ālā buyurdu, Ebî Leheb'ün umerāsınuñ boynında hurmā lifinden ip vardır, didi. Ammā zāhiren boynında hurmā lifinden ip yoğdı. Murād hıkd u hased ü 'adāvet ipidür. *Min-mesed* buyurduğı istihkāmından kināyedür. Ya'nî muhkem ipdür. Andan halāş olmak mümkün degüldür. Meger 'ināyet-i Hakk ola. Pes herkesün boynında ip vardır. (KC96a)

Nūr-ı ın şems-i şemüsî fāris est

Rüz hāşş u 'ām-rā ü hāris est (4:606)

Bu şeyhün nūrī āfitāb-ı ser-keş üzerine sūvār-ı gālibdür. Yāhud ma'nā şöyle ola ki şümüs cem'idür. Şems muzāfdur şümūsa. Dimek oldı ki nūr-ı ın şeyh, nūr-ı şems-i şümüs-ı fārisidür. Ya'nî āftāblar āftābınuñ nūndur ki cem'i nūrlar üzerine fārisdür ya'nî rākib ü gālibdür. Ya'nî şeyhün nūrī Allāh nūridur. Şeyh Allāh nūryla hāşş ü 'amma hārisdür, dimek ola. (KC92b)

K'ez-cemād ü haşr-ı şad fen mî-kuned (4:898)

Ki cemāddan Hakk Ta'ālā yüz şan'atı haşrın düzer. Murād-ı vücūd insāndur ki cemād iken insān olur. Andan sonra yüz şan'atı cem' itmege kâdir olur. Nitekim Mu'min'in de buyurdu:

Ve lekadhalakne'l-insāne min-sulāletin min-în. Şumme ce'alnāhu nuṭfeten fi-ḡarārin mekîn. Şumme ḡalakne'n-nuṭfete 'alakaten fe-ḡalakne'l-'alakate muḡḡaten fe-ḡalakna'l-muḡḡate 'izāmen fe-kesevna'l-'izāme laḡmen şumme enşe'nāhu ḡalkan āḡar, fe-tebāreka'llāhu aḡsenu'l-ḡalīḡîn.

Pes Hakk Ta'ālā'nuñ kudretin ḡilḡat-i insāndan fehmi itmek gerekdür ki cemād iken ne kadar mertebelerden geçürüp 'ākıbet nice insān-ı kāmil eyleyüp 'ulūm u fūnūn şāḡibi eyler. V95a)

Eserde çok yer etmese de "mana-yı beyt", muhassalü'l-kelâm", takdîr-i kelâm" gibi ibarelerle beyt açıklamalarına yer verildiği görülmektedir:

Ma'nā-yı Beyt: Hāzret-i Mevlānā buyururlar ki; dıraht-ı ten-i ādemî 'aşā-yı Mūsā gibidür. Mūsā'ya emr-i Hakk geldi ki 'aşāyı bırak elünden, tā ki anuñ ḡayrını ve şerrini göresin, dinildi. Pes insān daḡı dıraht-ı teni bırakşın ya'nî riyāzetle fenā eylesün. Tā ki tebdil olup ḡayrı ve şerrî ma'lūm olına. Andan sonra eline alsa çok nef'in müşāhede eyler. Hakkıḡatin aḡlar ve kendü vücūdında maḡzūn olan esrār-ı ilāhiyyeye vuḡūf taḡşil eyler. (KC118b)

Ma'nā-yı Beyt: Hāzret-i Mevlānā buyururlar ki, çok şināsā vardır ki Hakk'ı bilüp aḡladıkdan sonra yā ḡased yā bir ḡaraḡ mānî' olup yüz çevirmişlerdür ve ol inkār eyledükleri māh anlara ḡışm eylemişdür. Şükrsiz oldukları için ve ol māhuñ ḡadrin bilmedikleri için bu sebebden idi ki cān-ı 'azîz-i Sultān-ı Enbiyā ki küffār-ı bed-şikāl-i nā-şināsā olup pūşt ü pā urdılar. Bilmiş aḡlamış iken sonra itdiler. Bu sözümüñ hakkıḡatin bilmek isterseñ *lem yekūn* süresin oḡu. Tā bilesin ki bu küffār Hāzret-i Peyḡamber'ün Tevrāt'da ve İncil'de vaşfin okuyup aḡa ta'aşşuḡ idüp ḡā'ibāne imān getürüp gelse mübārek cemālin görsek, dirlerdi. Ḥattā bir düşmenleri olsa Hāzret-i Aḡmed'ün ism-i şerifin şefi' idinüp Cenāb-ı Hakk'dan fetḡ taleb iderlerdi. Çün geldi inkār idüp kāfir oldılar. (KC120b)

Ma'nā-yı Beyt: Hāzret-i Mevlānā buyururlar ki: Dūnyā dostları senden yüz döndürseler sen şükr ile 'ākıbetül-emr ideceklerin evvelinde itmiş oldılar. Anlarıñ iḡtilāt u şoḡbetlerinde 'ömrünü zāyi' eylemeden aḡvālleri saḡa ma'lūm olmuş olur. Pes Cenāb-ı Hakk'a teveccūh eyle bir yār-ı Rabbānī bulmaḡa sa'y eyle ki sen öldükden sonra anuñ yārıḡı riştesi ḡat ḡat ola. Eger naşīḡat ḡabül eylemezseñ 'ākıbet senden yüz döndürürler. Çün

İz kâle'l-havâriyyüne yâ 'İsâbne Meryeme hel yesteṭī'u rabbuke en yunezzile 'aleynā mā'ideten mine's-semā'i kâletteḡu'llāhe in kuntum mu'minîn. Kālū nurīdu en ne'kule minhā ve teṭma'inne ḡulūbunā ve na'leme en ḡad ṡadaḡtenā ve nekūne 'aleyhā mine's-ṡāhidîn. Kāle 'İsābnu Meryeme'llāhumme rabbenā enzil 'aleynā mā'ideten mine's-semā'i tekūnu lenā 'iden li-evvelinā ve āḡirinā ve āyeten minke verzuḡnā ve ente ḡayru'r-rāziḡîn. Kāle'llāhu innī munezziluhā 'aleyḡum fe-men yekfur ba'du minkum fe-innī u'azzibuhū 'azāben lā-u'azzibuhū eḡaden mine'l-'ālemîn.

Çün 'İsā du'ā eyledi, Haḡ Ta'ālā buyurdi: Su'āl eyledüḡünüz mā'ideyi ben sizün üzerünūze nāzil iderin ammā ba'de nüzūlul-mā'ide her kim inkār iderse sizden aña bir 'azābla 'azāb iderüm ki ol 'azābla ehl-i 'ālemden bir kimseye 'azāb olmuş olmaya, didi. Pes andan ṡoñra anı gördiler, āsmān tarafından iki pāre bulut ortasında bir kırmızı sofrā yāb yāb inüp anlaruñ öñine ḡonđı. Haḡret-i 'İsā 'aleyhi's-selām aḡladı. Ve kāle:

Allāhumme ec'alnī mine's-ṡākirîn Allāhumme ec'alhā raḡmeten li'l-'ālemîn ve lā-tec'alhā meṡeleten ve uḡūbeten.

Andan ṡoñra ābdest alup namāz ḡıldı ve aḡladı. Andan ṡoñra sofranuñ üzerinden mendili açdı ve *ve kāle bismillāh ḡayre'r-rāziḡîn* çün mendili açdı. Büryān olmuş bir balıḡ gördi. Başı cānibinde bir miḡdār tuz, ḡuyruḡı yanında bir miḡdār sirke, eṭrāfında tereden ve turbdan ve sā'ir sebze ve otdan dökilmiş ve beṡ dāne ekmek birinün üzerinde 'asel ve birinün üzerinde zeytün, üçincisinün üzerinde revḡan-ı sāde ve dördincisinün üzerinde peynir, beşincisinün üzerinde başdurma. Çün anı gördiler. ṡem'ün ṡordı ki: Yā Rūḡa'llāh bu dūnyā ṡa'āmlarından mıdır, yoḡsa āḡiret ṡa'āmlarından mıdır? Haḡret-i 'İsā buyurdi ki: İkisinden daḡı degüldür. Bir ṡa'āmdur ki Haḡ Ta'ālā sizün için icād eylemişdür. Yeñ ve ṡükrin edā eyleñ ki Haḡ Ta'ālā faḡlından nī'metünūzi artura, didi. Yediler ve ṡükr eylediler. Her gün ol mā'ide gelürdi. Ġanī vü faḡir, ṡaḡir ü kebīr yirlerdi. Aḡṡama yaḡın ref' olup āsmān ṡarafına giderdi. Ol mā'ideden faḡirler yediler, Ġanī oldılar ve marizler yidiler ṡifā buldılar. Ġḡir ol ḡavmden ba'zılar ol mā'ide ḡaḡḡında ṡa'n idüp ṡiḡrdür, didiler. Haḡ Ta'ālā anları meṡḡ idüp ḡanazir ṡüretine ḡodı. Bir rivāyetde üç yüz otuz kimse, bir rivāyetde yetmiş üç kimse ve bir rivāyetde otuz üç kimse idiler. Ḳırḡ gün mezbelelerde necāset yediler, gezdiler. Ḳırḡ birinci gün cümle helāk oldılar.

VE ENDERİN ÜMMET MESḡ-İ DİL BÅŞED VE BE-ḲİYÅMET TEN-RÅ ŞÜRET-İ DİL DEHEND NE'ÜZÜ BİLLÅH (KC172b)

ḲİŞṡA-İ HEDİYYE-FERİṡTÅDEN-İ BELḲİS

Taḡṡil-i ḡıṡṡa-i Haḡret-i Süleymān 'aleyhi's-selām budur ki: Çün Dāvūd 'aleyhi's-selām vefāt eyledi ve *veriṡe Süleymānu Dāvūde* maḡmūnınca Haḡret-i Süleymān anuñ yirine pādiṡāḡ oldı ve nübüvvet daḡı gelüp peyḡamber oldı. Ol vaḡt Süleymān on üç yaṡında idi ve çün ber-müceb-i *Rabbi heb li-mulken lā-yenbaḡi li-eḡadin min-ba'dī* Haḡḡ Ta'ālā Haḡretleri aña peder mülkin erzānı ḡıldı ve ziyāde i'tā buyurup cinn ü ins ü vuḡūṡ u tūyūrı aña müsāḡḡir eyledi ve anuñ 'askeri ḡonduḡı vaḡt bisāṡ-ı salṡanatda ḡarār eyledikde eṡrāf-ı ins ḡuḡūrına cem' olup anlardan bir ṡaf girü eṡrāf-ı cin ṡururdi ve tūyūr başları üzere ṡurup sāyebān olurlardı ve yıl bisāṡı götüürüp her ḡadā vü revāḡda bir aylıḡ meṡire ḡaṡ' iderlerdi. Bir gün bir yire nüzül itdiler. Şudan öṡiri ḡüdhüdi ṡaleb eylediler, bulamadılar. Meger ḡüdhüd Haḡret-i Süleymān'ın nüzülü vaḡtinde bālāya pervāz idüp Belḡis'ın bostānını gördi. O ṡarafa meyl eyleyüp anda bir ḡüdhüd buldı. Ol ḡüdhüdden su'āl eyledi ki: Bu diyār ne diyārdur, pādiṡāḡı kimdür? Ol daḡı: Bu diyār diyār-ı Yemen'dür. Bu ṡehre Seb'ā dirler. Pādiṡāḡı Belḡis'dur. Āṡāba secde ider, didi. İksi bile Haḡret-i Süleymān ḡuḡūrına geldiler. Belḡis'dan ve mülkinden ḡaber virdiler. Yemen diyārın ve Seb'ā ṡehrin ve Belḡis'ın ṡaḡtın vaṡf eylediler ve āṡāba secde eylediklerin ṡöylediler. Andan ṡoñra Haḡret-i Süleymān bir nāme yazdı. ḡüdhüde virdi ve eytdi: İlet anlaruñ üzerine biraḡ ve pinḡān ol, gör ne evzā' iderler ve ne ṡöylerler. Baña ḡaber geṡür, didi. Çün ḡüdhüd nāmeyi aldı. Varup Belḡis'ın üzerine biraḡdı ve bir yirde ṡurdı. Çün nāmeyi gördi. Belḡis ditredi, andan vilāyetün eṡrāfın cem' idüp didi ki: Baña bir ḡitāb-ı kerīm geldi Haḡret-i Süleymān'dan ve anda yazılmış ki: *Ellā ta'lū 'aleyye ve 'tūnī müsłimîn*. Ne dırsız, ne tedārik idelüm, didükde kendünün ḡıdmetinde olan üç yüz otuz kimse ki her birinün ḡıdmetinde on biñ ādem vandı, eytdiler: Biz ṡāḡib-i ḡuvvetiz ve cenge ḡādirüz, emr senüñdür. Her niḡe buyurursañ öyle idelüm, didiler. Belḡis didi ki: Şāḡlar bir diyāra gelseler ol diyāruñ 'azizlerini ḡor u zelil iderler, evlā budur ki hediyye ḡönderelüm, müdārā idelüm. Murādı bu idi ki ḡörelüm. Eger Süleymān māla meyl iderse peyḡamber degüldür, pādiṡāḡdur ve eger māla meyl itmezse nebüdür. Çün Süleymān'a Belḡis'ın hediyyesi ma'lüm oldı. Buyurdi, elḡinün yolu üzerine altun kerpiḡler dōṡediler. Haḡret-i Mevlānā bundan ṡoñra Belḡis'ın hediyyesini ve ḡıṡṡasını beyān buyururlar. Bu ḡadarla iḡtiṡā olındı. (KC92a)

Şârihin açıklama yapacağı zaman kullandığı bazı kelimeler mevcuttur. Bunlardan en yoğunu "ya'nî"dir. Şârih ya'nî diyerek metni daha fazla açmakta, okuyucunun daha kolay anlamasını sağlamaya çalışmaktadır:

Nûr-ı ın şems-i şemûsî fâris est

Rûz hâşş u 'âm-râ ü hâris est (4:606)

Bu şeyhün nûrî âfitâb-ı ser-keş üzerine süvâr-ı gâlibdür. Yâhud ma'nâ söyle ola ki şümûs cem'idür. Şems muzâfdur şümûsa. Dimek oldı ki nûr-ı ın şeyh, nûr-ı şems-i şümûs-ı fârisidür. Ya'nî âftâblar âftâbının nûndur ki cem'î nûrlar üzerine fârisidür ya'nî râkib ü gâlibdür. Ya'nî şeyhün nûrî Allâh nûridur. Şeyh Allâh nûrıyla hâşş ü 'amma hârisidür, dimek ola. (KC92b)

Mâ ez-âncâ âmedim incâ ğarib

Tu çerâ maşşûş başı iy edib (5:1123)

Ya'nî eger 'âlem-i 'ademden gelmek risâlete sebep olursa biz cümlemiz 'ademden geldük. Pes nedendür ki sen risâlete maşşûş olasın. Cümleñ üstâdı ve mu'allimi olasın, didiler. (KC147a)

Hem zi-kadr-i teşnegî ne-t'vân burîd (6:66)

Ya'nî teşnelik miqdârı andan içmek içün andan munka'atı olmak olmaz. Ya'nî Hâzret-i Peygamber şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem gibi cihâd u 'ibâdeti kemâ hû Hakk'a idemezseñ yarı miqdârıñca cihâd u 'ibâdetden sa'y u küşîş eylemek lâzımdur. Tâ ki miqdârıñca fazîlet bulasın. (KC187a)

*İhtiyârât-ı Sabûhî'*ye baktığımızda şârihin beyitleri genellikle tek tek ele aldığı görülmektedir. Fakat bazı yerlerde anlamca ilişki bir kaç beyti bir arada şerh ettiği de görülmektedir. Bazen bu beyitleri şerhin öncesine yerleştirmiş, bazen de beytin birinin açıklamasını yaptıktan sonra diğer beyti açıklamanın altına eklemiştir:

İy Hüsameddin ziyâ-yı Zü'l-Celâl

Çünkü mi-bîñi çe mi-cüyî makâl (4:2076)

İn meger bâşed zi-hubb-ı müştehâ

İşkinî hamren ve kul lî-ennehâ (4:2077)

İy Hüsameddin Hakk'ıñ ziyâsı çünkü haqîkat-i hâli görürsin, niçün bizden kıl u kâl u beyân-ı hâle tâlib olursın? Meger senün gördükden sonra beyâna tâlib olduğun, iştihâ itdüğün nesneye ziyâde maḥabbetündendür ki dirsın: *İşkinî hamren ve kul lî-ennehâ hamren* ya'nî baña şarâbı içür ve di ki taḥkîken şu saña virdüğüm şarâbdur, di. Zîrâ göz şarâbuñ levnin görmekle nûrâniyyet taḥşîl eyler ve müşâm-ı râ'ihâsından zevk ider ve ağız ta'mından hişşe-dâr olur kulaḥ maḥrûm ḳalmasıñ diyü ismini de zikr eylemek lâzımdur, dimek olur. Bu şarâba ziyâde maḥabbetdendür. Pes iy Hüsameddin sen daḥı haqîkat-i hâli 'ayne'l-yakîn görürken beyân taleb eyledüğün hemân aña beñzer. (KC104a)

Çünkü maḥmûlun bihi ne-b'ved ledeyh

Nîst mümkün bûd maḥmûlun 'aleyh (5:583)

Maḥmûlun bih olmayıcaḳ maḥmûlun 'aleyh mümkün degüldür. Maḥkûmun 'aleyh ve maḥkûmun bih ma'nâsınadır. -İnne lî'l-maḥmeliyye tarafeyn eḥaduhumâ ve huve'l-maḥkûmu 'aleyhi yusemmâ mevzû'en ve's-şânî ve huve'l-maḥkûm bihi yusemmâ maḥmûlen-, pes maḥkûmun 'aleyh mübtedâ ve maḥkûmun bih ḥaberdür. Mevzû' mübtedâ ve maḥmûl ḥaber olduğı gibi maḥmûlun 'aleyh ve maḥmûlun bih daḥı bu ma'nâyadır. Lâkin Hâzret-i Mevlânâ'nun murâdı işlâḥât-ı 'ilm-i mantıḳ icrâ eylemek degüldür. Belki hemân mevḳûf ve mevḳûfun 'aleyh ma'nâsı murâd olunur. Ya'nî şevâb-ı infâḳ infâḳa mevḳûfdur. Infâḳ mâl-ı dünyânun vücûdına mevḳûfdur ve daḥı *ışbirü* ve *şâbirü* emrinün vücûdı meyl ü rağbet-i şehvât-i nefse mevḳûfdur ve şehvâtun vücûdı daḥı ekl ü

şurba mevķũdur. *Ve lâ-tusrifũ*, nehy dağı ŗhehvāta mevķũdur. Ŗarřla cezā gibidũr ki biri birinũn vũcũdını mũstelzemdũr. Nitekim buyurur. Beyt:

Çũnki renc-i ŗabr ne-b'ved m'er turā
Ŗarř ne-b'ved pes (16) fũrũ n'-āyed cezā (5:584) (KC137a)

Ŗārih ŗerhinini desteklemek için eserine, ŗair ismi zikretmeden manzum parçalar da yerleştirir. Bu konuya detaylı bir şekilde "Manzum İktibaslar" bũlũmũnde değinilecektir:

Ebter odur ki 'aķabinde evlādı ve ensābı ķalmaya ve ĥayr-ile zıkr olunmaya ammā senũn zũrriyyetũn ve ĥũsn-i řitũn ve iřtiĥarũn ve āřār-ı fażluñ tā ķıyāmete dek zıyāde olacaķdur.

Beyt:

Āřār-ı iķtidār-ı tu tā ĥařr muttaşıl
Ĥıřm-ı siyāh-rũy-ı tu bĩ-ĥāřıl u ĥacıl

Bu sũrenũn sebeb-i nũzũlı odur ki: Bir gũn Ĥazret-i Sultān-ı Enbiyā şalla'llāhu 'aleyhi ve ālihi ve sellem Bābu Benĩ Seĥm ķurbında 'Āř bin Vā'il'e rāst geldi. Bir miķdār muřāĥabet idũp Ĥazret-i Peyĥamber şaşra ıķdı. (KC152a)

Eserin bir şerh metni olmasından, mũridlerin anlamasını kolaylaştırmak için yazılmasından dolayı řārih elinden geldiğince farklı ögeler kullanarak metni açıklamaya çalışmaktadır. Fakat bu metod belli bir sistem dahilinde yapılmadığı için neredeyse her beytin açıklaması farklı özellikler barındırmaktadır. Bazı beyitler tercũme edilip arkasından kısaca açıklanırken, bazı beyitler sayfalarca açıklanmaktadır. Bu durum beytin içinde ihtiva ettiği āyetin içeriğiyle ilgili de olabilmektedir. İçinde bir kıssa veya mũřkil bir konu mevcut olan āyetlerin yer aldığı beyitler oldukça uzun anlatılırken, bu unsurları taşımayanların şerhi daha kısa tutulmuştur.

Sabũĥĩ sadece beyitlerde değil başlıklarda da açıklamalar yapmıştır. Açıklanan bu başlıkların yine āyet/hadis veya kıssa ihtiva ettiği gũrũlmektedir.

Klasik řerhlerde gũrũlebilen kelime, cũmle ve gramer açıklamalarına oldukça az yer verildiđi gũrũlmektedir. Bu durumda řerh hakkında genellikle anlam ūzerinden açıklamalara gidilmiřtir, řeklĩ unsurlara oldukça az yer verilmiřtir, denilebilir.

3.2.3. İktibas Kullanımı

Sۆzlüklerde ateşten kۆz almak anlamlarında kullanılan iktibas, mecazĩ anlamda "bilgiyi elde etmeye çalışmak, birinin ilminden istifade etmek" şeklinde kullanılmaktadır. (Durmuş, 2000: 52; Saraç, 2012: 57) İlk zamanlar sadece āyet ve hadislerden yapılan alıntılar için kullanılmasına rağmen zamanla Arapça-Farsça-Tũrke manzum alıntılar ve kelām-ı kibarlar için de kullanılmaya başlanmıştır. İktibasların asıl amacı metne akıcılık kazandırmak, ifadeyi gũzelleřtirmektir.

Şerh metinlerine bakıldığında şârihler, şerh ettiği beyti/mısrayı veya kelimeyi daha net açıklayabilmek, delillendirmek ve örneklendirmek için iktibasa başvurmuşlardır. Böylelikle kapalı bir anlamı açmaya çalışan şârihler, okuyucunun metni daha iyi anlamasına yardımcı olmaktadır. Şârih iktibas kullanarak kendi okuduğu eserleri, edebî zevkini, diğer şairlerle etkileşimini de ortaya koymuş olur. Böylelikle eser hem kaynak bakımından zenginleşir hem de üsluba akıcılık kazandırılmış olur.

Sabûhî *İhtiyârât-ı Sabûhî*'sinde özellikle âyet ve hadis iktibaslarına bolca yer vermektedir. Bundaki amaç *Mesnevî*'nin içine yerleştirilmiş âyet ve hadislerin tespit edilip açıklanmaya çalışılmasıdır. Aynı zamanda manzum iktibaslara da oldukça fazla yer vermektedir. Özellikle ilk üç ciltte bu durumla yoğun olarak karşılaşmaktadır.

Bu bölümde sırayla Âyet İktibasları, Hadis İktibasları, *Mesnevî*'deki Diğer Beytlerden İktibaslar, Manzum İktibaslar, Mensur İktibaslar incelenmiştir. İktibasların kullanım şekilleri ve amaçları bu başlıklar altında detaylıca ele alınmıştır.

3.2.3.1. Âyet İktibasları

Sabûhî Ahmed Dede *İhtiyârât*'ın sebeb-i teşrihinde:

“Ba‘zı ihvân-ı şafâ ve hullân-ı vefâ ibrâm u ilhâh eylediler ki *Meşnevî-i Şerîf*’de vâkı‘ olan âyât u ehâdisüñ ve ‘Arabî ebyâtüñ tefsîrin ve ba‘zı müşkil olan ebyâtın icâz u ihtisâr üzre Türkî ‘ibâretle şerh eyleyem, tâ ki tâlibân-ı mübtedîye fehmi âsân ola.” (KB2a:17) demektedir.

Bu açıklama gösteriyor ki; eserin ortaya çıkış amacı öncelikle *Mesnevî*'de mevcut olan ve içerisinde âyet ve hadis bulunduran beyitleri şerh etmektir. Bu sebeple eserde bolca âyet ve hadise rastlanmaktadır.

Sabûhî âyetlere yer verirken üç şey dikkat çekmektedir:

1. Açıklamada bahsedilen âyet veya âyetin bir parçasının orijinal haliyle beytin içerisinde yer aldığı bölümler:

Nâ-hoşet n'âyed maqâl-i ân emîn (6:95)

Ol emîn ki Hâzret-i İbrâhîm ‘aleyhi's-selâmdur. Anuñ maqâl-i rûh-perveri saña hoş gelmez.

Der-nubî ki *lâ-uḥibbu'l-âfilîn* (6:95)

Ya‘nî Qur‘ân-ı ‘Azîm’de Hâzret-i İbrâhîm’üñ bu kelâmı saña hoş gelmez ki Cenâb-ı ‘İzzet sûre-i En‘âm’da haber virdi:

Fe-lemmâ cenne ‘aleyhi'l-leylu re‘â kevkebâ kâle hâzâ rabbî fe-lemmâ efêle kâle lâ-uḥibbu'l-âfilîn.

Ya‘nî Hâzret-i İbrâhîm’üñ *lâ-uḥibbu'l-âfilîn* didügi ya‘nî gürüb idicileri sevmüzüm didügi saña hoş gelmez. Sevmüzüm demek bu maḥalde gürüb idicileri ilâh ittiḥâz eylemezüm, dimekdür. (KC187b)

2. Açıklamada bahsedilen âyet ve âyetin bir parçasının tercüme olarak veya âyeti hatırlatıcı kelime/kelimelerin beyitte yer aldığı bölümler:

Hem-çünân ki aşhâb-ı Fil ü kavm-i Lût

Kerdişân mercûm çün hûd ân sühût (5:1469)

Ya' nî Allâh'dan gayrı müşterî taleb eyleme ki ziyân eylersin. Şeytân seni kendü gibi mercûm eyler. Nitekim aşhâb-ı Fil'i ve kavm-i Lût'ı mercûm eyledi. Hâk Ta' âlâ aşhâb-ı Fil'i şeytân söziyle 'amel eyledükleri için ebâbil kuşlarına emr eyleyüp fındık kadar taşcağızlar-ile recm itdürüp cümlesin helâk eyledi. Nitekim buyurur:

Ve ersele 'aleyhim tayran ebâbil. Termihim bi-hicâretin min-siccil. Fe-ce'alehum ke'aşfin me'kûl.

Ve ersele 'aleyhim, ve dağı gönderdi Allâh Ta' âlâ aşhâb-ı Fil üzerlerine; *tayran*, bir cins kuşlar; *ebâbil*, gürûh gürûh her birinûn minkârında bir taş ve iki niçesinde iki taş her taşuñ üzerinde bir kâfirûn ismi yazılmış; *termihim*, birağurlardı ol leşker-i küffârûn üzerine; *bi-hicâretin*, ol taşları; *min-siccil*, seng kilden mu'arrebdür ya' nî balçıkdan taş olmışdur ol taşlar; *fe-ce'alehum*, pes Allâh Ta' âlâ ol leşkeri eyledi ol taşlar-ile; *ke'aşfin*, berg-gâh gibi ve şol kaşal yaprağı gibi ki; *me'kûl*, ekl olunmuş ola. Kinâyetdür ol kavmûn istişâlinde ve kavm-i Lût'ın üzerlerine taşlar yağdurup şehrlerinûn altın üstine döndürüp cümlesin helâk eyledi. Nitekim buyurur:

Fe-lemmâ câ'e emrunâ ce'alnâ 'âliyhâ sāfilehâ ve emtarnâ 'aleyhâ hicâraten min-siccilin. (KC156a)

Nefy-i zîd kerd ez-behişt ân bî-naẓîr

Ki ne-bâşed şems u zıddeş zemherîr (6:58)

Sûre-i İnsân'da olan âyet-i kerîmeye işâretdür:

Muttekî'îne fihâ 'ale'l-erâ'iki, lâ-yeravne fihâ şemsen ve lâ-zemherîrâ.

Muttekî'îne fihâ, -hâl minhum fî-cezâ'hum ev şıfatul'-cenne- ya' nî cezâ'humda olan humdan hâldür yâhud cennet lafzınuñ şıfatıdır. Ma' nâ ol cennet içinde müttekî oldukları hâlde dimek olur. *'Ale'l-erâ'iki*, erâ'ikenûn cem'idür serîr ma' nâsinadır. Ya' nî serîrler ve tahtlar üzerinde müttekî oldukları hâlde; *lâ-yeravne fihâ*, görmezler bunlar cennet içinde; *şemsen ve lâ-zemherîrâ*, ne harâret-i şems ve ne burûdet-i zemherîr görürler. Ya' nî dünyâ hevâsı gibi yaz u kış olmaz. Cennetûn hevâsı gâyetde mu' tedil u hayât-bağşdur. (KC187a)

3. Açıklamada bahsedilen âyetin beytte yer almadığı fakat beytin açıklamasını desteklemek için kullanıldığı bölümler:

Ger ne kûh u seng bā-dîdār şud

Pes çerā Dāvud-rā ü yār şud (4:2415)

Yā cibālu evvibî me'ahu ve'l-tayra maẓmûn-ı şerîfince bu seng ü kûh eger hiṭâb-ı Hâkḳ'ı istimâ' itmese Hâzret-i Dāvud'la âvâze nice yār olurdu. (KC107a)

Ki bi-kun iy bende im'ân-ı nazar (6:2181)

Fa'tebirü yā uli'l-ebşâr hükmince 'ibretle ve diğkatle nazar eyle iy bende. (KC207a)

Mesnevî'nin "belki her on mısraından birinde Mevlânâ'nın ya bir âyet ya bir hadis zikrederek fikir ve iddiasını o en büyük kaynaklara" (Kabaklı, 1976:196) dayandırması onun magz-ı Kur'ân olarak nitelendirilmesine sebep olmuştur. Sabûhî Ahmed Dede de eserinin dördüncü, beşinci ve altıncı ciltlerinde âyet iktibası kullanıldığını tespit ettiği 369 adet beyti şerh etmiştir. Yukarıda örneklerini verdiğimiz gibi ilk iki bölüme ait olan âyetler çoklukla uzun uzun açıklanmışken üçüncü bölümün altında yer alan âyetler anlatımı destekleme amacıyla kullanılmasından dolayı açıklanmamış, genellikle sadece âyet olarak yer almıştır.

Sabûhî Ahmed Dede eserinin dördüncü, beşinci ve altıncı ciltlerinde toplamda 568 adet âyet iktibası yapmıştır. Bu âyetleri vermeden önce veya âyetten hemen sonra belli başlı ifadeler kullanmaktadır. Bu ifadeler sayesinde şârihin bir âyetten bahsedeceğini veya bir âyetten bahsettiğini anlayabiliyoruz.

Buyurur/buyurdu şeklindeki ifadeler:

Nitekim sûre-i Yâsîn'de buyurur (KC89a:19), Sûre-i 'Arâf'da buyurur (KC90b:5), Nitekim Cenâb-ı 'İzzet buyurur (KC93a:17), Nitekim Hâzret-i Hüdâ buyurur (KC94a:14), işâretdür ol âyet-i kerîmeye ki sûre-i Âli İmrân'da buyurur (KC103b:9), Sûre-i Kehf'de ve sûre-i hamîmu's-Secde'de buyurur (KC109a:1), Nitekim sûre-i Meryem'de buyurur (KC117a:18), Sûre-i İbrâhîm'de buyurur (KC118a:2), Sûre-i hamîm-i Şûrâ'da buyurur (KC126a:14), Nitekim sûre-i Kâmer'de buyurur: (KC159a:17), Nitekim sûre-i hamîm-i Şûrâ'da buyurur(KC182a:14), Zîrâ Hâzret-i Hüdâ sûre-i 'Ankebût'da buyurur (KC186a:4), Evâhîr-i sûre-i Ahzâb'da buyurur (KC189b:3), Nitekim sûre-i Zümer'de buyurur (KC188a:14), Nitekim sûre-i Tevbe'de buyurdu (KC196a:3), Nitekim sûre-i Tâhâ'da buyurur (KC208b:19), Nitekim sûre-i Kaşâş'da beyân buyurdu (KC209a:3), Sûre-i Hucûrât'da buyurdu (KC210b:12)

Bu ifadeler metnin içinde en sık geçen ifadelerdir.

Doğrudan âyetin ait olduğu sureyi belirten ifadeler de mevcuttur:

Bu âyet sûre-i Yâsîn'dedir tamâm-ı âyet budur (KC130b:6), Bu âyet-i kerîme sûre-i Kehf'dedir (KC162a:7), Bu âyet-i kerîme sûre-i Âl-i İmrân'dadır (KC164a:8), Bu âyet sûre-i Mâ'idedir: (KC190b:4)

Âyetin suredeki yerini belirttiği ifadeler de görülmektedir:

Ya'nî bizüm Allâh'ımız sûre-i 'Alâk'ın âhîrinde (KC86b:9), Sûre-i Hucûrât'ın evvelindedir (KC115a:5), Sûre-i A'râf'ın âhîridir(KC117a:6), Sûre-i En'âm'ın evâhîrinde buyurdu (KC184a:13)

"İşarettir" şeklindeki ifadeler de metin içinde yer almaktadır:

Sûre-i Neml'de olan âyete işâretdür (KC94b:11), Sûre-i Mülk'de bu âyet-i kerîmeye işâretdür (KC105b:11), Sûre-i Mâ'ide'de olan âyet-i kerîmeye işâretdür (KC166a:5), Sûre-i Mülk'de bu âyet-i kerîmeye işâretdür (KC174a:16), Sûre-i Vâkı'a'da olan âyete işâretdür (KC181a:5), İşâretdür ol âyet-i kerîmeye ki sûre-i hamîmül-Zuhruf'dadır (KC183b:6)

Bazı yerlerde âyetin iktibas/istişhad olduğu belirtilir:

Sûre-i En'âm'da olan âyet-i kerîmeden iktibâsdur (KC139b:7), Hâzret-i Mevlânâ bu maзмün üzerine bu âyet-i kerîmeyi istişhâd buyururlar (KC143b:13), Anlara cevâb için bu âyet-i kerîmeyi istişhâd iderler ki (KC170a:4), Sûre-i (11) Zümer'de bu âyet-i kerîmeden iktibâsdur (KC194a:11)

Bunlar dışında âyete geçiş yapılırken kullanılan farklı farklı ifadeler de mevcuttur:

Hâzret-i Âdem ü Havvâ didiler (KC98b:5), İbn-i Mes'ûd'dan rağıya'llâhu 'anhı rivâyetdür ki resûlu'llâh şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem bu âyet-i kerîmeyi okudu (KC111b:10), Nitekim Hâk Ta'âlâ sûre-i Meryem'de hikâyet buyurur: (KC129b:9), Cenâb-ı Melikü'l-'Allâm sûre-i En'âm'da anuñ ahvâlinde haber virdi (KC152b:6), Sebeb-i tevbesi bu âyet-i kerîme olmışdur (KC176b:1), Pes bu âyet-i kerîme hükmiyle ki (KC215a:15)

Âyetlerden önce yer alan bu kullanımların yanı sıra âyetlerin bitiminde kullanılan bazı ifadeler de bulunmaktadır:

... buyurdu. (KC91a:14), ... maзмününca (KC96a:11), ... maзмün-ı şerîfince (KC107a:18), ... hükmince (KC107b:15), ... fehvâsınca (KC124a:7), ... fehvâ-yı şerîfince (KC139a:4), ... diyü buyurmuşdur. (KC145a:8), ... maзмün-ı sa'âdet-mağrûnıyla (KC146b:3), ... diyü, buyurdu (KC146b:6), ... naşş-ı şerîfi bu zannı def' ider.

(KC156a:1), ... fehvā-yı laṭifince (KC213a:12), ... maẓmūnı üzere (KC216a:11), ... naşş-ı şerîfî mücebince (KC219a:6)

Bunlara ek olarak Sabûhî, şerhinde iktibas yaptığı âyetlerin açıklamalarını da farklı metodlarla ele almıştır.

Şerh metni içerisinde iktibas yaptığı 180 tane âyette önce âyet verilmiş, daha sonra âyetin tercümesi yapılmış veya âyet açıklanmıştır:

Ki berâyem ber-ser-i küh-ı meşîd
Minnet-i Nühem çerā bāyed keşîd (4:1409)

Seāvî ilā-cebelin ya'sımunî mine'l-mā'î. Ya'nî tizcek 'an-ḳarîb bir küh-ı müşeyyed ü bülendüñ cānibine me'vā iderüm, hıfz ider beni şuda helāk olmağdan, didi. (KC99a)

Çün Fuḳayl-i rāh-zenî k'ü rāst bāht
Z'ān ki deh merde be-süy-ı tevbe tāht (5:3161)

Fuḳayl ibn-i 'Ayāz gibi ki ḫarāmiliği terk idüp tarîḳ-i Ḥaḳ'da toğrı oynadı. Ya'nî tevbe idüp Ḥaḳḳ'a toğrıldı. Sebeb-i tevbesi bu âyet-i kerîme olmuştur:

E lem ye'nî lillezîne āmenū en taḥşe'a ḳulūbuhum li-zikri'llāhi. Ya'nî şol vaḳt gelmedi mi ol kimseler içün ki îmān getürdiler tā ki ḳalbleri ḳorḳa Allāh'ıñ zikri içün. Ya'nî Allāh'ı zikr idüp ḳorḳalar, yaramaz 'amelden ferāğat ideler. Fuḳayl ibn-i 'Ayāz bunu işidüp, belî yā Rab vaḳt gelmişdür, diyüp der-hāl tevbe eyleyüp Cenāb-ı Ḥaḳḳ'a yaḳın-i tamām ile teveccüh eyledi. (KC176a)

Der-miyān-ı her du baḫr in leb merec (6:4280)

İrsāl ma'nāsınadır. Ammā kendüler berzaḫ ma'nāsın murād eylemişler. Süre-i er-Raḫmān'da bu âyet-i kerîmeye imādur:

Merece'l-baḫreyni yelteḳiyān. Beynehumā berzaḫun lā-yebḡiyān. Ya'nî bir söz vardur ki düzaḫdan gelür, pür-ḫarecdür, şetm-i ğalîz ve iftirā gibi ve bir söz daḫı vardur ki cān-fezā vü medḥ ü şenā gibi. İkisi daḫı leb cānibine gelür. Eger merec irsāl ma'nāsına olursa acı söz ve tatlu söz ki baḫr-i telḥ u baḫr-i şirîn meşābesindedür, lebden irsāl olunur demek olur ve eger merecten berzaḫ ma'nası ḳaşd olunursa leb-i berzaḫdur, acı sözle tatlu sözün mābeyninde demek olur. (KC228b)

Yine metin içinde 123 tane âyette, önce âyet verilmiş daha sonra âyet parça parça tercüme edilmiştir/açıklanmıştır:

Nām *ke'l-en'ām* kerd ān ḳavm-rā
Z'ān ki nisbet-ğü be-yaḳzā nevm-rā (4:1521)

Ol ḳavmüñ nāmını *ke'l-en'ām* didi Ḥaḳḳ Ta'ālā Ḳur'ān'da. Nitekim süre-i A'rāf'da buyurdi:

Ulā'ike ke'l-en'āmi bel hum eḳallu.

Ulā'ike ke'l-en'āmi, bu gürüh ḫayvān gibidürler. Ya'nî bunlarda añlamak ve maşnu'āta 'ibret göziyle naẓar eylemek ve kelām-ı Ḥaḳḳ'ı tedebbürle istimā' eylemek olmaduğundan ve daḫı bunların ḫavāss-ı zāhir ü bāṭınları ve 'aḳlları esbāb-ı ma'îşete müteveccih olduğundan ve ma'îşet üzerine maḳşūr olduğundan bunlar ḫayvān gibidür. Ya'nî himmetlerini ḫurd u ḥ'āb ve lezzāt-ı fāniye şarf iderler. Na'im-i bāḳiye tālib olmazlar. *Bel hum eḳallu*, belki bu gürüh ziyāde gümrahdurlar ḫayvāndan. Zirā ḫayvān mükellef degüldür. Egerçe şer'e muvāfaqatları yokdur. Ammā ḫilāf-ı emr-i ilāhî ile de muttasıf degüldürler. *Ulā'ike humu'l-ğāfilūn*, ol gürüh ki zikr olındı, anlar ğāfillerdür ve ğafletlerinde kāmillerdür. (KC99b)

Der-nubî bi-ş'nev beyāneş ez-Ḥudā
Āyet-i eṣṣāḳne en yaḫmilnehā (6:207)

Evāḫir-i süre-i Aḫzāb'da buyurur:

İnnā ‘araḍne'l-emānete ‘ale's-semāwāti ve'l-arḍi ve'l-cibālī fē-ebeyne en yaḥmilnehā ve eşfaḳne minhā ve ḥamelehe'l-insānu innehu kāne ḡalūmen cehūlen.

İnnā, taḥkīken biz; *‘araḍne'l-emānete*, emāneti ‘arz eyledik; *‘ale's-semāwāti ve'l-arḍi ve'l-cibālī*, āsmānlar üzerine ve zemīn üzerine ve taḡlar üzerine; *fē-ebeyne*, pes ibā eylediler; *en yaḥmilnehā*, emāneti anlara bizüm ḥaml eylememizden; *ve eşfaḳne minhā*, ve daḡı kōrkḡdılar ol emānetden ya'nī anuñ taḡmīlinden; *ve ḥamelehe'l-insānu*, ve ol emāneti insān gōtūrḡ -ma'a ḡu'f bunyetuhū ve raḡāve kuvvetuhū lā-curm fē-inne'r-rā'ī lehā ve'l-ḡā'im bi-ḡuḡūḡehā bi-ḡayri'd-dāreyn-; *innehu*, taḥkīken ol insān; *kāne*, oldı; *ḡalūmen*, -ḡaysu lem yufī bihā ve lem yurā'ī ḡaḡḡehā- ya'nī insān oldı mūbālaḡa ile nefsine ḡulm idici oldı, ol emānete vefā eyleyemediḡi ḡaysıyyetden ve ol emānetūñ ḡaḡḡını rī'āyet idemediḡi eclden; *cehūlen*, -bi-kunhi 'āḡıbetihā- ol emānetūñ künh-i 'āḡıbetin bilmekden cāhil oldı. (KC189b)

Özellikle bu şekilde yapılan âyet açıklamalarında, yukarıdaki örnekte görüldüğü gibi Arapça açıklamalara da yer verilmektedir. Bu Arapça açıklamalar bazen âyet parçasını açıklamak için bazen de âyet parçasını tamamlamak için kullanılmaktadır.

Şârih bazı âyetleri açıklamasız bir şekilde vermiştir. Bu tarz kullanım çoklukla kendi düşüncesini/açıklamasını desteklemek amacıyla kullandığı âyetlerde görülmektedir. Amaç yorumunu delillendirmektir. Eser içerisinde 204 âyet açıklamasız olarak yer almaktadır:

Bāz gerdīd iy resūlān-ı ḡacil
Zer ḡumārā dil be-men ārid dil (4:613)

Altun sizūñ olsun baña rāsī-i dil ve sıdḡ-ı derūn getürūñ, didi. Zīrā idrāk-i Ḥaḡḡ itmek mümkün olmaz ḡalb-i selīm olmayıcaḡ. Nitekim Cenāb-ı 'İzzet buyurur:

İnne fī-ḡālike le-ḡikrā li-men kāne lehu ḡalbun. Ve süre-i Şu'ārā'da buyurur:

Yevme lā-yenfa'u mālun ve lā-benūn. İllā men etā'llāhe bi-ḡalbin selīm. (KC93a)

İrci'ī bi-ḡnūd nūr-ı āftāb
Sūy-ı ehl-i ḡıḡ bāz āmed ḡitāb (5:1262)

Ya'nī āftābuñ nūrī *irci'ī* emrin iḡitdi kendü aḡlı cānibine gerü geldi 'acele ile. Nitekim buyurur:

Yā eyyetuhe'n-nefsu'l-muḡma'innetu. İrci'ī ilā-rabbiki rāḡıyeten marḡıyyeten. Fe'dḡulī fī-'ibādī. Ve'dḡulī cennetī. (KC153a)

Der-nazar būdeḡ maḡāmātu'l-'ibād
Lā-cerem nāmeḡ Ḥudā ḡāhid nihād (6:2864)

Nitekim süre-i Aḡzāb'da buyurdi:

Yā eyyuhe'n-nebiyyu innā erselnāke ḡāhiden ve mubeḡḡiren ve nezīrā. Ve dā'iyen ilā'llāhi bi-iḡnihī ve sirācen munīrā. (KC215a)

Şârih bazı bölümlerde, Mevlânâ'nın beytte iktibas ettiḡi âyete açıklamada yer vermemiştir. Buna benzer bir durum olarak Rusūhî'nin şerhinde görülen ve âyete telmih olduḡu belirtilen kaynak beyitlerin bazılarında, Sabūhî beyti vermiş fakat açıklamada âyetten bahsetmemiştir.

Dīv ber-ḡekl-i Süleymān kerde īst
'İlm-i mekreḡ hest u 'ullimnāḡ nīst (6:4011)

Ya'nī 'ilm mekri vardur cānib-i Ḥaḡḡ'dan kendüye bir 'ilm ta'lim olunmamışdur. (KC225a)

Ger ḡe āverd *enfiḡū-rā* muḡlaḡ ū (5:580)

Eğerce Haḳ Ta'ālā Ḳur'ân-ı 'Azîm'de *entfîḳû* emrini 'ale'l-ıtlâḳ irâd eyledi.

Tu bi-ḥ'ân ki *eksebû ṣumm'entfîḳû* (5:580)

Ya'nî sen şöyle oku ki, kesb eyleñ andan şoñra infâḳ eyleñ. Zîrâ ḡanî olanlar kesb eylemişlerdür, infâḳ iderler. Yâ faḳîr olanlar ne çâre eylesünler, dinilse cevâb budur ki: Kesb eyle andan şoñra infâḳ eyle. Zîrâ faḳîr, faḳîr olduḡı hâlde infâḳla me'mûr degüldür. Zîrâ ḡanî infâḳ eylemek istese faḳîre virür nafaḳayı. Pes faḳîr infâḳla me'mûr olmadı ammâ bir faḳîr infâḳ eylemek murâd itse ṭarîḳ budur ki kesb eyleye andan şoñra infâḳ eyleye. (KC135b)

Mâlikü'l-mülk est bi-dehed mülk-i ḡusn
Yûsufî-râ tâ buved çün mâ' -ı müzn (6:3053)

Haḳ Ta'ālā mâlikü'l-mülkdür mülk-i Ḥüseyn'i virür Yûsufa. Tâ ki ol Yûsuf ola ebr-i sepid ü şâfi vü laṭîfûñ şuyı gibi pâk ü ḡayât-efzâ. (KC217a)

Bu Beyti Rusûhî şu şekilde şerh etmiştir:

Ol Hudâ-yı Mûte'âl şol mâlikü'l-mülkḡdür mülk-i ḡusnidür Yûsufa virür tâ kim mâh ebr gibi olur müzin müznenüñ cem'idür müzne ebr-i sepîde dirler ba'zî nüshada mâh yerine mâ düşmüşdür bu daḡı laṭîfdür ya'nî ḡulillâhumme mâlike'l-mulki tûti'l-mulke men teşâ'u ve tenzi'u'l-mulke mimmen teşâ' ve tu'izzu men teşâ'u ve tuzillu men teşâ'u biyedike'l-ayru inneke 'alâ kulli şey'in ḡadîr âyet-i kerîmesinüñ mücebince sen ol pādşâhlar pādşâhı mâlikü'l-mülke di ki cemî'-i mülküñ mâliki filḡaḳîḡa hemân oldur ve anuñ mülki ḡatı çokdur şol kimseye ki şecâ'at mülkini vire ol bir şîr-i dilîr gibi olub hezerân yaban şıḡırınuñ sürüsinden ḡavf u ḡazer eyler ve şol ḡulına ki mülk-i ḡusni vire anı 'azîz ü cemîl eyler ve maḡbûb-ı ḡulûb ḡılır nitekim Yûsuf-ı Şiddîḡ Ḥazretlerine ḡusn mülkini virdi tâ kim ol Yûsuf ebr-i sepid gibi âb-ı laṭîfî gibi oldu yâḡud şehâb-ı laṭîfûñ mâh-ı münîri gibi 'âleme ziyâ virdi. (Güngör, 2019: 1562,1563)

Bu şerhten yola çıkarak beyitte âyete iktibas olduḡu görölmektedir. Fakat Sabûhî beytin kısa açıklamasını yapmakla yetinmiş, âyete değinmemiştir. Şârihin beyti ele alması iktibas unsurunu fark ettiḡini gösterirken neden açıklamada yer vermediḡi ise belirgin değildir.

Sabûhî'nin şerh metodunu genel olarak ele aldığımızda görüyoruz ki âyet iktibasları -metnin yazılış amacı doğrultusunda- oldukça fazla yer kaplamaktadır. Metin içerisindeki âyetlerin cilt cilt tablosu aşağı yer almaktadır.

Tablo 18. Dördüncü ciltte yer alan âyetler

	Beyit	Sure	Âyet Numarası	Âyet
1	10	İbrâhîm	7	Eḡer şükrederseniz elbette size nimetimi artırırım.
2	11	Alak	19	Secde et ve Rabbine yaklaṡ.
3	19	Yûnus	5	O, güneşi bir ışık (kaynaḡı), ayı da (geceleyin) bir aydınlık (kaynaḡı) kılandır.
4	24	Enbiyâ	107	Ey Muhammed!) Seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.
5	Başlık	Bakara	216	Olur ki, bir şey sizin için hayırlı iken, siz onu hoş görmezsiniz. Yine olur ki, bir şey sizin için kötü iken, siz onu seversiniz.

Tablo 18 (devam). Dördüncü ciltte yer alan âyetler

	Beyit	Sure	Âyet Numarası	Âyet
6	182	Kıyâmet	10	O gün insan "kaçış nereye?" diyecektir.
7	185	Tâhâ	105-107	(Ey Muhammed!) Sana dağların (Kıyâmet günündeki) halini soruyorlar. De ki: "Rabbim onları toz edip savuracak. Onların yerlerini dümdüz, boş bir alan halinde bırakacaktır. Orada hiçbir çukur, hiçbir tümsek göremeyeceksin."
8	223	Yûnus	62	Allâh dostlarına asla korku yoktur, üzüntü de çekmeyecekler
9	282	Yâsîn	18	Dediler ki: "Şüphesiz biz sizin yüzünüzden uğursuzluğa uğradık. Eğer vazgeçmezseniz sizi mutlaka taşlarız ve bizim tarafımızdan size elem dolu bir azap dokunur."
10	295	Tevbe	28	Ey iman edenler! Allâh'a ortak koşanlar ancak bir pislikten ibarettir. Artık bu yıllarından sonra, Mescid-i Haram'a yaklaşmasınlar.
11	326	A'râf	23	Dediler ki: "Rabbimiz! Biz kendimize zulüm ettik. Eğer bizi bağışlamaz ve bize acımazsan mutlaka ziyan edenlerden oluruz."
12	Başlık	Hucurât	10	Mü'minler ancak kardeşirler. Öyleyse kardeşlerinizin arasını düzeltin. Allâh'a karşı gelmekten sakının ki size merhamet edilsin
13	Başlık	Bakara	36	Onlardan hiçbirini diğerinden ayırt etmeyiz.
14	443	Yâsîn	32	Onların hepsi de mutlaka toplanıp (hesap için) huzurumuza çıkarılacaklardır
15	465	Nahl	7	Onlar ağırlıklarınızı, sizin ancak zorlukla varabileceğiniz beldelere taşırlar.
16	561	Bakara	261	Mallarını Allâh yolunda harcayanların durumu, yedi başak bitiren ve her başakta yüz tane bulunan bir tohum gibidir. Allâh dilediğine kat kat verir.Allâh lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir.
17	Başlık	Neml	17	Süleyman, Dâvûd'a varis oldu.
18	Başlık	Sâd	35	Ey Rabbim! Beni bağışla. Bana, benden sonra kimseye layık olmayacak bir mülk (hükümlerlik) bahşet!
19	610	Tahrîm	8	Onların nûrları önlerinden ve sağlarından aydınlatır, gider. "Ey Rabbimiz! nûrumuzu bizim için tamamla, bizi bağışla; çünkü senin her şeye hakkıyla gücün yeter" derler.
20	613	Kâf	37	Şüphesiz bunda, aklı olan yahut hazır bulunup kulak veren kimseler için bir öğüt vardır.
21	613	Şuarâ	88	O gün ki ne mal fayda verir ne oğullar! Allâh'a arınmış bir kalp ile gelen başka.
22	673	Yûsuf	19	Bir kervan gelmiş suçularını suya göndermişlerdi. Sucu kovasını kuyuya salınca "Müjde! Müjde, İşte bir oğlan!" dedi.
23	722	Yûnus	25	Allâh esenlik yurduna çağırır ve dilediğini doğru yola iletir.
24	787	Hicr	74	Üzerlerine de balçıktan pişirilmiş taşlar yağdırdık
25	790	Yâsîn	65	O gün biz onların ağızlarını mühürleriz. Elleri bize konuşur, ayakları da kazandıklarına şahitlik eder.
26	870	Neml	17-18	Süleyman'ın, cinlerden, insanlardan ve kuşlardan meydana gelen orduları onun önünde toplandı. Hep birlikte düzenli olarak sevk ediliyorlardı. Nihâyet karınca vadisine geldikleri vakit bir karınca, "Ey karıncalar! Yuvalarınıza girin, Süleyman ve ordusu farkına varmadan sizi ezmesinler" dedi.

Tablo 18 (devam). Dördüncü ciltte yer alan âyetler

	Beyit	Sure	Âyet Numarası	Âyet
27	898	Mü'minûn	12-14.	Andolsun, biz insanı, çamurdan (süzülmüş) bir özden yarattık. Sonra onu az bir su (meni) hâlinde sağlam bir karargâha (ana rahmine) yerleştirdik. Sonra bu az suyu “alaka” hâline getirdik. Alakayı da “mudga” yaptık. Bu “mudga”yı da kemiklere dönüştürdük ve bu kemiklere de et giydirdik. Nihâyet onu bambaşka bir yaratık olarak ortaya çıkardık. Yaratılanların en güzeli olan Allâh'ın şâni ne yücedir!
28	899	İnsân	1-2.	İnsan (henüz) anılır bir şey değilken (yaratılmamışken) üzerinden uzunca bir zaman geçti. Şüphesiz biz insanı, karışım hâlindeki az bir sudan (meniden) yarattık ve onu imtihan edeceğiz. Bu sebeple onu iştir ve görür kıldık.
29	902	Neml	38-40	Süleyman, “Ey ileri gelenler! Onlar bana teslim olmadan önce hanginiz bana onun (kraliçenin) tahtını getirebilir?” Cinlerden bir ifrit, ”Sen yerinden kalkmadan ben onu sana getiririm ve şüphesiz ben, buna güç yetirecek güvenilir biriyim” dedi. Kitaptan bilgisi olan biri, “Ben onu, gözünü kapayıp açmadan önce sana getiririm” dedi
30	906	Neml	40	(Süleyman A.S) böylece onun yanında (önünde) durduğunu görünce: “Bu Rabbimin bir fazlıdır (lütfudur).
31	975	Fetih	28	O, Peygamberini hidâyet ve hak din ile gönderendir. (Allâh) o hak dini bütün dinlere üstün kılmak için (böyle yaptı). Şahit olarak Allâh yeter.
32	1118	Tebbet	5	Bükülmüş liften
33	1119	Yâsîn	8	Biz onların boyunlarına çenelerine kadar dayanan halkalar geçirdik, bu yüzden kafaları yukarı kalkık durmaktadır
34	1120	İsrâ	13	Her insanın amelini boynuna yükledik. Kıyâmet günü kendisine, açılmış olarak karşılaştacağı bir kitap çıkaracağız
35	1177	Zümer	67	Allâh'ın kadrini gereği gibi bilemediler. Yeryüzü Kıyâmet gününde bütünüyle O'nun elindedir. Gökler de O'nun kudretiyle dürülmüştür
36	1180	Bakara	153	Ey iman edenler! Sabrederek ve namaz kılarak Allâh'tan yardım dileyin. Şüphe yok ki, Allâh sabredenlerle beraberdir.
37	1301	Mâide	27	(Ey Muhammed!) Onlara, Âdem'in iki oğlunun haberini gerçek olarak oku. Hani ikisi de birer kurban sunmuşlardı da, birinden kabul edilmiş, ötekinden kabul edilmemişti. Kurbanı kabul edilmeyen, “Andolsun seni mutlaka öldüreceğim” demişti.
38	1305	Mâide	31	Nihâyet Allâh, ona kardeşinin ölmüş cesedini nasıl örtüp gizleyeceğini göstermek için yeri eşeleen bir karga gönderdi
39	1307	Mâide	31	“Yazıklar olsun bana! Şu karga kadar olup da kardeşimin cesedini örtmekten âciz miyim ben?” dedi.
40	1307	Mâide	31	Artık pişmanlık duyanlardan olmuştu.
41	1308	Necm	17	Göz (gördüğünden) şaşmadı ve (onu) aşmadı
42	1360	Rûm	50	Allâh'ın rahmetinin eserlerine bak! Yeryüzünü ölümünden sonra nasıl diriltiyor.
43	1388	A'râf	23	“Rabbimiz! Biz kendimize zulüm ettik. Eğer bizi bağışlamaz ve bize acımazsan mutlaka ziyan edenlerden oluruz.”

Tablo 18 (devam). Dördüncü ciltte yer alan âyetler

	Beyit	Sure	Âyet Numarası	Âyet
44	1392	Hicr	39-40	İblis, “Rabbim! Beni azdırmana karşılık, andolsun ki yeryüzünde kötülükleri onlara güzel göstereceğim, içlerinde ihlâsa erdirilmiş kulların hariç, onların hepsini azdıracağım” dedi.
45	1408	Hûd	42	Yavrucuğum, bizimle beraber sen de bin
46	1409	Hûd	43	Ben, kendimi sudan koruyacak bir dağa sığınacağım
47	Başlık	Müzzemmil	1-4	Ey örtünüp bürünen (Peygamber)! Kalk, birazı hariç olmak üzere geceyi; yarısını ibadetle geçir. Yahut bundan biraz eksilt. Yahut buna biraz ekle. Kur’an’ı ağır ağır, tane tane oku.
48	1465	A'râf	204	Kur’an okunduğu zaman ona kulak verip dinleyin ve susun ki size merhamet edilsin.
49	1474	Ali İmran	54	Onlar tuzak kurdular. Allâh da tuzak kurdu. Allâh, tuzak kuranların en hayırlısıdır.
50	1521	A'râf	179	İşte bunlar hayvanlar gibi, hatta daha da aşağıdadırlar.
51	Başlık	Tevbe	125	Kalplerinde hastalık olanların ise, pisliklerine pislik katmış (küfürlerini artırmış), böylece kâfir olarak ölüp gitmişlerdir.
52	Başlık	Tevbe	124	Herhangi bir sûre indirildiğinde, içlerinden, (alaylı bir şekilde) “Bu hanginizin imanını artırdı?” diyenler olur. İman etmiş olanlara gelince, inen sûre onların imanını artırmıştır. Onlar bunu birbirlerine müjdelerler.
53	Başlık	Bakara	26	(Allâh) onunla birçoğunu dalâlette bırakır, birçoğunu da onunla hidâyete erdirir
54	1643	Yûsuf	64	Fakat Allâh koruyucuların en hayırlısıdır ve O rahmet edenlerin en çok rahmet edenidir
55	Başlık	Tâhâ	68	Bunun üzerine Mûsâ, içinde bir korku hissetti. Şöyle dedik: “Korkma (ey Mûsâ!). Çünkü, sensin en üstün olan.”
56	1724	Enfâl	17	Attığın zaman da sen atmadın, fakat Allâh attı
57	1759	Zümer	10	Allâh'ın arzı geniştir
58	1761	Bakara	261	Mallarını Allâh yolunda harcayanların durumu, yedi başak bitiren ve her başakta yüz tane bulunan bir tohum gibidir. Allâh, dilediğine kat kat verir.
59	1766	Gâşiye	8-14.	O gün birtakım yüzler vardır ki, nimet içinde mutludurlar. Yaptıklarından dolayı hoşnutturlar. Yüksek bir cennettirler. Orada hiçbir boş söz işitmezler. Orada akan bir kaynak vardır. Orada yüksek tahtlar, konulmuş kadehler vardır.
60	1768	Kamer	55	Muktedir bir hükümdarın katında, doğruluk meclisindedirler.
61	1779	A'râf	27	Çünkü o ve kabilesi, onları göremeyeceğiniz yerden sizi görürler
62	1788	Hicr	17-18	Onu kovulmuş her şeytandan koruduk. Ancak kulak hırsızlığı eden olursa, onu da parlak bir ateş takip etmektedir.
63	1899	Şûrâ	40	Bir kötülüğün karşılığı, onun gibi bir kötülüktür (ona denk bir cezadır).
64	1899	Rad	11	Şüphesiz ki, bir kavim kendi durumunu değiştirmedikçe Allâh onların durumunu değiştirmez.
65	2005	En'âm	151	De ki: “Gelin”.
66	2005	Ali İmran	64	De ki: “Ey kitap ehli! Bizimle sizin aranızda ortak bir söze gelin: Yalnız Allâh’a ibadet edelim. O’na hiçbir şeyi ortak koşmayalım.

Tablo 18 (devam). Dördüncü ciltte yer alan âyetler

	Beyit	Sure	Âyet Numarası	Âyet
67	2027	Yûnus	25	Allâh, esenlik yurduna çağırır ve dilediğini doğru yola iletir.
68	2041	Rûm	50	Allâh'ın rahmetinin eserlerine bak! Yeryüzünü ölümünden sonra nasıl diriltiyor.
69	2080	Kalem	4	Sen elbette yüce bir ahlâk üzeresin
70	2081	Necm	1-2.	Battığı zaman yıldıza andolsun ki, arkadaşınız (Muhammed haktan) sapmadı ve azmadı.
71	2081	Abese	1-2.	Kendisine o âmâ geldi diye Peygamber yüzünü ekşitti ve öteye döndü
72	2097	Kehf	25	Onlar mağaralarında üç yüz yıl kaldılar. Buna dokuz daha eklediler.
73	2098	Yûsuf	31	Kadınlar Yûsuf'u görünce, onu pek büyüttüler ve şaşkınlıkla ellerini kestiler.
74	2099	Tâhâ	71	Mutlaka sizi hurma dallarına asacağım
75	2099	Şuarâ	50	Sihirbazlar şöyle dediler: "Zararı yok, mutlaka Rabbimize döneceğiz."
76	Başlık	Kasas	30	Şüphesiz ben, evet, ben âlemlerin Rabbi olan Allâh'ım.
77	2102	Enbiyâ	25	Şüphesiz, benden başka hiçbir ilâh yoktur. Öyleyse bana ibadet edin.
78	2281	Mülk	8-10.	Oraya her bir topluluk atıldıkça oranın bekçileri onlara, "Size bir uyarıcı gelmemiş miydi?" diye sorarlar. Onlar da şöyle derler: "Evet, bize bir uyarıcı gelmişti. Fakat biz onu yalanlamış ve 'Allâh hiçbir şey indirmemiştir. Siz ancak büyük bir sapıklık içindesiniz' demiştik." Yine şöyle derler: "Eğer kulak vermiş veya aklımızı kullanmış olsaydık, şu alevli ateştekilerden olmazdık."
79	Başlık	En'âm	28	Eğer çevrilselerdi, elbette kendilerine yasaklanan şeylere yine döneceklerdi. Şüphesiz onlar yalancılardır.
80	Başlık	En'âm	27	(Onların ateşin karşısında durdurulup "Ah, keşke dünyaya geri gönderilsek de) bir daha rabbimizin âyetlerini yalan saymayıp (inananlardan olsak" dediklerini bir görsen!)
81	2299	En'âm	28	
82	2308	A'râf	104	Mûsâ dedi ki: "Ey Firavun! Şüphesiz ki ben âlemlerin Rabbi tarafından gönderilmiş bir peygamberim."
83	2312	Rahmân	14	Allâh, insanı pişmiş çamur gibi bir balçıktan yarattı.
84	2312	Hicr	29	Onu düzenleyip içine ruhumdan üflediğim zaman ...
85	2313	Tâhâ	55	(Ey insanlar!) Sizi topraktan yarattık, (ölümünüzle) sizi oraya döndüreceğiz ve sizi bir kere daha oradan çıkaracağız.
86	2380	Zümer	10	Allâh'ın arzı geniştir
87	2415	Sebe	10	Ey dağlar! Kuşların eşliğinde onunla birlikte tespih edin.
88	2421	Zilzat	4-5.	
89	2510	Bakara	163	Sizin ilâhınız bir tek ilâhtır. O'ndan başka ilâh yoktur. O, Rahmân'dır, Rahîm'dir.
90	2516	Muhammed	15	Allâh'a karşı gelmekten sakınanlara söz verilen cennetin durumu şöyledir: Orada bozulmayan su ırmakları, tadı değişmeyen süt ırmakları, içenlere zevk veren şarap ırmakları ve süzme bal ırmakları vardır.
91	2524	Muhammed	15	Ve bağırsaklarını parça parça edecek kaynar su içirilen kimselerin durumu gibi olur mu?

Tablo 18 (devam). Dördüncü ciltte yer alan âyetler

	Beyit	Sure	Âyet Numarası	Âyet
92	2544	Necm	39-42	İnsan için ancak çalıştığı vardır. Şüphesiz onun çalışması ileride görülecektir. Sonra çalışmasının karşılığı kendisine tastamam verilecektir. Şüphesiz en son varış Rabbinedir.
93	2669	Kehf	110	De ki: “Ben de ancak sizin gibi bir insanım. (Ne var ki) bana, ‘Sizin ilâh’ınız ancak bir tek ilâhtır” diye vahyolunuyor.
94	2832	Ali İmran	180	Göklerin ve yerin mirası Allâh’ındır.
95	2875	Hicr	9	Şüphesiz o Zikr’i (Kur’an’ı) biz indirdik biz! Onun koruyucusu da elbette biziz.
96	Başlık	Hicr	85	Biz, gökleri, yeri ve her ikisi arasında bulunanları ancak hakka ve hikmete uygun olarak yarattık.
97	2894	Rûm	30	Onlar dünya hayatının ancak dış yönünü bilirler. Ahiret konusunda ise tamamen gaflettedirler.
98	2894	Duhân	38	Biz, gökleri, yeri ve bunlar arasında bulunanları, eğlenmek için yaratmadık.
99	2905	Bakara	30	Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım. Orada bozgunculuk yapacak, kan dökecek birini mi yaratacaksın? Oysa biz sana hamdederek daima seni tesbih ve takdis ediyoruz.
100	2911	Necm	39	İnsan için ancak çalıştığı vardır
101	2911	Ankebût	69	Bizim uğrumuzda cihad edenler var ya, biz onları mutlaka yollarımıza ileteceğiz
102	2929	Fâtiha	5	Yalnız sana ibadet ederiz.
103	2930	Fâtiha	5	
104	2946	Enfâl	17	Attığın zaman da sen atmadın, fakat Allâh attı.
105	2969	Bakara	31	Ve (Allâh), Âdem’e, (Allâh’ın) isimlerinin hepsini (bu isimlerdeki hikmetleri) öğretti.
106	Başlık	Enbiyâ	69	Ey ateş! İbrâhîm’e karşı serin ve esenlik ol.
107	3024	Şûrâ	7	Bir grup cennette, bir grup ise cehennemdedir.
108	3041	Bakara	31	Allâh, Adem'e bütün varlıkların isimlerini öğretti.
109	3043	Meryem	27	Onlar şöyle dediler: “Ey Meryem! Çok çirkin bir şey yaptın!”
110	3043	Meryem	30-31	Bebek şöyle konuştu: “Şüphesiz ben Allâh’ın kuluyum. Bana kitabı (İncil’i) verdi ve beni bir peygamber yaptı.” “Nerede olursam olayım beni kutlu ve erdemli kıldı ve bana yaşadığım sürece namazı ve zekâtı emretti.”
111	3071-1	Ahzâb	41	Ey iman edenler! Allâh’ı çokça zikredin. O’nu sabah akşam tespih edin.
112	3071-2	Fecr	27-30	"Ey Nefs-i Mutmainne (Hakikati yaşamakta tatmine ulaşmış bilinç)! Sen O’ndan razı, O da senden razı olarak Rabbine dön! (İyi) kullarımın arasına gir. Cennetime gir."
113	3082	En'âm	125	Allâh, her kimi doğruya erdirmek isterse, onun göğsünü İslâm’a açar. Kimi de saptırmak isterse, onun da göğsünü göğre çıkıyormuşçasına daraltır, sıkar.
114	Başlık	Abese	34-36	Kişinin kardeşinden, annesinden, babasından, eşinden ve çocuklarından kaçacağı gün ...
115	Başlık	Meryem	12	Biz, ona daha çocuk iken hikmet vermiştik.
116	Başlık	Yâsîn	82	(Bir şeyi istediğinde, O’nun buyruğu "ol!" demekten ibarettir); hemen oluverir.
117	3190	Felak-Nâs		
118	3194	Felak		
119	3197	İbrâhîm	27	Allâh dilediğini yapar.

Tablo 18 (devam). Dördüncü ciltte yer alan âyetler

	Beyit	Sure	Âyet Numarası	Âyet
120	3202	Sâd	71-72	Hani, Rabbin meleklerle şöyle demişti: “Muhakkak ben çamurdan bir insan yaratacağım. Onu şekillendirip içine ruhumdan üflediğim zaman onun için saygı ile eğilin.”
121	3205	Tekvîr	7	Ruhlar (bedenlerle) eşleştirildiği zaman
122	3213	İnsân	5	İyiler ise, katkısı kâfur olan içecekler dolu bir kadehten içerler.
123	3240	Kâf	16	Çünkü biz, ona şah damarından daha yakınız.
124	3261	İbrâhîm	48	O gün yer, başka bir yere dönüştürülür
125	3341	Sâd	76	İblis, “Ben ondan daha hayırlıyım. Beni ateşten yarattın, onu ise çamurdan yarattın” dedi.
126	Başlık	Hucurât	1	Ey iman edenler! Allâh’ın ve Peygamberinin önüne geçmeyin.
127	3360	Hûd	42-43	Nûh, ayrı bir yere çekilmiş olan oğluna, “Yavrucuğum, bizimle beraber sen de bin, inkârcılarla birlikte olma” diye seslendi. O, “Ben, kendimi sudan koruyacak bir dağa sığınacağım” dedi. Nûh, “Bugün Allâh’ın rahmet ettikleri hariç, O’nun azabından korunacak hiç kimse yoktur” dedi. Derken aralarına dalga giriverdi de oğlu boğulanlardan oldu.
128	3365	Bakara	7	Allâh, onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir. Gözleri üzerinde de bir perde vardır.
129	3397	Yûsuf	4	Hani Yûsuf, babasına “Babacığım! Gerçekten ben (rüyada) on bir yıldız, güneşi ve ayı gördüm. Gördüm ki onlar bana boyun eğiyorlardı” demişti
130	3413	Bakara	37	Derken, Âdem (vahy yoluyla) Rabbinden birtakım kelimeler aldı, (onlarla amel edip Rabb’ine yalvardı. O da) bunun üzerine tövbesini kabul etti.
131	3414	Sâd/A'râf	76/12	Ben ondan daha üstünüm. Çünkü beni ateşten yarattın, onu çamurdan yarattın.
132	3417	Fecr	27-30	Ey imanın huzuruna kavuşmuş insan! Sen O’ndan razı, O da senden hoşnut olarak rabbine dön. Böylece has kullarımın arasına sen de katıl. Cennetime gir.
133	3419	Fâtiha		
134	3478	A'râf	198	Eğer onları, doğru yola çağırırsanız iştirmezler. Sen onların sana baktıklarını görürsün, hâlbuki onlar görmezler.
135	3487	Ali İmran	26	Dilediğini aziz edersin, dilediğini zelil edersin.
136	3496	Meryem	25	“Hurma ağacını kendine doğru silkele ki sana taze hurma dökülsün.”
137	3512	Tevbe	111	Şüphesiz Allâh, mü’minlerden canlarını ve mallarını, kendilerine vereceği cennet karşılığında satın almıştır
138	3521	Tâhâ	22	Elini koynuna sok ki bir başka mucize olarak, (alaca hastalığı gibi) bir hastalık sebebiyle olmaksızın bembeyaz bir hâlde çıksın
139	3538	İnsân	1	İnsan (henüz) yaratılmamışken (anılır bir şey değilken) üzerinden uzunca bi zaman geçmedi mi?
140	3570	Kasas	30	Bil ki ben, bütün alemlerin Rabbi olan Allâh’ım.
141	3573	İbrâhîm	24	Görmedin mi, Allâh güzel bir sözü nasıl misal getirdi? (Güzel bir söz), kökü sağlam, dalları göğe yükselen bir ağaç gibidir.
142	3574	Hûd	112	Öyle ise emrolunduğun gibi dosdoğru ol.

Tablo 18 (devam). Dördüncü ciltte yer alan âyetler

	Beyit	Sure	Âyet Numarası	Âyet
143	3575	Tâhâ	17-21	“Şu sağ elindeki nedir ey Mûsâ?” Mûsâ dedi ki: “O benim değneğimdir. Ona dayanırım, onunla koyunlarıma yaprak silkelirim. Onunla başka işlerimi de görürüm.” Allâh, “Onu yere at ey Mûsâ!” dedi. Mûsâ da onu attı. Bir de ne görsün o, hızla akan bir yılan olmuş! Allâh, şöyle dedi: “Tut onu. Korkma! Biz, onu yine eski durumuna döndüreceğiz.”
144	3665	Muhammed	36	Şüphesiz dünya hayatı ancak bir oyun ve eğlencedir.
145	3665	Hadîd	20	Bilin ki, dünya hayatı ancak bir oyun, bir eğlence, bir süs, aranızda karşılıklı bir övünme, çok mal ve evlat sahibi olma yarışından ibarettir. (Nihâyet hepsi yok olur gider).
146	3678	Hucurât	18	Allâh, yaptıklarınızı hakkıyla görendir.
147	3699	Ali İmran	190-191	Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelip gidişinde selim akıl sahipleri için elbette ibretler vardır. Onlar ayaktayken, otururken ve yanları üzerine yatarken Allâh’ı anarlar. Göklerin ve yerin yaratılışı üzerinde düşünürler. “Rabbimiz! Bunu boş yere yaratmadın, seni eksikliklerden uzak tutarız. Bizi ateş azabından koru” derler.
148	Başlık	Kehf	86	(Ona şöyle) dedik: “Ya Zülkarneyn!”
149	3786	Kamer	54-55	Şüphesiz Allâh’a karşı gelmekten sakınanlar cennetlerde, ırmak başlarındadırlar. Muktedir bir hükümdarın katında, doğruluk meclisindedirler.
150	3788	Nûr	35	Mübarek bir ağaçtan, ne doğuya, ne de batıya ait olan zeytin ağacından tutuşturulur.
151	3814	Tâhâ	43-44	“Fıravun’a gidin. Çünkü o azmıştır.” Ona yumuşak söz söyleyin.
152	3834	Beyyine	1-3.	Kitap ehlinde inkâr edenler ile Allâh’a ortak koşanlar, kendilerine apaçık delil gelinceye kadar (küfürden) ayrılacak değillerdi. Bu delil, tertemiz sahifeleri okuyan, Allâh tarafından gönderilen bir peygamberdir. O sahifelerde dosdoğru hükümler vardır.
153	3838	Bakara	89	Kendilerine ellerindekini (Tevrat’ı) tasdik eden bir kitap (Kur’an) gelince onu inkâr ettiler. Oysa, daha önce (bu kitabı getirecek peygamber ile) inkârcılara (Arap müşriklerine) karşı yardım istiyorlardı. (Tevrat’tan) tanıyıp bildikleri (bu peygamber) kendilerine gelince ise onu inkâr ettiler.

Tablo 19. Beşinci ciltte yer alan âyetler

	Beyit	Sure	Âyet Numarası	Âyet
1	Başlık	Bakara	260	Hani İbrâhîm, “Rabbim! Bana ölüleri nasıl dirilttiğini göster” demişti. (Allâh ona) “İnanmıyor musun?” deyince, “Hayır (inandım) ancak kalbimin tatmin olması için” demişti. “Öyleyse, dört kuş tut. Onları kendine alıştır. Sonra onları parçalayıp her bir parçasını bir dağın üzerine bırak. Sonra da onları çağır. Sana uçarak gelirler. Bil ki, şüphesiz Allâh mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.”
2	47	A'râf	31	Yiyin, için.

Tablo 19 (devam). Beşinci ciltte yer alan âyetler

	Beyit	Sure	Âyet Numarası	Âyet
3	58	Haşr	9	Kendileri son derece ihtiyaç içinde bulunsalar bile onları kendilerine tercih ederler.
4	61	Bakara	268	Şeytan sizi fakirlikle korkutur ve size, çirkinliği ve hayâsızlığı emreder. Allâh ise size kendi katından mağfîret ve bol nimet va'dediyor. Şüphesiz Allâh, lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir.
5	101	Bakara	138	Allâh'ın boyası; Allâh'ın boyası ile boyanandan daha ahsen (daha güzel) olan kim vardır?
6	112	Hicr	72	(Melekler, Lût'a:) "Ömrüne andolsun ki onlar (şehvetten) gözleri dönmüş hâlde, sarhoşlukları içinde bocalayıp duruyorlar (Bu durumda asla seni dinlemezler)" dediler.
7	115	Necm	3	O, nefis arzusu ile konuşmaz
8	122	Fetih	10	Sana biât edenler ancak Allâh'a biât etmiş olurlar. Allâh'ın eli onların ellerinin üzerindedir.
9	137	Tevbe	82	Artık kazandıklarının karşılığı olarak, az gülsünler, çok ağlasınlar.
10	146	Müzemmil	20	Namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin, Allâh'a güzel bir borç verin. Kendiniz için önceden ne iyilik gönderirseniz, onu Allâh katında daha üstün bir iyilik ve daha büyük mükâfat olarak bulursunuz. Allâh'tan bağışlama dileyin. Şüphesiz Allâh çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.
11	149	Ahzâb	33	Ey Peygamberin ev halkı! Allâh, sizden ancak günah kirini gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor.
12	167	Şûrâ	38	Rablerinin çağrısına cevap verenler ve namazı dosdoğru kılanlar; işleri, aralarında şûrâ (danışma) ile olanlar, kendilerine verdiğimiz rızıktan Allâh yolunda harcayanlar ...
13	172	Hac	78	Peygamber size şahit (ve örnek) olsun, siz de insanlara şahit (ve örnek) olasınız.
14	174	A'râf	172	Hani Rabbin (ezelde) Âdemoğullarının sulplerinden zürriyetlerini almış, onları kendilerine karşı şahit tutarak, "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" demişti. Onlar da, "Evet, şahit olduk (ki Rabbimizsin)" demişlerdi. Böyle yapmamız Kıyâmet günü, "Biz bundan habersizdik" dememeniz içindir.
15	204	Nasr	3	(Rabbine hamd ederek şanınin yüceliğini dile getir) ve O'ndan af dile. Şüphesiz O, tövbeleri çok kabul edendir.
16	204	Tevbe	118	Sonra (eski hâllerine) dönsünler diye, onların tövbelerini de kabul etti.
17	256	Leyl	4	Şüphesiz sizin çabalarınız elbette çeşit çeşittir.
18	260	Secde	28-30	"Eğer doğru söyleyenler iseniz, şu fetih ne zamanmış?" diyorlar. De ki: "Fetih (Kıyâmet) günü, inkâr edenlere iman etmeleri fayda vermeyecektir. Onlara göz de açtırılmayacaktır." Şimdi sen onlardan yüz çevir ve bekle. Şüphesiz onlar da bekliyorlar.
19	272	İsrâ	64	"(Haydi) onlardan gücünün yettiğinin ayağını çağrıyla kaydır. Atlıların ve yayalarının onların üzerine yürü. Onların mallarına ve evlatlarına ortak ol.
20	285	Ali İmran	37	Zekeriya, onun bulunduğu bölmeye her girişinde yanında bir yiyecek bulurdu. "Meryem! Bu sana nereden geldi?" derdi. O da "Bu, Allâh katından" diye cevap verirdi.

Tablo 19 (devam). Beşinci ciltte yer alan âyetler

	Beyit	Sure	Âyet Numarası	Âyet
21	Başlık	Yâsîn	30	Yazık o kullara! Kendilerine bir peygamber gelmezdi ki, onunla alay ediyor olmasınlar.
22	Başlık	Mülk	2	O, hanginizin daha güzel amel yapacağını sınamak için ölümü ve hayatı yaratandır.
23	Başlık	Bakara	216	Olur ki, bir şey sizin için hayırlı iken, siz onu hoş görmezsiniz. Yine olur ki, bir şey sizin için kötü iken, siz onu seversiniz.
24	476	Yûsuf	16	(Yûsuf'u kuyuya bırakıp) akşamleyin ağlayarak babalarına geldiler.
25	495	İmran	54	Onlar tuzak kurdular. Allâh da tuzak kurdu. Allâh, tuzak kuranların en hayırlısıdır.
26	499	Kalem	51	Şüphesiz inkâr edenler Zikr'i (Kur'an'ı) duydukları zaman neredeyse seni gözleriyle devirecekler.
27	504	Mâide	67	Allâh, seni insanlardan korur.
28	520	A'râf	12	(O da) "Ben ondan hayırlıyım. Çünkü beni ateşten yarattın. Onu ise çamurdan yarattın" dedi.
29	549	Rûm	19	Allâh, diriği ölüden çıkarır.
30	550	Rûm	19	Ölüyü de diriden çıkarır.
31	572	Kâf	16	Çünkü biz, ona şah damarından daha yakınız.
32	580			
33	581	Ali İmran	200	Ey iman edenler! Sabredin. Sabır yarışında düşmanlarınızı geçin. (Cihat için) hazırlıklı ve uyanık olun ve Allâh'a karşı gelmekten sakının ki kurtuluşa eresiniz.
34	582	A'râf	31	Ey Âdemoğulları! Her mescitte ziynetinizi takının (güzel ve temiz giyinin). Yiyin için fakat İsrâf etmeyin. Çünkü O, İsrâf edenleri sevmez.
35	623	Bakara	102	Fakat şeytanlar, insanlara sihri ve (özellikle de) Babil'deki Hârût ve Mârût adlı iki meleğe ilham edilen (sihr)i öğretmek suretiyle küfre girdiler. Hâlbuki o iki melek, "Biz ancak imtihan için gönderilmiş birer meleğiz. (Sihri caiz görüp de) sakın küfre girme" demedikçe, kimseye (sihir) öğretmiyorlardı.
36	639	Naziât	40-41	Kim de, Rabbinin huzurunda duracağından korkar ve nefsinin arzularından alıkoysa, şüphesiz, cennet onun sığınağıdır.
37	649	Ali İmran	102	Ey iman edenler! Allâh'a karşı gelmekten nasıl sakınmak gerekiyorsa, öylece sakının.
38	649	Bakara	282	Öyle bir günden sakının ki, o gün hepiniz Allâh'a döndürülüp götürüleceksiniz
39	726	En'âm	14	De ki: "Göklerin ve yerin yaratıcısı olan, beslediği hâlde beslenmeye ihtiyacı olmayan Allâh'tan başkasını mı dost edineceğim."
40	734	Sebe	21	Senin Rabbin her şey üzerinde hakiki bir koruyucudur.
41	740	Fetih	10	Sana bîat edenler ancak Allâh'a bîat etmiş olurlar. Allâh'ın eli onların ellerinin üzerindedir.
42	751	Yâsîn	9	Biz, onların önlerine bir set, arkalarına da bir set çekip gözlerini perdeledik. Artık görmezler.
43	768	Sâd	79	İblis, "Ey Rabbim! Öyle ise bana insanların diriltilecekleri güne kadar mühlet ver" dedi
44	839	Neml	20-21	Süleyman, kuşlara göz atıp yokladı ve şöyle dedi: "Hüdhüd'ü niçin göremiyorum? Yoksa kayıplara mı karıştı?" "Bana (mazeretini gösteren) apaçık bir delil getirmedikçe kesinlikle onu ağır bir şekilde cezalandıracağım, ya da kafasını keseceğim."

Tablo 19 (devam). Beşinci ciltte yer alan âyetler

	Beyit	Sure	Âyet Numarası	Âyet
45	881	Şuarâ	88-89	“O gün ki ne mal fayda verir ne oğullar!” Allâh’a arınmış bir kalp ile gelen başka.”
46	Başlık	Yûsuf	43	Rüyamda yedi arık ineğin yedi semiz ineği yediğini gördüm.
47	Başlık	Tîn	4-5.	Biz, gerçekten insanı en güzel bir biçimde yarattık. Sonra onu, aşağıların aşağısına indirdik.
48	Başlık	Yâsîn	68	Kime uzun ömür verirse, onu yaratılış itibariyle tersine çeviririz (gücünü azaltırız).
49	968	Tîn	5	Sonra onu, aşağıların aşağısına indirdik.
50	968	Yâsîn	68	Kime uzun ömür verirse, onu yaratılış itibariyle tersine çeviririz (gücünü azaltırız).
51	974	Tîn	6	Ancak, iman edip salih ameller işleyenler başka. Onlar için devamlı bir mükâfat vardır.
52	996	Muhammed	1-2.	İnkâr edenler ve Allâh yolundan alıkoyanlar var ya; işte, Allâh onların bütün amellerini boşa çıkarmıştır. İnanıp salih ameller işleyenlerin ve Muhammed’e indirilene -ki o Rablerinden gelen haktır- inananların ise Allâh günahlarını örtmüş ve hâllerini düzeltmiştir.
53	1002	Müzemmil	20	Allâh’a güzel bir borç verenler
54	1005	Muhammed	2	Allâh hâllerini düzeltmiştir.
55	1019	Ali İmran	26-27	De ki: “Ey mülkün sahibi olan Allâh’ım! Sen mülkü dilediğine verirsin. Dilediğinden de mülkü çeker alırsın. Dilediğini aziz edersin, dilediğini zelil edersin. Hayır senin elindedir. Şüphesiz sen her şeye hakkıyla gücü yetersin.” “Geceyi gündüze sokarsın, gündüzü geceye sokarsın. Ölüden diriye çıkarırsın, diriden ölüyü çıkarırsın. Dilediğine de hesapsız rızık verirsin.”
56	1066	İnşirâh	1	(Ey Muhammed!) Senin göğsünü açıp genişletmedik mi?
57	1066	Zümer	22	Allâh’ın, göğsünü İslâm’a açtığı, böylece (Rabbinden bir Nûr üzere bulunan) kimse, (kalbi imana kapalı kimse gibi midir?)
58	1066	Nûr	35	Nûr üstüne Nûr. Allâh, dilediği kimseyi Nûruna iletir.
59	1072	A'râf	179	Gözleri vardır ama onlarla göremezler.
60	Başlık	Hadîd	4	Nerede olsanız, O sizinle beraberdir.
61	1076	Yâsîn	9	Biz, onların önlerine bir set, arkalarına da bir set çekip gözlerini perdeledik. Artık görmezler.
62	1098	Bakara	24	O hâlde yakıtı insanlarla taşlar olan ateşten sakının.
63	1123	Yâsîn	15	Siz de ancak bizim gibi insansınız.
64	1123	Furkân	7	Bu ne biçim peygamber ki yemek yer, çarşıda pazarda dolaşır.
65	Başlık	Alak	9-10.	Sen, namaz kıldığında kulu (bundan) engelleyeni gördün mü?
66	1182	Bakara	152	Öyleyse yalnız beni anın ki ben de sizi anayım. Bana şükredin, sakın nankörlük etmeyin.
67	1183	Bakara	40	Ey İsrâiloğulları! Size verdiğim nimeti hatırlayın. Bana verdiğiniz sözü yerine getirin ki ben de size verdiğim sözü yerine getireyim.
68	1184	Müzzemmil	20	Allâh’a güzel bir borç verin.
69	1189	Necm	39	İnsan için ancak çalıştığı vardır.
70	1190	Meryem	23-25	Doğum sancısı onu bir hurma ağacına yöneltti. “Keşke bundan önce ölseydim de unutulup gitmiş olsaydım!” dedi. Bunun üzerine (Cebrail) ağacın altından ona şöyle seslendi: “Üzülme, Rabbin senin alt tarafında bir dere akıttı.” “Hurma ağacını kendine doğru silkele ki sana taze hurma dökülsün.”

Tablo 19 (devam). Beşinci ciltte yer alan âyetler

	Beyit	Sure	Âyet Numarası	Âyet
71	1218	Yâsîn	60	"Ey Âdemoğulları! Ben, size, şeytana kulluk etmeyin. Çünkü o, sizin için apaçık bir düşmandır, diye emretmedim mi?"
72	1220	En'âm	112	İşte böylece biz her peygambere insan ve cin şeytanlarını düşman kıldık. Bunlar aldatmak için birbirlerine yaldızlı laflar fısıldılar.
73	1229	Nahl	68-69	Rabbin, bal arısına şöyle ilham etti: "Dağlardan, ağaçlardan ve insanların yaptıkları çardaklardan (kovanlardan) kendine evler edin." "Sonra meyvelerin hepsinden ye de Rabbinin sana kolaylaştırdığı (yaylım) yollarına gir." Onların karınlarından çeşitli renklerde bal çıkar. Onda insanlar için şifa vardır. Şüphesiz bunda düşünen bir (toplum) için bir ibret vardır.
74	1231	İsrâ	70	Andolsun, biz insanoğlunu şerefli kıldık. Onları karada ve denizde taşıdık. Kendilerini en güzel ve temiz şeylerden rızıklandırdık ve onları yarattıklarımızın birçoğundan üstün kıldık.
75	1232	Kevser	1	Şüphesiz biz sana Kevser'i verdik.
76	1239	En'âm	74	Hani İbrâhîm, babası Âzer'e, "Sen putları ilâh mı ediniyorsun? Şüphesiz, ben seni de, kavmini de apaçık bir sapıklık içinde görüyorum" demişti.
77	Başlık	Secde	16	Onlar, korkarak ve ümid ederek Rablerine ibadet etmek için yataklarından kalkarlar. Kendilerine rızık olarak verdiğimiz şeylerden de Allâh için harcarlar
78	1262	Fecr	27-30	(Allâh, şöyle der:) "Ey huzur içinde olan nefis!" "Sen O'ndan razı, O da senden razı olarak Rabbine dön!" "(İyi) kullarımın arasına gir." "Cennetime gir."
79	Başlık	Nahl	123	Sonra da sana, "Hakka yönelen İbrâhîm'in dinine uy." diye vahyettik
80	Başlık	Mümtehine	4	İbrâhîm'de ve onunla birlikte bulunanlarda sizin için güzel bir örnek vardır.
81	Başlık	Meryem	30-31	Bebek şöyle konuştu: "Şüphesiz ben Allâh'ın kuluyum. Bana kitabı (İncil'i) verdi ve beni bir peygamber yaptı." "Nerede olursam olayım beni kutlu ve erdemli kıldı ve bana yaşadığım sürece namazı ve zekâtı emretti."
82	Başlık	Meryem	12	(Yahya, dünyaya gelip büyüyünce onu peygamber yaptık ve kendisine) "Ey Yahya, kitaba sımsıkı sarıl" dedik. Biz, ona daha çocuk iken hikmet vermiştik.
83	Başlık	Fetih	17	Gözü görmeyene zorlama yoktur.
84	1391	Fussilet	16	Biz de onlara dünya hayatında zillet azabını tattırmak için o mutsuz kara günlerde üzerlerine dondurucu bir rüzgâr gönderdik. Ahiret azâbı elbette daha rezil edicidir. Onlara yardım da edilmez.
85	1400	Rahmân	7-9.	Göğü yükseltti ve ölçüyü koydu. Ölçüde haddi aşmayın. Tartıyı adaletle yapın, teraziyi eksik tutmayın.
86	1407	A'râf	31	
87	Başlık	Kıyame	16	(Ey Muhammed!) Onu (vahyi) çarçabuk almak için dilini kımıldatma.
88	Başlık	Kıyame	17	Şüphesiz onu toplamak ve okumak bize aittir.
89	Başlık	Kıyame	18	O hâlde, biz onu okuduğumuz zaman, onun okunuşuna uy
90	Başlık	Necm	4	(Size okuduğu) Kur'an ancak kendisine bildirilen bir vahiydir.

Tablo 19 (devam). Beşinci ciltte yer alan âyetler

	Beyit	Sure	Âyet Numarası	Âyet
91	1463	Tevbe	111	Şüphesiz Allâh, mü'minlerden canlarını ve mallarını, kendilerine vereceği cennet karşılığında satın almıştır.
92	1469	Fil	3-5.	Üzerlerine balçıktan pişirilmiş taşlar atan sürü sürü kuşlar gönderdi. Nihâyet onları yenilmiş ekin yaprakları hâline getirdi.
93	1500	Abese	33-37	Kişinin kardeşinden, annesinden, babasından, eşinden ve çocuklarından kaçacağı gün kulakları sağır edercesine şiddetli ses geldiği vakit, işte o gün onlardan herkesin kendini meşgul edecek bir işi vardır.
94	1501	Zuhurf	67	O gün Allâh'a karşı gelmekten sakınanlar dışında, dostlar birbirine düşman olurlar.
95	1501	Ankebût	25	Sonra Kıyâmet gününde kiminiz kiminize lânet edecektir
96	1524	Enbiyâ	89	Zekeriya'yı da hatırla. Hani o, Rabbine, "Rabbim! Beni tek başıma bırakma. Sen varislerin en hayırlısısn" diye dua etmişti.
97	1528	Bakara	268	Şeytan sizi fakirlikle korkutur ve size, çirkinliği ve hayâsızlığı emreder.
98	1536	Bakara	74	Sonra bunun ardından kalpleriniz yine katılaştı; taş gibi, hatta daha katı oldu.
99	1628	Muhammed	15	Allâh'a karşı gelmekten sakınanlara söz verilen cennetin durumu şöyledir: Orada bozulmayan su ırmakları, tadı değişmeyen süt ırmakları, içenlere zevk veren şarap ırmakları ve süzme bal ırmakları vardır.
100	1636	Nahl	69	Onların karınlarından çeşitli renklerde bal çıkar. Onda insanlar için şifa vardır.
101	Başlık	Vâkıa	83-84	Can boğaza geldiğinde, onu geri döndürsenize! Oysa siz o zaman bakıp durursunuz.
102	Başlık	Vâkıa	85	Biz ise ona sizden daha yakınız. Fakat siz göremezsiniz.
103	1740	Yâsîn	26-27	(Kavmi onu öldürdüğünde kendisine): "Cennete gir!" denildi. O da, "Keşke kavmim, Rabbimin beni bağışladığını ve beni ikram edilenlerden kıldığını bilseydi!" dedi.
104	1740	Yâsîn	25	"Şüphesiz ben sizin Rabbinize inandım. Gelin, beni dinleyin!"
105	1742	Zâriyât	22	Gökte rızkınız ve size vaad olunan şeyler vardır.
106	Başlık			Allâh yolunda öldürülenleri sakın ölümler sanma. Bilakis onlar diridirler, Rableri katında Allâh'ın, lütfundan kendilerine verdiği nimetlerin sevincini yaşayarak rızıklandırılmaktadırlar. Arkalarından kendilerine ulaşamayan (henüz şehit olmamış) kimselere de hiçbir korku olmayacağına ve onların üzülmeyeceklerine sevinirler
107	1769	Kamer	54-55	Şüphesiz Allâh'a karşı gelmekten sakınanlar cennetlerde, ırmak başlarındadırlar. Muktedir bir hükümdarın katında, doğruluk meclisindedirler.
108	1785	İnşikâk	7.Ara	Kime kitabı sağından verilirse hesabı çok kolay bir şekilde görülecek, sevinçli olarak ailesine dönecektir. Fakat kime kitabı arkasından verilirse, "Helâk!" diye bağırarak ve alevli ateşe girecektir.
109	1798	Yûnus	62	Bilesiniz ki, Allâh'ın dostlarına hiçbir korku yoktur. Onlar üzülmeyeceklerdir de.
110	1798	Ali İmran	106	O gün bazı yüzler ağarır, bazı yüzler kararır.
111	1800	Yâsîn	59	(Allâh, şöyle der:) "Ey suçlular! Ayrılın bu gün!"
112	1800	Şûrâ	7	Bir grup cennette, bir grup ise cehennemdedir

Tablo 19 (devam). Beşinci ciltte yer alan âyetler

	Beyit	Sure	Âyet Numarası	Âyet
113	1812	Yâsîn	65	O gün biz onların ağızlarını mühürleriz. Elleri bize konuşur, ayakları da kazandıklarına şahitlik eder.
114	1850	Furkân	70	Allâh işte onların kötülüklerini iyiliklere çevirir. Allâh, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.
115	1851	Ahzâb	70-71	Ey iman edenler! Allâh’a karşı gelmekten sakının ve doğru söz söyleyin ki, Allâh sizin işlerinizi düzeltsin ve günahlarınızı bağışlasın. Kim Allâh’a ve Resûlüne itaat ederse, muhakkak büyük bir başarıya ulaşmıştır
116	Başlık	Tarık	5-8.	Öyleyse insan neden yaratıldığına bir baksın. Fıskırıp çıkan bir sudan yaratıldı. Bu su, bel ile kaburga kemikleri arasından çıkar. Şüphesiz Allâh’ın onu, öldükten sonra tekrar diriltmeye de gücü yeter.
117	1925	A'râf	12	(O da) “Ben ondan hayırlıyım. Çünkü beni ateşten yarattın. Onu ise çamurdan yarattın” dedi.
118	Başlık	Rahmân	15	“Cin”i de yalın bir ateşten yarattı.
119	Başlık	Kehf	50	Hani biz meleklerle, “Âdem için saygı ile eğilin” demiştik de İblis’ten başka hepsi saygı ile eğilmişlerdi. İblis ise cinlendendi de Rabbinin emri dışına çıktı.
120	1933	Nisâ	56	Şüphe yok ki, âyetlerimizi inkar edenleri gün gelecek bir ateşe sokacağız; onların derileri pişip acı duymaz hale geldikçe derilerini başka yenisiyle değiştiririz ki (acıyı duysunlar. Allâh daima üstündür ve hikmet sahibidir.)
121	Başlık	Bakara	216	Olur ki, bir şey sizin için hayırlı iken, siz onu hoş görmezsiniz. Yine olur ki, bir şey sizin için kötü iken, siz onu seversiniz
122	Başlık	Ali İmran	106	O gün bazı yüzler ağarır, bazı yüzler kararır.
123	Başlık	Zümer	60	Kıyâmet günü Allâh’a karşı yalan söyleyenleri görürsün, yüzleri kapkara kesilmiştir. Büyüklük taslayanlar için cehennemde bir yer mi yok!?
124	2082	Fetih	29	Onların secde eseri olan alametleri yüzlerindedir.
125	2082	Rahmân	41	Suçlular simalarından tanınır.
126	2085	Yâsîn	65	O gün biz onların ağızlarını mühürleriz. Elleri bize konuşur, ayakları da kazandıklarına şahitlik eder.
127	2098	Bakara	140	Allâh, yaptıklarınızdan habersiz değildir.
128	Başlık	Bakara	179	Ey akıl sahipleri! Kısasta sizin için hayat vardır.
129	2125	A'râf	172	
130	Başlık	Zümer	38	Andolsun, eğer onlara, “Gökleri ve yeri kim yarattı?” diye sorsan elbette, “Allâh”, derler.
131	2181	Meâric	4	... süresi elli bin yıl olan bir günde ...
132	2186	Mâide	54	Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse, (bilin ki) Allâh onların yerine öyle bir topluluk getirir ki, Allâh onları sever, onlar da Allâh’ı severler. Onlar mü’minlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı güçlü ve oNûrludurlar.
133	2211	Fussilet	19	Allâh’ın düşmanlarının, toplanıp yığın yığın cehenneme sevk edilecekleri günü hatırla! Nihâyet cehenneme vardıklarında, kulakları, gözleri ve derileri, yapmış oldukları işler hakkında, kendileri aleyhine şahitlik ederler.
134	2212	Yâsîn	65	O gün biz onların ağızlarını mühürleriz. Elleri bize konuşur, ayakları da kazandıklarına şahitlik eder.
135	2225	Furkân	70	Allâh işte onların kötülüklerini iyiliklere çevirir.

Tablo 19 (devam). Beşinci ciltte yer alan âyetler

	Beyit	Sure	Âyet Numarası	Âyet
136	Başlık	Leyl	5-7.	Onun için kim (elinde bulunandan) verir, Allâh'a karşı gelmekten sakınır ve en güzel sözü (kelime-i tevhidi) tasdik ederse biz onu en kolay olana kolayca iletiriz.
137	Başlık	Leyl	8-10.	Fakat, kim cimrilik eder, kendini Allâh'a muhtaç görmez ve en güzel sözü (kelime-i tevhidi) yalanlarsa, biz de onu en zor olana kolayca iletiriz.
138	Başlık	Enfâl	17	Attığın zaman da sen atmadın, fakat Allâh attı.
139	2314	Mü'minûn	14	Yaratanların en güzeli olan Allâh'ın şânı ne yücedir!
140	2316	Yâsîn	26-27	(Kavmi onu öldürdüğünde kendisine): "Cennete gir!" denildi. O da, "Keşke kavmim, Rabbimin beni bağışladığını ve beni ikram edilenlerden kıldığını bilseydi!" dedi.
141	2347	Muhammed	7	Ey iman edenler! Eğer siz Allâh'a yardım ederseniz (emrini tutar, dinini uygularsanız), O da size yardım eder ve ayaklarınızı sağlam bastırır.
142	2384	Cuma	9-10.	Ey iman edenler! Cuma günü namaz için çağrı yapıldığı zaman, hemen Allâh'ın zikrine koşun ve alışverişi bırakın. Eğer bilerseniz bu, sizin için daha hayırlıdır. Namaz kılınca artık yeryüzüne dağılın ve Allâh'ın lütfundan nasibinizi arayın.
143	2418	Talâk	3	Kim Allâh'a tevekkül ederse, O kendisine yeter
144	2426	İbrâhîm	7	Andolsun, eğer şükrederseniz elbette size nimetimi artırırım
145	2428	Bakara	195	Kendi kendinizi tehlikeye atmayın.
146	2457	Tahrîm	7	Ey inkâr edenler! Bu gün özür dilemeyin!
147	Başlık	Bakara	26	Allâh, bir sivrisineği, ondan daha da ötesi bir varlığı örnek olarak vermekten çekinmez.
148	Başlık	Zümer	27	Andolsun, öğüt alsınlar diye biz bu Kur'an'da insanlar için her türlü misali verdik.
149	Başlık	Haşr	21	İşte misaller! Biz onları insanlara düşünsünler diye veriyoruz.
150	Başlık	Ankebût	43	İşte bu temsilleri biz insanlar için getiriyoruz. Onları ancak bilginler düşünüp anlarlar.
151	2507	Bakara	44	Kendinizi unutup başkalarına iyiliği mi emrediyorsunuz?
152	2587	Alak	1-5.	Yaratan Rabbinin adıyla oku! O, insanı "alak"dan yarattı. Oku! Senin Rabbin en cömert olandır. O, kalemle yazmayı öğretendir. O, insana bilmediğini öğretendir.
153	2587	Mülk	26	De ki: "O bilgi, ancak Allâh katındadır.
154	Başlık	Bakara	65	Şüphesiz siz, içinizden Cumartesi yasağını çiğneyenleri bilirsiniz.
155	Başlık	Mâide	60	(Onlar Allâh'ın lanetlediği ve gazap ettiği) bir kısmını maymunlara ve domuzlara çevirdiği, (tâguta tapan kimselerdir)

Tablo 19 (devam). Beşinci ciltte yer alan âyetler

	Beyit	Sure	Âyet Numarası	Âyet
156	Başlık	Mâide	112-115	Hani havariler de, “Ey Meryem oğlu İsa! Rabbin bize gökten bir sofraya indirebilir mi?” demişlerdi. İsa da, “Eğer mü’minler iseniz, Allâh’a karşı gelmekten sakının” demişti. Onlar, “İstiyoruz ki ondan yiyelim, kalplerimiz yatışsın. Senin bize doğru söylediğini bilelim ve ona, (gözü ile) görmüş şahitlerden olalım” demişlerdi. Meryem oğlu İsa, “Ey Allâhım! Ey Rabbimiz! Bize gökten bir sofraya indir ki; önce gelenlerimize (zamanımızdaki dindaşlarımıza) ve sonradan geleceklere bir bayram ve senden (gelen) bir mucize olsun. Bizi rızıklandır. Sen rızıklandırılanların en hayırlısı” dedi. Allâh da, “Ben onu size indireceğim. Ama ondan sonra sizden her kim inkâr ederse, artık ben ona kâinata hiçbir kimseye etmeyeceğim azabı ederim” demişti.
157	2642	Hucurât	12	Ey iman edenler! Zannın birçoğundan sakının. Çünkü zannın bir kısmı günahıdır.
158	2701	Müzemmil	20	Allâh’a güzel bir borç verin.
159	2708	A'râf	31	Yiyin için fakat İsrâf etmeyin.
160	Başlık	Mülk	8-10.	Oraya her bir topluluk atıldıkça oranın bekçileri onlara, “Size bir uyarıcı gelmemiş miydi?” diye sorarlar. Onlar da şöyle derler: “Evet, bize bir uyarıcı gelmişti. Fakat biz onu yalanlamış ve ‘Allâh hiçbir şey indirmemiştir. Siz ancak büyük bir sapıklık içindesiniz’ demiştik.” Eğer kulak vermiş veya aklımızı kullanmış olsaydık, şu alevli ateştekilerden olmazdık.
161	2943	Feth	28-29	Şahit olarak Allâh yeter. Muhammed, Allâh’ın Resûlüdür. Onunla beraber olanlar, inkârcılara karşı çetin, birbirlerine karşı da merhametlidirler.
162	2949	Kehf	18	Köpekleri de mağaranın girişinde iki kolunu uzatmış (yatmakta idi.)
163	2970	Nûr	61	Köre güçlük yoktur, topala güçlük yoktur, hastaya da güçlük yoktur.
164	2997	Bakara	34	Meleklerle, "Âdem'e secde edin" dediğimizde İblîs dışındakiler derhal secde ettiler; o direndi, büyüklendi ve kâfirlerden oldu.
165	3109	A'râf	124	Mutlaka sizin ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazlama keseceğim.
166	3133	Şûrâ	40	Bir kötülüğün karşılığı, onun gibi bir kötülüktür (ona denk bir cezadır).
167	3133	Hûd	115	Çünkü, Allâh iyilik edenlerin mükâfatını zayı etmez.
168	3134	A'râf	44	Allâh’ın lâneti zalimlere olsun.
169	3134	Mâide	8	Âdil olun. Bu, Allâh’a karşı gelmekten sakınmaya daha yakındır.
170	3135	Mâide	38	Hırsız erkek ile hırsız kadının ellerini kesin.
171	3141	Zilzâl	7	
172	3156	Şûrâ	20	Kim âhiret kazancını isterse, onun kazancını artırırız.
173	3161	Hadîd	16	İman edenlerin Allâh’ı zikretmekten ve inen haktan dolayı kalplerinin saygı ile ürpermesinin zamanı gelmedi mi?
174	3197	Kehf	109	De ki: “Rabbimin sözlerini yazmak için denizler mürekkep olsa ve bir o kadar da ilave etsek (denizlere deniz katsak); Rabbimin sözleri tükenmeden önce denizler tükenirdi.”

Tablo 19 (devam). Beşinci ciltte yer alan âyetler

	Beyit	Sure	Âyet Numarası	Âyet
175	3199	A'râf	204	Kur'an okunduğu zaman ona kulak verip dinleyin ve susun.
176	3227	Rûm	32	(Ki onlardan) her bir grup kendi katındaki (dînî anlayış) ile sevinip böbürlenmektedir.
177	3236	En'âm	160	Kim bir iyilik yaparsa, ona on katı vardır.
178	3236	Bakara	261	Mallarını Allâh yolunda harcayanların durumu, yedi başak bitiren ve her başakta yüz tane bulunan bir tohum gibidir.
179	3292	Rahmân	56	Oralarda bakışlarını sadece eşlerine çevirmiş dilberler vardır. Onlara eşlerinden önce ne bir insan, ne bir cin dokunmuştur.
180	3292	Rahmân	71	O hâlde, Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?
181	3293	Rahmân	72	Onlar, çadırlara kapanmış hurilerdir.
182	3310	En'âm	103	
183	3337	Şuarâ	47-50	"Âlemlerin Rabbine inandık" dediler. "Mûsâ'nın ve Hârûn'un Rabbi'ne." Firavun, "Ben size izin vermeden ona inandınız ha? Mutlaka o, size sihri öğreten büyüünüzdür. Yakında bilip göreceksiniz siz! Andolsun, ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazlama keseceğim ve hepinizi asacağım" dedi. Sihirbazlar şöyle dediler: "Zararı yok, mutlaka Rabbimize döneceğiz."
184	3339	Şuarâ	50	"Zararı yok" dediler, "Nasıl olsa biz rabbimize dönüyoruz."
185	3452	Sâd	76	İblis, "Ben ondan daha hayırlıyım. Beni ateşten yarattın, onu ise çamurdan yarattın" dedi.
186	3573	İsrâ	70	Andolsun, biz insanoğlunu şerefli kıldık. Onları karada ve denizde taşıdık. Kendilerini en güzel ve temiz şeylerden rızıklandırdık ve onları yarattıklarımızın birçoğundan üstün kıldık.
187	Başlık	Ankebût	64	Bu dünya hayatı ancak bir eğlence ve oyundan ibarettir. Ahiret yurduna gelince, işte gerçek hayat odur. Keşke bilselerdi!
188	3604	Necm	17	Göz (gördüğünden) şaşmadı ve (onu) aşmadı.
189	3619	Bakara	36	Bunun üzerine biz de, "Birbirinize düşman olarak inin." dedik.
190	3712	Tevbe	108	Orada temizlenmeyi seven adamlar vardır.
191	3712	Nahl	43	Senden önce de ancak, kendilerine vahyettiğimiz birtakım erkekleri peygamber olarak gönderdik.
192	3712	Nûr	37	(Allâh'ın, yüceltilmesine ve içlerinde adının anılmasına izin verdiği evlerde) hiçbir ticaretin ve hiçbir alışverişin kendilerini, (Allâh'ı anmaktan, namazı kılmaktan, zekâtı vermekten) alıkoymadığı birtakım adamlar, (buralarda sabah akşam O'nu tesbih ederler).
193	3739	Vâkıa	10-11.	(İman ve amelde) öne geçenler ise (Ahirette de) öne geçenlerdir. İşte onlar (Allâh'a) yaklaştırılmış kimselerdir.
194	3819	Kamer	54-55	Şüphesiz Allâh'a karşı gelmekten sakınanlar cennetlerde, ırmak başlarındadırlar. Muktedir bir hükümdarın katında, doğruluk meclisindedirler.
195	3820	Ahzâb	23	Mü'minlerden öyle adamlar vardır ki, Allâh'a verdikleri söze sâdik kaldılar. İçlerinden bir kısmı verdikleri sözü yerine getirmiştir (şehit olmuştur). Bir kısmı da (şehit olmayı) beklemektedir. Verdikleri sözü asla değiştirmemişlerdir.

Tablo 19 (devam). Beşinci ciltte yer alan âyetler

	Beyit	Sure	Âyet Numarası	Âyet
196	3869	Yâsîn	9	Biz, onların önlerine bir set, arkalarına da bir set çektik.
197	3914	A'râf	143	Rabbi, dağa tecelli edince onu darmadağın ediverdi.
198	3936	Tâhâ	22	Elini koynuna sok ki bir başka mucize olarak, (alaca hastalığı gibi bir hastalık sebebiyle olmaksızın) bembeyaz bir hâlde çıksın
199	3940	Kâfirûn	6	Sizin dininiz size, benim dinim de banadır.
200	Başlık	Fussilet	46	Kim iyi bir iş yaparsa kendi lehinedir. Kim de kötülük yaparsa kendi aleyhinedir. Rabbin, kullara (zerre kadar) zulmedici değildir.
201	Başlık	Fecr	14	Şüphesiz Rabbin, gözetlemededir.
202	4000	Şûrâ	40	Bir kötülüğün karşılığı, onun gibi bir kötülüktür (ona denk bir cezadır).
203	4008	Enfâl	19	Eğer (peygambere karşı gelmekten) vazgeçerseniz, bu sizin için daha hayırlı olur. Eğer dönerseniz biz de döneriz.
204	4008	İsrâ	8	Umulur ki Rabbiniz size merhamet eder. Eğer yine eski duruma dönerseniz, biz de (cezaya) döneriz.
205	4010	A'râf	23	Dediler ki: "Rabbimiz! Biz kendimize zulüm ettik. Eğer bizi bağışlamaz ve bize acımazsan mutlaka ziyan edenlerden oluruz."
206	4101	Bakara	286	Ey Rabbimiz! Unutur, ya da yanılırsak bizi sorumlu tutma!
207	Başlık	Şuarâ	50	Zararı yok dediler. "Nasıl olsa biz Rabbimize dönüyoruz.
208	4123	Yâsîn	26	(Kavmi onu öldürdüğünde kendisine): "Cennete gir!" denildi. O da, "Keşke kavmim, Rabbinin beni bağışladığını ve beni ikram edilenlerden kıldığını bilseydi!" dedi.
209	4125	Zuhruf	51	Firavun, kavmine seslenerek dedi ki: "Ey kavmim! Mısır hükümdarlığı benim değil mi? Şu nehirler de benim altımdan akıyor (değil mi?) Hâlâ görmüyor musunuz?"
210	Başlık	Fâtır	28	Kulları içinden âlim olanlar derin saygı duyarlar.
211	4181	Bakara	156	Kuşkusuz O'na döneceğiz.
212	4182	Âl-i İmrân	64	De ki: "Ey kitap ehli! Bizimle sizin aranızda ortak bir söze gelin: Yalnız Allâh'a ibadet edelim. O'na hiçbir şeyi ortak koşmayalım. Allâh'ı bırakıp da kimimiz kimimizi ilâh edinmesin."
213	4182	En'âm	151	(Ey Muhammed!) De ki: "Gelin, Rabbinizin size haram kıldığı şeyleri okuyayım: O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Anaya babaya iyi davranın.
214	4192	Sâd	42	Biz de ona, "Ayağını yere vur! İşte yıkanacak ve içecek soğuk bir su" dedik.
215	4194	Sâffât	164-165	(Melekler derler ki:) "Bizim her birimizin bilinen bir makamı vardır." "Şüphesiz biz (orada) saf duranlarız."

Tablo 20. Altıncı ciltte yer alan âyetler

	Beyit	Sure	Âyet Numarası	Âyet
1	9	Âl-i İmrân	104	Sizden, hayra çağıran, iyiliği emreden ve kötülükten men eden bir topluluk bulunsun. İşte kurtuluşa erenler onlardır.
2	10	Ankebût	14	Andolsun, biz, Nûh'u kendi kavmine peygamber olarak gönderdik. O da dokuz yüz elli yıl onların arasında kaldı. Neticede onlar zulûmlerini sürdürürlerken tûfan kendilerini yakalayiverdi.
3	10	Nûh	5-6.	Nûh, şöyle dedi: “Ey Rabbim! Gerçekten ben kavmimi gece gündüz (imana) davet ettim.” Fakat benim davetim ancak onların kaçışını artırdı.”
4	42	Bakara	156	“Biz şüphesiz (her şeyimizle) Allâh’a aidiz ve şüphesiz O’na döneceğiz” derler.
5	58	İnsân	13	Orada koltuklar üzerine kurulmuş olarak buluNûrlar. Orada ne güneş (yakıcı sıcak) görürler, ne de dondurucu soğuk.
6	64	Tevbe	73	Ey peygamber! Kâfirlere ve münafıklara karşı cihad et ve onlara karşı çetin ol
7	66	Nisâ	95	Allâh, mallarıyla, canlarıyla cihad edenleri, derece itibarıyla, cihattan geri kalanlardan üstün kılmıştır.
8	78	A'râf	54	Dikkat edin, yaratmak da, emretmek de yalnız O’na mahsustur. Âlemlerin Rabbi olan Allâh’ın şanı yücedir.
9	78	İsrâ	85	Sana ruh hakkında soru soruyorlar. De ki: “Ruh, Rabbimin bileceği bir şeydir.
10	93	Nûr	35	Allâh, göklerin ve yerin Nûrudur. O’nun Nûrunun temsili şudur: Duvarı bir hücre; içinde bir kandil, kandil de bir cam fânûs içinde. Fânûs sanki inci gibi parlayan bir yıldız. Mübarek bir ağaçtan, ne doğuya, ne de batıya ait olan zeytin ağacından tutuşturulur
11	95	En’âm	76	Üzerine gece karanlığı basınca, bir yıldız gördü. “İşte Rabbim!” dedi. Yıldız batınca da, “Ben öyle batanları sevmem” dedi.
12	96	Kamer	1	
13	97	Tekvîr	1	Güneş, dürüldüğü zaman ...
14	98	Necm	1	Battığı zaman yıldıza andolsun ki,
15	102	Fussilet	33	Allâh’a çağıran, salih amel işleyen ve “Kuşkusuz ben müslümanlardanım” diyenden daha güzel sözlü kimdir?
16	103	Zümer	63	Göklerin ve yerin anahtarları O’nundur.
17	103	Enbiyâ	104	Yazılı kâğıt tomarlarının dürülmesi gibi göğü düreceğimiz günü düşün. Başlangıçta ilk yaratmayı nasıl yaptıysak, -üzerimize aldığımız bir vaad olarak- onu yine yapacağız. Biz bunu muhakkak yapacağız.
18	139	İsrâ	70	Andolsun, biz insanoğlunu şerefli kıldık. Onları karada ve denizde taşıdık.
19	163	Yâsîn	65	O gün biz onların ağızlarını mühürleriz. Elleri bize konuşur, ayakları da kazandıklarına şahitlik eder.
20	164	Ahzâb	40	Muhammed, sizin erkeklerinizden hiçbirinin babası değildir. Fakat o, Allâh’ın Resûlü ve nebîlerin sonuncusudur.
21	166	Fetih	1	Şüphesiz biz sana apaçık bir fetih verdik.
22	207	Ahzâb	72	Şüphesiz biz emaneti göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar onu yüklenmek istemediler, ondan çekindiler. Onu insan yükledi. Çünkü o çok zalimdir, çok cahildir.
23	217	Kehf	18	

Tablo 20 (devam). Altıncı ciltte yer alan âyetler

	Beyit	Sure	Âyet Numarası	Âyet
24	218	Kehf	18	Uykuda oldukları hâlde, sen onları uyanık sanırsın. Biz onları sağa sola çeviriyorduk.
25	229	Rahmân	33	Ey cin ve insan toplulukları! Göklerin ve yerin uçlarından bucaklarından geçip gitmeye gücünüz yeterse geçip gidin. Büyük bir güç olmadıkça geçip gidemezsiniz
26	338	Tevbe	103	Onların mallarından, onları kendisiyle arındıracağın ve temizleyeceğin bir sadaka (zekât) al.
27	başlık	Mâide	64	Her ne zaman savaş için bir ateş yakmışlarsa, Allâh onu söndürmüştür. Onlar yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışırlar.
28	404	A'râf	23	Rabbimiz! Biz kendimize zulüm ettik. Eğer bizi bağışlamaz ve bize acımazsan mutlaka ziyan edenlerden oluruz.
29	406	A'râf	16	Şeytan dedi ki: "(Öyle ise) beni azdırmana karşılık, yemin ederim ki, ben de onları saptırmak için senin dosdoğru yolunun üzerinde elbette oturacağım."
30	413	Zümer	7	Hiçbir günahkâr başka bir günahkârın yükünü yüklenmez.
31	431	Zilzâl	7-8.	Artık kim zerre ağırlığına bir hayır işlerse, onun mükâfatını görecektir. Kim de zerre ağırlığına bir kötülük işlerse, onun cezasını görecektir.
32	447	Tâhâ	55	(Ey insanlar!) Sizi topraktan yarattık, (ölümünüzle) sizi oraya döndüreceğiz ve sizi bir kere daha oradan çıkaracağız.
33	457	En'âm	32	Dünya hayatı ancak bir oyun ve bir eğlencedir.
34	457	Muhammed	36	Şüphesiz dünya hayatı ancak bir oyun ve eğlencedir.
35	457	Hadîd	20	Bilin ki, dünya hayatı ancak bir oyun, bir eğlenceden ibarettir.
36	487	Kasas	88	O'nun zatından başka her şey yok olacaktır.
37	504	Kehf	28	Kalbini bizi anmaktan gafil kıldığımız, boş arzularına uymuş ve işi hep aşırılık olmuş kimselere boyun eğme.
38	517	Mâide	2	İyilik ve takva (Allâh'a karşı gelmekten sakınma) üzere yardımlaşın.
39	556	Hadîd	23	Elinizden çıkana üzülmeyesiniz ve Allâh'ın size verdiği nimetlerle şımarma.Yâsınız diye (böyle yaptık).
40	604	Âl-i İmrân	9	Şüphesiz Allâh va'dinden dönmez.
41	626	İhlâs	1-4.	De ki: "O, Allâh'tır, bir tek. Allâh Samed'dir. (Her şey O'na muhtaçtır; O, hiçbir şeye muhtaç değildir.) O'ndan çocuk olmamıştır (Kimsenin babası değildir). Kendisi de doğmamıştır (kimsenin çocuğu değildir). Hiçbir şey O'na denk ve benzer değildir."
42	633	Münâfikûn	8	Şöyle diyorlar: "Hele Medine'ye dönelim, o zaman güçlü olan zayıf olanı oradan çıkaracak!" Halbuki asıl güç ve izzet Allâh'ındır, resulünüdür, müminlerindir; fakat münafıklar bunu bilmezler!
43	635	Zümer	10	Bu dünyada iyilik yapanlar için (ahirette) bir iyilik vardır. Allâh'ın yeryüzü geniştir. Sabredenlere mükâfatları elbette hesapsız olarak verilir.
44	Başlık	İnsân	5	İyiler ise, katkısı kâfur olan içecekler dolu bir kadehten içerler.
45	656	Bakara	26	(Allâh) onunla birçoğunu dalâlette bırakır, birçoğunu da onunla hidâyete erdirir.
46	668	Kâf	16	Çünkü biz, ona şah damarından daha yakınız.

Tablo 20 (devam). Altıncı ciltte yer alan âyetler

	Beyit	Sure	Âyet Numarası	Âyet
47	815	Necm	3-4.	Kişisel arzularına göre de konuşmamaktadır. O, kendisine indirilmiş vahiyden başka bir şey değildir.
48	819	Hadîd	3	O, ilk ve sondur. Zâhir ve Bâtın'dır.
49	856	Sebe	10	Demiri ona yumuşattık.
50	857	Sebe	10	Ey dağlar! Kuşların eşliğinde onunla birlikte tespih edin” dedik.
51	879	Tevbe	111	Şüphesiz Allâh, mü'minlerden canlarını ve mallarını, kendilerine vereceği cennet karşılığında satın almıştır
52	884	Tevbe	114	Şüphesiz İbrâhîm, çok içli, yumuşak huylu bir kişiydi
53	884	Hûd	75	Çünkü İbrâhîm çok içli ve Allâh'a yönelen bir kimseydi.
54	970	Bakara	222	Şüphesiz Allâh çok tövbe edenleri sever, çok temizlenenleri sever.
55	970	Mâide	13	Çünkü Allâh, iyilik yapanları sever.
56	1005	Tîn	4	Biz, gerçekten insanı en güzel bir biçimde yarattık.
57	1127	Kehf	60	Hani Mûsâ, beraberindeki gence şöyle demişti: “İki denizin birleştiği yere varıncaya kadar durmayacağım, ya da uzun zaman gideceğim.”
58	1213	Yâsîn	82	Bir şeyi dilediği zaman, O'nun emri o şeye ancak “Ol!” demektir. O da hemen olur.
59	1214	A'râf	54	Şüphesiz sizin Rabbiniz, gökleri ve yeri altı gün içinde (altı evrede) yaratan Allâh'tır.
60	1214	Hûd	7	O, gökleri ve yeri altı gün içinde (altı evrede) yaratandır.
61	1214	Secde	4	Allâh, gökleri ve yeri, ikisi arasındakileri altı gün içinde (altı evrede) yaratandır.
62	1247	Bakara	18	Onlar, sağdırlar, dilsizdirler, ködürler. Artık (hakka) dönmezler
63	1265	Tevbe	111	Şüphesiz Allâh, mü'minlerden canlarını ve mallarını, kendilerine vereceği cennet karşılığında satın almıştır.
64	1307	Âl-i İmrân	37	Zekeriya, onun bulunduğu bölmeye her girişinde yanında bir yiyecek bulurdu. “Meryem! Bu sana nereden geldi?” derdi. O da “Bu, Allâh katından” diye cevap verirdi.
65	1326	Fussilet	40	Dilediğinizi yapın. Şüphesiz O, yaptıklarınızı hakkıyla görmektedir.
66	1333	Bakara	195	Kendi kendinizi tehlikeye atmayın.
67	1342	A'râf	20-21	Ve dedi ki: “Rabbiniz size bu ağacı ancak, melek olmaYâsîniz, ya da (cennette) ebedî kalacaklardan olmaYâsîniz diye yasakladı.” “Şüphesiz ben size öğüt verenlerdenim” diye de onlara yemin etti.
68	1428	Kalem	16	Yakında biz onun burnunu damgalayacağız.
69	1499	İnşikâk	16-19	Yemin ederim şafağa, Geceye ve içinde topladıklarına, Dolunay hâlindeki aya ki, Şüphesiz siz hâlden hâle geçeceksiniz.
70	1523	Enfâl	17	Attığın zaman da sen atmadın, fakat Allâh attı.
71	1530	Necm	19-20	Lât ve Uzza'ya ve diğer üçüncüsü Menat'a ne dersiniz?
72	1530	Hacc	52-53	Senden önce hiçbir resûl ve nebî göndermedik ki, bir şey temenni ettiği zaman, şeytan onun bu temennisine dair vesvese vermiş olmasın. Ama Allâh, şeytanın vesvesesini giderir. Sonra Allâh, âyetlerini sağlamlaştırır. Allâh, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir. Allâh, şeytanın verdiği bu vesveseyi, kalplerinde hastalık bulunanlar ile kalpleri katı olanlara bir imtihan vesilesi kılmak için böyle yapar.
73	1581	Tevbe	82	Artık az gülsünler, çok ağlasınlar.

Tablo 20 (devam). Altıncı ciltte yer alan âyetler

	Beyit	Sure	Âyet Numarası	Âyet
74	1590	Şûrâ	38	Rablerinin çağrısına cevap verenler ve namazı dosdoğru kılanlar; işleri, aralarında şûrâ (danışma) ile olanlar, kendilerine verdiğimiz rızıktan Allâh yolunda harcayanlar, bir saldırıya uğradıkları zaman, aralarında yardımlaşanlar içindir.
75	1602	Necm	3	O, nefis arzusu ile konuşmaz.
76	1610	Yûsuf	108	De ki: "İşte bu benim yolumdur. Ben ve bana uyanlar bilerek Allâh'a çağırırız."
77	1751	Âl-i İmrân	17	(Bunlar) sabredenler, doğru olanlar, huzurunda gönülden boyun büküp divan duranlar, Allâh yolunda harcayanlar ve şehirlerde (Allâh'tan) bağışlanma dileyenlerdir.
78	1838	Nahl	188	Hâlbuki Allâh'ın nimetini saymaya kalksanız onu sayamazsınız.
79	1855	Bakara	138	Biz, Allâh'ın boyasıyla boyanmışızdır. Boyası Allâh'inkinden daha güzel olan kimdir?
80	1867	Bakara	284	İçinizdekini açığa vursanız da, gizleseniz de Allâh sizi, onunla sorguya çeker de dilediğini bağışlar, dilediğine azap eder. Allâh'ın gücü her şeye hakkıyla yeter.
81	1878	Enfâl	42	Ta ki ölenin niçin öldüğü, yaşayanın niçin yaşadığı da apaçık ortaya çıksın
82	1891	En'âm	11	De ki: "Yeryüzünde gezin dolaşın da (Peygamberleri) yalanlayanların sonu nasıl olmuş bir görün."
83	1915	Zümer	53	De ki: "Ey kendilerinin aleyhine aşırı giden kullarım! Allâh'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin.
84	1933	Tâhâ	22	Elini koynuna sok ki bir başka mucize olarak, (alaca hastalığı gibi) bir hastalık sebebiyle olmaksızın bembeyaz bir hâlde çıksın.
85	1984	Necm	39	İnsan için ancak çalıştığı vardır
86	2009	Enbiyâ	69	Ey ateş! İbrâhîm'e karşı serin ve esenlik ol.
87	2036			De ki: "(Rabbini) ister Allâh diye çağırın, ister Rahmân diye çağırın. Hangisiyle çağırırsanız çağırın, nihâyet en güzel isimler O'nundur."
88	2064	Bakara	54	Mûsâ, kavmine dedi ki: "Ey kavmim! Sizler, buzağıyı ilâh edinmekle kendinize yazık ettiniz. Gelin yaratıcınıza tövbe edin de nefislerinizi öldürün (kendinizi düzeltin).
89	2085	Hûd	43	Ben, kendimi sudan koruyacak bir dağa sığınacağım.
90	2145	Nûr	43-44	Bu bulutların şimşeginin parıltısı neredeyse gözleri alacak. Allâh, geceyi ve gündüzü döndürüp duruyor. Şüphesiz bunda basiret sahibi olanlar için bir ibret vardır.
91	Başlık	Bakara	30	Hani, Rabbin meleklerle, "Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım" demişti.
92	Başlık	En'âm	9	Eğer onu (Peygamberi) bir melek kılsaydık yine onu bir adam (suretinde) yapardık.
93	Başlık	Bakara	30	Onlar, "Biz seni eksiksiz bilirken ve durmadan övgü ile tenzih ederken orada fesat çıkaracak ve kan dökecek irini mi yaratacaksın?" dediler. Allâh "Şüphe yok ki, ben sizin bilmediklerinizi bilirim" buyurdu.
94	2171	Müddessir	31	Rabbini ordularını ancak kendisi bilir.
95	2175	Şuarâ	189	Onlar Şu'ayb'ı yalanladılar. Derken gölge gününün azabı onları yakaladı. Şüphesiz o, büyük bir günün azabı idi.
96	2181	Haşr	2	Ey basiret sahipleri, ibret alın.
97	2204	Kâf	16	Çünkü biz, ona şah damarından daha yakınız.

Tablo 20 (devam). Altıncı ciltte yer alan âyetler

	Beyit	Sure	Âyet Numarası	Âyet
98	2234	Nisâ	142	Münafıklar, Allâh'ı aldatmaya çalışırlar. Allâh da onların bu çabalarını başlarına geçirir. Onlar, namaza kalktıkları zaman tembel tembel kalkarlar.
99	2238	Kasas	88	
100	2246	Enfâl	17	Attığın zaman da sen atmadın, fakat Allâh attı.
101	2246	Kıyame	16	(Ey Muhammed!) Onu (vahyi) çarçabuk almak için dilini kımlıdatma.
102	2289	İsrâ	11	İnsan pek acelecidir.
103	2310	Tâhâ	9-10.	(Ey Muhammed!) Mûsâ'nın haberi sana geldi mi? Hani bir ateş görmüştü de ailesine, "Siz burada kalın, ben bir ateş gördüm (oraya gidiyorum). Umarım ondan size bir kor ateş getiririm, yahut ateşin başında, yol gösterecek birini bulurum" demişti.
104	2310	Kasas	30	Mûsâ, ateşin yanına gelince, o mübarek yerdeki vadinin sağ tarafındaki ağaçtan şöyle seslenildi: "Ey Mûsâ! Şüphesiz ben, evet, ben âlemlerin Rabbi olan Allâh'ım."
105	2319	Mü'min	60	Bana dua edin, duânıza cevap vereyim.
106	2319	A'râf	55	Rabbimize alçak gönüllüce ve için için dua edin.
107	2353	Kâf	16	Çünkü biz, ona şah damarından daha yakınız.
108	2358	Ankebût	69	Bizim uğrumuzda cihad edenler var ya, biz onları mutlaka yollarımıza iletacağız. Şüphesiz Allâh, mutlaka iyilik yapanlarla beraberdir.
109	2367	Hûd	43	Ben, kendimi sudan koruyacak bir dağa sığınacağım.
110	2396	Bakara	186	Gerçekten ben (onlara çok) yakıным. Bana dua edince, dua edenin duasına cevap veririm.
111	2420	İsrâ	44	Her şey O'nu hamd ile tespih eder.
112	2501	Zâriyât	56	Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım.
113	2565	Fetih	29	Onların secde eseri olan alametleri yüzlerindedir.
114	2569	Hucurât	12	Ey iman edenler! Zannın birçoğundan sakının. Çünkü zannın bir kısmı günahıdır.
115	2597	Mü'minûn	115	"Sizi boşuna yarattığımızı ve bize tekrar döndürülmeyeceğinizi mi sandınız?"
116	2610	Mülk	22	Şimdi, yüzüstü kapanarak düşe kalka yürüyen mi daha doğru gider, yoksa dosdoğru bir yolda dimdik yürüyen mi?
117	2611	Âl-i İmrân	159	Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, onlar senin etrafından dağılıp giderlerdi. Artık sen onları affet. Onlar için Allâh'tan bağışlama dile. İş konusunda onlarla müşavere et. Bir kere de karar verip azmettin mi, artık Allâh'a tevekkül et, (ona dayanıp güven).
118	2612	Şûrâ	38	Rablerinin çağrısına cevap verenler ve namazı dosdoğru kılanlar; işleri, aralarında şûrâ (danışma) ile olanlar, kendilerine verdiğimiz rızıktan Allâh yolunda harcayanlar.
119	2616	En'âm	11	De ki: "Yeryüzünde gezin dolaşın."
120	2624	Şûrâ	16	Allâh'ın çağrısına uyulduktan sonra O'nun hakkında tartışmaya girenlerin delilleri Rableri katında batıldır.
121	Başlık	Furkân	27-29	O gün zalim kimse, (çaresizlik içinde) ellerini ısırp şöyle diyecektir: "Ne olurdu ben de peygamberle beraber aynı yolu tutsaydım!" "Yazıklar olsun bana, keşke falanı dost edinmeseydim!" "Andolsun, Kur'an bana geldikten sonra beni ondan o saptırdı. Zaten şeytan insanı yardımcısız bırakıverir."

Tablo 20 (devam). Altıncı ciltte yer alan âyetler

	Beyit	Sure	Âyet Numarası	Âyet
122	2656	Meryem	30	Bebek şöyle konuştu: “Şüphesiz ben Allâh’ın kuluyum. Bana kitabı (İncil’i) verdi ve beni bir peygamber yaptı. Nerede olursam olayım beni kutlu ve erdemli kıldı”
123	2658	Sebe	10	Andolsun, Davud’a tarafımızdan bir lütuf verdik. “Ey dağlar! Kuşların eşliğinde onunla birlikte tespih edin” dedik.
124	2661	Sebe	12	Süleyman’ın emrine de, sabah esişi bir ay, akşam esişi de bir ay(lık yol) olan rüzgârı verdik.
125	2698	Furkân	70	Allâh böylelerinin kötü hallerini iyiye çevirecektir.
126	2698	Rad	39	Allâh, dilediğini siler, dilediğini de sabit kılıp bırakır. Ana kitap (Levh-i Mahfuz) O’nun yanındadır.
127	2723	Fetih	29	Onların secde eseri olan alametleri yüzlerindedir.
128	2753	Yûsuf	11-12.	Babalarına şöyle dediler: “Ey babamız! Yûsuf hakkında bize neden güvenmiyorsun? Hâlbuki biz onun iyiliğini isteyen kişileriz.” “Yarın onu bizimle beraber gönder de gezip oynasın. Şüphesiz biz onu koruruz.”
129	2755	Yûsuf	13	Babaları, “Doğrusu onu götürmeniz beni üzer, siz ondan habersiz iken onu kurt yer, diye korkuyorum.”
130	2760	İbrâhîm	27	Allâh dilediğini yapar
131	2792	Yûsuf	43	Kral, “Ben rüyamda yedi semiz ineği, yedi zayıf ineğin yediğini; ayrıca yedi yeşil başak ve yedi de kuru başak görüyorum. Ey ileri gelenler! Eğer rüya yorumluyorsanız, rüyamı bana yorumlayın” dedi.
132	2795	Bakara	36	İniniz.
133	2797	Yûsuf	28	Şüphesiz sizin tuzağınız çok büyüktür.
134	2855	Hadîd	4	Nerede olsanız, O sizinle beraberdir. Allâh, bütün yaptıklarınızı hakkıyla görendir.
135	2861	İnşirâh	1	(Ey Muhammed!) Senin göğsünü açıp genişletmedik mi?
136	2864	Ahzâb	45-46	Ey Peygamber! Biz seni bir şahit, bir müjdeleyici, bir uyarıcı; Allâh’ın izniyle kendi yoluna çağıran bir davetçi ve aydınlatıcı bir kandil olarak gönderdik.
137	2865	İsrâ	79	Gecenin bir kısmında da uyanarak sana mahsus fazla bir ibadet olmak üzere teheccüd namazı kıl ki, Rabbin seni Makam-ı Mahmud’a ulaştırsın.
138	2876	İsrâ	85	Sana ruh hakkında soru soruyorlar. De ki: “Ruh, Rabbinin bileceği bir şeydir.
139	2880	Şuarâ	88-89	“O gün ki ne mal fayda verir ne oğullar! Allâh’a arınmış bir kalp ile gelen başka.”
140	2885	Nisâ	1	Şüphesiz Allâh, üzerinizde bir gözetleyicidir.
141	2910	Tebbet	5	
142	2924	Nahl	68	Rabbin, bal arısına şöyle ilham etti.
143	2932			
144	2983	Meryem	56-57	Kitap’ta İdris’i de an. Şüphesiz o, doğru sözlü bir kimse, bir nebî idi. Onu yüce bir makama yükselttik.
145	3002	Sâffât	164-165	Melekler derler ki:) “Bizim her birimizin bilinen bir makamı vardır.” “Şüphesiz biz (orada) saf duranlarız
146	3042	Haşr	14	Sen onları toplu sanırsın. Hâlbuki kalpleri darmadağındır.
147	3053	Âl-i İmrân	26	

Tablo 20 (devam). Altıncı ciltte yer alan âyetler

	Beyit	Sure	Âyet Numarası	Âyet
148	3067	Nûr	35	Allâh, göklerin ve yerin Nûrudur. O'nun Nûrunun temsili şudur: Duvarı bir hücre; içinde bir kandil, kandil de bir cam fânûs içinde. Fânûs sanki inci gibi parlayan bir yıldız. Mübarek bir ağaçtan, ne doğuya, ne de batıya ait olan zeytin ağacından tutuşturulur. Bu ağacın yağı, ateş dokunmasa bile neredeyse aydınlatacak (kadar berrak)tır. Nûr üstüne Nûr.
149	Başlık	En'âm	1	Böyle iken inkâr edenler başka şeyleri Rablerine denk tutuyorlar.
150	3128	Bakara	22	O, yeri sizin için döşek, göğü de bina yapandır.
151	3134	Mülk	5	Andolsun biz, en yakın göğü kandillerle donattık. Onları şeytanlara atılan taşlar yaptık
152	3163	Hac	6	
153	3194	En'âm	5	Nitekim hak (Kur'an) kendilerine gelince onu yalanladılar. Fakat alay ettikleri şeyin haberleri kendilerine ilerde gelecektir.
154	3195	Feth	10	Sana bîat edenler ancak Allâh'a bîat etmiş olurlar.
155	3195	Nisâ	80	Kim peygambere itaat ederse, Allâh'a itaat etmiş olur.
156	3237	Neml	44	Ona "köşke gir" denildi. Köşkü görünce onu (zeminini) derin bir su sandı ve eteklerini topladı. Süleyman, ona "Bu, (zeminini) billurdan döşenmiş bir köşktür" dedi.
157	3256	Ahzâb	56	Şüphesiz Allâh ve melekleri Peygamber'e salât ediyorlar. Ey iman edenler! Siz de ona salât edin, selâm edin.
158	3329	Yâsîn	31-32	Kendilerinden önce nice nesilleri helâk ettiğimizi; onların artık kendilerine dönmeyeceklerini görmediler mi? Onların hepsi de mutlaka toplanıp (hesap için) huzurumuza çıkarılacaklardır
159	Başlık	Yûsuf	20	
160	3357	Nahl	93	Fakat O, dilediğini saptırır, dilediğini de doğru yola iletir.
161	Başlık	Yûsuf	42	
162	Başlık	Yûsuf	42	Efendinin yanında benden bahset. Fakat şeytan onu efendisine hatırlatmayı unutturdu
163	3405	Yûsuf	42	Fakat şeytan onu efendisine hatırlatmayı unutturdu.
164	3490	Âl-i İmrân	103	Hep birlikte Allâh'ın ipine (Kur'an'a) sımsıkı sarılın.
165	3490	Bakara	256	Çünkü doğruluk sapıklıktan iyice ayrılmıştır. O hâlde, kim tâğûtu tanımayıp Allâh'a inanırsa, kopmak bilmeyen sapasağlam bir kulpa yapışmıştır.
166	3530	Bakara	261	Mallarını Allâh yolunda harcayanların durumu, yedi başak bitiren ve her başakta yüz tane bulunan bir tohum gibidir. Allâh, dilediğine kat kat verir
167	3530	Hûd	115	Çünkü, Allâh iyilik edenlerin mükâfatını zayı etmez
168	3572	Ankebût	45	Kuşkusuz namaz hayasızlıktan ve kötülükten men eder.
169	3615	Haşr	16-17.	Münafıkların durumu ise tıpkı şeytanın durumu gibidir. Çünkü şeytan insana, "İnkâr et" der; insan inkâr edince de, "Şüphesiz ben senden uzağım. Çünkü ben âlemlerin Rabbi olan Allâh'tan korkarım" der. Nihâyet ikisinin de (azdırmanın da azanın da) akıbeti, ebediyen ateşte kalmaları olmuştur. İşte zalimlerin cezası budur.
170	3640	Bakara	115	Doğu da, Batı da (tüm yeryüzü) Allâh'ındır. Nereye dönerseniz Allâh'ın yüzü işte oradadır. Şüphesiz Allâh, lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir.
171	3659	Bakara	26	
172	Başlık	Mülk	8	Size uyarıcı gelmemiş miydi?

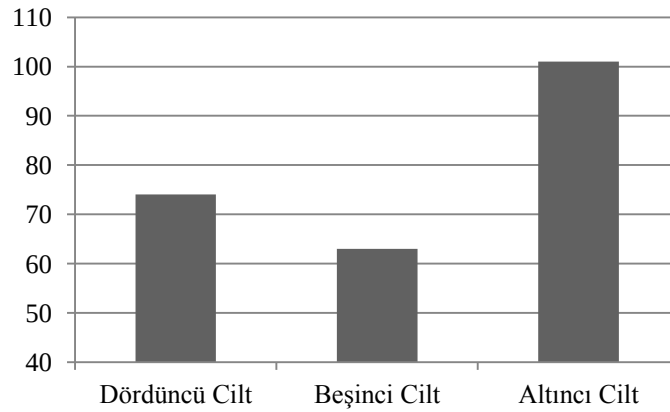
Tablo 20 (devam). Altıncı ciltte yer alan âyetler

	Beyit	Sure	Âyet Numarası	Âyet
173	Başlık	Mülk	10	Yine şöyle derler: “Eğer kulak vermiş veya aklımızı kullanmış olsaydık, şu alevli ateştekilerden olmazdık.”
174	Başlık	Fâtır	28	Allâh’a karşı ancak; kulları içinden âlim olanlar derin saygı duyarlar.
175	3920	İnsân	5-6.	İyiler ise, katkısı kâfur olan içecekler dolu bir kadehten içerler. Bir pınar ki Allâh’ın kulları ondan içer, onu (istedikleri şekilde) fişkırtıp akıttılar.
176	Başlık	Âl-i İmrân	74	Halbuki Allâh rahmetini ancak dilediğine tahsis eder.
177	4011	Neml	16	
178	4012	Neml	16	Süleyman, Dâvûd’a varis oldu ve, “Ey insanlar, bize kuş dili öğretildi ve bize her şey verildi. Şüphesiz bu, apaçık bir lütuftur” dedi
179	4103	Yûnus	36	Onların çoğu ancak zannın ardından gider. Oysa zan, hak namına hiçbir şeyin yerini tutmaz. Şüphesiz Allâh, onların yapmakta olduklarını hakkıyla bilendir.
180	4109	Yûsuf	11-12.	Babalarına şöyle dediler: “Ey babamız! Yûsuf hakkında bize neden güvenmiyorsun? Hâlbuki biz onun iyiliğini isteyen kişileriz. Yarın onu bizimle beraber gönder de gezip oynasın. Şüphesiz biz onu koruruz.”
181	Başlık	Talâk	2-3.	Kim Allâh’a karşı gelmekten sakınırsa, Allâh ona bir çıkış yolu açar. Onu beklemediği yerden rızıklandırır. Kim Allâh’a tevekkül ederse, O kendisine yeter.
182	4178	Hadîd	4	Nerede olsanız, O sizinle beraberdir.
183	Başlık	Bakara	216	Olur ki, bir şey sizin için hayırlı iken, siz onu hoş görmezsiniz. Yine olur ki, bir şey sizin için kötü iken, siz onu seversiniz.
184	Başlık	Talâk	7	Allâh, bir güçlükten sonra bir kolaylık yaratacaktır.
185	Başlık	İnşirâh	5	Evet, doğrusu her güçlüğün yanında bir kolaylık var
186	4280	Rahmân	19-20	(Suları acı ve tatlı olan) iki denizi salıvermiştir; birbirine kavuşuyorlar. (Fakat) aralarında bir engel vardır, birbirine geçip karışmıyorlar.
187	4297	Hucurât	12	Herhangi biriniz ölü kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz! Allâh’a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz Allâh tövbeyi çok kabul edendir, çok merhamet edendir.
188	4361	A'râf	124	Mutlaka sizin ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazlama keseceğim.
189	4388	Nisâ	77	De ki: “Dünya geçimliği azdır. Ahiret, Allâh’a karşı gelmekten sakınan kimse için daha hayırlıdır.”
190	4470	Tahrîm	10	
191	4511	Rahmân	33	Ey cin ve insan toplulukları! Göklerin ve yerin uçlarından bucaklarından geçip gitmeye gücünüz yeterse geçip gidin. Büyük bir güç olmadıkça geçip gidemezsiniz
192	4569	Yûsuf	19	Bir kervan gelmiş, sucularını suya göndermişlerdi. Sucu kovasını kuyuya salmış.
193	4577	Enfâl	17	Attığın zaman da sen atmadın, fakat Allâh attı.
194	4668	Necm	3-4.	O, nefis arzusu ile konuşmaz. (Size okuduğu) Kur'an ancak kendisine bildirilen bir vahiydir.
195	4739	Yûsuf	87	Allâh’ın rahmetinden ümit kesmeyin.
196	4740	Zümer	53	De ki: “Ey kendilerinin aleyhine aşırı giden kullarım! Allâh’ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin.
197	4741	Tahrîm	8	Ey iman edenler! Allâh’a içtenlikle tövbe edin
198	4754	Tâhâ	53	Rabbim, yeryüzünü size beşik yapandır.

3.2.3.2. Hadîs İktibasları

Klâsik şerhlerde hadis iktibasları, tıpkı âyet iktibasları gibi dayanak göstermek ve örneklendirmek amacıyla kullanılmaktadır. *İhtiyârât-ı Sabûhî*'de ise, sebep-i telifinden de anlaşılacağı üzere hadisler, bir araç olarak değil amaç olarak yer almaktadır. Bu sebeple eser, tıpkı âyet iktibasları gibi hadis iktibasları konusunda da oldukça zengindir.

Eserde 265 adet hadis iktibasına rastlanmaktadır. Bunların 74'ü dördüncü ciltte, 90 tanesi beşinci ciltte ve 101 tanesi altıncı cilttedir.

Şekil 14. Dördüncü, beşinci ve altıncı ciltlerde yer alan hadis iktibasları

Beyitlerin Altında Yer Alan Hadis İktibaslarının İncelenmesi

İhtiyârât-ı Sabûhî'de hadisler belli amaçlar doğrultusunda seçilmiştir. Bunlardan ilki kaynak beyit içerisinde hadisten bir parçanın orijinal haliyle var olmasıdır. Kaynak beyitte iktibas olarak yer alan bu hadisler, kaynak beytin şerh için seçilme sebebidir.

Guft mûtû kullukum min-ğablî en

Ye 'tiye'l-mevtu temûtû bi'l-fiten (4:2272)

Hzret-i Peygamber didi ki mevt ihtiyârıyla cümleñüz ölün mevt-i tabî'î gelüp fitne ile helâk olmazdan öñdin. Nitekim buyurur:

Mûtû ħable en temûtû. (KC106a)

Ĥuffeti'l-cenne mekârih-râ resîd (5:4030)

Ol ĥadiş-i şerife işâretdür ki Hzret-i Resûlu'llâh buyurur: *ĥuffeti'l-cennetu bi'l-mekârihi ve ĥuffeti'n-nâru bi's-şehvâti*. Ya' nî cennet nefse mekrûh görinen şey'ler-ile örtildi ve cehennem nefsün iştihâ itdüğü şey'lerle örtildi.

Ĥuffeti'n-nârez-hevâ âmed pedîd (5:4030)

Ya' nî ĥuffeti'n-nâr hevâdan zâhir oldı. Ya' nî Hzret-i Resûlu'llâh şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem gördi ki hevâ insânı cehenneme vâsıl eyler. Bu ĥadiş-i şerîfle tenbîh buyurdılar ki: Şaķınuñ, hevâ-yı nefse ve müstehâ-yı nefse meyl eylemeñ ki anuñ nihâyeti nâr-ı cehennemdür, diyü buyurdılar. (KC182b)

Men şamet minkum necâ bud yâseeş (6:3809)

Men şamete necā hadişine işâretdür. Ya' nî her kim şâmit ü sâkit olursa ihsân olunur, demek idi anuñ yesâğı. (KC224a)

Ve'r ne-mānem āb ābem deh zi-‘ayn
Hemçü ‘ayneyn-i nebî *hañfāleteyn* (6:2338)

Ḥazret-i Peyğamber'ün bu du‘ālarına işâretdür, meşhûrdur ki Ḥazret-i Sultān-ı Enbiyā ba‘ zî evķātde du‘ ā idüp buyururlardı:

Allāhumme erzuķnî ‘ayneyni hañfāleteyni, iy benüm Allāh'um! Sen baña naşib eyle iki göz ki ağlayıcı ve gözyaşı dökici olalar. *Ḳable an yekūne'd-dem‘u demen* ya' nî gözyaşı kan olmazdan öñdin; *ve'l-aḍrāsu cemren* dağı dişler āteş pāreler gibi olmazdan öñdin, ya' nî kıyāmet güninden öñdin. (KC209a)

Şerhedilen bazı beyitlerde doğrudan hadisten bahsedilmez. Fakat bu beyitler hadisın taşıdığı anlamı ihtiva eder. Şârih hadisle anlamca aynı doğrultuda olan bu beyitleri şerh ederken de hadis iktibaslarından faydalanmaktadır:

Z'ān ki cennet ez-mekārih rüste est

Raḥm kısm-ı ‘ācizā şekeste est (4:1856)

Zirā cennet mekārihden bitmişdür. Nitekim buyurur:

Huffetu'l-cennetu bi'l-mekārih ve huffetu'n-nāru bi's-şehevāt. Ya' nî cennet nefse kerh görinen şeylerle ve cehennem nefsün müsteḥiyātında gizlûdür. Pes bir kimse nefsine kerh görinen ‘ibādāt u riyyāzātla sa'y itse vuşul-i cennete müyesser olur. Pes cennete vāşıl olmak bu ‘amellerden bitmiş olur. Anunçün *rüste est* diyü buyurdu. (KC102b)

Ān delili ki tu-rā māni‘ şevēd

Ez-‘amel ān nıķmet-i şāni‘ buved (5:2507)

Ya' nî bir ‘ilm ve bir delil-i ‘aķlî vü naklî ki saña ‘ilmden ‘amelden māni‘ ola, ol ‘ilm degüldür. Ḥaķ Ta‘ālā'nuñ ğāzabı ve ‘azāb-ı āḫiretdür. Nitekim Ḥazret-i Resūlullāh buyurur:

Eşeddu'n-nāsi ‘azāben yevme'l-ķiyāmeti ‘ālimun lem yenfa‘hu'llāhu bi-‘ilmihi. (KC171a)

Ne nebî fermüd cüd u maḥmede (6:2980)

Nebî buyurmadı mı ki seḫā vü aḫlāķ-ı ḥamīde,

Şāḫ-ı cennet dān be-dünyā āmede (6:2980)

Şöyle bil ki cennet eşcārınuñ budağıdır ki dünyāya gelmişdür. Nitekim buyurur şalla'llāhu ‘am.:

Es-seḫā‘u şeceretun min-eşcāri'l-cenneti ağşānuḫā mutedelliyetu ile'l-arz fe-men aḫaza minhā ğaşnın ķādehu zālike'l-ġuşn ile'l-cenne. Ve yine buyurdu:

Es-seḫā‘u ve ḥusnu'l-ḫuluķi ğuşnān min-şecereti'l-cenne. (KC175b)

Bazı durumlarda şârih şerhini yaparken, klâsik şerhlerde olduğu gibi, yorumlarına delil göstermek, fikirlerini örneklendirmek, anlamı pekiştirmek veya genişletmek için hadislere başvurur. Bu durumlarda, hadisın kaynak beyitle doğrudan ilgisi olmasa da anlam bakımından birbirini tamamlar niteliktedirler:

Telḫ u tiz ü māleş-i besyār deh

Tā şevēd pāk u laṭif ü bāfireh (4:105)

El-mucāhidu men cāhede nefsehu fi'llāhi ta‘ālā ḫükmince nefsünü dārū-yı riyyāzetle ıslāḫ eyle tā ki pāk u nażif ola. (KC87a)

Şūreteş-rā cins mī-bīnend enām (5:927)

‘Azîzlerûn şüretin görüp cinsiyyet hasebiyle anları kendülere kıyâs iderler. Nitekim Hâzret-i Resû'llâh ‘am. hakkında didiler:

Mâ li-hezâ'r-resûli ye 'kulu't-ta'ama ve ve yemşî fi'l-esvâk.

Ya' nî şol kendüyi resûl zu' m iden kimse için ne şey' vardır ki; *ye 'kuli't-ta'ama kemâ te 'kul*, ta'âm yir bizüm gibi; *ve yemşî fi'l-esvâk*, -fi-talebi'l-ma' işe kemâ nemşi- ve dağı bazarlar içinde gezer ma' işet talebinde bizüm gezdüğümüz gibi. Pes anuñ bizden ziyâde ne hâli vardır, didiler. (KC142a)

Ki bi-yâ men bâş yâ hem-hüy-ı men

Tâ bi-bîni der-tecellî rûy-ı men (6:579)

Yâ nefy ü i' dâm-ı beşeriyyet eyle fenâ fi'llâha vâsıl ol, aradan eşniyyet ref' olsun yâhud *taḥallaḳū bi-ahlâki'llâhi* maẓmûn-ı şerifince benüm hüyum tutup benümle hem-hüy ol. (KC193b)

‘İşkêşân u hırşêşân der-ferc u zer (6:1232)

Ya' nî ol segân-ı atlas-puşı gör ki pür oldukça hırşları ziyâde olur nefis murâdına ve cem'-i mâla. Hâzret-i Resûlu'llâh ‘am. buyurdi:

Men cāveze'l-erba'îne ve lem yugleb hayruhū şerrehu felyetebeva' maḳ'ad mine'n-nār. Ya' nî bir kimsenüñ ‘ömri kırk yılı tecävüz eyleye ve anuñ hayrı şerrine gâlib olmaya anuñ gibi kimse nâr-ı cehennem içre maḳâmın hâzır eylesin, ya' nî hâzır bilsün. (KC197b)

Hadislerin kullanım özelliklerine bakılırsa, şârih çoklukla hadisi verdikten sonra herhangi bir açıklama yapmamış, sadece hadisi vermekle yetinmiştir:

Lâ-cerem guft ân Resûl-i zu-funûn
Remz-i *naḥnu'l-âḫirûn es-sâbıḳûn* (4:3763)

Ya' nî egerçe âḫir zamânda geldüñ ammâ ḥaḳîkat-i Muḥammediyyenüñ nûr-ı Hâḳ'dan zuhûrına nazar olınsa cümleden sâbıḳuz. Zîrâ *levlâke levlâk lemâ ḥalaḳtu'l-eflâk* maẓmûn-ı şerifince ‘âlemden murâd âdem olıcak ma' nâ cihetinden âdem ‘âlemden esbak olur. Zîrâ şecereden murâd mivedür. Pes niyyetde mîve şecereden esbak olur. (KC119b)

Bu örnekte beyit açıklanırken örneklendirmek ve anlamı desteklemek için bir hadis açıklamanın içine yerleştirilmiş fakat hadisin ne tercümesi ne de açıklaması yapılmıştır.

Ma' nâ-yı merdum ber-âteş ḥâkimest
Lik âteş-râ kuşûret hîzemest (5:1934)

İnsânüñ ma' nâsı ya' nî rûḥâniyyeti âteş-i şehvet üzerine ve âteş-i ğaẓab üzerine ḥâkimdür ve mü'minüñ rûḥâniyyeti ve nûr cehennem âteşinüñ üzerine ḥâkimdür. Nitekim haber virüp buyurdi:

Cuz yâ mu'minu fê-inne nûruke ḳad eṭṭâ'a nâri. (KC162b)

Hem zi-nûr-ı dil belâ ni' me'd-delîl
Hem zâmîr-i ü bi-dânest ân celîl (6:2134)

Nûr-ı dil ile bildi ki nûr-ı dil iyü delîldür. Nitekim buyurur:

İtteḳū ferâsete'l-mu'mini fê-ennehu yenḳuru bi-nûri'llâhi. (KC205b)

Bu iki örnekte de kaynak beyitlerin açıklaması verildikten sonra anlam olarak bağlantılı olan hadis sunulmuştur. Fakat yine hadis hakkında bir açıklama yapılmamıştır.

Şârih bazı hadis iktibaslarında, hadisi verdikten sonra ufak bir açıklama yapmıştır:

Tu ber-tu büy-ı ân sergîn-i seg (4:273)

Anuñ damağında büy-ı sergîn-i seg kat kat olmuştur ve anuñ ḳalbi ve ḳalibi mülevveş olmuştur. Şehvet ü hevâ televvüşâtından ve Hâzret, ta' lim-i ümmetden ötürî buyurur:

Allâhumme ṭahhîr ḳalbi mine'n-nifâḳi ferci mine'z-zinâ ve lisâni mine'l-kezîbi. Pes mü'minüñ ḳalbi nifâḳdan ve ferci zinâdan ve lisâni kızbdan pâk gerekdür.

Yukarıdaki örnekte hadis verildikten sonra "pes" diyerek tercüme niteliğinde bir açıklama eklenmiştir.

Hâceteş n'âyed be-fi'l u kavî-i hûb
İhzeruhum hum cevâsîsu'l-kulûb (5:240)

Ya' nî tabîbân-ı beden, marâz-ı insânı nabz u qarûreden bilürler. Ammâ tabîbân-ı ilâhî derûn-ı insâna dâhil olup emrâz-ı kulûb-ı insânı ve i' tişkâd u imânı ne mertebedür, bilürler. Pes anlardan hâzer eyleñ. Taḥkîken anlar kulûbuñ cäsüslandurlar. İşâretdür bu ḥadîş-i şerîfe ki buyurur 'aleyhi's-salât ve's-selâm:

İttekû ferâsete'l-mu'mini fe-ennehu yenzuru bi-nûri'llâh. Fe-ennehum cevâsîsu'l-kulûb fe-izâ câlesetumuhum fe-câlisihum bi's-sıdķ. Ya' nî mü'minûñ ferâsetinden şaķınuñ. Zirâ mü'min Allâh nûriyla nazar eyler ve taḥkîken anlar kulûbuñ cäsüslandur. Kaçan anlar ile mücâleset eyleseñüz sıdķla mücâleset eyleñ. (KC128a)

Burada şârih kaynak beyitten hemen sonra beytin açıklamasını yapmış, sonrasında hadise işaret olduğunu söyleyerek hadisi vermiştir. Hadisin hemen ardından da "yani" denilerek hadis tercüme edilmiştir.

Ân dehed Ḥaḳşân ki lâ-'aynun re'et
Ki ne-gonced der-zebân u der-luġet (6:2702)

Ol nesneyi virür Ḥaḳ Ta'âlâ anlara ki hiç bir göz görmemiş ola. Nitekim bu ḥadîş-i ḳudsîde buyurur:

A'dedu li-'ibâdi's-şâlihîne mâ lâ-'aynun re'et ve lâ-uzunun semî'at ve lâ-ḥaḫara 'alâ-ḫalbi beşerin.

Ya' nî i' dâd ihzâr eyledüm şâlih kullarum içün na'im-i cennetden ve sa'âdet-i âḫiretten şol nesneyi ki ne bir göz görmüşdür, ne bir kulaḳ işitmişdür ve ne bir beşerûñ ḫalbine ḫuḫur itmişdür. (KC213a)

Bu örnekte de yukarıdaki örnekteki gibi önce kaynak beyit açıklanmış, sonra hadisin verileceğini gösteren ifade yerleştirilmiş, ardından hadis verilmiş, sonrasında "yani" denilerek hadisin tercümesi yapılmıştır.

Çoklukla âyet iktibaslarında gördüğümüz, önce âyetin verilip ardından parça parça tercüme/açıklama yapılması uygulaması hadislerde de görülmektedir.

Çün ne-zed ber-vey nişâr-ı reşş-i nûr (4:297)

Çünkü toķınmadı aña reşş-i nûruñ nişârı. Bu ḥadîş-i şerîfûñ mażmûnıdır ki buyurur:

İnna'llâhe ḫalaķa ḫalķehu fî-zulmetin, taḥkîken Allâh Ta'âlâ ḫalķ eyledi maḫlûķı zulmet içinde. Ya' nî zulmet-i tabî'at ve nefis ü hevâ içinde ḫalķ eyledi. Summe reşşe 'aleyhim min-nûrihi, andan şoñra bu ḫalķuñ üzerine kendü nûrıdan nûr saçdı. Fe-men âşâbehu min-zâlike'n-nûri, pes şol kimseye ki ol nûrdan azıcık nûr yetiştî ise; feķad ihtedâ, taḥkîken ol kimse hidâyetlenmiş oldu. Ve men iḫṫa'ahu, ve şol kimse ki aña yüz ḫaṫa itdi ya' nî toķınmadı. Feķad ḫalle, taḥkîken ol kimse ḫâl oldu, hidâyetden maḫrûm ḫaldı. (KC90a)

Dördüncü ciltte yer alan bu örnekte; kaynak beyit ve onun açıklamasının ardından hadis parça parça verilip tercüme edilerek yazılmıştır.

Şûreteş-râ cins mî-binend enâm (5:927)

'Azîzlerûñ şûretin görüp cinsiyyet ḫasebiyle anları kendülere ḫıyâs iderler. Nitekim Ḥazret-i Resû'llâh 'am. ḫaḫķında didiler:

Mâ li-hezâ'r-resûli ye 'kulu't-ṫa'ama ve yemşî fi'l-esvâķ.

Ya' nî şol kendüyi resûl zu'm iden kimse içün ne şey' vardır ki; ye 'kulu't-ṫa'ama kemâ te 'kul, ṫa'âm yir bizüm gibi; ve yemşî fi'l-esvâķ, -fi-ṫalebi'l-ma'îşe kemâ nemşî- ve daḫı bâzârlar içinde gezer ma'îşet ṫalebinde bizüm gezdüğümüz gibi. Pes anuñ bizden ziyâde ne ḫâli vardır, didiler. (KC142a)

Beşinci ciltte, -beyit altında- hadisin parçalanarak açıklamasına sadece yukarıdaki örnekte rastlanmaktadır.

Ve'r ne-mānem āb ābem deh zi-‘ayn
Hemçü ‘ayneyn-i nebī haṭṭāleteyn (6:2338)

Ḥazret-i Peygamber'ün bu du‘ālarına işāretdür, meşhūrdur ki Ḥazret-i Sultān-ı Enbiyā ba‘zı evḳāte du‘ā idüp buyurlardı:

Allāhumme erzuḳnī ‘ayneyni haṭṭāleteyni, iy benüm Allāh'um! Sen baña naşib eyle iki göz ki ağlayıcı ve gözyaşı dökici olalar. *Ḳable an yekūne'd-dem‘u demen* ya‘nī gözyaşı kan olmazdan öñdin; *ve'l-aḍrāsū cemren* daḡı dişler āteş pāreler gibi olmazdan öñdin, ya‘nī kıyāmet güninden öñdin. (KC209a)

Esleme‘ş-şeyṭānī ancā şud pedīd
Ki yezidi şud zi-fazleş Bāyezid (6:3647)

Nitekim Ḥazret-i Resūlu'llāh buyurdi:

Mā minkum min-eḥadin illā ve lehu şeyṭānu, ya‘nī sizden bir kimse yokdur illā anuñçün bir şeyṭān vardır, ya‘nī her birüñüzün birer şeyṭānı vardır. *Ḳīle: Ve leke yā resūlu'llāh. Ḳāle: ve ene illā ina'llāhe e‘ānenī fe-esleme şeyṭānī ve lā-ye‘mur fī-illā bi-ḥayr.* Ya‘nī aşḡāb didiler ki: Senün de şeyṭānuñ var mıdır yā Resūla'llāh? Buyurdılar ki: Benüm de vardır. Lākin Allāh Ta‘ālā baña ‘avn u ‘ināyet eyledi. Benüm şeyṭānum müselmān oldu. Baña emr eylemez illā ḥayra ya‘nī dā‘im beni ḥayra delālet ider. (KC223a)

Şārih, āyetleri parça parça açıklarken genellikle açıklamadan önce āyeti bir bütün olarak vermektedir. Fakat parça parça tercüme ettiği hadisleri bir bütün olarak vermemiştir. Doğrudan parçalayarak açıklamıştır. Yukarıdaki iki örnekte de hadis verileceğini belirten ifadelerin hemen ardından, hadisi belli parçalara ayırarak açıklamış/tercüme etmiştir.

Şārih bazen beyitte sözkonusu edilen hadisi beytin açıklamasında vermemektedir.

Tā be-gufte Muştafā şāh-ı necāḥ (6:3570)

Tā ki buyurdi Ḥazret-i Muştafā şāh-ı zafer,

Es-semāḡu yā ule'n-ni‘ mā rebāḥ (6:3570)

Seḡā vü kerem fā‘idedür, iy ni‘ met şāhibleri! (KC222b)

Peygamberimizin "Cömertlik kazançtır" sözü kaynak beyitte iktibas olarak yer almasına rağmen şārih bu hadise açıklamasında yer vermemiştir.

İn ki *menhūmān humā lā-yeşbe‘ān* (6:3881) (KC224a)

Şārih hadis iktibası bulunan bu kaynak beyti, şerhin yapılış amacına uygun olarak metnine almıştır. Fakat ne beyti açıklamış ne de içinde bulundurduğu hadise yer vermiştir.

Muştafā guft in vaşiiyet bā-benün (6:3973)

Muştafā bu vaşiiyeti oğullara didi, ümmete didi. Zīrā Ḥazret-i Peygamber'ün ümmeti oğulları maḡāmıdadur.

Eḡ‘imu'l-eznābe mim mā te‘kulūn (6:3973)

Eznāb cem‘-i zenbdür, tevābi‘ ma‘nāsinadır. Murād, kullar ve hizmetkârlardur. Ya‘nī bendelerünüze ta‘ām virün kendü yediğünüz ta‘āmdan. (KC225a)

Bu örnekte de kaynak beytin ikinci mısrasında hadise iktibas vardır. Şārih yine bu durumun farkında olarak beyti şerhine dahil etmiş fakat açıklamada hadise değinmemiştir.

Bazen şârih kaynak beyitte yer alan hadisi hemen beytin altına yerleştirmiş fakat ne beyti ne de hadisi açıklamamıştır.

Nevm-i 'âlim ez-'ibâdet bih buved
Ân çünân 'ilmî ki müstenbih buved (6:3876)
Nevmu'l-'âlimi hayru min-'ibâdeti'l-câhil. (KC224a)

Hayru nâs ân yenfe'u'n-nâs iy peder
Ger ne sengî çe harîfî bâ-meder (6:482)
Nitekim Hâzret-i Resûl-i Hüdâ buyurur: *Hayru'n-nâsî men yenfâ'u'n-nâse.* (KC192a)

Bâ-tu ü çünest hestem men çenân
Zîr-i pây-ı mâderân bâşed cinân (5:884)
Nitekim buyurur: *El-cennetu tahte ekdâmi'l-ummehât.* (KC141b)

Tâ bi-yâbî büy-ı huld ez-yâr-i men
Çün Muḥammed büy-ı Raḥmân ez-Yemen (4:550)
Nitekim Hâzret buyurdu: *İnnî la 'cidu nefese'r-Raḥmâni min-kıbeli'l-Yemeni.* (KC91b)

İhtiyârât-ı Sabûhi'de hadis iktibaslarına yer verilmeden önce, hadis olduğunu belirten ifadeler kullanılmıştır. Metnin genelinde Arapça sözlerin de bulunduğu düşünülürse, bu ifadelerin, okuyucuya bir hadisin yer aldığını belirtmek için kullanıldığı görülmektedir.

Hâzret-i Resûlullâh şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem buyurur (KC86b:6), Nitekim Sultân-ı Enbiyâ hakkında buyurdu (KC86b:16), Nitekim Hâzret-i Resûlullâh buyurur (KC87a:3), Nitekim Hâzret-i Resûl-i Hüdâ buyurur (KC87b:1), Nitekim Hâzret-i Resûlullâh şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem buyurur (KC88b:1), Nitekim Hâzret-i Resûlullâh 'a.m. buyurur (KC89a:1), Nitekim Hâzret-i Resûlullâh şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem buyurur (KC90a:17), Nitekim buyurur 'aleyhi's-selâm (KC90b:2), Nitekim Hâzret-i Resûlullâh buyurur (KC91b:4), Nitekim buyurur (KC91b:18), Nitekim Hâzret buyurdu (KC91b:19), Nitekim Hâzret-i Resûl-i Hüdâ buyurur (KC92a:2), Nitekim buyurdu 'aleyhi's-selâm (KC97b:15), Hâzret-i Resûlullâh şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem buyurur (KC101a:17), Nitekim buyurur (KC102b:18), Nitekim Hâzret-i 'Aleyhi's-selâm buyurur (KC103a:12), Nitekim Hâzret 'aleyhi's-şalât ve's-selâm buyurur (KC103b:18), Nitekim buyurur (KC105b:9), Nitekim Hâzret-i Resûlullâh buyurur (KC107a:16), Nitekim Hâzret-i Resûlullâh şalla'llâhu 'aleyhi ve âlihi buyurdu (KC109a:4), Nitekim Hâzret-i Resûlullâh 'aleyhi ve sellem buyurdu (KC112a:16), Nitekim buyurur (KC112a:19), Nitekim buyurur şalla'llâhu 'am. (KC112b:18), Nitekim buyurdu 'aleyhi's-selâm (KC113b:3).

Bu örneklerde "Hâzret-i Muhammed buyurur" şeklindeki kullanımlarla hadisler verilmiştir.

Bazen örnek verilirken Hâzret-i Muhammed'in bu hadisi neden veya nasıl söylediğiyle ilgili bilgiler de verilmiştir:

Hâzret, ta'lim-i ümmetden ötürü buyurur (KC89a:15), Hâzret-i Resûl-i Hüdâ naşihat yönünden buyurur (KC89b:7), Hâzret-i Resûlullâh şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem du'â idüp buyururlar ki (KC99b:15), Hâzret-i Peygamber nehy idüp buyurdılar (KC101a:3).

Bazen şârih hadisi yazmadan önce, onun kaynak beyitle ilişkisine de işaret eder:

İşâretdür ol hadîş-i qudsiye ki buyurur (KC87a:9), Bu hadîş-i şerîfün maẓmûndur ki buyurur (KC90a:9), İşâretdür bu hadîş-i qudsiye (KC125a:11), Bu hadîş-i şerîfün mefḥûmdur ki Hâzret-i Peygamber 'am.

buyurdı (KC126a:9), İşâretdür bu hadîş-i şerîfe ki buyurur ‘aleyhi’s-salât ve’s-selâm (KC128a:15), bu beyt-i şerîf bu hadîş-i kudsinün maзмünına işâretdür (KC179a:16), Bu hadîş-i şerîfe işâretdür (KC184b:1), Mısrâ²-ı evvel işâretdür bu hadîş-i şerîfe ki Sulţân-ı Enbiyâ buyurur (KC211a:3), ve mısrâ³-ı şânî bu hadîş-i şerîfe işâretdür ki buyurur (KC211a:5).

Şârih bazı yerlerde içinde hadis kelimesi bulunan ifadeler kullanmıştır:

Ve bir hadîş-i şerîfde dağı buyurur (KC87b:2), Hadîş-i kudside buyurur (KC87b:8), Nitekim hadîş-i kudsi vârid olmışdur (KC119b:5), Nitekim hadîş-i (2) kudside buyurur (KC139b:1), Bu hadîş-i şerîfe işâretdür (KC184b:1), Bu hadîş-i kudsi hükmince ki buyurdı (KC196b:5).

Bazen "haber" kelimesini muhtevî bir cümle ile hadise geçiş yapılmaktadır.

Nitekim haberde vâkı⁴ olmuşdur: (KC88b:12), Nitekim haberde gelmişdür (KC107b:12), Nitekim haber virüp buyurdı (KC162b:18), Haberde vârid olmuş ki (KC167b:19).

Şârih bazen Arapça bir cümle ile hadise geçildiğini belirtmektedir:

Resûlu'llâh şalla'llâhu ‘aleyhi ve sellem kâle (KC170b:7), ‘Amelen bi-kaavlî’n-nebî ‘aleyhi’s-selâm (KC188b:4), Kemâ kâle’n-nebî ‘am. (KC199a:18), Kemâ kâle’n-nebî ‘am. (KC210b:16).

Hadis verilmeden önce kullanılan bu ifadeler dışında hadisin hemen ardından gelen bazı ifadeler de mevcuttur. Bu ifadelerle de verilenin hadis olduğunun anlaşılması amaçlanmıştır.

... hadîş-i şerîfinün maзмünındur. (KC87a:8), ... fehvâsınca (KC87a:14), ... hükmince (KC87a:17), ... buyurdı Hâzret-i Resûlu'llâh ‘am. (KC119a:15), ... maзмün-ı şerîfince (KC119b:2), ... maзмünınca (KC153a:8), ... maзмünüyla (KC171a:10), ... hadîş-i şerîfince işâret buyururlar (KC192a:19), ... fehvâ-yı latîfince (KC197b:18).

İhtiyârât-ı Sabûhî’de hadis konusunda dikkat çeken unsurlardan biri de şârihin bazı yerlerde hadislerin râvilerine de yer vermesidir. Râvilerin verilişi hadisin sıhhati konusunda bir bilgiye ulaştırması bakımından önemlidir.

Ebû Sa‘îd’den rağıya’llâhu anhu mervîdür ki (KC91b:8), Aḥmed ibn-i ‘Âmir’den rivâyet olunur ki buyurdı (KC102b:4), Revî inne ibnu Mektûm (KC104b:13), Rivâyetdür ki ‘Abdullâh ibn-i Mektûm (KC104b:17), İbn-i Mes‘ûd’dan rağıya’llâhu ‘anhu rivâyetdür ki resûlu’llâh şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem bu âyet-i kerîmeyi okudı (KC111b:10), ‘Abdullâh ibn-i ‘Abbâs’dan rağıya’llâhu ‘anhumâ mervîdür ki (KC117b:3), Ammâ ‘Â’îşe ve Ümmü Seleme ve Ebû Sa‘îd Hâzerî ve Enes bin Mâlik rivâyet eylemişler ki; ehl-i beyt ‘Alî ve Fâtıma ve Ḥasan ve Ḥüseyndür. (KC125b:7), Bu hadîş-i şerîfe işâretdür ki ibn-i Mes‘ûd’dan mervîdür: kâle’n-nebî ‘am.: (KC129b:12), Nitekim ibn-i ‘Abbâs rağıya’llâhu ‘anhumâ buyurur (KC132a:18), Naḳl olunur ki, ‘Oṣmân bin Maṭ‘ûn rağıya’llâhu ‘anhu didi ki (KC135a:15), Bu hadîş-i şerîfe işâretdür ki Enes ibn-i Mâlik’den mervîdür (KC140a:15), bu hadîş dağı Kutâde’den mervîdür (KC150b:18), Fi’l-hadîş ‘an-İbn ‘Abbâs rağıya’llâhu ‘anhumâ (KC169a:3), İmâm Mâlik rah. ‘ömrinde bir kerre taşlîh itmek vâcib ve sâ’iri mendûb u müsteḥabdur dimiş ve ba’zılar bir meclisde Hâzret-i Peyğamber zıkr olunduḳda bir kerre taşlîh ve sâ’iri mendûbdur, dimişler. (KC220a:1), Eṣma‘îden rivâyet iderler ki (KC226a:6)

Sabûhî şerhinde oldukça fazla hadis iktibası kullanmıştır. Bu kullanımlar şerhin yazılış amacıyla paraleldir. Bazen kaynak beyitteki iktibası açıklamak, bazen kaynak beyitteki bir hatırlatmanın hangi hadise işâret ettiğini belirtmek, bazen de sadece kendi

fikrini desteklemek amacıyla kullandığı bu hadisleri çoklukla açıklamamış, sadece bir bütün olarak vermekle yetinmiştir. Bu da tahminen hedef kitlenin zaten Arapça biliyor oluşundan kaynaklanmaktadır.

Hadislerin araştırılması sırasında Ali Yardım'ın *Mesnevî Hadisleri*; Mehmet Yılmaz'ın *Kültürümüzde Âyet ve Hadisler* adlı eserlerinden; Aclûnî, Zehebî, Teymiyye gibi hadis âlimlerinin eserlerinden faydalanılmıştır. Kaynaklarda tespit edilemeyen hadislerin sadece tercümeleri yapılmıştır.

Şerh metninde yer alan hadislerin cilt cilt tablosu aşağıdaki şekildedir:

Tablo 21. Dördüncü ciltte yer alan hadisler

Sıra No	Beyit/Başlık	Hadis
1	10	Kulun Rabbine en yakın anı secde anıdır
2	38	ehli olmayan kişilere teslim etmeyiniz, ona zulm etmiş olursunuz. Hikmeti ehlinde men ederseniz/uzak tutarsanız, o zaman ehline zulm etmiş olursunuz.
3	78	Allâh için olur (yaşarsa) muhakkak ki Allâh Ta'âlâ da ona kendisi için yaşama fırsatı verir.
4	79	Kulum nafil ibadetlerle bana yaklaştırmaya devam eder. Tâ ki ben onu severim. Sevince de artık onun işiten kulağı, gören gözü, tutan eli ve konuşan dili olurum.
5	100	Belânın en şiddetlisi peygamberlere, sonra velilere, sonramanevî derecesine göre sâir halka gelir.
6	105	Mücahit, Allâh için nefsiyle savaşıdır.
7	106	Allâh bir kuluna hayr murad ederse, onun cezasını artırır
8	106	Allâh sevdiği kuluna belâlar/sıkıntılar verir.
9	106	Allâh sevdiği kuluna belâlar/sıkıntılar verir. Kul saberederse onu seçme kullarından eder, rıza gösterirse onu tasfiye ve intihab eyler.
10	112	Benden başka yardımcısı olmayan birine zulmeden kişiye karşı kızgınlığım şiddetli olur.
11	125	Kıyamet günü geldiğinde Allâh ümmetimden bir gruba kanatlar verir. Onlar kabirlerinden cennete uçarlar. Bunun üzerine melekler onlara: Siz hesap gördünüz mü?, diye sorarlar. Onlar: hayır görmedik, derler. Melekler: Siz kimin ümmetisiniz?, diye sorarlar. Onlar: Muhammed'in ümmetiyiz, derler. Melekler: Bize anlatın, siz ne amel işlediniz?, derler. Onlar: Bizim iki hasletimiz var idi. Yalnız kaldığımızda O'na karşı gelmekten utanırdık ve bizim için taksim ettiği nimetlere kanaat eder ve razı olurduk.
12	199	İnsanlar üzerine öyle bir zaman gelecek ki, kişinin helak olması, eşinin, anne-babasının ve evlatlarının elinden olacaktır. Onu fakirlikle ayıplarlar, gücünün üstünde teklifte bulunurlar, o da dinini kaybedecek işlere girer ve helak olur.
13	215	(Bir yanlış yaptığında/günah işlediğinde) Kapını kapatırsın ve sırrını gizlersin insanlardan utanırsın ama gece gündüz senden hiç ayrılmayan/seninle gezip dolaşan meleklerden utanmazsın, sana şefaahatçi olacak göğsündeki Kur'ân'dan utanmazsın. Allâh'tan da utanmazsın, oysa O'ndan gizlenen hiçbir şey yoktur.
14	223	Kıyamet günü geldiğinde Allâh: Ey insanlar! Ben size
15	238	Yüce Allâh bana dünyalık biriktireyim ve tüccar olayım diye değil Rabbimi tesbih edip secde edenlerden olayım diye vahyetti.
16	273	Allâhım kalbimi nifaktan,fercimi zinadan, dilimi yalandan temizle.
17	290	Ümmetim hakkında beni en çok korkutan iki haslet vardır: hevâ ve tûl-i emel.
18	297	Hakikaten Allâh halkı yokluk karanlığından yarattı. Sonra hidâyet nûrundan onların üzerine serpti. Kimlere o nûrdan isâbet eylediye o kimseler hakikaten hidâyete erdi. Her kime de isâbet etmediyse o kimseler de hakikaten uzak bir dalâlete düştüler

Tablo 21 (devam). Dördüncü ciltte yer alan hadisler

Sıra No	Beyit/Başlık	Hadis
19	298	Gökyüzüne ulaşacak kadar günahın olsa ve sen pişman olup tövbe etsen Allâh seni affeder
20	300	Bir kişinin yaşı kırkı doldurduysa ve hayrı şerrinden fazla değilse, o kişi ateşteki (cehennemdeki) yerini hazır eylesin.
21	480	Cennet ehli cennete girdiklerinde, kardeşlerden bazıları bazılarını özler/görmek ister.
22	524	Ben kıyamet gününde Âdem'in evlatlarının/insan cinsinin seyyidiyim/en önde geleniyim. Hamd sancağı benim elimde olacaktır, övünmek yok. Hiçbir peygamber yoktur ki o gün/kıyamet gününde, Âdem ve diğerleri, hepsi benim elimdeki hamd sancağının altında olacaklar. Yeryüzü yarılp/çatlayıp da içindekileri çıkardığı zaman, ilk çıkan kişi ben olacağım, övünmek yok
23	526	Âdem su ile toprak arasında iken ben peygamberdim
24	Başlık	Benim ümmetim, Nûh'un gemisi gibidir. Ona binen kurtulur, uzak duran boğulur, helak olur.
25	541	Kavminin şeyhi, ümmetinin peygamberi gibidir.
26	550	Ben Rahmân'ın kokusunu Yemen tarafından alıyorum.
27	561	Âdemoğlu malım, malım deyip duruyor. Ey Âdemoğlu! Yiyip tükettiğin giyip eskittiğin veya sadaka olarak verip sevap kazanmak üzere önden gönderdiğin başka malın var mı ki?
28	1193	Allâh Âdemi kendi sûreti üzerine halk etti
29	1202	Kim güzel bir adet başlatırsa kendisine, hem o güzel davranışın karşılığı hem de kıyamete kadar onu örnek alan kimselerin sevabı verilir.
30	Başlık	Allâh melekleri yarattı, onlara akıl verdi. Hayvanları yarattı, onlara hem akıl hem şehvet verdi. Kimin aklı şehvetinden üstün olursa meleklerden daha yücedir. Kimin şehveti aklından üstünse hayvanlardan daha aşağıdadır.
31	1515	Allâh'ım faydasız ilimden sana sığınırım.
32	Başlık	Ben sizden herhangi biriniz gibi değilim. Rabbimin katında gecelerim. O beni yedirir ve içirir.
33	Başlık	Savm-ı visâlden sakının, savm-ı visâlden sakının, savm-ı visâlden sakının.
34	Başlık	Açlık Allâh'ın yemeğidir. Açlıkla doğru sözlülerin bedenini diriltir. Açlıkta, Allâh yemeğine ulaşır.
35	1656	Hazret-i Muhammed: Ölülerle oturmaktan/sohbet etmekten sakının. Onlar zenginlerdir, dedi.
36	1777	Mü'minin ferasetinden sakınınız, çünkü onlar Allâh'ın nuru ile bakarlar
37	1792	Sâdıklarla yani Hak ehliyle oturduğunda doğrulukla otur. Zira onlar kalplerin casuslarıdır. Siz fark etmeden kalplerinize (sırlarınıza) girerler
38	Başlık	Ben Rahmân'ın kokusunu Yemen tarafından alıyorum.
39	1854	Mü'minin ferasetinden sakınınız, çünkü onlar Allâh'ın nuru ile bakarlar.
40	1856	Cennetin etrafı nefse hoş gelmeyecek şeylerle çevrilidir. Cehennemnin etrafı da nefse hoş gelen şeylerle çevrilidir/doludur.
41	1918	En büyük düşmanın, kendi içindeki nefsidir.
42	1963	Kim kırk sabah Allâh'a karşı ihlaslı olursa, kalbinden lisanına hikmet çeşmeleri zahir olur, akmaya başlar.
43	2008	Belânın en şiddetlisi peygamberlere, sonra velilere, sonra manevî derecesine göre sâir halka gelir.
44	2212	Allâhım! Beni kendileri için herhangi bir korku ve hüzn söz konusu olmayan tevbekarlar, tertemiz, senin iyi ve aklı başında kullarından eyle.
45	Başlık	Allâh'ım, bana cennetinin kokusunu nasip et.
46	Başlık	Allâh'ım beni tövbe edenlerden eyle ve beni günah ve pisliklerden temizlenenlerden kıl.
47	2272	Ölmeden önce ölünüz.
48	2400	Mü'minin ferasetinden sakınınız, çünkü onlar Allâh'ın nuru ile bakarlar.
49	2450	(Hadis Kitaplarında: "Lâ-yugnî hazerun min-kaderin" şeklinde geçmektedir.) Hazer/ Sakınma kadere mani olmaz.

Tablo 21 (devam). Dördüncü ciltte yer alan hadisler

Sıra No	Beyit/Başlık	Hadis
50	Başlık	İnsanlara kendi aklınız miktarınca değil, onların akılları miktarınca/onların anlayacakları şekilde söyleyiniz ki Allâh'a ve Peygamber'e yalan demesinler.
51	Başlık	Saferin çıktığını kim müjdelerse, ona cennet müjdesi vereceğim
52	2708	Cehennem onlara: Çabuk geç ey mümin! Nûrun benim ateşimi söndürüyor, der.
53	2714	Mümin, Allâh'ım beni ateşten koru, dediğinde; ateş de, beni onlardan koru, der.
54	2894	Ben gizli bi hazineydim. Bilinmeyi sevdim. Bu yüzden halkı yarattım.
55	Başlık	Cebrail: Bir hâcet/Bir ihtiyacın var mıdır? Hazret-i İbrahim: Var ama sana değildir
56	3082	Nur insanın göğsüne girince içerisi genişler. Yâ Resulallâh! Bunun bilinen bir alameti var mıdır? Resulullâh da: Evet, insanın bu gurur diyarı olan dünyadan uzaklaşması, ebediyet diyarı olan âhirete yönelmesi ve ölüm gelmeden neci ölüme hazırlanması, bunun nişanesidir
57	3115	Çocuk babasının sırrıdır.
58	3128	Onlar/Kadınlar akıl ve din yönünden eksiktirler.
59	3136	Allâh, tüm dertleri tek bir dertte birleştiren kişinin diğer (âhiret) dertlerine kâfidir.”
60	3141	Kimin maksadı âhireti (hayatını) kazanmak ise Allâh onun işlerini toplar ve dünyada zenginliğini onun kalbine verir bu yüzden istemese de/umusamasa da zenginlik gelir onu bulur. Kimin de maksadı dünya (hayatını elde etmek) ise Allâh onun işlerini dağıtır ve fakirliği o kişinin gözlerinin arasına koyar (yani kişi kendisini hep fakir görür). Ve Allâh dünyada ona önceden belirlediği (yazdığı) dışında hiçbir şey vermez.”
61	3192	Dünya büyücü ve hilekar bir kadındır.
62	3208	Dünyâ ve âhiret ortak iki zevce gibidiler
63	3279	Ahiret ehline dünyâ haramdır. Dünya ehline ahiret haramdır. Allâh ehline ise her ikisi de haramdır.
64	Başlık	Benim de kalbime gaflet/perde çöküyor. Ben de Allâh'a günde yüz defa istigfar ediyorum.
65	3343	Nefsini kötüleyen, aşağılayan insana ne mutlu.
66	3357	Ümmetim/Ehl-i Beytim, Nuh'un gemisine benzer. O gemiye binen kurtuluşa erer, gemiden uzak duran boğulur, helak olur.
67	3399	Mü'minin ferasetinden sakınınız, çünkü onlar Allâh'ın nuru ile bakarlar.
68	3535	Kabir, ya cennet bahçelerinden bir bahçe veya cehennem çukurlarından bir çukurdur.
69	3566	Allâhım bize hakkı hak göster, ona uymayı müyesser kıl. Batılı da batıl gösterip, ondan sakınmayı nasip et ve bize eşyâyı olduğu gibi göster.
70	3699	Her şey üzerinde düşünün fakat Allâh'ın zatı üzerinde fazla düşünmeyin.
71	3709	Sen kendini senâ ettiğin gibisin. Biz ancak buna inanırız.
72	3763	Sen olmasaydın felekleri/kâinatı yaratmazdım.
73	3766	Ben yere ve göğe sığmadım fakat takvâ ehli mümn kulumun kalbine sığdım.
74	3794	Gözlerim uyur, kalbim uyumaz.

Tablo 22. Beşinci ciltte yer alan hadisler

Sıra No	Beyit/Başlık	Hadis
1	47	Mide her hastalığın evidir. Tedavinin başı ise, tüm hastalıklarda perhizdir. Her bedene ihtiyaç duyduğu şeyi ver.
2	59	Acele şeytandandır ve teennî Allâh'tandır.
3	Başlık	Kâfir yedi mide ile (yedi kişilik) yer, mümin bir mide ile (bir kişilik) yer.
4	73	İnsanlar kralların/idarecilerin dini üzeredir.

Tablo 22 (devam). Beşinci ciltte yer alan hadisler

Sıra No	Beyit/Başlık	Hadis
5	120	İnsanoğlu ne az ile yetinir ne de çok ile doyar. Kıyamet yaklaştığında dünyada yalnızca hırslı ve (kendini toplumdan) soyutlayan insan çoğalır.
6	147	Ben sâlih kullarım için, hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın duymadığı, hiçbir insanın hatrına gelmeyen nimetler hazırladım
7	153	Nefsin senin bineğindir/devendir. Ona rıfk ile davran
8	164	Cennetin etrafı nefse hoş gelmeyecek şeylerle çevrilidir. Cehennemin etrafı da nefse hoş gelen şeylerle çevrilidir/doludur.
9	196	Merhametim, gazabımı/öfkemi geçti.
10	225	(ezan okuyarak) Rahatlat bizi Yâ Bilâl!. Konuş bana yâ Humeyrâ!
11	240	Müminin ferasetinden sakınınız, çünkü onlar Allâh'ın nuru ile bakarlar. Sâdiklarla yani Hak ehliyle oturduğunda doğrulukla otur. Zira onlar kalplerin casuslarıdır. Sâdiklarla yani Hak ehliyle oturduğunda doğrulukla otur. Zira onlar kalplerin casuslarıdır.
12	Başlık	Sizden hiçbir kimse yoktur ki, daima yanında, cinlerden ve meleklerden bir arkadaşı bulunmamış olsun. Yâ Resûlallâh senin de mi? dediler. Evet, benim de, dedi. Ne var ki, Allâh, ona karşı bana yardım etmiştir de o, müslüman olmuştur. (Veya Allâh'ın lutfu ve yardımıyla ben, onun şerrinden selamette olurum.) Böylece o, bana sadece hayrı emreder, buyurmuşlardır.
13	Başlık	Allâh sevdiği kuluna belâlar/sıkıntılar verir.
14	Başlık	Müminin ferasetinden sakınınız, çünkü onlar Allâh'ın nuru ile bakarlar.
15	455	Din akıl üzerine temellendirilmiştir, farzlar akıl üzerine farz edilmiştir ve haram olan şeyler akıl üzerine haram edilmiştir
16	469	Kavminin şeyhi, ümmetinin peygamberi gibidir.
17	Başlık	Kulum nafîle ibadetlerle bana yaklaştırmaya devam eder. Tâ ki ben onu severim. Sevince de artık onun işiten kulağı, gören gözü, tutan eli ve konuşan dili olurum.
18	499	Nazar, insanı kabre/mezara; deveyi de kazana sokar.
19	533	Azamet gömleğim, kibriyâ ise kaftanımdır. Bunlardan birisi konusunda bana ters düşen kimseyi cehenneme dahil ederim.
20	Başlık	İslamda ruhbanlık yoktur.
21	581	Bir namazı kıldıktan sonra diğer namaza hazır olmak.
22	Başlık	Ölümünü ölmeden önce isteyen, ölmemiş sayılır. İyi ise iyiliğe ulaşmaya acele eder, kötü ise kötülüğünün azalmasını diler.
23	673	Fakirliğim övümcümdür
24	673	Bir gün aç, bir gün tok olurum.
25	673	Ne zaman tok olsam sana hamd ederim ve ne zaman aç olsam sana tazarru ederim/yakarırım
26	688	Sana dünyayı verdim sen ise hep onu korumakla meşgul oldun. Dünyayı yasakladım sen ise hep onu istemekle meşgul oldun. Dünyayı(dünyalıkları) benim için ne zaman bırakacaksın.
27	742	Kavminin şeyhi, ümmetinin peygamberi gibidir.
28	745	Bir kavmi (yaptığı işlerden dolayı) severse, o kavimle beraber/onlarla haşrolur
29	745	Sen sevdiklerinle berabersin.
30	745	Kişi sevdiği ile beraberdir.
31	747	Peygambere (s.a.v.) bir adam geldi ve dedi: Yâ Resûlallâh! Kıyamet ne zaman kopacak? Peygamber: Kıyamet için ne hazırladın, diye sordu. Adam dedi ki: Ben ne çokça namaz ne de çokça oruç hazırladım. Amma ben Allâh'ı ve Resûlunu severim. Peygamber: Kişi sevdiğiyle beraberdir, dedi.
32	775	İki günü eşit olan aldanmıştır, bugünü dününden kötü olan ise lanetlenmiştir.
33	Başlık	Üç kişiye acıyın: Bir kavmin aşağı bir hâle düşen yücesine, yoksullaşan zenginine ve câhillere oyuncak olan bilginine.
34	823	Zenginken yoksul olanın canına acıyın.
35	824	Ve şerefliyen zelil olana ve de cahiller arasındaki temiz bilgene.
36	869	Allâh sizin suretlerinize/dış görünüşünüze ve amelerinize/işlerinize bakmaz. Fakat O, kalplerinize ve niyyetlerinize bakar.

Tablo 22 (devam). Beşinci ciltte yer alan hadisler

Sıra No	Beyit/Başlık	Hadis
37	884	Cennet annelerin ayakları altındadır.
38	925	İslâm garip olarak başlamış ve yine başlayışı gibi garipliğe dönecektir. Ne mutlu gariplere!
39	927	Bu ne biçim peygamber ki yemek yer, çarşıda pazarda dolaşır.
40	1001	İnsan öldüğü zaman amel defteri kapanır. Şu üç kimse dışında: Topluma yararlı bir ilim (eser) bırakanlar, ardında kendisine dua eden hayırlı evlat bırakanlar, sadaka-i câriye (vakıf) bırakanlar.
41	Başlık	Sana seninle beraber mezara gömülecek bir eş, bir arkadaş lâzım. Sen onunla gömülürsün. Sen ölüsün ama o diridir. İyi ise sana iyilikte bulunur, kötü ise senden kurtuluşu giderir. Bu eş, bu arkadaş senin yaptığın işlerdir. Elinden geldiği kadar işlerini iyileştir. İyi amelde bulun.
42	Başlık	Bütün dertleri bir dert yapanı, Allâh başka dertlerden kurtarır. Fakat dertlerini dağıtan, birçok şeylere dertlenen kişiyi, hangi vâdide helâk olacaksa Allâh kayırmaz.
43	1240	Allâh için seven, Allâh için nefret eden, Allâh için veren, Allâh için men eden/yasaklayan imanını tamamlamıştır
44	1264	Kim Allâh'ın likâsını/Allâh'la karşılaşmayı severse (Allâh'a kavuşmayı isterse), Allâh da onun likâsını sever.
45	Başlık	Arz benim için düürldü/toplandı. Arzın doğusu ve batısı bana gösterildi. Ümmetimden mülk sahibi olanlar/sultanlar arzın düürülerek bana gösterilen yerlerine ulaşacak.
46	1301	Kim bir kavme/topluluğa benzemeye çalışırsa, o da onlardandır.
47	1320	Her kim ki Allâh'ın kitabından bir harf okursa, her bir harf için on misli sevap vardır. Elif, lam, mim bir harftir demiyorum. Elif bir harftir, lam bir harftir, mim bir harftir.
48	1321	Her kim ki Allâh'ın kitabından bir harf okursa, her bir harf için on misli sevap vardır. Elif, lam, mim bir harftir demiyorum. Elif bir harftir, lam bir harftir, mim bir harftir.
49	1373	Ey gençler! Sizden kimin evlenmeye gücü yeterse evlensin. Gücü yetmeyen ise çare olarak oruç tutsun.
50	1592	Allâh'ın ahlakıyla ahlaklanın
51	1598	Hangi kul bir günah işledikten sonra pişman olup ağladıysa ve gözyaşları akıp yüzüne indiyse, Allâh o kişinin yüzüne cehennem ateşini haram kılmıştır.
52	Başlık	Allâh'ım beni yedirir ve içirir.
53	1766	Ölmüş olanların ölüm korkusu yoktur. Onlarda kaybettiklerinin hasreti vardır.
54	1772	Bir kişi cehenneme atılmak üzere çağırılır. Yolun (ilk)üçte birlik kısmında geri döner. Sonra yolun yarısında tekrar geri döner. Yolun son üçtebirlik bölümünden tekrar geri döner. Sonra Yüce Allâh “onu getirin der ve niçin üç defa geri döndün” diye sorar. Adam “yolun (ilk) üçte birlik bölümünde “(Senin) Rabbin bağışlayıcıdır” sözünü hatırladım ve beni bağışlamamı istemek üzere geri döndüm” der. Yolun yarısına geldiğimde “(Senin) de ki “Ey kendi aleyhlerine günah işlemekte aşırı giden kullarım! Allâh'ın rahmetinden ümit kesmeyin” sözünü hatırladım ve tamah ile beni bağışlamamı umut ederek geri döndüm” der. Bunun üzerine Yüce Allâh da ona “seni affettim” der.
55	1793	(Kıyamet gününde) kişi hesap mekanına getirilir ve kitabı (amel defteri) kendisine verilir. (Yüce Allâh ona) “Kitabını oku ve içine bak bakalım. Hacc, umre, gazve, sadaka gibi ameller var mı? Adam der ki “Eyvallâh'ım, bu benim kitabım değil!. Şâni Yüce Allâh da on der ki: “Bu gün hata ve unutma günü değildir. Bu senin dünyada iken düzenlenmiş kitabındır. Mal bulduğun zaman bu amelleri yaptın. (İyi) niyetini de amel yerine saydım.
56	1934	Cehennem onlara: Çabuk geç ey mümin! Nûrun benim ateşimi söndürüyor, der.
57	1944	Tama eden zelil olur, kanaat eden aziz olur.
58	Başlık	Ya Rab! Bana eşyanın hakikatini göster
59	Başlık	Allâhım! Bize hakkı hak olarak göster ve ona uymayı nasip et. Batılı batıl olarak göster ve ondan kaçmayı nasip et.
60	Başlık	Kim bir veli kuluma, ikram ederse bana ikram etmiş olur. Kim bir veli kuluma ihanet ederse bana savaş açmış olur.

Tablo 22 (devam). Beşinci ciltte yer alan hadisler

Sıra No	Beyit/Başlık	Hadis
61	2095	Kim bir veli kulumu ezâlandırırsa/üzerse, beni de ezâlandırmış/ üzmüş olur.
62	2196	Rahmân'ın cezbelerinden bir cezbe ins ü cinnin ameline denktir.
63	Başlık	Kulum nafile ibadetlerle bana yaklaştırmaya devam eder. Tâ ki ben onu severim. Sevince de artık onun işiten kulağı, gören gözü, konuşan dili, tutan eli ve yürüyen ayağı olurum.
64	Başlık	Kendisine bir sıkıntı veya bir hastalık geldiğinde dediği gibi: Darlık! Şiddetlen açılırsın.
65	2310	Mü'min tövbe ettiği zaman Allâh ona her gün için güzel bir yol üzere olan kulunun sevabı kadar sevap yazar. Ona şehid sevabı verir. Kıyamet gününde ona bin tane taç giydirebilir. Kabrinden cennet'e bir kapı açar. Ayrıca bu mü'min kıyamet gününde sağında, solunda, önünde ve arkasında kendisini cennetle müjdeleyen birer melek olduğu halde kalkar.
66	2316	Kulun mevcut sapkınlıktan, meydana gelen susuzluktan ve soyu tükenmişlikten dolayı tövbe etmesi, Yüce Allâh'ı sevindirir.
67	2316	Tövbe eden kişi tövbesine uymazsa tövbe etmiş sayılmaz.
68	2384	Allâh'ın lutfunu aramak dünya malını istemek değildir. O bir hastayı ziyarete gitmek, bir cenazeye katılmak ve bir mümini ziyaret etmektir.
69	2387	Allâh bir işle meşgul olanı sever ve dünya ve âhiret işlerinden biriyle uğraşmadan/meşgul olmadan, boş duran kişiyi sevmez/hoşlanmaz.
70	2396	Allâh, kadrini bilene ve haddini aşmayana merhamet etsin.
71	2447	Nur kalbe dahli olunca/girince, o kalp açılır ve genişler.
72	2447	İnsanın bu gurur diyarı olan dünyadan uzaklaşması, ebediyet diyarı olan âhirete yönelmesi ve ölüm gelmeden önce ölüme hazırlanması, bunun nişanesidir.
73	Başlık	Eğer dünya, Allâh'ın katında bir sıvrısinek kanadı kadar değerli olsaydı, Allâh kâfirlere bu dünyada bir yudum su bile içirmezdi.
74	2507	Kıyamet gününde insanlar içinde en şiddetli azaba uğrayacak olanlar, ilmi kendine fayda vermeyenlerdir.
75	2819	Fakirlik neredeyse küfür olacaktı.
76	Başlık	Allâh'ın dilediği oldu.
77	Başlık	Din nasihattir, din nasihattir, din nasihattir. Dedik: Kimin için ya Resulallâh! Dedi: Allâh için, Allâh'ın kitabı için, müslümanların ileri gelenleri için ve bütün müslümanlar için.
78	3429	Ben sâlih kullarım için, hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın duymadığı, hiçbir insanın hatrına gelmeyen nimetler hazırladım.
79	3435	Mümin herkesle ülfet eder ve ülfet edilir/iyi geçinir ve geçinilir. Münafık ise kimseye ülfet etmez ve ülfet edilmez.
80	3550	Rahman onlara/merhametlilere merhamet eder.
81	3552	Kim öfkesini yenerse, Allâh da ona azabını durdurur.
82	3631	Tama eden zelil olur.
83	3666	Dünyada bir garip gibi/kendi ana yurdundan uzaktaymışsın gibi yaşa ve kendini bir yolcuymuşsun gibi düşün.
84	3786	Küçük cihattan büyük cihada döndük.
85	4030	Cennetin etrafı nefse hoş gelmeyecek şeylerle çevrilidir. Cehennem etrafı da nefse hoş gelen şeylerle çevrilidir/doludur.
86	Başlık	Kıyamet gününde yeryüzündeki taşlar ve (ağaçlar) sayısınca insana şefaate ereceğim.
87	Başlık	Herkesten ziyade Allâh'ı ben bilirim. Herkesten fazla O'ndan ben korkarım.
88	4174	Ben halkı benden istifade etsinler diye yarattım. Ben onlardan istifade edeyim diye yaratmadım.
89	4190	İnsanoğlunun kalbi Allâh'ın iki parmağı arasındadır. Onları istediği gibi çevirir..
90	4210	Cehennem onlara: Çabuk geç ey mümin! Nûrun benim ateşimi söndürüyor, der.

Tablo 23. Altıncı ciltte yer alan hadisler

Sıra No	Beyit/Başlık	Hadis
1	45	İnsanoğlunun kalbi Allâh'ın iki parmağı arasındadır. Onları istediği gibi çevirir. Müminin kalbi Allâh'ın iki parmağı arasındadır. Onları istediği gibi çevirir.
2	102	Bütün müneccimler yalancıdır
3	Başlık	İnsanlara anlayacakları şekilde/onların akıllarına uygun olarak anlatınız.
4	196	Ey amcam. “Allâh’tan başka İlah yoktur” de. Bu öyle bir sözdür ki, o sözle sana Allâh katında hacc yaptırmış olurum.
5	380	Eğer müftüler/fetva vericiler sana fetva verirlerse bile sen kalbini dinle/kalbine danış.
6	Başlık	Fakirlik neredeyse küfür olacaktı.
7	Başlık	İslamda ruhbanlık yoktur
8	482	İnsanların en hayırlısı insanlara faydalı olandır.
9	493	İnsanlar lâ-ilâhe illallâh deyinceye kadar insanlarla savaşmam emrolundu.
10	496	Güç yetmeyecek zorluklardan kaçmak peygamberlerin sünnetlerindendir.
11	579	Allâh'ın ahlakıyla ahlaklanın.
12	Başlık	Allâh Teâlâ veli kulları için öyle bir şarab hazırlamıştır ki, o şarabtan içenler sarhoş olurlar (kendilerinden geçerler). Kendilerinden geçtikleri zaman nefislerinin kötülüklerinden temizlenirler. Temizlendikleri zaman ağırlıklarından kurtulur, hafiflerler. Hafifledikleri zaman adeta uçarlar. Uçtukları zaman büyük bir coşkuya, neşeye kapılırlar. Bu hallerden sonra âlem-i manada kâim olup hayretler içerisinde kalırlar. Bu derecelere yükseldiklerinde melekût âleminde dolaşırlar. Vücûd-ı beşeriyyelerinden geçip tertemiz olurlar. Ondan sonra vahdet mertebesine erişirler. Vâsıl-ı Hak olunca da, fânîlikten kurtulup, bâkî olurlar. Bâkî oldukları zaman muktedir bir padişahın katında doğruluk makâmına erişirler. Bütün bunlara nâyil oldukları zaman ise, ancak hakîkî sarhoşluğa kapılan kimselerin anlayabileceği sözler söylerler.”
13	Başlık	Ölmeden önce ölünüz.
14	876	Ergenlik çağına ulaşmamış/küçük yaşta üç çocuğu ölen her müslümanı Allâh cennetine koyar.
15	881	Ben sâlih kullarım için, hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın duymadığı, hiçbir insanın hatrına gelmeyen nimetler hazırladım.
16	970	Ben gizli bi hazineydim. Bilinmeyi sevdim. Bu yüzden halkı yarattım.
17	1006	Ben yere ve göğe sığmadım fakat takvâ ehli mümin kulumun kalbine sığdım.
18	1108	Belânın en şiddetlisi peygamberlere, sonra velilere, sonramanevî derecesine göre sâir halka gelir.
19	Başlık	Allâh bir kulunun hayrını dilerse; gayben vaat ettiği şeyleri göstermek için kalbindeki iki gözünü açar.
20	1117	İki günü birbirine eşit olan aldanmıştır. Ve bugünü dününden kötü olan lanetlenmiştir.
21	1149	Her kim Allâh'a kırk sabah ihlasla dua ederse o kişinin kalbinden diline doğru hikmet pınarları akar.
22	1149	Her kim bildiği ile amel ederse, Allâh onu bilmediğine vâris kılar.
23	1149	Kul dünyada zühd hayatı yaşarsa Yüce Allâh, o kulunun kalbinde hikmeti iyice yerleştirisin diye bir meleği kendisine vekil tayin eder.
24	1157	Ashabım gökteki yıldızlar gibidir. Hangisine tutunursanız hidâyete erişirsiniz.
25	Başlık	İsâ yakînini artırsaydı, havada yürürdü.
26	1215	Acele şeytandandır ve teennî Allâh'tandır.
27	1216	Allâh Âdem'in Yaratılış toprağını kırk gün eliyle yoğurmuştur.
28	1232	Bir kişinin yaşı kırkı doldurduysa ve hayrı şerrinden fazla değilse, o kişi ateşteki/cehennemdeki yerini hazır eylesin.
29	1241	Şüphe yok ki Tanrı, dinleyenlerin himmetince vaaz edenlerin diline hikmet telkin eder.
30	1326	Utanmadıktan sonra dilediğini yap.
31	1358	Eğer siz benim bildiklerimi/gördüklerimi bilmiş/görmüş olsaydınız, daha az gülerdiniz ve daha çok ağlardınız.

Tablo 23 (devam). Altıncı ciltte yer alan hadisler

Sıra No	Beyit/Başlık	Hadis
32	1451	Dünyadan göçüp giden kişinin ölüm yüzünden bir derdi, bir acısı yoktur. Elindekini kaçırdığından dolayı yüzlerce acıya düşer.
33	1503	Kim kardeşine namus veya malı yüzünden zulmetmiş ise, hiçbir mal ve paranın geçerli olmadığı (kıyamet) gününde Yüce Allâh ondan hiçbir şey almadan önce mazlumun hakkını alır ve verir.
34	1571	Kim kardeşi için kuyu kazarsa içine kendisi düşer.
35	1595	yıldızlar gibidir, hangisine uyarsanız/tutunursanız hidâyete erişirsiniz.
36	1626	Siz Allâh'ın sıfatlarını düşünün/tefekkür edin. Allâh'ın zâtını tefekkür etmeyin.
37	1633	Allâh'ım beni miskin olarak yaşat ve beni miskin olarak öldür. (Kıyâmet gününde) beni miskinlerle haşr eyle/dirilt.
38	1638	Müminlerin rahatsızlığı, sıkıntısı, endişesi ve kederi her neyse mutlaka Allâh bunları onun günahlarına kefâret sayar.
39	1640	Eğer dünya, Allâh'ın katında bir sivrisinek kanadı kadar değerli olsaydı, Allâh kâfirlere bu dünyada bir yudum su bile içirmezdi.
40	1656	Şüphe yok ki Tanrı, dinleyenlerin himmetince vaaz edenlerin diline hikmet telkin eder.
41	2008	Allâh'ım beni yedirir ve içirir.
42	2030	Bir eş ve çocuk edinmemiştir.
43	2036	İnsanlara anlayacakları şekilde/onların akıllarına uygun olarak anlatınız, kendi aklınıza göre değil.
44	2134	Müminin ferasetinden sakınınız, çünkü onlar Allâh'ın nuru ile bakarlar.
45	2151	Ben gizli bi hazineydim. Bilinmeyi sevdim. Bu yüzden halkı yarattım.
46	2224	Her âlimim diyenle beraber oturmayınız. Sadece sizi beş şeyden beş şeye sevk edecek âlimlerle oturunuz: Şekten/şüpheden yakîne, kibirden tevâzuya, adâvetten nasîhate, riyâdan ihlâsa, dünya muhabbetinden/sevgisinden dünyayı terke sevk eden âlimlerle oturunuz.
47	2252	Benden rivâyet eyleyin. Bunda günah yoktur. Bir kısım fıkıh taşıyıcısı fakîh değildir.
48	2259	Kulum nafîle ibadetlerle bana yaklaşımaya devam eder. Tâ ki ben onu severim. Sevince de artık onun işiten kulağı, gören gözü, tutan eli ve konuşan dili olurum.
49	2260	Mümin müminin aynasıdır.
50	2263	Her kim bildiği ile amel ederse, Allâh onu bilmediğine vâris kılar.
51	2272	Rahatlık, kanaattendir. Kanaatin meyvesi rahatlık ve tevâzunun meyvesi muhabbetir.
52	2338	Allâhım bana ağlayan iki göz ver, yaşlar kan olmadan ve kemikler köz olmadan önce.
53	2345	Kaplerinizi çok yemekle öldürmeyin.
54	2370	Cennet ehlinin çoğu eblehlerdir.
55	2569	Hüsn-i zan imândandır Zannın bazıları günahdır/mâsiyettir.
56	2576	Yalan söylemek şüphedir. Dürüstlük güven/eminliktir.
57	2591	Sadaka belâyı def eder, ömrü uzatır.
58	2591	Zekat vererek mallarınızı koruyunuz ve hastalarınızı sadaka ile iyileştiriniz/Tedavi ediniz.
59	2683	Ölmeden önce ölünüz.
60	2702	Ben sâlih kullarım için, hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın duymadığı, hiçbir insanın hatrına gelmeyen nimetler hazırladım.
61	2743	Müminin ferasetinden sakınınız, çünkü onlar Allâh'ın nuru ile bakarlar.
62	2826	İnsanlar altın ve gümüş madenleri gibidir. Câhiliyye döneminde hayırlı ve değerli olanları İslâm devrinde de hayırlı ve değerlidir.
63	2880	Allâh sizin suretlerinize/dış görünüşünüze ve amelerinize/işlerinize bakmaz. Fakat O, kalplerinize ve niyyetlerinize bakar.
64	2937	Hakikaten Allâh halkı yokluk karanlığından yarattı. Sonra hidâyet nûrundan onların üzerine serpti. Kimlere o nûrdan isâbet eylediyse o kimseler hakikaten hidâyete erdi. Her kime de isâbet etmediyse o kimseler de hakikaten uzak bir dalâlete düştüler.

Tablo 23 (devam). Altıncı ciltte yer alan hadisler

Sıra No	Beyit/Başlık	Hadis
65	2980	Cömertlik cennet ağaçlarından dalları dünyaya uzanan bir ağaçtır. Kim o dallardan birine tutunsa o ağaç onu cennete götürür.
66	2980	Cömertlik ve güzel ahlak, cennet ağaçlarından (dünyaya sarkan) iki daldır.
67	3010	Beni vefatımdan sonra ziyâret eden (Kabirime gelen) kimse hayatta iken ziyâret etmiş gibi olur. Benim kabrimi ziyâret edene şefaatçi olurum.
68	3069	Ben yeryüzüme ve gökyüzüme sığmadım fakat takvâ ehli mümn kulumun kalbine sığdım.
69	3071	Ben yeryüzüme ve gökyüzüme sığmadım fakat takvâ ehli mümin kulumun kalbine sığdım.
70	3169	Allâhım! Senin sevgini her şeyin sevgisinden daha sevgili kıl.
71	3239	İlim iki türlüdür: Dilde kalan ilim, Allâh âdemoğlunu bununla sınavacaktır. Kalpte olan ilim, faydalı olan ilimdir (onu amele sevk eder).
72	3253	Kim insanlara teşekkür etmezse, Allâh’a teşekkür etmez.
73	3254	Allâh’ın nimetlerini anın ve O’na şükredin.
74	Başlık	Allâh Yûsuf’un "Efendinin yanında benden bahset" sözüne rahmet etsin. Yûsuf bu söz yüzden 5 yıldan sonra 7 yıl daha zindanda kaldı.
75	3511	Allâh’ım bize hakkı hak göster, ona uymayı müyesser kıl. Batılı da batıl gösterip, ondan sakınmayı nasip et.
76	3511	Bize eşyâyı olduğu gibi göster.
77	3514	İnsanoğlunun kalbi Allâh’ın iki parmağı arasındadır. Onları istediği gibi çevirir. Müminin kalbi Allâh’ın iki parmağı arasındadır. Onları istediği gibi çevirir.
78	3530	Dünya âhiretin tarlasıdır.
79	3547	Bağış olarak verdiği şeyi tekrar geri alan kimse, kusmuğunu tekrar yiyen köpeğe benzer.
80	3567	Fakirlik insanlar arasında çirkin, Allâh katında güzeldir.
81	3570	Cömertlik, kazançtır.
82	Başlık	Nur insanın göğsüne girince içerisi genişler. Yâ Resulallâh! Bunun bilinen bir alameti var mıdır? Resulullâh da: Evet, insanın bu gurur diyarı olan dünyadan uzaklaşması, ebediyet diyarı olan âhirete yönelmesi ve ölüm gelmeden önce ölüme hazırlanması, bunun nişanesidir.
83	3647	Sizden her birinizin bir şeytanı vardır. Dediler ki: Senin de mi ya Resûlallah? Dedi ki: Benim de. Fakat Allâh şeytâna karşı bana yardım etti de benim şeytanım müslüman oldu ve yalnızca hayır emreder/ hayır sağlar.
84	3657	İnsan men olduğu şeye harîs olur.
85	3717	En hayırlı sadaka kendi gücün miktarınca olandır.
86	3809	Kim diline sahip olursa necata erişir/kurtulur.
87	3876	Âlimin uykusu, cahilin ibadetinden hayırlıdır.
88	3881	Doymayan iki arzulu vardır.
89	Başlık	İki tane harîs/hiç doymayan insan vardır. Biri sürekli bilgi isteyen, diğeri sürekli dünyayı isteyen.
90	3972	Onlara giydiğinizden giydirin ve yediğinizden yedin.
91	3973	Emrinizde olanlara yediklerinizden yedin.
92	4051	Ölmeden önce ölünüz.
93	4211	Mümin, içi boş olmadıkça sesi güzel olmayan uda benzer.
94	Başlık	Kendisine bir sıkıntı veya bir hastalık geldiğinde dediği gibi: Darlık! Şiddetlen açılırsın.
95	Başlık	Yalan söylemek şüphedir. Dürüstlük güven/eminliktir.
96	4287	Her taşa ve ağaca “bana selam ver” diye emredilir. Onların her biri de “Selam olsun sana Ey Allâh’ın peygamberi” derler.
97	4393	Hepiniz çobansınız ve gütmüş olduğunuz sürüden sorumlusunuz.
98	Başlık	Ben kimin efendisi isem, Ali de onun efendisidir.
99	4587	Allâh ile oturmak isteyen tasavvuf ehliyle otursun.
100	Başlık	Cehennem onlara: Çabuk geç ey mümin! Nûrun benim ateşimi söndürüyor, der.
101	4747	Eğer şeytanlar insanoğlunun kalbinde dolaşıyor olmasaydı gökyüzündeki melekleri (bile) görürlerdi.

3.2.3.3. Manzum İktibas Kullanımı

İhtiyârât-ı Sabûhî'de âyet ve hadis iktibaslarının yanı sıra manzum iktibaslara da rastlanmaktadır. Şârihin manzum iktibas kullanması; şerh ettiği beyti/mısrayı veya kelimeyi örneklendirmek ve delillendirmek ihtiyacından kaynaklanmaktadır. Aynı zamanda şârih ortaya koyduğu yorumu ispatlamak amacıyla da manzum iktibas kullanmıştır. Zaten anlaşılması zor olan bir metni şerh etmeyi amaçlayan şârih, manzum iktibas kullanarak okuyucunun zihninde konunun daha detaylı ve kalıcı olmasını sağlamaya çalışmaktadır.

İhtiyârât-ı Sabûhî'de özellikle birinci ciltte bu alıntılar oldukça fazla yer verilmektedir. Birinci ciltte toplamda 116 adet manzum iktibas bulunmaktadır. Bu sayı ikinci ciltte 49'a, üçüncü ciltte 35'e, dördüncü ciltte 11'e, beşinci ciltte 13'e ve altıncı ciltte 20'ye düşmüştür.

Tablo 24. Ciltlere göre manzum iktibas sayıları

Ciltler	Manzum İktibas Sayısı
Birinci Cilt	116
İkinci Cilt	49
Üçüncü Cilt	35
Dördüncü Cilt	11
Beşinci Cilt	13
Altıncı Cilt	20
Toplam	244

Tezimize konu olan son üç ciltte sayının diğer ciltlere göre az oluşu, beyitlerin daha detaysız ve kısa şerh edilmesiyle açıklanabilir. Şârih son citelere doğru beyitleri açıklayıp örneklendirmek yerine sadece kısa bir şekilde yorumlamış ya da ihtiva ettiği âyet/hadise değinip diğer beyte geçmiştir.

Sabûhî manzum iktibaslara bazı belirtici ifadeler kullanarak geçiş yapmaktadır. Bunların başında "beyt" ibaresi gelmektedir, "rubâ'i" ve "şi'r" ifadeleri de şârihin tercihlerindendir. Bunlara ek olarak birer kez de "nazm" ve "mısra" diyerek manzum alıntıya başlamıştır.

İhtiyârât-ı Sabûhî'deki manzum iktibaslara bakarak şârihin hangi şâirlerle etkileşim halinde olduğu ve daha çok hangi eserleri ön plan çıkardığı görülebilir. Fakat Sabûhî'nin,

şerhinde verdiği manzum iktibasların kaynaklarına değinmemesi bu etkileşimi görmeyi zorlaştırmıştır. Yapılan incelemeler sonucunda çoğu manzum iktibasın kaynağına ulaşamamıştır.

Bu bölüm Farsça, Arapça ve Türkçe manzum iktibaslar olarak 3 başlıkta incelenecektir.

3.2.3.3.1. Farsça Manzum İktibaslar

Türk Edebiyatında *Mesnevî* şerhleri incelendiğinde iktibasların büyük oranda Farsça olarak yapıldığı görülmektedir. *İhtiyârât-ı Sabûhî*'de de bu durum değişmemiştir. Eserin dördüncü, beşinci ve altıncı ciltlerinde toplamda 47 adet manzum iktibasın 35 tanesi Farsça'dır.

Şârih bu iktibasları yaparken çoklukla kaynak belirtmemiştir. Sadece dördüncü cildin dibacesinde şâir ismi belirtmiştir.

Ve şifâ 'ul-eşbâh: Eşbâh cem'-i şebêhdür. Ecsâm ma' nâsına. Fîhi irtiyâhu'l-ervâh üzere ma' tûfdur ve dağı mücelled-i râbi' de cismiler emrâzına şifâ vardır. Zîrâ bu kitâb-ı müsteâbda ekşer perhîz ü riyâzet buyururlar. El-ğimyetu re 'su kulli'd-devâ 'in buyurduğu mazmûn-ı şerîf üzere ve dağı Hâzret-i Mevlânâ'nıñ:

İhtimâhâ ber-devâhâ server-est (1:2909)

Buyurduğu mazmûn üzere ecsâmuñ dağı şifâsı muğarrerdür. (KC83a)

Ve şaydun li'l-mezîd: Maşdardur, fâ' il ma' nâsına. Ya' nî şükr şayd idicidür nî' metüñ ziyâdesin. Ya' nî şükr nî' metin izdiyâdına sebebdür. Kemâ kâla'llâhu Ta'âlâ ve le 'in şekertum le-ezîdennekum ve le 'in kefertum inne 'azâbi le-şedîd ve Hâzret-i Mevlânâ kuddise sırruhu:

Şükr-i nî' met nî' met efzûn kuned

Küfr nî' met ez-kefet birun kuned (1:940) (KC84b)

Bu iki örnekte görüldüğü gibi şârih mısra ve beytin sahibinin Mevlânâ olduğunu belirtmiştir. Fakat Mevlânâ'nın hangi eseri olduğuna değinmemiştir. Her iki manzum iktibas da *Mesnevî*'den alınmıştır. Bu iki örnek dışında şâir ismi zikrederek başladığı herhangi bir Farsça manzum iktibas mevcut değildir. Yapılan araştırmalar neticesinde kaynağı belirtilmeyen manzumların kaynağına ulaşılmaya çalışılmıştır. Bulunan kaynaklar çeviriyazıda dipnot olarak belirtilmiştir.

Şârih dibacedeki bu iki örnek dışında dördüncü ciltte 1 tane, beşinci ve altıncı ciltlerde 2'şer tane *Mesnevî*'den alıntı yapmıştır. *Mesnevî*'den yapılan bu iktibaslar birinci ciltte oldukça yoğun bir şekilde (toplamda 33 adet) görülmektedir. İkinci ciltte 3 ve üçüncü ciltte de 2 adet *Mesnevî*'den alıntı mevcuttur.

El-cû' u ta' âmu'llâh, açlık Allâh'ıñ ta' âmidur. Ya' nî açlıkda Allâh'ıñ ta' âm-ı ma' nevîsi vardır. Yuhyâ bihi, ol ta' âmla ihyâ ider. Ebdânu's-şiddikîni, şiddikîların bedeni; ey fî'l-cû' i yaşılı ta' âmu'llâhi ta'âlâ, ya' nî açlıkda ta' âmu'llâha vâşıl olur.

Beyt:

Cû' -i her celf-i gedâ-râ key dehend

Çün ‘alef gum nist piş-i ü nehend (5:2839) (KC101a)

Pes Hâzret-i Mevlânâ buyurur ki: ‘İlm-i mantıķı ve sâ’ir felsefeyi bildik tüt. Cemî‘-i ‘ulûmuñ ‘uķûd u müşkilâtın ħal eyledik tüt. Aşıl kendü ħaddüñi bil ki anı bilmek saña lâzım u lâbüddür, ğayra çäre yokdur. Ya’nî ħaķıķat-i insâniyye ne şey’dür ve ne cevherden ħalk olmışdur ve ne için ħalk olmışdur ve daķı vücûd-ı insân ne cevherüñ maĥzenidür anı bilmege sa’y eyle. Mışra‘:

Genc-i nûrest e’r tılısmeş ħâkiyest (1:435) (KC134a)

LÂBE KERDEN M’ER ÇAĞZ-RÂ ya’nî merd-i ‘âşinüñ tazarru‘ itmesidür ğariķ-i baĥr-i hidâyet ve şâhib-i mülk-i ‘inâyet olan ehl-i taķvâya; **Kİ BAHÂNE Mİ-ENDİŞ U DER-NİSBE Mİ-ENDÂZ** ki hidâyet itmekde bahâne fıkır eyleme, ferdâya şalma. Te’cîl ile tecellî-i cemâl-i bâ-kemâle yetişdür. **İNCÂĦ-İ İN ĦÂCET-İ ME-RÂ Kİ FİT-TE’ĦİR ÂFÂT** benüm ħâcetümi edâ kılmaķda te’ĥîr itme ki te’ĥîrde âfetler vardur ħorĥarım ki ‘ömrüm müsâ‘ade itmeye, yâ mevânî‘ zühûr eyleye ve maķşûd-ı aşlî fevt ola; **VE’Ş-ŞÜFİ İBNÜ’L-VAĦT** nitekim buyurur:

Şüfî ibnü’l-vaķt bâsed iy refîķ
Nîst ferdâ guften ez-şarķ-ı tarîķ (1:133) (KC213a)

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi şârih sadece beyt şerhlerinde değıl aynı zamanda başlık şerhlerinde de manzum iktibaslara yer vermektedir. Alıntılanan manzum parça bazen başlığın hemen altında hiçbir açıklama yapılmadan, bazen başlıktaki âyetin açıklamasının arasında, bazen de başlığın açıklamasının hemen ardından verilmektedir.

REVÂN GEŞTEN-İ ŞEHZÂDEĞÂN

Gerçi ne-tevân be-düst reh borden
Şarķ-ı yârîst der-ţaleb-i morden (KC225a)

TEFSİR-İ İN ÂYET-İ KERİME Kİ VE İNNE’D-DÂREL-ÂĦİRETE LE ĦİYE’L-ĦAYEVÂNU LEV KÂNÜ YA’LEMÜN

Bu âyet-i kerîme sûre-i ‘Ankebût’uñ evâhîrindedür. Tamâm-ı âyet budur ki:

Ve mâ ĥâzihi’l-ĥayâtu’d-dunyâ illâ lehvin ve la’ibun ve inne’d-dâre’l-âĥirete le-ĥiye’l-ĥayevânu lev kânü ya’lemün.

Ve mâ ĥâzihi’l-ĥayâtu’d-dunyâ, -işâretü taĥķîr ve keyfü lâ-vahy lâ-tezen ‘inda’llâĥ cenâĥe ba’ûdeten-ya’nî işâret taĥķîr içündür. Niçe taĥķîr için olmasın ki dünyânüñ ‘inda’llâĥ sıvrısıneķ ķanadı ķadar ķadri yokdur. Ya’nî şu dünyânüñ ĥayâtı degüldür. *İllâ lehvin ve la’ibun*, -illâ kemâ yelhî ve yel’ab bihi’ş-şıbyân yecemi‘üne ‘aleyhi ve yebtehicüne bihi sâ’a şümme yeteferreķün mute‘ibîn- ya’nî bu dünyânüñ ĥayâtı degüldür illâ lehvdür, meşğüllük ve bî-kârlıķdur. OĞlancıklar oyunına beñzer ki bir yire cem‘ olup anuñla mübtehic ü mesrûr olurlar. Bir sa’âden şoñra uşanup her biri kendü ĥânelerine giderler. Ol lu’b-ı kûdek-firîbden ta’b-ı bî-hüdeden ğayrı nesne ĥâşıl idemezler. Beyt:

Bâzîçe îst tırl-firîb in metâ‘-ı dehr
Bî-‘aķl-ı merdân ki bed u mübtelâ şudend

Ve inne’d-dâre’l-âĥirete, ve taĥķîķen dâru’l-âĥiret; *le-ĥiye’l-ĥayevânu*, -li-ĥiye dâru’l-ĥayâtu’l-ĥaķîķa lâ-menâ‘ tıryânü’l-mevt ‘aleyhâ ev ĥiye fi-zâtihâ ĥayâtı li’l-mubâlağa- ya’nî dâr-ı âĥiret ĥaķîķatde dâru’l-ĥayâtdur. Anuñ üzerine mevt tārî olmak mümteni‘ olduğundan ötürî yâĥud âĥiret evi ĥadd-i zâtında ĥayât-ı maĥzdur, dimeķ ola mübâlağa için. *Lev kânü ya’lemün*, -lev yu’eşşirü ‘aleyha’d-dunyâ elletî aşlihâ ‘ademu’l-ĥayât ve’l-ĥayât fihâ ‘ârîza serî‘atü’z-zevâl- ya’nî ĥalk-ı ‘âlem eger bilelerdi dünyânüñ lehv ü lu’b olduğın ve âĥiret ĥayât-ı maĥz olduğın dünyâyı âĥiret üzerine taķdîm itmeği ihtiyâr itmeyeler idi. Şol dünyâ ki aşlî ‘ademdür ve anda olan ĥayât ‘ârızidür. Serî‘atü’z-zevâldür. (KC180a)

**DER-BEYÂN-I ÂN Kİ ‘ÂRİF-RÂ GIDÂYİST EZ-NÛR-I HAKK TA‘ÂLÂ Kİ EBÎTU ‘İNDE RABBİ
YU‘İMUNİ VE YESKİNİ**

Bu hadîs-i şerîfün sebeb-i vürûd budur ki: Hâzret-i Peygamber şalla'llâhu ‘aleyhi ve sellem ekşer şavm-i vişâl iderlerdi. Ya‘nî iki gün üç gün giceyi gündüze ve gündüzi giceye ulaşıdurup şâ‘im olurlardı. Aşhâbdan ba‘zî kimse ol Hâzret'e taklîd eylemek murâd eylediler. Hâzret-i Peygamber nehy idüp buyurdılar:

İyyākum ve'l-vișāle iyyākum ve'l-vișāle iyyākum ve'l-vișāl, ya‘nî şavm-ı vişâlden hâzer eyleñ, didi. *Fe-innî lestu ke-aḥdikum*, pes taḥkîken ben sizün birünüz gibi degülüm. *Ebîtu ‘inde Rabbi*, ben Rabbimün katında giceledüm. *Yu‘îmunî ve yeskînî*, baña yedirdi ve içürdi. Ya‘nî ta‘âm-ı nûrânî ve şarâb-ı rûḥânî ile baña ziyâfet eyledi.

Ḳavlehu ‘aleyhi's-selâm el-cû‘u ta‘âmu'llâh yuḥyâ bihi ebdânu's-şiddîḳîne ey fî'l-cû‘i yaşilu ta‘âmu'llâhi ta‘âlâ.

El-cû‘u ta‘âmu'llâh, açlık Allâh'ın ta‘âmıdır. Ya‘nî açlıkta Allâh'ın ta‘âm-ı ma‘nevîsi vardır. *Yuḥyâ bihi*, ol ta‘âmla iḥyâ ider. *Ebdânu's-şiddîḳîni*, şiddîḳların bedeni; *ey fî'l-cû‘i yaşilu ta‘âmu'llâhi ta‘âlâ*, ya‘nî açlıkta ta‘âmu'llâha vâşıl olur.

Beit:

Cû‘-i her celf-i gedâ-râ key dehend

Çün ‘alef gum nîst pîş-i ü nehend (5:2839) (KC100b)

Farsça manzum iktibaslar şerh edilen beyitteki bir kelimeyi açıklamak ve açıklanan beyitteki düşüncüyü desteklemek, örneklendirmek için kullanılmıştır. Şerh edilen beyitte kullanılan bir kelimeyi ihtiva eden başka bir manzum parçayı da delil göstermek amacıyla alıntılacağı görülmektedir.

Ne mişâl-i ‘illet-i ûlâ saḳîm (4:218)

‘İllet-i ûlâ gibi saḳîm degülüm. Beit:

Çü dânestî ki Ḥaḳḳ bînâ vü dânâst

Nihân u âşkârâ ḥîş kun râst (KC88b)

Bu alıntı ile kaynak beytte geçen illet-i ûlâ kavramı açıklanmaya çalışılmıştır.

Ba‘de lâ-âḥir çe mî-mâned diger (6:2097)

Lâdan soñra ne ḳalur? İllâ ḳalur. Lâ-ilâhe demekde cümle eşyânun vücutın nefy idersin. İllâ Allâh demekde vücut-ı Ḥaḳḳ'ı işbât idersin. Pes lâdan soñra illa'llâh ḳalur. Beit:

Çü mümkün kerd imkân ber-feşâned

Be-cuz vâcib-i diger çizî ne-mând (KC205a)

Bu örnekte görüldüğü gibi de şerh edilen mısra ile aynı anlam doğrultusunda başka bir beyt alıntılanmıştır.

Ḥikmet-i izḥâr-ı târîḥ-i dırâz

Mestîyî endâḥt ber-dânâ-yı râz (4:3301)

Târîḥ-i dırâzun izḥârının ḥikmeti dâna-yı râz olanun üzerine bir mestlik bıraktı, söylemeyince olamaz. Târîḥ-i dırâzdan murâd aḥvâl-i ‘âlemdür. Ḥaşre dek belki ḥaşreden soñra olacaḳ aḥvâlün daḫı beyâmidur. Dâna-yı râzdan murâd Hâzret-i Peygamber şalla'llâhu ‘aleyhi ve sellemdür ki irşâd u naşîḥatden istiḡfâr itmiş iken yine ol ḥikmetün mestliginden bî-iḥtiyâr olup irşâd u naşîḥate şurû‘ eyleyüp da‘vetde iḳdâm u ihtimâm iderlerdi. Beit:

Ger ‘ışḳ ne-büdü vü ḡam-ı ‘ışḳ ne-büdü

Çendîn suḥen-i naḡz ki guftî ki şenûdî (KC114b)

Yukarıdaki örnekte de şerhi desteklemek amacıyla, kaynak beyte anlam bakımından benzeyen bir beyt iktibas yapılmıştır.

Bazen şârih kaynak beytte yer alan kelimelerle benzerliğini dikkate alarak manzum parça alıntılanmıştır. Anlam bakımından birbiriyle tam olarak örtüşmeyen kaynak beyt ve alıntı rubâ'i *lâ ilâhe* lafzından dolayı ilişkilendirilmiştir.

Lâ-ilâhe guft u *illâ'llâh* guft
Geşt *lâ-illa'llâh* u vahdet şukuft (6:2266)

Anuñ lāsı illa'llâh oldı vahdet açıldı. Rubâ'î:

Tâ-dil zi-bed ü nîk-i cihân âgâhest
Desteş zi-bed ü nîk-i cihân kütâhest
Z'in pîş-i dilî bûd u hezâr endîşe
Eknûn heme lâ ilâhe illâ'llâhest

Pes bu maзмûn üzere Cenâb-ı Hakk'a tarîk-i vuşûl fenâyımış, gayrı degül. (KC208b)

Aşağıdaki örnekte de arş ve füzun kelimeleri dikkate alınarak iktibas yapılacak manzum parça seçilmiştir.

Ahsenu't-taқvîm ez-' arş ü füzûn (6:1006)

Ya' nî be-ḥûkm-i *lâ-yese' nî arđı ve lâ-semâ'î ve lâkin vesi' anî kalbu 'abdi'l-mu'min et-taқî en-naқî el-vedâ'.* Pes mü'minüñ kalbı (19) beytu'llâhdur, 'arşdan füzündür. Rubâ'î:

Der-ḥâne-i ḡam būden ez-himmet-i dūn bâşed
Ender-dil-i dūn himmet esrâr-ı tu çūn bâşed
Ber-her çe hemî lerzî meydân ki hemân arzî
Z'ân rûy dil-i 'âşık ez-' arş füzûn bâşed (KC196a)

Şârih bazı yerlerde kaynak beytteki anlamın yanında, beytin içindeki âyet veya hadisin açıklamasını desteklemek, onları örneklendirmek için de manzum iktibas yapmıştır. Bu kullanımlarda önce âyet/hadis açıklanmış ardından manzum iktibas yerleştirilmiştir.

Rû be-ḥâk ârim k'ez-vey rusteim
Dil çerâ der-bî-vefâyân besteim (6:447)

Hâke yüz tutaruz zîrâ ḥâkden bitmişüzdür. Nitekim buyurur:

Minhâ ḥalaқnâkum ve fihâ nu'idukum ve minhâ nuḥricukum târeten uḥrâ. Ya' nî topraқdan sizi ḥalқ eyledük ve tekrâr i'âde eylerüz topraқ içine ve topraқdan iḥrâc iderüz sizi, bir kerre daḡı kıyâmet güninde ḥesâb u cezâdan ötüri. Nazm:

Be-ḥâket der-âred ḥudâvend-i pâk
Diger reh birûn âred ez-zîr-i ḥâk

Ber-ân ḥâl k'âyî be-ḥâk-i enderûn
Ber-ân gûne ez-ḥâk âyî birûn

Eger pâk der-gîrî der-vey maқâm
Ber âyî az u pâk u pâkîze nâm (KC191b)

Farsça manzum iktibasların bir tanesi de kaynak beytin hemen altında, herhangi bir açıklama yapılmadan verilmiştir. Şârihin son ciltlerdeki açıklamaları azalttığı, hatta bazı beyitlerin açıklamasını hiç yapmadığı düşünülürse bu durum garipsenmeyecektir. Şârih kaynak beyitle aynı anlam doğrultusundaki iktibas beyti, kaynak beyte açıklama/delil olarak sunmuştur.

Dâne kemter ḡor me-kun çendîn refû
Çün *kulûḥ* andî bi-ḡân *lâ-tusrifu* (5:1407)

Beyt:

Gerçi hüdâ guft *kulû ve'srebû*
Der-⁶ aqabeş guft ve *lâ-tusrifû* (KC155a)

Şârih Farsça manzum iktibaslara başlarken "Beyt, Mısra', Rubâ'i, Nazm" ifadelerini kullanmıştır. İncelenen ciltler içerisinde Beyt ifadesiyle başlayan 26, Mısra ile başlayan 1, Rubâ'i ile başlayan 5 ve Nazm ile başlayan 1 adet Farsça manzum iktibas mevcuttur.

... Bu bir meşeldür beydâ²-ı gâvâyetde hayrân u ser-gerdân olanlar-ile tarîk-i müstaķim üzere başiretle sülûk eyleyen mü'minler hakkında. **Rubâ'î:**

Farķest miyân-ı ân ki ez-rûy-ı yakîn
Bâ-dide-i binâ reved ender reh-i dîn
Bâ-ân ki dü çeşm-i beste bî-dest-i kîşî
Her kûşe hemî rûd be-żan u taķmîn (KC211a)

Bîşter refest u bî-gâhest rûz (5:402)

Ya' nî 'ömrüññ ziyâdesi gidüp azı kalmışdur ve rûz daķı bî-vaķtdür. **Beyt:**

İy cevânî vü 'ömr-dâde biyâd
Hiçet ez-merc mî-ne-yâyed yâd

Çâre-i hüd bi-kun ki reh dürest
Dide be-g'şâ ki menzilet gûrest (KC131b)

Ya' nî toprakdan sizi hâķ eyledük ve tekrâr i' âde eylerüz toprağ içine ve toprakdan iķrâc iderüz sizi, bir kerre daķı kıyâmet güninde ķesâb u cezâdan ötürî. **Nazm:**

Be-hâket der-âred hüdâvend-i pāk
Diger reh birün âred ez-zîr-i hâķ

Ber-ân hâl k'âyî be-hâķ-i enderün
Ber-ân güne ez-hâķ âyî birün

Eger pāk der-gîrî der-vey maķâm
Ber âyî az u pāk u pākîze nām (KC191b)

Ya' nî hâķîkat-i insâniyye ne şey'dür ve ne cevherden hâķ olmuşdur ve ne içün hâķ olmuşdur ve daķı vücûd-ı insân ne cevherün maķzenidür anı bilmege sa'y eyle. **Mısra':**

Genc-i nûrest e'r tılısmeş hâķiyest (1:435) (KC134a)

Toparlayacak olursak; *İhtiyârât-ı Sabûhî*'de en çok kullanılan manzum iktibaslar Farsça'dır. Bu iktibaslar farklı amaçlarla kullanılmaktadır. Genellikle kaynak beytin açıklamasını desteklemek, yapılan açıklamaları delillendirmek, kelime izahı yapmak en önde gelen kullanım sebeplerindendir. Şârih diğerk manzum iktibaslarda da olduğu gibi verilen manzum parçanın kaynağı ile ilgili herhangi bir bilgi vermemiştir. Araştırmalar sonucunda bazı alıntıların Attar, Şems, Sa'dî, Emir Hüsrev Dehlevî, Nizami'ye ait olduğu tespit edilebilmiştir.

Sabûhî genellikle beyt ve sonrasında rubâ'i şeklinde alıntılar kullanmıştır. Kullanılan alıntıların, anlamı zengileştirmenin yanı sıra, üsluba da selaset kazandırdığı söylenebilir.

3.2.3.3.2. Arapça Manzum İktibaslar

Farsça manzum iktibaslardan sonra en sık kullanılan manzum iktibaslar Arapça'dır. Tezimize konu olan dördüncü, beşinci ve altıncı ciltlerde 11 adet Arapça manzum iktibasa rastlanmıştır. Bu iktibaslar yapılırken öncesinde şi'r ve beyt diye belirtilmiştir. Bir örnekte de "didi" diyerek manzum parça eklenmiştir. Fakat bu iktibaslarda da kaynak ya da şâir adı verilmemiştir. Yapılan araştırmalar neticesinde de alıntıların kime ait olduğu bilgisine ulaşılammıştır. Sadece dibacede bulunan iktibasta şâirin adı zikredilmiştir.

Ve İbn-i Fâriz Hâzretleri'nüñ bu beyt-i laîfinden dağı ma' lûm olur:

Sâ'ike'l-ez' âni ya'vi'l-bide tay
Mun'imen 'arrie 'alâ-kuşbâni tay (KC82b)

Andan şöña başın âsmân cânibine yukarı tutup nidâ eyleyüp **didi:**

Aţ' anuke yumennike feleke'l-minnetu 'aleyye
'Aşayteke bi-cehli feleke'l-huccetu 'aleyye (KC226a)

Nitekim buyurmuşlardur. **Şi'r:**

Huz min-'ulûmî ve lâ-tenzur ilâ-'amelî
Vaţlib bi-zâlike vecche'l-hâliki'l-bârî
İnne'l-'ulemâ k'eşcârin lehâ şemerun
V'ecni's-şimâre ve ħalli'l-'ûde li'n-nârî (KC216a)

Pes bu âyet-i kerîme nâzil oldu. Ol cihetdendür ki âl-i 'abâ bu beş kimsenüñ hakkında ıtlâk olunur. **Beyt:**

Âle'l-'abâ' resûlu'llâh ve ibnetehu
Ve'l-murtażâ şumme sıbtâhu izâ cem' au (KC125b)

Farsça manzum iktibaslarda olduğu gibi Arapça manzum iktibaslar da anlamı zenginleştirmek, şerhe delil getirmek, örneklendirmek gibi amaçlarla kullanılmıştır. Şâirih önce beyt/mısrayı vermiş, ardından şerhi/açıklamayı yapmış, hemen ardından da alıntı manzumları eklemiştir.

Hîn zi-bed-nâmân ne-bâyed neng dâşt (6:2917)

Eğerçe seg bed-nâm u peliddür ammâ andan 'âr itmemek gerekdür. Çün ħuzûr-ı sulţândan ħaber virür ve bidâr olur. Pes anuñ bed-nâmlığından 'âr itmemek gerekdür. Ya'nî şol kimsenüñ ki kavli fi'line uymuş ammâ naşîĥati nâfi'dür anuñ fi'line bakma kavliyle 'âmil ol. *Lâ-tenzur ilâ-men kâle ve unzur ilâ-mâ kâle* ħükmince anuñ kavline nazâr eyle kendünüñ ħâline nazâr eyleme. Nitekim buyurmuşlardur. **Şi'r:**

Huz min-'ulûmî ve lâ-tenzur ilâ-'amelî
Vaţlib bi-zâlike vecche'l-hâliki'l-bârî
İnne'l-'ulemâ k'eşcârin lehâ şemerun
V'ecni's-şimâre ve ħalli'l-'ûde li'n-nârî (KC216a)

Ĥâlibü'd-dünyâ ve tevfirâtiĥâ (6:3882)

Ĥâlib-i dünyâ ve anuñ mâli vâfir itmesi ki her ne kadar mâli çok olsa Kârün gibi seyr olmaz. **Şi'r:**

Da'i'l-ĥırşa 'anî'd-dunyâ ve fi'l-'ayşî felâ tetma'
Ve lâ-tevma' mine'l-mâli ammâ tedrâ limen tecma'
Fe-inne'r-rızka maşşûmun ve sū'u'z-zanni lâ-yenfa'
Faķîrun kullu men yetma' ħaniyyun kullu men yeķna' (KC224a)

Dördüncü ciltte yer alan Arapça manzum iktibasın biri, kaynak mısra hakkında herhangi bir açıklama yapılmadan, kaynak mısranın hemen ardından verilmiştir. Kaynak mısradaki anlam, bu alıntı ile pekiştirilmiş ve açıklanmaya çalışılmıştır. Eğer mısra şerh edilmiş olsaydı verilen bu alıntı manzum, örneklendirmek amacıyla verilmiştir, denilebilirdi.

Ḥāne ḥālī yāft cā-rā ū gereft (4:1630)

Beyt:

Etānī hevāhā ḳable en a' rife'l-hevā
Fe-şādefe ḳalben ḥāliyen fe-temekkenā

Metinde iki yerde farklı bir kullanım görülmektedir. Bu kullanıma göre alıntılanan manzum parça anlatılan hikâye içerisindeki şahısların ağzından aktarılmıştır. Sanki bir alıntı gibi değil de kıssaların bir parçası görünümü vermektedir.

Muşḥafī der-kef çü Zeyne'l-Ābidīn (6:4089)

Ya' nī kendüyi şüret-i şalāḥda gösterür elinde muşḥaf tutar Zeyne'l-Ābidīn gibi.

Ḥancerī pür-ḳahr ender āsitīn (6:4089)

Ḥancer-i pür-ḳahr yeñi içinde fırsat gözedür seni helāk itmek için. Zeyne'l-Ābidīn Ḥazretleri'nün ism-i şerīfī 'Alī'dür ki, İbn-i Ḥüseyn ibn-i 'Alī ibn-i Ebā Ṭālib'dür. Şöhreti Zeyne'l-Ābidīn iledür. Ekābir-i sādāt-ı ehl-i beytdendür. Cümle-i tābī' indendür.

Hikâyet: Aşma't'den rivâyet iderler ki: Bir sene hac için Ka'betu'llāh'a vardum. Bir gice tavâf iderken bir ḥanīn u enīn ve girye vü zārī āvāzı işitdüm. İlerü vardum. Bir cemāl-i bā-kemāl-i münir bir kimse gördüm. Bu girye vü zār-ile Cenāb-ı Ḥaḳḳ'a ḥıṭāb idüp dir ki: *yā seyyidī ente ḥayyu lā-yenāmu*. Bizüm gözlerimiz uykudadur. Sen bidārsın. Ḥāzır u nāzırsın. Pādşāḥlar ḳapularına ḳapucılar ve ḥārisler ḳorlar ammā senün ḳapuñ açıḳdur ehl-i ḥācete ve sā'illere. Ben sā'il ḥā'if ū za'if ū ḥāfī vü güneḥkārım. Ḳapuña geldüm rahmetün ricā iderüm, diyüp vāfir ağladı ve bu şi'ri oḳudı. Şi'r:

Yā men yucib du'ā'e'l-muḫtarri fi'z-zulemi
Yā ḳāşife'd-ḳarre ve'l-belvā ma'a's-seḳami
Ḳad nāme vefduke ḥavle'l-beyti ve'ntebehū
Ve ente rabbe'l-azīme'l-mulke lem tenemi
Ed'ūke rabbi du'ā'en ḥā'imen ve ḥabilen
Ferḥam buḳā'ı bi-ḥaḳḳi'l-beyti ve'l-ḥarami
Ente'l-afuvv fecidu li-minke yā emelī
Vā'ṭif 'aleyye feyāz ve'l-cūdi ve'l-keremi
Ve in kāne 'afvuke yercūke zu şerefin
Fe-men yecūdu 'ale'l-āşine bi'n-ni'ami

Andan şoñra başın āsmān cānibine yukaru tūṭup nidā eyleyüp didi:

Aṭ'anuke yumennike feleke'l-minnetu 'aleyye
'Aşayteke bi-cehli feleke'l-ḥuccetu 'aleyye

İlāhī es'eluke en teḡfirli ve terḥamnī ve lā-teḥremnī ru'yeti ceddi bi-ḥaḳḳi Muḥammedi resūleke bi-rahmetike li'l-ālemīn diyüp ol ḳadar ağladı ve tazarru' vü zārīḳ eyledi ki bi-ḥūd olup yıḳıldı. Yanına varup gördüm Zeyne'l-Ābidīn Ḥazretleri imiş. Ol ḥazreti görüp mübārek başını dizüm üzerine alup oturdum. Anuñ ol ḥālinden baña bir ḥālet geldi ki bi-iḥtiyār ağladum. Benüm gözüm yaşı anuñ vech-i münirine dökölüp gözün açdı. Didi ki: Kimdür bu ki beni meşḡul eyledi Rabbümün zikrinden. Ben didüm: Yā seyyidī, ḳuluñ Aşma'idür. Andan eytdüm: Bu ağlamak ve zārīḳ nedür? Sen ehl-i beyt-i nübüvvetdensin. Ḥaḳ Ta'ālā buyurdi: *İnnemā yuridu'llāhu li-yuḫzibe 'ankumu'r-ricse ehle'l-beyti ve yuṭahhirekum taḥṭirā*. Baş ḳaldurup eytdi: Sen işitmedün mi Ḥudā-yı Ta'ālā buyurdi: *Fe-iḳā nufiḥa fi's-şūri fe-lā-ensābe beynehum yevme 'izin ve lā-yetesā'elūn*. Didüm ki: Ceddüñün şefā'atı saña yeter. Buyurdi ki: Allāh Ta'ālā ve lā-yeşfe'üne illā li-menirteḡā buyurmuşdur. Anun rızāsın taleb eylemek gereḳdür. Didüm ki: Rahmet-i Ḥaḳḳ'a nihāyet yoḳdur. Didi ki: Allāh Ta'ālā buyurdi: *İnne rahmeta'llāhi ḳarībun mine'l-muḥsinin*. Andan eytdi: *yā Aşma'ī heyhāte heyhāte inna'llāhe ta'ālā ḥalaḳa'l-cennete li-men aṭā'ahu ve lev kāne 'abden ḥabeşiyyen ve ḥalaḳa'n-nāre limen 'aşāhu ve lev kāne meleken ḳureşiyyen* diyüp ağladı. Ben anı ol ḥâlde ḳoyup gitdüm. (KC226a)

Yukarıdaki iki manzum iktibas da Zeyne'l-Âbidîn'in ağzından aktarılmıştır. Anlamı desteklemek, düşünceyi örneklendirmek veya herhangi bir açıklama yapmak amacıyla kullanılmamıştır. Yine aynı şekilde Hazret-i Âdem'in ağzından çıkan aşağıdaki manzum parça da aynı düşünce doğrultusunda kullanılmıştır.

Zûd zâğ-ı murde-râ der-gûr kerd
Fe-be' aṣa'llāhu gûrāben yebḥaṣu fi'l-arḍi li-yuriyehu keyfe yuvārī sev'ete aḥīhi maẓmûnınca gelüp ol
zâğ zemîni eşüp bir zâğ-ı mürdeyi defn eyledi.

Guft Qābîl āh şuh ber-ʿaql-i men (4:1307)

Qābîl didi ki, āh tüh benüm ʿaqluma. Nitekim buyurur:

Qāle yā veyletā e'aceztu en ekûne mişle hāze'l-gûrābi fe-uvāriye sev'ete aḥī Hābîl'i götürüp gezdüğine
peşimân oldu. *Fe-aṣbaḥa mine'n-nādimîn* Çün Qābîl Hābîl'i öldürdi. Terk-i diyâr idüp Yemen diyârına kaçup gitdi
ve Hāzret-i Âdem ʿaleyhi's-selām Hābîl üzerine maḥzûn olup nice yıllar gelmedi. Rivāyet iderler ki evvel şi'ri
Hāzret-i Âdem söyledi. Şi'r:

Teḡayyereti'l-bilād ve men ʿaleyhā
Fe-vecehu'l-arḍi muḡberun qābiḥu
Teḡayyere kullu zī levnin ve ta'min
Ve kulle beşāsetu'l-vechi'l-meliḥu (KC98a)

Yukarıdaki örneklere ek olarak, bir yerde şârih, kaynak beyt içerisinde yer alan bir mısranın gerçekte hangi manzum parçadan alındığını göstermek amacıyla iktibas yapmaktadır.

În meger bâşed zi-ḥubb-ı müşteḥā
İşkinî ḥamren ve kul li-innehā (4:2077)

İy Hüsameddîn Hakk'ın ziyâsı çünki ḥaḳîkat-i ḥālî görürsin, niçün bizden kîl u ḳāl u beyân-ı ḥāle tâlib
olursun? Meger senün gördükden soñra beyāna tâlib olduḡun, iştihā itdügün nesneye ziyāde maḥabbetündendür ki
dirsın: *İşkinî ḥamren ve kul li-innehā ḥamren* ya' nî baña şarābı içür ve di ki taḥḳîken şu saña virdügüm şarābdur,
di. Zîrā göz şarābuñ levnin görmekle nûrāniyyet taḥşil eyler ve müşām-ı rā'ihāsından zevk ider ve ağız ta'mından
hişşe-dār olur kulaḳ maḥrûm ḳalmasın diyü ismini de zıkr eylemek lâzımdur, dimek olur. Bu şarāba ziyāde
maḥabbetdendür. Pes iy Hüsameddîn sen daḡı ḥaḳîkat-i ḥālî ʿayne'l-yakîn görürken beyân taleb eyledügün hemân
aña beñzer. Bu mışrā' ol şi'rden muḳtebesdür ki buyurur. Şi'r:

Elā fesḳmî ḥamren ve kul li-hiye'l-ḥamr
Ve lâ-tesḳmî sırren izā emkene'l-cehr
Ve beḡ bismi men eḥvî ve da'nî ʿani'l-kenye
Felā-ḡayra fi'l-lezzātî min-düniḥā sitr (KC104a)

Burada görüldüğü gibi şair "Bu mışrā' ol şi'rden muḳtebesdür ki buyurur" diyerek beytin ikinci mısrasının alındığı ana metni göstererek iktibas yapmaktadır.

Şârih bazı yerlerde kaynak beytteki anlamın yanında, beytin içindeki âyet veya hadisin açıklamasını desteklemek, onları örneklendirmek için de manzum iktibas yapmıştır. Bu kullanımlarda önce âyet/hadis açıklanmış ardından manzum iktibas yerleştirilmiştir.

Z'in pelîdî bi-d'hed u pākî bered
Ez-yuṭahhirkum ten-i ū ber-ḡored (5:149)

Sûre-i Aḡzâb'da buyurur:

İnnemā yurîdu'llāhu li-yuḡhibe ʿankumu'r-ricse ehle'l-beyti ve yuṭahhirekum taḥḥiran.

*Innemā yuridu'llāhu li-yuzhibe 'ankumu'r-ricse, -ez-zenebu'l-denes li-'arḍukum ve huve ta'lil li-emirhinne ve yunhīhinne 'ale'l-isti'nāf ve li-zālike 'amemu'l-ḥukm- ya'nī Allāh Ta'ālā dilemez illā sizden izhāb idüp giydürmek diler 'arzuñuzu müdennis olan günāhı. Ehle'l-beyti, -nişbun 'ale'n-nidā'i ev el-medh- manşubdur ḥarf-i nidā mahzūf olmaḡ üzere. Yāhūd medhīyyet üzere manşub ola iy ehl-i beyt-i Muḥammed dimeḡ ola. Ve yuṭahhirekum, -'ani'l-ma'āşī- ve sizi pāk eylemek diler ma'āşiden. Taṭhīran pāk eylemeklikle ve -isti'āretu'r-rics li'l-mā'şīyye ve't-terşih bi't-taṭhīr li't-taghīr li't-tagīr 'anhā-. Qāzī Beyzāvi ve Keşşāf buyurmuşlar ki bu āyeti kerīme delīldür ki ezvāc-ı nebī daḡı ehl-i beytdendür. Vasīṭ nām kitābda 'İkrime'den naḡl eylemiş ki ehl-i beytden murād ezvācdur, dimiş. Zīrā āyet-i kerīmenün mā-ḡablinde ḡıṭāb anlaradur ve mā-ba'di daḡı anlara ḡıṭābdur. Tefsīr-i Beyzāvi'de ve Zādu'l-Müyyesser'de ḡavli 'āmdur ezvāca ve evlāda, diyü buyurmuşlar ve şāḡib-i 'ayne'l-ma'ānī buyurmuş ki zāhir-i tefsīr aña delālet ider ki ehl-i beyt ezvāc ola. Ammā 'Ā'īşe ve Ümmü Seleme ve Ebū Sa'īd Ḥazerī ve Enes bin Mālik rivāyet eylemişler ki; ehl-i beyt 'Alī ve Fāṭıma ve Ḥasan ve Ḥüseyndür. Nitekim esbāb-inüzūlda irād eylemiş ki, Ümmü Seleme didi ki Ḥazret-i Peyḡamber 'am. benüm evüme geldi, bir kilim döşetdüm, oturdı. Ba'de Ḥazret-i Fāṭıma gelüp Ḥazret'ün bir miḡdār senbūsāt yāhūd pişmiş et getürüp nazarına ḡodi. Ḥazret buyurdılar ki: Yā Fāṭıma! 'Alī ve Ḥasan ve Ḥüseyn bilce olsunlar, da'vet eyle tā bu ḡānda bizümle hem-kāse olalar. Ḥazret-i Fāṭıma anları da'vet eyledi çün tā'ām yinilüp tamām oldu. Ḥazret-i Peyḡamber 'aleyhi's-selām ol kilimün fażlasın anlarıñ üzerine örtüp Cenāb-ı Ḥaḡḡ'a tazarru' idüp didi ki: Yā Rab bunlar benüm ehl-i beytümdürler, bunları recsden pāk eyle zāhiren ve bāṭınen. Ümmü Seleme didi ki: Ol maḡalde ben daḡı başımı kilim altına şoḡup didüm ki: Yā Resūlu'llāh ben daḡı senün ehl-i beytündenüm. Buyurdi ki: *Inneke 'alā-ḡayr*. Pes bu āyet-i kerīme nāzil oldu. Ol cihetdendür ki āl-i 'abā bu beş kimsenün ḡaḡḡında ıṭlāḡ olunur. Beyt:*

Āle'l-'abā' resūlu'llāh ve ibnetehu
Ve'l-murtaṡā şümme sıbtāhu izā cem' aū (KC125a)

Yukarıdaki örnekte, şerh yapılırken kaynak beytte bulunan *yutahhirkum* kelimesinin yer aldığı āyet açıklanmış, bu açıklama yapılırken āl-i abā konusuna girilmiştir. Bu konu aslen kaynak beytte yer almamaktadır. Beytin şerhinde rivāyetlerle açıklanan āl-i abāya delil olması bakımından bir Arapça beyt seçilmiş ve metne eklenmiştir.

Arapça manzum alıntılar *İhtiyārât-ı Sabūḡh*'nin dördüncü, beşinci ve altıncı ciltlerinde çok yoğun olarak görülmemektedir. Fakat mevcut olan alıntılar farklı kullanımları dolayısıyla dikkat çekicidir. Manzum iktibaslar genellikle şerhi örneklendirmek, delillendirmek, anlamı pekiştirmek için kullanılırken; bu alıntılarda, şerh edilirken ortaya çıkan bir kelimenin örneklendirilmesi, kıssalar içindeki şahısların konuşturulması gibi sebepler yer almaktadır. Bu özellikleriyle Arapça manzum alıntılar önem taşımaktadır.

3.2.3.3.3. Türkçe Manzum İktibaslar

Manzum iktibaslar konusunda, incelenen ciltlerde en az sayıda olanı Türkçe manzum iktibaslardır. Üç ciltte sadece bir adet Türkçe manzum alıntı mevcuttur. Beşinci ciltte yer alan bu alıntı, bir başlığın açıklamasını örneklendirmek için kullanılmıştır. Başlıkta yer alan "el-intizaru mevzu ahmez" şeklindeki Arapça ifadenin Türkçe tercümesini

içinde barındıran bu alıntı için, şârih yine kaynak belirtmemiştir. Alıntıya "beyt" ifadesiyle başlanmıştır.

TA'CİL-İ FERMÜDEN-İ PÂDŞÂH EYÂZ-RÂ Kİ ZÜD İN HÜKM-RÂ BE-FAYŞAL RESÂN
pâdşahuñ Eyâz'a buyurması beyânundadır ki tiz bu hükmi faşl eyle; **VE MUNTAZİR MEDÂR U EYYÂM**
BEYENÂ ME-GÜ mücrimleri muntazır tütma bizüm mâbeynimüzde niçe günler var, bugün olmazsa yarın olsun
dime; **EL-İNTİZÂRU MEVTU AĞMEZ** intizâr mevt-i ağmezdür. Ağmez bir câneverdür ki deryâda olur. Ayakları
yokdur. Deryâ mevc urup anı kenâra atar. Gâh olur ki bir mevc dahı gelüp anı deryâya şalar ve gâh olur ki mevc
gelmez intizârla kenârda helâk olur. Ol sebebden çarb-ı meşel olup intizâra mevt-i ağmez dirler. Beyt:
İntizâra mevt-i ağmez didiler
Âdem oğlu aña döymez didiler (KC165a)

Manzum iktibaslar incelendiğinde en fazla Farsça alıntılarının yapıldığı, ardından Arapça alıntılarının geldiği ve incelenen ciltlerde sadece bir tane Türkçe alıntının yapıldığı görülmektedir. Alıntı yapılırken eser ismi veya şâir ismi verilmeyişi şârihin bir tercihi diye düşünülmektedir. Ciltlere göre Farsça, Arapça ve Türkçe alıntılarının sayıları aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

Tablo 25. Ciltlere göre Farsça, Arapça ve Türkçe manzum iktibas sayıları

Ciltler	Farsça Manzum İktibas	Arapça Manzum İktibas	Türkçe Manzum İktibas
Dördüncü Cildin Dibacesi	2	1	-
Dördüncü Cilt	8	3	-
Beşinci Cilt	10	2	1
Altıncı Cilt	15	5	

3.2.3.4. Mensur İktibas Kullanımı

Mensur iktibaslar şerh metinlerinde, şârihin yorumu kuvvetlendirmek, anlamı pekiştirmek, konuyu daha anlaşılır hale getirmek ve örnek/destek sunmak için kullandığı öğelerdendir. Mensur iktibas yapılırken bazen kaynak gösterilir bazen sadece "bazıları", "birileri" gibi kimin olduğu belli olmayan ifadeler kullanılır.

İhtiyârât-ı Sabûhî'de kaynak verilerek kullanılan mensur iktibaslara çok rastlanmamıştır. Eserin beşinci cildinde 149. beyit açıklanırken verilen Ahzab sûresi 33. âyetin altında oldukça fazla eser ve şahıs ismi geçmektedir.

Innemā yuridu'llāhu li-yuzhibe 'ankumu'r-ricse, ya'nī Allāh Ta'ālā dilemez illā sizden izhāb idüp giydürmek diler 'arzuñuzu müdennis olan günāhı. Ehle'l-beyti, manşûbdur harf-i nidā mahzûf olmağ üzere. Yâhud medhiyyet üzere manşûb ola iy ehl-i beyt-i Muḥammed dimek ola. Ve yuṭahhirekum, ve sizi pāk eylemek diler ma' aşiden. Taṭhīran pāk eylemeklikle. Kāzî Beyzâvî ve Keşşâf buyurmuşlar ki bu âyeti kerime delildür ki ezvâc-ı nebî dahı ehl-i beytdendür. Vasîf nām kitābda 'İkrime'den nakl eylemiş ki ehl-i beytden murād ezvâcdur, dimiş. Zîrâ âyet-i kerimenüñ mâ-kablinde hıṭâb anlaradur ve mâ-ba' di dahı anlara hıṭâbdur. Tefsîr-i Beyzâvî de ve Zâdu'l-Mesîr'de ḳavl-i 'âmdur ezvâca ve evlâda, diyü buyurmuşlar ve şâhib-i 'Aynu'l-Me'ânî buyurmuş ki zâhir-i tefsîr aña delâlet ider ki ehl-i beyt ezvâc ola. Ammâ 'Â'îşe ve Ümmü Seleme ve Ebû Sa'id Ḥazerî ve Enes bin Mâlik rivâyet eylemişler ki; ehl-i beyt 'Alî ve Fâtıma ve Ḥasan ve Ḥüseyndür. Nitekim esbâb-ı nüzûlda irād eylemiş ki, Ümmü Seleme didi ki Ḥazret-i Peygamber 'am. benüm evüme geldi, bir kilim döşetdüm, oturdu. Ba'de Ḥazret-i Fâtıma gelüp Ḥazret'ün bir miqdâr senbûsât yâhud pişmiş et getürüp nazarına ḳodı. Ḥazret buyurdılar ki: Yâ Fâtıma! 'Alî ve Ḥasan ve Ḥüseyn bilce olsunlar, da'vet eyle tā bu ḥ'ânda bizümle hem-kāse olalar. Ḥazret-i Fâtıma anları da'vet eyledi çün ta'âm yinilüp tamām oldı. Ḥazret-i Peygamber 'aleyhi's-selām ol kilimün faẓlasın anlarıñ üzerine örtüp Cenâb-ı Ḥaḳḳ'a tazarru' idüp didi ki: Yâ Rab bunlar benüm ehl-i beytümdürler, bunları recsden pāk eyle zâhiren ve bâṭınen. Ümmü Seleme didi ki: Ol maḥalde ben dahı başımı kilim altına şoḳup didüm ki: Yâ Resûlu'llāh ben dahı senün ehl-i beytüñdenüm. Buyurdu ki: İnneke 'alâ-ḥayr. Pes bu âyet-i kerime nâzil oldı. Ol cihetdendür ki âl-i 'abâ bu beş kimsenün ḥaḳḳında ıtlāk olunur. (KC125a)

Bu isimlerin dışında İmâm Kuşeyrî, Hallâc-ı Mansûr, Katâde, Ebâ Tâlib, İmâm Mâlik ve İmâm Cafer'den de örnekler vermiştir:

İmâm Kuşeyrî rahmetullahi 'aleyh buyurmuş: Ḳalb odur ki ḥālî ola Allāh'dan ḡayrıdan. (KC215b)

Ḥüseyn Mansûr ḳaddesa'llāhu sırrehu'l-'azîz gibi zîrâ böyle dimişlerdür:
Uḳtulüni yâ şıḳâti inne fî-ḳatli ḥayâti. (KC87b)

Ḳul yâ ehle'l-kitâbi, di yâ Muḥammed, iy ehl-i kitâb! Hıṭâb ehl-i İnciledür. Kâṭâde buyurmuş ki Yehûd-ı Medine dahı bu hıṭâbda dâḥıldürler. (KC103b)

Çün nazar der-piş efkend ü bedîd
Ân çe ḥ'âhed bûd tā maḥşer bi-did (4:2906)
Nitekim emîrül-mü'minîn 'Aliyye bin Ebâ Tâlib buyurur:
Lev kuşife'l-ḡaṭâ 'u mâ ezdedtu yaḳînen. (KC109b)

İmâm Mâlik rah. 'ömrinde bir kerre taşlîh itmek vâcib ve sâ'iri mendûb u müsteḥabdur dimiş ve ba'zılar bir meclisde Ḥazret-i Peygamber zıkr olınduḳda bir kerre taşlîh ve sâ'iri mendûbdur, dimişler. (KC220a)

Ebû Ḥanîfe bu ḳavle zâhib olmuş ve **İmâm Mâlik** sâ'ir mesâcidi Ḥarâm'a ḳıyâs itmiş men'de. (KC90a)

Ḥazret-i İmâm Ca'fer'den menḳûldür ki Ḥaḳ Ta'ālā ol mekânı şıḳḳla vaşf eyledi. (KC181a)

Yine bir yerde Kadî Beyzâvî'den bir düşünce nakledilmiştir:

Kâḳî Beyzâvî raḳıya'llāhu 'anhu buyururlar ki: Bu rivâyet rumûz-ı evâ'ildendür. Bunun ḥallî başîret şâhibine maḥfî degüldür, dimiş ve ba'zılar dimişler ki: Hârût ve Mârût iki kimse idi Bâbil vilâyetinde ki ziyâde şalâḥ u taḳvâ ehli oldıḳları i' tîbârla anlara melek diyü tesmiye eylediler. (KC138a)

Konuyu açıklamak için verilen rivâyetlerin bazılarında isim zikredilmekte ve o ismin aktardığı şekilde konu açıklanmaktadır:

Eşma'ı den rivāyet iderler ki: Bir sene hac için Ka'betu'llāh'a vardum. Bir gice tavāf iderken bir hanın u enin ve girye vü zārī āvāzı işitdüm. İlerü vardum. Bir cemāl-i bā-kemāl-i münir bir kimse gördüm. Bu girye vü zār-ile Cenāb-ı Hakk'a hıttāb idüp dir ki: *yā seyyidī ente hayyu lā-yenāmu*. Bizüm gözlerimiz uyukudadur. Sen bidārsın. Hāzır u nāzırsın. Pādşāhlar kâpularına kâpucılar ve hârisler kâpıyı açıldur ehl-i hâcete ve sâ'illere. Ben sâ'il hâ'if ü zâ'if ü hâfî vü günehkârım. Kâpuña geldüm rahmetün ricâ iderüm, diyüp vâfir ağladı ve bu şi'ri okudu.

Şârih bir yerde de *Kitâb-ı Meşârif*ten alıntı yapmıştır. Alıntı Arapça olarak yapılmış, ardından ya'ni diyerek Türkçe açıklamasına yer verilmiştir:

Hzret-i Mevlânâ kâdessa'llāhu sırrehu'l-azîz kâfirî taqdim eyledi. Zîrâ ol kimse evvel kâfir idi, sonra mü'min oldu. Ammâ hadîş-i şerîfün 'ibâretinde mü'min-i mu'kaddemdür. **Kitâb-ı Meşârif**ün yedinci bâbında mezkûr ve şârihler anuñ şerhinde buyurmuşlar: *El-ma'a mâ yedhulehu'l-izâm min-batn'l-insân erâde bihi inne'l-mu'min yekille hırşahu 'ale't-tâ'âm ve yubârîke lehu fî-me'kelihî ve meşrebihî ve yeşba' min-kâfîl ve'l-kâfir şedîdu'l-hırş ve keşîru'l-şerrehu ve ke'l-en'âmi ve li-enne'l-mu'min lā-ye'kul illâ mine'l-helâl yetevefa'l-harâm ve's-subhe ve'l-kâfir lā-yubâlî mâ ekele ve min-eyne ekele ve keyfe ekele*. Ya'nî *mi'an* batn insândan şol şey'e dirler ki tâ'âm dâhil ola ve Hzret-i Resûlu'llāh 'aleyhi's-selâm mü'min hakkında *fî-mi'an vâhidin* buyurduğundan murâd tahkîken mü'minün tâ'âm üzerine hırş az olur ve dağı mü'minün yiyeceğine ve içeceğine bereket virilmiştir. Anuñ için şey'-i kalilden tavk olur demek olur. Ammâ kâfir şedîdü'l-hırşdur, hayvân gibi. Anuñ-çün toymaz ve bir ma'nâ dağı budur ki tahkîken mü'min yemez, illâ helâlden yir ve harâmdan ve şübhedan şakınur. Helâl loğma, bereketli olur. Mü'min az şeyle toyar ve kâfir gayırmaz ne yirse ve nerede yirse ve nice yirse mu'kayyed olmaz. (KC123b)

Eserin dördüncü cildinde İsmâ'il Dede'nin şerhinde yaptığı bir hatayı not düşerek kendi fikrinin daha sağlam olduğunu açıklamıştır:

Hânenün harâb olmasından korkma ve endişe itme tırma hemân fenâya sa'y eyle. **İsmâ'il Dede** bu beytün ma'nâsında *ber ken* kopar diyecek yire, *pür kun* dimiş. Ya'nî töldür, pür eyle dimiş ve Yemen'den murâd zât-ı baht-ı mertebe-i ehadîyyetdür dimiş ve 'akîkden murâd cevâhir-i esmâ vü şifâtdur dimiş. Ma'nâdan katı ba'id düşmüş. Meger beyt-i sâniyi görmemiş ola. Zîrâ *Ez-harâbî hâne mendiş ü mehîst* ma'nâsı anlaruñ virdüğü ma'nâya aşlâ münâsib degüldür. (KC108a)

Şârih düşüncelerini ispatlamak, delillendirmek ve anlamı daha anlaşılır kılmak için isim zikrederek yaptığı alıntılarının yanında isim zikretmeden, bazıları, bazı ulema gibi kullanımlarla farklı görüşlere yer vermiştir:

Ba'zılar bundan murâd hacla 'umreden nehydür, mu'laqâ duğılden nehy degüldür, dimişler. (KC90a)

Ba'zılar dimişler ki buşrâ ol vâridün yoldaşınuñ ismi idi. Çünkü yalnız çıkarmağa kâdir olmadı. Aña çağırdı ki kendüye mu'âvenet eyleye Yûsuf'ı çıkarmağa. (KC93b)

Ba'zılar haml ma'nâsınadır, dimişler. Ya'nî iy bâr-ı nübüvveti götüren nebî, demek olur. **Ba'zılar** te'vîl idüp şeyâb-ı nübüvveti tezemmül iden ba'zılar iy şeyâb-ı tabî'ate teleffûf iden nebî dimekdür, dimişlerdür. **Bir rivāyet dağı şöyledür** ki: İbtidâ-yı nüzûl vahy-i ilâhiyyede Hzret-i Sultân-ı Enbiyâ'ya hâşıl olup lerzân olup ümmü'l-mü'minîn Hâdîce'ye gelüp *zammelünî, zammelünî* diyüp bir kilime şarılıp yatdı. Hudâ-yı Celîl zebân-ı Cebrâ'il ile aña *yâ eyyuhe'l-muzzemmil* diyü buyurdu. (KC99a)

... **ba'zılar** cennetde bir 'aynuñ ismidür, beyâz ve hoş-büy olduğı için kâfûr tesmiye olındı, dimişler. (KC113b)

... **ba'zılar** dört tağdur, dimişler ve **ba'zılar** yididür, dimişler. (KC122b)

... **ba'zılar** demişler ki: Hārūt ve Mārūt iki kimse idi Bābil vilāyetinde ki ziyāde şalāh u taḳvā ehli oldıkları i' tibārla anlara melek diyü tesmiye eylediler. (KC138a)

Ba'zılar demişler ki kevşer cennetde bir havzıdır. **Ba'zılar** kevşerden murād evlād-ı resüldür demişler ve **ba'zılar** etibbā'ıdır demişler ve **ba'zılar** 'ulemā-ı ümmetdür demişler ve **ba'zılar** Qur'āndur demişler ve şāhib-i te'vīlāt kevşer-i ma' rifet bu ḥiddet ve şühūd-ı vahdetdür. (KC151b)

Ba'zıların kavli şöyledür ki ḥalkdan murād peder ü māder vāsıtasıyla ḥalk eyledüğüdür. Emrden murād pedersiz ve mādersiz ḥalk eyledüğü Hazret-i Ādem ü Hazret-i 'İsā 'aleyhüma's-selām gibi. (KC187b)

Ba'zılar seksen yıldur demişler ve **ba'zılar** yetmiş yıldur, demişler. (KC197a)

Ba'zılar yüz yıl bir karmdur demişler, **ba'zılar** yetmiş yıl ba'zılar otuz yıl bir karmdur, demişler. (KC220b)

'Ālem-i şahva geldükde istiğfār iderdi ve **ba'zı 'ulemā** bu ḥadıṣ-ı şerīfün te'vīl ü tefsirinden imtinā' itdiler, ḥaber virmediler, ḥaṭāsından ḳorḳup edeb gözetdiler. (KC114a)

Bazen bazılar, bazı ulema demeden doğrudan "demişlerdir" diyerek kim olduğu belli olmayan kişilerin görüşlerine yer verilmiştir.

Zikrden murād ḥuṭbedür, şalātdur daḥı **demişler**. (KC168b)

Ḥıdmetkār Yuşa' bin Nūn bin Efrā'im bin Yūsuf 'aleyhi's-selāmdur, **demişler**. (KC197a)

Tevvāb tefsirinde **demişler** ki: Ḥaḳ Ta'ālā 'āşiler için tevbeye tevfiḳ viricidir. -Merretu ba'de uḫrā- ve ba'zılar didiler tevbeyi ḳabūl idicidir. (KC127b)

Eserin birkaç yerinde şāriḥ Arapça alıntılara da yer vermektedir. *Kitāb-ı Meşārif* örneğinde olduğu gibi Arapça alıntı verildikten sonra herhangi bir Türkçe açıklama yapılmamıştır. Bu durumda eseri okuyan kişilerin Arapça bilgilerinin yeterli düzeyde olması beklenmektedir.

Zirā en' āmı ta'rif idenler demişler ki: *işālul-ḥayr ile'l-ḡayrin lā-li-ḡarāzin ve lā-'avz*. (KC204b)

'Ulemādan biri ehl-i mu'āşiden birine dedi:

In-kunte izā 'aşeyta'llāhe ḥālīyen zanente ennehu yerāke feḳad cer'ete 'alā-emrin 'aẓīm ve in-kunte zanente ennehu lā-yerāke feḳad kefertu. (KC87b)

Anuñ boncuḡı incü olur, kendüsi deryā olur. Zirā açlık fevā'idinde ve az yimeḳ ḥaḳḳında buyurmuşlar:

Fī-ḳılletil'ekli menāfi'a keşire, minḥā inne'r-reculu aşahḫu cismen ve ecvedu ḥıfzen ve ezkā fehmen ve eclā ḳalben ve aḳallu nevmen ve aḫaffu nefsen ve ḥaddu başaren ev eslemu ṭabī'aten ve aḳallu mu'neten ve evsa'u muvāsāten ve ekremu ḥulḳan. (KC103a)

Son olarak, mensur alıntılarda dikkat çeken bir unsur da; Hazret-i Mevlāna'nın ağzından yapılan açıklamalardır. Genellikle Hazret-i Mevlānâ buyurur/buyururlar ki şeklindeki ifadeden sonra Mevlānâ'nın söylemek istedikleri mensur bir şekilde dile getirilmiştir.

Hazret-i Mevlānâ buyurur ki mülk ve zer senün cânuñla hem-rāh olmaz. İmdi zeri vir, sürme el, nazardan ötüri. Ya'nī cān gözini açmaḳdan ötüri ve çeşm-i ḥaḳīḳat-bīn ḡuşāde olduḡdan soñra göresin ki bu cihān bir cāh-ı teng imiş. Ya'nī maḥabbet-i dünyāya mübtelā olmaḳ, hemān cān Yūsuf'ını cāha bırakmaḳdur. Pes terk-i dünyā resenini Yūsuf gibi ele getürüp cāh-ı maḥabbet-i dünyādan çıkasın. Ol Yūsuf-ı ḥaḳīḳinüñ vaşlı saña müyesser olup cān sürür u zevḳle diye ki *yā buşrā hāzā ḡulām* ya'nī muştılık baña ki ḡulām-ı Yūsuf-ı cānı cāh-ı ṭabī'atden ve cāh-ı maḥabbet-i dünyādan ḥalāş eyledüm, diye. (KC93b)

Hazret-i Mevlânâ buyururlar ki: İy benî âdem ki haşrı inkâr idersiz. Şey’-i mezkûr degül iken Hâk Ta’âlâ bu kadar şan’at harç eyledi tâ sizi mertebe-i insâniyyete getürdi, semî’ vü başîr eyledi. Lâ’ık olan bu idi ki ikrâr ideydüñüz, siz ‘aks idüp inkâr eyledüñüz. (KC95b)

Hazret-i Mevlânâ’nın murâdı budur ki: Nice ki Allâh’a ve resûle inkiyâd lâzım ise mürşide dağı inkiyâd lâzımdur, diyi buyururlar. (KC115a)

Hazret-i Mevlânâ buyurur ki: Ten azuğundan bir miqdârın kaç’ idüp Allâh Ta’âlâ’ya karz vir. Zîrâ ten çünki kendüyi bu serğinden hâlî eyleye. Kendüyi müşk ile ve cevâhir-i iclâl-i ma’ârif-i ilâhiyye ile pür eyler ve bu sergîn pâkliğinden virüp pâklik ağı eylese ten-i insânî *yutahhirekum taṭhîren* maṣmûnından hisse-dâr olur. Pes iy sâlik! Cânib-i Hâk’dan ehl-i beyte olan ‘aṭiyye-i tahâret-i zâhir u bâṭından hisse-dâr olmak isterseñ ta’âmuñda taḳlîl kaçd eyle, nefsüñi riyâzet-i cû’ ve ‘ibâdet ile zebûn eyle. Ola ki ol tahâretten bir naşîb ağı eyleyesin. (KC126a)

Hazret-i Mevlânâ buyururlar ki: Bizüm ol şâni’-i kâdîme istidlâlsiz vuşlatırmız istidlâl ile bilmekden yegdür. Ya’nî keşf ü yakîn mertebesine vâsıl olan ‘azîzler mertebe-i istidlâle ser-fürü itmezler. (KC135a)

Eser içerisinde şahıs veya kitap ismi zikredilerek verilen mensur alıntılar oldukça azdır. Şârih daha çok söyleyeni belli olmayan genel düşünceler üzerinden örnekler vermiştir. Aynı zamanda beyit açıklaması olarak da kabul edilebilecek Mevlânâ’nın ağzından açıklamalar da mevcuttur. Birkaç yerde de Arapça alıntıya yer vermiştir. Tüm bu alıntıların amacı; şârihin sahip olduğu bir fikri örneklendirmek, delillendirmek, ispatlamak ve geliştirmek, yorumların güvenilirliğini artırmak, okuyucunun metni daha rahat anlamasını sağlamak ve metne akıcılık kazandırmak istemesidir, denilebilir. Her ne kadar örnekler az olsa da incelenen ciltlerin son ciltler olması dolayısıyla bu azlık normal karşılanabilir.

3.2.4. Tahkiye Unsurları

Doğu edebiyatında yazılı ve sözlü geleneğin en önemli unsurlarından biri olan kıssa ve menkıbe anlatımı, şerhlerde de öne çıkmaktadır. Kıssaların/menkıbelerin konuyu pekiştirmek, daha anlaşılır kılmak, akılda kalıcılığı artırmak, okuyucunun/dinleyicinin dikkatinin dağılmasını engellemek, metni sıkıcılıktan uzaklaştırmak gibi birçok görevi vardır. Klasik şerhlerde de bu amaçla; peygamber kıssaları, din ve tasavvuf büyüklerinin menkıbeleri, aşk öyküleri, halk arasında bilinen bazı hikâyeler ya kısa bir telmihle ya da uzun uzun anlatılarak yer almaktadır.

İhtiyârât-ı Sabûhî’de de kıssalara, menkıbelere ve hikâyelere oldukça fazla yer verilmiştir. Bazen bir cümle ile telmih yapılarak bazen de uzun uzun anlatılarak kullanılan

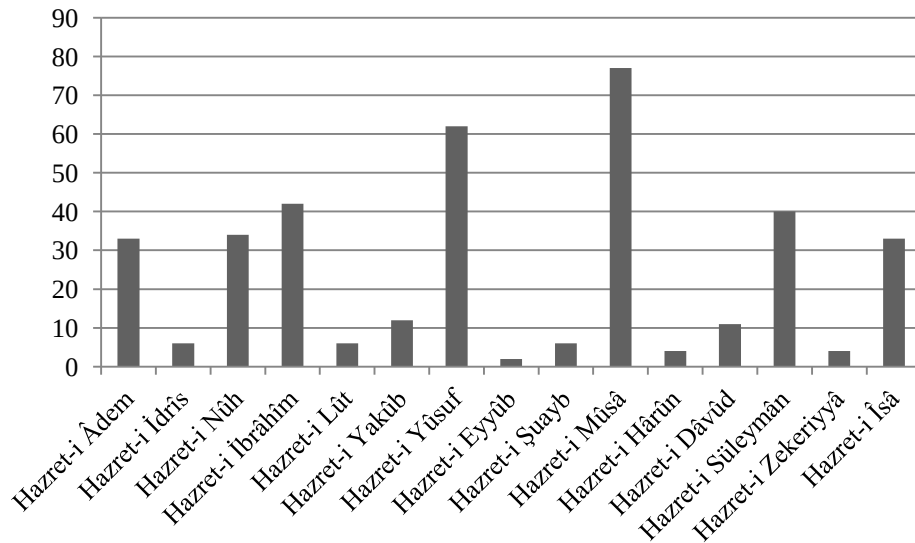
bu unsurlar; metni açıklamak, kendi yorumunu pekiştirmek, metne akıcılık sağlamak gibi birçok amaca hizmet etmektedir.

Şerh metninin kuruluşu âyet ve hadis dayanaklı olduğu için, kullanılan kıssalar/menkıbeler genellikle âyet ve hadislerde geçmiş olması sebebiyle metinde yer almaktadır. Kaynak beytin telmih veya iktibas yoluyla yer verdiği âyet ve hadisler açıklanırken içinde mevcut olan kıssa ve menkıbeler bazen bir cümle ile bazen de uzunca anlatılarak metne dâhil edilmiştir. Çok nadir de olsa -bazen bir başlık dolayısıyla, bazen bir kelime dolayısıyla- âyet ve hadislerle bağlantısız kıssa ve menkıbeler de mevcuttur.

3.2.4.1. Peygamber Kıssaları

İhtiyârât-ı Sabûhî'nin âyet ve hadis kaynaklı bir şerh olmasından dolayı içinde yer alan kıssa ve menkıbeler genellikle Kur'ân-ı Kerîm kaynaklıdır. Bunların başında peygamber kıssaları gelmektedir. Eserde Hazret-i Âdem, Hazret-i İdrîs, Hazret-i Nûh, Hazret-i İbrâhîm, Hazret-i Lût, Hazret-i Yakûb, Hazret-i Yûsuf, Hazret-i Eyyûb, Hazret-i Şuayb, Hazret-i Mûsâ, Hazret-i Hârûn, Hazret-i Dâvûd, Hazret-i Süleymân, Hazret-i Zekerîyyâ, Hazret-i İsâ ve Hazret-i Muhammed'in isimleri zikredilmekte ve onlarla ilgili kıssalara yer verilmektedir.

Hazret-i Muhammed ismi en çok zikredilen peygamberdir. Bu durumun ana sebebi her hadis öncesinde veya sonrasında Hazret-i Muhammed'in isminin de kullanılmış olmasıdır. Onun dışında kalan peygamberlerin eserde kaç defa isimlerinin geçtiği aşağıdaki grafikte yer almaktadır.

Şekil 15. Peygamberlerin isimlerinin zikredilme sayısı

Hazret-i Muhammed

Hazret-i Muhammed, *İhtiyârât-ı Sabûhî*'de adı en çok zikredilen peygamberdir. Eser içerisinde oldukça fazla hadis yer almaktadır. Bunların yanı sıra, Hazret-i Muhammed'le ilgili bazı kıssalara da yer verilmektedir. Bunlardan bazıları; peygamberimize büyü yapılması, kötü gözlü birinin peygamberimize bakarak onu yıkmaya çalışması, ehl-i beytin nasıl belirlendiği, Bilâl-i Habeşî ile sohbeti, Peygamberimize musallat olan şeytanın müslümân oluşu, Âs bin Vâ'il'in ona ebter demesi, ilk âyetin gelmesi, Garanik olayı, Hz. Muhammed'in Allâh'ın sıfatlarını söylemesi üzerine onun şirk koştuğunun söylenmesi hadisesi, miraç hadisesi. Bunların yanında Hazret-i Muhammed'in başka kişilerle olan konuşmalarına da yer verilmiştir.

Çün der-efkendet derin âlûde rûz (4:3190)

Çün bıraktı seni bu mülevves nehre.

Dem-be-dem ber-h'ân u mî-dem *kul e'uz* (4:3190)

Dem-be-dem *kul e'uz* süresin oku ve üfür. İşâretdür ol kıssaya ki kavm-i Yehûd'dan birisi Hazret-i Resûlullâh'a sihr eyleyüp on bir düğüm bağlayup bir kuyuya bıraktı. Hazret-i Resûlullâh haste oldu. Mu' avvezeteyn ol vakt nâzil oldu ve Hazret-i Cembrâ' il maḥall-i sihri haber virdi. Pes Hazret-i Resûlullâh Hazret-i 'Alî'yi gönderdi. Ol sihri getürdi. Mu' avvezeteyni anuñ üzerine okıyup üfürdi. Her âyeti okıdukça bir düğüm çözüldi. Tâ Hazret-i Resûlullâh 'am. şîḥat buldı. (KC112b)

Zîrâ rivâyet olındı ki kabîle-i Benî Esed'de nazar-ı şümlükde meşhûr kimseler var idi ki bir kimseye nazar itseler helâk iderlerdi. Anlardan birini getürdiler tâ ki Hazret-i Peygamber'e nazar eyleye. İttifâk Hazret-i Peygamber'e râst gelüp nazar eyledikte Hazret'ün kadem-i mübârekleri tayranup az kaldı ki yıkıla. Bu ne ḥâl ola 'acabâ diyüp tefekkür iderken bu âyet nâzil oldu. (KC133a)

Ḥ'ândeş der-süre-i *ve'n-Necm* zûd (6:1530)

Süre-i ve'n-Necm'de bu elfâzı okudu tîz.

Lîk ân fitne bud ez-süre ne-bûd (6:1530)

Lâkin ol fitne vü ibtilâ idi, süreden degül idi. Ya'nî kalbinde maraḥ-ı küfr ü şirk ü nifâk olanlaruñ küfrin izhâr itmek için cânib-i Ḥaḳ'dan imtiḥân u ibtilâ idi. Bu kelâmuñ sebeb-i vürüdü budur ki: Süre-i ve'n-Necm nâzil olduğda Sulṭân-ı Enbiyâ ḥaram-ı Ka'be-i 'ulyâda cem' iyyet-i keşîre mabeyninde tilâvet buyurup bu maḥalle geldikte: *E fe-re'eytumu'l-lâte ve'l-'uzzâ ve menâte's-sâlişete'l-uḥrâ*. Hazret-i Resûlullâh'uñ zebân-ı mu' ciz-beyânlarına câri oldu ki: *Tilke ġarāniķe'l-'ulâ ve inne şefâ'atuhunne le-tercâ*. Ġarāniķ ġırnûkuñ cem'idür. Be-kesrül-ğayn ve fethü'n-nün boynı uzun beyâz şu kuşudur. Şanemleri bu lafzla zıkr eylemekden murâd, ya'nî anlar ululardur ve bülend-pervâzlardur. Şefâ'atleri ricâ olunur, demek olur. Bu kelâmı istimâ' eyledikte müşrikler mesrûr olup birbirine bakişdılar. Muḥammed bizüm bütlerimüzi medḥ eyledi, dinimüze meyl eyledi, didiler. Âḫir sürede secde kıldukda müşrikler daḫı muvâfaḳat idüp secdeyi bile eylediler. Hemân dem Cembrâ' il nâzil olup şüret-i ḥâli i' lām eyledi. Hazret-i Peygamber ziyâde ġam-ğın olup tefekkürde kaldı. Cenâb-ı 'İzzet teselliyet-i ḫâtır-ı seyyide'l-mürselin için bu âyet-i kerîmeyi inzâl buyurdı:

Ve mâ erselnâ min-ķablîke min-resûlin ve lâ-nebiyyin illâ izâ temennâ elķa's-şeyṭānu fî-umniyyetiḥi, fe-yenseḫu'llāhu mā yulķı's-şeyṭānu şumme yuḫkimu'llāhu âyātiḥi, vallāhu 'alîmun ḫakîm li-yec'ale mā yulķı's-şeyṭānu fitneten lilleżîne fî-ķulûbihim maraḫun ve'l-ķāsiyeti ķulûbuhum ve inne'z-żālîmîn lefî şıfâķın ba'id. (KC200b)

Hazret-i Âdem

Metinde Hazret-i Âdem, yaratılış, cennetten çıkarılış, isimlerin öğretilmesi, cennetten çıkmasına sebep olan günah ve onun için duyduğu pişmanlık ve tövbe edişi, meleklerin Âdem'e secde edişi, oğulları Hâbil ve Kâbil gibi konular dile getirilerek anlatılmıştır. Yine kıssalar bazen kısa bir hatırlatma şeklinde bazen de konuyu anlatarak işlenmiştir. Ayrıca kıssaların çoğunluğu âyetin açıklanması neticesinde ortaya çıkmaktadır.

Tâ nefâhtu fihî min-rûhî tu-râ (4:3202)

Tâ ki Hakk Ta'âlâ'nun nefhî seni ihyâ eyleye, Hazret-i Âdem 'aleyhi's-selâmı ihyâ eylediği gibi.

Vâ-rehâned z'in u güyed berter â (4:3202)

Ve gerü kırtara seni bu dünyânın sihrinden ve saña diye ki terakkî eyle yukarıya gel diye. Süre-i Şâd'ın âhırinde buyurur:

İz kâle rabbuke li'l-melâ'iketi innî hâlikun beşeren min-şîn. Fe-izâ seveytuhu ve nefâhtu fihî min-rûhî fe-ka'û lehu sâcidîn.

İz kâle rabbuke li'l-melâ'iketi, zıkr eyle yâ Muhammed şol zamânı ki senün Rabbün celle zikruhu didi melâ'ikeye; *innî hâlikun beşeren min-şîn*, tahkîken ben halk idiciyüm bir beşeri ki Hazret-i Âdem'dür balıçdan; *fe-izâ seveytuhu* pes şol vaqt ben anuñ hilkatini ta'dil ü tesvîh kılam; *ve nefâhtu fihî min-rûhî* ve dahı nefh itmeklige çün Âdem'i ihyâ eyleyem; *fe-ka'û lehu* pes siz düşün Âdem içün; *sâcidîn*, secde idici olduğunuz hâlde aña tekrim ü ta'zîm yöninden. (KC113a)

Âdem-i hüsn ü melek sâcid şude

Hem çü Âdem bâz ma'zül âmede (5:962)

Hazret-i Âdem ve anuñ hüsn ü melâhati ve melekler aña sâcid olduğu ki meşhûrdur sonunda ne zillate mübtelâ oldu, cennet-i â'lâdan ve rızâ-yı Hudâdan ba'id olup hulel-i cinândan ve hür u gılmândan nâ-ümîd oldu. Pes hüsn ü cemâle ve ma'rifet ü kemâle ve câh u mâla mağrûr olmak câ'iz degüldür. Şoñın ve fenâsın fikr eylemek gerekdür. (KC143b)

Ayrıca metin içinde Hazret-i Âdem'in, Kâbil Hâbil'i öldürdükten sonra söylediği kabul edilen ve ilk şiir olduğu rivâyet edilen bir şiir de mevcuttur.

Rivâyet iderler ki evvel şi'ri Hazret-i Âdem söyledi. Şi'ri:

[Me'ülü/Me'â'ilün/Me'â'ilün/Fa']

Tegayyereti'l-bilâd ve men 'aleyhâ

Fe-vecehu'l-arđı muğberun kabîhu

Tegayyere kullu zî levnin ve ta'min

Ve kulle beşâsetu'l-vechi'l-melihu (KC98a)

Hazret-i İdrîs

Hazret-i İdrîs hakkında genel bilgiler verilmiş, halkı Allâh'a ibadet etmeye davet edişine ve ilm-i nücûmla meşgul olan bir zat oluşuna değinilmiştir. Bu bilgiler yine bir âyet üzerinden yer almaktadır.

Büd cinsiyyet der-İdrîs ez-nücûm

Heşt sâl ü bâ-zuhal bud der-şudûm (6:2983)

İdrîs'de cinsiyyet vardı nücûmdan. Nitekim süre-i Meryem'de buyurdu:

Vezkur fi'l-kitâbi İdrîse innehu kâne şiddîken nebiyyâ. Ve refâ'nâhu mekânen 'aliyyâ. Şöyle rivâyet eylemişler ki; İdrîs'ün adı Uhnûh'dur. Ferzend-i Yezid bin Mehlâ'il bin Kaynen bin Enuş bin Şiş'dür 'aleyhuma's-selâm. 'Âbid ü zâhid kimse idi. Seksen yıl 'ibâdet eyledi. Hakk Ta'âlâ Hazretleri aña nübüvvet virdi. Yüz altmış yıl halkı da'vet eyledi. Aña İdrîs didükleri ziyâde ders itdüğü içündür. (KC216b)

Hazret-i Nûh

Hazret-i Nûh günümüzde daha çok Nûh Tûfânı ile bilinen bir peygamberdir. *İhtiyârât-ı Sabûhî*'de de bu konu üzerinden adı geçmektedir. Tûfân sırasında oğlu Kenan'a son çağırısı, Kenan'ın bir dağa çıkıp kurtulabileceğini düşünmesi ve aralarına bir dalganın girip onları ayırması konusu işlenmiştir. Bu kıssa yine Kur'ân-ı Kerîm kaynaklıdır:

Hemçü Ken'ân sūy-ı her kühî me-rev
Ez-nubî lā-‘āşime'l-yevme şenev (4:3360)

Sûre-i Hûd'da buyurur:

Ve nādā Nūhun ibnehu ve kâne fî-ma‘zilin yā buneyyerkeb me‘anā ve lā-tekun me‘a'l-kāfirîn. Kāle se‘āvî ilā-cebelin ya‘şimunî mine'l-mā‘î, kâle lā-‘āşime'l-yevme min-emri'llāhi illā men raḥîme ve ḥāle beynehuma'l-mevcu fē-kâne mine'l-muğraḳîn.

Ve nādā Nūhun ibnehu, Hazret-i Nûh nidā eyledi, çağırdı oğlu Ken'ân'a; *ve kâne fî-ma‘zilin*, ve hâlbuki bir kenârda idi. Ya'nî ol kenârda nefsin pederinden ba'îd itmişti, yâhud dininden ba'îd itmiş idi. *Yā buneyyerkeb me‘anā*, didi ki iy benüm oğulcuğum bizümle sefineye rākib ol; *ve lā-tekun me‘a'l-kāfirîn* kâfirler ile olma dinde yâhud i' tizâlde ki ğarḳ olursın. *Kāle se‘āvî ilā-cebelin ya‘şimunî mine'l-mā‘î*, Ken'ân didi ki 'an-ḳarîb ben bir cebel-i mürtefî'e ilticâ iderüm. Ol beni hıfz ider şudan ya'nî ğarḳ olmaḳdan; *kāle lā-‘āşime'l-yevme min-emri'llāhi*, Hazret-i Nûh didi ki: Hiç bir hâfız yokdur bugün Allâh'uhn 'azâbından. *İllā men raḥîme* ya'nî hiç bir hâfız yokdur illâ meger şol Allâh Ta'âlâ hıfz eyleye ki rāḥimdür. Yâhud Allâh Ta'âlâ'nun raḥm eyledüğü kullar ki mü'minlerdür. Anların mekânı ki sefine-i Nûh'dur. Ol hıfz eyleye. *Lā-‘āşime'l-yevme*, demekle red eyledi ol günde cebelden ve ğayrıdan ber-mu'taşım olup kendüye ilticâ ideni hıfz ideceğini mü'minlerün mu'taşım olan sefineden ğayrı ve ba'zılar lā-‘āşime lā-zâ 'işmetin ma'nâsınadır, dimişler. Fî-ıyseti rāḍiye gibi marziyye ma'nâsına. Bu taḳḍirce hiçbir kimse maḥfûz u ma'sûm degüldür bugün. İllâ şol kimse ki Allâh Ta'âlâ aña raḥm eyledi ve ba'zılar istiḡnâ-yı münḳaṭı'dur, dimişler. Ya'nî velâkin men raḥama'llâh ya'sîmu demek olur. *Ve ḥāle beynehuma'l-mevcu*, ya'nî Nûh Ken'ân'la mükâleme iderken ikisinün mâbeynine bir mevc-i 'azîm hâ'il oldu. Yâhud Ken'ân Nûh'dan ba'îd olup cebele teveccüh eyledükde Ken'ân'la cebel mâbeynine bir mevc hâ'il oldu. *Fē-kâne mine'l-muğraḳîn*, ya'nî pes Ken'ân tûfânla helâk olanlardan oldu. Hazret-i Mevlânâ bu maḥalde şoḫbet-i mürşid-i kâmilî keştî-i Nûh'a teşbîh buyururlar ve şoḫbetinden i' rāz idüp evliyâ-yı kirâmuñ hâl ü ḳāline münker olup 'ilm ü 'ameline maḡrûr olup anuñ bildügin ben daḫı bilürin, baña ne öğretse gerekdür diyüp serkeşlik iden kimseleri Ken'ân'a teşbîh iderler ve buyururlar ki: Ken'ân gibi her kūha gitme, 'ilm ü 'amelün saña kūh-ı mürtefî' gibi 'azîm görünürse aña maḡrûr olma ki tûfân-ı fenâ-yı hâdimü'l-lezzât geldükde ne sen ḳalursın ve ne senün ilticâ eyledüğün cebel-i fehm ü dānişün ḳalur, hep fenâ olur. Pes şoḫbet-i mürşid-i kâmil ve terbiyyet-i nāşîḥ-ı 'âḳil dâmenin dest-i i' tiḳādla muḥkem tutmaḳ gereksin, diyü buyururlar. (KC115a)

Bir yerde de Hazret-i Nûh'un halkı Allâh'a imana davet etmesi ve eşinin Nûh'un işlerini zorlaştırmasından bahsedilmektedir:

Nûh çün ber-tâbe biryân sâḫtî (6:4470)

Ya'nî Hazret-i Nûh çün da'vet eylese idi ve sūz u güdâzla ḫalka va'z u tezkîr eyleyüp ḫalka ḫarâret ḫāşıl olsa,

Vāhile ber-tâbe seng endāḫtî (6:4470)

Vāhile ki Hazret-i Nûh'un 'avratıdır, tâbeye taş biraḡurdu. Ya'nî ḫalka ol ḳadar söylerdi ki ḫalkuñ göñüllerin serd idüp Nûh'uhn emegin žāyi' iderdi. (KC229a)

Hazret-i İbrâhîm

Hazret-i İbrâhîm de metinde kıssalarına yer verilen peygamberlerden biridir. Onun mancınığa koyulup ateşe atılması, bu sırada Cebrâ'il ile konuşması konusu işlenmektedir. Bu kıssa beyit şerhinde değil, başlıktaki hadisi açıklamak adına yer almaktadır:

GUFTE-Nİ HAZRET-İ HÂLİLULLÂH 'ALEYHİS-SELÂM M'ER CEBRÂ'İL-RÂ 'ALEYHİS-SELÂM ÇÜN PURSİD Kİ ELİKE HÂCETUN HÂLİLULLÂH 'ALEYHİS-SELÂM CEVÂBEŞ DÂD Kİ AMMÂ İLEYKE FELÂ Ya'nî Cebrâ'il Hazret-i İbrâhîm'den su'âl eyledi. Şol mahallindeki mancınığa koyup âteşe atdılar. Cebrâ'il gelüp *elike hâcetun*, ya'nî senün için bir hâcet var mıdır yâ İbrâhîm, didi. Hazret-i İbrâhîm didi ki: *Ammâ ileyke felâ*. Ya'nî hâcetüm var ammâ saña degüldür. Pes isti'âneti Hakk Ta'âlâ'ya haşr iden ehl-i sülûk gayrdan meded ummaz. Eger Cebrâ'il ise de. Çün Hazret-i İbrâhîm Cebrâ'il 'aleyhi's-selâma cevâb virüp hâcetüm vardur ammâ saña degül, dimekte hâcetümi Allâh'dan isterüm demek kaşdın eyledi. Hakk Ta'âlâ'dan meded yitişüp: *Yâ nâru kûnî berden ve selâmen 'alâ-İbrâhîm* hitâb-ı müste'tâbı yitişüp âteşi İbrâhîm'e gülzâr eyledi. (KC110b)

Yine Hazret-i İbrâhîm'in Nemrûd ile konuşması, Nemrûd'un Allâh'ın ölüyü nasıl dirilttiğini görüp görmediğini sorması, bunun üzerine İbrâhîm'in Allâh'tan ölüyü nasıl dirilttiğini görmeyi talep etmesi, dört kuş mevzu'u da anılan kıssalar arasındadır. Bu kıssa da başlıkta yer alan âyeti açıklarken anlatılmıştır:

TEFSİR-İ HUZ ERBE'ATEN MİNE'Ŧ-TAYRİ FE-ŞURHUNNE İLEYKE

Sûre-i Bakara'da bu âyet-i kerîmeye işâretdür:

Ve iz kâle İbrâhîmu Rabbî erinî keyfe tuhyî'l-mevtâ kâle e ve lem tu'min kâle belâ ve lâkin li-yeŦma 'inne kalbî kâle fe-Ŧuz erbe'aten mine'Ŧ-tayrî fe-şurhunne ileyke şummed'al 'alâ-kullî cebelin minhunne cuz'en şummed'uhunne ye'tîneke sa'yen, va'lem enna'llâhe 'azîzun hâkim.

Ve iz kâle İbrâhîmu, zîkr eyle yâ Muhammed şol vakti ki İbrâhîm didi; *Rabbî erinî keyfe tuhyî'l-mevtâ*, ya'nî iy benüm perverdgârum! Baña göster nice ihyâ idersin mevtâyı. Hazret-i İbrâhîm'ün bu su'âli 'ilme'l-yaŦîn 'ayne'l-yaŦîn olmaŦdan ötürü idi ve ba'zılar dimişler ki kaçan Hazret-i İbrâhîm *rabbîyelleŦi yuhyî ve yumîtu*, ya'nî benüm Rabbüm şol Allâh'dur ki hayâtı ve mevti halk ider cesedlerde didüğü vakt; *kâle ene uhyî ve umîtu*, Nemrûd didi ki ben daŦı ihyâ ve imâtiye kâdirüm. Bir mücrimi katlden 'afv idüp birin katl itmekle. Hazret-i İbrâhîm didi ki: TaŦkîken Hakk Ta'âlâ'nun ihyâ itmesi rûhı bedene red itmekledür. Nemrûd didi: Sen mu'âyene gözüñle gördüñ mi? Hazret-i İbrâhîm ni'am gördüm dimege kâdir olmadı. Gayrı taŦrîre intikâl eyleyüp şoñra Hakk Ta'âlâ'dan diledi ki nice ihyâ ider göstere. Tâ ki kalbî muŦma'in ola. Eger Nemrûd bir kerre daŦı şorarsa: Belî gördüm, diyü cevâb virmek kâbil ola. *Kâle e ve lem tu'min*, ya'nî Hakk Ta'âlâ didi: Yâ İbrâhîm sen inanmaduñ mı ben ihyâya kâdir olduğuma, i'âde-i terkîb ü hayât itmekle. *Kâle belâ ve lâkin li-yaŦma 'inne kalbî*, Hazret-i İbrâhîm didi: Belî yâ Rab, inandum. Velâkin taleb eyledüm başîret ü sükûn-ı kalb yöninden ziyâdelikten ötürü ve 'iyân u müşâhede vahy u istidlâl üzere munzam olmaŦ için. *Kâle fe-Ŧuz erbe'aten mine'Ŧ-tayrî*, Hakk Ta'âlâ buyurdi: Pes kuşlardan dört kuş al, didi. Ol dört murġuñ biri tāvus ve biri baŦ ve biri Ħorûs ve biri Ħurâbdur. Bu dört murġı öldürmekden murâd nedür ve anlaruñ tekrâr ihyâ olmaları neden kinâyedür, Hazret-i Mevlânâ *Meşnevî-i Şerîf*'de tafşîl üzere beyân buyururlar. *Fe-şurhunne ileyke*, ya'nî ol kuşları cem' eyle ve zam eyle kendüñe tâ te'emmül idesin ve bilesin şânlarını. *Şummed'al*, andan şoñra sen eyle; *'alâ-kullî cebelin*, her cebelüñ üzerine; *minhunne cuz'en*, ya'nî ol kuşlaruñ eczâsın tamâm mertebe şahk eyledükden şoñra cüz cüz eyle ayur ve her cüz'ini Ħuzûruñda görinen taŦlaruñ üzerine vaŦ' eyle, ba'zılar dört taŦdur, dimişler ve ba'zılar yididür, dimişler. *Şummed'uhunne*, andan şoñra anları da'vet eyledi ki gelüñ Allâh Ta'âlâ'nun izniyle. *Ye'tîneke sa'yen*, ya'nî saña geleler sa'y idici ve sür'at idici oldukları Ħâlde tayerân itmekle yâĦud meşî itmekle. Ya'nî şöyle rivâyet olunmuş ki Hazret-i İbrâhîm'e emr oldı ki, bu dört kuşı boĦazlayup yeleklerin yolup kaŦ' eyleyüp ve başların kendü yanında alıĦoyup sâ'ir eczâların birbirine Ħalt eyleyüp cibâl-i erba'a üzerine tevzi' eyleye ve andan şoñra anlara çağırıp gelüñ Allâh'ın izniyle diye. Pes Hazret-i İbrâhîm çün emri yerine getürdi. Ol kuşlara çağurdu. Anı gördiler ki eczâlar biri

biri tarafına uçmağa başladı. Her cüz kendü eczâsına muttasıl olup cüşşeler kâmil olduğdan sonra Hazret-i İbrâhîm cânibine sa'y idüp geldiler. Başlarına munzam oldılar. *Va'lem enna'llâhe 'azîzun hakîm*, ve dahı sen bil yâ İbrâhîm ki tahkîken Allâh Ta'âlâ kâdirdür, 'âciz degüldür. Her ne dilerse ider ve hikmet-i bâliğ şâhibidür. (KC122b)

Bunların yanı sıra Hazret-i İbrâhîm'in Hakk'ı arayışına, Hakk'tan uzak olan babasını reddedişine de kısaca değinilmiştir.

Hazret-i Lût

Hazret-i Lût hakkında sadece bir kıssaya telmih vardır. Beytten hemen sonra kıssayı hatırlatıcı bir cümle verilmiş ve cümleyle bağlantılı âyet eklenmiştir:

Seng mî-bârid ber-a' dâ-yı Lût
Tâ ki der-âb-ı siyeh hûdend ğût (4:787)
Taş yağdı Lût nebî 'aleyhi's-selâmuñ düşmenleri üzerine. Nitekim buyurur:
Ve emternâ 'aleyhim hicâreten min-siccilin. (KC94a)

Hazret-i Yakûb

Şârih, şerhinde Hazret-i Yakûb'a da yer vermiştir. Bir yerde onun künyesini söylerken bir yerde de kardeşlerinin Hazret-i Yûsuf'u yanlarında götürmek için söylediği yalanlardan, bahsedilmektedir. Hazret-i Yûsuf'un gördüğü rüya bahsinde de ismi geçmektedir:

(...) babasına Ya'kûb bin İshâk bin İbrâhîm'e 'ani'n-nebî 'aleyhi's-selâm el-kerîm bin el-kerîm bin el-kerîm, Yûsuf bin Ya'kûb bin İshâk bin İbrâhîm. (116a:15)

Yek du rûzeş mühletî deh iy peder
Cümle guftendeş mi-yendiş ez-żarar (6:2753)
Sûre-i Yûsuf'da bu âyete işâretdür:
Ķâlû yâ ebânâ mâ leke lâ-te'mennâ 'alâ-Yûsufe ve innâ lehu le-nâşihûn. Ersilhu me'anâ ğaden yerta' ve yel'ab ve innâ lehu le-hâfîzûn.
Ķâlû, Yûsuf'un birâderleri didiler Hazret-i Ya'kûb'a; *yâ ebânâ*, iy bizüm babamuz; *mâ leke lâ-te'mennâ 'alâ-Yûsufe*, ne şey' vardır senüñ içün saña n'oldı ki bizi emîn tutmazsın Yûsuf üzerine; *ve innâ lehu le-nâşihûn*, hâlbuki biz aña hayr-ı âhırlaruz; *ersilhu me'anâ ğaden*, gönder bizümle yarın şahrâ cânibine; *yerta' ve yel'ab*, şahrânuñ otcağızlarından ve mîvesinden yesin ve oynasın; *ve innâ lehu le-hâfîzûn*, tahkîken biz anı gözedici ve hıfz idiciyüz mekkâreden, didiler. (KC214a)

Hazret-i Yûsuf

Klasik edebiyatta kıssalarından oldukça fazla bahsedilen bir diğer peygamber de Hazret-i Yûsuf'tur. Şârih şerhinde Yûsuf'un rüyasında güneş, ay ve yıldızların kendine secde ettiği, kardeşlerinin kıskançlıkla Yûsuf için plan yaptıkları, kardeşlerinin Yûsuf'u bir kuyuya atması ve öldü diyerek Yûsuf'un kanlı gömleğini babalarına götürmeleri, Yûsuf'un kuyudan çıkarılışı ve köle edilişi, Yûsuf'un Mısır'a götürülüşü, zindana atılışı, rüya yorumlayabilmesi ve Mısır'a hükümdar oluşu konularına yer vermiştir. Aşağıda konuyla ilgili verilen örneklerden anlaşılacağı gibi âyetlerin ihtiva ettiği kıssalara değinilmiştir:

Hemcū Yūsuf k'ū bi-did evvel be-ḥ'āb
Ki sücūdeş kerd māh u āftāb (4:3397)

İz kāle Yūsufu li-ebīhi yā ebeti innī ra 'eytu eḥade 'aşere kevkeben ve's-šemse ve'l-ḳamere ra 'eytuhum li-sācidīn.

İz kāle Yūsufu, zıkr eyle şol vaḳtı ki Yūsuf 'aleyhi's-selām didi; *li-ebīhi*, babasına Ya'ḳūb bin İshāḳ bin İbrāhīm'e 'ani'n-nebī 'aleyhi's-selām el-kerīm bin el-kerīm bin el-kerīm bin el-kerīm, Yūsuf bin Ya'ḳūb bin İshāḳ bin İbrāhīm. Rivāyetdür ki: Ḥazret-i Yūsuf 'aleyhi's-selām on iki yaşında iken bir cum' a gicesi babasının yanında yaturken nāgāh uyḳudan serāsime olup ḳalkdı. Ḥazret-i Ya'ḳūb n'oldı saña oḡul, diyü su 'āl eyledükde; *yā ebeti*, iy benüm babam; *innī ra 'eytu*, taḥḳiḳen ben gördüm vāḳı'ada; *eḥade 'aşere kevkeben*, on bir yıldız; *ve's-šemse ve'l-ḳamere*, ve şems ü ḳameri; *ra 'eytuhum li-sācidīn*, gördüm anları baña sācid oldukları ḥālde. Ya'nī cümlesin baña secde ider gördüm, didi. (KC116a)

Yek du rüzeş mühletī deh iy peder
Cümle guftendeş mi-yendiş ez-żarar (6:2753)

Süre-i Yūsuf'da bu āyete işāretdür:

Ḳālū yā ebānā mā leke lā-te 'mennā 'alā-Yūsufe ve innā lehu le-nāşihūn. Ersilhu me'anā ḡaden yerta' ve yel'ab ve innā lehu le-ḥāfiżūn.

Ḳālū, Yūsuf'un birāderleri didiler Ḥazret-i Ya'ḳūb'a; *yā ebānā*, iy bizüm babamuz; *mā leke lā-te 'mennā 'alā-Yūsufe*, ne şey' vardır senün için saña n'oldı ki bizi emīn tutmazsın Yūsuf üzerine; *ve innā lehu le-nāşihūn*, ḥālbuki biz aña ḥayr-ḥ'āhlaruz; *ersilhu me'anā ḡaden*, gönder bizümle yarın şahrā cānibine; *yerta' ve yel'ab*, şahrānuñ otcaḡızlarından ve mīvesinden yesin ve oynasın; *ve innā lehu le-ḥāfiżūn*, taḥḳiḳen biz anı gözedici ve ḥıfz idiciyüz mekkāreden, didiler. (KC214a)

Girye-i iḥvān-ı Yūsuf ḥiletest
Ki derünşān pūr zi-reşk u 'illetest (5:476)

Ve cā'ū ebāhum 'işā'en yebkūn. Yūsufuñ ḳanlı pirāhenin ellerine alup aḥşam vaḳtinde ağlaşarak babalarına geldiler. Ammā ağladıkları ḥile yüzinden idi, Yūsuf'a merḥametlerinden degüldi. (KC132b)

Hazret-i Eyyûb

Hazret-i Eyyûb'le ilgili sadece bir kıssa mevcuttur. Şâriḥ; Hazret-i Eyyûb'ün uğradığı ibtilânın giderilmesi için ayağını vurduğu yerde Allâh'ın izniyle bir suyun kaynayıp akması, o suyla abdest aldığıında vücudundaki yaraların iyileşmesi, ayağını tekrar yere vurduğunda bir suyun daha akması ve bu suyu içtiğinde içindeki hastalıkların gitmesi olaylarına yer vermiştir:

Rāh deh ālūdegān-rā el-'ācel
Der-Firāt-ı 'afv u 'ayn-ı muḡtesel (5:4192)

Nehr-i Firāt-ı 'afv-ı ilāhīde, çeşme-i muḡtesel-i raḥmet-i nā-mütenāhīde ḡusl idüp zāhiren ve bāṭnen pāk olurlar. Nitekim Ḥazret-i Eyyûb 'aleyhi's-selāma vāḳı' oldı, Cebrā'il gelüp *urkuḡ biriclike hezā muḡteselun bāridun ve şerāb*. Ya'nī ayaḡuñla zemīni ur, didi. Çün urdı. Bir 'ayn zuhūr eyledi. Bir rivāyetde iki bīnar çıḳdı, biri ıscāḳ ve biri şovuḳ. Cebrā'il eytdi bu ıscāḳ şuyla ḡusl eyle ve şovuḳ şudan iç, didi. Çün ḡusl eyledi ve şudan içdi. Cemī'-i emrāz zāhirden ve bāṭından ḥalāş oldı. Pes bir kimse ki Ḥaḳ Ta'ālā'nuñ Firāt-ı 'afvına ve 'ayn-ı muḡtesel-i raḥmetine vāşıl ola çirk-i ḡünāhdan ve marāz-ı 'işyāndan pāk olur. (KC184b)

Hazret-i Şuayb

*İhtiyârât-ı Sabûḥi'*de Hazret-i Şuayb ile ilgili de bir kıssa mevcuttur. Ashâb-ı Eyke'nin Şuayb'a inanmayışı ve bir azab istemeleri üzerine yedi gün yedi gece çok yüksek

bir sıcaklık hâsıl olması ve sonrasında siyah bir buluttan ateşler çıkararak onları ihrak etmesi konusu yer almaktadır. Bu kıssa da âyet kaynaklıdır.

Tu du kulle nîstî yek kulle ʔ
Ġāfil ez-kışsa-i ʔ azāb zulle ʔ (6:2175)

Sûre-i Şuʔ arâʔda buyurdu:

Fe-kezzebûhu fe-eḥazahum ʔ azābu yevmiʔ-z-ḡulleti innehu kāne ʔ azābe yevmin (15) ʔ azīm.

Fe-kezzebûhu, aşhâb-ı Eyke Hazret-i Şuʔ ayb benî ʔ aleyhiʔs-selâmı tekzîb eylediler. Bu aşhâb-ı Eyke, Medyen kurbında bir mişe-zârda olurlardı. Hazret-i Şuʔ ayb anlara naşihat eyleyüp yiryüzinde zulm u fesād eylemeñ, keyl ü mizānuñuza ʔ adālet eyleñ ve katl ü ġāret u kaṭʔ -ı tarîk eylemeñ ve Allāh Taʔ ālāʔdan ittiḳā eyleñ, didükde tekzîb idüp didiler: Biz seni kāzîb zan iderüz iy Şuʔ ayb! Zîrā sen daḡı bizüm gibi beşersin. Eger daʔ vāñda şādîḳ iseñ bizüm üzerimüze bir kıṭʔ a sākıṭ eyle āsmāndan bizi helāk eyleye, didiler. *Fe-eḥazahum ʔ azābu yevmiʔ-z-ḡulleti*, yaʔ nî bunları aḡz eyledi ḡillet gününün ʔ azābı. ḡillet sāyebān demek olur.

Aşhâb-ı Eyke kışsası şöyledür ki: Bunlar çünki Şuʔ aybʔden ʔ azāb istediler. Eger daʔ vā-gede-i şādîḳ iseñ bizüm üzerimüze bir ʔ azāb eyle, bizi anuñla helāk eyle, didiler. Anlaruñ iḳtirāḡ u temennî itdükleri üslûb üzere Haḳ Taʔ ālā anlaruñ üzerine yedi gün yedi gice ḡarāret ḡavāle eyledi. Şöyle ki kuyularda ve çeşmelerde ve nehrlerde olan şuları kaynadı, kurudu. Pes ḡarāretden serdāblara kaçdılar. ḡarāret ziyāde olup dağlara çıkdılar her biri bir dirāḡtuñ dibinde nîm-puḡte olup yaturken nāġāḡ bir ebr-i siyāḡ zāḡir olup bunlara ḡarîb yirde ḡarār eyledi. Bunlar necāt ümmidiyle ol seḡābuñ taḡtında müctemiʔ oldılar. Ol seḡābdan āteş yaġup anları bil-külliyi iḡrāḳ eyledi. *Innehu kāne ʔ azābe yevmin ʔ azīm*, taḡḡiḡen ol ʔ azāb yevmüʔl-ḡille oldu. Yevm-i ʔ azīmüñ ʔ azābı oldu. (KC207a)

Hazret-i Mûsâ

Hazret-i Mûsâ ile ilgili kıssalar da oldukça fazla yer kaplamaktadır. Yed-i Beyzâ, Mûsâ'nın asası, Firavn ile olan olaylar, Tûr Daġ'ında Hakk'ın tecellî etmesi gibi olaylar metinde yer almaktadır:

Şud zi-ceyb ān keff-i Mûsâ zav-feşān
Kʔ ān füzün āmed zi-māḡ-ı āsmān (6:1933)

Yaʔ nî Haḳ Taʔ ālā, Hazret-i Mûsâ elin yakasından çıkardukda Mûsâ'nuñ elinden nûr feşān oldu ki, ol nûr āsmānuñ māḡından füzün geldi. Nitekim sûre-i Ṭāḡāʔda buyurdu:

Vaḡmum yedeke ilā-cenāḡike taḡruc beyḡāʔe min-ġayri sūʔin āyeten uḡrā. (KC204a)

Ber-dil-i ān sāḡirān zed endekî (5:3337)

Yaʔ nî ʔ iḡḡ-ı ilāḡi sāḡirān-ı Mûsâ ʔ aleyhiʔs-selāmuñ ḡalbıne teʔ şîr itmiş idi azacıḳ. Yaʔ nî sāḡirān-ı Firʔ avn muʔ cize-i Hazret-i Mûsâ ʔ aleyhiʔs-selāmı görüp ḡaḡiḡatın añladılar. Aña imān getürdiler. Nitekim sûre-i Şuʔ arâʔda buyurur:

Ḳālū āmennā bi-rabbiʔl-ʔ ālemīn. Rabbi Mûsā ve Hārūn. Ḳāle āmentum lehu ḡable en āzene lekuminnehu le-kebīrukumulleḡi ʔ allemekumuʔs-sıḡra, fe-le-sevfē taʔ lemūne, le-uḡaṭṭiʔanne eydiyekum ve erculekum min-ḡilāfin ve le-uḡallibennekum ecmaʔ in. Ḳālū lā-ḡayra innā ilā-rabbīnā munḡalibūn.

Ḳālū āmennā bi-rabbiʔl-ʔ ālemīn, yaʔ nî saḡare-i Firʔ avn Hazret-i Mûsâ ile muḡābele oldukda üç yüz deve yüki ʔ aşālar ve ḡibāl getürüp öyle vaḡtinde şemsūñ ḡarāreti maḡallinde bu ḡadar ālāt-ı siḡri meydāna döktiler. Ol ʔ aşālar ve ḡibālūñ her birisi bir vaḡʔ üzere ḡareket eyleyüp ḡaḡḡ anı temāşā eyleyüp ḡayrān oldılar. Çün Hazret-i Mûsâ ʔ aşāsın bıraḡdı ʔ aşā bir yılan oldu. Andan soñra yāb yāb büyüdi deve ḡadar oldu. Andan gelüp ol saḡarenūñ bıraḡduġı āletūñ cemīʔ sin yutdı. Saḡare bu muʔ cize-i ʔ azīmi gördükde cümleten yüzleri üzere düşüp secde eylediler ve didiler: Biz imān getürdük Rabbuʔl-ʔ ālemīnūñ vaḡḡāniyyetine. *Rabbi Mûsā ve Hārūn*, yaʔ nî bedeldür tevḡiʔ için ve defʔ -i teveḡḡūm-i rubūbiyyet-i Firʔ avn için ve bunlaruñ ellerinden Allāh Taʔ ālāʔnuñ icrā eylediġi muʔ cize-i ʔ azīme anlaruñ imānlarına sebep olduġı eşʔ ar için. Maʔ nā dimek oldu ki: Biz imān getürdük ʔ ālemlerūñ perverdgārına ki Mûsâ ile Hārūn'nuñ perverdgāndur. *Ḳāle āmentum*, Firʔ avn didi: Siz imān getürdünüz Mûsā'ya ve; *lehu ḡable en āzene lekum*, ben size iḡn virmezden öñdin; *innehu le-kebīrukum*, taḡḡiḡen ol Mûsâ

sizûn büyüğünüzdür uluñuzdur; *ellezî ‘allemekumu’s-sıhra*, şöyle kebirüñüz ki size sihr öğretti; *fê-le-sevfê ta‘lemûne*, ya‘nî pes ‘an-ķarîb bilürsüz işledüğünüñ işüñ vebâlin ve ol ‘amelüñ cezâsın görürsüz; *le-uķattı‘anne eydiyekum ve erculekum min-ķılâfin ve le-uşallibennekum ecma‘în*, bu cümle *felsevfê ta‘lemün* kavlin beyândur. Ya‘nî size neyerüm bilür misiz? Elbette sizûn ellerünüzi ve ayaklarıñızı kaç‘ iderüm ģilâfında. Ya‘nî ba‘zîñuzuñ sağ elin ve sol ayağın ve ba‘zîñuzuñ sol elin ve sağ ayağın kaç‘ iderüm ve elbette sizûn cemî‘ üñüzi şalb iderüm. (KC178a)

Hazret-i Hârûn

Şârih, Hârûn aleyhi's-selâmın Firavn'a resûl olarak gönderildiği bahsine de bir cümle ile gönderme yapmıştır:

Nerm bâyed guft ķavlen leyyinen (4:3814)

Mülâyetle söylemek gerekdir. Nitekim Hâķ Ta‘âlâ Mûsâ vü Hârûn ‘aleyhuma's-selâmı Fir‘avn'a resûl gönderdüķde buyurdi:

İzhebâ ilâ-Fir‘avne, ikiñüz zâhib oluñ. Ya‘nî varuñ Fir‘avn'a; *innehu tagâ*, taķķiken ol tuğyân eyledi.

Fe-ķulâ lehu, pes siz aña söyleñ; *ķavlen leyyinen*, mülâyetle söyleñ ģuşûnetle söylemeñ. (KC120a)

Hazret-i Dâvûd

Eserde ismi geķen bir diğerk peygamber de Hazret-i Dâvud'dur. Hazret-i Dâvud ile ilgili kıssa anlatılmamasına rağmen onun dağların ve kuşların zikrini duyması konusuna telmih yapılmıştır. Aynı zamanda Dâvud peygamber zamanında yaşamış olduğu söylenen kavm-i Yehûd hakkındaki olay anlatılırken de Dâvud peygamberin ismi zikredilmiştir. Verilen örneklerde görüleceğiki gibi, bilgiler yine verilen âyetle ilişkilidir:

Ger ne kūh u seng bā-didār şud
Pes ķerā Dâvud-rā ū yār şud (4:2415)

Yā cibālu evvibî me‘ahu ve’-ķayra mazmûn-ı şerîfince bu seng ū kūh eger ģitâb-ı Hâķķ’ı istimâ‘ itmese Hazret-i Dâvud’la âvâze nice yâr olurdi. (KC107a)

Çün Kavm-i Yehûd yevme's-sebte ta‘zîm eylediler. Hâķ Ta‘âlâ Hazret-i Mûsâ lisânından anlara emr eyledi ki, sebt güninde hiç bir ķarla meşğûl olmayalar, ‘ibâdetden ģayrı nefslerini mücerred ķılalar. ‘İbâdet için bu emrle me‘mûr oldılar tâ Hazret-i Dâvud ‘aleyhi's-selâm zamânına dek. Hazret-i Dâvud zamânında Benî İsrâ‘îl’den bir ģürûh sâķil-i deryâda Eylete dimekle ma‘rûf bir ķaryede sâķin olurlardı. Sebt günü olduğda deryâda balıķ kalmazdı. Ol ķarye yanında cem‘ olurlardı. Sebt gününden sonra tağılup giderlerdi. Ol ķarye ehlinüñ ekşer ģidâları balıķ olmağın bu ģuşuşda bir ģile fikr eylediler. Deryâ kenârında ģavzlar, bürkeler kazdılar. Deryâdan yol eylediler. Sebt günü gelüp balıķlar gelüp ol ģavzlara ve bürkelere tılardı. Aĥd günü şayd iderlerdi. Anlarıñ bu ģilesi Cenâb-ı ‘İzzet’de kendülere sebeb-i ‘uķûbet oldu. Pes Hâķ Ta‘âlâ zamân-ı resûlde ģâzır olan Yehûdilere ģitâb idüp buyurur ki:

Ve leķad ‘alimtum, ya‘nî taķķiken siz bildüñüz; *ullezîne‘tedev*, şol kimseleri ki i‘tidâ itdiler. Ya‘nî ģadd-i emrden tecâvüz eylediler; *minkum*, sizden ya‘nî sizüñ kavmüñüzden; *fî’s-sebtî*, sebt güninde; *fê-ķulnâ lehum*, pes biz didük anlara; *künû ķıradeten ģâsi‘în*, oluñ meymûnlar oluñ ģ‘or u zelîl olduğunuz ģâlde. (KC172b)

Hazret-i Süleymân

İhtiyârât-ı Sabûhî içinde oldukça fazla kıssasına değinilmiş olan bir diğerk peygamber de Hazret-i Süleymândır. Süleymân ve Hüdhdüd arasında geķen olaylar, Süleymân ve karınca kıssası, Süleymân’ın rüzgâra ģükmedebilmesi, Süleymân ve Belkis

kıssaları, Süleymân ve dev kıssası, hayvanların dilinden anlayabilmesi gibi birçok bilgi şerhe konu olmuştur:

Belkîs'ün hikâyeti meşhûrdur. Hazret-i Süleymân bir köşk yaptı. Ol köşkün şahına şırça döşedüp altına şu kodurtdı ve Belkîs'i da'vet eyledi. Belkîs ol köşkün kapısına geldükde ol şırçayı görüp şu şandı, eteklerin kaldırdı. Süleymân'ın muradı Belkîs'ün ayakların görmek idi. Çün gördi Belkîs'a didi ki eteklerini kaldurma ki şu degüldür, görinen şırçadır, didi. (KC219b)

An ki güyed rāz-ı *kālet nemletun* (4:870)

Ol kimse ki karıncanın söylediğini istimâ'a kâdir ola ve anın rāzını halka söyleye.

Hem bi-dāned rāz-ı in tāk-ı kuhun (4:870)

Bu köhne feleğin rāzını dağı bilir. Sûre-i Neml'de olan âyete işâretdür:

Ve huşire li-Suleymâne cunūduhū mine'l-cinni ve'l-insi ve'l-ṭayri fe-hum yūze'un. Ḥattā izā etev a'lā-vādī'n-neml kālet nemletun yā eyyuhe'n-nemlu'dhulū mesākinekum, lā-yaḥṭimennekum Suleymānu ve cunūduhū ve hum lā-yeş'urūn.

Ve huşire, ya'nî cem' oldı; *li-Suleymâne*, Süleymân için; *cunūduhū*, 'askeri; *mine'l-cinni ve'l-insi ve'l-ṭayri*, cinden ve insândan ve tıyûrdan; *fe-hum yūze'un*, ya'nî habs olunurlardı. Ya'nî 'askerün evveli âhîrine tevakkuf iderdî. Tâ ki gerüsü gelüp müctemi' olalar. *Ḥattā izā etev a'lā vādī'n-neml*, ya'nî Süleymân ve 'askeri hattâ geldiler Vādî-i Neml üzerine. Vādî-i Neml Şâm diyârında bir karıncası çok vādî imiş. *Kālet nemletun*, bir karınca Süleymân nebînün 'askerin gördükde didi; *yā eyyuhe'n-nemlu'dhulū mesākinekum*, iy karınca gürûhu meskenlerünûze dâhil oluñ; *lā-yaḥṭimennekum Suleymānu ve cunūduhū*, sizi pâymal idüp ayakları altında helâk itmesünler Süleymân ve anın 'askeri; *ve hum lā-yeş'urūn*, ve hâlbuki bunlar sizün hâlünûzi bilmezler. Ayağ altında helâk olduñuzdan şu'ûrları yokdur, didi. Ya'nî at ayağı altında pâymal olan karıncanın hâline at üzerinde olan âdem teḳayyüd eylemek müşkildür. Pes evlâsı meskenlerünûze dâhil olmağdur, demek olur. Ya'nî sizün hâlünûzden şu'ûrları olsa başmazlardı. Zîrâ Süleymân ve anın 'askeri zâlim degüldür, demek olur. (KC94b)

Hazret-i Zekeriyyâ

Hazret-i Zekeriyyâ da ismi çok zikredilmeyen peygamberlerdendir. Şârih, metin içinde Allâh'a bir evlat için yakarışını konu etmiştir:

Tu bi-mānî der-fiğân ender-laḥad
Lā-teẓemî ferd ḥ'āhân ez-eḥad (5:1524)

İşâretdür ol âyet-i kerîmeye ki Enbiyâ'dadır:

Ve Zekeriyyâ iz nādā rabbehu rabbi lā-teẓemî ferden ve ente ḥayru'l-vārişin.

Ve Zekeriyyâ iz nādā rabbehu, zıkr eyle yâ Muhammed Zekeriyyâ ibn-i Âzeri şol vaktde ki perverdgârını nidâ vü du'â eyleyüp okudı. *Rabbi lā-teẓemî ferden*, ya'nî Zekeriyyâ didi: İy benüm Rabbüm! Beni ferd ü vahîd koma, baña mîrâşum aḥz ider bir veled vir. *Ve ente ḥayru'l-vārişin*, ya'nî hâlbuki sen vârişlerün ḥayrlusısın. Eger baña mîrâşum aḥz ider bir veled naşib eylemezseñ ḡayurmazum. (KC157a)

Hazret-i İsâ

Peygamberler içerisinde adı geçen ve kıssalarının yer aldığı bir diğer peygamber Hazret-i İsâ'dır. Hazret-i İsâ ile ilgili olarak onun bebekken nutka gelişi, ona İncil'in verilmesi, Hazret-i İsâ ve Habîb-i Neccâr kıssası, Hazret-i İsâ'ya yolda sofrâ indirilişine değinilmiştir.

İlk örnek/kıssa başlık içerisinde verilen bir bilginin âyetle açıklanması sonucu ortaya çıkmıştır. İkinci örnekte ise beyit açıklanmış ve ardından âyetle kıssa pekiştirilmiştir:

VE DER-ḤAḤ AŞḤĀB-I MĀ'ĪDE-İ ḤAẒRET-İ 'İSĀ 'ALEYHİ'S-SELĀM

Ya'nî nakş-ı 'ahd u tevbe sebeb-i meşğ oldu aşḥāb-ı mĀ'ide-i Ḥaẓret-i 'İsā hakkında. Nitekim süre-i Mā'ide'de buyurur:

Ve ce'ale min-humu'l-kıradete ve'l-ḥanāzire. Bunun hikāyeti şöyle vâkı' olmuş ki: Ḥaẓret-i 'İsā 'aleyhi's-selām bir cemā'at-i keşire ile mağrib zemîn tarafına seyahat ihtiyār eyledi. Yolda giderken zād-ı rāhları kalmayup katı müzāyaka çekdiler. Cem' olup Ḥaẓret-i 'İsā'ya tazarru' eylediler ki: Yā Rūḥa'llāh! Ḥaẓret-i Mūsā zamânında Benî İsrâ'il'e mĀ'ide nâzil oldu. Şimdi sen daḥı du'â eyleseñ Allāh Ta'ālā senün daḥı du'ânı qabûl idüp mĀ'ide nâzil eyler mi ola, didiler. Nitekim buyurur:

İz kâle'l-ḥavāriyyüne yā 'İsābne Meryeme hel yesteḥī'u rabbuke en yunezzile 'aleynā mā'ideten mine's-semā'ı kâletteḡu'llāhe in kuntum mu'minîn. Kālū nurīdu en ne'kule minhā ve tetma'inne ḡulūbunā ve na'leme en ḡad şadaḡtenā ve nekūne 'aleyhā mine's-şāhidîn. Kāle 'İsābnu Meryeme'llāhumme rabbenā enzil 'aleynā mā'ideten mine's-semā'ı tekūnu lenā 'iden li-evvelinā ve āḡirinā ve āyeten minke verzuḡnā ve ente ḡayru'r-rāziḡîn. Kāle'llāhu innī munezziluhā 'aleykum fe-men yekfur ba'du minkum fe-innī u'azzibuhū 'azāben lā-u'azzibuhū eḡaden mine'l-'ālemîn.

Çün 'İsā du'â eyledi, Ḥaḡ Ta'ālā buyurdu: Su'āl eyledüğünüz mĀ'ideyi ben sizün üzerünüze nâzil iderin ammā ba'de nüzûlul-mā'ide her kim inkār iderse sizden aña bir 'azābla 'azāb iderüm ki ol 'azābla ehl-i 'ālemden bir kimseye 'azāb olmuş olmaya, didi. Pes andan sonra anı gördiler, āsmān tarafından iki pāre bulut ortasında bir kırmızı sofrā yāb yāb inüp anların önüne ḡondu. Ḥaẓret-i 'İsā 'aleyhi's-selām ağladı. Ve kâle:

Allāhumme ec'alnī mine's-şākirîn Allāhumme ec'alhā rahmeten li'l-'ālemîn ve lā-tec'alhā meşeleten ve uḡūbeten.

Andan sonra ābdest alup namāz kıldı ve ağladı. Andan sonra sofranın üzerinden mendili açdı ve *ve kâle bismi'llāh ḡayre'r-rāziḡîn* çün mendili açdı. Büryān olmuş bir balıḡ gördi. Başı cānibinde bir miḡdār tuz, kuyruḡı yanında bir miḡdār sirke, etrafında tereden ve turbdan ve sā'ir sebze ve otдан dökilmiş ve beş dāne ekmek birinün üzerinde 'asel ve birinün üzerinde zeytün, üçincisinin üzerinde revḡan-ı sāde ve dörduncisinin üzerinde peynir, beşincisinin üzerinde başdurma. Çün anı gördiler. Şem'ün şordı ki: Yā Rūḥa'llāh bu dünyā ta'āmlarından mıdır, yoḡsa āḡiret ta'āmlarından mıdır? Ḥaẓret-i 'İsā buyurdu ki: İkisinden daḥı degüldür. Bir ta'āmdır ki Ḥaḡ Ta'ālā sizün için icād eylemişdür. Yeñ ve şükrin edā eyleñ ki Ḥaḡ Ta'ālā faẓlından nī'metünüzi artura, didi. Yediler ve şükr eylediler. Her gün ol mĀ'ide gelürdi. Ġanī vü faḡir, şaḡir ü kebīr yirlerdi. Aḡşama yaḡın ref' olup āsmān tarafına giderdi. Ol mĀ'ideden faḡirler yediler, ḡanī oldılar ve marīzler yidiler şifā buldılar. Ġḡir ol ḡavmden ba'zılar ol mĀ'ide ḡaḡkında ta'n idüp siḡirdür, didiler. Ḥaḡ Ta'ālā anları meşğ idüp ḡanāzir şüretine ḡodı. Bir rivāyetde üç yüz otuz kimse, bir rivāyetde yetmiş üç kimse ve bir rivāyetde otuz üç kimse idiler. Ḳırḡ gün mezbelelerde necāset yediler, gezdiler. Ḳırḡ birinci gün cümle helāk oldılar. (KC173a)

Ki ne-zādest ez-zinā vü ez-fesād
Ez-berāy-ı def'-i tohmet der-vilād (4:3043)

Ya'nî Ḥaẓret-i 'İsā Ḥaḡ Ta'ālā'nun ta'līmī ile nāḡıḡ geldi vücūda. Tā ki zinādan ve fesāddan olmaduḡın ḡalka bildürüp ḡalkun ḡümānın def' ide. Zirā Ḥaẓret-i Meryem Ḥaẓret-i 'İsā 'aleyhi's-selāmı götürüp ḡavmine geldükde zinādan ḡāşıl oldu ḡann idüp didiler:

Ḳālū yā Meryemu leḡad ci'ti şey'en ferīyyā, didiler iy Meryem ne 'acib şey'-i bedī' vü münker getürdüñ. Ḥaẓret-i 'İsā 'aleyhi's-selām nuḡā gelüp söyledi:

Ḳāle, Ḥaẓret-i 'İsā didi; *innī 'abdu'llāhī,* taḡḡiḡen ben Allāh'ın bendesi, maḡlūḡıyım; *ātāniye'l-kitābe,* baña kitāb virdi; *ve ce'alenī nebiyyā,* ve beni nebī eyledi; *ve ce'alenī mubāreken,* ve beni mübārek eyledi; *eyne mā kuntu,* her ḡande olursam.

Ḥaẓret-i 'İsā 'aleyhi's-selām nuḡā gelüp:

Ḳāle innī 'abdu'llāhī, ātāniye'l-kitābe ve ce'alenī nebiyyā. Ve ce'alenī mubāreken eyne mā kuntu ve evḡānī bi's-şalāti ve'z-zekāti mā dumtu ḡayyā.

Pes bu kelimātla ḡavmine yaḡın ḡāşıl oldu ki 'İsā fesāddan ba'iddür. (KC111a)

İhtiyārât-ı Sabūḡhī, kıssa bakımından oldukça zengindir. Fakat bu kıssaların kullanımı genel anlamda şerhlerde kıssa kullanımıyla aynı doğrultuda değildir. Çoḡunlukla

kıssalar; kapalı kalan anlamı açmak, konuyu genişletmek, sığ kalan anlamları derinleştirmek, anlamı pekiştirmek, şârihin düşüncesine örnek olmak veya üsluba akıcılık kazandırmak için yer almaktadır. *İhtiyârât-ı Sabûhî*'de ise kıssaların metinde yer alma sebepleri farklıdır. Sabûhî kıssaları seçerken âyet ve hadis bağlantılı olmasına dikkat etmiştir. Yani kaynak beyit/başlıkta yer alan veya işaret edilen âyet veya hadislerin içeriğinde mevcut olan kıssalar açıklanmıştır. Şârih bu kıssaları anlamı açmak/pekiştirmek veya üsluba akıcılık kazandırmak için kullanmamıştır.

3.2.4.2. Dinî Şahsiyetlere Ait Menkıbeler

İhtiyârât-ı Sabûhî'de peygamber kıssalarının yanında başka dinî şahsiyetlere ait hikâyelere de yer verilmektedir. Bu şahıslar peygamberlerin eşleri, çocukları veya etrafındaki kimselerdir. Büyük çoğunluğunun ismi peygamber kıssaları anlatılırken zikredilmektedir. Ayrıca ismi zikredilenler de mevcuttur.

Hazret-i Havvâ ve Hâbil ve Kâbil, Hazret-i Âdem vasıtasıyla; Hazret-i Meryem, Hazret-i Îsâ vasıtasıyla; Ken'ân, Hazret-i Nûh vasıtasıyla; Fir'avn, Hazret-i Mûsâ vasıtasıyla; Belkîs, Hazret-i Süleymân vasıtasıyla, Hazret-i Hatîce de Hazret-i Muhammed vasıtasıyla anılmıştır.

Hazret-i Havvâ

Hazret-i Havvâ, Hazret-i Âdemle birlikte yasak ağacın meyvesinden yeme ve cennetten çıkarılış konusunda âyetlere dayanan hikâyelerle anılmaktadır. Hazret-i Âdem'in hatası da Havvâ'ya bağlanmaktadır:

Ez-süy-i 'arşî ki bûdem merbat ū
Şehvet-i mâder fekendem k' *ihbeŭ* (6:2795)

Mâder ki Hazret-i Havvâ'dur, şecere-i menhiyyeden mîve yimek anuñ meyli ve iştihâsı sebeb oldı ki *ihbeŭ* emri gelüp bizi cennet-i a' lâdan indürdi. (KC214a)

Zillet-i Âdem zi-eşkem bûd u bâh (5:520)

Âdem'ün haŭası hırş-ı şikem ve tahrik-i Havvâ'dan oldı.

V'ân-ı iblîs ez-tekebbür bûd u câh (5:520)

Ve iblîsün haŭası tekebbürden ve manşıbdan oldı. Ol tekebbür sebebiyle; *enâ hayrun minhu ħalaŭtenî min-nârin ve ħalaŭtehu min-fîn* didi. (KC133b)

Ki ħorîd in dâne iy du müsta' in (6:1342)

Ki ekl eyleñ bu dâneiy iy iki mu' âvenet taleb idici.

Behr-i dârü ki *teĭŭnâ ħâlidîn* (6:1342)

'İlâcdan ötüri ki ħâlidinden olup cennetde muĭallid kılasız, didi. Süre-i A' râf'da olan âyet-i kerîmeye işâretdür:

Ve kâle mā nehākumā rabbukumā ‘an hāzihî’s-şecereti illā en tekūnā melekeyni ev tekūnā mine’l-ḥālīdīn. Ve kâsemehumā innī lekumā le-mine’n-nāşihīn.

Ve kâle, şeytân didi; *mā nehākumā rabbukumā*, iy Âdem ü Havvâ sizi nehy eylemedi Rabbünüz; *‘an hāzihî’s-şecereti*, bu şecerenün mîvesin yimekten; *illā en tekūnā melekeyni*, ya’nî illā sizün melek olmañuzu kerâhetden ötüri nehy eyledi; *ev tekūnā mine’l-ḥālīdīn*, yâhud cennet içre ebedî alup ḥālīdinden olmañuzu kerâhetden ötüri nehy eyledi. Pes eger siz bu şecerenün mîvesinden ekl iderseñüz ikiñüz daḡı melek olup cennette muḥallid alursız, didi. *Ve kâsemehumā*, ve iblis Âdem’le Havvâ’ya asem eyledi. Mufâ’ ile bâbından olması mübâlağa içündür. *Innī lekumā*, taḡḡiken ben size; *le-mine’n-nāşihīn*, naşîhat idicilerdenüm ve sizün içün irâde-i ḡayr idicilerdenüm didi. (KC198b)

Hâbil ve Kâbil

Hazret-i Âdem ile baḡlantılı olan diḡer isimler de Hâbil ve Kâbil’dir. Kâbil’in, Hâbil’i yatarken öldürmesi, ölüyü sırtında taşıması, yeri kazan ve ölü kargayı gömen bir karga görüp Hâbil’i gömmeyi akıl etmesi bahsi üç beyitle aktarılmıştır. Her beyitten sonra ilgili âyet verilmiştir. Bu âyetlerin içinde söz konusu kıssa mevcuttur.

Ger budî in fehm me’r kâbil-râ (4:1301)

ıssa-i Hâbil ü Kâbil sûre-i Ma’ide’de mezkûrdur, evveli budur:

Vetlu ‘aleyhim nebe’ebney âdeme bi’l-ḡaḡḡı iz karrabâ ḡurbānen fe-tuḡubbile min-eḡadhihimā ve lem yuteḡabbel mine’l-âḡar kâle le-aḡtulenneke ḡükmince bir gün fırsat bulup âbil Hâbil’i yaturken bir aşla başına urup helâk eyledi. Birâder-i maḡtûli nice gün götürüp gezdi. Nice idecegin bilmedi. Pes Allāḡ Ta’ālā âbil’e ta’līm içün biz zāḡ gönderdi. Nitekim buyurdu:

Zūd zāḡ-ı murde-râ der-gür kerd (4:1305)

Fe-be’âşallāhu ḡurāben yebḡaşu fī’l-arḡı li-yuriyehu keyfe yuvārī sev’ete aḡḡihī mażmûnınca gelüp ol zāḡ zemîni eşüp bir zāḡ-ı mürdeyi defn eyledi.

Guft âbil āḡ şuḡ ber-‘aḡl-i men (4:1307)

âbil didi ki, āḡ tūḡ benüm ‘aḡluma. Nitekim buyurur:

âle yā veyletā e’aceztu en ekūne mişle ḡāze’l-ḡurābī fe-uvārīye sev’ete aḡḡi Hâbil’i götürüp gezdüḡine peşimān oldu. *Fe-aşbaḡa mine’n-nādimīn* Çün âbil Hâbil’i öldürdi. Terk-i diyār idüp Yemen diyārına kaçup gitdi ve ḡazret-i Âdem ‘aleyhi’s-selām Hâbil üzerine maḡzûn olup nice yıllar gelmedi. Rivāyet iderler ki evvel şi’ri ḡazret-i Âdem söyledi. (KC98a)

Hazret-i Meryem

Hazret-i Meryem de ismi çok zikredilen isimlerdendir. Hazret-i İsâ’nın doğum anında hurma ağacının meyve vermesi, Hazret-i İsâ’nın konuşma bahsi, yanında her zaman taze meyve bulundurması gibi konularda Hazret-i Meryem’in ismi anılmaktadır:

Hem çü Meryem derd bûdeş dāne nî (5:1190)

Meryem gibi velâdet vaktinde derd var-ıdı, dāne yoḡdı. Ya’nî dāne-i toḡm-ı beşer zemîn-i vücûdına ekilmemiş idi.

Sebz kerd ān naḡl-râ şāḡib-fenî (5:1190)

Şānî’-i cem’-i maḡlûḡāt ol naḡli sebz eyledi. Nitekim anuñ ıssası sûre-i Meryem’de mezkûrdur:

Fe-eḡā’eha’l-meḡāḡū ilā-ciz’l’n-naḡleti âlet yā leytenī mittu able ḡāzā ve kuntu nesyen mensiyyen. Fe-nādāḡā min-taḡḡihā ellā taḡzenī ad ce’ale rabbuki taḡteki seriyyen. Ve huzzī ileyki bi-ciz’l’n-naḡleti tusāḡḡit ‘aleyki ruḡaben cenīyyen.

Fe eḡā’eha’l-meḡāḡū, fe eḡā’ehā, ya’nî pes getürdi, ilticā itdürdi Meryem’i. Muḡāḡ oḡlan anadan toḡduḡı maḡalde ḡāşıl olan aḡrıya muḡāḡ dirler, muḡḡatul-mer’a dirler. *İlā-ciz’l’n-naḡleti*, ya’nî ḡurma ağacınıñ bedeni cânibine geldi tā ki anuñla tesettür eyleye ve āḡa ḡayana velâdet vaktinde. Çün gelüp ol naḡle arḡa virüp

tırdu. *Ķālet yā leytenī mittu ĳable hāzā*, ya'nī didi: Kāşķi ben olaydum bunun ĳibihāl şüret göstermezden öñdin, ĳalkdan istiĳyā idüp ve nāsuñ levminden ĳavf itmegin, böyle didi. *Ve kuntu nesyen mensiyyen*, ve bir uğurda ferāmūş olaydum. Ya'nī ĳiç kimse bilmeye idi. Hālen cümle-i aĳbār beytül-muĳaddes beni bilürler. Ben bunların imāmlarınun ĳızı olam ve Ĵazret-i Ĵekerıyyā 'aleyhi's-selāmuñ keĳāletinde olam ve henüz bekāretüm zā'il olmaya ve yanuma er ĳısmı yakın olmaya ve şimdı oĳlan toĳuram. Bu ĳālet ĳarībūñ ĳacāletinden ne çāre ideyüm, didi. *Fe-nādāhā min-taĳtihā*, ya'nī pes nidā idüp çağurdu ol ki anuñ altında idi ya'nī Ĵazret-i 'İsā yāĳud Cebrā'il. Zırā Cebrā'il ol maĳalde Ĵazret-i 'İsā'ya ĳābil olan ĳātūnların 'amelin iderdi, yāĳud Ĵazret-i Meryem'ün olduĳı mekānuñ aşaĳı cānibinden bir melek çağurdu yāĳud naĳl-i ĳurmanuñ altından bir melek çağurdu. Zırā anı *min-taĳtihāda* zamır naĳleye rāci'dür dimişler. *Ellā taĳzenī*, ĳam-nāk olma ve temennā-yı merg eyleme. *Ĵad ce'ale rabbuki*, taĳķiķen senūñ perverdĳāruñ ĳalk eyledi. *Taĳteki seriyyen*, senūñ altuñda ya'nī ayaĳuñ altında bir āb-ı revān ĳalk eyledi ki andan içesin ve taĳāret idesin. *Seriyyen* lafzınun ma'nāsın Ĵazret-i Resül'den böyle rivāyet eylemişler, merfū'en yāĳud seriyyen seyyiden ma'nāsına olup murād Ĵazret-i 'İsā ola. *Ve huzzi ileyki bi-ciz'ın-naĳleti*, ya'nī meyl itdür egilsün ĳurmanuñ āĳacı. *Bi-ciz'ın-naĳletide* bā zā'idedür, te'ķid içündür. Yāĳud depret naĳleyi, ĳurmasın silk dimek ola. Zırā *huzzi* silkmege dirler cezb ü def le. *Tusāķit' aleyki*, ya'nī aşaĳa düşe dōķile senūñ üzerine. Aşlında tetesāķit idi tā-ı şānīsinde idĳām olındı, tetesāķit oldı. Ammā hemze tā-ı şāniyeyi ĳazf idüp *tusāķit* okumuş ve *ruĳaben cenıyyen* ya'nī ĳurma-yı ter ü tāze sāķit ola temyızdür yāĳud mef'ıldür. Ya'nī şöyle rivāyet olındı: Ol ĳurma āĳacı ĳurumuş başı ve yapraĳı ĳitmiş idi. Bir ĳun beden ĳalmış idi. Çün Meryem anuñ dibine geldi. Ĵaķ Ta'ālā emr eyledi ki anı taĳrık eyleye. Çün Meryem anı taĳrık eyledi. Ĵaķ Ta'ālā fi'l-ĳāl ol naĳle-i yābise üzerinde baş ve yaprak ve ĳüşeler ve raĳb-ı tāze ĳalk eyledi ve anuñla Ĵazret-i Meryem'ün ĳalbıne tesellı virdi. Zırā bu mu'cizāt-ı 'uzmādandur ki Meryem'ün berā'at-sāĳti üzerine delālet eyler. Zırā bunun ĳibiler fevāĳış-ı irtikāb idenler ĳaķķında zūhūr eylemek mutaşavvır degüldür ve bu ĳālete münebbıhedür. Ya'nī bu ĳāletde 'āķil olanlara tenbıh vardur ki bu ĳāleti ĳördükde 'aķlı şēĳādet eyleye ve yakın ĳāşıl eyleye ki eyyām-ı şitāda naĳle-i yābiseden raĳb-ı tāze ĳalk eylemege ĳādir olan Allāĳ baĳn-ı māderde pedersiz veled ĳalk eylemege daĳı ĳādirdür. (KC148a)

Ĵabbezā ĳ'ān-ı Mesıĳ-i bı-kemı (6:1307)

Ne ĳoşdur Mesıĳ'e mensüb ĳ'ān ki mā'ide-i āsmānidür ĳiç eksilmez.

Ĵabbezā bı-bāĳ-ı mıve-i Meryemı (6:1307)

Ne ĳoşdur bāĳsız ve bostansız mıve ki Meryem'e mensübdür. İşāretdür ol āyet-i kerımeye ki sūre-i Āl-i İmrān'dadır:

Kulle mā deĳāle 'aleyhā Ĵekerıyye'l-mıĳrābe vecede 'indehā rızķen ĳāle yā Meryemu ennā leki hāzā ĳālet huve min-'ındi'llāh. Rızķdan murād mıvedür. Faşl-ı tābestāna maĳşüş olan mıve şitāda ve şitāya maĳşüş olan mıve faşl-ı tābestānda Ĵazret-i Meryem'ün yanında ĳāzır bulunurdu. Her bār Ĵekerıyyā 'aleyhi's-selām anuñ tefāĳĳuş-ı aĳvāli için yanına dāĳil olsa idi, yanında tāze mıveler ĳörürdi. Su'āl idüp yā Meryem ĳandan geldi bu mıveler saña didikde, *huve min-'ındi'llāh* diyü cevāb virürlerdi. (KC198a)

Ken'ān

Hazret-i Nūh'un, tufan sırasında defalarca çağrıda bulunduĳu fakat inkār etmeye devam eden oĳlu Ken'ān da ismi zikredilen diĳer şahsiyetlerdendir.

Hemçü Ken'ān sūy-ı her kühı me-rev
Ez-nubı lā-'āşıme'l-yevme şenev (4:3360)

Sūre-i Ĵūd'da buyurur:

Ve nādā Nūĳun ibnehu ve kāne fı-ma'zilin yā buneyyerkeb me'anā ve lā-tekun me'a'l-kāfirin. *Ĵāle se'āvı ilā-cebelin ya'şımunı mine'l-mā'ı*, *ķāle lā-'āşıme'l-yevme min-emri'llāhi illā men raĳıme ve ĳāle beyneĳuma'l-mevcu fı-kāne mine'l-muĳraķın*.

Ve nādā Nūĳun ibnehu, Ĵazret-i Nūĳ nidā eyledi, çağırdu oĳlu Ken'ān'a; *ve kāne fı-ma'zilin*, ve ĳālbuki bir kenārda idi. Ya'nı ol kenārda nefsinı pederinden ba'id itmişdi, yāĳud dıninden ba'id itmiş idi. *Yā buneyyerkeb me'anā*, didi ki iy benüm oĳlucuĳum bızümle seĳıneye rāķib ol; *ve lā-tekun me'a'l-kāfirin*, kāfirler ile olma dінде yāĳud i'tizālde ki ĳarķ olursın. *Ĵāle se'āvı ilā-cebelin ya'şımunı mine'l-mā'ı*, Ken'ān didi ki 'an-

karib ben bir cebel-i mürtefî'e ilticâ iderüm. Ol beni hıfz ider şudan ya'nî ğark olmağdan; *ķāle lā-āşime'l-yevme min-emri'llāhi*, Hazret-i Nüh didi ki: Hiç bir hâfiz yokdur bugün Allāh'ın 'azābından. *İllā men rahime*, ya'nî hiç bir hâfiz yokdur illā meger şol Allāh Ta'ālā hıfz eyleye ki rahimdür. Yāhud Allāh Ta'ālā'nın rahm eylediği kullar ki mü'minlerdür. Anların mekânı ki sefine-i Nüh'dur. Ol hıfz eyleye. *Lā-āşime'l-yevme*, demekle red eyledi ol günde cebelden ve ğayrıdan ber-mu'taşım olup kendüye ilticâ ideni hıfz ideceğini mü'minlerün mu'taşım olan sefineden ğayrı ve ba'zılar lā-āşime lā-zā 'işmetin ma'nāsınadır, dimişler. Fî-ıyşeti rādıye gibi marziyye ma'nāsına. Bu takdırce hiçbir kimse mahfûz u ma'sûm degüldür bugün. İllā şol kimse ki Allāh Ta'ālā aña rahm eyledi ve ba'zılar istişnâ-yı münkaṭı'dur, dimişler. Ya'nî velâkin men rahama'llāh ya'sımu demek olur. *Ve hāle beynehuma'l-mevcu*, ya'nî Nüh Ken'ân'la mükāleme iderken ikisinin mabeynine bir mevc-i 'azîm hâ'il oldu. Yāhud Ken'ân Nüh'dan ba'id olup cebele teveccüh eyledükde Ken'ân'la cebel mabeynine bir mevc hâ'il oldu. *Fe-kāne mine'l-muğraķin*, ya'nî pes Ken'ân tûfānla helâk olanlardan oldu. Hazret-i Mevlānā bu maḥalde şoḥbet-i mürşid-i kāmili keştî-i Nüh'a teşbih buyururlar ve şoḥbetinden i' rāz idüp evliyā-yı kirāmuñ hāl ü ķāline münker olup 'ilm ü 'ameline mağrūr olup anuñ bildüğün ben daḥı bilürin, baña ne öğretse gerekdür diyüp serkeşlik iden kimseleri Ken'ân'a teşbih iderler ve buyururlar ki: Ken'ân gibi her kūha gitme, 'ilm ü 'amelün saña kūh-ı mürtefî' gibi 'azîm görünürse aña mağrūr olma ki tûfān-ı fenā-yı hādımü'l-lezzāt geldükde ne sen ķalursın ve ne senün ilticâ eylediğün cebel-i fehm ü dānişün ķalur, hep fenā olur. Pes şoḥbet-i mürşid-i kāmil ve terbiyyet-i nāşih-ı 'āķil dāmenin dest-i i' tikkādla muḥkem tutmak gereksin, diyü buyururlar. (KC115a)

Firavn

Firavn da Hazret-i Mûsâ sebebiyle ismi zikredilen bir şahıstır. Eserde; Fir'avn'ın sihirbazlarla arasında geçen konuşma, Hazret-i Mûsâ'nın doğmaması için koyduğu yasaklar ve Hazret-i Mûsâ'nın ona tatlı dille yaklaşması konuları yer almaktadır:

ĤAMLE BURDEN-İ İN CİHÂNİYÂN ya'nî zālīmān-ı dünyā, **BER-ÂN CİHÂNİYÂN** ya'nî ber-enbiyā vü evliyā, **TĀĤTEN BURDEN TĀ SİNÜR-İ ZERR Ü NESL Kİ SER-ĤADD-İ ĠAYB EST** ve ol zālīmлерün hücüm itmeleri tā ķal'a-i nesle dek ki ser-ĥadd-i ğaybdur ya'nî ser-ĥadd-i nesldür kim Fir'avn Benî İsrā'il'i ziyāfet-i nihānesiyle meydāna çıkarup 'avratlarına yakīn olmağdan mānî' oldu. Tā ki Hazret-i Mûsā 'aleyhi's-selām vücuda gelmeye, **VE ĠAFLETİŞÂN EZ-KEMİN** kemīn ğāḥ ķazā vü ķaderden ğafletleri beyānındadır ki bilmezler ki Ĥaķķ Ta'ālā'nın ķazāsı dönmez, tedbīr-ile döndürürüz kıyās iderler, **ĤÜN ĠĀZİ BE-ĠAZĀ NE-REVED KĀFİR TĀĤTEN ĀVERED** çün ğāzī ğazāya gitmeye kâfir müselmānlar üzerine hücüm ider. (KC107b)

Belkıs

Bir diğەر şahsiyet olan Belkıs, camı su zannedip eteklerini kaldırması ve Hazret-i Süleymân'a gönderdiği hediye kıssalarıyla zikredilmektedir:

Pes me-şev 'uryān çü Belķis ez-ḥabāb (6:3237)

Pes anuñ gibi bir veliyy-i kāmīl bulmağā sa'y eyle ki anuñ cüy-ı vücūdından şemerāt-ı feyz-i ilāhī aḥz idesin. Her nāķış kāmīl şanma. Belķis gibi habābı görüp şu zan idüp 'uryān olma. Belķis'ın hikāyeti meşhurdur. Hazret-i Süleymān bir köşķ yaptı. Ol köşķün şāhnına şırça döşedüp altına şu ķodurtdı ve Belķis'ı da'vet eyledi. Belķis ol köşķün ķapusına geldükde ol şırçayı görüp şu şandı, eteklerin ķaldurdı. Süleymān'ın murādı Belķis'ın ayakların görmek idi. Çün gördi Belķis'a didi ki eteklerini ķaldurma ki şu degüldür, görinen şırçadır, didi. Nitekim süre-i Neml'de ḥaber virdi:

Ĥile lehādhulī's-şarḥa fē-lemmā ra'ethu ḥasibethu lucceten ve keşefet 'an-sāķayhā ķāle innehu şarḥun mumerredun min-ķavārīra. (KC219a)

ĤİŞŞA-İ HEDİYYE-FERİSTĀDEN-İ BELĤİS

Taḥşil-i ķışşa-i Hazret-i Süleymān 'aleyhi's-selām budur ki: Çün Dāvūd 'aleyhi's-selām vefāt eyledi ve verişe *Süleymānu Dāvūde* maẓmūnınca Hazret-i Süleymān anuñ yerine pādīşāh oldu ve nübüvvet daḥı gelüp peyğamber oldu. Ol vāķt Süleymān on üç yaşında idi ve çün ber-müceb-i *Rabbi heb lī-mulken lā-yenbağī lī-eḥadin*

min-ba'di Hakk Ta'ālā Hazretleri aña peder mülkin erzānı kıldı ve ziyāde i' fā buyurup cinn ü ins ü vuḥūş u tıyūrı aña müsahhır eyledi ve anuñ 'askeri konduğı vaqt bisāt-ı salṭanatda qarār eyledikde eşrāf-ı ins ḥużūrına cem' olup anlardan bir şaf girü eşrāf-ı cin tıururdi ve tıyūr başları üzere tıurup sāyebān olurlardı ve yıl bisātı gōtürüp her gadā vü revāḥda bir aylık mesīre kaṭ' iderlerdi. Bir gün bir yire nüzül itdiler. Şudan ötürü hüdhüdi taleb eylediler, bulamadılar. Meger hüdhüd Hazret-i Süleymān'ın nüzülü vaqtinde bālāya pervāz idüp Belkīs'ın bostānını gördi. O tarafa meyl eyleyüp anda bir hüdhüd buldı. Ol hüdhüdden su'āl eyledi ki: Bu diyār ne diyārdur, pādīşāhı kimdür? Ol daḥı: Bu diyār diyār-ı Yemen'dür. Bu şehre Seb'ā dirler. Pādīşāhı Belkīs'dur. Āftāba secde ider, didi. İki bile Hazret-i Süleymān ḥużūrına geldiler. Belkīs'dan ve mülkinden haber verdiler. Yemen diyārın ve Seb'ā şehrin ve Belkīs'ın tahtın vaşf eylediler ve āftāba secde eylediklerin söylediler. Andan soñra Hazret-i Süleymān bir nāme yazdı. Hüdhüde virdi ve eytdi: İlet anlaruñ üzerine bıraḥ ve pinḥān ol, gör ne evzā' iderler ve ne söylerler. Baña haber getür, didi. Çün hüdhüd nāmeyi aldı. Varup Belkīs'ın üzerine bıraktı ve bir yirde tıurdu. Çün nāmeyi gördi. Belkīs ditredi, andan vilāyetuñ eşrāfın cem' idüp didi ki: Baña bir kitāb-ı kerīm geldi Hazret-i Süleymān'dan ve anda yazılmış ki: *Ellā ta'lū 'aleyye ve 'tūnī müsłimīn*. Ne dırsız, ne tedārik idelüm, didükde kendüñüñ ḥıdmetinde olan üç yüz otuz kimse ki her birinüñ ḥıdmetinde on biñ ādem vardı, eytdiler: Biz şāḥib-i kuvvetiz ve cenge kādırüz, emr senüñdür. Her niçe buyurursañ öyle idelüm, didiler. Belkīs didi ki: Şāḥlar bir diyāra gelseler ol diyāruñ 'azizlerini ḥor u zelil iderler, evlā budur ki hediyye gönderelüm, müdārā idelüm. Murādı bu idi ki görelüm. Eger Süleymān māla meyl iderse peygamber degüldür, pādīşāhdur ve eger māla meyl itmezse nebıdür. Çün Süleymān'a Belkīs'ın hediyyesi ma' lüm oldu. Buyurdu, elçinüñ yolu üzerine altın kerpiçler döşediler. Hazret-i Mevlānā bundan soñra Belkīs'ın hediyyesini ve kışşasını beyān buyururlar. Bu ḳadarla iktifā olındı. (KC92a)

Hazret-i Hatıce

Çok kısa bir yerde de Hazret-i Hatıce'nin ismi zikredilmektedir. O hikāye ise şu şekildedir:

Bir rivāyet daḥı şöyledür ki: İbtidā-yı nüzül vahy-i ilāhiyyede Hazret-i Sultān-ı Enbiyā'ya dehşet ḥāşıl olup lertzān olup ümmü'l-mü'minīn Ḥadice'ye gelüp *zemmelünī, zemmelünī* diyüp bir kilime şarılup yatdı. Ḥudā-yı Celil zebān-ı Cebra'il ile aña *yā eyyuhe'l-muzzemmil* diyü buyurdu. (KC99a)

Diğer Dinî Şahsiyetler

Peygamberlerle doğrudan ilgisi olmayan, onun etrafında bulunmuş kişilerle ilgili de kısa hikāyelere veya hatırlatmalara başvurulmuştur. Bilāl-i Habeşî güzel sesi ve peygamberimizin ona hitabıyla, Abdullah ibn-i Mektûm ise peygamberimizle yaşadığı küçük olay dolayısıyla metne girmiştir:

Z'ihlāt-i ḥalk yābed i' tilāl
Ān sefer cüyed k'erihnā yā Bilāl (5:225)

Ya'nī evliyā'u'llāhuñ vücūd-ı şerifleri iḥtilāt-ı ḥalkdan 'alil ve izdiḥām-ı 'avāmdan kelil olduḳda, ol sefer-i ilāhı ve münacāt-ı pādīşāhı taleb iderler. Nitekim Hazret-i Sultān-ı Enbiyā'ya iḥtilāt-ı ḥalkdan melāl ve ḥāṭır-ı şeriflerine melāl gelse kendüñüñ mü'ezzini Bilāl-i Habeşî'ye ḥıṭāb idüp, *erihnā yā Bilāl*, diyü buyururlardı. Tā ki istimā'-ı şavt-ı ḥüsn itmekle zevḳ-i rūḥānī ḥāşıl olup istiḡrāk u şafā el vire ve Cenāb-ı Hakk'a teveccüh-i tām müyesser olup kudürāt-ı beşeriyetden bir miḳdār ḥalāş bulavuz, dirlerdi. Zirā Hazret-i Peygamber'e şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ekşer evḳātda bu iki ḥāl vāḳı' olurdu: Biri, da'vet ü irşād-ı ümmetden melāl ḥāşıl olduḳda *erihnā yā Bilāl* dirlerdi. Ya'nī bizi rāḥat eyle, dirlerdi. Tā ki semā'-ı şavt-ı ḥüsnle zevḳ u istiḡrāk el virüp ḳurbu li-ma'allāha rucū' eyleye ve çün ol ḥāle irşād-ı ümmet için 'ālem-i şāḥva gelmek isteseler *kellimīnī yā Ḥumeyrā* dirlerdi. Zirā nisā ṭā'ifesi dünyādur. İnsānı dünyāya ve beşeriyete çeker ve naḡamāt-ı elḥān-ı cān-fezā-yı rūḥānıdır. İnsānı ḥuşusen sālīk-i ḥaḳīḳat-şināsı cānib-i ḥaḳīḳat-ı rabbānī ve arzū-yı cemāl-i subḥānī cānibine çeker. (KC127b)

Rivāyetdür ki ‘Abdullāh ibn-i Mektūm Resūlu'llāh'ın meclisine geldi ve Hāzret-i Resūl'ın yanında şanadid-i Kureyş'den cem' olmuşlar idi. Resūlu'llāh anları islāma da'vet iderdi. İbn-i Mektūm didi ki: -Yā Resūl 'allemnā mā 'allemke rabbeke- ya'nī baña bildür Rabbümün saña bildürdüğünü, didi ve bu sözi tekrār eyledi. Resūl'ın kavm-ile meşgūl olduğun bilmedi. Hāzretün kelāmın kaç' eyleyüp araya söz getürdüğünden cüz'î müte'ellim olup yüzün çevirdi. Bu sūre der-hāl nāzil oldu ve Hāzret-i Resūlu'llāh dā'im aña ikrām iderdi ve gördükçe dirdi: *Merhabā bi-men 'ātebnī fihi rabbī*. (KC105b)

Ashâb-ı Kehf

Tüm bu şahısların yanında Kur'ân-ı Kerîm'de isimlerinin geçmesinden dolayı bildiğimiz ve Ashâb-ı Kehf diye adlandırılan şahısların da kıssalarına yine âyet kaynaklı yer verilmiştir:

Ān ki ān aşhâb-ı kehf ez-nuql u naql (4:2097)
Ol meydūr ki aşhâb-ı Kehf ol meyūn nuqlinden ve naqlinden,
Sī şad u nuh sâle gum kerdend 'aql (4:2097)
Üç yüz toktuz yıl 'aqların yitürdiler. Nitekim sūre-i Kehf'de buyurur:
Ve lebişū fi-kehfihim şelāşe mi'etin sinine vezdādū tis'ā. Ya'nī eglendiler, ya'nī yatdılar mağaralarında üç yüz yıl ve ziyāde yatdılar toktuz yıl. Ya'nī üç yüz toktuz yıl yatdılar. (KC105a)

Hem çü ān Aşhâb-ı Kehf ez-bāğ-ı cūd (6:217)
Ya'nī yā Rab benüm üzerümden bu ihtiyār yükün bırak. Beni kayd u cüddan halāş eyle, tā ki Aşhâb-ı Kehf gibi ta'allukāt-ı cihāndan göz yumup senün bağ-ı cüduñdan ve ravza-i pür-süduñdan,
Mi-çerem z'-ikāz ne-belhum ruḳūd (6:217)
Ġidā-h'or olam. Hālet-i ikāzda ve bīdārıkda degül belki anlar gibi ya'nī Aşhâb-ı Kehf gibi hālet-i rüḳūdda ekl eyleyem. (KC189b)

Yukarıda verilen isimler ve örnekler, görüldüğü gibi genellikle âyet dayanaklıdır. Yani âyet açıklanırken, âyetin içinde var olan kıssa da açıklanmış olmaktadır. Peygamber kıssalarında görülen bu durum, peygamberle alakalı olmalarından dolayı bu şahsiyetler için de geçerlidir. Sadece bir kaç rivâyet âyet kaynaklı olmadan verilmiştir. Bu bölümlerde amaç, anlamı pekiştirmek, zenginleştirmek, konuyu daha net açıklamak, örneklemektir. Âyet kaynaklı bölümlerde ise amaç sadece âyeti açıklamaktır. Âyetin verdiğiinden fazlası verilmemektedir.

3.2.4.3. Mesnevî'den Hikâyeler

Mevlânâ Mesnevî'sinde değinmek istediği konuyu, vermek istediği dersi veya öğütü genellikle kıssalar üzerinden anlatmıştır. Bu yüzden Mesnevî kıssalar açısından oldukça zengindir.

Sabûhî ise şerhini yaparken seçtiği beyitlerin genellikle âyet/hadis içermesini veya müşkil beyit olmasını dikkate almıştır. Bu yüzden İhtiyârât-ı Sabûhî'de Mesnevî'deki kıssalara pek rastlanmamaktadır.

Var olan kıssalar ise genellikle peygamber kıssaları şeklindedir. Bu kıssalar da beyitlerin değil başlıkların altında verilmiştir.

Aşağıda verilen örnekte görüleceği gibi, Hazret-i Süleymân ve Belkîs'in arasında geçen hediye hadisesi âyetlerle de desteklenerek eklenmiştir:

KİŞŞA-İ HEDİYYE-FERİSTÂDEN-İ BELKÎS

Tafşil-i kişşa-i Hazret-i Süleymân 'aleyhi's-selâm budur ki: Çün Dâvûd 'aleyhi's-selâm vefât eyledi ve verişe *Süleymânü Dâvûde* mazmûnınca Hazret-i Süleymân anuñ yirine pâdişâh oldı ve nübüvvet dağı gelüp peygamber oldı. Ol vaqt Süleymân on üç yaşında idi ve çün ber-müceb-i *Rabbi heb li-mulken lâ-yenbağî li-eḥadin min-ba'dî* Haqq Ta'âlâ Hazretleri aña peder mülkin erzânî kıldı ve ziyâde i'fâ buyurup cinn ü ins ü vuhûş u tıyûrı aña müsahhîr eyledi ve anuñ 'askeri konduğı vaqt bisât-ı salṭanatda qarâr eyledikde eşraf-ı ins huzûrına cem' olup anlardan bir şaf girü eşraf-ı cin tıururdi ve tıyûr başları üzere tıurup sâyebân olurlardı ve yıl bisâtı götürüp her gadâ vü revâhda bir aylık mesîre kaç' iderlerdi. Bir gün bir yire nüzûl itdiler. Şudan ötüri hüdhüdi taleb eylediler, bulamadılar. Meger hüdhüd Hazret-i Süleymân'ın nüzûlî vaqtinde bâlâya pervâz idüp Belkîs'ün bostânını gördi. O tarafa meyl eyleyüp anda bir hüdhüd buldı. Ol hüdhüdden su'âl eyledi ki: Bu diyâr ne diyârdur, pâdişâhı kimdür? Ol dağı: Bu diyâr diyâr-ı Yemen'dür. Bu şehre Seb'â dirler. Pâdişâhı Belkîs'dur. Âftâba secde ider, didi. İkisi bile Hazret-i Süleymân huzûrına geldiler. Belkîs'dan ve mülkinden haber virdiler. Yemen diyârın ve Seb'â şehrin ve Belkîs'ün tahtın vaşf eylediler ve âftâba secde eylediklerin söylediler. Andan sonra Hazret-i Süleymân bir nâme yazdı. Hüdhüde virdi ve eytdi: İlet anlaruñ üzerine bırak ve pinhân ol, gör ne evzâ' iderler ve ne söylerler. Baña haber getir, didi. Çün hüdhüd nâmeyi aldı. Varup Belkîs'ün üzerine bıraktı ve bir yirde tıurdu. Çün nâmeyi gördi. Belkîs ditredi, andan vilâyetüñ eşrafın cem' idüp didi ki: Baña bir kitâb-ı kerîm geldi Hazret-i Süleymân'dan ve anda yazılmış ki: *Ellâ ta'lû 'aleyye ve 'tûnî müslimîn*. Ne dîrsiz, ne tedârik idelüm, didükde kendünüñ hıdmetinde olan üç yüz otuz kimse ki her birinüñ hıdmetinde on biñ âdem vardı, eytdiler: Biz şâhib-i kuvvetiz ve cenge kâdirüz, emr senüñdür. Her niçe buyurursañ öyle idelüm, didiler. Belkîs didi ki: Şâhlar bir diyâra gelseler ol diyârüñ 'azizlerini ḥor u zelil iderler, evlâ budur ki hediyye gönderelüm, müdârâ idelüm. Murâdı bu idi ki görelüm. Eger Süleymân mâla meyl iderse peygamber degüldür, pâdişâhdur ve eger mâla meyl itmezse nebîdür. Çün Süleymân'a Belkîs'ün hediyyesi ma'lûm oldı. Buyurdu, elçinüñ yolu üzerine altun kerpiçler döşediler. Hazret-i Mevlânâ bundan sonra Belkîs'ün hediyyesini ve kişşasını beyân buyururlar. Bu kadarla iktifâ olındı. (KC92a)

Bir diğér örnekte de Hârut ve Mârut kıssasına âyetler eşliğinde değinilmiştir:

DER-BEYÂN-İ ÂN KÎ 'AQL U RÜḤ DER-ÂB U GİL MAḤBÜSEND HEMÇÜ HÂRÛT U MÂRÛT DER-ÇÂH-İ BÂBİL

Lik evvel pend bi-dehendes ki hân (5:623)

Hârût ve Mârût bir kimseye sihr ta'lim eyledikleri vaqt naşîhat iderler ve dirler k: Sihrî bizden öğrenme ki saña zarar vardır. Nitekim süre-i Bakara'da buyurur:

Ve mâ unzile 'ale'l-melekeyni bi-Bâbile Hârûte ve Mârûte ve mâ-yu'allimâni min-eḥadin hattâ yeḡulâ innemâ naḡnu fitnetun fê-lâ-tekfür.

Ve mâ unzile 'ale'l-melekeyni, ya' nî iki melek üzerine inzâl olan sihr, zirâ sihr üzerine ma'fûfdur. Bu iki melek ki Hârût ve Mârût dirler. Allâh Ta'âlâ anları zemîne indürdi ta'lim-i sihrden ötüri. Tâ ki nâsı Haqq Ta'âlâ bunlar ile imtiḥân u ibtilâ eyleye ve sihr ile mu'cizenüñ mâbeynin temyizden ötüri. Ve bir rivâyet dağı vardır ki: Hârût u Mârût Benî Âdem'ün fışk u 'işyanın görüp ta'n iderlerdi ve dirlerdi ki Allâh Ta'âlâ bizi beşer şekline koyup bizüm vücûdımıza şehvet terkib eylese biz tesbîḥ ü takdîs ve 'ibâdetimizi televvüṣât-ı 'işyanla âlûde vü mülevveş eylemezdük, diyü da'vâ iderlerdi. Haq Ta'âlâ anları insân şekline koyup tenlerinde şehvet terkib eyleyüp tabî'at-i beşeriyete mübtelâ eyleyüp imtiḥân tarîkıyla anlara yer üzerinde ḥükûmet virdi. Bir zamân 'adâlet üzere ḥükûmet eylediler. Bir gün Zühre-nâm bir 'avrat bir ḥuşûş içün bunlara da'vâya geldi. Bunlar 'avratı gördükde şehvetleri teheyycü ü teḡâzâ eyledi. Bi-iḡtiyâr oldılar. 'Avratı fışk u zinâya da'vet eylediler. 'Avrat dağı didi ki: Benüm bir kaç murâdum vardır sizün yanıñuzda eger ol murâdlarum ḥâşıl olursa size muḡî olurum, didi. Bunlar didiler: Nedür murâduñ? Didi ki: Benümle şarâb içesiz ve bizüm şanemlerimize secde idesiz ve benüm ḥaşmumı katl eyleyesiz ve her aḡşam âsmâna 'urûc eyledüğünüz vaqt okuduğunuz ismi ve du'âyı baña

ögrede-siz, didi. Bunlar tuğyân-ı şehvet ve galebe-i maḥabbet sebebiyle rızâ gösterüp Zühre'nün cemî' -i tekâlifin yirine getürdiler. Çün şöḥbet ve muvâsalat maḥallî oldu. Ol du'âyı daḥı öğrettiler. Zühre bunlara şarâb içirüp mest eyledi. Ol du'âyı okuyup âsmâna 'urûc eyledi. Bunlar kaldılar. Hem şaneme secde eylediler ve hem katl-i nefis eylediler ve hem şarâb-ı ḥamr eylediler. Ḥaḳ Ta'âlâ anları çâḥ-ı Bâbil'de ayaklarından aşmışdur. Kıyâmete dek 'azâb eyler ve Zühre meşḥ olup zühre yıldızı olmuşdur, dirler. Bu rivâyet kavm-i Yehûd'dan maḥkûdûr, mu' teber degûldür. Ehl-i tefsîr bunı tekzîb eylemişlerdür. Kâdî Beyzâvî raḍîya'llâhu ' anhu buyururlar ki: Bu rivâyet rumûz-ı evâ'ildendür. Bunun ḥallî başîret şâhibine maḥfî degûldür, dimiş ve ba'zılar dimişler ki: Hârût ve Mârût iki kimse idi Bâbil vilâyetinde ki ziyâde şalâḥ u taḳvâ ehli oldukları i' tîbârla anlara melek diyü tesmiye eylediler. Zîrâ ol zamân ḥalkınınuñ işlâḥı şöyle idi ki ehl-i şalâḥa melek ve ehl-i fısḳa şeytân diyü tesmiye iderlerdi. *Ve mâ unzile 'ale'-melekeyni*, Kur'an'ı bu kavli mü'eyyedür. Ya'nî melekeynde olan lâmı kesre okumaḳ ve ba'zılar dimişler ki *ve mâ unzile* nefyûdûr *ve mâ kefere* üzerine ma'fûdûr. Kavm-i Yehûd'ı bu ḥikâyede tekzîb için nâzil olmuşdur, dimişler. Bu taḳdîrce ya'nî ol iki melekler ki şehr-i Bâbil'de Hârût ve Mârûtdur, anlarıñ üzerine siḥr inzâl olunmadı ve anlar hîç bir kimseyi ta'lîm itmezler. Ḥattâ diyeler ki taḥḳîken biz degûlüz illâ fitneyüz. Pes bizden siḥr öğrenüp kâfir olma diyeler. Ve şol kimseler ki bu ḥikâyeyi taşdîḳ eylemişler. Anlardan ba'zılar su'âl îrâd eylediler ki Zühre meşḥ olup yıldız olmazdan öñdin Zühre'nün mevzî' i ḥâlî mi idi yoḥsa bu ḡayrı yıldız var mıydı? Eger ḥâlî olursa seb'a-i seyyâre nâḳış olmaḳ lâzım gelürdi. Eger ḥâlî olmazsa Zühre'den soñra ol evvelki kevkeb nice oldu. Cevâb verdiler ki Allâḥ Ta'âlâ felekleri ḥalk eyledi ve key vaḳt seb'a-i seyyâreyi bile ḥalk eyledi. Zühre yıldızı daḥı anlardan biridür. Lâkin bu meşḥ olan Zühre-nâm 'avrat Zühre yıldızınıñ vaşfın işitdi. Ḥâḫırına bir meyl-i ḥuṭûr eyledi. Anı görmek arzûsıyla fikre düşdi. Bir gice vâkı'asında Zühre'yi görüp meyl ü maḥabbeti ziyâde oldu. Çün Hârût u Mârûtla bu mâcerâ zuḥûr eyledi. Anlardan öğrendüğü du'âyı okuyup, yâ Rabbi beni Zühre'ye vâsıl eyle, diyüp âsmâna şu'ûd eyledi. Ḥaḳ Ta'âlâ anı meşḥ idüp Zühreye ḥatm eyledi, diyü cevâb virmişler. Eger Ḥazret-i Mevlânâ bu ḥikâyeti îrâd eylediği tekzîbi mâni'dür dirseñ, Ḥazret-i Mevlânâ ḥikâyenün vukû'ına nazar eylemez, hemân kışşadan ḥişşe murâd iderler. (KC137b)

Seçilen beyitlerin başlıklarına bakılacak olursa, birçok kıssayı ihtiva ettiği görülmektedir. Fakat şerh metninde bu kıssalara değinilmemiştir.

QIŞŞA-İ ŞİKÂYET-İ ESTER BÂ-ŞUTUR Kİ MEN BESYÂR DER-RÛ Mİ-ÜFTEM DER-RÂH
(KC116a)

QIŞŞA-İ ÂN ḤEKÎM Kİ TÂVUSÎ-RÂ DİD (KC133b)

BAQIYYE-İ QIŞŞA-İ ÂHÛ VE ÂḤUR-I ḤARÂN (KC141b)

Sadece bir yerde *Mesnevî*'den bir kıssadan bahsedilmiştir:

ḤİKÂYET-İ TA'ALLUK-I MÛŞ BÂ-ÇAĞZ

Bu kışşadan ḥişşe budur ki: Şol kimseler ki hem-cinsin terk idüp ḡayr-ı cins ile ihtilâṭ eyleye, ya'nî şâlih ü 'âbid-i nikû-kâr, fâsîḳ u fâcir-i bed-kârla yâr ola, bir muḳteżâ-yı te'sîr-i şöḥbet-i nâ-cins kendüyi 'uḳûbet ü 'azâba müsteḥaḳ eyler ve soñra pişmân olur. Nitekim ol çağz mûş-ı bed-kâra ta'alluḳı sebebiyle belâya giriftâr oldu ve nedâmet elin dendân-ı ḥasretle çinyeyüp didi: N'olaydı mûş-ı bed-kârla yâr olmayaydum. Ol beni bu belâya uğratdı, diyü feryâd eyledi. Sûd-mend olmadı. (KC212a)

Bu örneklerden de görüleceği gibi, *İhtiyârât-ı Sabûḥî* bir *Mesnevî* şerhi olmasına rağmen içeriğinde *Mesnevî* hikâyeleri neredeyse hiç bulunmamaktadır. Yine bu durumun da şârihin sebab-i telif bölümünde belirttiği gibi, eserin yazılma amacının âyet ve hadis ihtiva eden beyitlerle müşkil beyitleri açıklamaktan kaynakladığı söylenebilir.

3.2.5. Kelime Anlamının Verilmesi

Şerh metinlerinin geneline bakıldığında öncelikle şerh edilecek metin verilir. Bu metin çoklukla bir beyittir. Ardından beytin tercümesi veya beytin içindeki kelimelerin anlamları ve gramer izahları verilir. Hemen ardından da beytin anlaşılmasını sağlayacak açıklamalar, âyetler, hadisler, kıssalar, alıntılar eşliğinde yer alır.

Genellikle kaynak beytin tercümesinden önce veya sonra verilen kelime anlamları, şerhe giriş niteliği taşımaktadır. Burada amaç parçadan bütüne gitmektir. Yani önce kelimelerin anlamları, sonra kelimelerin oluşturduğu beytin anlamı ve en sonunda da beyitlerin oluşturduğu metnin anlamını ortaya çıkarmak amaçlanır.

Şerh metinlerinde kelimenin anlamı; bazen doğrudan, bazen bundan murâd denilerek kelimededen kastedilen anlamı vermek şeklinde yer almaktadır.

İhtiyârât-ı Sabûhî'nin dördüncü, beşinci ve altıncı cildine bakıldığında kelimelerin açıklanması oldukça geri planda kalmıştır. Şârih çok nadir olarak kelime anlamına değinmiştir.

Toplamda 928 beytin şerh edildiği bu ciltlerde sadece 70 adet kelime anlamına rastlanmıştır. Yoğun olarak da dördüncü cildin dibâcesinde görülmektedir. Dibâceden bazı örnekler aşağıdadır:

Za'n göçe dirler. Kabâ'il-i 'Arab ve kabâ'il-i Türkân'ın ve sâ'ir ehl-i seferûn bir yirden bir yire göçüp nakl itmesine dirler. (KC82b:2)

Merba' faşl-ı bahârda sâkin olacak ma'âmdu ki andan murâd âb u hevâsı laîf yaylaldur. (KC82b:10)

Ecell ziyâde ulu dimekdür. (KC82b:18)

Eşbâh ecsâm ma' nâsına (KC83a:13)

Şimâr şemerûn cem' idür, mîve ma' nâsına. (KC83b:6)

İctenî mîve düşürmege dirler. (KC83b:7)

Mevâhib mevhibenûn cem' idür. Baḥşîş ma' nâsinadur. (KC83b:12)

Nühye ' aklıdur. (KC146:4)

Muḥâd oḡlan anadan toḡduḡı maḡalde ḡaşıl olan aḡrıya muḡâd dirler. (KC148a:15)

Bir ḡay at ki binmeklik bilmeye, anı ta' lîm iden üstâda **râ'iz** dirler. (KC103b:4)

Şârih bir yerde kelimenin anlamını verdikten sonra onu açıklamıştır:

Aḡmez bir câneverdür ki deryâda olur. Ayakları yokdur. Deryâ mevc urup anı kenâra atar. Gâḡ olur ki bir mevc daḡı gelüp anı deryâya şalar ve gâḡ olur ki mevc gelmez intizârla kenârda helâk olur. (KC165b:9)

Metinde birkaç yerde kelimenin anlamını vermeden önce çoḡul veya tekil haline de değinilmiştir:

Ġarâniḡ ġurnûḡun cem' idür. Be-kesrû'l-ġayn ve fethû'n-nûn boynı uzun beyâz şü kuşıdur. Şanemleri bu lafzla zıkr eylemekden murâd, ya' nî anlar ululardur ve bülend-pervâzıldur. Şefâ'atleri ricâ olunur, demek olur. (KC200b:8)

Eznâb cem' -i zenbdür, tevâbi' (3) ma' nâsinadur. Murâd, ḡullar ve ḡizmetkârlardur. (KC225a:2)

Her devre bir **ķarn** dirler, cem' i ķurūn gelūr. Ba' zılar yūz yıl bir ķamdur dimiřler, ba' zılar yetmiř yıl ba' zılar otuz yıl bir ķamdur, dimiřler. (KC220b:8)

Simār řemerūn cem' idūr, mīve ma' nāsına. (KC83b:6)

Mevāhib mevhibenūn cem' idūr. Bařıř ma' nāsınadır. (KC83b:12)

Reġā'ib raġibenūn cem' idūr. (KC83b:13)

Zulul zelūlūn cem' idūr. Sūbūlden hāldūr, mezellet dimek olur (KC150a:19)

şârih üç örnekte de kelimenin okunuşuyla ilgili bilgi verdikten sonra anlamını eklemiştir:

ķurā kesr-i ķāfle ziyāfet ma' nāsınadır. (KC210a:9)

Ġarāniķ ġirnūķūn cem' idūr. Be-kesrū'l-ġayn ve fethū'n-nūn boynı uzun beyāz řu ķuřıdur. (KC200b:8)

Veber fetheteyn ile deve yūkine dirler. Ma' nā dimek olur ki ziyāfet ve mihmāndārlıķ řol kimse iķūndūr ki evleri yūnden ola, ya' nī ħargāh-niřin olalar. (KC210a:9)

Doġrudan kelime anlamlarının verilmesinin yanı sıra, "bundan murād" denilerek kastedilen manaya ilişkin bilgilere de yer verilmiştir. Bu örneklere kelimenin asıl anlamı deġil metin iķindeki anlamına deġinilmiřtir. Bu kullanımlara dair 48 adet örnek mevcuttur:

řecereden murād mīvedūr. (KC119b:3)

řarābdan murād ' aseldūr. (KC150b:8)

Ehlden murād kendū ' ařiretinden mü ' min olanlar ola. Yāġud ġurūh-ı ehl-i imān ola. Yāġud cennetde kendūnūn ehli olan ġūr u ġilmān ola. (KC160a:5)

(Mesed) Murād ħıķd u ħased ü ' adāvet ipidūr. (KC96b:1)

Yemen'den murād ħāne-i vücūddur ve ' akıķden murād ol vücūdda maġzūn u medfūn olan esrār-ı ilāhīdür. **Ĥāne ber ken** dimek vücūdını fenā eyle dimekdūr. (KC108a:5)

İhtiyârât-ı Sabūhī'de dikkat çekici bir nokta da; şârih řerh ettiġi kaynak beyitlerin arasında kalan ve şerhine almadıġı beyitlerdeki bazı kelimelerin anlamlarını da vermiştir. Eserin incelenen ciltlerinde toplamda 450 adet örneġe rastlanmaktadır. Bu örneklere KC nüshasında metin iķinde SE nüshasında ise der-kenārda yer verilmiştir. Diġer nüshalarda rastlanmamaktadır.

Anlamı verilecek kelimeler Farsça ve Arapça olarak seçilmiştir. Her ikisi arasında bakıldığında da Arapça kelimeler çoġunluktadır. Açıklamalar da Farsça veya Türkçe olarak yapılmıştır. Çok nadir Arapça açıklama koyulan kelimeler de vardır:

İstikbār: Çok ġörmek ya' nī kendūyi ulu ve mařıbın çok ve ' ařim řann eylemek (KC230b)

Megrā-yı tiz: Tiz meyl itme (KC230b)

Mī-tūli: Derd mī-keřī (KC202b)

İrtikāř: Lerziden ez-beliyyāt u nekebāt-ı rūzgār (KC202b)

Geziden-i mūr: En-nemle (KC170b)

Bu kelimelerin bazıları, eserin farklı yerlerinde farklı şekilde açıklanmıştır:

Lūd: Be-bāřıl cidāl kunende (KC87b)

Lūd: Cengī (KC124a)

Lūd: ředīd(KC158a)

Lūd: ' İnād kunende (KC169b)

Lüd: Şedidü'l-ıhuşümet (KC203a)

Nebîl: Fâzıl kimse (KC179a)

Nebîl: Buzurg (KC195b)

Nebîl: Lafz-ı nebîl ezdâddandır hem buzurg ğanî ve hem ħired fakîre dirler (KC220a)

Nebîl: Buzurg (KC223b)

Bu örnekler şârihin seçimi olan âyet/hadis ihtiva eden beyitlerle müşkil beyitler arasında kalan beyitlerdeki anlaşılamayan kelimelerin açıklandığını göstermektedir. Eserin talebelerin anlamasını kolaylaştırmak amacıyla yazıldığı bilindiği için, şârihin aradaki beyitlerin de anlaşılmasını kolaylaştırmaya çalıştığı ve hiçbir beyti gözardı etmediği görülmektedir.

İncelenen ciltlere bakıldığında, metnin bir şerh metni olmasına rağmen kelime anlamlarına çok dikkat edilmediği görülmektedir. Bu durum da şârihin bir seçimidir. Muhtemelen karşısındaki öğrenci kitlesi Farsça ve Arapça konusunda belli bir yeterlilik düzeyindedir ve bu yüzden şârih kelime açıklamaları yapmaya ihtiyaç duymamıştır, denebilir.

3.2.6. Belagata İlişkin Unsurlara Yer Verilmesi

İhtiyârât-ı Sabûhî'de, edebî bir eser olan Mevlânâ'nın *Mesnevî*'si şerh edilmesine rağmen *Mesnevî*'nin edebî yönüyle hiç ilgilenilmemiştir. Metin şerh edilirken edebî sanatlarla oluşturulan anlam dünyasına değinilmek yerine doğrudan konu ve konuyla alakalı unsurlar (Âyet, hadis, kıssa vs) verilmiştir.

Eser içerisinde az da olsa kinâye, teşbîh, istiare, iktibas, darb-ı mesel, hezl ve iktibas gibi sanatlar görülmektedir. Bu sanatların kullanımına bakıldığında ise, edebî bir eseri açıklamak amacıyla değil de, anlama katkı sağlamak amacıyla kullanıldığı görülmektedir:

Küfri helâkla ve imâni hayâtla **isti'âre**den murâd ehl-i küfr helâka meşârifdûr ve ehl-i imân hayâta meşârifdûr, demek olur. (KC203b)

Tâ delâlet eyleye ki ehl-i küfrün me'âl-i hâlleri dünyâda ve âhîretde vâcib ü lâzımdur ki az gülüp çok ağlamak ola ve câ'izdür ki zaĥkla bukâ' sürûrla ğamdan **kinâye** ola ve ħalilden 'adem murâd ola. (KC124b)

Nitekim Mısr'da 'âdetdür yumurdayı at ħuşkisinün içine ħorlar, piliç ħâşıl olurmış. Pes Ĥazret-i Mevlânâ günâhdan tâ'ib olan kimseyi aña **teşbîh** iderler. (KC90a)

Sûre-i En'âm'da olan âyet-i kerîmeden **iktibas**dur: *Ĥul e ğayra'llâhi etteĥızu veliyyen fâṭırıs-semâvâti ve'l-arḍı ve huve yuṭ'ımu ve lâ-yuṭ'am.* (KC139b)

Gicenün kelâmını maĥv eyler gündüzün kelâmı dimekdür. Bu kelâm lisân-ı 'Arab'da **darb-ı meşel**dür. (KC106b)

... ya'nî benüm **hezlüm hezl** degüldür, ta'lim-i cihâd-ı ekberdür merd-i kanâ'at-güzin olanlara. Zîrâ rûbâhdan murâd iblis ve ħardan murâd sâlikün nefsidür. Kâriz zikri ṭahâret-i zâhir ü bâṭınla meşġûl olduğundan **kinâyedür**. (KC169b)

İncelenen ciltler içinde görülen sanatlar aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

Tablo 26. Dördüncü, beşinci ve altıncı ciltlerde görülen edebî sanatlar

Edebî Sanatlar	Dördüncü Cilt	Beşinci Cilt	Altıncı Cilt
Kinâye	1	6	4
Teşbîh	4	-	1
İstiare	-	-	1
İktibâs	-	2	1
Darb-ı Mesel	1	1	-
Hezl	-	1	-
Toplam	6	10	7

Örneklere ve tabloya bakıldığında *İhtiyârât-ı Sabûhî*, edebî açıdan oldukça zengin bir eser olan *Mesnevî*'ye yazılmış bir şerh olmasına rağmen, *Mesnevî*'nin edebî yönüyle ilgilenmemiştir. *Mesnevî*'deki âyet/hadis kaynaklı beyitler veya müşkil beyitler üzerinde odaklanan şârih, eserini yazarken de edebîlikten uzaktır. Yani şârih, şerhini yaparken edebî kaygı taşımamış, vermek istediği mesaja yoğunlaşmış, söz sanatlarını çok nadir kullanmıştır. Bu durum şârihin amacından kaynaklı, bilinçli bir seçimdir.

3.2.7. Dilbilgisi İzahlarının Kullanımı

Klasik metin şerhlerinde, metnin anlaşılması amacıyla yer verilen dilbilgisi açıklamaları önemli bir yere sahiptir. Tanyıldız, *şerhlerde umumiyetle önce şerh edilecek metin verilir, sonra muhâtabın metni anlamasını sağlamak için metinde yer alan bazı kavramların anlam ve gramer yapısı açıklanır*, (Tanyıldız, 2010: 64) diyerek bu tarz metinlerin genelinde gramer açıklamalarının bulunduğunu ifade eder.

İhtiyârât-ı Sabûhî'de de gramer açıklamalarına yer verildiği görülmektedir. Bu açıklamalar daha çok dördüncü cildin dibâcesinde yer almaktadır.

Dibâcenin Arapça olması, metnin öğrencilerin *Mesnevî*'yi daha iyi anlamak için yazılmış olması dolayısıyla *Mesnevî*'deki Arapça kelimelerin anlaşılamayacağının düşünülmesi nedeniyle yapılan gramer açıklamalarının hepsi Arapça gramerdir.

Eserde dikkat çeken örneklerden biri fiil çekimleridir:

Tuserru fi'l-i muzâri' -i müfred-i mü'ennes-i gâ'ibe kulûbu'l-ârifin fâ'ilidür tuserrumuñ. (KC83a:1)

Yehvevneden heviye yehvâdan bâb-ı râbi' den *fi'l-i muzâri' -i cem' -i müzekker-i gâ'ibdür.* (KC83a:19)

Îlâ intihâ-yı gâyet içündür. En maşdariyye, da'at fi'l-i mâzî müfred-i mü'ennes-i fâ'ilidür. (KC85a:2)

Teğarrede fi'l-i muzâri' müfred-i mü'ennes-i gâ'ibdür. (KC85a:5)

Yâhûd teğarrede *fi'l-i mâzî müfred-i müzekker-i gâ'ib* ola tefâ'al bâbından fi'l-i lâzım. (KC85a:10)

Yemhûhu fi'l-i muzâri' ... (KC106b:15)

Yuġānu fi'1-i muẓāri'-i meĥūldür. (KC114a:6)

İsrahî (2) emrdür serahadan. (KC218a:1)

ķaf emrdür, ķifā teşniyyedür. (KC225a:9)

Zamirlerle ilgili kullanımlar da dikkat çekicidir:

Yehvevnehu da **ẓamir-i muttaşıl** mücelled-i rābi'e rāci'dür. (KC83a:19)

En-naẓaru fā'ilidür yezīdūñ. *Fihī* de **ẓamir-i rāci'**dür mücelled-i rābi'e. (KC84a:1) *Ẓamir sa'ide* rāci'dür. (KC84a:11)

... hā **ẓamir-i münfaşıl** 'ā'iddür verķāya. (KC85a:5)

Yemhūhu fi'l-i muẓāri', hā **ẓamir-i bāriz-i munfaşıl** ... (KC106b:15)

Ve ĥayren mef'ül-i şānisidür tecdühunuñ ve huve te'kid içündür tecdühunuñ **ẓamir**in yāhud faşl u ķarī huve ĥayr 'ale'l-ibtidā ve'l-ĥaber. (KC125a:5)

Zirā anı *min-taḥtiḥāda* **ẓamir** naḥleye rāci'dür dimişler. (KC148b:10)

... **ẓamir** ḥālīķa rāci'dür. (KC161b:18)

... **ẓamir** seḥāba rāci'dür. (KC205b:10)

Efāl-i mukārebe, harf-i cer, intihâ-yı gâyet, mu'ahhar mübtedâ, mukaddem haber, harf-i kasem, harf-i tenbîh, harf-i nidâ, ism-i tafdil, ism-i fâ'il, masdar-ı mîmî, mef'ül-i evvel, mef'ül-i sâni, muzâfun-ileyh gibi gramer terimlerine ve açıklamalarına yer verilmektedir:

Yekād, **ef'âl-i mukārebe**denür. (KC133a:10)

Bi-ḥusn ve bā **ḥarf-i cer**-i ḥusn, mecrür bābla cār mecrür müte'allıķdur teġarredeye. (KC85a:5)

İlā intihâ-yı gâyet içündür. (KC85a:2)

Ḳurretun mu'aḥḥar mübtedâ, *li'l-'uyūni mukaddem haber*. (KC83b:3)

... bā ḳasem içündür mā **maşdariyye**dür cevābı. (KC98b:11)

Hā **tenbîh** içündür. Ya'nî āġāh ol ben seni da'vet iderüm. (KC103a:14)

Zirā yā **ḥarf-i nidâ**dur. (KC195a:13)

Enfes nefisūñ **ism-i tafḍil**idür. (KC83b:15)

Aḥsen-i merābi' üzere ma'ṭūḍdur. *Ecell* lāmuñ teşdidiyle **ism-i tafḍil**idür. (KC82b:17)

Mustaḳẓirin mustenķihi istif'āl bābindan **ism-i fā'**idür. (KC96b:7)

Teġarrede fi'l-i muẓāri' müfred-i mü'enneş-i gā'ibedür. Tef'il bābindan mebkā **maşdar-ı mîmî**dür. (KC85a:5)

Ve ĥayren **mef'ül-i şāni**sidür tecdühunuñ ve huve te'kid içündür tecdühunuñ **ẓamir**in yāhud faşl u ķarī huve ĥayr 'ale'l-ibtidā ve'l-ĥaber. (KC125a:5)

Veliyyen, **mef'ül-i şāni**sidür ittiḥazuñ ve **mef'ül-i evveli** ġayra ... (KC139b:11)

Kelām lafẓen **merfū'** **mübtedâ** 'u'l-leyl lafẓen **mecrür muzâfun ileyh**idür kelāmuñ. (KC106b:15)

Tekillik çoġulluk da gramer konusunda dikkat çeken unsurlardandır:

Merābi' merba'nuñ cem'idür. (KC82b:9)

Eşbāḥ cem'-i şebeḥdür. (KC83a:13)

Şimār şemerūñ cem'idür. (KC83b:6)

Mevāhib mevhibenūñ cem'idür. (KC83b:12)

Reġā'ib raġibenūñ cem'idür. (KC83b:13)

şikāt şikḳenūñ cem'idür (KC131a:6)

Sabṭ müfred cem'i esbāṭ gelür. (KC132b:6)

Nühā nühyenūñ cem'idür (KC146:3)

Ġarānīķ ġurnūķuñ cem' idür. (KC200b:8)
Her devre bir ħarn dirler, cem' i ħurūn gelür. (KC220b:8)
Eznāb cem' -i zenbdür (KC225a:2)

Bunların yanı sıra bazı kelimelerin okunuşuyla ilgili bilgiler de verilmektedir:

Cāy-ı terkān hest ħāne ħāne şev
Kār-ı Türkānest ne-terkān be-rev (5:3779)
Lafz-ı evvel źımm-ı tā ile ve kāf-ı ' Arab-ile ceng idici Türkler ya' nī Tatar demek olur. Lafz-ı šānī feth-i tā ve kāf-ı Fārsī ile ' avrat ma' nāsī ħaşd olunur. Ya' nī cenk kār-ı ġāret-i girān u pehlevāndur kār-ı zenān degüldür, demek olur. (KC181a)

Dibāce bölümünün bazı yerlerinde, gramer açıklamaları ile kelime anlamlarının arka arkaya geldiği görülmektedir:

Merābi' merba' nuñ cem' idür. Merba' faşl-ı bahārda sākin olacak maḳāmdur ki andan murād āb u hevāsı laḳif yaylaldur. (KC82b)
Ecellāmuñ teşdüdiyle ism-i tafđıldür. Ziyāde ulu dimekdür. (KC82b)

Ciltler bazında bakılacak olursa, dördüncü ciltte 63, beşinci ciltte 35 ve altıncı ciltte 20 adet gramer terimi görülmektedir. Dördüncü cildin daha fazla terim sayısına sahip olmasının en önemli sebebi, cilde başlarken Arapça bir dibacenin bulunmasıdır. Şârih Arapça olan bu kısmı da şerh etmiş ve şerh ederken bolca Arapça dilbilgisi kurallarına yer vermiştir. Sadece dibâcedeki terim sayısı 38'dir.

Bu açıklamalardan sonra görülüyor ki şârih şerh metnini oluştururken -dibâce dışında- gramer açıklamalarına fazla değinmemiştir. Var olan açıklamalar da kısa ve detaysızdır.

3.2.8. Farklı Şerh İhtimallerinin Değerlendirilmesi

Şârihler, kaynak metni şerh ederken sadece bir anlam üzerinde durmazlar. Bazen metinden çıkabilecek birden fazla anlamı ele alırlar. *İhtiyârât-ı Sabûhî*'nin dördüncü, beşinci ve altıncı ciltlerinde de bu duruma az da olsa rastlanmaktadır.

Aşağıdaki örnekte Sabûhî "yâhûd ma'nâ şöyle ola ki" diyerek farklı bir açıdan bakmıştır:

Nūr-ı ĩn şems-i şemüsî fāris est
Rûz ħāşş u ' ām-rā ü ħāris est (4:606)
Bu şeyḫüñ nūrī āftāb-ı ser-keş üzerine süvār-ı ġālibdür. **Yâḫud ma' nâ şöyle ola ki** şümüs cem' idür. Şems muzāfdur şümüsa. Dimek oldı ki nūr-ı ĩn şeyḫ, nūr-ı şems-i şümüs-ı fārisidür. Ya' nī āftāblar āftābınuñ nündür ki cem' i nūrılar üzerine fārisdür ya' nī rākib ü ġālibdür. Ya' nī şeyḫüñ nūrı Allāh nürüdür. Şeyḫ Allāh nūrıyla ħāşş ü ' āmma ħārisdür, demek ola. (KC92b)

Bir örnekte de okuma farkından dolayı farklı bir anlam çıkabileceğinden bahsedilmektedir:

Hakezā neblūhumu bi's-sāhire (5:335)

Hā ḥarf-i tenbihdür. Ya' nî āgāh ol, işte buncılayın ibtilā vü imtiḥān eylerüz kıyāmet yirinde.

Fitnetun zāt'uftiḍāḥi kāhire (5:335)

Ol kıyāmet günü bir fitnedür ki iftiḍāḥ-ı kāhire şāhibidür. Ya' nî kāhr idici rüsvāyılık vardır anda. **Yāḥūd** neblūyī tā ile teblū okıyup fitneyi teblūya fā' il tutup ya' nî bu taḳḍirce anları kıyāmet yirinde bir fitne ibtilā vü imtiḥān ider ki ol fitne kāhr idici rüsvāyılık şāhibidür, demek olur. Yāḥūd fitne nez' -i ḥāfiziyyet üzere menşüb olup bir fitne ile imtiḥān iderüz ki ol fitne iftiḍāḥ-ı kāhire şāhibidür, demek ola. Yāḥūd su'āl-i muḳaddere cevāb ola. Ya' nî eger su'āl olunsa ol sāhirede ne vardır, diyü; cevāb budur ki, bir fitne vardır ki iftiḍāḥ-ı kāhire şāhibidür, demek ola. (KC130a)

Metnin geneline bakıldığında çok küçük anlam farklılıklarının da yāḥūd bağlacıyla ele alındığı görülmektedir. Bu farklılıklar çoğu zaman kelime bazında karşımıza çıkmaktadır:

... ya' nî taḥḳīken müşrikler degüldür, illā necesdür. Bunlara neces demek, yā ḥuḅs-ı bāṭınlarından ötüri ola ki küfr ü şirk ü dālāletle pür olmuşlardır yāḥūd encāsdan ictināb olduğu gibi bunlardan daḥı ictināb vācibdür, demek ola (KC89b)

... ya' nî müşriklerün bu senelerinden soñra Mescid-i Ḥarām'a qarīb olmasunlar didüğü, sene-i berātdür. Sene-i berāt hicret-i nebeviyyenün toḳuzuncı yılıdır. Yāḥūd sene-i ḥaccetü'l-vedā' ola ki hicretün on ikinci yılıdır. (KC90a)

Yāḥūd istiḡfār ta' lim-i ümmet için ola, yāḥūd ümmetün muşālihine istiḡālden yā muḥārebe-i küffārdan yā Ḥaḳ ḳorḳusından ola yā bu sözi tevāzu' için söylemiş olalar. (KC114a)

*İhtiyârât-ı Sabūḥi'*de bu kullanım da şerh üslûbunu belirleyen kullanımlardan değildir. Nadiren yer verdiği farklı anlam tercihleri, belli bir sistem dâhilinde değil, gelişigüzel yapılmıştır.

3.2.9. Reddiyeler

Şerh metinleri, şârihlerin kendi düşünce, bilgi ve yaşantıları doğrultusunda yazıldığı için nesnellikten uzak metinlerdir. Bu sebeple şârihler aynı eseri şerh etseler bile farklı anlamlar ortaya çıkarabilirler. Bu yüzden bir şârih kendinden önce aynı metni şerh etmiş başka bir şârihin hatalarını düzeltmek, eksiklerini tamamlamak ve metni daha anlaşılır kılabilmek için aynı metni yeniden şerh etme ihtiyaç duymaktadır. Şârih eseri yeniden şerh ederken, daha önceki şerhleri inceleyip oradaki hataları belirtebilir ve yanlış gördüklerini tenkit edebilir. Bu tenkitler şerh edebiyatında reddiye diye adlandırılmaktadır.

*İhtiyârât-ı Sabūḥi'*nin incelenen ciltlerinde şârih reddiyelere çok az yer vermiştir. Bunlardan ilki İsmâ'il Dede'nin şerhinde yanlış okumadan kaynaklanan bir yorumlama hatasıdır.

Burada ismi zikredilen kişinin İsmâ'il Rusûhî olduğu tahmin edilmektedir. Fakat Rusûhî'nin bu beyti, *Mecmu'atü'l-Letâyif*'inde şârihin aşağıda verilen şekliyle şerh etmediği görülmektedir. Sabûhî'nin bu açıklamayı nerden bulduğu hakkında herhangi bir bilgi mevcut değildir:

Hâne ber-ken k'ez-‘aķık-i in Yemen (4:2539)

Hâne-i vücûduñı kopar. Ya‘nî yıķ harâb eyle ki bu Yemen’ün ‘aķıkinden. Yemen'den murâd hâne-i vücûddur ve ‘aķıkden murâd ol vücûdda maķzûn u medfûn olan esrâr-ı ilâhîdür. *Hâne ber ken* demek vücûdını fenâ eyle demekdür. Ya‘nî vücûduñı fenâ eyle ki vücûduñda maķfî olan cevâhir-i esrâr-ı ilâhîden,

Şad hezârân hâne şâyed sâhten (4:2539)

Yüz biñ hâne düzmek mümkündür. Ya‘nî fenâdan sonra beķâ billâha vâsıl olmak mümkündür.

Genc zîr-i hâneest ü çâre nîst (4:2540)

Vücûduñ hânesinüñ altında genc vardır ve ol genci çıkarmaķa hâneyi yıķmaķdan ğayrı çâre yoķdur.

Ez-harâbî hâne mendîş ü mehîst (4:2540)

Hânenüñ harâb olmasından korkma ve endîşe itme tırma hemân fenâya sa‘y eyle. İsmâ‘il Dede bu beytün ma‘nâsında *ber ken* kopar diyecek yire, *pür kun* demiş. Ya‘nî töldür, pür eyle demiş ve Yemen'den murâd zât-ı baķt-ı mertebe-i eķadiyyetdür demiş ve ‘aķıkden murâd cevâhir-i esmâ vü şıfâtdur demiş. Ma‘nâdan katı ba‘îd düşmüş. Meger beyt-i şâniyi görmemiş ola. Zîrâ *Ez-harâbî hâne mendîş ü mehîst* ma‘nâsı anlaruñ virdüği ma‘nâya aşlâ münâsib degüldür. (KC108a)

Bir yerde kaynak beytin yanlış okunmasından ve bu okumanın anlama uygun olmadığından bahsedilmektedir:

Ebki lî-ķable şubûrî fi'n-nevâ (6:539)

Benüm içün ğirye eyle helâk olmazdan öñdin, helâklik içinde şubûr u nevâ ikisi de helâk olmak ma‘nâsnadır. Ammâ ba‘zılar ve‘t-tevâ lafzın nûnla yazmışlar. Ba‘zı nüshada daķı böyle olmuş ammâ ma‘nâsı ba‘iddür. (KC193a)

Metnin içinde bir yerde âyetteki fiil çekimi ile kaynak beyitteki fiil çekiminin farkı Mevlânâ'nın aķzından anlatılmıştır:

Guft *felyebkû* keşiren ğuş-dâr (5:137)

Sûre-i Tevbe'de buyurur:

Fel-yadħakû ķalilen ve'l-yebkû keşiren (18) *cezâ‘en bi-mâ-kânû yeksibûn*.

... ya‘nî pes gerekdür ki az ğüleler ve gerekdür ki çok ağlayalar. Haberdür **şîğa-i emrde** vâķı‘ olmuşdur. Tâ delâlet eyleye ki ehl-i küfrün me‘âl-i hâlleri dünyâda ve âķiretde vâcib ü lâzımdur ki az ğülüp çok ağlamak ola ve câ‘izdür ki zaķkla bukâ‘ sürûrla ğamdan kinâye ola ve ķalilden ‘adem murâd ola. Ya‘nî kıyâmetde bunlara bir ğam havâle ola ki herğiz sürûr hâsıl olmaya. *Cezâ‘en*, cezâ yöninden, Haķķ Ta‘âlâ bunlara cezâ vire. Cezâ virmeklikle *bi-mâ-kânû yeksibûn*, dünyâda kesb eyledikleri şey‘ sebebiyle nifâķdan ve ğazâdan ķalmaķdan ve ğayrıları daķı men‘ itmekden kesb itdüklerinin cezâsıdır. **Ammâ** Ħazret-i Mevlânâ ķuddise sırruhu **emr-i ğâ‘ib** ma‘nâsın ķaşd eyledi, maķalle münâsib olmağın ve Haķ Ta‘âlâ için ağlamanuñ fâ‘idesin beyândan ötüri. Ya‘nî Allâh için çok çok ağla ki Haķ Ta‘âlâ'nun şîr-i fażl u ‘atâsı ve raķmeti saña dirîğsiz gele, vâsıl ola, diyü buyurdılar. (KC124a)

Yine bir yerde Ħazret-i Mevlânâ'nın kastettiği anlamın âyetle tam uyuşmayan tarafı yer almıştır.

Pes *kulû ez-behr-i dâm-ı şehvetest* (5:582)

Pes Allâh Ta‘âlâ *kulû veşrebû* buyurduğı dâm-ı şehvetdür. Ya‘nî şehvet olmasa *kulû veşrebû* emri olmazdı.

Ba'd ez-ân *lâ-tusrifû* ân 'iffettest (5:582)

Andan sonra *lâ-tusrifû* diyü nehy itdügi taleb-i 'iffetdür kullarından. Ya'nî ekl ü şurbdan hâşıl olan kuvvet-i bedeniyeyi cimâ'-ı harâma şarf eylemeñ. Zîrâ lafz-ı 'iffet bunı iktizâ ider. Pes şehvet olmasa isrâfdan nehy itmek ve 'iffet emri yerinde olmazdı. Bu âyet-i kerîme süre-i A' râfdadır:

Yâ benî âdeme hużû zinetekum, ya'nî iy âdemoğulları şiyâbuñızı aluñ. Ya'nî giyinüñ 'avretüñüz örtülmekden ötüri; *'inde kullî mescidin; ve kulû veşrebû*, ya'nî ekl eyleñ ve dağı içüñ şol nesne ki size helâl olmışdır. *Fe-humu'l-muslimüne*, ya'nî rivâyet şöyledür: Benî 'Âmir eyyâm-ı hacda ta'âm yimezlerdi ve rüsûmdan perhîz iderlerdi. Bundan murâdları haclarını ta'zîm eylemek idi. Ehl-i İslâm dağı kaçd itdiler ki anlar gibi ideler. Bu âyet-i kerîme nâzil oldı. *Ve lâ-tusrifû*, isrâf eylemeñ, ya'nî isrâf eylemeñ helâli harâm itmekle yâhud harâma tegaddî itmekle yâhud ta'âm üzerine harîş olup ifrâtlâ ekl itmekle. **Ammâ Hazret-i Mevlânâ** quddise sırruhu mısra'-ı şânide 'iffet zikrinden şol ma'nâyı kaçd eylediler ki, ekl ü şurbdan hâşıl olan şehveti cimâ'-ı harâma şarf eylemeñ. Zîrâ ekl ü şurb şehvet-i muhteżâdur. Pes 'iffet kaçd idüp nefsi müstehiyyâtundan men' eylemek ve anı harâma şarf eylemekden ihtirâz itmek cihâd-ı ekberdür. Hem bu ma'nâ Şad'da münâsibdür: *İnnehu lâ-yuhibbu'l-musrifîn*. Taḥḳîken Allâh Ta'âlâ isrâf idicileri sevmez. (KC136b)

Altıncı cildin 4280 numaralı beytinin şerhinde, şârih mercec kelimesinin anlamının irsâl olduğunu fakat Mevlânâ'nın berzah manasını verdiğini söylemektedir:

Der-miyân-ı her du baḥr in leb mercec (6:4280)

İrsâl ma'nâsınadır. Ammâ kendüler berzah ma'nâsın murâd eylemişler.

Merce'l-baḥreyni yelteḳiyân. Beynehumâ berzahun lâ-yebḡiyân. Ya'nî bir söz vardır ki düzaḥdan gelür, pür-harecdür, şetm-i ḡalîz ve iftirâ gibi ve bir söz dağı vardır ki cân-fezâ vü medḥ ü şenâ gibi. İkisi dağı leb cānibine gelür. Eger mercec irsâl ma'nâsına olursa acı söz ve tatlı söz ki baḥr-i telḥ u baḥr-i şîrin meşâbesindedür, lebden irsâl olunur demek olur ve eger merceden berzah ma'nâsı kaçd olursa leb-i berzahdur, acı sözle tatlı sözün mâbeyninde demek olur. (KC228b)

Reddiyeler, *İhtiyârât-ı Sabûḥî*'nin şerh üslubunu belirlemekte önemli bir yere sahip değildir. Dördüncü, beşinci ve altıncı ciltlerde toplamda 5 adet reddiye rastlanmıştır. Bu durum birinci ikinci ve üçüncü ciltlerin toplamında 21 adettir. Özellikle birinci ciltte yer alan reddiyeler (16 adet) sonraki ciltlerde iyice azalmıştır.

3.2.10. Örneklendirme

Örneklendirme en eski şerhlerden günümüze kadar, anlaşılması zor ifade, durum veya kavramların daha rahat anlaşılabilmesi, somutlaştırılabilmesi ve izah edilebilmesi için kullanılan bir yöntemdir.

Sabûḥî eserinde bu yöntemi, gerekli gördüğü alanlarda genellikle "meselâ" diyerek kullanmıştır.

Aşağıdaki örnekte illetden ma'lûle istidlali açıklarken bu yöntemi kullanmıştır:

'İlletden ma'lûle istidlâl şöyledür ki, meşelâ bir kimse gice ile ırakdan âteş görse bilür ki taḥḳîken anda duḡân vardır ve ma'lûlden 'illete istidlâl şöyledür ki, meşelâ bir kimse ırakdan duḡân görse bilür ki taḥḳîken anda âteş vardır. Evvelki şürete ta'lîl dirler, sonrakine istidlâl dirler. Ehl-i istidlâl bu üslûb üzere şâni'e maşnû'dan ve maşnû'a şâni'den istidlâl iderler. (KC135a)

Bir örnekte de ölümden sonra ölen kişiye sevap kazandıracak maddeleri sayarken, bunlardan biri olan ilmi örnekle açıklamıştır.

Ya' nî kaçan âdem oğlu ölür, anuñ 'amelî kendüden munka'ı' olur, illâ üç nesne munka'ı' olmaz, anuñ şevâbı lâ-yenka'ı' şâhibine vâsıl olur. Biri 'ilmdür ki halk anuñ 'ilminden müntefi' olup aña hayr-du'â iderler. Meşelâ dîn bâbında ve ma'ârif-i ilâhiyyede bir kitâb te'lif eyleye ki kendüden şöña anı okıyanlar aña du'â eyleyeler. (KC145a)

Sabûhî, anasır-ı erbaayı açıklarken de örneklerden yararlanmıştı:

'Anasır-ı erba'a hâne-i vücuduñ dört dâne sütünüdür ve bunlar birbirin şekest idüp şındırıcıdırlar. Meşelâ nâr, hâr [u] yâbisdür ve hevâ, hâr u ra'bdur ve turâb, bârid ü yâbisdür. Cümle birbirinüñ ezdâdıdırlar. Bir zıdduñ keyfiyeti ol bir zıddı kesr idüp şındurmak üzeredür. Meşelâ yubüset-i nâr ru'ûbet-i hevâyı kesr ider ve ru'ûbet-i hevâ yubüset-i nârı kesr ider. Gayrıları da'ı bu kıyâs üzere biri birin kesr iderler ve bu kesr u inkişârdan bir hâlet-i mu'tedile hâşıl olur ki aña mizâc dirler. (KC186b)

Arapça bazı kelimeleri açıklamak için de örneklendirmeden faydalanmıştır:

Menne'l-a'îr ol şey'e dirler ki meşelâ gemi pür olsa, ğarķ olmağa karîb olsa, cüz'î şey' (4) da'ı komağla ğarķ olmağ mülâhaza olınsa, ol cüz'î şey'e menne'l-hayr dirler. (KC195b)

Şârih, sadece kavramları açıklarken değil, beyitleri açıklarken de, beyitteki anlamdan yola çıkarak örnekler vermiştir:

Renc-i ü kem-bîn bi-bîn tu renc-i 'âm (6:4260)

Żarar-ı 'âmdan zarar-ı hâş yegdür. Meşelâ bir kimsenüñ bir barmağın yılan şoksa ol barmağı kesmekle ol kimse helâk olmağdan hâlâş olur. Pes zarar-ı hâş ki barmağ kesilmekdür. Mâr-gezîdenüñ olmasından yegdür. Kezâlık bir zâlimi ve bir hârâmîyi katl eylemek zarar-ı hâşdur. Ammâ 'âmme-i nâs anuñ şerrinden hâlâş olurlar. Pes zarar-ı hâş zarar-ı 'âmdan evlâdur. (KC228a)

Gerdedeş rüşen zi-ba' de du hâfâ (6:4180)

Bu beytün ma'nâsı mevķûfdur 'ilm-i hisâbuñ bir mes'elesine. Farz idersin iki 'aded muhtelifi. Birine mâl-ı evvel ikinciye mâl-ı şânî dirsın. Bu iki 'adedün her birinde 'amel idersin. Eger muvâfık gelürse huve'l-matlûb, eger muvâfık gelmezse bile ki hâfâ vâķı' olmışdur. Tekrâr 'amel idersin yine muvâfık gelmezse yine hâfâ vâķı' olmışdur. Bunuñ birine hâfâ-yı evvel birine hâfâ-yı şânî dirsın ve nazar idersin, bu iki hâfânuñ yâ ikisinde de hisâb zâ'id yâ nâķışdur, yâ birinde nâķış birinde zâ'iddür. Hâfâ-yı nâķış zâ'idden tarķ idersin. Yirinde kalanı hıfz idersin. Eger iki hâfânuñ biri artuķ biri eksük olursa iki hâfânuñ mâbeynin cem' idersin, hıfz idersin. Ol hıfz olınanı bu iki 'amelde cüz'-i maķsûm-ı 'aleyh tesmiye idersin. Andan mâl-ı evveli darb idersin hâfâ-yı şânîye ve mâl-ı şânîyi hâfâ-yı evvele ve bu ikisiyle 'amel idersin ve ol 'amel ki iki hâfâda olındı, cüz'-i evvel ki eķaldür, cem' idersin ikisin. Ol nesne ki hâşıl olur cüz'-i maķsûmdur. Kısmet idersin anı maķsûm-ı 'aleyh üzerine ki evvel hıfz olınmış idi. Pes her ne hâşıl olursa kısmetden cevâb olur. Meşelâ bir kimse su'âl ide ki benüm kaç aķcem var idi? Mu'âmele itdüm. Evvel gün on aķçe şadaķa virdüm. İkinci gün mu'âmele itdüm, re's-i mâl ķadar fâ'ide itdüm. Yine on aķçe şadaķa virdüm. Üçüncü gün yine mu'âmele itdüm, yine re's-i mâl ķadar fâ'ide itdüm. Yine on aķçe şadaķa virdüm. Üçüncü gün tamâm olup baķıyye ķalmadı. Aşıl mâl-ı evvel ne ķadar olurduysa tarķ-i cevâb budur ki: Evvel farz eyledük on aķçe, evvel gün mu'âmele eyledük. On aķçe fâ'ide eyledük, on aķçe şadaķa virdük. On aķçe bâķi ķaldı. İkinci gün yine böyle eyledük. Yine on aķçe bâķi ķaldı. Üçüncü gün yine böyle eyledük. Yine on aķçe bâķi ķaldı. Cevâb çıķmadı. Hâfâ vâķı' oldu. Şarķ buydı ki üçüncü gün aķçe tamâm olup hiç ķalmaya idi. Tâ cevâb hâşıl olaydı. Pes hâfâ-yı evvel on aķçe oldu ve ma'lûm oldu ki 'aded-i matlûb ondan eksükdür. Pes ondan bir miķdârın tarķ itdük. Bâķisin 'amel itdük. Buña mâl-ı şânî dirler. Meşelâ farz itdük ki aşıl mâl toķuz aķçe ola. Rüz-ı evvelde mu'âmele itdük, toķuz da'ı fâ'ide itdük. On sekiz oldu. On aķcesin şadaķa virdük. Sekiz ķaldı. İkinci gün sekiz da'ı fâ'ide itdük, on altı oldu. On aķcesin şadaķa virdük, altı aķçe bâķi ķaldı. Üçüncü gün mu'âmele itdük. Altı aķçe da'ı fâ'ide itdük, on iki oldu. On aķçe şadaķa virdük, iki aķçe bâķi ķaldı.

Yine cevâb çıkmadı. Zirâ hiç kalmamak gerek idi. Pes tarh itdük ikiyi; ki haţâyînuñ eķallidür, ondan; ki haţâyînuñ eķşeridür, sekiz kalur. Buña cüz-i maķsüm-ı ‘aleyh dirler. Pes māl-ı evveli sekizden tutarsın, đarb idersin haţâ-yı şânîye ki ikidür, yigirmi olur ve māl-ı şânî toķuzdur, đarb idersin haţâ-yı evvel ki ondur, toķsân olur. Pes eķall meblağın yigirmidür ve eķşer meblağın ki toķsândur. Toķsândan yigirmi tarh idersin, yetmiş kalur. Ol yetmiş taķsım idersin yigirmi maķsüm-ı ‘aleyh üzerine ki sekizdür. Bundan hâşıl olan cevâbdur ya’nî sekiz aķçe hâşıl olur ve bir aķçenüñ üç rub‘ı hâşıl olur. Mu‘âmele eyledük. Ol kadar fâ‘ide eyledük, on yedi buçuķ oldu. On aķçe şadaķa virdük, yidi buçuķ aķçe bâķî kaldı. Mu‘âmele eyledük. Ol kadar fâ‘ide eyledük, on beş oldu. On aķçe şadaķa virdük, beş kaldı. Mu‘âmele eyledük. Beş dahı fâ‘ide eyledük, on oldu. On aķçe şadaķa virdük. Hiç kalmadı. Cevâb hâşıl oldu. Pes beyt-i mezkûruñ ma‘nâsı dimeķ oldu ki Hâķ Ta‘âlâ’nuñ ma‘rifeti tâlibe bir uğurda keşf olmaz. Belki niçe zamân sefer ü cüst u cû taleb eylemek ile hâşıl olur. Nitekim ol muhâsib su‘âle cevâb viremedi tâ haţâ-bîn ve đarb u taķsım itmeyince. (KC227a)

Son örnek, hesapların tek tek açıklanması açısından oldukça dikkat çekicidir.

İhtiyârât-ı Sabûhî’nin ilk üç cildinde olduğu gibi son üç ciltte de örneklendirmelere fazla yer verilmemiştir. Fakat verilen örnekler; anlama uygunluk, somutlandırma, anlamı açıklama açısından oldukça düzgün seçilmiş örneklerdir.

3.2.11. Şahısların Tavsif Edilmesi

İhtiyârât-ı Sabûhî’de dikkat çeken bir unsur da şahıs tavsifleridir. Şârih, eserinde yer verdiği şahıslardan birkaçını bazı özelliklerine değinmiştir. Bu şahıslar bazen tasavvufi tarafları, bazen ferdî ilişkileri, bazen akrabalık ilişkileri, bazen edebiyatımızdaki yerleri, bazen de haklarındaki kısacık bilgilerle karşımıza çıkar.

İlk olarak karşımıza Hazret-i Hüsameddîn çıkmaktadır. Onun halka rahmet biri olduğunu, hakikati aynel-yakîn gördüğünü, Hazret-i Mevlânâ’nın müridi ve musâhibi olduğunu ve *Mesnevî*’nin telifine onun sebep olduğunu belirtir:

Pes anuñ ümmetinden ba‘zı kâmiller vardır ki irşâd-ı tarîķ-i Hâķķ ve ta‘lim-i ma‘ârif-i ilâhiyye itmekde halka rahmetdürler. Pes **Hâzret-i Hüsameddîn** dahı ol cümledendür. (KC86b)

Bu şarâba ziyâde maħabbetdendür. Pes iy **Hüsameddîn** sen dahı haķîķat-i hâli ‘ayne’l-yakîn görürken beyân taleb eyledüğün hemân aña beñzer. (KC104a)

Hâzret-i Hüsameddîn ki Hâzret-i Mevlânâ’nuñ kıddesa’llâhu esrâreehumâ müridi ve muşâhibi idi. *Meşnevî-i Şerîf*’ün te’lifine anlar sebep olmışlar idi. Nitekim evâ‘il-i kütübde beyânı vâķı‘ olmuşdur ve Hâzret-i Mevlânâ’nuñ kıddesa’llâhu sırrehu’l-‘azîz ‘âdet-i şerîfleridür. Evâ‘il-i suħende aña hıţâb iderler. Nitekim niçe kerre istimâ‘ olındı bu maħalde dahı hıţâb buyururlar ki: İy hayât-ı dil ü cân ve reh-nümâ-yı tâlibân u sâlikân Şeyh Hüsameddîn! Meyl-i dilimüz cüş ider ve rağbe-i hâţırımız huruş ider Meşnevî-i Şerîf’ün altıncı kısmına ki mücellled-i şeşumdur. (KC185b)

Vise ve Su’da da divan edebiyatında bilinen maşuklardandır. Onlar hakkında da kısa bir bilgi verilmiştir:

Pes senüñ ihtiyârüñ hareket eyler çün iblis dellâl ola ve ma‘şûķuñ haberin getüre **Vîs ve Viseden** muraħħamdur. Vîse ism-i ma‘şûķadur. Hikâyesi vardır. Vise ve Râmîn dirler. (KC175b)

Ya'nî eger verķānuñ bükāsından öñdin bükā ide idüm Su'dā içün olan 'ıřķ u maħabbet yöninden neřsüme řifā virürdüm nedāmetden piřmānlıķdan öñdin. Su'dā bir maħbūbenüñ ismidür, Leylā vü Selmā gibi meřhūrelerdendir. (KC85a)

Safūrā ve Vāhile, Hazret-i Mūsā'nın ve Hazret-i Nūh'un eřleri olması dolayısıyla, Halīme de Hazret-i Muhammed'in süt annesi olması dolayısıyla isimleri verilen řahıslardır:

Şafūrā ki Ĥazret-i Mūsā'nun zevcesi idi ve Ĥazret-i Şu'ayb 'aleyhi's-selāmuñ kızıdır. Ol tecellī nürnuñ maħabbetinden ve aña baķmaķa ĥarīř olduķından iki gözlerin virdi, ya'nî ā' mā oldu. (KC217b)

Vāhile ki Ĥazret-i Nūh'un 'avratıdır, tābeye taş birağurdı. Ya'nî ĥalkā ol ķadar söylerdi ki ĥalkuñ gönüllerin serd idüp Nūh'uñ emegin zāyi' ıderdi. (KC229a)

Murzi'a-ı Ĥazret-i Resūlu'llāh'dur ki nāmı **Ĥalīme**'dür. (KC96a)

Bunların dışında Sībeveyh, İskender, Fudayl ibn-i Ayāz gibi isimlerden de kısaca bahsedilmiştir:

Sībeveyh ki meřāyıl-ı 'ulūm-ı 'Arabıyyedendir. (KC97a:4)

Zu'l-Ĥarneyn İskender-i Rūmīdür ki **İskender bin Filķos** dirler. Ba'zılar peyğamberdür, dimişlerdür. Zīrā Ĥaķ Ta'ālā aña ĥıţāb idüp *ķulnā yā ze'l-ķarneyni* buyurdı ve ba'zılar pādşāh-ı řālīh ü 'ādil idi, dirler. Bu taķdırce ĥıţāb-ı vahy yöninden olmaz. Muĥařsal bu İskender kūh-ı Ĥāf'a gitdi. (KC119a)

Fuğayl ibn-i 'Ayāz gibi ki ĥarāmiliķi terk idüp řarīķ-i Ĥaķ'da toğrı oynadı. (KC176a)

Metnin geneline bakıldığında altı ciltte de şahıs tavsifinin metod belirlemede önemli bir yere sahip olmadıķı görölmektedir. Var olan tavsifler de oldukķa kısa ve yetersizdir.

3.3. Dil ve Üslup Özellikleri

Bu bölümde *İhtiyârât-ı Sabūhī*'nin dil ve üslup açısından incelemesi bulunmaktadır. Şārihin nasıl bir dil kullandığı, üslubuna nelerin etki ettiķi incelenmektedir.

3.3.1. Dil Özellikleri

İhtiyârât-ı Sabūhī'nin dikkat edilmesi gereken bir noktası eserin üç dille yazılmış olmasıdır. Arapça, Farsça ve Türkçe olarak yazılan eserde; āyet, hadis ve bazı açıklamalar Arapça, beyitler ve bazı kelime açıklamaları Farsça, řerh kısmı ise Türkçe olarak yapılmıştır.

Arapça Kullanımı

İhtiyârât-ı Sabūhī'nin dördüncü cildi, *Mesnevī*'nin dibacesinin şerhiyle başlar. Dördüncü cildin dibācesi Arapça olarak olduķu gibi alınmıştır:

Ez-za'nu'r-rābi'ur. Za'n göçe dirler. Ĥabā'il-i 'Arab ve ĥabā'il-i Türkman'ıñ ve sā'ir ehl-i seferüñ bir yirden bir yire göçüp naķl itmesine dirler. (KC82b)

Etyabu's-şimārī li-men ictenī. Etyab ism-i tafdüldür. *Şimār* şemerüñ cem'idür, mîve ma'nāsına. Ya'nî mücellled-i rābî'de mîve-i esrār-ı Subhānî ve şimār-ı ḥaḳā'ıḳ-ı Rabbānî bî-ḥaddür ictinā idenler için. İctenī, mîve düşürmege dirler. Ya'nî *Meşnevî-i Şerîf*den ol ma'ārif ü ḥaḳā'ıḳ mîvelerin aḫz itmege ḳādir olanlar için, dimekdür. (KC83b)

Eserin genelinde âyetler ve hadisler Arapça olarak verilmiş ardından Türkçe'ye çevrilmiştir veya Türkçe açıklaması yapılmıştır.

Ve ce'alnā min-beyni eydihim sedden ve min-ḥalfihim sedden fe-ağşeynāhum fe-hum lā-yubşırūn. Şol gürühdan olma ki öñlerine vardılar, yine sed çekilmiş ola ve gözlerine gışāvet ve ḳulaḳlarına ve ḳalblerine mühr urılmışdur, şeş cihetlerin görmezler ḫayr u şerri fark itmezler, Allāh buyurduḡı yola gitmezler, ehl-i Ḥaḳḳ'ıñ naşihatin işitmezler. (KC104b)

İnna'llāheşterā mine'l-mu'minīne enfusehum ve emvālehum bi-enne lehumu'l-cennete. Ya'nî Allāh Ta'ālā *işterā* eyledi mü'minlerüñ nefislerini ve māllarını muḳābelesinde anlara cennet virilmek birle. (KC156a)

Sûre-i 'Abes'de olan âyet-i kerîmeye işâret buyurur:

Yevme yefirru'l-mer'u min-aḫîhi ve ummihi ve âbihi ve şâhibetihî ve benihi li-kulli'mri'in minhum yevme 'izin şe'nun yuḡnihi. *Yevme yefirru'l-mer'u*, bir gün ola ki firâr idüp ḳaçā kişi; *min-aḫîhi*, kendü birâderinden bâ-vücüd mevānest ü mihr-bānî; *ve ummihi*, ve daḫı mâder-i müşfikasından firâr eyler üzerinde keşret-i ḫuḳûḳ-ı mâderi var iken; *ve âbihi*, ve daḫı pederinden firâr eyler andan bu ḳadar şefkat ve 'ârifet görmiş iken; *ve şâhibetihî*, ve 'avratından daḫı firâr eyler kendünün münis rûzgārı iken; *ve benihi*, ve oğullarından daḫı firâr eyler -lâ-iştigālehu bi-se'nihi ve 'amelihî bi-ennehum lā-yenfa'üne ev li'l-ḫāzer min-muḳālebetihim bimā ḳaşşar fi-ḫaḳḳihim-; *li-kulli'mri'in*, herkes için vardur; *minhum*, ḳiyāmetde; *yevme 'izin*, ol günde; *şe'nun yuḡnihi*, bir kâr ki kendüyi meşḡul eyler ve aña kifāyet ider. Ḡayrı kâra meşḡul olamaz her ne ḳadar mühim olursa. (KC156b)

Yukarıdaki örneklerden farklı olarak şârih, bazı yerlerde âyeti/hadisi verdikten sonra herhangi bir açıklama yapmamıştır. Âyet/hadis Arapça haliyle metinde bulunmaktadır ve Türkçe bir tercüme eklenmemiştir:

Ḥaḳ Ta'ālā dād mizān-rā zebān

Hin zi-Ḳur'ān sûre-i Raḫman bi-ḫ'ān (5:1400)

Murād bu âyet-i kerîmedür ki buyurur: *Ve's-semā'e rafē'ehā ve veḳa'a'l-mizān. Ellā taṭṭāv fi'l-mizān. Ve eḳimu'l-vezne bi'l-ḳıstî ve lā-tuḫşiru'l-mizān.* (KC155a)

Nitekim Ḥazret-i Resûl'llāh 'aleyhi ve sellem buyurur: *Yu'tī recul ilā-maḳāmi'l-ḫisāb fe-yu'fā kitābehu fe-yeḳūlu lehu iḳrā' kitābuke fe-yenḫur fihi ve izā fihi a'mālin mine'l-ḫacc ve'l-'umre ve'l-ḡazve ve's-şadaḳa ve ḡayrehā fe-yeḳūl yā Rabb leyse hāzā kitābî fe-yeḳūl'llāh ta'ālā 'izz u cell leyse hāzā yevme'l-ḫaḳā' ve'l-nisyan hāzā kitābuke ḳad nevbet fi-dārî'd-dunyā inneke izā vecedte'l-māl fe'alte hāza'l-a'māl ḳad ce'alte niyyeteke mekân 'amel.* (KC160a)

İhtiyârât-ı Sabûhî'de asıl dikkat çeken Arapça kullanımı, şârihe ait olan bölümlerdir. Genellikle âyetleri açıklarken kullandığı, tek tük de farklı bölümlerde yer alan bu açıklamaları şârihin neden yaptığı hakkında bir delile sahip değiliz. Şârihe ait olan Arapça bu bölümler, bazı nüshalarda mevcutken bazı nüshalarda yer almamaktadır. Bu durum da metnin müellif nüshasında hangi şekliyle var olduğu sorusunu akla getiriyor. Şârihin eseri Şam'da yazmış olması, talebelerinin Arapça bilgisinin yeterli olduğunu

düşündürmektedir. Sabûhî bazı âyetleri bu şekilde açıklayarak daha açık bir ifadeye ulaşabileceğini düşünmüş olabilir.

Aşağıdaki örnekte sözkonusu âyet parça parça açıklanmaktadır. Şârih verilen her âyet parçasından sonra, âyeti destekleyen Arapça bir ekleme yapmıştır. Bu Arapça eklemeler âyet parçasındaki anlamı genişletmek ve netleştirmek içindir. Şârih bu Arapça ibarelerden sonra da "yani" diyerek Türkçe açıklama yapmış, tercüme etmiştir:

Fe-emmā men ūtiye kitābehu bi-yemīnihi, fe-emmā şol kimse ki anuñ kitāb-ı a' mālî sağ eline virile; *fē-sevfē yuhāsebu hūsāben yesīrā*, pes 'an-ķarīb hēsāb olunur. Āsān hēsāb olunmağla münāķaşa ve muzāyaķasız; *ve yenķalibu ilā-ehlihi mesrūrā*, -ilā-'aşıreti'l-mu'minīn ev feriki'l-mu'minīn ev ehl fi'l-cenne mine'l-havv- ya' nī ol hēsābı āsān olan mü'min döner kendü ehli cānibine mesrūr olduğı hālde. Ehlden murād kendü 'aşıretinden mü'min olanlar ola. Yāhūd gürūh-ı ehl-i imān ola. Yāhūd cennette kendünün ehli olan u ğilmān ola; *ve emmā men ūtiye kitābehu verā'e zāhrihi*, -ey yu'tī kitābehu bi-şimālihi min-verā'i zāhrih ķīle tuğle yemnāhu ilā-'unķihi ve tece'al yusrāhu ve rā'a zāhrih- ya' nī ve ammā şol kimsenün ki nāme-i a' mālî verā-i zāhırından şol eline gele. Zīrā dimişler ki ehl-i cehennemün sağ ellerine boyunlarına bend olup şol elleri arķalarına çekilse gerekdür. Pes öyle olsa verā-i zāhırdan gelen nāme şol ele vāşıl olur; *fē-sevfē yed' ū şubūrā*, -yetemenni's-şubūr ev yeķūlu yā beşūrāhu ve huve'l-helāk- ya' nī anuñ gibi kimse şubūrî temennā ider; *ve yaşlā sa' irā*, ve efrūhte-i nār-i cehennem olur ve aña vāşıl olur. (KC160a)

Bu âyet-i kerīme süre-i Āl-i İmrān'dadur. Ya' nī bir gün ola ki niçe yüzler beyāz ola niçe yüzler siyāh ola. -*Ve beyāzu'l-vech ve sevādehu kināyetān 'an-zuhūri behcetü's-surūr ke'ebetü'l-havf fihi ve ķīle yüsem ehlul-haķķ bi-beyāzi'l-vechi ve ş-şahife ve eşrāķu'l-beşere ve sa' yu'n-nūr beyne yedihi ve bi-yemīnihi ve ehlul-bāpı bi-ezdādi zālike*- ya' nī beyāzu'l-vech ve sevādu'l-vech kināyetdür insānuñ vechinde behcet ü sürūr ve ke'ebet-i havf zuhūrından. (KC164a)

Aşağıdaki örnekte Arapça açıklama, gramer açıklamasıdır:

Fī-eyyāmin naħisātin, -cem'a naħse min-naħsin naħsā naķiz sa'di sa'dā- ya' nī naħsenün cem' idür. (KC154b)

Sabûhî yaptığı Arapça açıklamaların ardından Türkçe açıklamasını da koymuştur. Fakat bazı yerlerde Türkçe açıklamalara yer verilmemiş, Arapça haliyle kalmıştır:

-*Fe-senuhiyyehu li'l-hulletin elletī tū'dī ilā-yesri ve rāhātī ke-duğūlu'l-cenne*- ya' nī 'an-ķarīb biz aña müheyyā ve müyesser ķılaruz şol haşleti ki mü'eddī olur, -*li-yusrihi ve rāhātīhi duğūlun cennetihi ve na' imi āķiret*- gibi. (KC166b)

Arapça kullanımını alıntı manzumalarda da görebilmekteyiz. Manzum parça kendi diliyle verilmiş fakat herhangi bir açıklama yapılmamıştır. Aynı zamanda kime ait olduğu hakkında da bir bilgi paylaşılmamıştır.

Nitekim buyurmuşlardır. Şi'r:

Huz min-'ulūmī ve lā-tenzur ilā-'amelī
Vaṭlib bi-zālike veche'l-hāliķi'l-bārī
İnne'l-'ulemā k'eşcārīn lehā şemerun
V'ecni's-şimāre ve ḥalli'l-'ūde li'n-nārī (KC216a)

Tālib-i dünyā ve anuñ mālî vāfir itmesi ki her ne kadar mālî çok olsa Kārūn gibi seyr olmaz. Şi'r:

Da' i'l-hırşa 'ani'd-dunyā ve fi'l-'ayşī felā teṭma'
Ve lā-tevma' mine'l-mālī ammā tedrā limen tecma'
Fe-inne'r-rızķa maķsūmun ve sū'u'z-żanni lā-yenfa'
Faķirun kullu men yeṭma' ğaniyyun kullu men yeķna' (KC224a)

Farsça Kullanımı

Şerh edilen eserin orijinal dilinin Farsça olmasından kaynaklı, kaynak beyitler Farsça olarak alınmıştır, ardından açıklamaları verilmiştir. Bazı beyitler uzun uzun açıklanırken, bazı beyitler çok kısa bir şekilde açıklanmıştır, birkaç beytin ise hiç açıklaması yoktur:

Huffeti'l-cenne be-çe maḥfûf gešt (5:164)

Ya' nî cennet örtildi neyle örtildi su' âldür.

Bi'l-mekârih ki ez-û eẕzûd kešt (5:164)

Cevâbdur ya' nî şol nefse kerh görinen şeylerle örtildi ki anı işlemek ile mezra' -ı a' māl ziyâde olur ve cennete vâsıl olunur. Bu ḥadîş-i şerîfün mefhûmıdır ki Ḥazret-i Peygamber 'am. buyurdi:

Huffeti'l-cenneti bi'l-mekârih ve huffeti'n-nâri bi's-sehevât. Ya' nî cennet örtülüdür nefse kerh görinen şey'lerle ki anı işleyenler cennete vâsıl olurlar ve cehennem örtülüdür nefsün iştihâ itdügi şeylerden ki anı işleyenler cehenneme vâsıl olurlar. (KC126a)

Tâ ma' iyyet râst âyed z'ân ki merd
Bâ-kesî cuftest ki ü-râ düst kerd (5:745)

Ya' nî mürşid-i ḥaḳîkat-şinâsa bî'at idüp kendüni anuñ şöḥbetine qarîn ve ḥidmetine rehîn eylesek hemân ḥidmet-i Peygamber'e vâsıl olmuş gibisin. Zirâ mürşid, zamânınuñ peygamberi gibidür ki saña Ḥazret-i Peygamber'ün şerî'at ü ṭarîkat ü ḥaḳîkatın ta' lîm eyleyüp seni bir merd-i ḥaḳîkat-şinâs eyler. Pes ḥidmet-i Ḥazret-i Peygamber'e vâsıl olmuş gibi olursın. Maḥabbetün sebebiyle âḥiretde daḥı anlar ile ḥaşr olursın. Nitekim Ḥazret-i Sultân-ı Enbiyâ buyurur: *Men eḥabbe kavmen ḥuşire ma' ahum.* Ve yine buyurur: *Ente ma' a men aḥbebe.* Ve yine buyurur: *El-mer' u ma' a men eḥabbe.* Pes bu vücûhla ma' iyyet râst u şaḥîḥ olursa. (KC140a)

Çe saḳâye çe melik çe arselân
Çe ḥayâ çe dîn çe zühd ü ḥavf-ı cân (6:3958)

Ya' nî ne mütevezzâ ve ne pādşâh, ne pehlevân. (KC224b)

Şud derâz u k'û ṭarîḳ-i bâz gešt
İntizâr-ı şâh hem ez-ḥad guzešt (6:3960)

Uzun ve derik oldı ṭarîḳ-i rücu'. (KC224b)

Çünkü renc-i şabr ne-b'ved m'er turâ
Şarṭ ne-b'ved pes fûrû n'-âyed cezâ (5:584) (KC137a)

Farsça kullanımı kaynak beyitler dışında alıntı manzumalarda da görülmektedir. Şârih yine nereden alıntıladığını belirtmeden ve sonrasında herhangi bir açıklama yapmadan bu manzumalara yer vermiştir:

Beyt:

Ger ' ışḳ ne-būdî vü ḡam-ı ' ışḳ ne-būdî
Çendîn suḡen-i naḡz ki guftî ki şenūdî (KC114b)

Beyt:

Eger ez-cânib-i ma' şûḳ ne-bâşed meylî
Kûşîş-i ' âşîḳ-ı bî-çâre be-câyî ne-resed (KC209a)

Şârih *Mesnevî*'den şerhine dâhil etmediği bazı beyitlerin içinde var olan ve anlaşılmasının müşkil olduğunu düşündüğü kelimeleri ve anlamlarını metin arasında

vermiştir. Bu sırada da bazı açıklamaları Farsça yapmıştır. Bu kullanımlar da tıpkı şârihin Arapça yaptığı açıklamalar gibi, tüm nüshalarda bulunmamaktadır:

İğtirâf: Be-dest âb gereften (KC117a)

Şücün: Endüh-gîn u şâh şâh şuden-i suhen (KC118b)

Rûjed: Revîd (KC118b)

Müstec'iz: Câ'iz kunende (KC119a)

Türkçe Kullanımı

Metnin anlatım dili Türkçedir. Kaynak beyitlerden sonra, âyet/hadislerden sonra Türkçe açıklamalar gelmektedir. Türkçe bölümlerde de yoğun bir şekilde Arapça ve Farsça kelimeler mevcuttur:

Ma'nâ-yı Beyt: Hazret-i Mevlânâ buyururlar ki, çok şinâsâ vardır ki Hakk'ı bilüp anladıktan sonra yâ hased yâ bir garaž mâni' olup yüz çevirmişlerdür ve ol inkâr eyledükleri mâh anlara hışm eylemişdür. Şükrsiz oldukları için ve ol mâhuñ kadrin bilmedikleri için bu sebebdendir idi ki cân-ı 'azîz-i Sultân-ı Enbiyâ ki küffâr-ı bed-şikâl-i nâ-şinâsâ olup püşt ü pâ urdılar. Bilmiş anlanmış iken sonra itdiler. Bu sözümün haqîkatini bilmek isterseñ *lem yekûn* süresin oku. Tâ bilesin ki bu küffâr Hazret-i Peygamber'ün Tevrât'da ve İncil'de vaşfin okuyup aña ta' aşşuk idüp gâ'ibâne imân getürüp gelse mübârek cemâlin görsek, dirlerdi. Hattâ bir düşmenleri olsa Hazret-i Ahmed'ün ism-i şerîfin şefî' idinüp Cenâb-ı Hakk'dan feth taleb iderlerdi. Çün geldi inkâr idüp kâfir oldılar. (KC120b)

Sûre-i Bakara'da bu âyet-i kerîmeye işâretdür:

Ve iz kâle İbrâhîmu Rabbî erinî keyfe tuhyî'l-mevtâ kâle e ve lem tu'min kâle belâ ve lâkin li-yeŕma 'inne kalbî kâle fe-ŕuz erbe'aten mine't-ŕayri fe-şurhunne ileyke şummed'al 'alâ-kullî cebelin minhunne cuz'en şummed'uhunne ye'tineke sa'yen, va'lem enna'llâhe 'azîzun hakîm.

Ve iz kâle İbrâhîmu, zîkr eyle yâ Muhammed şol vakti ki İbrâhîm didi; *Rabbî erinî keyfe tuhyî'l-mevtâ*, -innemâ sâle zâlike li-başîr 'ilmuhu 'ayânen ve kile lemmâ kâle Nemrûd enâ eñi ve umît kâle lehu inne ihyâ 'u'llâh yeriddu'r-rûh ilâ-yedunhâ fe-kâle Nemrûd hel 'âynetu felem yuqaddirâni bi-ŕavli ni'am ve enteŕale ilâ-taŕrîri âhîr şumme se'ele rabbehu enne yuridu li-yuŕma 'inne kalbehu 'ale'l-cevâb enne su'ile 'anhu merre- ya'nî benüm perverdgarum! Baña göster nice ihyâ idersin mevtâyı. Hazret-i İbrâhîm'ün bu su'âli 'ilme'l-yakîn 'ayne'l-yakîn olmağdan ötürî idi ve ba'zılar dimişler ki kaçan Hazret-i İbrâhîm *rabbîyelleŕi yuhyî ve yumîtu*, ya'nî benüm Rabbüm şol Allâh'dur ki hayâtı ve mevti halk ider cesedlerde didüğü vakt; *kâle ene uhyî ve umîtu*, -bi'l-'afvi 'anil-katîl- Nemrûd didi ki ben dağı ihyâ ve imâtiye kâdirüm. Bir mücrimi katlden 'afv idüp birin katil itmekle. Hazret-i İbrâhîm didi ki: Tağkîken Hakk Ta'âlâ'nuñ ihyâ itmesi ruhı bedene red itmekledür. Nemrûd didi: Sen mu'âyene gözünle gördün mi? Hazret-i İbrâhîm ni'am gördüm dimege kâdir olmadı. Gayrı tağrîre intikâl eyleyüp sonra Hakk Ta'âlâ'dan diledi ki nice ihyâ ider göstere. Tâ ki kalbî muŕma'in ola. Eger Nemrûd bir kerre dağı şorarsa: Belî gördüm, diyü cevâb vermek kâbil ola. *Kâle e ve lem tu'min*, -bi-enni kâdir 'ale'l-ihyâ' bi-i'âdeti't-terkîbi ve'l-hayât kâle lehu zâlike ve kad 'alime innehu a' refen-nâs fi'l-imâni li-yucibe bimâ ecâbe fe-ya'lemi's-sâmi'üne garağahu- ya'nî Hakk Ta'âlâ didi: Yâ İbrâhîm sen inanmadun mı ben ihyâya kâdir olduğuma, i'âde-i terkîb ü hayât itmekle. *Kâle belâ ve lâkin li-yaŕma 'inne kalbî*, -iy belâ ementu ve lâkin se'elet li'uzîde başîrehu ve sükûnu kalb li-mużammeti'l-'ayân ile'l-vaŕhi ve'l-istidlâl- Hazret-i İbrâhîm didi: Belî yâ Rab, inandum. Velâkin taleb eyledüm başîret ü sükûn-ı kalb yöninden ziyâdelikten ötürî ve 'iyan u müşâhede vaŕhi u istidlâl üzere munzam olmağ için. *Kâle fe-ŕuz erbe'aten mine't-ŕayri*, Hakk Ta'âlâ buyurdu: Pes kuşlardan dört kuş al, didi. Ol dört murğun biri tãvus ve biri bağ ve biri ğorûs ve biri ğurâbdur. Bu dört murğı öldürmekden murâd nedür ve anlarun tekrâr ihyâ olmaları neden kinâyedür, Hazret-i Mevlânâ *Meşnevî-i Şerîfde* tafşil üzere beyân buyururlar. *Fe-şurhunne ileyke*, -fe-emiluhunne ve izmumuhunne ileyke li-nâmmelhâ ve ta'rife şânehâ li-ellâ yulebbise 'aleyke ba'de'l-ihyâ- ya'nî ol kuşları cem' eyle ve zâm eyle kendüne tâ te'emmül idesin ve bilesin şânlarını -ŕarâ'a Ħamre ve Ya'kûb fe-şurhunne bi'l-kesri ve humâ luğatân ve ŕari'e fe-şurhunne bi-zîmmi's-şâd ve kesrihâ müşeddeti'r-râ men şarrehu

yuşarrehu ve şarra izā cem'a fe-şurhunne mine't-taşırye ve hiye'l-cem' eydā-. *Summec'al*, andan şoñra sen eyle; 'alā-kulli cebelin, her cebelūñ üzerine; *minhunne cuz'en*, -iy şumme cuz'ihunne ve farraq eczāhunne 'ale'l-cibālî elletî bi-ḥazretike kîle kânet erba'a ve kîle seb'a- ya'nî ol kuşların eczāsın tamām mertebe şahk eyledükden şoñra cüz cüz eyle ayur ve her cüz'ini ḥuzūruñda görinen tağların üzerine vaz' eyle, ba'zılar dört tağdur, dimişler ve ba'zılar yididür, dimişler. *Summed'uhunne*, -kul lehun ta'aline bi-izni'llāhi Ta'ālā- andan şoñra anları da'vet eyledi ki gelūñ Allāh Ta'ālā'nun izniyle. *Ye'tineke sa'yen*, -sā'iyātun musri'āt tayyarānen ev meş'i'en- ya'nî saña geleler sa'y idici ve sür'at idici oldukları ḥâlde tayerān itmekle yāḥud meş'i itmekle. -Revî innehu emare bi-en yezbeḥahā yentife rişehā ve yaḳaṭa'ahā fe-yumseke ru'usehā ve yuḥliṭe sā'ir eczā'ihā fe-teuvezzi'hā 'ale'l-cibālî şumme yunādiḥunne fe-fa'ale zālik fe-ce'ale kul cuz'i yaṭîr ile'l-āḥîr ḥattā şāra cuşseten şumme aḳbelenne fenzamemmen ilā-ru'usihunne- ya'nî şöyle rivāyet olunmuş ki Ḥazret-i İbrāhîm'e emr oldu ki, bu dört kuşı boğazlayup yeleklerin yolup ḳaṭ' eyleyüp ve başların kendü yanında alıḳoyup sā'ir eczāların birbirine ḥalt eyleyüp cibāl-i erba'a üzerine tevzi' eyleye ve andan şoñra anlara çağırıp gelūñ Allāh'ın izniyle diye. Pes Ḥazret-i İbrāhîm çün emri yirine getürdi. Ol kuşlara çağurdu. Anı gördiler ki eczālar biri biri tarafına uçmağa başladı. Her cüz kendü eczāsına muttasıl olup cüşşeler kāmîl oldukdan şoñra Ḥazret-i İbrāhîm cānibine sa'y idüp geldiler. Başlarına munzam oldılar. *Va'lem enna'llāhe 'azizun ḥakîm*, ve dahı sen bil yā İbrāhîm ki taḥḳîken Allāh Ta'ālā ḳadirdür, 'aciz degüldür. Her ne dilerse ider ve ḥikmet-i bālîḡ şāḥibidür. (KC121b)

Yukarıdaki örnekte görüldüğü gibi, önce âyetin tamamı orijinal haliyle verilmiştir. Daha sonra âyet parça parça açıklanmaya başlanmıştır. Âyetin her parçasından sonra önce Arapça bir açıklama, ardından Türkçe bir açıklama gelmektedir. Türkçe açıklanan bu kısımda bir kıssa anlatılmaktadır. Bu yüzden de oldukça anlaşılır bir dille yazılmıştır.

Eser edebî kaygılar taşımamaktadır. Bunun sonucu olarak, Türkçe bölümlerde çok fazla seci ve sanat görebilmek mümkün değildir.

İhtiyârât-ı Sabûhî'nin sebep-i teşrihinde “*ṭālibān-ı mübtedîye fehmi āsān ola*” ifadesi geçmektedir. Eserde Arapça açıklamaların yer alması, bu talebelerin belli bir hazırbulunuşluğa sahip olduğunu, belli bir eğitimden geçtiğini göstermektedir. Türkçe kısımların daha sade bir üslupla yazılması da yine hedef kitlenin metni daha iyi anlaması amacına hizmet etmektedir.

3.3.2. Cümle Bilgisi

İhtiyârât-ı Sabûhî'nin sebep-i teşrihinde “*Ba'zı ihvān-ı şafā ve ḥullān-ı vefā ibrām u ilḥāḥ eylediler ki Meşnevî-i Şerîf'de vāḳı' olan āyāt u ehādişüñ ve 'Arabî ebyātun tefsirin ve ba'zı müşkil olan ebyātın icāz u ihtişār üzre Türkî 'ibāretle şerḥ eyleyem, tā ki ṭālibān-ı mübtedîye fehmi āsān ola.*”(KB2a:17) şeklinde bir açıklama mevcuttur. Buradan yola çıkarak şârihin amaçlarından biri de talebelerin *Mesnevî*'yi daha iyi anlamalarını sağlamaktır. Bu sebeple şârih daha çok konuşma diliyle eserine yön vermiştir. Bu amaç doğrultusunda cümle çeşitliliği oldukça fazladır.

Devrik Cümleler

Eserin geneline bakıldığında devrik cümlelerin oldukça dikkat çekici olduğu görülmektedir. Bu kullanım şekli doğaçlama bir konuşmayı andırmaktadır. Şârih bu bölümlerde aklındakileri, belli bir sırayla değil de aklına geldiği şekliyle anlatmıştır.

- Ya' nî nazar eyle Allâh Ta' âla'nuñ rahmetinüñ âsârına ki nice ihyâ ider arzı mevtinden soñra. (KC98b)
- Ya' nî Hâzret-i 'İsâ Hâkķ Ta' âla'nuñ ta' lîmi ile nâţık geldi vücûda. (KC111a)
- Tâ yetişesin nüfûs-ı mü'minîn hûrîlerle tezevvüc olunduķları maķâm-ı a' lâya ki cennetu'l-me'vâdur. (KC113b)
- Ya' nî sen şol kimseyi gördüñ mi nehy ider bendeyi namâz kıldıķı vaķt. (KC147b)
- Yâhûd Hâzret-i Muḥammed'üñ nübüvveti üzerine şâhid yeter mu' cizât izhâr itmekle. (KC175a)
- Emrden murâd pedersiz ve mâdersiz halk eyledügi Hâzret-i Âdem ü Hâzret-i 'İsâ 'aleyhüma's-selâm gibi. (KC187b)

Kurallı Cümleler

Eserde çoğunlukla kurallı cümleler kullanılmaktadır. Yani özne, nesne, yüklem sıralamasına uyulmuştur. Kurallı cümlelerin genellikle çok uzun olmadığı, kısa tutulduğu görülmektedir.

- Çün hâne-i vücûduñı ḥarâb idüp anuñ altında medfûn olan gence vâşıl olmaduñ, mezdûñ yokdur. Zîrâ kâr itmeyene mezd virmezler. *Leyse li'l-insânî illâ mâ se' â* buyurmuşdur. (KC108b)
- Bize duḥânsız ol âteşde olmaķ hoşdur. Ya' nî istidlâlsiz şâni'e vâşıl olmaķ yegdür. (KC134b)
- Hâzret-i Mevlânâ ḳaddesa'llâhu sırrehu da' vet-i Hâzret-i Nûhı toķuz yüz yıl didiler. 'Aded ḳaşd eylemediler. Hemân anuñ da' vetinüñ keşretin murâd eylediler. (KC186a)

Eksik/Bozuk Cümleler

Metin içerisinde bazı cümlelerin eksik ya da bozuk olduğu görülmektedir. Bu cümlelerin bazılarında özne ile yüklem uyumsuzluğu, bazılarında yüklem unutulduğu veya eklerin eksik kullanılmasından kaynaklanan anlam bozuklukları olduğu tespit edilmiştir:

- Ya' nî nefis ü hevâ marâzına mübtelâ olan bî-çäreleri ṭabîb-i ḥâzık emrâz kılup olan mürşid-i kâmile vâşıl idicidir. (KC83b:9)
- Dünyâ dostları senden yüz döndürseler sen şükr ile ' âķıbetü'l-emr ideceklerin evvelinde itmiş oldılar. (KC157a:11)
- Cem' iyyet bâṭın olmazsa, cem' iyyet şüret-i bâṭıldur. (KC217a:13)
- Süleymân'dan gayrısını bu mezkûrlarda Dâvûd'a ḳâ'im-maķâm olmadı. (KC225a:18)
- Allâh buyurduķı yola gitmezler, ehl-i Hâkķ' uñ naşîḥatin işitmezler. (KC140b:10)
- Bu âyet-i kerîme maẓmûn-ı şerîfinden fehîm olındı ki bir kimse gayrı cinsiyle ḥabs olunmaķ ' azâb-ı elîmdir. (KC141b:4)

"İllâ" Kullanımı

Eserin içerisinde bolca âyet ve hadis bulunmasından, Arapça beyitlerin yer almasından dolayı Arapça cümlelere sıkça rastlanmaktadır. Şârih, bu Arapça cümlelerden

kaynaklandığını düşündüğümüz "illâ" kelimesiyle cümleler kurmaktadır ve bu cümleler sayı bakımında oldukça dikkat çekicidir. Toplamda 48 tane illâ'lı cümle bulunmaktadır ve bu kullanımların büyük çoğunluğu önündeki Arapça ifadeyi açıklamak amacıyla yazılmıştır:

Ve lâ-yekûnu illâ mâ yurîdu. Ve hiç 'âlemde bir şey' olmaz **illâ** şol şey' olur ki aña Allâh Ta'âlâ'nun irâdeti ta'alluk eyleye. (KC84b)

Fe-lâ-ye 'murunî illâ bi-hayrin, pes baña emr eylemez **illâ** hayra emr ider. (KC129b)

Lâ-yemessu zâke **ille't**-tâhirün (5:379)

Ol cur' aya mess idemez, **illâ** tâhir u mu'tahher olanlar. (KC131b)

İN HUV E İLLÂ VAHYUN YÜHÂ ya' nî degüldür **illâ** vahydür ki Hâzret-i Peygamber üzerine(10) vahy olunur. (KC155b)

Anuñ-çün toymaz ve bir ma' nâ dağı budur ki taḥḳīken mü'min yemez, **illâ** helâlden yir ve ḥarâmdan ve şübheden şakınur. (KC123b)

Ḥattâ diyeler ki taḥḳīken biz degülüz **illâ** fitneyüz. (KC138b)

Ya' nî taḥḳīken Allâh Ta'âlâ'dan korkmaz, **illâ** 'ulemâ-i billâh (16) olanlar qorqarlar. (KC183b)

"Ki"li Cümleler

Tıpkı illâ kelimesiyle kurulan cümlelerin Arapça cümlelerin etkisiyle yazılmış olması gibi ki'li cümleler de Farsça'nın etkisiyle metinde yer almaktadır:

Ne dirsiz, ne tedârik idelüm, didükde kendünün ḥıdmetinde olan üç yüz otuz kimse **ki** her birinün ḥıdmetinde on biñ âdem varıdı, (KC92b)

Fe-ammâ şol kimseler **ki** imân getürdiler; (KC100a)

Buyurdılar ki mev'tâ didigüm aġniyâdur **ki** taḥşil-i dünyâya ve maḥabbet-i mâsivâya gönül virmişlerdür. (KC101b)

Ol 'azîmu'l-hulḳ **ki** kuvvet-i rûḥâniyyet-i Muḥammedîdür **ki** şaflar yırtıcıdur. (KC119b)

Ân **ki** ez-cü'e'l-baḳar ü mî-tapîd

Hemçü Meryem mîve-i cennet bi-dîd (5:285)

Ol kimse **ki** cü'e'l-baḳardan ıztırâb çekerdî, Hâzret-i Meryem gibi yanında mîve-i cennet gördi. (KC129b)

Ol ni'metler **ki** ben sizün üzeriñüze kemâl-i keremümden a'tâ kıldum, fîkr eyleñ ve ol ni'metlerün şükriñe kıyâm gösterün. (KC147b)

"Yani"li Cümleler

Şârih cümlelerinde açıklamalar yapacağı zaman "yani" kelimesi ile cümleye başlamaktadır. Eser bir şerh metni olduğu için bu tarz cümlelere oldukça fazla rastlanmaktadır. Bu cümleler art arda da görülebilmektedir:

Vellezîne âmenü, nebî üzere ma'tûfdur. Ya' nî ve dağı şunları da ḥacl u rüsvâ eylemez ki imân getürdiler. Ya' nî mü'minleri de rüsvâ eylemez. (KC93a)

Ol beni ḥıfz ider şudan ya' nî ġarḳ olmaḳdan; (KC115b)

Mî-fezâyed der-vesâ'it felsefî

Ez-delâ'il bâz ber-'akseş şafî (5:569)

Ya' nî felsefî vesâ'itde delâ'il ziyâde ider ammâ taşfiye şâhibi olan 'ârif-i kâmil bunun ḥilâfıncadır ki anuñ 'ilmi vâstıasız ve delil ü bürhânsız ma'lûma vâşıldur. (KC134b)

Şârih bazen Arapça bir ifadeden sonra, onu açıklamak/tercüme etmek için yani ile başlayan cümleler kullanmıştır:

Yuğıllu bihi keşiren, ya' nî ol Qur'an'da olan meşel ile idlâl eyler Allâh Ta'âlâ çok kimseleri

Et-tecâfi 'an dâri'l-gurûr ya' nî dünyâdan ırağ olmak. (KC111b)

Vestefziz, -iy istihfaf- ya' nî yirinden depred ve tayandır. (KC129b)

Diğer Kullanımlar

Eserin bir yerinde de cümle tekrarı görülüyor. Fakat bu durumun şârihten kaynaklanmadığı, müstensihden kaynaklandığı düşünülmektedir:

Dünyâda seyfden ve âhiretde 'azâb-ı cehennemden sâlim olmağlığınuzı mutažammın olduğı için ve dahı iki menzilün hayrlusın mutažammın olduğı için, ya' nî cennete dâhil olmağnuzı mutažammın olduğı için, ya' nî cennete dâhil olmağnuzı mutažammın olduğı için ... (KC182b)

Âyet açıklamaları yapılırken, parça parça verilen âyetlerin hemen ardından parça parça verilerek tamamlanmış cümleler görülmektedir.

Kullema ulkiye fiha fevcun, her bâr ki ilkâ olınsa ol nâr-ı cehenneme bir cemâ'at; *se'elehum hazenetuhâ*, cehennemün hâzinleri anlara serzeniş idüp dirler; *elem ye'tikum nezîr*, size bu 'azâbdan inzâr ider peygamber gelmedi mi; *kâlû belâ kad câ'enâ nezîrun*, dirler ki belî tahkîken bize nezîr geldi; *fe-kezzebnâ ve kulnâ*, pes biz tekzîb eyledük ve didük; *mâ nezzela'llâhu min-şey'in*, Allâh Ta'âlâ indürmedi siz haber virdüğünüz şeylerden bir şey'; *entum illâ fi-dalâlin kebîr*, siz degülsiz iy peygamberler illâ büyük dalâlet içindesiz didük; *ve kâlû*, ve dahı kâfirler diyeler; *lev kunnâ nesme'u*, eger peygamberlerün kelâm u naşihatlerin sem'-i kabülle ısgâ itmiş olayduk; *ev na'kulu*, yâhud mażmûn-ı kelâmlarını te'emmül ü te'aşkûl itmiş olayduk; *mâ kunnâ fi-aşhâbi's-sa'ir*, olmazduk aşhâb-ı sa'ir ve ehl-i cehennem 'idâdına dâhil olmazduk, diyeler. (KC106a)

Eserin geneline bakıldığında cümlelerin çok da özenli seçilmediği görülmektedir. Devrik cümleler, eksik ögeli cümleler, anlatım bozukluğu olan cümleler sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Bu durum bizde şârihin eserini, sanki günlük konuşma diliyle yazdığı izlenimini uyandırmıştır. Aslında bu şerhin, talebelere verilen *Mesnevî* derslerinden oluşturulduğu düşünülürse bu cümle kurulumları garipsenmemelidir.

3.3.3. Seci Kullanımı

Seci, mensur metinlerdeki ifade parçalarının sonlarının aynı kafiye veya aynı vezinde olmasıdır. Edebî bir sanat olan seci, söyleyişe güzellik ve akıcılık kazandırır. Şiirdeki kafiye ile aynı kabul edilebilir.

İhtiyârât-ı Sabûhî edebî kaygılardan uzak yazılmış bir eser olmasına rağmen eser içerisinde az miktarda secilere rastlanmaktadır:

Hzret-i Mevlânâ kıddesa'llâhu sırrehu'l-'azîz çün bostân-ı şarâb-ı ezvâk-ı **ilâhî** ve şâribân-ı sağrâk-ı nâ-**mütenâhî** olan gürûha nâzar eyledi ve bu devlet-i **ebed** ü sa'âdet-i **sermed**den mahrûm olan nâ-murâdlara nâzar eyledi. (KC177a:16)

Şarāb-ı arzū-yı nefis ü **hevā** ve ālā'ış-i ḥubb-ı **dünyā** ve 'alā'ik-ı kuyūd-ı **māsivā**-ile gözlerimiz sekrān oldı. (KC177b:2)

Nehr-i Fırāt-ı 'afv-ı **ilāhī**de, çeşme-i muğtesel-i rahmet-i nā-**mütenāhī**de gusl idüp zāhiren ve bāṭinen pāk olurlar. (KC184b:3)

Māh-ı āsmān-ı **vefā** ve šāh-ı çār-bāliš-i 'ālem-i **ıstıfā** Ḥazret-i Muhammed **Muṣṭafā** 'am. buyurdı: (KC197b:1)

Ya' nī ārzū-yı nefis ü **hevā** ve shehevāt u ḥubb-ı **dünyā** ve telbīs-i (14) iblis-i pür-**belā** (KC202b:13)

Belki müstaḥlef 'aleyhūn kuşurından ötürüdür ki vāsıtasız qabül-i feyz-i **Rabbānī** ve telaqqī-i evāmīr-i **Subḥānī** itmege kâdir degüldür. (KC206a:17)

Örneklerin fazla olmaması secinin belirleyici bir üslup özelliği olarak karşımıza çıkmasa da şârihin edebî zevkini yansıtmaları bakımından önemlidir.

3.3.4. Atasözlerinin Kullanımı

Mensur eserlerde, eserin türüne göre, anlatılmak istenen düşüncüyü en kısa ve etkili şekilde anlatmak için kullanılan darb-ı mesellere *İhtiyârât-ı Sabûhî*'de de rastlamaktayız.

Var olan darb-ı mesellerden üç tanesi Arapça'dır. Bu örneklerin ikisinde Arapça verilen darb-ı meselin hemen ardından Türkçe açıklaması verilmiştir. Diğerinde ise önce bir açıklama, ardından açıklamaya uygun atasözüne yer verilmiştir:

El mulku akîm:

Bu bir **meşeldür** ki dirler *el-mulku* 'akîm ya' nī mülk toğırıcı degüldür. (KC133b)

El-kelâmu zu-şucûn ve'l-kelâmu bi-cerri'l-kelâm:

Fî-şucûnin cerrehü cerru'l-kelâm (6:1598)

İşâretdür 'Arab'ıñ bu **meşeline** ki: *El-kelâmu zu-şucûn ve'l-kelâmu bi-cerri'l-kelâm*. Ya' nī kelâm dallu budaklıdur birbirin çeker. (KC201b)

Ba'de harâbu'l-Basra:

Başra'nuñ ve Müşul'uñ yakılup ḥarāb olmaqlığdan öñdin ya' nī ihtiyāt ile benüm ḥaqqumda ḥarāblıq vākı' olmazdan öñdin, yoḥsa soñra ağladuğın fā'ide virmez. *Ba'de ḥarābu'l-başra* **darb-ı meşeldür**. (KC192b)

Bir adet Türkçe ve bir adet de Farsça atasözüne rastlanmaktadır:

Gecenin kelâmını gündüzün kelâmı mahveder:

Gicenüñ kelâmını maḥv eyler gündüzüñ kelâmı dimekdür. Bu kelâm lisân-ı 'Arab'da darb-ı meşeldür. (KC107a)

Mevt-i ahmez:

Aḥmez bir câneverdür ki deryâda olur. Ayakları yokdur. Deryâ mevc urup anı kenâra atar. Gâh olur ki bir mevc daḥı gelüp anı deryâya şalar ve gâh olur ki mevc gelmez intizârla kenârdā helāk olur. Ol sebebdēn darb-ı meşel olup intizâra mevt-i aḥmez dirler. (KC165b)

Şârih bir başlık ve bir âyetten yola çıkarak, darb-ı mesel kullanımıyla ilgili bazı düşüncelere yer vermektedir. Allâh'ın çok küçük ve kötü bir şeyle mesel darp etmekten

utanmayacağını, evliyâullâhın da Allâh'ın ahlakıyla ahlaklanmasından dolayı onların da utanmayacaklarını fakat aşağı/alçak şeyle darb-ı meşel etmenin fitne ve imtihan olduğunu belirtmiştir.

... ya'nî Allâh Ta'âlâ istihyâ eylemez her kankı meşel olursa darb eylemekden. ... Pes Allâh Ta'âlâ bu âyet-i kerîme ile anların inkârın red eyledi ki taḥkîken Allâh istihyâ itmez *be'ûḍaten* ile darb-ı meşel itmege. (KC170a)

Allâh Ta'âlâ istihyâ eylemez *be'ûḍaten* ve *be'ûḍatenden* aḥḳar ve erzelin daḥı darb-ı meşel eylemekden istihyâ itmez. ... Pes çün 'âdet-i Allâh'da meşel irâd eylemek varmış ve her ne meşel olursa ve her ne kadar ednâ şey' olursa anuñla darb-ı meşel itmekden istihyâ eylemezmiş. Evliyâ'u'llâh daḥı *taḥallaḳû bi-aḥlâḳi'llâhi* maẓmûniyla 'âmil olup her ne şey'le olursa meşel irâd itmekden istihyâ itmezler. Zîrâ ednâ şey'le darb-ı meşel itmek fitnedür ve imtiḥândur. (KC170b)

Görüldüğü gibi şârih nadir olarak atasözlerine yer vermiştir. Bu azlıktan dolayı üslubu belirleyen unsurlar içinde değerlendirmek yerine üsluba akıcılık kazandırdığı söylenebilir.

3.3.5. Şerh Edilmeyen Beyitlerdeki Kelime Anlamı

İhtiyârât-ı Sabûhi'nin tenkitli metni hazırlanırken metnin anlam bütünlüğüne uymayan kelimeler tespit edilmişti. Daha sonra bu kelimelerin şerh edilen beyitlerin arasında kalan ve metne dâhil olmayan beyitlerin içinde geçtiği anlaşıldı.

Bu kelimeler genellikle ya bir beytin açıklamasından hemen sonra gelmektedir;

Şıbgata'llâh gâh pûşide kuned (5:101)

Şıbgata'llâhi ve *men aḥsenu mina'llâhi şıbgâten* maẓmûn-ı şerîfince gâh olur ki Ḥaḳḳ Ta'âlâ'nun boyası bir şey'i pûşide ve nâ-bedîd eyler, göstermez ol şey'ün taḥtında bir zuhûr idecek ḥikmet olursa.

Ḥabt: Sehv eylemek ve helâk olmak ve azgün olmak. (KC123b)

Tâ der-endâzed usûden ke'l-cibâl (5:3871)

Usud ve usûden seddûn cem'idür. Tâ ki çâha bırağa dağlar gibi arslanları.

Ṭalel: Cerv-i cism

Ḥâvendgâr: Ḥudâvendgâr

Zehaḳ: Bulûğ

'Ulûḳ: 'Alaḳa

Hicâl: Cem'-i ḥecle perde ve gerdek-ḥâne (KC181b)

Ya da bir başlığın altında sıralanmaktadır:

DA'VÂ KERDEN-İ TÜRK-İ İSTANBULİ ya'nî Frengî

Taḥşîrât: Noḳşân kerdn

Açî: Pâdşâh u emîr

Muḡtedâ: Ğidâ

Mûlehe: Ḥayrân

Kird u mûrd: İḥâṭa kunende

Dâd dâd: 'Aṭâ virdi

BEYÂN-İ ÂN Kİ Bİ-KÂRÂN U EFSÂNE-CÜYÂN MİŞL-İ ÂN TÜRKEND

Mî-tûlî: Derd mî-keşî
Terbî'ât: Evzâ' -ı felekiyye
Taḥşîr: Nokşân
İrtikâş: Lerziden ez-beliyyât u nekebât-ı rûzgâr
Nâ-pervâ: Bî-bâk ez-şedâ'id

CEVÂB DÂDEN-İ KÂZİ ŞÜFÎ-RÂ

Münhetik: Perde derende

Anlamı verilen kelimeler Arapça ve Farsça'dır. Açıklamaları ise Türkçe ve Farsça yapılmaktadır.

Şârihin amacı içinde âyet/hadis bulunan beyitlerle, müşkil beyitleri açıklamaktır. Aynı zamanda talebelerinin *Mesnevî*'yi anlamasını kolaylaştırmaktır. Bu sebeple şârihin uygun gördüğü beyitleri şerhine dâhil ederken, uygun görmediği beyitlerdeki anlamı müşkil olan kelimeleri de -talebelerinin anlaması için- metne dahil etmiş olabileceği düşünülmektedir.

4. İHTİYÂRÂT-I SABÛHÎ'NİN METNİ

4.1. Nüshalar ve Nüsha Tavsifleri

Sabûhî Ahmed Dede'nin *İhtiyârât-ı Sabûhî* adlı eserinin tenkitli metnini oluşturmak için eserin nüshaları tespit edilmiş ve 13 nüshaya ulaşılmıştır. Bu nüshalar şunlardır:

1. Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi 2084 Nolu Nüsha (KA)
2. Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi 2085 Nolu Nüsha (KB)
3. Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi 2086 Nolu Nüsha (KC)
4. Süleymaniye Kütüphanesi Pertev Paşa Türkçe Yazmalar Bölümü 228 Nolu Yazma (SP)
5. Süleymaniye Kütüphanesi Hasan Hüsnü Paşa Türkçe Yazmalar 606 Nolu Yazma (SH)
6. Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi Türkçe Yazmalar 1310 Nolu Yazma (SE)
7. İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi NECTY01495 Nolu Yazma (İÜ)
8. Ankara Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu 06 Mil Yz B 935/1 ve 935/2 Kayıtlı Yazma (AM)
9. Sivas Ziya Bey El Yazmaları Kütüphanesi 297.7/15503 Nolu Yazma (SZ)
10. Sadberk Hanım Müzesi Hüseyin Kocabaş Kitaplığı 446 Nolu Yazma (HK)
11. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yazma Eserler Bölümü Mustafa Con A Koleksiyonu 129 Nolu Yazma (AÜ)
12. Kahire Hidiv Kütüphanesi 8568 Nolu Yazma (KH)
13. Ankara Adnan Ötügen Kütüphanesi 440 Nolu Yazma (AÖ)

Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi 2084 Nolu Nüsha

Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar bölümünde 2084 numarada *İhtiyârât-ı Mesnevî* adıyla kayıtlıdır. Eser 304 varaktır (ekleriyle birlikte 312 jpeg dosyası mevcuttur). Nüsha içerisinde *Mesnevî*'nin 1. cilt (99 varak), 2. cilt (58 varak), 3. cilt (50 varak), 4. cilt (24 varak), 5. cilt (40 varak) ve 6. ciltlerine (33 varak) ait şerhler yer almaktadır.

Eserin başı: *Bismillâhi'r-raḥmāni'r-raḥîm Ḥamd [u] sipās-i bî-kıyās mer ān ḥālîk-ı 'arz u semā vü nās-râ ki be-ḥiṭāb-i innî cā' ilun fî'l-arḍı ḥalîfeten*

Eserin sonu: *es-seyyid el-ḥāc Meḥmed Nūrî el-Mevlevî Şeyḥ-i zāviye-i Mevleviyye bi-ḥamdî niyyeti'n-Nebî şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem. Sene 1249*

İstinsah tarihi 1249'dur. Müstensihi Mehmed Nûrî El-Mevlevî'dir.

Nüsha miklepli, zencirekli, meşin ciltlidir.

Eser 210x170 228x109mm ebatlarındadır. Her sayfada 26 satır bulunmaktadır. Talik yazı türü ile kaleme alınmıştır.

İlk iki sayfa altın sarısı yaldızlı cetvelle, diğer sayfalar kırmızı cetvelle çevrilidir.

Nüsha içerisinde *Mesnevî*'den alınan başlıklar, *Mesnevî*'den alınan beyitler ve başka şairlerden aldığı manzumeleri belirtmek için manzumenin önüne eklediği beyt ve nazm gibi ibareler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Âyet ve hadisler siyah mürekkeple yazılmıştır.

Zahriyede eserin adı "*İhtiyârât-ı Şabûhî Dede*" olarak kırmızı kurşun kalemle yazılmıştır. Daha sonra: "*Müntehabât-ı Meşnevî-i Şerîf şerhi. Aşlen İhtiyârât-ı Şabûhî Dede. Altı cildüñ münteḥabâtı bir yirde. Türkçe. Satır: 26. Yazan: Medîne-i Münevvere Mevlevîhânesi şeyhi Hâcî Mehmed Nûrî Dede. Cild: muḳavvâ üzerine meşîn. Tûl: 21. Arzı: 18. Sene: 1249*"

Yine eserin zahriyesinde biri yuvarlak formda diğeri kare formda iki adet mühür bulunmaktadır. Her iki mührün arasında "*min-ketebe el-fâķir es-seyyid Muḥammed Sa'îd 'an-sulâle-i Ḥazret-i Mevlânâ ḳuddise sırruhu'l-'a'îlâ 25 Şafer 1250*" ifadesi yer almaktadır.

Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi 2085 Nolu Nüsha

Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar bölümünde 2085 numarada *İhtiyârât-ı Mesnevî* adıyla kayıtlıdır. Eser 221 varaktır (Ekleriyle birlikte 226 jpeg dosyası mevcuttur). Nüsha içerisinde *Mesnevî*'nin 1. cilt (138 varak) ve 2. ciltlerine (82 varak) ait şerhler yer almaktadır.

Eserin başı: *Bismillâhi'r-raḥmâni'r-raḥîm Ḥamd [u] sipâs-i bî-ḳıyâs mer ân ḥâlîķ-ı 'arz [u] semâ vü nâs-râ ki be-ḥiṭâb-i innî cā' ilun fi'l-arḳı ḥalîfeten*

Eserin sonu: *Zîrâ bârân nâzil olmasa mezra'lar ser-sebz olup vücûda gelmez. Temmetü'l-cild-i şânî bi-'ani'l-meliki'l-Vehhâb*

İstinsah tarihi ve müstensihi belli değildir.

Miklepli, üstü kâğıt, sırtı ve kenarları meşin, kâğıt kaplı mukavva ciltlidir.

Eser 287x175 212x127mm ebatlarındadır. Her sayfada 19 satır bulunmaktadır. Nesih yazı türü ile kaleme alınmıştır.

Nüsha içerisinde *Mesnevî*'den alınan başlıklar, âyetler ve hadisler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Beyitler siyah mürekkeple yazılmış ve üstü kırmızı mürekkeple çizilmiştir. Siyah mürekkeple yazılmış olan âyet ve hadislerin bazılarının üstü de kırmızı

mürekkeple çizilmiştir. Bu durumda bu nüshada kırmızı mürekkep kullanımında bir düzen yoktur, denilebilir.

Eserin zahriyesinde kırmızı kurşun kalemle şöyle yazılmıştır: "*İhtiyârât-ı Şabûhî Dede: Münteḥabât-ı Meşnevî-i Şerîf şerḥi. Cild-i evvel ü sâni. Türkçe. Satır: muhtelif. Muḳavvâ üzerine ḳâğıd. Tûl: 21 arzı 18*"

Eserin zahriyesinde "*Güzelceḥişârî Dervîş Eşref*" ibaresinin hemen altında el-Mevlevî Eşref yazılı bir mühür ve altında Arapça bir bölüm yer almaktadır. Bu Arapça kısmın tercümesi şu şekildedir: "*Bu mübârek kitabı, fukarânın en zayıfı Sabûhî Dede, Hazreti Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin (kaddesa'llâhu teâlâ sırrehu'l-azîz) mübarek kabrinde, hicrî 1050 senesinde, Hazret-i Hüseyin Çelebi Efendi'nin (Allâh hilafetinin gölgesini talebelerinin üzerine yaysın) hilâfeti zamanında, satılmamak, hibe edilmemek, bu şerefli makamdan çıkarılmamak ve talebelerinden men edilmemek şartı ile vakfetmiştir.*" Buradan yola çıkarak, bu nüshanın Sabûhî Ahmed Dede tarafından verildiği görülmektedir. İstinsah kaydı olmaması ve bizzat Sabuhi Ahmed Dede tarafından vakfedilmiş olması nüshanın müellif hattı olabileceğini düşündürmekle beraber bunu ispatlayacak herhangi bir ibare de yoktur. Ayrıca diğer nüshalarda bulunup da bu nüshada eksik olan beyit açıklamalarını da içeren bölümler olması bu ihtimali zayıflatmaktadır. Bir başka ihtimal de bu nüsha müellif hattı olsa bile zaman içerisinde başka beyitleri de şerh etme ihtiyacından kaynaklı daha yakın tarihli müellif hatlı başka bir nüsha olabileceğidir. Bu sayfanın hemen altında bir mühür daha bulunmaktadır.

Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi 2086 Nolu Nüsha

Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar bölümünde 2086 numarada *İhtiyârât-ı Mesnevî* adıyla kayıtlıdır. Eser 230 varaktır (ekleriyle birlikte 239 jpeg dosyası mevcuttur). Nüsha içerisinde *Mesnevî*'nin 3. cilt (81 varak), 4. cilt (39 varak), 5. cilt (64 varak) ve 6. ciltlerine (46 varak) ait şerhler yer almaktadır.

Eserin başı: "*Bismillâhi'r-Raḥmâni'r-Raḥîm ve bihi nesta'in Şerḥ-i dîbâce-i mücelled-i şâliṣ el-ḥukmu cünûdu'llâh Ḥazret-i Mevlânâ ḳaddesa'llâhu sırrehu'l-â'lâ mücelled-i şâliṣ ...*"

Eserin sonu: "... min-evâ'ili şehru's-şafetu'l-muzaffer fi-yevmi'l-işneyn beyne's-şalateyni min-târîḥ sene şuluṣ ve ḥamsin ve elf. Sene 1053"

İstinsah tarihi hicrî 1052'dir. Müstensihî İsmail bin Haydar et-Tuzlavî'dir.

Miklepli, kenarı cetvelli, ortası şemseli olan nüshanın koyu kahverengi mukavva üstüne meşin geçirilmiş, kenarları tamir görmüş bir cildi vardır.

Eser 285x175 212x127 mm ebatlarındadır. Her sayfada 19 satır bulunmaktadır. Talik yazı türü ile kaleme alınmıştır.

Nüsha içerisinde *Mesnevî*'den alınan başlıklar, âyetler ve hadisler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Beyitler siyah mürekkeple yazılmış ve üstü kırmızı mürekkeple çizilmiştir. Bazen âyet ve hadisler de siyah mürekkeple yazılıp kırmızı mürekkeple üstleri çizilmiştir. Bu durumda nüshada kırmızı mürekkep kullanımında bir düzen yoktur, denilebilir.

Nüshanın zahriyesinde çeşitli rakamlar ve Mevlânâ Müzesi İhtisas Kütüphanesi kaydı vardır. Zahriyeden sonraki sayfa da ise çeşitli rakamların yanında şu ibareler geçmektedir:

"Hâzâ Kitâb-ı Meşnevî

Güzelcehîşârî Dervîş Eşref"

Bu ifadeden hemen sonra 2085 numaralı nüshadaki *"el-Mevlevî Eşref"* yazılı mührün aynısı yer almaktadır. Hem iki nüshada Güzelhisârî Dervîş Eşref'in adının bulunması, hem ona ait mührün bulunması ve hem de her iki nüshanın birbirini tamamlayan ciltlerden müteşekkil oluşu bu iki nüshanın birbirinin devamı olduğunu göstermektedir.

Mührün altında Arapça bir bölüm bulunmakta, hemen ardından da aşağıdaki ifadeler gelmektedir:

"İşbu kitâb-ı müsteşâb pederüm merhûm ser-tabbâh Hasan Ziyâ Dede Efendi nâmına olarak taraf-ı fakîrânemden âstâne-i muqaddese Hazret-i Mevlânâ Kütüphânesine vakf edilmiştir. Sene 20 teşrîn-i şânî 1052 H. Selâhaddîn Çelebi."

Sonraki sayfada kırmızı kurşun kalemle yazılmış olan şu ibare yer almaktadır:

"İhtiyârât-ı Şabûhî Dede: Müntehebât-ı Meşnevî-i Şerîf şerhi. Üçinci, dördüncü, beşinci ve altıncı cildler. Yazım: Türkçe. Saır: muhtelif tül 'arz Yazan: İstâbul'da Tuzlalı Haydar oğlu İsmâ'il. 1052

(Mukavvâ üzerine meşîn cildli)"

Süleymaniye Kütüphanesi Pertev Paşa Türkçe Yazmalar Bölümü 228 Nolu Yazma

Süleymaniye Kütüphanesi Pertev Paşa Türkçe Yazmalar bölümünde 228 no ile kayıtlıdır. 298 varaktır. Bu nüshada 1. cilt (94 varak), 2. cilt (78 varak), 4. cilt (10 varak), 5. cilt (68 varak ve 6. ciltlerin (48 varak) şerhleri mevcuttur. Bu nüshada 3. cildin tamamı ve 4. cildin başından büyük bir kısmı yoktur.

Eserin başı: *Bismillāhi'r-raḥmāni'r-raḥīm Ḥamd [u] sipās-i bî-kıyās mer ān ḥālîk-ı 'arz u semā vü nās-rā ki be-ḥiṭāb-i innî cā' ilun fî'l-arḍı ḥalîfeten*

Eserin sonu: *el-ḥaḳîr el-faḳîr Dervîş el-Ḥâc Muḥammed Baba Post el-ḥâtîm fî-şehri ramaḍan şerîf yevme aḥdî 'aşare fî-sene sitte ve 'aşare mi'eteyn ve elf temmet. Sene 1216*

İstinsah tarihi 16 Cemaziye'l-Ahir 1216'dır. Müstensihi Dervîş el-Hâc Muhammed Baba Post'tur.

Filigransız su yollu beyaz kâğıt üzerine nesih yazı türü ile yazılmıştır. Vişne rengi deri cildi vardır. Şemseli, miklepli ve şirazelidir.

Eser 300x198 205x113mm ebatlarındadır. İlk sayfada besmele ile birlikte 13 satır, diğer sayfalarda ise 25 satır mevcuttur. İlk sayfada serlevha mihrabiyeli ve tezhiplidir. Yine ilk sayfa kırmızı cetvel içine altın yaldızlıdır. Diğer sayfalarda cetvel rengi kırmızıdır.

Nüshada âyetler, hadisler ve *Mesnevî*'den alınan başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Bazı yerlerde âyetler siyah mürekkep ile yazılıp üstüne kırmızı çizgi çizilmiştir. Beyitler ise siyah mürekkeple yazılmış, şerh ile beyitleri ayırt etmek için kırmızı mürekkeple beyitten hemen sonra "o" işareti konmuştur.

Nüshanın zahriyesinde: "*Bede 'tü'l-kitāb cemāziye'l-āḥirüñ on altıncı günü yevmü's-sebte Bārî Ta'ālā itmāmını müyesser eyleye âmîn. Sene biñ iki yüz on altıdadur. 16 cemāziye'l-āḥir 1216*" ibaresi bulunmaktadır.

Bu ibarenin ardından "*Alî el-Mevlevî Mevlevîhâne-i Bâb-ı Cedîd*" yazılı bir mühür bulunmaktadır.

Hemen altında "*Kitāb-ı İḥtiyārât-ı Ḥazret-i Şabūḥî Aḥmed Dede Efendi ḳuddise sırruhu'l-'azîz Ḥazret-i Şabūḥî Dede Efendi Yeñikapu Mevlevîhânesinde şeyḥ iken vefât eyledi. Meşnevî-i Şerîf Ḥazret-i Mevlânâ'dan ḳuddise sırruhu'l-'azîz ba'zı ebyât-ı şerîfi iḥtiyār idüp ve şerḥ idüp ismini iḥtiyārât-ı Şabūḥî dimişdür. Tārîḥ-i vefâtı sene 105*" yazmaktadır.

Süleymaniye Kütüphanesi Hasan Hüsnü Paşa Türkçe Yazmalar 606 Nolu Yazma

Süleymaniye Kütüphanesi Hasan Hüsnü Paşa Türkçe Yazmalar bölümünde 606 no ile kayıtlıdır. 196 varaktır. Bu nüshada 1. cilt (65 varak), 2. cilt (39 varak), 3. cilt (28 varak), 4. cilt (16 varak), 5. cilt (26 varak) ve 6. cildin (21 varak) şerhleri mevcuttur.

Eserin başı: *Bismillāhi'r-raḥmāni'r-raḥīm Ḥamd [u] sipās-i bî-kıyās mer ān ḥālîk-ı 'arz u semā vü nās-rā ki be-ḥiṭāb-i innî cā' ilun fî'l-arḍı ḥalîfeten*

Eserin sonu: *el-fakîr es-Seyyid ‘Alî Necmeddîn er-Rızâ el-Mevlevî el-Ma‘rûf b. Hulefâi mektûb-ı şadr-ı ‘âlî fî-20 Rebi ‘ül-âhîr 1261*

İstinsah tarihi 20 Rebi'ül-evvel 1261'dir. Müstensihi es-Seyyid Ali Necmeddin'dir.

Filigransız sarı kâğıt üzerine talik yazı türü ile yazılmıştır. Şirazeli, köşebendli, yaldızlı çiçek şemseli ve çift cetvelli meşin ciltlidir.

Eser 345x215 245x120mm ebatlarındadır. İlk sayfada besmele ile birlikte 26 satır, diğer sayfalarda ise 33 satır mevcuttur. İlk iki sayfada (1b ve 2a) yaldızlı cetvel vardır. Diğer sayfalarda cetvel yoktur.

Nüshada *Mesnevî*'den alınan başlıklar ve beyitler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Âyet ve hadisler siyah mürekkeple yazılmış ve üstü kırmızı mürekkeple kesik kesik çizilmiştir. *Beyt* ibaresi de kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

Nüshanın zahriyesinde kütüphane kaydı dışında herhangi bir bilgi mevcut değildir.

Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi Türkçe Yazmalar 1310 Nolu Yazma

Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi Türkçe Yazmalar bölümünde 1310 no ile kayıtlıdır. 411 varaktır. Bu nüshada 1. cilt (133 varak), 2. cilt (73 varak), 3. cilt (66 varak), 4. cilt (30 varak), 5. cilt (60 varak) ve 6. cildin (49 varak) şerhleri mevcuttur.

Eserin başı: *Bismillâhi'r-raḥmāni'r-raḥîm Ḥamd [u] sipâs-i bî-kıyâs mer ân ḥâlîk-ı ‘arz u semâ vü nâs-râ ki be-ḥiṭâb-i innî cā‘ilun fî'l-arḍı ḥalîfeten*

Eserin sonu: *elḥamdüli'llâh‘alâ-ḥatmihi ve şallallâhu ‘alâ Muḥammed ve ‘alâ âlihi ve ‘aşîretihi*

İstinsah tarihi belli değildir. Müstensihi Mustafa Abdülgaḥfâr'dır.

Filigransız beyaz kağıt üzerine İran nesih yazı türü ile yazılmıştır. Dikişli, şirazeli, miklepli bez kaplı, eskimiş deri ciltlidir.

Eser 210x150 160x080mm ebatlarındadır. İlk sayfada 18 satır, diğer sayfalarda ise 25 satır mevcuttur. Varaklarda cetvel yoktur. İki, üç ve dördüncü varakların derkenarlarında yoğun şekilde haşiyeler mevcuttur. Eserin son iki sayfasında şerhle ilgili olmayan açıklamalar mevcuttur.

Bu nüshada âyetler, hadisler ve *Mesnevî*'den alınan başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. *Mesnevî*'den alınan beyitler ise siyah mürekkeple yazılmış ve üstleri kırmızı ve/veya siyah mürekkeple çizilmiştir. Farklı kaynaklardan alınan manzumeleri belirtmek için kullanılan beyt ibaresi de kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

Nüşhanın zahriyesinde Yakıcı Mustafa'nın kitabın sahibi olduğundan, eserin isminin *İhtiyârât-ı Sabûhî* ve yazarının Sabûhî Ahmed olduğundan bahsedilmektedir. Bu ifadelerin ardından bir mühür mevcuttur.

İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi NECTY01495 Nolu Yazma

İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi'nde NECTY01495 no ile kayıtlıdır. 326 varaktır. Bu nüshada 1. cilt (111 varak), 2. cilt (64 varak), 3. cilt (46 varak), 4. cilt (27 varak), 5. cilt (43 varak) ve 6. cildin (36 varak) şerhleri mevcuttur.

Eserin başı: *Bismillâhi'r-raḥmāni'r-raḥîm Ḥamd [u] sipās-i bî-kıyās mer ān ḥālîḳ-ı 'arz u semā vü nās-rā ki be-ḥiṭāb-i innî cā' ilun fî'l-arḍı ḫalîfeten*

Eserin sonu: *el-fakîr el-ḥakîr el-mu'terîf bi'l-'aciz ve't-taḳşîr Zâkir Dervîş es-Seyyid İsmâ'îl el-müşteḥir bi-ḥâfiẓu'l-Ḳur 'ân 24 Cemâziye'l-âḥir 1251*

İstinsah tarihi hicrî 1251'dir. Müstensihî Zâkir Dervîş es-Seyyid İsmâ'il'dir.

Koyu kırmızı meşin ciltlidir. Şemseli, salbekli ve mikleplidir. İlk sayfada yer alan serlevha tezhipli ve mihrabiyelidir. İlk varaktaki cetvel altın yaldızlı, diğer sayfalarda ise kırmızıdır. Nesih yazı türü ile kaleme alınmıştır.

Eser 325x203 225x124mm ebatlarındadır. İlk sayfada 23 satır, diğer sayfalarda ise 25 satır mevcuttur.

Bu nüshada âyetler, hadisler ve *Mesnevî*'den alınan başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. *Mesnevî*'den alınan beyitler ise siyah mürekkeple yazılmış ve üstleri kırmızı mürekkeple çizilmiştir. Söz başlarının ve âyet/hadis şerh ederken kullanılan âyet/hadise ait kelimelerin üstü kırmızı mürekkeple çizilerek belirgenleştirilmiştir. Farklı eserlerden alınan manzum parçaları belirtmek için kullanılan beyt ve nazm ibareleri de kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

Ankara Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu 06 Mil Yz B 935/1 ve 935/2 Kayıtlı Yazma

Ankara Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonunda 935/1 ve 935/2 numara ile ve *İhtiyârât-ı Mesnevî* adıyla kayıtlı iki eser görülmektedir. İncelemeler sonucunda iki eserin aslında aynı eser olduğu ortaya çıkmıştır. Eser 221 varaktır ve 1. cilt (131 varak) ve 2. cildin (90 varak) şerhleri mevcuttur. 203. varaktan sonra el yazısında değişiklik vardır fakat eserin konusunda bir karışma veya değişme mevcut değildir.

Eserin başı: *Bismillâhi'r-raḥmāni'r-raḥîm Ḥamd [u] sipās-i bî-kıyās mer ān ḥālîḳ-ı 'arz u semā vü nās-rā ki be-ḥiṭāb-i innî cā' ilun fî'l-arḍı ḫalîfeten*

Eserin sonu: *Temmetu'l-cildu şānī bi-‘avni'l-meliki'l-Vehhāb ketebe Dervīş Muştafā*

İstinsah tarihi belli değildir. Müstensihî Dervîş Mustafâ'dur.

Kenarları kahverengi meşin, cilt kapakları ebru kâğıt ve miklepli mukavva ciltlidir. İlk iki sayfadaki cetvel altın yaldızlıdır, diğer sayfalarda cetvel mevcut değildir. Nesih hat ile kaleme alınmıştır.

Eser 290x175 - 210x130mm ebatlarındadır. İlk sayfada 20 satır, diğer sayfalarda ise 23 satır mevcuttur.

Bu nüshada âyetler, hadisler ve *Mesnevî*'den alınan başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. *Mesnevî*'den alınan beyitler ise siyah mürekkeple yazılmış ve üstleri kırmızı mürekkeple çizilmiştir. Farklı eserlerden alınan manzum parçaları belirtmek için kullanılan beyt ve nazm ibareleri de kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

Zahriyede: "*Cild-i evvel ve cild-i şānī bir yirdedür.*

İhtiyārāt-ı Şabūhī. Men ne-dīdem der-cihān cust u cū/ Hiç ehliyyet bihr ez-ḥūy ne-gū. Ya‘nī cust u cū ‘āleminde ya‘nī iyü ḥūydan yegrek ehliyyet görmedüm.

İstaşhabe el-fakīr es-seyyid ‘Alī rızā ibn eş-şeyḫ Muḥammed Şemseddīn ‘an-sülāle Ḥazret-i Mevlānā ḳuddise sırruhu el-me‘mūr be-ḥıdmet-i meşīhat-ı mevlevīḫānedür Ḳāsım Paşa 29 Şafer 1266" yazmaktadır. Hemen altında " Seyyid ‘Alī sülāle-i Mevlānā" yazan bir mühür vardır.

Sivas Ziya Bey El Yazmaları Kütüphanesi 297.7/15503 Nolu Yazma

Sivas Ziya Bey El Yazmaları Kütüphanesi 15503 no ile kayıtlıdır. Eser 202 varaktır ve 1. cilt (129 varak) ve 2. cildin (73 varak) şerhleri mevcuttur.

Eserin başı: *Bismillāhi‘r-raḥmāni‘r-raḥīm Ḥamd [u] sipās-i bī-ḳıyās mer ān ḫālīḳ-ı ‘arz u semā vü nās-rā ki be-ḫitāb-i innī cā‘ilun fī‘l-arḳı ḫalīfeten*

Eserin sonu: *Zīrā bārān nāzil olmasa mezra‘lar ser-sebz olup vücuda gelmez.*

İstinsah tarihi hicrî 1217'dir. Müstensihî Yusuf b. Ahmed'dir.

Kenarları kahverengi meşin, cilt kapakları ebru kâğıt ve miklepli mukavva ciltlidir. İlk iki sayfadaki cetvel altın yaldızlıdır, diğer sayfalarda cetvel mevcut değildir. Nesih hat ile kaleme alınmıştır.

Eserde neredeyse her sayfada satır numaraları farklılık göstermektedir. 24, 25, 26 ve 27 satırlı sayfalar mevcuttur.

Bu nüshada âyetler, hadisler ve *Mesnevî*'den alınan başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. *Mesnevî*'den alınan beyitler, Arapça açıklamalar ve âyet açıklamalarında

kullanılan âyet parçaları ise siyah mürekkeple yazılmış ve üstleri kırmızı mürekkeple çizilmiştir. Farklı eserlerden alınan manzum parçaları belirtmek için kullanılan beyt ve nazm ibareleri de kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

Zahriyede yarım bırakılmış bir fihrist ve eserin ismi *İhtiyârât-ı Şabûhî* yazmaktadır. "*Sa'âdetlü Aḥmed Dedem ba'de'l-du'â vü şenâ ve iştiyâk-ı mübârek dest-i şerîfünüz bûs idüp ne kadar muḥabbetler 'arz olunduğın yine ḳalb-i şerîfe nümâyândur*" yazmaktadır. Zahriyeden sonraki sayfada ise: "*Taşavvuf iy birâder çâr ḥaşlet/ ü tevâzu' ḥilm ü şefḳat*" ve ayrıca beş beyit daha yer almaktadır. Yanındaki sayfada ise köşede bir beyit ve "*istaşḥabe el-faḳîr Muḥammed Ḳadrî Efendi'den 'Alî Bedreddîn el-müderriş el-mevlevî ḡafara lehuma*" ibaresi yer almaktadır.

Eserin bitiminden sonra şu bölüm eklenerek müstensih ve yazılış tarihinde hakkında bilgi verilmiştir: *ihdinâ pîri ve seyyidî ve şeyḫî ve mu'temedî eş-şeyḫ Yûsuf Efendi el-mu'azzam 'indi'llâh ve'n-nâs ibn-i Aḥmed Efendi el-merḥûm el-mebrûr mürşidü'l-fuḳarâ fî-zâviyeti's-şerîfi'l-'âliyye el-mevleviyyedür Beşiktaş vel-faḳîr Muḥammed Şerîf 15 Rebi'ü'l-evvel 1217*

Sadberk Hanım Müzesi Hüseyin Kocabaş Kitaplığı 446 Nolu Yazma

Bu nüsha Hüseyin Kocabaş Kitaplığı'nda *İhtiyârât-ı Mesnevî* adıyla 446 numarada kayıtlıdır. 173 varaktır. Bu nüshada 3. cilt (49 varak), 4. cilt (28 varak), 5. cilt (48 varak) ve 6. cildin (44 varak) şerhleri mevcuttur. Nüsha üçüncü cilt ile başlamaktadır. Birinci ve ikinci cilde ait olan bölümler mevcut değildir.

Eserin başı: *Bismillâhi'r-raḥmâni'r-raḥîm Ḥamd [u] sipâs-i bî-ḳıyâs mer ân ḥālîḳ-ı 'arz u semâ vü nâs-râ ki be-ḥiṭâb-i innî câ'ilun fî'l-arḳı ḥalîfeten*

Eserin sonu: *el-faḳîr el-ḥaḳîr el-mu'terîf bi'l-'aciz ve't-taḳşîr Zâkir Dervîş es-Seyyid İsmâ'il el-müştehir bi-ḥâfiẓu'l-Ḳur'ân 24 Cemâziye'l-âḫir 1251*

İstinsah tarihi ve müstensihi "*min-ketebe el-faḳîr Dervîş Muḥammed el-Ḳâdirî*" ifadesinden yola çıkarak Dervîş Muhammed el-Kâdirî'dir, diyebiliriz.

Meşin ciltlidir. İlk sayfada yer alan serlevha tezhipli ve mihrabiyelidir. İlk varaktaki cetvel altın yaldızlı, diğer sayfalarda ise kırmızıdır. Kimi sayfalarda cetvel mevcut değildir ve bu sayfalarda yazı karakterleri değişiktir. Talik hattı ile kaleme alınmıştır.

Eser 220x140-145x85mm ebatlarındadır. İlk sayfada 15 satır, diğer sayfalarda ise 19 satır mevcuttur.

Bu nüshada *Mesnevî*den alınan başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. *Mesnevî*den alınan beyitler ise siyah mürekkeple yazılmış ve üstleri kırmızı mürekkeple

çizilmiştir. Âyet ve hadisleri belirtmek için ise kırmızı mürekkeple harekeler eklenmiştir. Âyetler açıklanırken kullanılan âyet parçalarının üstü kırmızı mürekkeple çizilmiştir.

Zahriyede "*Şerh-i Meşnevî-i Şerîf Şabûhî Ahmed Dede*" ve "*Ser-i 'ârif be-cuz ez-dîde-i 'ârif ne-şenâht/Şems-i Tebrîz kuned fehm ki Mevlânâ kîst*" yazmaktadır. Zahriyeden sonraki sayfada ise Millî Kütüphane nüshasındaki "*İstaşhabe el-fakîr es-seyyid 'Alî rızâ ibn eş-şeyh Muhammed Şemseddîn 'an-sülâle Hazret-i Mevlânâ quddise sirruhu el-me'mûr be-hıdmet-i meşîhat-ı mevlevîhânedür Kâsım Paşa 29 Şafer 1266*" şeklindeki ifade ve "*Seyyid 'Alî sülâle-i Mevlânâ*" yazan mühür silik bir şekilde bu nüshada da yer almaktadır. İki nüshadaki bu ifadelerin yazı karakterleri de aynıdır. Bu sayfada ayrıca hangi ciltlerin şerhinin bulunduğu dair sol üst köşede "*Şabûhî cild-i şâliş ve râbî' ve hâmis ve sâdis ez-Meşnevî-i Mevlevî şerhi*" ifadesi bulunmaktadır. Bu sayfada bir de temellük kaydı mevcuttur: "*bi-mulkihi İbrâhîm el-Hâc seyyidü'l-fakîr kapu halîfesi sâlik sene 1196*."

Ankara Üniversitesi Yazma Eserler Bölümü Mustafa Con A Koleksiyonu 129 Nolu Yazma

Ankara Üniversitesi Yazma Eserler bölümü Mustafa Con A koleksiyonunda 129/I 129/II ve 129/III numaralı üç adet kayıt karşımıza çıkıyor. Bu üç kayıt da birbirinin aynısı olmakla birlikte verilen bilgiler 129/I'de birinci cilde, 129/II'de ikinci cilde ve 129/III'te üçüncü cilde aittir. Eser ciltler arasındaki boş sayfalarla birlikte 221 varaktır. Bu nüshada 1. cilt (111 varak), 2. cilt (63 varak) ve 3. cildin (45 varak) şerhleri mevcuttur.

Eserin başı: *Bismillâhi'r-raḥmāni'r-raḥîm ve bihi nesta'in Ḥamd [u] sipās-i bî-kıyās mer ān ḥālîk-ı 'arz u semā vü nās-râ ki be-ḥiṭâb-i innî cā'ilun fî'l-arḍi ḥalîfeten*

Eserin sonu: *Nedendür ki bir gayrı yirde ya'nî ḥadîs-i qudsîde Guft lâ-ya'rifuhum gayri fezar.*

İstinsah tarihi hicrî 1057 ve müstensihi Karakaş-zâde Mustafâ b. Alî Dede'dir.

Zencirekli, kahverengi meşin kaplı mukavva ciltlidir. Cetvel kullanılmamıştır. Eserin ilk beş varağındaki yazı tipi ile sonraki varaklarda yazı tipi birbirinden farklıdır.

Eser 207x136-170x100mm ebatlarındadır. İlk sayfada 21 satır, ilk 5 varakta 27 ve diğer varaklarda 25 satır mevcuttur. Nesih hat ile kaleme alınmıştır.

Bu nüshada âyetler, hadisler ve *Mesnevî*'den alınan başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. *Mesnevî*'den alınan beyitler ise siyah mürekkeple yazılmış ve üstleri kırmızı mürekkeple çizilmiştir. Aynı zamanda Allâh, Hak, Hazret-i Mevlânâ, Hızır, Hazret-i Mûsâ, Resûlullâh gibi isimlerin üzeri de kırmızı mürekkeple çizilmiştir.

Eserin kapağı açıldığında DTCF Kütüphanesi mühürleri ve okunamayan bir mühür bulunmaktadır.

Kahire Hidiv

Yazmalar.gov.tr adresinde 8568 numarada *İhtiyârât* adıyla kayıtlı bir eser mevcuttur. Yazmanın 299 yaprak olduğu, sayfaların 25 satırlık olduğu ve talik hatla yazıldığı bilgisi verilmektedir. Yapılan tüm araştırmalara rağmen yazmaya ulaşılamadı.

Ankara İl Halk Kütüphanesi

Kayıtlarda Ankara İl Halk Kütüphanesi'nde de eserin bir nüshasının olduğu görülmektedir. Fakat yapılan araştırmalar neticesinde bu nüsha tespit edilememiştir.

4.2. Nüsha Şeceresi

Sabûhî Ahmed Dede tarafından yazılan “*İhtiyârât-ı Sabûhî*” şerhinin müellif hattı yapılan tüm araştırmalara rağmen tespit edilememiştir. Bu sebeple müellif metnine en yakın metni tespit edebilmek için tenkitli metin hazırlamak ihtiyacı hâsıl olmuştur. Metin neşri, tenkitli metin oluşturmak gibi konular uzun yıllardır araştırmacılar tarafından tartışılmaktadır. Günümüzde de bu konuyla ilgili önemli akademik çalışmalar gerçekleştirilmiştir:

Ahmet Ateş konuya sistematik bir şekilde yaklaşmış ve uygulamaya dönük açıklamalarda bulunmuştur. O: “...metin neşrinin gayesi, okuyucuya mümkün olduğu kadar, müellifin kaleminden çıkmış (original) metnin aynı olan bir metin vermektir. Metin tenkidi de, orijinalı aramak ve ona vasıl olmak için kullanılan vasıtaların ve takip edilen yolun heyeti umumiyesidir.” (Ateş, 1942: 255) diyerek tenkitli metnin amacının müellif hattı ile aynı olan bir metin oluşturmak olduğuna dikkat çekmektedir. Prof. Dr. Mertol Tulum; “...metni daha geniş okuyucu kitlesine ulaştıracak ve ondan kolayca yararlanmayı sağlayacak yol, tamamen filolojik usullerle tenkitli basımını (edition critique) yapmaktır” der ve tenkitli metnin hedefini “...iç tenkidin hedefi, metni, yazarının kaleminden çıkmış orijinaline yaklaştırmaktır.” diyerek belirler (Tulum, 1983: 3).

Tunca Kortantamer “Burada temel prensip en güzel metni oluşturmak değil, yazarın kaleminden çıkana en yakın metni oluşturmaya çalışmaktır. Ortaya çıkarılacak metin hatasıyla savabıyla, yanlışıyla doğrusuyla yazarın metni veya ona en yakın metin olmalıdır.” (Kortantamer, 1993: 347) ve Yusuf Ziya Kavakçı “Metin tenkidi, esas nüsha

metnini veya o metne en yakın (constitutio textus) bir metni ortaya koymak maksadıyla yapılan bir ameliyedir.” (Kavakçı, 1991: 87) sözleriyle tenkitli metinde amacın müellif metninin aynısını ya da en yakın halini oluşturmak olduğunu ifade ederler.

Kısaca, tenkitli metindeki amaç en güzel, en doğru ve sanatsal açıdan en zengin metni oluşturmak değil; müellif metnine en yakın metni oluşturmaktır:

İhtiyârât-ı Sabûhî’nin, Sabûhî Ahmed Dede tarafından yazılmış nüshası (müellif nüshası) tespit edilememiştir.

Tespit edilen nüshalara bakıldığında; SE, SH, İÜ, KA nüshalarında altı cildin tamamı; KB, SZ, AİK ve MK nüshalarında sadece ilk iki cilt; KC, HK nüshalarında ise son dört cildin olduğu görülmüştür. SP nüshasında 3. cildin tamamı ve 4. cildin başı eksiktir. AÖ ve KH nüshasına ulaşılamadığı için içerikleri hakkında bir bilgi mevcut değildir.

Bu nüshalar içerisinde vakfiye kaydı bulunması dolayısıyla KB nüshası daha dikkat çekicidir. Vakfiye kaydında: *"Bu mübârek kitabı, fukarânın en zayıfı Sabûhî Dede, Hazreti Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin (kaddesallâhu teâlâ sırrahu'l-azîz) mübarek kabrinde, hicrî 1050 senesinde, Hazret-i Hüseyin Çelebi Efendi'nin (Allâh hilafetinin gölgesini talebelerinin üzerine yaysın) hilâfeti zamanında, satılmamak, hibe edilmemek, bu şerefli makamdan çıkarılmamak ve talebelerinden men edilmemek şartı ile vakfetmiştir."* ifadeleri mevcuttur. Bu durum nüshanın şârih/müellif tarafından en azından gözden geçirildiği anlamına gelmektedir. Bu sebeple KB nüshası müellif hattına eş tutulabilir. Fakat KB nüshası ilk iki cildi muhtevi olduğundan ve diğer nüshalar için aynı şeyi söylemek mümkün olmadığından orijinal metne ulaşmak için metin tenkidi zorunlu hale gelmiştir. Metin tenkidinin en sağlıklı biçimde yapılabilmesi için soyağacı oluşturma (stemmatik) en etkili yöntem kabul edilmektedir. Bu konuda Kılıç şöyle demektedir: *"Nüshaların hepsini görmeden, bunlar arasındaki maddi ve içerikle ilgili alakayı tespit edip bir soy ağacı çıkarmadan kurulacak bir neşir olsa olsa büyük ölçüde naşirin metni olur, müellifin değil."* (Kılıç, 2007: 417)

KB nüshasının devamı olabileceği düşünülen nüsha KC nüshasıdır. Her iki nüshada da *Güzelcehisârî Dervîş Eşref* adı ve ona ait bir mühür bulunmaktadır. Fakat KB nüshasında olduğu gibi Sabûhî tarafından vakfedildiğine dair bir ifade mevcut değildir. Bu nüshadaki vakfiye kaydında Selahaddin Çelebi tarafından vakfedildiği yazılmaktadır: *"İşbu kitâb-ı müsteṭâb pederüm merḥûm ser-ṭabbâḥ Ḥasan Żiyâ Dede Efendi nâmına olarak ṭaraf-ı faḳîrânemden âstâne-i muḳaddese Ḥazret-i Mevlânâ Kütüphânesine vakf edilmiştir. Sene 20 teşrîn-i şânî 1052 H. Selaḥaddîn Çelebi."* Bu iki nüsha arasında yazılış bakımından da benzerlikler mevcuttur. Her iki nüshada da Arapça ibareler kırmızı

mürekkeple yazılmıştır. *Mesnevî*'den alınan beyitlerin üstü kırmızı mürekkeple çizilmiştir. Şerh edilen beyitler dışındaki beyitlerden alınmış bazı kelimeler şerh sonlarına eklenmiştir. Bu benzerliklerin aksine iki nüshada yazı stillerinin farklı olduğu görülmektedir. Bu özellikler metinlerin iki farklı müstensih tarafından yazıldığını fakat bu müstensihlerin aynı tedristen geçtiğini düşündürmektedir. KC nüshasının bir özelliği de müellifin hayatta olduğu dönemde yazılmış olmasıdır. Yani bu nüshanın da müellif tarafından görülmüş olma ihtimali vardır. Tüm bunları toplarsak; KB nüshasının müellif tarafından vakfedilmiş olması, KC nüshasının da tarih olarak eski olması ve KB nüshasının devamı niteliği taşımasından dolayı bu iki nüsha zemin nüsha olarak kabul edilmiştir.

Diğer nüshalara bakılacak olursa iki grup göze çarpmaktadır. Bu iki grubu birbirinden ayıran en önemli özellik; nüshaların bir kısmında âyetlerden sonra Arapça açıklama verilmesi, diğerlerinde ise verilmemesidir. Yani bu Arapça unsurlar nüshaları iki gruba ayırmada en önemli detaydır. Bu detay da üçüncü cilt ve sonraki ciltlerde mevcuttur. İlk iki ciltte tüm nüshalarda Arapça ifadeler yer almaktadır. Üçüncü ciltten itibaren SH, İÜ ve HK nüshalarında Arapça açıklamaların bulunmadığı, KA nüshasında ise dördüncü ciltten itibaren açıklamalara yer verilmediği görülmektedir.

KC, SE, SP nüshaları ise Arapça açıklamaların bulunduğu nüshalardır. KB, AM ve SZ nüshalarında ise sadece iki cilt olmalarından dolayı bu inceleme gerçekleştirilememiştir.

Şecere tespit ederken sadece Arapça açıklamalar belirleyici değildir. Arapça açıklamaların yapıldığı KC, SE ve SP nüshalarında diğer nüshalara göre dikkat çeken diğer bir unsur da; şerh edilen beyitlerin arasında kalan ve metne dâhil olmayan beyitlerdeki bazı kelimelerin ve bu kelimelerin anlamlarının metin içerisinde verilmesidir. Elimizde bulunan diğer nüshalarda (HK'de bu kelimeler der-kenarda verilmiştir) bu kelimeler mevcut değildir.

Yine ek olarak KC, SE ve SP nüshalarında âyetler önce bir bütün halinde verilmekte daha sonra kelime kelime açıklanmaktadır. Tespit edilen diğer nüshalarda âyetin tamamı verilmeden kelime kelime açıklaması yapılmaktadır.

Belirleyici bir unsur da unvan sıfatlarının kullanımındaki farklılıklardır. Yukarıdaki tespitlerle uyumlu olacak şekilde; Arapça açıklamalar olan nüshalarda, özellikle Hazret-i Muhammed için kullanılan unvan sıfatlarının birbiri ile aynı olduğu görülmektedir. Diğer nüshalarla bu nüshalar arasında bu açıdan da bir fark mevcuttur.

Bu tespitler bize nüshaların iki koldan geldiğini göstermektedir. Arapça açıklamalı olan nüshalar A kolu, açıklamasız olanlar B kolu olarak adlandırılmıştır.

KA nüshası bazı farklılıklar ve benzerlikler taşıması bakımından dikkat çekicidir. Bu nüshada Arapça açıklamalar birinci, ikinci, üçüncü ve dördüncü ciltlerde mevcutken, beşinci ve altıncı ciltte yer almamaktadır. Kullanılan ünvan sıfatları da A koluyla aynıdır. Fakat tespit edilen hatalar ve farklı kullanımlar bakımından B kolu ile benzer özellikler göstermektedir. Hem A hem de B kolunun özelliklerini taşıyan bu nüshayı farklı bir koldan geliyor gibi değerlendirip C kolu olarak nitelendirdik.

B koluna ait olan İÜ, HK ve SH nüshalarının ise yine bu kola ait bilinmeyen başka nüshadan çoğaltıldığı kanaatindeyiz. Buna sebep olarak da bu nüshalar arasındaki ortak hatalar ve ortak kullanımların yanı sıra bazı farklılıklar gösterilebilir.

MK nüshası ilk iki ciltten oluşmaktadır. Arapça açıklamalar bu nüshada da vardır. Ortak hatalar-farklı kullanımlar incelemesinde ise MK nüshasının B kolunda olan nüshalarla paralellik arz ettiği tespit edilmiş, bu nedenle bu nüshanın B kolundan gelmiş olma ihtimalinin daha yüksek olduğu düşünülmüştür.

B kolu nüshalarının kendi içindeki bir farklılığı SH nüshasında göze çarpmaktadır. Bu nüshadaki ünvan sıfatları ve dua cümlecikleri diğerlerine göre çok daha uzun ve ağırdır. Eldeki verilere göre B kolu içerisinde günümüze en yakın tarihli nüsha bu nüshadır.

Bu bilgilere ek olarak Kızılkaya doktora tezinde “*İhtiyârât’ı burada yazıp (Şâm) tamamladığı daha sonra kendi eliyle yazdığı, bu nüshayı 1050/1640 yılında iken makam çelebisi Hüseyin Çelebi zamanında Konya’da vakfettiği, elimizde bulunan Konya Mevlânâ Müzesine kayıtlı 2085 nolu elyazması nüshada belirtilmektedir.*” (Kızılkaya, 2019b: 30) demektedir. Burada KC nüshasının Sabûhî tarafından yazıldığını belirtmiştir. Fakat Kızılkaya makalesindeki “*Bu nüsha Sabûhî Ahmed Dede tarafından Konya Dergâhına bağışlandığı için öyle zannediyoruz ki bizatihi Sabûhî’nin kendi el yazmasıdır.*” (Kızılkaya, 2019a: 135) ve “*Konya Mevlâna Müzesi Kütüphanesinde Türkçe Yazmalar bölümünde 2085’de kayıtlı olan nüshadır. Müellif tarafından yazıldığına dair kesin bir bilgimiz yok ama hattat olan müellif tarafından yazılma ihtimali çok yüksek olan ve asitaneye bizzat Sabûhî tarafından vakfedilen İhtiyârât nüshasıdır.*” (Kızılkaya, 2019a: 134-135) ifadelerinde nüshanın müellif hattı olabileceğini söylemektedir. Aslında KC nüshasının müellif hattı olduğuna dair kesin bilgi mevcut değildir. Fakat Sabûhî tarafından vakfedilmesinden dolayı gözden geçirilmiş bir nüsha olduğu söylenebilir.

Tüm nüshalara bakıldığında zemin nüsha olarak alınan KB ve KC nüshalarında bazı eksiklikler tespit edilmiş ve daha sonraki yüzyıllarda yazılmış nüshaların bazı

açıklamalarda daha güvenilir olduğu görülmüştür. Bu durumda bazı sorular akla gelmektedir:

- KB nüshası müellif hattıysa, farklı zamanlarda yazılmış fakat tespit edilemeyen başka müellif hatları olabilir mi? Diğer nüshaların bazıları bu müellif hattından çoğaltılmış olabilir mi?

- Sabûhî KB nüshasını vakfederken, bu nüshayı iyi incelememiş ve eksik bir nüsha vakfetmiş, diğer nüshalar da müellif hattından oluşmuş olabilir mi?

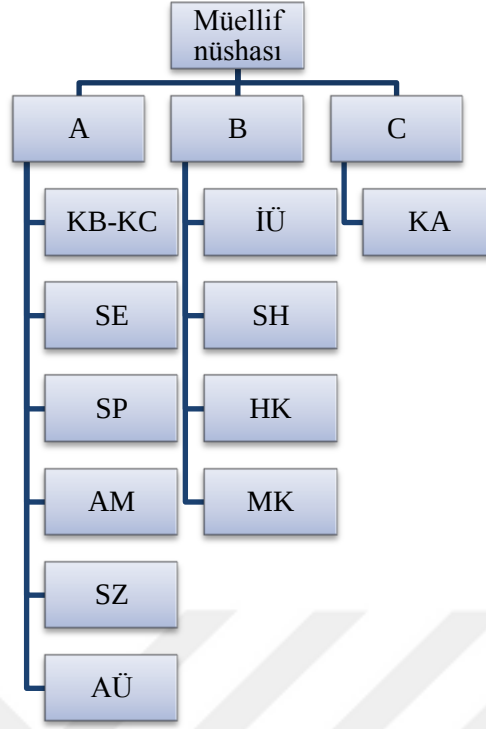
- Müstensihler müellif hattında eksik gördüğü şeyleri kendileri tamamlamış olabilir mi? Böylelikle müellif hattının daha gelişmiş nüshaları oluşmuş olabilir.

Aslında tezin sonuç bölümünde şerhin bir ders notu niteliği taşıdığına dair varsayım mevcuttur. Bunun için gerekli deliller inceleme bölümünde sunulmuştur. Bu sebeple nüshalar arasındaki bu farkların talebelerin aldığı notlar dolayısıyla ortaya çıkmış olabileceği düşünülmektedir. Sabûhî tarafından vakfedilen KB nüshasının da bu varyantlardan biri olabileceği öngörülmektedir. Temin edilemeyen nüshalara ulaşılması ve ortaya çıkacak yeni nüshalar bu karışıklığı ortadan kaldırabilir.

Elimizdeki nüshalardan edindiğimiz bilgilerle soyağacı şu şekilde belirlenmiştir.

Tablo 27. Nüsha şeceresi

A				B				C
Kayıp Nüsha (Belki müellif hattı)				Kayıp Nüsha				Kayıp Nüsha
KB-KC	SE	SP		İÜ	SH	HK	MK	KA
AM	SZ	AÜ						
AÖ ve KH nüshası temin edilememiştir.								

Şekil 16. Nüsha şeceresi

KB ve KC nüshaları vakfiye kaydı, yazılış tarihi, yazılış düzeni nedenleriyle hem kol başı hem de zemin nüsha olarak kabul edilmiştir. Bu kolda ortak yazım farklılıkları incelendiğinde SE ve SP nüshalarının KB ve KC'den farklı bir nüsha dikkate alınarak yazıldığı düşünülmektedir.

SP nüshasında üçüncü cildin dibacesi, şerh bölümü ve dördüncü cildin dibacesi ve baş kısmı bulunmamaktadır. Tenkitli metni oluştururken amaç müellif hattına en yakın metni oluşturmak olduğundan SP nüshasındaki yazım hataları ve özensizliklerinin de bu çalışmayı engelleyeceği düşüncesi ile incelemeye dâhil edilmemiştir. SE nüshası ise hem tam bir metin olmasından hem de KB ve KC nüshasıyla arasındaki farklılıkların metin oluşturmada önemli rol oynamasından dolayı tenkitte kullanılan nüshalar arasına alınmıştır.

B kolunda da benzer bir durum söz konusudur. Ortak yazım hataları-farklılıkları incelendiğinde nüshaların tespit edilemeyen farklı bir kolbaşı nüshadan oluşturulduğuna işaret etmektedir. Bu kolda HK nüshası en eski tarihli ve diğer kolla da benzerlikler ihtiva eden bir nüsha olması bakımından önemlidir.

SH nüshasının unvan sıfatı kullanımlarında, tavsifi diğer nüshalara göre uzatması bizi belki en iyi nüshaya götürebilir ama müellif hattından uzaklaştırmaktadır. MK nüshası

ise eksiklikleri nedeniyle kolunu temsil etmekten uzak bir nüshadır. O nedenle incelemeye bu koldan İÜ ve HK nüshası alınmıştır.

KA ise yukarıda bahsedilen özelliklerinden ötürü kendi kolunun tek nüshası olarak incelemeye dâhil edilmiştir.

Sonuç olarak *İhtiyârât-ı Sabûhî* nüshaları üç kola ayrılmış, A kolundan KB-KC zemin nüsha olmak üzere SE, B kolundan İÜ ve HK, C kolundan da KA nüshaları hem tam metin olmalarından dolayı hem de kollarının özelliklerini yansıtmaları bakımından tenkitli metin için seçilmiştir.

4.3. Metnin Kurulmasında Takip Edilen Yol

Metin Times Turkish Transcription transkripsiyon fontu ile yazılmıştır. Metindeki Arapça ve Farsça bölümler de yine aynı font kullanılarak yazılmış, Arap harfleri tercih edilmemiştir. Metin 12 punto olarak, dipnotlar ve beyit altı açıklamalar 10 punto olarak yazılmıştır.

Metin oluşturulurken imla ve yazıda birlik sağlanması amacıyla İsmail ÜNVER'in *Çeviriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler* başlıklı makalesi incelenmiş ve buradaki uygulamalar dikkate alınmıştır.

1. Metin Nüshalarının ve Satır Numaralarının Gösterimi

Metin tenkidi esnasında kullanılan nüshalar her sayfa sonunda köşeli parantezle ve koyu karakter kullanılarak gösterilmiştir. Zemin nüsha olan KC nüshasında sayfaların gösterilmesinin yanısıra parantez içinde satır numaraları da belirtilmiştir. Satır numaraları kelime ya da terkinin ortasına geldiye, kelimenin ya da terkinin başına alarak gösterilmiştir:

Ya' nî mücelled-i râbî' de t̤alibān tahk̤îke menāfi' -i celīle ve fevā'id-i cüz' -ile h̤āşıl [KC83a] (1) olur, demek ola.

[KA209a] *Tuserrū kulūbu'l-ārifin*: *Tuserru* fi'l-i muzāri' -i müfred-i mü'enneş-i gā'ibe *kulūbu'l-ārifin* (2) fā'ilidür *tuserrūnuñ*. Bu cümle şıfatıdır aḥsen-i merābi' ve ecell-i menāfi' üñ ki murād mücelled-i râbi' dūr. Ya' nî öyle aḥsen-i (3) merābi' ve ecell-i menāfi' ki ya' nî öyle mücelled-i râbi' ki mesrūr olur 'āriflerüñ kulūbı.

2. Nüsha Farklılıklarının Gösterilmesi:

Nüsha farklılıkları belirtilirken KC nüshası zemin nüsha olarak kabul edilmiştir ve diğer nüshalardaki farklar numarasız dipnotta satır numarası belirtilerek yer almıştır. Dipnotta sırasıyla parantez içerisinde satır numarası, ardından KC nüshasındaki hali, daha sonra iki nokta ve son olarak da diğer nüshalardaki hali ve büyük harflerle nüsha adı yer almaktadır. Eğer bir satırda birden fazla farklılık mevcutsa, bu farklılıkların arasına eğik çizgi koyularak ayrılmıştır. Eğer KC nüshasında olup da diğer nüshalarda olmayan bir kelime veya kelime grubu varsa iki noktadan sonra kısa çizgi koyularak belirtilmiştir.

(3) Ma' nā: - HK/ demekdür: demek olur İÜ, HK, KA

(9) haqîkat degül: - İÜ, HK

Eğer KC nüshasında var olan bir kelime veya kelime grubu diğer nüshalarda farklılık gösteriyorsa her nüshadaki hali verilip nüsha adı yazıldıktan sonra noktalı virgül koyulmuş ve diğer nüshadi şekli yazılmıştır.

(5) Resûlu'llāh: Resûlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem SE, İÜ, KA;
Resûlu'llāh şal'am. HK/ olmuşdı: olmuşları İÜ

(12) peygamberüñ: peygamberüñ şallalāhu 'aleyhi ve sellem SE;
peygamber şalla'llāhu 'aleyhi ve sellemüñ İÜ, KA; peygamberüñ şal'am.
HK

Bazı durumlarda zemin nüsha KC'de olmayan fakat diğer nüshalarda mevcut olan kullanımlar da vardır. Bu kullanımlar metni anlam bakımından daha uygun hale getirmektedir. Bu durumda sözkonusu kullanımlar metbe dâhil edilmiş ve dipnotta KC nüshasında olmadığı kısa çizgi ile belirtilmiştir.

(5) kimse ki ya' nî Hâzret-i Âdem ü Havvâ didiler İÜ, HK: - KC

(2) vâşıl olduñ: - KC

3. Metindeki Şiirlerin Gösterimi:

Metin içerisinde iki tip manzum bölüm vardır. Bunlardan ilki *Mesnevî*'den alınan ve şerh edilen beyitlerdir. Bu beyitlerin yerini göstermek amacıyla beytin sonuna parantez içerisinde cilt iki nokta beyit numarası verilmiştir. *Mesnevî*'nin vezninin *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* olduğu bilindiği için her beyit öncesi vezin belirtilmemiştir. Bu beyitlerin tercümeleri Adnan Karaismailoğlu'nun *Mesnevî Mevlânâ Tam Metin* adlı çalışmasından alınmış, beyitlerin hemen sonuna düşürülen dipnotta verilmiştir.

Guft yezdān ki *terāhum yenzurūn*

Nağş-ı hāmmāmend *hum* (6) *lā-yubşirūn*⁴⁸² (4:3478)

⁴⁸²Allāh dedi: "Onlar bakarlar" sana; hamam
resimleridirler; "Onlar görmezler."

Diğer manzum bölümler ise metne yardımcı olması için seçilen alıntılardır. Bu alıntı manzumelerin hemen üstüne köşeli parantez içerisinde ve italik olarak vezinleri yazılmıştır. Manzumelerin tercümeleri dipnotta verilmiştir. Eğer kaynak bulunabildiyse tercümenin ardından parantez içerisinde kaynağa yer verilmiştir.

[*Fā‘ ilātūn/ fā‘ ilātūn/ fā‘ ilūn*]

Rāst ne-şud (5) hüküm-i *kulū v’eşrabū*

Tā ki şikem pür ne-şevēd ez-gelū

4. Metindeki Başlıkların Gösterilmesi

Metinde *Mesnevî*’de yer alan başlıklar mevcuttur. Bu başlıklar büyük ve koyu harflerle satır başında yazılmıştır. Başlıkların tercümeleri dipnotta belirtilmiştir:

**DER-HÜCRE GÜŞÂDEN-İ (15) HÂZRET-İ MUŞTAFÂ ‘ALEYHİ’Ş-ŞALÂT
VE’S-SELÂM**

5. Metin İçerisindeki Arapça, Farsça İbareler ve Dipnotlardaki Açıklamalar

Metin içerisinde âyet ve hadis iktibası olarak kullanılan Arapça ifadeler italik olarak gösterilmiştir.

Âyetlerin mealleri dipnotta verilmiştir ve Kur’ân-ı Kerîm’deki yerleri (Kur’ân-ı Kerîm, Sure: Âyet Numarası) şeklinde belirtilmiştir. Âyet meallerine yer verirken Diyanet İşleri Başkanlığı’nın <https://kuran.diyaret.gov.tr/> adresindeki mealler kullanılmıştır.

Sûre-i Hicr’de buyurdu:

*Le-‘amruke innehum le fî-sekrethim ya‘mehūn.*²⁹⁵

²⁹⁵ (Melekler, Lût’a:) “Ömrüne andolsun ki onlar (şehvetten) gözleri dönmüş hâlde, sarhoşlukları içinde bocalayıp duruyorlar (Bu durumda asla seni dinlemezler)” dediler. (Kur’ân-ı Kerîm, Hicr: 72)

Hadis tercümeleri de dipnotta verilmiştir. Metinde hadis diye belirtilen bazı ifadelerin hadis kaynaklarında karşılığı yoktur. Kaynak bulunabildiyse eğer tercümenin

ardından kaynaklar da belirtilmiştir, kaynağı bulunamayan ifadelerin ise sadece tercümeleri verilmiştir.

İşâretdür bu (12) hadîs-i kudsîye:

A‘dedtu li-‘ibādi’s-şaliḥīne mā lā-‘aynun re’et ve lā-uzunun semī‘at ve lā-ḥaṭara (13) *‘alā-ḳalbi beşer*.³⁰²

³⁰² Ben sâlih kullarım için, hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın duymadığı, hiçbir insanın hatrına gelmeyen nimetler hazırladım. (Tirmizî, Sünen: 3292; Müslim, Sahîh: 2824; Heysemî, Mecma'u'z-Zevâ'id: 10/415)

Metnin açıklanmasına dönük, şârihin tercihen yaptığı Arapça açıklamalar ise bir arasöz niteliği taşıdığı için iki kısa çizgi arasında kullanılmıştır. Bu sözleri şârih kendisi açıkladığı için tercümeyle ihtiyaç duyulmamıştır.

İnnemā yurīdu'llāhu li-yuḫḫibe ‘ankumu'r-ricse, -ez-zenebu'l-denes (17) *li-‘arḍukum ve huve ta‘līl li-emirhinne ve yunhīhinne ‘ale'l-isti’nāf ve li-zālike ‘amemu'l-ḥukm- ya‘nī Allāh Ta‘ālā dilemez* (18) *illā sizden izḥāb idüp giydürmek diler ‘arzuñuzu müdennis olan günāhı. Ehle'l-beyti, (19) - nışbun ‘ale'n-nidā’i ev el-medḥ- manşūbdur ḥarf-i nidā maḥzūf olmaḳ üzere. Yāḥud medḥiyyet [KC125b] (1) üzere manşūb ola iy ehl-i beyt-i Muḥammed dimeḳ ola.*

6. Arapça Kelimelerin Yazım Özellikleri

Arapça kelimelerde ü sesi tercih edilmemiş, u sesi kullanılmıştır.

Beynehüm *Beynehum* (KC126a)

Küntüm *Kuntum* (KC128b)

Ke, fî, lâ gibi Arapça ön ek ve edatlar kendinden sonra gelen kelimelerden kısa çizgi ile ayrılmıştır. :

lî-mulku (KC183b) *min-taḥtî* (KC183b) *lā-tubşirūn* (KC183b)

7. Farsça İbarelerdeki Kelimelerin Yazım Özellikleri

Farsça ifadelerin kullanımlarında bir birlik maalesef mevcut değildir. Öncelikle Prof. Dr. İsmail Ünver'in *Çeviriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler* başlıklı makalesinde bahsedilen tüm hususlar dikkate alınmıştır.

Türkçedeki hal eklerine karşılık gelen rā-, ez-, der- be- ekleri; fiile gelen mi-, be-/bi- ne- gibi çekim eki mahiyetindeki ekler ve olumsuzluk ekleri kısa çizgi ile kendinden sonraki kelimeye eklenmiştir:

der-ve't-tīn bi-h'ān (KC196a)

M'er tu-**rā** her zaḥm k'-āyed z'-āsmān

Muntaẓır mī-bāṣ ḥil' at ba'd **ez-ān** (6:1638) (KC202a)

Vāv-ı maduleler ʾ sembolüyle gösterilmiştir.

Behre cūyī-rā derūn-ı **ḥ'ış** kuṣt (6:1969)

Gerçi **ḥ'āce** tekebbūri bizūm üzerimūze bıyık (18) oynadur (KC204b)

Yazımında birlik bulunmayan كُنْ، شَدْ kelimelerin guft, kun, şud şekilleri tercih edilmiştir.

Ki bi-**kun** iy bende im'ān-ı naẓar (6:2181)

Guft sīrū mī-taleb ender-cihān

(7) Baḥt u rūzī-rā hemī **kun** imtiḥān (6:2616)

Ek fiil görevindeki “est” kelimeye bitişik yazılmıştır.

Kaşd-ı mā set**rest** ü pākī vū šalāḥ

(19) Der-dü 'ālem ḥod bi-dān bāṣed felāḥ (4:199)

Ger duḥān ū-rā delīl-i āte**şest** (5:571)

Fiil çekimi sağlayan î, em, end gibi kullanımlar kelimeyle bitişik yazılmıştır:

Vā dehed īṣān bi-ne-p'zī**rend** ān

(10) Z'ānki mūn' im ge**şteend** ez-raḥt-ı cān (5:1007)

(4) Tu vefā-yı [SE328b] Ḥaḳ kocā gum dīdeī

*Uz*kurū *ez*kurumu ne-ş'nīdeī (5:1182)

Vezin gereği ayrı yazılması gereken kelimeler/eklerde ses düşmesi olmuşsa kesme işareti ile birleştirilmiştir.

Rû be-hâk ârîm **k'ez**-vey rusteîm
(13) Dil çerâ der-bî-vefâyân besteîm (6:447)

(7) **Ve'r** be-guftî gül be-bûlbûl râz guft
Ve'r be-guftî şeh sır-ı şehnâz guft (6:4024)

În peyamber guft çün **bi-ş'nîd** kadh (4:1198)

8. Hemze kullanımları

Bazı kelimelerin yazımında hem hemzeli hem de y(ی)'li şekilleri tercih edilmiştir. Dördüncü, beşinci ve altıncı ciltlerde hemzeli kullanımın fazla olmasından dolayı hemzeli şekilleri tercih edilmiştir.

Qabâ'il-i 'Arab (KC82b)
aşhâb-ı sa'ir (KC174b)

9. Diğer Uygulamalar

Âsmân, âftâb gibi kelimeler ses türemesi olmadan kullanılmıştır.

Âftâba secde ider, didi. (KC92b)

Kelime sonuna gelen mend, âsâ, zâr gibi edatlar kelime bitişik yazılır.

(10) Pedfûz: Bu maḥalde behre**mend** ma' nâsınadur. (KC196a)

Vâ rehîde ez-cihân-ı 'âriye
(4) Sâkin-i **gûlzâr** u 'aynun cârîye (4:1766)

Kelimelerin sonunda yer alarak sıfat-fiil yapan muzarî fiiller kısa çizgi ile kelimeye eklenmiştir.

Ân şeyâṭîn ḥod 'aduvv-ı kohneend [IÜ267a]
Yek zamân ez-reh-**zenî** ḥâlî neend (5:1218)

Her elif lâmi çe mî-mâned bedîn
Ger tu **cân-dârî** bedîn çeşmeş me-bîn (5:1321)

Ol mihmān içün Allāh'dan ğayrı feryād-**res** yokdur. (KC210a)

Remz-**dānī** nīst sālīk-rā henūz (5:1065)

Manzum bölümlerde terkip yapmak için kullanılan -i, -yi eki vezne uyması için bazı yerlerde -y şeklinde kullanılmıştır.

Her sūtūnī işkenende-**y** ān diger (6:49)

(4) Kerr ü ferr-i melhame-**y** mā tā-kucāst (6:2144)

(14) Bāngeş āmed ez-ḥazāire-**y** şeyḥ-i Ḥay (4:1931)

Sabûhî'nin *İhtiyârât-ı Sabûhî* isimli eserinin dördüncü, beşinci ve altıncı ciltleri yukarıda zikredilen kurallara uygun olarak çeviriyazı haline getirilmiştir.

4.4. Metin

[KC82b] [İÜ222a] [HK50b] [KA208b]¹⁵

(1) Şerh-i dībāce-i mücelled-i rābi⁶ ez-*Meşnevî*-i Hâzret-i Mevlânâ kıddise sırruhu'l-⁶ azîz

(2) Bismi'llâhi'r-raḥmāni'r-raḥîm

Ez-za'nu'r-rābi'ur. Za⁶ n göçe dirler. Qabā⁶ il-i ⁶ Arab ve qabā⁶ il-i (3) Türkmân'uañ ve sā⁶ ir ehl-i seferuñ bir yirden bir yire göçüp naql itmesine dirler. Nitekim bu âyet-i kerîmede vâkı⁶ dur:

(4) *Yevme za'nikum ve yevme ikâmetikum*¹⁶. Ve İbn-i Fâriz Hâzretleri'nüñ bu beyt-i laţîfinden daḥı ma⁶ lûm olur:

[fā⁶ ilâtün/fā⁶ ilâtün/fā⁶ ilün]
(5) Sā⁶ ike'l-ez⁶ āni yaṭvi'l-bîde ṭay
Mun⁶ imen ⁶ arric ⁶ alā-kuşbāni ṭay¹⁷

Hâzret-i Mevlânâ kıddise sırruhu her mücelledüñ (6) nazmına ibtidâ eyledükde bir menzilden göçüp bir menzile daḥı ⁶ azm eylemege teşbîh idüp mücelled-i rābi⁶ e (7) âgâz eyledükde *ez-za'nu'r-rābi'* diyü buyurdılar. *Ez-za'n* lafzen merfû⁶ mübtedâ⁶ *er-rābi'* şıfatıdır (8) mübtedānuñ.

İlā-aḥseni'l-merābi'i. Yanî dördüncü [İÜ222b] göçmek aḥsen-i merābi⁶ cānibine ⁶ azm eylemekdür. Mûte⁶ allıķı ile (9) i⁶ rābdan maḥallen merfû⁶ ḥaberidür mübtedānuñ, mübtedā-ı ḥaber ile i⁶ rābda maḥalli yok cümle-i müste⁶ nıfdür. Merābi⁶ (10) merba⁶ nuñ cem⁶ idür. Merba⁶ faşl-ı bahârda sākin olacaķ maķāmdur ki andan murād āb u hevāsı laţîf (11) yaylalardur. Hâzret-i Mevlânâ mücelled-i rābi⁶ aḥsen-i merābi⁶ ile tefsîr buyurduķları budur ki: Nice ki ḥalk-ı (12) ⁶ âlemden ba⁶ zıları yaylalara çıkup ḥarâret-i sevâḥilden ve

¹⁵ SE nüshasında dībāce bölümü mevcut değildir.

(1) Şerh-i dībāce-i mücelled-i rābi⁶ : - KA/ ez-*Meşnevî*-i Hâzret-i Mevlânâ kıddise sırruhu'l-⁶ azîz: - İÜ, HK, KA

(2) ve qabā⁶ il-i: - KA

(3) vâkı⁶ dur: - KA

¹⁶ Gerek göç gününüzde, gerek ikamet gününüzde ... (Kur'ân-ı Kerim, Nahl: 80)

(4) Ve İbn-i Fâriz Hâzretleri'nüñ bu beyt-i laţîfinden daḥı ma⁶ lûm olur: - İÜ, HK

¹⁷ Çölde develere rehberlik eden adam, lütfen et-Tâi kabilesine de uğra, et-Tâi kabilesinden de geç. (İbnü'l-Fâriz, Divan)

(5) Sā⁶ ike'l-ez⁶ āni yaṭvi'l-bîde ṭay/Mun⁶ imen ⁶ arric ⁶ alā-kuşbāni ṭay: - İÜ, HK/ Mevlânâ kıddise sırruhu: Mevlânâ'nuñ KA

(7) *Ez-za'n* lafzen merfû⁶ mübtedâ⁶ *er-rābi'* şıfatıdır mübtedānuñ: - İÜ, HK

(8) Mûte⁶ allıķı ile i⁶ rābdan maḥallen merfû⁶ ḥaberidür mübtedānuñ, mübtedā-ı ḥaber ile i⁶ rābda maḥalli yok cümle-i müste⁶ nıfdür: - İÜ, HK

(10) laţîf: laţîf olan KA

(11) yaylalardur: yaylaķlardur KA/ tefsîr: ta⁶ bîr İÜ, HK

burūdet-i zemistāndan ḥalāş (13) olurlarsa ṭālibān-i ‘ilm-i tevḥīd daḡı bu mücelled-i rābi‘ūñ ‘ilmi ile ‘āmil ve ḥaḡā’ıḡına vāşıl olduḡda (14) ḡarāret-i nefis ü hevādan ve burūdet-i şoḡbet-i ehl-i mecāz u aşḡāb-ı riyādan ḡalāş olup itmi’nān (15) ḡaşıl eyledüḡinden ötüridür. Ḥaḡḡā ki *Meşnevi-i Şerīf*ūñ āb-ı irşādı bir zülāl-i ḡayāt-baḡş-ı (16) ḡoş-güvārdur ki zümre-i teşnegān vādi-i ṭalebi reyyān eylemekde āb-ı ser-çeşme-i Ḥızr’dan evlādur (17) ve hevā-yı feraḡ-fezāsı mübeşşir-i nesemāt-ı ḡurb-ı Mevlā’dur.

Ve ecelli'l-menāfi‘i: Aḡsen-i merābi‘ üzere (18) ma‘tūfdur. *Ecell* lāmuñ teşdidiyle ism-i tafḡıldür. Ziyāde ulu dimekdür. Ya‘nī dördinci (19) göç ulu menfa‘atler cānibinedür. Ya‘nī mücelled-i rābi‘de ṭālibān taḡḡıḡe menāfi‘-i celīle ve fevā’id-i cüz’-ile ḡaşıl [KC83a] (1) olur, demek ola.

[KA209a] *Tuserrū ḡulūbu’l-‘ārifin*: *Tuserrū* fi‘l-i muzāri‘-i müfred-i mü’enneş-i ḡā’ibe *ḡulūbu’l-‘ārifin* (2) fā’ilidür *tuserrū*nuñ. Bu cümle şıfatıdır aḡsen-i merābi‘ ve ecell-i menāfi‘ūñ ki murād mücelled-i rābi‘dür. Ya‘nī öyle aḡsen-i (3) merābi‘ ve ecell-i menāfi‘ ki ya‘nī öyle mücelled-i rābi‘ ki mesrūr olur ‘āriflerūñ ḡulūbı.

Bi-muṭāla‘atihi: Ol mücelled-i (4) rābi‘ muṭāla‘asıyla,

Ke-surūri’r-riyāzi bi-şavti’l-ḡamāmi: *Ke-surūride* kāf mişl ma‘nāsınadır. *Tuserruya* (5) müte‘allıḡdur. [HK51a] Ya‘nī ‘āriflerūñ ḡulūbı mesrūr olur ravzalaruñ şavt-ı ḡamāmle mesrūr olduḡı gibi. (6) Zirā bārān-ı ḡayāt-baḡş-ı kelimāt-ı evliyā ḡulūb-ı erbāb-ı sülūka öyle ṭarāvet ü nezāret baḡışlar ki bārān-ı (7) bahār eşcār u ezhāra ol ḡadar leṭāfet ü nezāret virmez. Nitekim ḡaber-i nebevīde ‘am. vārid olmuşdur: (8) ‘*Aleykum bi-mecāleseti’l-‘ulemā’i ve istimā’i kelāmi’l-ḡukemā’i fe-inna’llāhe yuḡyi’l-ḡulūbe’l-meyyite bi-mā’i’l-‘ilmi kemā* (9) *yuḡyi’l-arḡe’l-meyyite bi-mā’i’l-maṭar*.¹⁸

Ve unsi’l-‘uyūni bi-ṭibi’l-menām: *Ke-unsi’l-‘uyūni bi-ṭibi’l-menām* taḡḡirine (10) *ke-surūri’r-riyāz* üzere ma‘tūfdur. Ya‘nī çeşmūñ ḡāb-ı ḡoşla ünsi ve sürūr-ı ḡubūrı gibi ‘āriflerūñ (11) ḡulūbı bu kitābuñ müṭāla‘asından sürūr ve ḡubūr ḡaşıl iderler.

(15) ḡayāt-baḡş-ı: - İÜ, HK

(1) *Tuserrū ḡulūbu’l-‘ārifin*: - KA/ *Tuserrū* fi‘l-i muzāri‘-i müfred-i mü’enneş-i ḡā’ibe *ḡulūbu’l-‘ārifin* fā’ilidür *tuserrū*nuñ. Bu cümle şıfatıdır aḡsen-i merābi‘ ve ecell-i menāfi‘ūñ ki murād mücelled-i rābi‘dür: - İÜ, HK

(4) rābi‘: rābi‘ūñ İÜ, HK

(7) ḡaber-i nebevīde ‘am. vārid olmuşdur: buyurur ‘aleyhi’s-selām İÜ, HK; Ḥazret-i Resūl-i Ekremūñ ḡadīş-i şerīfinde vārid olmuşdur KA

¹⁸ Ālimlerin/Āriflerin meclisinde ol, hikmet sahiplerinin sözlerini dinle. Allāh nasıl ölü topraḡı yağmurla ihyā ederse/diriltirse, ölü kalpleri de hikmet nūruyla ihyā eder/diriltir. (Heysemî, *Mecma’u’z-Zevā’id*: 1/130; Münzirî, *Tergīb ve’t-Terhīb*: 1/89)

(10) ünsi: - KA

Fîhi irtiyāhu'l-ervāhi: (12) Zarf-ı muḳaddem ḥaberdür ve *irtiyāhu'l-ervāh* mu'aḥḥar mübtedā'dur. Taḳdîr-i kelām ervāḥa meserret ve rāḥat (13) ḥāşıldur bu mücelled-i rābî' de, dimek olur.

Ve şifā'ul-eşbāḥi: *Eşbāḥ* cem'-i şebehdür. Ecsām (14) ma'nāsına. *Fîhi irtiyāhu'l-ervāh* üzere ma'tûfdur ve daḥı mücelled-i rābî' de cismler emrâzına şifā (15) vardur. Zîrâ bu kitâb-ı müsteṭâbda ekser perhîz ü riyâzet buyururlar. *El-ḥimyetu re'su kulli'd-devâ'in*¹⁹ (16) buyurduḡı maẓmûn-ı şerîf üzere ve daḥı Ḥazret-i Mevlânâ'nuñ:

İhtimāhâ ber-devāhâ server-est (1:2909)

[Perhiz ilaçların önderidir. (Zira kaşınmak, uyuzun artmasıdır.)]

(17) Buyurduḡı maẓmûn üzere ecsāmuñ daḥı şifāsı muḳarrerdür.

Ve huve: Ve ol mücelled-i rābî',

(18) *Kemâ yeşteḥiḥi'l-muḥlişûne ve yehvevnehu*: Ve ol mücelled-i rābî' muḥlişlerüñ arzû eyledükleri gibidür ve maḥabbet (19) eyledükleri gibidür. Yehvevneden heviye yehvâdan bâb-ı rābî' den fi'l-i muẓârî'-i cem'-i müzekker-i gâ'ibdür. [KC83b] (1) *Yehvevnehu* da zāmîr-i muttaşıl mücelled-i rābî'e rāci'dür.

Ve yeṭlubuhu's-sâlikûne ve yetemennevnehu: *Yeşteḥiye* üzerine ma'tûfdur, (2) kemâ-*yeṭlubuhu's-sâlikûne* taḳdîrinedür. Ya'nî mücelled-i rābî' sâliklerüñ [IÜ223a] taleb eyledükleri gibidür ve daḥı temennâ eyledükleri (3) gibidür.

Li'l-'uyûni ḳurratun: *Ḳurretun* mu'aḥḥar mübtedâ, *li'l-'uyûni* muḳaddem ḥaber. Ya'nî mücelled-i rābî' gözlere nûrdur. Ya'nî tâlib-i sâliküñ (4) gözlerine bu kitâbuñ muṭâlâ'asından nûr ḥâşıl olur. Çeşm-i ḥaḳîḳat-bîn taḥşîl iderler.

Ve li'n-nufûsi meserretun: (5) Ve daḥı nüfûs için meserretdür. Ya'nî tâliblerüñ gözlerine nûr ve gönüllerine sürürdur.

Etyabu's-şimâri [KA209b] (6) *li-men ictenâ*: *Etyab* ism-i tafdîldür. *Şimâr* şemerüñ cem'idür, mîve ma'nāsına. Ya'nî mücelled-i rābî' de mîve-i esrâr-ı Subḥânî (7) ve şimâr-ı ḥaḳâ'ık-ı Rabbânî bî-ḥaddür ictinâ idenler için. İctenî, mîve düşürmege dirler. Ya'nî

(13) *Eşbāḥ*: - KA

(14) *Fîhi irtiyāhu'l-ervāh* üzere ma'tûfdur: - IÜ, HK

¹⁹ Tedavinin başı ise, tüm hastalıklarda perhizdir. (Askalânî, Kâfi's-Şâf: 110; Zeylâ'î, Tahrîcû'l-Keşşâf: 1/459)

(15) *El-ḥimyetu re'su kulli'd-devâ'in* buyurduḡı maẓmûn-ı şerîf üzere ve daḥı Ḥazret-i Mevlânâ'nuñ: - IÜ, HK

(17) maẓmûn: maẓmûn-ı şerîf KA

(19) Yehvevneden heviye yehvâden bâb-ı rābî' den fi'l-i muẓârî'-i cem'-i müzekker-i gâ'ibdür. *Yehvevnehu* da zāmîr-i muttaşıl mücelled-i rābî'e rāci'dür: - IÜ, HK

(2) ve daḥı temennâ eyledükleri gibidür: - IÜ

(3) *Ḳurretun* mu'aḥḥar mübtedâ, *li'l-'uyûni* muḳaddem ḥaber. Ya'nî mücelled-i rābî' gözlere nûrdur. Ya'nî: - IÜ, HK

*Meşnevî-i Şerîf*den (8) ol ma'ârif ü haqâ'ık mîvelerin ahz itmege kâdir olanlar için, dimekdür.

Ve ecellu'l-murâdâtı ve'l-munâ: (9) Murâdlaruñ ve arzûlaruñ ulusıdur.

[HK51b] *Müşilu'l-‘alîli ilâ-ṭabîbihi:* Ya' nî nefis ü hevâ marazına mübtelâ olan (10) bî-çâreleri ṭabîb-i ḥazîk emrâz kılup olan mürşid-i kâmile vâşıl idicidür.

Ve hâdiye'l-muḥibbi ilâ-ḥabîbihi: (11) Ve hidâyet idicidür 'âşıklara, maḥbûbları cānibine.

Ve huve bi-ḥamdi'llāhi min-a'ṣamî'l-mevāhibi: Ya' nî mücelled-i rābi' Allāh (12) Ta'ālā'nuñ ḥamdi sebebiyle mevhibeleruñ a'ṣamıdur. *Mevāhib* mevhibenuñ cem'idür. Baḥşış ma' nāsınadır. Ya' nî Allāh (13) Ta'ālā'nuñ baḥşışlerinüñ a'ṣamındandır.

Ve enfesi'r-regā'ibi: Regā'ib raḡibenüñ cem'idür. Raḡibe ağır behālu (14) nefis merḡûb nesne ve 'atā-yı keşir ma' nāsınadır. Ya' nî bu mücelled-i rābi' Ḥaḡ Ta'ālā'nuñ ağır behālu 'atā-yı keşirinüñ (15) enfes ü elṭafıdur. Enfes nefisüñ ism-i tafḍilidür.

Muceddidu 'ahdi'l-ulfeti: Ya' nî bu kitâb-ı şerîf ki (16) Allāh Ta'ālā'nuñ 'atâsıdur, dostlık ve maḥabbet 'ahdini tâzeleyüp tecdîd idicidür. Ya' nî Allāh'la *elestu* (17) *bi-rabbikum*²⁰ deminde olan 'ahdi ve mişâkı öğredüp tâze idicidür.

Musehhilu 'usrati aşḫâbi'l-kulfeti: Meşakḡat (18) ve 'usret şāhiblerinüñ 'usrini ve şu'ûbetini âsân idicidür. Ya' nî riyâzat u mücāhededen (19) 'usret u meşakḡat çeken sâlike bu kitābuñ muṭâla'ası bir zevḡ-i ilāhî ve bir şevḡ-i nâ-mütenāhî baḡışlar ki [KC84a] (1) riyâzat u mücāhede meşakḡatleri aña ḥelvâ olur.

Yezîdu'n-naṣaru fihi esefen li-men ba'ude: *Yezîd* faşl-ı muzâri'dür (2) ikinci bâbdan. *En-naṣaru* fâ'ilidür *yezîdüñ*. *Fihi* de zamîr-i râci'dür mücelled-i rābi'e. *Esefen* mef'ûlidür *yezîdüñ*. (3) *Li-mende* lām ḡarf-i cer, men mecrûr lāmiyla cârr ma'a'l-mecrûr müte'allıḡdur *yezîdiye*.

Ḥâşıl-ı kelām: Mücelled-i rābi'e naṣar (4) eylemek ve aña muṭâla'a eyleyüp mazmûnıñ fehm eylemek ziyâde eyler taḡassür ve te'essüfini şol kimsenüñ ba'îd (5) olmuş ola mâ huve'l-maḡşûddan. Ya' nî nefis ü hevâ yolına gidüp 'ömrlerin hevâ ve hevesde zâyî'idenler (6) bu kitāba naṣar eyleseler ziyâde te'essüf çeküp dirîḡâ ve ḡayfâ ki ḡatâ yolına gidüp 'ömrimizi ve ḡabiliyyetimizi taḡşîl-i (7) fânîye şarf idüp zâyî' eylemişüz, dirler.

(12) *Mevāhib* mevhibenuñ cem'idür. Baḥşış ma' nāsınadır: - İÜ, HK

(14) Ḥaḡ Ta'ālā'nuñ: - KA

(15) Enfes nefisüñ ism-i tafḍilidür: - İÜ, HK

²⁰ "Ben sizin Rabbiniz deḡil miyim?" (Kur'ân-ı Kerîm, A'râf: 172)

(1) *Yezîd* faşl-ı muzâri'dür ikinci bâbdan. *En-naṣaru* fâ'ilidür *yezîdüñ*. *Fihi* de zamîr-i râci'dür mücelled-i rābi'e. *Esefen* mef'ûlidür *yezîdüñ*. *Li-mende* lām ḡarf-i cer, men mecrûr lāmiyla cârr ma'a'l-mecrûr müte'allıḡdur *yezîdiye*. **Ḥâşıl-ı kelām:** - İÜ, HK

Ve surūren ve şukren li-men sa'ide: Esefen üzerine ma' tūfdur. (8)

Takdīr-i kelām: Mücelled-i rābi'e nazar eylemek ziyāde eyler sürürü ve şükri şol kimse için ki sa'id oldı. [KA210a] (9) Ya'nī taḥṣīl-i ma'ārif-i ilāhiyye eylemek ile sa'adet bulan kimseler bu kitāba nazar eyleseler, bu kitāb-ı şerīfūn (10) maẓmūn-ı münīfin taḥṣīl [İÜ223b] eyledükleri ma'āniye muvāfiḳ bulup işābe eyledükleri eelden [HK52a] sürürü (11) ve şükrleri ziyāde olur.

Yeteẓammenu şadruhu: Zāmir sa'ide rāci'dür. Ya'nī ol sa'idūn sürürü (12) ve şükri ziyāde olmağla şadri müteẓammın olur.

Mā: Ya'nī şol şey' mutaẓammın olur ki, (13)

Lem yeteẓammenu şudūru'l-gāniyāti mine'l-ḥuleli: Mutaẓammın olmadı muğayyen olan zenlerūn sīneleri ḥulī vü (14) ḥulelden. Ya'nī ol sa'id olan kimse mücelled-i rābi'e nazar eylemekde sürürü ve şükri ziyāde olup sīnesi (15) bir mertebe mesrūr olur ki muğayyen olan zenlere ḥulī ve ḥulel i' tā olınsa ol kadar mesrūr olmayalar. (16)

Cezā'en li-ehli'l-'ilmi ve'l-'ameli: Cezā'en mef'ūlun leh. Ya'nī ol sa'id olan kimseye yokdur sürür u ḥubūr, ehl-i (17) 'ilm ehl-i 'amel olduğundan ötüridür. Pes her ehl-i 'ilm ü 'amel olan kimseye cānib-i Ḥaḳ'dan böyle cezā virilür. (18) Tenbīhdür ki 'ilm ü 'amelsiz murād ḥāşıl olmaz, dimekdür.

Fe-huve ke-bedrin ṭala'a: Pes mücelled-i rābi' bir bedr-i münir gibidür ki maṭla'-ı ğayb-ı muṭlaḳdan ve ufḳ-ı lā-reyb-i feyẓ-i Ḥaḳ'dan ṭulū' eyledi.

Ve ceddin rece'a: Ve bu mücelled-i rābi' (19) bir baḥt u ṭālī' gibidür ki rücū' eyleye gitmiş iken.

Zā'idun 'alā-ta'mīli'l-āmilīne: Ya'nī bu mücelled-i rābi' ziyādedür [KC84b] (1) ümmīd idenlerūn ümmīdleri üzerine. Ya'nī ümmīd itdüklerinden ziyāde sa'adete nā'il olurlar.

Ve rā'idun li-revdi'l-'āmilīne: (2) Rā'id kārbandan ilerü gidüp anlarūn zaḥīresin ve şuların ihzār idene dirler. Revd, ṭaleb ve çekmek ma'nāsınadır. (3) Ya'nī pişvādur ve müheyyi-i levāzım-ı erbāb-ı sülūkdur ṭālib-i 'āmil olan sālīkler için.

(10) sürürü: sürürları İÜ, HK; - KA

(11) ve şükrleri: - KA/ olur: - KA

(14) sīnesi: - İÜ, HK

(16) Cezā'en mef'ūlun leh: - İÜ, HK

(19) Ya'nī: - İÜ, HK

(2) zaḥīresin: zaḥīrelerin İÜ, HK/ ve şuların: - İÜ, HK

(3) müheyyi-i: müheyyi-i esbāb-ı İÜ

Yerfa' u'l-emele ba' de inḥifāzihi: (4) Mücelled-i rābi' emeli ref' ider, yüce vü bālā ider pest ü maḥfūz olduğdan soñra. Ya' nī cānib-i Ḥaḫḫ'a meyl ü (5) maḥabbetin ve ümmīdin ziyāde eyler.

Ve yebsuṭu'r-recā'e ba' de inḫibāzihi: Bu mücelled-i rābi' sālikūñ ricāsını açar, güşāde (6) eyler ol ricānuñ inḫibāzından soñra.

Ke-şemsin eşraḫat: Ya' nī bu mücelled-i rābi' bir şems gibidür ki işrāk (7) eyledi. Ya' nī ṭulū' eyledi.

Min-beyni ḡamāmetin teferreḫat: Şol ḡamāmuñ mābeyninden ki ol ḡamām müteferriḫ u (8) perīşān oldu.

Nūrun li-aşḫābinā: Bu mücelled-i rābi' bir nūrdur bizüm aşḫābımız için, ya' nī fuḫarāmız için.

(9) *Ve kenzun li-a'ḫābinā:* Bu mücelled-i rābi' bir ḥazīnedür bizüm evlādımız için ve ḥulefāmız için. Zīrā a'ḫāb 'aḫabince (10) gelene dirler, gerek evlād olsun gerek ḥulefā olsun.

Ve nes' elu'llāhe't-tevfīka li-şukrihi: Ve biz Allāh Ta'ālā'dan (11) tevfiḫ taleb eylerüz bu mücelled-i rābi' üñ şükri için. Zīrā bu bir ni' met-i 'aẓīmedür ki bunuñ şükri tevfiḫ-i Rabbāniyle (12) olur.

Fe-inne'ş-şukre kaydun li'l-'atīdi: Zīrā [KA210b] şükr kaydudur, mevcūd ve ḥāzır olan [HK52b] ni' met için. Ya' nī şükr-i ni' metüñ (13) şebātına ve devāmına sebebdür. Kemā ḳile: *Bi'ş-şukri tedūmu'n-ni'am.*²¹

Ve şaydun li'l-mezīdi: Maşdardur, fā' il ma' nāsına. (14) Ya' nī şükr şayd idicidür ni' metüñ ziyādesin. Ya' nī şükr ni' metin izdiyādına sebebdür. Kemā ḳāla'llāh Ta'ālā (15) *ve le'in şekertum le-ezidennekum ve le'in kefertum inne* [224a] *'aẓābi le-şedīd*²² ve Ḥāzret-i Mevlānā ḳuddise sırruhu:

Şükr-i ni' met (16) ni' met efzūn kuned
Küfr ni' met ez-kefet birun kuned²³ (1:940)

(7) ya' nī ṭulū' eyledi: - İÜ, HK

(9) Bu mücelled-i rābi': ve İÜ, HK

(13) şebātına ve devāmına: devāmına ve şebātına İÜ, HK

²¹ Nimetler ancak şükürle devamlı olur.

(15) *le-ezidennekum ve le'in kefertum inne 'aẓābi le-şedīd:* - KA/ sırruhu: sırruhu buyurur KA

²² Andolsun, eğer şükrederseniz elbette size nimetimi artırırım. Eğer nankörlük ederseniz, hiç şüphesiz azabım çok şiddetlidir. (Kur'ân-ı Kerim, İbrahim: 7)

²³ Onun verdiği ni'mete şükretmek ni'meti artırır. Küfür, nimetleri elinden çıkarır, uzaklaştırır./ *Mesnev'*de yer alan bu beyit incelediğimiz kaynaklarda şu şekilde geçmektedir: Şükr-i ḳudret ḳudretet efzūn kuned/ Cebr ni' met ez-kefet birün kuned (1:940) [Kudrete şükretmek senin gücünü artırır. Cebr inancıysa, elinden nimeti çıkarır.]

Ve lâ-yekûnu illâ mâ yurîdu. Ve hiç ‘âlemde bir şey’ (17) olmaz illâ şol şey’ olur ki aña Allâh Ta‘âlâ’nuñ irâdeti ta‘alluk eyleye. Kıt‘a:

[*fe‘ûlün/mefâ‘ilün/fe‘ûlün/mefâ‘ilün*]

Ve mimma şecânî ennenî kuntu nâ’imen

(18) Ve beni maḥzûn iden şey’lerdendir ki taḥḳîken ben nâ’im idem.

U‘allelu min-berdin bi-tîbi’t-tenessumi

Hemze izâle içündür. (19) Tîb hoş rā’ihâ ve nesîm, hoş rā’ihâlu yil. *Bi-tîbde* bâ ma‘ ma‘nâsına. Ya‘nî demek olur ki bir hâletde ki [KC85a] (1) ben yatmış idüm vücûdumda yorgunluk ‘illetin izâle iderüm bir hoş rā’ihâlu nesîmüñ burûdetinden.

(2) *Îlâ-en da‘at verḳâ’u fî-ḡuşni eyketin*

Îlâ intihâ-yı ḡâyet içündür. *En* maşdariyye, *da‘at* fî‘l-i mâzî müfred-i mü’enneş-i (3) fâ‘ilidir. *Verḳâ’u* gügercin, *ḡuşn* budaḳ, *eyketin* mişe ağacına dirler. Ma‘nâ dimekdür ki (4) ol zamâna dek nâ’im oldum ki verḳâ beni da‘vet idüp ötüp şadâ idinceye dek, öyle verḳâ ki (5) mişe ağacınıñ budağı üzerinde sâkin idi.

*Tuḡarridu mebkâhâ bi-ḡusnî’t-terennumî*²⁴

Teḡarrede (6) fî‘l-i muzâri‘-i müfred-i mü’enneş-i ḡâ’ibedür. Tef‘îl bâbından *mebkâ* maşdar-ı mîmîdür, hâ zamîr-i münfaşıl ‘â’iddür (7) verḳâyâ. *Bi-ḡusn* ve bâ harf-i cer-i *ḡusn*, mecrûr bâyla câr ma‘a’l-mecrûr müte‘allıkdur teḡarredeye. *Et-terennum* muzâfun (8) ileyh, *bi-ḡusnî’nüñ* cümlesi şıfatıdır verḳânuñ.

Taḳdîr-i kelâm: Öyle verḳâ ki şadâ virür ve ıtarab (9) virür anuñ ḡusn-i terennümüyle ağlamaklığı. Ağlamak verḳâyâ ḡaḳîkat degül mecâzdur. Sûz-nâk şadâyâ (10) ötmesinden kinâyedür. Yâḡud teḡarrede fî‘l-i mâzî müfred-i müzekker-i ḡâ’ib ola tefa‘al bâbından fî‘l-i (11) lâzım. Bu taḳdîrce ma‘nâ demek olur ki öyle verḳâ ki teḡarred ve teḡarrub eyledi anuñ ḡusn-i (12) terennümle ağlaması.

Fe-lev ḳable mebkâhâ be-keytu şabâbeten

(3) Ma‘nâ: - HK/ dimekdür: demek olur İÜ, HK, KA

²⁴ Beni maḥzûn eden şeydendir ki, ben serin havadan latîf teneffüs ile meşḡûl olduğum hâlde, meşe dalındaki güvercinin davetine kadar nâim idim. Yüksek ses ve latîf elhân ile öttü. Onun ağlaması güzel terennümle idi. (Konuk, 2006:16)

(5) *Teḡarrede* fî‘l-i muzâri‘ müfred-i mü’enneş-i ḡâ’ibedür. Tef‘îl bâbından *mebkâ* maşdar-ı mîmîdür, hâ zamîr-i münfaşıl ‘â’iddür verḳâyâ. *Bi-ḡusn* ve bâ harf-i cer-i *ḡusn*, mecrûr bâyla câr ma‘a’l-mecrûr müte‘allıkdur teḡarredeye. *Et-terennum* muzâfun ileyh, *bi-ḡusnî’nüñ* cümlesi şıfatıdır verḳânuñ. **Taḳdîr-i kelâm:** - İÜ, HK

(9) ḡaḳîkat degül: - İÜ, HK

(10) teḡarrede fî‘l-i mâzî müfred-i müzekker-i ḡâ’ib ola tefa‘al bâbından fî‘l-i lâzım. Bu taḳdîrce ma‘nâ demek olur ki: - İÜ, HK

Ya' nî pes eger verķānuñ giryesinde öñdin (13) ben giryeye ide idüm 'ışk u maḥabbet yöninden,

Li-Su' dā şefeytu'n-nefse kable't-teneddumi

Ya' nî (14) eger verķānuñ bükāsından öñdin bükā ide idüm Su' dā içün olan 'ışk u maḥabbet yöninden (15) nefsüme şifā virürdüm nedāmetden pişmānlıktan öñdin. Su' dā bir maḥbūbenüñ ismidür, Leylā vü (16) Selmā gibi meşhūrelerdendir.

Ve lākin beket kablī fe-heyyece li'l-bukā

Ve lākin ol verķā benden öñdin bükā (17) eyledi. Pes anuñ bükāsı [KA211a] tehyīc ü tahrik eyledi benüm içün bükāyı.

*Bukāhā fe-kultu'l-fazlu li'l-mutekaddim*²⁵

(18) *Bukāhā*nuñ heyyece fā'ilidür, zamīr-i verķāya rāci'dür. Pes ben didüm fazl müteḳaddim içündür. Çün (19) verķā ağlamakda baña teḳaddüm eyledi. Teḳaddüm sebebiyle benden efḫal oldu. Ben daḫı rızā virüp [KC85b] [HK53a] (1) fazl-ı muḳaddem içündür, didüm.

Raḫima'llāhu'l-mutekaddimīne ve'l-mute'aḫirīne: Allāh Ta' ālā raḫmet eylesün (2) müteḳaddimīne. Ya' nî selefde geçen evliyā-yı kibāra ve daḫı ḫalefde gelmiş ve gelecek e' izze-i kerāmet-şi' āra.

(3) *Ve'l-muncizīne*: Ya' nî ḫāzırın ve ' ahde vefā idicilere daḫı Allāh Ta' ālā raḫmet eylesün.

Ve'l-muteneccizīne: (4) Ve ḫāzırın ve ' ahde vefā idicilere teşebbüh idenlere daḫı Allāh raḫmet eylesün .

Bi-fazlihi ve keremihi ve cezili (5) *ālā' ihi ve ni' amā' ihi*: Raḫim Allāh'a müte' allıḫdur. Ya' nî Allāh Ta' ālā raḫmet eylesün bu mezkūrlara fazlıyla (6) ve keremiyle ve ' azm-i ālā ve ni' amıyla .

Fe-huve ḫayru'l-mes' ūlin: [İÜ224b] Pes ol Allāh cemī' -i mes' ūlāt ve maḫşūdātuñ (7) ḫayrlısıdır.

Ve ekremu'l-ma' mūlin: Ve cemī' -i arzūlaruñ ve murādātuñ ekremidür.

Fa'llāhu ḫayrun ḫāfizer: Pes (8) Allāh Ta' ālā ḫayrludur ḫāfız olmak yöninden.

²⁵ Şimdi eğer onun ağlamasından evvel, su'dāya muhabbet cihetinden ben ağlaya idim, nefse nedāmetten evvel şifā verir idim. Velākin benden evvel ağladı. Onun ağlaması, ben ağlamaya tahrik etti. Öyle ise fazl müteḳaddim içindir, dedi. (Konuk, 2006: 17)

(18) *Bukāhā*nuñ heyyece: *Bukāhā* heyyecenüñ İÜ, HK, KA

(2) kibāra: kirāma İÜ, HK

(3) *Ve'l-muteneccizīne*: - KA

(4) Ve ḫāzırın ve ' ahde vefā idicilere teşebbüh idenlere daḫı Allāh raḫmet eylesün: - KA

(6) ve ' azm-i ālā ve ni' amıyla: - KA

Ve huve erḥamu'r-rāḥimīne: Ve ol Allāh rahm idicilerün (9) erḥamıdır.

Ve ḥayru'l-mu 'nisīne ve ḥayru'l-vāriṣīne: Ve Allāh Ta'ālā mu 'nislerün ḥayrlusıdır ve vāriṣlerün (10) ḥayrlusıdır.

Ve ḥayru'l-muḥlifīn: Ve 'avz viricilerün ḥayrlusıdır.

Ve rezzāḳun li'l-'ābidīne'z-zāri'īne (11) *ve'l-ḥāriṣīne*: Ve 'ābidlerün rāzıkıdır *ez-zāri'īne el-ḥāriṣīne* şıfatlarıdır 'ābidinün. Ya'nī öyle (12) 'ābidler ki *ed-dunyā mezra'atu'l-āḥiretu*²⁶ hükmince dünyāda 'amel toḥmın eküp āḥiret için zirā'at ve (13) ḥarāṣet eylediler.

Ve şalla'llāhu 'alā-seyyidinā Muḥammedin ve ālihi'l-ekremīn: (14) Ve Allāh Ta'ālā'nun şalavātı bizüm seyyidimiz üzerine (15) olsun ki Ḥazret-i Muḥammed'dür ve daḥı āli üzerine (16) olsun ki kerīmlerdür.

Ve 'alā-cemī'i'l-enbiyā'i (17) *ve'l-murselīn. Āmīn yā* (18) *Rabbe'l-'ālemīn*.

(19) Temmet 1052

²⁶ Dünya āhiretin tarlasıdır. (Aclūnî, Keşfu'l-Hafa: 1/412; 'Irākî, Tahrîcū'l-İhyâ: 4/24)

(18) *'ālemīn*: *'ālemīn el-ḥamdulillāhi rabbi'l-'ālemīn* KA

(19) 1052: - İÜ, HK, KA

4. CİLT

[KC86b] [SE274b] [İÜ225b] [HK53b] [KA211b]

(1) Bismi'llāhi'r-raḥmāni'r-raḥīm

(2) Mücelled-i rābi' ez-intihāb-ı şerḥ-i *Meşnevî-i Şerîf* es-semā bi-*İhtiyārât-ı Şabūhî*

ve bihi nesta'ın

(3) Z'ān ki şākir-rā ziyādet va' de est (4:10)

*Lein-şekertum le-ezidennekum*²⁷ hükmince Hâk Ta'ālā şākir olan (4) kullarına ziyāde vermek va' de eyledi. Ya'nī 'abd ni' metüñ şükürin bilse Hâk Ta'ālā anuñ ni' metin ziyāde (5) ider.

An çünān ki ḳurb muzd-i secde est²⁸ (4:10)

Secdenüñ müzdi 'inda'llāh teḳarrüb olduğı gibi (6) şākire dağı ziyāde virilmek va' de olmuştur. Hâzret-i Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem (7) buyurur:

*Aḳrebu mā yekūnu'l-'abdu min-rabbi ve izā sucud.*²⁹ 'Abdüñ aḳreb olması Rabbisine secde (8) eylediğı vaḳtdür.

Guft *vescud vaḳterib* Yezdān-ı mā
Ḳurb-ı cān şud secde-i ebdān-ı mā³⁰ (4:11)

(9) Ya'nī bizüm Allāh'ımız sūre-i 'Alaḳ'uñ āhirinde:

Vescud vaḳterib,³¹ diyü buyurdu. Ya'nī secde (10) ile teḳarrüb eylesesin, didi. Pes bu ḳavl-i şerîf mażmūnınca bizüm bedenlerimizüñ secdesi (11) cānlarımızuñ ḳurbına sebep oldı.

Bevş: Halkuñ cem' olması

(12) Şems-rā Kur'ān ziyā ḥ'ānd iy peder
V'ān ḳamer-rā nūr ḥ'ānd in-rā niger³² (4:19)

(1) Bismillāhi'r-raḥmāni'r-raḥīm: Şerḥ-i mücelled-i rābi' *Meşnevî-i Şerîf* Bismillāhi'r-raḥmāni'r-raḥīm HK, KA

(2) Mücelled-i rābi' ez intihāb-ı şerḥ-i *Meşnevî-i Şerîf* es-semā bi-*İhtiyārât-ı Şabūhî* ve bihi nesta'ın: - İÜ, - HK

²⁷ Eğer şükrederseniz elbette size nimetimi artırırım. (Kur'ân-ı Kerim, İbrahîm: 7)

²⁸ Çünkü şükredene artış vaat edilmiştir. Yakınlığın, secdenin karşılığı olması gibi.

(6) şalla'llāhu: - SE/ Resūlu'llāh: resūl-i ekrem İÜ, HK; Resūl 'aleyhi's-selām KA/ şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem: şal'am HK

²⁹ Kulun Rabbine en yakın anı secde anıdır. (Teymiyye, Mecma'u'l-Fetavâ: 23/76; Müslim, Sahih: 482)

³⁰ Allāhımız, "ve secde et ve yaklaş" buyurdu. Bedenlerimizin secde etmesi canın yaklaşmasıdır.

(9) Allāh'ımız: perverdgarımız İÜ, HK, KA/ diyü: - İÜ, HK, KA

³¹ Secde et ve Rabbine yaklaş. (Kur'ân-ı Kerim, Alak: 19)

(10) bedenlerimizüñ: bedenlerimizin İÜ

(11) Bevş: Halkuñ cem' olması: - İÜ, HK, KA

Sûre-i Yûnus'da buyurdu:

Huvellezi ce'ale's-şemse (13) *ziyâ'en ve'l-ķamere nûren*³³. Ya'nî ol Allâh'dur ki şemsi ziyâ kıldı, ķameri nûr kıldı, ziyâ şāhibi (14) kıldı, demek olur.

Tā ki nûreş kāmīl āmed ber-zemīn
Tācirān-rā *rahmeten li'l-'ālemīn*³⁴ (4:24)

Tā ki ol (15) āftāb-ı ma'nevīnūn nûr-ı ehl-i zemīnūn üzerine kāmīl gele ve tācirān-ı bāzār-ı ma'ārif-i ilāhiyye (16) olan sālīklere ve sâ'ir nāsa rahmet ola. Nitekim Sultān-ı Enbiyā hakkında buyurdu:

Ve mā erselnāke (17) *illā rahmeten li'l-'ālemīn*³⁵. Ya'nî biz sizi göndermedük, illā 'ālemlere rahmete gönderdik, [SE275a] diyü buyurdu. Pes (18) anuñ ümmetinden ba'zı kāmiller vardır ki irşād-ı tarīķ-i Hāķķ ve ta'līm-i ma'ārif-i ilāhiyye itmekde (19) hāķķa rahmetdürler. Pes Hāzret-i Hüsāmeddīn dahı ol cümledendür.

Pāsuḡ-ı ef'āl: Cevāb u cezā-yı [KC87a] (1) ef'āl.

Nā-kesān-rā terk kun behr-i kesān³⁶ (4:38)

Nā-kesler *Meşnevī'nūn* mermūzın fehm eylemezler diyü *Meşnevī'yi* (2) terk eylemek lāzım degül. Belki fehm iden kesler için ol nā-kesleri terk eyleyüp *Meşnevī'nūn* itmāmına (3) sa'y eylemek gerek ve anuñ gibilere *Meşnevī'nūn* esrārından söz söylemek cā'iz degüldür. [HK54a] Nitekim Hāzret-i (4) Resūlullāh buyurur:

Lā-tu'tu'l-ḡikmete ḡayre ehlihā fe-tuẓellimūhā ve lā-temne'uhā ehlehā fe-teẓlimūhum.³⁷

(5) TAMĀMĪ-İ HĪKĀYET-İ ĀN³⁸

³² Ey baba! Kur'ân, güneşe ziyâ dedi; o aya da nûr dedi; buna bak.

³³ O, güneşi bir ışık (kaynağı), ayı da (geceleyin) bir aydınlık (kaynağı) kılandır. (Kur'ân-ı Kerim, Yûnus: 5) (13) Allâh'dur: kudret şāhibi Allâh'dur İÜ, HK, KA

(14) kıldı: kıldı ve nûr şāhibi kıldı SE; ve nûr şāhibi kıldı İÜ, HK, KA/ demek olur: dimekdür KA/ Tā ki ol: Bundan murād Hāzret-i Muştafā şalla'llāhu 'aleyhi ve sellemdür. Tā ki ol İÜ, HK, KA

³⁴ Güneşin ışığı yeryüzüne tam gelince tācirler için 'ālemlere rahmet olur.

³⁵ (Ey Muhammed!) Seni ancak 'ālemlere rahmet olarak gönderdik. (Kur'ân-ı Kerim, Enbiyā: 107)

(17) göndermedik: görmedük KC/ rahmete: rahmet İÜ/ diyü: - İÜ, HK

(19) Hüsāmeddīn: Hüsāmeddīn Çelebi SE/ Pāsuḡ-ı ef'āl: Cevāb u cezā-yı ef'al: - İÜ, HK, KA

³⁶ İnsan olmayanları insanlar için terk et.

(3) söylemek: - SE/ Hāzret-i Resūlullāh buyurur: buyurur 'aleyhi's-selām İÜ, HK, KA

³⁷ Hikmeti ehli olmayan kişilere teslim etmeyiniz, ona zulm etmiş olursunuz. Hikmeti ehinden men ederseniz/uzak tutarsanız, o zaman ehline zulm etmiş olursunuz.

³⁸ Onun hikâyesinin tamamı

Ve ‘asā en tekrehū şey’ en ve huve hayrun lekum, ve ‘asā en [KA212a] tuḥibbū şey’ en (6) ve huve şerrun lekum.³⁹

Ber-hemān ümmīd āteş-pā şudest⁴⁰ (4:51)

Yine ol ümmīd üzere āteş ayaklı (7) olmuştur. Ya‘ nī [İÜ226a] şevk ü sūz-ile taleb idici olmuştur.

(8) Tā-şevī ey men zi-sīrī vü melāl
Guft *kāna'llāhu lehu z'in Zu'l-celāl*⁴¹ (4:78)

*Men kāne li'llāhi kāna'llāhu lehu*⁴² ḥadīş-i şerīfünün maẓmūnıdır.

(9) Çeşm-i ān men bāšem ü dest ü dileş
Tā rehed ez-mudbirihā muḵbileş⁴³ (4:79)

İşāretdür ol (10) ḥadīş-i ḳudsīye ki buyurur:

*Lā-yezālu'l-'abdi yeteḳarrebu ileyye bi'n-nevāfilī ḥattā (11) uḥibbehu fe-izā aḥbebtuhū kuntu sem'ahu ve başarehu ve yedehü ve lisānehu ve bī-yesma'u ve bī-yebşiru yebṭişu (12) ve bī-yenṭīku.*⁴⁴

ḤİKĀYET-İ ĀN VĀ'İZ Kİ DER-TEZKİR⁴⁵

(13) Ez-heme ḥalk-ı cihān efzūnter est
Z'in sebeb ber-enbiyā renc ü şikest⁴⁶ (4:100)

*Eşeddu'l-belā 'ale'l-enbiyā şumme'l-evliyā şumme'l-emşelu (14) fe'l-emşel*⁴⁷

fehvasınca enbiyā üzerine renc-i ezā-yı küfre ve şekk ü zann u istihzā-yı fecre muḳarrerdür.

³⁹ Olur ki, bir şey sizin için hayırlı iken, siz onu hoş görmezsiniz. Yine olur ki, bir şey sizin için kötü iken, siz onu seversiniz. (Kur'ân-ı Kerim, Bakara: 216)

(6) āteş-pā: āteşī-pā SE

⁴⁰ (Tekrar ona kapı kapanır;) o kapı düşkün, aynı ümitle ateş ayaklı olur.

(7) Tā şevī ey men zi-sīrī vü melāl: - SE

⁴¹ Böylece doyunluluk ve bıkkınlıktan emin olursun; yücelik sahibi -peygamber- bundan dolayı dedi ki: "- Kim Allāh'ın olursa- Allāh onun olur.

⁴² Bir kimse Allāh için olur (yaşarsa) muhakkak ki Allāh Ta'ālā da ona kendisi için yaşama fırsatı verir.

⁴³ -Hak buyurdu:- Onun gözü, eli ve gönlü ben olurum. Böylece ikbalî, talihsizliklerden kurtulur.

(9) Tā rehed ez-mudbirihā muḵbileş: - SE

⁴⁴ Kulum nafîle ibadetlerle bana yaklaşmaya devam eder. Tā ki ben onu severim. Sevince de artık onun işiten kulağı, gören gözü, tutan eli ve konuşan dili olurum. (Buhārî, Sahîh: 6502: Heysemî, Mecma'u'z-Zevâ'id: 2/251; Teymiyye, Mecmû'u'l-Fetâvâ: 25/316)

⁴⁵ Dua eden vaizin hikâyesi

(12) Ez heme ḥalk-ı cihān efzūnter est: - SE/ Ez heme ḥalk-ı cihān efzūnterest Z'in sebeb ber-enbiyā renc ü şikest: Z'in sebeb ber-enbiyā renc ü şikest Ber-heme ḥalk-ı cihān efzūnterest İÜ, KA

⁴⁶ Bu nedenle peygamberlerin zahmeti ve mihneti bütün dünya halkından daha fazladır.

(15) Ādemī-rā pūst nā-medbūğ dān
Ez-ruṭūbethā şude zîşt ü gerān⁴⁸ (4:104)

Adem oğlını debāğat (16) olmaduğ post gibi bil.

Telḡ u tîz ü māleş-i besyār deh
Tā şevēd pāk u laṭîf ü bāfireh⁴⁹ (4:105)

(17) *El-mucāhidu men cāhede nefsehu fi'llāhi ta'ālā*⁵⁰ hükmince nefsüni dārū-yı
riyāzetle işlāḡ eyle tā ki pāk (18) u naẓîf ola.

Bāfire: Ziyādegī

V'er nemī-tānī rızā deh iy 'ayār
Ger Ḥudā rencet dehed bi-iḥtiyār⁵¹ (4:106)

(19) Eger Allāh Ta'ālā saña zaḥmet ü maraz virse senüñ iḥtiyāruñsız rızā vir ol
riyāzete [KC87b] (1) iy 'ayyār ki ol riyāzet cānib-i Ḥağ'dan saña raḥmetdür. Nitekim
Ḥazret-i Resūl-i Ḥudā buyurur:

İzā (2) *erāda'llāhu bi-'abdihi ḡayren 'accele 'uḡūbete*⁵² ve bir ḡadîş-i şerîfinde daḡı
buyurur:

*İzā eḡabbe'llāhu 'abden ibtilāḡ.*⁵³ (3) Ve bir rivāyetde [SE275b] daḡı:

*İzā eḡabbe'llāhu 'abden ibtilāḡ enne şabren ictibāḡ ve inne raḡıyyen işṭıfāḡ.*⁵⁴

Pes (4) be-güyed *uḡtulūnī yā şıḡāt*⁵⁵ (4:109)

Ḥüseyn Mañşūr ḡaddesa'llāhu sırrehu'l-'azîz gibi zîrā böyle dimişlerdür:

⁴⁷ Belânın en şiddetlisi peygamberlere, sonra velilere, sonramanevî derecesine göre sâir halka gelir. (Elbânî, Sahîhu'l-Câmi': 993; Suyûtî, Câmi'ü's-Sagîr: 1050)

⁴⁸ İnsanı, tabaklanmamış rutubetlerden çirkinleşmiş ve ağırlaşmış deri bil.

(15) Ez-ruṭūbethā şude zîşt ü gerān: - SE

⁴⁹ Temiz, güzel ve üstün olması için acı ve keskin ilaç ver ve çokça sür.

(16) Tā şevēd pāk u laṭîf ü bāfireh: -SE

⁵⁰ Mucāhit, Allāh için nefsiyle savaşıdır. (Teymiyye, Mecmū'u'l-Fetāvâ: 14/460)

(17) işlāḡ eyle: - İÜ, HK, KA

(18) Bāfire: Ziyādegī: - İÜ, HK, KA/ V'er nemī-tānī rızā deh iy 'ayār: -SE

⁵¹ Gücün yetmiyorsa, iraden olmadan Allāh sana zahmet verirse razı ol. Ey düzensiz!

⁵² Allāh bir kuluna hayr murad ederse, onun cezasını artırır. (Heysemî, Mecma'u'z-Zevâ'id: 10/194)

⁵³ Allāh sevdiği kuluna belâlar/sıkıntılar verir. (Cevzî, Mevzû'ât: 3/482; Irâkî, Tahrîcū'l-İhyâ: 5/64; Zehebî, Tertîbü'l-Mevzû'ât: 291)

⁵⁴ Allāh sevdiği kuluna belâlar/sıkıntılar verir. Kul saberederse onu seçme kullarından eder, rıza gösterirse onu tasfiye ve intihab eyler. (Irâkî, Tahrîcū'l-İhyâ: 5/64)

⁵⁵ "Ey güvenilir kişiler! Beni öldürün" der.

(4) ḡaddesallāhu sırrehu'l-'azîz: ḡuddise sırruhu İÜ, HK, KA/dimişlerdür: dimişler SE

Uktulūni (5) *yā şikāti inne fī-kaṭli ḥayātī*.⁵⁶ Pes bir ‘āşık ki kendü için ‘ayn-ı māt içinde gâliblik görür (6) *uktulūnī yā şikāti* dise vechi vardır.

Raḥm-i imānī ez-ū bi-b'rīde şud
K'in şeyṭānī ber-ū piçide şud⁵⁷ (4:111)

(7) *Eş-şefkatihī mine'l-imān*⁵⁸ hükmince imāna mensüb olan raḥm andan kesilmiş oldı.

Kīne dān aşı-ı (8) ḍelāl u kāfirī⁵⁹ (4:112)

Ḍalāletūñ ve kāfirliğūñ aşılmı kīn tutmak bil. Pes ḍelāl ü küfr zulmdür. Ḥadīs-i (9) ḡudsīde buyurur:

İştedde ḡazabi ‘alā-men ṣaleme eḥaden lā-yecidu nāşiren ḡayri.⁶⁰

KIŞŞA-İ ḤİYĀNET KERDEN-İ (10) ‘ĀŞIK⁶¹ [HK54b]

Bād-ı cunbānīst incā bādrān⁶² (4:125)

Kāle Resūlu'llāh ‘am. izā kāne yevme'l-kıyāmet, enbeta'llāhu (11) *li-tā'ifetin min-ummeti ecnīheten fe-yeṭirūne min-ḡubūrihim ile'l-cenāni fe-yeḡulūne lehumu'l-melā'iketū* (12) *hel ra'eytumu ḥisābe yeḡulūne lā ve yeḡulū ve lehumu'l-melā'iketū min-ebbī min-ummeti entum fe-yeḡulūne* (13) *min-ummeti Muḥammedin ve fe-yeḡulūne'l-melā'iketū ḥaddi şūnā mā kānet a'mālukum yeḡulūne ḥaşletāni kunnā izā* (14) *ḥalevnā nestehī enne'l-‘aşıye ve nerdī bi'l-yesīri mim mā ḡusira lenā*.⁶³ [İÜ226b]

⁵⁶ Dostlar beni öldürün, zira benim ebedî hayatım ölümdedir. (Hallâc-ı Mansûr, Dîvân)

⁵⁷ İman acıması ondan kesildi, şeytan kini onu sardı.

(6) vechi: - KA/ K'in şeyṭānī ber ü piçide şud: - SE

⁵⁸ Şefkat imandandır.

(7) andan: iden KA

⁵⁹ Sapıklık ve kâfirliğin aşlını kindarlık bil.

(8) Pes ḍelāl ü küfr zulmdür. Ḥadīs-i ḡudsīde buyurur: *Eştedde ḡazabi ‘alā-men ṣaleme eḥaden lā-yecidu nāşiren ḡayr*. - İÜ, HK, KA

⁶⁰ Benden başka yardımcısı olmayan birine zulmeden kişiye karşı kızgınlığım şiddetli olur. (Aclûnî , Keşfü'l-Hafâ: 1/143; Heysemî, Mecma'u'z-Zevâ'id: 4/209; Münzirî, Tergîb ve't-Terhîb: 3/199)

⁶¹ Âşığın hainliğe niyet etmesi

⁶² Bil ki salınan rüzgar varsa rüzgarı gönderen vardır.

(10)‘ a.m.: şalla'llāhu ‘aleyhi ve sellem SE, KHH, KA

⁶³ Kıyamet günü geldiğinde Allāh ümmetimden bir gruba kanatlar verir. Onlar kabirlerinden cennete uçarlar. Bunun üzerine melekler onlara: Siz hesap gördünüz mü?, diye sorarlar. Onlar: hayır görmedik, derler. Melekler: Siz kimin ümmetisiniz?, diye sorarlar. Onlar: Muhammed'in ümmetiyiz, derler. Melekler: Bize anlatın, siz ne amel işlediniz?, derler. Onlar: Bizim iki hasletimiz var idi. Yalnız kaldığımızda O'na karşı gelmekten utanırdık ve bizim için taksim ettiği nimetlere kanaat eder ve razı olurduk. ('Irakî, Tahricü'l-İhyâ: 5/64; Elbânî, Silsiletü'l-Za'îfe: 507)

Pes mü'mine lâzımdur ki hâlvette olduğda (15) kimse beni görmez dimeye, Allâh Ta'âlâ hâzır görüp istihyâ eyleye. Bâd-ı cünbân olan sultânı (16) hâzır göre. [KA212b]

Lüd: Be-bâtl cidâl kunende

Mürevva^c: Tersende

KİŞŞA-İ ŞÜFİ⁶⁴

Gerçi settârest hem bi-d'hed (17) sezâ⁶⁵ (4:163)

Ulemâdan biri ehl-i mu'âşiden birine didi:

În-kunte izâ 'aşeyta'llâhe hâliyen zanente (18) *ennehu yerâke fekad cer'ete 'alâ-emrin 'azîm ve in-kunte zanente ennehu lâ-yerâke fekad kefertu.*⁶⁶

Nî cuvâlî ki (19) hicâb-i ân şevd⁶⁷ (4:182)

*Yeķûlu'l-insânu yevme izin eyne'l-meferr.*⁶⁸

Guft yezdân vaşf-ı ân cây-ı hârec [KC88a] (1)

Behr-i maşşer *lâ-terâ fihâ 'ivec*⁶⁹ (4:185)

Süre-i Tâhâ'da buyurur:

Ve yes'elûneke 'ani'l-cibâli fe-ķul yensifuhâ (2) *rabbî nesfen. Fe-yezeruhâ kâ'en şafşafen. Lâ-terâ fihâ 'ivecen ve lâ-emten.*⁷⁰

Ve yes'elûneke (3) *'ani'l-cibâli*, -'an-emrihâ ve ķad se'le minhu recilun min-şakîfun- ya'nî saña su'âl iderler yâ Muhammed bu tağların (4) hâl [ü] emrinden. Ya'nî kıyâmet güninde bu tağlar nice olur, diyü su'âl [SE276a] iderler. Kâbîle-i şakîfden bir

(15) bâd-ı: bâ SE

(16) Lüd: Be-bâtl cidâl kunende Mürevva^c: Tersende: - İÜ, HK; KA

⁶⁴ Sûfinin hikâyesi

⁶⁵ Allâh ayıpları örtse de cezasını yine verir.

⁶⁶ Tenha yerde/kimse görmezken/yalnızken bir günah işlediğinde, Allâh'ın seni gördüğünü bilersen, büyük bir günah işlemiş olursun. Ama Allâh beni nasıl olsa görmez dersin küfre düşmüş olursun.

⁶⁷ Ne de ona perde olacak bir çuval vardı.

⁶⁸ O gün insan "kaçış nereye?" diyecektir. (Kur'ân-ı Kerim, Kıyâmet:10)

⁶⁹ Allâh bu darlık yerinin özelliğini söyledi; maşşer için -buyurdu-: "Orada bir çukur göremezsin.".]

(1) *Ve yes'elûneke 'ani'l-cibâli fe-ķul yensifuhâ rabbî nesfen. Fe-yezeruhâ kâ'en şafşafen. Lâ-terâ fihâ 'ivecen ve lâ-emten:* - KA

⁷⁰ (Ey Muhammed!) Sana dağların (kıyâmet günündeki) halini soruyorlar. De ki: "Rabbim onları toz edip savuracak. Onların yerlerini dümdüz, boş bir alan halinde bırakacaktır. Orada hiçbir çukur, hiçbir tümsek göremeyeceksin." (Kur'ân-ı Kerim, Tâhâ:105-107)

(2) *Ve yes'elûneke 'ani'l-cibâli*, -'an-emrihâ ve ķad se'le minhu recilun min-şakîfun-: - İÜ, HK

(4) emrinden: emrini SE/ su'âl iderler. Kâbîle-i şakîfden bir kimse: - KA

kimse (5) su'âl idüp bu tağlar kıyâmetde nice olur, didi. *Feḡul*, pes di yâ Muhammed. *Yensifuhâ rabbî* (6) *nesfen*, -yec' aluhâ ketermili şumme yursilu 'aleyha'r-riyâha fe-yuferriguhâ- ya' nî benüm Rabbüm nesf ider bu tağları, (7) nesf itmeklikle ya' nî kum gibi ħurd eyler. Andan soñra bir yıl gönderüp perâkende eyleyüp düpdüz (8) eyler. *Fe-yezeruhâ*, -fe-yezeru maḡarrehâ ve'l-arḡe ve eḡmârihâ min-ġayri zikri li-delâleti'l-cibâli 'aleyhâ (9) ke-ḡavlihi mâ tereke 'alâ-zahrihâ min-dâbbetin- ya' nî terk eyler cibâlün maḡarlarını yâḡud zâmîr-i arzâ râci' (10) ola, arzı zikr itmeyüp muzmer kılmak cibâlün arz üzere delâletinden ötürüdür. *Mâ tereke* (11) '*alâ-zahrihâ min-dâbbetin*'⁷¹ ḡavli gibidür. *Ḳâ'en*, ḡâliyen; *şaḡḡafen*, -musteviyen kâne eczâ'uhâ 'alâ-ḡaffin (12) vâḡidin- ya' nî Allâh Ta'âlâ arzı ḡâlî ve müstevî eyler. Eczâ-yı arz ḡaff-ı vâḡid üzere düpdüz (13) olur. *Lâ-terâ fiḡâ* 'ivecen ve lâ-emten, -i' vicâcen ve lâ-neḡvâ- ya' nî ol arzda göremezsın (14) i' vicâc u pestî vü bülendi.

Ma'nâ-yı Beyt: Haḡ Ta'âlâ didi ol cây-ı pür-ḡarec içün ki maḡşer (15) yiridür. *Lâ-terâ fiḡâ* 'ivecen, didi. Pes şüfinün ḡânesi daḡı cây-ı maḡşer gibi düpdüz içinde (16) bir pinhân olacaḡ yir yok. Zen-i şüfi ḡayrân oldı ki bu âdemi nereye pinhân eyleye. Âḡir (17) başına îzar örtüp 'avretdür, diyü [HK55a] şüfiye cevâb virdi.

İrtiyâḡ: Râḡat

GUFTEŒ-İ (18) ZEN Kİ Œ DER-BEND-İ CİHÂZ NİST MURÂD-I Œ SETR U ŞALÂḡEST⁷²

(19) Ḳaşd-ı mâ setrest ü pâkî vü şalâḡ
Der-dü 'âlem ḡod bi-dân bâşed felâḡ⁷³ (4:199)

İki 'âlemde ḡod şalâḡladur felâḡ u necât.

Zen-i şâliḡe sebeb-i felâḡdur. Zen-i ġayr-ı şâliḡe [KC88b] (1) sebeb-i helâkdür.

Nitekim Ḥazret-i Resûlu'llâḡ şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem buyurur:

(5) su'âl idüp bu tağlar kıyâmetde nice olur didi.: - KA/kıyâmetde: kıyâmet ġüninde İŒ/ didi: diyü su'âl eyledi İŒ, HK/ pes: pes sen SE

(6) -yec' aluhâ ketermili şumme yursilu 'aleyhâ er-riyâha fe-yuferriguhâ- ya' nî: - İŒ, HK, KA

(8) fe-yezeru maḡarrehâ ve'l-arḡe ve eḡmârihâ min-ġayri zikr li-delâleti'l-cibâli 'aleyhâ ke-ḡavlihi mâ tereke 'alâ-zahrihâ min-dâbbetin: -İŒ, HK, KA

(10) arzı: arz SE/ üzere: üzerine KA

⁷¹ Yerin üstünde tek bir canlı bırakmazdı. (Kur'ân-ı Kerîm, Fatır: 45)

(11) -musteviyen kâne eczâ'uhâ 'alâ-ḡaffin vâḡidin-: - İŒ, HK, KA

(13) -i' vicâcen ve lâ-niḡvâ-: - İŒ, HK, KA

(14) Haḡ Ta'âlâ: Haḡ İŒ, HK, KA

(17) İrtiyâḡ: Râḡat: - İŒ, HK, KA

⁷² Kadının, "o, çeyize bağımlı değildir; isteġi örtülü ve namuslu olmasıdır" demesi

(18) MURÂD-I Œ SETR U ŞALÂḡEST: - İŒ, HK, KA/ Ḳaşd-ı mâ setrest ü pâkî vü şalâḡ: -SE

⁷³ Bizim amacımız örtü, temizlik ve namustur; iki alemde kurtuluş bununladır.

*Ye 'ti 'ale'n-nāsi zamānun yekūnu (2) helāku'n-nāsi 'alā-yedi zevcetihi ve ebeveyhi ve veledihi yu' ayyirūnehu bi'l-fakri ve yukellifūnehu mā lā-yuṭīku (3) fe-yed ḥulu'l-letī yezhebu fihā dīnuhū fe-yehleku.*⁷⁴

Lāf kem bāfī çü rüsvā şud ḥaṭā⁷⁵ (4:210)

Lāfī az eyle (4) çünkü günāh u zinā vü fi'l-i kabīḥ 'indi'llāh ve 'indi'n-nās mezmūm u rüsvādur. Beyt:

[fā' ilātün/fā' ilātün/fā' ilātün/fā' ilün]

'İlm ü takvā (5) ser-be-ser da' vā vü ma' nā dīgerest [İÜ227a]
Merd-i ma' nā dīger ü meydān-ı da' vā dīgerest⁷⁶

Ki zi-her nā-şüste (6) rüyī kep zenī [SE276b]
Şerm dārī v'ez-Ḥudā-yı ḥ'ış ni⁷⁷ (4:213)

Ya' nī her yüzi yunmaduḡ mülevveşden lāf urucıdan (7) utanursın, kendü Ḥudā'ndan utanmazsın.

**ĞARAZ EZ-SEMİ' Ü BAŞİR Ü 'ALİM GUFTEN-İ ḤAZRET-İ ḤUDĀ-YI (8)
TA' ĀLĀ-RĀ⁷⁸**

Da' vā müstezād: Da' vā ile ziyādelenmiş

Ez-pey-i ān guft Ḥaḡ-ı ḥod-rā başİR (4:215)

(9) Andan ötürİ Ḥaḡ Ta' ālā kendüyi BaşİR, didi. Ya' nī BaşİR olduḡın andan ötürİ bildürdi (10) saña.

Ki buved dīdeveyet her dem nezİR⁷⁹ (4:215)

(1) Ḥazret-i Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem buyurur: buyurur 'aleyhi's-selām İÜ, HK, KA

⁷⁴ İnsanlar üzerine öyle bir zaman gelecek ki, kişinin helak olması, eşinin, anne-babasının ve evlatlarının elinden olacaktır. Onu fakirlikle ayıplarlar, gücünün üstünde teklifte bulunurlar, o da dinini kaybedecek işlere girer ve helak olur. ('Irakî, Tahrîcu'l-İhyâ: 2/31)

⁷⁵ Hata ortaya çıkınca laf dokuma.

⁷⁶ İlim ve takva, dava ve mana baştan başa farklıdır. Mana ehli farklıdır ve dava meydanı farklıdır.

(5) Ki: - İÜ

⁷⁷ Her yüzü yıkanmamıştan söz edersin; utanırsın, ama Allāh'ından utanmazsın.

(6) Şerm dārī v'ez Ḥudā-yı ḥ'ış ni: - SE/ Ya' nī: - SE/ urucıdan: urarsın

(7) utanursın, kendü Ḥudā'ndan utanmazsın: pāklikde 'avābis idersin KA/ **VE ḤAZRET-İ: - İÜ, HK, KA**

⁷⁸ Allāh için duyar, görür ve bilir demekten amaç

(8) Da' vā ile ziyādelenmiş: - İÜ, HK, KA

(10) Ki: Tā HK, KA

⁷⁹ Hak, görmesi her an seni korkutsun diye kendisi için "Gören" dedi.

Ki anuñ görmesi her dem saña nezîr ola. Ya'nî (11) halvetde olduğıuñ vaqt bir yaramaz fî'le cür'et itmeyesin. Allâh Ta'âlâ görür anuñ huzûrında (12) böyle fî'l-i kabîh cā'iz degüldür, diyüp terk eylesin. Nitekim haberde vâkı' olmışdur:

Tagliķu (13) *bābeke ve tuhfî sırreke testaķî mine'n-nāsi ve lā-testaķî mine'l-melekeyni ma'ake* (14) *lā-yufāriķāne 'anke bi'l-leyli ve'n-nehāri ve lā-testaķî mine'l-Kur'anillezî fî-şadriķe ve huve şāfî'un* (15) *ve muşfî'un ve lā-testaķî mine'l-celili ve lā-taķfā 'aleyhi ķāfiyetun.*⁸⁰

Ne mişāl-i 'illet-i ūlā saķîm⁸¹ (4:218)

[KA213a] (16) 'İllet-i ūlā gibi saķîm degülüm. Beyt:

[*mefā' ilün/mefā' ilün/fe' ūlün*]

Çü dānestî ki Hāķķ bînā vü dānāst
Nihān u āşķārā (17) ħ'îş kun rāst⁸²

Pāk Hāķ 'ammā yeķūlu'z-zālimūn⁸³ (4:223)

Ta'āla'llāh 'ammā yeķūlu'z-zālimūne (18) *'uluvven kebîren*⁸⁴ mażmûn-ı şerîfince Hāķ Ta'âlâ münezzehdür zālimlerūñ söyledüğinden.

Muħaşşalu'l-kelām: (19) Hāķ Ta'âlâ ve teķaddüs-i şāliķ-i mütteķî ve şaķî-i müdebberūñ ef'ālîni görür ve bilür, her birinūñ a'mālinūñ [KC89a] (1) cezāsını virür. Nitekim Hāżret-i Resūlu'llāh 'a.m. buyurur:

İzā ķāne yevme'l-ķiyāmeti yeķūlu'llāh (2) *ta'ālā 'azze ve cell eyyuhe'n-nās innî ķad ce'altu lekum neseben ve entum ce'altum le-enfisikum neseben* (3) *innî ce'altu ekremeke*

(12) Nitekim haberde vâkı' olmışdur: *Tagliķu bābeke ve tuhfî sırreke testaķî mine'n-nāsi ve lā-testaķî mine'l-melekeyni ma'ake lā-yufāriķāne 'anke bi'l-leyli ve'n-nehāri ve lā-testaķî mine'l-Kur'anillezî fî-şadriķe ve huve şāfî'un ve muşfî'un ve lā-testaķî mine'l-celili ve lā-taķfā 'aleyhi ķāfiyetun.* - İÜ, HK, KA

⁸⁰ (Bir yanlış yaptığında/günah işlediğinde) Kapını kapatırsın ve sırrını gizlersin insanlardan utanırsın ama gece gündüz senden hiç ayrılmayan/seninle gezip dolaşan meleklerden utanmazsın, sana şefaatçi olacak göğsündeki Kur'an'dan utanmazsın. Allâh'tan da utanmazsın, oysa O'ndan gizlenen hiçbir şey yoktur. (Semerkandî, Tenbîhü'l-Gâfilîn: 478)

(15) Ne: Fî İÜ, HK, KA

⁸¹ İllet-i ūlâ/İlk sebep -adlandırması- gibi yanlış değildir.]

⁸² Biliyorsun ki Allâh gören ve bilendir. Bu yüzden gizli veya açıkta kendini doğruya yönelt.

⁸³ Hak, zalimlerin dediklerinden uzaktır.

⁸⁴ Allâh zalimlerin söylediklerinden çok yücedir, büyüktür.

(19) her: ve her İÜ, HK

(1) 'a.m.: şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem SE/ Nitekim Hāżret-i Resūlu'llāh 'a.m. buyurur: *izā ķāne yevme'l-ķiyāmeti yeķūlullāh.* - İÜ, HK, KA

(2) *ta'ālā 'izzu ve cell eyyuhe'n-nās innî ķad ce'altu lekum neseben ve entum ce'altum le-enfisikum neseben innî ce'altu ekremeke etķākum ve entum ce'alte ekremeke aġnākum ve ennî erfā'u nebiyye el-yevm ve eķā'u nesebekum fe'eyne el-mutteķūne lā-ķavfun 'aleyhim ve lā-hum yahzenūn.* Zabî: Āhū Seby: Esîr ü ġanîmet: - İÜ, HK, KA

etķākum ve entum ce‘alte ekremeke aġnākum ve enni‘erfa‘u nebiyye (4) el-yevm ve eđa‘u nesebekum fe‘eyne el-mutteķūne,⁸⁵ lā-ħavfun ‘aleyhim ve lā-hum yaħzenūn.⁸⁶

Żaby: Āhū

Seby: (5) Esir ü ġanīmet.

Beyt:

[*mef‘ūlü/fā‘ilātü/mefā‘ilü/fā‘ilün*]

Ger pür şevd cihān heme ez-māh-manzarān
Va'llāhe leyse yenzuru ‘ayni ilā-sivāk⁸⁷

(6) MİŞĀL-İ DÜNYĀ ÇÜN KÜLĤAN U TAĤVĀ ÇÜN ĤAMMĀM⁸⁸

Ki ez-ū ĥammām-ı taķvā rūšenest⁸⁹ (4:238)

Ya‘nī ĥubb-ı dünyā (7) olmasa ehl-i taķvānuñ ehl-i dünyādan imtiyāzı olmazdı. Pes ĥubb-ı dünyā vü ĥubb-ı şevvāt u (8) arzū-yı nefis cümle imtiĥānlardur. Bir ‘āşık ki bunlaruñ cümlesin terk eyleye sâ‘ir ĥalkdan ‘indi'llāh [SE277a] (9) ser-firāz u mümtāz olur. Pes anuñ taķvāsı rūşen ü ‘ayān olur ve Ĥazret-i Resūlu'llāh (10) şalla'llāhu ‘aleyhi ve sellem buyurdı:

Mā evĥā Allāh [HK55b] Ta‘ālā ileyye en ecma‘a‘d-dunyā ve ekūne mine‘t-tācirīn
(11) *ve lākin evĥā Allāh Ta‘ālā ileyye en usebbiĥe rabbī ve ekūne mine‘s-sācidīn.⁹⁰* Beyt:

[*fe‘ūlün/fe‘ūlün/fe‘ūlün/fe‘ūl*]

Firāvān ĥazīne (12) firāvān ġamest
Kemest enduh ān-rā ki dünyā kemest⁹¹

Kereb: Ta‘b

KİŞŞA-İ ĀN DEBBĀĖ Kİ (13) DER-BĀZĀR-I ‘AṬṬĀRĀN EZ-BŪY-I ‘İṬR-I Bİ-HŪŞ VE RENCŪR ŞUD⁹²

Celī: Zāhir

⁸⁵ Kıyamet günü geldiğinde Allāh: Ey insanlar! Ben size (Beyhakī, Şu‘abü'l-İmān: 4/1821)

⁸⁶ Allāh dostlarına asla korku yoktur, üzüntü de çekmeyecekler. (Kur‘ân-ı Kerīm, Yûnus: 62)

⁸⁷ Dünyanın tamamı ay görünüşlü güzellerle dolu olsa da benim gözüm senden başkasını görmez.

⁸⁸ Dünya külhāna ve takvâ/sakınma da hamama benzer

⁸⁹ Takva hamamı onunla aydınlıktır.

(7) dünyādan: dünyānuñ HK

(9) u: - KA

⁹⁰ Yüce Allāh bana dünyalık biriktireyim ve tüccar olayım diye değil Rabbimi tesbih edip secde edenlerden olyım diye vahyetti. (Benzer bir rivāyet için bkz.: Ebû Nuaym el-İsfehānî, Hilyetü'l-Evliyâ: 2/132)

⁹¹ Çok hazine çok gam demektir. Dünyası az olanın kederi az olur.

(12) Kureb: Ta‘b: - İÜ, HK, KA

⁹² Koku satanlar çarşısında ıtır ve misk kokusuyla kendinden geçen ve hastalanan dericinin hikâyesi

(13) **VE RENCŪR ŞOD** Celī: Zāhir: - İÜ, HK/ zāhir: - SE, KA

Tu ber-tu bŷy-ı  n serg n-i (14) seg⁹³ (4:273)

Anu n damağında bŷy-ı serg n-i seg  at  at olmuŗdur ve anu n  albi ve  alibi mülevves (15) olmuŗdur. Şehvet   hev  televv   atından ve H zret, ta  l m-i ümmetden ötüri buyurur:

All humme tahhir  albi (16) *mine'n-nif  ki ferci mine'z-zin  ve lis ni mine'l-ke ibi*.⁹⁴ Pes m 'min n  albi nif  dan ve ferci (17) zin dan ve lis n  kiz bden p k gerekdür.

  n zi-   tr-i va y kej geŗtend u gum (4:282)

  n va y-i il hiyyen n (18)    trından b -h   u kej   d ll oldılar.

Bud fiğ n  n ki *te ayyern  bi-kum*⁹⁵ (4:282)

Te ayyern  bi-kum demek oldu (19) fiğ nları. Nitekim s re-i Y   n'de buyurur:

  l  inn  te ayyern  bi-kum, le-in lem tenteh  le-nercumennekum [KC89b] (1) *ve le-yemessennekum minn       n el m*.⁹⁶

  l , [  227b] k firler didiler; *inn  te ayyern  bi-kum*, -te  'umunn  bi-kum- ya  n  (2) tah   ken biz bed-  l u me  ' m oldu  siz n gelme  z ile; *le-in lem tenteh *, eger itd     z (3) da  v dan d nmezse  z; *le-nercumennekum*, elbette sizi seng-s r idüp  a -ile depeler z didiler. (4) *Ve le-yemessennekum minn *, ve da ı elbette size mes ider ya  n     n r bizden; *     n el m*, elem virici (5)     . Ya  n  bizden size     -ı el m yeti  r eger da  v -y  ris leti terk itmezse  z, didiler.

MU   LECE (6) KERDEN-  BER DER-  DEBB  ⁹⁷

D r -y  ma z-i pel d  n d de b d⁹⁸ (4:290)

F    u f   rla mu  t d olanlaru n (7) dim    da ı böyledür. Va    u na   at    trına tah mm l itmeyüp b -h   olurlar ve H zret-i Res l-i (8) H d  na   at yöninden buyurur:

⁹³ Damarında kat kat o köpek pisli inin kokusu var."

⁹⁴ All h m kalbimi nifaktan, fercimi zinadan, dilimi yalandan temizle.

⁹⁵ Va yin güzel kokusuyla e rildiklerinde ve kendilerini kaybettiklerinde feryatları Őuydu: "Sizinle u ursuzlandık."

(19) buyurur: - KA/ *  l  inn  te ayyern  bi-kum, le-in lem tenteh  le-nercumennekum*: - KA

⁹⁶ Dediler ki: "  phesiz biz sizin y z n  zden u ursuzlu a u radık. Eğer vazgeçmezseniz sizi mutlaka ta larız ve bizim tarafımızdan size elem dolu bir azap dokunur." (Kur  n-ı Kerim, Y   n: 18)

(1) *ve le-yemessennekum minn       n el m*: - KA/ *  l *: -   , HK/ -te  'umunn  bi-kum- ya  n : -   , HK, KA/

⁹⁷ Dericinin kardeşinin tedavi etmesi

⁹⁸ Bunu, pis beynin ilacı g rm   t .

(7) dim    da ı: da ı dim      , HK, KA/ ve H zret-i Res l-i: -   , HK, KA

*İnne eṣedde mā eteḥavvefu ‘aleykum ḥaṣṣeteyni ittibā’u'l-hevā ve (9) tūlu'l-emeli.*⁹⁹

Müşrikān-rā z'ān neces ḥ'ādest Ḥaḥ (4:295)

Ḥaḥ Ta'ālā müşrikleri andan ötüri neces okumışdır.

(10) K'enderün-i puşk zādend ez-sebaḥ¹⁰⁰ (4:295)

Anlar küfr ü ḍalālet necāsetinüñ [SE277b] içinde toḡmıṣlar, evvelden (11) puşk zikri meşk münāsebetiyledür. İṣāretdür ol āyet-i kerīmeye ki sūre-i Tevbe'dedür:

*Yā eyyuhellezīne (12) āmenū innema'l-mušrikūne necesun felā-yaḳrebu'l-Mescide'l-Ḥarāme ba'de ‘āmihim hāzā.*¹⁰¹

Yā eyyuhellezīne (13) āmenū, iy Allāh'a imān getüren mü'minler; *innema'l-mušrikūne necesun*, -li-ḥuṣṣi bāṭınihim ev le-ennehu yecibu yetecennebu (14) ‘anhum kemā yetecennebu ‘ani'l-encās- ya' nī taḥḳıken müşrikler degüldür, illā necesdür. Bunlara neces [KA213b] demek, (15) yā ḥuṣṣ-ı bāṭınlarından ötüri ola ki küfr ü şirk ü ḍalāletle pür olmışlardır yāḥud encāsdan (16) ictināb olduḡı gibi [HK56a] bunlardan daḡı ictināb vācibdür, demek ola ve -‘an İbn-i ‘Abbās (17) raḍıya'llāhu ‘anhumā enne a'yānuhum necesun ke'l-kilābi¹⁰²-. *Felā-yaḳrebu'l-mescide'l-ḥarāme*, -li-necāsetihim ve innemā nehā (18) ‘ani'l-iḳtirābi li'l-mübālaḡati ev li'l-men‘i ‘an-duḡūli'l-ḥarāmi ve ḳile el-murādu bihi en-nehyu ‘ani'l-ḥacci ve'l-‘umreti (19) lā-‘ani'l-duḡūli muṭlaḳā ve ileyhi zehebe Ebū Ḥanīfe veḳḳāse Mālik sā'ire'l-mesācid ‘ani'l-Mescide'l-Ḥarām [KC90a] (1) fi'l-men‘i- ya' nī pes ḳarīb olmasunlar Mescid-i Ḥarām'a, necāsetlerinden ötüri ḳarīb olmasunlar, (2) demek mübālaḡadan ötürüdür. Ya' nī Mescid-i Ḥarām'a daḡıl degül eṭrāfına bile

(8) Ḥudā naṣiḥat yöninden buyurur: *İnne eṣedde mā eteḥavvefu ‘aleykum ḥaṣṣeteyni ittibā’u'l-hevā ve tūlu'l-emeli*: - İÜ, HK, KA

⁹⁹ Ümmetim hakkında beni en çok korkutan iki haslet vardır: hevā ve tūl-i emel. (Cevzî, 'İleli'l-Mütenāhiye: 2/814; Zehebî, Telhîs: 295)

¹⁰⁰ Hak, şirk koṣanlara önceden pislik içinde doğdukları için pis demiştir.

(11) ol āyet-i kerīmeye ki sūre-i Tevbe'dedür: sūre-i Tevbe'de olan āyet-i kerīmeye İÜ, HK, KA/ *Yā eyyuhellezīne āmenū innema'l-mušrikūne necesun felā-yaḳrebu'l-mescide'l-ḥarāme ba'de ‘āmihim hāzā*: - KA

¹⁰¹ Ey iman edenler! Allāh'a ortak koṣanlar ancak bir pislikten ibarettir. Artık bu yıllarından sonra, Mescid-i Haram'a yaklaṣmasınlar. (Kur'ân-ı Kerim, Tevbe: 28)

(12) *Yā eyyuhellezīne āmenū*: - İÜ, HK

(13) -li-ḥuṣṣi bāṭınihim ev le-ennehu yecibu yetecennebu ‘anhum kemā yetecennebu ‘ani'l-encās- ya' nī: - İÜ, HK, KA

(15) yā: - İÜ, KA

(16) ve -‘an İbn-i ‘Abbās raḍıyallāhu ‘anhumā enne a'yānuhum necesun ke'l-kilābi: - İÜ, HK, KA

¹⁰² İbn-i Abbās'tan rivāyetle; onlar, gözlerinin köpekler gibi kirli olduḡunu söylüyorlar.

(17) -li-necāsetihim ve innemā nehā ‘ani'l-iḳtirābi li'l-mübālaḡati ev li'l-men‘i ‘an duḡūli'l-ḥarāmi ve ḳile el-murādu bihi en-nehyu ‘ani'l-ḥacci ve'l-‘umreti lā-‘ani'l- duḡūli muṭlaḳā ve ileyhi zehebe Ebū Ḥanīfe veḳḳāse Mālik sā'ire'l-mesācid ‘ani'l-mescide'l-ḥarām fi'l-men‘i- ya' nī: - İÜ, HK, KA

yağlaşmasunlar, dimek (3) olur. Yâhud Hâram'a dâhil olmasunlar dimek ola. Ba'zılar bundan murâd hacla 'umreden nehydür, (4) muṭlaḳâ duḥûlden nehy degûldür, dimişler. Ebû Hânîfe bu kavle zâhib olmuş ve İmâm Mâlik sâ'ir (5) mesâcidi Hârâm'a kıyâs itmiş men' de; *ba'de 'âmihim hâzâ*, -ya'nî seneti berât ve hiye tâsi'atun ve ḳable seneti (6) ḥaccetu'l-vedâ'i- ya'nî müşriklerûñ bu senelerinden şoñra Mescid-i Hârâm'a ḳarîb olmasunlar didügi, sene-i (7) berâtdür. Sene-i berât hicret-i nebeviyyenûñ toḳuzuncı yılıdur. Yâhud sene-i ḥaccetü'l-vedâ' ola ki hicretûñ (8) on ikinci yılıdur.

Çün ne-zed ber-vey nişâr-ı reşş-i nûr¹⁰³ (4:297)

Çünkü toḳınmadı aña reşş-i nûruñ (9) nişârı. Bu ḥadiş-i şerîfûñ maзмûnıdur ki buyurur:

İnna'llâhe ḥalaḳa ḥalḳehu fî-zulmetin, taḥḳîken (10) Allâh Ta'âlâ ḥalḳ eyledi maḥlûḳı zulmet içinde. Ya'nî zulmet-i ṭabî'at ve nefis ü hevâ içinde ḥalḳ (11) eyledi. *Summe reşşe 'aleyhim min-nûrihi*, andan şoñra bu ḥalḳuñ üzerine kendü nûrından nûr [SE278a] saçdı. (12) *Fe-men âşâbehu min-zâlike'n-nûri*, pes şol kimseye ki ol nûrdan azıcık nûr yetiştı ise; (13) *feḳad ihtedâ*, [İÜ228a] taḥḳîken ol kimse hidâyetlenmiş oldu. *Ve men iḥṭa'ahu*, ve şol kimse ki aña yüz (14) ḥaṭâ itdi ya'nî toḳınmadı. *Feḳad dâlle*,¹⁰⁴ taḥḳîken ol kimse ḳâl oldu, hidâyetden maḥrûm ḳaldı.

(15) Ve'r zi-reşş-i nûr-ı Hâḳ kısmış dâd
Hem-çü resm-i Mısr sergîn murğ zâd¹⁰⁵ (4:298)

Nitekim Mısr'da 'âdetdür (16) yumurdayı at ḥuşḳîsinûñ içine ḳorlar, piliç ḥaşıl olurmuş. Pes Hâzret-i Mevlânâ günâhdan tâ'ib (17) olan kimseyi aña teşbih iderler. Nitekim Hâzret-i Resûlu'llâh şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem buyurur:

(3) Yâhud Hâram'a dâhil olmasunlar dimek ola.: - İÜ, HK, KA

(4) muṭlaḳâ: - SE

(5) Hârâm'a: Mescid-i Hârâm'a İÜ, HK, KA/ -ya'nî seneti berât ve hiye tâsi'atun ve ḳable seneti ḥaccetu'l-vedâ'i: - İÜ, HK, KA

¹⁰³ Çünkü nur serpintisi ona vurmamıştır.

(10) ḥalḳ eyledi: - İÜ, KA

(13) taḥḳîken: taḥḳîḳ SE

¹⁰⁴ Hakikaten Allâh halkı yokluk karanlığından yarattı. Sonra hidâyet nûrundan onların üzerine serpti. Kimlere o nûrdan isâbet eylediyse o kimseler hakikaten hidâyete erdi. Her kime de isâbet etmediyse o kimseler de hakikaten uzak bir dalâlete düştüler. (Heysemî, Mecma'u'z-Zevâ'id: 196; Şuayb el-Arnâvut, Tahrîcû'l-Mesned: 6644)

(14) taḥḳîken: taḥḳîḳ SE

¹⁰⁵ Hak ona nur serpintisi nasip ettiyse, Mısr'daki usul gibi pislikte cıvcıv doğar.

(15) Hem-çü resm-i Mısr sergîn murğ-zâd: - SE

(16) yumurdayı: yumurtayı İÜ/ olurmuş: olur İÜ, HK, KA

Lev (18) ‘amiltumu’l-ḥaṭāyā ḥattā tebluḡe’s-semā’a summe nedemtum letāba’llāh
‘aleykum.¹⁰⁶

Pes ‘işyāndan soñra (19) nedāmet ḥāşıl olmaḡ eşer-i şalāḥdur.

Tu bi-dān mānī k’ez-ān nūrī tehī
Z’ān ki bīnī ber-pelīdī mī-nehī¹⁰⁷ (4:300)

[KC90b] (1) Belki burnuñı nā-pāklige tıatarsın. Huşūşen ma‘şiyetle ‘ömr geçüre
pırlik zamānında tā’ib olup inşāfa (2) gelmeyesin. Nitekim buyurur ‘aleyhi’s-selām:

Men cāveze’l-erba‘īne ve lem yaḡlib ḥayruhū şerrehu felyetebevve’ maḡ’adehu (3)
mine’n-nārī.¹⁰⁸

Beyt:

[fe‘ūlün/fe‘ūlün/fe‘ūlün/fe‘ūlün]
İlāhī be-hengām-i pīrī-yi me-rā
Temennā-yı nefis-i cevānān me-deh¹⁰⁹

Bī-ḥurdegī: Küstāhī (4) vü nā-şāyeste vü bī-vech

RED KERDEN-İ MA‘ŞŪKA ‘ÖZR-İ ‘ĀŞİK¹¹⁰

Rabbenā innā ḡalemnā guft u bes¹¹¹ (4:326)

(5) Ez-behāne şāḡ-tā-şāḡī necest¹¹² (4:325)

Süre-i ‘Arāf’da buyurur: *Ḳālā rabbenā ḡalemnā enfusenā* [HK56b] ve in (6) *lem taḡfirlenā ve terḡamnā le-nekūnenne mine’l-ḡāsirīn*.¹¹³

Ḳālā, Ādem ü Ḥavvā didiler. *Rabbenā*, iy bizüm (7) perverdgārimuz! *Ḳalemnā*,
ḡulm ü sitem eyledük; *enfusenā*, kendü nefslerimize; ve in *lem taḡfirlenā*, (8) eger sen

(17) Resūlu’llāh: Resūl-i Ekrem KA

¹⁰⁶ Gökyüzüne ulaşacak kadar günahın olsa ve sen pişman olup tövbe etsen Allāh seni affeder. (Münzirî, Tergīb ve’t-Terhīb: 4/119)

(19) Tu bi-dān mānī k’ez-ān nūrī tehī: - SE, İÜ, HK, KA/ Z’ān ki: belki SE

¹⁰⁷ Sen ona benziyorsun, o nurdan boşsun; çünkü burnunu pislige koyuyorsun.

¹⁰⁸ Bir kişinin yaşı kırkı doldurduysa ve hayrı şerrinden fazla değilse, o kişi ateşteki (cehennemdeki) yerini hazır eylesin. (Cevzî, Mevzu’ât: 1/281)

¹⁰⁹ İlāhî! Bizim yaşlılık zamanlarımızda gençlerin nefsinin arzularını ver.

(3) Bī-ḥurdegī: Küstāhī vü nā-şāyeste vü bī-vech: - İÜ, KA

¹¹⁰ Sevgilinin, âşığın özünü reddetmesi

¹¹¹ "Rabbimiz! Gerçekten zulmettik" dedi ancak.

¹¹² Bahane için daldan dala sıçramadı.

(5) Ez-behāne şāḡ-tā-şāḡī necest: - SE

¹¹³ Dediler ki: "Rabbimiz! Biz kendimize zulüm ettik. Eğer bizi bağışlamaz ve bize acımazsan mutlaka ziyan edenlerden oluruz." (Kur’ân-ı Kerim, A’râf:23)

mağfîret idüp günâhlarımızı ‘afv itmezseñ; *ve terhamnâ*, ve dağı bize rahmet itmezseñ; (9) *le-nekūnenne*, elbette biz oluruz; *mine'l hāsirîn*, hāsirinden oluruz ya‘nî dünyâ vü ahiretde ehl-i (10) hūsrandan oluruz. Pes imdi iy ‘aşık! Sen dağı [KA214a] Hāzret-i Ādem'den tarīķi öğren günāhuña maķar (11) ol. Derūn-ı dilden tevbe vü ināyete sa‘y eyle dimek olur.

Çünkü cān-dārān bi-dīd ez-pīş ü pes¹¹⁴ (4:327)

(12) Yasaķcı ve cellād dimekdür. Murād zebāniler ve meleklerdür.

Müfteķad: Mefķūd ya‘nî gum şude

ŞERH-İ (13) *İNNEMA'L-MU'MİNŪNE İH̄VETUN fe-aşliḥū beyne eḥaveykum vetteḡu'llāhe le'allekum turḡamūn.*¹¹⁵ Pes işlāḥ (14) eyleñ iki ķardaşuñuzuñ mābeynini dir sūre-i Hucurāt. Ya‘nî mü'minler degüldür illā birbiriyle ķardaşlardur. (15) *VEL-'ULEMĀ'U KE-NEFSİN VĀḤİDETİN* ve ‘ulemā-ı bi'llāh dağı nefis-i vāḥid ḡukmindedür. Nefs ü rūḡ u zāt (16) bir ma'nāyadur. *ḤĀŞŞATEN İTTİḤĀD-I DĀVŪD 'ALEYHİ'S-SELĀM VE SŪLEYMĀN VE SĀ'İR ENBİYĀ 'ALEYHİ'S-SELĀM* (17) *EGER YEKİ-RĀ EZ-İŞĀN MŪNKİR ŞEVĪ* ḡuşūsen Dāvūd u Süleymān u sâ'ir enbiyā ki anlardan birine münkir (18) olursañ, [SE278b] *İMĀN BE-HİÇ NEBĪ DŪRŪST NE-BĀŞED* hīç bir peyğambere imānı dürüst olmaz, (19) *VE İN 'ALĀMET-İ İTTİḤĀDEST* ve bu ittiḡāduñ ‘alāmetidür. Pes cümlesin bir nŭrdan bilmek [KC91a] [İÜ228b] (1) gerekdür ve bunlaruñ bir ittiḡād-ı ma'nevîleri vardır. Birbirinden ayırmaķ cā'iz degüldür. *Kİ YEK ḤĀNE EZ-ĀN* (2) *HEZĀRĀN ḤĀNE VĪRĀN KUNĪ ĀN HEME VĪRĀN ŞEVED Ü YEK DĪVĀR KĀ'İM NE-MĀND* ve bunlaruñ vücudları (3) şol hezārān ḡāne-i muttaşıla beñzer ki birin vĪrān eyleseñ cümlesi ḡarāb olur, bir bŭtŭn (4) dĪvār ķalmaz. *KĪ LĀ-NUFERRĪḲU BEYNE*

(6) *Ḳālā*: - İÜ, HK, KA/ Ādem: Ādem ‘aleyhi's-selām SE, İÜ, KA; Ādem ‘am. HK/ didiler: buyurur SE/ *Rabbenā*: - İÜ, HK, KA

(7) *zalemnā*: - İÜ, HK, KA/ *enfusenā*: - İÜ, HK, KA/ *ve in lem taḡfĪrlenā*: - İÜ, HK, KA

(8) *ve terhamnā*: - İÜ, HK, KA

(9) *le-nekūnenne*: - İÜ, HK, KA/ *mine'l hāsirîn*: - İÜ, HK, KA

¹¹⁴ Önde ve arkada azap meleklerini görŭnce ...

(12) Müfteķad: Mefķūd ya‘nî gum şude: - İÜ, KA/ mefķūd ya‘nî: HK/ ya‘nî gum şude: - SE

¹¹⁵ Mü'minler ancak kardeştirler. Öyleyse kardeşlerinizin arasını düzeltin. Allāh'a karşı gelmekten sakının ki size merhamet edilsin. (Kur'ān-ı Kerim, Hucurāt:10)

(13) *fe-aşliḥū beyne eḥaveykum vetteḡu'llāhe le'allekum turḡamūn*: - SE, İÜ, HK, KA/ Pes işlāḥ: - SE

(14) eyleñ iki ķardaşuñuzuñ mābeynini dir sūre-i Hucurāt: - SE/ ķardaşuñuzuñ: ķardaşuñuz İÜ, HK, KA/ Hucurāt: Hucurāt *fe-aşliḥū beyne eḥaveykum vetteḡu'llāhe le'allekum turḡamūn* İÜ, HK, KA/ degüldür: degüldürler İÜ, HK, KA

(1) ayırmaķ: ayırmaķ için SE

EĞADİN MİNĖUM bu ittiĖād cihetindendir ki ĖaĖĖ Ta'ālā *lā-nuferriķu beyne eğadin minhum*¹¹⁶ (5) buyurdu. Ya' nī biz fark eylemezüz enbiyādan birinūñ mābeynini, **VE'L- 'ĀĖILU YEKFİĞİ'L-İŞĀRET İN ĖOD** (6) **EZ-İŞĀRET GUZEŞT**¹¹⁷ 'āķil olana bir işāret kifāyet ider, bu Ėod işāretten geğti.

(7) Ger zi-Ėur'an naķl-Ėāhī iy Ėarūn (4:443)

İy Ėarūn-i mu'ānid!

Ėān *cemī'un hum ledeynā muĖĖarūn*¹¹⁸ (4:443)

Sūre-i (8) Yāsīn'de buyurur: *Ve in-kullun lemmā cemī'un ledeynā muĖĖarūn*.¹¹⁹

Ve in-kullun, ve degüldür bunlaruñ cümlesi; (9) *lemmā cemī'un*, cem' olmuşlardır; *ledeynā muĖĖarūn*, bizüm Ėatımızda Ėāzır olmuşlar.

Ber-mişāl-i 'ankebūt (10) ān zışt-Ėū (4:461)

'Ankebūt gibi ol Ėirkin Ėuyly ve bed-'amelli,

PerdeĖā-yı gende-rā mī-bāfed ū¹²⁰ (4:461)

(11) Ve [HK57a] ol nūruñ Ėaķīķatin bilmez, kendü zu'm-ı fāsidine ma'nā virür. Ol nūr-ı rüşen üzerine (12) nā-ma'ķūl perdeler Ėurar.

K'ender in reh şabr u şıķķ-ı enfüses¹²¹ (4:465)

Ki bu yolda şabr u meşāķķat (13) Ėekmek vardır. Ya' nī bu Ėaşda ve niyyete süst ū alĖaķ nazar itme. Zīrā bu yolda şabr gerekdür ve şıķķ-ı (14) enfüs gerekdür.

(4) MİNĖUM: MİN RESELE İÜ, HK, KA

¹¹⁶ Onlardan ĖiĖbirini diğlerinden ayırt etmeyiz. (Kur'ân-ı Kerim, Bakara:36)

¹¹⁷ "Muhakkak mûminler kardeşler" ve "âlimler bir kişi gibidir"i açıklaması: özellikle de Davud'un, Süleyman'ın ve diğ. peygamberlerin birliğı. Onlardan birini inkâr edersen ĖiĖbir peygambere imanın sağlam olmaz; bu birlik işaretidir. Binlerce evden bir ev yıksan bütünü yıkılır ve bir duvar ayakta kalmaz; "Onlardan ĖiĖbirisinin arasını ayırmayız" -Âyeti- akıllı kişiye işareti olarak yeter; bu, ,şareti de aştı.

(7) İy Ėarūn-i mu'ānid: İy mu'ānid İÜ, HK, KA/ hem : - KC

¹¹⁸ Ey inatçı, Kur'ân'dan delil istersen, "Onların hepsi huzurumuza getirilmiştir"i oku

¹¹⁹ Onların hepsi de mutlaka toplanıp (hesap için) huzurumuza çıkarılacaklardır. (Kur'ân-ı Kerim, Yāsīn:32)

(8) *Ve in kullun lemmā cemī'un ledeynā muĖĖarūn*: - KA/ *Ve in kullun*: - İÜ, HK

(9) cem': illā cem' SE/ olmuşlar: olmuşlardır İÜ

(10) gibi: - SE/ 'amelli: 'amel KC

¹²⁰ O Ėirkin Ėuyly, örümcek gibi kokmuş perdeler dokur.

(11) Ve: - HK, KA

¹²¹ Zira bu yolda sabır ve nefse eziyet vardır.

(13) Ėaşda: Ėaşd İÜ

*Lem tekūnū bālīgīhi illā bi-şıkkī'l-enfusi*¹²² buyurdu. Ya' nī vuşūl-i ilā'llāh ki (15) sevād-ı a' zam-ı emn ü emāndur. Aña yetişmezsiz illā miḥnetle ve meşakḳatle, dimek olur. Pes bu (16) yolda miḥnete şabr eylemek vācib oldı.

BAKİYYE-İ KİŞŞA-İ MESCİD-İ AĞŞA¹²³

Der-bināyeş (17) dīde mī-şud kerr ü fer
Nī-füsürde çün bināhā-yı diger¹²⁴ (4:467)

Binā-yı Mescid-i Ağşā'da zāhir olurdu (18) revnaḳ u rüşenālīḳ.

Der-binā her seng k'ez-kuh mī-sukust
Fāş sīrū bī-hemī guft ez-nuḥust¹²⁵ (4:468)

(19) Āvāz-ı faşīḥ ile āşkāre beni iletūñ, dirdi evvelden.

Hemçü ān ez-āb u gil Ādemkede (4:469)

[KC91b] (1) Nitekim Ḥazret-i Ādem 'aleyhi's-selāmuñ āb u gil-ten-i pūr-nūrından
[KA214b] nūr zāhir olduḡı gibi. [SE279a]

Nūr z'-āhek (2) pārehā tābān şude¹²⁶ (4:469)

Ya' nī Mescid-i Ağşā'nuñ kireç pārelerinden nūr zāhir ü tābān u rüşen (3) olmışdı.

Taḥt-ı ü seyyār bī-ḥammāl şud
Ḥalka vü der-muṭrib ü ḳavvāl şud¹²⁷ (4:480)

Ehl-i cennetūñ taḥtı (4) ḥammālsız seyr idici olur. Nitekim Ḥazret-i Resūlu'llāh buyurur:

İzā daḡale ehlu'l-cenneti'l-cennete (5) *fe-yeştāḳu'l-iḥvānu ba'zuḥum ilā-ba'zin*.¹²⁸
İlā-āḡire.

¹²² Onlar ağırlıklarınızı, sizin ancak zorlukla varabileceğiniz beldele taşırlar. (Kur'ân-ı Kerim, Nahl:7)

(14) *Lem tekūnū bālīgīhi illā bi-şıkkī'l-enfusi* buyurdu. Ya' nī: - İÜ, HK, KA

(15) Pes bu yolda miḥnete şabr eylemek vācib oldı: - İÜ, HK, KA

¹²³ Aksâ Camii'nin hikâyesinin kalanı

¹²⁴ Yapısında haşmet görünüyordu; diğer binalar gibi donuk değildi.

(17) Nī-füsürde çün bināhā-yı diger: - SE/ Binā-yı: - İÜ

(18) Der-binā her seng k'ez kuh mī-sukust: - SE

¹²⁵ Dağdan koparılan her taş, bina yapılırken açıkça, "Önce beni götürün" derdi.

¹²⁶ Taş parçalarından, Ādem'in yoğrulduḡı yerdeki su ve balçık gibi ışık parlıyordu.

¹²⁷ Onun tahtı, taşıyan olmadan yürür; halka ve kapı, çalgıcı ve şarkıcı olur.

(3) olmışdı: olmuş idi İÜ, KA/ Ḥalka vü der-muṭrib ü ḳavvāl şud: - SE

(4) Resūlu'llāh: resūl 'aleyhi's-selām KA

¹²⁸ Cennet ehli cennete girdiklerinde, kardeşlerden bazıları bazılarını özler/görmek ister. (Elbânî, Za'îfü'l-Tergîb: 2237; Münzirî, Tergîb ve't-Terhîb: 395)

(5) İlā-āḡire: - İÜ, HK, KA

DER BEYÂN-I ÂN Kİ HUKEMÂ GÜYEND ÂDEMÎ ‘ÂLEM-İ ŞUGRÂ EST VE
HUKEMÂ-YI (6) İLÂHÎ GÜYEND ÂDEMÎ ‘ÂLEM-İ KÜBRÂ EST. ZİRÂ ‘İLM-İ ÂN
HUKEMÂ BER-ŞÜRET-İ ÂDEMÎ MAŞŞÜR BUVED, ‘İLM-İ (7) İN HUKEMÂ DER-
HAQÎKAT HAQÎKAT-İ [İÜ229A] ÂDEMÎ MEVŞÛL BUVED¹²⁹

Muṣṭafâ z'în guft k'âdem v'enbiyâ
Ḥalf-i (8) men bâşend der-zîr-i livâ¹³⁰ (4:524)

Ebû Sa'îd'den raḍıya'llâhu anhu mervîdür ki Resûlu'llâh şalla'llâhu ‘aleyh (9)
buyurdu:

*Ene seyyidu veledi âdeme yevme'l-kıyâmeti ve bi-yedî livâ 'u'l-ḥamdî ve lâ-fâḥra ve
mâ min-nebiyyin yevme 'izîn âdemu (10) femen sivâhu illâ taḥte livâ 'î ve ene evvelu men
tenşekku'l-arḍu ve lâ-fâḥre.*¹³¹

(11) Ger be-şüret men zi-âdem-zâdeem
Men be-ma' nâ cedd-i cedd üftâdeem¹³² (4:526)

*Kuntu nebiyyen ve Âdeme beyne'l-mâ 'î ve't-tîr*¹³³ hükmince ben cedd-i cedd vâkı'
(12) olmuşumdur.

Key mefâze zeft âyed ber-mefâz
Nîst ber-în kârvân in reh derâz¹³⁴ (4:531)

Beyâbân kaçan ulu (13) vü ‘arîz ü derâz gelür muẓaffer olan kimseye.

¹²⁹ Açıklama: bilgiler, "insan, küçük âlemdir" der; ilâhî bilgiler, "insan, büyük âlemdir" der. Çünkü o
bilgelerin ilmi, insanın suretiyle sınırlıdır. Bu bilgelerin bilgisi, insanın hakikatının hakikatine ulaşmıştır.

(7) BUVED: - SE/ Muṣṭafâ z'în guft k'âdem v'enbiyâ: - SE

¹³⁰ Mustafa bundan dolayı, "Âdem ve peygamberler, sancak altında benim ardımdadır" dedi.

(8) Resûlu'llâh şalla'llâhu ‘aleyh buyurdu: buyurur ‘aleyhi's-selâm İÜ, HK; ‘aleyhi's-selâm buyurur KA/
‘aleyh: ‘aleyhi ve sellem SE

¹³¹ Ben kıyamet gününde Âdem'in evlatlarının/insan cinsinin seyyidiyim/en önde geleniyim. Hamd sancağı
benim elimde olacaktır, övünmek yok. Hiçbir peygamber yoktur ki o gün/kıyâmet gününde, Âdem ve
diğerleri, hepsi benim elimdeki hamd sancağının altında olacaklar. Yeryüzü yarılp/çatlayıp da içindekileri
çıkardığı zaman, ilk çıkan kişi ben olacağım, övünmek yok. (Münzirî, Tergîb ve't-Terhîb: 4/325; Heysemî,
Mecma'u'z-Zevâ'id: 10/375)

(10) Ger be-şüret men zi-âdem-zâdeem: - SE

¹³² Demiştir ki: "Surette ben Âdem'den doğduysam da, gerçekte atanın atası oldum."

¹³³ Âdem su ile toprak arasında iken ben peygamberdim. (Elbânî, Za'ifu't-Tergîb: 302; Teymiyye, Mecmû'u'l-
Fetâvâ: 2/147)

¹³⁴ Bu yol, bu kervana uzak değildir; kurtulana ova büyük mü gelir?

(12) Nîst ber-în kârvân in reh derâz: - SE/ Beyâbân: beyân SE, İÜ, HK, KA

TEFSİR-İ İN HADİŞ-İ ŞERİF Kİ MEŞELU UMMETİ KE-MEŞELİ SEFİNETİN
NŪHİN (14) MEN TEMESSEKE BİHÂ NECÂ VE MEN TEĖALLEFE ‘ANHÂ
ĖARİKA¹³⁵

Ya‘nî benüm ümmetimüñ mişli Ėazret-i Nūh nebînüñ gemisi mişli (15) gibidür.
Aña temessük idüp yapışan necât bulur ve andan tağallüf iden Ėarķ olur.

Me-k'sel (16) ez-peygamber-i eyyām-ı Ėıış
Tekye kem kun ber-fen ü ber-kām-ı Ėıış¹³⁶ (4:541)

[HK57b] Kendü eyyāmuññ peygamberinden kesilme. Ya‘nî (17) zamānuñda
mevcüd olan mürşid-i sa‘âdet-manzardan ba‘îd olma ki ol senüñ zamānıññ peygamberi
(18) meşâbesindedür. Nitekim buyurur:

*Eş-şeyhu fî-ķavmihi ke'n-nebiyyi fî-ummetihî.*¹³⁷

(19) Tā bi-yābî būy-ı Ėuld ez-yār-i men
Çün Muhammed būy-ı RaĖmān ez-Yemen¹³⁸ (4:550)

Nitekim Ėazret buyurdu:

*İnnî la ‘cidu nefese'r-RaĖmāni min-ķibeli'l-Yemeni.*¹³⁹

[KC92a]

(1) Pes nişārî kerde bâşî behr Ėuved
Çünki her sermāye-i tu şad şeved¹⁴⁰ (4:561)

Pes kendüñ içün nişār itmiş (2) olursın. Nitekim Ėazret-i Resül-i Ėudā buyurur:

*Yeķūlu ibnu Ėdem: mālî, mālî, hel leke min-mālî illā mā (3) ekelte feķad efneyte
ve mā lebiste feķad ebleyte, ve mā teşaddaķte feķad ebķayte.*¹⁴¹ Ya‘nî ekl (4) idüp fenā
eyledüğünden Ėayrı ve giyüp eskitdüğünden [SE279b] Ėayrı ve taşadduķ idüp āĖiretüñ (5)

¹³⁵ "Ümmetim Nūh'un gemisi gibidir; ona tutunan, kurtulur ve ondan yüz çeviren boĖulur" hadisinin yorumu

¹³⁶ Zamanının peygamberinden ayrılma, kendi bilgine ve adımına yaslanma.

(16) Tekye kem kun ber-fen ü ber-kām-ı Ėıış: - SE/ peygamberinden: peygamberüñden KA

(17) peygamberi: peygamber SE

¹³⁷ Kavminin şeyhi, ümmetinin peygamberi gibidir. (Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ: 2/17)

(18) Tā bi-yābî būy-ı Ėuld ez-yār-i men: - SE, İÜ, HK, KA

¹³⁸ Böyle Muhammed'in Yemen'den RaĖmān'ın kokusunu aldığı gibi benim dostumdan cennet kokusu bulursun.

¹³⁹ Ben RaĖmān'ın kokusunu Yemen tarafından alıyorum. (Molla 'Alî Kârî, Esrāru'l-Merfû'a: 154; Elbânî, Silsile: 1907)

¹⁴⁰ O zaman kendin için saçmış olursun; çünkü senin sermayen yüz kat olur.

(1) Çünki her sermāye-i tu şad şeved: - SE

¹⁴¹ Âdemoğlu malım, malım deyip duruyor. Ey Âdemoğlu! Yiyip tükettiğin giyip eskittiğin veya sadaka olarak verip sevap kazanmak üzere gönderdiğinden başka malın var mı ki? (Müslim, Sahîh: 2958)

içün bâkî kılduğuñdan ğayrı senüñ mâluñ yokdur iy benî Âdem. Pes taşadduk eylemek (6) evlâdur ki Hâk Ta'âlâ birine yedi yüz 'avz virmek va' de buyurmuşdur:

*Meşelullezîne (7) yunfiķüne emvâlehum fî-sebîlillâhi ke-meşeli ħabbetin enbetet seb'a senâbile fî-kulli sunbuletin mi'etu (8) ħabbetin, vallâhu yuğâ'ifu li-men yeşâ'u, vallâhu vâsi'un 'alîm.*¹⁴²

KIŞŞA-İ HEDİYYE-FERİSTÂDEN-İ BELKİS¹⁴³

(9) Tafşîl-i kışşa-i Hâzret-i Süleymân 'aleyhi's-selâm budur ki: Çün Dâvûd 'aleyhi's-selâm vefât (10) eyledi ve *verişe Süleymânü Dâvûde*¹⁴⁴ mazmûnınca Hâzret-i Süleymân anuñ yirine pâdişâh oldu (11) ve nübüvvet dağı gelüp peygamber oldu. Ol vâkt Süleymân on üç yaşında idi (12) ve çün ber-müceb-i *Rabbi heb lî-mulken lâ-yenbagî li-eĥadin* [KA215a] *min-ba'di*¹⁴⁵ Hâk Ta'âlâ Hâzretleri aña (13) peder mülkin erzânî kıldı ve ziyâde i'tâ buyurup cinn ü ins ü vuĥuş u tıyûrı [İÜ229b] (14) aña müsaĥĥir eyledi ve anuñ 'askeri kunduğı vâkt bisât-ı saltanatda karâr eyledükde eşrâf-ı (15) ins ĥuzûrına cem' olup anlardan bir şaf girü eşrâf-ı cin tıururdu ve tıyûr başları (16) üzere tıurup sâyebân olurlardı ve yıl bisâtı götürüp her gadâ vü revâĥda (17) bir aylık mesîre kaţ' iderlerdi. Bir ğün bir yire nüzûl itdiler. Şudan ötüri ĥüdhüdi (18) taleb eylediler, bulamadılar. Meger ĥüdhüd Hâzret-i Süleymân'ıñ nüzûlı vâktinde bâlâya pervâz idüp (19) Belķis'ıñ bostânını gördi. O tarafa meyl eyleyüp anda bir ĥüdhüd buldı. Ol ĥüdhüdden [KC92b] (1) su'âl eyledi ki: Bu diyâr ne diyârdur, pâdişâhı kimdür? Ol dağı: Bu diyâr diyâr-ı Yemen'dür. Bu (2) şehre Seb'â dirler. Pâdişâhı Belķis'dur. Âftâba secde ider, didi. İki bile Hâzret-i Süleymân (3) ĥuzûrına geldiler. Belķis'dan ve mülkinden ĥaber virdiler. Yemen diyârın ve Seb'â şehrin ve Belķis'ıñ (4) taĥtın vaşf eylediler ve âftâba secde eyledüklerin söylediler. Andan soñra Hâzret-i Süleymân [HK58a] (5) bir nâme yazdı. Ĥüdhüde virdi ve eytdi: İlet anlarıñ üzerine bırak ve pinhân ol, gör ne (6) evzâ' iderler ve ne söylerler. Baña ĥaber

(6) Hâk Ta'âlâ: Hâk İÜ, HK, KA/ buyurmuşdur: eylemişdür İÜ, HK, KA

(7) *Meşelullezîne yunfiķüne emvâlehum fî-sebîlillâhi ke-meşeli ħabbetin enbetet seb'a senâbile fî-kulli sunbuletin mi'etu ħabbetin, vallâhu yuğâ'ifu li-men yeşâ'u, vallâhu vâsi'un 'alîm:* - İÜ, HK, KA

¹⁴² Mallarını Allâh yolunda harcayanların durumu, yedi başak bitiren ve her başakta yüz tane bulunan bir tohum gibidir. Allâh dilediğine kat kat verir. Allâh lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir. (Kur'ân-ı Kerim, Bakara: 261)

¹⁴³ Belķis'in hediye göndermesinin hikâyesi

(9) 'aleyhi's-selâm: 'aleyh İÜ; 'am. HK

¹⁴⁴ Süleyman, Dâvûd'a varis oldu. (Kur'ân-ı Kerim, Neml: 16)

¹⁴⁵ Ey Rabbim! Beni bağışla. Bana, benden sonra kimseye layık olmayacak bir mülk (hükümlerlik) bahşet! (Kur'ân-ı Kerim, Sad: 35)

(13) mülkin: mülküñ KA

(14) eyledi: kıldı İÜ, HK, KA

(4) Hâzret-i Süleymân: Hâzret SE

getür, didi. Çün hüdhüd nāmeyi aldı. Varup Belķis'ıñ (7) üzerine bıraķdı ve bir yirde tırdı. Çün nāmeyi [SE280a] gördi. Belķis ditredi, andan vilāyetüñ (8) eşrāfın cem' idüp didi ki: Baña bir kitāb-ı kerīm geldi Hāzret-i Süleymān'dan ve anda yazılmış ki: (9) *Ellā ta'lū 'aleyye ve 'tūnī müslimīn*.¹⁴⁶ Ne dırsız, ne tedārik idelüm, didükde kendünün hıdmetinde (10) olan üç yüz otuz kimse ki her birinün hıdmetinde on biñ ādem varıdı, eytdiler: (11) Biz şāhib-i kuvvetiz ve cenge kādırüz, emr senüñdür. Her niçe buyurursañ öyle idelüm, didiler. Belķis (12) didi ki: Şāhlar bir diyāra gelseler ol diyāruñ 'azizlerini ħor u zelil iderler, evlā budur ki (13) hediyye gönderelüm, müdārā idelüm. Murādı bu idi ki görelüm. Eger Süleymān mālā meyl iderse peygamber (14) degüldür, pādīşāhdur ve eger mālā meyl itmezse nebīdür. Çün Süleymān'a Belķis'ıñ hediyyesi ma' lüm (15) oldu. Buyurdı, elçinün yolu üzerine altun kerpiçler döşediler. Hāzret-i Mevlānā bundan soñra (16) Belķis'ıñ hediyyesini ve kışşasını beyān buyururlar. Bu kadarla iktifā olındı.

KERĀMĀT-İ ŞEYĦ (17) 'ABDULLĀH MAĠRİBİ¹⁴⁷

Nī z'-i' tilāl: Ne ez-maraż

Nūr-ı in şems-i şemūsī fāris est
Rüz ħāşş u 'ām-rā ü ħāris est¹⁴⁸ (4:606)

Bu (18) şeyhün nūrı āfitāb-ı ser-keş üzerine süvār-ı ġālibdür. Yāħud ma' nā şöyle ola ki (19) şümüs cem' idür. Şems muzāfdur şümūsa. Dimek oldu ki nūr-ı in şeyh, nūr-ı şems-i şümüs [KC93a] (1) fārisidür. Ya' nī [İÜ230a] āftāblar āftābınun nūrıdur ki cem' i nūrlar üzerine fārisidür ya' nī rākib ü ġālibdür. [KA215b] (2) Ya' nī şeyhün nūrı Allāh nūrıdur. Şeyh Allāh nūrıyla ħāşş ü 'amma ħārisidür, dimek ola.

(7) Çün nāmeyi gördi. Belķis ditredi: Çün nāmeyi Belķis gördi ditredi İÜ, HK, KA

¹⁴⁶ Bana karşı büyüklük taslamayın ve teslimiyet göstererek bana gelin. (Kur'ân-ı Kerim, Neml: 31)

(10) varıdı: var idi İÜ, HK, KA

(11) buyurursañ: buyurursañuz İÜ, HK, KA

(13) gönderelüm: gönderüp: İÜ, HK, KA/ görelüm: - İÜ, HK, KA

(14) mālā meyl: - KA/ Süleymān'a: Hāzret-i Süleymān'a İÜ, HK, KA

(16) hediyyesini ve kışşasını: hediyyesin ve kışşasın SE, İÜ, HK, KA

¹⁴⁷ Abdullāh Magribi'nin kerāmetleri

(17) Ney zi-i' tilāl: Ne ez-maraż: - İÜ, KA, HK'de der-kenārda/ Rüz ħāşş u 'ām-rā ü ħāris est: - SE, KC93a'da 3. Satırda yer almaktadır.

¹⁴⁸ Bu güneşler güneşinin nuru, atlıdır; o, öndeki ve gerideki halkın gününü korur.

(18) süvār-ı ġālibdür: ġālibdür İÜ, HK, KA

(19) şümüs cem' idür: şümüs şemsün cem' idür İÜ, HK, KA

(2) Şeyh: - İÜ, HK, KA

(18) Yāħud ma' nā şöyle ola ki şümüs cem' idür. Şems muzāfdur şümūsa. Dimek oldu ki nūr-ı in şeyh nūr-ı şems-i şümüs fārisidür. Ya' nī āftāblar āftābınun nūrıdur ki cem' i nūrlar üzerine fārisidür ya' nī rākib ü ġālibdür. Ya' nī şeyhün nūrı Allāh nūrıdur. Şeyh Allāh nūrıyla ħāşş ü 'amma ħārisidür dimek ola.: - SE

*Yevme (3) lā-yuḥzi'n-nebiyye rāst dān
Nūr yes'ā beyne eydihim (4) bi-ḥ'ān¹⁴⁹ (4:610)*

Süre-i Tahrim'de buyurur:

*Yevme lā-yuḥzi'llāhu'n-nebiyye vellezīne āmenū me'ahu nūruhum (5) yes'ā beyne
eydihim ve bi-eymānihim yeḡlūne rabbenā etmim lenā nūrenā vaḡfir lenā, inneke 'alā-
kulli (6) şey'in ḡadīr.¹⁵⁰*

Yevme lā-yuḥzi'llāhun nebiyye, rüz-ı kıyāmetde Allāh Ta'ālā peygamberi ḡacl u rüsvā (7) kılmaz. Ya'nī peygamberüñ nefesine 'azāb eylemez ve 'āşiler ḡaḡḡında anuñ şefā' atini red eylemez. (8) *Vellezīne āmenū*, nebī üzere [HK58b] ma'tūfdur. Ya'nī ve daḡı şunları da ḡacl u rüsvā eylemez (9) ki imān getürdiler. Ya'nī mü'minleri de rüsvā eylemez. *Nūruhum*, anlaruñ nūrı; *yes'ā*, şitāb (10) eyler, yürür. *Beyne eydihim*, önlerinde; *ve bi-eymānihim*, ve daḡı saḡ yanlarında şırāt üzerinden (11) geçerken; *yeḡlūne rabbenā*, mü'minler diyeler ki iy bizüm perverdgārımız; *etmim lenā*, itmām u kāmīl (12) eyle; *nūrenā*, bizüm nūrumuzı ya'nī bāḡi vü pāydār eyle şırātı geçinceye dek; *vaḡfir lenā*, ve daḡı (13) bize maḡfiret-i erzānī kııl; *inneke 'alā-kulli şey'in ḡadīr*, taḡḡıken her şey'e ḡadirsın. [SE280b] Maḡfiret-i (14) evzār u itmām-ı envār senüñ ḡabza-i taşarrufundadır.

BĀZ GERDĀNĪDEN-İ SŪLEYMĀN (15) 'ALEYHİ'S-SELĀM RESŪLĀN-I BELḠİS-RĀ¹⁵¹

Bāz gerdīd iy resūlān-ı ḡacil
Zer şumārā dil be-men ārīd (16) dil¹⁵² (4:613)

Altun sizüñ olsun baña rāstī-i dil ve şıdḡ-ı derün getürüñ, didi. (17) Zīrā idrāk-i ḡaḡḡ itmek mümkün olmaz ḡalb-i selīm olmayıcaḡ. Nitekim Cenāb-ı 'İzzet buyurur:

İnne (18) fī-zālike le-zīkrā li-men kāne lehu ḡalbun.¹⁵³ Ve süre-i Şu'ārā'da buyurur:

¹⁴⁹ "Allāh o gün peygamberi rüsva etmez"i doğru olarak bil; "Nur önlerinde yürür" âyetini oku.

(4) *Yevme lā-yuḥzi'llāhun nebiyye vellezīne āmenū me'ah nūruhum yes'ā beyne eydihim ve bi-eymānihim yeḡlūne rabbenā etmim lenā nūrenā vaḡfir lenā, inneke 'alā-kulli şey'in ḡadīr*: - KA

¹⁵⁰ Onların nurları önlerinden ve saḡlarından aydınlatır, gider. "Ey Rabbimiz! nūrumuzu bizim için tamamla, bizi baḡışla; çünkü senin her şeye ḡakkıyla gücün yeter" derler. (Kur'ân-ı Kerim, Tahrim: 8)

(6) *Yevme lā-yuḥzi'llāhun nebiyye*: - İÜ, HK/ ḡacl: - KA

(7) Ya'nī peygamberüñ: Ya'nī ne peygamberüñ SE/ eylemez: eyler SE/ ve 'āşiler: ve ne 'āşiler SE/ red eylemez: red ider SE

(8) ḡacl u rüsvā: rüsvā vü ḡacl SE, İÜ, HK/ u rüsvā: - KA

(9) Ya'nī mü'minleri de rüsvā eylemez.: - İÜ, HK, KA

(10) önlerinde: önlerince SE

(15) **'ALEYHİ'S-SELĀM: 'ALEYH SE/ 'ALEYHİ'S-SELĀM RESŪLĀN-I BELḠİS-RĀ: RESŪLĀN-RĀ**
İÜ, HK, KA

¹⁵¹ Süleymān'ın Belkıs'ın elçilerini getirdikleri hediyelerle Belkıs'a geri göndermesi

¹⁵² Ey utanan elçiler! Geri dönün; altın sizin olsun, bana gönül getirin gönül.

Yevme lā-yenfa‘u mālun (19) ve *lā-benūn. İllā men etā'llāhe bi-ḳalbin selīm.*¹⁵⁴

Eblüc-ı kelle: ḳand ya‘nī şeker

DİLDÂRÎ KERDEN [KC93b] (1) Ü NEVÂHTEN-İ HÂZRET-İ SÜLEYMÂN ÂN RESÛLÂN-RÂ¹⁵⁵

Tā bi-gūyed çün zi-ḳāh āyī be-bām
Cān ki *yā buşrāye* (2) *hāzā li-ḡulām*¹⁵⁶ (4:673)

Süre-i Yūsuf'da buyurur:

Ve cā'et seyyāretun fe-erselū vāridehum fe-edlā delvehu, (3) *ḳāle yā buşrā hāzā ḡulām.*¹⁵⁷

Ve cā'et seyyāretun, -refeḳetun tesīrüne min-Medye ilā-Mışr fe-nezelū (4) ḳarīben mine'l-cubbi ve kāne zālīke ba‘de şelāşe min-ilḳā’ihi fihi- ya‘nī bir ḳāfile geldi, Medye'den Mışr'a giderlerdi. (5) Yūsuf ilḳā olıduğı ḳuyuya ḳarīb yirde nüzūl itdiler. Yūsuf ol ḳuyuya ilḳā olıduğından (6) üç günden şoñra idi. *Fe-erselū vāridehum*, -ellezī yuridu'l-mā’e ve yestesḳī lehum ve kāne mālīku (7) ibn Zū‘r el-Ḥuzā‘i- ya‘nī saḳḳālarını gönderdiler. Ol ḳāfilenūñ sālārına Mālīk bin Zū‘r dirlerdi. (8) Ḳabīle-i Ḥuzā‘adan idi. *Fe-adlā delvehu*, -fe-erselehā fi'l-cubbi li-yemle’ahā fetedellī bihā Yūsuf fe-lemmā (9) re’āhu- ya‘nī pes ol vārid irsāl eyledi. Ya‘nī şarḳıtdı delvi ḳuyuya ṭoldurmak için. (10) Pes Yūsuf ol delve yapışdı. Saḳḳā delvi çekmek istedi, gördi ḳatı ağır. ‘Acabā nedūr aşlı (11) diyü

¹⁵³ Şüphesiz bunda, akli olan yahut hazır bulunup kulak veren kimseler için bir öğüt vardır. (Kur’ân-ı Kerim, Kaf: 37)

(18) Ve süre-i Şu‘ārâ'da buyurur: *Yevme lā-yenfa‘u mālun ve lā-benūn. İllā men etā'llāhe bi-ḳalbin selīm.*: - İÜ, HK, KA

¹⁵⁴ O gün ki ne mal fayda verir ne oğullar! Allāh'a arınmış bir kalp ile gelen başka. (Kur’ân-ı Kerim, Şuarâ: 88)

(19) Eblüc-ı kelle: Ḳand ya‘nī şeker: - İÜ, KA, HK'de der-kenârda/ **DİLDÂRÎ: DÂRÂRÎ** İÜ, HK, KA

¹⁵⁵ Süleymân'ın , o elçilerin gönlünü alması ve onlara güzel davranması

¹⁵⁶ Böylece kuyudan dama çıkınca can, "Müjde bana, bu benim kölemdir" der.

¹⁵⁷ Bir kervan gelmiş suçularını suya göndermişlerdi. Sucu kovasını kuyuya salınca "Müjde! Müjde, İşte bir oğlan!" dedi. (Kur’ân-ı Kerim, Yūsuf: 19)

(3) *Ve cā'et seyyāretun*, -refeḳetun tesīrüne min-Medye ilā-Mışr fe-nezelū ḳarīben mine'l-cubbi ve kāne zālīke ba‘de şelāşe min-ilḳā’ihi fihi- ya‘nī bir ḳāfile geldi, Medye'den Mışr'a giderlerdi. Yūsuf ilḳā olıduğı ḳuyuya ḳarīb yirde nüzūl itdiler. Yūsuf ol ḳuyuya ilḳā olıduğından üç günden şoñra idi. *Fe-erselū vāridehum* -ellezī yuridu'l-mā’e ve yestesḳī lehum ve kāne mālīku ibn Zū‘r el-Ḥuzā‘i- ya‘nī saḳḳālarını gönderdiler. Ol ḳāfilenūñ sālārına Mālīk bin Zū‘r dirlerdi. Ḳabīle-i Ḥuzā‘adan idi. *Fe adlā delvehu* -fe-erselehā fi'l-cubbi li-yemle’ahā fetedellī bihā Yūsuf fe-lemmā re’āhu- ya‘nī pes ol vārid irsāl eyledi. Ya‘nī şarḳıtdı delvi ḳuyuya ṭoldurmak için. Pes Yūsuf ol delve yapışdı. Saḳḳā delvi çekmek istedi, gördi ḳatı ağır. ‘Acabā nedūr aşlı diyü baḳdı, gördi bir cemāl-i cemil vaZ’-ı celil ki nūr-ı cebīni cübb-i tārike ziyā virmiş. *Ḳāle*, didi; *yā buşrā hāzā ḡulām* -nāde'l-buşrā beşāreten li-nefsihi ev li-ḳavmihi ke-ennehu ḳāle ta’ālī fe-hāzā ev enneke ve ḳile huve ismu şāhibun lehu nādāhu li-yu’inihi ‘alā-iḥrācihi- ya‘nī beşāreti nidā idüp çağırdı nefsine müjde için yāḥūd kavmine çağırıp muştılık bir ḡulām buldum, dimiş ola. Ke-enne didi ki *yā buşrā* ya‘nī şādlık ve sürür, gel ki zamānuñdur. Ba‘zılar dimişler ki buşrā ol vāridūñ yoldaşınıñ ismi idi. Çünkü yalñuz çıkarmağa ḳādir olmadı. Aña çağırdı ki kendüye mu’āvenet eyleye Yūsuf’ı çıkarmağa: - İÜ, HK, KA
(10) ağır: ağır geldi SE

bağdı, gördi bir cemāl-i cemīl vaż'-ı celīl ki nūr-ı cebīni cübb-i tārīke zīyā virmiş. *Ḳāle*, (12) didi; *yā buşrā hāzā ğulām*, -nāde'l-buşrā beşāreten li-nefsihi ev li-ḳavmihi ke-ennehu ḳāle ta'ālī fe-hāzā (13) ev enneke ve ḳīle huve ismu şāḥibun lehu nādāhu li-yu'inihi 'alā-iḥrācihi- ya' nī beşāreti nidā idüp çağırdı (14) nefsine müjde için. Yāḥud ḳavmine çağırıp muştılık bir ğulām buldum, dimiş ola. Ke-enne didi (15) ki; *yā buşrā* ya' nī şādlık ve sürür, gel ki zamānuñdur. Ba' zılar dimişler ki buşrā ol vāridüñ (16) yoldaşınıñ ismi idi. Çünkü yalnız çıkarmağa ḳādir olmadı. Aña çağırdı ki kendüye mu'āvenet (17) eyleye Yūsuf'ı çıkarmağa.

[SE281a] Ma'nā-yı Beyt: Ḥazret-i Mevlānā buyurur ki mülk ve zer senün cānuñla (18) hem-rāh olmaz. İmdi zeri vir, sürme el, nazardan ötür. Ya' nī cān gözini açmaḳdan ötür (19) ve çeşm-i ḥaḳīḳat-bīn ğuşāde olduḳdan şoñra göresin ki bu cihān bir çāh-ı teng imiş. [KC94a] (1) Ya' nī maḥabbet-i dünyāya mübtelā olmaḳ, hemān cān Yūsuf'ını çāha bırakmaḳdur. Pes terk-i dünyā resenini (2) Yūsuf gibi ele getürüp çāh-ı maḥabbet-i dünyādan çıkasın. Ol Yūsuf-ı ḥaḳīḳinüñ vaşlı saña müyesser (3) olup cān sürür u zevḳle diye ki *yā buşrā hāzā ğulām* ya' nī muştılık baña ki ğulām-ı Yūsuf-ı (4) cānı çāh-ı ṭabī' atden ve çāh-ı maḥabbet-i dünyādan [İÜ230b] ḥalāş eyledüm, diye.

NİYYET KERDEN-İ Ü Kİ İN ZER-RĀ Bİ-DEHEM (5) Bİ-DĀN¹⁵⁸

Ki çenīn endīşī ez-behr-i mülūk
Keyfe telḳa'r-rızḳa in lem yerzuḳūk¹⁵⁹ (4:697)

Rızḳı nice bulursın (6) seni rızḳlandırmasalar. Ya' nī ni' met ü bereket saña ol sulṭānlardandır ki saña ol rızḳa delīl oldılar.

(7) TAḤRİẒ-İ SÜLEYMĀN RESŪLĀN-RĀ¹⁶⁰

Pes bi-ğüyīdeş bi-yā āncā tamām
Zūd ki *inna'llāhe yed'ū bi's-selām*¹⁶¹ (4:722)

(8) Sūre-i Yūnus'da buyurur:

(19) ve: - İÜ

(2) Yūsuf gibi: - HK, KA

¹⁵⁸ Onun, "bu odunu şu altın taşıyana vereyim.

(5) Bİ-DĀN: - SE/ Ki çenīn endīşī ez-behr-i mülūk: - SE

¹⁵⁹ Padişahlar için böyle mi düşünüyorsunuz? Sana rızık vermeseler nasıl rızık bulursun?"

¹⁶⁰ Süleymān'ın elçilere teşvikte bulunması

¹⁶¹ Sonra ona deyin: "Tamamen buraya gel, çabuk; Allāh selama/cennete çağırıyor."

*Vallāhu yed'ū ilā-dāri's-selām, ve yehdī men yeşā'u ilā-şirātin mustakīm.*¹⁶² (9)
[HK95a] Allāh Ta'ālā da'vet ider 'ibādını dārū's-selāma ya'nī cennete. *Ve yehdī men yeşā'u ilā-şirātin mustakīm*, (10) ve diledüğü kulu hidāyet ider şirāt-ı müstakīme.

TEHDİD FİRESTÄDEN-İ [KA216A] HAZRET-İ SÜLEYMÂN PİŞ-İ (11)
BELKİS¹⁶³

Seng mī-bārīd ber-a' dā-yı Lût
Tā ki der-āb-ı siyeh hūrdend ğūt¹⁶⁴ (4:787)

Taş yağdı Lût nebī 'aleyhi's-selāmuñ düşmenleri (12) üzerine. Nitekim buyurur:
*Ve emṭernā 'aleyhim ḥicāreten min-siccīlin.*¹⁶⁵

Dest kāfir ber-güvāhī mī-dehed¹⁶⁶ (4:790)

(13) Kıyāmet güninde kāfirūñ ve 'āşinūñ eli ve ayağı kendünūñ üzerine şehādet eylese gerekdür. (14) Nitekim Hāzret-i Hūdā buyurur:

El-yevme naḥtimu 'alā-efvāhihim ve tukellimunā eydihim ve teşhedu erculuhum bimā kânū (15) *yeksibūn.*¹⁶⁷

BAKIYYE-İ KIŞŞA-İ EHL-İ SEB' Ā VE İRŞAD-I SÜLEYMÂN 'AM.¹⁶⁸

Lākati'l-eşbāhu yevme vaşlihā (4:845)

Mülākī oldı bedenler vaşl günine. Ya'nī cisimler ki birbirine müştāk idiler mülākī (17) oldılar, rüz-ı vaşla yitişdiler.

'Ādetu'l-evlādu şavbe aşlihā¹⁶⁹ (4:845)

'Avdet itdiler evlād-ı (18) aşılları cānibine.

¹⁶² Allāh esenlik yurduna çağırır ve dilediğini doğru yola iletir. (Kur'ân-ı Kerim, Yûnus: 25)

(8) *ve yehdī men yeşā'u ilā-şirātin mustakīm*: - KA

(10) **HAZRET-İ**: - KA

¹⁶³ Süleymân'ın, Belkıs'a tehdit göndermesi

¹⁶⁴ Lût'un düşmanlarına taş yağdığını, böylece kara suya gömüldüklerini -duymadın mı?-

(11) Tā ki der-āb-ı siyeh hūrdend ğūt: - SE

¹⁶⁵ Üzerlerine de balçıktan pişirilmiş taşlar yağdırdık. (Kur'ân-ı Kerim, Hicr: 74)

¹⁶⁶ El, kâfire şahitlik eder.

(12) Dest kāfir ber-güvāhī mī-dehed: - İÜ, KH, KA/ İncelediğimiz kaynaklarda mısra şu şekildedir: Dest ber-kāfir güvāhī mī-dehed

(13) Kıyāmet güninde kāfirūñ ve 'āşinūñ eli ve ayağı kendünūñ üzerine şehādet eylese gerekdür. Nitekim Hāzret-i Hūdā buyurur: *El-yevme naḥtimu 'alā-efvāhihim ve tukellimunā eydihim ve teşhedu erculuhum bimā kânū yeksibūn*: - İÜ, KH, KA

¹⁶⁷ O gün biz onların ağızlarını mühürleriz. Elleri bize konuşur, ayakları da kazandıklarına şahitlik eder. (Kur'ân-ı Kerim, Yâsin: 65)

(15) 'AM: - SE; 'aleyhi's-selām İÜ, KA

¹⁶⁸ Sebâhların hikâyesinin geri kalanı; Süleymân'ın nasihat etmesi ve yol göstermesi

¹⁶⁹ Bedenler kavuşma gününü buldu, çocuklar asıllarına döndü.

Ummetu'l-‘ışķi'l-ḥafıyyı fi'l-umem (4:846)

‘İşķuñ ümmeti ḥafı ve gizlüdür ümmetler içinde.

(19) Mişlu cūden ḥavlehu lu ‘mu's-saķem¹⁷⁰ (4:846)

Şol cūd u seḥā gibi ki anuñ eṭrāfında saķımleruñ levmi vardur. [KC94b] (1) Ya‘ nı her kim ki ‘āşık olur ten-perverlige meşğul olmaz. Ten ü cānını ‘ışķ-ı Ḥudāyla bezl eyler. Halk (2) anı melāmet iderler. Nitekim seḥā olanlara [SE 281b] malı isrāf idersin, diyü melāmet iderler.

(3) Zilletu'l-ervāḥi min-eşbāhihā (4:847)

Ervāḥuñ zilleti ve ḥorlıḡı bedenlerdendür.

‘İzzetu'l-eşbāḥi min-ervāḥihā¹⁷¹ (4:847)

(4) Ecsāmuñ ‘izzeti rūḥlarındandır.

Eyyuḥe'l-‘uşşāķu es-suķyā lekum (4:848)

İy ‘āşıkırlar! Sāķılık sizüñ (5) içündür.

Entumu'l-bāķüne ve'l-buķyā lekum¹⁷² (4:848)

Siz bāķısız, bāķılık sizüñ içündür.

Eyyuḥe's-sālüne (6) ķūmū v'a‘ şıķū (4:849)

İy ‘āşık olmayanlar ķalkuñ ‘āşık oluñ.

Sālī: ‘Āşık olmayan.

(7) Zāke rıḥe Yūsufe festenşıķū¹⁷³ (4:849)

Bu Süleymān ‘aleyhi's-selāmuñ ḥaberi Yūsufuñ rāyiḥasıdır, (8) istişmām eyleñ, ķokulañ. Ehl-i Sebā ve Belķis'dan murād ṭālib-i Ḥaķ'dur ve Süleymān'dan murād mürşid-i (9) ḥaķıķat-şināsdur ve Yūsuf'dan murād cenāb-ı maḥbūb-ı ķadīmdür.

AZĀD ŞUDEN-İ BELĶİS EZ-MÜLK¹⁷⁴

¹⁷⁰ Ümmetler içindeki gizli aşķ ümmeti, çevresinde hastalık kınaması olan cömertlik gibidir.

(19) eṭrāfında: - KA

(1) Ḥudāyla: Ḥudā ile İÜ, HK

¹⁷¹ Ruhların alçaklıḡı bedenlerindendir; bedenlerin yüceliḡi canlarındandır.

¹⁷² Ey âşıkırlar! İçmek size aittir; siz bakisiniz, baki olmak size aittir.

(6) Sālī: ‘Āşık olmayan.: - İÜ, KA

¹⁷³ Ey avunanlar/âşık olmayanlar! Kalkın, âşık olun. İşte Yusuf'un kokusu, koklayın.

(7) Yūsufuñ: Yūsuf ‘aleyhi's-selāmuñ KA

(8) ķokulañ: - İÜ, HK

(10) An ki gūyed rāz-ı *ḳālet nemletun* (4:870)

Ol kimse ki ḳarıncañ söyledüğünü istimā'a ḳādir ola ve anuñ (11) rāzını ḥalka söyleye.

Hem bi-dāned rāz-ı in ṭāḳ-ı kuhun¹⁷⁵ (4:870)

Bu köhne [IÜ231a] felegin rāzını daḥi bilür. Sûre-i (12) Neml'de olan âyete işâretdür:

Ve ḥuşîre li-Suleymāne cunūduhū mine'l-cinni ve'l-insi ve't-ṭayri fe-hum yūze'un.
(13) *Ḥattā izā etev a'lā-vādi'n-neml ḳālet nemletun yā eyyuhe'n-nemlu'dḥulū mesākinukum, lā-yaḥṭimennekum* (14) *Suleymānu ve cunūduhū ve hum lā-yeş'urūn.*¹⁷⁶

Ve ḥuşîre, -cem'u- ya'nî cem' oldı; *li-Suleymāne*, Süleymān için; (15) *cunūduhū*, 'askeri; *mine'l-cinni ve'l-insi ve't-ṭayri*, cinden ve insāndan ve ṭuyūrdan; *fe-hum yūze'un*, (16) -yuḥbisüne yuḥbes evvelehum 'alā-āḥirihim li-yetelaḥaḳū- ya'nî ḥabs [HK59b] olınurlardı. Ya'nî 'askerūñ evveli (17) āḥirine tevaḳḳuf iderdi. Tā ki gerüsi gelüp müctemi' olalar. *Ḥattā izā etev a'lā vādi'n-nemli*, -vādi (18) bi's-Şām keşirü'n-neml- ya'nî Süleymān ve 'askeri ḥattā geldiler Vādi-i Neml üzerine. Vādi-i Neml Şām (19) diyārında bir ḳarınca çok vādi imiş. *Ḳālet nemletun*, bir ḳarınca Süleymān nebīñ 'askerin [KC95a] (1) gördükde didi; *yā eyyuhe'n-nemlu'dḥulū mesākinukum*, iy ḳarınca gürūhu meskenlerūñüze dāḥil (2) oluñ; *lā-yaḥṭimennekum Suleymānu ve cunūduhū*, sizi pāymāl idüp ayakları altında helāk itmesünler (3) Süleymān ve anuñ 'askeri; *ve hum lā-yeş'urūn*, ve ḥālbuki bunlar sizūñ ḥālūñizi bilmezler. Ayaḡ altında (4) helāk olduḡuñızdan şu'ūrları yokdur, didi. Ya'nî at ayaḡı altında pāymāl olan ḳarıncañ (5) ḥāline at üzerinde olan ādem teḳayyūd eylemek müşkildür. Pes evlāsı meskenlerūñüze dāḥil (6) olmaḡdur, [KA216b] demek olur. Ya'nî sizūñ ḥālūñizden şu'ūrları olsa başmazlardı. Zirā Süleymān (7) ve anuñ 'askeri ḳālim [SE 282a] degüldür, demek olur.

¹⁷⁴ Belkıs'ın saltanattan özgür kalması

¹⁷⁵ Karıncaların sesini duyan, uzak olanların da gizli feryadını işitir.

(12) *Ve ḥuşîre li-Suleymāne cunūduhū mine'l-cinni ve'l-insi ve't-ṭayri fe-hum yūze'un. Ḥattā izā etev a'lā vādi'n-neml ḳālet nemletun yā eyyuhe'n-nemlu'dḥulū mesākinukum, lā-yaḥṭimennekum Suleymānu ve cunūduhū ve hum lā-yeş'urūn.* - KA

¹⁷⁶ Süleyman'ın, cinlerden, insanlardan ve kuşlardan meydana gelen orduları onun önünde toplandı. Hep birlikte düzenli olarak sevk ediliyorlardı. Nihâyet karınca vadisine geldikleri vakit bir karınca, "Ey karıncalar! Yuvalarınıza girin, Süleyman ve ordusu farkına varmadan sizi ezmesinler" dedi. (Kur'ân-ı Kerim, Neml: 17-18)

(16) yuḥbisüne yuḥbes evvelehum 'alā-āḥirihim li-yetelaḥaḳū: - IÜ, HK, KA

(17) vādi bi's-şām keşirü'n-neml ya'nî Süleymān ve 'askeri: - IÜ, HK, KA

(3) bu ki: - IÜ, HK/ Ayaḡ altında: sizūñ IÜ, HK, KA

(4) didi: - KA/ pāymāl: helāk IÜ, HK, KA

(6) Ya'nî: - KA

K'ez-cemād ū ḥaṣr-ı ṣad fen mī-kuned¹⁷⁷ (4:898)

Ki cemāddan (8) Ḥaḫ Ta'ālā yüz ṣan'atun ḥaṣrın düzer. Murād-ı vücūd insāndur ki cemād iken insān olur. (9) Andan soñra yüz ṣan'atı cem' itmege kâdir olur. Nitekim Mu'minîn'de buyurdu:

Ve leḳad (10) *ḥalaḳne'l-insāne min-sulāletin min-tīn. Summe ce'alnāhu nuṭfeten fī-ḳarārin mekīn. Summe ḥalaḳne'n-nuṭfete 'alaḳaten* (11) *fe-ḥalaḳne'l-'alaḳate muḍḡaten fe-ḥalaḳna'l-muḍḡate 'izāmen fe-kesevna'l-'izāme laḥmen summe enşe'nāhu* (12) *ḥalḳan āḥar, fe-tebāreka'llāhu aḥsenu'l-ḥālīḳīn.*¹⁷⁸

Pes Ḥaḫ Ta'ālā'nuñ ḳudretin ḥilḳat-i (13) insāndan fehmi itmek gerekdür ki cemād iken ne ḳadar mertebelerden geṣürüp 'aḳıbet nice insān-ı kāmīl eyleyüp (14) 'ulūm u fūnūn şāḥibi eyler.

Muḥaṣṣalu'l-kelām: Bu mertebelerün her biri bir ḥaṣrdur. Ḥaṣr-ı āḫiret (15) daḫı bunların biridür.

Āb u gil inkār zād ez-hel etā
Çend ṣan'at reft iy inkār tā¹⁷⁹ (4:899)

(16) Ne ḳadar ṣan'atlar vāḳı' olmuşdur iy inkār ehli! Sen bu ḥāle gelüp insān olıncaya dek (17) ne ḳadar ḥaṣrlar geṣdüñ. Şimdi āḫirette olacaḫ ḥaṣra inkār idersin. Hel Etā sūresinde (18) ol ṣan'atlardan ba'zısın zıkr ider. [İÜ231b] Nitekim āyet-i güzeste zıkr eylemiş idi:

Hel etā (19) *'ale'l-insāni hīnun mine'd-dehri lem yekun şey'en mezkūren. İnnā ḥalaḳne'l-insāne min-nuṭfetin emşācin* [KC95b] (1) *nebtelīhi fe-ce'alnāhu semī'an baṣīrā.*¹⁸⁰

Hel etā, -istifhāmu taḳrīr u taḳrīb ve li-zālike feserru bi-ḳaddi (2) vāşılıhū ehl-ya' nī *hel* istifhām-ı taḳrīridür. Bundan ötüridür ki ḳadle tefsīr eylediler. Vāşılı (3) ehl idi.

¹⁷⁷ Cansızdan yüz sanat dirilttiğini açıklıyor.

(9) Mu'minîn'de: sūre-i Mu'minîn'de SE, HK, KA

¹⁷⁸ Andolsun, biz insanı, çamurdan (süzülmüş) bir özden yarattık. Sonra onu az bir su (meni) hâlinde sağlam bir karagâha (ana rahmine) yerleştirdik. Sonra bu az suyu "alaka" hâline getirdik. Alakayı da "mudga" yaptık. Bu "mudga"yı da kemiklere dönüştürdük ve bu kemiklere de et giydirdik. Nihâyet onu bambaşka bir yaratık olarak ortaya çıkardık. Yaratanların en güzeli olan Allâh'ın şânı ne yücedir! (Kur'ân-ı Kerim, Mü'minûn: 12-14)

¹⁷⁹ Ey inkar -sahibi-! Su ve balçık/insan, "Hel etâ"dan inkar doğuruncaya dek nice yaratma gelip geçti.

(15) Çend ṣan'at reft iy inkār tā: - SE

(18) *Hel etā 'ale'l-insāni hīnun mine'd-dehri lem yekun şey'en mezkūren. İnnā ḥalaḳne'l-insāne min-nuṭfetin emşācin nebtelīhi fe-ce'alnāhu semī'an baṣīrā.* - İÜ, HK, KA

(1) istifhāmu taḳrīr u taḳrīb ve li-zālike feserru bi-ḳaddi vāşılıhū ehl -ya' nī: - İÜ, HK, KA

¹⁸⁰ İnsan (henüz) anılır bir şey değilken (yaratılmamışken) üzerinden uzunca bir zaman geçti. Şüphesiz biz insanı, karışım hâlindeki az bir sudan (meniden) yarattık ve onu imtihan edeceğiz. Bu sebeple onu iştir ve görür kıldık. (Kur'ân-ı Kerim, İnsân: 1-2)

Ma'nā demek olur ki: "Āyā geldi mi?" Ya'nī taḥkīken geldi. 'Al-el-insānī, [HK60a] insān üzerine (4) ya'nī ādem üzerine; *hīnun*, bir vakt; *mine'd-dehri*, zamāndan ki ol vaktde; *lem yekun*, olmadı; *şey'en* (5) *mezkūren*, -bel-kāne şey'en mensiyyen gayru mezkūr bi'l-insāniyyeti ke'l-ʿunşuri ve'n-nuṭfeti- ya'nī şey'-i mezkūr (6) olmadı belki şey'-i munīsī idi. İnsāniyyetle mezkūr olmamış idi 'unşur u nuṭfe gibi; *innā* (7) *ḥalaḳne'l-insāne*, taḥkīken biz ḥalḳ eyledük insānı ki evlād-ı ādemdür. *Min-nuṭfeti'n emşācin*, -ıḥlātu (8) cem'e meşec ev meşic min-meşceti's-şey'in iz aḥlaṭtehu- ya'nī biz insānı nuṭfeden ḥalḳ eyledük (9) ki muḥteliṭdür. Ya'nī erle 'avratuñ nuṭfesi birbirine ḳarışmış olduğu ḥālde biz insānı (10) ol nuṭfe-i muḥteliṭden ḥalḳ eyledük. *Nebtelīhi*, biz insānı imtiḥān eylerüz. *Fe-ce'alnāhu*, pes insānı (11) [SE 282b] ḳılduḳ; *semīan başīren*, -li-yetemekken min-müşāhedeti'l-delā'il ve istimā' u'l-āyāt- ya'nī biz insānı (12) semī' vü başīr ḳılduḳ tā ki ḳādir ola müşāhede-i delā'il ve istimā'-ı āyāt itmege.

Ḥazret-i Mevlānā (13) buyururlar ki: İy benī ādem ki ḥaşrı inkār idersiz. Şey'-i mezkūr degül iken Ḥaḳ Ta'ālā bu ḳadar (14) şan'at ḥarc eyledi tā sizi mertebe-i insāniyyete getürdi, semī' vü başīr eyledi. Lā'ıḳ olan (15) bu idi ki iḳrār ideydüñüz, siz 'aks idüp inkār eyledüñüz.

ÇĀRE KERDEN-İ SÜLEYMĀN (16) 'ALEYHİ'S-SELĀM DER-İḤZĀR-I TAḤT-I BELḲİS EZ-SEBĀ¹⁸¹

Guft 'ifrītī ki taḥteş-rā be-fen¹⁸² (4:902)

(17) Ya'nī gürūh-ı ecinneden bir 'ifrīt didi ki: Ben anuñ taḥtını şan'atla getüreyüm. Nitekim sūre-i (18) Neml'de buyurdı:

Ḳāle yā eyyuhe'l-mele'u eyyekum ye'tinī bi-'arşihā ḳable en ye'tūnī muslimīn.
(19) *Ḳāle 'ifrītun mine'l-cinni ene ātike bihī ḳable en teḳūme* [KA217a] *min-maḳāmike ve*

(4) ya'nī ādem üzerine:- KA

(5) *mezkūren* -bel-kāne şey'en mensiyyen gayru mezkūr bil-insāniyyeti ke'l-ʿunşuri ve'n-nuṭfeti- ya'nī: - İÜ, HK, KA

(7) ıḥlātu cem'e meşec ev meşic min-meşceti's-şey'in iz aḥlaṭtehu- ya'nī biz insānı nuṭfeden ḥalḳ eyledük ki muḥteliṭdür: - İÜ, HK, KA

(11) li-yetemekken min-müşāhedeti'l-delā'il ve istimā' u'l-āyāt: - İÜ, HK, KA

(13) idersiz: idersiz siz SE

¹⁸¹ Süleymān'ın Belkıs'ın tahtını getirtmek için çare bulması

(16) 'ALEYHİ'S-SELĀM: - KA/ EZ-SEBĀ: - İÜ, HK, KA

¹⁸² Bir ifrit "Onun tahtını bir hünere (getirmeye hazırım)" dedi.

*innī ‘aleyhi le-ḳaviyyun [KC96a] (1) emīn. Ḳālellezī ‘indehu ‘ilmun mine'l-kitābi ene ātike bihī ḳable en yertedde ileyke ṭarfuke.*¹⁸³

(2) Guft ḥamdu'llāh ber-īn ü şad çenīn¹⁸⁴ (4:906)

Ya' nī taḥt-ı Belḳīs'ı yanında ḥāzır görince Ḥaḳ Ta' ālā'nuñ luṭfına (3) ḥamd eyledi.

Nitekim buyurur:

*Fe-lemmā re 'āhu musteḳirren ‘indehu ḳāle ḥāzā min-faḍli Rabbī.*¹⁸⁵

Dīde (4) der-vaḳtī ki şud ḥayrān u deng
Kuh suḥen guft u işāret kerd seng¹⁸⁶ (4:910)

Ziyāde maḥabbetden (5) yāḥud eşer-i siḥrden bir kimsenüñ dīde-i zāhir-bīni ḥayrān ve 'aḳl-ı cüz'isi perişān (6) olsa taḡ söz söyledi ve taş işāret eyledi, şanur. Ol ecludendür ki müzeyyen ü (7) muraşşa' şanemlere secde iderler ve anı ilāh ittiḥāz iderler. Sācidüñ ve mescüdüñ ḥālik-i (8) cāndan ḥaberleri yoḳdur.

ḲİŞŞA-İ YĀRİ-ḤĀSTEN-İ ḤALİME¹⁸⁷

Ḳışşa-i rāz-i Ḥalīme gūyemet
Tā zidāyed (9) dāstān-ı ü ḡamet¹⁸⁸ (4:914)

Murzı' a-ı Ḥazret-i Resūlu'llāh'dur ki nāmı Ḥalīme'dür.

Şübūr: Helāk

ḤİKĀYET-İ (10) ĀN MERD-İ 'ARAB¹⁸⁹

Tu me-ḥor ḡam ki ne-gerded yāve ü
Belki 'ālem yāve gereded ender-ü¹⁹⁰ (4:975)

¹⁸³ Süleyman, “Ey ileri gelenler! Onlar bana teslim olmadan önce hanginiz bana onun (kraliçenin) tahtını getirebilir?” Cinlerden bir ifrit, ”Sen yerinden kalkmadan ben onu sana getiririm ve şüphesiz ben, buna güç yetirecek güvenilir biriyim” dedi. Kitaptan bilgisi olan biri, “Ben onu, gözünü kapayıp açmadan önce sana getiririm” dedi. (Kur'ân-ı Kerim, Neml: 38-40)

¹⁸⁴ -Süleyman- bunun ve bunun gibi yüzü için Allāh'a hamd olsun.

¹⁸⁵ (Süleyman) böylece onun yanında (önünde) durduğunu görünce: “Bu Rabbimin bir fazlıdır (lütfordur). (Kur'ân-ı Kerim, Neml: 40)

¹⁸⁶ Hayran ve sersem olduğunda, taş söz söyledi ve işaret etti diye görmüş.

(4) Kuh suḥen guft u işāret kerd seng: der-kenarda SE

¹⁸⁷ Halīme'nin yardım istemesi hikāyesi

(8) Tā zidāyed dāstān-ı ü ḡamet: - SE

¹⁸⁸ Hikayesi üzüntünü gidersin diye sana Halīme'nin sırrının hikayesini anlatacağım.

(9) Şübūr: helāk: - İÜ, KA

¹⁸⁹ O Arab'ın hikāyesi

(10) Tu me-ḥor ḡam ki ne-gerded yāve ü: - SE

¹⁹⁰ Üzülme, onu kaybetmezsin; bilakis âlem onda kaybolacak.

Huvellezî (11) *ersele resûlehu bi'l-hudâ ve dîni'l-ḥaqqi li-yuzhirehu* [HK60b] 'ale'd-dîni kullihî, [İÜ232a] ve *kefâ bi'llâhi şehîdâ*¹⁹¹ maзмûnınca (12) cümle 'âlem anda güm olur ve cümle dînler anuñ dîni қatında маһv olur.

MEŞEL-İ ҚĂNİ' ŞUDEN-İ (13) ÂDEMÎ BE-DUNYÂ¹⁹²

Murg-ı murde muzţar ender-vaşl u beyn
H'āndeyî *el-ḳalbu beyne işbe'ayn*¹⁹³ (4:1055)

(14) *Ḳalbu'l-mu' minu beyne işbe'ayn min-aşābi'i'r-raḥmāni yuḳallibuhā keyfe yeşā'u*¹⁹⁴ diyü (15) buyurmuşdur, oқumışsındur sen.

Müde' a: Emānet қonılan nesne

BAҚIYYE-İ ҚIŞŞA-İ 'İMĀRET (16) KERDEN-İ ḤĂZRET-İ SŪLEYMĀN
[SE283a] 'ALEYHİ'S-SELĀM MESCİD-İ AḲŞĀ-RĀ BE-TA' LĪM VAḤY¹⁹⁵

Mi-keşedşān sūy-ı (17) nîk u sūy-ı bed (4:1118)

Bu ḥalkı çeker ol şehvet ipi ve heves silsilesi iyilik cānibine (18) ve yaramazlık cānibine.

Guft Ḥaqq *fî-cīdihā ḥablu'l-mesed*¹⁹⁶ (4:1118)

Ḥaqq Ta'ālā buyurdı, Ebî Leheb'üñ (19) umerāsınuñ boynında ḥurmā lifinden ip vardur, didi. Ammā zāhiren boynında ḥurmā lifinden [KC96b] (1) ip yoğdı. Murād ḥıkd u ḥased ü 'adāvet ipidür. *Min-mesed*¹⁹⁷ buyurduğı istiḥkāmından kināyedür. (2) Ya'nî muḥkem ipdür. Andan ḥalāş olmaқ mümkün degüldür. Meger 'ināyet-i Ḥaqq ola. Pes herkesüñ boynında ip (3) vardur. Nitekim buyurur:

Ḳad *ce'alne'l-ḥable fî-ā'nāḳihim*¹⁹⁸ (4:1119)

¹⁹¹ O, Peygamberini hidâyet ve hak din ile gönderendir. (Allâh) o hak dini bütün dinlere üstün kılmak için (böyle yaptı). Şahit olarak Allâh yeter. (Kur'ân-ı Kerim, Fetih: 28)

(11) maзмûnınca: ḥükmince İÜ

¹⁹² İnsanın dünyayla yetinmesine örnek

¹⁹³ Ölü kuş, kavuşma ve ayrı bulunma konusunda çaresizdir. "Kalp, iki parmağın arasındadır"ı okumadın mı?

(13) H'āndeyî el-ḳalbu beyne işba'ayn: - SE, KA'da ilk mısra olarak yazılmıştır.

¹⁹⁴ Müminin kalbi Allâh'ın iki parmağı arasındadır. Onları istediğı gibi çevirir. (Minâvî, Tahrîcu Ahâdisu'l-Musâhib: 1/112; İbn 'Adî, Kâmil fî-Du'afâ: 5/181)

(15) oқumışsındur sen: sen oқumışsındur SE/ Müde' a: Emānet қonılan nesne: - İÜ, KA

(16) ḤĂZRET-İ SŪLEYMĀN 'ALEYHİ'S-SELĀM: - HK, KA

¹⁹⁵ Süleymân'ın vahiyle, Mescid-i Aksâ'yı inşa etmesi hikâyesinin kalanı

¹⁹⁶ Onları iyi ve kötü yöne götürür. Hak dedi: "Boynunda hurma lifinden bir ip var."

¹⁹⁷ Bükülmüş liften (Kur'ân-ı Kerim, Tebbet: 5)

¹⁹⁸ Biz onların boyunlarına çenelerine kadar dayanan halkalar geçirdik, bu yüzden kafaları yukarı kalkık durmaktadır. (Kur'ân-ı Kerim, Yâsîn: 8)

Tahkîken kılduğ biz bu halkuñ boynlarında (4) habli ya' nî her birinüñ boynına bir ip yakîn eyledük ki ol ip ile herkesi bir cânibe çekerüz.

(5) Ve't-tehazna'l-ḥable min-aḥlākīhim¹⁹⁹ (4:1119)

Ol ipi yine kendü hūylarından ittiḥāz eyledük. Ya' nî herkesüñ şehveti (6) ve hevesi ve ḥıkd u ḥasedi boynında bir ip gibidür. Kendüyi murād eyledüğü nesnenüñ ardınca (7) çeker gezdürür.

Leyse min-mustakzirin mustenkihî (4:1120)

Mustakzirin mustenkihî istif'āl bābından ism-i (8) fā' ildür. Ya' nî bir nā-pāk olıcı ve bir pāk olıcı yokdur. Ya' nî hiç pākden ve nā-pākden bir kimse (9) yokdur.

Ḳaṭṭu illā ṭā'ireh fî-'unḳihī²⁰⁰ (4:1120)

İllā anuñ ṭā'ir a' māli boynındadır. Süre-i Benî İsrā'il'de (10) buyurur:

Ve kulle insānin elzemnāhu ṭā'irehu fî-'unḳihī, ve nuḥricu lehu yevme'l-ḳiyāmeti
[KA217b] *kitāben yelḳāhu* (11) *menşūrā*.²⁰¹

Ve kulle insānin, ve her insāna ḥ'āh mü'min ḥ'āh kāfir; *elzemnāhu*, ilzām eylemişüzdür; (12) *ṭā'irehu*, -'amelehu ve mā ḳadrelehu- ya' nî ol nesne ki taḳdīr eylemişüzdür rüz-ı ezelde anuñ a' mālinden (13) lāzım kılduğ. *Fî-'unḳihī*, boynında ya' nî biz lāzım kılduğ insānuñ 'amelini boynına, şol mertebe ki (14) andan müfāreḳat itmez. Şöyle ki tavḳuñ boyna lüzümü gibi ki andan hergiz münfek olmaz. *Ve nuḥricu* (15) *lehu*, ve daḥı biz iḥrāc iderüz her bir ādem içün; *yevme'l-ḳiyāmeti*, ḳiyāmet güninde; *kitāben*, -hiye şaḥīfetu (16) 'amelihī- ya' nî ḳiyāmetde şaḥīfe-i 'amelini iḥrāc iderüz. Şöyle ki ḥayrdan ve şerden her ne işledi (17) ise anda yazılmış ola. *Yelḳāhu menşūrā*, [HK61a] -li-keşfi'l-ḡaṭā ve humā şifaten li'l-kitābi- ya' nî (18) öyle kitāb ki insān āña mülākī olur küşāde ve açık bula.

(4) her birinüñ boynına bir: herkesüñ boyunlarına birer İÜ, HK, KA

¹⁹⁹ Boyunlarına ip bağladık, ahlâklarından ip yaptık.

(7) çeker: - KA/ Müstakzirin mustenkihî: - KA

²⁰⁰ Amel defteri boynuna asılı olmayan hiçbir ahlâkı bozuk ve ahlâkı temiz kişi yoktur.

(9) Ḳaṭṭu illā ṭā'ireh fî-'unḳihī: KA'da ilk mısra'ın hemen altında da yer almaktadır.

²⁰¹ Her insanın amelini boynuna yükledik. Kıyamet günü kendisine, açılmış olarak karşılaşıacağı bir kitap çıkaracağız. (Kur'ân-ı Kerim, İsrâ: 13)

(11) *Ve kulle insānin*: - İÜ, HK, KA

(12) *ṭā'irehu*: - SE/ 'amelehu ve mā ḳadrelehu: - İÜ, HK, KA

(15) her bir ādem: murādum İÜ/ hiye şaḥīfetu: - İÜ, HK, KA

(16) 'amelihī- ya' nî ḳiyāmetde: ya' nî İÜ, HK, KA

(17) li-keşfi'l-ḡaṭā ve humā şifaten li'l-kitābi: - İÜ, HK, KA

Ġavleyī-rā ki ber-ārāyīd ġūl²⁰² (4:1126)

(19) Ya' nī bir kurgī ki şeytān tezyīn idüp şīrīn gösterdi.

ḲİŞŞA-İ ŞĀ'İR [İÜ232b] Ü ŞİLE DĀDEN-İ [KC97a] (1) ŞĀH²⁰³

Ez-çü ū şā' ir nus ez-tu baħr-dest²⁰⁴ (4:1158)

[SE283b] Ancılayın şā' ir-i 'ākılden ve senüñ gibi şāh-ı (2) deryā-destden.

BĀZ ĀMEDEN-İ ŞĀ'İR²⁰⁵

'Avez: Be-feth-i 'ayn u sūkūn-ı zā be-ma' nā-yı kılletest

(3) Z'ān ki ma' nā lafzetu'llāh merci' est. Zīrā lafzetu'llāhuñ ma' nāsı merci' dimekdür.

Ma' nā-yı Allāh (4) guft ān Sībeveyh (4:1168)

Sībeveyh ki meşāyīh-ı 'ulūm-ı 'Arabiyyedendür, buyurdi: Lafzetu'llāh elihdendür. (5) Elihe'l-faşīludan me'ħūzđur, didi. Zīrā A' rab elihe'l-faşīlu dirler. Kaçan devenüñ yavrısı anasına ilticā (6) eylese bendegān-ı Ĥudā daħı Cenāb-ı Ĥaḳḳ'a ilticā iderler.

Yu 'lehūne (7) fi'l-ħavā'ic hum ledeyh²⁰⁶ (4:1168)

Yu 'lehūne fi'l-ħavā'ic, ĥācetlerde; hum ledeyh, kullar Allāh cānibine.

Guft elihnā fi'l-ħavā'icnā ileyk (4:1169)

(8) Bende dir ki yā Rabbu'l-cā'inā ya' nī rücū' eyledük ĥācetlerimizde senüñ cānibüne.

Et-temesnāhā (9) ve cednāhā ileyk²⁰⁷ (4:1169)

İltimās eyledük ĥācetlerimizde senüñ yanūnda bulduq.

Deyyān: Cezā-dehende

(10) Filiv filīve: Bi-kesri'l-fā ve'l-lām nāḳısu'l-'aql

Cümle *maṭviyy-i yemīn-i ān du dest²⁰⁸ (4:1177)*

²⁰² Ahmak olan kişi gulyabaninin süslediği ham şeyi, olgun sanır.

(19) Ya' nī: - İÜ, HK, KA

²⁰³ Bir şâirin hikâyesi; padişahın ödül vermesi

²⁰⁴ Eli deniz gibi olan senden, böyle hünerli bir şair için söylediğim on bin azdır.

²⁰⁵ Şairin tekrar gelmesi

²⁰⁶ Sībeveyh, "Allāh" sözünün anlamını, "Kullar ihtiyaçlarında ona sığınır" dedi.

²⁰⁷ Dedi ki: "ihtiyaçlarımızda sana sığınırız, onları senden dileriz, onları senden buluruz."

(9) Deyyān: Cezā-dehende: - İÜ, KA

(10) Filiv filīve: Bi-kesri'l-fā ve'l-lām nāḳısu'l-'aql: - KA

(11) Cümle ol iki elüñ yemîninüñ dürilmişidür. Nitekim sûre-i Zümer'de buyurur:

Ve mā kaderu'llāhe (12) *ḥaḳḳa kadrihî ve'l-arḍu cemî'en kabḍatuhū yevme'l-kıyāmeti ve's-semāwātu maṭviyyātun bi-yemînihi*.²⁰⁹

Ve mā (13) *kaderu'llāhe*, ve vaşf eylemediler ve ta'zîm göstermediler anlar; *ḥaḳḳa kadrihî*, ancılayın ki anuñ (14) ta'zîminüñ ve kadrinüñ ḥaḳîḳati üzere ola; *ve'l-arḍu cemî'en*, ve bu zemîn cemî'en ve cümleten; (15) *kabḍatuhū*, bir avuçdur Allāh Ta'ālā elinde; *yevme'l-kıyāmeti*, kıyāmet gününde; *semāwātu maṭviyyātun*, (16) ve āsmānlar dürilmiş olur; *bi-yemînihi*, Allāh Ta'ālā'nuñ elinde.

Her nebiyyî z'-û ber-âverde berât

(17) *İsta'inū minhu şabren ev şalât*²¹⁰ (4:1180)

Ya'nî her nebî ol Allāh'dan bu berâtı getürdiler ki mu'âvenet taleb (18) eyleñ; *minhu*, ol Allāh'dan; *şabren*, şabr itmege; *ev şalât*, daḥı şalâta *ev* bunda vâv-ı 'atf (19) ma'nâsınadır.

Sûre-i Bakara'da buyurur: *Yâ eyyuhellezîne âmenusta'inū bi's-şabri ve's-şalâti* [KC97b] (1) *inna'llāhe me'a's-şābirîn*.²¹¹

Yâ eyyuhellezîne âmenu, iy şol kimseler ki Allāh'a imān getürdünüz (2) ve Ḥaḳ Ta'ālā'nuñ vaḥdāniyyetini taşdıḳ eyledünüz. *İsta'inū*, mu'âvenet taleb eyleñ Allāh'dan (3) ḥuḳûḳ-ı İlāhî üzerine kıyām göstermekde; [KA218a] *bi's-şabri*, -'ani'l-ma'âşî ve ḥuḳûḳ-ı n-nefs- ma'âşiden (4) ve ḥuḳûḳ-ı nefsdan ve şehevâtdan yâḥud belāya ve ḳazāya şabr itmeklige [HK61b] mu'âvenet taleb eyleñ; (5) *ve's-şalât*, -elletî hiye ummu'l-'ibādât ve mi'rācu'l-mu'minîn ve munācātu rabbu'l-'âlemîn- [SE284a] ya'nî daḥı (6) mu'âvenet taleb eyleñ şalātu maḡrûza'ı 'alā-vefḳi'l-efrād itmege. Zîrâ şalât ummu'l-'ibādât (7) ve mi'rācu'l-mu'minîn ve münācât-ı Rabbu'l-'âlemîndür. *İnna'llāhe me'a's-şābirîn*, -bi'n-naşri

²⁰⁸ Her şey/gökler o iki elin kudretiyle dürülür.

(11) *Ve mā kaderu'llāhe ḥaḳḳa kadrihî ve'l-arḍu cemî'en kabḍatuhū yevme'l-kıyāmeti ve's-semāwātu maṭviyyātun bi-yemînihi*: - KA

²⁰⁹ Allāh'ın kadrini gereği gibi bilemediler. Yeryüzü kıyamet gününde bütünüyle O'nun elindedir. Gökler de O'nun kudretiyle dürülmüştür. (Kur'ân-ı Kerim, Zümer: 67)

(13) anuñ: - İÜ, HK

(15) Allāh Ta'ālā elinde: - İÜ, HK

(16) Her nebiyy-i zû ber-âverde berât: - SE

²¹⁰ Her peygamber, "Sabırla ve namazla ondan yardım dileyin" diye buyruk getirmiştir.

(19) *Yâ eyyuhellezîne âmenusta'inū bi's-şabri ve's-şalât innallāhe me'a's-şābirîn*: - KA

²¹¹ Ey iman edenler! Sabrederek ve namaz kılarak Allāh'tan yardım dileyin. Şüphe yok ki, Allāh sabredenlerle beraberdir. (Kur'ân-ı Kerim, Bakara: 153)

(1) *Yâ eyyuhellezîne âmenu*: - İÜ, HK

(3) 'ani'l-ma'âşî ve ḥuḳûḳ-ı n-nefs: - İÜ, HK, KA

(5) elletî hiye ummu'l-'ibādât ve mi'rācu'l-mu'minîn ve munācātu rabbu'l-'âlemîn- ya'nî: - İÜ, HK, KA

ve (8) icābetu'l -da' va- ya' nī Allāh şābir kullarıyla biledür nuşret virmekle ve du' āsın kabūl itmekle.

Mu' riz: (9) Rūy gerdānende

Hulḳ-ı mā ber-şūret-i ḥod kerd Hāḳ
Vaşf-ı mā ez-vaşf-ı ū gired sebak²¹² (4:1193)

Bu (10) ḥadīş-i şerīfūñ maẓmūnıdır ki buyurur:

*İnna'llāhe ḥalaḳa ādeme 'alā-şūretiḥ*²¹³ şūretten murād (11) şıfatdur. Zīrā Allāh Ta' ālā şūretten münezzehdür.

İn peyamber guft çün bi-ş'nīd ḳaḍḥ (4:1198)

Ya' nī (12) münāfiḳlar Ḥazret-i [İÜ233a] Peygamber ḥaḳḳında niçe nā-sezā kelimāt idüp zem itdüklerin işitdi ve didi:

(13) Ki çerā ferbiḥ şevēd Aḥmed be-medḥ²¹⁴ (4:1198)

Ya' nī kāziblerūñ medḥi ve ḳaḍḥi mu' teber degüldür. Medḥlerinden ferbiḥ olup (14) şād olmayıcaḳ ḳaḍḥlerinden daḥı elem çekmezin, diyü buyurdılar.

Guft peygamber ḥunuk ān-rā ki ū
(15) Şud zi-dunyā mānd ez-ū fi' l-i nikū²¹⁵ (4:1202)

Nitekim buyurdi ' aleyhi's-selām :

Men senne fi'l-islāmi (16) *sunneten ḥaseneten felehu ecrahū ve ecre men 'amele biḥā min-ba' dihi min-ğayri en yenḳuş min-ucūrihim* (17) *şey 'en*.²¹⁶

Ya' ni her kim ki islām içinde bir sünnet-i ḥasene ḳosa anuñ ecri kendünūñ olur ve (18) kendüden soñra ol sünnet-i ḥasene ile ' amel idenūñ ecri daḥı kendüye ' ā'id olur. (19) Ol ' amel idene virilen ecrden bir nesne eksilmeksiz.

Ṭāḡūt: Bāṭıl

Vesen: Ḥ'āb

(7) bi'n-naşri ve icābetu'l -da' va- ya' nī: - İÜ, HK, KA

(8) Mu' riz: Rūy gerdānende: - İÜ, KA

²¹² Hak bizim yaratılışımızı kendi sureti üzere yarattı; bizim vasfımız onun vasfindan ders alıyor.

(9) Vaşf-ı mā ez-vaşf-ı ū gired sebak: - SE

²¹³ Allāh Âdemi kendi sûreti üzerine halk etti. (Buhârî, Sahih: 6227)

²¹⁴ Peygamber, "Ahmed niçin övgüden hoşlanıyor?" diye yergi işittiğinde bunu söyledi.

²¹⁵ Peygamber dedi ki: "Dünyadan gidip kendisinden iyi iş kalana ne mutlu!"

(15) ' aleyhi's-selām: ' aleyhi's-şalāt ve's-selām SE, İÜ, HK

²¹⁶ Kim güzel bir adet başlatırsa kendisine, hem o güzel davranışın karşılığı hem de kıyamete kadar onu örnek alan kimselerin sevabı verilir. (İbn Mâce, Mukaddime: 14; Müslim, Sahih: 1017)

(17) Ya' ni: - KA

Hamām: [KC98a] (1) Murg

ÂMUHTEN-İ PİŞE-İ GÜVERGİNİ²¹⁷

Ger budî in fehm me'r kâbil-râ²¹⁸ (4:1301)

Kıışsa-i Hâbîl ü Kâbîl (2) süre-i Ma'ide'de mezkûrdur, evveli budur:

Vetlu 'aleyhim nebe 'ebney âdeme bi'l-ḥaqqı iz karrabā kurbānen (3) *fe-tuḥbibile min-eḥadihimā ve lem yuteḳabbel mine'l-āḥar ḳāle le-aḳtulenneke*²¹⁹ hükmince bir gün fırsat bulup (4) Kâbîl Hâbîl'i yaturken bir taşla başına urup helâk eyledi. Birâder-i maḳtûli nice gün (5) götürüp gezdi. Nice idecegin bilmedi. Pes Allâh Ta'âlâ Kâbîl'e ta'lim için bir zâğ gönderdi. (6) Nitekim buyurdi:

Zûd zâğ-ı murde-râ der-gûr kerd (4:1305)

Fe-be'âşallâhu ğurāben yebḥaṣu fî'l-arḳı (7) *li-yuriyehu keyfe yuvārî sev'ete aḥîhi*²²⁰ mazmûnınca gelüp ol zâğ zemîni eşüp bir zâğ-ı mürdeyi (8) defn eyledi.

Guft Kâbîl âh şuh ber-'aql-i men²²¹ (4:1307)

Kâbîl didi ki, âh tüh benüm 'aqluma. Nitekim buyurur: (9)

*Ḳāle yā veyletā e'aceztu en ekûne mişle hāze'l-ġurābi fe-uvāriye sev'ete aḥî*²²² Hâbîl'i (10) götürüp gezdüğine peşimân oldu. [SE284b] *Fe-aşbaḥa mine'n-nādimîn*²²³ Çün Kâbîl Hâbîl'i öldürdi. [HK62a] (11) Terk-i diyâr idüp Yemen diyârına kaçup gitdi ve Hâzret-i Âdem 'aleyhi's-selâm Hâbîl üzerine (12) maḥzûn olup nice yıllar gelmedi. Rivâyet iderler ki evvel şi'ri Hâzret-i Âdem söyledi. Şi'r:

[Mef'ûlû/Mefâ'ilün/Mefâ'ilün/Fa']

(13) Teğayyereti'l-bilâd ve men 'aleyhâ
Fe-vecehu'l-arḳı muğberun ḳabiḥu
Teğayyere kullu zî levnin ve ṭa'min

(19) Tâgût: Bâtil Vesn: Hâb Hamām: Murg: - İÜ, KA/ Vesn: Hâb: - HK

²¹⁷ Kargadan öğrenmesi

²¹⁸ Kâbîl'in bu anlayışı olsaydı ...

(2) evveli budur: - İÜ, HK

²¹⁹ (Ey Muhammed!) Onlara, Âdem'in iki oğlunun haberini gerçek olarak oku. Hani ikisi de birer kurban sunmuşlardı da, birinden kabul edilmiş, ötekinden kabul edilmemişti. Kurbanı kabul edilmeyen, "Andolsun seni mutlaka öldüreceğim" demişti. (Kur'an-ı Kerim, Mâide: 27)

²²⁰ Nihâyet Allâh, ona kardeşinin ölmüş cesedini nasıl örtüp gizleyeceğini göstermek için yeri eşleyen bir karga gönderdi. (Kur'an-ı Kerim, Mâide: 31)

²²¹ Kâbîl, "Âh tüh benim aklıma! Bir karga hünerde benden daha üstün" dedi.

²²² "Yazıklar olsun bana! Şu karga kadar olup da kardeşimin cesedini örtmekten âciz miyim ben?" dedi. (Kur'an-ı Kerim, Mâide: 31)

(10) *Fe aşbaḥa mine'n-nādimîn*: - İÜ, HK, KA

²²³ Artık pişmanlık duyanlardan olmuştu. (Kur'an-ı Kerim, Mâide: 31)

(11) Terk-i diyâr idüp: - İÜ, HK, KA/ Hâzret-i Âdem: Âdem İÜ, HK, KA

(14) Ve kulle beşāsetu'l-vechi'l-meliḥu²²⁴

‘Aql-ı küll-rā guft *mā zāḡa'l-başar*

‘Aql-ı cüz’i mī-kuned her sū-y (15) naẓar²²⁵ (4:1308)

[KA218a] Hāzret-i Resūlu'llāh şalla'llāhu ‘aleyhi ve sellem dir ki anuñ ḡaḡḡında: *Mā zāḡa'l-başaru ve mā* (16) *ṭaḡā*²²⁶ buyurdi. Ya‘ nī mī‘ rāc gicesi cinān u āsmān müzeyyen olunup Hāzret'e ‘arz olındı. (17) Anuñ çeşm-i mübāreki Ḥaḡ cānibinden māsivā cānibine meyl itmedi.

Dāru'l-ḡirār: Hāne firiftin (18) ya‘ nī ḡāne-i ḡurūr

Sitenbe: Mütekebbir ü ḡavī

KİŞŞA-İ ĀN ŞÜFİ Kİ DER-MİYÂN-I GÜLİSTÂN (19) SER-BE-ZÂNŪ MURĀQİB BŪD²²⁷

Emr-i Ḥaḡ bi-ş'nev ki guftest *unẓurū*²²⁸ (4:1360)

Nitekim sūre-i Rūm'da buyurur: [KC98b] (1)

Fanẓur ilā-āsāri raḡmeti'llāhi keyfe yuḡyi'l-arḡa ba‘de mevtihā.²²⁹ Ya‘ nī naẓar eyle Allāh Ta‘ āla'nuñ (2) raḡmetinüñ āsārına ki nice iḡyā ider arzı mevtinden soñra. Ya‘ nī Ḥaḡ Ta‘ ālā arzı ol raḡmetle (3) iḡyā ider ki murād bārāndur.

KİŞŞA-İ [İÜ233b] RŪSTEN-İ ḤARRŪB²³⁰

Muḡalḡal: Raḡne raḡne olmış binā

(4) Ez-peder āmūz iy rūşen cebīn
Rabbenā guft u ẓalemnā pīş ez-īn²³¹ (4:1388)

²²⁴ Bütün beldeler ve üzerinde bulunan nesneler değışti. Yeryüzü toz duman içerisinde çirkinleşti. Her şeyin tadı ve rengi bozuldu. Gülen güzel yüzlerin neşesi kayboldu.

²²⁵ Allāh Külli/bütün akıl için, "Gözü kaymadı" buyurdu; cüz'i/parça akılsa her yana bakar.

(14) ‘Aql-ı cüz’i mī-kuned her sū-y naẓar: - SE

(15) Resūlu'llāh: Resūl-i Ekrem İÜ, HK, KA

²²⁶ Göz (gördüğünden) şaşmadı ve (onu) aşmadı. (Kur'ân-ı Kerim, Necm: 17)

(17) cānibine: - HK; ṭarafına KA/ Dāru'l-ḡarār: Hāne-i firiftin: - İÜ, HK, KA

(18) ya‘ nī ḡāne-i ḡurūr: - SE, İÜ, HK, KA/ Sitenbe: Mütekebbir ü ḡavī: - İÜ, KA

²²⁷ Bir sūfinin hikāyesi: Sūfi, gül bahçesinde başı dizinde mūrākabe/düşünme hālindeydi.

²²⁸ Hakk'ın buyruğunu dinle; "Bakın" buyurmuştur.

(19) buyurur: buyurdi HK

²²⁹ Allāh'ın rahmetinin eserlerine bak! Yeryüzünü ölümünden sonra nasıl diriltiyor. (Kur'ân-ı Kerim, Rūm: 50)

²³⁰ Keçiboyunuzu bitmesi hikāyesi

(3) Muḡalḡal: Raḡne raḡne olmış binā: - İÜ, KA

²³¹ Ey parlak alınlı! Babandan öğren; bundan önce "Rabbimiz, zulmettik" dedi.

‘Özr dilemek tarîkin (5) babañdan öğren iy yüzi nurlu kimse ki ya‘nî Hâzret-i Âdem ü Havvâ didiler :

*Rabbenâ zâlemnâ enfusenâ ve in lem tağfîrlenâ ve terhamnâ (6) le-nekûnenne mine'l-hâsirîn.*²³²

Ya‘nî Hâzret-i Âdem ü Havvâ didiler: İy bizüm perverdgârimuz! Biz nefslerimize zulm (7) eyledük. Eger sen bize mağfîret-i erzânî buyurmazsañ ve bize rahmet itmezseñ elbette biz hâsirînden (8) oluruz, didiler. Pes sen dağı günâhı nefsüñe yüklet gayrı bahâne bulma, ‘özr dile.

Hîn (9) bi-h‘ân Rabbî *bi-mâ ağveytenî*
Tâ ne-gerdi cebrî vü kej kem tenî²³³ (4:1392)

Süre-i Hicr'de buyurur:

*Ķāle (10) rabbi bi-mâ ağveytenî le-uzeyyinenne lehum fi'l-arđı ve le-uğviyennehum ecme‘în. İllâ ‘ibâdeke minhumu'l-muħlaşîn.*²³⁴

(11) *Ķāle rabbi*, iblîs didi: İy benüm Rabbüm; *bi-mâ ağveytenî*, bâ kasem içündür mâ maşdariyyedür cevâbı; *le-uzeyyinenne* (12) *lehum fi'l-arđı*, -ve'l-ma‘nâ aksamı bi-ağvânîke iyyâyî li-uzeyenne lehumu'l-ma‘âşî fi'd-dunyâ elletî hiye (13) dâru'l-gürür- ya‘nî kasem iderin sen beni ağvâ eyledüğine ki elbette tesvîl ü tezyîn iderüm. Benî Âdem (14) içün ma‘âşî-i zemîn-i dünyâda ki dâr-ı gürürdür. *Ve le-uğviyennehum ecme‘în*, [SE285a] - ve li-aħmelennehum ecma‘în (15) ‘ale'l-gavâye- ya‘nî elbette ħaml iderüm benî Âdem cemî‘en gavâyet ü dâlâlet üzerine; *illâ ‘ibâdeke* (16) *minhumu'l-muħlaşîn*, -aħlaştehum li-tâ‘atike ve tahhartehum mine's-şevâ'ibi felâ-ya‘melu fihum keydi- ya‘nî meger (17) şol kullaruñı dâlâlet ü gavâyete ħaml idemeyüm Benî Âdem'den ki sen anları ħâliş (18)

(5) kimse ki ya‘nî Hâzret-i Âdem ü Havvâ didiler İÜ, HK: - KC

²³² “Rabbimiz! Biz kendimize zulüm ettik. Eger bizi bağışlamaz ve bize acımazsan mutlaka ziyan edenlerden oluruz.” (Kur’ân-ı Kerim, A’raf: 23)

(6) Ya‘nî Hâzret-i Âdem ü Havvâ didiler: İy bizüm perverdgârimuz! Biz nefslerimize zulm eyledük. Eger sen bize mağfîret-i erzânî buyurmazsañ ve bize rahmet itmezseñ elbette biz hâsirînden oluruz: - İÜ, HK, KA

²³³ Dikkat et! Cebrî olmamak ve yanlış davranmamak için Rabbim "Beni azgınlığa uğrattığından dolayı" âyetini oku

(9) Tâ ne-gerdi cebrî vü kej kem tenî: - SE

(10) *Ķāle rabbi bi-mâ ağveytenî le-uzeyyinenne lehum fi'l-arđı ve le-uğviyennehum ecme‘în. İllâ ‘ibâdeke minhumu'l-muħlaşîn*: - İÜ, HK, KA

²³⁴ İblîs, “Rabbim! Beni azdırmama karşılık, andolsun ki yeryüzünde kötülükleri onlara güzel göstereceğim, içlerinde ihlâsa erdirilmiş kulların hariç, onların hepsini azdıracam” dedi. (Kur’ân-ı Kerim, Hicr: 39-40)

(11) *rabbi* İÜ: - KC

(12) ve'l-ma‘nâ aksamı bi-ağvânîke iyyâyî li-uzeyenne lehumu'l-ma‘âşî fi'd-dunyâ elletî hiye dâru'l-gürür: - İÜ, HK, KA

(14) ve li-aħmelennehum ecma‘în ‘ale'l-gavâye- ya‘nî: - İÜ, HK, KA

(16) aħlaştehum li-tâ‘atike ve tahhartehum mine's-şevâ'ibi felâ-ya‘melu fihum keydi- ya‘nî: - İÜ, HK, KA

kılmışsındur tã' atũñ için ve şevã'ibden pāk eylemişsındur. Pes benüm mekrüm ve keydüm anlara (19) 'amel ü eşer eylemez.

Hemçü Ken'ân ser zi-keştî vā me-keş
Ki ğurūreş dād nefsi-i zīrekeş²³⁵ (4:1408)

Ken'ân [KC99a] (1) ki Hāzret-i Nūḥ 'aleyhi's-selāmuñ oğlu idi. Tūfān vaktinde Nūḥ aña didi:

Yā buneyyerkeb (2) *me'anā*.²³⁶ Ya'nī ey benüm oğulcığım, gel bizüm ile gemiye bin, didi. Ken'ân ki nefsi-i zīreki kendüye ğurūr (3) virmiş idi, [HK62b] didi.

Ki berāyem ber-ser-i kūh-ı meşid
Minnet-i Nūḥem çerā bāyed keşid²³⁷ (4:1409)

(4) *Seāvī ilā-cebelin ya'şımunī mine'l-mā'ī*.²³⁸ Ya'nī tizcek 'an-ķarīb bir kūh-ı müşeyyed ü bülendũñ (5) cānibine me'vā iderüm, hıfz ider beni şuda helāk olmaķdan, didi.

Revī: Sīrāb u rivāyet kunende.

Nüzur: (6) Ķur'ān u bīm kunende.

Ġumr: Ġumrāh

TEFSİR-İ YĀ EYYUHEL-MUZZEMMİL²³⁹

-Aşlahu'l-mutezemmil min-tezemmele bi-şiyābihi izā (7) teleffefe bihā fe-idġam en-nā' fi'z-zā'- ya'nī şiyābına mütezemmil olan nebī. Zīrā aşlı mütezemmildür. (8) Tezemmele bi-şiyābihi dirler. Ķaçan şiyābına şarılrsa tā idġām olındı. Zāya müzzemmil oldu. Ba'zılar ḥaml (9) ma'nāsınadur, dimişler. Ya'nī iy bār-ı nübüvveti götüren nebī, demek olur. Ba'zılar te'vīl idüp (10) şiyāb-ı nübüvvete tezemmül iden ba'zılar iy şiyāb-ı ṭabī'ate teleffüf iden nebī dimekdür, dimişlerdür. (11) Bir rivāyet daḡı şöyledür ki: İbtidā-yı nüzül vaḡy-i ilāhiyyede Hāzret-i Sultān-ı Enbiyā'ya dehşet (12) ḡaşıl olup [KA219a]

(19) eylemez: itmez İÜ, HK/ Ki ğurūreş dād nefsi-i zīrekeş: - SE

²³⁵ Ken'an gibi gemiden uzaklaşma; zeki nefsi, Ken'an'a gurur verdi; - dedi-

²³⁶ Yavrucuğum, bizimle beraber sen de bin. (Kur'ân-ı Kerim, Hud: 42)

²³⁷ "Yüksek dağın tepesine çıkarım, Nuh'un minnetini niçin çekmeliyim?"

(3) Minnet-i Nūḥem çerā bāyed keşid: - SE

²³⁸ Ben, kendimi sudan koruyacak bir dağa sığınacağım. (Kur'ân-ı Kerim, Hud: 43)

(4) 'an-ķarīb: - İÜ, KA

(5) Revī: Sīrāb u rivāyet kunende. Nüzur: - İÜ, KA/ Nüzur: - HK

(6) Ķur'ān u bīm kunende: - HK/ Ķur'ān u bīm kunende. Ġumr: Ġumrāh: - İÜ, KA/ Aşlahu'l-mutezemmil min-tezemmele bi-şiyābihi izā teleffefe bihā fe-idġam en-nā' fi'z-zā': - İÜ, HK, KA

²³⁹ "Ey örtüye bürünen" âyetinin tefsiri. /Ey örtünüp bürünen (Peygamber)! (Kur'ân-ı Kerim, Müzemmil: 1)

lerzān olup ümmü'l-mü'minīn Ḥadīce'ye gelüp *zammelūnī, zammelūnī*²⁴⁰ diyüp (13) bir kilime şarılup yatdı. Ḥudā-yı Celīl zebān-ı Cebrā'il ile aña *yā eyyuhe'l-muzzemmil* diyü buyurdı. (14)

Ḳumi'l-leyle, şalāt-ı leyle *ḳā'im* ol. Leylūn intişābı zarfiyyet üzredür. *İllā ḳalīlā*, el-iştisnā (15) mine'l-leyl. *Nıṣfehu*, -bedelen min-ḳalīlā- ya' nī ḳum nıṣfehu demek olur. *Evinḳuş*, yāḥud ḳıyāmı nāḳıṣ (16) eyle; *minhu*, nıṣfu'l-leyliden; *ḳalīlā*,²⁴¹ azacıḳ ya' nī şülüṣü'l-leyle dek nāḳıṣ eyle ḳıyāmı. Zīrā miḳdār-ı (17) ḳalīl şülüṣü'l-leylidür, dimişlerdür.

Ev zid 'aleyhi, yāḥud ziyāde eyle [SE285b] anuñ üzerine, ya' nī [İÜ234a] (18) nıṣfu'l-leyl üzerine ziyāde eyle şülüṣān-ı leyle dek Ḥazret-i Peygamber'i taḫyirdür. Leylūn nıṣfını yā (19) nıṣfından eḳal veyā ekşerini *ḳā'im* olmağa; *ve rettili'l-ḳur'āne*, ve daḫı Ḳur'ānı oḳı te'ennī eyle. [KC99b] (1) Ya' nī ḥurūfını ol ḳadar te'ennīyle oḳı ki sāmi' olanlar anı fehmi itmege ḳādir olalar. *Tertīlā*,²⁴² rüşen (2) ü tebyīn itmeklikle Ḥazret-i İmām 'Alī'den kerrema'llāhu vechehu naḳl eylemişler ki tertil-i ḥıfz-ı vuḳūf ve edā-yı (3) ḥurūfdur, diyü buyırmışlar.

İn segān kerrend ez-emr-i *eṣṣitū*
Ez-sefe va' va' kunān ber-bedr-i tū²⁴³ (4:1465)

(4) Nitekim buyurur:

*Ve iẓā ḳuri'e'l-ḳur'ānu festemi'ū lehu ve eṣṣitū le'allekum turḥamūn.*²⁴⁴

Ḳā'id: Keşende

(5) 'Aḳlhā ez-nūr-ı men efrūhtend
Mekrhā ez-mekr-i men āmūhtend²⁴⁵ (4:1474)

Nitekim buyurur:

*Ve mekerū ve mekera'llāhu, vallāhu ḥayru'l-mākirin.*²⁴⁶ Ḳunūt du'ā.

(12) Ḥadīce'ye: Ḥadīce raḍıyallāhu 'anhāya KA

²⁴⁰ Beni örtün, beni örtün.

(14) şalāt-ı leyle: - İÜ, HK, KA/ üzredür: - İÜ, HK, KA

(15) bedelen min-ḳalīlā: - İÜ, HK, KA

²⁴¹ Kalk, birazı hariḳ olmak üzere geceyi; yarısını ibadetle geçir. Yahut bundan biraz eksilt. (Kur'ân-ı Kerim, Müzemmil: 2-3)

²⁴² Yahut buna biraz ekle. Kur'an'ı ağır ağır, tane tane oku. (Kur'ân-ı Kerim, Müzemmil: 4)

²⁴³ Bu köpekler, "Susun" emrine sağırdır; akılsızlıklarından senin dolunayına havlıyorlar.

(3) Ez-sefe va' va' kunān ber-bedr-i tū: - SE

²⁴⁴ Kur'an okunduğu zaman ona kulak verip dinleyin ve susun ki size merhamet edilsin. (Kur'ân-ı Kerim, A'raf: 204)

(4) Kā'id: Keşende: - İÜ, KA/ 'Aḳlhā ez-nūr-ı men efrūhtend: - SE

²⁴⁵ Akıllar, benim nurumla aydınlandı; hileler, benim hilemden öğrendi.

(6) DER TEFSİR-İ İN HADİŞ-İ MUŞTAFÂ ‘ALEYHİ’Ş-ŞALÂT VE’S-SELÂM Kİ İNNA’LLÂHE TA‘ÂLÂ ĤALAĞA’L-MELÂ‘İKETE (7) taḥḳîken Allâh Ta‘âlâ melâ’ikeyi ḥalk eyledi. *VE REKKEBE FİHİMİ’L-‘AĞLE* ve terkîb eyledi gürûh-ı melâ’ikedeyi (8) ‘aqlı. *VE ĤALAĞA’L-BEHÂ‘İME* ve ḥayvânâtı ḥalk eyledi. [HK63a] *VE REKKEBE FİHİMİ’Ş-ŞEHVETE* ve ḥayvânda şehveti (9) terkîb eyledi. *VE ĤALAĞA’L BENİ ÂDEME* ve benî Âdemi ḥalk eyledi. *VE REKKEBE FİHİ’L-‘AĞLE VE’Ş-ŞEHVETE* (10) ve benî Âdem’de terkîb eyledi ‘aqlı ve şehveti. *FE-MEN ĠALEBE ‘AĞLUHU ŞEHVETEHU* pes şol kimsenün ki ‘aqlı (11) şehvetine ġâlip oldu. *FE-HUVE A‘LÂ MİNE’L-MELÂ‘İKETİ* pes ol kimse melâ’ikedeyi a‘lâdur mertebeye (12) yönünden *VE MEN ĠALEBE ŞEHVETUHU ‘AĞLEHU* ve şol kimsenün ki şehveti ‘aqlına ġalebe eyledi. *FE-HUVE* (13) *EDNÂ MİNE’L-BEHÂ‘İM*²⁴⁷ pes ol kimse ednâdur behâ’imden mertebeye yönünden.

Murde gerded şahs çün (14) bî-cân şevved
Ḥar şevved çün cân-ı ü bî-ân şevved²⁴⁸ (4:1510)

Ḥayvân olur ol kimsenün ki cânında (15) melekîyyet şıfatı olmaya.

Ḥurde-kârîhâ-yı ‘ilm-i hendese
Yâ nücûm u ‘ilm-i tıbb u felsefe²⁴⁹ (4:1515)

Ḥazret-i (16) Resûlu’llâh şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem du‘â idüp buyururlar ki:

Allâhumme innî e‘ûzu bike min-‘ilmin (17) *lâ-yenfe‘u*.²⁵⁰

Pes ‘ilm-i nücûm ve ‘ilm-i tıbb u felsefe ġayr-ı nâfi‘ olduğına işâretdür. Nâfi‘ olan (18) hemân ‘ilm-i dîndür.

Nâm *ke’l-en‘âm* kerd ân kavm-râ
Zân ki nisbet-ġü be-yakḳâ nevm-râ²⁵¹ (4:1521)

²⁴⁶ Onlar tuzak kurdular. Allâh da tuzak kurdu. Allâh, tuzak kuranların en hayırlısıdır. (Kur’ân-ı Kerim, Âl-i İmrân: 54)

(5) Kunût du‘â: - İÜ, HK, KA

²⁴⁷ Mustafa’nın şu hadîsinin yorumu: "Yüce Allâh melekleri yarattı ve onlara akıl verdi. Hayvanları yarattı ve onlara şehvet verdi. Âdemoğullarını yarattı, onlara akıl ve şehvet verdi. Akıllı şehvetine galip gelen meleklerden daha üstündür. Şehveti aklına galip gelen hayvanlardan daha aşağıdadır.

(13) Murde gerded şahs çün bî-cân şevved: - SE

²⁴⁸ Cansız olan kişi ölüdür; canında bu vasıf yoksa eşektir.

(15) Ḥurde-kârîhâ-yı ‘ilm-i hendese: - SE

²⁴⁹ Hendese ilminin incelikleri veya yıldız, tıp ve felsefe ilmi

(16) Resûlu’llâh şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem: ‘aleyhi’s-selâm İÜ, KA, ‘am. HK

²⁵⁰ Allâh’ım faydasız ilimden sana sığınırım. (İrâkî, Tahrîcû’l-İhyâ: 1/424)

²⁵¹ O kavme, "Hayvanlar gibi" diye ad verdi; çünkü uykunun ayıklıkla ne ilgisi var.

Ol kavmüñ (19) nāmını *ke'l-en'ām* didi Haḫḫ Ta'ālā Qur'an'da. Nitekim süre-i A'raf'da buyurdu: [KC100a] (1)

*Ulā'ike ke'l-en'āmi bel hum eḏallu.*²⁵²

Ulā'ike ke'l-en'āmi, bu gürüh hayvān gibidürler. Ya'nī [SE286a] bunlarda añlamak ve (2) maşnu'āta 'ibret göziyle naẓar eylemek ve kelām-ı Haḫḫ'ı tedebbürle istimā' eylemek olmaduğundan ve daḥı (3) bunların ḥavāss-ı [KA219b] zāhir ü bāḥınları ve 'aḳlları esbāb-ı ma'īşete müteveccih olduğundan ve ma'īşet (4) üzerine maḫşūr [İÜ234b] olduğundan bunlar hayvān gibidür. Ya'nī himmetlerini ḥurd u ḥ'āb ve lezzāt-ı (5) fāniye şarf iderler. Na'im-i bāḳiye ṭālib olmazlar. *Bel hum eḏallu*, belki bu gürüh ziyāde gümrāhdurlar (6) hayvāndan. Zīrā hayvān mükellef degüldür. Egerçe şer'e muvāfaqatları yokdur. Ammā ḥilāf-ı emr-i ilāhī (7) ile de muttaşif degüldürler. *Ulā'ike humu'l-ğāfilūn*,²⁵³ ol gürüh ki zikr olındı, anlar ġāfillerdür (8) ve ġafletlerinde kāmillerdür.

TEFSİR-İ İN ĀYET-İ KERİME Kİ: VE EMMELLEZİNE Fİ-ḲULŪBİHİM MARAḌUN FE-ZĀDETHUM (9) RİCSEN İLĀ-RİCSİHİM VE MĀTŪ VE HUM KĀFİRŪN²⁵⁴

Evveli budur ki:

Ve izā mā unzilet sūretun, (10) ve kaçan suver-i Qur'an'dan bir süre indirilseydi; *fe-minhum men yeḳūlu*, -fe-mine'l-munāfiḳine men yeḳūl (11) inkāren ve istihza'en- ya'nī münāfiḳlardan [HK63b] ba'zısı inkār u istihzā yöninden kendü gibi münāfiḳlara (12) dirlerdi. *Eyyukum zādethu*, sizden ḳaḡıñuzu ziyāde eyledi; *hāzihi*, şu süre; *īmānen*, imān (13) yöninden ya'nī ḳaḡıñuzuñ imānını ziyāde eyledi şu süre; *fe-emmellezine āmenū*, fe-ammā (14) şol kimseler ki imān getürdiler; *fe-zādethu imānen*, pes ziyāde eyledi bu süre

(18) hemān: - İÜ, KA/ Z'an ki nisbet-ğü be-yakẓā nevm rā: - SE

(19) buyurdu: - SE

²⁵² İşte bunlar hayvanlar gibi, hatta daha da aşağıdadırlar. (Kur'an-ı Kerim, A'raf: 179)

(1) *Ulā'ike ke'l-en'āmi bel hum eḏallu*: - KA/ *Ulā'ike ke'l-en'āmi*: - İÜ, HK

(3) ma'īşete müteveccih olduğundan ve: - KA

(4) Ya'nī: ve daḥı HK

²⁵³ İşte bunlar gāfillerin ta kendileridir. (Kur'an-ı Kerim, A'raf: 179)

²⁵⁴ Kalplerinde hastalık olanların ise, pisliklerine pislik katmış (küfürlerini artırmış), böylece kâfir olarak ölüp gitmişlerdir. (Kur'an-ı Kerim, Tevbe: 125)

(8) **VE EMMELLEZİNE Fİ-ḲULŪBİHİM MARAḌUN FE-ZĀDETHUM RİCSEN İLĀ-RİCSİHİM VE MĀTŪ VE HUM KĀFİRŪN** Evveli budur ki: - KA

(10) *fe-mine'l-munāfiḳine men yeḳūl inkāren ve istihza'en- ya'nī*: - İÜ, HK, KA

anların (15) imânını; *ve hum yestebşirün*,²⁵⁵ ve bunlar şād u ħurrem olurlar ol sürenün nüzûlına (16) -li-ennahu sebebi li-ziyâdeti kemâlihîm ve irtifâ'î derecâtihîm²⁵⁶ -.

Ve emmellezîne fî-ḡulûbihîm maraḡun, ve ammâ (17) şol kimseler ki ḡalblerinde maraḡ-ı küfr ü nifâḡ u şekk ü ḡümân u buḡḡ u 'adâvet (18) vardır; *fe-zâdethum ricsen ilâ-ricsihîm*, pes ziyâde eyledi onların küfrleri üzerine küfrlerini (19) ya'nî sâ'ir sûrelere evvelden inkârları var-ıdı. Çün bu sûre-i Tevbe nâzil oldu. [KC100b] (1) Evvelki küfrlerinin üzerine bu sûreye itdükleri inkâr ziyâde olup küfr, küfr üzerine ziyâde (2) oldu. *Ve mâtû ve hum kāfirün*, -vestaḡkeme zâlike fihîm ḡattâ mâtû 'aleyhi- ya'nî bu şıfat-ı ḡabîḡe (3) bunlar da müstaḡkem olup anuñ üzerine oldılar. Ya'nî ol i'tiḡâdla oldılar. Ḥâlbuki (4) bunlar kāfir oldılar.

VE ḲAVLUHU TA'ÂLÂ: YUḡILLU BİHİ KEŞİREN VE YEHDİ BİHİ KEŞİRÂ.^{257 258}

Yuḡillu bihî keşiren, [SE286b] ya'nî ol (5) Ḳur'ân'da olan meşel ile ıdlâl eyler Allâh Ta'âlâ çok kimseleri; *ve yehdî bihî keşirâ*, ve daḡı (6) ol meşel ile hidâyet eyler çok kimselere. Âyet-i evvelî sûre-i Tevbe'nün evâḡirinde ve âyet-i şâniyye (7) sûre-i Bakara'nun evâ'ilindedür.

ḲÂLİŞ-İ 'AḲL BÂ-NEFS nefsi emmâre ile 'aḡl-ı ma'âduñ cengi (8) **HEMÇÜ TENÂZU'-I MECNÛN BÂ-NÂḲA** Mecnûn'un nâḡa ile tenâzu'ı gibidür **MEYL-İ MECNÛN SÛY-I ḤURRE** (9) Mecnûn'un meyli Leylâ tarafınadır **MEYL-İ NÂḲA VÂ-PES SÛY-I KÛRRE ÇÛNÂN Kİ GUFT MECNÛN: HEVÂ** (10) **NÂḲATİ ḤALFİ VE ḲUDDÂMIYE'L-HEVÂ VE İNNİ VE İYYÂḤÂ Lİ-MUḡTELİFÂN**²⁵⁹

²⁵⁵ Herhangi bir sûre indirildiğinde, içlerinden, (alaylı bir şekilde) "Bu hanginizin imanını artırdı?" diyenler olur. İman etmiş olanlara gelince, inen sûre onların imanını artırmıştır. Onlar bunu birbirlerine müjdeliler. (Kur'ân-ı Kerim, Tevbe: 124)

²⁵⁶ Çünkü bu onların kemalini artırmak ve derecelerini yükseltmek için bir sebeptir.

(16) li-ennahu sebebi li-ziyâdeti kemâlihîm ve irtifâ'î derecâtihîm: - İÜ, HK, KA

(2) vestaḡkeme zâlike fihîm ḡattâ mâtû 'aleyhi- ya'nî: - İÜ, HK, KA

(3) bunlar da:- KA/ Ya'nî ol i'tiḡâdla oldılar: - İÜ, HK, KA

²⁵⁷ "Kalplerinde hastalık olanların pisliklerini/küfrlerini artırdı" ve "Allâh bu örnekle birçoklarını saptırır ve birçoklarını doğru yola iletir" âyetlerinin tefsiri

²⁵⁸ (Allâh) onunla birçoğunu dalâlette bırakır, birçoğunu da onunla hidâyeteye erdirir. (Kur'ân-ı Kerim, Bakara: 26)

(4) *Yuḡillu bihî keşiren*: - İÜ, HK, KA/ ya'nî ol:- KA

(5) Ḳur'ân'da olan meşel ile ıdlâl eyler Allâh Ta'âlâ çok kimseleri; *ve yehdî bihî keşirâ*: - KA

(9) **MECNÛN: MECNÛN BEYT** HK, KA

²⁵⁹ Akli nefisle savaşıması, Mecnûn'un deveye çekişmesi gibidir. Mecnûn'un isteḡi hür kadına, devenin isteḡi geride yavrusuna doğruydu. Mecnûn'un dediḡi gibi: devemin arzusu geriye, benim arzumsa ileriye; ben ve o birbirimize muhalifiz

Hevā nāḳeti ḫalfī, Mecnūn didi (11) ki benüm nāḳamuñ maḥabbeti gerüye kürresi tarafınadır. *Ve ḳuddamiye'l-hevā*, ve benüm maḥabbetüm ilerüde Leylā (12) cānibine; *ve innī ve iyyāhā muḥtelifān*, taḥḳīken ben ol nāḳa ile muḥteliflerüz. Pes nefis ile ‘aḳl hemān (13) Mecnūn'la nāḳa gibidür. Nefs dünyā taleb eyler, ‘aḳl Mevlā taleb eyler. İkininüñ re’yi birbirine (14) muḥālifdür. Tā nefsi ‘aḳla muṭī‘ itmeyince iḥtilāf ref‘ olmaz. Ba‘zılar [İÜ235a] nefse ṭābi‘ olup (15) dünyā taleb eyler, Mevlā’dan maḥrūm olur. Ba‘zılar ‘aḳla ṭābi‘ olup Mevlā taleb eyler, dünyāyı (16) terk ider. [HK64a] ‘Āḳil odur ki Mevlā ṭālibi ola.

NEVEŞTEN-İ ĀN ĞULĀM²⁶⁰

Muḥterif: Zü-fünūn

(17) Ḥāne ḫālī yāft cā-rā ū gereft²⁶¹ (4:1630)

Beyt:

[*fe‘ūlün/ mefā‘ilün/ fe‘ūlün/ mefā‘ilün*]

Etānī hevāhā ḳable en a‘ rife'l-hevā

Fe-şadefe (18) ḳalben ḫāliyen fe-temekkenā²⁶²

DER-BEYĀN-I ĀN Kİ ‘ĀRİF-RĀ ĞİDĀYİST EZ-NŪR-I ḤAḲḲ TA‘ĀLĀ Kİ *EBİTU* (19) ‘İNDE RABBİ YUṬ‘İMUNİ VE YESḲİNİ²⁶³

Bu ḥadīs-i şerīfün sebebi vürüdı budur ki: Ḥazret-i [KC101a] (1) Peyğamber şalla'llāhu ‘aleyhi ve sellem [KA220a] ekşer şavm-i vişāl iderlerdi. Ya‘nī iki gün üç gün giceyi (2) gündüze ve gündüzi giceye ulaşıdırup şā‘im olurlardı. Aşḫābdan ba‘zı kimse ol (3) Ḥazret'e taḳlīd eylemek murād eylediler. Ḥazret-i Peyğamber nehy idüp buyurdılar: (4)

(10) *Hevā nāḳeti ḫalfī*: - İÜ, HK, KA

(12) *muḥtelifān* HK: - KC/ hemān: - HK, KA

²⁶⁰ O kölenin yazması

(16) NEVEŞTEN-İ ĀN ĞULĀM Muḥterif: Zü-fünūn: - İÜ, KA/ NEVEŞTEN-İ ĀN ĞULĀM: - HK

²⁶¹ O, evi boş bulur ve oraya yerleşir; (ondan başkası, ev sahibine eğri veya şaşırtıcı görülür.

(17) Ḥāne ḫālī yāft cā-rā ū gereft Beyt: Etānī hevāhā ḳable en a‘ rife'l-hevā Fe-şadefe ḳalben ḫāliyen fe-temekkenā: - İÜ, HK, KA

(18) ḤAḲḲ TA‘ĀLĀ: ḤAḲḲ KA

²⁶² Onun tutkusunu/hevesini bilmeden önce tutkusu/hevesi bana geldi. Bu yüzden boş bir kalple karşılaştı ve biz başardık.

²⁶³ Açıklama: Ârifin, Hak nurundan gıdası vardır; Rabbimin katında gecelerim, beni yedirir ve içirir"

(1) şalla'llāhu ‘aleyhi ve sellem : şal ‘am. HK/ iki gün: iki İÜ, HK, KA

(2) gündüze ve: - İÜ, HK/ ve gündüzi giceye:- KA/ ulaşıdırup: ulaşıdururlar KA

(3) Peyğamber: - HK, KA

*İyyākum ve'l-viṣāle iyyākum ve'l-viṣāle iyyākum ve'l-viṣāl,*²⁶⁴ ya' nī şavm-ı viṣālden ḥazer eyleñ, didi. *Fe-innī lestu* (5) *ke-aḥdikum*, pes taḥḳiḳen ben sizūñ birūñüz gibi degülüm. *Ebītu 'inde Rabbi*, ben Rabbimūñ ḳatında giceledüm. (6) *Yuṭ'imunī ve yesḳinī*²⁶⁵, baña yedirdi ve içürdi. Ya' nī ta'ām-ı nūrānī ve şarāb-ı rūḥānī (7) ile baña žiyāfet eyledi.

Ḳavlehu 'aleyhi's-selām el-cū' u ta'āmu'llāh yuḥyā bihi ebdānu's-ṣiddīḳīne (8) *ey fi'l-cū' i yaşilu ta'āmu'llāhi ta'ālā.*²⁶⁶

El-cū' u ta'āmu'llāh, açlık Allāh'uñ ta'āmıdır. (9) Ya' ni açlıkda Allāh'uñ ta'ām-ı ma'nevīsi vardır. [SE287a] *Yuḥyā bihi*, ol ta'āmla iḥyā ider. (10) *Ebdānu's-ṣiddīḳīni*, şiddīḳlaruñ bedeni; *ey fi'l-cū' i yaşilu ta'āmu'llāhi ta'ālā*, ya' nī açlıkda (11) ta'āmu'llāha vāşıl olur.

Beyt:

Cū'-i her celf-i gedā-rā key dehend
Çün 'alef gum nīst pīş-i (12) ū nehend²⁶⁷ (5:2839)

Zulm būdī key nıgehbānī budī
Cebr būdī key peşimānī budī²⁶⁸ (4:1643)

Eger cebr şaḥīḥ olaydı fışḳ (13) u fesāddan şoñra peşimānlık olmazdı. Ya' nī eger insān her 'amele mecbūr olaydı ehl-i küfr (14) ü 'iṣyāna Allāh Ta'ālā 'azāb eyledüğü zulm olurdı, nıgehbānlık olmazdı. *Fallāhu ḥayrun ḥāfızın* (15) *ve huve erḥamu'r-rāḥimīn*²⁶⁹ dūr. Ḳullarınūñ nıgehbānı, ḥāfızı odur.

Vāşīḳī: Muḥkem ma'nāsınadır. (16) Ya' nī bir muḥkem i'tiḳād eyleyen kimse dimekdür.

Şud zi-ḥāk-i murdeyī zinde pedīd²⁷⁰ (4:1656)

²⁶⁴ Savm-ı viṣālden sakının, savm-ı viṣālden sakının, savm-ı viṣālden sakının.

²⁶⁵ Ben sizden herhangi biriniz gibi değilim. Rabbimin katında gecelerim. O beni yedirir ve içirir. (İsmail Hakkı Bursevî, 2013: 12/38)

²⁶⁶ Açlık Allāh'ın yemeğidir. Açlıkla doğru sözlülerin bedenini diriltir. Açlıkta, Allāh yemeğine ulaşır.

(8) *El-cū' a ta'āmullāh*: Ya' nī İÜ, HK, KA

²⁶⁷ Her dilenci ahmağa açlık nasıl verilir? Çünkü ot az değildir. Önüne koyuverirler.

²⁶⁸ Cebir/zorunluluk olsaydı, pişmanlık nasıl olurdu? Zulüm olsaydı Hak koruyucu nasıl olurdu?

(12) Cebr būdī key peşimānī budī Eger cebr şaḥīḥ olaydı fışḳ u fesāddan şoñra peşimānlık olmazdı. Ya' nī eger insān her 'amele mecbūr olaydı ehl-i küfr ü 'iṣyāna Allāh Ta'ālā 'azāb eyledüğü: - SE

(14) *Fallāhu ḥayrun ḥāfızın ve huve erḥamu'r-rāḥimīndür*. Ḳullarınūñ nıgehbānı ḥāfızı odur. Vāşēḳī: Muḥkem ma'nāsınadır. Ya' nī bir muḥkem i'tiḳād eyleyen kimse dimekdür.: - İÜ, KA

²⁶⁹ Fakat Allāh koruyucuların en hayırlısıdır ve O rahmet edenlerin en çok rahmet edenidir. (Kur'ân-ı Kerim, Yûsuf: 64)

²⁷⁰ Ölü topraktan diri ortaya çıktı.

Anuñ hâk-i (17) mürdeyi vücūdında bir zinde hâşıl olmuş olur. Ya' nî rūhı zinde olur. Hâzret-i (18) Resûlu'llâh şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem buyurur:

İyyākum mecālesetu'l-mevtā. Aşşâb didiler (19) kimlerdür mevtā yâ Resûlu'llâh. *Ķāle: el-ağniyā 'u.*²⁷¹ Buyurdılar ki mevtā didüğüm ağniyâdur ki [KC101b] (1) taşşîl-i dünyāya ve maḥabbet-i māsivāya gönül virmişlerdür.

Hâmil: Bî-nām u nişân

TEFSİR-İ İN ÂYET-İ KERİME (2) Kİ *FE-EVCESE Fİ-NEFSİHİ ĦİFETEN MŪSĀ ĶULNĀ LĀ-TEḤAF İNNEKE ENTE'L-A' LĀ*²⁷²

Fe-evcese, pes (3) gizledi; *fî-nefsihî*, kendü qalbinde; *ḥîfeten Mūsā*, bir ḥavf ya' nî Hâzret-i Mūsā 'aleyhi's-selâm kendü qalbinde (4) bir ḥavf buldı. Ya' nî ḥalkda o kadar temîz yokdur ki sihrle mu'cizeyi fark eyleyeler. [İÜ235b] Pes ḥavf andan (5) oldu ki mu'cizeyi daḥı sihr zann ideler ve kimse kendüye imân getürmeye. *Ķulnā lā-teḥaf*, biz didük (6) korkma. Şol seni vehme birağan fıkrdan ki senüñ emrün şöyle vuzûḥ bula ki aşlâ ḥaş u 'āmuñ [HK64b] (7) şübhesi qalmaya. *İnneke ente'l-a' lā*, taḥḳîken sen gâlib ü bertersin bunlaruñ üzerine.

BAĶİYYE-İ (8) ĶİŞŞA-İ NEVEŞTEN-İ ÂN ĞULĀM²⁷³

Dehlîz: Bu maḥalde telbîs ma' nâsinadur.

Mā rameyte iz rameyte ibtilâst (4:1724)

(9) Ya' nî ḳulları imtihândur egerçe ol toprağı şüreten atan Hâzret-i Peyğamber şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem (10) idi ammā ma' nen Allâh Ta'ālâ'dur. Nitekim süre-i Enfâl'de buyurur:

(17) Hâzret-i Resûlu'llâh şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem buyurur: Nitekim buyurur 'aleyhi's-selâm İÜ, HK, KA
²⁷¹ Hâzret-i Muhammed: Ölülerle oturmaktan/sohbet etmekten sakının. Onlar zenginlerdir, dedi. (İbn Sübkî, Tabakâtü's-Şâfi'iyye el-Kübrâ: 6/316)

(1) Hâmil: Bî-nām u nişân: - İÜ, KA

(2) *FE-EVCESE Fİ-NEFSİHİ ĦİFETEN MŪSĀ. ĶULNĀ LĀ-TEḤAF İNNEKE ENTE'L-A' LĀ*: - KA

²⁷² "Musa, içinde bir korku hissetti. Dedik ki: Korkma, şüphe yok, üstün olan sensin" âyetlerinin tefsiri/ Bunun üzerine Mūsâ, içinde bir korku hissetti. Şöyle dedik: "Korkma (ey Mūsâ!). Çünkü, sensin en üstün olan." (Kur'ân-ı Kerim, Tahâ: 67-68)

(7) *BAĶİYYE-İ*: - İÜ

²⁷³ O kölenin yazması hikâyesinin kalanı

(8) Dehlîz: Bu maḥalde telbîs ma' nâsinadur: - İÜ, KA

(9) egerçe: eger İÜ, HK, KA/ şüreten atan: atan şüreten İÜ, HK, KA/ şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem: - İÜ, HK, KA

Ve mā rameyte iz rameyte ve lākinna'llāhe (11) *ramā*.²⁷⁴ Ya' nī ol bir avuç toprağı sen atmaduñ atduğıñ vaqt, lākin Allāh Ta' ālā atdı.

(12) Ber-nebī kem ne-güneh k'ān ez-Ĥudāst²⁷⁵ (4:1724)

Peyğamber'e günāhı nisbet eyleme ki Allāh'dandur. Ya' nī enbiyā vü evliyā (13) yüzinden hükmin icrā ider ve taşarrufın ve kudretin izhār eyler. Ehl-i tevḥīd olanlar ara yirde ālete (14) vücūd virmezler. [SE287b] Mutaşarrıf olan sultāna nazar iderler. [KA220b] Kej-bīn olanlar mutaşarrıfı görmezler. Ālete günāh (15) isnād iderler. Şol raķ'a yazan ğulām gibi. Beyt:

[fā' ilātün/mefā' ilün/ fe' ilün]

Ger çe tır ez-gümān hemī guzered

Ez-gümān-dār (16) bīned ehl-i ĥired²⁷⁶

ĤİKĀYET-İ ĀN MEDDĀĤ²⁷⁷

Ger ne-rüyed ĥüşe ez-ravzāt-ı Hū

Pes çe vāsi' bāşed (17) arḍu'llāh bi-gū²⁷⁸ (4:1759)

Pes ma' nā-yı *arḍu'llāhi vāsi' a*²⁷⁹ niçe dürüst olur söyleye.

(18) Īn zemīn-rā rey' -i ū ĥod bī-ḥadest

Dāneyī-rā kemterīn ĥod heft şadest²⁸⁰ (4:1761)

Bir dānenüñ ĥod ednā (19) 'ivażı yedi yüzdür. Ya' nī Allāh içün bir dāne infāk eyleseñ, müsteḥaķ olanlara virseñ [KC102a] (1) Allāh Ta' ālā yedi yüz dāne 'ivaż virür. Nitekim buyurur:

Meşelullezīne yunfiķūne emvālehum (2) *fī-sebīli'llāhi ke-meşeli ḥabbetin enbetet seb'a senābile fī-kulli sunbuletin mi'etu ḥabbetin, vallāhu* (3) *yudā' ifu li-men yeşā'u*.²⁸¹

Nūr-ı mu'telif: Üns tutıcı nūr

²⁷⁴ Attığın zaman da sen atmadın, fakat Allāh attı. (Kur'ân-ı Kerim, Enfal: 17)

(11) ya' nī ol bir avuç toprağı sen atmaduñ atduğıñ vaqt, lākin Allāh Ta' ālā atdı.: - İÜ, HK, KA

²⁷⁵ "Attığında sen atmadın", imtihandır; peygambere suç yükleme, zira o, Allāh'tandır.

(12) eyleme ki: - KA

(13) taşarrufın: taşarruf İÜ

²⁷⁶ Ok yaydan çıkıyorsa da, akıllar ayay sahibinden bilir. (Karaismailoğlu, 2004: 47)

²⁷⁷ Bir methiyecinin hikāyesi

(16) Ger ne-rüyed ĥüşe ez-ravzāt-ı Hū: - SE

²⁷⁸ Onun bahçelerinde başak yeşermese, o zaman Allāh'ın arzı nasıl geniş olur? Söyle.

²⁷⁹ Allāh'ın arzı geniştir. (Kur'ân-ı Kerim, Zümer: 10)

(18) Īn zemīn-rā rey' -i ū ĥod bī-ḥadest: - SE

²⁸⁰ Bu toprağın ürünü bizatihi sınırsızdır; bir tohumu en az yedi yüz verir.

(19) virseñ: - İÜ, HK

²⁸¹ Mallarımı Allāh yolunda harcayanların durumu, yedi başak bitiren ve her başakta yüz tane bulunan bir tohum gibidir. Allāh, dilediğine kat kat verir. (Kur'ân-ı Kerim, Bakara: 261)

Vā rehīde ez-cihān-ı ‘āriye
(4) Sākin-i gülzār u ‘aynun cāriye²⁸² (4:1766)

Gülzār-ı cennetde sākin olurlar. Nitekim sūre-i Ğaşiye'de buyurdu:

(5) *Vucūhun yevme 'izin nā'imetun. Li-sa'yihā rāḍiyetun. Fī-cennetin 'āliyetin. Lā-tesma'u fihā lāḡiyeten. Fihā 'aynun (6) cāriyetun. Fihā sururun merfū'atun. Ve ekvābun mevḍū'atun.*²⁸³

Maḳ'adi şıdkī ki şıddīkān der-ū
Cümle ser sebzend u şād u tāze-rū²⁸⁴ (4:1768)

Allāh (7) katında şıddīklara maḥşuş maḳāmda olurlar. Nitekim buyurur:

*Fī-maḳ'adi şıdkın 'inde (8) melīkin muḳtedir.*²⁸⁵

Ez-şikāf-ı revzen u dīvārḥā
Muṭṭali' gerdend ber-esrārḥā²⁸⁶ (4:1777)

Sırlara muṭṭali' (9) olurlar. Nitekim buyurur:

*İttekū ferāsete'l-mu'mini, fe-ennehu yenzuru (10) bi-nūri'llāh.*²⁸⁷ Ya'nī mü'minūñ ferāsetinden şakınuñ. Zīrā ol mü'min Allāh nūriyla naẓar eyler.

(11) Sehm: Naşīb

Ez-Nubī ber-ḥ'ān ki dīv u ḳavm-i ū
Mī-berend ez-ḥāl-i insī sırr u bū²⁸⁸ (4:1779)

Ya'nī (12) şeytān ve anuñ ḳavmi insānuñ ḥālinden ve sırrından vāḳıf olurlar, rā'iḥa aḥz iderler. (13) Ya'nī sırrına muṭṭali' olurlar. Nitekim sūre-i A'rāf'da buyurur:

*İnnehu yerākum huve ve ḳabīluhu min-hayṣu (14) lā-teravnehum.*²⁸⁹

(3) Nūr-ı mu'telif: Üns tıttıcı nūr: - İÜ,KA/ Vā rehīde ez-cihān-ı ‘āriye: - SE

²⁸² Eğreti dünyadan kurtulmuştur; gül bahçesinde ve akar pınarlarda yerleşiktir.

²⁸³ O gün birtakım yüzler vardır ki, nimet içinde mutludurlar. Yaptıklarından dolayı hoşnutturlar. Yüksek bir cennettedirler. Orada hiçbir boş söz işitmezler. Orada akan bir kaynak vardır. Orada yüksek tahtlar, konulmuş kadehler vardır. (Kur'ân-ı Kerim, Ğaşiye: 8-14)

²⁸⁴ Doğru kişilerin içinde bulunduğu sadakat yerinde hepsi yemyeşil, neşeli ve taze yüzlüdür.

(6) Cümle ser sebzend u şād u tāze-rū: - SE

²⁸⁵ Muktedir bir hükümdarın katında, doğruluk meclisindedirler. (Kur'ân-ı Kerim, Kamer: 55)

(8) Ez-şikāf-ı revzen u dīvārḥā: - SE

²⁸⁶ Pencere ve duvarların aralığından sırlara vāḳıf olurlar

²⁸⁷ Mü'minin ferasetinden sakınız, çünkü onlar Allāh'ın nuru ile bakarlar. (Heysemî, Mecma'u'z-Zevâ'id: 10/271; Cevzî, Mevzu'at: 31391; Taberânî, Mu'ceme'l-Evsât: 8/23)

(10) Ya'nī mü'minūñ ferāsetinden şakınuñ. Zīrā ol mü'min Allāh nūriyla naẓar eyler: - İÜ, HK, KA

(11) Sehm: Naşīb: - İÜ, KA/ Ez-Nubī ber-ḥ'ān ki dīv u ḳavm-i ū: - SE

²⁸⁸ Kur'ân'dan oku: "Şeytan ve kavmi, insanların durumundan gizlice haber alır."

(13) sırrına: - İÜ

İnnehu yerākum, [HK65a] taḥkīken şeytān sizi görür; *huve ve kabīluhu*, şeytān görür ve anuñ (15) cünüdü ve tevābi' i daḥı görür; *min-hayṣu lā-teravnehum*, şol yirden ki siz anları görmezsiniz.

(16) Ez-şihāb-i [IÜ236a] muḥriḳ ü maṭ' ün şeved²⁹⁰ (4:1788)

Yakıcı şihābdan maṭ' ün olur. Nitekim süre-i (17) Hicr'de buyurur:

Ve ḥafiznāhā min-kulli şeytānin racīm. İllā men isteraḳa's-sem'a (18) *fe-etbe'ahu şihābun mubīn*.²⁹¹

Ve ḥafiznāhā, biz āsmānı ḥıfz eyledük; *min-kulli şeytānin* (19) *racīm*, her bir şeytān-ı racimden. Tā ki felege şu' üd [SE288a] eylemege ḳādir olmayalar ve aḥvāl ü aḥbār [KC102b] (1) u āsmāna muṭṭali' olmayalar. *İllā men isteraḳa's-sem'a*, illā şol şeytān ki āsmān üzre (2) çıkup uğurlayan melā'ikenüñ kelimātın istimā' eyleye. *Fe-etbe'ahu*, pes anuñ ardınca gelür ve aña yetişüp (3) yaḳar kül eyler. *Şihābun mubīn*, sitāre-i rūşen ve dıraḥşān.

Ki besī cāsūs hest ān (4) süy-i ten²⁹² (4:1792)

Aḥmed ibn-i ' Āmir'den rivāyet olunur ki buyurdu:

İzā cālestum ehlu's-şıdḳ, fe-cālesuhum (5) *bi's-şıdḳ fe-innehum cevāsīsu'l-ḳulūbu, yedḥulūne fī-esrārikum*.²⁹³

DER-YÄFTEN-İ ṬABİBÂN-I İLÂHÎ EMRÂZ-I (6) DÎN Ü DÎL-RÂ DER-SİMÂ-YI MÜRİD U BİGÂNE VE LAḤN-I GÜFTÂR-I Ü VE RENG-İ ÇEŞM-İ Ü VE BÎ-İN HEME

²⁸⁹ Çünkü o ve kabilesi, onları göremeyeceğiniz yerden sizi görürler. (Kur'ân-ı Kerim, A'râf: 27)

(14) *İnnehu yerākum*: - İÜ, HK, KA

²⁹⁰ Yakıcı yıldızla kovulur.

(17) *Ve ḥafiznāhā min-kulli şeytānin racīm. İllā men isteraḳa's-sem'a*: - KA/ *İllā men isteraḳa's-sem'a fe etbe'ahu şihābun mubīn*: - İÜ, HK

²⁹¹ Onu kovulmuş her şeytandan koruduk. Ancak kulak hırsızlığı eden olursa, onu da parlak bir ateş takip etmektedir. (Kur'ân-ı Kerim, Hicr: 17-18)

(18) *Ve ḥafiznāhā*: - İÜ, HK/ *min-kulli şeytānin racīm*: - İÜ, HK, KA/ biz āsmānı ḥıfz eyledük:- KA

(19) her bir şeytān-ı:- KA

(1) u: - SE

²⁹² Bedenin o tarafında birçok casus vardır.

²⁹³ Sâdıklarla yani Hak ehliyle oturduğunda doğrulukla otur. Zira onlar kalplerin casuslarıdır. Siz fark etmeden kalplerinize (sırlarınıza) girerler. (İbn Ebî Hâtim, Âdâbu's-Şâfi'i ve Menâkıbe, 21389; Kelâbâzî, Ta'arruf, 33)

(7) NĠZ EZ-RĀH-I DĠL KĠ İNNEHUM [KA221a]CEVĀSĠSUL-ḲULŪBU, FE-CĀLİSŪHUM BĠŞ-ŞİDḲ²⁹⁴

Ya' nĠ ol ṭabġbĀn-ı ilāhġ (8) taḥḳġken ḳulŭb-ı Benġ Ādem'ŭñ cĀsŭslarıdır. Pes anlar ile mŭcĀleseti šıdḳla eyleñ. Ya' nĠ ḳalbŭñŭzde (9) inkĀr ve lisĀnuñŭzda ḳizb olmasun.

BEYĀN-I ḤĀZRET 'ALEYHĠ'S-SELĀM: İNNĠ LE-ECĠDU NEFESER-RAḤMĀNĠ (10) MĠN-ḲİBELĠ'L-YEMEN²⁹⁵

ḤĀzret-i Peyḡamber 'aleyhi's-salĀt ve's-selĀm ba' zı evḳĀtda Yemen ṭarafına teveccŭh idŭp (11) buyurup: Taḥḳġken ben Yemen ṭarafından nefes-i RaḥmĀn istišmĀm iderin, diyŭ buyururlardı. (12) *Ecidu*, bulurun dimekdŭr; murĀd istišmĀmdur. Nefesden murĀd nefḥa-i raḥmĀndur. Nefḥa, nesġm (13) ma' nĀsınadır. Ya' nĠ bir ḥoš rĀ' iḥĀlu hevĀ gelŭr Yemen ṭarafından baña ki ol nefḥa-i RaḥmĀndur, demek (14) olur. Bundan murĀd Ŭveyse'l-Karanġdŭr, dimišler.

Mŭ'minĀn *yenḡur bi-nŭri'llāh* šude
(15) Ez-ḥaṭĀ vŭ sehv eymen āmede²⁹⁶ (4:1854)

*İtteḳŭ ferĀsete'l-mu'mini, fe-ennehu yenḡuru bi-nŭri'llāh.*²⁹⁷ Mŭ'minŭñ (16) ferĀsetinden šaḳınuñ. ZġrĀ ol mŭ'min Allāh nŭrıyla naḡar eyler.

NOḲšġĀN-I İCRĀ-YI CĀN (17) U DĠL-İ šŬFĠ EZ-ṬA' ĀMU'LLĀH²⁹⁸

Z'Ān ki cennet ez-mekĀrih rŭste est
Raḥm ḳısm-ı ' ĀcizĀ (18) šekteste est²⁹⁹ (4:1856)

ZġrĀ cennet mekĀrihden bitmišdŭr. Niṭekim buyurur:

²⁹⁴ İlĀhġ tabiplerin, mŭridin ve yabancınn yŭzŭndeki din ve gŭnŭl hastalġklarını, konušmasının ahenginden, gŭz rengnden ve de bunlar olmadan gŭnŭl yoluyla anlaması; ḳŭnkŭ onlar "Onlar kalplerin casuslarıdır; onlarla doḡrulukla oturup konušun"

(9) BEYĀN-I ḤĀZRET 'ALEYHĠ'S-SELĀM: BEYĀN-I ḲAVL-İ ḤĀZRET 'AM. HK

²⁹⁵ Peyḡamberin "Ben, Yemen ṭarafından Hakk'ın kokusunu duyuyorum" hadisi/ Ben RaḥmĀn'ın kokusunu Yemen ṭarafından alıyorum. (Molla 'Alġ KĀrġ, EsrĀru'l-Merfŭ'at: 154; ElbĀnġ, Silsile: 1907)

(10) ḤĀzret-i Peyḡamber 'aleyhi's-salĀtu's-selĀm: - İŬ, HK, KA/ idŭp: - İŬ, HK, KA

(13) gelŭr Yemen ṭarafından baña ki ol nefḥa-i RaḥmĀndur, demek olur. Bundan murĀd Ŭveyse'l-Karanġdŭr, dimišler: - SE/ hevĀ: nefḥa İŬ, KA

²⁹⁶ Ey mŭmin! Allāh'ın ıšıḡıyla gŭrŭr oldun, hata ve yanılmadan gŭvendesin.

(15) Ez-ḥaṭĀ vŭ sehv eymen āmede: - SE/

²⁹⁷ Mŭ'minin ferasetinden sakınız, ḳŭnkŭ onlar Allāh'ın nuru ile bakarlar. (Heysemġ, Mecma'u'z-ZevĀ'id: 10/271; Cevzġ, Mevzu'at: 31391; TaberĀnġ, Mu'ceme'l-EvsĀt: 8/23)

(16) Mŭ'minŭñ ferĀsetinden šaḳınuñ. ZġrĀ ol mŭ'min Allāh nŭrıyla naḡar eyler.: - İŬ, HK, KA

²⁹⁸ šŬfġ'nin can ve gŭnŭl gıdasının Allāh yemeḡinden azalması

²⁹⁹ Zira cennet, hoša gitmeyen šeylerle elde edilir; merhamet, dŭšḳŭn Ācizin nasibidir.

(17) Raḥm ḳısm-ı ' Ācizġ šekteste est: - SE/ ZġrĀ: Ya' nĠ KA

Ḥuffetu'l-cennetu (19) *bi'l-mekāriḥ ve ḥuffetu'n-nāru bi's-šehevāt.*³⁰⁰ Ya' nī cennet nefse kerih görinen şeylerle örtilmişdür [KC103a] (1) ve cehennem nefsūn müştehiyātında gizlüdür. Pes bir kimse nefesine kerih görinen 'ibādāt u riyāzātla (2) sa'y itse vuşul-i cennete müyesser olur. Pes cennete vāşıl olmak bu 'amellerden bitmiş olur. (3) Anunçün *rūste est* [HK65b] diyü buyurdu.

Kısm: Naşib ma' nāsınadur.

Şād ān şūfī (4) ki rızkeş kem şeved (4:1859)

Şāddur ol şūfī ki rızkī eksik ola ya' nī az yiye.

Ān (5) şebeş dür gerded u ū yem şeved³⁰¹ (4:1859)

Anuñ boncuğı [İÜ236b] incü olur, kendüsi deryā olur. Zīrā açlık (6) fevā'idinde ve az yimek [SE288b] hakkında buyurmuşlar:

Fī-kılletil'-ekli menāfi'a keşire, minhā inne'r-reculu aşahḥu (7) *cismen ve ecvedu ḥifzen ve ezkā fehmen ve eclā ḳalben ve aḳallu nevmen ve aḥaffu nefsen ve eḥaddu başaren ev eslemu* (8) *ṭabī'aten ve aḳallu mu'neten ve evsa'u muvāsāten ve ekremu ḥulḳan.*³⁰²

KEJ VEZİDEN-İ BÂD BER-SÜLEYMÂN³⁰³

Ez-terāzū (9) kem kunī men kem kunem (4:1899)

*Ve cezā'u seyyi'etin, seyyi'etun mişluhā.*³⁰⁴

Tā tu bā-men rüşenī men rüşenem³⁰⁵ (4:1899)

(10) Tā sen benümle rüşen olduğça ben de senünle rüşenüm. Nitekim buyurur:

İnna'llāhe lā-yuğayyiru mā bi-ḳavmin (11) *ḥattā yuğayyirū mā bi-enfusihim.*³⁰⁶

Ḥod 'aduvvet üst ḳandeş mī-dehī³⁰⁷ (4:1918)

³⁰⁰ Cennetin etrafı nefse hoş gelmeyecek şeylerle çevrilidir. Cehennem etrafı da nefse hoş gelen şeylerle çevrilidir/doludur. (Elbânî, Sahîhu'l-Câmi: 3147; Tirmizî, Sünen: 2559)

(3) Kısm: Naşib ma' nāsınadur.: - İÜ, KA

³⁰¹ Rızkī azanlan şūfī sevinir; boncuğı inci ve kendi deniz olur.

(7) ezkā: izā kāne

³⁰² Az yemenin bir çok faydası vardır. İnsanın bedenine sıhhat verir, hafızayı iyileştirir, anlayışı arttırır, kalbi parlattır, uykuyu azaltır, nefsi hafifletir, görmeyi düzeltir ve tabiatı selimleştirir ve ihtiyaçları azaltır ve teselliyi genişletir, yaradılışı kerim kılar.

³⁰³ Rüzgârın Süleymân'a eğri esmesi

³⁰⁴ Bir kötülüğün karşılığı, onun gibi bir kötülüktür (ona denk bir cezadır). (Kur'ân-ı Kerim, Şurâ: 40)

³⁰⁵ Teraziyi azaltırsan ben de azaltırım, sen bana karşı aydınsan ben de aydınım.

³⁰⁶ Şüphesiz ki, bir kavim kendi durumunu değiştirmedikçe Allâh onların durumunu değiştirmez. (Kur'ân-ı Kerim, Ra'd: 11)

³⁰⁷ Bizzat düşmanın odur, ona şeker veriyorsun; (dışarıdan herkesi itham ediyorsun.)

Ya' nî büyük düşmenün (12) nefsdür. Sen anı kandle şekerle beslersin. Nitekim
Hâzret-i 'Aleyhi's-Selâm buyurur:

*A' dâ 'aduvvike (13) nefsukelleti beyne cenbeyk.*³⁰⁸

Ten-i pür-gurm: Cism-i pür-vâm

ŞENİDEN-İ EBU'L-HASAN³⁰⁹

(14) Bāngeş āmed ez-ḥazāre-y şeyḥ-i Ḥay (4:1931)

Āvāz geldi Ebu'l-Ḥasan'a ol şeyḥ-i zindenün maḳāmından ya' nî türbe-i şerīfinden.

Hā enā ad' ūke key tes' ā iley³¹⁰ (4:1931)

Hā tenbīh (15) içündür. Ya' nî āgāh ol ben seni da' vet iderüm. Tā ki sa'y idesin
benüm cānibüme ya' nî benüm (16) yanuma gelesin.

RUḲ' A-İ DİĞER NEVEŞTEN-İ ĀN ĞULĀM³¹¹

' Aql-ı düşnāmem dehed men rāzıyem
Z'ān ki feyzī dāred (17) ez-feyyāzıyem³¹² (4:1948)

' Adāvetu'l- 'ākili ḥayrun [KA221b] min-ṣadāḳatı'l-cāhil.³¹³

(18) ' Aql-ı diğer bahşış-i Yezdān buved
Çeşme-i ān der-miyān-ı cān buved³¹⁴ (4:1963)

Men aḥlaṣe li'llāhi erba' ine ṣabāḥen zāharet (19) yenābı' u'l-ḥikmeti min-ḳalbihi
*'alā-lisānihi.*³¹⁵ Ya' nî bir kimse ā' mālın ve niyyetin ve ḳalbin ḥālīş ḳılsa Allāh [KC103b]

(1) için kırk gün ḥikmet çeşmeleri zāhir ola anuñ ḳalbinden lisānı üzerine cārī ola.

EMİR KERDEN-İ (2) HAZRET-İ RESŪLU'LLĀH³¹⁶

(12) Hâzret-i 'aleyhi's-selâm buyurur: buyurur 'aleyhi's-selâm İÜ, HK, KA

³⁰⁸ En büyük düşmanın, kendi içindeki nefsidir. (İrâkî, Tahricü'l-İhyâ: 315; Elbânî, Silsiletü'l-Za'îfe: 1164; Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ: 1/160)

(13) Ten-i pür-'azm: Cism-i pür-vâm: - İÜ

³⁰⁹ Şeyh Ebu'l-Hasan'ın duyması

³¹⁰ Diri Şeyh'in mezarından ona bir ses geldi: "Haydi! Bana koşman için seni çağırıyorum."

³¹¹ O kölenin padişaha başka bir mektup yazması

(16) RUḲ' A-İ DİĞER NEVEŞTEN-İ ĀN ĞULĀM: SE'de Der-kenarda / ' Aql-ı: - KC/ Z'ān ki feyzī dāred ez-feyyāzıyem: - SE

³¹² Akıl, bana yersiz söylese ben razıyım; çünkü feyiz vericiliğimden feyzi vardır.

(17) ' Aql-ı diğer bahşış-i Yezdān buved: - SE

³¹³ Akılının düşmanlığı, cahilin dostluğundan hayırlıdır.

³¹⁴ Diğer akıl, Hakk'ın bağışıcıdır; onun pınarı, canın ortasındadır.

³¹⁵ Kim kırk sabah Allāh'a karşı ihlaslı olursa, kalbinden lisanına hikmet çeşmeleri zahir olur, akmaya başlar. (Teymiyye, Tefsîr-i Âyât-ı Eşkilât: 1/417; Cevzî, Mevzu'ât: 3/388)

(19) ve ḳalbin İÜ, HK: - KC

*Ḳul te‘ālū*³¹⁷ guft ez-cezb-i kerem (4:2005)

Ḥaḳḳ Ta‘ālā Ḥazreti Peyğamber'e ḥıṭāb (3) idüp *ḳul*, di yā Muḥammed; *te‘ālū*, gelüñ di. Pes gelüñ demek Ḥaḳḳ Ta‘ālā'nun cezbindendür (4) ki ḳulların da‘vet eyledi resūlinün ḥizmetine.

Tā riyāzettān dehem men rā‘izem³¹⁸ (4:2005)

Bir ṭay (5) at ki binmeklik bilmeye, anı ta‘līm iden üstāda rā‘iz dirler ve ‘Arab ṭā‘ifesi esb-i tāziye (6) te‘ālū diyü çağırurlar. Allāh Ta‘ālā daḥı *te‘ālū* demekle sizi esb-i tāzī maḳāmına ḳodı ve size (7) ta‘līm içün bir üstād-ı kāmīl rā‘iz-i ‘āḳil daḥı gönderdi ve aña ḥıṭāb idüp didi ki: Di (8) yā Muḥammed gelüñ size ta‘līm vireyin, ben ta‘līm viriciyüm di, diyü [SE289a] emr itdi. Pes bu [HK66a] da‘vet Ḥaḳḳ (9) Ta‘ālā'nun kereminün cezbindendür ki işaretdür ol āyet-i kerīmeye ki sūre-i Āli İmrān'da buyurur: (10)

Ḳul yā ehle'l-kitābi te‘ālū ilā-kelimetin sevā'in beynenā ve beynekum ellā na‘bude illa'llāhe ve (11) *lā-nuṣrike bihī şey‘en*.³¹⁹

Ḳul yā ehle'l-kitābi, di yā Muḥammed, iy ehl-i kitāb! Ḥıṭāb ehl-i İnciledür. (12) Ḳatāde buyurmuş ki Yehūd-ı Medīne daḥı bu ḥıṭābda dāḥıldürler. Maẓmūn-ı ḥıṭāb [İÜ237a] budur ki; *te‘ālū*, (13) gelüñ; *ilā-kelimetin sevā'in*, bir kelime cānibine ki ol kelime ṭoğrıdur; *beynenā ve beynekum*, bizümle sizün (14) mābeyninde ya‘nī bir kelime ki ḥaḳḳ cemī‘en gerekdür, ol kelimede yeksān olalar; *ellā na‘bude illa'llāhe*, (15) perestiş u ‘ibādet itmeyelüm illā Allāh'a ‘ibādet idelüm; *ve lā-nuṣrike bihī şey‘en*, ve daḥı şerīk (16) ḳılmayalım Allāh'a ḥiç bir şey'i ya‘nī ‘Azīz İbnullāh ve Mesīḥ İbnullāh dimegi terk eyleñ, ‘ibādetünizi (17) Allāh Ta‘ālā içün ḥāliş eyleñ.

Lā-cerem ağleb belā ber-enbiyāst

³¹⁶ Allāh elçisinin tayin etmesi

(2) **RESŪLU'L-LĀH: RESŪLU'L-LĀH ‘ALEYHİ'S-SELĀM İÜ, HK; RESŪL ‘ALEYHİ'S-SELĀM KA**

³¹⁷ De ki: "Gelin". (Kur'ân-ı Kerim, En'am: 151)

(3) Ta‘ālā'nun: Ta‘ālā kereminün SE

³¹⁸ -Hak- çekişile/ lütufla "Gelin, de" buyurdu; -Peyğamber de dedi- "Sizi terbiye edeyim, ben terbiye ediciyim."

(5) ṭā‘ifesi: - İÜ, HK

(7) daḥı gönderdi: - İÜ, HK, KA

(9) ol āyet-i kerīmeye ki sūre-i Āli İmrān'da buyurur: sūre-i Āli İmrān'da olan āyet-i kerīmeye İÜ, HK, KA

(10) *Ḳul yā ehle'l-kitābi te‘ālū ilā-kelimetin sevā'in beynenā ve beynekum ellā na‘bude illa'llāhe ve lā-nuṣrike bihī şey‘en*: - İÜ, HK, KA

³¹⁹ De ki: "Ey kitap ehli! Bizimle sizin aranızda ortak bir söze gelin: Yalnız Allāh'a ibadet edelim. O'na ḥiçbir şeyi ortak ḳoşmayalım. (Kur'ân-ı Kerim, Āl-i İmrān: 64)

(12) ḥıṭābda: ḥıṭāba İÜ, KA

(17) Ta‘ālā: - İÜ, KA/ Ki riyāzet dāden-i ḥāmān belāst: - SE

Ki riyāzet dāden-i (18) hāmān belāst³²⁰ (4:2008)

Nitekim Hāzret ‘aleyhi’ş-şalāt ve’s-selām buyurur:

Eşeddu'n-nāsi (19) *belā’eni’l-enbiyā’u summe’l-evliyā summe’l-emşelu fe’l-emşelu.*³²¹

(1) *Ḳul te‘ālū ḳul te‘ālū* iy ḡulām [KC104a]
Hīn ki *inna’llāhe yed‘ū li’s-selām*³²² (4:2027)

Nitekim buyurur:

Vallāhu yed‘ū ilā-dāri’s-selām ve yehdī men (2) *yeşā’u ilā-şirāṭin mustaḳīm.*³²³

İ‘TİRĀZ KERDEN-İ MU‘TERİZ³²⁴

Mihraḳa: Maḥal deriden

Murdegān-ı bağ (3) berceste zebun (4:2041)

Bāḡuñ mürdeleri ki ḥazān vaktinde helāk olmuşlar-ıdı, bahārda ḥayāt-ı (4) nev bulup ḳalḳdılar. Nitekim buyurur:

Fenzur ilā-āşāri raḥmeti’llāhi keyfe yuḥyi’l-arḍa ba‘de (5) *mevṭihā.*³²⁵

K‘ān-dehende-y zendegī-rā fehm kun³²⁶ (4:2041)

Ya‘ nī mürdegān-ı bağ ḥayāt buldukda ḥāl-i delīle dirler ki: Ol (6) zindegī-baḥş olan Allāh’ı fehm eyle bu āşārdan, dirler.

Tefriḳa cūyān-ı cem‘ ender-kemīn (4:2040)

Şol (7) perişānlık ve fenā taleb idici kimseler ki bāṭın yöninden mecmū‘ durlar. Ya‘ nī zāhirlerin fenā ve (8) bāṭınların ma‘ mūr iden tālibleri ki görürsin.

³²⁰ Çaresiz belaların çoğunluğu peygamberleredir. Ham kişileri terbiye etmek beladır.

(18) Hāzret-i ‘aleyhi’ş-şalāt ve’s-selām buyurur: buyurur ‘aleyhi’ş-şalāt ve’s-selām İÜ, HK; buyurur ‘aleyhi’ş-selām KA

³²¹ Belânın en şiddetlisi peygamberlere, sonra velilere, sonra manevî derecesine göre sâir halka gelir. (Elbânî, Sahihu’l-Câmi’: 993; Suyûtî, Câmi’ü’s-Sagîr: 1050)

(19) *Ḳul te‘ālū ḳul te‘ālū* iy ḡulām: - SE

³²² Ey yiğit! "Gelin" de, "Gelin de. Haydi! Allāh cennete çağırıyor.

³²³ Allāh, esenlik yurduna çağırır ve dilediğini doğru yola iletir. (Kur’ân-ı Kerim, Yûnus: 25)

³²⁴ Bir itirazcının itiraz etmesi

(2) Mihraḳa: Maḥal deriden: - İÜ, KA

(4) Nitekim buyurur: *Fanzur ilā-āşāri raḥmeti’llāhi keyfe yuḥyi’l-arḍa ba‘de mevṭihā*: - İÜ, HK, KA

³²⁵ Allāh’ın rahmetinin eserlerine bak! Yeryüzünü ölümünden sonra nasıl diriltiyor. (Kur’ân-ı Kerim, Rum: 50)

³²⁶ Bahçedeki ölümler/bitkiler, kökten çıkmıştır; o hayat vereni anla.

(5) K‘ān-dehende-y zendegī-rā fehm kun: İÜ, HK ve KA’da birinci mısra’nın altında yer almaktadır./ Ya‘ nī mürdegān-ı bağ ḥayāt buldukda: - İÜ, HK, KA

Tu der-în ṯalib ruḥ-ı maṭlūb bīn³²⁷ (4:2040)

Sen (9) anuñ gibi ṯalibde maṭlūbuñ yüzün gör.

İy Ḥüsameddīn ziyā-yı Zü'l-Celāl
Çünkü (10) mī-bīnī çe mī-cūyī maḳāl³²⁸ (4:2076)

İn meger bāşed zi-ḥubb-ı müştēhā
*İşḳınī ḥamren ve ḳul lī-innehā*³²⁹ (4:2077)

(11) İy Ḥüsameddīn Ḥaḳḳ'uñ ziyāsı çünkü ḥaḳīḳat-i ḥālī görürsin, niçün bizden ḳıl
(12) u ḳāl [KA222a] u beyān-ı ḥāle ṯalib olursın? Meger senüñ gördükden şoñra beyāna
ṯalib olduḡuñ, (13) iştihā itdüḡuñ nesneye ziyāde maḥabbetüñdendür ki dırsın: *İşḳınī*
ḥamren ve ḳul (14) *lī-ennehā ḥamren* ya' nī baña şarābı içür ve di ki taḥḳīḳen şu saña
virdüḡüm şarābdur, [SE289b] di. Zīrā (15) göz şarābuñ levnin görmekle nūrāniyyet taḥşıl
eyler ve müşām-ı rā'ihāsından zevḳ ider ve (16) ağız ta'mından ḥişşe-dār olur ḳulaḳ
maḥrūm ḳalmasıñ diyü ismini de zıkr eylemek lāzımdur, (17) demek olur. Bu şarāba ziyāde
maḥabbetdendür. Pes iy Ḥüsameddīn sen daḡı ḥaḳīḳat-i (18) ḥālī 'ayne'l-yaḳīn görürken
beyān taleb eyledüḡuñ [HK66b] hemān aña beñzer. Bu mısrā' ol (19) şı' rden muḳtebesdür
ki buyurur. Şı' r:

Elā fesḳınī ḥamren ve ḳul lī-hiye'l-ḥamr
Ve lā-tesḳınī sırren izā emkene'l-cehr [KC104b]
(1) Ve beḡ bismi men ehvī ve da' nī 'ani'l-kenye
Felā-ḡayra fī'l-lezzāti min-dūnihā sitr³³⁰

CEVĀB-GUFTEN-İ (2) ḤAZRET-İ MUŞTAFĀ 'ALEYHİ'S-SELĀM³³¹

Der-ḡuzūr-ı Muştafā-i ḳand-ḡū
Çun zi-ḡad burd ān 'Arab ez-ḡuft u ḡū³³² (4:2080)

(3) *İnneke le'alā ḡuluḳın 'aẓīm*³³³ maẓmūnınca ol şeker ḡūylu Muştafā'nuñ
ḡuzurında

³²⁷ Daḡınlık, pusuda topluluk arar, sen bu istekliden istenen yüzü gör.

³²⁸ Ey Ḥüsameddin, Hak ışığı! Madem görüyorsun, niye söz arıyorsun?

³²⁹ Bu ancak istekli sevgidendir. Bana şarap ver ve "Bu şaraptır" de.

(18) Bu mısrā' ol şı' rden muḳtebesdür ki buyurur. Şı' r: Elā fesḳınī ḥamren ev ḳul lī-hiye'l-ḥamr Ve lā-tesḳınī sırren izā emkene'l-cehr ve buḡ bismi men ehvī ve da' nī 'ani'l-kenye Felā-ḡayra fī'l-lezzāti min-dūnihā sitr: - İÜ, HK, KA

³³⁰ "Ey saki, āḡāh ol, bana şarap içir ve bana 'İşte, muhakkak bu şaraptır de!' ve cehren içirmek mümkün olduḡu vakit, gizli içirme! Sevdüğimin ismini aşıkār et ve kinaye etmekten beni terk eyle! İmdi indinde örtü ve setr olan lezzetlerde hayır yoktur!" (Konuk, 2006: 8/ 70)

³³¹ Mustafa'nın cevap vermesi

³³² Şeker huylu Mustafa'nın huzurunda o Arap, sözün sınırını aşınca,

(2) 'ALEYHİ'S-SELĀM: 'AM. HK/ Çun zi-ḡad burd ān 'Arab ez-ḡuft u ḡū: - SE

Ān şeh-i ve'n-Necm u sultān-ı 'Abes
Leb gezid ān serd dem-rā guft bes³³⁴ (4:2081)

[İÜ237b] Ol şāh ki ve'n-Necm anuñ haqqında nāzil (4) olmışdur. *Ve'n-necmi izā hevā. Mā dalle şāhibukum ve mā gavā.*³³⁵ -Aksimu bi-ḥabsi'n-nucūmi eve's-şureyyā (5) fe-ennehu galebe fihi izā ḡarabe intişar ev teneşşere yevme'l-kıyāme- Ya' nī kase iderüm cins-i nūcūma (6) yāḥud şureyyāya. Zirā şureyyāya, necm dirler taḡlīb yöninde. Ya' nī necmüñ gurūb itdūgi vaqt (7) haqqıyçün yāḥud kıyāmet güninde münteşir olduğı vaqt haqqıyçün. *Mā dalle şāhibukum*, (8) -mā 'adlu Muḥammed 'aleyhi's-selām 'ani't-ṭarīki'l-müstakīm- ya' nī Muḥammed 'aleyhi's-selām 'udül (9) itmedi ṭarīk-i müstakīmden; *ve mā gavā*, -ve mā a'tekud bātıl el-murād nefyi mā yunsibūne (10) ileyh- ya' nī i'tikād eylemedi bātıla. Murād, Ḥazret-i Peygamber'e nisbet itdükleri şeyleri nefydür (11) ve ḥıṭāb Kureyş kavminedür ve ol sultān ki 'Abese süresi dağı anuñ haqqında nāzil (12) olmışdur:

Bismi'llāhi'r-raḥmāni'r-raḥīm. 'Abese ve tevellā. *En cā'ehu'l-a'mā.*³³⁶ -Revī inne (13) ibnu Mektüm etā Resūlullāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ve 'indehu şanādīdu Kureyş yed'ūhum ile'l-islām (14) fe-kāle yā Resūlu'llāh 'allimnī mā 'allemke rabbuke ve kerrere zālike ve lem yu'allim nuşāḡilehu bi'l-kavmi fikreti (15) Resūlu'llāh şal 'am. kıṭ'a li-kelelāmihi ve 'abese ve a'raza 'anhu fe-nezelet fe-kāne Resūlu'llāh yukerrimuhū (16) ve yeḡūlu iz erāhu murahḥiben bi-men 'ātebenī fihi rabbī- ya' nī yüzün ekşitdi ve çevirdi yüzini [SE290a] (17) a'mānuñ kendüye geldüğinden. Rivāyetdür ki 'Abdullāh ibn-i Mektüm Resūlu'llāh'ın meclisine (18) geldi ve Ḥazret-i Resūl'ın yanında şanādīd-i Kureyş'den cem' olmışlar idi. Resūlu'llāh anları (19) islāma da'vet iderdi. İbn-i Mektüm

³³³ Sen elbette yüce bir ahlāk üzeresin. (Kur'ân-ı Kerim, Kalem: 4)

³³⁴ O, "Ve'n-necm" padişahı ve "Abese" sultanı, o soğuk söze dudak ısırdı, "Yeter" dedi.]

(3) Leb gezid ān serd dem-rā guft bes: - SE

³³⁵ Battığı zaman yıldıza andolsun ki, arkadaşımız (Muhammed haktan) sapmadı ve azmadı. (Kur'ân-ı Kerim, Necm: 1-2)

(4) *Mā dalle şāhibukum ve mā gavā.* -Aksimu bi-ḥabsi'n-nucūmi eve's-şureyyā fe-ennehu galebe fihi izā ḡarabe intişar ev teneşşüre yevme'l-kıyāme: - İÜ, HK, KA

(8)) mā 'adlu Muḥammed 'aleyhi's-selām 'ani't-ṭarīki'l-müstakīm: - İÜ, HK, KA

(9) *ve mā a'tekud bātıl el-murād nefyi mā yunsibūne ileyh- ya' nī:* - İÜ, HK, KA

(11) Kureyş kavminedür: kavm-i Kureyşedür HK, KA

(12) *Bismi'llāhi'r-raḥmāni'r-raḥīm.* - İÜ, HK, KA/ Revī inne ibnu Mektüm etā resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ve 'indehu şanādīdu Kureyş yed'ūhum ile'l-islām fe-kāle yā resūlu'llāh 'allimnī mā 'allemke rabbuke ve kerrere zālike ve lem yu'allim nuşāḡilehu bi'l-kavmi fikreti resūlu'llāh şal 'am. kıṭ'a li-kelelāmihi ve 'abese ve a'raza 'anhu fe-nezelet fe-kāne Resūlu'llāh yukerrimuhū ve yeḡūlu iz erāhu murahḥiben bi-men 'ātebenī fihi rabbī ya' nī yüzün ekşitdi ve çevirdi yüzini a'mānuñ kendüye geldüğinden: - İÜ, HK, KA

³³⁶ Kendisine o âmâ geldi diye Peygamber yüzünü ekşitti ve öteye döndü. (Kur'ân-ı Kerim, Abese: 1-2)

(15) şal 'am.: şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem SE

(18) Resūlu'llāh: Resūl HK, KA

didî ki: -Yâ Resûl ‘allemnâ mâ ‘allemke rabbeke- ya‘nî baña [KC105a] (1) bildür Rabbümüñ saña bildürdüğini, didî ve bu sözi tekrâr eyledi. Resûl'ün kavm-ile meşgûl (2) olduğın bilmedi. Hâzretüñ kelâmın kaç‘ eyleyüp araya söz getürdüğinden cüz’î müte’ellim olup (3) yüzün çevirdi. Bu sûre der-hâl nâzil oldı ve Hâzret-i Resûlu'llâh dâ'im aña ikrâm iderdi (4) ve gördükçe dirdi: *Merhabâ bi-men ‘âtebnî fîhi rabbî*.³³⁷

Gıc: Ebleh

Gâc: Kej-bîn

Ân ki ân aşhâb-ı kehf ez-nuql u naql (4:2097)

(5) Ol meydür ki aşhâb-ı Kehf ol meyüñ nuqlinden ve naqlinden,

Sî şad u nuh sâle gum kerdend ‘aql³³⁸ (4:2097)

(6) Üç yüz toköz yıl ‘aqların yitürdiler. Nitekim sûre-i Kehf’de buyurur:

Ve lebişû fî-kehfihim şelâşe mi’etin (7) *sinîne vezdādū tis‘ā*.³³⁹ Ya‘nî eglendiler, ya‘nî yatdılar mağaralarında üç yüz yıl ve ziyâde (8) yatdılar toköz yıl. Ya‘nî üç yüz toköz yıl yatdılar.

(9) Z'ân zenân-ı Mısr cāmî ħurdeend
Desthâ-râ şerĥa şerĥa kerdeend³⁴⁰ (4:2098)

Ol şarâb-ı ‘ışkdan zenân-ı Mısr bir cām içmişler ĥâlet-i ‘ışkla (10) bî-ĥüd olup ellerini şerĥa şerĥa kesmişler. Nitekim sûre-i Yûsuf’da buyurur:

Fe-lemmâ ra’eynehû (11) *ekbernehu ve kaţţā‘ne eydiyehunne*.³⁴¹ Vaqtâ ki zenân-ı Mısr Yûsufı gördiler, ĥüsn ü cemâlde ‘azîm gördiler [HK67a] (12) ve bir uğurda anuñ cemâline âşufte ĥâl olup ellerini kesdiler, ĥaberleri olmadı.

(13) Sâĥirân hem sekr-i Mûsâ dâştend
Dâr-râ dildâr mî-pendâştend³⁴² (4:2099)

(19) Resûl: Resûlu'llâh SE, KA

(3) Bu sûre der-hâl: der-hâl bu sûre İÜ, HK, KA/ Resûlu'llâh: - İÜ, HK, KA

³³⁷ Ey Rabbimin beni hakkında itab/ikaz ettiğı kişi, merhaba!

(4) Gıc: Ebleh Gâc: Kej-bîn: - İÜ, KA

³³⁸ Ashâb-ı Kehf o içip konuşmadan dolayı üç yüz dokuz yıl aklını kaybetti.

(5) Sî şad u nuh sâle gum kerdend ‘aql: İÜ, HK ve KA’da birinci beytin hemen altında yer almaktadır.

³³⁹ Onlar mağaralarında üç yüz yıl kaldılar. Buna dokuz daha eklediler. (Kur’ân-ı Kerim, Kehf: 25)

(8) Z'ân zenân-ı Mısr cāmî ĥurdeend: - SE

³⁴⁰ O Mısırlı kadınlar bi kadeh içti, ellerini parça parça etti.

³⁴¹ Kadınlar Yûsuf’u görünce, onu pek büyüttüler ve şaşkınlıkla ellerini kestiler. (Kur’ân-ı Kerim, Yûsuf: 31)

(13) Hem: - KC/ Sâĥirân hem sekr-i Mûsâ dâştend: - SE

³⁴² Büyücüler de Musa’nın sarhoşuydu, darağacını sevgili sanıyorlardı.

Şevk-i imān u 'ışk-ı ilāhī (14) ile [KA222b] dār-ı dildār zan itdiler. Ya' nī sāhirlere Fir'avn hıttāb idüp: Siz [İÜ238a] kendünüzden üstād (15) sāhir bulduñuz. Aña tābī' olduñuz. Sizüñ cezāñuz budur ki: *Le-uşallibennekum fī-cuzū' i'n-naḥli*.³⁴³ (16) Ya' nī elbette sizi şalb iderüm ḥurma ağacınıñ dallarından didükde: *Ḳālū lā-dayra innā ilā-rabbīnā* (17) *munkalibūn*,³⁴⁴ sahare didiler, hiç bize zarar yokdur. Taḥkīken biz Rabbimüz cānibine münkalib oluruz, (18) didiler.

ḲİŞŞA-İ SUBḤĀNİ-İ MĀ Ā'ZAM GUFTEN-İ BĀYEZİD³⁴⁵

Şīr-gīr: Mest ma' nāsınadur burda.

(19) Her kaçan ol [SE290b] sultānu'l-ārifīn Bāyezīd-i Beştāmī saḡrāk-ı 'ışk-ı ilāhīden mest olup [KC105b] (1) telāṭum-ı envāc-ı baḥr-i maḥabbet-i ezelīde müstaḡrık olsa anuñ vüçüdından envār-ı tecellī şu'le çeküp (2) şecer-i Mūsā'dan *innī ene'llāhu*³⁴⁶ didügi gibi gāḥ *subḥānī mā a'zam şānī*³⁴⁷ dirdi ve gāḥ *leyse fī-cübbetī* (3) *sivā'llāh*³⁴⁸ ve gāḥ *lā-ilāhe illā ene fa'budūnī*,³⁴⁹ dirdi. Aşlā kendinüñ ḥaberi olmazdı.

Lā-ilāh illā ene (4) *hā fa'budūn*³⁵⁰ [4:2102]

Nitekim şecer-i Mūsā'dan söyledi didi ki: *Lā-ilāhe illā ene fa'budūnī*.

(5) Ya' nī taḥkīken ben Allāh'um, ilāh-i ḥaḳīkī yokdur, illā benüm. Pes baña 'ibādet eyleñ. *Hā* tenbīh içündür. (6) Ya' nī āgāḥ oluñ dimekdür.

BĀZ-GŪNE ḤĀNDEN-İ VUZŪ KUNENDE EVRĀD-I VUZŪ-RĀ³⁵¹

Der-vuzū (7) her 'uzv-rā virdi cüdā
Āmedest ender-ḥaber behr-i du'ā³⁵² (4:2212)

Ya' nī abdest alurken her 'uzvı (8) yürken bir du'ā okumaḳ gerekdür. Ḥadıṣ-i nebevīde böyle vārid olmuşdur. Meşelen istincā (9) vaḳtinde *Allāhumme'c'alnī mine't-tevvābīn ve'c'alnī mine'l-müteṭahhīrīn ve'c'alnī min-'ibādike's-şāliḥīn* (10) *er-reşīdīn*

³⁴³ Mutlaka sizi hurma dallarına asacağım. (Kur'ân-ı Kerim, Tahâ: 71)

(16) Ya' nī: - KA

³⁴⁴ Sihirbazlar şöyle dediler: "Zararı yok, mutlaka Rabbimize döneceğiz." (Kur'ân-ı Kerim, Şu'arâ: 50)

³⁴⁵ Hikâye: Bāyezīd'in "Kendimi tenzih ederim, şanımlı ne büyüktür" demesi

(18) Şīr-gīr: Mest ma' nāsınadur burda: - İÜ, KA

³⁴⁶ Şüphesiz ben, evet, ben âlemlerin Rabbi olan Allāh'ım. (Kur'ân-ı Kerim, Kasas: 30)

³⁴⁷ Kendimi tesbih ederim, benim şanımlı yücedir. (Mehmet Yılmaz, 1992: 114)

³⁴⁸ (Sırtımdaki) cübbemin içinde (Allāh'tan başka bir şey) yoktur.

³⁴⁹ Şüphesiz, benden başka hiçbir ilāh yoktur. Öyleyse bana ibadet edin. (Kur'ân-ı Kerim, Enbiyâ: 25)

³⁵⁰ "Benden başka ilāh yoktur. Haydi! Kulluk edin" dedi.

(4) söyledi: söyleyüp İÜ, KA

³⁵¹ Abdest alanın abdest dualarını okumasının sırrı

³⁵² Abdest sırasında her uzvun başka bir duası vardır. Hadiste dua için bulunmaktadır.

(8) yürken: yudıkda İÜ, HK, KA

ve'c'alnî minellezîne lâ-ḥavfun 'aleyhim ve lâ-hum yahzenûn.³⁵³ Vuzûya ibtidâ idüp (11) ellerin yürken diye: *Bismi'llâhi'l-'azîm. Vel-ḥamdu lillâhi 'alâ-dîni'l-İslâm.* Mażmaza itdükde, (12) *Allāhumme e'innî 'alâ-tilâveti'l-Ḳur'ân ve zikrike ve şükrike ve ḥusni 'ibâdetik,*³⁵⁴ istinşak itdükde, (13) *Allāhumme eriḥnî min-ra'îḥate'l-cenneti ve'rzuḳnî min-na'îmihâ velâ turiḥnî min-ra'îḥate'n-nâr*³⁵⁵ diye. Yüzün (14) yuduğı vaqt, *Allāhumme beyyid vechî bi-nūrike yevme tebyeddu vucūhu evliyâ'ike ve lâ-tusevvid* (15) *vechî yevme tesveddu vucūhu a'dâ'ike,*³⁵⁶ sağ kolını yuduğı vaqt, *Allāhumme a'tînî kitâbi* (16) *bi-yemîni ve ḥāsibnî ḥisāben yesîrâ,*³⁵⁷ ve şol kolın yuduğı vaqt, *Allāhumme lâ-tu'tînî [HK67b] kitâbî* (17) *bi-şimālî ve lâ-min-verâ'î zahrî ve lâ-tüḥāsibnî ḥisāben 'asîrâ,*³⁵⁸ başa mesh idicek, *Allāhumme* (18) *ğaşşinî bi-raḥmetike ve enzil 'aleyye min-berakâtike ve neccinî min-'azābike*³⁵⁹ diye; ve kulağına mesh idicek, (19) *Allāhumme c'alnî min-ellezîne yestemi'ûne'l-ḳavle fe-yettebi'ûne aḥsenehu,*³⁶⁰ ve boynına mesh idicek, [KC106a] (1) *Allāhumme a'tıḳ raḳabetî mine'n-nâr vaḥfāẓnî [SE291a] mine's-selāsili ve'l-aḡlāl ve'l-enkāl,*³⁶¹ sağ ayağın (2) yuduğı vaqt, *Allāhumme sebbit ḳademî 'ale's-şirāṭi [İÜ238b] yevme tezillu fihi'l-eḳdāmu*³⁶² diye ve şol (3) ayağın yuduğı vaqt, *Allāhumme c'al sa'yî meşķûren ve zenbâ maḡfûren ve 'amelî maḳbûlen ve ticāreti* (4) *len tebûre bi-raḥmetike yâ erḥame'r-raḥîmin.*³⁶³

ŞAḤŞÎ BE-VAḲT-İ İSTİNCÂ MÎ-GUFT ALLĀHUMME ERİḤNÎ RA'İḤATE'L-CENNETİ³⁶⁴ (5) **BE-CĀY-İ ALLĀHUMME'C'ALNÎ MÎNE'T-TEVVĀBÎN VE'C'ALNÎ**

³⁵³ Allâhım! Beni kendileri için herhangi bir korku ve hüzn söz konusu olmayan tevbekarlar, tertemiz, senin iyi ve akıllı başında kullarından eyle. (Tirmizî, Sünen: 1/78)

³⁵⁴ Hamd, (beni) İslam dini ile müşerref kılan Allâh'a mahsustır. Ey Allâh'ım! Kur'ân okuma, seni zikretme, sana şükretme ve sana güzelce ibadet etme konusunda bana yardım et.

³⁵⁵ Allâh'ım! Bana Cennetin kokusunu nasip et ve Cennet nimetleriyle rızıklandır. Cehennem kokusunu bana nasip etme.

³⁵⁶ Yâ Rabbî, nurunla, evliyanın yüzünü ağarttığın gibi, yüzümü ağart! Düşmanlarının yüzü karardığı günde, yüzümü karartma!

³⁵⁷ Yâ Rabbî, kitabımı sağımdan ver ve hesabımı kolay eyle!

³⁵⁸ Yâ Rabbî, kitabımı solumdan, arkamdan verme, hesabımı zor etme!

³⁵⁹ Allâh'ım beni rahmetinle sar, üzerime bereketlerinden indir ve azabından kurtar.

³⁶⁰ Yâ Rabbî, beni, söz dinleyip, en güzeline uyanlardan eyle!

³⁶¹ Ey Rabb'im! Benim boynumu ateş esaretinden, cehennem zincirleri ve bukalarından muhafaza et.

³⁶² Yâ Rabbî, ayakların kaydığı günde, sıratı ayaklarımı sabit kıl!

³⁶³ Yâ Rabbî, Sıratı, düşmanlarının ayaklarının kaydığı günde, ayaklarımı kaydırma! Çalışmamı meşķûr et! Günahımı affet! Amelimi kabul ve ticaretimi helâl et Rahmetinle ey merhametlilerin merhametlisi!

³⁶⁴ Allâh'ım, bana cennetinin kokusunu nasip et.

MİNE'L-MUTETAHHİRİN³⁶⁵ VİRD-İ İSTİNŞAK BE-VAKT-İ İSTİNCÂST (6) VE VİRD-İ İSTİNCÂ BE-VAKT-İ İSTİNŞAK Mİ-GUFTEND³⁶⁶

‘Utul: Dürüş-ṭab‘

ÇÂRE ENDİŞİDEN-İ ÂN (7) MÂHİ-Yİ NİM-‘ ÂKİL³⁶⁷

Guft *mūtū kullukum min-ḳabli en* [KA223a]
*Ye ’tiye'l-mevtu temūtū bi'l-fiten*³⁶⁸ (4:2272)

Hâzret-i (8) Peygamber didi ki mevt ihtiyârıyla cümleñüz ölüñ mevt-i ṭabî‘i gelüp fitne ile helâk olmazdan (9) öñdin. Nitekim buyurur:

*Mūtū ḳable en temūtū.*³⁶⁹

Ū hemî cūşid ez-teff-i sa‘îr

O ḳaynardı (10) âteşüñ ḫarâretinden.

‘Aḳl mî-guften *elem ye ’tik nezîr*³⁷⁰ (4:2281)

‘Aḳl aña dirdi ki saña nezîr gelmedi mi? Ya‘nî (11) peygamber gelüp saña cehennem âteşinden inzâr itmediler mi? Sûre-i Mülk’de bu âyet-i kerîmeye işâretdür : (12)

Kullemâ ulḳiye fihâ fevcun se’elehum ḫazenetuhâ elem ye ’tikum nezîr. Ḳālū belâ ḳad cā’enâ nezîrun fe-kezzebnâ (13) *ve ḳulnâ mâ nezzela’llâhu min-şey’in entum illâ fî-dalâlin kebîr. Ve ḳālū lev kunnâ nesme‘u ev na’ḳilu* (14) *mâ kunnâ fî-aşḫābi’s-sa‘îr.*³⁷¹

Kullemâ ulḳiye fihâ fevcun, her bār ki ilkâ olınsa ol nār-ı cehenneme bir cemā‘at; (15) *se’elehum ḫazenetuhâ*, cehennemüñ ḫāzinleri anlara serzeniş idüp dirler; *elem*

³⁶⁵ Allâh’ım beni tövbe edenlerden eyle ve beni günah ve pisliklerden temizlenenlerden kıl. (Heysemî, Mecma’u’z-Zevâ’id: 1/244; Taberânî, Mu’cemül-Evsât: 5/140)

³⁶⁶ Bir şahıs temizlenme sırasında temizlenme duası olan "Allâh’ım; beni tövbe edenlerden ve temizlenenlerden yap" yerine "Allâh’ım; bana cennet kokusu koklat" diyordu, burna su verme anında temizlenme duasını söylüyordu; değerli bir kişi duydu ve buna dayanamadı

(4) **ŞAḤŞİ BE-VAKT-İ İSTİNCÂ Mİ-GUFT ALLÂHUMME ERİHNİ RA’İḤATE’L-CENNETİ BE-CÂ-Y-İ ALLÂHUMME’C’ALNİ MİNE’T-TEVVÂBİN VE’C’ALNİ MİNE’L-MÜTEAHHİRİN VİRD-İ İSTİNŞAK BE-VAKT-İ İSTİNCÂST VE VİRD-İ İSTİNCÂ BE-VAKT-İ İSTİNŞAK Mİ-GUFTEND**: - İÜ, HK/ ‘Utul: Dürüş-ṭab‘: - İÜ, KA

³⁶⁷ O yarı akıllı balığın çare düşünmesi

(7) **NİM-‘ ÂKİL**: - İÜ, HK

³⁶⁸ Ölümün gelmesinden ve sınanmalarla ölmenizden önce hepiniz ölün" dedi.

³⁶⁹ Ölmeden önce ölünüz. (Mehmet Yılmaz, 1992, 28)

³⁷⁰ O, ateşin sıcaklığıyla kayınıyordu; akıl ona, "Sana bir korkutucu gelmedi mi?" diyordu.

(11) bu âyet-i kerîmeye işâretdür: buyurur KA

(12) *Kullemâ ulḳiye fihâ fevcun se’elehum ḫazenetuhâ elem ye ’tikum nezîr. Ḳālū belâ ḳad cā’enâ nezîrun fe-kezzebnâ ve ḳulnâ mâ nezzela’llâhu min-şey’in entum illâ fî-dalâlin kebîr. Ve ḳālū lev kunnâ nesme‘u ev na’ḳilu mâ kunnâ fî-aşḫābi’s-sa‘îr*: - İÜ, HK, KA

³⁷¹ Oraya her bir topluluk atıldıkça oranın bekçileri onlara, “Size bir uyarıcı gelmemiş miydi?” diye sorarlar. Onlar da şöyle derler: “Evet, bize bir uyarıcı gelmişti. Fakat biz onu yalanlamış ve ‘Allâh hiçbir şey indirmemiştir. Siz ancak büyük bir sapıklık içindesiniz’ demiştik.” Yine şöyle derler: “Eğer kulak vermiş veya aklımızı kullanmış olsaydık, şu alevli ateştekilerden olmazdık.” (Kur’ân-ı Kerim, Mülk: 8-10)

ye 'tikum nezīr, size (16) bu 'azābdan inzār ider peygamber gelmedi mi; *kalū belā kad cā'enā nezīrun*, dirler ki belī taḥḳīken bize nezīr (17) geldi; *fē-kezzebnā ve kulnā*, pes biz tekzīb eyledük ve didük; *mā nezzela'llāhu min-şey'in*, Allāh Ta'ālā (18) indürmedi siz ḥaber virdüğünüñüz şeylerden bir şey'; *entum illā fī-dalālin kebīr*, siz degülsiz iy peygamberler (19) illā büyük dalālet içindesiz didük; *ve kalū*, ve daḥı kâfirler diyeler; *lev kunnā nesme'u*, eger peygamberlerüñ [KC106b] (1) kelām u naşīhatlerin sem'-i qabülle ıṣḡā itmiş olayduk; *ev na'kīlu*, yāḥud maẓmūn-ı kelāmlarını te'emmül ü te'aḳḳul (2) itmiş olayduk; *mā kunnā fī-aşḥābi's-sa'ir*, olmazduk aşḥāb-ı sa'ir [SE291b] ve ehl-i cehennem 'idādına dāḥil (3) olmazduk, diyeler.

Ḥazret-i Mevlānā ehl-i 'işyānı küffāra teşbīh eyleyüp buyururlar ki 'işyān (4) üzerine maḳarr olan aḥmaḳların cānları kıyāmet güninde nār-ı sa'ire mübtelā olduḡı vaḳt 'aḳıllar (5) diyeler ki size nāşīḥān-ı dīn ve mürşidān-ı ehl-i yaḳīn naşīhat itmediler mi ve sizi bu nārdan inzār (6) itmediler mi, diyeler. Anlar daḥı i'tirāf idüp [HK68a] eger biz naşīhat dīnleýe idük bu 'azāba mübtelā olmazduk, (7) diyeler.

BEYÂN-I ĀN Kİ 'AHD KERDEN-İ AḤMAḲ DER-BELĀ HİÇ VEFĀYİ NE-DĀRED Kİ *LEV RUDDŪ LE'ĀDŪ* (8) *Lİ-MĀ NUHŪ 'ANHU VE İNNEHUM LE-KĀZİBŪN*³⁷²

Lev ruddū, eger bunlar dünyāya red olınsalar idi; *le'ādū*, (9) elbette 'avdet iderlerdi; *li-mā*, şol şey'e ya'nī küfr ü ma'aşīye ki; *nuhū*, nehy oldılar idi; *anhu*, (10) ol küfr ü ma'aşīden; *ve innehum le-kāzībūn*, ḥālbuki taḥḳīḳ bunlar kāzīblerdür.

Lā nukezzibe (11) *bi-āyāti rabbina*³⁷³ didükleri qavldē ya'nī āyetüñ evvelinde n'olaydı dünyāya red olınayduk, Rabbimüzüñ (12) āyātın tekzīb eylemezdük ve mü'mininden olurduk [İÜ239a] dimişler idi. Ḥaḳḳ Ta'ālā buyurur ki (13) taḥḳīḳen bunlar ol 'ahdlerinde kāzīblerdür.

Ān nedem ez-zulmet ü ḡam best bār (4:2297)

(1) te'emmül ü: - İÜ

³⁷² Açıklama: Ahmaḡın, yakalanma anında söz vermesinin ve pişmanlığının hiçbir vefası yoktur; çünkü "Eğer geri çevrilselerdi kendilerinden nehy olundukları şeye elbette geri dönerlerdi"/ Eğer çevrilselerdi, elbette kendilerine yasaklanan şeylere yine döneceklerdi. Şüphesiz onlar yalancıdırlar. (Kur'ân-ı Kerim, En'am: 28)

³⁷³ (Onların ateşin karşısında durdurulup "Ah, keşke dünyaya geri gönderilsek de) bir daha rabbimizin āyetlerini yalan saymayıp (inananlardan olsak" dediklerini bir görsen!) (Kur'ân-ı Kerim, En'am: 27)

(11) Rabbimüzüñ: - İÜ

Ol nedāmet (14) ü tevbe, zulmet ü ğam sebebiyle hāşıl olmuş idi. Eşer-i ‘ağldan degül idi. Çün zulmet ü ğam (15) def‘ ola. Aḥmak, tevbe vü nedāmeti ferāmūş eyler.

Pes *kelāmu'l-leyl yemhūhu'n-nehār*³⁷⁴ (4:2297)

Kelām lafzen (16) merfū‘ mübtedā’u'l-leyl lafzen mecrūr muzāfun ileyhidür kelāmuñ. *Yemhūhu* fi‘l-i muzāri‘, hā zāmīr-i (17) bāriz-i munfaşıl, maḥallen manşūb mef‘ ülidür *yemhūhu*ñ. Rāci‘dür kelāma, *nehāre* bir kelām taqdīr olunur. (18) Ol kelām-ı muḳadder lafzen merfū‘ fā‘il olur *yemhūhu*ñ. *Nehār* lafzen mecrūr ileyhdür. Cümlesi maḥallen (19) merfū‘ ḥaberidür mübtedānuñ. -Zeydu ḍarabuhū ‘amru- gibidür.

Taḳdīr-i kelām: Gicenūñ kelāmını maḥv eyler gündüzüñ [KC107a] (1) kelāmı dimekdür. Bu kelām lisān-ı ‘Arab'da ḍarb-ı meşeldür.

Bāng-ı *lev ruddū le‘ādū* mī-zened³⁷⁵ (4:2299)

Āyet-i (2) mezkūre işāretdür ki sūre-i En‘ām'dadır.³⁷⁶

BEYĀN-I ĀN Kİ VEHM ḲALB-İ ‘AḲLEST Ü SİTİZE-İ (3) ÜST U KİŞŞA-İ MÜCĀVEBĀT-I ḤAZRET-İ MÜSĀ ‘ALEYHİ'S-SELĀM Kİ ŞĀḤİB-İ ‘AḲL BUVED BĀ-FİR‘AVN (4) Kİ ŞĀḤİB-İ VEHM BUVED³⁷⁷

Guft men ‘aḳlem Resūl-i zū'l-celāl³⁷⁸ (4:2308)

Nitekim sūre-i A‘rāf'da buyurur: (5)

Ḳāle [KA223b] *Mūsā yā Fir‘avnu innī resūlun min-rabbi'l-‘ālemīn*.³⁷⁹

[SE292a] Mūsā didi ki yā Fir‘avn! (6) Taḥḳīken ben resūlum Rabbu'l-‘Ālemīn'den.

(14) Çün zulmet ü ğam def‘ ola. Aḥmak, tevbe vü nedāmeti ferāmūş eyler: - İÜ, HK, KA

³⁷⁴ O pişmanlık yükünü üzüntü karanlığından edindi. Gece söylenen sözü, gündüz mahveder.

(15) *Kelām* lafzen: İÜ, HK, KA

(16) merfū‘ mübtedā’u'l-leyl lafzen mecrūr muzāfun ileyhidür kelāmuñ. *Yemhūhu* fi‘l-i muzāri‘, hā zāmīr-i bāriz-i munfaşıl, maḥallen manşūb mef‘ ülidür *yemhūhu*ñ. Rāci‘dür kelāma, *nehāre* bir kelām taqdīr olunur Ol kelām-ı muḳadder lafzen merfū‘ fā‘il olur *yemhūhu*ñ. *Nehār* lafzen mecrūr ileyhdür. Cümlesi maḥallen merfū‘ ḥaberidür mübtedānuñ. -Zeydu ḍarabuhū ‘amru- gibidür. Taḳdīr-i kelām: - İÜ, HK, KA

(17) kelāma, *nehāre* bir: kelāma bu SE

(18) mecrūr ileyhdür: mecrūr muzāfun ileyhdür SE

(1) dimekdür: - KA

³⁷⁵ "Döndürülseler, -yaptıklarına- dönerler" diye seslenir.

³⁷⁶ Yoksa geri gönderilseler bile, yine kendilerine yasaklanan şeylere döneceklerdir. (Kur‘ân-ı Kerīm, En‘ām: 28)

³⁷⁷ Açıklama: Vehim, aklın sahtesi ve onun düşmanıdır; akıl sahibi olan Musâ'nın vehim sahibi olan Firavun'la cevaplaşması

³⁷⁸ -Musa- "Ben akılım, ululuk sahibi Hakk'ın elçisiyim.

³⁷⁹ Mūsâ dedi ki: "Ey Firavun! Şüphesiz ki ben âlemlerin Rabbi tarafından gönderilmiş bir peygamberim." (Kur‘ân-ı Kerim, A'râf: 104)

Nisbet-i aşlem zi-hāk u āb u gil (4:2312)

Benüm aşlumuñ (7) nisbeti hākden ve āb u gildendür. Nitekim buyurur:

Ḥalaka'l-insāne min-şalışālin (8) *ke'l-fahhār*.³⁸⁰

Āb u gil-rā dād Yezdān cān u dil³⁸¹ (4:2312)

Āb u gile cān u dil virdi Ḥudā. Nitekim buyurur: (9)

Ve nefahṭu fihi min-rūḥi.³⁸²

Merci' i in cism-i hākem hem be-hāk

Merci' -i tu hem be-hāk iy sehm-nāk³⁸³ (4:2313)

(10) *Minhā ḥalakhnākum ve fihā nu' idukum ve minhā nuḥricukum tāreten uḥrā*.³⁸⁴

BEYÂN-I ĀN Kİ 'İMĀRET (11) DER-VİRĀNĪST³⁸⁵

Ān fezā-yı ḥarḳ esbāb u 'ilel (4:2380)

Ol şahrā ki 'ādetleri ve sebepleri (12) ve 'illetleri ḥarḳ idüp yırtmak 'ālemidür
yāḥūd ḥarḳ idüp yakmak 'ālemidür.

Hest (13) arḍu'llāh iy şadr-ı eccl³⁸⁶ (4:2380)

Ol arzu'llāhdur ki ol 'āleme degme kimse vāşıl olamaz (14) iy ulu şadr şāhibi!
İşāretdür *arḍu'llāhi vāsi'a*³⁸⁷ āyet-i kerīmesine.

BEYÂN-I ĀN Kİ HER (15) ḤİSS-İ MUDRİKİ³⁸⁸

Rāst guftest ān şeh-i şīrīn-zebān

Çeşm kereded mū-be-mū-yı [HK68b] 'ārifān³⁸⁹ (4:2400)

(16) Nitekim Ḥazret-i Resūlu'llāh buyurur:

(5) Mūsā didi ki yā Fir'avn: - KA

(6) Taḥkīken ben resūlum Rabbu'l-'ālemīnden: - KA

³⁸⁰ Allāh, insanı pişmiş çamur gibi bir balçıktan yarattı. (Kur'ân-ı Kerim, Rahman: 14)

³⁸¹ Asıl mensubiyetim toprak, su ve balçıktandır; Allāh su ve balçığa can ve gönül verdi.

³⁸² Onu düzenleyip içine ruhumdan üflediğim zaman ... (Kur'ân-ı Kerim, Hicr: 29)

³⁸³ Bu toprak bedenimin dönüşü de toprağadır. Ey korkunç kişi! Senin dönüşün de toprağadır.

(9) Merci' -i tu hem be-hāk iy sehm-nāk: - SE

³⁸⁴ (Ey insanlar!) Sizi topraktan yarattık, (ölümünüzle) sizi oraya döndüreceğiz ve sizi bir kere daha oradan çıkaracağız. (Kur'ân-ı Kerim, Tahâ: 55)

³⁸⁵ Açıklama: İmar etmek, yıkıntıdır.

(12) yāḥūd ḥarḳ idüp yakmak 'ālemidür: - SE

³⁸⁶ Ey baş köşedeki ulu kişi! Sebeplerin ve nedenlerin yok olduğu o feza, Allāh'ın yeryüzüdür.

³⁸⁷ Allāh'ın arzı geniştir. (Kur'ân-ı Kerim, Zümer: 10)

³⁸⁸ İnsanın her algılama duyusunun açıklaması

(15) Rāst guftest ān şeh-i şīrīn-zebān: - SE

³⁸⁹ Tatlı dilli o padişah doğru söylemiştir: "Ariflerin her kılı göz olur."

*İttekū ferāsete'l-mu 'mini, fe-ennehu yenzuru bi-nūri'llāh*³⁹⁰

Ger ne kūh (17) u seng bā-dīdār şud
Pes çerā Dāvud-rā ū yār şud³⁹¹ (4:2415)

*Yā cibālu evvibī me'ahu ve't-ṭayrā*³⁹² (18) mażmūn-ı şerīfince bu seng ü kūh eger
ḥiṭāb-ı Ḥaqq'ı istimā' itmese Ḥazret-i Dāvud'la āvāze nice (19) yār olurdu.

Ki tuḥaddiṣ ḥālehā v'aḥbārehā

Ya' nī bu zemīn söyler ḥālini ve ḥaberlerini. [KC107b]

(1) *Tuḏihru'l-arzu lenā esrārehā*³⁹³ (4:2421)

İzhār eyler arz bize sırlarını. Ya' nī kıyāmet güninde bu zemīn (2) derūnında olan
eşḳālī iḥrāc eyleye ve üzerinde olan a' māl-i ḥaseneden ve a' māl-i seniyyeden (3) ḥaber
vire Allāh Ta' ālā'nuñ emriyle.

HAMLE BURDEN-İ İN CİHÂNİYÂN (4) ya' nī zālīmān-ı dünyā, **BER-ÂN CİHÂNİYÂN** ya' nī ber-enbiyā vü evliyā, **TĀHTEN BURDEN TĀ SĪNŪR-I ZERR Ü NESL Kİ SER-ḤADD-İ ĞAYB EST** ve ol (5) zālīmleñ hücūm itmeleri tā ḳal' a-i nesle [İÜ239b] dek ki ser-ḥadd-i ğaybdur ya' nī ser-ḥadd-i nesldür kim (6) Fir'avn Benī İsrā'il'i ziyāfet-i nihānesiyle meydāna çıkarup 'avratlarına yakīn olmaḳdan (7) mānī' oldu. Tā ki Ḥazret-i Mūsā 'aleyhi's-selām vücuda gelmeye, **VE ĞAFLETİŞĀN** (8) **EZ-KEMİN** kemīn gāḥ ḳazā vü ḳaderden ğafletleri beyānındadır ki bilmezler ki Ḥaqq Ta' ālā'nuñ ḳazāsı (9) dönmez, tedbīr-ile döndürürüz kıyās iderler, **ÇÜN ĞĀZİ BE-ĞAZĀ NE-REVED KĀFİR TĀHTEN** (10) **ĀVERED**³⁹⁴ çün ğāzī ğazāya gitmeye kāfir müselmānlar üzerine hücūm ider.

(16) Ḥazret-i Resūlillāh: - İÜ/ Ḥazret-i Resūlillāh buyurur: buyurur 'aleyhi's-selām HK, KA

³⁹⁰ Mü'minin ferasetinden sakınıınız, çünkü onlar Allāh'ın nuru ile bakarlar. (Heysemī, Mecma'u'z-Zevā'id: 10/271; Cevzī, Mevzu'at: 31391; Taberānī, Mu'ceme'l-Evsāt: 8/23)

(17) Ger ne kūh u seng bā-dīdār şud: - SE

³⁹¹ Dağ ve taş görüş sahibi olmasaydı, o zaman Davud'un arkadaşı nasıl olurdu?

³⁹² Ey dağlar! Kuşların eşliğinde onunla birlikte tespih edin. (Kur'ân-ı Kerim, Seb'e: 10)

(18) mażmūn-ı şerīfince bu seng ü kūh eger ḥiṭāb-ı Ḥaqq'ı istimā' itmese Ḥazret-i Dāvud'la āvāze nice yār olurdu: - SE

³⁹³ -Yeryüzü- hallerini ve haberlerini söyler, bize sırlarını açıklar.

(5) kim: nitekim SE, HK, KA

(7) 'aleyhi's-selām: 'am. HK

(8) ḳazā: ḳazādan KA

³⁹⁴ Bu dünyadakilerin o dünyadakilere saldırması; gaydın sınırı olan soy ve nesillerin sınırına kadar hücūm etmeleri; pusudan gafil oluşları; gazi savaşa gitmezse kafis saldırır

Şāri‘ : Şāh-ı rāh

- (11) Sebletet-rā ber-kened yek yek kader [SE292b]
Tā bi-dānī ke'l-ḡader yu 'mi'l-ḡazer³⁹⁵ (4:2450)

Tā ki bilesin ki Ḥaḡḡ (12) Ta‘ ālā'nuñ taḡdiri ḡazeri kör eyler. Ya‘ nī ḡazā gelince ḡazerüñ fā'idesi olmaz. Nitekim (13) ḡaberde gelmişdür:

*El-ḡazer lā-yuḡni mine'l-ḡader.*³⁹⁶

GUFTEN-i ḤAẒRET-İ MŪSĀ ‘ALEYHİ'S-SELĀM (14) FĪR‘AVN-RĀ³⁹⁷

Guft ān yek ki bi-gūyī āşkār
Ki ḡudāyī nīst ḡayr-ı kirdigār³⁹⁸ (4:2510)

*Ve ilāhukum ilāhun (15) vāḡid, lā-ilāhe illā huve'r-raḡmānu'r-raḡīm*³⁹⁹ ḡükmince Allāh'dan ḡayrı ilāh yoḡdur.

Şehd gerded der-tenem (16) īn zehr-i kīn
Būk ez-te 'şīr-i cūy-i engebīn⁴⁰⁰ (4:2516)

Nitekim sūre-i Muḡammed'de buyurur:

(17) *Meşelu'l-cennetilletī vu'ide'l-muttaḡūn, [KA224a] fihā enhārun min-mā'in ḡayrı āsin, (18) ve enhārun min-lebenin lem yeteḡayyer ḡa'muhū, ve enhārun min-ḡamrin lezzetin li's-şāribīn, ve enhārun min-‘aselin muşaffā.*⁴⁰¹

Geh zi-‘ aks-i cūşīş āb-ı (19) ḡamīm

Gāh olur ki cehennemüñ āb-ı ḡamīminüñ ḡaynamasından ve anuñ ‘aksinüñ te'sīrinden,

[KC108a] (1)

(10) Şāri‘ : Şāh-ı rāh: - İÜ, KA

³⁹⁵ Kader bıyıḡını bir bir koparır; böylece bilirsin, "Kader, sakınmayı kör eder."

³⁹⁶ Hazer/ Sakınma kadere mani olmaz. (Benzer rivāyetler için bkz. Taberānī, Mu'cemü'l-Evsat: 3/66; Cevzī, El-'İlelül-Mütenāhiye: 2/843; Münzirī, Tergīb ve't-Terhīb: 2/391)

(13) ‘ALEYHİ'S-SELĀM: - HK, KA

³⁹⁷ Musā'nın Firavunu açıklaması

(14) Guft ān yek ki bi-gūyī āşkār: - SE

³⁹⁸ -Musa- dedi: "O biri, açıkça -şöyle- demendir: Yaratıcıdan başka ilah yoktur."

³⁹⁹ Sizin ilāhınız bir tek ilāhtır. O'ndan başka ilāh yoktur. O, Rahmān'dır, Rahīm'dir. (Kur'ân-ı Kerim, Bakara: 163)

(15) Şehd gerded der-tenem īn zehr-i kīn: - SE, HK ve KA'da bu mısra ikinci mısra olarak yazılmıştır.

⁴⁰⁰ Olur ki bal ırmaḡının etkisiyle bedenimde bu kin zehri bal olur.

⁴⁰¹ Allāh'a karşı gelmekten sakınanlara söz verilen cennetin durumu şöyledir: Orada bozulmayan su ırmakları, tadı deḡişmeyen süt ırmakları, içenlere zevk veren şarap ırmakları ve süzme bal ırmakları vardır. (Kur'ân-ı Kerim, Muhammed: 15)

Āb-ı zulmem kerde halkān-rā remīm⁴⁰² (4:2524)

Zulmümün şuyı halkı çürütmüştür. Nitekim: *Ve suḵū māʿen* (2) *hamīmen fe-ḵaṭṭaʿa emʿāhum*⁴⁰³ hükmince küffāra ve zalameye cehennemün kaynamış şuyın içüreler, (3) derūnları ve bağırsakları pāre pāre kesilse gerekdür. Benüm āb-ı zulmüm daḥı halkı anuñ [HK69a] gibi eylemişdür, (4) didi.

TEFSİR-İ KUNTU KENZEN MAḤFİYYEN FE-AḤBEBTU EN UʿRAFE⁴⁰⁴

Hāne ber-ken kʿez-ʿaḵīḵ-i in Yemen (4:2539)

(5) Hāne-i vücūduñı ḵopar. Yaʿnī yık ḥarāb eyle ki bu Yemen'ün ʿaḵīḵinden. Yemen'den murād hāne-i vücūddur (6) ve ʿaḵīḵden murād ol vücūdda maḥzūn u medfūn olan esrār-ı ilāhīdür. (7) *Hāne ber ken* demek vücūdını fenā eyle demekdür. Yaʿnī vücūduñı fenā eyle ki vücūduñda maḥfī (8) olan cevāhir-i esrār-ı ilāhīden,

Şad hezārān hāne şāyed sāḥten⁴⁰⁵ (4:2539)

Yüz biñ hāne (9) düzmek mümkündür. Yaʿnī fenādan şoñra beḵā billāha vāşıl olmak mümkündür.

Genc (10) zīr-i hāneest ü çāre nīst (4:2540)

Vücūduñ hānesinüñ altında genc vardur ve ol (11) genci çıkarmağa hāneyi yıḵmaḵdan ḡayrı çāre yokdur.

Ez-ḥarābī hāne mendīş ü mehīst⁴⁰⁶ (4:2540)

(12) Hānenüñ ḥarāb olmasından ḵorḵma ve endīşe itme ṭurma hemān fenāya saʿy eyle. İsmāʿil (13) Dede bu beytün maʿnāsında *ber ken* ḵopar diyecek yire, *pūr kun* dimiş. Yaʿnī ṭoldur, pūr eyle (14) dimiş ve Yemen'den murād zāt-ı baḥt-ı mertebe-i [İÜ240a] eḥadiyyetdür dimiş ve ʿaḵīḵden murād cevāhir-i esmā (15) vü şıfātudur dimiş. Maʿnādan ḵatı baʿīd düşmiş. Meger beyt-i şānīyi görmemiş ola. [SE293a] Zīrā (16) *Ez-ḥarābī hāne mendīş ü mehīst* maʿnāsı anlaruñ virdüğü maʿnāya aşlā münāsib (17) degüldür.

Çün ne-kerd ān kār muzdeş hest lā

⁴⁰² Bazen kaynar suyun coşmasının aksiyile zulüm suyum halkı çürüttü.

(1) Nitekim: Nitekim buyurur HK, KA

⁴⁰³ Ve bağırsaklarını parça parça edecek kaynar su içirilen kimselerin durumu gibi olur mu? (Kurʿân-ı Kerim, Muhammed: 15)

⁴⁰⁴ "Gizli bir hazineydim bilinmeyi sevdim" in tefsiri

(7) fenā eyle ki vücūduñda: eyle ki vücūdda KA

⁴⁰⁵ Evini yık, zira bu Yemen aḵiğinden yüz binlerce ev yapılabilir.

⁴⁰⁶ Define evin altındadır; çare yok, evin yıkılmasını düşünme ve durma.

(14) zāt-ı baḥt-ı mertebe-i eḥadiyyetdür dimiş ve ʿaḵīḵden murād: - KA

*Leyse li'l-insāni illā mā se'ā*⁴⁰⁷ (4:2544)

Süre-i (18) ve'n-Necm'de buyurdi:

Ve en leyse li'l-insāni illā mā se'ā. Ve enne sa'yehu sevfē yurā. Summe (19) *yuczāhu'l-cezā'e'l-evfā. Ve enne ilā-rabbike'l-muntehā.*⁴⁰⁸

Ve en leyse li'l-insāni illā mā se'ā, [KC108b] (1) ve inşan için yokdur; *illā mā se'ā*, ve gūşiş eyledüğünün şevābı ve ecir vardur. -Kemā (2) lā-yu'aḥāzu eḥadu bi-zenbi'l-ğayri lā-şiyābeti bi-fi'lihi- Nitekim gayrlaruñ günāhıyla aḥz olunmaduğı (3) gibi gayrlaruñ 'ameli ile müşāb dağı olunmaz. *Ve enne sa'yehu sevfē yurā*, ve taḥkīken ol insānuñ (4) sa'yı 'an-ḳarīb yevm-i ḳiyāmetde görilür. *Summe yuczāhu'l-cezā'e'l-evfā*, -iy yuczi'l-'abde (5) sa'ihı bi'l-cezā'i'l-evfer fe-nuşbi bi-nez'i'l-ḥāfız- ya'nī andan soñra insān cezālanur cezā-yı vāfirle. (6) Ya'nī insāna sa'yinüñ cezāsı ve şevābı vāfir virilür. *Ve enne ilā-rabbike'l-muntehā*, (7) -intiha'l-ḥalā'ik ve rucū'uhum- ve taḥkīken cemī'-i ḥalā'ikuñ intihāsı ve rucū'ı senüñ Rabbüñ cānibinedür. (8)

Ma'nā-yı Beyt: Çün ḥāne-i vücūduñı ḥarāb idüp anuñ altında medfūn olan gence (9) vāşıl olmaduñ, mezdüñ yokdur. Zirā kār itmeyene mezd virmezler. *Leyse li'l-insāni illā mā* (10) *se'ā* buyurmuşdur.

BEYÂN-I İN ḤABER Kİ KELLİMUN-NĀSE 'ALĀ-ḲADRİ (11) **'UḲŪLİHİM LĀ-'ALĀ-ḲADRİ 'UKŪLEKUM ḤATTĀ LĀ-YEKZEBU ALLĀHU VE RESŪLUHÜ**⁴⁰⁹

Ya'nī nāsa aḥkām-ı ilāhiden ve esrār-ı ilāhiden (12) söz söyledüğünüz vaḳt nāsuñ 'aḳlları miḳdārı söyleñ. Siz kendü 'aḳluñuz miḳdārınca (13) söylemeñ. Tā ki Allāh'ı ve resūlini tekzīb itmeyeler.

Bi'āl: Cem'-i ba'l şūh u (14) mücāme'at.

⁴⁰⁷ Hayır. "Şüphesiz ki insani için kendi çalıştığından başkası yoktur."

(18) *Ve en leyse li'l-insāni illā mā se'ā. Ve enne sa'yehu sevfē yurā. Summe yuczāhu'l-cezā'e'l-evfā. Ve enne ilā-rabbike'l-muntehā.* İÜ, HK, KA

⁴⁰⁸ İnsan için ancak çalıştığı vardır. Şüphesiz onun çalışması ileride görülecektir. Sonra çalışmasının karşılığı kendisine tastamam verilecektir. Şüphesiz en son varış Rabbinedir. (Kur'ân-ı Kerim, Necm: 39-42)

(19) *Ve en leyse li'l-insāni illā mā se'ā*: - İÜ

(1) Kemā lā-yu'aḥāzu eḥadu bi-zenbi'l-ğayri lā-şiyābeti bi-fi'lihi- Nitekim gayrlaruñ günāhıyla aḥz olunmaduğı gibi gayrlaruñ 'ameli ile müşāb dağı olunmaz. *Ve enne sa'yehu sevfē yurā*, ve taḥkīken ol insānuñ sa'yı 'an-ḳarīb yevm-i ḳiyāmetde görilür. *Summe yuczāhu'l-cezā'e'l-evfā* -iy yuczi'l-'abde sa'ihı bi'l-cezā'i el-evfer fe-nuşbi bi-nez'i'l-ḥāfız- ya'nī andan soñra insān cezālanur cezā-yı vāfirle. Ya'nī insāna sa'yinüñ cezāsı ve şevābı vāfir virilür. *Ve enne ilā-rabbike'l-muntehā*, intiha'l-ḥalā'ik ve rucū'uhum ve taḥkīken cemī'-i ḥalā'ikuñ intihāsı ve rucū'ı senüñ Rabbüñ cānibinedür.: - İÜ, HK, KA

(10) buyurmuşdur: - İÜ

⁴⁰⁹ "İnsanlarla akılları ölçüsünce konuşun, aklınızın ölçüsünce değil; böylece Allāh'ı ve elçisini yalanlamasınlar" hadisinin açıklaması (Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ: 1/196)

(12) nāsuñ: - İÜ, HK, KA/ Siz: - İÜ, HK, KA

(13) Bi'āl: Cem'-i ba'l şūh u mücāme'at: - İÜ, KA

Ṭams: Mucāme‘ at.

Ba‘l: İzāle-i bikāre.

Ṭams: Müteğayyir olmak.

**BEYÂN-I KAVL-İ HAZRETÜ'N-NEBİ MEN BEŞŞERANİ (15) Bİ-HURŪCİ
ŞAFERİN BEŞŞERTUHU BİL-CENNETİ⁴¹⁰**

Ya‘nî her kim şafer ayının çıktığını baña muştılsa (16) ben aña cennet muştılarım, diyü buyurdu. Zîrâ Hâk Ta‘ālâ Hazret-i Peygamber'e vahy idüp (17) rebî‘ ü'l-evvel ayında [KA224b] ‘âlem-i qudsâ intikâllerin bildürmüşdi. Cenâb-ı Hâk‘a kemâl-i iştiyâkıdan (18) böyle buyurmuşlar.

**[HK69b] KİŞŞA-İ ÂN ZEN Kİ TİFL-I Ū BER-SER-İ NÂVDÂN GİJİD HAṬAR-I
UFTÂDEN (19) BŪD EZ-HAZRET-İ MURTAZÂ ÇÂRE CUST⁴¹¹ [SE293b]**

Pes beşer fermüd hod-râ mişlukum
Tâbe-cins âyîd u kem gerdîd gum⁴¹² (4:2669)

[KC109a] (1) Sûre-i Kehf'de ve sûre-i hamimu's-Secde'de buyurur :

*Kul innemâ ene beşerun mişlukum yūḥā ileyye ennemâ ilāhukum (2) ilāhun vāḥidun.*⁴¹³

Pes Hazret-i Peygamber ben daḥı sizün gibi beşerüm, didi. Tâ ki siz cinsünüze gelüp meyl idüp (3) dâlâlete düşmekden ḥalâş olasız. Ol tıfl cinsine meyl idüp nâvdândan düşmekden ḥalâş (4) olduğu gibi.

Z'ân ki dūzaḥ gūyed iy mu'min tu zūd
Ber-guzer ki nūret âteş der-rubūd⁴¹⁴ (4:2708)

Nitekim Hazret-i (5) Resûlu'llâh şalla'llâhu ‘aleyhi ve âlihi buyurdu:

(14) Ṭams: Mucāme‘ at. Ba‘l: İzāle-i bikāre: - İÜ, HK, KA/ Ṭams: Müteğayyir olmak: - İÜ, KA/ **KAVL-İ HAZRETÜ'N-NEBİ: KAVLE'N-NEBİ ŞALLA'LLÂHU ‘ALEYHİ VE SELLEM KA**

⁴¹⁰ Peygamberin "Bana şafer ayının çıktığını müjdeleyen, cennetle müjdelerim" hadisi (Cevzî, Mevzu'ât: 2/74; Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ: 2/237)

(18) böyle:- KA

⁴¹¹ Çocuğu su oluşunun ucuna sürünerek giden, düşme tehlikesi bulunan ve Ali'den çare arayan kadının hikâyesi

⁴¹² -Peygamber- kendisi için insan buyurdu: "Cinsinize gelmeniz ve kaybolmamanız için sizin gibiyim."

(19) Tâbe-cins âyîd u kem gerdîd gum: - SE

(1) buyurur: buyurmuşdur KA

⁴¹³ De ki: "Ben de ancak sizin gibi bir insanım. (Ne var ki) bana, 'Sizin ilâh'ınız ancak bir tek ilâhtır" diye vahyolunuyor. (Kur'ân-ı Kerim, Kehf: 110)

(3) nâvdândan: nâvdân İÜ, HK

(4) Z'ân ki dūzaḥ gūyed iy mu'min tu zūd: - SE; KA'da ikinci mısra olarak yer almaktadır.

⁴¹⁴ Çünkü cehennem der ki: "Ey mümin! Sen çabuk geç; ışığın, ateşi kaptı.

Teķūlu cehennem: cuz yā mu 'minu fe-inne nūrike kad (6) *eṭfā 'a nārī*.⁴¹⁵ Ya' nī şırāt üzerinde mü 'min geçerken cehennem feryād idüp geç yā mü 'min, zīrā taḥḳīken (7) senūñ nūruñ benüm narumı söyündürdi, diye.

Dūzaḥ ez-vey hem amān ḥ'āhed be-cān
Ki Ḥudāyā (8) dūr dārem ez-fulān⁴¹⁶ (4:2714)

İzā ḳāle'l-mu 'min Allāhumme ecirñi mine'n-nārī fe-teķūlu'n-nār Allāhumme (9) *ecirñi minhu*⁴¹⁷ maзмününca mu 'min du' ā idüp dūzaḥdan amān istese dūzaḥ daḥı Cenāb-ı (10) Ḥaḳḳ'a tazarru' idüp yā Rabbi beni fulāndan ba' id eyle, diye.

Mūbed: Helāk kunende

Nekāl: 'Uḳūbet

(11) BAḤŞ KERDEN-İ SÜNNİ VÜ FELSEFİ VÜ CEVĀB-İ DEHRİ Kİ MÜNKİR-İ ULŪHİYYET EST⁴¹⁸ [İÜ240b]

Dī yekī mī-guft (12) 'ālem ḥādiş est
Fāniyest in çarḥ u Ḥaḳḳeş vāriş est⁴¹⁹ (4:2832)

Ve lillāhi (13) *mīrāsu's-semāwāti ve'l-arḍ*⁴²⁰ ḥükmince felek fānīdür ve Ḥaḳḳ Ta' ālā anuñ vārişidür.

Da' i: Ḥarām (14) zāde

Tā müsteḳarr: Tā be ḳıyāmet muḳarrer est

Zehre nī kes-rā ki yek ḥarfī ez-ān
Yā (15) bi-duzded yā fezāyed der-beyān⁴²¹ (4:2875)

Kimsenūñ zehresi yoḳdur ki Ḳur'ān-ı 'Aẓīm'den bir ḥarf uğurlaya (16) yā ziyāde veyā noḳşān itmege ḳādir ola. Nitekim buyurur:

(5) Ḥazret-i Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve ālihi buyurdı: buyurur 'aleyhi's-selām İÜ, HK; resūl 'aleyhi's-selām KA

⁴¹⁵ Cehennem onlara: Çabuk geç ey mümin! Nûrun benim ateşimi söndürüyor, der. (Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ: 1/373; Heysemî, Mecma'u'z-Zevâ'id: 10/363)

(7) Dūzaḥ ez-vey hem amān ḥ'āhed be-cān: - SE, KA

⁴¹⁶ Cehennem de ondan korunmayı, "Ey Allāh'ım! Beni filandan uzak tut" diye canla diler.

⁴¹⁷ Mümin, Allāh'ım beni ateşten koru, dediğinde; ateş de, beni onlardan koru, der.

(10) Mūbed: Helāk kunende: - İÜ, KA/ Nekāl: 'Uḳūbet: - İÜ, HK, KA

⁴¹⁸ Allāh'ı inkar eden ve āleme kadīm/ başlangıcı yok diyen dehrī/inançsız kişiye cevap

(11) Dī yekī mī-guft 'ālem ḥādiş est: - SE

⁴¹⁹ Dün biri diyordu: "Ālem sonradan olmadır; bu gökyüzü fanidir ve Hak onun mirasıdır."

⁴²⁰ Göklerin ve yerin mirası Allāh'ındır. (Kur'ān-ı Kerim, Âl-i İmran: 180)

(13) Da' i: Ḥarām zāde: - İÜ, KA

(14) Tā müsteḳarr: Tā be ḳıyāmet muḳarrer est: - İÜ, KA

⁴²¹ Kimsenin ondan bir harfı çalmaya veya ifadesine eklemeye cesareti yoktur.

*Naḥnu nezzelna'z-zikre ve innā lehu le-ḥāfīzūn.*⁴²² (17) Ya' nī biz Qur'ān'ı indürdük ve taḥkīken biz anuñ ḥıfz idicisiyüz.

TEFSİR-İ İN ĀYET-İ KERİME Kİ (18) *MĀ ḤALAKNE'S-SEMĀVĀTİ VEL-ARDİ VE MĀ BEYNEHUMĀ İLLĀ Bİ'L-ḤAKK*⁴²³ illā ḥalaḳnā multesibā bi'l-ḥakḳi ve huve mā (19) yeftezihi'l-ḥikmetihī ve'l-mu'adeletihī -ve fihi delāle 'alā-vucūdī's-ṣānī' il-ḥakīm ve'l-ba'ṣu'l-mucāzātī- ya' nī [KC109b] (1) biz yirleri ve gökleri ve yir-ile gök mābeyninde olan maḥlūkı yaratmadük. *İllā ḥalaḳnā ḥalken multesibā* (2) *bi'l-ḥakḳ*, ya' nī muḳteżā-yı ḥikmete ve mu'adelete mültebis ḥalk eyledük. Bu āyet-i kerīmede *delāle* vardır. [SE294a] Ṣānī' -i (3) ḥakīmūñ vucūdına ve daḥı ba'ṣ u ḥaṣruñ ḥakīkatine herkes cezā-yı a' mālini görmekten ötüri.

(4) 'Aḳl-ı ü bī-seyr çün nebt-i zemīn⁴²⁴ (4:2894)

Nitekim sūre-i Rūm'da buyurur:

Ya' lemūne zāhiren (5) *mine'l-ḥayātī'd-dunyā ve hum 'ani'l-āḥireti hum ḡāfilūn*⁴²⁵ maẓmūnınca anuñ 'aḳlı bir yire bağlanmışdır. [HK70a] Zāhiri (6) görür ve bātından bī-ḥaberdür. Vucūd-ı mümkünüñ zuhūrında ne sır vardır, fehmi eylemez. Ḥadıṣ-i ḳudsīde (7) buyurur:

*Kuntu kenzen maḥfiyyen fe-aḥbebtu en u'rafe fe-ḥalaḳtu'l-ḥalka.*⁴²⁶ Ya' nī [KA225a] ben bir kenz-i maḥfī (8) idüm, sevdüm ki bilinem. Pes ḥalk eyledüm ḥalkı. Pes ḥilḳat mümkün-i ḥikmetden ḥālī degüldür. Nitekim ḥamim-i Duḥān'da (9) buyurur: *Ve mā ḥalaḳne's-semāvātī ve'l-arḍa ve mā beynehumā lā'ibīn.*⁴²⁷

Baḥş-i emlāk-ı zemīn (10) bā-Kibriyā

⁴²² Şüphesiz o Zikr'i (Kur'an'ı) biz indirdik biz! Onun koruyucusu da elbette biziz. (Kur'an-ı Kerim, Hicr: 9)

⁴²³ "Biz gökleri, yeri ve ikisi arasındakileri ancak gerçekle yarattık" âyetinin tefsiri/ Biz, gökleri, yeri ve her ikisi arasında bulunanları ancak hakka ve hikmete uygun olarak yarattık. (Kur'an-ı Kerim, Hicr: 85; Ahkâf: 3) (18)- illā ḥalaḳnā multesibā bi'l-ḥakḳi ve huve mā yeftezihi'l-ḥikmetihī ve'l-mu'adeletihī ve fihi delāle 'alā-vucūdī's-ṣānī' il-ḥakīm ve'l-ba'ṣu'l-mucāzātī-: - İÜ, HK

(2) delāle: delāle 'alā-vucūdī's-ṣānī' il-ḥakīm KA

⁴²⁴ Onun aklı, yerdeki bitki gibi hareketsizdir.

⁴²⁵ Onlar dünya hayatının ancak dış yönünü bilirler. Ahiret konusunda ise tamamen gaflettedirler. (Kur'an-ı Kerim, Rûm: 30)

(6) ḳudsīde: - İÜ, HK

⁴²⁶ Ben gizli bi hazineydim. Bilinmeyi sevdim. Bu yüzden halkı yarattım. (Teymiyye, Mecmû'u'l-Fetavâ: 18/376; Elbânî, Silsiletü'l-Za'îfe: 6023)

(7) buyurur: *Kuntu kenzen maḥfiyyen fe-aḥbebtu en u'rafe fe-ḥalaḳtu'l-ḥalka.* Ya' nī ben bir kenz-i maḥfī idüm, sevdüm ki bilinem. Pes ḥalk eyledüm ḥalkı: - İÜ, HK

⁴²⁷ Biz, gökleri, yeri ve bunlar arasında bulunanları, eğlenmek için yaratmadık. (Kur'an-ı Kerim, Duhan: 38)

Der-ḥalīfe kerdn-i bābā-yı mā⁴²⁸ (4:2905)

Yiryüzünde olan meleklerün Ḥaḫḫ Ta'ālā ile baḫṣi bizüm (11) babamızı ḥalīfe eylemek bābında şol zamānda ki melā'ikeye ḥıṭāb idüp buyurdu:

İnnī cā'ilun (12) *fī'l-arḍi ḥalīfeten*.⁴²⁹ Melā'ike didiler ki:

E tec'alu fihā men yufsidu fihā ve yesfiku'd-dimāe, ve naḥnu (13) *nusebbihu bi-ḥamdike ve nuḫaddisu lek*.⁴³⁰

Ḳālū, melā'ike didiler; *e tec'alu fihā*, eyā ḥaḫḫ ider (14) misin zemānde; *men yufsidu fihā*, şol kimseyi ki fesād eyler zemīn üzerinde; (15) *ve yesfiku'd-dimā'e*, ve ḳanlar döker ya'nī anuñ evlādı, pes böyle kimseleri ḥalīfe ider misin; *ve naḥnu*, ve (16) ḥālbuki; *nusebbihu bi-ḥamdike*, tesbih ü tenzih iderüz senüñ emrünüñle yā senüñ tevfiḳüñle (17) ki müceb-i ḥamddur biz; *nuḫaddisu lek*, ve seni taḳdīs iderüz ya'nī seni pāklikle zıkr iderüz, senüñ (18) şānuña lā'ıḳ olmayan şeylerden.

Çün naẓar der-pīş efkend ü bedīd

Ān çe ḥ'āhed būd tā (19) maḫşer bi-dīd⁴³¹ (4:2906)

Nitekim emirü'l-mü'minīn 'Aliyye bin Ebā Ṭālib buyurur:

Lev kuşife'l-ḡıṭā'u mā ezdedtu yaḳīnen.⁴³² [KC110a]

(1) Ḳadr-i himmet bāşed ān cehd u du'ā
*Leyse li'l-insāni illā mā se'ā*⁴³³ (4:2911)

Himmet miḳdārınca olur ol (2) cehd ü ol du'ā. Nitekim Ḥaḫḫ Ta'ālā *leyse li'l-insāni illā mā se'ā*⁴³⁴ buyurdu. Ya'nī insān için ecrden (3) ve şevābdan bir nesne yokdur.

⁴²⁸ Yer meleklerinin, yüce Allāh ile bizim babamızı halife yapması konusunda bahse girişmesi.

(10) Ḥaḫḫ Ta'ālā ile:- KA

(11) ḥıṭāb idüp buyurdu: *İnnī cā'ilun fī'l-arḍi ḥalīfeten*. Melā'ike didiler ki:- KA

⁴²⁹ Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım. (Kur'ân-ı Kerim, Bakara: 30)

⁴³⁰ Orada bozgunculuk yapacak, kan dökecek birini mi yaratacaksın? Oysa biz sana hamdederek daima seni tesbih ve takdis ediyoruz. (Kur'ân-ı Kerim, Bakara: 30)

(13) *Ḳālū*: - İÜ, HK/ *e tec'alu fihā*: - İÜ, HK

(14) *men yufsidu fihā*: - İÜ, HK/kimseyi: kimseleri KA

(15) *yesfiku'd-dimāe*: - İÜ, HK/ *ve naḥnu*: - İÜ, HK

(16) *nusebbihu bi-ḥamdike*: - İÜ, HK

(17) biz; *nuḫaddisu lek*: - İÜ, HK/ya'nī: - KA

(18) Çün naẓar der-pīş efkend ü bedīd: - SE/ Ānçe ḥ'āhed būd tā maḫşer bi-dīd:- KA

⁴³¹ Öne baktığında maḫşere kadar olacak olanı görür.

(19) Ṭālib: Ṭālib 'aleyhi's-selām İÜ, HK/ Nitekim emirü'l-mü'minīn 'Aliyye bin Ebā Ṭālib buyurur:- KA

⁴³² Eğer perde kalksa, benim yakınlığımda/imanımda hiçbir şey artmaz. (Molla 'Alī Kārī, Esrārü'l-Merfû'at: 286)

⁴³³ O çaban ve duan himmetin kadardır. "İnsan ancak çalıştığını elde eder."

⁴³⁴ İnsan için ancak çalıştığı vardır. (Kur'ân-ı Kerim, Necm: 39)

İllā sa'y itdügi vardır. Sa'y itdüginden ziyāde bir nesne (4) virilmez. Pes sa'y u himmet gerekdür. Nitekim buyurur:

*Vellezîne cāhedū [İÜ241a] finā le-nehdiyennehum subulenā.*⁴³⁵

(5) Küfrān: Şükrsizlik

Cebān: Korkak

[SE294b] VAHY KERDEN-İ HAZRET-İ HAQQ TA'ĀLĀ BE-HAZRET-İ MÜSĀ⁴³⁶

Hest (6) in *ıyyāke na'bud* haşr-rā

Bu *ıyyāke na'bud*⁴³⁷ demek haşr içündür.

Der-luğat v'an ez-pey-i nefy-i riyā⁴³⁸ (4:2929)

(7) Luğatde ammā riyâyı nefy itmekden ötürdür bizüm katımızda. Ya'nî aşhâb-ı 'Arabiyyet dirler ki mef'ûluñ (8) şanı fā'ilden ve fi'lden mu'aḥḥar olmaḥdur. Taḳdîminde ifāde-i haşr vardır. Ya'nî hemān (9) saña 'ibādet iderüz ve hemān senden 'ināyet taleb iderüz, dimekdür. Pes *ıyyāke na'budu* üzerine (10) taḳdîminden fā'ide muḳarrerdür. Bu haşrdan erbāb-ı taşavvuf şol ma'nâyı aḥz iderler ki: (11) 'İbādetimüz ancak sañadur. Riyā idüp şirk-i ḥafî itmezüz, demek ma'nāsını ḳaşd iderler.

(12) Hest *ıyyāke nesta'in* hem behr-i haşr (4:2930)

İyyāke na'budu gibi bu daḥı haşr içündür.

Haşr kerde (13) isti'ānet-rā vü ḳaşr⁴³⁹ (4:2930)

'İbādeti ve isti'āneti Cenāb-ı Haḳḳ'a haşr eylemiş ve aña maḳşūr ḳılmışdur (14) mef'ûli fā'il üzerine taḳdîm itmekde. Nitekim nazmla daḥı buyururlar.

[HK70b] HİŞM KERDEN-İ PĀDİŞĀH (15) BER-NEDİM⁴⁴⁰

Tu der-in müsta'melî nî 'āmilî

(2) Ya'nî insān için ecrden ve şevābdan bir nesne yokdur. İllā sa'y itdügi vardır. Sa'y itdüginden ziyāde bir nesne virilmez: - İÜ, HK

⁴³⁵ Bizim uğrumuzda cihad edenler var ya, biz onları mutlaka yollarımıza iletceğiz. (Kur'ân-ı Kerim, Ankebut: 69)

(5) Küfrān: Şükrsizlik: - İÜ, HK, KA/ Cebān: Korkak: - İÜ, KA/ MÜSĀ: MÜSĀ 'ALEYHİ'S-SELĀM KA

⁴³⁶ Yüce Allāh'ın Musâ'ya vahyetmesi

⁴³⁷ Yalnız sana ibadet ederiz. (Kur'ân-ı Kerim, Fatiha: 5)

⁴³⁸ Bu "Sadece sana ibadet ederiz" dilde tahsis içindir. O da ikiyüzlülüğü yok etmek içindir.

(9) Pes *ıyyāke na'budu* üzerine taḳdîminden fā'ide muḳarrerdür: - İÜ, HK

⁴³⁹ "Ancak senden yardım dileriz" de tahsis içindir. Yardım dilemeyi hasredip özelleştirmiştir.

(14) nazmla daḥı buyururlar: nazmla buyurur HK, KA

⁴⁴⁰ Bir padişahın nedimine kızması

Z'ân ki maḥmûl-ı menî nî ḥāmili⁴⁴¹ (4:2945)

Sen şefâ' atde (16) kâr-fermâsın ve 'amel taleb idicisin, 'amel idici degülsin.

(17) *Mâ rameyte iz rameyte* geşteyî
H'ışten der-mevc çün keŧ heşteyî⁴⁴² (4:2946)

Nitekim Hakk Ta'âlâ Hâzret-i Peyğamber'e *mâ rameyte iz rameyte* (18) ve *lâkinna'llâhe ramâ*⁴⁴³ ya' nî sen atmaduñ ol toprağı [KA225b] atduğı zamânda, Allâh atdı, diyü (19) buyurđ. Biz dağı senüñle bir mertebe-i vaḥdâniyyete varmışuzdur ki sen her ne 'amel işleseñ [KC110b] (1) ol 'amel senüñ degüldür, benümdür. Huşuşan bu şefâ' atde hem şefâ' at-kunende ve hem 'afv-kunende sensin.

(2) *Li-mâ 'a'llâh* vaḳt bûd ân dem me-râ
*Lâ-yesa' fîhi nebiyyun müctebâ*⁴⁴⁴ (4:2959)

Li-ma' a'llâhi vaḳtun lâ-yese'unî fîhi melekun (3) *muḳarrebun ve lâ-nebiyyun murselun*⁴⁴⁵ maẓmûnınca benüm ol zamân şâhla bir vaḳt-i maḥşûşum var-idi. Cânumı şâha (4) bezl itmek isterdüm. Niçün gelüp şefâ' at ıarıkıyla araya dâğı olup zevküme mâni' oldı, (5) didi.

'Allame'l-esmâ bud Âdem-râ imâm
Lîk nî ender-libâs-ı 'ayn u lâm⁴⁴⁶ (4:2969)

Ve 'alleme âdeme'l-esmâ'e (6) *kullehâ*⁴⁴⁷ ḥükmince Âdem 'aleyhi's-selâmuñ muḳtedâsı ta' lîm-i esmâ idi. Lâkin 'ayn u lâm libâsında olan (7) 'alleme'l-esmâ gibi degül.

⁴⁴¹ Sen bunda yapan değıl yapmaya aracısın. Çünkü taşıyan değıl beni yüklenensin.

(15) Z'ân ki maḥmûl-ı menî nî ḥāmili: - SE

(16) 'amel taleb idicisin, 'amel idici degülsin: KA

⁴⁴² "Attığında atmadın" oldun. Kendini köpük gibi dalgaya bıraktın.

(17) H'ışten der-mevc çün keŧ heşteyî: - SE, KA/ Nitekim Hakk Ta'âlâ Hâzret-i Peyğambere *mâ rameyte iz rameyte ve lâkinna'llâhe ramâ*: - KA

⁴⁴³ Attığın zaman da sen atmadın, fakat Allâh attı. (Kur'ân-ı Kerim, Enfâl: 17)

(18) ya' nî sen atmaduñ ol toprağı atduğı zamânda, Allâh atdı, diyü: - İÜ, HK

⁴⁴⁴ O an benim için "Bir vakitte Allâh ile beraber olurum" anıydı. "Orada seçkin bir peygamberin yeri olmaz."

(2) *Lâ-yesa' fîhi nebiyyun müctebâ*: - SE

⁴⁴⁵ Benim Allâh'la öyle bir vaktim var ki onda bana ne bir mukarreb melek ne de mürsel bir peygamber yetişebilir." (Ankaravî, 2008: 269.)

⁴⁴⁶ "Âdem'e isimleri öğretti", Âdem'in önderiydi. Ancak ayn ve lam/ilim elbisesinde değıldi.

(5) Lîk nî ender-libâs-ı 'ayn u lâm: - SE

⁴⁴⁷ Ve (Allâh), Âdem'e, (Allâh'ın) isimlerinin hepsini (bu isimlerdeki hikmetleri) öğretti. (Kur'ân-ı Kerim, Bakara: 31)

(6) Lâkin 'ayn u lâm libâsında olan 'alleme'l-esmâ gibi degül: - SE

Lik ez-deh vech-i terk-i müzlif est (4:2972)

Lâkin on vechden nezdik-kunendeyi (8) terk eylemekdür. Ba' zı nüshada:

Lik ez-deh vech perde vü mükñif est⁴⁴⁸ (4:2972)]

Vâkı' olmuşdur, (9) örtici ma' nāsına olur.

GUFTEŃ-İ HAẖRET-İ HALİLULLĀH 'ALEYHİ'S-SELĀM M'ER CEBRĀ'İL-RĀ 'ALEYHİ'S-SELĀM [SE295a] (10) ÇÜN PURSİD Kİ ELİKE HĀCETUN HALİLULLĀH 'ALEYHİ'S-SELĀM CEVĀBEŞ DĀD Kİ AMMĀ İLEYKE FELĀ⁴⁴⁹

(11) Ya' nî Cembrā'îl Hâzret-i İbrâhîm'den su'âl eyledi. Şol maḥallindeki mancınıka koyup âteşe (12) atdılar. Cembrā'îl gelüp *elike ḥācetun*, ya' nî senün içün bir ḥācet var mıdur yâ İbrâhîm, didi. (13) Hâzret-i İbrâhîm didi ki: *Ammā ileyke felā*. Ya' nî ḥācetüm var ammā saña degüldür. Pes isti'āneti Hâḫḫ (14) Ta'ālā'ya [İÜ241b] ḥaşr iden ehl-i sülûk ğayrdan meded ummaz. Eger Cembrā'îl ise de. Çün Hâzret-i İbrâhîm (15) Cembrā'îl 'aleyhi's-selāma cevāb virüp ḥācetüm vardır ammā saña degül, demekde ḥācetümi Allāh'dan (16) isterüm demek ḫaşdın eyledi. Hâḫḫ Ta'ālā'dan meded yitişüp: *Yā nāru kūnī berden ve selāmen* (17) 'alā-İbrâhîm⁴⁵⁰ ḫıṭāb-ı müsteṭābı yitişüp âteşi İbrâhîm'e gülzār eyledi.

MUṬĀLEBE KERDEN-İ HAẖRET-İ (18) MÜSĀ 'ALEYHİ'S-SELĀM HAẖRET-İ ULŪHİYYET-RĀ Kİ HALAḲTE HALKAN EHLEKTEHUM⁴⁵¹

Ya' nî Hâzret-i (19) Mūsā [HK70a] didi ki ḫalkı yaratduñ yâ Rab ve bunları helāk eyledüñ. *Femā ḫikmetike fî-zālikin⁴⁵²* demekdür. [KC111a] (1) Ḥikmetüñ ba' zısın nazımla beyān buyururlar:

Der-ḫalā'îḫ rūhhā-yı pāk est

⁴⁴⁸ Söz bir yönden açıklayıcı olsa da ancak on yönden perde ve engelleyicidir.

(9) 'ALEYHİ'S-SELĀM: - 'AM. HK/ M'ER CEBRĀ'İL-RĀ 'ALEYHİ'S-SELĀM:- KA

(10) HALİLULLĀH 'ALEYHİ'S-SELĀM: - HK

⁴⁴⁹ Halîl'in Cembrâil'le konuşması; Cembrâil ona, "Bir ihtiyacın var mı?" diye sorduğunda Halîl, "Ama sana yok" diye cevap verdi (Teymiyye, Mecmû'u'l-Fetâvâ: 8/539)

(11) Cembrā'îl: Cembrā'îl 'aleyhi's-selām KA/ maḥallindeki: maḥaldeki İÜ, KA

(12) ya' nî: - KA/ yâ İbrâhîm: - KA

(13) Hâzret-i İbrâhîm didi ki: *Ammā ileyke felā*. Ya' nî ḥācetüm var: - KA

(14) Ta'ālā'ya ḥaşr iden ehl-i: Ta'ālā Hâzretüñden taleb eyledi ehl-i KA

(15) Allāh'dan: Allāh Ta'ālā'dan

⁴⁵⁰ Ey ateş! İbrahim'e karşı serin ve esenlik ol. (Kur'ân-ı Kerim, Enbiya: 69)

⁴⁵¹ Musâ'nın Halkı yaratıyor ve onları helāk ediyorsun" diye Allāh'a sorması ve cevabın gelmesi

(19) Mūsā: Mūsā 'aleyhi's-selām KA

⁴⁵² Bundaki hikmetiniz nedir?

Halkda pāk (2) rūhlar vardur ki ehl-i imān u i' tiḳāddürler.

Rūḥhā-yı ṭire-i gılṇāk est⁴⁵³ (4:3024)

(3) Rūhlar da vardur ki bulanıḳ balçıḳlıdır, ehl-i küfr ü ḍalālet ervāḥıdır. Pes: *Ferīḳun fī'l-cenneti ve ferīḳun* (4) *fī's-sa'ir*⁴⁵⁴ maẓmūnınca bunların imtiyāzı lāzımdur. Buḡday anbarı başḳa şaman anbarı başḳadur. (5) Cümlesi bir yirde şālih olmaz.

DER-BEYÂN-I ÂN Kİ RŪḤ-I ḤAYVÂNÎ VŪ ‘AQL-I CŪZ’Î VŪ VEHM Ü (6) ḤAYÂL⁴⁵⁵

Yā kelām-ı bendeyî k'ân cuzv-i üst (4:3034)

Ya bir bendenün kelāmın göndere ki ol bende *el-'ulemā'e* (7) *vereṣetu'l-enbiyā'*⁴⁵⁶ feḥvāsınca peygamberün cüz'î ola. [KA226a]

Der-reved der-güş-i ü k'ū vaḥy-cüst⁴⁵⁷ (4:3034)

(8) Ve ol bendenün kelāmı şol kimsenün ḳulaḡına dāḡil olur ki vaḥy ṭaleb idici ola.

(9) Vā'î: Ḥāfız u negāḡ dārende

Bî-ḥicāb-ı māder ü dāye v'ezā

Yā cüi ādem kerde telḳīneş Ḥudā⁴⁵⁸ (4:3041)

(10) *Ve 'alleme Ādeme'l-esmā'e kullehā'*⁴⁵⁹ ḥükmince aña Ḥaḳḳ Ta'ālā telḳīn eylemiş ola.

Ki ne-zādest ez-zinā vü (11) ez-fesād

Ez-berāy-ı def'-i tohmet der-vilād⁴⁶⁰ (4:3043)

Ya'nî Ḥāzret-i 'İsā Ḥaḳḳ Ta'ālā'nuñ ta'lîmi ile nāṭıḳ (12) geldi vücūda. Tā ki zinādan [SE295b] ve fesāddan olmaduḡın ḥaḳḳa bildürüp ḥaḳḳuñ gümānın def' (13) ide. Zîrā Ḥāzret-i Meryem Ḥāzret-i 'İsā 'aleyhi's-selāmı götürüp ḳavmine geldükde zinādan ḥāşıl (14) oldu ḡann idüp didiler:

⁴⁵³ Yaratıklarda temiz ruhlar vardır; topraklı kara ruhlar da vardır.

⁴⁵⁴ Bir grup cennette, bir grup ise cehennemdedir. (Kur'ân-ı Kerim, Şûrâ: 7)

⁴⁵⁵ Açıklama: Hayvanî ruh, cüz'î akıl, vehim ve hayal

⁴⁵⁶ Alimler peygamberlerin varisleridir.

⁴⁵⁷ Veya onun parçası olan bir kulunun sözü, vahiy arayan kişinin kulaḡına girer.

(9) Vā'î: Ḥāfız u negāḡ dārende - İÜ/ Bî-ḥicāb-ı māder ü dāye'v ezā: - SE, KA; İÜ ve HK'de ikinci mısra olarak yazılmıştır.

⁴⁵⁸ Veya Âdem gibi; Allāh anne, dadı ve araç gereç perdesi olmadan ona öğretti.

⁴⁵⁹ Allāh, Adem'e bütün varlıkların isimlerini öğretti. (Kur'ân-ı Kerim, Bakara: 31)

⁴⁶⁰ Doğumda ithamı defetmek için -konuştu-; zinadan ve fesattan doğmamıştır diye.

(11) Ez-berāy-ı def'-i tohmet der-vilād: - SE, KA

(12) vücūda: - KA

*Ḳālū yā Meryemu leḳad ci 'ti şey 'en ferıyyā*⁴⁶¹ -ey bedī' an münkeren-. Didiler (15) iy Meryem ne 'acib şey '-i bedī' vü münker getürdüñ. Ḥazret-i 'İsā 'aleyhi's-selām nuṭḳā gelüp söyledi:

Ḳāle, (16) Ḥazret-i 'İsā didi; *innī 'abdu'llāhi*, taḥḳīḳen ben Allāh'uñ bendesi, maḥlūḳıyım; *ātāniye'l-kitābe*, baña (17) kitāb virdi; *ve ce'alenī nebiyyā*, ve beni nebī eyledi; *ve ce'alenī mubāreken*, ve beni mübārek eyledi; *eyne* (18) *mā kuntu*, her ḳande olursam.

Ḥazret-i 'İsā 'aleyhi's-selām nuṭḳa gelüp:

Ḳāle innī 'abdu'llāhi, (19) *ātāniye'l-kitābe* ve *ce'alenī nebiyyā*. *Ve ce'alenī mubāreken eyne mā kuntu ve evṣānī bi's-ṣalāti ve'z-zekāti* [KC111b] (1) *mā dumtu ḥayyā*.⁴⁶²

Pes bu kelimātla ḳavmine yaḳīn ḥāşıl oldu ki 'İsā fesāddan ba'iddür.

(2) *Uzkuru'llāh* kār-ı her evbāş nīst (4:3071)

Allāh'ı zıkr eyleñ, diyü buyurduğı her evbāşa degüldür, Ḥaḳḳ (3) Ta'ālā'nuñ zıkrine lā'ıḳ olan mü'minler. Nitekim sūre-i Aḥzāb'da buyurur:

Yā eyyuhellezīne āmenuzkuru'llāhe (4) *zikren keşirā*. *Ve sebbihūhu bukreten ve aṣılā*.⁴⁶³

İrci'ī ber-pāy-ı her ḳallāş nīst⁴⁶⁴ (4:3071)

Ya'nī *irci'ī* (5) *ilā-rabbikī*⁴⁶⁵ buyurduğı her ḳallāşuñ ayağına degüldür. Belki ol nefis-i muṭma'inne şāḥibi olan mü'min-i [İÜ242a] (6) kāmiledür. Nitekim sūre-i Fecr'de buyurur:

⁴⁶¹ Onlar şöyle dediler: "Ey Meryem! Çok çirkin bir şey yaptın!" (Kur'ân-ı Kerim, Meryem: 27)

(14) ey bedī' an münkeren: - SE, İÜ, HK, KA/ Didiler: - SE, KA

(15) iy Meryem ne 'acib şey '-i bedī' vü münker getürdüñ: - SE, KA/ Ḥazret-i 'İsā 'aleyhi's-selām nuṭḳā gelüp söyledi: *Ḳāle*: - SE, KA/ bedī' vü: - HK/ 'aleyhi's-selām: 'am. HK/

(16) Ḥazret-i 'İsā didi, *innī 'abdu'llāhi*, taḥḳīḳen ben Allāh'uñ bendesi, maḥlūḳıyım; *ātāniye'l-kitābe*, baña kitāb virdi; *ve ce'alenī nebiyyā*, ve beni nebī eyledi; *ve ce'alenī mubāreken*, ve beni mübārek eyledi; *eyne mā kuntu*, her ḳande olursam: - SE, İÜ, HK, KA

(18) Ḥazret-i 'İsā 'aleyhi's-selām nuṭḳa gelüp: - İÜ, HK

⁴⁶² Bebek şöyle konuştu: "Şüphesiz ben Allāh'ın kuluyum. Bana kitabı (İncil'i) verdi ve beni bir peygamber yaptı." "Nerede olursam olayım beni kutlu ve erdemli kıldı ve bana yaşadığım sürece namazı ve zekâtı emretti." (Kur'ân-ı Kerim, Meryem: 30-31)

(1) 'İsā: 'İsā 'aleyhi's-selām KA

(2) Allāh'ı: Allāh Ta'ālā celle ve celāluhu ve 'amme nevāluhu ve lā-ilāhe gayruhu ḥazretlerini KA/ diyü: - İÜ, HK

⁴⁶³ Ey iman edenler! Allāh'ı çokça zikredin. O'nu sabah akşam tespih edin. (Kur'ân-ı Kerim, Aḥzab: 41)

⁴⁶⁴ "Allāh'ı anın" -emrine uymak- her serserinin işi değildir. "Geri dön" -emrine uymak- her kalleşin ayağına göre değildir.

⁴⁶⁵ Rabbine dön. (Kur'ân-ı Kerim, Fecr: 28)

*Yā eyyetuḥe'n-nefsu'l-muṭma'innetu. İrci'î ilā-rabbiki rāḍiyeten (7) marḍıyyeten. Fedḥulî fî-'ibādî. Vedḥulî cennetî.*⁴⁶⁶

Nağş bendānend der-cevv-i felek
Kār-sāzānend behr-i lî vü lek⁴⁶⁷ (4:3074)

İş düziciler (8) vardur benüm içün ve senüñ içün.

Ki tecāfî āred ez-dāru'l-ğurūr (4:3082)

Et-tecāfî 'an dāri'l-ğurūr (9) ya' nî dünyādan ırağ olmak. [HK71b]

Hem inābet āred ez-dāru's-surūr⁴⁶⁸ (4:3082)

Ve'l-inābetu ilā-dāri's-surūr (10) ya' nî tevbe vü rücu' vü teveccüh eylemekdür āhiret cānibine ki *dāru's-surūr*dur. İbn-i Mes'ūd'dan (11) raḍıya'llāhu 'anhu rivāyetdür ki Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem bu āyet-i kerīmeyi okudı:

Fe-men (12) *yuridi'llāhu en yehdiyehu yeşrah şadrehu li'l-islām ve men yurid en yuḍillehu yec'al şadrehu* (13) *ḍayyiķen ḥaracen*.⁴⁶⁹ Andan şoñra buyurdı:

İzā daḥale'n-nūru'l-ķalb en feteķe lehu venşereķ ve ķile yā Resūla'llāh (14) *hel li-zālike min-'alāmeti ķāle ni'am et-tecāfî 'an dāri'l-ğurūri ve'l-inābetu ilā-dāri's-surūri* (15) *ve'l-isti'dādi li'l-mevti ķable nuzūlihi*.⁴⁷⁰

ḤİKĀYET-İ ĀN PĀDİŞĀH-ZĀDE Kİ PĀDİŞĀH-I ḤAKĪKÎ (16) YA'NĪ VELĀYET BE-VEY RŪY NŪMŪD YEVME YEFİRRU'L-MER'U kıyāmet güninde firār eyler insān (17) **MİN-AḤİHİ** birāderinden **VE UMMİHİ** ve anasından [SE296a] **VE EBİHİ** ve daḥı babasından **VE SĀḤİBETİHİ** ve daḥı (18) zevcesinden **VE BENİHİ**⁴⁷¹ ve daḥı oğullarından. Pes bu āyet-i kerīmenüñ mażmūnı. **NAḲD-İ VAKT-İ (19) Ū ŞUD**

(6) sūre-i Fecr'de: - İÜ, HK

⁴⁶⁶ "Ey Nefs-i Mutmainne (Hakikati yaşamakta tatmine ulaşmış bilinç)! Sen O'ndan razı, O da senden razı olarak Rabbine dön! (İyi) kullarımın arasına gir. Cennetime gir." (Kur'ân-ı Kerim, Fecr: 27-30)

(7) Nağş bendānend der-cevv-i felek: - SE

⁴⁶⁷ Gökyüzünde resim yaparlar. Benim ve senin için iş yaparlar.

⁴⁶⁸ -Gönül- aldanma yurdundan/dünyadan uzaklaşır. Sevinç yurduna/ahirete döner.

(10) vü teveccüh: - İÜ, HK

(11) Resūlu'llāh: resūl-i ekrem HK; resūl KA

⁴⁶⁹ Allāh, her kimi doğruya erdirmek isterse, onun göğsünü İslām'a açar. Kimi de saptırmak isterse, onun da göğsünü göğsü çıkıyormuşçasına daraltır, sıkır. (Kur'ân-ı Kerim, En'am: 125)

⁴⁷⁰ Nur insanın göğsüne girince içerisi genişler. Yâ Resulallāh! Bunun bilinen bir almeti var mıdır? Resulullāh da: Evet, insanın bu gurur diyarı olan dünyadan uzaklaşması, ebediyet diyarı olan āhirete yönelmesi ve ölüm gelmeden nce ölüme hazırlanması, bunun nişanesidir. (Hâkim, El-Müstedrek: 4/311; Beyhakî, Kitābü'l-Esmâ ve's-Sıfât: 120)

⁴⁷¹ Kişinin kardeşinden, annesinden, babasından, eşinden ve çocuklarından kaçacağı gün ... (Kur'ân-ı Kerim, Abese: 34-36)

PÂDİŞÂHÎ İN HÂK-İ TEVDE-İ KÜDEK TAB'ÂN Kİ QAL' A-GİRİ NÂM KUNEND ÂN [KA226b] KÜDEK [KC112a] (1) Kİ ÇİRE ÂYED BER-SER-İ TEVDE BER-ÂYED tevde gilden yâhud toprakdan olan depecikdür, VE LÂF ZENED Kİ (2) QAL' A-İ MERÂST KÜDEKÂN-I DİĞER BER-VEY REŞK BEREND Kİ ET-TURÂBU REBÎ' U'Ş-ŞİBYÂN (3) toprak oğlancıkların bahârıdır, ÂN PÂDİŞÂH-ZÂDE ÇÜN EZ-QAYD-I RENGHÂ ya' nî şüret (4) kaydından, BEREST GUFT MEN HÂKHÂ-YI RENGİN-RÂ HEMÂN HÂK-İ DÛN MÎ-GÜYEM ZER U AṬLAS (5) U EKSÛN NEMÎ-GÜYEM MEN EZ-İN EKSÛN RESTEM ben bu altundan ve kumaşdan kurtuldum (6) ya' nî terk itdüm, YEKSÛN REFTEM cānib-i Hakk'a teveccüh eyledüm, *VE ÂTEYNÂHUL-HUKME ŞABİYYÂ*⁴⁷² sûre-i (7) Meryem'de Hâzret-i Yahyâ 'aleyhi's-selâm hakkındadır. Ya' nî biz Hâzret-i Yahyâ'ya hikmet virdük ve Tevrât'ı (8) fehmi eylemek virdük tufûliyyeti hâlinde. Pes bu şehzâdeye dahî ol hâlet müyesser (9) oldu İRŞÂD-I HÂK-RÂ MÜRÛR-I SÂLHÂ HÂCET NİST DER-QUDRET *QUN FE-YEKÛN*⁴⁷³ KESÎ (10) SUHEN-İ KABİLİYYET NE-GÜYED⁴⁷⁴

Ki zi-şādî h'âst hem fānî şuden
Bes muṭavvaḳ âmed ān cān u beden⁴⁷⁵ (4:3090)

'Acib rûy-i pûşide ve emr-i (11) ġarîbdür bu cān u ten.

İmtisāk: Gereften bākî dāšten

Şāhib-i merah: Ehl-i sürûr

(12) Ledîğ: Mār gezide

Jîğ jîğ: Kıcıır kıcıır

Cān u ser: İy benim cānum ve serüm

Ġurhā: Rencehā

(13) Ez-ğirer: Ez-firîften

⁴⁷² Biz, ona daha çocuk iken hikmet vermiştik. (Kur'ân-ı Kerim, Meryem: 12)

(7) Hâzret-i Yahyâ'ya: Yahyâ 'aleyhi's-selâma haḳîkatde KA

⁴⁷³ (Bir şeyi istediğinde, O'nun buyruğu ol! Demekten ibarettir.) hemen oluverir. (Kur'ân-ı Kerim, Yâsîn: 82)

⁴⁷⁴ Gerçek padişahlığın kendisine yöneldiği şehzadenin hikâyesi; "O gün insan kardeşinden annesinden ve babasından kaçır" -Âyeti- onun hâli oldu. Bu dünyanın padişahlığı çocuk tabiatlıların toprak yığınıdır. Galip gelen çocuk toprak yığınının üzerine çıkar ve "Kale benimdir" der. Diğer çocuklar onu kıskanırlar. Çünkü toprak çocukların baharıdır. O şehzade renklerin bağından kurtulunca dedi: "ben bu renkli topraklara aşağılık toprak diyorum. Altın, atlas ve siyah ipek demiyorum. Ben bu siyah ipektan kurtuldum, kenara çekildim." "Çocukken ona hikmet verdik"; Hakk'ın irşadı için yılların geçmesine gerek yoktur; "Ol, olur" kudretine hiç kimse kabiliyetten söz edemez.

(10) Ki zi-şādî h'âst hem fānî şuden: - KC

⁴⁷⁵ Sevinçten de yok olacaktı. Bu canı ve bedeni çok boyun bağıyla bağlandı.

(11) İmtisāk: Gereften bākî dāšten Şāhib-i merah: Ehl-i sürûr: - İÜ

(12) Ledîğ: Mār gezide: - İÜ/ Jîğ jîğ: Kıcıır kıcıır: - İÜ, HK/ Cān u ser: İy benim cānum ve serüm: - İÜ/

Ġurhā: Rencehā: - İÜ/ Ġurhā: - KA

(13) Ez-ğirer: Ez-firîften: - İÜ, HK

‘ARŪS ĀVERDEN-İ PĀDİŞĀH⁴⁷⁶

Behr-i ĩn fermūd ān šāh-ı nebĭh (4:3115)

Bundan (14) ötürĭ buyurdı ol šāh-ı bĭdār

Muštāfā ki *el-veled sırru ebih*⁴⁷⁷ (4:3115)

Ya‘ nĭ oğul babanuñ (15) sırrıdur, diyü buyurdı.

[İÜ242b] Kālĭh: Tereş revĭ

İHTİYĀR KERDEN-İ PĀDİŞĀH DUĞTER-İ DERVİŞ⁴⁷⁸ [HK72a]

(16) Māder-i şehzāde guft ez-naķş-ı ‘aķl
Şarţ-ı kufviyyet buved ez-‘aķl u naķl⁴⁷⁹ (4:3128)

Nitekim Hāzret-i (17) Resūlu'llāh ‘aleyhi ve sellem buyurdı:

*Hunne nāķışātĭ'l-‘aķli ve'd-dĭni.*⁴⁸⁰ Ya‘ nĭ (18) ‘avratlaruñ ‘aķılları ve dĭnleri
nāķışdur.

Guft rev her ki ġam-ı dĭn ber-guzĭd
Bāķĭ-yi ġamhā (19) Hūdā ez-vey burĭd⁴⁸¹ (4:3136)

Hādĭş-i nebevĭ hŭkmince Hāķķ Ta‘ālā sā’ir ġamları andan kaţ‘ ıder. Nitekim
buyurur:

[KC112b] (1) *Men ce‘ale'l-humŭme hemmen vāĥiden kefāhu'llāhu sā’ira
humŭmihi.*⁴⁸²

Āĥiret kıttār-ı uştur dān be-mulk
(2) Der-teb‘ e dŭnyāş hem çŭn peşm ũ puşķ⁴⁸³ (4:3141)

Nitekim Hāzret-i Resūlu'llāh [SE296b] ‘am. buyurdı:

⁴⁷⁶ Padişahın evlendirmesi

⁴⁷⁷ O haberdar padişah Mustafa bunun için buyurdu: "Çocuk babasının sırrıdır." (Hadis için: Elbânî, Silsiletü'l-Za'ife: 48; Molla 'Alî Kârî, Esrârü'l-Merfû'a: 362)

⁴⁷⁸ Padişahın, zahit bir yoksulun kızını seçmesi

⁴⁷⁹ Şehzadenin annesi aklının eksikliğinden dedi: "Akılda ve nakilde/bilgide denklik şartı vardır."

(16) Şarţ-ı kufviyyet buved ez-‘aķl u naķl: - SE, KA

(17) Hāzret-i Resūlu'llāh ‘aleyhi ve sellem buyurdı: buyurur ‘aleyhi's-selām İÜ, HK; Resŭl-i ekrem ‘aleyhi efdalu's-şalāt buyurur KA

⁴⁸⁰ Onlar/Kadınlar akıl ve din yönünden eksiktirler. (Müslim, Sahîh: 79; Heysemî, Mecma'u'z-Zevâ'id: 3/121)

⁴⁸¹ -Padişah- dedi: "Git, Allāh dĭn gamını seçenden ũzŭntŭlerin geri kalanını uzaklaştıır."

⁴⁸² Allāh, tŭm dertleri tek bir dertte birleştiren kişinin diğeri (āhiret) dertlerine kâfidir" (Ebŭ Nuaym el-İsfahânî, Hilyetü'l-Evliyâ: 2/105)

⁴⁸³ Ahiret, mŭlk olarak deve katarıdır. Dŭnya onun ardında yŭn ve gŭbre gibidir.

(2) ‘am. buyurdı: şalla'llāhu ‘aleyhi ve sellem buyurdı SE; ‘aleyhi's-selām buyurur KA/ Hāzret-i Resūlu'llāh ‘am. buyurdı: buyurdı ‘aleyhi's-şalāt ves-selām İÜ, HK

*Men kânet (3) niyyetuhu'l-âhirete ceme'a Allâhu şemlehu ve ce'ale ğinâ'ehu fî-kalbihi ve etethu'd-dunyâ ve hiye râġimetun ve men kânet (4) niyyetuhu'd-dunyâ farraġa'llâhu emrehû ve ce'ale faġrehu beyne 'ayneyhi ve lem ye'tihi mine'd-dunyâ illâ mâ keteba'llâhu (5) lehu.*⁴⁸⁴

Müstehif: H'âr

DER-BEYÂN-I ÂN KÎ ŞEHZÂDE-İ ÂDEMÎ BEÇÇE EST HÂLİFE-ZÂDE-İ HÂZRET-İ (6) HUDÂST PEDEREŞ HÂZRET-İ ÂDEM-İ ŞAFÎ HÂLİFE-İ HÂZRET-İ HÂK MESCÛD-I MELÂ'İKE EST (7) 'ALEYHİ'S-SELÂM VE ÂN KEMPİR-İ KÂBİLÎ DUNYÂST KÎ ÂDEMÎ BEÇÇE-RÂ EZ-PEDER BURİD BE-SİHR Ü ENBİYÂ (8) VÜ EVLİYÂ 'ALEYHİ'S-SELÂM ÂN TABİB TEDÂRİK KUNENDEEND⁴⁸⁵ [KA227a]

Çün der-efkendet derîn (9) âlûde rûz (4:3190)

Çün bıraktı seni bu mülevves nehre.

(10) Dem-be-dem ber-h'ân u mî-dem *kul e'uz*⁴⁸⁶ (4:3190)

Dem-be-dem *kul e'uz* süresin oku ve üfür. İşaretdür ol kıssaya ki kavm-i Yehûd'dan (11) birisi Hâzret-i Resûlu'llâh'a sihr eyleyüp on bir düğüm bağlayup bir kuyuya bıraktı. Hâzret-i (12) Resûlu'llâh haste oldu. Mu'avvezeteyn ol vakt nâzil oldu ve Hâzret-i Cebrâ' il maĥall-i sihri (13) haber virdi. Pes Hâzret-i Resûlu'llâh Hâzret-i 'Alî'yi gönderdi. Ol sihri getürdi. Mu'avvezeteyni (14) anuñ üzerine okıyup üfürdi. Her âyeti okıduġça bir düğüm çözüldi. Tâ Hâzret-i Resûlu'llâh (15) 'am. şıĥĥat buldı.

Tâ rehî z'in cādüyî vü z'in ħalak (4:3191)

Tâ ħurtılasın bu cāzûlık (16) ve bu iztirâbdan.

⁴⁸⁴ Kimin maksadı âhireti (hayatını) kazanmak ise Allâh onun işlerini toplar ve dünyada zenginliğini onun kalbine verir bu yüzden istemese de/umusamasa da zenginlik gelir onu bulur. Kimin de maksadı dünya (hayatını elde etmek) ise Allâh onun işlerini dağıtır ve fakirliği o kişinin gözlerinin arasına koyar (yani kişi kendisini hep fakir görür). Ve Allâh dünyada ona önceden belirlediği (yazdığı) dışında hiçbir şey vermez" (Ahmed b. Hanbel, el-Müsned: 1/183)

(5) Müstehif: H'âr: - İÜ

⁴⁸⁵ Açıklama: Şehzade insanoğludur, Allâh'ın halifesinin evladıdır; Babası, meleklerin secde ettiği seçkin Âdem'dir; insanoğlunu büyüyle babasından ayırn o Kâbilli kocakarı, dünyadır ve peygamberlerle veliler, çare bulan o tabiptir.

⁴⁸⁶ Seni bu bulanık ırmağa attığında "Kul e'uzu"yü her an oku ve üfle.

(11) Resûlu'llâh'a: Resûlu'llâh şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem hâzretlerine KA

(12) Cebrâ' il: Cebrâ' il 'aleyhi's-selâm KA

(13) Resûlu'llâh: resûl 'alâ-kerremullâhi vechihi KA

(14) okıyup üfürdi: okıdı KA

(15) 'am.: şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem SE, İÜ; şal 'am. HK; 'aleyhi's-selâm KA

İsti' ānet ḥ'āh ez-Rabbu'l-felaḵ⁴⁸⁷ (4:3191)

Zulmet-i 'ademi yarup cemī' -i mevcūdātı (17) vücuda getüren Allāh'dan isti' ānet taleb eyle.

Z'ān nebī dunyā tu-rā seḥḥāre ḥ'ānd
K'ū be-efsūn (18) ḥalḵ-rā der-çeh nişānd⁴⁸⁸ (4:3192)

Nitekim buyurur şalla'llāhu 'am.:

*İnne'd-dunyā seḥḥāre mekkāre.*⁴⁸⁹

Der-derūn-ı (19) sīne *neffāṣāt*-ı üst (4:3194)

Derūn-ı sīnede anun nefḥ idicileri vardır. [KC113a]

(1) 'Uḵdehā-yı siḥr-rā işbāt-ı üst⁴⁹⁰ (4:3194)

Sihr dökmelerini turgurması vardır anuñ. Pes (2) Rabbu'l-Felaḵ'dan isti' ānet taleb eyleyüp dā'im dünyānuñ sihrinden isti' āze itmek gerekdür.

(3) Hīn taleb kun ḥoş-demī 'uḵde-güşā [HK72b]
Rāz-dān-ı *yef' alu'llāh mā yeşā*⁴⁹¹ (4:3197)

Allāh Ta'ālā istediğini (4) işler diyü buyurduğunuñ [SE297a] rāzın bilici ola. Ya' nī 'ālim-i esrār-ı ilāhī ola.

[İÜ243a]

Tā *nefaḥtu fihi* (5) *min-rūḥi* tu-rā (4:3202)

Tā ki Ḥaḵḵ Ta'ālā'nuñ nefḥi seni iḥyā eyleye, Ḥazret-i Ādem 'aleyhi's-selāmı iḥyā (6) eylediği gibi.

Vā-rehāned z'in u güyed berter ā⁴⁹² (4:3202)

Ve gerü kırtara seni bu dünyānuñ sihrinden (7) ve saña diye ki teraḵḵi eyle yukarırak gel diye. Süre-i Şād'ıñ āḥirinde buyurur:

⁴⁸⁷ Böylece büyücüden ve bu huzursuzluktan kurtulursun; sabahın Rabbinden sığınma iste.

⁴⁸⁸ Peygamber, halkı büyüyle kuyuya düşürdüğü için ona büyücü dedi.

(17) K'ū be-efsūn ḥalḵ-rā der-çeh nişānd: - SE

(18) şalla'llāhu 'am: 'aleyhi's-selām İÜ, HK, KA

⁴⁸⁹ Dünya büyücü ve hilekar bir kadındır.

⁴⁹⁰ Gönlün içindeki büyücü kadınlar, odur; büyü düğümlerini sabitleştiren odur.

⁴⁹¹ Haydi! Düğüm çözen, "Allāh dilediğini yapar" sırrını bilen güzel nefesliyi ara. (Âyet için: Kur'ân-ı Kerîm, İbrâhîm: 27)

⁴⁹² Böylece "Ona ruhumdan üfledim," seni bundan kurtarır ve "Daha yukarı gel" der.

(7) süre-i Şād'ıñ āḥirinde buyurur: *İz kâle rabbuke li'l-melā'iketi inni ḥālikun beşeren min-ṭîn. Fe-izā sevveytuhu ve nefaḥtu fihi min-rūḥi fe-ka'ū lehu sācidîn. İz kâle rabbuke li'l-melā'iketi, zıkr eyle yā Muhammed şol zamānı ki senüñ Rabbüñ celle zıkruhu didi melā'ikeye; inni ḥālikun beşeren min-ṭîn, taḥḵiḵen ben ḥalḵ idiciyüm bir beşeri ki Ḥazret-i Ādem'dür balçıḵdan; fe-izā sevveytuhu, -' uddilet ḥilḵatuhu-*

İz kâle (8) *rabbuke li'l-melâ 'iketi innî hâliḳun beşeren min-ṭîn. Fe-izâ sevveytuhu ve nefaḥtu fîhi min-rûḥî* (9) *fe-ka'û lehu sâcidîn*.⁴⁹³

İz kâle rabbuke li'l-melâ 'iketi, zıkr eyle yâ Muhammed şol zamânı ki senûñ (10) Rabbûñ celle zıkruhu didi melâ'ıkeye; *innî hâliḳun beşeren min-ṭîn*, taḥḳıken ben ḥalḳ idiciyüm (11) bir beşeri ki Ḥazret-i Ādem'dür balçıkdan; *fe-izâ sevveytuhu*, -'uddilet ḥılḳatuhu- pes şol vaḳt (12) ben anuñ ḥılḳatını ta'dıl ü tesvîh kılam; *ve nefaḥtu fîhi min-rûḥî*, -ve aḥyeytu (13) bi-nefeḥi'r-rûhi fîhi ve izâfetu ilâ-nefsihi li-şerefîhi ve ṭahâretihi- ve daḥı nefḥ itmeklige çün Ādem'i (14) iḥyâ eyleyem; *fe-ka'û lehu*, -feḥarrû lehu- pes siz düşüñ Ādem için; *sâcidîn*, secde (15) idici olduḡuñuz ḥâlde -tekremetu tebcilen lehu- aña tekrîm ü ta'zîm yöninden.

Tâ resî (16) ender-nufûs-i *zuvvicet* (4:3205)

Nitekim sûre-i Tekvîr'de buyurur:

Ve izâ'n-nufûsu zuvvicet.⁴⁹⁴ (17) Ve daḥı şol vaḳtde ki nefsler cesedlerine [KA227b] çift olına yâḥud 'amelleriyle ve yâḥud nüfûs-ı (18) mu'minîn ḥurîlerle ve nüfûs-ı kâfirîn şeyâṭîn ile veyâ şâlihûñ nefsi şâlihlerle ve ṭâlihûñ (19) nefsi ṭâlihlerle çift olalar.

Ma'nâ-yı Mısrâ': Tâ yetişesin nüfûs-ı mü'minîn ḥurîlerle tezevvüc [KC113b] (1) olındukları maḳâm-ı a'lâya ki cennetu'l-me'vâdur.

K'ey şeh-i meşḥûr inek maḥrecet⁴⁹⁵ (4:3205)

İy siḥre mübtelâ (2) olmuş şâh! İşte senûñ çıkup ihlâş olacak ṭarîḳûñ budur.

Ne bi-guftest ân sirâc-ı (3) ümmetân
İn cihân u ân cihân-râ *darretân*⁴⁹⁶ (4:3208)

Nitekim buyurdu 'aleyhi's-selâm: *Ed-dunyâ ve'l-âḥiretu* (4) *darretân*.⁴⁹⁷

Çünkü bî-în şurb kem dâri sükûn

pes şol vaḳt ben anuñ ḥılḳatını ta'dıl ü tesvîh kılam; *ve nefaḥtu fîhi min-rûḥî*, -ve aḥyeytu bi-nefeḥe'r-rûhi fîhi ve izâfetu ilâ-nefsihi li-şerefîhi ve ṭahâretihi- ve daḥı nefḥ itmeklige çün âdemi iḥyâ eyleyem; *fe-ka'û lehu*, -faḥarrû lehu- pes siz düşüñ âdem için; *sâcidîn*, secde idici olduḡuñuz ḥâlde -tekremetu tebcilen lehu- aña tekrîm ü ta'zîm yöninden: - İÜ, HK

⁴⁹³ Hani, Rabbin meleklerle şöyle demişti: "Muhakkak ben çamurdan bir insan yaratacağım. Onu şekillendirip içine ruhumdan üflediğim zaman onun için saygı ile eğilin." (Kur'ân-ı Kerim, Sâd: 71-72; Hicr: 28-29)

(9) *İz kâle rabbuke li'l-melâ 'iketi*: - KA

(10) *celle zıkruhu*: - SE

⁴⁹⁴ Ruhlar (bedenlerle) eşleştirildiği zaman. (Kur'ân-ı Kerim, Tekvîr: 7)

⁴⁹⁵ Böylece eleştirilen kişilere erişirsin. Ey büyülenmiş padişah! İşte çıkış yerin.

(2) Ne bi-guftest ân sirâc-ı ümmetân: - SE

⁴⁹⁶ Ümmetlerin o kandili, bu ve o dünyaya "iki kuma" dememiş miydi?

⁴⁹⁷ Dünyâ ve âhiret ortak iki zevce gibidiler. (Olgun, 1972: 427)

Çün zi-ebrârî cudâ ve'z-yeşrebûn⁴⁹⁸ (4:3213)

Nice ebrârdan (5) cüdâ olabilürsin ve anlaruñ şerbetinden nice ba'îd olursın. Nitekim sûre-i İnsân'da buyurdu: (6)

*İnne'l-ebrâre yeşrebûne min-ke 'sin kâne mizâcuḥā kāfūrā.*⁴⁹⁹

İnne'l-ebrâre, taḥkîken (7) nikû-kārân ya'nî mü'minler ve iyü 'amellüler; *yeşrebûne*, içerler cennetde; *min-ke 'sin*, bir kâsedan (8) ḥamr-ı behiştî nûş ideler ki; *kâne mizâcuḥā*, ol ḥamrûñ memzûcen bihi ola; *kāfūrā*, kāfûr (9) ola ya'nî cennetüñ kāfûrından ol ḥamra qarışmış ola şovuk ve hoş-büy olmak için (10) ba'zılar cennetde bir 'aynuñ ismidür, beyâz ve hoş-büy olduğu için kāfûr tesmiye (11) olındı, dimişler.

Ḥufte mî-bîned 'aṭeşhâ-yı şedîd
Âb aḳreb minḥu min-ḥabli'l-verîd⁵⁰⁰ (4:3240)

(12) Sûre-i Qaf'da buyurur:

*Ve naḥnu aḳrebu ileyhi min-ḥabli'l-verîd.*⁵⁰¹ Ya'nî biz aña yakınuz cân (13) tamarından.

Ehl-i kûl: [SE297b] Mükellef

DER-BEYÂN-I ÂN KÎ MECMÛ'-I 'ÂLEM ŞÛRET-İ 'AḲL-I KÛLLEST⁵⁰²

Pes kıyâmet naḳd-i ḥâl-i tu buved
Piş-i tu çarḥ (14) u zemîn mübdel şeved⁵⁰³ (4:3261)

*Yevme tubeddelu'l-arḍu gayre'l-arḍi.*⁵⁰⁴ Ya'nî kıyâmet güninde zemîn (15) mübeddel ola bir gayrı zemîne.

Ma'nâ-yı Beyt: 'Aḳl-ı küll ile şulḥ eyle 'âşî olmağı terk eyle. (16) Tâ ki saña âb u gil [HK73a] zer-i ḥâlîş görine ve zemîn âsmân tebdil olup kıyâmet senüñ naḳd-i (17) ḥâlûñ ola.

⁴⁹⁸ Bu içiş olmadan sakinleşmezken, "İyiler"den ve "İçerler"den nasıl ayrı olursun?

(6) *İnne'l-ebrâre yeşrebûne min-ke 'sin kâne mizâcuḥā kāfūrā.*: - İÜ, HK, KA

⁴⁹⁹ İyiler ise, katkısı kāfur olan içecekler dolu bir kadehten içerler. (Kur'ân-ı Kerim, İnsân: 5)

(9) olmak için: - KA

(10) ba'zılar cennetde bir 'aynuñ ismidür. Beyâz ve hoş-büy: - KA

(11) Ḥufte mî-bîned 'aṭeşhâ-yı şedîd: - SE

⁵⁰⁰ Uyumuş kişi şiddetli susuzluklargörür, su ise ona şah damarından daha yakındır.

⁵⁰¹ Çünkü biz, ona şah damarından daha yakınız. (Kur'ân-ı Kerim, Kaf: 16)

⁵⁰² Açıklama: Âlemin tamamı, Akl-ı Küll'ün suretidir.

(13) Ehl-i kavîl: Mükellef: - İÜ, KA/ Pes kıyâmet naḳd-i ḥâl-i tu buved: - SE, İÜ, HK, KA

⁵⁰³ O zaman içinde bulunduğun an kıyamet olur; önünde gökyüzü ve yeryüzü dönüşür.

⁵⁰⁴ O gün yer, başka bir yere dönüştürülür. (Kur'ân-ı Kerim, İbrahîm: 48)

KİŞŞA-İ FERZENDÂN-I ‘UZEYR ‘ALEYHI’S-SELÂM Kİ EZ-PEDER AHVÂL-İ PEDER PURSİDEND⁵⁰⁵

(18) Lā-cerem ez-küfr u imān berterest⁵⁰⁶ (4:3279)

Şek yokdur ki ‘āşıkân-ı Hudā küfrden ve imāndan (19) yücerekdür. Nitekim Hazret-i Resûlu'llāh ‘am. buyurur:

*Ed-dunyā ḥarāmūn ‘alā-ehli'l-āḥire ve'l-āḥiretu [KC114a] (1) ḥarāmūn ‘alā-ehli'd-dunyā ve humā ḥarāmāni [İÜ243b] ‘alā-ehli'llāhi ta‘ālā.*⁵⁰⁷

Pes ‘āşıkân-ı Hudā ki ehlu'llāh (2) anlardur, anlaruñ mertebeleri ehl-i küfr ü ehl-i imāndan yücedür. Beyt:

(3) İllet-i ‘āşık zi-‘illethā cudāst
İşk uşurlāb-ı esrār-ı Hudāst⁵⁰⁸ (1:110)

Ṭimm u rim: Deryā vü seyl ya‘ nī ḳalīl ü keşir

DER-TEFSİR-İ İN ḤADİŞ-İ (4) ŞERİF Kİ İNNİ LE-ESTAĞFİRULLÂHE Fİ-KULLİ YEVMİN SEB‘İNE MERRETİN⁵⁰⁹

Ba‘zı rivâyetde böyle vâkı‘ olmuş: (5)

*İnnehu le-yuğānu ‘alā-ḳalbi ve inni le-estağfiru'llāhe fî-kulli yevmi mi'ete merretin.*⁵¹⁰

İnnehu, şân budur ki; *le-yuğānu* (6) ‘*alā-ḳalbi*, yuğānu fî l-i muḳāri‘-i meḥûldür, ḡayn perde-i raḳîke dirler. Ya‘ nī benüm ḳalbüm üzerine (7) perde vâkı‘ olur. *Ve inni le-estağfiru'llāhe*, ve taḥḳîken ben Allāh'dan mağfiret taleb iderüm. *Fî-kulli yevmi* (8) *mi'eten merre*, her gün yüz kerre, eger su‘āl itseler ki Hazret-i Resûlu'llāh ‘am. ne şey‘den

⁵⁰⁵ Hikâye: Üzeyir'in çocukları babalarına babalarının hâlini soruyorlardı

⁵⁰⁶ Şüphesiz küfür ve imandan daha üstündür.

(18) Resûlu'llāh ‘am.: Resûl ‘aleyhi's-selâm KA/Hazret-i Resûlu'llāh ‘am. buyurur: buyurur ‘aleyhi's-selâm İÜ, HK

⁵⁰⁷ Ahiret ehline dünyâ haramdır. Dünya ehline ahiret haramdır. Allāh ehline ise her ikisi de haramdır. (Elbânî, Silsiletü'l-Za'ife: 32; İbn Hacer el-Askalânî, Es'ile ve Ecvibe: 59)

(2) Beyt: - KA

⁵⁰⁸ Âşıklık hastalığı hastalıklardan ayrıdır. Aşk Allāh'ın sırlarının usturlabıdır.

(3) Ṭimm u rim: deryā vü seyl ya‘ nī ḳalīl ü keşir: - İÜ/ Ṭamm u remm: - KA

⁵⁰⁹ "Ben, Allāh'tan her gün yetmiş kere af dilerim" hadisinin yorumu

(4) **İNNİ LE-ESTAĞFİRULLÂHE Fİ-KULLİ YEVMİN SEB‘İNE MERRETİN** Ba‘zı rivâyetde böyle vâkı‘ olmuş: *İnnehu le-yuğānu ‘alā-ḳalbi ve inni le-estağfiru'llāhe fî-kulli yevmi mi'ete merretin.* *İnnehu*, şân budur ki; *le-yuğānu* ‘*alā-ḳalbi*, yuğānu fî l-i muḳāri‘-i meḥûldür, ḡayn perde-i raḳîke dirler. Ya‘ nī benüm ḳalbüm üzerine perde vâkı‘ olur: - KA

⁵¹⁰ Benim de kalbime gaflet/perde çöküyor. Ben de Allāh'a günde yüz defa istigfar ediyorum. (Müslim, Sahih: 2702; Teymiyye, Mecmû'u'l-Fetâvâ: 17/523)

(8) ‘am.: şalla'llāhu ‘aleyhi ve sellem SE, KA/ Resûlu'llāh ‘am. Resûl-i ekrem şalla'llāhu ‘aleyhi ve sellem İÜ, HK

istiğfār (9) ider. Anlar hōd mağfūrdur dinilse cevāb bu vechledür ki istiğfār hadd-i zātında ‘ibādetdür. (10) Pes ‘ibādet kaşd itmiş olur. Yāhūd istiğfār ta‘līm-i ümmet için ola, yāhūd ümmetün muşālîhine (11) iştiğālden yā muḥārebe-i küffārdan yā Ḥaḳ qorqısından ola [KA228a] yā bu sözi tevāzu‘ için (12) söylemiş olalar. Bu mezkūr anuñ cümlesi anuñ derece-i ‘āliyyesinden nüzūldur. Kendü şānına (13) nisbet ve kurb-ı li-ma‘a’llāhdan meşğūl idicidür. Zīrā Ḥazret-i Sulṭān-ı Kevneyn vaqt-i li-ma‘a’llāhda (14) cemī‘-i māsivādan biri olup kurb-ı ḥaş bulurlardı. Pes ol vaqt [SE298a] li-ma‘a’llāhdan ḡayrısın (15) günāh ‘add idüp buyurmuş ola, egerçe umūr-ı mezkūre a‘zam-ı ‘ibādetdendür. Ammā kendü şānlarına (16) nisbet tenezzūldür, istiğfār anuñçün ola. Zīrā ḥasenātu'l-ebrār seyyi'ātu'l-muḥarrebīndür ve ba‘zılar (17) dimişler ki gāhī ol ḥazrete maḥabbet-i kāmīle-i Rabbānīden bir mestlik ḥāşıl olurdu, kendüliginden (18) fānī vü fāriğ olurdu. ‘Ālem-i şāḥva geldükde istiğfār iderdi ve ba‘zı ‘ulemā bu ḥadīs-i (19) şerīfūñ te’vīl ü tefsīrinden imtinā‘ itdiler, ḥaber virmediler, ḥaṭāsından qorqup [KC114b] (1) edeb gözetdiler. Ammā Ḥazret-i Mevlānā ḡuddise sırruhu buyururlar ki Ḥazret-i Peyğamber’ün [HK73b] istiğfārı ḥalka (2) söylemekden idi. Zīrā anlaruñ imāna gelmekden imtinā‘ın görüp ve kelimāt-ı ḥikmet-āmīzlerin idrākte (3) kuşūrların görüp istiğfār iderdi. Galebe-i ‘ışk-ı ilāhīden tūramayup yine söylerdi. (4) Pes ben daḥı müstemi‘uñ ‘adem-i idrākinde söz söylemegi terk idüp istiğfār iderüm. Yine galebe-i (5) ‘ışk beni kendü ḥālūme kıomaz, tūrmayup yine söylerüm, diyü buyururlar.

Ḥikmet-i izḥār-ı tārīḥ-i dırāz [İÜ244a]

(6) Mestiyi endāht ber-dānā-yı rāz⁵¹¹ (4:3301)

Tārīḥ-i dırāzuñ izḥārınuñ ḥikmeti dānā-yı rāz olanuñ üzerine (7) bir mestlik bıraḳdı, söylemeyince olamaz. Tārīḥ-i dırāzdan murād aḥvāl-i ‘ālemdür. Ḥaşre dek belki (8) ḥaşrden şoñra olacaḳ aḥvālūñ daḥı beyānıdır. Dānā-yı rāzdan murād Ḥazret-i Peyğamber şalla’llāhu (9) ‘aleyhi ve sellemdür ki irşād u naşīḥatden istiğfār itmiş iken yine ol ḥikmetün mestliginden (10) bī-iḥtiyār olup irşād u naşīḥate şurū‘ eyleyüp da‘vetde iḳdām u ihtimām iderlerdi. (11) Beyt:

[mef‘ūlü/mefā‘ilü/mefā‘ilü/fe‘ūlün]

Ger ‘ışk ne-būdī vü ḡam-ı ‘ışk ne-būdī

(9) Anlar hōd mağfūrdur dinilse cevāb bu vechledür ki istiğfār: - KA

(1) ḡuddise sırruhu: - KA

⁵¹¹ Uzun tarihi açığa çıkarma hikmeti, sır bilen kişiye sarhoşluk verir.

(9) şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellemdür: ‘aleyhi’ş-şalāt vesselāmdur KA

Çendîn suhen-i nağz ki guftî ki şenûdî⁵¹²

Râz-ı pinhân (12) bâ-çenîn tabl u ‘alem (4:3302)

Râz-ı dîn pinhân kaldı bu kadar tabl u ‘alem ile ki bu kadar enbiyâ vü (13) evliyâ her birisi gelüp çağıra çağıra söyleyüp Hâk budur bâtıl budur diyüp fehm (14) itdüremediler halka.

Âb-ı cüşân geşte ez-*ceffe'l-kalem*⁵¹³ (4:3302)

Zirâ şu *ceffe'l-kalem*den cüş u hurûş (15) itmişdür. Ya‘nî eger âb-ı imân u hidâyet ve eger âb-ı küfr ü dâlâlet [SE298b] *ceffe'l-kalem*dendür ki rûz-ı (16) ezelde taqdîr olmuşdur ve kalem yazmışdur ve kalem kurumuşdur. Zirâ *ceffe'l-kalem* kalem kurudu, (17) dimekdür. Ya‘nî yazılacak yazıldı ve kalem kurudu. Şimden gerü bozılmak ihtimâli yokdur, demek (18) olur. [KA228b] Pes bir kimseyi ki rûz-ı ezelde kalem şakî yazmış ola yâ ehl-i küfr ü dâlâlet yazmış (19) ola aña esrâr-ı dîni fehm itdürmek nice kâbil olur.

Duvâr: Bi-zammi'd-dâl gerdeş ma‘nâsınadur.

[KC115a] (1) DER-BEYÂN-I ÂN Kİ ‘AQL-I CÜZ‘ İ TÂBE-GÜR⁵¹⁴

Vahş: Bir şehr ismidür. Hâzretüñ murâdî ‘âlem-i ilâhîdür.

İstibdâd: İstiqlâldür.

Bendeğî-i ü (2) bih ez-sultâniyest
Ki *ene hayrun* dem-i şeytâniyest⁵¹⁵ (4:3341)

Zirâ şeytân, *Ene hayrun minhu, hâlahtenî min-nârin ve hâlahtehu min-şîn*,⁵¹⁶ didi.

Guft ân ki (3) hest hürşîd-i reh ü
Harf-i tûbâ her ki *zellet nefsu*⁵¹⁷ (4:3343)

Ya‘nî *tûbâ li-men zellet* (4) *nefsu*⁵¹⁸ sa‘âdet şol kimseye ki anuñ nefsi zelîl ola diyü buyurduğı söz.

⁵¹² Eger aşk olmasaydı ve aşkın gamı olmasaydı, bu güzel, latîf sözleri nasıl söyler ve dinlerdin.

⁵¹³ Gizli sır, böyle davul ve bayrakla "-Yazılan yazıldı- kalem kurudu"dan coşan ırmak olmuştur.

(19) Duvâr: Bi-zammi'd-dâl gerdeş ma‘nâsınadur: - İÜ, KA

⁵¹⁴ Açıklama: Akl-ı Cüz'î/ Parça akıl mezara kadar

(1) Vahş: Bir şehr ismidür. Hâzretüñ murâdî ‘âlem-i ilâhîdür İstibdâd: İstiqlâldür: - İÜ, KA/ Bendeğî-i ü be ez-sultâniyest: - SE

(2) Zirâ şeytân HK: - KC

⁵¹⁵ Ona kulluk, sultanlıktan daha iyidir; "Ben daha hayırlıyım", şeytanın sözüdür.

⁵¹⁶ İblis, "Ben ondan daha hayırlıyım. Beni ateşten yarattın, onu ise çamurdan yarattın" dedi. (Kur'ân-ı Kerim, Sad: 76)

(3) Guft ân ki hest hürşîd-i reh ü: - SE

⁵¹⁷ Yolun güneşi olan -Peygamber-, "Nefsini alçaltana ne mutlu!" sözünü söyledi.

Mażca^ç : (5) Ƙarār-gāh

BEYĀN-I YĀ EYYUHĀLLEZĪNE ĀMENŪ LĀ-TUƘADDĪMŪ BEYNE YEDEY'İLLĀHİ VE RESŪLİHİ⁵¹⁹

Süre-i Hucûrât'ıñ (6) evvelindedür. *Lā-tuƘaddimu*ñ mef' ūli maħzūfdur. Ya' nī *lā-tuƘaddimu emren* [HK74a] dimek olur. Ma' nā (7) budur ki: Bir şey'üñ üzerine ħükm-i cezm eylemek, şabr eylemek tā Allāh Ta'ālā ve Allāh'ıñ resūli (8) ħükm eylesün andan şoñra size izn virilsün, tā ki siz daħı vaħy-i menzil mücebince 'āmil (9) olasız, dimekdür. Ĥazret-i Mevlānā'nıñ murādı budur ki: Nice ki Allāh'a ve Resūl'e inķıyād lāzım ise (10) mürşide daħı inķıyād lāzımdur, diyü buyururlar.

Ān çenīn fermūd ān şāh-ı rūsul
Ki menem keştī der-īn (11) deryā-yı kül⁵²⁰ (4:3357)

Nitekim buyurur 'aleyhi's-selām:

Mişli ümmeti ke-meşeli sefīnetu Nūh men temesseke bihā necā [İÜ244b] *ve men* (12) *taħallefe 'anhā ġariķe*.⁵²¹ Ya' nī kitāb u sünnet ve ecmā'-ı ümmet ki sizüñ içün getürdüm sefīne-i Nūh (13) meşābesindedür. Her kim aña muħkem yapışursa necāt bulur, her kim yapışmayup taħallūf (14) iderse ġarķ olur.

Hemçü Ken' ān süy-ı her kūhī me-rev
Ez-nubī *lā- 'āşime'l-yevme* şenev⁵²² (4:3360)

(15) Süre-i Ĥūd'da buyurur:

Ve nādā Nūhun ibnehu ve kāne fī-ma'zilin yā buneyyerkeb me'anā (16) *ve lā-tekun me'a'l-kāfirīn. Ƙāle se 'āvī ilā-cebelin ya'şımunī mine'l-mā'ı, Ƙāle lā- 'āşime'l-yevme*

⁵¹⁸ Nefsini kötöleyen, aşağılayan insana ne mutlu. ('İrākî, Tahrîcü'l-İhyâ: 1/113; Cevzî, Mevzu'ât: 3/440; Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ: 2/45)

(4) Mażca^ç : Ƙarār-gāh: - İÜ, KA; KC'de mażca^ç şeklinde yazılmıştır.

(5) **BEYĀN-I: DER BEYĀN-I ĀYET-İ KERİME-İ** HK, KA

⁵¹⁹ "Ey iman edenler! Allāh'ın ve resûlünün önüne geçmeyin" âyetinin açıklaması/ Ey iman edenler! Allāh'ın ve Peygamberinin önüne geçmeyin. (Kur'ân-ı Kerim, Hucûrât: 1)

(6) *Lā-tuƘaddimu*ñ mef' ūli maħzūfdur. Ya' nī: - İÜ, HK/ Ma' nā: - KA

(7) budur ki: - KA/ Allāh'ıñ: - İÜ, HK

(9) murādı: murād-ı şerîfi İÜ, HK

⁵²⁰ O peygamberler padişahı şöyle buyurdu: "Bu Kül/bütün denizinde gemi, benim.

⁵²¹ Ümmetim/Ehl-i Beytim, Nuh'un gemisine benzer. O gemiye binen kurtuluşa erer, gemiden uzak duran boğulur, helak olur. (Hâkim, Müstedrek: 3/151)

(14) Hemçü Ken' ān süy-ı her kūhī me-rev: - SE, KA'da ikinci mısra olarak yer almaktadır.

⁵²² Ken'an gibi her dağa gitme; Kur'ân'dan "Bugün koruyucu yok"u dinle.

(17) *min-emri'llāhi illā men raḥime ve ḥāle beynehuma'l-mevcu fe-kāne* [SE299a] *mine'l-muğraḳīn*.⁵²³

Ve nādā Nūḥun ibnehu, (18) Hāzret-i Nūḥ nidā eyledi, çağurdu oğlu Ken'ān'a; *ve kāne fi-ma'zilin*, ve ḥālbuki bir kenārda (19) idi. -'Azele fihi nefsihi min-ebīhi ev min-dīnihi mef'al li'l-mekāni min-'azlihi 'anhu izā ba'dehu- ya'nī [KC115b] (1) ol kenārda nefsihi pederinden ba'id itmişdi, yāḥud dīninden ba'id itmiş idi. *Yā buneyyerkeb* (2) *me'anā*, didi ki iy benüm oğulcuğum bizümle sefineye rākib ol; *ve lā-tekun me'a'l-kāfirīn* - fi'd-dīn (3) ve'l-i' tizāl- kāfirler ile olma dīnde yāḥud i' tizālde ki ğarḳ olursın. *Ḳāle se'āvī ilā-cebelin* (4) *ya'şimunī mine'l-mā'i*, Ken'ān didi ki 'an-ḳarīb ben bir cebel-i mürtefi'e ilticā iderüm. Ol beni hıfz (5) ider şudan ya'nī ğarḳ olmakdan; *ḳāle lā-'āşime'l-yevme min-emri'llāhi*, Hāzret-i Nūḥ didi ki: Hiç (6) bir ḥāfız yokdur bugün Allāh'ıñ 'azābından. *İllā men raḥime*, -illā er-rāḥimu ve huva'llāhu ta'ālā ev illā mekānu (7) men raḥamehumu'llāhu ve humu'l-mu'minūn redd zālīke en yekūne'l-yevme mu'taşım min-cebeli ve naḥvehi ya'şimu illā yezīhi (8) illā mu'taşımu'l-mu'minīn ve huve's-sefine ve kīle lā-'āşime bi-ma'nā lā-zā 'işmetin ke-ḳavlihi fi-'ıyşetin (9) rāḍıye ve ḥable'l-istişnā' munḳaṭa' iy lākin min-raḥmeti'llāhi bi-'aşmihi- ya'nī hiç bir ḥāfız yokdur illā meger (10) şol Allāh Ta'ālā hıfz eyleye ki rāḥimdür. Yāḥud Allāh Ta'ālā'nuñ raḥm eylediği ḳullar ki mü'minlerdür. (11) Anlarıñ mekānı ki sefine-i Nūḥ'dur. Ol hıfz eyleye. *Lā-'āşime'l-yevme*, demekle red eyledi ol günde (12) cebelden ve ğayrıdan bir mu'taşım olup kendüye ilticā ideni hıfz ideceğini mü'minlerüñ [KA229a] mu'taşım (13) olan sefinden ğayrı ve ba'zılar lā-'āşime lā-zā 'işmetin⁵²⁴ ma'nāsınadur, dimişler. Fi-'ıyşeti rāḍıye (14) gibi

(15) *Ve nādā nūḥun ibnehu ve kāne fi-ma'zilin yā buneyyerkeb me'anā ve lā-tekun me'a'l-kāfirīn. Ḳāle se'āvī ilā-cebelin ya'şimunī mine'l-mā'i, ḳāle lā-'āşime'l-yevme min-emri'llāhi illā men raḥime ve ḥāle beynehuma'l-mevcu fe-kāne mine'l-muğraḳīn*.: - İÜ, HK, KA

⁵²³ Nūḥ, ayrı bir yere çekilmiş olan oğluna, "Yavrucuğum, bizimle beraber sen de bin, inkârcılarla birlikte olma" diye seslendi. O, "Ben, kendimi şudan koruyacak bir dağa sığınacağım" dedi. Nūḥ, "Bugün Allāh'ın rahmet ettikleri hariç, O'nun azabından korunacak hiç kimse yoktur" dedi. Derken aralarına dalga giriverdi de oğlu boğulanlardan oldu. (Kur'ân-ı Kerim, Hud: 42-43)

(19) 'Azele fihi nefsihi min-ebīhi ev min-dīnihi mef'al li'l-mekāni min-'azlihi 'anhu izā ba'dehu- ya'nī: - İÜ, HK

(2) fi'd-dīn ve'l-i' tizāl: - İÜ, HK

(4) iderüm: iderüm ki İÜ, HK

(5) ya'nī: - İÜ, HK/ Hāzret-i Nūḥ: Hāzret-i Nūḥ 'aleyhi's-selām KA

(6) er-rāḥimu ve huva'llāhu ta'ālā ev illā mekānu men raḥamehum Allāhu ve humu'l-mu'minūn: - İÜ, HK

(7) redd zālīke en yekūne'l-yevme mu'taşım min-cebeli ve naḥvehi ya'şimu illā yezīhi: - KA

(8) illā mu'taşımu'l-mu'minīn ve huve's-sefine ve kīle lā-'āşime bi-ma'nā lā-zā 'işmetin ke-ḳavlihi fi-'ıyşetin rāḍıye ve ḥable'l-istişnā' munḳaṭa' iy lākin min-raḥmeti'llāhi bi-'aşmihi ya'nī hiç bir ḥāfız yokdur illā meger: - İÜ, HK, KA

(10) şol Allāh Ta'ālā hıfz eyleye ki rāḥimdür: - KA

(11) Ol hıfz eyleye: - İÜ

⁵²⁴ Koruyan yok, koruma sahibi de yok.

marzıyye ma' nāsına. Bu taqdırce hiçbir kimse maḥfūz u ma' şüm degüldür bugün. İllā (15) şol kimse ki Allāh Ta' ālā aña raḥm eyledi ve ba' zılar istiṣnā-yı münkaṭı' dur, dimişler. Ya' nī velākin (16) men raḥima'llāhu ya' şimu⁵²⁵ demek olur. *Ve ḥāle beynehuma'l-mevcu*, - beyne Nūḥ ve ibnuhu ve beyne ibnuhu ve'l-cebel- (17) ya' nī Nūḥ Ken' ān'la mükāleme iderken ikisinüñ mābeynine bir mevc-i ' aẓīm ḥā' il oldu. Yāḥud (18) Ken' ān Nūḥ'dan ba' id olup cebele teveccüh eyledükde Ken' ān'la cebel mābeynine bir mevc ḥā' il (19) oldu. *Fe-kāne mine'l-muğraḳīn*, [SE299b] -feṣāra min-muhlekīne bi'l-mā'e- ya' nī pes Ken' ān tūfānla helāk [KC116a] (1) olanlardan oldu. Ḥazret-i Mevlānā bu maḥalde şoḥbet-i mürşid-i kāmili keşti-i Nūḥ'a teşbīh buyururlar (2) ve şoḥbetinden i' rāz idüp evliyā-yı kirāmuñ ḥāl ü ḳāline münker olup ' ilm ü ' ameline mağrūr (3) olup anuñ bildügin ben daḥı bilürin, baña ne öğretse gerekdür diyüp serkeşlik iden kimseleri (4) Ken' ān'a teşbīh iderler ve buyururlar ki: Ken' ān gibi her kūha gitme, ' ilm ü ' amelüñ saña kūh-ı mürtefi' (5) gibi ' aẓīm görünürse aña mağrūr olma ki tūfān-ı fenā-yı hādīmü'l-lezzāt geldükde ne sen (6) ḳalursın ve ne senüñ ilticā eyledüğüñ cebel-i fehm ü dānişüñ ḳalur, hep fenā [HK74b] olur. Pes (7) şoḥbet-i mürşid-i kāmil ve terbiyyet-i nāṣıḥ-ı ' āḳıl dāmenin dest-i i' tiḳādla muḥkem tutmaḳ gereksin, diyü (8) buyururlar.

Zi-bend: Ez-bend-i çeşm

Güş-ı Ken' ān key peẓired īn kelām
Ki ber-ū mühr-i Ḥudāyest u ḥitām⁵²⁶ (4:3365)

(9) Ki anuñ üzerinde Allāh Ta' ālā'nuñ mührü vardır. Nitekim buyurur:

Ḥatema'llāhu ' alā-ḳulūbihim ve (10) *' alā-sem'ihim ve ' alā-ebṣārihim ḡiṣāvetun*.⁵²⁷

Ya' nī ḳalblerinüñ üzerine Allāh Ta' ālā mühr urdı (11) ve daḥı ḳulaḳları üzerine mühr urdı ve baṣarlarınuñ üzerinde perde vardır, diyü buyurdu.

⁵²⁵ Allāh ona rahmet etsin, korusun.

(13) ve ba' zılar lā-' aşıme lā-zā ' iṣmetin ma' nāsınadır, dimişler. -Fī-' ıyṣeti rāḍıye- gibi marzıyye ma' nāsına. Bu taqdırce hiçbir kimse maḥfūz u ma' şüm degüldür bugün. İllā şol kimse ki Allāh Ta' ālā aña raḥm eyledi ve ba' zılar istiṣnā-yı münkaṭı' dur, dimişler. Ya' nī -velākin men raḥamallāh ya' şimu- demek olur. *Ve ḥāle beynehuma'l-mevcu* beyne Nūḥ ve ibnuhū ve beyne ibnuhū ve'l-cebel- ya' nī Nūḥ Ken' ān'la mükāleme iderken ikisinüñ mābeynine bir mevc-i ' aẓīm ḥā' il oldu. Yāḥud Ken' ān Nūḥ'dan ba' id olup cebele teveccüh eyledükde Ken' ān'la cebel mābeynine bir mevc ḥā' il oldu. *Fe-kāne mine'l-muğraḳīn*, -feṣāra min-muhlekīne bi'l-mā'e- ya' nī: - İÜ, HK, KA

(7) dest-i SE: - KC, İÜ, KA

(8) Zi-bend: Ez-bend-i çeşm: - İÜ, KA/ Güş Ken' ān key peẓired īn kelām: - SE

⁵²⁶ Ken'an'ın kulağı, bu sözü hiç kabul eder mi? Çünkü kulağında Hakk'ın mührü ve damgası vardır.

⁵²⁷ Allāh, onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir. Gözleri üzerinde de bir perde vardır. (Kur'ān-ı Kerim, Bakara: 7)

(12) KİŞŞA-İ ŞİKÂYET-İ ESTER BÂ-ŞUTUR Kİ MEN [İÜ245a] BESYÂR DER-RÛ MÎ-ÜFTEM DER-RÂH⁵²⁸

Hemçü Yûsuf (13) k'û bi-dîd evvel be-h'âb
Ki sücûdeş kerd mâh u âftâb⁵²⁹ (4:3397)

Îz kâle Yûsufu li-ebihi yâ ebeti (14) *innî ra'eytu eḥade 'aşere kevkeben ve's-şemse ve'l-ḳamere ra'eytuhum lî-sâcidîn*.⁵³⁰

Îz kâle Yûsufu, (15) zîkr eyle şol vaḳti ki Yûsuf 'aleyhi's-selâm didi; *li-ebihi*, babasına Ya'ḳûb bin İshâḳ (16) bin İbrâhîm'e 'ani'n-nebî 'aleyhi's-selâm el-kerîm bin el-kerîm bin el-kerîm bin el-kerîm, Yûsuf (17) bin Ya'ḳûb bin İshâḳ bin İbrâhîm. Rivâyetdür ki: Hâzret-i Yûsuf 'aleyhi's-selâm on iki (18) yaşında iken bir cum'a gicesi babasınun yanında yaturken nâgâh uyḳudan serâsime (19) olup ḳalkdı. Hâzret-i Ya'ḳûb n'oldı saña oḡul, diyü su'âl eyledükde; *yâ ebeti*, iy [KC116b] (1) benüm babam; *innî ra'eytu*, taḥḳîken ben gördüm vâḳı'ada; *eḥade 'aşere kevkeben*, on bir yıldız; (2) *ve's-şemse ve'l-ḳamere*, ve şems ü ḳameri; *ra'eytuhum lî-sâcidîn*, gördüm anları baña sâcid oldukları (3) hâlde. Ya' nî cümlesin baña secde ider gördüm, didi.

Nîst ân *yenḳur bi-nûri'llâh* güzâf (4:3399)

(4) *İtteḳû ferâsete'l-mu'mini fe-ennehu yenḳuru bi-nûri'llâh*.⁵³¹ Ya' nî şaḳınuñ mü'minün ferâsetinden zîrâ ol (5) mü'min Allâh [SE300a] nûrıyla nâzar eyler diyü buyurduḡı güzâfına mıdur?

Nûr-ı Rabbânî buved gerdün-şikâf⁵³² (4:3399)

(6) Hâḳḳ Ta'âlâ'nuñ nûrı felegi çâk eyler.

TAŞDİK KERDEN-İ ESTER CEVÂBHÂ-Yİ ŞUTUR-RÂ⁵³³

⁵²⁸ Hikâye: Katırın deveye "Ben yol giderken çok yüzüstü düşüyorum" diye şikâyet etmesi

⁵²⁹ Yûsuf gibi; o, rüyada önce ayın ve güneşin kendisine secde ettiğini gördü.

(13) *Îz kâle Yûsufu li-ebihi yâ ebeti innî ra'eytu eḥade 'aşere kevkeben ve's-şemse ve'l-ḳamere ra'eytuhum lî-sâcidîn*. - İÜ, HK, KA

⁵³⁰ Hani Yûsuf, babasına "Babacığım! Gerçekten ben (rüyada) on bir yıldız, güneşi ve ayı gördüm. Gördüm ki onlar bana boyun eğiyorlardı" demişti. (Kur'ân-ı Kerim, Yûsuf: 4)

(15) 'aleyhi's-selâm: 'am. HK

(17) 'aleyhi's-selâm: 'am. HK

(19) olup: - KA

⁵³¹ Mü'minin ferasetinden sakınınz, çünkü onlar Allâh'ın nuru ile bakarlar. (Heysemî, Mecma'u'z-Zevâ'id: 10/271; Taberânî, Mu'ceme'l-Evsât: 8/23)

(4) Ya' nî şaḳınuñ mü'minün ferâsetinden zîrâ ol mü'min Allâh nûrıyla nâzar eyler diyü: - İÜ, HK

⁵³² "Allâh'ın nuruyla bakar" sözü, boş yere değildir. İlahî nur gökyüzünü yarar.

(5) Nûr-ı Rabbânî buved gerdün-şikâf: - SE

(6) Hâḳḳ Ta'âlâ'nuñ nûrı felegi çâk eyler.: - SE

Hemçü Âdem (7) zilletiş ‘āriyye būd
Lā-cerem ender-zamān tevbe nümūd⁵³⁴ (4:3413)

Ya‘ nī esterūñ günāhı Hāzret-i Âdem (8) ‘aleyhi's-selām günāhı gibi ‘āriyyetī imiş
ki der-ḥāl tevbe gösterdi Hāzret-i Âdem gibi. Nitekim Hāzret-i Âdem (9) ḥaḳḳında
buyurur:

*Fe-teleḳḳā âdemu min-rabbiḥi kelimātin fe-tābe ‘aleyh.*⁵³⁵

Çünkü aṣlī būd cürm-i ān bilīs
(10) Reh ne-būdeş cānib-i tevbe-i nefīs⁵³⁶ (4:3414)

İblisūñ cürmi [KA229b] aṣlī olmağın tevbe-i laṭif cānibine yolu (11) olmadı.
Nitekim İblis: *Ene ḥayrun minhu, ḥalaḳtenī min-nārın ve ḥalaḳtehu min-ṭīn*⁵³⁷ didi,
tevbeden (12) maḥrūm oldu.

Udhulī çün fī-‘ibādī yāftī
*Udhulī fī-cennetī ber-yāftī*⁵³⁸ (4:3417)

Nitekim sūre-i (13) Fecr'de buyurdu:

Yā eyyetuḥe'n-nefsu'l-muṭma 'inne. İrci'ī ilā-rabbiki rāḍiyeten marḍiyye. Fedḥulī
(14) *fī-‘ibādī. Vedḥulī cennetī.*⁵³⁹

Yā eyyetuḥe'n-nefsu'l-muṭma 'inne, iy ārām tutmuş ve sākin ü muṭma'in (15) olmuş
nefs, Ḥaḳ Ta‘ālā'nuñ zikriyle; *irci'ī*, gerü dön dünyādan; *ilā-rabbike*, perverdgārınıñ (16)
mū‘idi cānibine; [HK75a] *rāḍiyeten*, rāzı olduğıñ ḥālde saña virilen şey'e; *marḍiyye*, Ḥaḳ
Ta‘ālā (17) ḳatında marzī vü pesendide olduğıñ ḥālde; *fedḥulī*, pes dāḥil ol; *fī-‘ibādī*, (18)
zümre-i ‘ibāda ki şāyeste-i duḥūl olalar; *vedḥulī cennetī*, ve benüm cennetüme dāḥil ol
zümre-i (19) ‘ibādla bilece.

Ma‘nā-yı Beyt: Şutur estere didi ki: Ḥaḳ Ta‘ālā zümre-i ‘ibāduma dāḥil ol dimiş
[KC117a] (1) idi, olduñ. Nefs-i muṭma'inne maḳāmına varduñ ve ol zümre ile cennetüme

⁵³³ Katırın, devenin cevaplarını tasdik etmesi

⁵³⁴ Âdem gibi sürçmesi eğretydi, çaresiz hemen tövbe etti.

(8) ‘aleyhi's-selām: - İÜ, HK/ Hāzret-i Âdem gibi: - İÜ, HK, KA/ Nitekim: - KA

⁵³⁵ Derken, Âdem (vahy yoluyla) Rabbinden birtakım kelimeler aldı, (onlarla amel edip Rabb'ine yalvardı. O da) bunun üzerine tövbesini kabul etti. (Kur'ân-ı Kerim, Bakara: 37)

⁵³⁶ O iblisin suçu, asıldan olduğı için güzel tövbeye doğru yolu yoktu.

⁵³⁷ Ben ondan daha üstünüm. Çünkü beni ateşten yarattın, onu çamurdan yarattın. (Kur'ân-ı Kerim, Sad: 76; A'râf: 12)

(11) Nitekim İblis: *Ene ḥayrun minhu, ḥalaḳtenī min-nārın ve ḥalaḳtehu min-ṭīn*, didi: - İÜ, HK, KA

⁵³⁸ Sen "Kullarımın arasına gir"i kazandın; "Cennetime girin"i elde ettin.

(12) sūre-i Fecr'de: - İÜ, HK

(13) *Yā eyyetuḥe'n-nefsu'l-muṭma 'inne. İrci'ī ilā-rabbiki rāḍiyeten marḍiyye. Fedḥulī fī-‘ibādī. Vedḥulī cennetī.* - İÜ, HK, KA

⁵³⁹ Ey imanın huzuruna kavuşmuş insan! Sen O'ndan razı, O da senden hoşnut olarak rabbine dön. Böylece has kullarımın arasına sen de katıl. Cennetime gir. (Kur'ân-ı Kerim, Fecr: 27-30)

(18) dāḥil: vāşıl KA

dāhil ol dimiş idi. (2) Aña dağı tōkındūñ. Ya' nī vāşıl olduñ, ol mertebeyi dağı ḥāşıl eyledūñ.

(3) *İhdinā* guftī *şırāṭe'l-mustaḳīm*
Dest-i tu bi-g'reft u burdet tā na' im⁵⁴⁰ (4:3419)

Bize hidāyet eyle tōğrı yolu didūñ, elūñi tūtdı, (4) seni na' im-i cennete vāşıl eyledi.
Ġurreyī kun: Na' ra eyle

[İÜ245b] LĀBE KERDEN-İ KİBTİ SİBTİ-RĀ⁵⁴¹

İġtirāf: (5) Be-dest āb gereften
Zağbe: Sehl ü rāygān

Guft yezdān ki *terāhum yenḫurūn*
Nağş-ı ḥammāmend *hum* (6) *lā-yubşirūn*⁵⁴² (4:3478)

Süre-i A' rāfuñ āḫiridür:

Ve in ted'ūhum ile'l-hudā lā-yesme'ū ve terāhum yenḫurūne (7) *ileyke ve hum lā-yubşirūn*.⁵⁴³

Ve in ted'ūhum, eger siz iy mü 'minler küffārı da' vet iderseñüz; *ile'l-hudā*, (8) dīn-i ḳavīm ve şırāṭ-ı müstaḳīme; *lā-yesme'ū*, işitmezler sem'-i ḳabülle; *ve terāhum*, ve sen bunları görürsin (9) yā Muḥammed ki çeşm-i zāhir-ile; *yenḫurūne ileyke*, [SE300b] nazar iderler senūñ ṭarafuña; *ve hum lā-yubşirūne*, ḫālbuki (10) bunlar seni başār-ı başiretle göremezler. Senūñ ḫaḳīḳatūñi görmege dīde-i ḫaḳīḳat-bīnleri yoğdur.

(11) M'er tū-rā çizi dehed Yezdān nihān
Ki sücūd-ı tu kunend ehl-i cihān⁵⁴⁴ (4:3487)

Tu'izzu men teşā'u ve tuzillu men (12) *teşā'*⁵⁴⁵ hükmince Ḥağ Ta' ālā saña nihānī
bir ' izzet bağışlar ki ḫağ-ı cihān cümleten saña inḳıyād iderler.

(2) vāşıl olduñ: - KC

⁵⁴⁰ "Bize doğru yolu göster" dedin, doğru yol senin elini tuttu ve seni nimete götürdü.

(3) Dest-i tu bi-g'reft u burdet tā na' im: - SE

(4) Ġurreyī kun: Na' ra eyle: - İÜ, KA/ İġtirāf: Be-dest āb gereften Zağbe: Sehl ü rāygān: - İÜ, KA

⁵⁴¹ Kıbtī'nin, Sibtī'ye yalvarması

⁵⁴² Allāh dedi: "Onlar bakarlar" sana; hamam resimleridirler; "Onlar görmezler."

(6) *Ve in ted'ūhum ile'l-hudā lā-yesme'ū ve terāhum yenḫurūne ileyke ve hum lā-yubşirūn*: - KA

⁵⁴³ Eğer onları, doğru yola çağırırsanız işitmezler. Sen onların sana baktıklarını görürsün, ḫālbuki onlar görmezler. (Kur'ân-ı Kerim, A'râf: 198)

(7) *Ve in ted'ūhum*: - İÜ, HK

⁵⁴⁴ Allāh sana gizlice bir şey verir, dünyahılar da sana secde ederler.

(13) DER-ḤĀSTEN-İ KİBTİ DU' Ā-Yİ ḤAYR U HİDĀYET EZ-SİBTİ⁵⁴⁶

Yā be-ferr-i dest-i Meryem bûy-ı muşk
Yābed (14) u terrî vü mîve şāḥ-ı ḥuşk⁵⁴⁷ (4:3496)

Ya' nî kıbtî sıbtîye didi ki: Baña bir du' ā eyle ki ben du' āya kâdir degülüm, (15) küfr ü dâlâletden gönlüm kıararmışdur. Du' āyı sen eyle, ola ki senüñ du' āñ sebebi ile bir iblis melek (16) ola. Ya' nî küfr ü dâlâletden ḥalâş olup imân u i' tîkâd şāḥibi olam. Ḥazret-i Meryem'ün dest-i (17) mübâreki naḥl-i ḥuşka irişdükde ter ü tâze olup ḥurmâ virdügi gibi olam, didi. (18) Nitekim sûre-i Meryem'de buyurur:

*Ve huzzî ileyki bi-ciz' i'n-naḥleti tusâkıṭ 'aleyki ruṭaben ceniyyâ.*⁵⁴⁸

(19) Ğarre: Bir ğarîr-i zâhir oldı kıbtîñüñ derünından

Şerbetî ḥordem zi-*Allāheşterâ* (4:3512)

[KC117b] (1) *İnna'llāheşterâ mine'l-mu'minîne enfusehum ve emvālehum bi-enne lehumu'l-cennete*⁵⁴⁹ buyurduḡunuñ zevḡından (2) bir şerbet içdüm ki, [HK75b]

Tābe-maḥşer teşnegî n'āyed me-râ⁵⁵⁰ (4:3512)

[KA230a]

Kāf-ı kâfî āmed u behr-i 'ibād
Şıdḡ-ı va' de (3) kâf hā yā 'ayn şad⁵⁵¹ (4:3515)

'Abdullāh ibn-i 'Abbās'dan raḡiya'llāhu 'anhumā mervîdür ki: Kâf hā yā 'ayn şad'da kâf işâretdür ki (4) Ḥudā Ta' ālā kâfidür ḡullara. Hā işâretdür ki Allāh hâdîdür. Yā işâretdür ki Allāh Ta' ālā (5) munbesiṭu'l-yeddür rızḡ virmekde. 'Ayn işâretdür ki Allāh Ta' ālā 'ālimu's-sırdur. Şad (6) işâretdür ki Allāh Ta' ālā şadıḡdur va' d ü va' idde.

(7) Dest-i Mūsā-râ dehem yek kûz u tâb
Ki ṭabanca mî-zened ber-āftâb⁵⁵² (4:3521)

Nitekim sûre-i Tâhâ'da buyurur:

⁵⁴⁵ Dilediḡini aziz edersin, dilediḡini zelil edersin. (Kur'ân-ı Kerim, Âl-i İmrân: 26)

⁵⁴⁶ Kıbtî'nin Sıbtî'den hayır dua ve yol göstermesini istemesi

⁵⁴⁷ Veya kuru dal, Meryem'in elinin ışıḡıyla misk kokusu, tazelik ve meyve elde eder.

⁵⁴⁸ "Hurma ağacını kendine doğru silkele ki sana taze hurma dökülsün." (Kur'ân-ı Kerim, Meryem: 25)

(19) Ğarre: Bir ğarîr-i zâhir oldı kıbtîñüñ derünından: - İÜ, KA

⁵⁴⁹ Şüphesiz Allāh, mü'minlerden canlarını ve mallarını, kendilerine vereceḡi cennet karşılıḡında satın almıştır. (Kur'ân-ı Kerim, Tevbe: 111)

⁵⁵⁰ "Allāh satın aldı"dan bir şerbet içtim; maḥşere dek susuzluḡum olmaz.

⁵⁵¹ Allāh, "Kâf, hā, yā, ayn, şad" vaadini doğrulayarak kulları için kâfi/yeter oldu.

(4) hâdîdür. Yā işâretdür ki Allāh Ta' ālā munbesiṭu'l-yeddür rızḡ virmekde. 'Ayn işâretdür ki Allāh: - KA

⁵⁵² Musa'nın eline bir ışık ve parıltı veririm, güneşe tokat atar.

(7) Nitekim: - HK

Vaḍmum yedeke ilā-cenāhike (8) *taḥruc beyḍā'e min-ḡayri sū'in āyeten uḥrā*⁵⁵³
maẓmūn-ı şerîfince Mūsā'nuñ eline bir nūr-ı şu' le virdüm (9) ki āftābla baḥş eyler.

Gürhā yeksān be-pîş-i çeşm-i mā
Ravza vü ḥufre be-çeşm-i evliyā⁵⁵⁴ (4:3535)

(10) Nitekim Ḥazret-i Resūl-i Ḥudā 'am. buyurur:

El-ḡabru ravzātun min-rıyāzi'l-cenneti ev ḥufretun (11) *min-ḥuferāti'n-nirān*.⁵⁵⁵
Ya'nī herkesüñ ḡabri yā cennet ravzalarından [SE301a] bir ravzadur yā cehennem
çukurlarından (12) bir çukurdur.

Ḥandehā bīnīd ender-hel etā⁵⁵⁶ (4:3538)

*Hel etā*dan⁵⁵⁷ murād bunda Ḥazret-i Peyḡamber'dür şalla'llāhu (13) 'am.

ḤİKĀYET-İ ĀN ZEN-İ PELİD-KĀR⁵⁵⁸

Rāst-bīnī ger budī āsān u zeb (4:3566)

Her şey'i ḥaḳīḳati (14) üzere toḡrı görmek āsān olaydı,

Muştafā key ḡāstī ū-rā zi-Rab⁵⁵⁹ (4:3566)

Ki Ḥazret-i Muḡammed (15) Muştafā şalla'llāhu [İÜ246a] 'am. du'ā idüp
Allāh'dan diledi:

Allāhumme erine'l-ḡaḳḳa ḡaḳḳen verzuḡnā ittibā'ahu (16) *ve erine'l-bāṭıla bāṭilen*
verzuḡnā ictinābehu. Allāhumme erine'l-eşyā kemā hiye.⁵⁶⁰ Ḥaḳḳı ḡaḳ göster (17) ve bāṭılı
bāṭıl göster diyü ḡaḳan dirdi.

⁵⁵³ Elini koynuna sok ki bir başka mucize olarak, (alaca hastalığı gibi) bir hastalık sebebiyle olmaksızın bembeyaz bir hâlde çıksın. (Kur'ân-ı Kerim, Tâhâ: 22)

(8) maẓmūn-ı şerîfince: maẓmūnınca SE

⁵⁵⁴ Mezarlar bizim gözümüzde aynıdır, velilerin gözündeyseniz bahçe ve çukurdur.

(10) 'am.: şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem SE/ Ḥazret-i Resūl-i Ḥudā 'am. buyurur: buyurur 'aleyhi's-selām İÜ, HK; Ḥazret-i Resūl-i Ekrem şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem buyurur KA

⁵⁵⁵ Kabir, ya cennet bahçelerinden bir bahçe veya cehennem çukurlarından bir çukurdur. (Taberânî, El-Mu'cemü'l-Evsat: 8/272; Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ: 2/118; Heysemî, Mecma'u'z-Zevâ'id: 3/49)

⁵⁵⁶ "Hel etā"daki gülüşleri görün.

⁵⁵⁷ İnsan (henüz) yaratılmamışken (anılır bir şey değilken) üzerinden uzunca bir zaman geçmedi mi? (Kur'ân-ı Kerim, İnsân: 1)

(12) peyḡamberdür şalla'llāhu 'am.: peyḡamber 'aleyhi's-selāmdır İÜ, HK

(13) 'am.: 'aleyhi ve sellem SE, KA/ Rāst-bīnī ger budī āsān u zeb Her şey'i ḡaḳīḳati üzere toḡrı görmek āsān olaydı: - SE

⁵⁵⁸ Kötü bir kadının hikâyesi

(14) Muḡammed: - İÜ, HK

⁵⁵⁹ Doğru görme, kolay ve bedava olsaydı; Mustafa bunu Rabb'inden hiç ister miydi?

(15) 'am.: 'aleyhi ve sellem SE, İÜ, KA/ şalla'llāhu 'am.: şal. 'am. HK/ Allāh'dan diledi: - SE; Allāh Ta'ālā Ḥazretlerinden diledi KA

Āteş ū-rā sebz u ħurrem mī-kuned
Şāḥ-ı ū *innī ena'llāh* (18) mī-zened⁵⁶¹ (4:3570)

Sûre-i Kaşâş'da buyurur ki Hâzret-i Mûsâ vâdî-i Eymen'de dıraḥtdan *innī* (19) *ena'llāhu rabbu'l-‘ālemîn*⁵⁶² âvâzın işitdügi gibi senûñ daḥı dıraḥt-ı enāniyyetüñ tebdîl [KC118a] (1) olduḡdan şoñra dıraḥt-ı Mûsâ gibi andan *innī ena'llāhu* âvâzın istimâ‘ idersin.

Şud dıraḥt-ı (2) keĵ muḡavvem Hâk-nümâ
*Aşluḥâ şābit ve fer‘uh fî's-semâ*⁵⁶³ (4:3573)

Sûre-i İbrâhîm'de buyurur:

Elem tere (3) *keyfe ḡaraba'llāhu meşelen kelimeten ṭayyibeten ke-şeceratin ṭayyibetin aşluḥâ şābitun ve fer‘uhâ fî's-semâ*.⁵⁶⁴

K'āmedeş (4) peygām ez-vaḥy-i muhim
Ki keĵi bi-g'zâr *eknūn festaḡim*⁵⁶⁵ (4:3574)

Sûre-i Hūd'da buyurur:

Festaḡim (5) *kemâ umirte*.⁵⁶⁶ Ya‘ nî saña nice emr olındıysa anuñ üzerine muḡîm ü müstaḡîm ol.

BAĶIYYE-İ KİŞŞA-İ HÂZRET-İ (6) MÛSÂ ‘ALEYHİ'S-SELÂM⁵⁶⁷

İn dıraḥt-ı ten ‘aşâ-yı Mûsîyest
K'emreş âmed ki bi-yendâzeş zi-dest⁵⁶⁸ (4:3575)

[HK76a] (7) Nitekim sûre-i Tâhâ'da buyurdı:

(16) *ve erine'l-bâṭıla bâṭilen verzuḡnâ ictinābehu*: - KA

⁵⁶⁰ Allâhım bize hakkı hak göster, ona uymayı müyesser kıl. Batılı da batıl gösterip, ondan sakınmayı nasip et ve bize eşyâyı olduğu gibi göster. (Yardım, 2008: 192)

(17) bâṭılı bâṭıl göster diyü kaçan dirdi: bâṭılı göster SE/ Āteş ū-rā sebz u ħurrem mī-kuned: - SE

⁵⁶¹ Ateş onu yeşil ve kutlu yapar; onun dalı "Şüphesiz ben, Allâh'ım" der.

⁵⁶² Bil ki ben, bütün alemlerin Rabbi olan Allâh'ım. (Kur'ân-ı Kerim, Kasas: 30)

(1) Şud dıraḥt-ı keĵ muḡavvem Hâk-nümâ: - SE

⁵⁶³ Eğri ağaç doğrulur, Hakk'ı gösterir; kökü sabit ve dalları gökyüzündedir.

⁵⁶⁴ Görmedin mi, Allâh güzel bir sözü nasıl misal getirdi? (Güzel bir söz), kökü sağlam, dalları göğe yükselen bir ağaç gibidir. (Kur'ân-ı Kerim, İbrâhîm: 24)

⁵⁶⁵ Ona mühim vahiyle haber geldi: "Şimdi eğriliği bırak doğru ol.

⁵⁶⁶ Öyle ise emrolunduğun gibi dosdoğru ol. (Kur'ân-ı Kerim, Hud: 112)

⁵⁶⁷ Musâ'nın hikâyesinin kalanı

(6) ‘ALEYHİ'S-SELÂM: - HK

⁵⁶⁸ Bu beden ağacı, Musa'nın asasıdır; ona, "Onu elinden at" diye buyruk geldi.

*Ve mā tilke bi-yemīnike yā Mūsā. Kāle hiye ‘aşāye etevække ‘u ‘aleyhā (8) ve ehuşşu bihā ‘alā-ğanemī ve liye fihā me ‘āribu uhrā. Kāle elkihā yā Mūsā. Fe-elkāhā fe-izā hiye hayyetun (9) tes‘ā. Kāle huẓhā ve lā-teḥaf se nu‘īduhā sīretehe'l-ūlā.*⁵⁶⁹

Haḳ Ta‘ālā vādī-i Eymen'de (10) Ḥazret-i Mūsā'ya ḥıṭāb idüp buyurdu ki: *ve mā tilke bi-yemīnike yā Mūsā*, āgāh ol, ne (11) şey'dür şağ elünde olan yā Mūsā -istifhāmu yetezemmen istikāzen li-mā yuriyehu fihā mine'l-‘acā’ib- (12) istifhāmdur, istikāzı mutazammındur. ‘Aşāda Mūsā'ya ba‘zı ‘acā’ib göstermek için (13) ya‘nī ḥāzır ol tā ki ‘acā’ib göresin. *Kāle [KA230b] hiye ‘aşāye*, Ḥazret-i Mūsā ‘aleyhi's-selām didi: (14) Bu benüm ‘aşāmdur ve ta‘dād-ı ni‘am-ı Rabbānī için didi; *etevække ‘u ‘aleyhā*, ṭayanurum [SE301b] ol ‘aşānuñ (15) üzerine; *ve ehuşşu bihā ‘alā-ğanemī*, ve daḥı aşāğa dökerüm, dıraḥtlardan yaprağı ol ‘aşāyla (16) koyunlarum üzerine; *ve liye fihā*, ve daḥı benüm için ol ‘aşāda; *me ‘āribu uhrā*, ğayrı işler (17) ve ḥācetler vardır. *Kāle*, Allāh Ta‘ālā didi; *elkihā yā mūsā*, bırak ol ‘aşāyı yā Mūsā! (18) Ḥazret-i Mūsā ‘am. kıyās itdi ki anı daḥı na‘lin gibi atmak gerekdür ardına toğrı (19) atıvirdi. *Fe-elkāhā*, pes bıraktı ol ‘aşāyı fi'l-ḥāl ardından bir āvāz-ı ‘aẓīm işitdi. [KC118b] (1) Gerüye nazar eyledi. *Fe-izā hiye hayyetun tes‘ā*, pes ol ‘aşā anda nāgāh bir mār olup her ṭarafa sa‘y (2) iderdi. Rivāyetdür ki: Çün ‘aşā yire düşdi, bir sarı yılan oldu ‘aşā miḳdārınca. Andan (3) soñra şişdi, büyüdi, bir deve kadar oldu. Dört ayağ üzerinde gözleri berḳ gibi dıraḥşān, (4) dişleri deve dışından iri, ‘aẓīm taşları ve ağaçları dibinden kıparup bir loḳma iderdi. Çün Mūsā (5) anı gördi, ḥavf idüp kaçmağa yüz tıttı. *Kāle huẓhā*, Allāh Ta‘ālā tıttı anı, didi. (6) *Ve lā-teḥaf*, ve korkma andan. *Se nu‘īduhā*, tiz döndürürüz biz anı; *sīretehal-ūlā*, evvelki şüretine (7) ya‘nī yine evvelki gibi ‘aşā [İÜ246b] iderüz anı. Çün Ḥazret-i Mūsā'ya ḥıṭāb-ı ‘izzet irişdi, ejdehā cānibine (8) yüz tıttı aşāğı çeñesinden tıttı. Der-ḥāl yine ‘aşā oldu.

Ma‘nā-yı Beyt: Ḥazret-i Mevlānā (9) buyururlar ki; dıraḥt-ı ten-i ādemī ‘aşā-yı Mūsā gibidür. Mūsā'ya emr-i Haḳ geldi ki ‘aşāyı bırak (10) elünden, tā ki anuñ ḥayrını ve

⁵⁶⁹ “Şu sağ elindeki nedir ey Mūsâ?” Mūsâ dedi ki: “O benim değneğimdir. Ona dayanırım, onunla koyunlarımı yaprak silkelirim. Onunla başka işlerimi de görürüm.” Allāh, “Onu yere at ey Mūsâ!” dedi. Mūsâ da onu attı. Bir de ne görsün o, hızla akan bir yılan olmuş! Allāh, şöyle dedi: “Tut onu. Korkma! Biz, onu yine eski durumuna döndüreceğiz.” (Kur’ân-ı Kerim, Tâhâ: 17-21)

(7) *Ve mā tilke bi-yemīnike yā Mūsā. Kāle hiye ‘aşāye etevække ‘u ‘aleyhā ve ehuşşu bihā ‘alā-ğanemī ve liye fihā me ‘āribu uhrā. Kāle elkihā yā Mūsā. Fe-elkāhā fe-izā hiye hayyetun tes‘ā. Kāle huẓhā ve lā-teḥaf se nu‘īduhā sīretehe'l-ūlā.* Haḳ Ta‘ālā vādī-i Eymen'de Ḥazret-i Mūsā'ya ḥıṭāb idüp buyurdu ki: - İÜ, HK, KA

(11) istifhāmu yetezemmen istikāzen li-mā yuriyehu fihā mine'l-‘acā’ib: - İÜ, HK

(13) ‘aleyhi's-selām: ‘am. HK

(18) ‘am.: ‘aleyhi's-selām SE, İÜ, KA

(4) dişleri deve dışından iri SE: - İÜ, HK,KA; KC'de üstü çizilerek gösterilmiştir./ Mūsā: Mūsā ‘aleyhi's-selām KA

(5) ḥavf idüp: - HK, KA

(6) tiz döndürürüz biz anı:- KA

şerrini göresin, dinildi. Pes insân dağı dıraht-ı teni bırakşın (11) ya'nî riyâzetle fenâ eylesün. Tâ ki tebdil olup hayrı ve şerri ma'lûm olına. Andan sonra eline (12) alsa çok nef'in müşâhede eyler. Hâkîkatin aňlar ve kendü vücûdında mañzûn olan esrâr-ı (13) ilâhiyyeye vukûf tañşıl eyler.

Şücûn: Endûh-gîn u şâh şâh şuden-i suhen

Rûjed: Revîd

(14) Mî-fürû püşed çü ahter-râ şehâb⁵⁷⁰ (4:3632)

Hubb-ı dünyâ rûha perde olur, şehâb ahtere perde olduğı (15) gibi; vañan-ı aşlîsin aındurmaz ferâmuş [SE302a] itdürür.

*Ed-dunyâ hilmun nâ'im*⁵⁷¹ mücebince h'âb-ı ğaflete (16) mübtelâ ider.

Buñş-ı râz: Sûrâh-ı râz

ETVÂR U MENÂZİL-İ HİLĖAT-İ ÂDEMÎ Zİ-İBTİDÂ⁵⁷² [HK76a]

Z'in la'ib (17) h'ândest dunyâ-râ Hudâ
K'in cezâ lu'best piş-i ân cezâ⁵⁷³ (4:3665)

Anuñ-çün dünyâya bâzîçedür, didi (18) Allâh Ta'âlâ ki dünyânuñ cezâsı âhîret cezâsınuñ katında bâzîçedür. Ya'nî dünyânuñ salñanatı (19) ve meskeneti ve riyâseti ve siyâseti ve 'izzeti ve zilleti âhîretüñ 'izzeti ve zilleti ve riyâseti [KC119a] (1) ve siyâseti katında bâzîçedür. Nitekim süre-i Muhammed'de buyurur:

Innema'l-hayâtu'd-dunyâ la'ibun ve lehvun.⁵⁷⁴ Ya'nî (2) tañkîken dünyânuñ hayâtı ve cemî'-i umûrı; *la'ibun*, bâzîçedür şebâtı yokdur; *ve lehvun*, ve dağı renc u ta'abı (3) biñüdedür ki t'alibini taleb-i Hâk'dan mâni' olur ve meşğûl eyler. Ve süre-i Hadîd'de buyurur: (4)

I'lemû ennema'l-hayâtu'd-dunyâ [KA231a] *le'ibun ve lehvun ve zînetun ve tefâhurun beynekum ve tekâşurun fî'l-emvâli ve'l-evlâd*.⁵⁷⁵

(12) Hâkîkatin aňlar: - İÜ, HK

(13) Şücûn: Endûh-gîn u şâh şâh şuden-i suhen Rûjed: Revîd: - İÜ, KA

⁵⁷⁰ Bulutun yıldızı kapattığı gibi, -insanı- örter.

⁵⁷¹ Dünya hayatı, uyuyan kimsenin rüyası gibidir. (İsmail Hakkı Bursevî, Rûhü'l-Mesnevî: 1/126)

(16) Buñş-ı râz: Sûrâh-ı râz: - İÜ

⁵⁷² İnsanın başlangıçtan itibaren yaratılış halleri ve konakları

⁵⁷³ Bundan dolayı Allâh, dünyaya oyun adını vermiştir; çünkü o cezaya göre, bu ceza oyunudur.

(1) ve siyâseti: - KA

⁵⁷⁴ Şüphesiz dünya hayatı ancak bir oyun ve eğlencedir. (Kur'ân-ı Kerim, Muhammed: 36)

⁵⁷⁵ Bilin ki, dünya hayatı ancak bir oyun, bir eğlence, bir süs, aranızda karşılıklı bir övünme, çok mal ve evlat sahibi olma yarışından ibarettir. (Nihâyet hepsi yok olur gider). (Kur'ân-ı Kerim, Hadîd: 20)

(5) BEYÂN-I ÂN Kİ HÂLK-I DÜZÂH GURUSNEGÂNEND⁵⁷⁶

Nîst kâşır dîden-i û iy fulân
Ez-sükûn u cunbuşet (6) der-imtiḥân⁵⁷⁷ (4:3678)

*Vallāhu başîrun bimā ta‘melûn*⁵⁷⁸ maẓmûnınca Hâk Ta‘âlâ'nuñ görmesi sizûñ ef âlûñüzden (7) kâşır degüldür.

Müstec'iz: Cā'iz kunende

Ġayr-ı faşl u vaşl pey ber-ez-delîl
Lîk pey burden (8) bi-ne-n'şāned ġalîl⁵⁷⁹ (4:3698)

Delîl ile bilmek teşneligi sâkin eylemez.

(9) Z'în vaşiyet kerd mā-rā Muştafā
Baḥş kem cüyîd der-zāt-ı Hudā⁵⁸⁰ (4:3699)

*Tufekkirû fi-ḥalâki'llāh ve lā-tufekkiru-fi zāti'llāh*⁵⁸¹ feḥvāsınca (10) zāt-ı Hâk'da tefekkür ü baḥş memnû' dur. Ammā âşârda tefekkür memdûḥdur. Nitekim buyurur:

İnne (11) *fi-ḥalqı's-semāvāti ve'l-arḍi vaḥtilāfi'l-leyli ve'n-nehāri le-āyātın li-uli'l-elbāb. Ellezîne* (12) *yeẓkurûna'llāhe kıyāmen ve ku'ûden ve 'alā-cunūbihim ve yetefekkerûne fi-ḥalqı's-semāvāti ve'l-arḍi* (13) *rabbenā mā ḥalaḳte hāzā bâṭilā subḥāneke feḳnā 'azābe'n-nār*⁵⁸²

K'ez şumār u ḥad birünest ān beyân
(14) Cuz ki *lā-uḥşî* ne-güyed ü zi-cān⁵⁸³ (4:3709)

⁵⁷⁶ Açıklama: Cehennem halkı açtırlar.

⁵⁷⁷ Ey filan! O ise, imtiḥandaki duruş ve hareketini görür.

(5) Ez-sükûn u cunbuşet der-imtiḥân: - SE

⁵⁷⁸ Allāh, yaptıklarınızı hakkıyla görendir. (Kur'ân-ı Kerim, Hucûrât: 18)

(7) Müstec'iz: Cā'iz kunende: - İÜ, HK, KA/ Ġayr-ı faşl u vaşl pey ber ez-delîl: - SE

⁵⁷⁹ Akıl bu ilgiye nasıl yol bulur? Bu akıl, ayrılma ve kavuşmaya bağlıdır.

(9) Z'în vaşiyet kerd mā-rā Muştafā: - SE/ feḥvāsınca: maẓmûnınca KA

⁵⁸⁰ Bundan dolayı Mustafa, bize "Allāh'ın zatı hakkında araştırma yapmayınız" diye vasiyet etti.

⁵⁸¹ Her şey üzerinde düşünün fakat Allāh'ın zatı üzerinde fazla düşünmeyin. (Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ: 1/311; Heysemî, Mecma'u'z-Zevâ'id: 1/81)

(10) ü baḥş: - KA

(10) Nitekim buyurur: *İnne fi- ḥalqı's-semāvāti ve'l-arḍi vaḥtilāfi'l-leyli ve'n-nehāri le-āyātın li-uli'l-elbāb. Ellezîne yeẓkurûna'llāhe kıyāmen ve ku'ûden ve 'alā-cunūbihim ve yetefekkerûne fi-ḥalqı's-semāvāti ve'l-arḍi rabbenā mā ḥalaḳte hāzā bâṭilā, subḥāneke feḳnā 'azābe'n-nār*: - İÜ, HK, KA

⁵⁸² Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelip gidişinde selim akıl sahipleri için elbette ibretler vardır. Onlar ayaktaiken, otururken ve yanları üzerine yatarken Allāh'ı anarlar. Göklerin ve yerin yaratılışı üzerinde düşünürler. "Rabbimiz! Bunu boş yere yaratmadın, seni eksikliklerden uzak tutarız. Bizi ateş azabından koru" derler. (Kur'ân-ı Kerim, Âl-i İmrân: 190-191)

(13) K'ez şumār u ḥad birünest ān beyân: - SE

⁵⁸³ O, candan "Seni övemem" sözünden başka bir şey söylemez; çünkü o anlatış, sayı ve ölçünün dışındadır.

*Lā-uḥṣī senā'en 'aleyke ente kemā eşneyte 'alā-nefsik*⁵⁸⁴ (15) buyurdu Hâzret-i Resûlu'llâh 'am.

REFTEN-İ ZUL-ĞARNEYN BE-KŪH-I ĞĀF⁵⁸⁵

Zul-Ğarneyn İskender-i (16) Rûmîdür ki İskender bin Filğos dirler. Ba'zılar peygamberdür, dimişlerdür. Zîrâ Hağ Ta'ālā aña (17) ıııtab idüp *ğulnā yā ze'l-ğarneyn*⁵⁸⁶ buyurdu ve ba'zılar pādşāh-ı şālih ü 'ādil [İÜ247a] idi, (18) dirler. Bu tağdırce ıııtab vahy yöninden olmaz. Muğaşşal bu İskender kŭh-ı Ğāf'a gitdi.

Dırre: (19) Be-Türkî turra

Berd: Serd

NŪMŪDEN-İ [SE302B] CEBRĀ'İL 'ALEYHİ'S-SELĀM BE-ĞĀZRET-İ MUŞĤAFĀ⁵⁸⁷

(1) Lā-cerem guft ān Resŭl-i zu-funŭn [KC119b]
Remz-i *naḥnu'l-āḥirŭn es-sābıķŭn*⁵⁸⁸ (4:3763)

Ya'nî egerçe āḥir zamānda geldŭñ ammā ḥaķıķat-i Muḥammediyyenŭñ nŭr-ı (2) Hağ'dan zuhŭrına nağar olınsa cŭmleden sābıķuz. Zîrâ *levlāke levlāk lemā ḥalağtu'l-efflāk*⁵⁸⁹ maźmŭn-ı (3) şerifince 'ālemden murād ādem olıcağ ma'nā cihetinden ādem 'ālemden esbağ olur. Zîrâ şecereden murād (4) mîvedür. Pes niyyetde mîve şecereden esbağ olur.

Zāhireş-rā peşşeyî āred be-çarğ [HK77a]
Bāṭıneş bāşed (5) muḥıṭ-i heft çarğ⁵⁹⁰ (4:3766)

Nitekim ḥadış-i ĳudsî vārid olmuşdur: *Lā-yese'unī arđı ve lā-semā'ı velāķin vesi'anī* (6) *ğalbu 'abdi'l-mu'min en-naķı et-taķı el-vedā'*⁵⁹¹.

⁵⁸⁴ Seni layıķıyla sena edemem/övemem. Sen kendini övdüğün gibisin. (Cevzî, 'İlelŭ'l-Mŭtenâhiye: 2/557)
(15) Resŭlu'llâh: Resŭl-i ekrem İÜ, HK, KA/ 'am.: şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem SE, İÜ; şal. 'am. HK;
'aleyhi's-selām KA/ Zul-Ğarneyn: - İÜ, HK

⁵⁸⁵ Zŭlkarneyn'in Kafdağ'ına gitmesi

(16) İskender bin: - KA

⁵⁸⁶ (Ona şöyle) dedik: "Ya Zŭlkarneyn!" (Kur'ân-ı Kerim, Kehf: 86)

(18) Dırre: Be-Türkî turra Bevd: Serd - İÜ, KA

⁵⁸⁷ Cebraîl'in Mustafa'ya görünmesi

(19) MUŞĤAFĀ: MUŞĤAFĀ 'ALEYHİ'S-SELĀM KA/ Lā-cerem guft ān resŭl-i zu-funŭn: - SE

⁵⁸⁸ Bu nedenle hünerler sahibi o peygamber "Biz öne geçen sonrakileriz" sözŭnü dedi.

⁵⁸⁹ Sen olmasaydın felekleri/kâinatı yaratmazdım. (Aclŭnî, Keşfü'l-Hafâ: 2/214; Yılmaz, 1992: 113)

(4) Zāhireş-rā peşşeyî āred be-çarğ: - SE

⁵⁹⁰ Dışını bir sivrisinek yaralar, içiyse yedi semayı kuşatır.

Mündekî: Pâre pâre

Tecemmüş: Dil-rübâyî kerden

Ta' rîş: Taht

(7) V'ân 'azîmu'l-ḥulḳ ü k'ân şaf-derest (4:3786)

Ol 'azîmu'l-ḥulḳ ki kuvvet-i rûḥāniyyet-i Muḥammedîdür ki (8) şaflar yırtıcıdır.

Bî-tagayyur maḳ'ad-i şıdk enderest⁵⁹² (4:3786)

Ya' nî rûḥ-ı Muḥammedî tagayyürsüz maḳ'ad-i (9) şıdkdadur. Nitekim sûre-i Kamer'de buyurdi:

*İnne'l-muttaḳîne fî-cennâtin ve neher. Fî-maḳ'adi şıdkın 'inde melîkin (10) muḳtedir.*⁵⁹³

Bî zi-tağyîrî ki lā-şarḳiyyetun
Bî zi-tebdîlî ki lā-ğarbiyyetun⁵⁹⁴ (4:3788)

Ya' nî ḥaḳîkat-i Muḥammedî bir nûrdur ki (11) tebdîlsiz ve tağyîrsizdür ve ne şarḳa mensûbdur ve ne ğarba mensûbdur. İşâretdür sûre-i Nûr'da (12) olan âyet-i kerîmeye ki:

*Yûḳḳadu min-şeceratin mubâraketin zeytûnetin lā-şarḳiyyetin ve lā-ğarbiyyetin.*⁵⁹⁵

Ḥufte bûd ân (13) şîr ke'z-ḥ'âbest pāk⁵⁹⁶ (4:3794)

*İnne 'aynayî tenâmâni ve lā-yenâmu ḳalbi*⁵⁹⁷ hükmince ol şîr ki uyḳudan (14) pākdür. Ol maḥalde uyumuş idi.

Baḥr-i ü ez-mihr-i kef pür-cüş geşt⁵⁹⁸ (4:3797)

Ya' nî anuñ baḥr-i rûḥı (15) keff-i şûret-i maḥabbetinde pür-cüş oldı. [KA231b]
Keff-i şûret-i Aḥmed ol nazardan bî-hüş oldı. Ammâ (16) ğam degüldür.

⁵⁹¹ Ben yere ve göğe sığmadım fakat takvâ ehli mümn kulumun kalbine sığdım. ('Irâkî, Tahrîcü'l-İhyâ: 3/18; Teymiyye, Mecmû'u'l-Fetâvâ: 2/384)

(6) *en-naḳî et-taḳî el-vedâ'* KA: - KC, İÜ, HK/ Mündekî: Pâre pâre Tecemmüş: Dil-rübâyî kerden Ta' rîş: Taht: - İÜ, KA

⁵⁹² Saf yaran o büyük huyu, değişmeksizin doğruluk makamındadır.

(8) Muḥammedî: Muḥammedîdür ki KA

⁵⁹³ Şüphesiz Allâh'a karşı gelmekten sakınanlar cennetlerde, ırmak başlarındadırlar. Muktedir bir hükümdarın katında, doğruluk meclisindedirler. (Kur'ân-ı Kerim, Kamer: 54-55)

⁵⁹⁴ Değişmez, doğuda değildir; dönüşmez batıda değildir.

⁵⁹⁵ Mübarek bir ağaçtan, ne doğuya, ne de batıya ait olan zeytin ağacından tutuşturulur. (Kur'ân-ı Kerim, Nûr: 35)

⁵⁹⁶ Uyumaktan pak olan aslan uyumuştı.

⁵⁹⁷ Gözlerim uyur, kalbim uyumaz. (Müslim, Sahîh: 738; Buhârî, Sahîh: 2013)

⁵⁹⁸ Onun denizi köpük sevgisiyle coştı.

Ḥayret-ender-ḥayret āmed in kıṣaṣ
Bî-huṣṣî-i ḥāṣegān ender-aḥaṣ⁵⁹⁹ (4:3804)

(17) Ḥayret içre ḥayret ḥāṣıl oldu. Bu kıṣṣalardan ki ḥāṣılardan bî-huṣṣlık ḥāṣıl ola.

(18) Ḥāṣṣu'l-ḥāṣ olan sultāna ki Ḥazret-i Resûl 'am.

Ḳulmāṣ: Bîhûde gûy

Lâ-tuḥālifhum ḥabîbî dārihim (4:3811)

(19) Ya'nî ol eczâsı zemînden geçmeyüp tebdîl-i ṭabî'atde kalan ehl-i zāhire muḥālefet eyleme iy benüm [KC120a] (1) ḥabîbüm müdārā eyle bunlara.

Yā ḡarîben [SE303a] nāzilen fî-dārihim⁶⁰⁰ (4:3811)

İy bunların dārına mekânına nāzil olan (2) ḡarîb, ya'nî: *Kun fî'd-dunyâ ke-enneke ḡarîbun ev 'ābiru sebîlin*⁶⁰¹ hükmince; iy dünyâ mülkinde ḡarîb olan, nebî (3) yāḥud velî-i kâmil ehl-i dünyâyı müdārā eyle.

V'a'ṭî mâṣā'û vü rāmû varḍihim (4:3812)

Vir şol şey'i (4) ki istediler ve murād eylediler ve rāzı eyle anları lafz-ı arz-ı emrdür. Arzâdan ma'ṭûfdur a'ṭ üzerine (5) [İÜ247b] ikisinin daḡı hemzesi hemze-i kaṭ' dur. Ammâ arzînün hemzesi sâkıṭ olur nazm için.

(6) Yā za'înen sākinen fî-arḍihim⁶⁰² (4:3812)

İy musāfir olan, sākin olan bunların yirinde.

Mūsîyâ der-pîṣ-i (7) Fir'avn-ı zemen (4:3814)

İy Mūsâ-şîfat da'vet ü irşâda meşḡûl olan kâmil bu zamâne Fir'avlarını (8) ḥuzûrında,

Nerm bâyed guft ḡavlen leyyinen⁶⁰³ (4:3814)

Mülâyemetle söylemek gerekdür. Nitekim Ḥaḡ Ta'ālâ Mūsâ vü Hārûn (9) 'aleyhuma's-selâmı Fir'avn'a resûl [HK77b] gönderdükde buyurdi:

⁵⁹⁹ Bu hikayeler şaşkınlık içinde şaşkınlıktır. Özel kişiler daha özel kişileri görünce kendilerinden geçer.

(18) Resûl 'am.: Resûlu'llâh'dur şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem SE, Resûl-i ekrem şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem İÜ, Resûl-i ekrem 'aleyhi ve sellem HK; Sultân-ı Enbiyâ şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem KA/Ḳulmāṣ: Bîhûde gûy: - İÜ, KA

⁶⁰⁰ Onların evlerine garip olarak gelen dostum! Onlara muhalefet etme, onları idare et.

⁶⁰¹ Dünyada bir kimsesiz/garip gibiveya bir yolcu gibi ol.

⁶⁰² Dilediklerini ve istediklerini ver, onları memnun et. Ey yurtlarına konup yerleşen!

⁶⁰³ Ey Musa! Zamanın firavun'una karşı yumuşak söylemek gerekir, "yumuşakça söz".

İzhebā ilā-Fir'avne, ikiñüz zāhib (10) oluñ. Ya'nī varuñ Fir'avn'a; *innehu tagā*, taḥḫiken ol tuğyān eyledi. *Fe-ḫulā lehu*, pes siz aña söyleñ; (11) *ḫavlen leyyinen*,⁶⁰⁴ mülāyemetle söyleñ ḫuṣūnetle söylemeñ. Pes mürşid-i tarikat olan kimseler daḫı bu āyet-i (12) kerīme ile mütенаşşıḫ olup müdārā vü mülāyemet semtin tutmaḫ gerekdür.

İn heme ḫ'āndī furū-ḫ'ān *lem yekun*
(13) Tā bi-dānī lecc-i in gebr-i kuhun⁶⁰⁵ (4:3834)

Tā ki bilesin bu eski kāfirūñ 'inādını. İṣāretdür:

Lem yekunillezīne keferū (14) *min-ehli'l-kitābi ve'l-muṣṣrikīne munfekkīne ḫattā te'tiye humu'l-beyyinetu. Resūlun mina'llāhi yetlū ṣuḫufen muṭahhareten. Fihā* (15) *kutubun ḫayyimetun*.⁶⁰⁶

Lem yekunillizīne keferū min-ehli'l-kitābi, -el-yehūd ve'n-niṣārī fe-ennehum keferū (16) bi'l-ilḫādī fi-ṣifātillāhi mine'l-tebeyyun- ya'nī olmadılar şol kimseler ki küfr itdiler ehl-i kitābdan (17) yehūd u niṣārī. Zīrā ṣifātu'llāhda ilḫād itdiler. Min, tebeyyun içündür. *Ve'l-muṣṣrikīne*, -ve (18) 'ābedetu'l-aṣnām-; *munfekkīne*, -'ammā kānū 'aleyhi min-dīnihim- ya'nī münfekk ü münḫaṭ'ı olmadılar dīn bātılları (19) üzere oldukları küfr ü ḫalāletden; -ev el-va'd bi-itbā' il-ḫaḫḫi izā cā'ehumu'r-resūl- yāḫud resūl [KC120b] (1) geldügi vaḫt dīn-i Ḥaḫḫ'a tābi' olmaḫ için va'de itmişler idi. Ol 'ahdden münfekk olmadılar (2) tā resūl gelinceye dek. Çün resūl geldi yüz çevirüp inkār itdiler. *Ḥattā te'tiye humu'l-beyyinetu*, [SE303b] -er-resūlu ev (3) el-Ḳur'ān fe-ennehu mubeyyinu'l-ḫaḫḫu- ya'nī ḫattā bunlara resūl geldi yāḫud ḫüccet-i vāzıḫa ki Ḳur'ān'dur. Zīrā bunlar Ḥaḫḫ'ı (4) mubeyyin dirler. *Resūlun mina'llāhi*, bedeldür beyyineden, min müte'allıḫdur maḫzūfa ṣıfatıdır resūluñ. Ya'nī (5) ḫattā bunlara resūl geldi öyle resūl ki Allāh'dandur. *Yetlū*

⁶⁰⁴ "Firavun'a gidin. Çünkü o azmıştır." Ona yumuşak söz söyleyin. (Kur'an-ı Kerim, Tâhâ: 43-44)

⁶⁰⁵ Bütün bunları okudun; bu eski kâfirin inadını bilmek için "Lem yekun" suresini oku.

(13) İṣāretdür KA: - KC/ *Lem yekunillezīne keferū min-ehli'l-kitābi ve'l-muṣṣrikīne munfekkīne ḫattā te'tiye humu'l-beyyinetu. Resūlun mina'llāhi yetlū ṣuḫufen muṭahhareten. Fihā kutubun ḫayyimetun*.: - İÜ, HK, KA

⁶⁰⁶ Kitap ehlinden inkār edenler ile Allāh'a ortak koşanlar, kendilerine apaçık delil gelinceye kadar (küfürden) ayrılacak değillerdi. Bu delil, tertemiz sahifeleri okuyan, Allāh tarafından gönderilen bir peygamberdir. O sahifelerde dosdoğru hükümler vardır. (Kur'an-ı Kerim, Beyyine: 1-3)

(15) el-yehūd ve'n-niṣārī fe-ennehum keferū bi'l-ilḫādī fi-ṣifātillāhi mine'l-tebeyyun: - İÜ, HK, KA

(18) 'ammā kānū 'aleyhi min-dīnihim: - İÜ, HK, KA

(19) ev el-va'd bi-itbā' il-ḫaḫḫi izā cā'ehumu'r-resūl: - İÜ, HK, KA/ resūl: - KA

(2) *Ḥattā te'tiye humu'l-beyyinetu*, -er-resūlu ev el-Ḳur'ān fe-ennehu mubeyyinu'l-ḫaḫḫu- ya'nī ḫattā bunlara resūl geldi yāḫud ḫüccet-i vāzıḫa ki Ḳur'ān'dur. Zīrā bunlar Ḥaḫḫ'ı mubeyyin dirler. *Resūlun mina'llāhi*, bedeldür beyyineden, min müte'allıḫdur maḫzūfa ṣıfatıdır resūluñ. Ya'nī ḫattā bunlara resūl geldi öyle resūl ki Allāh'dandur. *Yetlū ṣuḫufen muṭahhareten*, -ṣıfatuhu ev ḫaberuhu- *yetlū* resūluñ ṣıfatıdır. Yāḫud resūl mübtedā ve yetlū ḫaberidür. -Ṣuḫefā mef'ūlu muṭahhareten- ṣıfatıdır ṣuḫefānuñ. Ya'nī öyle resūl ki tilāvet ider ṣaḫf-i muṭahhireyi. Ya'nī buṭlāndan pāk olan Ḳur'ān'ı. *Fihā kutubun ḫayyimetun*, -mektübātun müstaḫıme nāṭıkatu bi'l-ḫaḫḫ- ya'nī ol ṣuḫufda vardur mektübāt-ı müstaḫıme ki Ḥaḫḫ üzere nāṭıḫdur. **Ma'nā-yı Beyt:** - İÜ, HK, KA

şuhufen muṭahhareten, -şifatuhu ev haberuhu- *yetlū* (6) resūluñ şifatıdır. Yāḥud resūl mübtedā ve yetlū haberidir. -Şuḥefeā mef'ūlu muṭahhareten- şifatıdır şuḥefānuñ. (7) Ya' nī öyle resūl ki tilāvet ider şaḥf-ı muṭahhireyi. Ya' nī buṭlāndan pāk olan Qur'ān'ı. *Fihā kutubun* (8) *ḳayyimetun*, -mektübātun müstaḳıme nāṭıḳatu bi'l-ḥaḳ- ya' nī ol şuhufda vardır mektübāt-ı müstaḳıme ki Ḥaḳ üzere (9) nāṭıḳdur.

Ma'nā-yı Beyt: Ḥazret-i Mevlānā buyururlar ki, çok şināsā vardır ki Ḥaḳḳ'ı bilüp añladuḳdan (10) soñra yā ḥased yā bir ḡaraḫ mānī' olup yüz çevirmişlerdür ve ol inkār eyledükleri māh anlara (11) ḥışm eylemişdür. Şükrsiz oldukları için ve ol māhuñ ḳadrin bilmedükleri için bu sebebden idi ki (12) cān-ı 'azīz-i Sulṭān-ı Enbiyā ki küffār-ı bed-şikāl-i nā-şināsā olup püşt ü pā urdılar. Bilmiş (13) añlamış iken soñra itdiler. Bu [KA232a] sözümün ḥaḳıḳatin bilmek isterseñ *lem yekūn* süresin oku. (14) Tā bilesin ki bu küffār Ḥazret-i Peyḡamber'ün Tevrāt'da ve İncil'de vaşfin okuyup aña ta' aşşuḳ idüp (15) ḡā'ibāne imān getürüp gelse mübārek cemālın görsek, dirlerdi. Ḥattā bir düşmenleri olsa (16) Ḥazret-i Aḥmed'ün ism-i şerīfin şefi' idinüp Cenāb-ı Ḥaḳ'dan fetḫ taleb iderlerdi. Çün geldi (17) inkār idüp kāfir oldılar.

Tā be-nām-ı Aḥmed ez-yesteftihūn⁶⁰⁷ (4:3838)

Süre-i Baḳara'da buyurur:

Ve lemmā (18) *cā'ehum kitābun min-'indillāhi muşaddıḳun limā me'ahum, ve kānū min-ḳablu yesteftihūne 'alallezīne* (19) *keferū, fe-lemmā cā'ehum mā 'arefū keferū bihi.*⁶⁰⁸

Ve lemmā cā'ehum, vaḳtā ki bunlara geldi; *kitābun* bir kitāb [KC121a] (1) ki Qur'ān-ı 'Azīm'dür; *min-'indillāhi*, Allāh Ta'ālā'nuñ cenāb-ı 'ālīsinden; *muşaddıḳun limā me'ahum*, (2) taşdıḳ idicidir. Bunlarla olan kitābları ki Tevrāt u İncil'dür işbāt-ı tevḥid-i [SE304a] Ḥaḳ'da ve (3) nübüvvette ve ḳazā vü ḳaderde ve ḥaşr u neşrde; *ve kānū min-ḳablu*, ve ḥālbuki oldıardı [HK78a] (4) bu kitābuñ nüzulinden öñdin; *yesteftihūne*, fetḫ taleb iderlerdi; *'alallezīne* [IÜ248a] *keferū*, şol (5) kimselerün üzerine ki anlar kāfir oldılar.

(9) Ḥazret-i Mevlānā: Ḥazret KA

⁶⁰⁷ Ahmed'in adıyla fetih dilerlerdi.

(17) *Ve lemmā cā'ehum kitābun min-'indillāhi muşaddıḳun limā me'ahum, ve kānū min-ḳablu yesteftihūne 'alallezīne keferū, fe-lemmā cā'ehum mā 'arefū keferū bihi:* - İÜ, HK, KA

⁶⁰⁸ Kendilerine ellerindekini (Tevrat'ı) tasdik eden bir kitap gelince onu inkâr ettiler. Oysa, daha önce (bu kitabı getirecek peygamber ile) inkârcılara (Arap müşriklerine) karşı yardım istiyorlardı. (Tevrat'tan) tanıyıp bildikleri (bu peygamber) kendilerine gelince ise onu inkâr ettiler. (Kur'ân-ı Kerim, Bakara: 89)

Ya' nī Yehūd her bār ki ehl-i küfrle ceng itseler: (6) Allāhumme unşurnā bi'n-nebiyyi'l-meb' ūşi fī-āḫiri'z-zamāni ellezī necidu na' tihi fi't-tevrāt⁶⁰⁹, dirlerdi; *fe-lemmā* (7) *cā'ehum*, pes ol vaḫt ki bunlara geldi; *mā'arafū*, şol kimse ki bilmişler idi. Mā bunda (8) min ma' nāsınadır; *keferū bihi*, -ḫaseden ve ḫavfen 'ale'r-riyāseti- ḫasedlerinden ve riyāsetlerin ellerinden (9) almaḫ ḫavfindan kāfir oldılar aña ya' nī inkār itdiler. *Fe-la'netu'llāhi 'ale'l-kāfirin*,⁶¹⁰ -iy 'aleyhum ve (10) etā bi'l-maḫhar li'l-delāleti 'alā-ennehum le'anū li-kufrihim⁶¹¹ - pes Allāh'uñ la'neti kāfirler üzerine mevzi' -i muḫmerde (11) vaz' -ı muḫahher ya' nī *fe-la'netuhu'llāhi 'aleyhum mevzi' atuhu 'ale'l-kāfirin*⁶¹² buyurduḡı bunlaruñ (12) üzerine la'net-i küfrleri sebebiyle olduḡı müş'irdür.

Kerrārī: ḫamle (13) ve hücūm eylemek

Vallāhu ā'lem bi's-şavāb

Ve ileyhi'l-merca' (14) ve'l-me'ab

Temmet hāzā'e'l-intihāb bi-'avnillāhi'l-meliki'l-Vehhāb (15) 'alā-yedi 'abdi'z-za'if (16) İsmā'il el-Tuzlavī bi-medīneti (17) Qoştanṭiniyye ḡaffara'llāhu lehu (18) ve li-vālideyyi ve aḫseni (19) ileyhimā ve ileyhi

Sene 1052

(5) ehl-i küfrle: kāfir ile İÜ, HK, KA

⁶⁰⁹ Allāhım ahir zamanda gönderilen ve Tevrat'ta da tarif edilen peygamber ile bize yardım et.

(8) ḫaseden ve ḫavfen 'ale'r-riyāseti: - İÜ, HK, KA

⁶¹⁰ Allāh'ın lāneti inkārcıların üzerine olsun. (Kur'ân-ı Kerim, Bakara: 89)

⁶¹¹ Yani üzerlerine ve inkarlarından dolayı lanetlendiklerini belirtmek içim zuhur etti.

(9) iy 'aleyhum ve etā bi'l-maḫhar li'l-delāleti 'alā-ennehum le'anū li-kufrihim: - İÜ, HK, KA

⁶¹² Allāh'ın laneti onların, kâfirlerin makamı üzerine olsun.

(13) Ve ileyhi'l-merca' ve'l-me'ab Temmet hāzā'e'l-intihāb bi-'avnillāh el-meliku'l-vahhāb 'alā-yedi 'abdi'z-za'if İsmā'il el-Tuzlavī bi-medīneti Qoştanṭiniyye ḡaffara'llāhu lehu ve li-vālideyyi ve aḫsen ileyhimā ve ileyhi Sene 1052: temmet bi-minnihi ve keremihi İÜ, HK, KA

(15) 'alā-yedi 'abdi'z-za'if İsmā'il el-Tuzlavī bi-medīneti Qoştanṭiniyye ḡaffara'llāhu lehū ve li-vālideyyi ve aḫsen ileyhimā ve ileyhi: - SE

5. CİLT

[KC121b] [SE304b] [İÜ248b] [HK78b] [KA229b] (1) Bismi'llāhi'r-raḥmāni'r-raḥīm
ve bihi nesta' in

(2) Şerḥ-i münteḥāb-ı mücelled-i pencüm ez-*Meşnevî-i Şerîf* el-müsemma be-
İhtiyārāt-ı Şabūhî Dede

(3) Şeh Hüsameddîn ki nûr-ı encüm est
Ṭālib-i āgāz-ı sefr-i pencüm est⁶¹³ (5:1)

(4) İy ziyā 'u'l-Ḥaḳ Hüsameddîn-i rād
Ustādān-ı şafā-rā ustād⁶¹⁴ (5:2)

(5) Ger ne-būdî ḥaḳ maḥcûb u keşîf
V'er ne-būdî ḥaḳḥā teng ü za' if⁶¹⁵ (5:3)

(6) Der-medîḥat dād-ı ma' nā dādemî
Ġayr-ı in mantıḳ lebî bi-g'sādemî⁶¹⁶ (5:4)

(7) Lîk loḳma-i bâz ān şa' ve nîst
Çāre eknûn āb u revḡan kerdenîst⁶¹⁷ (5:5)

(8) Ya' nî iy Hüsameddîn senûn medḥûnde ma' nānuñ dādın virüp senûn medḥûni
ḥaḳîḳat (9) üzere söylerüm, eger ḥaḳḳuñ taḥammüli olaydı. Çün taḥammül idemezler.
Mi' deleri tengdür. Çāre (10) budur kim müdārā eyleyüp hażm olunduğı miḳdār söylemek
gerekdür.

Āb u revḡan: Müdārā

(11) İnne şey'en *kullehū lā-yudreku* (5:17)

(1) ve bihi nesta' in: - İÜ, KA

(2) Şerḥ-i münteḥāb-ı mücelled-i pencüm ez-*Meşnevî-i Şerîf* el-müsemma be-*İhtiyārāt-ı Şabūhî Dede*: - SE, KA; şerḥ-i mücelled-i pencüm-i *Meşnevî-i Şerîf* İÜ, HK

⁶¹³ Yıldızların ışığı olan padişah Hüsameddin, beşinci kitaba başlamak istiyor.

⁶¹⁴ Ey Hak ışığı! Cömert, sefa üstatlarının üstadı Hüsameddin!

⁶¹⁵ Halk perde ardında ve yoğunolmasaydı, boğazlar dar ve güçsüz olmasaydı

⁶¹⁶ Seni övmeye mananın hakkını verirdim; bu sözden başka söze dudak açardım.

⁶¹⁷ Doğanın lokması, serçenin lokması olmaz; şimdi çare sulayıp yağlamaktır.

(3) Şeh Hüsameddîn ki nûr-u encüm est Ṭālib-i āgāz-ı sefr-i pencüm est (5:1) İy ziyāu'l-Ḥaḳ Hüsameddîn-i rād Ustādān-ı şafā-rā ustād (5:2) Ger ne-būdî ḥaḳ maḥcûb u keşîf V'er ne-būdî ḥaḳḥā teng u za' if (5:3) Der-medîḥat dād-ı ma' nā dādemî Ġayr-ı in mantıḳ lebî bi-g'sādemî (5:4) Lîk loḳma-i bâz ān-ı şa' ve nîst Çāre eknûn āb u revḡan kerdenîst (5:5) (8) Ya' nî iy Hüsameddîn senûn medḥûnde ma' nānuñ dādın virüp senûn medḥûni ḥaḳîḳat (9) üzere söylerüm, eger ḥaḳḳuñ taḥammüli olaydı. Çün taḥammül idemezler. Mi' deleri tengdür. Çāre (10) budur kim müdārā eyleyüp hażm olunduğı söylemek gerekdür: - SE

(10) Āb u revḡan: müdārā: - İÜ, KA

Ol kelām-ı meşhūra işāret buyururlar ki:

*Mā-lā-yudreku kullehū lā-yutreku kulluhū.*⁶¹⁸

(12) İ'lemu an *kullehū lā-yutreku*⁶¹⁹ (5:17)

Ya' nī bir şey'ün küllisine (13) yetişilmezse bir uğurda cem' isı terk olunmaz. Ya' nī Hāzret-i Hüsameddīn Çelebi'nün medh ü şenāsı (14) külliyyetle edā olunmazsa bir uğurda terk olunmaz. Mümkün olduğu kadar ve halk taḥammül idecek (15) miḳdārı vaşf iderüz, dimek olur.

TEFSİR-İ HUZ ERBE'ATEN MINE'T-ṬAYRİ FE-ŞURHUNNE İLEYKE⁶²⁰

(16) Sûre-i Bakara'da bu āyet-i kerîmeye işāretdür:

Ve iz kâle İbrâhîmu Rabbî erinî keyfe tuhyi'l-mevtâ (17) *kâle e ve lem tu'min kâle belâ ve lâkin li-yetma'inne kalbî kâle fe-huz erbe'aten mine't-ṭayri fe-şurhunne ileyke* (18) *şumme'al 'alâ-kulli cebelin minhunne cuz'en şummed'uhunne ye'tîneke sa'yen, va'lem enna'llâhe 'azîzun* (19) *ḥakîm.*⁶²¹

Ve iz kâle İbrâhîmu, zikr eyle yâ Muhammed şol vaḳti ki İbrâhîm didi; *Rabbî erinî keyfe* [KC122a](1) *tuhyi'l-mevtâ*, -innemâ sâle zâlike li-başîr 'ilmuhu 'ayânen ve kîle lemmâ kâle Nemrûd enâ eḥâ ve umîṭ kâle lehu inne (2) *ihyâ'u'llâh yeriddu'r-rûḥ ilâ-yedunhâ fe-kâle Nemrûd hel 'âynetü felem yuḳaddirâni bi-ḳavli ni'am ve enteḳale* (3) *ilâ-taḳrîri âḫir şumme se'ele rabbehu enne yuridu li-yuṭma'inne ḳalbehu 'ale'l-cevâb enne su'ile 'anhu merre-* (4) *ya'nî iy benüm perverdgârum! Baña göster nice ihyâ idersin mevtâyı. Hāzret-i İbrâhîm'ün* (5) *bu su'âli 'ilme'l-yaḳîn 'ayne'l-yaḳîn olmaḳdan ötüri idi ve ba'zılar dimişler ki kaçan Hāzret-i* (6) *İbrâhîm rabbiyellezî yuhyî ve yumîtu*, *ya'nî benüm Rabbüm* [HK79a] şol Allâh'dur ki ḫayâtı ve mevti ḫalk ider (7) cesedlerde didügi

⁶¹⁸ Bir şeyin hepsine ulaşamıyorsa, tamamen de terkedilmez.

⁶¹⁹ Gerçekten bütünü anlaşılmayan şey, biliniz ki, tamamıyla terk edilmez.

(12) ya' nī: İinne kullehu idi inne muşkaletundan muḫaffedür ya' nī SE

⁶²⁰ "Dört kuş al, onları kendine çevir" âyetinin tefsiri

(16) *Ve iz kâle İbrâhîmu Rabbî erinî keyfe tuhyi'l-mevtâ kâle e ve lem tu'min kâle belâ ve lâkin li-yetma'inne kalbî kâle fe-huz erbe'aten mine't-ṭayri fe-şurhunne ileyke şumme'al 'alâ-kulli cebelin minhunne cuz'en şummed'uhunne ye'tîneke sa'yen, va'lem enna'llâhe 'azîzun ḥakîm:* - KA

⁶²¹ Hani İbrahim, "Rabbim! Bana ölüleri nasıl dirilttiğini göster" demişti. (Allâh ona) "İnanmıyor musun?" deyince, "Hayır (inandım) ancak kalbimin tatmin olması için" demişti. "Öyleyse, dört kuş tut. Onları kendine alıştır. Sonra onları parçalayıp her bir parçasını bir dağın üzerine bırak. Sonra da onları çağır. Sana uçarak gelirler. Bil ki, şüphesiz Allâh mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir." (Kur'ân-ı Kerîm, Bakara: 260)

(19) *Ve iz kâle İbrâhîmu:* - İÜ, HK

(1) innemâ sâle zâlike li-başîr 'ilmuhu 'ayânen ve kîle lemmâ kâle Nemrûd enâ eḥâ ve umîṭ kâle lehu inne *ihyâ'u'llâh yeriddu'r-rûḥ ilâ-yedunhâ fe-kâle Nemrûd hel 'âynetü felem yuḳaddirâni bi-ḳavli ni'am ve enteḳale ilâ-taḳrîri âḫir şumme se'ele rabbehu enne yuridu li-yuṭma'inne ḳalbehu 'ale'l-cevâb enne su'ile 'anhu merre ya' nī:* - İÜ, HK, KA

vaqt; *ḳāle ene uḫyī ve umītu*,⁶²² -bi'l-‘afvi ‘ani'l-ḳatli- Nemrūd didi ki (8) ben daḫı iḫyā ve imātiye ḳādirüm. Bir mücrimi ḳatlden ‘afv idüp birin ḳatli itmekle. Ḥazret-i İbrāhīm (9) didi ki: Taḫḳīken Ḥaḳ Ta‘ālā’nuñ iḫyā itmesi rūḫı bedene [SE305a] red itmekledür. Nemrūd didi: Sen mu‘āyene gözüñle gördüñ mi? Ḥazret-i İbrāhīm ni‘am gördüm [İÜ249a] dimege ḳādir olmadı. Ğayrı tağrīre intikāl eyleyüp soñra Ḥaḳ Ta‘ālā’dan diledi ki nice (10) iḫyā ider göstere. Tā ki [KA230a] ḳalbi muṭma’in ola. Eger Nemrūd bir kerre daḫı şorarsa: Belī gördüm, diyü cevāb (11) virmek ḳābil ola. *Ḳāle e ve lem tu ‘min*, -bi-ennī ḳādir ‘ale'l-iḫyā’ bi-i‘ādeti’t-terkibi ve'l-ḫayāt ḳāle lehu (12) zālīke ve ḳad ‘alime innehu a‘refe’n-nās fi’l-īmāni li-yucibe bimā ecābe fe-ya‘lemi’s-sāmi‘üne ğaraḫahu- ya‘nī Ḥaḳ (13) Ta‘ālā didi: Yā İbrāhīm sen inanmaduñ mı ben iḫyāya ḳādir olduğuma, i‘āde-i terkib ü ḫayāt (14) itmekle. *Ḳāle belā ve lākin li-yaṭma ‘inne ḳalbī*, -iy belā ementu ve lākin se‘elet li‘uzide başırehu ve sükūnu (15) ḳalb li-muḫammeti’l-‘ayān ile’l-vaḫyi ve’l-istidlāl- Ḥazret-i İbrāhīm didi: Belī yā Rab, inandum. Velākin (16) ṭaleb eyledüm başıret ü sükūn-ı ḳalb yöninden ziyādelikden ötüri ve ‘iyān u müşāhede-i vaḫy (17) u istidlāl üzere munzam olmağ için. *Ḳāle fe-ḫuz erbe‘aten mine’t-ṭayri*, Ḥaḳ Ta‘ālā buyurdi: Pes (18) ḳuşlardan dört ḳuş al, didi. Ol dört murğuş biri ṭāvus ve biri baṭ ve biri (19) ḫorūs ve biri ğurābdur. Bu dört murğı öldürmekden murād nedür ve anlaruñ tekrār iḫyā [KC122b] (1) olmaları neden kināyedür, Ḥazret-i Mevlānā *Meşnevī-i Şerīf*de tafşil üzere beyān buyururlar. *Fe-şurhunne ileyke*, (2) -fe-emiluhunne ve izmumuhunne ileyke li-nāmmehā ve ta‘rife şānehā li-ellā yulebbise ‘aleyke ba‘de’l-iḫyā- ya‘nī ol ḳuşları (3) cem‘ eyle ve ḫamre eyle kendüñe tā te‘emmül idesin ve bilesin şānlarını -ḳarā’a Ḥamre ve Ya‘ḳūb fe-şurhunne (4) bi’l-kesri ve humā luğatān ve ḳari’e fe-şurhunne bi-ḫimmi’s-şād ve kesrihā müşeddeti’r-rā men şarrehu yuşarrehu ve şarra (5) izā cem‘ a fe-şurhunne mine’t-taşırye ve hiye’l-cem‘ eydā-. *Summec‘al*, andan soñra sen eyle; *‘alā-kulli cebelin*, her (6) cebelūñ üzerine; *minhunne cuz’en*, -iy şumme cuz’ihunne ve farraḳ eczāhunne ‘ale’l-cibāli elletī bi-

⁶²² Hani İbrahim, “Benim Rabbim diriltir, öldürür.” demiş; o da, “Ben de diriltir, öldürürüm” demişti. (Kur’ân-ı Kerîm, Bakara: 258)

(7) bi’l-‘afvi ‘ani’l-ḳatli: - İÜ, HK, KA

(9) didi ki: Taḫḳīken Ḥaḳ Ta‘ālā’nuñ iḫyā itmesi rūḫı bedene red itmekledür. Nemrūd didi: Sen mu‘āyene gözüñle gördüñ mi? Ḥazret-i İbrāhīm SE: - KC/ taḫḳīken: - KA

(11) bi-ennī ḳādir ‘ale’l-iḫyā’ bi-i‘ādeti’t-terkibi ve’l-ḫayāt ḳāle lehu zālīke ve ḳad ‘alime innehu a‘refe’n-nās fi’l-īmāni li-yucibe bimā ecābe fe-ya‘lemi’s-sāmi‘üne ğaraḫahu- ya‘nī: - İÜ, HK, KA

(14) iy belā ementu ve lākin se‘elet li‘uzide başırehu ve sükūnu ḳalb li-muḫammeti’l-‘ayān ile’l-vaḫyi ve’l-istidlāl: - İÜ, HK, KA

(2) fe-emiluhunne ve izmumuhunne ileyke li-nāmmehā ve ta‘rife şānehā li-ellā yulebbise ‘aleyke ba‘de’l-iḫyā ya‘nī: - İÜ, HK, KA

(3) ḳarā’a Ḥamre ve Ya‘ḳūb fe-şurhunne bi’l-kesri ve humā luğatān ve ḳari’e fe-şurhunne bi-ḫimmi’s-şād ve kesrihā müşeddeti’r-rā men şarrehu yuşarrehu ve şarra izā cem‘ a fe şurhunne mine’t-taşırye ve hiye’l-cem‘ eydā: - İÜ, HK, KA

Rāst ne-şud (5) hükm-i *kulū v'eşrabū*
Tā ki şikem pür ne-şevēd ez-gelū⁶²⁵

Ammā Hāzret-i Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem (6) buyurur:

El-ma' idetu beytu'd-dā'i ve'l-ḥimyetu re'su kulli devā'in ve a'ṭi kulle bedenini mā
*'avvedetehu.*⁶²⁶

Enāt: Te'ennī ve (7) sükün

Pes te'ennī dāred u şabr u şekīb
Çeşm sîr u mu'şirest u pāk cīb⁶²⁷ (5:58)

[SE306a] Mu'şir (8) işārdandur, nişār idicidür. Bunda tenbîh vardur ki mü'min
ğayrı ihtiyār eyleye nefsi üzerine. (9) Ya'nî ğayra işār eyleye kendü nefsi lāzım iken.

[KA230b] Nitekim sūre-i Hāşr'da buyurur:

Ve yu'sirūne (10) *'alā-enfusihim ve lev kāne bihim ḥaşāşatun.*⁶²⁸

K'in te'ennī pertev-i rahmān buved (5:59)

Nitekim buyurur: *El-'aceletu* (11) *mine's-şeyṭān ve't-te'ennī mine'r-rahmān.*⁶²⁹

V'in şitāb ez-hezze-i şeyṭān buved⁶³⁰ (5:59)

Hezze: Tahrik ma' nāsınadır.

(12) 'Akr: Segrilmek

Ez-nubī bi-ş'nev ki şeyṭān der-va'id
Mî-kuned tehdidet ez-faḫr-ı şedid⁶³¹ (5:61)

Nitekim (13) sūre-i Bakara'da buyurur:

Eş-şeyṭānu ye'idukumu'l-faḫra ve ye'murukum bi'l-faḫşā'i, Cenāb-ı 'İzzet buyurur
ki: (14) İy benüm kullarum! Şeyṭān sizi faḫr-la kōrkudur. Hīn-i infākda men' idüp şadaḳa

⁶²⁵ “Yiyin, için” hükmü doğru değildir. Çünkü karın boğazla dolmaz.

(5) Resūlu'llāh: Resūl-i Ekrem İÜ, HK, KA

⁶²⁶ Mide her hastalığın evidir. Tedavinin başı ise, tüm hastalıklarda perhizdir. Her bedene ihtiyaç duyduğu şeyi ver. (Askalânî, el-Kâfî's-Şâf: 110; Zeylâ'î, Tahrîcū'l-Keşşâf: 1/459)

(7) Pes te'ennī dāred u şabr u şekīb: - SE

⁶²⁷ Çok sakinliği, sabrı ve dayanıklılığı vardır. Gözü toktur, bağış yapar ve işi düzgündür.

⁶²⁸ Kendileri son derece ihtiyaç içinde bulunsalar bile onları kendilerine tercih ederler. (Kur'ân-ı Kerîm, Hāşr: 9)

⁶²⁹ Acele şeytandandır ve teennī Allāh'tandır. (Heysemî, Mecma'u'z-Zevâ'id: 8/22; Elbânî, Silsiletü'l-Sahîha: 1795)

⁶³⁰ Çünkü sakinlik Allāh'ın ışıdır; o aceleyse şeytanın tahrikidir.

(11) Hezze: Tahrik ma' nāsınadır: - KA/ ma' nāsınadır: - HK

⁶³¹ Kur'ân'dan/Nebi'den dinle: şeytan seni korkuturken şiddetli yoksullukla tehdit eder.

(12) 'Akr: Segrilmek: - İÜ, HK, KA/ Nitekim: - HK, KA

virmeñ (15) fakîr olursız, diyü igvâ ider. *Ve ye 'murukum bi'l-fahşâ 'i*, ve size emr ider ef'âl-i fâhiş işlemege (16) baħl u ma'âsî vü imsâka. *Vallâhu ye' idukum mağfireten minhu ve fağlan*, ve Allâh Ta'âlâ va' de eyler size (17) ol infâkda mağfiret ü rahmet ve kendüden ziyâde faẓl u 'atâ va' de eyler. *Vallâhu vâsî'un* (18) 'alîmun,⁶³² ve Allâh Ta'âlâ vâsî'dür 'atâda ve 'alîmdür 'ibâduñ aħvâline.

SEBEB-İ VÜRÜD-I İN HADİŞ-İ (19) ŞERİF-İ HAZRET-İ MUŞTAFÂ 'ALEYHİ'S-SALÂT VE'S-SELÂM: EL-KÂFİR U YE'KULU Fİ-SEB'ATİ EM'Â'İN VEL-MU'MİN U [KC123b] (1) YE'KULU Fİ-Mİ'AN VÂHİDİN⁶³³

Ĥazret-i Mevlânâ kıaddesa'llâhu sırrehu'l-'azîz kâfiri taķdîm eyledi. Zîrâ ol kimse evvel (2) kâfir idi, sonra mü'min oldu. Ammâ Ĥadîş-i şerîfün 'ibâretinde mü'min-i muķaddemdür. Kitâb-ı Meşârifün (3) yedinci bâbında mezkûr ve şâriħler anuñ şerħinde buyurmuşlar: *Elma'u mâ yedħulehu'l-'izâm min-baṭni'l-insân* (4) *erâde bihi inne'l-mu'min yeķille hırşahu 'ale't-ṭa'âm ve yubârîke lehu fî-me'kelîhi ve meşrebihi ve yeşba' min-ķalîl ve'l-kâfir* (5) *şedîdu'l-hırş ve keşîru'l-şerrehu ve ke'l-en'âmi ve li-enne'l-mu'min lâ-ye'kul illâ mine'l-ķelâl yetevefa'l-ķarâm ve's-şubhe* (6) *ve'l-kâfir lâ-yubâlî mâ ekele ve min-eyne ekele ve keyfe ekele.*⁶³⁴ Ya'nî *mi'an* baṭn insândan şol şey'e dirler ki (7) ṭa'âm [SE306b] dâħil ola ve Ĥazret-i Resûlullâh 'aleyhi's-selâm mü'min Ĥaķķında *fî-mi'an vâħidin* buyurduğından murâd (8) taħķîken [HK80a] mü'minün ṭa'âm üzerine hırşî az olur ve daħı mü'minün yiyeceğine ve içeceğine bereket (9) virilmişdür. Anuñ içün şey'-i ķalîlden ṭavķ

(15) *Ve ye 'murukum bi'l-fahşâ 'i*: - İÜ, HK, KA

⁶³² Şeytan sizi fakirlikle korkutur ve size, çirkinliğı ve hayâsızlığı emreder. Allâh ise size kendi katından mağfiret ve bol nimet va'dediyor. Şüphesiz Allâh, lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir. (Kur'ân-ı Kerîm, Bakara: 268)

(16) *Vallâhu ye' idukum mağfireten minhu ve fağlan* ve Allâh Ta'âlâ va' de eyler size ol infâkda mağfiret ve rahmet ve kendüden ziyâde faẓl u 'atâ va' de eyler. *Vallâhu vâsî'un 'alîmun* ve Allâh Ta'âlâ vâsî'dür 'atâda ve 'alîmdür 'ibâduñ aħvâline: - İÜ, HK, KA

(19) 'ALEYHİ'S-SALÂT VE'S-SELÂM: 'ALEYHİ'S-SELÂM İÜ, 'AM. HK

⁶³³ Mustafa'nın "Kâfir yedi karınla yer, mümin bir karınla yer" hadisinin söylenme sebebi hakkında (Heysemî, Mecma'u'z-Zevâ'id: 5134; Buhârî, Sahîh-i Buhârî: 5393)

(1) 'azîz: â'lâ İÜ, HK, KA

(2) Kitâb-ı: - İÜ, HK, KA

(3) mezkûr: mezkûrdur SE

⁶³⁴ En parlayanınız midesinde kemik olan kişidir. Müminin iradesi; yemek hırsını azaltınca yemesi ve içmesi bereketlenir, daha az ile doyarlar, aza kanaat ederler. Kâfirler/aza kanaat etmeyenler ise; kuvvetli bir hırsa sahiptir, açgözlüdür ve hayvan gibidirler. Mümin helal yer, haramdan ve şüpheli olan şeylerden sakınır. Kâfir ise ne yediğine, nerede ve nasıl yediğine dikkat etmez.

(3) El-ma'a mâ yedħulehu'l-'izâm min-baṭni'l-insân erâde bihi inne'l-mu'min yeķille hırşahu 'ale't-ṭa'âm ve yubârîke lehu fî-me'kelîhi ve meşrebihi ve yeşba' min-ķalîl ve'l-kâfir şedîdu'l-hırş ve keşîru'l-şerrehu ve ke'l-en'âmi ve li-enne'l-mu'min lâ-ye'kul illâ mine'l-ķelâl yetevefa'l-ķarâm ve's-şubhe ve'l-kâfir lâ-yubâlî mâ ekele ve min-eyne ekele ve keyfe ekele. Ya'nî: - İÜ, HK, KA

(7) 'aleyhi's-selâm: - İÜ, HK, KA

olur demek olur. Ammā kāfir şedîdül-hırşdur, (10) hayvân gibi. Anuñ-çün toymaz ve bir ma' nâ dağı budur ki tahkîken mü'min yemez, illâ helâlden yir ve harâmdan ve (11) şübheden şakınur. Helâl loğma, bereketli olur. Mü'min az şeyle toyar ve kāfir gayırmaz ne yirse (12) ve nerede yirse ve nice yirse mukayyed olmaz.

Ki re' iyyet dîn-i şeh dârend ü bes
Ân çenîn fermüd (13) sulţân-ı 'Abes⁶³⁵ (5:73)

*En-nâsu 'alâ-dîni mulûkihim.*⁶³⁶

'Avc ibn-i Ğuz: 'Avc bin 'Unuğ ola yâhûd kavm-i (14) Türkândan bir cins ola.

Vâ şubûr: Vâ helâk ya' nî helâk olmasun isterdi.

DER-HÜCRE GÜŞÂDEN-İ (15) HÂZRET-İ MUŞTAFÂ 'ALEYHİ'Ş-ŞALÂT VE'S-SELÂM⁶³⁷

*Şıbgata'llâh gâh püşide kuned*⁶³⁸ (5:101)

Şıbgata'llâhi ve men (16) *ahsenu mina'llâhi şıbgaten*⁶³⁹ maẓmûn-ı şerîfince gâh olur ki Hakk Ta'âlâ'nuñ boyası bir şey'i püşide (17) ve nâ-bedîd eyler, göstermez ol şey'ün tahtında bir zühûr idecek hikmet olursa.

Habî: (18) Sehv eylemek ve helâk olmak ve azgün olmak.

İy *le'amruk* m'er tu-râ çün 'ömr h'ând
Pes halîfe kerd u (19) ber-kursî neşând⁶⁴⁰ (5:112)

Sûre-i Hicr'de buyurdi:

*Le-'amruke innehum le fî-sekrethim ya'mehûn.*⁶⁴¹

⁶³⁵ Çünkü yönetilenler padişahın dinine sahiptir ancak. "Abese" suresi sultanı böyle buyurdu.

(13) Ân çenîn fermüd sulţân-ı 'abes:- SE

⁶³⁶ İnsanlar kralların/idarecilerin dini üzeredir. (Molla 'Alî Kârî, Esrârul-Merfû'a: 352)

(13) 'Avc ibn-i Ğuz: 'Avec bin 'Unuğ ola yâhûd kavm-i Türkândan bir cins ola. Vâ şubûr: Vâ helâk ya' nî helâk olmasun isterdi: - İÜ, KA

⁶³⁷ Mustafa'nın misafire odanın kapısını açması

(15) 'ALEYHİ'Ş-ŞALÂT VE'S-SELÂM: 'ALEYHİ'Ş-SELÂM İÜ, KA, 'AM. HK

⁶³⁸ Allâh'ın boyası bazen örter. (O bakan kişinin üzerine görünmez perde örter.

⁶³⁹ Allâh'ın boyası; Allâh'ın boyası ile boyanandan daha ahsen (daha güzel) olan kim vardır? (Kur'ân-ı Kerîm, Bakara: 138)

(18) Habî: Sehv eylemek ve helâk olmak ve azgün olmak: - İÜ, HK, KA

⁶⁴⁰ Ey "le amruke (senin ömrüne ant olsun)!" Hak, sana ömür dedi, sonra halife yaptı ve kürsiye oturttu.

(19) Pes halîfe kerd u ber-kursî neşând:- SE/ *Le-'amruke innehum le fî-sekrethim ya'mehûn*: - KA/ *Le 'amruke*, kıasem: - İÜ, HK/ kıasem: - KA

⁶⁴¹ (Melekler, Lût'a:) "Ömrüne andolsun ki onlar (şehvetten) gözleri dönmüş hâlde, sarhoşlukları içinde bocalayıp duruyorlar (Bu durumda asla seni dinlemezler)" dediler. (Kur'ân-ı Kerîm, Hicr: 72)

Le ‘amruke, -kasem [KC124a] (1) bi-ḥayātī'l-muḥāṭıb ve huve'n-nebī ‘a.m.- ya‘ nī senūñ ḥayātuñ ḥaḳḳıy-çün iy [İÜ250a] Muḥammed! *Innehum*, taḥḳıken anlar ya‘ nī ḳavm-i (2) Lūt; *le-fī-sekrethim*, -le-fī-ğavÂyetihim- ya‘ nī gümrâhlıklarında; *ya‘mehūn*, - yuḥayyirūn fe-keyfi yesme‘ūn nişḥuke (3) ve kīlu'z-zamīr li-Ḳureyşī ve'l-cümleten i‘ tirāz- ya‘ nī ğavāyetlerinde ve gümrâhlıklarında müteḥayyir ve ser-gerdān olurlar. (4) Pes nice işidürler senūñ pend ü naşīhatūñ ve ba‘zılar zamīr-i ḳavm-i Ḳureyş'e rāci‘dür ve cümle cümle-i (5) mu‘terizedür dimişler.

Ma‘nā-yı Beyt: Ḥaḳḳ Ta‘ālā senūñ ‘ömrüne kasem eyledi ve seni ‘ömr okudu ve seni ḥalife idüp (6) kürsī üzerine oturtdı.

Muntazır būdend k‘in ḳavl-i nebīst
Tā pedīd āyed ki īn esrār çīst⁶⁴² (5:115)

(7) Ya‘ nī ve mā yenṭıku ‘anī'l-hevā⁶⁴³ feḥvāsınca ḥikmetden ḥālī degüldür. Ḥazret-i Peyğamber sözidür, elbette bunda (8) bir ḥikmet [KA231a] vardur, diyüp [SE307a] muntazır oldılar.

SEBEB-İ RÜCŪ‘ KerdEN-İ MİHMÂN BE-ḤĀNE-İ ḤAZRET-İ MUŞTAFĀ (9)
‘ALEYHİ’Ş-ŞALĀT VE’S-SELĀM⁶⁴⁴

Gerçi şermīn būd şermeş hırş bord
Hırş ejderhāst ne-çizīst (10) ḥord⁶⁴⁵ (5:120)

Nitekim Ḥazret-i Resūlu'llāh ‘am. buyurdı:

İnne ibne ādeme lā-bi-ḳalīlin yeḳna‘u ve lā-bi-keşirin yeşba‘u (11) *ıḳterebeti's-sā‘atu ve lā-yezdādu'n-nāsu ‘ale'd-dunyā illā hırşan ve lā-tezdādu minhum illā bu‘dan.*⁶⁴⁶

(1) bi-ḥayātī'l-muḥāṭıb ve huve'n-nebī ‘a.m.: - İÜ, HK, KA/ ‘a.m.: şalla'llāhu ‘aleyhi ve sellem SE/ iy: yā KA/ anlar: - KA

(2) le-fī-ğavÂyetihim- ya‘ nī: - İÜ, HK, KA/ yuḥayyirūn fe-keyfi yesme‘ūn nişḥuke: - İÜ, HK, KA

(3) ve kīlu'z-zamīr li-ḳureyşī ve'l-cümleten i‘ tirāz: - İÜ, HK, KA/ ğavāyetlerinde: ğavāyet KA

⁶⁴² Bunun esrarı nedir, ortaya çıksın diye bekliyorlardı. Çünkü bu peygamber sözüdür.

(6) Tā pedīd āyed ki īn esrār çīst: - SE

⁶⁴³ O, nefis arzusu ile konuşmaz. (Kur‘ân-ı Kerīm, Necm: 3)

(8) **BE-ḤĀNE-İ ḤAZRET-İ MUŞTAFĀ:** - İÜ, HK, KA

⁶⁴⁴ Misafirin Mustafa'nın evine dönmesinin sebebi

(9) **‘ALEYHİ’Ş-ŞALĀT VE’S-SELĀM :** - İÜ, HK, KA/ Gerçi şermīn būd şermeş hırş bord: - SE, İÜ, HK, KA

⁶⁴⁵ Utanmaktaysa da, hırslı utancını alıp götürdü. Hırslı, ejderhadır; küçük bir şey değildir.

(10) ‘am.: şalla'llāhu ‘aleyhi ve sellem SE/ Ḥazret-i Resūlu'llāh ‘am. buyurdı: buyurur ‘aleyhi's-selām İÜ, HK, KA

⁶⁴⁶ İnsanoglu ne az ile yetinir ne de çok ile doyar. Kıyamet yaklaştığında dünyada yalnızca hırslı ve (kendini toplumdan) soyutlayan insan çoğalır. (Taberânî, El-Mu‘cemü'l-Evsât: 8/361)

- (12) K'an yedu'llāh ān ḥadeş-rā hem be-ḥ'ed
Ḥoş hemî şüyed ki düreş çeşm-i bed⁶⁴⁷ (5:122)

Nitekim süre-i Feth'de buyurdu:

İnnellezîne yubāyi'üneke (13) *innemā yubāyi'ūna'llāhe yedu'llāhi fevka eydihim.*⁶⁴⁸

Taḥkīken şol kimseler ki senūnle (14) bī' at iderler. Taḥkīken bī' at itmezler, illā Allāh ile bī' at iderler. Allāh Ta'ālā'nun yed-i kudreti anların ellerinden [HK80b] (15) üstündür ve anların mā-fevkındadır. Pes anūnla bī' at itmek, Allāh ile bī' at itmek olıcağ ol (16) ḥazret hemān ke-enne yedu'llāhdur.

Lüd: Cengî

Ġavî: Gümrāh

Der-sebağ: Der-tecāvüz kerd-i emr-i Ḥağ

- (17) Guft *fi'l-yebkū* keşiren gūş-dār⁶⁴⁹ (5:137)

Süre-i Tevbe'de buyurur:

Fel-yadḥakū ḳalilen vel-yebkū keşiren (18) *cezā'en bi-mā-kānū yeksibūn.*⁶⁵⁰ -İḥbār
'ammā yu'evvel ileyhi ḥālehum fi'd-dunyā ve'l-āḥire iḥrāce (19) 'alā-şığatu'l-emr li'l-delāle 'alā-inne ḥatmi vācib ve yecūz inne yekūnu'z-ḥaḥku ve'l-bukā' kunnā yeteyn 'ani's-surūr [KC124b] (1) ve'n-ni' am ve'l-murād mine'l-ḳilleti'l-'adem- ya' nī pes gerekdür ki az güleler ve gerekdür ki çok ağlayalar. Ḥaberdür şığa-i emrde (2) vāḳi' olmışdur. Tā delālet eyleye ki ehl-i küfrün me'āl-i ḥālleri dünyāda ve āḥiretde vācib ü lāzımdur ki (3) az gülüp çok ağlamak ola ve cā'izdür ki ḥaḥkla bukā' sürürle ḡamdan kināye ola ve ḳalilden 'adem murād (4) ola. Ya' nī ḳıyāmetde bunlara bir ḡam ḥavāle ola ki hergiz sürür ḥāşıl olmaya. *Cezā'en*, *cezā* yöninden, Ḥağğ Ta'ālā (5) bunlara *cezā* vire. *Cezā* virmeklikle *bi-mā-kānū yeksibūn*,⁶⁵¹ dünyāda kesb eyledükleri şey' sebebiyle (6) nifāğdan ve ḡazādan ḳalmağdan

⁶⁴⁷ O Allāh'ın eli, o pislīgi kendi kendine güzelce yıkıyordu; kötü göz ondan uzak olsun.

(12) Ḥoş hemî şüyed ki düreş çeşm-i bed: - SE, İÜ, HK, KA/ Nitekim: - HK, KA/ buyurdu: buyurur KA

⁶⁴⁸ Sana biat edenler ancak Allāh'a biat etmiş olurlar. Allāh'ın eli onların ellerinin üzerindedir. (Kur'ân-ı Kerim, Fetih: 10)

(14) Taḥkīken bī' at itmezler illā Allāh ile bī' at iderler: - İÜ, KA

(16) ke-enne: - KA/ Lud: cengî: - İÜ, KA/ Ġavî: Gümrāh: - İÜ, HK, KA/ Der-sebağ: Der-tecāvüz kerd-i emr-i Ḥağ: - İÜ, KA

⁶⁴⁹ "Çok ağlayın" buyurdu; - buna- kulak ver (Allāh'ın ihsan sütü dökülsün).

⁶⁵⁰ Artık kazandıklarının karşılığı olarak, az gülsünler, çok ağlasınlar. (Kur'ân-ı Kerim, Tevbe: 82)

(18) iḥbār 'ammā yu'evvel ileyhi ḥālehum fi'd-dunyā ve'l-āḥire iḥrāce 'alā-şığatu'l-emr li'l-delāle 'alā-inne ḥatmi vācib ve yecūz inne yekūnu'z-ḥaḥku ve'l-bukā' kunnā yeteyn 'ani's-surūr ve'n-ni' am ve'l-murād mine'l-ḳilleti'l-'adem- ya' nī: - İÜ, HK, KA

(3) ağlamak ola: ağlayalar HK, KA

(4) *cezā* yöninden: - SE

⁶⁵¹ Artık kazandıklarının karşılığı olarak az gülsünler, çok ağlasınlar. (Kur'ân-ı Kerim, Tevbe: 82)

ve gayrıları daḥı men' itmekden kesb itdüklerinin cezāsıdır. Ammā (7) Ḥazret-i Mevlānā kuddise sirruhu emr-i gā'ib ma' nāsın kaşd eyledi, maḥalle münāsib olmaḡın ve Ḥaḡ Ta' ālā (8) içün ağlamanuñ fā'idesin beyāndan ötürü. Ya' nī Allāh içün çok çok [SE307b] ağla ki Ḥaḡ Ta' ālā'nuñ (9) şīr-i faẓl u 'aṭası ve raḡmeti saña dirīgsiz gele, vāşıl ola, diyü buyurdılar.

Aḡriḡu'llāh ḡarḡ deh (10) z'in berg-i ten
Tā bi-rüyed der-ı ıvaẓ der-dil çemen⁶⁵² (5:146)

Süre-i Müzemmil'de buyurur:

Ve eḡīmu's-şalāte (11) *ve ātu'z-zekāte* *ve aḡriḡu'llāhe ḡarḡden ḡasenen* *ve mā-tuḡaddimū li-enfusikum min-ḡayrin tecidūhu* (12) *'inda'llāhi huve ḡayren* *ve a'ḡame ecren vestaḡfirū'llāh inna'llāhe ḡafūrun raḡīm.*⁶⁵³ [İÜ250b]

Ve eḡīmu's-şalāte, (13) -el-mafrūza- ya' nī şalāt-ı mafrūzayı turguruñ ya' nī ḡā'im eyleñ. *Ve ātu'z-zekāte*, -el-vācibe- (14) zekāt-ı vācibeyi daḥı edā eyleñ. *Ve aḡriḡu'llāhe ḡarḡden ḡasenen*, -yurīd bihi'l-emri li-sā'iri'l-infākāt (15) fī-sebīli'l-ḡayri ev bi-edā'i'z-zekāt 'alā-aḡseni vechi ve't-terḡīb fīhi yu'adi'l-'avz kemā şarraḡa bihi (16) fī-ḡavl- ya' nī Allāh'a ḡarz virüñ ḡarz-ı ḡasen virmeklikle bundan murād sebīl-i ḡayrda sā'ir (17) infākātdür ki vācib olmaya yāḡud aḡsen-i vech üzere edā-yı zekāt murād ola ve bu şadaḡāte ḡarz-ı (18) ḡasen buyurmak va'de-i 'avaẓı müş'irdür. Nitekim taşriḡ buyurdi: *Mā tuḡaddimū li-enfusikum* (19) *min-ḡayrin* ve şol şey' ki nefsuñüz içün taḡdīm idesiz ḡayrdan. Ya' nī sizden öñdin āḡirete gönderirsiniz. [KC125a] (1) *Tecidūhu 'inda'llāhi*, bulursız anı Allāh ḡatında; *huve ḡayren*, anı ḡayrlu ve yegrek bulursız; *ve a'ḡame ecren*, (2) -minelleẓi tu'aḡḡirüne ile'l-vaşıyyet 'inde'l-mevt ev min-metā'i'd-dunyā ve ḡayru şānī mef'ulī

(5) cezā vire İÜ: - KC/ kesb: - SE

(6) ḡalmaḡdan SE: ḡulluḡdan KC/ kesb itdüklerinin cezāsıdır: - İÜ, HK, KA

(8) Ya' nī: - İÜ, HK

⁶⁵² "Allāh'a borç verin", bedenin bu gıdasından borç ver. Yerine gönlünde çimen yeşersin.

(10) Tā bi-rüyed der-ı ıvaẓ der-dil çemen: - SE

⁶⁵³ Namazı dosdoḡru kılın, zekāti verin, Allāh'a güzel bir borç verin. Kendiniz için önceden ne iyilik gönderirseniz, onu Allāh katında daha üstün bir iyilik ve daha büyük mükāfat olarak bulursunuz. Allāh'tan baḡışlama dileyin. Şüphesiz Allāh çok baḡışlayandır, çok merhamet edendir. (Kur'ân-ı Kerim, Müzemmil: 20)

(12) *Ve eḡīmu's-şalāte*: - İÜ, HK, KA

(13) el-mafrūza: - İÜ, HK, KA / el-vācibe: - İÜ, HK, KA

(14) yurīd bihi'l-emri li-sā'iri'l-infākāt fī-sebīli'l-ḡayri ev bi-edā'i'z-zekāt 'alā-aḡseni vechi ve't-terḡīb fīhi yu'adi'l-'avz kemā şarraḡa bihi fī-ḡavl: - İÜ, HK, KA

(16) Allāh'a: Allāh Ta' ālā'ya KA/ sā'ir: - SE

tecdūhu ve huve te'kīd (3) ev faşel- ya' nī ve daḥı ecr yöninden anı a'zam bulursız. Ölüm vaktinde [HK81a] vaşıyyet idüp sizden (4) soñra [KA231b] olacak şadaķātden yāḥud dünyāda virilen metā' dan āḥiretde virilen ecri ḥayrlu ve a'zam (5) bulasız, dimek ola. Ve ḥayren mef'ūl-i şānīsidür *tecdūhumuñ* ve huve te'kīd içündür *tecdūhumuñ* (6) zamīrin yāḥud faşl u qarī huve ḥayr 'ale'l-ibtidā ve'l-ḥaber. *Vestağfirū'llāh*, -fī-mecāmi'a aḥvālukum (7) fe-inne'l-insāne lā-yehlü min-tefrīṭ- ya' nī taleb-i mağfīret eyleñ Allāh'dan cemī'-i aḥvālide. Zīrā insān tefrīṭden (8) ḥālī olmaz. *İnna'llāhe ğafūrun raḥīm*, taḥḳīken Allāh Ta'ālā mağfīret idicidür [SE308a] ve raḥm idicidür.

Ma'nā-yı Beyt: (9) Ḥazret-i Mevlānā buyurur ki cismüñüñ azuğundan ya' nī rızķ-ı mu'ayyeninden Allāh'a karz vir. Ya' nī (10) nefsüñden kesüp Allāh için infāk eyle tā ki derüñüñde çemen-zār-ı ma'nā ve gül-zār-ı ma'ārif-i ilāhiyye (11) ḥāşıl ola.

Qarđ deh kem kun ez-īn loķma-i tenet
Tā nemāyed vech-i lā-'aynun re'et⁶⁵⁴ (5:147)

İşāretdür bu (12) ḥadīş-i ḳudsīye:

A'dedu li-'ibādīş-şaliḥīne mā lā-'aynun re'et ve lā-uzunun semī'at ve lā-ḥaṭara
(13) *'alā-ḳalbi beşer*.⁶⁵⁵

Ya' nī sāliḥ olan ḳullarum için i'dād u iḥdār eyledüm. Şol şey' ki ne bir göz görmişdür (14) ve ne bir ḳulaķ işitmişdür ve ne beşerüñ ḳalbine ḥuṭūr itmişdür.

Z'īn pelīdī bi-d'hed u pākī bered
(15) *Ez-yuṭaḥḥirkum* ten-i ū ber-ḥored⁶⁵⁶ (5:149)

Süre-i Aḥzāb'da buyurur:

İnnemā yurīdu'llāhu li-yuḏhibe 'ankumu'r-ricse (16) *ehle'l-beyti ve yuṭaḥḥirekum tathīran*.⁶⁵⁷

(2) minellezī tu'aḥḥirüne ile'l-vaşıyyet 'inde'l-mevt ev min-metā' i'd-dunyā ve ḥayru şānī mef'ūlī tecdūhu ve huve te'kīd ev faşel- ya' nī: - İÜ, HK, KA

(6) faşl u: faşldur ve SE

(5) ve ḥayran mef'ūl-i şānīsidür *tecdūhumuñ* ve huve te'kīd içündür *tecdūhumuñ* zamīrin yāḥud faşl u qarī huve ḥayr 'ale'l-ibtidā ve'l-ḥaber. *Vestağfirū'llāh*, fī-mecāmi'a aḥvālukum fe-inne'l-insāne lā-yehlü min-tefrīṭ- ya' nī taleb-i mağfīret eyleñ Allāh'dan cemī'-i aḥvālide. Zīrā insān tefrīṭden ḥālī olmaz. *İnnallāhe ğafūrun raḥīm*, taḥḳīken Allāh Ta'ālā mağfīret idicidür ve raḥm idicidür: - İÜ, HK, KA

⁶⁵⁴ Borç ver, bu beden lokmasını azalt. Gözlerin görmediği yüz görünsün sana.

⁶⁵⁵ Ben sāliḥ ḳullarım için, hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın duymadığı, hiçbir insanın hatrına gelmeyen nimetler hazırladım. (Tirmizī, Sünen: 3292; Müslim, Sahīh: 2824; Heysemī, Mecma'u'z-Zevā'id: 10/415)

(13) Ya' nī sāliḥ olan ḳullarum için i'dād u iḥdār eyledüm. Şol şey' ki ne bir göz görmişdür ve ne bir ḳulaķ işitmişdür ve ne beşerüñ ḳalbine ḥuṭūr itmişdür: - İÜ, HK, KA

⁶⁵⁶ Bu kirliliği verir ve temizliği alır. Onun bedeni "Sizi temizler"den nasiplenir.

İnnemā yurīdu'llāhu li-yuḏhibe 'ankumu'r-ricse, -ez-zenebu'l-denes (17) li-
 'arḏukum ve huve ta' l'il li-emirhinne ve yunhīhinne 'ale'l-isti'nāf ve li-zālike 'amemu'l-
 ḥukm- ya'nī Allāh Ta'ālā dilemez (18) illā sizden izhāb idüp giydürmek diler 'arzuñuzu
 müdennis olan günāhı. *Ehle'l-beyti*, (19) -nışbun 'ale'n-nidā'i ev el-medḥ- manşūbdur
 ḥarf-i nidā maḥzūf olmak üzere. Yāhūd medḥiyyet [KC125b] (1) üzere manşūb ola iy ehl-i
 beyt-i Muḥammed dimek ola. *Ve yuṭahhirekum*, -'ani'l-ma'āşī- ve sizi pāk (2) eylemek
 diler ma'āşīden. *Taṭhīran* pāk eylemeklikle ve -isti'āretu'r-rics li'l-mā'şīyye ve't-terşīḥ bi't-
 taṭhīr li't-taḡhīr (3) li't-taḡīri 'anhā-. Qāzī Beyzāwī ve Keşşāf buyurmuşlar ki bu āyeti
 kerīme delīldür ki ezvāc-ı nebī daḥı ehl-i (4) beytdendür. *Vasīṭ* nām kitābda 'İkrime'den
 naql eylemiş ki ehl-i beytden murād ezvācdur, dimiş. Zīrā (5) āyet-i kerīmenüñ mā-
 ḳablinde ḥıṭāb anlaradur ve mā-ba'dı daḥı anlara ḥıṭābdur. Tefsīr-i Beyzāwī'de ve (6)
 Zādu'l-Müeyesser'de ḳavl-i 'āmdur ezvāca ve evlāda, diyü buyurmuşlar ve şāḥib-i 'ayne'l-
 ma'ānī buyurmuş ki (7) zāḥir-i tefsīr aña delālet ider ki ehl-i beyt ezvāc ola. Ammā 'Ā'īşe
 ve Ümmü Seleme ve Ebū Sa'īd Ḥazerī (8) ve Enes bin Mālik rivāyet eylemişler ki; ehl-i
 beyt 'Alī ve Fāṭıma ve Ḥasan ve Ḥüseyndür. Nitekim [İÜ251a] esbāb-ı (9) nüzūlda irād
 eylemiş ki, Ümmü Seleme didi ki Ḥazret-i Peygamber 'am. benüm evüme geldi, bir kilim
 döşetdüm, (10) oturdu. Ba'de Ḥazret-i Fāṭıma gelüp [SE308b] Ḥazret'üñ bir miḳdār
 senbūsāt yāḥūd pişmiş et getürüp (11) naḫarına ḳodı. Ḥazret buyurdılar ki: Yā Fāṭıma!
 'Alī ve Ḥasan ve Ḥüseyn bilece olsunlar, da'vet eyle tā (12) bu ḥānda bizümle hem-kāse
 olalar. Ḥazret-i Fāṭıma anları [HK81b] da'vet eyledi çün ta'ām yinilüp tamām oldı. (13)
 Ḥazret-i Peygamber 'aleyhi's-selām ol kilimüñ fażlasın anlarıñ üzerine örtüp Cenāb-ı
 Ḥaḳḳ'a tazarru' (14) idüp didi ki: Yā Rab bunlar benüm ehl-i beytumdürler, bunları
 recsden pāk eyle zāhiren ve bāṭinen. (15) Ümmü Seleme didi ki: Ol maḥalde ben daḥı
 başumı kilim altına şoḳup didüm ki: Yā Resūlu'llāh ben daḥı (16) senüñ ehl-i

⁶⁵⁷ Ey Peygamberin ev halkı! Allāh, sizden ancak günah kirini gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor. (Kur'ân-ı Kerim, Ahzâb: 33)

(16) *İnnemā yurīdu'llāhu li-yuḏhibe 'ankumu'r-ricse -ez-zenebu'l-denes* li-'arḏukum ve huve ta' l'il li-emirhinne ve yunhīhinne 'ale'l-isti'nāf ve li-zālike 'amemu'l-ḥukm: - İÜ, HK, KA

(19) nışbun 'ale'n-nidā'i ev el-medḥ- manşūbdur: - İÜ, HK/ olmak: - İÜ, KA

(2) ve isti'āretu'r-rics li'l-mā'şīyye ve't-terşīḥ bi't-taṭhīr li't-taḡhīr li't-taḡīri 'anhā: - İÜ, HK, KA

(4) ehl-i beytden SE: ehlden KC

(5) Beyzāwī'de: - KA

(8) Ḥüseyndür: Ḥüseyn 'aleyhumā's-selāmdur İÜ/ esbāb-ı: - SE

(9) 'am.: - şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem SE, 'aleyhi's-şalāt ve's-selām İÜ, HK, KA

(10) Ḥazretüñ: - İÜ, KA

(11) naḫarına: Ḥazretüñ önüne HK, KA

(13) 'aleyhi's-selām: - KA/ Cenāb-ı Ḥaḳḳ'a tazarru': - İÜ, HK, KA

(14) idüp: - İÜ, HK, KA

beytündenüm. Buyurdu ki: *İnneke ‘alā-ḥayr*. Pes bu āyet-i kerīme nāzil oldu. Ol (17) cihetdendür ki āl-i ‘abā bu beş kimsenün ḥaḳḳında ıtlāk olunur. Beyt:

Āle'l-‘abā’ resūlu’llāh (18) ve ibnetehu
Ve'l-murtaḏā ṣumme sıbtāhu izā cem‘ aū⁶⁵⁸

Ḥāzret-i Mevlānā buyurur ki: Ten azuḡından [KA232a] bir miḳḏārın (19) ḳaṭ‘ idüp Allāh Ta‘ālā’ya ḳarz vir. Zīrā ten ḫünki kendüyi bu serḡinden ḥālī eyleye. Kendüyi [KC126a] (1) müşk ile ve cevāhir-i iclāl-i ma‘ārif-i ilāhiyye ile pür eyler ve bu serḡin pāklıkinden virüp (2) pāklık aḡz eylese ten-i insānı *yuṭahhirekum taṭhīren* maẓmūnından ḥişşe-dār olur. Pes iy sālİK! (3) Cānib-i Ḥaḳ’dan ehl-i beyte olan ‘aṭiyye-i tahāret-i zāhir u bāṭından ḥişşe-dār olmaḳ isterseñ (4) ṭa‘āmuñda taḳlİL ḳaşd eyle, nefsüñi riyyāzet-i cū‘ ve ‘ibādet ile zebūn eyle. Ola ki ol ṭahāretten (5) bir naṣīb aḡz eyleyesin.

Hem bedīn niyyet ki ĩn ten merkeb est⁶⁵⁹ (5:153)

Nefseke maṭiyyetuke fārfuḳ (6) *bihā*.⁶⁶⁰ Ya‘ nī nefsüñ senüñ deveñdür, aña rıfḳ eyle, diyü buyurdu. Pes bu niyyet üzere nefsüñi (7) besle, diyü şeyṭān iḡvā ider.

Ḥuffeti’l-cenne be-ḫe maḥfūf geṣt (5:164)

Ya‘ nī cennet örtildi neyle örtildi (8) su’āldür.

Bi’l-mekāriḥ ki ez-ū efzūd keṣt⁶⁶¹ (5:164)

Cevābdur ya‘ nī ṣol nefse kerh görinen şeylerle (9) örtildi ki anı işlemek ile mezra‘ - ı a‘ māl ziyāde olur ve cennete vāṣıl olunur. Bu ḥadıṣ-i şerīfün (10) mefhūmıdır ki Ḥāzret-i Peyḡamber [SE309a] ‘am. buyurdu:

Ḥuffeti’l-cenneti bi’l-mekāriḥ ve ḥuffeti’n-nāri bi’ş-ṣhevat.⁶⁶² (11) Ya‘ nī cennet örtilüdür nefse kerh görinen şey’lerle ki anı işleyenler cennete vāṣıl olurlar (12) ve cehennem örtilüdür nefsüñ iṣtiḥā itdüḡi şeylerden ki anı işleyenler cehenneme vāṣıl olurlar.

⁶⁵⁸ Āl-i abā Resūlullāh ve kızı (Hz. Fâtıma), Hz. Alî ve soyu (çocukları ve torunları) toplamıdır.

(19) ḳaṭ‘ : terk İÜ, HK, KA/ kendüyi: kendin KA/ ḥālī: pāk İÜ, HK, KA/ Kendüyi: - İÜ, HK, KA

(1) müşk ile ve: - İÜ, HK, KA/ ve bu serḡin pāklıkinden virüp: - İÜ, HK, KA

(2) pāklık aḡz eylese ten-i insānı: - İÜ, HK, KA

(3) Cānib-i: Cenāb-ı HK, KA

⁶⁵⁹ Hem de şu niyyetle: Bu beden binektir.

⁶⁶⁰ Nefsin senin bineḡindir/devendir. Ona rıfḳ ile davran. (Alūsî, Rûhü'l-Me’ânî: 5/180)

⁶⁶¹ “Cennet kaplanmıṣtır”; neyle kaplandı? Hoşlanılmayan şeylerle. Çünkü ekin onunla artar.

(9) anı: anları KA

(10) Ḥāzret-i Peyḡamber: - İÜ, HK/ ‘am.: şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem SE, - İÜ, HK/ buyurdu SE: - KC, buyurur ‘aleyhi’s-selām İÜ, HK, KA

⁶⁶² Cennetin etrafı nefse hoş gelmeyecek şeylerle çevrilidir. Cehennemın etrafı da nefse hoş gelen şeylerle çevrilidir/doludur. (Elbânî, Sahīhu’l-Cāmi: 3147; Tirmizî, Sünen: 2559)

(11) ya‘ nī: - HK, KA/ şey’lerle ki İÜ: a‘ māl altında ki KC

(13) ‘Aql-rā bā-‘aql-i yārī yār kun
*Emruhum şūrā bi-ḥ’ān u kār kun*⁶⁶³ (5:167)

Kendü ‘aqluñ bir yāruñ ‘aqlı (14) ile yār eyle. *Emruhum şūrā* āyetin oku. [İÜ251b]
Anuñ maẓmūniyla ‘amel eyle. Sūre-i ḥamim-i Şūrā’da buyurur: (15)

*Vellezīnestecābū li-rabbiḥim ve eḡāmu’ş-şalāte ve emruhum şūrā beynehum ve mimṡā razaḡnāhum yunfiḡūn.*⁶⁶⁴ (16)

Vellezīnestecābū li-rabbiḥim, -nezele fi’l-enşāri da‘āhum Resūlu’llāh ile’l-īmān festecābū lehu- (17) ya‘nī ve daḡı şol kimseler ki isticābet eylediler perverdgārları içün. [HK82a] Ya‘nī qabūl eylediler Resūl’uñ (18) da‘vetin. Bu āyet-i kerīme qavm-i Enşār ḡaḡında nāzil oldu. Ol zamānda ki Ḥāzret-i Peyḡamber anları īmāna (19) da‘vet eyledi. Tereddüdsiz qabūl eyleyüp īmāna geldiler *ve eḡāmu’ş-şalāte* ve daḡı şalātı qā’im [KC126b] (1) itdiler, turgurdılar erkān u şerā’iṡi üzere. *Ve emruhum şūrā beynehum*, -zu-şūrā lā-yenferidūne (2) birā’ ḡattā yeteşāverū ev yectemi’ū ‘aleyhi ve zālike men farṡa tedebburehum teyaḡḡuzahum fi’l-umūri ve huve maşdar (3) bi-ma’nā et-teşāvuri- ya‘nī bunlaruñ her kārı zū-meşveretdür. Mābeynlerinde bir re’y üzerine münferid (4) olmazlar. Ḥattā birbiriyle müşāvere idüp cümlesi bir re’y-i ma’ḡūl görmeyince bir iş itmezler ve bunlaruñ (5) böyle eyledükleri ziyāde tedebbürlerinden ve āḡāhlıḡlarındandır her işde ve şūrā maşdardur, teşāvür (6) ma’nāsınadır. *Ve mimṡā razaḡnāhum yunfiḡūn*, ve kendülere a’ṡā eyledüğümüz rızḡdan infāḡ iderler. (7) Ya‘nī muḡṡāclara nafaḡa virürler fi-sebīli’l-ḡayr ve Ḥāzret-i Mevlānā anı qaşd iderler ki ‘aqluñ bir yāruñ (8) ‘aqlı ile yār eyle. Ya‘nī bir mürşid-i kāmīl etegin tutasın. ‘Aql-ı nā-tamāmuñı anuñ ‘aqlına teslim idesin, (9) her işde anuñla müşāvere eylesin. Nice ki qavm-i Enşār Resūl’e īmān [SE309b] getirüp anuñla müşāvere (10) iderlerdi.

⁶⁶³ Aklını bir dostun aklına eş et. "İşleri dayanışmayladır"ı oku ve iş yap.

(15) *Vellezīnestecābū li-rabbiḥim ve eḡāmu’ş-şalāte ve emruhum şūrā beynehum ve mimṡā razaḡnāhum yunfiḡūn*: - KA

⁶⁶⁴ Rablerinin çağrısına cevap verenler ve namazı dosdoḡru kılanlar; işleri, aralarında şūrā (danışma) ile olanlar, kendilerine verdiğimiz rızıktan Allāh yolunda harcayanlar ... (Kur’ān-ı Kerim, Şūrā: 38)

(16) *Vellezīnestecābū li-rabbiḥim*, -nezele fi’l-enşāri da‘āhum Resūlu’llāh ile’l-īmān festecābū lehu ya‘nī: - İÜ, HK, KA

(18) qavm-i: - KA

(1) zū-şūrā lā-yenferidūne birā’ ḡattā yeteşāverū ev yectemi’ū ‘aleyhi ve zālike men farṡa tedebburehum teyaḡḡuzahum fi’l-umūri ve huve maşdar bi-ma’nā et-teşāvuri- ya‘nī: - İÜ, HK, KA

(9) müşāvere: müşāhede SE

NEVĀHTEN-İ MUŞTAFĀ ‘ALEYHİ’Ş-ŞALĀT VE’S-SELĀM ĀN ‘ARAB
MİHMĀN-RĀ⁶⁶⁵

Me-kun: Ya‘nī bī-‘aqlī (11) me-kun

Āb ber-rū zed ber-āmed der-seḥun [KA232b]

K'ey şehīd-i Ḥaḳ şehādet ‘arḷa kun⁶⁶⁶ (5:172)

İy Ḥaḳḳ'uñ (12) šāhidi! Baña şehādet ‘arḷ eyle, didi. *Li-tekūnū šuhedā`e ale'n-nāsi*
ve yekūne'r-resūlu (13) *aleykum şehiden*⁶⁶⁷ maẓmūn-ı şerīfince sen šāhidsin, şehādet ‘arḷ
eyle tā īmān getürem, didi.

(14) Mā der-īn dehlīz-i ḳāzi-yi ḳazā
Behr-i da‘vā-yi *elesfīm* u *belā*⁶⁶⁸ (5:174)

Biz ḳazī-yi ḳazānuñ dehlīzinde, (15) ya‘nī maḥkemesinūñ ḳapusu arasında, ya‘nī bu
dünyāda, da‘vā-yı *elestu bi-rabbikum*de, didüğümüz beliyi (16) işbāt itmekden ötüri
tururuz. İşāretdür süre-i A‘rāf’da olan āyet-i kerīmeye:

Ve iz (17) *eḥāze rabbuke min-benī ādeme min-zuhūrihim zurriyyetehum ve*
eşhedehum ‘alā-enfusihim, elestu bi-rabbikum, (18) *ḳālū belā, şehidnā, en teḳülū yevme'l-*
ḳiyāmeti innā kunnā ‘an hāzā ḡāfilīn.⁶⁶⁹

Ve iz eḥāze rabbuke (19) *min-benī ādeme min-zuhūrihim zurriyyetehum*, -iy aḥrece
min-aşlābihim neslihim ‘alā-mā yeteva'd-dūn ḳarnen [KC127a] (1) ba‘de ḳarnin ve min-
zuhūrihim bedel min-benī ādem bedelu'l-ba‘z- ya‘nī zıkr eyle yā Muḥammed şol vaḳti ki
senūñ (2) Rabb'ūñ aḥz eyledi, ya‘nī iḥrāc eyledi Benī Ādem'ūñ şulblerinden nesillerini ki
ḳarnen ba‘de ḳarnin tevālūd (3) itdükleri üzere ve min-zuhūrihim bedelen ba‘zin mine'l-

⁶⁶⁵ Mustafa'nın o misafir Arabı okşaması

(10) ‘ALEYHİ’Ş-ŞALĀT VE’S-SELĀM: ‘ALEYHİ’Ş-SELĀM İÜ, KA; ‘AM. HK/ Me-kun: Ya‘nī bī-‘aqlī
me-kun: SE'de başlıktan hemen önce yer almaktadır; - İÜ, KA

(11) Āb ber-rū zed ber-āmed der-seḥun: - SE

⁶⁶⁶ -Peygamber- yüzüne su vurdu. -Arap- söze geldi: "Ey Hak şehidi! Kelime-i şahadeti söyle."

⁶⁶⁷ Doğrusu "Li yekūne'r-resūlu şehiden aleykum ve tekūnū šuhedāe ale'n-nāsi" şeklindedir. Peygamber size
şahit (ve örnek) olsun, siz de insanlara şahit (ve örnek) olasınız. (Kur'ân-ı Kerim, Hacc: 78)

⁶⁶⁸ Biz kaza/takdir kadısının dehlizinde Elest ve Belâ davası için bulunmaktayız.

(17) *zurriyyetehum ve eşhedehum ‘alā-enfusihim, elestu bi-rabbikum, ḳālū belā, şehidnā, en teḳülū yevme'l-*
ḳiyāmeti innā kunnā ‘an hāzā ḡāfilīn: - KA

⁶⁶⁹ Hani Rabbin (ezelde) Ādemoğullarının sulplerinden zürriyetlerini almış, onları kendilerine karşı şahit
tutarak, "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" demişti. Onlar da, "Evet, şahit olduk (ki Rabbimizsin)"
demişlerdi. Böyle yapmamız kıyamet günü, "Biz bundan habersizdik" dememeniz içindir. (Kur'ân-ı Kerim,
A'râf: 172)

(18) *Ve iz eḥāze rabbuke min-benī ādeme min-zuhūrihim zurriyyetehum*, -iy aḥrece min-aşlābihim neslihim
‘alā-mā yeteva'd-dūn ḳarnen ba‘de ḳarnin ve min-zuhūrihim bedel min-benī ādem bedelu'l-ba‘z: - İÜ, HK,
KA

kullidür. *Ve eşhede hum* ‘alā-enfusihim *elestu bi-rabbikum* (4) *ḳālū belā*, -ey naşabe lehum delā’il⁶⁷⁰ - diyü niyyet ve -rekkebe fî-‘uḳūlihîm mā-yed‘ūhum ile'l-iḳrār ḥattā (5) sāru bi-menzilihi men ḳile lehum- ya‘nî bunları işhād eyledi kendü nefsleri üzerine. Ya‘nî bunların (6) nefslerinde rubûbiyyetine şehâdet eyler. Niçe delā’il ü berāhîn naşb eyledi ve bunların ‘uḳûluna dahı (7) niçe iḳrāra dā‘î şeyler terkib eyledi. Ḥattā [HK82b] bunlar ḳabil-i ḥıṭāb olanlar [İÜ252a] menzilesinde oldılar. Andan sonra (8) bunlara ḥıṭāb idüp *elestu bi-rabbikum* didi, ya‘nî ben sizün Rabbuñüz degül miyüm? *Ḳālū belā, şehidnā*, (9) ‘alā-enfusenā didiler ki: Belî yâ Rab şehâdet eyledük [SE310a] nefslerimiz üzerine ve iḳrār eyledük senün rubûbiyyetüne. (10) *En teḳülū yevme'l-ḳıyāmeti*, -iy kerāhe enne yeḳûlu- ya‘nî bunları aşlāb-ı abādan iḥrāc idüp (11) bunları kendü nefsleri üzerine işhād idüp ‘ahd ü mîşāk aḥz eyledüğümüz bunların dimekliklerini (12) kerāhetden ötürdür ḳıyāmet güninde. *İnnā kunnā ‘an-hāzā gāfilin*, -lem tunebbih bi-delîli- ya‘nî ḳıyāmet (13) güninde demeyeler ki taḥḳîken biz bundan gāfil idük ve bilmezdük ki imān u i‘tikāde ve ‘ubûdiyyete (14) sa‘y ide idük ve bizi bir delîl ile āgāh eylemedük dimesünler, diyü aḥz-i mîşāk eyledük.

Ḥazret-i (15) Mevlānā buyurur ki: Çünkü rûz-ı elestde belî didük. Şimdi dünyāda ol didüğümüz belîyi (16) işbāt eylemek bize vâcibdür. Anuñ-çün geldük. İşbāt itmeyince ḥalāş olmazuz.

Ez-be-gāh: Erkenden

(17) ‘İtk: ‘İnād

Ez-lecāc-ı ḥ’îştēn bi-neşesteyî
Enderin tengi kef ü leb besteyî⁶⁷¹ (5:179)

Bu dehlîz-i (18) teng ki dünyādur. Bunda elüñi ve dilüñi bağlamışsın ya‘nî elüñle şadaḳa ve dilüñle şehâdet itmezsin.

(3) ve min-zuhûrihim bedelen ba‘zîn mine'l-kullidür: İÜ, HK, KA/ *elestu bi-rabbikum ḳālū belā*: SE'de 5. Satırdaki "ḳile lehum"dan hemen sonra yer almaktadır.

⁶⁷⁰ Onlar için hangi kanıtlar var?

(4) ey naşaba lehum delā’il- diyü niyyet ve -rekkebe fî-‘uḳūlihîm mā-yed‘ūhum ile'l-iḳrār ḥattā sāru bi-menzilihi men ḳile lehum- ya‘nî: - İÜ, HK, KA

(7) sonra SE: - KC

(8) ya‘nî SE: - KC/ ‘alā: - İÜ, HK, KA

(9) enfusenā: - İÜ, HK, KA

(10) iy kerāhe enne yeḳûlu: - İÜ, HK, KA/ idüp: eyleyüp İÜ, HK, KA

(12) lem tunebbih bi-delîli: - İÜ, HK, KA

(14) aḥz-i mîşāk: ‘ahd ü aḥz-i mîşāk KA

(16) Ez-be-gāh: Erkenden: - İÜ, KA

(17) ‘İtk: ‘İnād: - İÜ, KA/ Ez lecāc-ı ḥ’îştēn be-neşesteyî:- SE

⁶⁷¹ Kendi inatçılığından bu darlıkta oturdun, elini ve dudağını kapattın.

(19) DER-BEYÂN-I ÂN Kİ NAMÂZ U RÛZE VE HEME ÇİZHÂ⁶⁷²

Her kesî küşed be-mâli yâ füsün [KC127b]

(1) Çîst dârem gevherî der-enderûn⁶⁷³ (5:187)

Herkes mâl virmekle yâ zîkr u du' â vü ta' âtle çalışur, (2) sa'y ider. Anuñ sa'y itmesi ne dimekdür. Derûnumda gevher-i i' tiķâd vardır, demek olur.

Kullu inā'in (3) *yerşahu bimā fihî*⁶⁷⁴ hükmince herkes derûnında olanı izhâr.

Sebk burde rahmeteş v'ân ğadr-râ (5:196)

(4) Haķ Ta' âlâ'nuñ rahmeti ğazabına sıbķat eylemişdür. Nitekim ĥadiş-i ķudsîde buyurur:

Sebekat [KA233a] *rahmeti* (5) 'alâ-ġazabî.⁶⁷⁵

V'ân ġadr-râ merhûndur mışra' -i şânîye.

Dâde nûrî ki ne-bâşed bedr-râ⁶⁷⁶ (5: 196)

Gâh (6) olur ki Allâh Ta' âlâ ol ehl-i ġadra ya' nî ġaddârlara ve mürâyîlere bir nûr virür ki ol nûr bedr (7) olmuş ayda olmaya. Ya' nî ol ġaddârlaruñ mürâyîleruñ zûlmetin nûra ve taķlîdin taķķîķa ve mecâzın (8) ĥaķîķate tebdîl eyler, rahmeti ile hîç isti' dâdları yoġken. Zîrâ Haķ Ta' âlâ'nuñ rahmeti isti' dâda (9) mevķûf degûldür.

Ĥubât: Tebâhî-yi ' aķl

PÂK KERDEN-İ [SE310b] ÂB HEME-Yİ PELİDİHÂ-RA VE BÂZ PÂK KERDEN-İ (10) ĤAẖRET-İ ĤUDÂ TA' ÂLÂ ÂB-RÂ⁶⁷⁷

Ki gereft ez-ĥûy-ı Yezdân ĥûy-ı men⁶⁷⁸ (5:204)

Ya' nî benüm ĥûyum Allâh ĥûyından (11) ĥûy tûtmışdur. Âbdan murâd [HK83a] evliyâ 'u'llâhdur ki dâ' iyân ila'llâh dirler. Anlar tevbe virici (12) ve irşâd idicidürler. Allâh Ta' âlâ tevvâbdur ķabûl idicidür. Tevvâb tefsîrinde dimişler ki: Haķ (13) Ta' âlâ ' âşîler içün

⁶⁷² Namaz, oruç ve dıştaki şeylerinin hepsinin açıklaması

⁶⁷³ Herkes bir mal veya sihirli sözle ķaba gösterir. Nedir -bu-? İçimde bir cevherim var demektir.

(1) Çîst dârem gevherî der-enderûn:- SE

⁶⁷⁴ Herkes içinde olanı gösterir. (Zemahşerî, Müstaksâ: 2/223)

(3) izhâr: izhâr ider KA

⁶⁷⁵ Merhametim, gazabımı/öfkemi geçti. (Cevzî, Mevzu'ât: 1/171; Buhârî, Sahîhü'l-Buhârî: 7422)

⁶⁷⁶ Rahmeti öne geçmiştir; dolunayda olmayan ışığı, o aldatmaya vermiştir.

(9) Ĥubât: Tebâhî-yi ' aķl: - İÜ, KA

⁶⁷⁷ Suyun bütün kirlilikleri temizlemesi ve Yüze Allâh'ın suyu kirlilikten tekrar temizlemesi

(10) ĤAẖRET-İ ĤUDÂ TA' ÂLÂ ÂB-RÂ: ĤUDÂ İÜ, HK, KA

⁶⁷⁸ Zira ben Allâh'ın huyundan huy aldım.

tevbeye tevfiķ viricidir. -Merretu ba' de uħrā⁶⁷⁹ - ve ba' zılar didiler [İÜ252b] tevbeyi (14) ķabul idicidir. Nitekim buyurur:

*Vestaġfirehu innehu kane tevvāben*⁶⁸⁰ ve ba' zılar didiler tevbe andandur (15) diledüğine tevbe baġışlar. Nitekim buyurur:

Summe tābe 'aleyhim li-yetūbū.⁶⁸¹ Böyle olıcaķ tevbe de (16) andan ve tevfiķ de andan ve ķabul eylemek de andandur.

İSTİ' ĀNET-İ ĀB EZ-ĤAZRET-İ ĤAĤ TA' ĀLĀ (17) BA'DE TİRE ŞUDEN⁶⁸²

Z'ihtilāt-i ĥalk yābed i' tilāl
Ān sefer cūyed k'eriħnā yā Bilāl⁶⁸³ (5:225)

Ya' nī (18) evliyā'u'llāhuñ vüçüd-ı şerīfleri iħtilāt-ı ĥalkdan 'alil ve izdiħām-ı 'avāmdan kelil olduķda, (19) ol sefer-i ilāhı ve münacāt-ı pādşāhı taleb iderler. Nitekim Ĥazret-i Sultān-ı Enbiyā'ya iħtilāt-ı ĥalkdan [KC128a] (1) melāl ve ĥatır-ı şerīflerine melāl gelse kendünün mü'ezzini Bilāl-i Ĥabeşī'ye ĥıtab idüp, *eriħnā yā* (2) *Bilāl*, diyü buyururlardı. Tā ki istimā'-ı şavt-ı ĥüsn itmekle zevķ-i rüħānī ĥaşı olup istiġrāk (3) u şafā el vire ve Cenāb-ı Ĥaķķ'a teveccüh-i tām müyesser olup kudürāt-ı beşeriyetden bir miķdār ĥalāş (4) bulavuz, dirlerdi. Zīrā Ĥazret-i Peyġamber'e şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ekşer evķātda bu iki ĥāl vāķı' olurdu: (5) Biri, da' vet ü irşād-ı ümmetden melāl ĥaşı oldukda *eriħnā yā Bilāl* dirlerdi. Ya' nī bizi rāĥat (6) eyle, dirlerdi. Tā ki semā'-ı şavt-ı ĥüsnle zevķ u istiġrāk el virüp ķurbu li-ma' a'llāha rucū' (7) eyleye ve çün ol ĥalde irşād-ı ümmet içün 'ālem-i şāĥva gelmek isteseler *kellimīnī yā Ĥumeyrā*⁶⁸⁴ dirlerdi. (8) Zīrā nisā tā'ifesi dünyādur. İnsanı dünyāya ve beşeriyete çeker ve naġamāt-ı elĥān-ı cān-fezā-yı rüħānīdür. İnsanı (9) ĥuşusen sālīk-i ĥaķīķat-şināsı cānib-i ĥaķīķat-i [SE311a] rabbānī ve arzū-yı cemāl-i subĥānī cānibine (10) çeker.

Ĥoş-şāhīl: Ĥoş-āvāz ma' nāsınadur

⁶⁷⁹ Defalarca, tekrar tekrar

⁶⁸⁰ (Rabbine hamd ederek şanınin yüceliğini dile getir) ve O'ndan af dile. Şüphesiz O, tövbeleri çok kabul edendir. (Kur'ân-ı Kerim, Nasr: 3)

⁶⁸¹ Sonra (eski hâllerine) dönsünler diye, onların tövbelerini de kabul etti. (Kur'ân-ı Kerim, Tevbe: 118)

⁶⁸² Suyun bulandıktan sonra şanı yüze Allāh'tan yardım dilemesi

(17) BA'DE TİRE ŞUDEN: - İÜ, HK, KA

⁶⁸³ Ey hoş nameli, hoş sesli Bilal! Ezan okunan yere çık, göç davulunu çal.

(19) iderler: eyler KA

(2) diyü: - HK, KA/ istimā'-ı şavt-ı ĥüsn: şavt-ı ĥüsn istimā' KA

(4) şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ekşer: - İÜ, HK, KA

⁶⁸⁴ Konuş bana yâ Humeyrâ!

(8) İnsanı SE: - KC

Ṭuba‘: Be-zımm-ı tı ve feth-i bā ṭabī‘ at ve mühr (11) urmak

GÜVĀHİ DĀDEN-İ Fİ‘L U QAVL-İ BİRŪNİ BER-ZAMİRE⁶⁸⁵

(12) Hāceteş n'āyed be-fi‘l u qavl-i hūb
*İḥzeruhum hum cevāsīsu'l-ḳulūb*⁶⁸⁶ (5:240)

Ya‘nī ṭabībān-ı beden, maraz-ı insānı nabz u ḳarūreden (13) bilürler. Ammā ṭabībān-ı ilāhī derūn-ı insāna dāhıl olup emrāz-ı ḳulūb-ı insānı ve i‘tikād (14) u imānı ne mertebedür, bilürler. Pes anlardan ḥazer eyleñ. Taḥḳıken [KA233b] anlar ḳulūbuñ cāsūslarıdır. (15) İşāretdür bu ḥadıṣ-i şerife ki [HK83b] buyurur ‘aleyhi’s-şalāt ve’s-selām:

İtteḳū ferāsete'l-mu‘mini (16) *fe-ennehu yenzuru bi-nūri’llāh*.⁶⁸⁷ *Fe-ennehum cevāsīsu'l-ḳulūb fe-izā cālesetumuhum fe-cālisihum bi’s-şıdḳ*.⁶⁸⁸ Ya‘nī (17) mü‘minūñ ferāsetinden şakınuñ. Zırā mü‘min Allāh nūriyla naẓar eyler ve taḥḳıken anlar ḳulūbuñ (18) cāsūslarıdır. Ḳaçan anlar ile mücāleset eyleseñüz şıdḳla mücāleset eyleñ.

DER-BEYĀN-İ ĀN Kİ NŪR-İ (19) ḤOD-RĀ EZ-ENDERŪN-İ SIRR-İ ‘ĀRİF⁶⁸⁹

Şāhidīyeş fāriğ āmed ez-şuhūd
V'ez tekellūfhā vü cān-bāzī vü cūd⁶⁹⁰ (5:243)

[KC128b] (1) Ya‘nī ol nūr ‘ārifde zuhūr eyledüğinden soñra anuñ şehādeti kifāyet ider. [İÜ253a] Sā‘ir ef‘āl ü (2) aḳvālūñ şehādetinden fāriğ olur, ğayrı şāhide ihtiyāc ḳalmaz.

Sa‘yekum şettā tenāḳuz enderid (5:256)

(3) *İnne sa‘yekum le-şettā*⁶⁹¹ maẓmūnınca ḳavlūñüz fi‘lūñuze uymaz, tenāḳuz içindesiz.

Rūz mī-düzid u şeb (4) ber mī-derid⁶⁹² (5:256)

(10) Ḥoş-şāhıl: Ḥoş-āvāz ma‘nāsınadır Ṭuba‘: Be-zımm-ı tı ve feth-i bā ṭabī‘ at ve mühr urmak; - İÜ, KA

⁶⁸⁵ Dıştaki işin ve sözün gönle ve içteki işığa tanıklığı

⁶⁸⁶ Güzel işe ve söze ihtiyāc duymaz; onlardan sakının. Onlar kalplerin casusudur.

(15) buyurur ‘aleyhi’s-şalāt ve’s-selām: - İÜ, HK, KA

⁶⁸⁷ Müminin ferasetinden sakınınız, çünkü onlar Allāh’ın nuru ile bakarlar. (Tirmizî, Sünen: 3127; Heysemî, Mecma’u’z-Zevâ’id: 10/271; Taberânî, Mu’ceme’l-Evsât: 8/23)

⁶⁸⁸ Sâdiklarla yani Hak ehliyle oturduğunda doğrulukla otur. Zira onlar kalplerin casuslarıdır. (Kelâbâzî, Ta’arruf: 33)

⁶⁸⁹ Şahsın içinde parlayan nurun açıklaması

⁶⁹⁰ Güzelliği şahitlere, sorumluluklara, fedakârlığa ve cömertliğe ihtiyāc duymaz.

(19) V'ez tekellūfhā vü cān-bāzī vü cūd:- SE

⁶⁹¹ Şüphesiz sizin çabalarınız elbette çeşit çeşittir. (Kur’ân-ı Kerim, Leyl: 4)

⁶⁹² “Çalışmanız ayrı ayrı”; çelişki içindesiniz. Gündüz diyor, gece yırtıyorsunuz.

Gündüz dikersiz gice yırtarsız. Ya' nî gündüz Mevlā'ya lā'ıķ 'amel işlersiz gice neſsüñüz (5) murādınca 'amel idüp gündüz olan 'amelüñüzi bāṭıl idersiz. Yāḥud gündüz ḥalka şüret-i şalāḥdan (6) görünür gice fesāda mübāşeret idersiz.

Çün güvāhet tezkiye şud şud kabūl
Ve'r ne-maḥbūs est (7) ender-mül mül⁶⁹³ (5:259)

Ya' nî güvāhuñ tezkiyesi olmayıcaķ, ya' nî 'amel-i zāhiri işleyen kimsenüñ (8) bāṭınında şıḍķ-ı dil olmayıcaķ maḥbūsdur. İntizār u tevaķķufda ol 'amel kabūl olunmaz.

Ḥarūn: (9) Sütür-ı serkeş

*Ventezirhum innehum muntazirūn*⁶⁹⁴ (5:260)

İşāretdür ol āyete ki süre-i Secde-i elif lām [SE311b] mimdedür:

(10) *Ve yeķülüne metā hāzā'l-fethu in kuntum şāḍiķin. Kul yevme'l-fethi lā-yenfe'ullezīne keferū* (11) *īmānuhum ve lā-hum yunzarūn. Fe-a'rid 'anhum ventezir innehum muntazirūn.*⁶⁹⁵

Yeķülüne, ve kāfirler (12) dirler; *metā hāzā'l-fethu*, kaçan olur sizüñ yevme'l-feth didügüñüz ki; *inna'llāhe seyefteḥu lenā* (13) 'ale'l-muşrikīn, dirsiz ya' nî taḥķīken Allāh Ta'ālā 'an-ķarīb feth u nuşret virür müşrikler (14) üzerine. Ğālib oluruz, dirsiz. Ne zamān olur ol feth, dirler. Tekzīb ve istihzā yöninden (15) isti' cāl iderler. *In kuntum şāḍiķin*, eger siz da' vāñuzda şāḍiķ iseñüz ḳanı ol (16) feth dirler. *Kul yevme'l-fethi*, sen bu kāfirlere di yā Muḥammed ki yevm-i fethde; *lā-yenfe'ullezīne keferū* (17) *īmānuhum*, kāfir olanlara imānları nāfi' olmaz. Yevm-i fethden murād yevm-i kıyāmet yā yevm-i Bedir yā yevm-i (18) feth-i Mekkedür. Pes kıyāmetde ve ḥīn-i ḳatlden olan imān nāfi' olmaz. [HK84a] Zīrā imān-ı ye'sdür. (19) *Ve lā-hum yunzarūn*, ve daḥı anlara mühlet de virilmez 'azābdan

(6) Çün güvāhet tezkiye şud şud kabūl:- SE

⁶⁹³ Tanıġın doğrulanınca kabul edilir. Yoksa tereddütler içinde hapsolür.

(7) Ya' nî: - HK, KA

(8) Ḥarūn: Sütür-ı serkeş: - İÜ, HK, KA

⁶⁹⁴ "Onları bekle, onlar da beklerler."

(9) ol āyete ki süre-i Secde-i elif lām mimdedür: süre-i Secde-i elif lām mimde olan āyet-i kerīmeye İÜ, HK, KA

(10) *Ve yeķülüne metā hāzā'l-fethu in kuntum şāḍiķin. Kul yevme'l-fethi lā-yenfe'ullezīne keferū imānuhum ve lā-hum yunzarūn. Fe-a'rid 'anhum ventezir innehum muntazirūn:* - KA

⁶⁹⁵ "Eġer doğru söyleyenler iseniz, şu fetih ne zamanmış?" diyorlar. De ki: "Fetih (Kıyamet) günü, inkār edenlere iman etmeleri fayda vermeyecektir. Onlara göz de açtırılmayacaktır." Şimdi sen onlardan yüz çevir ve bekle. Şüphesiz onlar da bekliyorlar. (Kur'ân-ı Kerim, Secde: 28-30)

(11) *Yeķülüne*: - İÜ, HK

(13) taḥķīken: - HK

(15) şāḍiķ:- KA

yâhud katlden. *Fe-a'rid* 'anhum, [KC129a] (1) pes sen yüz döndür anlardan ihânet tarîkıyla ve -lâ-tubâl bi-tekkîbihim ve huve mensûh bi-âyeti's-seyf⁶⁹⁶-; (2) *ventezır*, ve muntazır ol cânib-i Hâk'dan nuşrete. *İnnehum muntazırûn*, taḥkîken anlar daḥı muntazırdurlar senûñ (3) üzerûñe ğâlib olmağa.

Ma' nâ-yı Beyt: Nâsın sa'y idüp ḳavlûñi fi'lüñe muvâfiḳ eyleyüp (4) şıdḳla 'ibâdet itmeyesin. Sitiz u 'inâd eylesin. Saña daḥı cânib-i Hâk'dan sitiz iderler. Feyz-i (5) İlâhî irişmez. Ammâ ḳavlûñi fi'lüñe muvâfiḳ eyleyüp şıdḳ u [KA234a] yakîn ile 'ibâdete sa'y itseñ cânib-i (6) Hâk'dan feyz u faẓl u raḥmet saña dirîġsiz gelür, yetişür. İmdi sen muntazır ol feyz-i ilâhîñüñ (7) gelmesine müsta'id olduġuñ ḥâlde. Zîrâ ol cânib hemân ṭaleb ü isti'dâda muntazırdur.

'ARZ (8) KerdEN-İ ḤAZRET-İ MUŞTAFÂ 'ALEYHİ'S-SELÂM ŞEHÂDET-RÂ⁶⁹⁷

[İÜ253b]

Der-nubî *şârikumu* guftest [SE312a] Hâk⁶⁹⁸ (5:272)

Sûre-i Benî (9) İsrâ'îl'de buyurdu:

Vestefziz menisteṭa'te minhum bi-şavtike ve eclib 'aleyhim bi-ḥaylike (10) *ve racilike ve şârikhum fi'l-emvâli ve'l-evlâdi*.⁶⁹⁹

Vestefziz, -iy istiḥfaf- ya'nî yirinden (11) depred ve ṭayandur. *Menisteṭa'te minhum*, -en testefizzu'l-fezze'l-ḥafif- ya'nî her kime istiḥfâf (12) itmege ḳâdir olursañ anlardan eyle. *Bi şavtike*, -bid'âtike ile'l-fesâd- ya'nî âvâz idüp (13) çağırmaġla ya'nî fesâda da'vet itmekle; *ve eclib 'aleyhim*, -ve şaḥḥa 'aleyhum mine'l-celbete ve hiye's-şayâḥ- (14) ya'nî hayḳır bunlaruñ üzerine. *Bi-ḥaylike ve racilike*, -bi-'avânike min-râkib

⁶⁹⁶ Kılıç âyetiyle neshedilen inkarlarına aldırmaıın.

(1) ve lâ-tubâl bi-tekkîbihim ve huve mensûh bi-âyeti's-seyf: - İÜ, HK, KA

(2) cânib-i: cenâb-ı KA

(3) eyleyüp: idüp KA

(7) muntazırdur: nâfi' olmaz zîrâ imân ye'sdür SE

(8) 'ALEYHİ'S-SELÂM: 'ALEYHİ'Ş-ŞALÂT VE'S-SELÂM SE, 'AM. HK

⁶⁹⁷ Mustafa'nın misafire şehadet getirmesi

⁶⁹⁸ Hak, Kur'ân'da "Onlara ortak ol" buyurdu.

(9) *Vestefziz menisteṭa'te minhum bi-şavtike ve eclib 'aleyhim bi-ḥaylike ve racilike ve şârikhum fi'l-emvâli ve'l-evlâdi*: - KA

⁶⁹⁹ "(Haydi) onlardan gücünün yettiġinin ayaġını çağırnla kaydır. Atlıların ve yayalarınla onların üzerine yürü. Onların mallarına ve evlatlarına ortak ol. (Kur'ân-ı Kerim, İsrâ: 64)

(10) *Vestefziz* -iy istiḥfaf: - İÜ, HK, KA

(11) en testefizzu'l-fezze'l-ḥafif: - İÜ, HK

(12) bid'âtike ile'l-fesâd- ya'nî: - İÜ, HK, KA/ âvâz idüp: - KA

(13) ve şaḥḥa 'aleyhum mine'l-celbete ve hiye's-şayâḥ: - İÜ, HK, KA

ve rācil- ya' nī (15) atludan ve yayadan a'vānuñi cem' idüp bunların üzerine haykır. *Ve şārikhum fī'l-emvālī*, (16) -yahmilehum 'alā-kesbihā ve cem'ihā mine'l-ḥarām ve't-taşarrufu fihā 'alā-mā lā-yenbağī- ya' nī bunlar ile şerik ol, (17) emvâlde ḥarāmdan kesb idüp ve cem' idüp ve lā'ık olmayan yirlere fışk u fücūra (18) şarf itdürmege ḥaml itmekle bunlara şerik ol. *Ve'l-evlādi* -bi'l-baḥşi 'ale't-tevaşşul (19) ile'l-veled bi'n-nesebi'l-muḥarrem- ya' nī evlāda daḥı bunlarla şerik ol. Ya' nī evlādlarına nisbet-i [KC129b] (1) ḥarām oluşturmağa kandırmağa ve terğib itmekle ya' nī zinādan evlād ḥāşıl itdürmekle bunlara (2) şerik ol. Bu āyet-i kerīmede vākı' olan emrden murād, taleb degüldür. Belki emr şüretinde tehdiddür şeyṭāna (3) ve aña ṭābi' olanlara.

Şafaḳ: Nūr-ı āftāb-ı muṭlaḳ

Guft peygamber zi-ğayb in-rā celī (5:273)

Ḥazret-i Peygamber 'am. (4) bu āyet-i kerīmenün maẓmūnı ve dīv insānla nice müşāreket ider emvâlde ve evlādda āşkäre ḥaber virdi (5) ğaybdan ya' nī Allāh'dan.

Der-maḳālāt-i nevādir bā-' Alī⁷⁰⁰ (5:273)

Nādir kelāmlar eşnāsında Ḥazret-i İmām 'Alī'ye (6) söyledi.

Yā Resūla'llāh risālet-rā tamām [HK84b]

Tu numūdī hemçü şems-i bī-ğamām⁷⁰¹ (5:274)

Ol 'Arab miḥmānuñ (7) cümle-i kelimātındandır bu söz ki, yā Resūla'llāh risāleti şems-i bī-ğamām gibi gösterdik hiç şübhem (8) kalmadı.

Ān ki ez-cū' e'l-baḳar ū mī-ṭapīd

Hemçü Meryem mīve-i cennet bi-dīd⁷⁰² (5:285)

Ol kimse ki cū' e'l-baḳardan (9) ıztırāb çekerci, Ḥazret-i Meryem gibi yanında mīve-i cennet gördi. Nitekim [SE312b] Ḥaḳ Ta' ālā sūre-i Meryem'de (10) ḥikāyet buyurur:

(14) ya' nī: - HK, KA/ bi-' avānike min-rākib ve rācil- ya' nī: - İÜ, HK, KA

(15) yayadan: piyādeden SE

(16) yahmilehum 'alā-kesbihā ve cem'ihā mine'l-ḥarāmi ve't-taşarrufu fihā 'alā-mā lā-yenbağī- ya' nī: - İÜ, HK, KA

(17) ve cem' idüp: - HK, KA

(18) bi'l-baḥşi 'ale't-tevaşşul ile'l-veled bi'n-nesebi'l-muḥarrem ya' nī: - İÜ, HK, KA

(3) Şafaḳ: nūr-ı āftāb-ı muṭlaḳ: - İÜ, KA/ 'am.: - SE, şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem İÜ, HK, KA

⁷⁰⁰ Peygamber Alī'ye nadir sözleri arasında ğaybdan bunu açık olarak söyledi.

(5) 'Alī'ye: 'Alī kerremallāhu vechehuya KA

⁷⁰¹ -Genç dedi: - "Ey Allāh'ın elçisi! Sen, peygamberliği bulutsuz güneş gibi tam olarak gösterdin.

⁷⁰² Sığır açlığıyla tepinen kişi, Meryem gibi cennet meyvesini gördü.

Kullemā daḥale ‘aleyhā Zekerīyya'l-miḥrābe, vecede ‘indehā rızqan, ḳāle yā Meryemu ennā leki hāzā (11) *ḳālet huve min-‘indi'llāh.*⁷⁰³

BEYÂN-I ĀN Kİ NŪR Kİ ĠİDÂ-YI CÂNEST ĠİDÂ-YI CİSM-İ EVLİYÂ'U'LLÂH MÎ-ŞEVED Kİ (12) **ESLEME ŞEYṬÂNİN ‘ALÂ-YEDE**⁷⁰⁴

Bu ḥadīs-i şerīfe işāretdür ki ibn-i Mes‘ūd'dan mervīdür: ḳāle'n-nebī (13) ‘am.:

Mā minkum min-eḥadin, sizden hiçbir kimse yokdur; *illā ve ḳad vukille bihi ḳarīnuhū mine'l-cinni ve ḳarīnuhū* (14) *mine'l-melā'iketī*, illā müvekkil olmuştur aña bir ḳarīn şeyṭāndan ve bir ḳarīn melā'ikeden. *Ḳālū ve iyyāke* (15) *yā Resūla'llāh*, didiler ki yā Resūla'llāh saña da bu ḳarīnler musallaṭ olmuş mıdır? *Ḳāle ve iyyāye*, didi (16) ki baña da musallaṭ olmuştur. *Velākinna'llāha e‘ānenī ‘aleyhi*, [KA234b] velākin Allāh Ta‘ālā baña ‘avn u ‘ināyet (17) eyledi anuñ üzerine ġālib oldum. *Fe-esleme şeyṭānī ‘alā-yedī*, pes benüm şeyṭānum benüm elümde islāma (18) dāḥil oldı. *Fe-lā-ye ‘murunī illā bi-ḥayrin*⁷⁰⁵, pes baña emr eylemez illā ḥayra [İÜ254a] emr ider.

Yā ḥarīşe'l-baṭne ‘arrec (19) hākezā (5:293)

İy ḳarnımı pür idüp doldurmağa ḥarīş olan! ‘Urūc eyle mertebe-i melekiyyete şunuñ [KC130a] (1) gibi, ya‘nī taḳrīr ü beyān eyledüğüm gibi.

İnnema'l-minhācu tebdīlül-ġazā⁷⁰⁶ (5:293)

Taḥḳīken tarīḳ yokdur illā tebdīl-i (2) ġıdāyladır. Ya‘nī ġıdā-yı cismānīyi ġıdā-yı rūḥānīye tebdīl itmekledür.

Yā marīze'l-ḳalbi ‘arrec li'l-‘ilāc (5:294)

(3) İy ḳalbi marīz olan kimse! ‘Urūc eyle ‘ilāc için.

Cümletü't-tedbiri tebdīlül-mizāc⁷⁰⁷ (5:294)

⁷⁰³ Zekerīya, onun bulunduğu bölmeye her girişinde yanında bir yiyecek bulurdu. “Meryem! Bu sana nereden geldi?” derdi. O da “Bu, Allāh katından” diye cevap verirdi. (Kur‘ân-ı Kerim, Âl-i İmrân: 37)

⁷⁰⁴ Açıklama: Canın ġıdası olan nur evliyânın bedeninin ġıdası olur, böylece bedeni de ruhuna yardımcı olur; “Şeytanım elimde müslüman oldu” hadisi

(13) ‘am.: ‘aleyhi's-selām SE, İÜ, HK, KA

⁷⁰⁵ Sizden hiçbir kimse yoktur ki, daima yanında, cinlerden ve meleklerden bir arkadaşı bulunmamış olsun. Yā Resūlallāh senin de mi? dediler. Evet, benim de, dedi. Ne var ki, Allāh, ona karşı bana yardım etmiştir de o, müslüman olmuştur. (Veya Allāh'ın lutfu ve yardımıyla ben, onun şerrinden selamette olurum.) Böylece o, bana sadece hayrı emreder, buyurmuşlardır. (Yardım, 2008: 202) (Müslim, Sahīh-i Müslim: 2814; Elbânî, Sahīhü'l-Câmi': 5800)

⁷⁰⁶ Ey karnı ihtiraslı olan! Böylece yukarı çık. Kesinlikle yol, ġıdayı deġiştirmektir.

⁷⁰⁷ Ey kalbi hasta olan! İlaç için yukarı çık. Bütün tedbir, mizacı deġiştirmektir.

Cümle tebdîr, (4) tebdîl-i mizâcdur. Ya' nî mizâc-ı hayvânîyi mizâc-ı insânîye tebdîl eylemekdür.

Eyyuhe'l-maḥbûsu fî-rehni't-ṭa' âm (5:295)

(5) İy ṭa' âm kaydında muḳayyed ü maḥbûs olan kimse, ya' nî ṭa' âma ḥarîş olup himmeti anuñ taḥşîline (6) merhûn u maḥbûs kılan kimse!

Sevfe tencû in teḥammelte'l-fitân⁷⁰⁸ (5:295)

‘An-ḳarîb necât bulursın (7) eger fiṭâma taḥammül iderseñ. [HK85a] Fiṭâm tıfluñ südden kesilmesine dirler. Ya' nî tederice dünyâ ṭa' âmindan (8) kesülürseñ necât bulursın.

İnne fi'l-cû' i ṭa' âmen vâfirâ (5:296)

Ya' nî cû' da ṭa' âm-ı vâfir vardır. (9) Ya' nî [SE313a] ğıdâ-yı rûḥânî vardır.

İfteḳıdhâ ve'rteci yâ nâfirâ⁷⁰⁹ (5:296)

Ya' nî ol cû' da olan ṭa' âm-ı (10) vâfiri taleb eyle, ara ve daḥı ümîd tut ricâ eyle Cenâb-ı Hâḳ'dan. Ola ki saña ol zevḳ (11) müyesser ola. İy cû' dan nefret idici.

İġtezî bi'n-nûri kun mişle'l-başar (5:297)

Nûrla ğıdâlan, başar (12) gibi ol.

Vâfiḳi'l-emlâke yâ ḥayre'l-beşer⁷¹⁰ (5:297)

Muvâfaḳat eyle melâ' ikeye ğıdâ-yı nûr ekl eylemekde. İy (13) beşerüñ ḥayrlısı!

İNKÂR-I EHL-İ TEN ĞIDÂ-YI RŪḤ-RÂ⁷¹¹

Ber-‘adem bâşem ne-ber-mevcûd mest (5:315)

Ma' şûḳ-ı (14) ğaybîye ‘âşık olurum mevcûd-ı fânîye degül.

Z'ân ki ma' şûḳ-ı ‘adem vâfiterest⁷¹² (5:315)

Zirâ (15) ma' şûḳ-ı ğaybî vefâ idicirekdür.

Rîş-i gāv: Maşhara vü maġlûb

Cehd-i mur: Meşakḳat-i telḥ

(16) Nâ-mu'telif: Ūlfet-i nâ-girifte ya' nî muḥtelif ü muḥâlif

⁷⁰⁸ Ey yemeğe tutsak olarak mahpus kalan! Sütten kesilmeye dayanırsan kurtulacaksın.

(8) Ya' nî: - HK

⁷⁰⁹ Gerçekte açlıkta çok yemek vardır. Onu ara ve ümitli ol. Ey nefret eden!

⁷¹⁰ Işıkla beslen, göz gibi ol. Meleklerle uy. Ey beşerin hayırlısı!

⁷¹¹ Beden ehlinin ruhun gıdasını inkar etmesi

⁷¹² Yokluğa sarhoş olurum, varlığa değil. Çünkü yokluk sevgilisi daha vefalıdır.

TEMSİL-İ REVEŞHÂ-YI⁷¹³

Hakezâ neblūhumu (17) bi's-sāhire (5:335)

Hâ harf-i tenbīhdür. Ya' nî āgāh ol, işte buncılayın ibtilâ vü imtiḥān eylerüz (18) kıyāmet yirinde.

Fitnetun zāt'uftidāḥi kâhire⁷¹⁴ (5:335)

Ol kıyāmet günü bir fitnedür ki iftidāḥ-ı (19) kâhire şāhibidür. Ya' nî ḳahr idici rüsvāyılık vardır anda. Yāḥud neblūyı tā ile teblū okıyup [KC130b] (1) fitneyi teblūya fā' il tutup ya' nî bu taḳdīrce anları kıyāmet yirinde bir fitne ibtilâ vü imtiḥān ider (2) ki ol fitne ḳahr idici rüsvāyılık şāhibidür, demek olur. Yāḥud fitne nez'-i ḥāfiziyyet üzere (3) menşüb olup bir fitne ile imtiḥān iderüz ki ol fitne iftidāḥ-ı kâhire şāhibidür, [KA235a] demek (4) ola. Yāḥud su'āl-i muḳaddere cevāb ola. Ya' nî eger su'āl olunursa ol sâhirede ne vardır, (5) diyü; cevāb budur ki, bir fitne vardır ki iftidāḥ-ı kâhire şāhibidür, demek ola.

[İÜ254b] (6) TEFSİR-İ YÂ ḤASRETEN 'ALEL-'İBÂD⁷¹⁵

Bu âyet sūre-i Yâsin'dedür tamām-ı âyet budur:

Yâ ḥasreten 'alel-'ibâdi (7) mā-ye 'tīhim min-resūlin illâ kānū bihī yestehzi 'ün.⁷¹⁶

Yâ melâ'ike yâ şaḳaleynüñ mü'minleri! Kıyāmet (8) güninde diyeler: İy ḥasret ve iy nedāmet! Ḥāzır ol ki zamānuñdur şol 'ibād üzerine ki bunlara (9) rūsulden bir resūl gelmedi. İllâ ol resūle oldılar, istihzâ ider oldılar. [SE313b] Ya' nî rūsul-i (10) Rabbü'l-'ālemīnden bir resūl gelmedi ki bunlar anı istihzâ itmeyeler. Her gelen resūle istihzâ eylediler. Pes (11) anlarıñ üzerine ḥasret ü nedāmet vardır. Kezâlik 'ulemā-yı dīn ve mürşidān-ı ehl-i yakīne daḥı (12) istihzâ idenlere ḥasret [HK85b] ü nedāmet muḳarrerdür.

Zılletu'l-erbāḥu ḥusren maḡremā (5:348)

Fā'idelerden ziyān (13) oldı ve borc u helāk u 'azāb oldı.

(15) Rış-i gāv: Maşhara vü maḡlūb Cehd-i mur: Meşāḳḳat-i telḥ Nā-mu'telif: Ülfet-i nā-girifte ya' nî muḥtelif ü muḥālif

⁷¹³ Farklı gidişlerin benzetilmesi

⁷¹⁴ Bu şekilde kıyamet sahrasında rüsva yapıcı ve kahredici bir fitne onları saracak.

⁷¹⁵ "Yazıklar olsun kullara" âyetinin tefsiri

(6) âyet: âyet-i kerīme SE

⁷¹⁶ Yazık o kullara! Kendilerine bir peygamber gelmezdi ki, onunla alay ediyor olmasınlar. (Kur'ân-ı Kerim, Yâsin: 30)

(8) diyeler: diyeler yâ ḥasret 'alel-'ibād KA

(9) ider oldılar: ider KA/ rūsul-ı: resūl-i SE/ ya' nî rūsul-i Rabbü'l-'ālemīnden bir resūl gelmedi ki bunlar anı istihzâ itmeyeler her gelen resūle istihzâ eylediler: - İÜ, HK

(12) Fā'idelerden: Fā'ide SE; Fā'ideler KA

Teşteki şekvâ ila'llâhi'l-⁷¹⁷ amâ (5:348)

(14) Şikâyet iderüz, şikâyet itmeklikle Hâzret-i Hüdâ cānibine a' mālīkdan. Ya' nî her kimse bir şey'e maḥabbet eyleyüp (15) anı kendüye şem'-i hidâyet zan eylemiş idi ve anuñ maḥabbeti şarābıyla mest olmuş idi ve anuñ (16) vaşlını kendüye fâ'ide-i küllî zan iderdi. Kıyâmetde görürler ki şem'-i meclis söyünmüş ve keyfiyyet-i (17) bâde başından gitmiş. Ya' nî i' tifâ idüp şem'-i hidâyet diyü tutduğı nesne bî-nûr u bî-revnaḳ (18) olmuş ve ol murād-ı nefis ki anı mest eylemiş idi, anuñ bâdesi maḳāmında idi. Ol daḫı (19) fenâ olmuş ve maḥbûb-ı ḥaḳīkî kendüyi pinhân eylemiş. Ol vaḳt dirler ki: Dirîgâ fâ'idelerimüz [KC131a] (1) ziyân oldu ve bize emr olınan şeyler boynımızda borc ḳaldı. Şikâyet idelüm Hâzret-i Hüdâ'ya bu körlükden. (2) Ya' nî tazarru' vü ibtihâl idelüm dünyâda. Ola ki Hâḳ Ta'ālâ bu körlük zulmetin ref' eyleyüp toğrı yola (3) hidâyet buyura ve eger şikâyet âḫiretde olursa nedâmet fâ'ide virmez.

Habbezâ ervāḫu iḫvānīn (4) şikât (5:349)

Ne güzeldür i' timād olınmış iḫvānuñ rûḫları. Habbezâ ef'āl-i medḥdendür, ḥabbü's-şey' (5) dirler, ḳaçan ol şey' maḥbûb olsa zâ fâ'ilidür ve maḥşûş bi'l-medḥ olan ervāḥdur, muẓāfıdır (6) iḫvāna ve şikât şikḳenüñ cem'idür, mu'temed ma'nāsınadır, şıfatıdır iḫvānuñ. Ma'nâ ne güzeldür (7) ve sevgilüdür şol iḫvānuñ rûḫları ki mu'temedlikle muttaşif olmuşlardır.

Müslemâtin mu'minâtin (8) ḳānitât⁷¹⁸ (5:349)

Anlar müslimler ve mü'minler ve ḳānitlerdür. Ya' nî ḥāzı' vü ḥāşı' vü 'âbidlerdür. Ḳānit fermān-ber (9) ü dā'î vü muvāzıb 'ale't-ṭā'ât cümlesine isti'māl [SE314a] olunur.

SEBEB-İ ÂN Kİ FERECİ-RÂ FERECİ NÂM NEHÂDEN⁷¹⁹

(10) Busr: Evvel güre-i ḥurmâ vü telḫî

N'ez-libās-ı şof u ḥayyâtî vü deb⁷²⁰ (5:363)

[KA235b] Şof giymek ve ḫırḳa dikmek (11) ve âheste yürümek ile degüldür, belki şūfîlik şufût taleb eylemekdür.

⁷¹⁷ Kârlar tamamen zarar oldu. Allâh'a körlükten şikâyet ediyoruz.

(17) i' tifâ: i' tiḳâd SE, iÜ, HK, KA/ bî-revnaḳ: bî-revnaḳ gibi KA

(1) boynımızda: - SE

⁷¹⁸ Güvenilir, Müslüman, inançlı ve takvalı kardeşlerin ruhları ne güzeldir.

⁷¹⁹ Ferecîye ilk olarak Ferecî denilmesinin sebebi

(10) Busr: Evvel güre-i ḥurmâ vü telḫî: - iÜ/ dikmek: giymek HK, KA

⁷²⁰ Yün elbise terzilik ve ağır yürümekle değildir, - sūfîlik-.

Şūfiyî geşte be-pîş-i (12) in li 'ām
El-ḥiyāte ve'l-livāte ve's-selām⁷²¹ (5:364)

Şūfilik bu le 'imlerün katında olmışdur; hırka (13) dikmek ve boynına ridā dağmak ve ta' zīmle selām [HK86a] virmek ve [IÜ255a] livātalamak fetḥesiyle ridā ma' nāsınadır, (14) dimişlerdür.

Ne-c'hed ez-taḥyīlhā nī-şeh şeved
Tir-i şeh bi-n'māyed ān geh reh şeved⁷²² (5:370)

Şıçrar kendüyi (15) ḥalāş eyler şol taḥyīllerden ki şāh olmaya. Ya' nī Ḥaḳ'dan ğayrınuñ dāmına giriftār olmaz.

(16) Cur' ayī ber-rīḥtī z'ān ḥufye cām
Ber-zemīn-i ḥāk min-ke 'si'l-kirām⁷²³ (5:372)

Ve li'l-arzī min-ke 'si'l-kirāmi (17) naşību⁷²⁴ maẓmūnınca cām-ı ḥüsn ü cemālūñ ve kadeḥ-i ' ıışk u kemālūñden bu zemīne bir cur' a şaçup (18) ol ḥāk-i cur' a-āmīzden vücūd-ı Ādem'i ḥaḳk eyledük.

Ced ṭaleb āsīb-i ü iy zü-fünūn (5:379)

(19) Ya' nī bu dünyāda ne ḳadar ḥüsn ü leṭāfet ü melāḥat var ise maḥbūb-ı ḳadīmūñ melāḥat ü leṭāfetinden [KC131b] (1) bir cur' adur ki bu ' āleme Ḥaḳ Ta' ālā'nuñ feyzinden şāmil olmışdur. İmdi cedle ḥaḳīḳat-bīnlikle (2) ve ta' zīm ile ṭaleb eyle anuñ āsībini. İy fenler şaḥibi! Hezl-i zan eyleme, ḥor u müstehān görme anı (3) ki pertev-i envār-ı tecelliyāt-ı ilāhīdür.

Lā-yemessu zāke ille't-ṭāhirūn⁷²⁵ (5:379)

Ol cur' aya mess idemez, illā (4) ṭāhir u muṭahher olanlar. Pes ḳaḅı maẓharda ki ol ḥüsn ü cemāl-i ilāhī cur' asın zāhir olmuş görseñ (5) aña ṭahāretle naẓar eylemek gerekdür

(11) şufūt: şufūt-ı dil HK

⁷²¹ Sūfilik, bu alçaklara göre terzilik ve livatadır; vesselām.

(12) katında: - KA

(13) dikmek: giymek KA

⁷²² Hayale düşürmelerle hareket etmez, yenilmez. Padişahın okunu gösterir, ondan sonra yol alır.

(14) Tir-i şeh bi-n'māyed ān geh reh şeved: - SE

(16) Cur' ayī ber-rīḥtī z'ān ḥufye cām: - SE

⁷²³ O gizli kadehten, cömert kişilerin kadehinden toprak yeryüzüne bir yudum döktün.

⁷²⁴ Toprağın üzüm bağlarından/şaraptan bir nasibi/payı vardır.

(3) envār-ı: - İÜ, HK

⁷²⁵ Ey hünerli kişi! Onun tesirini ciddiyetle iste. Buna ancak temiz olanlar dokunur.

ve tahâretle ve pâklikle mess eylemek gerekdür ve sâlike lâzım olan budur (6) ki bu eşyâda zühûr iden melâhat u leţâfet u tarâvet u nezâreti görüp fer' den aşla rücû' (7) eyleye, perde-i mazâhirde gördüğü nûrî bî-perde müşâhede itmege sa'y eyleye.

Habbezâ ân maţbağ-ı (8) pür-nüş u kıand (5:387)

Ne güzeldür ol maţbağ-ı ilâhî ki pür-nüş u pür-şanddür.

K'in selâtin (9) kâse-lisân-ı veyend⁷²⁶ (5:387)

Ki sulţânlar ol maţbağ-ı ilâhîniñ çanağın yalayıcıdurlar. Ya'nî rızkın yiyicidürler. (10) Zîrâ cümleñiñ rızkın virici odur.

[SE314b]

Habbezâ ân hırmen-i şahrâ-yı dîn
Ki buved her hırmen ân-râ dâne-çîn⁷²⁷ (5:388)

(11) Ne güzel sa'âdetlü hırmendür şahrâ-yı dînüñ hırmeni. Ya'nî dîn-i erbâb-ı tahkîk ki hırmen-i sa'âdet-i ebedî (12) hâşıl eylemişlerdür. Anlarıñ hırmen-i sa'âdetinüñ cemî'i edyân-ı hüşe-çînleridür.

Habbezâ deryâ-yı 'ömr-i bî-ğamî⁷²⁸ (5:389)

(13) Ne sa'âdetlüdür bî-ğamlık 'ömrinüñ deryâsı. Ya'nî ol erbâb-ı tahkîk ki fenâ-fillâhda 'ömr-i ebed (14) ü beğâ-yı sermed bulmuşlardur ve dünyâ vü âhiret gamından hâlâş olmuşlardur ve bu bî-ğamlıkda bir zevk-i (15) ilâhî hâşıl eylemişlerdür ki yedi deryâ anuñ katında bir şebnem gibidür.

ŞİFAT-I TÂVÛS⁷²⁹

[HK86b] (16)

Bişter refteş u bî-gâhest rûz⁷³⁰ (5:402)

Ya'nî 'ömrüñiñ ziyâdesi gidüp azı kalmışdur (17) ve rûz dağı bî-vağtdür. Beyt:

[fe' ilâtün (fâ' ilâtün)/ mefâ' ilün/ fe' ilün (fâ' lün)]

İy cevânî [KA236a] vü 'ömr-dâde biyâd

(5) ve tahâretle: - İÜ, HK

(6) görüp: görelden İÜ, görüldükde HK

⁷²⁶ Şu sultanların kâselerini yaladıkları çok tatlı ve şekerli mutfak ne güzeldir!

⁷²⁷ Her harmanın tanelerini topladığı din ovası harmanı ne güzeldir.

(10) Ki buved her hırmen ân-râ dâne-çîn: - SE

⁷²⁸ Gamsız ömür denizi ne güzeldir!

⁷²⁹ Tavusun özelliği

⁷³⁰ Çoğu gitti, gün sona yaklaştı.

(17) Beyt: Nazm İÜ, HK

- (18) Hîçet ez-merg mî-ne-yâyed yâd
Çâre-i hîd bi-kun ki reh dürest
Dîde bi-g'sâ ki menzilet gürest⁷³¹

[İÜ255b] DER-BEYÂN-I ÂN KÎ LUTÛF-I (19) HAKK-RÂ HEME KES DÂNEĐ U KAHR-I HAKK-RÂ HEME KES DÂNEĐ U HEME KES EZ-KAHR-I HAK TA'ÂLÂ GER YEZÂNEND U [KC132a] (1) DER-LUTÛF-I Ü DER-ÂVÎZÂN AMMÂ HAK TA'ÂLÂ KAHRHÂ-RÂ DER-LUTÛF-I PÎNHÂN KERĐ, nitekim bir kimseye ni' met (2) ü devlet virür ammâ anuñ neticesi miñnet ü nıķmet olur. VE LUTÛFHÂ-RÂ DER-KAHR-I PÎNHÂN KERĐ, (3) nitekim ba'zı kimselere *izâ eħabba'llāhu 'abden ibtelāhu*⁷³² mażmûnınca belâ vü miñnet ü riyâzet (4) virür ammâ sebeb rahmet olur. NA'L-İ BÂZ-GÜNE VÜ TEBLÎS Ü MEKRU'LLÂH BÜĐ TÂ EHL-İ TEMÎZ VE (5) *YENZURU BÎ-NÛRİ'LLÂH*, *itteķū ferāsete'l-mu 'mini fe-ennehu yenzuru bi-nûri'llāhi*⁷³³ mücebince bârîk-bîn olup (6) ehl-i temîz olanlar; EZ-HÂLÎ-BÎNÂN U ZÂHİR-BÎNÂN CUDÂ ŞEVEND⁷³⁴, *li-yebluvekum eyyukum aħsenu* (7) '*amelen ellezî*, ol Allāh'dur ki; *ħalaķa'l-mevte ve'l-ħayāte*,⁷³⁵ ħalk eyledi mevti ve ħayâtı ecsād-ı (8) 'ibādda. *Li-yebluvekum*, -iy li-yu'āmilekum mu'āmeleti'l-muħteber bi't-teklîf eyyuhe'l-mukellifün- ya'nî size imtiħân (9) idicileruñ mu'āmelesiyle mu'āmele eylemekden ötüri mevt ü ħayâtı ve sâ'ir tekālîfi buyurmağla (10) iy mükellef olanlar; *eyyukum aħsenu 'amelen*, [SE315a] ħanķuñuz 'amel yöninde aşveb u aħlaşdur (11) ve maħārimden evra'a ve tã'ate isra'dur zāhir ola. Pes ħâl-bîn olanlar ħahr şüretinde luťfi (12) ve luťf şüretinde ħahrı temîz idemezler. *Ve 'asā en tekrehū şey'en ve huve ħayrun* (13) *lekum ve 'asā en tuħibbū şey'en ve huve şerrun*

⁷³¹ Ey gençlik! Ömür geçiyor. Hiç aklına ölüm gelmiyor. Çare bul ki yol uzun, gözünü aç ki menzil mezardır. (1) KC ve SE'de aralarına açıklama koyularak verilmiş olan başlık parçaları İÜ ve HK'de birleşik halde yer almaktadır.

⁷³² Allāh sevdiği kuluna belâlar/sıkıntılar verir. (Cevzî, Mevzû'ât: 3/482; Irâkî, Tahrîcül-İhyâ: 5/64)

(3) belâ vü: - HK

⁷³³ Müminin ferasetinden sakınınız, çünkü onlar Allāh'ın nuru ile bakarlar. (Tirmizî, Sünen: 3127; Heysemî, Mecma'u'z-Zevâ'id: 10/271)

(5) *itteķū ferāsete'l-mu 'mini fe-ennehu yenzuru bi-nûrillāhi* mücebince bârîk-bîn olup ehl-i temîz olanlar: - İÜ, HK

⁷³⁴ Açıklama: Hakk'ın lutfunu herkes bilir, Hakk'ın kahrını herkes bilir. Herkes Hakk'ın kahrından kaçır ve Hakk'ın lütfuna sarılır. Ancak Yüce Allāh kahrını lütufta gizledi ve lütufları kahrda gizledi. Allāh'ın tersine nal yapışı, düzen kurması ve hilesi ayırma gücü olanların ve Allāh'ın nuruyla görenlerin durumu ve dış tarafı görenlerden ayrılması içindir.

(6) *Li-yebluvekum eyyukum aħsenu 'amelen*: İÜ ve HK'de başlıktan hemen sonra yer almaktadır.

⁷³⁵ O, hanginizin daha güzel amel yapacağını sınamak için ölümü ve hayatı yaratandır. (Kur'ân-ı Kerim, Mulk: 2)

(8) iy li-yu'āmilekum mu'āmeleti'l-muħteber bi't-teklîf eyyuhe'l-mukellifün- ya'nî: - İÜ, HK

(11) evra'a: evra' adur KA

*lekum*⁷³⁶ hükmince ğalaṭ iderler. İmdi tā *yenzuru bi-nūri'llāh* (14) olmayınca ḥaḳīḳat-bīn olmak mümkün degüldür ve tevfiḳ-i ilāhī refiḳ olmayınca bu sırr-ı muḫmere (15) vuḳūf u şu'ūr müyesser olmaz.

Hoş-cevāz: Hüb-revende

Z'ān ki 'aḳlet cevherest (16) in du 'areḫ
in du der-tekmīl-i ān şud mufterez⁷³⁷ (5:455)

'Aḳluñ cevherdür. Şavm u şalāt (17) ol cevherüñ üzerinde 'arazdur ve 'aḳl tekmiḳ bulduḳdan şoñra bu iki 'araz aña farz (18) olur. Nitekim ibn-i 'Abbās raḳıya'llāhu 'anhumā buyurur: *Ussise'd-dīn 'ale'l-'aḳl ve farazatu'l-farā'iz* (19) *'ale'l-'aḳl ve ḥurrimetu'l-meḥārim 'alel-'aḳl*.⁷³⁸

TEFĀVUT-İ 'UḲŪL DER-AŞL-İ FİṬRAT⁷³⁹

[KC132b]

(1) Ān zi-şaydī ḥusn-i şayyādī bi-dīd (5:464)

Ol kimse ki maşnū'ātdan şāni'e rücū' eyleyüp cān u dilini şāni'üñ (2) 'ıṣḳ u maḥabbeti dāmına giriftār eyledi, [HK87a] bu şayd olmaḳdan şayyāduñ ya'nī şāni'üñ cemālin (3) gördi.

V'in zi-şayyādī ḡam-i şaydī keşid⁷⁴⁰ (5:464)

Ve şol kimse ki şayyādılık ider ya'nī metā'-ı (4) dünyā-yı fānīyi şayd itmege sa'y ider dünyā ḡamın çeker.

Ān zi-Fir'avnī esīr-i āb şud
V'ez-esīrī Sabṭ (5) şad Sührāb şud⁷⁴¹ (5:466)

Sabṭ ki Ḥazret-i Ya'ḳūb evlādı dirler, esīrlikden ḡalāş olup niçesi (6) pādşāh oldılar. Sabṭ müfred cemī'i esbāt gelür. Fir'avn'uñ ve Kıbtī'nüñ [KA236b] esīri iken Allāh

⁷³⁶ Olur ki, bir şey sizin için hayırlı iken, siz onu hoş görmezsiniz. Yine olur ki, bir şey sizin için kötü iken, siz onu seversiniz. (Kur'ân-ı Kerim, Bakara: 216)

(14) ḥaḳīḳat-bīn olmak mümkün degüldür ve tevfiḳ-i ilāhī refiḳ olmayınca: - İÜ, HK

⁷³⁷ Çünkü akıl cevherdir; bu ikisiye arazdır. Bu ikisi onu olgunlaştırmak için farz oldu.

⁷³⁸ Din akıl üzerine temellendirilmiştir, farzlar akıl üzerine farz edilmiştir ve haram olan şeyler akıl üzerine haram edilmiştir.

⁷³⁹ Akıllar yaratılış temelinde farklıdır.

⁷⁴⁰ O -biri- av olmakla avcının güzelliğini görür, buysa avcılıktan av üzüntüsü çeker.

(4) Ān zi-Fir'avnī esīr-i āb şud: - SE

⁷⁴¹ O, Firavunlukla suyun tutsağı oldu. İsrail oğullarıysa tutsaklıkla yüz Sührab oldu.

(5) evlādı dirler: evlādıdır KA

(6) esīri: esīrleri KA

Ta' ālā (7) anları hālāş eyleyüp ba' zısına nübüvvet ve ba' zısına saltanat müyesser eyledi.
[İÜ256a] Sührāb'dan murād pādşāh (8) dimekdür.

Mekr kun der-rāh-ı nīkū hıdmetī
Tā nübüvvet yābī ender-ümmeṭī⁷⁴² (5:469)

Tā ki nübüvvet bulasın ümmetlikde. (9) *Eş-şeyhu fî-kavmihi ke'n-nebiyyi fî-ümmeṭihī*⁷⁴³ fehvāsınca kavmüñüñ mābeyninde mürşid-i reh-nümā-yı şerī' at ü tarīkat (10) olasın.

Girye-i ihvān-ı Yūsuf hīletest
Ki derūnşān pür zi-reşk u ' illeṭest⁷⁴⁴ (5:476)

Ve cā'ū (11) *ebāhum 'işā'en yebkūn*.⁷⁴⁵ Yūsufuñ kanlu pirāhenin ellerine alup aḥşam vaktinde [SE315b] ağlaşarak babalarına (12) geldiler. Ammā ağladuḳları hīle yüzinden idi, Yūsuf'a merḥametlerinden degüldi.

HİKĀYET-İ ĀN A'RĀBİ Kİ (13) SEG-İ Ū⁷⁴⁶

İy zi-mekreş mekr-i mekkārān ḥacel⁷⁴⁷ (5:495)

İy mekrinden cümle mekkāraruñ mekri ḥacl olan sulṭān! (14) Nitekim buyurur: *Ve mekerū ve mekera'llāhu vallāhu ḥayru'l-mākirīn*.⁷⁴⁸

DER-BEYĀN-I ĀN Kİ HİÇ ÇEŞM-İ BEDİ (15) ĀDEMİ-RĀ ÇUNĀN MUHLİK NİST Kİ ÇEŞM-İ PESEND-İ H'İŞ MEGER ÇEŞM-İ Ū MÜBEDDEL ŞUDE BĀŞED (16) BE-NŪR-I ḤAZRET-İ ḤAḲ VE H'İŞTEN-İ Ū Bİ-H'İŞTEN ŞUDE Kİ Bİ-YESMA'U VŪ Bİ-YEBŞURU⁷⁴⁹

(8) Mokr kun der-rāh-ı nīkū hıdmetī: - SE/ bulasın: bulduñ KA

⁷⁴² Ümmet içinde peygamberlik bulmak için iyi hizmet yolunda hile yap.

⁷⁴³ Kavminin şeyhi, ümmetinin peygamberi gibidir. (Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ: 2/17)

(9) mürşid-i: - HK

⁷⁴⁴ Yūsuf'un kardeşlerinin ağlaması hiledir. Çünkü içleri kıskançlık ve hastalıkla doluydu.

(19) Ki derūnşān pür zi-reşk u ' illeṭest: - SE

⁷⁴⁵ (Yūsuf'u kuyuya bırakıp) akşamleyin ağlayarak babalarına geldiler. (Kur'ân-ı Kerim, Yūsuf: 16)

⁷⁴⁶ Köpeḡi (...) Arap'ın hikāyesi

⁷⁴⁷ Ey! Onun hilesinden hilekārların hilesi utanır.

⁷⁴⁸ Onlar tuzak kurdular. Allāh da tuzak kurdu. Allāh, tuzak kuranların en hayırlısıdır. (Kur'ân-ı Kerim, Âl-i İmrân: 54)

(16) **HAK: HAK TA' ĀLĀ SE/ ŞUDE Kİ Bİ-YESMA'U VŪ Bİ-YEBŞURU:** - İÜ, HK

⁷⁴⁹ Açıklama: İnsan için kendini beğenme gözü kadar öldürücü hiçbir kötü göz yoktur. Ancak gözü "Benimle duyar ve benimle görür" şeklinde Hak nûruyla değişmiş ve kendisi olmuş olan başka

Ya'nî (17) meger şol kimsenüñ çeşmi kendüye zarar itmeye ki anuñ çeşmi mübeddel olmuş ola Allāh nūrına. (18) Allāh ile göre ve Allāh ile işide. Nitekim ḥadīş-i kudside buyurur:

*Lā-yezālu'l-'abdi yeteḥarrebū (19) ileyye bi'n-nevāfilī ḥattā aḥibbehu fe-izā aḥbebtuhu kuntu sem'ahu ve başarahu ve yedehu ve lisānehu [KC133a] (1) fī-yesma'u ve bī-yebşiru ve bī-yebṭişu ve bī-yenṭīku.*⁷⁵⁰ Pes bir sâlik ki bu mertebeye vara anuñ gözi (2) kendüye zarar itmez.

Ki bi-lağzed kūh ez-çeşm-i bedān
*Yuzlikūnek ez-nubī ber-ḥ'ān bedān*⁷⁵¹ (5:499)

(3) Yaramazlaruñ çeşminüñ şa'âmetinden kūh-ı rāsih meşâbesinde olan sulṭān lağzide olur, (4) tayınrur. Delil isterseñ Kur'an-ı 'Azīm'den ol âyet-i kerîmeyi oku ve bil ki Ḥazret-i Peygamber'e (5) nice zarar yitişdürmek kaçd eylediler [HK87b] yaramaz göziyle. Nitekim süre-i Nün'üñ âhîrinde buyurur: (6)

*Ve in yekādullezîne keferū le-yuzlikūneke bi-ebşārihim.*⁷⁵²

-İnne hiye'l-muḥaffefe ve'l-lām delilihā ve'l-ma'nā (7) innehum li-şiddeti 'adāvetehum yenzurūne ileyke şerren bi-ḥayşī yekādūne yuzillūne ḳademeke ve yermūneke (8) min-ḳavlihim nazara ileyye nazaran yekādu yebşur 'ayni iy lev emkenehu bi-naḫratī's-şara' li-fī'lihi ev innehum yekādūne (9) yaşībūneke bi'l-'ayni iz revī innehu kāne fī-Benī Esed 'ayyānūn fe-erādu ba'ḫum en yu'ayyīne (10) Resūlu'llāh fe-nezelet.- Ya'nî *in* müşakḳileden muḥaffefdür. *Li-yuzlikūneke*de olan lām aña (11) delildür. *Yekād*, ef'āl-i muḳārebedendür. Taḳdīr-i ma'nā: Taḥḳīken bunlar şidde-i 'adāvetlerinden nazara (12) iderler saña şer yöninden bir ḥayşiiyetle ki senüñ [SE316a] ḳademüñi mekânında izāle ideler ve seni (13) düşürüp helāk ideler. 'Arab'üñ ḳavlındendür ki dirler: *Nazara ileyye nazaran yekādu yebşur 'ayni* (14) bir nazara eyledi baña ki az ḳaldı beni yıḳayazdı

(17) nūrına: nūriyla KA

⁷⁵⁰ Kulum nafîle ibadetlerle bana yaklaştırmaya devam eder. Tâ ki ben onu severim. Sevince de artık onun işiten kulağı, gören gözü, tutan eli ve konuşan dili olurum. (Buhârî, Sahîh: 6502; Heysemî, Mecma'u'z-Zevâ'id: 2/251)

⁷⁵¹ Çünkü kötülerin gözüyle dağ kayar. Kur'an'dan ona "Seni kaydıracaklardı" âyetini oku.

(4) âyet-i: - SE

(5) Nitekim: - HK

(6) *le-yuzlikūneke bi-ebşārihim*: - KA/inne hiye'l-muḥaffefe ve'l-lām delilihā ve'l-ma'nā: İÜ, HK, KA

⁷⁵² Şüphesiz inkâr edenler Zikr'i (Kur'an'ı) duydukları zaman neredeyse seni gözleriyle devirecekler. (Kur'an-ı Kerim, Kalem: 51)

(7) innehum li-şiddeti 'adāvetehum yenzurūne ileyke şerren bi-ḥayşī yekādūne yuzillūne ḳademeke ve yermūneke min-ḳavlihim nazara ileyye nazaran yekādu yebşur 'ayni iy lev emkenehu bi-naḫratī's-şara' li-fī'lihi ev innehum yekādūne yaşībūneke bi'l-'ayni iz revī innehu kāne fī-Benī Esed 'ayyānūn fe-erādu ba'ḫum en yu'ayyīne Resūlu'llāh fe-nezelet: - İÜ, HK

nazarıyla. Ya'ni mümkün olsa nazarla âdem yıkmak (15) elbette beni yıkup helâk iderdi, demek olur. Yâhud tahkîken anlar yakîn oldu ki saña (16) nazar-ı şümlarınun zararın yetişdüreler, demek ola. Zîrâ rivâyet olındı ki kabîle-i Benî (17) Esed'de nazar-ı şümlıkda meşhûr kimseler var idi ki bir kimseye nazar itseler helâk iderlerdi. (18) Anlardan birini getürdiler tâ ki [KA237a] Hâzret-i Peyğamber'e nazar eyleye. [İÜ256b] İttifâk Hâzret-i Peyğamber'e râst (19) gelüp nazar eyledükde Hâzret'ün kadem-i mübârekleri tayranup az kaldı ki yıkıla. Bu ne hâl [KC133b] (1) ola 'acabâ diyüp tefekkür iderken bu âyet nâzil oldu. Nitekim Hâzret-i Resûl-i Hudâ buyurdi:

(2) *İnne'l-‘aynu tudhîlu'r-recule'l-kabre ve cemele'l-kıdre.*⁷⁵³

Lîk âmed 'işmetî dâmen-keşân
V'in ki lağzîdî (3) bud ez-behr-i nişân⁷⁵⁴ (5:504)

*Vallâhu ya'şimuke mine'n-nâs*⁷⁵⁵ mażmûn-ı şerîfince saña bizden bir 'işmet (4) ü hıfz yetişdi.

Nâdî: Meclis

Hîmâm: Be-kesr-i hâ be-ma' nâ-yı mergest

Şîr-i 'arîn: Şîr-i bîşe

Merî: (5) İstîze

Hırş-ı bat yek tâst in pençâh tâst
Hırş-ı şehvet mâr u manşib ejdehâst⁷⁵⁶ (5:517)

(6) Nitekim buyurur: *El-mâlu hayşehu ve'l-câhu ağarre minhu đarre.*⁷⁵⁷

Zillet-i Âdem zi-eşkem bûd u bâh (5:520)

Âdem'ün (7) haţâsı hırş-ı şikem ve tahrik-i Havvâ'dan oldu.

V'an-ı iblis ez-tekebbür bûd u câh⁷⁵⁸ (5:520)

(19) mübârekleri: 'arş-peymâları HK, KA

(1) Hâzret-i Resûl-i Hudâ buyurdi: buyurur 'aleyhi's-selâm İÜ, HK; 'aleyhi's-selâm buyurur KA

⁷⁵³ Nazar, insanı kabre/mezara; deveyi de kazana sokar. (Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ: 2/99)

⁷⁵⁴ Fakat ilahî bir koruma etek sürüyerek geldi. Bu kayış işaret içindi.

(2) V'in ki lağzîdî bud ez behr-i nişân: - SE

⁷⁵⁵ Allâh, seni insanlardan korur. (Kur'ân-ı Kerim, Mâide: 67)

(4) Nâdî: Meclis Hîmâm: Be-kesr-i hâ be-ma' nâ-yı mergest Şîr-i 'arîn: Şîr-i bîşe: - İÜ, KA/ Merî: İstîze - İÜ, HK, KA

(5) Hırş-ı bat yek tâst in pençâh tâst: - SE

⁷⁵⁶ Kazın hırsı bir kattır, bunun ki elli kat. Şehvet hırsı yılandır, makam ise ejderha.

⁷⁵⁷ Makam (hırsı), mal (hırsından) daha zararlıdır.

⁷⁵⁸ Âdem'in sürçmesi, midesi ve şehvetindendi, şeytanınki kibirlenme ve makamdan.

Ve iblisün haṭāsı (8) tekebbürden ve manşıbdan oldu. Ol tekebbür sebebiyle; *enā ḥayrun minhu ḥalaḳtenī min-nārin ve ḥalaḳtehu* (9) *min-ṭīn*⁷⁵⁹ dedi.

Ān şenīdestī ki *el-mulku* ‘*aḳīm*
Ḳaṭ‘ -ı ḥ‘īṣī kerd mulket cū zi-bīm⁷⁶⁰ (5:528)

Bu bir meşeldür ki dirler *el-mulku* ‘*aḳīm* (10) ya‘ nī mülk toğırıcı degüldür.

Hest ulūhiyyet ridā-yı Z‘u‘l-Celāl⁷⁶¹ (5:533)

Ulūhiyyet (11) Ḥaḳ Ta‘ ālā‘nuñ ridāsıdur. Nitekim buyurur:

El-‘aẓametü izārī ve‘l-kibriyā‘u ridāyī fe-men (12) *nāze‘anī fihimā edḥaltehu‘n-nār*.⁷⁶² Ya‘ nī her kim ki ‘aẓamet ve kibriyāda benümle nizā‘ iderse [HK88a] āteş-i (13) cehenneme idḥāl iderüm.

ḲİŞŞA-İ ĀN ḤEKİM Kİ ṬĀVUSİ-RĀ DİD⁷⁶³

Çün zi-murde zinde bīrūn (14) mī-keşed⁷⁶⁴ (5:549)

Çün murdeden zindeyi iḥrāc ider. [SE316b] Nitekim sūre-i Rūm‘da buyurur: (15) *Yuḥricu‘l-ḥayye mine‘l-meyyiti*.⁷⁶⁵

Çün zi-zinde murde bīrūn mī-kuned⁷⁶⁶ (5:550)

Ve yuḥricu‘l-meyyite (16) *mine‘l-ḥayyi*⁷⁶⁷ ve murdeyi zindeden iḥrāc ider.

DER BEYĀN-I ĀN Kİ ŞAFĀ VÜ SĀDEGİ-Yİ NEFS-İ (17) MUṬMA‘İNNE EZ-FİKRETHĀ MÜŞEVVEŞ MÜKEDDER ŞEVED ÇENĀN Kİ BER-RŪY-I ĀYİNE ÇİZİ

⁷⁵⁹ (O da) “Ben ondan hayırlıyım. Çünkü beni ateşten yarattın. Onu ise çamurdan yarattın” dedi. (Kur‘ân-ı Kerim, A‘râf: 12)

⁷⁶⁰ "Saltanat kısırdır" sözünü duydun mu? Saltanat isteyen, korkudan akrabalığı keser.

(9) Ḳaṭ‘ -ı ḥ‘īṣī kerd mulket cū zi-bīm: - SE

⁷⁶¹ İlahlık, yücelik sahibi Hakk‘ın üst elbisesidir.

⁷⁶² Azamet gömleğim, kibriyâ ise kaftanımdır. Bunlardan birisi konusunda bana ters düşen kimseyi cehenneme dahil ederim. (Heysemî, Mecma‘u‘z-Zevâ‘id: 1/104; Teymiyye, Mecmû‘u‘l-Fetâvâ: 6/139;)

(12) Ya‘ nī SE: - KC, KA

⁷⁶³ Bir bilgenin hikâyesi: bir tavusu gördü

⁷⁶⁴ Madem ölüden diri çıkıyor.

(14) Nitekim: - İÜ, HK, KA

⁷⁶⁵ Allâh, diriye ölüden çıkarır. (Kur‘ân-ı Kerim, Rûm: 19)

⁷⁶⁶ Madem diriden ölü çıkıyor,

⁷⁶⁷ Ölüye de diriden çıkarır. (Kur‘ân-ı Kerim, Rûm: 19)

NEVİSİ (18) YÂ NAKŞ KUNİ BA'D EZ-ÂN EGERÇE PÂK KUNİ DÂĞİ Bİ-MÂND U
NOKŞÂNİ⁷⁶⁸

Pes nefsi (19) muṭma'inne ki tamām-ı şafâ vü sâdelik ve nûrâniyyet tahşîl eyleyüp şîfât-ı zemîmeden [KC134a] (1) münḥali' ve aḥlâḳ-ı ḥamîde ile müteḥallık u muttaşîf olup cānib-i 'âlem-i ḳudsa teveccüh-i küllî eyleye. (2) Dâ'im teraḳḳîde olup Ḥazret-i Ḥudâ-yı Ta'ālâ ile sükûn tuta. Bu mertebeye yetişdükdən sonra (3) anı nâ-muvâfîḳ inkârla müşevveş ü mükedder ḳılmaḳ câ'iz degüldür.

Ḥaḍḍ-i a' yân u ' araz dāneṣte gîr
(4) Ḥadd-i ḥod-râ dān ki ne-b'ved z'in guzîr⁷⁶⁹ (5:564)

Ḥadd-i a' yân u ' arz ıstılâḥât-ı ' ilm-i mantıḳdandır. -El-ḥaddu (5) ḳavle dāl ' alâ-māhiyyetu's-şey' fe'l-ḥaddu't-tām huvellezi yeterekkebu ' an-cinsi's-şey' ve (6) faşlehu'l-muḳerrebîn ke'l-ḥayvānî'n-nāṭıḳ bi'n-nisbet ile'l-insān ve huve'l-ḥaddu't-tām- ya' nî ḥad bir ḳavldür (7) ki dāldur şey'ün māhiyyeti üzerine. Pes ḥadd-i tām odur ki şey'ün [İÜ257a] cinsi ile faşlından (8) terkîb olına ḥayvān-ı nāṭıḳ gibi insāna nisbet. Zirā ḥayvān insānuñ cinsi ve nāṭıḳ (9) faşlıdır. ' İlm-i mantıḳda ḥadd-i tām buña dirler. Bir de [KA237b] ḥadd-i nāḳış vardır ki cins-i ba' id ile (10) faşl ḳaribinden terkîb olunur cism-i nāṭıḳ gibi ve ā' yân mâlehu ḳıyāmun bi-zātihi⁷⁷⁰ ve ā' rāz (11) zātı ḡayrınıñ zātına muḥtāc olına, dirler.

Pes Ḥazret-i Mevlānā buyurur ki: ' İlm-i mantıḳı ve sâ'ir (12) felsefeyi bildük tūt. Cemî' -i ' ulūmuñ ' uḳūd u müşkilâtın ḥal eyledük tūt. Aşıl (13) kendü ḥaddüñi bil ki anı bilmek saña lâzım u lâbüddür, ḡayra çäre yoḳdur. Ya' nî ḥaḳîḳat-i insāniyye (14) ne şey'dür ve ne cevherden ḥalḳ olmuştur ve ne içün ḥalḳ olmuştur ve daḡı vücūd-ı insān ne cevherün (15) maḡzenidür anı bilmege sa' y eyle. Mışra':

Genc-i nûrest e'r tılısmeş ḡākiyest⁷⁷¹ (1:435)

' Ömr [SE317a] der-maḡmûl u (16) der-mevzû' reft
Bî-başıret ' ömr der-mesmû' reft⁷⁷² (5:566)

⁷⁶⁸ Açıklama: Mutmeinle/tatmin olmuş nefsin berraklık vetemizliği aynanın üzerine bir şey yazıp veya resim yapıp temizlesen de bir iz ve noksanlık kaldığı gibi düşüncelerle dağılır

(18) BA'D EZ-ÂN EGERÇE PÂK KUNİ DÂĞİ Bİ-MÂND U NOKŞÂNİ: - İÜ, HK, KA/ Pes: - KA

⁷⁶⁹ Cisimlerin ve sıfatların haddini bildiğini var say. Kendi haddini bil, çünkü bundan kaçış yoktur.

(4) Ḥadd-i ḥod-râ dān ki ne-b'ved z'in guzîr: - SE

⁷⁷⁰ Kendi kendine zâtı olmayan

(12) ' uḳūd u: - KA

(14) şey'dür SE: şey' KC

(15) Mışra': ' HK/ Genc-i: - HK

⁷⁷¹ Tılısımı topraktan olsa da ceset, nur hazinesidir.

⁷⁷² Ömr mevzû/özne ve maḡmûlle/yüklemle geçti; ömr, duyulan şeylerde basiretsizce geçti.

İştılâhât ‘ilm-i mantıkdandır. Ya‘nî (17) senüñ ‘ömrüñ mevzû‘ ve maḥmûl bahşinde gitdi. Qaḏiyye-i ḥamliyyenüñ [HK88b] cüz’-i evveline mevzû‘ dirler ve (18) cüz’-i şânisine maḥmûl dirler diyü, bahş idersin. Başıretsizlikle ‘ömrüñ mesmû‘ âtda gitdi. (19) Ya‘nî merṭebe-i ‘ilmden merṭebe-i ‘ıyāna vāşıl olamaduñ menḵulāt u ma‘ḵulāt bahşinde ‘ömrüñi [KC134b] (1) zāyi‘ eyledüñ.

Cuz be-maṣnū‘ i ne-didī sāni‘ i
Ber-ḳıyās-ı iḳtirānī ḳāni‘ i⁷⁷³ (5:568)

Ya‘nî maṣnū‘ sız (2) sāni‘ i göremedük. Belki hemān maṣnū‘ la istidlāl idersin ve ḳıyās-ı iḳtirāniye ḳāni‘ sin. Mantıķiler (3) iştılâhında ḳıyās iki kısmdır. Birine ḳıyās-ı iḳtirānī dirler. *Kullu cismin mu‘ellefun ve kullu mu‘ellefin muḥdeşun* (4) *fē-kullu cismin muḥdeşun*⁷⁷⁴ gibi ki buña ḳıyās-ı iḳtirānī dirler. Bu ḳıyās üzere eşyānuñ ḥudūşın (5) ve vācibüñ ḳıdemin işbāt iderler ve daḫı *el-‘ālemu müteğayyirun ve kullu müteğayyirin ḥādiş fe’l-‘ālemu ḥādişun*.⁷⁷⁵ (6) Pes ‘ālem ḥādiş olıcaḳ elbette anuñ bir muḥaddişi vardur diyüp vācibi bu ḳıyāsla işbāt (7) iderler ve bunuñla ḳanā‘ at iderler. Vācibi perde-i mümkinsiz müşāhedeye sa‘ y itmezler ve biri daḫı (8) ḳıyās-ı istiṣnā‘ idür: *İn kāneti’s-şemsu ṭālī‘ a fi’-nehāru mevcūd velākinne’s-şemsi leyset bi-ṭālī‘ a* (9) *fi’-nehāri leyse bi-mevcūd*.⁷⁷⁶ Buña ḳıyās-ı istiṣnā‘ i dirler. Maṣnū‘ üzerine bunuñ gibi ḳıyāsları (10) ḳurup sāni‘ i anuñla işbāt iderler ve dirler ki her ḥādiş olan mümkün’l-vücūduñ (11) vücūdı bir ‘illet-i mürecceḥe muḥtācdur. Eger ol ‘illet vācibü’l-vücūd olursa şebtü’l-müdde‘ i (12) ve illā ol ‘illet bir ‘illete daḫı muḥtāc olursa ol muḥtācun ileyh vācibü’l-vücūd olur, dirler. (13) Bu ḳıyāsātdan sāni‘ e istidlālden ğayrı yol bulmamışlardır. Nitekim buyurur:

Mi-fezāyed (14) der-vesā’iṭ felsefī [İÜ257b]
Ez-delā’ il bāz ber-‘ akseş şafī⁷⁷⁷ (5:569)

Ya‘nî felsefī vesā’iṭde delā’ il ziyāde (15) ider ammā taşfiye şāḫibi olan ‘ārif-i kāmīl bunuñ ḫilāfıncadır ki anuñ ‘ilmi vāsıtasız (16) ve delīl ü bürhānsız ma‘lūma vāşıldur.

(16) mantıkdandır: mantıkdandır ki mübtedāya mevzû‘ -ı ḥabere maḥmûl dirler SE

(17) senüñ SE, İÜ, HK: - KC/ dirler: - HK

⁷⁷³ Yapanı, ancak yapılanla gördün; iktirānı kıyasla yetindin.

⁷⁷⁴ Her cisim birleşiktir. Her birleşik yaratılmıştır. O halde her cisim yaratılmıştır. (Sarioğlu H., 1998: 75)

⁷⁷⁵ Âlem müteğayyirdir/değişendir. Her müteğayyir/değişen hâdistir. Öyleyse âlem hâdistir.

(8) ḳıyās-ı: - KA

⁷⁷⁶ Güneş doğuyorsa gündüz vardır. Güneş doğmuyorsa gündüz yoktur.

(10) ve dirler ki: - SE

⁷⁷⁷ Felsefeci vasıtaları arttırır. Temiz kişi onun aksine delillerden uzaktır.

[KA238a]

Ger duḥān ū-rā delīl-i āteşest (5:571)

Ya' nī eger ehl-i (17) istidlāl için duḥān āteşe delīl ise;

Bī-duḥān mā-rā der-ān āteş hoşest⁷⁷⁸ (5:571)

Bize (18) duḥānsız ol āteşte olmak hoşdur. Ya' nī [SE317b] istidlālsiz şānī'e vāşıl olmak yegdür. Mübāhiş-i (19) 'ilm-i kelāmdandır ki şerḥ-i 'akā'idde irād ider. *Ve mā şubite bi'l-istidlāl*⁷⁷⁹ -ey bi'n-naẓar fi'd-delīl [KC135a] (1) sivā kāne istidlālen [HK89a] mine'l-'illeti 'ale'l-ma'lūl kemā izā re'yi nāren fe-'alime enne lehā duḥānen ve min-ma'lūli (2) 'ale'l-'ille kemā izā re'yi duḥānen fe-'alime inne henāke nāren ve qad yuḥuşşu'l-evvel bismi't-ta'līl ve's-şānī (3) bi'l-istidlāl- ya' nī istidlāl ile şābit olan 'ilm daḥı 'ilm-i żarūrīdür. Gerek istidlāl 'illetden (4) ma'lūl üzerine olsun gerek ma'lūlden 'illet üzerine olsun. 'İletden ma'lūle istidlāl (5) şöyledür ki, meşelā bir kimse gice ile ırāqdan āteş görse bilür ki taḥḳīken anda duḥān vardır (6) ve ma'lūlden 'illete istidlāl şöyledür ki, meşelā bir kimse ırāqdan duḥān görse bilür ki taḥḳīken (7) anda āteş vardır. Evvelki şūrete ta'līl dirler, şonrakine istidlāl dirler. Ehl-i istidlāl (8) bu üslūb üzere şānī'e maşnū'dan ve maşnū'a şānī'den istidlāl iderler.

Ḥazret-i Mevlānā (9) buyururlar ki: Bizüm ol şānī'-i qādīme istidlālsiz vuşlatımız istidlāl ile bilmekten yegdür. Ya' nī keşf (10) ü yakīn mertebesine vāşıl olan 'azīzler mer-tebe-i istidlāle ser-fürū itmezler.

Hāşşe in āteş (11) ki der-ḳurb-ı velā (5:572)

Ḥuşuşen bu āteş ki şānī'-i qādīmdür teḳarrübde ve maḥabbetde.

Ez-duḥān nezdikter (12) āmed be-mā⁷⁸⁰ (5:572)

Cemī'-i maşnū'ātdan daḥı yakīndür bize. Nitekim buyurur: *Ve naḥnu aḳrebu ileyhi* (13) *min-ḥabli'l-verīd*.⁷⁸¹

DER-BEYĀN-I ḲAVLĪ ḤAZRET-İ RESŪLU'LLĀH ŞALLA'LLĀHU 'ALEYHİ
VE SELLEM: *LĀ-REHBĀNĪYYETE* (14) *FĪ'L-İSLĀMĪ*⁸²

(14) delā'il: delā'il ü berāhīn SE

⁷⁷⁸ Duman felsefeci için ateşe delildir. Duman olmadan o ateşte bulunmak, bizim için hoştur.

⁷⁷⁹ Aklın istidlālī/delil getirmesi ile sâbit olan.

(5) meşelā bir kimse gice ile ırāqdan āteş görse bilür ki taḥḳīken anda duḥān vardır ve ma'lūlden 'illete istidlāl şöyledür ki: - İÜ

(7) dirler. Ehl-i istidlāl: - SE

⁷⁸⁰ Özellikle sevgi yakınlığından olan ateş, bize dumandan daha yakındır.

⁷⁸¹ Çünkü biz ona şah damarından daha yakınız. (Kur'ân-ı Kerîm, Kaf: 16)

İslâm'da ruhbânîlik yokdur. Ya' nî ruhbânlar gibi te' ammuğ eylemek münhîdür. Nakl (15) olunur ki, ' Osmân bin Ma' ün rağıya'llâhu ' anhu didi ki: Yâ Resûla'llâh! Nefsüm diler ki ' avratuma talâk (16) virem. Hâzret buyurdi ki: *Mehlen inne min-sunneti'l-nikâh*.⁷⁸³ Eytdi: Nefsüm baña dir ki kendümi haşı (17) eyleyem. Buyurdi: *Mehlen inne hażâ'u ümmetî devâmu's-sıyâm*.⁷⁸⁴ Eytdi: Nefsüm baña dir ki terehhüb (18) eyleyem. Buyurdi ki: *Mehlen inne rehbanıyyetu ummetiyu'l-hac ve'l-cihâd*.⁷⁸⁵ Eytdi: Nefsüm baña dir ki et (19) yimegi terk [SE318a] eyleyem. Buyurdi ki: *mehlen* ben anı severüm kaçan bulsam yirüm, didi.

Ger çe âverd *enfikû-râ* muḥlağ ü (5:580)

[KC135b] (1) Egerçe Hağ Ta' âlâ Kur'an-ı ' Azîm'de *enfikû* emrini ' ale'l-ıtlâğ irâd eyledi.

Tu bi-h'ân ki *eksebû* (2) *summ'enfikû*⁷⁸⁶ (5:580)

Ya' nî sen şöyle oğru ki, kesb eyleñ andan şoñra infâğ eyleñ. Zîrâ ğanî olanlar kesb (3) eylemişlerdür, [İÜ258a] infâğ iderler. Yâ fağîr olanlar ne çäre eylesünler, dinilse cevâb budur ki: Kesb eyle (4) andan şoñra [HK89b] infâğ eyle. Zîrâ fağîr, [KA238b] fağîr olduğı hâlde infâğla me'mûr degüldür. Zîrâ ğanî infâğ (5) eylemek istese fağîre virür nafağayı. Pes fağîr infâğla me'mûr olmadı ammâ bir fağîr infâğ eylemek murâd (6) itse tarîğ budur ki kesb eyleye andan şoñra infâğ eyleye.

Hem çenân ki şâh fermüd *ısbirû*⁷⁸⁷ (5:581)

(7) Süre-i Âl-i İmrân'ın âhîrinde buyurdi:

Yâ eyyuhellezîne âmenuşbirû ve şâbirû ve râbiḡû (8) *vetteḡu'llâhe le'allekum tufliḡûn*.⁷⁸⁸

Yâ eyyuhellezîne âmenu, iy şol kimseler ki Allâh Ta' âlâ'nun (9) vaḡdâniyyetine taşdığ eyledüñüz; *ısbirû*, -' alâ-mişâği't-tâ' ati ve mâ-yuşıybekum mine's-şedâ'id- ya' nî

(13) RESÛLU'LLÂH: RESÛL HK/ ŞALLA'LLÂHU ' ALEYHİ VE SELLEM: ' ALEYHİ'S-SELÂM İÜ

⁷⁸² Allâh'ın elçisinin "İslâm'da râhiplik yoktur" hadisinin açıklaması (İbn Hacer Askalânî, Fethü'l-Bârî: 9/13)

(15) nefsum: benüm nefsum KA

⁷⁸³ Yavaş ol! Muhakkak nikah benim sünnetimdir. (İrâkî, Tahricü'l-İhyâ: 3/51)

(17) Buyurdi: Buyurdi ki KA

⁷⁸⁴ Yavaş ol! Oruca devam etmek, benim ümmetimin hadımlaştırılmasıdır.

⁷⁸⁵ Yavaş ol! Cihat etmek ve hac farzını yerine getirmek ümmetimin ruhbanlığıdır.

⁷⁸⁶ "Bağış yapın" emrini mutlak olarak verditse de sen, "Kazanın, sonra bağış yapın" diye oku.

(5) infâğ SE: - KC

⁷⁸⁷ Aynı şekilde Hak "Sabredin" buyurdu.

⁷⁸⁸ Ey iman edenler! Sabredin. Sabır yarışında düşmanlarınızı geçin. (Cihat için) hazırlıklı ve uyanık olun ve Allâh'a karşı gelmekten sakının ki kurtuluşa eresiniz. (Kur'an-ı Kerim, Âl-i İmrân: 200)

(10) şabr eyleñ tã' atlerüñ meşakḳatine ve şedâ'id ve beliyyâtından her ne vâkı' olursa; ve şābirū (11) -ğālibū a' dā'u'llāh bi's-şabri 'alā-şedâ'id-i'l-ḥarbi ve a' dā 'aduvvukum fi's-şabri 'alā-muḥālefeti'l-hevā (12) ve taḥşîshehu ba' de'l-emr bi's-şabri muṭlaḳan li-şiddetihi- ya' nī ğalebe eyleñ şabrda a' dā'u'llāh üzerine. (13) Ya' nī anlardan şabruñuz ekser olsun. Şedâ'id-i ḥarb u kıtâlde ā' dā-yı 'aduvvuñuz ki nefsuñüzdür, (14) aña daḥı ğālib oluñ şabrda hevāsına muḥālefet eylemek üzere. Şabrla emr eyledükden soñra bunı (15) taḥşîş bi'l-emr eylemek şiddetinden ötürüdür. Ya' nī cihād-ı aşğarda küffārla ḥarb u kıtâlde (16) şabr idüp küffāra ğalebe eylemek ve cihād-ı ekberde nefsuñ arzūlarına şabr eyleyüp dā'im anuñ hevāsına (17) muḥālefet eylemek katı şiddetlü olduğundan ötürü başka zıkr idüp taḥşîş eyledi. *Ve rābiṭū*, (18) -ebdānekum ve ḥuyūlekum fi's-şuğūri min-muteraşşidīn li'l-ğazū ve enfusekum 'ale't-tā'a kemā ḳāle 'aleyhi's-selām (19) mine'r-ribāṭi intizāru's-şalāt ba' de's-şalāt ve 'anhu [SE318b] 'aleyhi's-selām men rābaṭa yevmen ve leyleten fi-sebīli'llāh [KC136a] (1) kāne ke-'adlu şıyāme şehru ramadān ve ḳıyāmeḥu lā-yefter ve yunḳatil 'an-şalāti illā li-ḥācetihi- ya' nī murābiṭ (2) eyleñ ebdānuñuzı ve etlerüñüzü küffār serḥadlerinde ğazāya müteraşşid olduğunuz ḥâlde (3) ve nefslerüñüzü daḥı rabṭ eyleñ tã' at üzerine.

Nitekim Ḥazret-i Resūlu'llāh 'am. buyurdi:

(4) *Mine'r-ribāṭ intizāru's-şalāt ba' de's-şalāt.*⁷⁸⁹ Ya' nī ribāṭdendür bir namāzı kıldıḳdan soñra bir namāza (5) muntazır olmaḳ. Ya' nī bir vaḳtūñ namāzın kıldıḳdan soñra bir vaḳtūñ namāzına daḥı muntazır olmaḳ, (6) ğazā niyyetine at baḳlamaḳ ḳābilindendür. Ya' nī at beslemek gibidür. *Vetteḳū'llāhe le'allekum tufliḥūn*, (7) -fetteḳūhu bi's-şeberi a' mmā sivāhu lākin tufliḥū ğāyeti'l-felāḥ ve itteḳu'l-ḳabā'ih le'allekum tufliḥūn (8) bi-neyli'l-maḳāmāti's-şuluṣ el-muterettibe illeti hiye's-şabr 'alā-maḳşī'l-tā'āti ve muşābereti'n-nefsi (9) fi-rafdī'l-'ādāti ve murābiṭu's-sır 'alā-cānibi'l-ḥaḳ li-teraşşudi'l-

(8) *vetteḳū'llāhe le'allekum tufliḥūn*: - KA/ *Yā eyyuhāllezīne āmenū*: - İÜ, HK, KA

(9) 'alā-mişāḳi't-tā'ati ve mā-yuşıybekum mine's-şedâ'id- ya' nī: - İÜ, HK

(11) ğālibū a' dā'u'llāh bi's-şabri 'alā-şedâ'id-i'l-ḥarbi ve a' dā 'aduvvukum fi's-şabri 'alā-muḥālefeti'l-hevā ve taḥşîshehu ba' de'l-emr bi's-şabri muṭlaḳan li-şiddetihi- ya' nī: - İÜ, HK

(17) ötürü: ötürüdür HK

(18) ebdānekum ve ḥuyūlekum fi's-şuğūri min-muteraşşidīn li'l-ğazū ve enfusekum 'ale't-tā'a kemā ḳāle 'aleyhi's-selām mine'r-ribāṭi intizāru's-şalāt ba' de's-şalāt ve 'anhu 'aleyhi's-selām men rābaṭa yevmen ve leyleten fi-sebīli'llāh kāne ke-'adlu şıyāme şehru ramadān ve ḳıyāmeḥu lā-yefter ve yunḳatil 'an-şalāti illā li-ḥācetihi: - İÜ, HK

(3) 'am.: şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem SE, İÜ, KA; şal'am HK

⁷⁸⁹ Bir namāzı kıldıḳtan sonra diğerk namāza hazır olun. (Müslim, Sahîh: 251; Heysemî, Mecma'u'z-Zevâ'id: 2/40)

(4) ribāṭdendür: ribāṭden SE

(5) kıldıḳdan: edā eyledikden SE

vāridāti'l-mu' teber 'anhu bi's-şerī'a (10) ve't-ṭarīka ve'l-ḥaḳīka- ya' nī Allāh Ta'ālā'dan [KA239a] ittiḳā eyleñ māsivādan teberrā itmekle. Tā ki ḡāyet (11) felāḥa vāşıl olası ve daḥı Allāh'dan ittiḳā eyleñ ḳabā'ih işlemekden. İctināb itmekle ola (12) ki müfliḥ ü fā'iz olası maḳāmāt-ı şülüseye nā'il olmaḳla. Bu maḳāmāt-ı şülüseye ki maẓmūn-ı āyet-i (13) kerīmedür. Ya' nī şabr u muşābere ve murābıṭadur ki biri meşakḳat-i ṭā'āte şabr eylemek, biri daḥı (14) muşābere-i nefsdür 'ādetlerin terk eylemekde, biri daḥı murābıṭa-ı serdür [HK90a] Cenāb-ı Ḥaḳḳ'a ve irādete (15) müteraşşıd olmaḳ için. Bu maḳāmāt-ı şülüş mu'abbiru 'anhur şerī'at u ṭarīkat u ḥaḳīkat (16) dimekle. Ba'zılar dimişler ki şabr mücāhede-i [İÜ258b] nefsdür hevādan nehy ve ṭā'at-i Mevlā'ya emr itmekle (17) ve muşābere murākabe-i ḳulūb-ı ma'a'llāhdur, belāya teslīm ve cereyān-ı ḥükm-i ḳazāya rızā virmekle (18) ve murābıṭa vüṣūl-i rūḥdur ale'l-mevlā ve inḳıṭā' iz māsivā ve iltifāt-ı aḡyārdan muḥāfaẓa-i (19) esrārda ittiḳā eylemekdür. Tā ki 'alā'ik-i ḥucub-ı vüçüddan ḥalāş bulup fenā fillāha fā'iz [KC136b] (1) olup ba'd ez-fenā devlet-i beḳā billāha [SE319a] nā'il u vāşıl olmaḳdur. Beyt:

[fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilün]

Ger beḳā ḥ'āhī fenā şev (2) k'ez-fenā
Kemterin çizi ki mī-zāyed beḳāşt⁷⁹⁰

Hem çenān ki şāh fermūd *ışbirū*
Raḡbeti bāyed k'ez-ān tābī tu rū⁷⁹¹ (5:581)

Ya' nī Ḥaḳḳ Ta'ālā (3) ḳullarına *ışbirū* diyü emr eyledi. Nefsün müştehiyyāta meyl u raḡbeti olmasa *ışbirū* emri (4) şaḥīḥ olmazdı. Pes meyl ü raḡbet gerekdür ki sen andan yüz döndürüp şabr itmekle emre imtişāl (5) gösterüp şevāb-ı ecr bulasın.

Pes *kulū* ez-behr-i dām-ı şehvetest (5:582)

Pes Allāh (6) Ta'ālā *kulū veşrebū* buyurduḡı dām-ı şehvetdür. Ya' nī şehvet olmasa *kulū veşrebū* (7) emri olmazdı.

(7) fe-itteḳūhu bi's-seberi a' mmā sivāhu lākin tufliḥü ḡāyeti'l-felāḥ ve itteḳu'l-ḳabā'ih le' allekum tufliḥün bi-neyli'l-maḳāmāti's-şuluş el-muterettibe illeti hiye-ş-şabr 'alā-maḡşi'l-ṭā'āti ve muşābereti'n-nefsi fi-rafḍi'l-'ādāti ve murābıṭu's-sır 'alā-cānibi'l-ḥaḳ li-teraşşudi'l-vāridāti'l-mu' teber 'anhu bi's-şerī'a ve't-ṭarīka ve'l-ḥaḳīka: - İÜ, HK

(18) rūḥdur: - KA

(1) devlet-i: - HK/ Beyt SE: - KC

⁷⁹⁰ Eğer bekâ istiyorsan fenâ ol. Zira fenadan geriye kalan şey bekâdır. (Attâr, Dîvân-ı Eş'âr, gazel no: 34)

(2) Hem çenān ki şāh fermūd *ışbirū*: - SE

⁷⁹¹ Aynı şekilde Hak "Sabredin" buyurdu. Kendisinden yüz çevireceğin bir istek olmalı.

(5) Allāh: - KA

(6) Ta'ālā: - KA/ dām-ı şehvetdür: Ḥaḳ Ta'ālā'nuñ dām-ı şehvetdür

Ba' d ez-ân *lā-tusrifū* ān 'iffetest⁷⁹² (5:582)

Andan sonra *lā-tusrifū* diyü nehy itdügi (8) taleb-i 'iffetdür kullarından. Ya' nî ekl ü şurbdan hâşıl olan kuvvet-i bedeniyeyi cimā' -ı harāma şarf (9) eylemeñ. Zîrā lafz-ı 'iffet bunı iktizā ider. Pes şehvet olmasa isrāfdan nehy itmek ve 'iffet (10) emri yerinde olmazdı. Bu āyet-i kerīme sūre-i A' rāfdadır:

Yā benī ādeme huzū zinetekum, -şiyābekum (11) li-medārāti 'avretekum- ya' nî iy ādemoğulları şiyābuñızı aluñ. Ya' nî giyinūñ 'avretūñüz örtülmekden (12) ötüri; *inde kullī mescidīn*, -li-ṭavāfī ev şalāti ve mine's-sinne en ye' huzū'r-recul aḥsen (13) hey'e li-ş-şalāt-; *ve kulū veşrebū*, -mā-ṭābe lekum- ya' nî ekl eyleñ ve daḥı içüñ şol (14) nesne ki size ḥelāl olmışdur. -Revī inne Benī ' Āmirin fī-eyyāmi ḥuccehum kānū lā-ye'kilūne't-ṭa' ām (15) illā kuvveten ve lā-ye'kilūne desimen yu' azzimūne bi-zālike ḥuccehum. *Fe-humu'l-muslimūne*, -bihi fe-nezelet- ya' nî rivāyet şöyledür: (16) Benī ' Āmir eyyām-ı hacda ṭa' ām yimezlerdi ve rüsūmdan perhīz iderlerdi. Bundan murādları (17) ḥaclarını ta' zīm eylemek idi. Ehl-i İslām daḥı kaşd itdiler ki anlar gibi ideler. Bu āyet-i kerīme nāzil (18) oldu. *Ve lā-tusrifū*, isrāf [KA239b] eylemeñ, -bi-taḥrīmi'l-ḥelāl ev bi't-teḡdī ile'l-ḥarām ev bi-ifrāṭi't-ṭa' ām (19) ve's-şerre 'aleyhi- ya' nî isrāf eylemeñ [HK90b] ḥelāli ḥarām itmekle yāḥud ḥarāma teḡaddī itmekle yāḥud [KC137a] (1) ṭa' ām üzerine ḥariş olup ifrāṭla ekl itmekle. Ammā Ḥazret-i Mevlānā ḡudise sırıhu mışra' -ı (2) şānīde 'iffet zikrinden şol ma' nāyı kaşd eylediler ki, ekl ü şurbdan hâşıl olan şehveti (3) cimā' -ı harāma şarf eylemeñ. Zîrā ekl ü şurb şehvet-i muḡtezādur. [SE319b] Pes 'iffet kaşd idüp (4) nefsi müştehiyyātından men' eylemek ve anı harāma şarf eylemekden ihtirāz itmek cihād-ı ekberdür. Hem (5) bu ma' nā Şad'da münāsibdür: *İnnehu lā-yuḥibbu'l-musrifīn*.⁷⁹³ Taḥḡiḡen Allāh Ta' ālā isrāf idicileri (6) sevmez.

Çünkü maḡmūlun bihi ne-b'ved ledeyh

⁷⁹² Öyleyse "Yiyin" emri şehvet tuzaḡı içindir. Ondan sonra "İsraf etmeyin" emriyse iffettir.

(10) Bu āyet-i kerīme sūre-i A' rāfdadır: işāretdür sūre-i A' rāf'da olan āyet-i kerīmeye İÜ, HK/ *şiyābekum li-medārāti 'avretekum- ya' nî*: - İÜ, HK, KA

(11) örtülmekden: örtülmek için sizden KA

(13) mā-ṭābe lekum- ya' nî: - KA/ ve daḥı içüñ: yiyūñ içüñ KA

(14) Revī inne benī ' āmirin fī-eyyāmi ḥuccehum kānū lā-ye'kilūne't-ṭa' ām illā kuvveten ve lā-ye'kilūne desimen yu' azzimūne bi-zālike ḥuccehum. *Fe-humu'l-muslimūne*, -bihi fe-nezelet- ya' nî: - İÜ, HK

(15) rivāyet şöyledür: rivāyetdür ki İÜ, HK

(18) isrāf: ya' nî isrāf KA/ bi-taḥrīmi'l-ḥelāl ev bi't-teḡdī ile'l-ḥarām ev bi-ifrāṭi't-ṭa' ām ve's-şerre 'aleyhi: - KA

(5) ma' nā Şad'da: ma' nāda KA

⁷⁹³ Ey Ādemoğulları! Her mescitte ziynetinizi takının (güzel ve temiz giyinin). Yiyin için fakat israf etmeyin. Çünkü O, israf edenleri sevmez. (Kur'ân-ı Kerim, A'râf: 31)

Nîst mümkin bûd maḥmûlun ‘aleyh⁷⁹⁴ (5:583)

[İÜ259a] Maḥmûlun bih olmayıcak (7) maḥmûlun ‘aleyh mümkin degüldür. Maḥkûmun ‘aleyh ve maḥkûmun bih ma‘nâsınadır. -İnne li'l-maḥmeliyye tarafeyn eḥaduhumâ (8) ve huve'l-maḥkûmu ‘aleyhi yusemmâ mevzû‘en ve's-şânî ve huve'l-maḥkum bihi yusemmâ maḥmûlen-, pes maḥkûmun ‘aleyh (9) mübtedâ ve maḥkûmun bih ḥaberdür. Mevzû‘ mübtedâ ve maḥmûl ḥaber olduğu gibi maḥmûlun ‘aleyh ve maḥmûlun (10) bih daḥı bu ma‘nâyadır. Lâkin Ḥazret-i Mevlânâ'nun murâdı ıstılâḥât-ı ‘ilm-i mantıḳ icrâ eylemek (11) degüldür. Belki hemân mevķûf ve mevķûfun ‘aleyh ma‘nâsı murâd olunur. Ya‘nî şevâb-ı infâḳ infâka (12) mevķûfdur. İnfâḳ mâl-ı dünyânun vücûdına mevķûfdur ve daḥı *ışbirû* ve *şâbirû* emrinün (13) vücûdı meyl ü rağbet-i şhevât-i nefse mevķûfdur ve şhevâtuñ vücûdı daḥı ekl ü şurba (14) mevķûfdur. *Ve lâ-tusrifû*, nehy daḥı şhevâta mevķûfdur. Şartla cezâ gibidür ki biri birinün (15) vücûdını müstelzemdür. Nitekim buyurur. Beyt:

Çünkü renc-i şabr ne-b'ved m'er turâ
Şart ne-b'ved pes (16) fûrû n'-âyed cezâ⁷⁹⁵ (5:584)

DER-TEFSİR-İ KAVL-İ RESÛLU'LLÂH ‘AM.: *MÂ-MÂTE MEN MÂTE İLLÂ VE KAD TEMENNÂ EN (17) YEMÛT KABL MÂ-MÂTE İN KÂNE BERREN LÎ-YEKÛNE İLÂ VUŞÛLÎL-BERR A‘CEL VE İN KÂNE FECİREN (18) LÎ-YEḲULLE FUCÛRÎHÎ*⁷⁹⁶

Ya‘nî her kimse ki ölür, taḥḳîken öldükden sonra temennî ider ki: N'olaydı daḥı (19) evvel ölmüş olaydum, dir. Eger muḥsin-i nîkû-kâr ise şafâsından dir ki: N'olaydı daḥı evvelceden [KC137b] (1) ölmüş olaydum, bu maḳâma daḥı evvelceden gelmiş olaydum, dir ve eger fâcir ölürse eleminden (2) dir ki: N'olaydı daḥı evvelceden ölmüş olaydum, tâ ki fişḳ u fücûrı az işleye idüm, ‘azâbı (3) daḥı az olaydı, dir.

⁷⁹⁴ Kişide maḥmûlun bih/şehvet bulunmazsa, maḥmûlun aleyhin/sabrın varlığı mümkün olmaz.

⁷⁹⁵ Senin sabretme zahmetin bulunmazsa, şart olmaz. O zaman karşılığı gelmez.

(16) RESÛLU'LLÂH ‘AM.: RESÛL ŞALLA'LLÂHU ‘ALEYHÎ VE SELLEM SE; ‘ALEYHÎ'S-SELÂM İÜ, RESÛL ‘ALEYHÎ'S-SELÂM HK

⁷⁹⁶ Allâh'ın elçisinin "Ölen kişi öldükten sonra daha önce ölmüş olmayı ister; iyiye iyiliğe daha çabuk ulaşmak için ve günahkarsa günahını azaltmak için" hadisinin yorumu/ Ölümünü ölmeden önce isteyen, ölmemiş sayılır. İyi ise iyiliğe ulaşmaya acele eder, kötü ise kötülüğünün azalmasını diler. (Yardım, 2008:208) (Tirmizî, Sünen: 9/246)

(1) ölmüş olaydum, bu maḳâma daḥı evvelceden:- KA

DER-BEYÂN-I ÂN KÎ ‘AQL U RŪḤ DER-ÂB U GİL MAḤBŪSEND HEMÇŪ
HÂRŪT (4) U MÂRŪT DER-ÇÂH-I BÂBİL⁷⁹⁷

[HK91a] Lîk evvel pend bi-dehendes ki hîn⁷⁹⁸ (5:623)

Hârût ve Mârût (5) bir kimseye sihri ta‘lîm eyledükleri vaqt naşihat iderler ve dirler ki: Sihri bizden öğrenme ki [SE320a] (6) saña zararı vardır. Nitekim sûre-i Bakara’da buyurur:

*Ve mā unzile ‘ale’l-melekeyni bi-Bābile (7) Hārūte ve Mārūte ve mā-yu‘allimāni min-eḥadin hattā yeḡulā innemā naḥnu fītnetun fe-lā-tekfūr.*⁷⁹⁹

Ve mā (8) unzile ‘ale’l-melekeyni, -‘aṭafe ‘ale’s-sihri vel-murādi bi-humā vāḥid ve’l-‘aṭf li-teḡāyuri’l-‘itibār ev bihi (9) nev‘ aḡvā minhu ev ‘alā-mā yetlū ve humā melekān unzilā li-ta‘lîmi’s-sihri ibtilā’un min-Allāhi li’n-nāsi (10) temyizen beynehu ve beyne’l-mu‘cize ve mā revī innehumā meşelen beşereyn ve rekebe fī-humā eş-şehve fe-te‘arrazā (11) li-imrā’a yuḡāle ehā zehre fe-ḥamelethumā ‘ale’l-ma‘āşī ve’ş-şirk şumme şa‘adet ile’s-semā’ bimā te‘allemet (12) minhumā fe-meḡkā ‘ani’l-yehūdī ve le‘allehu rumūzi’l-evā’il ve ḥille lā-yuḡfā ‘alā-zevi’l-başā’ir ve ḡile reculen (13) semmiyen melekeyn bi-i‘tibār şalāḡhumā ve yu‘eyyidehu ḡirātu’l-melekeyn bi’l-kesri ve ḡile mā-unzile nefyi (14) ma‘ṭūf ‘alā-mā kefare tekzīb li’l-yehūdī fī-hāzihi’l-ḡışşa- ya‘nī iki melek üzerine inzāl (15) olan sihri, zīrā sihri üzerine ma‘ṭūfdur. Bu iki melek ki Hârût ve Mârût dirler. [KA240a] Allāh (16) Ta‘ālā anları zemīne indürdi ta‘lîm-i sihrden ötürü. Tā ki nāsı Ḥaḡḡ Ta‘ālā bunlar ile imtiḡān (17) u ibtilā eyleye ve sihr ile mu‘cizenüñ mābeynin temyizden ötürü. Ve bir rivāyet dahı vardır (18) ki: Hârût u Mârût [IÜ259b] Benī Ādem’üñ fışḡ u ‘işyānın görüp ta‘n iderlerdi ve dirlerdi ki (19) Allāh Ta‘ālā bizi beşer şekline ḡoyup bizüm vücūdumuza şehvet terkīb eylese biz tesbīḡ ü [KC138a] (1) taḡdīs ve ‘ibādetimūzi televvüşāt-ı ‘işyānla ālūde vü mülevveş eylemezdük, diyü da‘vā iderlerdi. (2) Ḥaḡ Ta‘ālā anları insān şekline

⁷⁹⁷ Akıl ve ruhun Hârût ve Mârût’un Babil Kuyusu’nda mahpus oldukları gibi su ve balçık içinde mahpus olduklarının açıklaması

⁷⁹⁸ Ancak önce ona öğüt verirler.

⁷⁹⁹ Fakat şeytanlar, insanlara sihri ve (özellikle de) Babil’deki Hârût ve Mârût adlı iki meleğe ilham edilen (sihr)i öğretmek suretiyle küfre girdiler. Hâlbuki o iki melek, “Biz ancak imtihan için gönderilmiş birer meleşiz. (Sihri caiz görüp de) sakın küfre girme” demedikçe, kimseye (sihir) öğretmiyorlardı. (Kur’ân-ı Kerim, Bakara: 102)

(7) *Ve mā-unzile ‘ale’l-melekeyni, -‘aṭafe ‘ale’s-sihri vel-murādi bi-humā vāḥid ve’l-‘aṭf li-teḡāyuri’l-‘itibār ev bihi nev‘ aḡvā minhu ev ‘alā-mā yetlū ve humā melekān unzilā li-ta‘lîmi’s-sihri ibtilā’un min-Allāhi li’n-nāsi temyizen beynehu ve beyne’l-mu‘cize ve mā revī innehumā meşelen beşereyn ve rekebe fī-humā eş-şehve fe-te‘arrazā li-imrā’a yuḡāle ehā zehre fe-ḥamelethumā ‘ale’l-ma‘āşī ve’ş-şirk şumme şa‘adet ile’s-semā’ bimā ta‘allemet minhumā fe-meḡkā ‘ani’l-yehūdī ve le‘allehu rumūzi’l-evā’il ve ḥille lā-yuḡfā ‘alā-zevi’l-başā’ir ve ḡile reculen semmiyen melekeyn bi-i‘tibār şalāḡhumā ve yu‘eyyidehu ḡirātu’l-melekeyn bi’l-kesri ve ḡile mā-unzile nefyi ma‘ṭūf ‘alā-mā kefare tekzīb li’l-yehūdī fī-hāzihi’l-ḡışşa- - İÜ, HK, KA*

(2) Ḥaḡ: Allāh HK, KA

koyup tenlerinde şehvet terkib eyleyüp tabi'at-i beşeriyete (3) mübtelâ eyleyüp imtiḥân tarîkıyla anlara yer üzerinde hükümet virdi. Bir zamân 'adâlet üzere (4) hükümet eylediler. Bir gün Zühre-nâm bir 'avrat bir ḥuşûş için bunlara da'vâya geldi. Bunlar (5) 'avratı gördükde şehvetleri teheyycü ü tekâzâ eyledi. Bî-iḥtiyâr oldılar. 'Avratı fışk (6) u zinâya da'vet eylediler. 'Avrat daḥı didi ki: Benüm bir kaç murâdum vardır sizün yanunuzda eger (7) ol murâdlarum ḥâşıl olursa size muṭi' olurum, didi. Bunlar didiler: Nedür murâduñ? Didi (8) ki: Benümle [SE320b] şarâb içesiz ve bizüm şanemlerimize secde idesiz ve benüm ḥaşmumı katl eyleyesiz ve her (9) aḥşam âsmâna 'urüc eyledüğünüz vaqt okuduğunuz ismi ve du'âyı baña ögredesiz, (10) didi. Bunlar tuğyân-ı şehvet ve galebe-i maḥabbet sebebiyle rızâ gösterüp Zühre'nün cemî'-i (11) tekâlîfîn yirine getürdiler. Çün şöḥbet ve muvâşalat maḥalli oldu. Ol du'âyı daḥı (12) öğretdiler. Zühre bunlara şarâb içirüp mest eyledi. Ol du'âyı okuyup (13) âsmâna 'urüc eyledi. Bunlar kaldılar. Hem şaneme secde eylediler ve hem katl-i nefis eylediler ve hem (14) şarâb ḥamr eylediler. Ḥaḳ Ta'âlâ anları çâḥ-ı Bâbil'de ayaklarından aşmışdur. Kıyâmete dek 'azâb (15) eyler ve Zühre meşḥ olup zühre yıldızı olmuşdur, dirler. Bu rivâyet kavm-i Yehûd'dan (16) maḥkîdür, mu'teber degüldür. Ehl-i tefsîr [HK91b] bunu tekzîb eylemişlerdür. Qadı Beyzâvî raḍiya'llâhu (17) 'anhu buyururlar ki: Bu rivâyet rumûz-ı evâ'ildendür. Bunun ḥalli başiret şâhibine maḥfî degüldür, dimiş (18) ve ba'zılar dimişler ki: Hârût ve Mârût iki kimse idi Bâbil vilâyetinde ki ziyâde (19) şalâḥ u taḳvâ ehli oldukları i'tibârla anlara melek diyü tesmiye eylediler. Zîrâ ol [KC138b] (1) zamân ḥalkının ıstılâḥı şöyle idi ki ehl-i şalâḥa melek ve ehl-i fışka şeyṭân diyü tesmiye (2) iderlerdi. *Ve mâ unzile 'ale'l-melekeyni*, Kur'ân'ı bu kavli mü'eyyedür. Ya'nî melekeynde olan lâmı kesre (3) okumaḳ ve ba'zılar dimişler ki *ve mâ unzile* nefydür *ve mâ keferê* üzerine ma'ṭûfdur. Kavm-i Yehûd'ı bu ḥikâyede tekzîb için nâzil olmuşdur, dimişler. (4) Bu taḳdîrce ya'nî ol iki (5) melekler ki şehri Bâbil'de [IÜ260a] Hârût ve Mârûtdur, anların üzerine siḥr inzâl

(5) Bî-iḥtiyâr oldılar: - İÜ, HK, KA

(6) daḥı: - HK, KA

(7) didiler: eytdiler SE/ murâduñ: - İÜ/ didiler nedür murâduñ: nedür didiler HK, KA

(10) tuğyân-ı şehvet: tuğyân KA

(14) dek: deḡin SE

(15) rivâyet: ḥikâyet İÜ, KA

(16) Ehl-i tefsîr bunu tekzîb eylemişlerdür SE: - KC

(17) 'anhu buyururlar: 'anhu el-bârî buyurur KA/ evâ'ildendür: evâ'ildür SE/ dimiş: - KA

(2) bu kavli:- SE

(3) Kavm-i Yehûd'ı bu ḥikâyede tekzîb için nâzil olmuşdur, dimişler SE, İÜ, HK, KA: - KC

olunmadı ve (6) anlar hiç bir kimseyi ta'lim itmezler. Hattâ diyeler ki [KA240b] taḥkîken biz degülüz illâ fitneyüz. Pes bizden (7) sihr öğrenüp kâfir olma diyeler. Ve şol kimseler ki bu hikâyeyi taḥdîk eylemişler. Anlardan (8) ba'zılar su'âl irâd eylediler ki Zühre mesh olup yıldız olmazdan öñdin Zühre'nün (9) mevzi' i ḥâlî mi idi yoḥsa bu ğayrı yıldız var mıydı? Eger ḥâlî olursa seb' a-i seyyâre (10) nâkış olmak lâzım gelürdi. Eger ḥâlî olmazsa Zühre'den sonra ol evvelki kevkeb nice (11) oldu. Cevâb virdiler ki Allâh Ta'âlâ felekleri ḥalk eyledi ve key vaḳt seb' a-i seyyâreyi (12) bile ḥalk eyledi. Zühre yıldızı daḥı anlardan [SE321a] biridür. Lâkin bu mesh olan Zühre-nâm 'avrat (13) Zühre yıldızınıñ vaşfin işitdi. Ḥâtırına bir meyl-i ḥuṭûr eyledi. Anı görmek (14) arzûsıyla fikre düşdi. Bir gice vâkı'asında Zühre'yi görüp meyl ü maḥabbeti ziyâde (15) oldu. Çün Hârût u Mârûtla bu mâcerâ zühûr eyledi. Anlardan öğrendüğü du'âyı (16) okuyup, yâ Rabbi beni Zühre'ye vâşıl eyle, diyüp âsmâna şu'ûd eyledi. Haḳ Ta'âlâ anı (17) mesh idüp Zühre'ye ḥatm eyledi, diyü cevâb virmişler. Eger Ḥazret-i Mevlânâ bu hikâyeti irâd (18) eyledüğü tekzîbi mâni' dür dirseñ, Ḥazret-i Mevlânâ hikâyenün vukû'ına nazar eylemez, hemân (19) kışşadan ḥişşe murâd iderler.

Ger buved şabbâr dîden sūd-i üst
Ân teheyyüc ṭab' -ı süsteş-râ nikûst⁸⁰⁰ (5:639)

[KC139a] (1) Ya'nî mübâlağa ile şâbir ü perhîz-kâr olursa, dünyâ metâ'in ve müştehiyyât-ı nefis görmek aña (2) fâ'idedür ki kendünün şabrı ve nefsün teheyyüci ile rûḥ mertebe taḥşîl eyler. Zîrâ cihâd-ı ekber didükleri (3) odur ki nefis bir nesneyi iştihâ idüp ṭaleb eyleye, sen şabr idüp nefsünü zabt eylesin. (4)

*Ve emmâ men ḥâfe maḳâme rabbiḥî ve neha'n-nefse 'ani'l-hevâ. Fe-inne'l-cennete hiye'l-me'vâ*⁸⁰¹ feḥvâ-yı şerîfince (5) cennet ü liḳâ bulasın.

(6) ta'lim: ta'lim-i sihr HK, KA/ diyeler: dirler KA

(7) Ve şol kimseler ki bu hikâyeyi taḥdîk eylemişler. Anlardan ba'zılar su'âl irâd eylediler ki Zühre mesh olup yıldız olmazdan öñdin Zühre'nün mevzi' i ḥâlî mi idi yoḥsa bu ğayrı yıldız var mıydı? Eger ḥâlî olursa seb' a-i seyyâre nâkış olmak lâzım gelürdi. Eger ḥâlî olmazsa Zühre'den sonra ol evvelki kevkeb nice oldu: Bu bölüm KC'de üstü çizili olarak yer almaktadır: - İÜ, HK, KA

(11) Cevâb virdiler ki Allâh Ta'âlâ felekleri ḥalk eyledi ve key vaḳt seb' a-i seyyâreyi bile ḥalk eyledi. Zühre yıldızı daḥı anlardan biridür.: - İÜ, HK, KA

(12) Lâkin bu mesh olan Zühre nâm 'avrat Zühre yıldızınıñ vaşfin işitdi. Ḥâtırına bir meyl-i ḥuṭûr eyledi. Anı görmek arzûsıyla fikre düşdi. Bir gice vâkı'asında Zühre'yi görüp meyl ü maḥabbeti ziyâde oldu. Çün Hârût u Mârûtla bu mâcerâ zühûr eyledi. Anlardan öğrendüğü du'âyı okuyup, yâ Rabbi beni Zühre'ye vâşıl eyle, diyüp âsmâna şu'ûd eyledi. Haḳ Ta'âlâ anı mesh idüp Zühre'ye ḥatm eyledi, diyü cevâb virmişler: Bu bölüm KC'de üstü çizili olarak yer almaktadır., - HK, KA

(18) eylemez: itmezler KA

(19) kışşadan ḥişşe murâd iderler: murâd-ı şerîfleri ḥişşedür kışşadan ḥişşe murâd iderler KA

⁸⁰⁰ Sabrederse görmek ona yararlıdır. O, heyecanlanma zayıf tabiat için iyidir.

DER-BEYÂN-I ÂN Kİ HÜNER U ZİREKİHÂ VÜ MÂL HEMÇÜN PER-İ TÂVUS
‘ADÛ-YI CÂNEST⁸⁰²

- (6) İhtiyārān-rā nikū bāşed ki ū
Mālik-i ḥod bāşed ender-*itteḳū*⁸⁰³ (5:649)

İhtiyār şol kimse ḥaḳḳında (7) nāfi‘ dūr ki nefsiñ zabṭına mālik ola taḳvāda *itteḳū* emrine imtişāl göstermege ḳādir ola. (8)

*Yā eyyuhellezīne āmenūtteku’llāhe*⁸⁰⁴ ḥükmince Allāh Ta‘ālā’dan ḳorḳ. *Vetteḳūne yevmen turce‘ūne* (9) *fīhi ila’llāhi*⁸⁰⁵ mażmūnınca āḫiret fikrin idüp ‘işyāna cūr’et eyleme.

Münzecir: Bāz dāşte

(10) DER-ŞİFAT-I ÂN BÎ-ḤODÂN Kİ EZ-ŞERR-İ ḤOD VE HÜNER-İ ḤOD
İMEN ŞUDEEND⁸⁰⁶

- [HK92a] Çün fenāş ez-faḳr (11) pīrāye şeved
Ū Muḥammed-vār bī-sāye şeved⁸⁰⁷ (5:672)

Ya‘nī cismīni fenā ider. Çün cism fenā ola sāye (12) daḫı olmaz. Nefs ü hevā vü ḥubb-ı dūnyā andan ba‘id olur.

- Faḳru faḫrī-rā* fenā pīrāye şud
(13) Çün zebāne-y şem‘ ū bī-sāye şud⁸⁰⁸ (5:673)

*El-faḳru faḫrī*⁸⁰⁹ ma‘nāsına fenādur zīnet viren. Rivāyet (14) olunur ki: Ḥazret-i Resūlu’llāh ‘aleyhi’s-selām buyurdı ki: Ḥaḳ Ta‘ālā baḥḫāyı altun [SE321b] idüp (15) baña

⁸⁰¹ Kim de, Rabbinin huzurunda duracağından korkar ve nefsiñi arzularından alıkoysa, şüphesiz, cennet onun sığınağıdır. (Kur’ân-ı Kerim, Nâziât: 40-41)

⁸⁰² Açıklama: Hünerler, zekilikler ve dünya malı tavusun kanatları gibi canın düşmanıdır.

⁸⁰³ İrade, "Sakının" emrinde kendine sahip olan kişi için iyidir.

⁸⁰⁴ Ey iman edenler! Allāh’a karşı gelmekten nasıl sakınmak gerekiyorsa, öylece sakının. (Kur’ân-ı Kerim, Âl-i İmrân: 102)

(8) ḳorḳ:- KA

⁸⁰⁵ Öyle bir günden sakının ki, o gün hepiniz Allāh’a döndürölüp götürüleceksiniz. (Kur’ân-ı Kerim, Bakara: 281)

(9) Münzecir: Bāz dāşte: - İÜ, KA

⁸⁰⁶ Kendi kötülük ve hünerinden güvende olan kişilerin özelliği hakkında

(10) Çün fenāş ez-faḳr pīrāye şeved:- SE

⁸⁰⁷ Faniliği yoksullukla süslenen kişi, Muhammed gibi gölgesiz olur.

(12) hevā vü:- KA

⁸⁰⁸ Fanî/yok olmak, "Fakirlik övüncümdür"e süstür. Bu kişi mumun alevi gibi gölgesizdir.

(13) Çün zebāne-y şem‘ ū bī-sāye şud: - SE/ rivāyet: rivāyetdür ki HK, KA

⁸⁰⁹ Fakirliğim övüncümdür. (Teymiyye, Mecmû’u’l-Fetâvâ: 11/17)

(14) olunur ki: - HK, KA/ Resūlu’llāh: resūl-i ekrem İÜ, HK, KA/ ‘aleyhi’s-selām: şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem SE, İÜ, KA; şal‘am HK

‘arz eyledi. Didüm ki: Yâ Rab *eşba‘u yevmen ve acū‘u yevmen*.⁸¹⁰ Ya‘nî bir gün tok olurum (16) ve bir gün aç olurum. *Fe-aḥmeduke izā şeb‘atu ve etażarra‘u ileyke izā ci‘tu*.⁸¹¹ Pes (17) saña ḥamd u şükr eylerüm kaçan tok olsam ve senüñ cānibüñe tazarru‘ vü ibtihāl eylerüm kaçan aç (18) olsam.

Muğteriz ya‘nî şu‘ā-i bâkî ki nūr-ı ilāhîdür, anuñ taḥşîli farz u lâzımdur.

Luṭf-ı (19) meh bi-n‘ger ki in hem luṭf-ı üst
Ki bi-guṭt ü ebrhā mā-rā ‘adüst⁸¹² (5:688)

Ya‘nî ebr-i ten ü hevā-yı [KC139b] (1) nefis ü ḥubb-ı māsivā ve sâ‘ir cānib-i Ḥaḳḳ’a ḥicāb olan şeyler bize düşmendür, didi. Nitekim ḥadîş-i (2) ḳudsîde buyurur:

İnnî a‘ṭaytuke‘d-dunyā iştigaltt bi-ḥıfẓihā ve innî men‘atu ‘anke‘d-dunyā (3)
*iştigalte bi-ṭalebihā fe-metā yekūnu firāğuke li-ḥıdmeti*⁸¹³

Senî: ‘Âlî bülend

**DER-BEYÂN-I ÂN Kİ (4) MÂSIVÂ ‘U‘LLÂH TA‘ÂLÂ HER ÇİZ Kİ HEST ÂKİL
U ME‘KÛLEST**⁸¹⁴

Ve-h‘ve yuṭ‘imkum ve lâ-yuṭ‘am (5) çü üst [İÜ260b]
Nîst Ḥaḳ me‘kûl u âkil laḥm u püst⁸¹⁵ (5:726)

Ya‘nî Allāh Ta‘âlā ḳullarını iṭ‘ām (6) ider, ta‘ām u rızḳ virür. Ammā kendüsi iṭ‘ām olunmaz. Ḥaḳ Ta‘âlā âkil ü me‘kûl degüldür, laḥm (7) u püst degüldür, münezzehdür. Sûre-i En‘âm‘da olan âyet-i kerîmeden iḳtibâsdur: [KA241a]

Ḳul e ḡayra‘llāhi (8) *etteḥızu veliyyen fâṭırı‘s-semāwāti ve‘l-arḍı ve huve yuṭ‘imu ve lâ-yuṭ‘am*.⁸¹⁶

Ḳul e ḡayra‘llāhi (9) *etteḥızu veliyyen*, -el-murād bi‘l-veliyyi‘l-ma‘būd li-ennehu redd li-men de‘āhu ile‘ş-şirk- ya‘nî di yâ Muḥammed, Allāh‘dan (10) ḡayrıyı ben ma‘būd

⁸¹⁰ Bir gün aç, bir gün tok olurum. (Münzirî, Tergîb ve‘t-Terhîb: 4/147)

⁸¹¹ Ne zaman tok olsam sana ḥamd ederim ve ne zaman aç olsam sana tazarru ederim/yakarırım. (Münzirî, Tergîb ve‘t-Terhîb: 4/147)

(18) Muğteriz: - İÜ, KA/ ya‘nî şu‘ā-i bâkî ki nūr-ı ilāhîdür, anuñ taḥşîli farz u: - SE, İÜ, KA

(19) Luṭf-ı meh bi-n‘ger ki in hem luṭf-ı üst:- SE

⁸¹² Ayın lutfuna bak. "Bulutlar bize düşmandır" demesi de lutfundandır.

⁸¹³ Sana dünyayı verdim sen ise hep onu korumakla meşgul oldun. Dünyayı yasakladım sen ise hep onu istemekle meşgul oldun. Dünyayı(dünyalıkları) benim için ne zaman bırakacaksın.

(3) Senî: ‘Âlî bülend: - İÜ, HK, KA

⁸¹⁴ Açıklama: Allāh‘tan başkası yiyen ve yenilendir

⁸¹⁵ Çünkü o, "O sizi yediriyor, ama yedirilmiyor"dur. Hak yenilen ve yiyen, et ve deri değildir.

(6) ta‘ām u: - SE

⁸¹⁶ De ki: "Göklerin ve yerin yaratıcısı olan, beslediği hâlde beslenmeye ihtiyacı olmayan Allāh‘tan başkasını mı dost edineceğim." (Kur‘ân-ı Kerim, En‘âm: 14)

mı ittiḥāz iderüm? Ya' nî itmezüm. Zîrâ evlâdan murâd ma' bûddur. Kendüyi (11) şirke da' vet idenleri red içündür ve istifhâm inkâr içündür. *Veliyyen*, mef' ül-i şânîsidür (12) ittiḥazuñ ve mef' ül-i evveli ğayra; *fâtırî's-semâvâtî ve'l-arḍî*, -mubde' ihumâ ve 'an ibni 'Abbâs (13) mâ-'arefet ma' ne'l-fâtır ḥattâ etânî a' rābiyân yaḥteşimân fi'l-berr fe-ḳâle eḥadehumâ enâ fiṭṭartuhumâ (14) ey ibtidâ' tehâ ve cerrehu 'ale's-şîfat li'llāhu fe-enne bi-ma' ne'l-māzî ve li-zālike ḳurâ fiṭr ve ḳurâ bi'r-ref' (15) ve'n-neşeb 'ale'l-medḥ- cerrle okınursa şîfat olur Allāh'a. Zîrâ māzî ma' nāsınadır. Andan (16) ötüridür ki faṭara diyü kır'ât olınmışdur ve fi' lehu okunursa mübtedâ [HK92b] maḥzûfuñ ḥaberi (17) olur. -Ey huve mebdâ' ihumâ ve maḥrecephumâ- dimek olur. Naşbla okınursa medḥiyyet üzere (18) manşûb olur *ve huve yuṭ'imu ve lâ-yuṭ'am* -yurziḳu ve lâ-yurzaḳ-.

Hîn gurîz ez-cevḳ-ı ukkāl-i (19) ğalîz
Sûy-ı ũ ki guft *māyimet ḥafîz*⁸¹⁷ (5:734)

Ya' nî [SE322a] şaḳın ḳarâr ile şol ğalîzlerden ki [KC140a] (1) ekâller gürühıdır. Ol kimsenüñ cānibine ḳaç ki biz senüñ ḥāfızuñuz, didi. Ya' nî Allāh cānibine (2) ḳaç. Zîrâ cümleñüñ ḥāfızı odur. Nitekim buyurur:

*Ve rabbuke 'alā-kulli şey'in ḥafîz*⁸¹⁸

Dest-i tu (3) ez-ehl-i ān bî' at şeved
Ki *yedu'llāh fevḳa eydihim* buved⁸¹⁹ (5:740)

Senüñ elüñ bî' at-i rıdvānda (4) ḥāzır olan şaḥābe-i kirām ellerinden olur. Nitekim Ḥaḳ Ta' ālā sûre-i Feth'de ol bî' atden (5) ḥaber virdi:

*İnnellezîne yubāyi' ũneke innemâ yubāyi' ũna'llāhe yedu'llāhi fevḳa eydihim.*⁸²⁰

K'ü nebî-yi (6) vaḳt-i ḥîşest iy murîd
Tâ ez-ü nûr-ı nebî āyed pedîd⁸²¹ (5:742)

*Eş-şeyḥ fi-ḳavm ke'n-nebî fi-ummeti*⁸²² (7) ḥükmince ol mürşid kendü zamānınıñ peygamberidür, andan nûr-ı nebî zāhir ola.

(8) *Ḳul e ğayrallāhi etteḥızu veliyyen*, -el-murâd bi'l-veliyyi'l-ma' bûd li-ennehu redd li-men de' āhu ile's-şirk: - İÜ, HK, KA

⁸¹⁷ Dikkat et! Maddi yiyciler bölüğünden, "Seni, koruyan biziz" diyene doğru ḳaç.

⁸¹⁸ Senin Rabbin her şey üzerinde hakiki bir koruyucudur. (Kur'ân-ı Kerim, Sebe: 21)

⁸¹⁹ Senin elin, "Allāh'ın eli, onların elinin üstündedir" olan biat sahiplerinden olur.

(3) Ki *yedullāh fevḳa eydihim* buved: - SE

(4) Ḥaḳ: Allāh KA/ sûre-i Feth'de: - İÜ, HK, KA

⁸²⁰ Sana biat edenler ancak Allāh'a biat etmiş olurlar. Allāh'ın eli onların ellerinin üzerindedir. (Kur'ân-ı Kerim, Fetih: 10)

⁸²¹ Çünkü o, zamanın peygamberidir. Ey mürit! Ondan peygamber nuru açığa çıkar.

(6) Tâ ez-ü nûr-ı nebî āyed pedîd: - SE

Tā ma' iyyet rāst (8) āyed z'ān ki merd
Bā-kesī cuftest ki ū-rā dūst kerd⁸²³ (5:745)

Ya' nī mürşid-i haḳīkat-şināsa bī' at (9) idüp kendüñi anuñ şoḥbetine qarīn ve ḥıdmetine rehīn eylesek hemān ḥıdmet-i Peyğamber'e vāşıl (10) olmuş gibisin. Zīrā mürşid, zamānınuñ peygamberi gibidür ki saña Ḥazret-i Peyğamber'ün şerī' at (11) ü tarīkat ü haḳīkatın ta' līm eyleyüp seni bir merd-i haḳīkat-şinās eyler. Pes ḥıdmet-i Ḥazret-i Peyğamber'e (12) vāşıl olmuş gibi olursın. Maḥabbetüñ sebebiyle āḥiretde daḥı anlar ile haşr olursın. Nitekim Ḥazret-i (13) Sultān-ı Enbiyā buyurur:

*Men eḥabbe ḳavmen ḥuşire ma' aḥum.*⁸²⁴ Ve yine buyurur:

*Ente ma' a men aḥbebe.*⁸²⁵ Ve yine [İÜ261a] (14) buyurur:

*El-mer' u ma' a men eḥabbe.*⁸²⁶

Pes bu vücūhla ma' iyyet rāst u şaḥīḥ olursa.

Guft (15) *el-mer' u ma' a maḥbūbehi*
Lā-yufekku'l-ḳalbu min-maḥlūbihi⁸²⁷ (5:747)

Bu ḥadīş-i şerīfe işāretdür ki (16) Enes ibn-i Mālik'den mervīdür:

Ḳāle cā' a reculun ile'n-nebī 'aleyhi's-selām fe-ḳāle yā resūla'llāhi metā (17) *ḳıyāmu's-sā'ati ḳāle a' dedte lehā ḳāle mā-a' dedtu lehā keşire şalātin ve lā-şıyām illā ennī* (18) *uḥibbu'llāhe ve resūlehu ḳāle 'am.* [KA241b] *el-mer' u ma' a men aḥabbe ḳāle ins fe-mā re 'eytu'l-muslimīne* (19) *ferihū bi-şey' in ba' de'l-islāmi kefere cehennem bi-hezā.*⁸²⁸

Ya' nī Ḥazret-i Resūlu'llāh'ün ḥuzūr-ı şerīfine bir kimse [KC140b] (1) gelüp didi ki: Yā Resūla'llāh! Ḳıyām sā'ati [HK93a] ne zamāndur? Ḥazret-i Peyğamber buyurdı ki: Ḳıyāmet için ne şey' (2) ḥazır eyledüñ? Ol kimse didi: Keşret-i şavmdan ve şalātdan nesne

⁸²² Kavminin şeyhi, ümmetinin peygamberi gibidir. (Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, 2/17)

(7) andan nūr-ı nebī zāhir ola: - SE/ ola: olur HK

⁸²³ Böylece beraberlik gerçek olur. Çünkü sevdiği kişiyle eştir.

⁸²⁴ Bir kavmi (yaptığı işlerden dolayı) severse, o kavimle beraber/onlarla haşrolur. (Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ: 2/265)

(13) buyurur: buyurur 'aleyhi's-selām İÜ, buyurur 'am. HK

⁸²⁵ Sen sevdiklerinle berabersin. (Buhârî, Sahîh: 3688; Müslim, Sahîh: 2639)

⁸²⁶ Kişi sevdiği ile beraberdir. (Heysemî, Mecma'u'z-Zevâ'id: 1/291; Müslim, Sahîh: 2640; Buhârî, Sahîh: 6169)

⁸²⁷ -Peyğamber- dedi: "Kişi, sevdiğiyle beraberdir." Kalp dileğinden ayrılmaz.

(18) 'am.: 'aleyhi's-selām SE, KA

⁸²⁸ Peyğambere (s.a.v.) bir adam geldi ve dedi: Yâ Resûlallâh! Kıyamet ne zaman kopacak? Peyğamber: Kıyamet için ne hazırladın, diye sordu. Adam dedi ki: Ben ne çokça namaz ne de çokça oruç hazırladım. Amma ben Allâh'ı ve Resûlunu severim. Peyğamber: Kişi sevdiğiyle beraberdir, dedi. (Taberânî, Mu'cemü'l-Evsat: 8/254; İbn Hibbân, Sahîh: 147)

(1) Ḥazret-i peygamber: Ḥazret HK

hâzır eylemedüm lâkin tahkîken (3) ben Allâh'ı ve Resûl'ini severüm, didi. Hâzret-i Peygamber 'am. buyurdi: *El-mer'u ma'a men ahabbe*. Enes ibn-i (4) Mâlik radıya'llâhu [SE322b] 'anhu didi: Müselmânları görmedüm ki islâmdan sonra bir şey' ile ferih olalar (5) bu hadîş-i şerifle ferih oldukları gibi. Pes herkes sevdügiyle haşır olıcağ. Hâzret-i (6) Peygamber'i seven mü'minler anuñla haşır olurlar. Ehl-i imāna hiç bundan fā'ideli müjde olmaz.

(7) *Beyni eydî halfihim sedden* me-bâş⁸²⁹ (5:751)

Sûre-i Yâsin'de buyurur:

Ve ce'alnâ min-beyni eydihim sedden (8) *ve min-halfihim sedden fe-agşeynâhum fe-hum lâ-yubşirûn.*⁸³⁰

Şol gürûhdan olma ki önlerine vardılar, yine (9) sed çekilmiş ola ve gözlerine gışâvet ve kulaklarına ve kalblerine mühr urılmışdur, (10) şeş cihetlerin görmezler hayr u şerri fark itmezler, Allâh buyurduğı yola gitmezler, ehl-i (11) Hakk'ıñ naşihatın işitmezler.

Neşid: Custen ve h'änden-i şî'r

SEBEB-İ KUŞTEN-İ HALİL⁸³¹

(12) Hemçü iblis ez-Hudâ-yi pâk-i ferd
Tâ kıyâmet 'ömr-i ten der-h'âst kerd⁸³² (5:768)

Ya'nî ehl-i nefis ki (13) nefsleri muttaşıfdu, şîfat-ı zâğla ki 'ömr-i tavîl isterler Allâh Ta'âlâ'dan iblis gibi ki kıyâmete dek (14) 'ömr taleb eyledi Cenâb-ı Hakk'dan. Nitekim sûre-i Şad'da buyurur:

Kâle rabbi fe-enzirî (15) *ilâ-yevmi yub'aşûn.*⁸³³ Ya'nî iblis didi: İy benüm perverdgârum! Çün beni mel'ûn u maṭrûd eyledüñ. (16) Pes baña mühlet vir tâ ol güne dek ki halk ba's olınalar. Ya'nî kıyâmete dek iblisüñ (17) ğarazı ol idi ki kıyâmete dek çâşnî-i mergi tatmaya ve hem Benî Âdem'den intikâm ala.

(3) resûlini: Resûlu'llâhı KA/ Peygamber: - İÜ, HK; resûl-i ekrem KA/ 'am.: 'aleyhi's-selâm SE, İÜ, HK; - KA

(4) islâmdan sonra bir şey' ile: bir şey'le islâma geldikten sonra KA

(6) Ehl-i imānâ SE: - KC

⁸²⁹ Önlerinde ve arkalarında set olma.

⁸³⁰ Biz, onların önlerine bir set, arkalarına da bir set çekip gözlerini perdeledik. Artık görmezler. (Kur'ân-ı Kerim, Yâsin: 9)

(9) ve kalblerine: - İÜ, HK, KA

(11) Neşid: Custen ve h'änden-i şî'r: - İÜ, KA

⁸³¹ Halil'in (kargayı) öldürmesinin niteliği

⁸³² Pak ve tek Allâh'tan kıyamete kadar ömür isteyen şeytan gibi.

⁸³³ İblis, "Ey Rabbim! Öyle ise bana insanların diriltilecekleri güne kadar mühlet ver" dedi. (Kur'ân-ı Kerim, Sad: 79)

(18) Mehlem efzūn kun ki tā kemter şevem⁸³⁴ (5:775)

Mühleti baña ziyāde vir ki hidāyet cihetinden nākış olam (19) ve dālāletde kāmīl olam, didi. Hāzret-i Resūlu'llāh 'am. buyurur:

Menisteṽā [İÜ261b] *yeṽmāhu fe-huve* [KC141a] (1) *mağbūnun ve men kāne emsuhū ḥayren min-yeṽmihi fe-huve mel'ūn*.⁸³⁵ Ya'ni her kimūñ iki günü berāber olsa (2) ol kimse mağbūndur ve her kimūñ dūñki günü bugūñki güninden ḥayrlu olsa pes ol kimse (3) mel'ūndur.

Nāfiḳa: Mūş-ı deştī ba'zı nüşhada nāfeti vāḳı' olmuşdur.

DER-BEYĀN-I İN ḤADİŞ-İ (4) MUŞTAFĀ 'AM. Kİ: *İRḤAMŪ ŞELĀŞEN*, üç kimseye raḥm eyleñ; '*AZİZE ḲAVMİN ZELL*, bir ḳavmūñ 'azizine raḥm (5) eyleñ ki zelīl olmuş ola; '*ĠANİYYE ḲAVMİN İFTAḲARA*, bir ḳavmūñ ġanīsine raḥm eyleñ ki ġinādan faḳra (6) düşmüş ola; *VE 'ĀLİMEN YEL'AB BİHİ'L-CEHHĀL*⁸³⁶ ve şol [HK93b] 'ālime raḥm eyleñ ki cāhillerle [SE323a] hem-şoḥbet ola (7) cehle anuñla laṭife renginde temeshur ideler.

Guft peygamber ki raḥm ārīd ber (5:823)

Ber merhūndur.

Cān-i men (8) *kāne ġaniyyen fafteḳar*⁸³⁷ (5:823)

Ya'nī raḥm getürūñ şol kimsenūñ cānı üzerine ki ġanī iken faḳīr (9) oldı.

[KA242a]

Vellezī kāne 'azizen fafteḳar (5:824)

Ve daḥı şol kimseye daḥı raḥm eyleñ 'aziz iken (10) ḥaḳīr olmuş ola.

Ev şafiyen 'ālimen beyne'l-muḳar⁸³⁸ (5:824)

⁸³⁴ Çok ömür ver, daha geri gideyim.

(19) Resūlu'llāh: Resūl-i ekrem İÜ, HK, KA/ 'am.: şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem SE, İÜ, KA; şal'am HK

⁸³⁵ İki günü eşit olan aldanmıştır, bugünü dününden kötü olan ise lanetlenmiştir. (Aclūnī, Keşfü'l-Hafā: 2/305)

(3) Nāfiḳa: mūş-ı deştī ba'zı nüşhada nāfeti vāḳı' olmuşdur: - KA/ nüşhada SE: nüşha KC/ **ḥadīş-i: ḥaber-i** HK

(4) 'AM.: 'ALEYHİ'Ş-ŞALĀT VE'S-SELĀM SE; 'ALEYHİ'Ş-SELĀM İÜ, KA

⁸³⁶ Peygamberin "Üç kişiye acıyın: toplumun zelil olan şerefli kişisine, fakir olan zenginine ve cahillerin kendisiyle oynadığı bilgine" hadisinin tefsiri/ Üç kişiye acıyın: Bir kavmin aşağı bir hâle düşen yücesine, yoksullaşan zenginine ve cāhillere oyuncak olan bilginine. (Yardım, 2008: 210) (Aclūnī, Keşfü'l-Hafā: 1/125; Cevzī, Mevzū'ât: 1/386)

(7) Ber merhūndur: - KA

⁸³⁷ Peygamber dedi: "Zenginken yoksul olanın canına acıyın.

(8) Ya'nī: - HK, KA

Ve dağı şol ‘ālim-i şāfiye de raḥm eyleñ (11) ki zarar idici cāhiller arasında qalmış ola.

KİŞŞA-İ MAḤBŪS ŞUDEN-İ ĀHŪ-BEÇÇE⁸³⁹

Tā Süleymān (12) guft hüdhüd-rā eger
Hicr-rā ‘özri ne-güyed mu‘teber⁸⁴⁰ (5:839)

Nitekim sūre-i Neml'de buyurur: (13)

Ve tefekḳade't-ṭayra fe-ḳāle māliye lā-erā'l-hudhude em kāne mine'l-gā'ibīn. Le-u'azzibennehu 'azāben (14) *şedīden ev le-ezbeḥannehū ev le-ye'tiyennī bi-sulṭānin mubīn.*⁸⁴¹

Ve tefekḳade't-ṭayra, ve Ḥazret-i Süleymān ‘aleyhi's-selām (15) tıyūr gürūhında tefakḳud eyleyüp yokladı ve hüdhüdi murḡān mābeyninde görmedi. (16) *Fe-ḳāle*, pes Ḥazret-i Süleymān didi; *māliye lā-erā'l-hudhude*, benüm içün ne şey’ vardur ki (17) hüdhüdi görmezüm. *Em kāne mine'l-gā'ibīn*, yoḥsa hüdhüd gā'iblerden mi oldı? Ya’ nī (18) icāzetsiz kendü hevāsiyla mı gitdi. *Le-u'azzibennehu*, elbette ‘azāb iderüm ta’zīb içün (19) aña; *'azāben şedīden*, ‘azāb-ı şedīd itmekle ki, yeleklerin yolup kendüyi āftāba bırağurum. [KC141b] (1) Yāḥud çiftinden ayırmağa hüküm iderüm. Yāḥud anı kendünün ezdādıyla bir kafesde ḥabs iderüm. (2) Yāḥud anı ḥidmetümden red iderüm. *Ev le-ezbeḥannehū*, yāḥud zebḥ idüp helāk iderüm sâ’ir murḡāna (3) ‘ibret içün. *Ev le-ye'tiyennī*, yāḥud baña gele; *bi-sulṭānin mubīn*, bir ḥuccet koyıla ki anuñ gıybetine (4) sebep olmış ola.

Ḥazret-i Mevlānā buyurur ki: Bu āyet-i kerīme maẓmūn-ı şerīfinden fehmi olındı ki bir (5) kimse gayrı cinsiyle ḥabs olunmağ ‘azāb-ı elīmdir. Pes ol āhū-yı bī-çāre āḥūr içinde ḥarlar (6) mā-beyninde ne ‘azāb çekdügi kıyās olunmağ gerekdür.

⁸³⁸ Ve şerefliyen zelil olana ve de cahiller arasındaki temiz bilgine.

⁸³⁹ Ceylan yavrusunun hapsedilmesi hikāyesi

⁸⁴⁰ Süleyman da dedi: "O hüdhüd ayrılması için geçerli bir özür dilemezse,"

(13) *Ve tefekḳade't-ṭayra fe-ḳāle māliye lā-erā'l-hudhude em kāne mine'l-gā'ibīn. Le-u'azzibennehu 'azāben şedīden ev le-ezbeḥannehū ev le-ye'tiyennī bi-sulṭānin mubīn.* - İÜ, HK, KA

⁸⁴¹ Süleyman, kuşlara göz atıp yokladı ve şöyle dedi: "Hüdhüd'ü niçin göremiyorum? Yoksa kayıplara mı karıştı?" "Bana (mazeretini gösteren) apaçık bir delil getirmediğçe kesinlikle onu ağır bir şekilde cezalandıracağım, ya da kafasını keseceğim." (Kur'ân-ı Kerim, Neml: 20-21)

(14) ‘aleyhi's-selām: ‘am. HK

(16) *Fe-ḳāle*:- KA

(2) Yāḥud anı ḥidmetümden red iderüm. *Ev le-ezbeḥannehū*, yāḥud zebḥ idüp helāk iderüm sâ’ir murḡāna ‘ibret içün. *Ev le-ye'tiyennī*, yāḥud baña gele; *bi-sulṭānin mubīn*, bir ḥuccet koyıla ki anuñ gıybetine sebep olmuş ola: - İÜ, HK, KA

HİKÂYET-İ SULTÂN MUHAMMED HÂREZMŞÂH⁸⁴²

(7) Munhiyân: Haber dehendegân

Pür-ğarâz: Pür-endüh

Guft *lâ-yenzur ilâ-taşvîrikum*

Febtegû (8) ze'l-ğalbe fî-tedbîrikum⁸⁴³ (5:869)

Nitekim Hâzret-i Sultân-ı Enbiyâ buyurur:

*İnna'llâhe lâ-yenzuru ilâ-şuverikum (9) ve lâ-ilâ-a'mâlikum bel-yenzuru ilâ-ğulûbikum ve niyyâtikum.*⁸⁴⁴ [SE323b] Ya'nî Allâh Ta'âlâ şüretlerüñüze nazar eylemez (10) ve dağı a'mâlünüzüñ zâhirine de nazar eylemez. Belki a'mâlî işledüğünüz vakt kalblerüñüze nazar (11) eyler ki ol a'mâlî hâlişen li-vechu'llâh mı idersiz yoğsa riya mı idersiz. Pes çünkü Allâh (12) Ta'âlâ kalbe nâzır-ı mı. Siz taleb eyleñ bir şâhib-i kalbi tebdîrünüñde ya'nî bir ehl-i dil (13) mürşidi taleb eyleñ anı bulup kendüñüze muqtedâ eyleñ.

Şad cuvâl-i zer bi-yârî iy ğanî

(14) Hâk bi-ğüyed dil bi-yâr iy münhanî⁸⁴⁵ (5:881)

Hâk Ta'âlâ [HK94a] saña [İÜ262a] dir ki: Dil getir baña iy münhanî, iy pîr-i (15) dü-tâ-geşte, dir. Nitekim sûre-i Şu'arâ'da buyurdu:

*Yevme lâ-yenfe'u mâlun ve lâ-benûn. İllâ men (16) eta'llâhe bi-ğalbin selîm.*⁸⁴⁶

Bâ-tu ü çünest hestem men çenân

Zîr-i pây-ı mâderân bâşed cinân⁸⁴⁷ (5:884)

(17) Nitekim buyurur: *El-cennetu tahte eğdâmi'l-ummehât.*⁸⁴⁸

İrtifâk: Refîk şuden

⁸⁴² Muhammed Harezmsâh'ın hikâyesi

(7) Munhiyân: Haber dehendegân Pür-ğarâz: Pür-endüh: - İÜ, KA

⁸⁴³ -Peygamber- dedi: "Allâh sizin suretinize bakmaz." O zaman işinizde bir gönül sahibi arayın.

(8) Hâzret-i Sultân-ı Enbiyâ: Sultân-ı Enbiyâ şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem SE

⁸⁴⁴ Allâh sizin suretlerinize/dış görünüşünüze ve amelerinize/işlerinize bakmaz. Fakat O, kalplerinize ve niyyetlerinize bakar. (Müslim, Sahih: 2564; İbn Hibbân, Sahih: 394; Teymiyye, Mecdû'u'l-Fetâvâ: 11/130)

(10) dağı: - KA/ kalblerüñüze: kalblerüñüze niyyetlerüñüze SE

(12) Ta'âlâ: - KA/ taleb eyleñ bir şâhib-i kalbi tebdîrünüñde ya'nî bir ehl-i dil: - İÜ

(13) mürşidi: - İÜ/ Şad cevâl-i zer bi-yârî iy ğanî: - SE

⁸⁴⁵ Ey zengin! Yüz çuval altın getirsen Hak, sana der: "Ey iki büküm! Gönül getir."

⁸⁴⁶ "O gün ki ne mal fayda verir ne oğullar!" Allâh'a arınmış bir kalp ile gelen başka." (Kur'ân-ı Kerim, Şu'arâ: 88-89)

(16) Bâ-tu ü çünest hestem men çenân: - SE

⁸⁴⁷ O seninle nasıldır? Ben de öyleyim. Cennetler annelerin ayakları altındadır.

⁸⁴⁸ Cennet annelerin ayakları altındadır. (Elbânî, Za'ifu'l-Câmi': 2666; Zerkânî, Muhtasaru'l-Makâsîd: 348)

BAKİYYE-İ KİŞŞA-İ (18) ÂHÛ VE ÂHUR-I HARÂN⁸⁴⁹

Müstecib: Taleb kabûl kunende

(19) Behr-i in guft ân nebî-yi müstecib
Remz-i *el-islâmu fi'd-dunyâ garîb*⁸⁵⁰ (5:925)

Kemâ kâle'n-nebî 'am.: El-islâmu beda'a garîben ve seye'ûdu [KC142a] (1)
garîben fe-tûbâ li'l-gurebâ.⁸⁵¹ Ya'nî islâm zâhir oldu garîb olduğu hâlde ve 'an-ğarîb (2)
'avdet eyler garîb olduğu hâlde pes sa'âdet garîblere.

Şüreteş-râ cins mî-binend enâm⁸⁵² (5:927)

[KA242b] (3) 'Azîzlerûn şüretin görüp cinsiyyet hasebiyle anları kendülere kıyâs
iderler. Nitekim Hâzret-i (4) Resû'llâh 'am. hakkında didiler:

Mâ li-hezâr-resûli ye 'kulu't-â'ama ve yemşî fi'l-esvâk.⁸⁵³ (5)

Ya'nî şol kendüyi resûl zu'm iden kimse için ne şey' vardur ki; *ye 'kulu't-â'ama*
kemâ te'kul, (6) â'm yir bizüm gibi; *ve yemşî fi'l-esvâk*, -fî-talebi'l-ma'îşeti kemâ
nemşî- ve dahı bâzârlar (7) içinde gezer ma'îşet talebinde bizüm gezdüğümüz gibi. Pes
anuñ bizden ziyâde ne hâli vardur, (8) didiler.

TEFSİR-İ İNNİ ERÂ SEB'A BAĞARÂTİN SİMÂNİN YE'KULUHUNNE SEB'UN 'İCÂFUN⁸⁵⁴

-Li-mâzâ ferrecehu (9) re'e'l-meliku seb'a bağarât simân harec min-nehrin yâbis ve
seb'a bağarâtun mehâzilî (10) fe-etba'ati'l-mehâzilî's-simân- ya'nî Hâzret-i Yûsuf'a vaqtâ

(17) İrtifâk: Refîk şuden: - İÜ, KA

⁸⁴⁹ Ceylan ve eşek ahırî hikâyesinin kalanı

(18) Müstecib: Taleb kabûl kunende: - KA/ Behr-i in guft ân nebî-yi müstecib: - SE

⁸⁵⁰ O şefaati istenen Peygamber bunun için "İslâm, dünyada gariptir" sözünü söyledi.

(19) *nebî*: - KA/ 'am.: *şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem* SE; *'aleyhi's-selâm* İÜ, KA

⁸⁵¹ İslâm garip olarak başlamış ve yine başlayışı gibi garipliğe dönecektir. Ne mutlu gariplere! (Yardım, 2008: 212) (Müslim, Sahîh: 1/90; Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ: 1/282)

⁸⁵² Halk, suretini aynı cins görür.

(4) 'am.: *şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem* SE, - İÜ, 'aleyhi's-selâm HK, KA

⁸⁵³ (Bu ne biçim peygamber ki) yemek yer, çarşıda pazarda dolaşır. (Kur'ân-ı Kerim, Furkan: 7)

(5) *ye 'kulu't-â'ama kemâ te'kul*: - İÜ, HK, KA

(6) *yemşî fi'l-esvâk* -fî-talebi'l-ma'îşeti kemâ nemşî: - İÜ, HK, KA

(7) gezdüğümüz: - İÜ, HK, KA

⁸⁵⁴ "Yedi semiz ineği, yedi zayıf ineğin yediğini gördüm" âyetinin tefsiri; Allâh o zayıf inekleri aslanların sıfatında yaratmıştı; böylece o yedi semiz ineği iştahla yiyorlardı, her ne kadar rüya aynasında ineklerin suretlerinin hayalleri gösterildiyse de sen manayı al/ Rüyamda yedi arık ineğin yedi semiz ineği yediğini gördüm. (Kur'ân-ı Kerim, Yûsuf: 43)

ki ferec karīb oldu, ya'nī zindāndan çıkması (11) yaklaştı, melik-i Mısr ki Reyyān bin Velīd'dür, bu vākı'ayı gördi ve kavmine hikāyet idüp didi: (12) *İnnī erā*, taḥḳīken ben gördüm menāmda. [SE324a] *Seb'a baḳarātın simānīn*, yedi şıgır gördüm ki (13) semiz şıgırlar idi. Bir kurumış nehrden çıktılar. *Ye'kuluhunne seb'un 'icāfun*, ve yedi arık (14) şıgır daḥı çıkup ol semiz şıgırları yutdılar.

Ḥazret-i Mevlānā buyurdılar ki: Allāh Ta'ālā (15) ol arık şıgırları şīrān-ı gürisne şīfatında ḥalk eyledi. Tā ki ol semiz şıgırları iştihā ile (16) yediler. Egerçe ol ḥayālāt āyine-i ḥ'ābde görindi ammā sen ma'nāya nazar eyle ki ol ḳaḥṭ (17) yilleri arık şıgırlar şeklinde gösterdi ve ol şıgırları şīrān-ı gürisne şīfatında (18) ḥalk eyledi. Kezālik merdān-ı Ḥudā daḥı şūreten beşer şeklinde faḳr u fenāda görürsin. Ammā (19) bāṭın cihetinden anlar şīrān-ı merdüm-ḥ'ārlardur ki insānuñ vücūdından şūr-ı 'alā'ıḳ-ı ḥubb-ı [KC142b] (1) dūnyā vü māsivā ve televvüşāt-ı shehevāt-ı nefis ü hevādan her ne var ise ekl idüp ya'nī maḥv idüp (2) ḳalb ü ḳalib ṭalib-i bī-ḳāre-i şāf u mücellā ve āyine-i Ḥudā-nümā iderler. [HK94b] Pes imdi anları beşer şūretinde (3) görüp kendüñe ḳıyās eyleme. Anlaruñ bizden ziyāde ne ḥālī vardur, dime. Şūrete nazar olunmaz. Nazar sīretedür. (4) Ḥazret-i Nūḥ 'aleyhi's-selām şūreten bir merd-i fakīr idi. Ammā sīretde bir şīr-i merdüm-ḥ'ār idi (5) ki cümle 'ālem ḥalkını ṭūfān şeklinde ekl idüp [İÜ262b] helāk eyledi. Pes bunlaruñ nefislerinden (6) ḥazer itmek lāzımdur. Zīrā mürīd-i mu'tekīdi irşād u ta'lim u riyāzat u maḥabbet mihriyle yirler ve münkir-i (7) mu'ānidi ihlāk u ḳahr ile yirler. Nitekim buyurur. Beyt:

(8) Çün 'aşā ez-dest-i Mūsā āb ḥaverd
Mülket-i Fir'avn-rā yek loḳma kerd⁸⁵⁵ (2:915)

DER-BEYĀN-I ĀN Kİ KUŞTEN-İ ḤALİL 'ALEYHİ'S-SELĀM⁸⁵⁶

Rū vü ḥāl u ebrū vü leb (9) çün 'akīḳ
Gūyiyā Ḥaḳ tāft ez-perdey raḳīḳ⁸⁵⁷ (5:960)

Dīd ü ān ḡanc u bercest u sebk
Çün (10) tecellī-i Ḥaḳ ez-perde-i tunuk⁸⁵⁸ (5:961)

(8) Li-māzā ferrecehu re'e'l-meliku seb'a baḳarāt simān ḥarec min-nehrin yābis ve seb'a baḳarātun mehāzili fe-etba'atī'l-mehāzili's-simān: - İÜ, HK, KA

(4) 'aleyhi's-selām: - HK, KA

(7) Nitekim buyurur. Beyt: Çün 'aşā ez-dest-i Mūsā āb ḥaverd: - İÜ, HK, KA

⁸⁵⁵ Asa Musa'nın elinden su içince Firavun'un saltanatını bir lokma etti.

⁸⁵⁶ Açıklama: Halil'in öldürmesi

(8) Mülket-i Fir'avn-rā yek loḳma kerd: - İÜ, HK, KA/ DER-BEYĀN-I ĀN Kİ KUŞTEN-İ ḤALİL 'ALEYHİ'S-SELĀM: - SE

⁸⁵⁷ Yüz, ben, kaş ve akik gibi dudağı. Sanki ince perde ardından Hak parladi.

⁸⁵⁸ Şeytan o eda ve yavaşça sekmeyi, ince perdenin arkasında Hakk'ın tecellisi gibi gördü.

Hazret-i Mevlânâ iblisün dâmların zıkr idüp nisâ zikrine geldükde (11) mübâlâğa eyledi. Zîrâ zen kısmı iblisün dâmlarınun çatı akvâsıdur ki insân aña sâ'ir (12) dâmlardan ziyâde mâ'ildür. Ol güzel yüz, siyâh hâl, muqavves kaşlar ve 'aķık gibi lebler (13) ve nâzla tekellüm ve tenâsüb-i a'zâ ve hareket-i sebük bu şekl ü şemâ'il ile güyyiâ Hâķ Ta'âlâ leme'ân (14) eylemişdür perde-i raķıkden [KA243a] yâhud nûr-ı tecellîdür perde-i tenûkden zâhir olmuşdur, diyü (15) buyurur. Bu âyet-i kerîmeyi bu iki beytün mazmûnına [SE324b] istişhâd için irâd eyledi.

TEFSİR-İ (16) *LEKAD HALAĞNA'L-İNSÂNE Fİ-AĞSENİ TAKVİM. ŞUMME RADEDNÂHU ESFELE SÂFİLİN*⁸⁵⁹ VE (17) *TESFİR-İ VE MEN NU'AMMÎRHU NUNekkîshu fîl-ĖALK*⁸⁶⁰

Bismi'llâhirrahmânirrahîm. Ve't-tîni (18) *ve'z-zeytûni*.⁸⁶¹ -Ėaşşahumâ mine's-şimâri bi'l-ķasem li-enne't-tîn fâkihe tayyibe lâ-fazlun lehu ve Ėadâ'in laţîf (19) serî' u'l-hazm ve devâ' keşîru'n-nef' fe-enne bi-leyyini'l-tab' ve yuğhalli'l-balgam ve yuğahhiri'l-kilyeteyn ve [KC143a] (1) yuzîlu'r-remlu'l-meşâne ve yefteğ sudede'l-kibedi ve't-taĖĖâl ve yusemme'l-beden ve fi'l-Ėadîşi innehu yağta' u'l-bevâsir (2) ve yenfa' mine'n-nıķrîs- ya' nî Allâh Ta'âlâ tînle zeytûnı sâ'ir meyvelerden tağşîş-i (3) bi'l-ķasem eyleyüp buyurđ: Tîn ĖaĖķıyĖün ve zeytûn ĖaĖķıyĖün. Zîrâ incîr fâkihe-i tayyibedür (4) bilâ-fazlıhi ve bir Ėidâ-yı laţîf serî' ü'l-hazmdur ve bir devâ-yı şerîfdür ki keşîrû'n-nef' adur (5) ve müleyyinü't-tab' ve muğhallilü'l-balgam ve muğahhirü'l-kilyeteyn ya' nî yüğrekleri pâķ idicidür ve reml-i (6) meşâne ki kasıķda Ėâşıl olan taşdur, anı dağı zâ'il idicidür ve cigerün ve tağağun (7) seddlerin açar ve beden-i insânı semîz eyler ve Ėadîş-i nebevîde şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem vârid olmuşdur. (8) TaĖķıķen şabâğdan aç ķarnına incîr yimeķ bu eseri ķaţ' eyler ve

(10) nisâ: insân İÜ, HK

(13) Ėaķ: Ėaķ Ta'âlâ SE

⁸⁵⁹ Biz, gerçekten insanı en güzel bir biçimde yarattık. Sonra onu, aşağıların aşağısına indirdik. (Kur'ân-ı Kerim, Tîn: 4-5)

⁸⁶⁰ "Biz insanı en güzel şekilde yarattık, sonra onu aşağıların en aşağısına döndürdük" âyetlerinin ve "Ömür verdiğimiz, yaratılışta/güçte azaltırız" âyetinin tefsirleri/ Kime uzun ömür verirse, onu yaratılış itibariyle tersine çeviririz (gücünü azaltırız). (Kur'ân-ı Kerim, Yâsin: 68)

⁸⁶¹ Tîn'e ve zeytûn'a andolsun. (Kur'ân-ı Kerim, Tîn: 1)

(18) Ėaşşahumâ mine's-şimâri bi'l-ķasem li-enne't-tîn fâkihe tayyibe lâ-fazlun lehu ve Ėadâ'in laţîf serî' u'l-hazm ve devâ' keşîru'n-nef' fe-enne bi-leyyini'l-tab' ve yuğhalli'l-balgam ve yuğahhiri'l-kilyeteyn ve yuzîlu'r-remlu'l-meşâne ve yefteğ sudede'l-kibedi ve't-taĖĖâl ve yusemme'l-beden ve fi'l-Ėadîşi innehu yağta' u'l-bevâsir ve yenfa' mine'n-nıķrîs- ya' nî: - İÜ, HK, KA

(3) fâkihe-i: bir fâkihe-i HK, KA

(4) bilâ-fazlıhi: bilâ-fazlıhidür HK

(5) yüğrekleri: yüğrekleri HK

(7) şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem vârid olmuşdur: vârid 'aleyhi's-selâm buyurmuşdur KA/ şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem: şal'am HK

nıkrıs zahmetine nef' virür (9) ve zeytün dağı bir fakihe-i tayyibe ve idām-ı laṭifedür. Huşuşen anuñ duhunında menāfi' -i (10) keşir vardur ve ba'zılar tîn u zeytünden murād anlarıñ menbitleridür, dimişler. Ya'nî arz-ı (11) muḳaddesede iki cebel ki [HK95a] birine menbit-i zeytün olmağla tūr-ı zeytā dirler ve birine dağı (12) menbit-i tîn olmağla tūr-ı tînā dirler. *Ve tūrı sīnīn*,⁸⁶² ya'nî -el-cebel ellezī nācā 'aleyhi (13) Mūsā Rabbehu ve sinīne ve sīnā ismān li'l-mevzi' ellezī fihi- ya'nî tūr-ı Sīnīn ol cebeldür ki (14) anuñ üzerinde Hāzret-i Mūsā 'aleyhi's-selām Allāh Ta'ālā'ya münācāt eyledi ve Sīnīn (15) ve Sīnā ol cebelde bir mevzi' üñ isimleridür. *Ve hāzā'l-beledi'l-emīn*,⁸⁶³ -ey illā (16) min-emeni'r-reculi emāne fe-huve emīn ev li-me'mūni fihi yu'emmin fihi min-daḡale fihi vel-murād bihi mekke- (17) ve bu beled-i emīn ḡaḡıyçūn ki şehir-i Mekke'dür. *Leḡad ḡalaḡna'l-insāne*, -yurīdu bihi'l-cins-; *fī-aḡseni* (18) *taḡvīm*,⁸⁶⁴ [IÜ263a] -ta'dīl bi-en ḡaḡsa bi-intiḡābi'l-kāmeti ve ḡusni's-ḡūreti ve'l-isticmā' ḡavāḡu'l-kā'ināt (19) ve naḡā'iru'l-mumkināt- ya'nî taḡḡīken biz cins-i insānı ḡaḡ eyledük aḡsen [KC143b] [SE325a] (1) ta'dilde. Ya'nî maḡḡūḡ eyledük sā'ir ḡayvānātdan anı intiḡāb-kāmetle ve ḡusn-ḡūret (2) ve i'tidāl-mizācla ve isticmā' -ı ḡavāḡ-ı mükevvenātla, maḡzar-i etemm ve ekmel-i mücellā-yı e'am u eḡmel (3) kıldıḡ anı tā ḡāmil-i emānet-i ilāhī ve menba' -ı feyz-i nā-mütenāhī olmağā ḡābil ola. Pes çūn bu (4) ḡıfatlarla muttaḡıf olan insān ḡüzellerin Hāḡ Ta'ālā iblīse dām eyledi ve Benī (5) Ādem'e reh-zen olmağda bunlar dağı saḡa ālet olsun didükde iblīs barmaḡların birbirine (6) urup raḡḡ eyledi.

Ādem-i ḡusn ü melek sācid ḡude
Hem çü Ādem bāz ma'zül āmede⁸⁶⁵ (5:962)

(7) Hāzret-i Ādem ve anuñ ḡusn ü melāḡati ve melekler āña sācid olduğı ki meḡḡurdur ḡoñunda (8) ne zıllate mübtelā oldu, cennet-i ā'lādan ve rızā-yı ḡudādan ba'īd

(11) dirler: - KA/ dağı: - KA

⁸⁶² Sīnā dağına andolsun. (Kur'ān-ı Kerim, Tîn: 2)

(12) ya'nî el-cebel ellezī nācā 'aleyhi Mūsā rabbehu ve sinīne ve sīnā ismān li'l-mevzi' ellezī fihi- ya'nî: - İÜ, HK, KA

⁸⁶³ Bu güvenli şehre (Mekke'ye) andolsun ki, (Kur'ān-ı Kerim, Tîn: 3)

(15) ey illā min-emeni'r-reculi emāne fe-huve emīn ev li-me'mūni fihi yu'emmin fihi min-daḡale fihi vel-murād bihi mekke: - İÜ, HK, KA

(17) şehir-i: - KA

⁸⁶⁴ Biz, gerçekten insanı en güzel bir biçimde yarattık. (Kur'ān-ı Kerim, Tîn: 4)

(18) ta'dīl bi-en ḡaḡsa bi-intiḡābi'l-kāmeti ve ḡusni's-ḡūreti ve'l-isticmā' ḡavāḡu'l-kā'ināt ve naḡā'iru'l-mumkināt: - İÜ, HK, KA

(19) taḡḡīken: - KA

(3) tā ḡāmil: ḡāmil SE/ ilāhī: ilāhī ola KA/ çūn: - İÜ, KA

(4) güzellerin: gözlen SE

⁸⁶⁵ Güzellik Ādem'i ve meleḡin secde ettiğı, yine Ādem gibi uzaklaştırıldığında

(6) Hem çü ādem bāz ma'zül āmede: - SE

olup hulel-i cināndan ve hūr (9) u ğılmāndan nā-ümīd oldu. Pes hūsn ü cemāle ve ma‘rifet ü kemāle ve cāh u māla mağrūr olmağ (10) cā’iz degüldür. Şoñın ve fenāsın fikr eylemek gerekdür.

Ān ruḥī ki tāb-ı ü bud māh-vār (5:968)

Şol (11) bir güzel yüz ki anuñ şu‘lesi māh gibi idi.

Şud be-pīrī hemçü puşt-ı sūsmār⁸⁶⁶ (5:968)

Pīrlık de (12) keler arķası gibi oldu. Pes bir şey’üñ ki beķası olmaya aña mağrūr olmağ ‘āķıl işi (13) degüldür ve Ḥāzret-i Mevlānā bu maзмūn üzerine bu āyet-i kerīmeyi istişhād buyururlar: [KA243b]

Summe (14) *radednāhu esfele sāfilīn*.⁸⁶⁷

Pes andan şoñra gerü döndürdük insānı alçaķlaruñ (15) alçağına ki erzel-i ‘ömrdür. Yāḥud ehl-i nārdan itmekle yāḥud nāruñ esfeline indürdük (16) küfr ü ‘işyānı sebebiyle, dimek ola. Ammā Ḥāzret-i Mevlānā erzel-i ‘ömrle tefsīr eylediler.

Ve men nu‘ammirhu (17) *nunekkishu fi’l-ḥalk*⁸⁶⁸ -ve min-naṭile ‘omrehu nuḳallibehu fihi fe-lā-yezāl yetezāyed za‘fe- ya‘nī her kime ‘ömr-i (18) ṭavīl müyesser idersek menkūsın maḳlūb iderüz anı āferīneşde. Ya‘nī kuvvetini za‘fa (19) ve tāzeligini pīrlige tebdīl iderüz. Bu daḡı evvelki maзмūn üzerine [HK95b] istişhād içün. Ya‘nī [KC144a] (1) her ḡubluğūñ şoñı zeştlik ve her yigitligūñ şoñı pīrlık ve her varlıguñ şoñı (2) yoklıkdur ve fenādur. Pes fenā üzerine mağrūr olmağ ḡamāḳatdür.

Līk ger bāşed ṭabībeş (3) nūr-ı Ḥāḳ
Nīst ez-pīrī vü teb noḳşān u daḡ⁸⁶⁹ (5:974)

İllezlīne āmenū ve ‘amilu’s-şāliḡāti (4) *fe-lehum ecrun ḡayru memnūn*.⁸⁷⁰

Ma‘nā-yı Beyt: Bu āyet-i kerīmenüñ tefsīrine işāretdür. Ya‘nī (5) herkes erzel-i ‘ömrle irişmekle zelīl olur. İllā şunlar ki [SE325b] Allāh Ta‘ālā’ya imān getürdiler (6) ve ‘amel-i şāliḡ işlediler, anlar zelīl olmazlar ve anlar içün ecr vardır. Şöyle ecr ki ḡayr-ı

(10) Şoñın ve fenāsın fikr eylemek gerekdür: - İÜ, HK, KA

⁸⁶⁶ Parlaklığı ay gibi olan yüz, ihtiyarlıkla kertenkele sırtı gibi oldu.

⁸⁶⁷ Sonra onu, aşağıların aşağısına indirdik. (Kur’ân-ı Kerim, Tîn: 5)

(16) *nu‘ammirhu* SE: - KC

⁸⁶⁸ Kime uzun ömür verirsek, onu yaratılış itibariyle tersine çeviririz (gücünü azaltırız). (Kur’ân-ı Kerim, Yâsîn: 68)

(17) ve min-naṭile ‘omrehu nuḳallibehu fihi fe-lā-yezāl yetezāyed za‘fe: - İÜ, HK, KA

⁸⁶⁹ Fakat tabibi Hak nuru olursa o, yaşlılık ve ateşle eksilmez ve küçülmez.

⁸⁷⁰ Ancak, iman edip salih ameller işleyenler başka. Onlar için devamlı bir mükâfat vardır. (Kur’ân-ı Kerim, Tîn: 6)

memnündür. (7) Ya'nî ğayr-ı munkaṭ' dur. Pes imān u i'tikād şāhibi olup 'amel-i şālih işleyen mü'minler (8) erzeli 'ömre faqr u fenāya irişseler zelil ü ħor olmazlar.

[İÜ263b]

Ummetu'l-kufrān eḍall a'mālehum (5:996)

(9) Kāfir-i ni' met olan gürūh 'amellerin zāyi' itdiler.

Ummetu'l-imāne eşlah bālehum⁸⁷¹ (5:996)

Cemā'at-i (10) ehl-i imān ve şākirān-ı ni'am-ı raḥmān qalblerini işlah u ħüb eylediler. Haḳīkatde ıdlāl (11) u işlah Allāh'dandur. Lākin küfrānla imān sebeblerdür. İşāretdür ol āyet-i kerīmeye ki süre-i (12) Muḥammed'dedür:

Elleżine keferū ve şaddū 'an sebīlillāhi eḍalle a'mālehum. Velleżine (13) *āmenū ve 'amilu's-şālihāti ve āmenū bi-mā-nuzzile 'alā-Muḥammedin ve huve'l-ḥaḳḳu min-rabbihim keffere* (14) *'anhum seyyi'ātihim ve aşleḥa bālehum.*⁸⁷²

Elleżine keferū ve şaddū 'an sebīlillāhi, (15) -imtene'ū 'ani'd-duḥūli fi'l-islāmi tārīkihi ev mene'u'n-nās 'anhu (16) kel-muti'ine yevme bedr ev şeyāṭine Ḳureyş ve'l-mısrıyyin min-ehli'l-kitāb- ya'nî şol (17) kimseler kāfir oldılar ve imtinā' eylediler İslām'a dāḳil olmaḳdan ve tārīk-i İslām'a (18) sülūk itmekden, men' eylediler nāsı İslām'a dāḳil olmaḳdan yāḥud muṭi'ān-ı bedr (19) ola murād ki şanādīd-i 'Arab'dan on iki kimse idiler yāḥud şeyāṭin-i Ḳureyş [KC144b] (1) ola Ebū Cehl u Naḍr u 'Atebe gibi ve ehl-i kitābdan küfr ü ḍalālet üzerine muşırr olanlar gibi. (2) *Eḍalle a'mālehum*, -ce'ale mekārimehum keşilletu'r-raḥm ve feku'l-āsārī ve ḥıfzu'l-civār ḍalle ey (3) zāyi'e muḥīṭehu bi'l-kufr- ya'nî Haḳ Ta'ālā bāṭıl eyledi bunların 'amellerin ki mekārīm-i 'ad iderler (4) şıla-i raḥim gibi ve fekk-i āsārī vü ḥıfz-ı civār u ḥüsn-i ziyāfet gibi. *Velleżine āmenū ve 'amilu's-şālihāti*, (5) -ye'ammu'l-muhācirīne ve'l-enşār velleżine āmenū min-ehli'l-kitābi ve ğayruhum- ve daḳı (6) şol kimseler ki imān getürdiler muḥācirin ü enşāra ve ehl-i kitābdan imān getürenlere (7) ve ğayr-ı 'umūm üzere şāmildür. *Ve āmenū bi-mā-nuzzile 'alā-Muḥammedin*, ve daḳı şunlar ki imān (8) getürdiler Muḥammed üzerine nāzil olan

⁸⁷¹ Kāfir toplumun "İşleri boştur." İmanlı toplumun "Kalpleri temizdir."

⁸⁷² İnkār edenler ve Allāh yolundan alıkoyanlar var ya; işte, Allāh onların bütün amellerini boşa çıkarmıştır. İnanıp salih ameller işleyenlerin ve Muhammed'e indirilene -ki o Rablerinden gelen haktır- inananların ise Allāh günahlarını örtmüş ve hallerini düzeltmiştir. (Kur'ân-ı Kerim, Muhammed: 1-2)

(14) *Elleżine keferū ve şaddū 'an-sebīlillāhi*, -imtene'ū 'ani'd-duḥūli fi'l-islāmi tārīkihi ev mene'u'n-nās 'anhu kel-muti'ine yevme bedr ev şeyāṭine Ḳureyş ve'l-mısrıyyin min-ehli'l-kitāb: - İÜ, HK, KA

(17) ve tārīk-i islāma sülūk itmekden men' eylediler nāsı islāma dāḳil olmaḳdan: - KA

(1) gibi: 'aleyhimi'l-la'ne İÜ, HK, KA

(2) ce'ale mekārimehum keşilletu'r-raḥm ve feku'l-āsārī ve ḥıfzu'l-civār ḍalle ey zāyi'a muḥīṭehu bi'l-kufr- ya'nî: - İÜ, HK, KA

(5) ye'ammu'l-muhācirīne ve'l-enşār velleżine āmenū min-ehli'l-kitābi ve ğayruhum: - İÜ, HK, KA

Qur'an'a. -Taḥṣīṣ li'l-menzili 'aleyhi bimā-yuḥibbi'l-īmān [SE326a] bihi (9) ta'zīmen lehu ve iş'āren bi-enne'l-īmāni lā-yetim dūnehu ve ennehu'l-aşl fihi ve li-zālike ekeddehu bi-kavlihi-; ve (10) *huve'l-ḥaḳḳu min-rabbihim*, ḥālbuki ol Qur'an yā Muḥammed ḥaḳdur ve gerçektür [HK96a] ve ḥaḳīḳati şābitdür. (11) Perverdgārlarından kendülere gelmişdür. Pes [KA244a] anlar ki imān getürdiler Muḥammed'e ve Qur'an'a; *keffere 'anhum* (12) *seyyi'ātihim*, -sırruhā bi'l-īmāni ve 'amelehumu's-şāliḥa- ya'nī Allāh Ta'ālā bunların seyyi'ātını setr (13) eyledi imānları ve 'amel-i şāliḥleri sebebiyle. *Ve aşleḥa bālehum* - ḥālehum fi'd-dīni ve'd-dunyā (14) bi't-tevfīki ve't-te'yīd- ya'nī ḥāllerini ve şānlarını dīn ü dünyāda ıslāḥ eyledi tevfiḳ (15) ü te'yīdle.

Devlet-i refte kocā kuvvet dehed
Devlet-i āyende ḥāşıyyet dehed⁸⁷³ (5:1001)

Nitekim Ḥazret-i (16) Resūl 'am. buyurur:

İzā māte ibnu ādemu enḳaṭa'a 'anhu 'ameluhū illā min-şelāsetin: 'İlmin yuntefe'u bihi (17) *ve veledin şāliḥin yed'ulehu ve şadaḳatin cāriyetin illā ve hiye'l-vaḳf.*⁸⁷⁴ Ya'nī kaçan ādem oğlu ölür, (18) anuñ 'ameli kendüden munḳaṭı' olur, illā üç nesne munḳaṭı' olmaz, anuñ şevābı lā-yenḳaṭı' (19) şāḥibine vāşıl olur. Biri 'ilmdür ki ḥalḳ anuñ 'ilminden müntefi' olup aña ḥayr-du'ā [KC145a] (1) iderler. Meşelā dīn bābında ve ma'ārif-i ilāhiyyede bir kitāb te'līf eyleye ki kendüden şoñra anı okıyanlar (2) aña du'ā eyleyeler. Biri daḥı veled-i şāliḥdür kendüden şoñra du'ā eyleye. Bir daḥı şadaḳa-i cāriyedür (3) ya'nī bir şadaḳadur [İÜ264a] ki dā'im cārī ola. Āgāḥ oluñ ol şadaḳā-i cāriye didüğüm vaḳfdur ki (4) her kim ol vaḳfdan müntefi' olursa şāḥib-i ḥayra du'ā ider şıdḳ-ı Resūlu'llāh.

(8) Taḥṣīṣ li'l-menzil 'aleyhi bimā-yuḥibbi'l-īmān bihi ta'zīmen lehu ve iş'āren bi-enne'l-īmāni lā-yetim dūnehu ve ennehu'l-aşl fihi ve li-zālike ekeddehu bi-kavlihi: - İÜ, HK, KA

(10) yā Muḥammed: ve Muḥammed 'aleyhi's-selām KA

(11) Muḥammed'e: Muḥammed 'aleyhi's-selām üzerine KA

(12) sırruhā bi'l-īmāni ve 'amelehumu's-şāliḥa- ya'nī: - İÜ, HK, KA/ Allāh: Ḥaḳ İÜ, HK, KA

(13) ḥālehum fi'd-dīni ve'd-dunyā bi't-tevfīki ve't-te'yīd: - İÜ, HK, KA

⁸⁷³ Giden devlet/talih nasıl kuvvet bulur? Gelen devlet özellik verir.

(15) Devlet-i āyende ḥāşıyyet dehed: - SE/ Ḥazret-i: - İÜ, HK, KA

(16) 'am.: şalla'llāhu 'aleyhive sellem SE/ Resūl 'am. buyurur: buyurur 'aleyhi's-selām İÜ, HK, KA

⁸⁷⁴ İnsan öldüğü zaman amel defteri kapanır. Şu üç kimse dışında: Topluma yararlı bir ilim (eser) bırakanlar, ardında kendisine dua eden hayırlı evlat bırakanlar, sadaka-i cāriye (vakıf) bırakanlar. (Müslim, Sahih: 1631)

(19) anuñ 'ilminden: anuñla KA

(1) ve: yāḥūd KA

(4) şıdḳ-ı Resūlu'llāh: - İÜ, HK, KA

Ḳarḍ deh (5) z'in devlet ender-*aḳriḍu*⁸⁷⁵ (5:1002)

Süre-i Müzzemmil'de olan âyet-i kerîme hükmince bu devlet-i dünyâdan (6) Allâh'a ḳarḗ vir ki âḫiretde anuñ ecrini şevâbını ḥâzır bulasın. Nitekim buyurur: *ve aḳriḍu'llâhe* (7) *ḳarḍan ḥasenen*⁸⁷⁶

Ḥoş kuned dilşân ki *aşleḥ bâlehum* (5:1005)

Allâh Ta'âlâ ehl-i imânuñ ḳalblerin ḥoş (8) u ḥûb eyler. *Zîrâ aşleḥa bâlehum*⁸⁷⁷ diyü buyurmışdur.

Redd-i men ba' de't-tevâ inzâlehum⁸⁷⁸ (5:1005)

Red eyledi ya' nî gerü (9) virdi helâk olduḳdan soñra nüzullerini ve ni' metlerini.

(10) Vâ dehed işân bi-ne-p'zîrend ân
Z'ânki mün' im geşteend ez-raḥt-ı cân⁸⁷⁹ (5:1007)

Zîrâ mün' im olmışlardur anlar raḥt u baḥt-ı cândan ve (11) en'âm u iḥsân-ı mülk-i mennândan.

Ki bi-rüyed ân zi-süy-ı nîstî
Fehm kun ger vâḳıf-ı (12) me' nîstî⁸⁸⁰ (5:1021)

Ol zer' itdükleri toḥm 'adem cânibinden bitse gerek, diyü ümîd tutarlar. (13) *Ed-dunyâ mezra'atu'l-âḫiret*⁸⁸¹ maẓmûnınca dünyâda 'amel toḥmın ekenler âḫiretde cezâ-yı â' mâli ḥâzır (14) bulurlar.

Yuḥricu'l-ḥayye mine'l-meyyit bi-dân (5:1019)

Bu mışrâ' su'âl-i muḳaddere (15) cevâbdur. Ya' nî 'ademde hestî nice olur, zıd zıd içinde nice gizlenür, [HK96b] diyü su'âl eyledi (16) ve cevâb virüp didi ki, çüñkü Ḥaḳ

⁸⁷⁵ "Borç verin" âyeti gereğince bu devletten borç ver.

(6) şevâbını: - İÜ, HK, KA

⁸⁷⁶ Allâh'a güzel bir borç verenler (Kur'ân-ı Kerim, Müzzemmil: 20; Hadîd: 18)

⁸⁷⁷ Allâh hâllerini düzeltmiştir. (Kur'ân-ı Kerim, Muhammed: 2)

(8) diyü: - İÜ, HK, KA

⁸⁷⁸ Hak, gönüllerini hoş eder; "Kalpleri temizdir. Onlara verdiklerini yok olduktan sonra geri verir.

(9) Vâ dehed işân bi-ne-p'zîrend ân: - SE

⁸⁷⁹ Ecel geri verir ama onlar onu kabul etmezler. Çüñkü can malıyla nimetlendiler.

⁸⁸⁰ Çüñkü o tohum, yok oluş yoluyla yeşerecek. Gerçeğe vâkıfsan anla.

(11) Fehm kun ger vâḳıf-ı me' nîstî: - SE

⁸⁸¹ Dünya âhiretin tarlasıdır.

(13) maẓmûnınca: hükmince İÜ, HK, KA

(14) Bu mışrâ': Beyt-i evvel istifhâmdur. Bu mışrâ' SE / su'âl-i muḳaddere: - SE, İÜ; cevâbdur su'âl-i muḳaddere HK

Ta‘ālā mürdeden zinde iħrāc itmege kādirdür. (17) Pes ‘ademden vücūd iħrācına daħı kādirdür. Bu mevcūdāt cemī‘an ‘ademden zuhūra (18) gelmişdür. İnkāra mecāl yokdur. Sûre-i Âl-i İmrân'da bu âyet-i kerîmeye işâretdür:

*‘Kulillāhumme (19) mālīke'l-mulki tū’tīl-mulke men teşā’u ve tenzi‘u'l-mulke mimmen teşā’u ve tu‘izzu men teşā’u [KC145b] (1) ve tuzillu men teşā’u bi yedike'l-ħayru inneke ‘ālā-kulli şey’in kādīr. Tūlicu'l-leyle fī'n-nehāri (2) ve tūlicu'n-nehāra fī'l-leyli ve tuħricu'l-ħayye mine'l-meyyiti ve tuħricu'l-meyyite mine'l-ħayyi (3) ve terzuķu men teşā’u bi-ğayri ħisāb.*⁸⁸²

Ve'r ‘adem bāşed ümīd-i ‘ābidān⁸⁸³ (5:1019)

‘Ābidler daħı (4) ‘ibādet iderler [KA244b] ve anuñ ecrine ve şevābına ümīd tutarlar ve ümīd tutduķları şey’ mevcūd (5) degüldür, Ĥaķ Ta‘ālā’nuñ ĥaķ eylesine mevcūfdur.

Nīst destūrī gūşād īn rāz-rā (5:1023)

(6) Bu rāzı açmağa bir destūr yokdur.

Ve'r ne Bağdādī kunem Ebħāz-rā⁸⁸⁴ (5:1023)

Ebħāz bir nāhiyedür (7) ki kūhistāna muttaşıl, ġāyetde şa‘ab nüzūlı ve şu‘ūdı müşkil olmağa. ‘Ademi (8) Ebħāz ĥükminde eyledi ve Bağdād ma‘lūmdur, zemīn-i vāsī‘ ve şaħrā-yı hem-vārdur. Pes (9) dünyāyı Bağdād ĥükminde ‘add idüp buyururlar ki eger icāzet olaydı ‘ademūñ ve āħiretūñ (10) aħvālını ve tarīķını dünyā aħvālī gibi [İÜ264b] ‘ayān u beyān idüp ĥaķa bildürürdüm. Āħiretūñ Ebħāz (11) gibi şa‘ab olan yollarını Bağdād yolu gibi hem-vār iderdüm. Lākin destūr bu kadar imān (12) bi'l-ğayb maṭlūbdur.

Mülteħad: Penāh-gāh

(15) heṣṭī: nīṣṭī İÜ

(17) zuhūra: zāħir SE

(18) gelmişdür: - olmuşdur SE

⁸⁸² De ki: “Ey mülkün sahibi olan Allāh’ım! Sen mülkü dilediğine verirsın. Dilediğinden de mülkü çeker alırsın. Dilediğini aziz edersin, dilediğini zelil edersin. Hayır senin elindedir. Şüphesiz sen her şeye hakkıyla gücü yetersin.” “Geceyi gündüze sokarsın, gündüzü geceye sokarsın. Ölüden diri çıkarırsın, diriden ölüyü çıkarırsın. Dilediğine de hesapsız rızık verirsın.” (Kur’ân-ı Kerim, Âl-i İmrân: 26-27)

⁸⁸³ "Ölüden diri çıkarır." Bil ki yokluk, kulluk edenlerin ümididir.

(4) ümīd tutarlar ve: - SE

(5) eylesine: itmesine KA

⁸⁸⁴ Bu sırrı açmaya izin yok. Yoksa Ebħaz’ı Bağdat yaparım.

(8) Bağdād: Bağdād ĥod HK, KA

(11) yollarını: yolını SE

(12) Mülteħad: Penāh-gāh: - İÜ, KA

TEFSİR-İ KAVLE 'ALEYHİ'S-SELÂM: *LÂ-BUDDE MİN-ĞARİNİN* lâzımdur (13) elbette bir ғarinden ki andan müfârakata çäre yokdur; *YUDFENU MA'AKE* senünle bile defn olunur; (14) *VE HUVE ĞAYYUN* ħâlbuki ol ғarînün zindedür; *VE TUDFENU MA'AHU* ve sen dağı anuñla bile defn (15) olınsın; [SE327a] *VE ENTE MEYYİTUN* ħâlbuki sen meyyitsin; *KÂNE KERİMEN* eger ol ғarînün kerim (16) ise; *EKREMEKE* saña ikrâm eyler; *VE İNNE KÂNE LE'İMEN* ve eger le'im olursa; *ESLEMEKE* senden (17) selâmeti gider. Zîrâ ef'âl bâbının hemzesi ezhâb için dağı olur ammâ çün (18) ғarinden murâd insânün 'amelidür. 'Amelün yılan gibi mü'ezzi olursa *eslemeke ledğake* ma'nâsına (19) olur 'amel ħayye olmak i'tibârıyla ya'nî 'amelün yaramaz olursa seni yılan gibi şoğar, demek [KC146a] (1) olur. *VE ZÂLİKE'L-ĞARİN 'AMELEKE* ol zıkr olan ғarîn senün 'amelüñdür. *FE-IŞLAĞAHU* (2) *MÂSTETA'TU*⁸⁸⁵ pes 'amelüni ıslâğ eyle kudret ve istiğatüñ [HK97a] oldukça.

İste'înu fi'l-ğıref (3) yâ za'n-nuhâ (5:1056)

Mu'âvenet taleb eyleñ ħırfetlerde ve şan'atlarda iy 'ağl şâhibleri! Nuhâ (4) nühyenün cem'idür nühye 'ağldur.

Min-kerimin şâlihın min-ehlihâ⁸⁸⁶ (5:1056)

Kerim ve şâlih üstâddan (5) ki ol şan'atüñ ehli ola.

Uğlibi'd-durre ağı vaştâ's-şâdef (5:1057)

İy birâder! Dürri taleb (6) eyle şâdefün ortasında.

Ve'ğlubi'l-fenne min-erbâbi'l-ğıref⁸⁸⁷ (5:1057)

Her şan'atı taleb eyle şan'at (7) şâhiblerinden. Ya'nî 'ilm-i bâtını ehl-i zâhirden taleb eyle.

İn ra'eytum nâşihine enşıfû (5:1058)

(8) Eger nâşihat idicileri görürseñüz inşâf eyleñ ve ғabül eyleñ.

Bâdiru't-ta'lime (9) lâ-testenkifû⁸⁸⁸ (5:1058)

⁸⁸⁵ Mustafa'nın şu hadisinin yorumu: "Sana diri olduğı halde seninle defnedilecek bir dost lazımdır. Sen ölü olduğı halde seninle defnedilir. İyiyse sana iyilik yapar. Kötüyse seni kötü eder. Bu dost amelindir. Gücün yettiğince onu düzelt." Allâh'ın elçisi doğru söyledi./ Sana seninle beraber mezara gömülecek bir eş, bir arkadaş lâzım. Sen onunla gömülürsün. Sen ölürsün ama o diridir. İyi ise sana iyilikte bulunur, kötü ise senden kurtuluşu giderir. Bu eş, bu arkadaş senin yaptığın işlerdir. Elinden geldiğı kadar işlerini iyileştir. İyi amelde bulun. (Yardım, 2008: 214)

(2) oldukça: var ise ya'nî kudret oldukça demek KA

⁸⁸⁶ Ey akıllılar! Mesleklerde işin ehli, cömert ve iyi kişiden yardım isteyin.

⁸⁸⁷ Ey kardeş! İnciyi sedefin içinde ara. Sanatı meslek sahiplerinden iste.

‘ Acele eyleñ öğrenmege, ‘ār eylemeñ.

Der-dil-i sâlik eger hest ān rumûz (5:1065)

(10) Eger sâlikûñ gönlinde ol rumûz varsa,

Remz-dānī nīst sâlik-rā henûz⁸⁸⁹ (5:1065)

(11) Remz-dānlık yokdur sâlikde henûz. Ya‘ nī ıstılâhât-ı [KA245a] meşâyıhı ve mermûzât-ı evliyâyı hıfz (12) idüp ve anuñla takayyud eylemek āgâhlık dandır ve āgâhlık vücûddur. Aşl-ı remz-i evliyā (13) maḥv-ı vücûd ve fenā-yı beşeriyyet idi. Mādām ki fenā-yı beşeriyyet kemāle yetişmedükçe remz-dānlık (14) bulunmaz. Zîrā ıstılâhât-ı meşâyıhı ve mermûzât-ı evliyâyı hıfz eylemek ve anuñ (15) ādābın gözetmek ibtidā-yı sülûkdadır, intihāda fenādur maḳbûl olan. Pes bir sâlikde (16) fenā bulunmadukça remz-dānlık ve ḥaḳîḳat-şināsılık bulunmaz.

Tā dileş-rā şerḥ sâzed ān ziyā (5:1066)

(17) Tā ki sâlikûñ [SE327b] gönline ol maḥv-ı vücûd ve fenā-yı beşeriyyet feyz-i te‘şîr-i şoḥbet-i mürşid-i (18) kāmilden bir nūrāniyyet vire ki sâlik-i müntehinûñ [İÜ265a] şadı münşerih olup derûnı (19) zevkle pür ola.

Pes *e lem neşrah* bi-fermāyid Ḥudā⁸⁹⁰ (5:1066)

Pes andan şoñra aña Ḥazret-i Ḥudā *e lem* [KC146b] (1) *neşrah leke şadreke*⁸⁹¹ diyü buyura. Nitekim ḥabîbine buyurmuş idi. Zîrā her sâlik ki bu mertebeye yetişür (2) ve şadı nūr-ı ma‘ ārif-i ilāhiyye ile münşerih olur, bu ma‘ nādan ḥişşe-peżîr olur.

E fe-men (3) *şeraḥa'llāhu şadrahu li'l-islām*⁸⁹² ve daḥı *nūrun ‘alā-nūrin yehdi'llāhu li-nūrihi men yeşā’u*⁸⁹³ maẓmūn-ı (4) sa‘ ādet-maḳrūnıyla mu‘ azzez ü müşerref olur.

Der-niger der-şerḥ-i dil der-enderûn (5:1072)

Nazar eyle derûnuña (5) gönlüñ nice münşerih ü pür-şafādur.

Tā ne-yāyed ṭa‘ ne-yi *lā-yubşirûn*⁸⁹⁴ (5:1072)

⁸⁸⁸ Öğüt verenleri gördüğünüzde insaf edin. Öğrenmeye çalışın, geri durmayın.

⁸⁸⁹ Hak yolu yolcusunun gönlünde o sırlar varsa, sır bilgisi yoktur henüz onun.

(13) ve SE: - KC

⁸⁹⁰ Işık, bu sırları onun gönlüne açıklarsa, o zaman Hak buyurur: "Açmadık mı?"

⁸⁹¹ (Ey Muhammed!) Senin göğsünü açıp genişletmedik mi? (Kur'ân-ı Kerim, İnşirâh: 1)

⁸⁹² Allâh'ın, göğsünü İslâm'a açtığı, böylece (Rabbinden bir nur üzere bulunan) kimse, (kalbi imana kapalı kimse gibi midir?) (Kur'ân-ı Kerim, Zümer: 22)

(3) ve daḥı *nūrun ‘alā-nūrin yehdi'llāhu li-nūrihi men yeşā’u* - İÜ, HK

⁸⁹³ Nur üstüne nur. Allâh, dilediği kimseyi nuruna iletir. (Kur'ân-ı Kerim, Nûr: 35)

(5) gönlüñ nice: görünce İÜ, HK

Tā ki saña *lā-yubşırūn* ta' nesi gelmeye (6) ya' nī şol gürūhdan olmayasın ki anlaruñ hakkında Hāzret-i Hudā:

*Lehum a'yunun lā-yubşırūne bihā*⁸⁹⁵ diyü, (7) buyurdu.

[HK97b] **TEFSİR-İ VE HUVE MA'AKUM EYNE MĀ KUNTUM**⁸⁹⁶

Ya' nī ol Allāh sizūñle biledür. 'İlm kudretiyle 'umūmen ve fażl (8) u rahmet-ile huşuşen her ne yirde olursañuz.

Piş āb u pes hem āb bā-meded
Çeşmhā-rā pīş sedd-i (9) ħalf sed⁸⁹⁷ (5:1076)

Ya' nī iy tālīb-i Hāḫ olan teşne! Ol tālīb olduġuñ şey' senūñle biledür, yanuñda (10) hāzırdur ve her hāl ki nāzırdur ve her tarafuñdan seni ihāta eylemişdür. Ammā ne fā'ide sen anı göremezsın. (11) Zīrā gözüñde bend ve önüñde ve arduñda sed vardır. Nitekim buyurur:

Ve ce'alnā min-beyni eydihim (12) *sedden ve min-ħalfihim sedden fe-ağşeynāhum fe-hum lā-yubşırūn.*⁸⁹⁸

'Ayn-i (13) ref' -i sedd-i ū geşte seddeş⁸⁹⁹ (5:1082)

Ref' -i sed eyledüġi şey' kendüye sed olmışdur.

TEFSİR-İ KAVLEHU 'ALEYHİ'S-SELĀM: MEN CE'ALE'L-HUMŪME HEMMEN (14) **VĀḤİDEN** şol kimse ki ġamları ber-ġam eyler ya' nī dünyā ġamların ve ma'ışet ġamların terk idüp (15) Allāh ġamına düşe; **KEFĀHU'LLĀHU SĀ'İRE HUMŪMİHİ** Allāh Ta'ālā anuñ sâ'ir humūmına kâfi olur ya' nī (16) umūr-ı dünyā ve aḫvāl-i ma'ışete kefil olur. **VE MEN TEFERRAḲAT BİHİ'L-HUMŪMU** ve şol kimseyi (17) ki humūm-ı ġumūm-ı dünyā müteferriḫ ü perişān eyleye **LĀ-YUBĀLİ'LLĀHU** Allāh

⁸⁹⁴ Gönün genişliğine, içe bak ki "Görmezler" kınaması gelmesin.

⁸⁹⁵ Gözleri vardır ama onlarla göremezler. (Kur'ân-ı Kerim, A'râf: 179)

(6) diyü: ya' nī SE

(7) buyurdu: - SE

⁸⁹⁶ "O sizinle beraberdir" âyetinin tefsiri/ Nerede olursanız olun, O sizinle beraberdir. (Kur'ân-ı Kerim, Hadîd: 4)

⁸⁹⁷ Önünde de, arkada da akarsu var ama gözlerinin önünde ve arkasında set var.

⁸⁹⁸ Biz, onların önlerine bir set, arkalarına da bir set çekip gözlerini perdeledik. Artık görmezler. (Kur'ân-ı Kerim, Yâsîn: 9)

⁸⁹⁹ Onun set kaldırması da ona set olmuştur.

Ta‘ālā ğayurmaz. *FĪ-EYYĪ* (18) *VĀDİN MĪNHĀ HELEKE*⁹⁰⁰ ya‘nī Allāh Ta‘ālā ğayurmaz ol humūmuñ ħankı vādisinde helāk olursa.

(19) Hīzem-i dūzaḡ tenest ü kem kuneş⁹⁰¹ (5:1098)

*Fettekūn nārelletī vaḡūduha'n-nāsu ve'l-ḡicāretu*⁹⁰² [KC147a] (1) mażmūn-ı şerīfince [SE328a] ten-i insān ehl-i ğünāh olursa cehennemde yanmaḡ muḡarrerdür. Pes anı ‘izz ü nāzla (2) perverde eyleme aña riyāzetle noḡşān virüp fenā itmege sa‘y eyle.

Cehd kun sūy-ı dilā (3) cehde'l-muḡil⁹⁰³ (5:1103)

Cehd eyle, dil cānibine gel faḡīr cehdi gibi dūşvār-ı cehd eylemek ile cehd eyle.

Munşarīf: (4) Maḡall-i rücū‘

ḲİŞŞA-İ ĀN KES Kİ⁹⁰⁴

Mā ez-āncā āmedīm īncā ġarīb
Tu ḡerā maḡşūş bāşī iy edīb⁹⁰⁵ (5:1123)

[İÜ265b] (5) Ya‘nī eger ‘ālem-i ‘ademden gelmek risālete sebeb olursa biz cümlemüz ‘ademden geldük. Pes nedendür ki (6) sen risālete maḡşūş olasın. Cümleñ üstādı ve mu‘allimi olasın, didiler. Nitekim ehl-i küfrüñ (7) kelāmını ḡikāyeten ḡaber virür:

Mā-entum illā beşerun mişlunā.⁹⁰⁶ Ve daḡı didiler:

Mālī hāza'r-resūli (8) *ye 'kuli't-ḡa‘āme ve yemşī fī'l-esvāk*.⁹⁰⁷ Ya‘nī degülsiz illā siz daḡı bizüm gibi beşersiz. Pes risālet (9) size neden maḡşūş olur, didiler ve daḡı Ḥāzret-i Peyğamber'e ‘am. didiler ki, ne şey’ vardur, (10) şol kendüyi resūl ḡan iden içün ki yemek

⁹⁰⁰ Mustafa'nın hadisinin yorumu: "Dertlerini tek bir yapan kişinin diğertlerini Allāh giderir. Dertleri daḡmık olan kişiyi hangi vâdide helak edeceğini önmesemez"/ Bütün dertleri bir dert yapanı, Allāh başka dertlerden kurtarır. Fakat dertlerini daḡıtan, birçok şeylere dertlenen kişiyi, hangi vâdide helāk olacaksa Allāh kayırmaz. (Yardı, 2008: 214) (Münzirî, Tergīb ve't-Terhīb: 4/122-123)

(18) helāk olursa: helāk olursa ne‘uzu billāh KA

⁹⁰¹ Cehennem odunu bedendir, onu azalt.

⁹⁰² O hâlde yakıtı insanlarla taşlar olan ateşten sakının. (Kur'ân-ı Kerim, Bakara: 24)

(2) itmege: eylemege İÜ, HK

⁹⁰³ Yoksulun gayretince çaba göster, gönül tarafına gel.

(3) eyle: - SE/ Munşarīf: maḡall-i rücū‘ - İÜ

⁹⁰⁴ O kişinin hikâyesi

⁹⁰⁵ Biz oradan geldik, burada garibiz. Sen niçin özel kişi oluyorsun? Ey edip!

⁹⁰⁶ Siz de ancak bizim gibi insansınız. (Kur'ân-ı Kerim, Yâsîn: 15)

⁹⁰⁷ Bu ne biçim peygamber ki yemek yer, çarşıda pazarda dolaşır. (Kur'ân-ı Kerim, Furkân: 7)

(9) ‘am.: şalla'llāhu ‘aleyhi ve sellem SE, KA/ ve daḡı Ḥāzret-i peygambere ‘am. didiler ki ne şey’ vardur: - İÜ, HK

yir ve şu içer ve bāzārlar içinde gezer, (11) taleb-i ma'ışet ider bizüm gibi. Eger ol resül olaydı [HK98a] anuñ aḥvāli bize muğayyir olmak (12) gerek idi, didiler.

Ez-verā-yı penç ü şeş tā penç ü şeş⁹⁰⁸ (5:1126)

Penç ü şeşüñ māverāsında (13) tā penç ü şeşe dek ya'nī penç his ve şeş cihet 'āleminüñ māverāsından penç his ü şeş (14) cihet 'ālemine dek ya'nī 'ālem-i ma'nādan 'ālem-i şürete dek.

DER-BEYĀN-I ĀN Kİ MERD-İ BED-KĀR ÇÜN (15) MÜTEMEKKİN ŞEVED
DER-BED-KĀRİ VE EŞER-İ DEVLET-İ NĪKŪ-KĀRĀN BĪNED ŞEYṬĀN ŞEVED VE
MĀNİ'-İ ḤAYR ŞEVED (16) EZ-ḤASED HEM ÇÜN ŞEYṬĀN Kİ ḤİRMEN-İ SŪḤTE
HEME-RĀ ḤİRMEN-İ SŪḤTE Ḥ'ĀHED: *E RA 'EYTELLEZİ* (17) *YENHĀ 'ABDEN İZĀ
ŞALLĀ*⁹⁰⁹

Ya'nī merd-i bed-kār çün fi'l-i ḳabīḥ işlemekde temkin bula, ol fi'li terk (18) itmege ḳādir olmaz ve 'amel-i şāliḥ işleyen 'azizlerüñ eşer-i devlet ü 'izz ü rıf'atlerin gördükde (19) ḥasedinden şeyṭān olur ve şeyṭān gibi 'amel-i ḥayrdan men' itmege sa'y ider. Nitekim Ebū Cehl-i la'īn [KC147b] (1) Ḥazret-i Muḥammed 'aleyhi's-selāmi şalātdan nehy itdügi gibi ki Cenāb-ı 'İzzet anuñ ḥaḳḳında buyurdu: (2)

*E raeytellezī yenhā. 'Abden izā şallā.*⁹¹⁰ Ya'nī sen şol kimseyi gördüñ mi nehy ider bendeyi namāz (3) ḳılduğı vaḳt. Pes ḥırmən-i sūḥte olanlar cümle ḥaḳḳuñ ḥırmən-i sūḥte olduğın isterler.

(4) Tu vefā-yı [SE328b] Ḥaḳ kocā gum dīdeī
*Uzḳurū ezḳurkumu ne-ş'nīdeī*⁹¹¹ (5:1182)

Süre-i Baḳara'da bu āyet-i kerīmeye (5) işāretdür:

(10) şol kendüyi resül zan iden için ki yemek yir ve şu içer ve bāzārlar içinde gezer taleb-i ma'ışet ider bizüm gibi: - İÜ, HK

(11) anuñ: - İÜ, HK

⁹⁰⁸ Biz, beş duyu ve altı yönün ötesinden beş duyu ve altı yöne kadar

⁹⁰⁹ Açıklama: Kötü işli adam kötü işlilikte sağlamlaşınca ve iyi işlilerin talihinin sonucunu görünce şeytan olur; şeytan gibi kıskançlıktan iyiliğe engel olur. Çünkü harmanı yanmış kişi herkesin harmanının yanmasını ister. "O kimseyi gördün mü, men ediyordu bir kulu namaz kıldığı vakit?"

⁹¹⁰ Sen, namaz kıldığında kulu (bundan) engelleyeni gördün mü? (Kur'an-ı Kerim, A'lak: 9-10)

(17) Ya'nī merd-i bed-kār çün fi'l-i ḳabīḥ işlemekde temkin bula, ol fi'li terk itmege ḳādir olmaz ve 'amel-i şāliḥ işleyen 'azizlerüñ eşer-i devlet ü 'izz ü rıf'atlerin gördükde ḥasedinden şeyṭān olur ve şeyṭān gibi 'amel-i ḥayrdan men' itmege sa'y ider. Nitekim Ebū Cehl-i la'īn Ḥazret-i Muḥammed 'aleyhi's-selāmi şalātdan nehy itdügi gibi ki Cenāb-ı 'İzzet anuñ ḥaḳḳında buyurdu: *E raeytellezī yenhā. 'Abden izā şallā.* - KA

(2) sen: - SE, HK

⁹¹¹ Sen, Hakk'ın vefasından ümidini kesmişsin. "Anın, sizi anayım"ı duymadın mı?

*Fezkurūnī ezkurum veşkurū lī ve lā-tekfūrūn.*⁹¹²

Fezkurūnī, bi't-ṭā' atı; (6) *ezkurum*, bi's-şevāb; *veşkurū lī*, mā en' amte 'aleykum; *ve lā-tekfūrūn*, bi-hiccedi'l-ni' am ve 'işyāni'l-emr. (7) Ya'nī Cenāb-ı 'İzzet buyurur: Kullarum siz zikr eyleñ beni ṭā' at ve 'ibādetle, ben sizi şevāb (8) u rahmet ü mağfiretle zikr ideyin ve dañı şükr eyleñ size en' am eyledüğüm ni' am-ı dünyeviyye vü uhreviyye (9) vü zāhire vü bātıneye ve dañı küfrān üzere ölmeñ, ol ni' am-ı mezķüreyyi inkār itmek ile (10) ve emre 'işyān itmek ile.

Güş ne *evfū bi-'ahdī* güş dār [KA246a]

Tā ki *ūfī 'ahdikum* āyed zi-yār⁹¹³ (5:1183)

(11) Sūre-i Bakara'da buyurur:

Yā benī isrā'ilezkurū ni'metiyelletī en' amtu 'aleykum ve evfū bi-'ahdī [İÜ266a] *ūfī* (12) *bi-'ahdikum*.⁹¹⁴

Yā benī isrā'ilezkurū, iy Ya'ķūb oğulları! Hāzret-i Ya'ķūb (13) 'aleyhi's-selāma lisān-ı 'İbrī'de İsrā'ıl dirler, ma'nāsı şufūtu'llāh dimekdür. Ba'zılar (14) 'Abdullāhdur dimişler. *Ezkurū ni'metiyelletī en' amtu 'aleykum*, -iy bi't-tefekuri fihā ve'l-ķiyām bi-şukrihā- ya'nī (15) yād eyleñ benüm ni'metlerümi. Ni'metike lafzı müfred, ma'nāsı cem'dür. Ol ni'metler ki ben sizün (16) üzerünñüze kemāl-i keremümden a'ṭā kıldum, fikr eyleñ ve ol ni'metlerün şükrine ķiyām gösterün. [HK98b] (17) *Ve evfū bi-'ahdī*, -bi'l-īmāni ve't-ṭā' at- vefā eyleñ benüm 'ahdüme ki sizünñle eylemişümdür Tevrāt'da (18) yāhūd rüz-ı elestde ki Qur'ān'a ve Muhammed'e imān getüresiz ve iṭā' at idesiz. *Ūfī bi-'ahdikum*, (19) -bi-ḥüsn-i-işābeti- ben de sizünñle itdüğüm 'ahde vefā idem ki ḥüsn-i işābet ve cezā-yı ḥayr u rahmet [KC148a] (1) ve mağfiretdür. Bu āyet-i kerīmenün vürüdü ḥāş ve ḥükmi 'āmdur. Ya'nī cümlemize vācibdür. (2) Haḳ Ta'ālā'nuñ 'ahdine vefā idevüz. Ya'nī imān u ṭā' at

⁹¹² Öyleyse yalnız beni anın ki ben de sizi anayım. Bana şükredin, sakın nankörlük etmeyin. (Kur'ân-ı Kerim, Bakara: 152)

(7) beni: - SE

(8) rahmet ü: - İÜ, HK

⁹¹³ Kulak ver, "Ahdime vefa gösterin" âyetine kulak tut ki, dosttan "Ahdinize vefa gösteririm" gelsin.

(11) *Yā benī isrā'ilezkurū ni'metiyelletī en' amtu 'aleykum ve evfū bi-'ahdī ūfī bi-'ahdikum*: - KA

⁹¹⁴ Ey İsrailoğulları! Size verdiğim nimeti hatırlayın. Bana verdiğiniz sözü yerine getirin ki ben de size verdiğim sözü yerine getireyim. (Kur'ân-ı Kerim, Bakara: 40)

(12) *Yā benī isrā'ilezkurū*: - İÜ, HK

(14) iy bi't-tefekuri fihā ve'l-ķiyām bi-şukrihā: - İÜ, HK

(17) bi'l-īmāni ve't-ṭā' at: - İÜ, HK

(18) Muhammed'e: Muhammed 'aleyhi's-selāma KA

(19) bi-ḥüsn-i-işābeti: - İÜ, HK

(1) vācibdür: vācibdür ki HK

üzerine şābit olavuz. Tā ki Ḥaḳ Ta‘ālā daḥı (3) bize ḥüsn-i işābet ü raḥmet ü mağfıret-i erzānı buyura.

‘Ahd ü ḳarḍ-ı mā çe bāşed iy ḥazın (5:1184)

Bizüm (4) ‘ahde vefā idüp ṭā‘at ü ‘ibādet itmemiz ve daḥı *ve aḳriḍu'llāhe ḳarḍan ḥasenen*⁹¹⁵ ḥükmince şadaḳa (5) ve zekāt virmemiz ne olur iy maḥzün bilür misin?

Hem çü dāne-yi ḥuşḳ keşten [SE329a] ber-zemīn⁹¹⁶ (5:1184)

Dāne-yi (6) ḥuşḳı zemīne eküp zirā‘at itmek gibidür ki, yine bizüm içün maḥşül ḥāşıl olur.

Ger ne-dārī (7) dāne īzed z‘ān du‘ā
Baḥşedet naḥlī ki ni‘me mā-se‘ā⁹¹⁷ (5:1189)

Saḥna naḥl virür ki senüñ sa‘y itdüğüñ (8) sa‘ādetlü ve gökçek sa‘y olur. *Leyse li'l-insāni illā mā-se‘ā*⁹¹⁸ mażmūnı zāhir olur.

Hem çü Meryem (9) derd būdeş dāne nī (5:1190)

Meryem gibi velādet vaḳtinde derd var-ıdı, dāne yoğdı. Ya‘nī dāne-i (10) toḥm-ı beşer zemīn-i vücūdına ekilmemiş idi.

Sebz kerd ān naḥl-rā şāḥib-fenī⁹¹⁹ (5:1190)

Şānı‘-i cem‘-i (11) maḥlūḳāt ol naḥli sebz eyledi. Nitekim anuñ ḳışşası sūre-i Meryem'de mezkūrdur:

(12) *Fe-ecā‘eha'l-mehāḍū ilā-ciz‘ı'n-naḥleti ḳālet yā leytenī mittu ḳable hāzā ve kuntu nesyen mensiyyen.* (13) *Fe-nādāhā min-taḥtiḥā ellā taḥzenī ḳad ce‘ale rabbuki taḥteki seriyyen.* *Ve huzzi ileyki bi-ciz‘ı'n-naḥleti* (14) *tusāḳıṭ ‘aleyki ruṭaben cenıyyen.*⁹²⁰

⁹¹⁵ Allāh’a güzel bir borç verin. (Kur’ân-ı Kerim, Müzzemmil: 20)

(5) bilür misin: - İÜ

⁹¹⁶ Söz ve borç verişimiz nedir? Ey hüzünlü! Yere kuru tohum ekmek gibidir.

(6) zemīne SE: - KC

(7) Ger ne-dārī dāne īzed z‘ān du‘ā: - SE

⁹¹⁷ Tohumun yoksa Allāh o duayla sana bir ağaç bağışlar; çalıştığı ne güzeldir.

⁹¹⁸ İnsan için ancak çalıştığı vardır. (Kur’ân-ı Kerim, Necm: 39)

(10) toḥmı: toḥm İÜ, SE’de der-kenarda düzeltme şekilde toḥm yazılmıştır.

⁹¹⁹ Meryem gibi derdi vardı, tohumu yoktu. İlim sahibi Allāh o ağacı yeşertti.

(11) anuñ ḳışşası: - İÜ, HK/ mezkūrdur: buyurur İÜ, HK/ *Fe ecā‘eha'l- meḥāḍū ilā-ciz‘ı'n-naḥleti ḳālet yā leytenī mittu ḳable hāzā ve kuntu nesyen mensiyyen. Fe-nādāhā min-taḥtiḥā ellā taḥzenī ḳad ce‘ale rabbuki taḥteki seriyyen. Ve huzzi ileyki bi-ciz‘ı'n-: İÜ, KA*

(13) *naḥleti tusāḳıṭ ‘aleyki ruṭaben cenıyyen:- KA, İÜ, HK*

⁹²⁰ Doğum sancısı onu bir hurma ağacına yöneltti. “Keşke bundan önce ölseydim de unutulup gitmiş olsaydım!” dedi. Bunun üzerine (Cebrail) ağacın altından ona şöyle seslendi: “Üzülme, Rabbin senin alt

Fe ecā'eha'l-meḥādū, fe ecā'ehā, ya' nī pes (15) getürdi, ilticā itdürdi Meryem'i. Muḥād oğlan anadan çoğduğı maḥalde ḥāşıl olan (16) ağrıya muḥād dirler, muḥdatu'l-mer'a dirler. -İzā teḥarreke'l-veled fî-batnihā li'l-ḥurūc.- *İlā-ciz'ı'n-naḥleti*, (17) -li-tesetturi ve ta'temed 'aleyhi 'inde'l-vilāde- ya' nī hurma ağacınınuñ bedeni cānibine geldi tā ki anuñla tesettür eyleye ve aña (18) ṭayana velādet vaktinde. Çün gelüp ol naḥle arka virüp tırdı. *Ḳālet yā leytenī mittu* (19) *ḳable ḥāzā*, -istiḥyā'en mine'n-nās ve meḥāfet levmehum- ya' nī didi: Kāşķi ben olaydum bunuñ gibi, [KC148b] (1) ḥāl şüret göstermezden öñdin, ḥalkdan istiḥyā idüp ve nāsuñ levminden ḥavf itmegin, (2) böyle [KA246b] didi. *Ve kuntu nesyen mensiyyen*, ve bir uğurda ferāmūş olaydum. Ya' nī ḥiç kimse bilmeye idi. (3) Ḥālen cümle-i [İÜ266b] aḥbār beytül-muḳaddes beni bilürler. Ben bunlaruñ imāmlarınuñ kıızı olam ve Ḥazret-i (4) Zekerıyyā 'aleyhi's-selāmuñ kefāletinde olam ve henüz bekāretüm zā'il olmaya ve yanuma er kısmı yaḳın olmaya (5) ve şimdi oğlan çoğuram. Bu ḥālet-i ḡarībūñ ḥacāletinden ne çāre [HK99a] ideyüm, didi. *Fe-nādāhā* (6) *min-taḥtiḥā*, -'İsā ve ḳile Cebrā'il kâne yuḳabbilu'l-veled ve ḳile taḥteḥā esfel min-mekānehā ve ḳile'z-zamīr (7) fî-taḥteḥa'n-naḥle- ya' nī pes nidā idüp çağurdı ol ki anuñ altında idi [SE329b] ya' nī Ḥazret-i 'İsā (8) yāḥud Cebrā'il. Zırā Cebrā'il ol maḥalde Ḥazret-i 'İsā'ya ḳābil olan ḥātūnlaruñ 'amelin iderdi, (9) yāḥud Ḥazret-i Meryem'üñ olduğı mekānuñ aşağı cānibinden bir melek çağurdı yāḥud naḥl-i ḥurmanuñ (10) altından bir melek çağurdı. Zırā anı *min-taḥtiḥāda* zamīr naḥleyle rāci'dür dimişler. *Ellā taḥzeni*, ḡam-nāk (11) olma ve temennā-yı merg eyleme. *Ḳad ce'ale rabbukī*, taḥḳiḳen senüñ perverdgāruñ ḥalk eyledi. *Taḥteki* (12) *seriyyen*, -cedvelen hakezā revī merfū'en ve ḳile seyyiden mine's-servi ve huve 'İsā 'aleyhi's-selām- (13) senüñ altuñda ya' nī ayağūñ altında bir āb-ı revān ḥalk eyledi ki andan içesin ve ṭahāret (14) idesin. *Seriyyen* lafzınuñ ma' nāsın Ḥazret-i Resül'den böyle rivāyet eylemişler, merfū'en yāḥud (15) seriyyen seyyiden ma' nāsına olup murād Ḥazret-i 'İsā ola. *Ve huzzī ileyki bi-ciz'ı'n-naḥleti*, (16) -ve umilehu ileyke ve'l-bā'e mezīde li'l-

tarafında bir dere akıttı.” “Hurma ağacını kendine doğru silkele ki sana taze hurma dökülsün.” (Kur'ân-ı Kerim, Meryem: 23-25)

(14) *fe ecā'ehā, ya' nī*: - İÜ, HK

(16) muḥād: - İÜ, HK/ muḥdatu'l-mer'a dirler. İzā teḥarreke'l-veled fî-batnihā li'l-ḥurūc: - İÜ, HK

(17) li-tesetturi ve ta'temed 'aleyhi 'inde'l-vilāde- ya' nī: - İÜ, HK

(19) istiḥyā'en mine'n-nās ve maḥāfet levmehum- ya' nī: - İÜ, HK/ gibi SE: - KC

(6) 'İsā ve ḳile Cebrā'il kâne yuḳabbilu'l-veled ve ḳile taḥteḥā esfel min-mekānehā ve ḳile'z-zamīr fî-taḥteḥa'n-naḥle- ya' nī: - İÜ, HK

(10) çağurdı: çağurmuş ola SE, İÜ, HK, KA

(12) cedvelen hakezā revī merfū'en ve ḳile seyyiden mine's-servi ve huve 'İsā 'aleyhi's-selām: - İÜ, HK

(13) altuñda ya' nī: - KA

(14) Resül'den: Resül 'aleyhi's-selāmdan KA

(15) Ḥazret-i: - SE

te'kīdi ev ef'ālī el-hezz ev huzzī et-temre ve'l-hezz et-taḥrīk (17) bi-cezbi ve def'e- ya' nī meyl itdür egilsün ḥurmanuñ ağacı. *Bi-ciz'1n-naḥletide* bā zā'idedür, (18) te'kīd içündür. Yāḥud depret naḥleyi, ḥurmasın silk dimek ola. Zīrā *huzzī* silkmege dirler (19) cezbi ü def'le. *Tusāḳıṭ* 'aleyki, -tetesāḳıṭ fe-edgāmet et-tā' eş-şāniye fi's-sīn ve ḥazefehā [KC149a] (1) hemze- ya' nī aşğa düşe dökile senüñ üzerine. Aşlında tetesāḳıṭ idi tā-ı şānīsinde (2) idgām olındı, tetesāḳıṭ oldu. Ammā hemze tā-ı şāniyeyi ḥazf idüp *tusāḳıṭ* okumış ve -ḳurā' (3) Ya' ḳüb bi'l-yā' ve ḥafz tusāḳıṭ min-sāḳatet bi-ma' nā ıḣāṭat ve ḳurā' tesḳuṭ ve yesḳuṭ fe't-tā' (4) li'l-naḥleti ve'l-yā' li'l-cez'a-. *Ruṭaben cenıyyen* -temyizen ev mef'ül- ya' nī ḥurma-yı ter ü taze sāḳıṭ ola temyīzdür yāḥud (5) mef'üldür. -Revī inneḥā kānet naḥle yābise lā-re'sun lehā ve lā-şemere ve kānetu'l-vaḳt şitā'en fe-hezzethā (6) fe-ce'ala'llāh lehu re'sen ve ḥavşan ve raṭben ve tusellihā bi-zālike lemmā fihi mine'l-mu' cizātu'd-dālle 'alā-berā'ati sāḥtiḥā (7) fe-enne mişlihā lā-yeteşavver li-men yertekebu'l-fevāḥiş ve'l-munebbihe li-men rā'ehā 'alā-inne min-ḳaderi en [KA247a] yeşmuru'n-naḥle'l-yābise [SE330a](8) fi's-şitā'i ḳader en yec'alehā min-ğayri ḥamlin- ya' nī şöyle rivāyet olındı: Ol ḥurma ağacı (9) ḳurumış başı ve yaprağı gitmiş idi. Bir ḳurı beden ḳalmış idi. Çün Meryem anuñ dibine geldi. Ḥaḳ (10) Ta'ālā emr eyledi ki anı taḥrīk eyleye. Çün Meryem anı taḥrīk eyledi. Ḥaḳ Ta'ālā fi'l-ḥāl ol (11) naḥle-i yābise üzerinde baş ve yaprak ve ḥuşeler ve raṭb-ı taze ḥaḳ eyledi ve anuñla Ḥazret-i (12) Meryem'ün ḳalbine tesellī virdi. Zīrā bu mu' cizāt-ı 'użmādandur ki Meryem'ün berā'at-sāḥti üzerine (13) delālet eyler. Zīrā bunuñ gibiler fevāḥiş-i irtikāb idenler ḥaḳḳında zuḥūr eylemek mutaşavvir degüldür (14) ve bu ḥālete munebbihedür. Ya' nī bu ḥāletde 'aḳıl olanlara tenbīh vardır ki bu ḥāleti gördükde (15) 'aḳlı şehādet eyleye ve yaḳın ḥaşıl eyleye ki eyyām-ı şitāda naḥle-i yābiseden raṭb-ı taze (16) ḥaḳ eylemege ḳādir olan Allāh baṭn-ı māderde pedersiz veled ḥaḳ eylemege daḥı ḳādirdür.

(16) ve umilehu ileyke ve'l-bā'e mezīde li't-te'kīdi ev ef'ālī el-hezz ev huzzī et-temre ve'l-hezz et-taḥrīk bi-cezbi ve def'e: - İÜ, HK

(19) tetesāḳıṭ fe-edgāmet et-tā' eş-şāniye fi's-sīn ve ḥazefehā hemze: - İÜ, HK

(4) ve'l-yā' SE: - KC

(2) ve -ḳurā' Ya' ḳüb bi'l-yā' ve ḥafz tusāḳıṭ min-sāḳatet bi-ma' nā ıḣāṭat ve ḳurā' tesḳuṭ ve yesḳuṭ fe't-tā' li'l-naḥleti ve'l-yā' li'l-cez'a: - İÜ, HK

(4) temizen ev mef'ül- ya' nī ḥurma-yı ter ü taze sāḳıṭ ola temyīzdür yāḥud mef'üldür. Revī inneḥā kānet naḥle yābise lā-re'sun lehā ve lā-şemere ve kānetu'l-vaḳt şitā'en fe-hezzethā fe-ce'ala'llāh lehu re'sen ve ḥavşan ve raṭban ve tusellihā bi-zālike lemmā fihi mine'l-mu' cizātu'd-dālle 'alā-berā'ati sāḥtiḥā fe-enne mişlihā lā-yeteşavver li-men yertekebu'l-fevāḥiş ve'l-munebbihe li-men rā'ehā 'alā-inne min-ḳaderi en yeşmuru'n-naḥle'l-yābise fi's-şitā'i ḳader en yec'alehā min-ğayr ḥamlin- ya' nī: - İÜ, HK

(8) olındı: olındı ki İÜ

MÜNACĀT⁹²¹

(17) Darra: Kuma

Ān şeyātīn ḥod ‘aduvv-ı kohneend [İÜ267a]
Yek zamān ez-reh-zenī ḥālī neend⁹²² (5:1218)

Nitekim sūre-i (18) Yāsīn'de buyurur: [HK99b]

*E lem a‘had ileykum yā benī ādeme en lā-ta‘budūş-şeytāne innehu lekum
‘aduvvun mubīn.*⁹²³

(19) Ez-nubī ber-ḥ‘ān ki şeytānān-ı ins
Geşteend ez-mesh-i Ḥaḥ bā-dīv cins⁹²⁴ (5:1220)

Kur‘ān-ı [KC149b] (1) ‘Azīm'den oku ki, şeyātīn-i ins şeytānla hem-cins olmuşlar
Ḥaḥ Ta‘ālā'nuñ mesh itmesiyle. Nitekim sūre-i (2) En‘ām'da buyurur:

*Ve kezālike ce‘alnā li-kulli nebiyyin ‘aduvven şeyātīne'l-insi ve'l-cinni yūḥī (3)
ba‘duhum ilā-ba‘dın zuḥrufe'l-ḳavli ġurūrā.*⁹²⁵

Ve kezālike, ve nitekim senūñ düşmenlerūñ vardır iy Muhammed şalla'llāhu (4)
‘aleyhi ve sellem. *Ce‘alnā*, biz kılduḡ; *li-kulli nebiyyin ‘aduvven*, -iy kemā ce‘alnā leke
‘aduvven ce‘alnā li-kulli nebiyyi (5) sebeḡake ‘aduvv- ya‘nī saña ‘aduv kılduḡımız gibi
saña sıbḡat iden peygamberlerūñ her birine biz kılduḡ (6) bir ‘aduv ya‘nī saña itdükleri
gibi bu küfre ve fışḡa her bir peygambere ‘adāvet itmişlerdür bizüm (7) emrimüzle.
Şeyātīne'l-insi ve'l-cinni, -mervetu'l-ferīḡeyn ve huve bedelun min-‘aduvven ev evvel
mef‘ ūlī ce‘alnā (8) ve ‘aduvven mef‘ ūlu'l-şānī ve li-kulli mute‘allıḡ bihi ḡāl minhu- ya‘nī
cinn ü insūñ serkeşleri ki Ḥaḥ'dan (9) i‘rāz iderler. [SE330b] Tarīḡ-i küfr ü ḡalālete
giderler, ol sebebdan enbiyāya ve ehl-i Ḥaḡḡ'a ‘adāvet iderler. (10) *Yūḥī ba‘duhum ilā-
ba‘dın*, -bi-vesvusu şeyātīne'l-cinn ile'l-şeyātīnī'l-ins ev (11) ba‘dī'l-cinn ilā-ba‘dī ev

⁹²¹ Yakarış

(17) Darra: Kuma: - İÜ

⁹²² O şeytanlar, bizzat eski kıskançlardır. Bir an yol kesmekten geri durmazlar.

⁹²³ "Ey Âdemoğulları! Ben, size, şeytana kulluk etmeyin. Çünkü o, sizin için apaçık bir düşmandır, diye emretmedim mi?" (Kur‘ān-ı Kerim, Yāsīn: 60)

⁹²⁴ Kur‘ān'dan oku; insan şeytanları, Hakk'ın deḡiştirmesiyle şeytanla aynı cins olmuştur.

(2) *Ve kezālike ce‘alnā li-kulli nebiyyin ‘aduvven şeyātīne'l-insi ve'l-cinni yūḥī ba‘duhum ilā-ba‘dın zuḥrufe'l-ḳavli ġurūrā.*- KA

⁹²⁵ İşte böylece biz her peygambere insan ve cin şeytanlarını düşman kıldık. Bunlar aldatmak için birbirlerine yaldızlı laflar fısıldarlar. (Kur‘ān-ı Kerim, En‘am: 112)

(3) şalla'llāhu ‘aleyhi ve sellem: - İÜ, HK

(4) iy kemā ce‘alnā leke ‘aduvven ce‘alnā li-kulli nebiyyi sebeḡake ‘aduvv- ya‘nī: - İÜ, HK

(7) mervetu'l-ferīḡeyn ve huve bedelun min-‘aduvven ev evvel mef‘ ūlī ce‘alnā ve ‘aduvven mef‘ ūlu'l-şānī ve li-kulli mute‘allıḡ bihi ḡāl minhu: - İÜ, HK

ba‘du'l-ins ilā-ba‘d- ya‘nī vesvese ider şeyātīn-i cin şeyātīn-i (12) inse yāhūd şeyātīn-i cin şeyātīn-i cinne yāhūd şeyātīn-i ins şeyātīn-i inse (13) vesvese ve igvā idüp ehl-i Hakk'a ‘adāvet bābında sa‘y iderler. *Zuḥrufe'l-ḳavli* (14) -ebāṭīlu'l-mumavvehe min-zaḥrefetihi iz eznebt- ya‘nī bāṭıl ve dūrūg sözleri āraṣte ve müzeyyen ola. (15) *Ġurūrā*, -meḥ ūl lehu ev şadr fi-mevḳı‘i'l-ḥāl- ya‘nī ḳarībden öturi. Pes şeyātīn-i (16) ins daḥı Hakk Ta‘ālānuñ meshinden şeyātīn-i [KA247b] cin meṣābesine varmışlardır, ‘adāvetden (17) ḥālī olmazlar.

PURSİDEN-İ PÂDŞÂH EZ-ÂN MÜDDE‘İ-İ NÜBÜVVET⁹²⁶

(18) Çün ki evḥa'r-Rab ile'n-naḥl āmedest
Ḥāne-i vaḥyeş pür ez-ḥelvā şudest⁹²⁷ (5:1229)

Nitekim sūre-i Naḥl'de buyurur:

Ve evḥā rabbuke (19) *ile'n-naḥli enitteḥizī mine'l-cibālī buyūten ve mine's-şeceri ve mimmā ya‘rişūn. Şumme kulī min-kulli's-şemerāti* [KC150a] (1) *feslukī subule rabbiki zululen, yaḥrucu min-buṭūnihā şarābun muḥtelifun elvānuhu fihi şifā'un* (2) *li'n-nāsi inne fi-zālike le-āyeten li-ḳavmin yetefekkerūn.*⁹²⁸

Ve evḥā rabbuke ile'n-naḥli, -ilhemihā ḳazāfe (3) fi-ḳulūbihā- ya‘nī senūñ rabbūñ ilhām eyledi ve ḳulūb-ı naḥle ḳazf eyledi. *Enitteḥizī*, -bi-en (4) itteḥizī ve yecūz en yekūn mufessire li-enne fi'l-ibḥā' ma‘ne'l-ḳavl- ya‘nī bi-enitteḥizī dimekle ve (5) cā'izdür ki en mufessire ola. Zīrā iḥāda ma‘nā-yı ḳavl vardır. Ya‘nī senūñ Rabb'ūñ zenbūrlara (6) ilhām eyledi, ittiḥāz eyleñ iy zenbūrlar, dimekle. *Mine'l-cibālī buyūten*, taḡlaruñ şikāflarından ve ḡarlarından (7) ḥāneler ittiḥāz eyleñ. *Ve mine's-şeceri*, ve daḥı dıraḥt içlerinde ḥāneler düzūñ ya‘nī cibālde ve (8) dıraḥt içlerinde ḥāneler düzūñ şāḥibūñüz māluñuz olmaduḡı

(10) bi-vesvusu şeyātīne'l-cinn ile'l-şeyātīnī'l-ins ev ba‘dī'l-cinn ilā-ba‘dī ev ba‘du'l-ins ilā-ba‘d: - İÜ, HK

(12) yāhūd şeyātīn-i ins şeyātīn-i inse: - İÜ, HK

(14) ebāṭīlu'l-mumavvehe min-zaḥrefetihi iz eznebt- ya‘nī: - İÜ, HK

(15) meḥ ūl lehu ev şadr fi-mevḳı‘i'l-ḥāl: - İÜ, HK

⁹²⁶ Padişahın peygamberlik iddia eden kişiye sorması

⁹²⁷ "Rabbin, bal arısına vahyetti" âyeti olduğu için, onun vahiy evi helvayla dolmuştur.

(18) Nitekim: - İÜ, KA

(19) *Ve evḥā rabbuke ilā'n-naḥli enitteḥizī mine'l-cibālī buyūten ve mine's-şeceri ve mimmā ya‘rişūn. Şumme kulī min-kulli's-şemerāti feslukī subule rabbiki zululen, yaḥrucu min-buṭūnihā şarābun muḥtelifun elvānuhu fihi şifā'un li'n-nāsi inne fi-zālike le-āyeten li-ḳavmin yetefekkerūn.* -ilhemihā ḳazāfe fi-ḳulūbihā: - İÜ, HK, KA

⁹²⁸ Rabbin, bal arısına şöyle ilham etti: "Dağlardan, ağaçlardan ve insanların yaptıkları çardaklardan (kovanlardan) kendine evler edin." "Sonra meyvelerin hepsinden ye de Rabbinin sana kolaylaştırdığı (yaylım) yollarına gir." Onların karınlarından çeşitli renklerde bal çıkar. Onda insanlar için şifa vardır. Şüphesiz bunda düşünen bir (toplum) için bir ibret vardır. (Kur'ân-ı Kerim, Naḥl: 68-69)

(3) bi-en itteḥizī ve yecūz en yekūn mufessire li-enne fi'l-ibḥā' ma‘ne'l-ḳavl: - İÜ, HK, KA

vaqt. *Ve mimma ya'rişün*, ve dağı (9) nāsuñ binā kılduqları 'urüş ve suķūfdan hāne ittiḥāz eyleñ. Yāḥud şāḥiblerüñüz sizüñ içün (10) binā kılduqları 'urüşü kendüñüz içün hāne ittiḥāz eyleñ. *Summe kulī* [HK100a] *min-kulli's-semerāti*, [SE331a] -min-kulli şemere (11) teşteḥihā murrehā ve ḥalvehā- ya'nī andan şoñra ekl eyle iy naḥl, her mīveden ve her mīvenüñ (12) şükūfesinden acısından ve tatlusından iştiḥā eyledüğüñi ekl eyle. *Feslukī subule rabbiki* (13) -eṭ-ṭuruk elletī elhemeke fī-'amelī'l-'asel ev fe-eslekī rāci'a ilā-buyūteke sebele rabbuke lā-tetevve'ar 'aleyke ve (14) lā-telebbus- ya'nī pes sülük eyle iy naḥl, Rabb'üñüñ ṭarīklerine ki saña ilhām ve efhām eyledi (15) 'amel-i 'aselde yāḥud mevāzi'-ı ba' idde ol eşmār u ezhārdan [İÜ267b] ākil olduḡda. Pes sülük (16) eyleñ ṭarīk-i büyütuñuza rāci' olduḡuñuz ḥālde Rabb'üñüz ilhām eylediği üzere ki aşlā (17) ṭarīk-i büyütuñuz size şa'b u mülebbes olmaz ve zāyi' olmazsınız. *Zululen*, -cem'u zulul ve hiye (18) ḥāl mine's-subul iy muzellele zellelehā Allāh ve sehelehā leke ev mine'd-ḡamīr fī-eslekī iy ve ente zull (19) menfādehu lemmā amerehu bihi- ya'nī zulul zelūluñ cem'idür. Sübülden ḥāldür, mezellet demek olur. [KC150b] (1)

Takḍir-i Kelām: Sālik ol iy naḥl! Rabb'üñüñ sübüline ki sübül saña mezelletdür ya'nī müsahḥirdür. Allāh Ta'ālā (2) ol ṭarīki saña müsahḥir ü müseḥhil eylemişdür. Yāḥud *feslukī*ñüñ zamīrinden ḥāldür. Ya'nī emr olunduḡuñ (3) şey'e münḡāde olduḡuñ ḥālde sülük eyle. *Yaḥrucu min-butūnihā*, -'addele bihi 'an-ḡıṭābi'n-nāsi'l-naḥl ilā ḡıṭābi'n-nās (4) le-ennehu maḡallu'l-en'ām 'aleyhim ve'l-maḡşūd men ḡalaḡe'n-naḥl ve ilhāmehu li-eclihum- ya'nī ol naḥlūñ derūnlarından (5) ḡuruc ider, ḡıṭāb-ı naḥlden ḡıṭāb-ı nāsa 'udöldür. Zīrā nās üzerine maḡall-i en'āmdur ve naḥli (6) ḡalḡ eyleyüp aña ilhām eyleyüp 'asel icād eylemek nās içündür ve bu şun'-ı bedī' ki Ḥaḡ Ta'ālā (7) naḥl yüzinden izḡar eylemişdür ve dağı Cenāb-ı 'İzzet'üñ ḡikmet ü ḡudretini beyāndur. *Şarābun*, -ya'nī (8) el-'asel le-ennehu mimma yeşrab- ya'nī şarābdan murād 'aseldür. Zīrā içilür kısmındandır. *Muḡtelifun elvānuhū*, (9) -ebyaz ve aşḡar ve aḡmer ve esved bi-sebebi iḡtilāf sinne'n-naḥl ve'l-faşl- ya'nī renkleri birbirine (10) muḡtelifdür. Ba' zısı beyāz ve ba' zı şarı ve ba' zı kızıl ve ba' zı siyāhdur. [SE331b] -Bi-ḡasebi iḡtilāf (11) sinne'n-naḥl- yāḥud fuşul-i erba'anuñ

(7) ya'nī cibālde ve dıraḡt içlerinde ḡāneler düzüñ şāḡibüñüz māluñuz olmaduğı vaqt: - İÜ, HK, KA

(9) ḡāne: ḡāneler İÜ

(10) min-kulli şemere teşteḥihā murrehā ve ḡalvehā- ya'nī: - İÜ, HK, KA

(13) eṭ-ṭuruk elletī elhemeke fī-'amelī'l-'asel ev fe-eslekī rāci'a ilā-buyūteke sebele rabbuke lā-tetevva'ar 'aleyke ve lā-telebbus- ya'nī: - İÜ, HK, KA

(17) cem'u zulul ve hiye: - İÜ, HK, KA

(18) ḡāl mine's-subul iy muzellele zellelehā Allāh ve sehelehā leke ev mine'd-ḡamīr fī-eslekī iy ve ente zull menfādehu lemmā amerehu bihi- ya'nī: - İÜ, HK, KA

(19) mezellet: ya'nī mezellet

(2) ya'nī: - SE

ihtilâfı hasebince. *Fihî şifâ 'un li'n-nâsî*, -ammâ bi-nefsihi (12) kemâ fi-emrâzi'l-balğamiyye ev ma'a gayrehi kemâ fi-sâ'iri'l-emrâz iz kılle mâ-yekûn ma' cûn illâ ve'l-'asel (13) cuz' minhu ma'a inne'l-tenkîr fihî muş'ir bi'l-ba'iz ve yecûz en yekûn li'l-ta'zîm ve 'an Kutâde inne (14) reculen câ'e ilâ-resûlu'llâh 'am.:

*Fe-kâle inne ahi yeşteki batnehu fe-kâle eşkihi'l-'aselen fe-zehebe (15) summe câ'a fe-kâle kad sehaytuhû fe-mâ nef'a, fe-kâle izheb ve eşkihi 'aselen fekad şadda'ka'llâhu ve kezebe batnu (16) ahi'ke fe-sekâhu fe-şifâ 'u'llâh.*⁹²⁹

Ya' nî ol 'aselde şifâ vardır nâs için. Yâ bi-nefsihi şâfidür (17) imrâz-ı balğamiyye şâfi olduğu gibi yâ memzûcen bi-gayrihi sâ'ir imrâza şâfi olduğu (18) gibi. Zîrâ katı az ma' cûn vardır ki anuñ bir cüz'i 'asel olmaya ve 'asel hakkında bu hadîs dağı (19) Kutâde'den mervîdür. *İnne fi-zâlike*, taḥḳîken bu mezkûr olan naḥl 'asel emrinde vardır. [KC151a] (1) *Le-âyeten*, 'alâmet-i 'azîme vardır. *Li-kavmin yetefekkerûn*, tefekkür ve i' tibâr iden kavm için.⁹³⁰

Ma'nâ-yı Beyt: Çünkü (2) Cenâb-ı 'İzzet'den *ve evḥâ rabbuke ile'n-naḥl*⁹³¹ âyet-i kerîmesi gelmişdür ve ol ilhâm sebebiyle naḥlün ḥânesi (3) pür-şehd-i muşaffâ olmuşdur. Pes insân ki eşref-i maḥlûkâtur, bu vahy u ilhâm neden lâ'ik olmaya.

(4) İn ki *kerremnâst* bâlâ mî-reved
Vahyeş ez-zenbûr kemter key buved⁹³² (5:1231)

(3) *Yaḥrucu min-buṭūnihâ*, -'addele bihi 'an-ḥıṭâbi'n-nâsî'l-naḥl ilâ ḥıṭâbi'n-nâs le-ennehu maḥallu'l-en'âm 'aleyhim ve'l-maḳşûd men ḥalaḳe'n-naḥl ve ilhâmehu li-eclihum- ya' nî ol naḥlün derûnlarından ḥurûc ider, ḥıṭâb-ı naḥlden ḥıṭâb-ı nâsa 'udûldür. Zîrâ nâs üzerine maḥall-i en'âmdur ve naḥli ḥalk eyleyüp aña ilhâm eyleyüp 'asel icâd eylemek nâs içündür ve bu şun'-ı bedî' ki Hâḳ Ta'âlâ naḥl yüzünden izhâr eylemişdür ve dağı Cenâb-ı 'İzzet'ün ḥikmet ü kudretini beyândur. *Şarâbun*, -ya' nî el-'asel le-ennehu mimma yeşrab- ya' nî şarâbdan murâd 'aseldür. Zîrâ içilir kısmındandır. *Muḥtelifun elvânuhû*, -ebyaz ve aşğar ve aḥmer ve esved bi-sebebi ihtilâf sinne'n-naḥl ve'l-faşl- ya' nî renkleri birbirine muḥtelifdür. Ba'zısı beyâz ve ba'zı sarı ve ba'zı kızıl ve ba'zı siyâhdur. -Bi-ḥasebi ihtilâf sinne'n-naḥl- yâḥûd fuşûl-i erba'anuñ ihtilâfı hasebince. *Fihî şifâ 'un li'n-nâsî*, -ammâ bi-nefsihi kemâ fi-emrâzi'l-balğamiyye ev ma'a gayrehi kemâ fi-sâ'iri'l-emrâz iz kılle mâ-yekûn ma' cûn illâ ve'l-'asel cuz' minhu ma'a inne'l-tenkîr fihî muş'ir bi'l-ba'iz ve yecûz en yekûn li'l-ta'zîm ve 'an Kutâde inne : - İÜ, HK, KA

(14) 'am.: şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem SE/ reculen câ'a ilâ Resûlu'llâh 'am. *fe kâle inne ahi yeşteki batnehi fe-kâle eşkihi'l-'asel fe-zehebe*. - İÜ, HK, KA

⁹²⁹ (Bir kimse gelip Peygamberimize) dedi ki: Kardeşim ishal oldu/karnı ağrıdı. O dedi ki: Balı su ile karıştır ve (bal şerbeti) içir. (Daha sonra tekrar geldi ve) dedi ki: Bal şerbeti içirdim fakat fayda etmedi. Dedi ki: Git ve tekrar balını sulandır/bal şerbeti hazırla. Allâh doğru söyledi fakat kardeşinin karnı yalan söyledi. Sonra içirdi ve şifa buldu. (Müslim, Sahîh: 2217; Buhârî, Sahîh: 5716)

(15) *summe câ'a fe-kâle kad sehaytuhû fe-mâ nef'a, fe-kâle izheb ve eşkihi 'aselen fekad şadda'ka'llâhu ve kezebe batnu ahi'ke fe-sekâhu fe-şifâ 'u'llâh.*⁹³⁰ Ya' nî ol 'aselde şifâ vardır nâs için. Yâ bi-nefsihi şâfidür imrâz-ı balğamiyye şâfi olduğu gibi yâ memzûcen bi-gayrihi sâ'ir imrâza şâfi olduğu gibi. Zîrâ katı az ma' cûn vardır ki anuñ bir cüz'i 'asel olmaya ve 'asel hakkında bu hadîs dağı Kutâde'den mervîdür. *İnne fi-zâlike*, taḥḳîken bu mezkûr olan naḥl 'asel emrinde vardır. *Le-âyeten*, 'alâmet-i 'azîme vardır. *Li-kavmin yetefekkerûn*, tefekkür ve i' tibâr iden kavm için. : - İÜ, HK

⁹³¹ Rabbin, bal arısına şöyle ilham etti. (Kur'ân-ı Kerîm, Nahl: 16/68)

⁹³² "Biz yücelttik" ve yukarı gidiyor olan bu peygamberin vahyi arıdan daha aşağı nasıl olur?

Ve bu ki *ve leḳad kerremnā* kerāmetine mazhar (5) olmuştur. Anuñ mertebesi yücedür. Anuñ vahy-i zenbūr vahyinden kaçan eksik olur. Nitekim süre-i (6) Benī İsrā'îl'de buyurur:

Ve leḳad kerremnā benī ādeme ve ḥamelnāhum fî'l-berri ve'l-baḥri ve razaḳnāhum (7) *mine't-ṭayyibāti ve faḍḍelnāhum 'alā-keṣīrin mimmen ḥalaḳnā tafḍīlā*.⁹³³

Ve leḳad kerremnā benī ādeme, -bi-ḥusni's-şüreti (8) ve'l-mizāci'l-a' del ve i'tidālu'l-kāmet ve't-temiz bi'l-'aqli ve'l-efhāmi bi'n-nuṭḳi ve'l-işāreti (9) ve'l-ḥaṭṭi ve't-teheddi ilā-esbābi'l-ma'āş ve'l-ma'ād ve't-tasalluṭ 'alā-mā fî'l-arḍi (10) ve't-temekkun mine's-şanā'ati [SE332a] ve insiyāku'l-esbāb ve'l-musebbibātu'l-'uluvviyye ve's-sufliyye ilā-mā ye'ūd (11) 'aleyhim bi'l-menāfi' ilā-ğayrı zālîk fe-mā yeḳefe'l-ḥuşradūn aḥşā'iye ve min-zālîke mā-zekerehu ibnu 'Abbās (12) ve huve enne kull ḥayvān yetenāvel ṭa'āmeḥu bi-fîhi ille'l-insān fe-ennehu yerfa'e ileyhi bi-yedihi- ya'nî biz insānı (13) mükerrem ü mu'azzez kılduḳ ḥusn-i şüretle ve mizāc-ı mu'tedil ü i'tidāl-kāmetle ve sâ'ir mezkūrâtla; (14) *ve ḥamelnāhum fî'l-berri ve'l-baḥri*, -'ale'd-devāt ve's-sufun- ya'nî biz benī ādemi taḥmîl idüp yükletdük. (15) Ya'nî rākib kılduḳ berde dābbeler üzerine ve baḥrde sefineler üzerine. *Ve razaḳnāhum mine't-ṭayyibāti*, (16) -el-müstelezāt mimmā yaḥşal bi-fi'lihim ve bi-ğayrı fi'lihim- ya'nî biz anlara rızḳ virdük ḥelāl ü pāk (17) u lezîz olanlar ki ba'zı kendü fi'lleriyle ḥaşıl olur, ba'zısı kendülerün [KA248a] fi'linsiz ḥaşıl (18) olur. *Ve faḍḍalnāhum 'alā-keṣīrin mimmen ḥalaḳnā tafḍīlā*, -bi'l-ğalebeti ve'l-istilā'a ev bi's-şerefi (19) ve'l-kirāme- ve daḥı biz benī ādemi efḍal kılduḳ ḥalḳ eyledüğümüz maḥlûḳâtıdan, çoḳlarıñ [KC151b] (1) üzerine tafḍil itmeklikle. Bu tafḍil yâ ğalebe ve istilâyıla ola yāḥud şeref ü kerāmetle ola.

Ne (2) ki *a'ṭeynāke kevşerḥ'āndeyi*

(6) *Ve leḳad kerremnā benī ādeme ve ḥamelnāhum fî'l-berri ve'l-baḥri ve razaḳnāhum mine't-ṭayyibāti ve faḍḍalnāhum 'alā-keṣīrin mimmen ḥalaḳnā tafḍīlā*: - İÜ, HK, KA

⁹³³ Andolsun, biz insanoğlunu şerefli kıldık. Onları karada ve denizde taşıdık. Kendilerini en güzel ve temiz şeylerden rızıklandırdık ve onları yarattıklarımızın birçoğundan üstün kıldık. (Kur'ân-ı Kerim, İsrâ: 70)

(7) bi-ḥusni's-şüreti ve'l-mizāci'l-a' del ve i'tidālu'l-kāmet ve't-temiz bi'l-'aqli ve'l-efhāmi bi'n-nuṭḳi ve'l-işāreti ve'l-ḥaṭṭi ve't-teheddi ilā-esbābi'l-ma'āş ve'l-ma'ād ve't-tasalluṭ 'alā-mā fî'l-arḍi ve't-temekkun mine's-şanā'ati ve insiyāku'l-esbāb ve'l-musebbibātu'l-'uluvviyye ve's-sufliyye ilā-mā ye'ūd 'aleyhim bi'l-menāfi' ilā-ğayrı zālîk fe-mā yeḳefe'l-ḥuşradūn aḥşā'iye ve min-zālîke mā-zekerehu ibnu 'Abbās ve huve enne kull ḥayvān yetenāvel ṭa'āmeḥu bi-fîhi ille'l-insān fe-ennehu yerfa'e ileyhi bi-yedihi: - İÜ, HK, KA

(13) ve sâ'ir mezkūrâtla: - İÜ, HK, KA

(14) 'ale'd-devāt ve's-sufun- ya'nî: - İÜ, HK, KA

(16) el-müstelezāt mimmā yaḥşal bi-fi'lihim ve bi-ğayrı fi'lihim- ya'nî: - İÜ, HK, KA

(19) ve daḥı biz benī ādemi efḍal kılduḳ ḥalḳ eyledüğümüz maḥlûḳâtıdan, çoḳlarıñ üzerine tafḍil itmeklikle. Bu tafḍil yâ ğalebe ve istilâyıla ola yāḥud şeref ü kerāmetle ola: - İÜ, HK, KA

Pes çerā hoşkī vü teşne māndeyī⁹³⁴ (5:1232)

Nitekim buyurur:

(3) *Bismi'llāhi'r-raḥmāni'r-raḥīm innā a'ṭeynā ke'l-kevser*.⁹³⁵

-Ve kūrā' enṭaynāke'l-ḥayru'l-mufriṭ mine'l-ilmī ve'l-amel ve (4) şerefu'l-dāreyn ve ruviye 'ani'l-nebī 'aleyhi's-selām innehu kālē'l-kevser nehr fi'l-cenne ve a'deynehu rabbī fihi ḥayru keşir ahlī (5) mine'l-asel ve ebyaz mine'l-liben ve ebred mine's-selc ve elyen mine'z-zebed ḥāfetāhu'z-zubar ve evānihi (6) min-fizza lā-yuẓmā'u men şarabe minhu ve kīle ḥavz fihā evlādehu ev etbā'ahu ev 'ilmā ummetihi ev el-kur'ān- ya'nī (7) taḥkīken biz saña a'tā eyledük yā Muḥammed. *Enṭaynāke* de kırā'atdur. Ḥayr-ı keşir-i müfriṭ virdük 'ilmden (8) ve 'amelden ve şeref-dārını ve Ḥazret-i Peygamber'den 'am. rivāyetdür ki, buyurdi: Kevser cennetde bir nehrdür ki (9) Rabb'üm anı baña va'de [HK100b] eylemişdür. Ol nehrde ḥayr-ı keşir vardur ve ol nehrün şuyı 'aselden leziz (10) ve südden beyaz ve kırdan şovuk ve kaymağdan mülâyimdür ve ol nehrün iki tarafı zeberced (11) ve kablari gümüşdendür. Ol nehrden [SE332b] bir kerre içen hergiz teşne olmaz. Ba'zılar dimişler ki kevser (12) cennetde bir ḥavzdur. Ba'zılar kevserden murād evlād-ı resüldür dimişler ve ba'zılar etibbā'idur [İÜ268a] dimişler (13) ve ba'zılar 'ulemā-ı ümmetdür dimişler ve ba'zılar Kur'āndur dimişler ve şāhib-i te'vīlāt kevser-i ma'rifet (14) bi-vaḥdeti ve şühūd-ı vaḥdet der-'ayn-ı keşret ve in nehrist der-büstān-ı ma'rifet ki her ki ez-ān (15) sīrāb şud āb-rā ez-teşnegī cehālet-i imen est ve in ma'nā ḥāşşa-i Ḥazret-i risālet 'am. (16) ve ekmel-i evliyā-yı ümmet-i üst, diyü buyurmuş.

*Fe-şalli li-rabbike*⁹³⁶ -fedum 'ale's-şalāt ḥālişen (17) li-vechi'llāh ḥilāfe's-sāhī 'anhā ve'l-merā'i fihā şukru'l-en'āmeḥu fe-enne's-şalāt cāmi'a li-aḳsāmi's-şukr- (18) ya'nī pes sen şalāta müdāvemmet eyle, ḥālişen li-vechi'llāh şalātından sāhī ve mürā'i (19) olanların ḥilāfinca. Zīrā sāhīde müdāvemmet ve mürā'ide ihlāş bulunmaz. Pes sen [KC152a] (1)

⁹³⁴ Sen "Şüphe yok ki biz sana Kevser'i verdik" âyetini okumadın mı? O zaman niçin kuru ve susuz kaldın?

⁹³⁵ Şüphesiz biz sana Kevser'i verdik. (Kur'ân-ı Kerim, Kevser: 1)

(3) -Ve kūrā' enṭaynāke'l-ḥayru'l-mufriṭ mine'l-ilmī ve'l-amel ve şerefu'l-dāreyn ve ruviye 'ani'l-nebī 'aleyhi's-selām innehu kālē'l-kevser nehr fi'l-cenne ve a'deynehu rabbī fihi ḥayru keşir ahlī mine'l-asel ve ebyaz mine'l-liben ve ebred mine's-selc ve elyen mine'z-zebed ḥāfetāhu'z-zubar ve evānihi min-fizza lā-yuẓmā'u men şarabe minhu ve kīle ḥavz fihā evlādehu ev etbā'ahu ev 'ilmā ummetihi ev el-kur'ān- ya'nī: - İÜ, KA

(8) 'am.: şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem SE, İÜ, HK, KA

(10) şovuk: bārid KA

(15) 'am.: şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem SE, İÜ, HK, KA

(16) ümmet-i: - İÜ, HK/ fedum 'ale's-şalāt ḥālişen li-vechillāh ḥilāfe's-sāhī 'anhā ve'l-marā'i fihā şukru'l-en'āmeḥu fe-enne's-şalāt cāmi'a li-aḳsāmi's-şukr- ya'nī: - İÜ, HK

⁹³⁶ O hâlde, Rabbin için namaz kıl. (Kur'ân-ı Kerim, Kevser: 2)

müdāvemmet eyle Hāḡ Ta‘ālā’nuñ en‘āmına şükrden ötüri. Zīrā şalāt aḡsām-ı şükr-i cāmi‘ adur. (2)

*Venḡar*⁹³⁷ -el-budune elletī hiye ḡıyār emvālu’l-‘arab- ve daḡı deve ḡurbān eyle ki emvāl-i ‘Arab’uñ eyüsi (3) ḡayrlusıdur.

İnne şāni’ *’eke*, -inne men ebḡazeke- taḡḡıḡen saña buḡz eyleyen ya‘ nī ‘Āş bin (4) Vā’il; *huve’l-ebter*,⁹³⁸ -ellezī lā-‘aḡabe lehu iz lā-yebḡā minhu nesl ve lā-ḡusnu zıkr ve ammā ente fe-yebḡā zurriyeteke (5) ve ḡusnu şıteke ve āşāru faẓleke ilā-yevmi’l-ḡıyāme ve leke fi’l-āḡıre mā lā-yedḡul taḡte’l-vaşf- (6) ya‘ nī saña buḡz eyleyen ebterdür. Ebter odur ki ‘aḡabinde evlādı ve ensābı ḡalmaya ve ḡayr-ile zıkr (7) olınmaya ammā senüñ zurriyyetüñ ve ḡusn-i şıtüñ ve iştiḡaruñ ve āşār-ı faẓluñ tā ḡıyāmete dek (8) zıyāde olacaḡdur.

Beyt:

[*mef‘ülü/fā‘ilātü/mefā‘ilü/fā‘ilün*]

Āşār-ı iḡtidār-ı tu tā ḡaşr muttaşıl

ḡışm-ı siyāh-rüy-ı tu bī-ḡaşıl u ḡacıl⁹³⁹

(9) Bu sürenüñ sebeb-i nüzülü odur ki: Bir gün ḡazret-i Sultān-ı Enbiyā şalla’llāhu ‘aleyhi ve ālihi (10) ve sellem Bābu Benī Sehm ḡurbında ‘Āş bin Vā’il’e rāst geldi. Bir miḡdār muşāḡabet idüp (11) ḡazret-i Peyḡamber taşra [SE333a] çıḡdı. ‘Āş mescide dāḡıl oldı. Şanāḡid-i ḡureyş’den bir ḡürūḡ oturup (12) muşāḡabet iderlerdi. ‘Āş’dan şordılar ki: Kimüñle söyleşürdüñ ḡapu yanında, didiler. Cevāb (13) virdi ki: Şu ebterle söyleşdüñ, didi. Meger ‘Arab’uñ ‘ādetleri bu imiş ki her kimüñ oḡlı olmasa (14) aña ebter dirler imiş ve ol eyyāmda ḡazret-i Resül’uñ ḡadice’den Ṭāḡır nām bir oḡlı vardı, (15) vefāt eylemişdi. Ol sebebden ḡazret-i Peyḡamber’e ‘Āş bin Vā’il ebter diyü ta‘n eylemiş idi. Çün [HK101a] bu (16) ḡaber ḡazret-i Peyḡamber’e [KA248b] yetişdi. ḡazretüñ ḡatır-ı

⁹³⁷ Kurban kes. (Kur’ân-ı Kerim, Kevser: 2)

(2) el-budune elletī hiye ḡıyār emvālu’l-‘arab: - İÜ, HK, KA

(3) inne men ebḡazeke: - İÜ, HK, KA

⁹³⁸ Doğrusu sana buḡzeden, soyu kesik olanın ta kendisidir. (Kur’ân-ı Kerim, Kevser: 3)

(4) ellezī lā ‘aḡabe lehu iz lā-yebḡā minhu nesl ve lā-ḡusnu zıkr ve ammā ente fe-yebḡā zurriyeteke ve ḡusnu şıteke ve āşāru faẓleke ilā-yevmi’l-ḡıyāme ve leke fi’l-āḡıre mā lā-yedḡul taḡte’l-vaşf: - İÜ, HK, KA

⁹³⁹ Kıyamete kadar senin iḡtidarının eserleri kalacak. Senin siyah yüzü düşmanın ise faydasız ve mahḡup olur.

(9) ve ālihi: - İÜ, HK, KA

(12) ḡapu yanında didiler: - İÜ, HK, KA

(13) bu: böyle SE

(15) ḡazret-i Peyḡambere: ḡazrete İÜ, HK; - KA

(16) Peyḡambere: Resüla İÜ, HK, KA/ ḡazretüñ: - İÜ, HK/ şerīfle: şerīfe ile İÜ, HK

mübäreki ğam-nāk oldu. Cenāb-ı ‘İzzet bu süre-i şerīfle (17) hātır-ı ‘atır-ı Sultān-ı Enbiyāya tesellī buyurdu.

Ma‘nā-yı Beyt: Hāzret-i Mevlānā buyururlar ki: *İnne* (18) *a‘teyne ke’l-kevşer* süresin okumadun mı? Hāzret-i Muḥammed'e virilen kevşer-i ma‘ārif-i ilāhiyyeden ve (19) esrār-ı ḥaḳīkat-i Muḥammediyyeden bir zevk taḥşil eylemedun mı? Ne için şöyle teşne ve ḥuşk-leb [KC152b] (1) ḳalmışsın. Yoḥsa okuduñ, bildun de inkāruñ sebebiyle ol kevşer saña ḳan mı oldu, Fir‘avn'a (2) Nil şuyı ḳan olduğı [İÜ268b] gibi. Eger vāḳı‘en öyle oldu ise, var istiğfār u tevbe eyle, inkārı (3) terk eyle.

Ez-Ḥalil-i Ḥaḳ bi-yāmūz in siyer
Ki şud ū bī-zār evvel ez-peder⁹⁴⁰ (5:1239)

Ḥaḳ Ta‘ālā’nuñ Ḥalil’inden (4) öğren bu sīretleri ki evvel babasından bī-zār oldu. Pes şol kimse ki tarīḳ-i Ḥaḳ’dan ba‘iddür, (5) belki senun de sülukuña māni‘ olur. Anı terk eyle eger babañ ise de. Nitekim Hāzret-i İbrāhīm eyledi. (6) Cenāb-ı Melikü'l-‘Allām süre-i En‘ām’da anun aḥvālinden ḥaber virdi:

Ve iz ḳāle İbrāhīmu li-ebīhi (7) *Āzere e tetteḥīzu eşnāmen āliheten innī erāke ve ḳavmeke fī-ḳalālin mubīn.*⁹⁴¹

Ve iz ḳāle İbrāhīmu, (8) yād eyle yā Muḥammed ehl-i Mekke’ye Hāzret-i İbrāhīm’un ḳışsasın. Zīrā bunlar İbrāhīm evlādıyuz, diyü (9) da‘vā iderler. Gerekdür ki anun dīnun ṭutalar tevḥīd-i Ḥaḳ’da aña iḳtidā ideler ki Hāzret-i İbrāhīm (10) didi, *li-ebīhi Āzere*, babası Āzer’e didi: *E tetteḥīzu eşnāmen āliheten*, eyā sen eşnāmı Allāh’a (11) ittiḥāz ider misin? *Innī erāke*, taḥḳīken ben seni görürürüm. *Ve ḳavmeke*, [SE333b] ve daḥı senun ḳavmunı de (12) görürüm. *Fī-ḳalālin mubīn*, āşkäre ḳalāletde görürüm.

Tā ki *ebḡaḳ li’llāh* āyī pīş-i Ḥaḳ
(13) Tā ne-gīred ber-tu reşk-i ‘ışḳ daḳ⁹⁴² (5:1240)

Bu ḥadīs-i şerīf mücebince ki Hāzret-i Resūl-i Ḥudā buyurur: (14)

(17) Ma‘nā-yı beyt: - İÜ, HK, KA

(18) Muḥammed’e: Muḥammed ‘aleyhi’s-selāma KA

(3) terk: - SE

⁹⁴⁰ Bu davranışları Hakk’ın Halil’inden öğren. Zira o, önce babasında usandı.

(6) *Ve iz ḳāle İbrāhīmu li-ebīhi āzere e tetteḥīzu eşnāmen āliheten innī erāke ve ḳavmeke fī-ḳalālin mubīn*: - İÜ, HK, KA

⁹⁴¹ Hani İbrahim, babası Āzer’e, “Sen putları ilāh mı ediniyorsun? Şüphesiz, ben seni de, kavmini de apaçık bir sapıklık içinde görüyorum” demişti. (Kur’ân-ı Kerim, En’ām: 74)

⁹⁴² Böylece Hakk’ın huzurunda "Allāh için nefret eder" olursun da, aşk kıskançlığı sana darbe vurmaz.

(13) Tā ne-gīred ber-tu reşk-i ‘ışḳ daḳ: - SE/ Hāzret-i Resūl-i Ḥudā buyurur: buyurur ‘aleyhi’s-selām İÜ, HK, KA

*Men ahebbe li'llāhi ve ebgaže li'llāhi ve a'tā li'llāhi ve men'a li'llāhi fekadistekmele'l-īmāne.*⁹⁴³ Ya' nī bir kimse (15) Allāh için maḥabbet eylese ve Allāh için buğz eylese ve Allāh için a'tā eylese ve Allāh için (16) men' eylese taḥkīken ol kimse imānını kāmīl eyledi.

DĀSTĀN-I ĀN 'ĀŞİK Kİ BĀ-MA'ŞŪK (17) BER MĪ-ŞEMURD HİDMETHĀ VE EVFĀHĀ-YI HOD-RĀ ŞEBHĀ-YI DIRĀZ Kİ TETECĀFĀ CUNŪBUHUM 'ANĪL-MADĀCĪ'İRĀ⁹⁴⁴

(18) Sūre-i Secde-i elif lām mimdedür. -İy tertefe'a ve tetebā'id- ya' nī tebā'ud eyler ve ayrılır müteheccid olanlaruñ (19) cenbleri mażca'larından -el-madāca' u'l-ferāş ve mevāzı' u'l-nevm-; *yed'üne rabbehum* -dā'ine eyyāhu- [KC153a] (1) ya' nī dā'iyin ve 'ābidin oldukları hālde [HK101b] perverdgārlaruñ; *ḥavfen ve ṭama'en* -ḥavfen min-saḥṭi'llāh (2) ve ṭama'en fi-raḥmetihi⁹⁴⁵-; *ve mimma razaḳnāhum yunfiḳūn*⁹⁴⁶ -fi-vucūhi'l-ḥayr- ya' nī bizüm kendülere virdüğümüz rızqdan (3) infāḳ iderler li-vechi'llāh.

İrci'î bi-ş'nūd nūr-ı āftāb
Süy-ı ehl-i ḥ'ış bāz āmed şitāb⁹⁴⁷ (5:1262)

(4) Ya' nī āftābuñ nūri *irci'î* emrin işitdi kendü aşlı cānibine gerü geldi 'acele ile. Nitekim buyurur: (5)

Yā eyyetuhe'n-nefsu'l-muṭma'innetu. İrci'î ilā-rabbiki rāḍiyeten marḍıyyeten. Fe'dḥulī fi-'ibādī. Ve'dḥulī (6) *cenneti*.⁹⁴⁸

Mānd der-sevdā-yı ū şaḥrā vü deşt

⁹⁴³ Allāh için seven, Allāh için nefret eden, Allāh için veren, Allāh için men eden/yasaklayan imanını tamamlamıştır. (Cevzî, Mevzû'ât: 1/199; Heysemî, Mecma'u'z-Zevâ'id: 1/95; Münzirî, Tergîb ve't-Terhîb: 5/85)

⁹⁴⁴ Bir âşığın hikâyesi: Âşık sevgilisine hizmetlerini, vefâlarını, uzun gecelerde "yanının yatak görmediğini" sayıyor

(19) dā'ine eyyāhu: - İÜ, HK, KA

(1) ya' nī: - İÜ, HK

⁹⁴⁵ Allāh rızası için korkarlar ve O'nun rahmeti için tama ederler.

(2) *ve mimma razaḳnāhum yunfiḳūn*: SE'de *ṭama'an* ḥavfen arasında yer almaktadır./ fi-vucūhi'l-ḥayr ya' nī: - İÜ, KA

⁹⁴⁶ Onlar, korkarak ve ümid ederek Rablerine ibadet etmek için yataklarından kalkarlar. Kendilerine rızık olarak verdiğimiz şeylerden de Allāh için harcarlar. (Kur'ân-ı Kerim, Secde: 16)

⁹⁴⁷ Gün ışığı "Geri dön" emrini duyar, aslına doğru aceleyle geri gelir.

(3) Süy-ı ehl-i ḥ'ış bāz āmed şitāb: - SE

(4) Ya' nī: - İÜ, HK, KA/ Ya' nī āftābuñ nūri *irci'î* emrin işitdi kendü aşlı cānibine gerü geldi 'acele ile: - SE
⁹⁴⁸ (Allāh, şöyle der:): "Ey huzur içinde olan nefis!" "Sen O'ndan razı, O da senden razı olarak Rabbine dön!" "İyi) kullarımın arasına gir." "Cennetime gir." (Kur'ân-ı Kerim, Fecr: 27-30)

(6) Mānd der-sevdā-yı ū şaḥrā vü deşt: - SE, İÜ, HK, KA

Nūr-ı dīde nūr dīde bāz geşt⁹⁴⁹ (5:1264)

Göz nūrı (7) nūr görmiş olduğu hâlde gerü döndi. Ya' nî ehl-i dīd olan [KA249a] sulţānlar nūr-ı Hakk'ı görüp (8) *men eḥabbe liḳā 'a'llāhi eḥabba'llāhu liḳā 'ahu*⁹⁵⁰ maẓmūnınca [İÜ269a] Cenāb-ı Hakk'a rücū' itdiler ve şahrā vü deşt (9) ol ehl-i dīd olan sulţānuñ sevdāsında kaldı.

YEKİ PURSİD EZ-‘ĀLİMİ ‘ĀRİFİ Kİ KESİ (10) DER-NAMĀZ Bİ-GİRYED BE-ĀVĀZ U ĀH KUNED VE NŪHE KUNED NAMĀZEŞ BĀTIL ŞEVED CEVĀB GUFT Kİ NĀM-I ĀN (11) ĀB-DİDE EST TĀ ĀN GİRYENDE ÇE DİDE EST EGER ŞEVK-I HŪDĀ TA‘ĀLĀ-RĀ DİDE EST (12) VE MÎ-GİRYED YĀ PEŞİMĀNÎ-İ GŪNĀHÎ NAMĀZEŞ TEBĀH NE-ŞEVED BELKİ KEMĀL GİRED Kİ LĀ-ŞALĀT İLLĀ BÎ-HUẖŪRÎ'L-ĶALB (13) VE EGER Ū RENCŪRÎ-TEN YĀ FİRĀK-I FERZEND DİDE EST NAMĀZEŞ TEBĀH ŞEVED Kİ AŞL-I (14) NAMĀZ TERK-İ TEN EST VE TERK-İ FERZEND-İ İBRĀHÎM-VĀR ‘ALEYHÎ'S-SELĀM Kİ FERZEND-RĀ ĶURBĀN (15) MÎ-KERD EZ-BEHR-İ TEKMÎL-İ NAMĀZ VE TEN-RĀ BE-ĀTEŞ-İ NEMRŪD MÎ-SEPURD VE EMR ĀYED MUŞTAFĀ-RĀ ‘ALEYHÎ'S-ŞALĀT [SE334A] (16) VE'S-SELĀM HEM BEDİN HİŞĀL Kİ ĶAVLE TA‘ĀLĀ: *ENİTTEBİ‘ MİLLETE İBRĀHÎME*⁹⁵¹

Süre-i Nahl'dedür: (17)

Summe evḥaynā ileyke, -yā Muḥammed ve şumme ammā li-ta‘ zîmihi ve't-tenbîhihi ‘alā-en ecelle mā ūtî İbrāhîm etbā' u'r-resûl (18) ‘aleyhi's-selām milletehu ev li-terāḫî eyyāmihi- ya' nî İbrāhîm'i ictibā kılup şırât-ı müstakîme hidāyet kılduḳdan (19) sonra āḫiretde daḫı nice ḫüsne a' tâ kılduḳdan sonra saña vaḫy eyledük yā Muḥammed; *enittebi‘ millete İbrāhîme*, [KC153b] (1) -fi't-tevhîdi ve'l-da‘ va ileyhi bi'r-rıfķi ve irādu'l-delā'il merre ba' de uḫrā ve'l-mucādele ma' a kull eḫad ‘alā-ḫasebi fehmihi- (2) ya' nî tevhîdde ve tevhîdde rıfķla da' vet eylemede ve merreten ba' de uḫrā irād-ı delā'il itmede herkesle

⁹⁴⁹ Göz ışıḡı ve ışıḡ görmüş kişı geri döner. Ova ve çöl onun sevdasında kalır.

⁹⁵⁰ Kim Allāh'ın likāsını/Allāh'la karşılaşmayı severse (Allāh'a kavuşmayı isterse), Allāh da onun likāsını sever. (Müslim, Sahih: 2685; Buhârî, Sahih: 6507)

⁹⁵¹ Biri ârif bir bilgine sordu: "Bir kimse namazda sesli aḡlar, ah eder ve inlerse namazı bozulur mu?" Cevap verdi: "Onun adı gözyaşdır; o aḡlayan ne görmüştür? Allāh arzusunu görüp aḡlıyorsa veya bir günahının pişmanlığından aḡlıyorsa namazı bozulmaz, hatta olgunlaşır. Çünkü namaz ancak kalp huzuruyla namazdır." O beden hastalığını veya evlat ayrılıḡını görmüşse namazı yok olur. Çünkü namazın aslı bedenî ve İbrāhîm gibi oḡlu terk etmektir. İbrāhîm namazını mükemmel yapmak için oḡlunu kurban ediyordu ve bedenini Nemrud'un ateşine atıyordu. Mustafa'ya şu özellikte emir geldi: "İbrāhîm'in şeriatine uy, İbrāhîm'de sizin için güzel bir örnek vardır."

(18) ‘aleyhi's-selām: ‘am. HK

(1) fi't-tevhîdi ve'l-da‘ va ileyhi bi'r-rıfķi ve irādu'l-delā'il merre ba' de uḫrā ve'l-mucādele ma' a kull aḫad ‘alā-ḫasebi fehmihi: - İÜ, HK, KA

fehmi (3) hasebince mücādele kılmakda saña vahy eyledük; *hanīfen*,⁹⁵² müsellemin ü müstaķīm olduĝuñ hālde. Ve sūre-i (4) Mümtehine'de buyurur: *ķad ķānet lekum usvetun ķāsenetun fī-İbrāhīme*.⁹⁵³ Ya' nī taķķīken sizūñ içün gökçek (5) sūnnet vardur İbrāhīm'de ya' nī İbrāhīm'ūñ şerī' atinde ve sözlerinde ki aña iķtidā eylemek gerekdür.

(6) MÜRİDİ DER-ĀMED PİŞ-İ ŞEYH luĝat-i 'Arab'da şeyh diyü ķoca kişilere dirler, ammā ehl-i tarīķ mābeyninde (7) pīr-i tarīķate şeyh dirler eger genc yigit dahı olursa. Nitekim buyurur: **VE'Z-İN ŞEYH PİR SİN (8) NE-Mİ-ĤĀHİM [HK102a] BELKİ PİR-‘AQL U MA‘RİFET Mİ-ĤĀHİM VE EGERÇE ‘İSĀ EST ‘ALEYHİ'S-SELĀM DER-KEH-VĀRE** (9) ya' nī eger Hāzret-i 'İsā 'aleyhi's-selāmdur ki tıfl iken beşikte tekellüm idüp Hāķ'dan haber virürse bizüm (10) ķatımızda pīrdür ve mürşiddür. Nitekim Hāzret-i 'İsā tekellümünden Cenāb-ı 'İzzet sūre-i Meryem'de haber virdi: (11)

Ķāle innī 'abdu'llāhi ātāniye'l-kitābe ve ce'alenī nebiyyā. Ve ce'alenī mubāreken eyne mā-kuntu ve evşānī (12) *bi's-şalāti ve'z-zekāti mā-dumtu hayyā*.⁹⁵⁴

Ķāle, Hāzret-i 'İsā 'aleyhi's-şalāt ve's-selām vālidesine (13) ķavm-i Benī İsrā'īl'ūñ ta'n u teşnī'in istimā' eyledükde aĝzından anasınıñ memesin çıkarup (14) faşīh āvāzla nuķķa gelüp didi: *İnnī 'abdu'llāhi*, taķķīken ben Allāh'ūñ ķulıyım; *ātāniye'l-kitābe*, (15) baña kitāb virdi. Ya' nī rüz-ı ezelde hüküm eylemiş ki baña İncil'i vire. Ba' zılar dimişler ki Hāķ Ta'ālā (16) İncil'i Hāzret-i [SE334b] 'İsā'ya ana ķarnında iken ta'lim eylemiş. *Ve ce'alenī nebiyyā*, ve beni peyĝamber ķıldı ve ba' zılar (17) ol maħalde nübüvvet virilmişdi Hāzret-i 'İsā'ya, anuñ bir mu'cizesi dahı ol hīn tekellüm eylemesidür, [İÜ269b] (18) dimişler. *Ve ce'alenī mubāreken*, ve beni bereketlü ve nāfi' ķıldı. *Eyne mā-kuntu*, her ķande olursam; (19) *ve evşānī*, ve dahı baña emr eyledi; *bi's-şalāti*, iķāmet-i şalāti; *ve'z-*

⁹⁵² Sonra da sana, “Hakka yönelen İbrahim’in dinine uy.” diye vahyettik. (Kur’ân-ı Kerim, Nahl: 123)

(3) müsellemin: müstaķīm SE/ hālde. Ve sūre-i: - İÜ/ ve sūre-i: - HK, KA

⁹⁵³ İbrahim’de ve onunla birlikte bulunanlarda sizin için güzel bir örnek vardır. (Kur’ân-ı Kerim, Mümtehine: 4)

(4) ya' nī SE: - KC/ Mümtehine'de buyurur: *ķad ķānet lekum usvetun ķāsenetun fī-ibrāhīme*. Ya' nī taķķīken sizūñ içün gökçek sūnnet vardur İbrāhīm'de ya' nī İbrāhīm'ūñ şerī' atinde ve sözlerinde ki aña iķtidā eylemek gerekdür: - İÜ, HK, KA

(6) mābeyninde İÜ: - KC

(10) Hāzret-i 'İsā: Hāzret-i 'İsā 'aleyhi's-selām İÜ, KA, Hāzret-i 'İsā 'am. HK

(11) *Ķāle innī 'abdullāhi ātāniye'l-kitābe ve ce'alenī nebiyyā. Ve ce'alenī mubāraken eyne mā-kuntu ve evşānī bi's-şalāti ve'z-zekāti mā-dumtu hayyā*: - İÜ, HK, KA

(12) *Ķāle: Ķāle innī 'abdullāhi* İÜ, HK, KA/ 'aleyhi's-şalāt ve's-selām: - İÜ, HK, KA

⁹⁵⁴ Bebek şöyle konuştu: “Şüphesiz ben Allāh’ın kuluyum. Bana kitabı (İncil’i) verdi ve beni bir peyğamber yaptı.” “Nerede olursam olayım beni kutlu ve erdemli kıldı ve bana yaşadığım sürece namazı ve zekātı emretti.” (Kur’ân-ı Kerim, Meryem: 30-31)

(14) *innī 'abdullāhi*: - İÜ, HK, KA

zekâtî, ve itâ-yı [KC154a] (1) zekâtı; *mā-dumtu hayyā*, zinde olduğumca. VE HAZRET-İ YAHYĀ ‘ALEYHİ'S-SELĀM EST DER-MEKTEB-İ KÜDEKĀN (2) Nitekim buyurur: [KA249b] *Yā Yahyā ḥuẓi'l-kitābe bi-ḳuvvetin ve āteynāhu'l-ḥukme ṣabiyyā*.⁹⁵⁵ Pes şahib-i hikmet olduğdan (3) sonra tıfl ise dahı şeyhdür ve pirdür. MÜRŞİD-İ ŞEYH-RĀ GİRYĀN DİD Ū NİZ MUVĀFAKAT (4) KERG U GİRYEST ÇÜN FĀRİĞ ŞUD BE-DER ĀMED MÜRİD-İ DİGER Kİ EZ-ḤĀL-İ ŞEYH VĀḲİFTER BŪD EZ-SER-İ (5) ĞAYRET DER-‘AḲAB Ū NİZ BİRŪN ĀMED VE GUFTEŞ İY BİRĀDER TU-RĀ GUFTE BĀŞEM ALLĀH ALLĀH TĀ NE-YENDİŞİ (6) VE NE-GŪYİ ŞEYH Mİ-GURİST VE MEN NİZ GURİSTEM Kİ Sİ SĀL RİYĀZET-İ Bİ-RİYĀ BĀYED KERG VE ‘AḲABĀT (7) VE DERYĀHĀ-YI PŪR-NEHENG VE KŪHHĀ-YI BŪLEND-İ PŪR-ŞİR Ū PELENG Mİ-BĀYED GUZEŞT TĀ BEDĀN GİRYE-İ (8) ŞEYH RESİ YĀ NE-RESİ EGER RESİ ŞŪKR-İ ZUVİYET LİYE'L-ARḌUGŪYİ BESYĀR⁹⁵⁶

Bu hadîs-i şerîfe (9) işâretdür ki Meşâriḳ'da meşṭürdür:

Zuviyet liye'l-arḍu, benüm için zemîn tay olındı (10) dürlidi; *fe-ra 'eytu meşâriḳhā ve meḡāribhā*, pes ben gösterildüm ya'nî gösterildi baña ol (11) arzuñ meşâriḳı ve meḡāribi; *seyebluḡu mulke ummeti*, ‘an-ḳarib bālîḡ ü vâsıl olur benüm (12) ümmetimün mülki ya'nî benüm ümmetüm mâlik olur; *ilā-mā zuyetu liye'l-arḍu*⁹⁵⁷, baña tay olınan (13) yirlere. Pes ol mürîd-i şâhib-i [HK102b] vuḳûf ol mürîd-i muḳallide ki şeyhle bile giryân olmışdı, (14) didi ki: Eger otuz yıl riyâzetden sonra şeyhün giryesi mertebesine yetişicek olursañ (15) baña tarîkatde vâdî-i sülûk tay olındı, diyü çok şükrler eylesin, didi.

Sevm: Gümân

Menhel: (16) Meşreb

Hıdâc: Nokşân u ğalaṭ

Gusil: Kâhil

[SE335a]

⁹⁵⁵ (Yahya, dünyaya gelip büyüyünce onu peygamber yaptık ve kendisine) “Ey Yahya, kitaba sınıksık sarıl” dedik. Biz, ona daha çocuk iken hikmet vermiştik. (Kur’ân-ı Kerim, Meryem: 12)

⁹⁵⁶ Bir mürit şeyhin huzuruna girdi. Bu şeyhle, yaşıyla ihtiyar olanı değil, bilakis akıl ve marifet yaşlısını kastediyorum. İsa beşikte ve Yahya çocukların mektebindeydi. Mürit, şeyhi ağlar gördü, o da uydu ve ağladı. Tamamlayıp dışarı çıkınca şeyhin durumundan daha haberdar olan başka bir mürit, onun arkasından gayretle hızlıca dışarı çıktı. Ona dedi: "Ey kardeş! Sana söylemiş olayım; sakın hiç düşünme ve deme ki şeyh ağlıyordu ve ben de ağladım. Çünkü otuz yıl riyasız riyazette bulunmak ve tepelerden, timsah dolu denizlerden, aslan ve kaplan dolu yüksek dağlardan geçmek gerekir; bunun neticesinde şeyhin o ağlamasına ulaşır veya ulaşamazsın. Ulaşırsan "yeryüzü bana açıldı" diye çokça şükredersin.

⁹⁵⁷ Arz benim için dürlüdü/toplandı. Arzın doğusu ve batısı bana gösterildi. Ümmetimden mülk sahibi olanlar/sultanlar arzın dürlülerek bana gösterilen yerlerine ulaşacak.

(14) yetişicek: yetişicek ‘anüd ‘anüd yoldan dönmeñ ve Haḳḳ'ı bilürken muḡalefet eylemeñ SE

(15) tarîkatde vâdî-i sülûk: vâdî-i tarîkatde zemîn-i sülûk İÜ, HK, KA/ Sevm: Gümân Menhel: - İÜ, KA

(16) Meşreb Hıdâc: Nokşân u ğalaṭ: - İÜ, KA/ Gusil: Kâhil: - İÜ, HK, KA

Allāh Allāh Allāh iy vāfī mürīd
Gerçe (17) der-taklīd hestī müstefīd⁹⁵⁸ (5:1301)

Gerçi taklīdde daḥı fā'ide muḳarrerdür.

Men teşebbehe bi-ḳavmin fe-huve (18) *minhum*⁹⁵⁹ ḥükmince lākin şeyḥūñ
giryesiyle kendü giryeni berāber tutmayasın.

(19) Īn elif lāmest ü ḥā mīm iy peder
Āmedest ez-ḥazret-i Mevle'l-beşer⁹⁶⁰ (5:1320)

Her elif lāmī çe mī-māned bedīn
Ger tu cān-dārī bedīn çeşmeş me-bīn⁹⁶¹ (5:1321)

[KC154b] (1) Ya' nī ol elif lām ki Ḳur'ān-ı 'Aẓīm'de evā'il-i sūrede gelmişdür.
Anuñ tefsirin ve sırrın Allāh'dan ğayrı (2) kimse bilmez. Sā'ir elif, lām ve mīm anlara
beñzer mi? Naẓar eyle gör. Ḥazret-i Resūl şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem (3) buyurdi:

*İnna'llāhe ye 'murukum 'alā-tilāveti'l-Ḳur'ān bi-kulli ḥarf 'aşret ḥasenāt ammā innī
lā-eḳūlu elif lam mim ḥarfūn* (4) *bel-eḳūl elifūn ḥarfūn ve lāmūn ḥarfūn ve mīmūn ḥarf.*⁹⁶²
Pes bu ḥurūf-ı muḳaṭṭa' āt ki evā'il-i sūrede gelmişdür. (5) Anuñ esrārın Allāh Ta'ālā bilür.
Sā'ir elif lāmlara ve insānuñ tekellümünde vāḳı' olan ḥurūfa beñzemez.

(6) Mu' teraž: Maḥall-i i' tirāž dimek olur.

**DĀSTĀN-I ĀN KENĪZEK BĀ-ḤAR-I ḤĀTŪN ŞEHVET [İÜ270a] MĪ-RĀND
KULLU (7) NĀḲİŞIN MEL'ŪNUN** buyurduğından murād nokşān 'uẓv u ten degüldür
YA'NĪ KULLĪ NAẒARİN VE FEHMİN NĀḲİŞIN (8) MEL'ŪN belki naẓarı ve fehmi
nāḳış olandur mel'ūn olan **VE GER NE-NĀḲİŞĀN CİSM-İ ZĀHİR-İ MERḤŪMEND (9)
MEL'ŪN NEEND BER-ḤĀN-I LEYSE 'ALE'L-A'MĀ ḤARAC**⁹⁶³ **VE ḤAZRET-İ**

⁹⁵⁸ Allāh için, Allāh için; ey vefalı mürit! Taklit ederek yararlanırsan da

⁹⁵⁹ Kim bir kavme/topluluğa benzemeye çalışırsa, o da onlardandır. (Heysemî, Mecma'u'z-Zevâ'id: 10/274; Taberânî, Mu'cemü'l-Evsat: 8/179)

⁹⁶⁰ Ey baba! Bu elif lām ve ḥā mīmdir. İnsanların sahibi Hazret-i Hak'tan gelmiştir.

⁹⁶¹ Her bir elif lām buna ne benzer? Canın varsa onu bu gözle görme.

(2) Resūl: Resūl-i Ekrem İÜ, HK, KA

⁹⁶² Her kim ki Allāh'ın kitabından bir harf okursa, her bir harf için on misli sevap vardır. Elif, lam, mim bir harftir demiyorum. Elif bir harftir, lam bir harftir, mim bir harftir. (Elbânî, Silsiletü'l-Za'ife: 6842; Münzirî, Et-Tergīb ve't-Terhīb: 2/302)

(6) dimek olur:- SE, İÜ, HK, KA

⁹⁶³ Gözü görmeyene zorlama yoktur. (Kur'ân-ı Kerîm, Fetih: 17)

HUDÂ TA‘ÂLÂ ‘İZZ Ü CELL NEFY-İ HAREC KERG VE (10) NEFY-İ LA‘NET VE
NEFY-İ ‘İTÂB U ĞAŻAB KERG⁹⁶⁴

Behr-i ‘aţen: Ez-behr-i ħ̣‘ābgāh-ı şutur

Şehvet ez-ğorden (11) buved kem kun zi-ğūr [KA250a]
Yā nikāhī kun gurīz ez-şer u şūr⁹⁶⁵ (5:1373)

Nitekim Ğazret-i Resūlu'llāh şalla'llāhu (12) ‘aleyhi ve sellem buyurur:

*Yā eyyuhe's-şebābi menisteţā' e minkumu'l-bā' ate fel-yetezevvec ve men lem (13)
yesteţī' fel-yeşum fe-innehu ke'l-vicā 'un.*⁹⁶⁶

Tu ‘azābe'l-ğizī'bi-ş'nev ez-nubī⁹⁶⁷ (5:1391)

Nitekim ħamim-i Secde'de (14) buyurur:

*Fe-erselnā 'aleyhim rīhan şarşaran fī-eyyāmin naĥisātin li-nuzīkahum 'azābe'l-ğizī
fī'l-ĥayātī'd- dunyā (15) ve le- 'azābu'l-āĥireti aĥzā ve hum lā-yunşarūn.*⁹⁶⁸

Fe-erselnā 'aleyhim rīhan şarşaran, -bāride (16) mehellik bi-şeddeti berdehā mine's-
şari ve huve'l-berdellezī yuşşaru iy yecma' ev şedide's-şavt (17) fī-hubūbihā mine's-şarīr-
ya' nī pes biz irsāl eyledük kavm-i 'Ād üzerine rīh-i şarşarı. (18) Ya' nī şol bād-ı bārideyi ki
helāk eyler şiddet-i [SE335b] bürüdetiyle yāğud şedidetü's-şavt demek (19) ola hubūbī
vaķtinde bu taķdırce şarīrden olur. *Fī-eyyāmin naĥisātin*, -cem'a naĥse min-naĥsin
[KC155a] (1) naĥsā naķīz sa' di sa' dā- ya' nī naĥsenūñ cem' idür. Naĥs nuĥasādandur.

⁹⁶⁴ Cariye hikāyesi: Bir cariyeye hanımının eşeğıyle şehvetini gideriyordu. Ona keçi ve ayı gibi insanca şehvet gidermeyi öğretmişti. Ölçüyü aşmasın diye eşeğin aletine kabak geçiriyordu. Hanımı bundan haberdar oldu. Kabak nüktesini görmedi. Cariyeyi bir bahaneyle uzak bir yere yolladı, eşekle kabaksız bir araya geldi ve rezilce öldü. Cariye geç vakit geri geldi ve "Ey canım, ey aydın gözüm! Aleti gördün, kabağı görmedin. Aleti gördün, diğerini görmedin." Her eksiklik yerilmiştir; yani her eksik görüş ve anlayış yerilmiştir. Yoksa bedendeki görünür eksiklik acınmıştır, yerilmemiştir. "Köre, güçlük yoktur" âyetini oku; güçlüğü, laneti, ayıplamayı ve öfkeyi yok etti.

(10) Behr-i ‘aţen: Ez-behr-i ħ̣‘ābgāh-ı şutur: - İÜ, KA/ Şehvet ez-ğorden buved kem kun zi-ğūr: - SE

⁹⁶⁵ Şehvet yemek yemekten olur. Yemeğı azalt veya bir nikah yap, şerden kaç.

(11) Ğazret-i Resūlu'llāh şalla'llāhu: - İÜ, HK, KA

(12) ‘aleyhi ve sellem buyurur: buyurur ‘aleyhi's-selām İÜ, HK, KA

⁹⁶⁶ Ey gençler! Sizden kimin evlenmeye gücü yeterse evlensin. Gücü yetmeyen ise çare olarak oruç tutsun. (Buhârî, Sahih: 5069; Elbânî, Sahih-i İbn Mâce: 1507)

⁹⁶⁷ Sen Kur'ân'dan rüsvalık azabını dinle. (Böyle utanca canını feda etme.)

(13) Nitekim: - İÜ, HK, KA

(14) *Fe-erselnā 'aleyhim rīhan şarşaran fī-eyyāmin naĥisātin li-nuzīkahum 'azābe'l-ğizī fī'l-ĥayātī'd-dunyā ve le- 'azābu'l-āĥirati aĥzā ve hum lā-yunşarūn.* - İÜ, KA

(15) bāride mehellik bi-şeddeti berdehā mine's-şari ve huve'l-berdellezī yuşşaru iy yecma' ev şedide's-şavt fī-hubūbihā mine's-şarīr- ya' nī: - İÜ, KA

⁹⁶⁸ Biz de onlara dünya hayatında zillet azabını tattırmak için o mutsuz kara günlerde üzerlerine dondurucu bir rüzgâr gönderdik. Ahiret azabı elbette daha rezil edicidir. Onlara yardım da edilmez. (Kur'ân-ı Kerim, Fussilet: 16)

Sa‘d, sa‘dā naķizidür. (2) Ya‘nī biz rīḥ-i şarşarı gönderdük kavm-i ‘Ād üzerine naḥs günlerde. *Li-nuẓīkahum ‘azābe'l-ḥizī* [HK103a] (3) *fi'l-ḥayātī'd-dunyā*, bunlara tatdurmağdan ötürü dünyā dirliğinde rüsvâyılık ‘azābın; *ve le-‘azābu'l-āḥireti* (4) *aḥzā*, taḥķiken āḥiret ‘azābı dünyā ‘azābından eşeddür rüsvâyılıkda. *Ve hum lā-yunşarūn*, -bi-def i'l-‘azābi (5) ‘anhum- ḥālbuki nuşret olunmazlar. Ya‘nī bunlara nuşret olunmaz bu zıkr olunan ‘azābı kendülerden (6) def itmekle. Ya‘nī bu ‘azābı bunlardan def ider kimse bulunmaz.

(7) Īn buved izḥār-ı sır^{der}-rüste-ḥiz
Allāh Allāh ez-ten-i çün ḥar guriz⁹⁶⁹ (5:1395)

Ya‘nī her kim nefsine zebūn olup ol zen gibi mürde-i şehvet (8) olursa anuñ nefsine Ḥaḳ Ta‘ālā kıyāmetde ḥar şüretin virür. Ya‘nī ḥar şüretinde ḥaşr eyler anı. (9) Zīrā herkesuñ şüretini Ḥaḳ Ta‘ālā kıyāmetde ‘aķidesine ve ḥūyına muvāfiḳ eylese gerekdür. Kıyāmet (10) gününüñ sırrınuñ izḥārı budur. Allāh içün olsun bu ten-i ḥar-şıfatdan kaç ve anı (11) terk eyle. Ya‘nī muḳtezā-yı ṭabī‘ati ve murād-ı nefsi terk eyle. Zīrā kıyāmet günü *yevme tube's-serā'iru*⁹⁷⁰ (12) gündür herkesuñ sırrı anda āşkäre olsa gerekdür.

(13) Ḥaḳ Ta‘ālā dād mizān-rā zebān
Hīn zi-Ḳur‘ān sūre-i Raḥman bi-ḥ‘ān⁹⁷¹ (5:1400)

Murād bu āyet-i kerīmedür ki buyurur:

Ve's-semā'e rafe'ehā ve veḍa'a'l-mizān. (14) *Ellā tatḡav fi'l-mizān. Ve eķimu'l-vezne bi'l-ķisṭi ve lā-tuḥsiru'l-mizān.*⁹⁷²

Dāne kemter ḥor (15) me-kun çendin refū
Çün *kulū ḥ‘āndī bi-ḥ‘ān lā-tusrifu*⁹⁷³ (5:1407)

(19) cem‘a naḥse min-naḥsin naḥsā naķiz sa‘di sa‘dā- ya‘nī naḥsenuñ cem‘idür. Naḥs nuḥasādandur. Sa‘d, sa‘dā naķizidür. Ya‘nī biz rīḥ-i şarşarı gönderdük kavm-i ‘Ād üzerine: - İÜ, KA

(4) bi-def i'l-‘azāb ‘anhum: - İÜ, KA

(5) nuşret olunmazlar. Ya‘nī: - KA

⁹⁶⁹ Kıyāmette sırrı açığa çıkarmak budur. Allāh hakkı için eşek gibi bedenden kaç.

(8) anı: - İÜ, HK, KA

(9) kıyāmetde: kıyāmet gününde HK, KA/ eylese: - SE

⁹⁷⁰ Bütün sırların ortaya döküleceği gün. (Kur‘ân-ı Kerīm, Târik: 9)

(11) Zīrā kıyāmet günü *yevme tube's-serā'iru* gündür herkesuñ sırrı anda āşkäre olsa gerekdür: - İÜ, HK, KA

(12) Ḥaḳ Ta‘ālā dād mizān-rā zebān: - SE

⁹⁷¹ Hak, teraziye dil verdi. Haydi, Kur‘ân’dan Raḥmān suresini oku.

(13) buyurur: - KA

⁹⁷² Göğü yükseltti ve ölçüyü koydu. Ölçüde haddi aşmayın. Tartıyı adaletle yapın, teraziyi eksik tutmayın. (Kur‘ân-ı Kerim, Rahman: 7-9)

(14) Dāne kemter ḥor me-kun çendin refū: - SE

Beyt:

(16) Gerçi ĥudā guft *kulū ve'şrebū*
Der-^c aķabeş guft ve *lā-tusrifū*⁹⁷⁴

TEMSİL-İ TELKİN-İ ŞEYH MÜRİDÂN-RÂ VE PEYGAMBERÂN ÜMMET-RÂ
Kİ İŞÂN (17) TÂKAT-İ TELKİN-İ HÂK NE-DÂREND VE BÂ-HÂK ELF NE-DÂREND
ÇENÂN Kİ TÛTÎ BÂ-ŞÛRET-İ ÂDEMÎ ELF (18) NE-DÂRED Kİ EZ-Û TA'LİM
TEVÂNEDE GEREFT HÂK TA'ÂLÂ ŞEYH-RÂ [İÜ270B] ÇÜN ÂYİNE-İ PİŞ-İ MÜRİD
HEM-ÇÜN TÛTÎ (19) DÂRED VE EZ-PES ÂYİNE TELKİN MÎ-KUNED Kİ *LÂ-
TUHİRREK BİHİ LİSÂNEKE*. Nitekim [SE336a] sûre-i Kıyâmet'de buyurur: [KC155b]
(1) *Lā tuhirrek*, yâ Muhammed ya' nî taḥrîk eyleme yâ Muhammed; *bihi*, bi'l-Ḳur'ân;
lisâneke, -ķable en yettim vahy- ya' nî Ḳur'ân'a lisānuñı (2) taḥrîk itme vahy tamām
olmazdan öñdin; *li-ta'cele bihi*,⁹⁷⁵ -li-te'ḥuzehu 'ale'l-'acele muḥāfetun en yenfekke
'anke- (3) ol Ḳur'ân'ı 'ale'l-'acele aḥz etmekden ötürü ḥavf idersin fevt ola ayrıla, diyü.

İnne 'aleynā (4) *cem'ahu*, -fi-şadrike- taḥķiken bizüm üzerimüzedür anuñ cem' i
senüñ şadruñdaki min-ba'd senden (5) münfek olmaya; *ve ḡur'ānehu*,⁹⁷⁶ -ve işbāt
ķırā'atehu fi-lisānike ve huve ta'lîl li'n-nehy- ve anuñ ķırā'ati senüñ (6) lisānuñ üzerinde
işbāt eylemek.

Fe izā ḡara'nāhu, -bi-lisāni Cebrā'il 'aleyke- pes kaçan biz ol (7) Ḳur'ân'uñ
ķırā'atini itmām eyledük de lisān-ı Cebrā'il'den senüñ üzerüñe; *fettebi' ḡur'ānehu*,⁹⁷⁷ -
ķırā'atehu ve (8) tekerrur fihi ḡattā yersaḡ fi-zihnike- pes etibbā' eyle Cebrā'il'üñ
ķırā'atine ve tekrār eyle tā ki [HK103b] rāsiḡ (9) ola zihnüñde. *İN HUV E İLLÂ VAḤYUN
YÛḤÂ*⁹⁷⁸ ya' nî degüldür illâ vaḡydür ki Ḥazret-i Peyğamber üzerine (10) vahy olunur. Pes
Peyğamber'e vahy olunduğı gibi evliyā-yı ķirām [KA250b] ve meşāyih-ı 'azāma daḡı
vahy-i (11) ḡalbî olınmaķ muķarrerdür. Lākin melek vāsıtasıyla olmaz. Pes bunlar āyine-i

⁹⁷³ Yem daha az ye, bu kadar oburluk etme. "Yiyin"i okuduğunda "İsraf etmeyin"i de oku.

⁹⁷⁴ Allāh "yiyin, için" dedi. Arkasından "israf etmeyin" dedi.

(1) yâ Muhammed ya' nî: - İÜ, HK, KA/ ķable en yettim vahy: - İÜ, HK, KA

⁹⁷⁵ (Ey Muhammed!) Onu (vahyi) çarçabuk almak için dilini kımıldatma. (Kur'ân-ı Kerim, Kıyâme: 16)

(2) li-te'ḡuzehu 'ale'l-'acele muḡāfetun en yenfekke 'anke: - İÜ, HK, KA

(4) fi-şadrike: - İÜ, HK, KA

⁹⁷⁶ Şüphesiz onu toplamak ve okumak bize aittir. (Kur'ân-ı Kerim, Kıyâme: 17)

(5) ve işbāt ķırā'atehu fi-lisānike ve huve ta'lîl li'n-nehy: - İÜ, HK, KA

(6) bi-lisāni Cebrā'il 'aleyke: - İÜ, HK, KA

⁹⁷⁷ O hâlde, biz onu okuduğumuz zaman, onun okunuşuna uy. (Kur'ân-ı Kerim, Kıyâme: 18)

(7) ķırā'atehu ve tekerrur fihi ḡattā yersaḡ fi-zihnike: - İÜ, KA

⁹⁷⁸ (Size okuduğı) Kur'an ancak kendisine bildirilen bir vahiydir. (Kur'ân-ı Kerim, Necm: 4)

(10) ķirām: - İÜ

ṭālib-i Ḥaḳ ṭūṭī (12) ve mu'allim-i Cenāb-ı 'İzzet olur. Bunlar ara yirde bir āletdür ğayrı degüldür. İNEST İBTİDĀ-YI MES' ELE-İ (13) Bİ-NİHĀYET ÇENĀN Kİ MUNḲĀR-I CUNBĀNİDEN ṬŪṬĪ-İ ENDERŪN ĀYİNE Kİ ḤAYĀLEŞ MĪ-ḤĀNEND (14) Bİ-İHTİYĀR TAŞARRUF-I ŪST Kİ 'AKS ḤĀNDEN ṬŪṬĪ-İ BİRŪNİST Kİ MŪTE' ALLİM EST (15) NE 'AKS-İ ĀN MU' ALLİM Kİ PES ĀYİNE EST VELĀKİN ḤĀNDEN-İ ṬŪṬĪ-İ BİRŪNİ TAŞARRUF-I ĀN (16) MU' ALLİM EST PES İN MİŞĀL NE-MEŞEL⁹⁷⁹

Pes vücūd-ı Nebī 'aleyhi's-şalāt ve's-selām āyine gibidür (17) ki anuñ verāsında üstād pinhān olmışdur. Mŭte'allim olan mŭrīd ṭūṭī gibi ğalaṭ (18) eyler. Şanur ki söz söyleyen āyine içinde olan ṭūṭīdür ki kendünñ cinsidür. Ya'nī kelime-i (19) ḥikmet ki kelām-ı Ḥaḳ Ta'ālā'dur, mŭrīd-i ğāfil anı peygamberñ kendü sözidür zan ider. [SE336b] *İn huve* [KC156a] (1) *illā vahyun yūḥā*,⁹⁸⁰ naşş-ı şerīfī bu zannı def' ider. Kezālik mŭrşidñ kelām-ı ḥikmete beyānı daḡı kendüden olmayup (2) ilhām-ı Rabbānī olduğına şehādet ider.

ŞĀḤİB-İ DİLİ DİD Kİ⁹⁸¹

Müşterī-i māst *Allāh iştērā*
(3) Ez-ğam-ı her müşterī hīn berter ā⁹⁸² (5:1463)

İnna'llāheştērā mine'l-mu'minīne enfusehum ve emvālehum bi-enne lehumu'l-cennete.⁹⁸³ (4) Ya'nī Allāh Ta'ālā *iştērā* eyledi mü'minlerñ nefislerini ve māllarını muḳābelesinde anlara cennet virilmek (5) birle.

Hem-çünān ki aşḥāb-ı Fīl ü ḳavm-i Lŭṭ
Kerdişān mercŭm çün ḡod ān sŭḡŭṭ⁹⁸⁴ (5:1469)

Ya'nī Allāh'dan (6) ğayrı müşterī ṭaleb eyleme ki ziyān eylersin. Şeyṭān seni kendü gibi mercŭm eyler. Nitekim aşḥāb-ı Fīl'i (7) ve ḳavm-i Lŭṭ'ı mercŭm eyledi. Ḥaḳ Ta'ālā

⁹⁷⁹ Şeyhin müritlere ve peygamberin ümmete telkinde bulunmasına örnek gösterilmesi: Papağanın insan suretine kendisinden telkin alabileceği bir yakınlığı olmadığı gibi müritlerin ve ümmetin halkın telkinine güçleri bulunmaz ve Hakk'a yakınlıkları yoktur. Yüce Hak şeyhi papağan misali müridin önünde ayna gibi tutar ve aynanın arkasından telkin eder: "Dilini onunla hareket ettirme"; "O başka değil ancak bir vahiydir, vahy yolunu verir". Sonu bulunmayan meselenin başlangıcı budur. Nitekim hayal diye isimlendirdiğin aynanın içindeki papağanın gagasını hareket ettirmesi, o hayalin iradesi ve tasarrufu değildir. Öğrenmekte olan dışarıdaki papağanın okuma aksi ayna arkasındaki öğreticinin aksi değildir. Fakat dıştaki papağanın okuması o öğreticinin tasarrufudur. Neticede bu bir örnektir, aynısı değildir.

⁹⁸⁰ (Size okuduğu) Kur'an ancak kendisine bildirilen bir vahiydir. (Kur'an-ı Kerim, Necm: 4)

⁹⁸¹ Bir gönül sahibi gördü ki

⁹⁸² Bizim müşterimiz "Allāh satın aldı"dır. Her müşterinin tasasından sakın! Daha yukarı çık.

(3) Ez-ğam-ı her müşterī hīn berter ā: - SE

⁹⁸³ Şüphesiz Allāh, mü'minlerden canlarını ve mallarını, kendilerine vereceği cennet karşılığında satın almıştır. (Kur'an-ı Kerim, Tevbe: 111)

⁹⁸⁴ İsyankâr şeytan, kendisi gibi ashab-ı Fīl'i ve Lŭṭ kavmini taşlattığı şekilde.

(5) Kerdişān mercŭm çün ḡod ān sŭḡŭṭ: - SE

aşhâb-ı Fîl'i şeytân söziyle 'amel eyledükleri için ebâbil (8) kuşlarına emr eyleyüp fındık kadar [İÜ271a] taşcağızlar-ile recm itdürüp cümlesin helâk eyledi. Nitekim (9) buyurur:

Ve ersele 'aleyhim tayran ebâbil. Termihim bi-hicâretin min-siccil. Fe-ce'alehum ke'aşfin (10) *me 'kûl.*⁹⁸⁵

Ve ersele 'aleyhîm, ve dağı gönderdi Allâh Ta'âlâ aşhâb-ı Fîl üzerlerine; *tayran*, (11) bir cins kuşlar; *ebâbil*, gürûh gürûh her birinün minkârında bir taş ve iki niçesinde (12) iki taş her taşuñ üzerinde bir kâfirün ismi yazılmış; [HK104a] *termihîm*, bırağurlardı (13) ol leşker-i küffâruñ üzerine; *bi-hicâretin*, ol taşları; *min-siccil*, seng kilden mu'arredür (14) ya'nî balçıkdan taş olmışdur ol taşlar; *fe-ce'alehum*, pes Allâh Ta'âlâ ol leşkeri eyledi (15) ol taşlar-ile; *ke'aşfin*, berg-gâh gibi ve şol kaşal yaprağı gibi ki; *me 'kûl*, ekl olunmuş (16) ola. Kinâyetdür ol kavmün istişâlinde ve kavm-i Lût'uñ üzerlerine taşlar yağdurup şehirlerinün (17) altın üstüne döndürüp cümlesin helâk eyledi. Nitekim buyurur:

Fe-lemmâ câ'e emrunâ ce'alnâ (18) *'âliyhâ sâfilehâ ve emtarnâ 'aleyhâ hicâraten min-siccilin.*⁹⁸⁶

KİŞŞA-İ EHL-İ DARVÂN⁹⁸⁷

Çün *yefîrru'l-mer'u* (19) âyed *min-aḥîh*
Yehrubu'l-mevlûdu yevmen *min-abih*⁹⁸⁸ (5:1500)

Süre-i 'Abes'de olan âyet-i kerîmeye [KC156b] (1) işâret buyurur :

Yevme yefîrru'l-mer'u min-aḥîhi ve ummihi [SE337a] *ve âbihi ve şâhibetihî ve benihî li-kulli'mri'in* (2) *minhum yevme 'izin şe 'nun yuḡnihi.*⁹⁸⁹

(7) ve kavm-i Lût'ı mercûm eyledi. Hâk Ta'âlâ aşhâb-ı Fîl'i: - İÜ

(8) cümlesin: - HK, KA

(9) *Ve ersele 'aleyhim tayran ebâbil. Termihim bi-hicâretin min-siccil. Fe-ce'alehum ke'aşfin me 'kûl.* - İÜ, HK, KA

⁹⁸⁵ Üzerlerine balçıktan pişirilmiş taşlar atan sürü sürü kuşlar gönderdi. Nihâyet onları yenilmiş ekin yaprakları hâline getirdi. (Kur'ân-ı Kerim, Fîl: 3-5)

(11) ve iki niçesinde: ve niçelerinde KA

(13) leşker-i küffâruñ: leşkerün HK, KA

(15) *ke'aşfin: ke'aşfin me 'kûl* İÜ, HK/ *me 'kûl*: - İÜ, HK

⁹⁸⁶ (Azap) emrimiz gelince oranın altını üstüne getirdik. Üzerine de Rabbinin katında işaretlenmiş pişirilmiş balçıktan taşlar yağdırdık. (Kur'ân-ı Kerim, Hûd: 82)

⁹⁸⁷ Darvanlıların hikâyesi

⁹⁸⁸ Kişi kardeşinden kaçır; o gün çocuk babasından kaçır, -anı- geldiğinde,

(1) buyurur: buyururlar İÜ, HK/ *yevme yefîrru'l-mer'u min-aḥîhi ve ummihi ve âbihi ve şâhibetihî ve benihî li-kulli'mri'in minhum yevme 'izin şe 'nun yuḡnihi.* - İÜ, HK, KA

(2) firâr idüp: - HK, KA

⁹⁸⁹ Kişinin kardeşinden, annesinden, babasından, eşinden ve çocuklarından kaçacağı gün kulakları sağır edencesine şiddetli ses geldiği vakit, işte o gün onlardan herkesin kendini meşgul edecek bir işi vardır. (Kur'ân-ı Kerim, Abese: 33-37)

Yevme yefirru'l-mer'u, bir gün ola ki firār idüp kaçā kişi; (3) *min-aḥīhi*, kendü birāderinden bā-vücūd mevānest ü mihr-bānī; *ve ummihi*, ve daḥı māder-i müşfikasından (4) firār eyler üzerinde keşret-i ḥuḳūḳ-ı māderī var iken; *ve ābīhi*, ve daḥı pederinden [KA251a] firār (5) eyler andan bu kadar şefkat ve 'atıfet görmiş iken; *ve şāḥibetihi*, ve 'avratından daḥı firār eyler (6) kendünüñ mūnis rūzgārı iken; *ve benihi*, ve oğullarından daḥı firār eyler -lā-iştigālehu (7) bi-şe'nihi ve 'amelihi bi-ennehum lā-yenfa'üne ev li'l-ḥāzer min-muṭālebetihim bimā qaşşar fī-ḥaḳḳihim-; *li-kulli'mri'in*, herkes (8) içün vardır; *minhum*, kıyāmetde; *yevme 'izin*, ol günde; *şe'nun yuḡnīhi*, bir kār ki kendüyi (9) meşgūl eyler ve aña kifāyet ider. Ğayrı kārā meşgūl olamaz her ne kadar mühim olursa.

(10) Z'ān şevved her düst ān sā'at 'adū (5:1501)

Andan öturi kıyāmetde ba'zı dostlar birbiriyle (11) düşmen olurlar.

Ki büt-i tu bud ve ez-reh mānī' ü⁹⁹⁰ (5:1501)

Ki ol dost senüñ bütüñ olup (12) tarīḳden mānī' olmuştur. Ol sebebdan 'adāvet ḥāşıl olur. Nitekim sūre-i ḥamim-i Zuḥruf'da (13) buyurur:

*El-eḥillā'u yevme 'izin ba'ḍuhum li-ba'ḍīn 'aduvvun ille'l-mutteḳīn.*⁹⁹¹

El-eḥillā'u, -el-aḥibbe'u- (14) dostlar; *yevme 'izin*, ol günde ya'nī kıyāmetde; *ba'ḍuhum li-ba'ḍīn 'aduvvun*, ba'zısı ba'zısına (15) düşmen olur; *ille'l-mutteḳīn*, illā mutteḳīler ki birbiriyle düşmen olmazlar. Zīrā maḥabbetleri Allāh içündür. (16) Birbirlerini fişḳ u fücūra ve küfre sevḳ itmezler ki 'azāba mü'eddī olup 'adāvete sebep (17) ola. Pes ol günde dostlarıñ ba'zısı ba'zısına düşmen olurlar ki: *Yel'anū ba'ḍukum* (18) *ba'ḍan*⁹⁹² ve mü'minler ve ehl-i taḳvā ki anlarıñ maḥabbeti Allāh içündür dostlukları kemākān yirinde (19) olup birbirin şefā'at iderler.

Rūy ez-naḳḳāş-ı rū mī-tāftī (5:1502)

(3) bā-vücūd mevānest ü mihr-bānī: - İÜ, HK, KA

(4) firār eyler üzerinde keşret-i ḥuḳūḳ-ı māderī var iken: - İÜ, HK, KA

(6) lā-iştigālehu bi-şe'nihi ve 'amelihi bi-ennehum lā-yenfa'üne ev li'l-ḥāzer min-muṭālebetihim bimā qaşşar fī-ḥaḳḳihim: - İÜ, KA

(8) kıyāmetde: ehl-i kıyāmetde SE

(10) birbiriyle: birbirine İÜ, HK, KA

⁹⁹⁰ Senin putun ve yolunda engelin oldukları için anda her dost, düşman olur.

(13) *El eḥillā'u yevme 'izin ba'ḍuhum li-ba'ḍīn 'aduvvun illā'l-muttaḳīn*: - İÜ, HK, KA

⁹⁹¹ O gün Allāh'a karşı gelmekten sakınanlar dışında, dostlar birbirine düşman olurlar. (Kur'ân-ı Kerim, Zuḥruf: 67)

(14) dostlar: ya'nī dostlar İÜ

(16) ve küfre:- KA

⁹⁹² Sonra kıyamet gününde kiminiz kiminize lânet edecektir. (Kur'ân-ı Kerim, Ankebût: 25)

Ya' nî hālîk-ı ahsen-i [KC157a] (1) takvîmden yüz çevürdüñ ve anuñ [İÜ271b] 'ışk u maḥabbetinden yüzüñi döndürdüñ.

Çün zi-naḳṣî [HK104b] üns dil (2) mî-yâftî⁹⁹³ (5:1502)

Nice ol naḳḳâş-ı ḳadîmüñ maşnû'âtından bir naḳş-ı cüz'-ile gönülden ünsiyyet [SE337b] eyledüñ. Ya' nî (3) Allâh Ta'âlâ'nuñ maḥabbetin terk idüp maḥlûḳdan birine gönül virdüñ.

İy nesîb: İy aşîl

Gerr-i (4) hıḳd: Ḥarb-i hıḳd

Ġarr-i ü: Farîḳten-i ü

Tu bi-mânî der-fiḡân ender-laḥad
Lâ-teẓernî ferd ḥ'âhân (5) ez-eḥad⁹⁹⁴ (5:1524)

İşâretdür ol âyet-i kerîmeye ki Enbiyâ'dadur:

*Ve Zekerıyyâ iz nâdâ rabbeḥu rabbi lâ-teẓernî ferdî (6) ve ente ḥayru'l-vârişîn.*⁹⁹⁵

Ve Zekerıyyâ iz nâdâ rabbeḥu, zıkr eyle yâ Muḥammed Zekerıyyâ ibn-i Âzeri şol vâḳtde (7) ki perverdgârını nidâ vü du'â eyleyüp okudı. *Rabbi lâ-teẓernî ferdî*, -vaḥîden bilâ-veledi yerışnî- (8) ya' nî Zekerıyyâ didi: İy benüm Rabbüm! Beni ferd ü vaḥîd ḳoma, baña mîrâşum aḥz ider bir veled vir. *Ve ente* (9) *ḥayru'l-vârişîn* -fe-en lem terzaḳnî men yerışnî fe-lâ-ubâlî bihi- ya' nî ḥâlbuki sen vârişlerüñ ḥayrlusısın. (10) Eger baña mîrâşum aḥz ider bir veled naşîb eylemezseñ ḡayurmazum.

Ma'nâ-yı Beyt: Ḥazret-i Mevlânâ (11) buyururlar ki: Dünyâ dostları senden yüz döndürseler sen şükr ile 'âḳıbetü'l-emr ideceklerin (12) evvelinde itmiş oldılar. Anlarıñ iḥtilât u şoḥbetlerinde 'ömrüñi zâyî' eylemeden aḥvâlleri saña (13) ma'lûm olmuş olur. Pes Cenâb-ı Ḥaḳḳ'a teveccüh eyle bir yâr-ı Rabbânî bulmağa sa'y eyle ki sen öldükden (14) soñra anuñ yârlığı riştesi ḳat ḳat ola. Eger naşîḥat ḳabûl eylemezseñ 'âḳıbet senden (15) yüz döndürürler. Çün seni ḳabre ḳoyalar esbâb u emvâl u evlâd u aşḫâb u yârân cümle

⁹⁹³ Gerçek nakkaştan yüz çevirdin. Zira nakışla gönül huzuru buldun.

(3) idüp: eyleyüp İÜ, HK, KA/ İy nesîb: İy aşîl Gerr-i: - İÜ, KA

(4) hıḳd: Ḥarb-i hıḳd Ġarr-i ü: farîḳten-i ü: - İÜ, KA

⁹⁹⁴ Sen mezarda, "Beni yalnız bırakma" diye feryat içinde kalırsın, tek Allâh'tan dileyerek.

(5) ol âyet-i kerîmeye ki Enbiyâ'dadur: sûre-i Enbiyâ'da olan bu âyet-i kerîmeye İÜ, HK, KA/ *Ve zekerıyyâ iz nâdâ rabbeḥu rabbi lâ-teẓernî ferdî ve ente ḥayru'l-vârişîn*: - KA

⁹⁹⁵ Zekerıyyâ'yı da hatırla. Hani o, Rabbine, "Rabbim! Beni tek başıma bırakma. Sen varislerin en hayırlısısın" diye dua etmişti. (Kur'ân-ı Kerim, Enbiyâ: 89)

(6) *Ve zekerıyyâ iz nâdâ rabbeḥu*: - İÜ, HK

(7) eyleyüp: idüp İÜ, HK, KA/ vaḥîden bilâ veledi yerışnî: - İÜ, HK, KA

(9) fe-en lem terzaḳnî men yerışnî fe-lâ-ubâlî bihi- ya' nî: - İÜ, HK, KA

(10) Ma'nâ-yı beyt: - İÜ, HK, KA

taşrada (16) qalurlar ve sen qabr içinde ferd ü tenhâ vü yalnuz qalursın. Hîç bir kimseye feryâd idüp (17) meded istemege qâdir olmazsın Allâh Ta‘âlâ Hâzreti'nden ğayrı. Pes Cenâb-ı ‘İzzet'e feryâd u figân (18) idüp *rabbi lâ-tezernî ferden* dirsın.

Hemçü kebkeş şayd kun [KA251b] iy nerre şaqr
K'ü hemî (19) tersânedet her dem zi-faqr⁹⁹⁶ (5:1528)

Nitekim sûre-i Bakara'da buyurur:

*Eş-şeytânü ye‘idukumu'l-fağra ve [KC157b] (1) ye ‘murukum bi'l-fahşâ ‘i.*⁹⁹⁷ Ya‘ nî şeytân size faqrı va‘ de ider. Ya‘ nî faqrılığden qorqudur ve size (2) fahşâ emr ider.

Uznî vâ‘ iye: Naşîhat hıfz idici kulaq

Ân çenân dilhâ ki budşân mâ vü men (5:1536)

(3) Ancılayın gönüller ki tekebbür ü enâniyyet oldılar.

Na‘ teşân şud *bel eşeddu qasveten*⁹⁹⁸ (5:1536)

Anlaruñ vaşfi (4) bu âyet-i kerîmenüñ maзмünıdır ki Hâk Ta‘âlâ sûre-i Bakara'da buyurdi:

*Summe qasvet kulûbukum [SE338a] (5) min-ba‘di zâlike fe-hiye ke'l-hicâreti ev eşeddu qasveten.*⁹⁹⁹

Summe qaset kulûbukum, -el-qasâvetu ‘ibâre ‘ani'l-ğalazi (6) ma‘aş-şalâbe kemâ fi'l-ğaceri ve qasâvetu'l-qalb mişl fi-nubuvveti ‘ani'l-i‘tibâri ve summe istib‘âdu'l-kısve- (7) ya‘ nî andan soñra sizüñ kulûbuñuz [HK105a] saht u ğalız oldı iy Benî İsrâ‘îl. (8) *Min-ba‘di zâlike*, -ya‘ nî ihyâ‘u'l-qatıl ev cemî‘ mâ‘adde ve mine'l-âyâti fe-ennehâ mimmâ yüceb leyni'l-qalb- (9) zâlikenuñ müşârün ileyhi ihyâ‘-ı qatıl ola ki Hâzret-i Mûsâ zamânında vâkı‘ olmış yâğud âyât-ı (10) kerîmede ‘ad olınan kerâmetler ki Benî İsrâ‘îl'e

(16) qalurlar: qalur İÜ, HK, KA/ vü yalnuz: - İÜ, HK, KA

(18) Hemçü kebkeş şayd kun iy nerre şaqr: - SE

⁹⁹⁶ O, seni her an fakirlikle korkutur. Ey erkek doğan! Onu keklik gibi avla.

(19) Nitekim: - HK

⁹⁹⁷ Şeytan sizi fakirlikle korkutur ve size, çirkinliği ve hayâsızlığı emreder. (Kur‘ân-ı Kerim, Bakara: 268)

(2) Uznî vâ‘ iye: Naşîhat hıfz idici kulaq: - İÜ, KA

⁹⁹⁸ Biz ve beni bulunan böyle gönüller, "Taştan daha katı" diye tarif edildi.

(4) Hâk Ta‘âlâ: - İÜ/ buyurdi: buyurur İÜ

(4) *summe qaset kulûbukum min*: - KA

⁹⁹⁹ Sonra bunun ardından kalpleriniz yine katılaştı; taş gibi, hatta daha katı oldu. (Kur‘ân-ı Kerim, Bakara: 74)

(5) *ba‘di zâlike fe-hiye ke‘l-hicâreti ev eşeddu qasveten*: - KA/ *Summe qaset kulûbukum*: - İÜ/ el-qasâve ‘ibâre ‘ani‘l-ğalazi: - İÜ, KA

(6) ma‘aş-şalâbe kemâ fi‘l-ğaceri ve qasâvetu‘l-qalb mişl fi-nubuvveti ‘ani‘l-i‘tibâri ve summe istib‘âdu‘l-kısve: - İÜ, KA

(8) ya‘ nî ihyâ‘u‘l-qatıl ev cemî‘ mâ‘adde ve mine‘l-âyâti fe-ennehâ mimmâ yüceb leyni‘l-qalb: - İÜ, HK, KA

virilmiştir. Anuñ cem'isi ola. Zîrā anuñ her birisi (11) qalbũñ mülâyemetine sebebdür ve *summe qasvet* qalblerini istib'ād içündür. Ya'nî bu kadar mu'cizât-ı (12) 'azîmeyi gördükden sonra sizde qasvet-i qalb olmak ba'iddür, demek olur. *Fe-hiye ke'l-hicâreti*, (13) pes sizũñ qalbũñuz gılzet ü qasvetde hicr gibidür. *Ev eşeddu [İÜ272a] qasveten* belki dahı eşeddür (14) qasvet yöninden.

FERESTÂDEN-İ HÂZRET-İ HÂK MİKÂ'İL-RÂ¹⁰⁰⁰

Bendegân dârend lâ-bud hûy-ı ü¹⁰⁰¹ (5:1592)

(15) *Tahallakû bi-aḥlâki'llâh*¹⁰⁰² maẓmûnınca bendeler anuñ hûyın tutarlar elbette.

Pîş-i tu bes qadr dâred (16) çeşm-i ter¹⁰⁰³ (5:1598)

Nitekim Hâzret-i Resûlu'llâh şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem buyurur:

Mâ min-'abdi bekâ 'alâ-zenbihi (17) *fî'd-dunyâ hattâ yenḥadır ed-dumû' 'alâ-haddeyhi illâ ḥarremu'llâh vechehu 'ale'n-nâr*.¹⁰⁰⁴ Ya'nî bir bende ki bir günâh (18) üzerine ağlaya ya'nî işledükden sonra pişmân olup ağlaya, şöyle ki gözinũñ yaşı (19) akup yüzünũñ üzerine inse Allâh Ta'âlâ anuñ yüzini cehennem âteşine ḥarâm eyler. Pes [KC158a] (1) Allâh qatında gözyaşınũñ qadri vardır.

İktirâh: Becid taleb kerdn

Lüd: Şedîd

Müstefîz: (2) Haber-i münteşir ü fâş

FERESTÂDEN-İ HÂZRET-İ HÂK TA'ÂLÂ İSRÂFİL-RÂ¹⁰⁰⁵

Çâr cû der-zîr-i ü pür-mağfîret¹⁰⁰⁶ (5:1628)

(3) Sûre-i Muḥammed'de beyân buyurur:

¹⁰⁰⁰ Hakk'ın Mikâil'i göndermesi

¹⁰⁰¹ Şüphesiz kullar onun huyuna sahiptir.

¹⁰⁰² Allâh'ın ahlakıyla ahlaklanın. (Teymiyye, Telbîsü'l-Cehmiye: 6/518; Elbânî, Silsiletü'l-Za'îfe: 2822)

¹⁰⁰³ Senin huzurunda ıslak gözün çok değerlidir.

(16) Hâzret-i Resûlu'llâh şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem buyurur: buyurur 'aleyhi's-selâm İÜ, HK, KA

¹⁰⁰⁴ Hangi kul bir günah işledikten sonra pişman olup ağladıysa ve gözyaşları akıp yüzüne indiyse, Allâh o kişinin yüzüne cehennem âteşini haram kılmıştır. (Askalânî, Lisânü'l-Mizân: 1/379)

(17) ya'nî: - İÜ

(1) İktirâh: Becid taleb kerdn: - İÜ, KA/ Lud: Şedîd: - İÜ, HK, KA/ Mustefîz: - İÜ, KA

(2) Haber-i münteşir ü fâş: - İÜ, - KA

¹⁰⁰⁵ Hakk'ın İsrâfil'i göndermesi

¹⁰⁰⁶ Altında bağışlama dolu dört ırmak vardır.

Meşelu'l-cennetilleti vu'ide'l-mutteḳüne fiḥā enhārun min-mā'in ḡayri (4) *āsinin ve enhārun min-lebenin lem yetegayyer ṭa' muhu ve enhārun min-ʿaselin muṣaffen ve enhārun min-ḥamrin* (5) *lezzetin li'ş-şāribin*.¹⁰⁰⁷

İctirā: Cür'et ü deliri

FERESTĀDEN-İ ḤAZRET-İ ʿAZRĀ'İL¹⁰⁰⁸

Engebin (6) dārū-yı ten rencūr-rā¹⁰⁰⁹ (5:1636)

[SE338b] *El-ʿasel şifā' li-kulli dā'in*¹⁰¹⁰ ve sūre-i Nahl'de buyurur: *yaḥrucu* (7) *min-buṭūnihā şarābun muḥtelifun elvānuhu fiḥi şifā'un li'n-nāsi*.¹⁰¹¹

Ker': Be-dehān āb ḥurden

Miḥrāk: (8) Ālet-i muḥrāk

BEYĀN-I ĀN Kİ MAḤLŪḲİ Kİ TU-RĀ EZ-Ū ḲULMĪ RESED ḲĀLE'L-CĪDĀR LĪ'L-VETED LEM(9) **TEŞUḲḲANĪ ḲĀLE'L-VETED UNḲUR ĪLĀ-MEN YUDḲANĪ**¹⁰¹²

Ya' nī dīvār ḳazığa didi ki: Ne için (10) beni şaḳ idersin? Vetēd ya' nī ḳazıḳ dīvāra didi ki: Beni ḳaḳan kimseye naḳar eyle. Ya' nī (11) vetēd āletdür, fā'il ol vetēdi daḳ idendür. Ḥaḳīḳat-bīn olanlar ālete (12) cürm-i üstād eylemezler.

CEVĀB ĀMEDEN Kİ NAḲAR-I Ū BER-ESBĀB MARAZ U ZAḤM-I TİḒ NE-YĀBED (13) **BED-KĀR-I TU ʿAZRĀ'İL HEM NE-YĀBED VE HUVE AḲREBU ĪLEYYE MĪNKUM VELĀKĪN LĀ-TUBŞİRŪN**¹⁰¹³

(4) *ve enhārun min-ḥamrin lezzetin li'ş-şāribin*: - SE, İÜ

(5) İctirā: Cür'et ü deliri: - İÜ, HK, KA

¹⁰⁰⁷ Allāh'a karşı gelmekten sakınanlara söz verilen cennetin durumu şöyledir: Orada bozulmayan su ırmakları, tadı değişmeyen süt ırmakları, içenlere zevk veren şarap ırmakları ve süzme bal ırmakları vardır. (Kur'ân-ı Kerim, Muhammed: 15)

¹⁰⁰⁸ Hakk'ın, Azrâil'i göndermesi

(5) **FERESTĀDEN-İ ḤAZRET-İ ʿAZRĀ'İL**: - SE

¹⁰⁰⁹ Hasta bedeninin ilacı bal için arının içini pınar yaptı.

¹⁰¹⁰ Bal her hastalığa şifadır.

¹⁰¹¹ Onların karınlarından çeşitli renklerde bal çıkar. Onda insanlar için şifa vardır. (Kur'ân-ı Kerim, Nahl: 69)

(7) Ker': Be-dehān āb ḥurden Miḥrāk: - İÜ, KA

(8) Ālet-i muḥrāk: - İÜ, KA

¹⁰¹² Açıklama: Sana kendisinden bir zulüm erişen yaratık (gerçekte bir alet gibidir). Duvar çiviye "Neden bana zahmet veriyorsun?" dedi. Çivi, "Beni çakana bak" dedi.

(10) ya' nī ḳazıḳ: - İÜ, HK, KA

(11) idendür: - İÜ, HK

(12) **NE-YĀBED**: - SE

[HK105b] Sûre-i (14) Vâkı' a'nuñ evâhîrinde buyurur:

Fe-lev lâ, pes ne içün olmaya; *izâ belegatî'l-hulkûm*, çün rûh (15) hulkûma yetişe hâlet-i nez' de; *ve entum hîne 'izin*, ve siz ol vaktde; *tenzurûn*,¹⁰¹⁴ [KA252a] -hâlehu ve'l-hıtab (16) li-men havle'l-muhtaazar ve'l-vâv li'l-hâl- ya' nî sezâ-yı muhtaazar etrafında hazır olanlar ya' nî şol hâlet-i (17) nez' de olan hastenüñ yanında hazır olanlar ki anuñ hâline nazar idersiz. *Ve nahnu akrebu ileyhi* (18) *minkum*, ve biz akrebüz ol muhtaazara sizden; *velâkin lâ-tubşirûn*,¹⁰¹⁵ lâkin siz bizüm ol muhtaazara (19) kurbımızı müşâhede idemezsiz.

Na'ra-i *yâ leyte kavmî ya'lemûn*¹⁰¹⁶ (5:1740)

Sûre-i Yâsin'de buyurur: [KC158b] (1)

Îlâle yâ leyte kavmî ya'lemûn. Bimâ ğafera lî-rabbî ve ce'alenî mine'l-mukremîn.¹⁰¹⁷

Hzret-i 'îsâ (2) 'aleyhi's-selâm kavm-i Anâkiyye'yi imâna da'vet etmek için kendü hulefâsından Şem'ün u Yahyâ (3) vü Tûmân-nâm kimseleri buyurdu. Hâbîb-i Neccâr ki ehl-i Anâkiyye'den idi. Anların haķîkatini [İÜ272b] (4) anlayup imân getürdi. Kavmine naşîhat itmege başladı. Kavm anı helâk etmek kaşd eylediler. (5) Ol hinde çağırıp didi:

İnnî âmentu, taħķiken ben imân getürdüm; *bi-rabbikum*, sizün rabbünüze; (6) *fesme'ünî*,¹⁰¹⁸ pes istimâ' eyleñ benüm imânumı tâ yarın benüm üzerime şehâdet eylesiz iy resüller, (7) diyüp Hzret-i 'îsâ'nuñ resüllerine hıtab [SE339a] eyledi. Ol hinde taşla depeleyüp helâk (8) eylediler. Kabri Anâkiyye'dedür. Bir kûl vardır ki Allâh anı öldükden sonra hayât virüp (9) cennete dâhil eyledi. *Îlâle*, Hâbîb-i Neccâr'a dinildi; *edhulî'l-cennete*, cennete dâhil ol dinildi. (10) Çün cennete dâhil oldu; *îlâle yâ leyte*, didi kâşki n'olaydı; *kavmî ya'lemûn*, benüm kavmüm bilelerdi; (11) *bimâ ğafera lî-rabbî*, perverdgârum baña

¹⁰¹³ Cevap gelmesi: "Ey Azrâil! Sebepleri, hastalığı ve kılıç yarasını görmeyen, sen Azrâil'in işini de görmez. Çünkü o sebeplerden daha gizli olsan da sen dahi bir sebepsin. O hastaya "Sizden daha yakınız, velâkin siz göremezsiniz" gizli olmayabilir.

¹⁰¹⁴ Can boğaza geldiğinde, onu geri döndürsenize! Oysa siz o zaman bakıp durursunuz. (Kur'ân-ı Kerim, Vâkıa: 83-84)

(15) hâlehu ve'l-hıtab li-men havle'l-muhtaazar ve'l-vâv li'l-hâl: - İÜ, KA

¹⁰¹⁵ Biz ise ona sizden daha yakınız. Fakat siz göremezsiniz. (Kur'ân-ı Kerim, Vâkıa: 85)

¹⁰¹⁶ Can, su renkli dünyada, "Keşke kavmim bilselerdi" narasını atar.

(1) *Bimâ ğafera lî-rabbî ve ce'alenî mine'l-mukremîn*: - KA

¹⁰¹⁷ (Kavmi onu öldürdüğünde kendisine): "Cennete gir!" denildi. O da, "Keşke kavmim, Rabbinin beni bağışladığını ve beni ikram edilenlerden kıldığını bilseydi!" dedi. (Kur'ân-ı Kerim, Yâsin: 26-27)

(2) 'aleyhi's-selâm: 'aleyhi's-salât ve's-selâm SE, İÜ, HK

(3) buyurdu: gönderdi İÜ, HK, KA/ ehl-i: kavm-i KA

¹⁰¹⁸ "Şüphesiz ben sizin Rabbinize inandım. Gelin, beni dinleyin!" (Kur'ân-ı Kerim, Yâsin: 25)

mağfiret eylediğin; *ve ce'alenî mine'l-mukremîn*, ve beni kıldı (12) ikrâm olunmuşlardan ve mu'azzez ü mükerrem kıldı.

Ma'nâ-yı Beyt: Cân çün ol 'âlem-i şâf-ı (13) âb-gün ve cennet-i a'lâ ve cemâl-i bî-çüne vâşıl olur. Ol cihân-ı âb-günde na'ra urup (14) *yâ leyte kavmî ya'lemûn bimâ ğafera lî-rabbî ve ce'alenî mine'l-mukremîn* dir. Cân ne ğam çeker ki ten yâ gülhanda (15) yatmış yâ mezbelede.

Ger ne-ĥ'âhed bî-beden cân-ı tu zîst
*Fî's-semâ 'î rızķukum rûzî-i kîst*¹⁰¹⁹ (5:1742)

(16) Eger senüñ cânüñ [HK106a] bedensiz dirilmek mümkün degül ise Hâķ Ta'âlâ sûre-i ve'z-Zâriyât'da:

Ve fî's-semâ 'î (17) *rızķukum ve mâ tû'adûn*¹⁰²⁰ buyurduğı kimüñ rızķıdır?

DER-BEYÂN-I VEĤĀMET-İ ÇERB U ŞİRİN-İ (18) **DÜNYĀ** dünyānuñ çerb ü şîrîn loķmalarınıñ şaķîl ü nâ-güvār olmasınıñ beyânındadır; **VE MĀNİ' ŞUDEN-İ** (19) **Ū EZ-ṬA'ĀMU'LLĀH** ve anuñ mĀnî' olması beyânındadır ṭa'āmu'llāhdan; **ÇENĀN Kİ FERMŪD EL-CŪ' ṬA'ĀMU'LLĀH** açlık Allāh Ta'ālā'nuñ ṭa'āmıdır; **YUḤYİ BİHİ** [KC159a] (1) iḥyā ider Allāh Ta'ālā ol ṭa'āmı; **EBDĀNU'Ş-ŞİDDİĶİN EY YAŞİLL Fİ'L-CŪ' ṬA'ĀMU'LLĀH**¹⁰²¹ şiddîķlaruñ (2) bedenlerini yāḥūd şiddîķlaruñ bedenleri iḥyā olur ol ṭa'āmı; **VE ḲAVLE 'ALEYHİ'S-SELĀM EBİTU** (3) **'İNDE RABBİ YUṬ'İMUNİ VE YESĶİNİ** Ḥazret-i Resûl şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem şavm u şāl iderdi vücūd-ı (4) şerîfine. Ża'f târî olmazdı ve ğayrı nehy iderdi ve bu ḥadiş-i şerîfi buyurdu. Ammā murād zāhir (5) ṭa'āmı degüldür. Eger zāhir ṭa'āmı olaydı şavm u şāl olmazdı. Belki murād ṭa'ām-ı ma'nevî ve ğidā-yı (6) rûḥdur. Pes ṭa'ām-ı zāhirden kesilmek sebeb-i vuşûl-i ṭa'ām-ı bâtın [KA252b] oldu. **VE ḲAVLEHU TA'ĀLĀ YURZEĶŪN** (7) **FERİĤİNE**¹⁰²² Sûre-i Āli İmrân'da buyurur:

¹⁰¹⁹ Senin canın bedensiz yaşamayı istemezse, "Rızķınız semadadır" kimin rızķıdır?

¹⁰²⁰ Gökte rızķınız ve size vaad olunan şeyler vardır. (Kur'ân-ı Kerim, Zâriyât: 22)

(19) ve anuñ mĀnî' olması beyânındadır ṭa'āmullāhdan: - SE

¹⁰²¹ Açlık Allāh'ın yemeğidir. Onunla/Açlıkla şiddîķların/doğruların bedenleri hayat bulur.

(3) Resûl: Resûl-i Ekrem İÜ, HK, KA/ şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem: şal'am HK

(6) rûḥdur: rûḥānîdür İÜ, HK, KA

¹⁰²² Dünyanın yağlı ve tatlısının vahameti ve bunun, Allāh yemeğine engel olmasının açıklaması; nitekim - peygamber- buyurdu: "Açlık, Allāh yemeğı vardır. Onun sözü: "Rabbimin katında gecelerim, beni yedirir ve içirir." Hakk'ın âyeti: "Ferah olarak rızķlanırlar"

(7) **FERİĤİNE**: - KA/ İmrân'da buyurur: İmrân'dadır KA

Ve lâ-tahsebennellezîne kutilû fî-sebîli'llâhi emvâten bel-aḥyâ'un (8) 'inde rabbiḥim yurzeḳûn. Feriḥîne bi-mâ âtâhumu'llâhu min-faḍlıhi.¹⁰²³ [SE339b] Murād bedenle rızḳ yimek degüldür. Belki maḳşûd (9) ğıdâ-yı rûḥdur.

Muḥaşşal-ı kelām: Rûḥ bedensiz [İÜ273a] dirilmek muḳarrerdür ve ta'âm-ı zâhirden kesilse ta'âm-ı (10) bâṭına vâsıl olmaḳ müyesserdür.

El-vetîre: Eṭ-ṭarîḳat

Arûğ: Gegirmek

CEVÂB-I ÂN MUĞAFFEL GUFTEEND (11) ḤOŞ BÜDÎ İN CİHÂN EGER MERG NE-BÜDÎ¹⁰²⁴

Hîç murde nîst pür-ḥasret zi-merg
Ḥasreteş (12) ânest keşî kem bûd berg¹⁰²⁵ (5:1766)

Ya' nî hîç bir kimse öldükden şoñra öldüğine ḥasret çekmez. Belki aña ḥasret (13) çeker ki âḫiret için zâḫirecik ḥâzır eylemişdür. Nitekim Ḥazret-i Resûl-i Ḥudâ 'aleyhi's-selâm buyurur: (14)

*Leyse li'l-mâzîne ḥasretu'l-mevt innemâ lehum ḥasretu'l-fevt.*¹⁰²⁶ Fırşatı fevt eyleyüp vaḳtiyle 'amel (15) idemedüğine ḥasret çeker yoḥsa mevtden ḥasret çekmez.

Maḳ'ad-i şıdḳî ne eyvân-ı durûğ
Bâde-i ḥâşî ne mestîyî zi-dûğ¹⁰²⁷ (5:1769)]

(16) Devlet-i âḫiret şâḫibi olan sultânlar âḫiretde maḳ'ad-i şıdḳ u şafâya vâsıl olurlar ki âḫiret (17) evi Ḥaḳ Ta'âlâ'nun memdûḫıdır. Dünyâ evi gibi ḥâne-i durûğ degüldür. Nitekim sûre-i Kâmer'de buyurur: (18) *İnne'l-muttakîne fî-cennâtin ve neher. Fî-maḳ'adi* [HK106b] *şıdḳın 'inde melikin muḳtedir.*¹⁰²⁸

¹⁰²³ Allâh yolunda öldürülenleri sakın ölümler sanma. Bilakis onlar diridirler, Rableri katında Allâh'ın, lütfundan kendilerine verdiği nimetlerin sevincini yaşayarak rızıklandırılmaktadırlar. Arkalarından kendilerine ulaşamayan (henüz şehit olmamış) kimselere de hiçbir korku olmayacağına ve onların üzülmeyeceklerine sevinirler. (Kur'ân-ı Kerim, Âl-i İmrân: 169-170)

(10) vâsıl olmaḳ: vuşûl İÜ, KA/ El-vetîre: Eṭ-ṭarîḳat: - İÜ, KA/ Arûğ: Gegirmek: - İÜ, HK, KA
¹⁰²⁴ "Bu dünya ölüm olmasaydı hoş olurdu" diyen ve bu tarzda boş sözler söyleyen kişiye cevap

(11) Hîç murde nîst pür-ḥasret zi-merg: - SE

¹⁰²⁵ Hiçbir ölmüş kişi ölümden dolayı özlemlili değildir. Özlemi, azığının az olmasıdır.

(13) Ḥazret-i Resûl-i Ḥudâ 'aleyhi's-selâm buyurur: buyurur 'aleyhi's-selâm İÜ, HK, KA

¹⁰²⁶ Ölmüş olanların ölüm korkusu yoktur. Onlarda kaybettiklerinin hasreti vardır. (Karaismailoğlu, 2017: 786)

(14) fevt: terk HK, KA

¹⁰²⁷ Gerçek bir oturma yeridir, yalan köşk değil. Halis bir şaraptır, ayrandan olan sarhoşluk değil

(15) Bâde-i ḥâşî ne mestîyî zi-dûğ: - SE, İÜ ve KA'da ilk mısra olarak yer almaktadır.

¹⁰²⁸ Şüphesiz Allâh'a karşı gelmekten sakınanlar cennetlerde, ırmak başlarındadırlar. Muktedir bir hükümdarın katında, doğruluk meclisindedirler. (Kur'ân-ı Kerim, Kâmer: 54-55)

Der-ḥadiş āmed ki rûz-ı restehîz (5:1772)

(19) Ḥadiş-i nebevîde vârid olmışdur kıyâmet güninde.

Emr âyed her yekî ten-râ ki hîz¹⁰²⁹ (5:1772)

Nitekim Cenâb-ı [KC159b] (1) Ḥaḳ'dan emr gele, ḳalk diyü. Ya' nî herkes cezâ-yı a' mâlin görmek için dîvân-ı ḥaşra ḥâzır olsalar (2) gerekdür. Nitekim Ḥazret-i risâlet-penâh buyurur:

Enne reculen yu 'meru bihi ile'n-nâri fe-izâ belâge şuluse't-tarîki iltefete (3) *şumme izâ belâge nişfe't-tarîki iltefete şumme izâ belâge şuluseyi't-tarîki iltefete fe-yeḳûlullâhu ta'âlâ:* (4) *Ruddûhu şumme yes 'eluhû: Lime iltefette şelâşe merrâtin. Fe-yeḳûlu: Lemmâ belâgtu şuluse't-tarîki zekertu ve rabbeke'l-ġafûru* (5) *fe'l-tefettu ricâ 'e'l-maġfireti fe-izâ belâgtu nişfe't-tarîk zekertu ḳavleke. Ḳul yâ 'ibâdiyellezîne* (6) *esrafû 'alâ-enfusihim lâ-taḳneṭû min raḥmeti'llâhi feradedtu ricâ 'en ve tame'an fî-maġfiretike. Fe-yeḳûlullâhu* (7) *'azze u celle ġafertu leke.*¹⁰³⁰

Bu maзмûna münâsib Ḥazret-i Mevlânâ buyururlar ki: **FĪMÂ YURCĪ** şol (8) şey 'ûn beyânındadır ki ricâ olunur; **MĪN-RAḤMETİ'LLÂHĪ** Allâh Ta'âlânun raḥmetinden; [SE340a] **MU'ṬĪYĪN-NĪ'AM** öyle (9) Allâh ki ni' metler a'tâ idicidür ḳullarına; **ḲABLE İSTİḤḲÂḲİHÂ** müsteḥaḳ olmazdan öñdin; **VE HUVELLEZĪ** (10) ol Allâhdur ki; **YUNezzİLUL-ĠAYŞE** bârânı inzâl ider, yaġdurur; **MĪN-BA'Dİ MÂ ḲANETÛ** me'yûs u nâ-ümîd (11) olduğdan soñra; **VE RABBĪ BA'DE YÛRİŞU ḲURBÂ** niçe ırâḳlık vardır ki yakınlığı mürîş olur; (12) **VE RABBĪ MA'ŞİYYE MEYMÛNE** niçe ma'şiyet vardır ki mübârekdür sebeb-i tevbe ve inâbet olur; **VE RABBĪ** (13) **SA'ÂDE** ve niçe sa'âdet vardır ki; **TE'Tİ MĪN-HAYŞ YURCEN-NĪ'AM** ol sa'âdet gelür belâ vü [KA253a] nıḳmet (14) ümmîd olındığı yirden; **Lİ-YA'LEMÛ İNNA'LLÂHE YUBEDDĪLU SEYYİ'ATİHİM**

¹⁰²⁹ Kıyamet gününde her bir bedene "Kalk" diye emir geleceği hadiste yer almıştır.

(19) Nitekim: her bir tene SE

(2) Ḥazret-i: İÜ, HK/ risâlet-penâh: risâlet-penâh 'aleyhi's-selâm İÜ, HK, KA

¹⁰³⁰ Bir kişi cehenneme atılmak üzere çağırılır. Yolun (ilk)üçte birlik kısmında geri döner. Sonra yolun yarısında tekrar geri döner. Yolun son üçtebirlik bölümünden tekrar geri döner. Sonra Yüce Allâh "onu getirin der ve niçin üç defa geri döndün" diye sorar. Adam "yolun (ilk) üçte birlik bölümünde "(Senin) Rabbin bağışlayıcıdır" sözünü hatırladım ve beni bağışlamamı istemek üzere geri döndüm" der. Yolun yarısına geldiğimde "(Senin) de ki "Ey kendi aleyhlerine günah işlemekte aşırı giden kullarım! Allâh'ın rahmetinden ümit kesmeyin" sözünü hatırladım ve tamah ile beni bağışlamamı umut ederek geri döndüm" der. Bunun üzerine Yüce Allâh da ona "seni affettim" der.

ḤASENĀT¹⁰³¹ tā bileler ki Ḥaḳ Ta‘ālā bunların (15) ya‘nī Benī Ādem’ün seyyi‘atını ḥasenāta tebdīl [İÜ273b] eyler.

Ve'r bud ū dī ḥām u zešt u der-ḍalāl (5:1785)

Eger (16) ol kimse dūnkū gün ya‘nī ḥām-ı nā-puḥte ve çirkin ‘amellū ve ḍalāletde gūmrāh oldıysa;

(17) Çün ‘ezā nāme siyeh yābed şimāl¹⁰³² (5:1785)

Nāme-i a‘mālını şol elinde mātem nāmesi gibi siyāh olmış (18) bulur ve aña münāsib cezāsın görür. Nitekim sūre-i İnşikāk’da buyurur:

Fe-emmā men ūtiye (19) *kitābehu bi-yemīnihi. Fe-sevfe yuḥāsebu ḥisāben yesīrā. Ve yenḡalibu ilā-ehlihi mesrūrā. Ve emmā men ūtiye* [KC160a] (1) *kitābehu verā’e zahrihi. Fe-sevfe yed’ū şubūrā. Ve yaşlā sa’irā.*¹⁰³³

Fe-emmā men ūtiye kitābehu bi-yemīnihi, *fe-emmā* (2) şol kimse ki anuñ kitāb-ı a‘mālī sağ eline virile; *fe-sevfe yuḥāsebu ḥisāben yesīrā*, pes (3) ‘an-ḡarīb ḥesāb olunur. Āsān ḥesāb olunmağla münāḡaşa ve mużāyaḡasız; *ve yenḡalibu ilā-ehlihi mesrūrā*, (4) -ilā-‘aşireti’l-mu‘minīn ev ferīki’l-mu‘minīn ev ehl fi’l-cenne mine’l-ḡavr- ya‘nī ol ḥesābı āsān (5) olan mü‘min döner kendü ehli cānibine [HK107a] mesrūr olduğı ḡâlde. Ehlden murād kendü ‘aşiretinden (6) mü‘min olanlar ola. Yāḡud gūrūh-ı ehl-i imān ola. Yāḡud cennetde kendünün ehli olan ḡūr (7) u ḡilmān ola; *ve emmā men ūtiye kitābehu verā’e zahrihi*, -ey yu’ti kitābehu bi-şimālīhi min-verā’i zahrih (8) ḡile tuḡle yemnāhu ilā-‘unḡihi ve tece‘al yusrāhu ve rā’a zahrih- ya‘nī ve ammā şol kimsenün ki nāme-i a‘mālī (9) verā-i zāhrından şol eline gele. Zīrā dimişler ki ehl-i cehennemün sağ ellerine [SE340b] boyunlarına bend olup (10) şol elleri arḡalarına çekilse gerekdür. Pes öyle olsa verā-ı zāhrdan gelen nāme şol (11) ele vāşıl olur; *fe-sevfe yed’ū şubūrā*, -yetemenni’s-şubūr ev yeḡūlu yā beşūrāhu ve

¹⁰³¹ Kul hak etmeden önce veren Yüce Allāh’ın rahmetinden ümit edilenler hakkında: O, halk ümitsiz olduğunda yağmur indirir. Nice uzaklık, yakımk sağlar. Nice kutlu günah vardır. Nice saadet, kötülük beklenenden gelir. Bunlar Allāh’ın kötülükleri iyiliklere çevirdiğinin bilinmesi içindir.

(16) ya‘nī: ya‘nī dūnyāda İÜ, HK, KA

¹⁰³² O, dūn ham, çirkin ve sapıklıkta idiyse yas gibi kara defterini sol yanında bulacak.

(18) görür: bulur ve görür KA/ Nitekim: - KA

(18) *Fe-emmā men ūtiye kitābehu bi-yemīnihi. Fe-sevfe yuḥāsebu ḥisāben yesīrā. Ve yenḡalibu ilā-ehlihi mesrūrā. Ve emmā men ūtiye kitābehu verā’e zahrihi. Fe-sevfe yed’ū şubūrā. Ve yaşlā sa’irā.* - İÜ, KA

¹⁰³³ Kime kitabı sağından verilirse hesabı çok kolay bir şekilde görülecek, sevinçli olarak ailesine dönecektir. Fakat kime kitabı arkasından verilirse, “Helāk!” diye bağırarak ve alevli ateşe girecektir. (Kur’ân-ı Kerim, İnşikak: 7-12)

(4) ilā-‘aşireti’l-mu‘minīn ev ferīki’l-mu‘minīn ev ehl fi’l-cenne mine’l-ḡavr- ya‘nī: - İÜ, HK/ ḥesābı: ḥasenāti İÜ, KA

(7) ey yu’ti kitābehu bi-şimālīhi min-verā’i zahrih ḡile tuḡle yemnāhu ilā-‘unḡihi ve tece‘al yusrāhu ve rā’a zahrih- ya‘nī: - İÜ, HK, KA

huve'l-helāk- (12) ya' nī anuñ gibi kimse şubūrı temennā ider; *ve yaşlā sa' irā*, ve efrūhte-i nār-ı cehennem olur ve aña (13) vāşıl olur.

Her hayālī k'ū kuned der-dil vaṭan (5:1793)

Her hayāl ki gönülde qarār tuta muḳarrer (14) ü muşammem ola hayrdan ve şerden,

Rûz-ı maḥşer şüretī ḥ'āhed şuden¹⁰³⁴ (5:1793)

Rûz-ı maḥşerde şüret (15) bağlayup şerr ise zararı ve hayr ise fā'idesi ve şevābı ḥāşıl olsa gerekdür şāhibine. (16) Nitekim Ḥazret-i Resūl'llāh 'aleyhi ve sellem buyurur:

Yu'tā reculun ilā-maḳāmi'l-ḥisābi fe-yu'tā (17) *kitābuhu fe-yeḳūlu lehu iḳrā'* *kitābeke fe-yenḟur fihi ve izā fihi a'mālin mine'l-ḥaccı ve'l-'umreti ve'l-ğazveti* (18) *ve's-şadaḳati ve ğayrihā fe-yeḳūlu yā Rabb leyse hāzā kitābī fe-yeḳūlu'llāhu ta'ālā 'azze u celle leyse hāzā* (19) *yevmu'l-ḥaṭā'i ve'l-nisyāni hāzā kitābuke ḳad nuvvibet fī-dāri'd-dunyā inneke izā vecedte'l-māle [KC160b]* (1) *fe'alte hāza'l-a'māl ḳad ce'altu niyyeteke mekāne 'amelin.*¹⁰³⁵

Naḳd-i nīkū şādmān u nāz nāz (5:1798)

Naḳd-i imānı pāk (2) u ḥālīş olanlar ki küre-i imtiḥānda dürüst çıkarlar. Anlar şādmān olurlar. Nitekim buyurur:

E lā-inne (3) *evliyā'a'llāhi lā-ḥavfun 'aleyhim ve lā-hum yaḥzenūn.*¹⁰³⁶

Naḳd-i ḳalb ender-zehīr u der-güdāz¹⁰³⁷ (5:1798)

Naḳd-i i'tiḳād (4) u imānı ḳalb olanlar ki küre-i imtiḥān-ı Ḥaḳ'da anlaruñ ḳalbliği zāhir olmuştur. Anlar zehīrde sūz u (5) güdāzda olurlar. *Yevme tebyaḍḍu vucūhun ve tesveddu vucūh*¹⁰³⁸ ḥükmince herkesüñ imān u i'tiḳādı (6) zāhir olup herkes cezā-yı

(11) yetemenni's-şubūr ev yeḳūlu yā beşūrāhu ve huve'l-helāk: - İÜ, HK, KA

(12) ya' nī: - İÜ, HK/ şubūrı: şubūrı ya' nī helāki İÜ, KA/ ider: ider ve dir ki SE

¹⁰³⁴ Gönülde vatan tutan her hayal, maḥşer günü bir suret olacak.

(16) Resūl'llāh: Resūl'llāh şalla'llāhu SE/ Ḥazret-i Resūl'llāh şalla'llāhu 'aleyhi vessellem buyurur: resūl-i ekrem şallālāhu 'aleyhi ve sellem ḥazretleri buyurdu İÜ, HK; Ḥazret-i Resūl-i Ekrem şallālāhu 'aleyhi ve sellem KA

¹⁰³⁵ (Kıyamet gününde) kişi hesap mekanına getirilir ve kitabı (amel defteri) kendisine verilir. (Yüce Allāh ona) “Kitabını oku ve içine bak bakalım. Hacc, umre, gazve, sadaka gibi ameller var mı? Adam der ki “Ey Allāh’ım, bu benim kitabım değil!. Şanı Yüce Allāh da on der ki: “Bu gün hata ve unutma günü değildir. Bu senin dünyada iken düzenlenmiş kitabındır. Mal bulduğun zaman bu amelleri yaptın. (İyi) niyetini de amel yerine saydım.

¹⁰³⁶ Bilesiniz ki, Allāh’ın dostlarına hiçbir korku yoktur. Onlar üzülmeyeceklerdir de. (Kur’ân-ı Kerim, Yûnus: 62)

¹⁰³⁷ Geçer akça sevinçli ve nazlı nazlı. Kalp akçe inlemede ve erimede.

¹⁰³⁸ O gün bazı yüzler ağarır, bazı yüzler kararır. (Kur’ân-ı Kerim, Âl-i İmrân: 106)

a‘mālin görüp ehl-i şalāh hürrem u ḥandān olup ve yüzleri (7) aḳ ola ve ehl-i fesād giryān olup mu‘azzab olalar.

Çün zi-ḳandīl āb u revḡan gešte fāş¹⁰³⁹ (5:1800)

[İÜ274a] (8) Ḳandīl içinde şuyla yāḡ nice birbirinden ayrılup başḳa tūrursa şālīḡ u tālīḡ daḡı (9) birbirinden ayrılṣa gerekdür. Nitekim: *Vemtāzu'l-yevme eyyuhe'l-mucrimūn*.¹⁰⁴⁰ Pes bu maẓmūn üzere (10) her tā‘ife ayrılup: *Ferīḳun fi'l-cenneti ve ferīḳun fi's-sa‘ir*.¹⁰⁴¹ Herkes maḳāmın bula.

Ān hezārān (11) ḥüccet u güftār-ı bed [SE341a]

Ber-dehāneş [KA253b] gešte çün mismār-ı bed¹⁰⁴² (5:1812)

El-yevme naḡtimu ‘alā-efvāhihim ve tukellimunā (12) *eydihim ve teşhedu erculuhum*¹⁰⁴³ maẓmūn-ı şerīfince ağızlarına bend olup [HK107b] a‘zāları söylese (13) gerekdür.

Şu‘ le der-bungāh-ı insānī zenīm (5:1850)

Şu‘ le-i envār-ı ‘afv u ‘ināyeti vüçüd-ı insāna uraruz.

(14) Ḥār-rā gülzār-ı rüḥānī kunīm¹⁰⁴⁴ (5:1850)

Ḥār-zār-ı fışḳ u ‘işyānı gülzār-ı rüḥānī eylerüz. Nitekim sūre-i (15) Furḳān'da buyurur:

Fe-ulā‘ike yubeddilu'llāhu seyyi‘ātihim ḡasenātın ve kāna'llāhu ḡafūran raḡīmen.¹⁰⁴⁵

(16) Mā ferestādīm ez-çarḡ-ı nehum (5:1851)

(5) *Yevme tebyaḡḡu vucūhun ve tesveddu vucūh* hükmince herkesün imān u i‘tikādı zāhir olup herkes cezā-yı a‘mālin görüp ehl-i şalāh hürrem u ḥandān olup ve yüzleri aḳ ola ve ehl-i fesād giryān olup mu‘azzab olalar.: - İÜ, KA

¹⁰³⁹ Su ve yağın kandil sayesinde ortaya çıktığı gibi ...

(9) birbirinden: birbirinden böyle SE/ Nitekim: Nitekim buyurur SE

¹⁰⁴⁰ (Allāh, şöyle der:) “Ey suçlular! Ayrılın bu gün!” (Kur’ân-ı Kerim, Yâsîn: 59)

¹⁰⁴¹ Bir grup cennette, bir grup ise cehennemdedir. (Kur’ân-ı Kerim, Şûrâ: 7)

(10) Ān hezārān ḥüccet u güftār-ı bed: - SE

¹⁰⁴² O binlerce delil ve kötü söz, kötü çivi gibi ağzını kapatmış.

¹⁰⁴³ O gün biz onların ağızlarını mühürleriz. Elleri bize konuşur, ayakları da kazandıklarına şahitlik eder. (Kur’ân-ı Kerim, Yâsîn: 65)

(12) olup: urılup İÜ, HK, KA

(13) envār:- KA

¹⁰⁴⁴ İnsana ait düzene alev salalım, dikenî ruhanî gül bahçesi yapalım.

¹⁰⁴⁵ Allāh işte onların kötülüklerini iyiliklere çevirir. Allāh, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir. (Kur’ân-ı Kerim, Furkân: 70)

Biz gönderdik tokuzuncı felekden ya'nî 'arşdan.

Kımyā yuşliḥ (17) lekum a'mālekum¹⁰⁴⁶ (5:1851)

Bir kımyā gönderdüm ki sizün için ıslāḥ eyler sizün a'mālünüzi. Ya'nî kitāb (18) gönderdüm ve peygamber gönderdüm tā ki küfrünüzi imāna ve şekāvetünüzi sa'ādete tebdil eyleye. Nitekim (19) sūre-i Ahzāb'da buyurur:

*Yā eyyuhellezīne āmenütteku'llāhe ve kŭlŭ kavlen sedīden. Yuşliḥ [KC161a] (1) lekum a'mālekum ve yağfır lekum zunūbekum ve men yuṭī'illāhe ve resūlehu fe-ḳad fāze fevzen 'aẓīmen.*¹⁰⁴⁷

Yā eyyuhellezīne (2) *āmenütteku'llāhe*, iy Allāh Ta'ālā'nun vaḥdāniyyetine imān getirüp taşdıḳ idenler! Allāh'dan ittikā (3) eyleñ mekrūhātı irtikāb eylemekde ve resūle ezā itmekde; *ve kŭlŭ kavlen sedīden*, -kâşiden (4) ile'l-ḥaḳḳ men sedde yesiddu sedāden ve'l-murādu'n-nehı 'an-zıddihi- ya'nî gerçek söylemege kâşd idici (5) olduğunuz ḥâlde tekellüm eyleñ. Yāḥud murād zıddından nehı ola ki kezbdür yāḥud ḳavl-i sedāddan (6) murād kelime-i tevḥīd ola ki lā ilāhe illa'llāhdur. *Yuşliḥ lekum a'mālekum*, -yueffekum li'l-a'māli's-şāliḥa ev (7) yuşleḥehā bi'l-ḳabŭl ve'l-işābe 'aleyhā- ya'nî size tevfiḳ vire a'māl-i şāliḥe işlemege yāḥud a'mālünüzi (8) ıslāḥ eyleye ḳabŭl eyleyüp muḳābelesinde şevāb virmeke; *ve yağfır lekum zunūbekum*, -ve yec'alehā (9) mukeffere bi-istikāmetikim fi'l-ḳavli ve'l-'amel- ve zunūbuñuzı mağfıret eyleye a'māl u aḳvāldede istikāmetünüz (10) sebebiyle; *ve men yuṭī'illāhe ve resūlehu*, -fi'l-emri ve'n-nevāhī- ve şol kimse ki Allāh'a ve resūline (11) itā'at eyleye evāmır ü nevāhīde; *fe-ḳad fāze fevzen 'aẓīmen*, -ye'ış fi'd-dunyā ḥamīden ev (12) fi'l-āḥireti sa'īden- taḥḳīken fā'iz ü nā'il olur ol kimse necāt-ı 'aẓīme ma'ışet eyler, dünyāda (13) ḥamīd ve āḥiretde sa'īd olduğı ḥâlde.

[SE341b]

BEYÂN-I ÂN Kİ ÂNÇE BEYÂN KERDE MÎ-ŞEVED ŞÜRET-İ KİŞŞA-EST¹⁰⁴⁸

¹⁰⁴⁶ Biz dokuzuncu kat gökten "Sizin için amellerinizi ıslah etsin" kimyasını gönderdik.

(17) sizün a'mālünüzi: a'mālünüzi KA

(19) *Yā eyyuhellezīne āmenütteku'llāhe ve kŭlŭ kavlen sedīden. Yuşliḥ lekum a'mālekum ve yağfır lekum zunūbekum ve men yuṭī'illāhe ve resūlehu fe-ḳad fāze fevzen 'aẓīmen*: - İÜ, HK, KA

¹⁰⁴⁷ Ey iman edenler! Allāh'a karşı gelmekten sakının ve doğru söz söyleyin ki, Allāh sizin işlerinizi düzeltsin ve günahlarınızı bağışlasın. Kim Allāh'a ve Resūlüne itaat ederse, muhakkak büyük bir başarıya ulaşmıştır. (Kur'ân-ı Kerim, Ahzāb: 70-71)

(3) kâşiden ile'l-ḥaḳḳ men sedde yesiddu sedāden ve'l-murādu'n-nehı 'an-zıddihi- ya'nî: - İÜ, HK, KA

(6) ki lā ilāhe illa'llāhdur: - İÜ, HK, KA/ yueffekum li'l-a'māli's-şāliḥa ev: - İÜ, HK, KA

(7) yuşleḥehā bi'l-ḳabŭl ve'l-işābe 'aleyhā: - İÜ, HK, KA

(8) ve yec'alehā mukeffere bi-istikāmetikim fi'l-ḳavli ve'l-'amel: - İÜ, KA

(10) fi'l-emri ve'n-nevāhī: - İÜ, HK, KA

(11) ye'ış fi'd-dunyā ḥamīden ev fi'l-āḥireti sa'īden: - İÜ, HK, KA

(12) olur: - İÜ, HK

¹⁰⁴⁸ Açıklama: Anlatılan hikâyenin suretidir.

(14) Keyfe ye'ti'n-naẓmu lî ve'l-kāfiye (5:1893)

Nice gelür baña naẓm u kāfiye ya' nî eş'âr düzmege naẓm itmege ve kāfiye (15)
düzmege nice kâdir olurum ben.

Ba' de māḍā' at uşûlu'l-āfiye¹⁰⁴⁹ (5:1893)

Āfiyetüñ uşûli (16) zāyi' olduğdan sonra ve 'aql u fikr talātüm-ı deryā-yı 'ışk-ı
ilāhîde perîşān olduğdan (17) sonra nice naẓm u kāfiye düzmege kâdir olurum.

Mā cününun vāhidun lî fi's-şücün (5:1894)

Cünün (18) vāhid degüldür, benüm cününüm hüznerde ve endühgîn [İÜ274b] u şāḥ
şāḥ olmakda.

Bel-cününun fî-cününin (19) fî-cünün¹⁰⁵⁰ (5:1894)

Belki cünün içre cünün, cünün içre cünündür. Beyt:

[mefā' ilün/mefā' ilün/fe' ul]

Cününî fevķi ġāyāti'l-cününî [KC161b] (1)

Cününî min-ḥabîb zu-funünî¹⁰⁵¹

Zābe cismî min-işārāti'l-kenā (5:1895)

Benüm cismüm eridi [HK108a] gizlü ve püşide (2) olan işaretlerden.

Min-zu 'āyentu'l-beķā'a fi'l-fenā¹⁰⁵² (5:1895)

Ol zamāndan berü ki beķāyı fenāda mu'āyene (3) müşāhede eyledüm.

Yā mucîre'l-'aql fettāne'l-hecā (5:1911)

İy 'aķılları ḥayrān idici ve 'aķılları meftün kılıcı (4) maḥbûb!

Mā sivāke li'l-'uķûli murtecā¹⁰⁵³ (5:1911)

Senden ġayrı 'aķıllaruñ ümîd tutacağı ve penāhı yokdur.

(5) Meştehîtu'l-'aķle muz cennentenî (5:1912)

(14) eş'âr düzmege İÜ: eş'âr KC

¹⁰⁴⁹ Sağlık temelleri kaybolduktan sonra ben, nasıl şiir söyler ve kafiye oluştururum?

(17) kāfiye düzmege: - SE

¹⁰⁵⁰ Benim, kederler içinde bir deliliğim yok. Daha öte, delilik içindeki deliliğin içindeki bir deliliğim var.

(19) cünündür SE: cünün KC/ Beyt: - İÜ, HK, KA/ Cününî fevķi ġāyātu'l-cünün: - İÜ, HK, KA

¹⁰⁵¹ Deliliğin sınırlarının üstünde bir deli/çılgın, sanatla birlikte sevgiliye bir deli.

(1) Cününî min-ḥabîb zu-funünî: - İÜ, HK, KA

¹⁰⁵² Yoklukta ebediliği gördüğümünden beri bedenim gizli işaretlerle eridi.

¹⁰⁵³ Ey aklın sığınağı, idraki aldatan! Akılların senden başkaümit yeri yok.

‘Akla iştiḥā eylemedüm. Ya‘nī meyl ü raġbet eylemedüm, sen beni mecnūn (6) kılduġuñ zamāndan berü.

Mā ḥasedtu'l-ḥusne [KA254a] muz zeyyenti¹⁰⁵⁴ (5:1912)

Ve hıç bir ḥasene reşk ü ḥased (7) eylemedüm, sen benüm zāhirümi faķr u fenāyla ve bāṭınımı esrār-ı ḥaķā‘ıķ-ı pür-nūr u ziyāyla tezyīn eyledüġuñ (8) zamāndan berü.

Hel cunūnī fi-hevāke musteṭāb (5:1913)

Benüm cünūnum senüñ maḥabbetüñde müsteṭāb u güzel (9) degül midür?

Ķul belā vallāhu yeczīke's-şevāb¹⁰⁵⁵ (5:1913)

Belī di, Allāh Ta‘ālā saña cezā virsün şevābı.

(10) **ḤİKMET-İ NAZAR KERDEN ÇĀRŪĶ U PŪSTĪN** çarık ve pŭstīne nazar eylemekde ne ḥikmet vardur (11) ve neden müste‘ārdur anı beyān buyururlar. **FEL-YENZURİ'L-İNSĀNU** pes nazar eylesün insān, (12) ya‘nī lāzımdur ki insān nazar eyleye aşl-ı icādına. **MİMME HULİKA**¹⁰⁵⁶ ne şey‘den ḥalk olındı.

Hulika (13) *min mā‘in dāfiķın*¹⁰⁵⁷ -cevābu'l-istifhām ve mā‘in dāfiķ bi-ma‘nā zī-dıfķ ve huve şabb fihi def‘a (14) ve'l-murādu'l-mumtezic min-mā‘iyin fi'r-raḥm-istifhāmuñ cevābıdır. Mā‘in dāfiķ zī-dıfķ ma‘nāsınadır, (15) dökme ve atmaķ ma‘nāsınadır. [SE342a] Murād recül ile merenüñ menilerinüñ qarışıp mümtezic olmasıdır. (16) Ya‘nī insān mā‘in dāfiķ zī-dıfķdan ḥalk olındı.

*Yaḥrucu min-beyni's-şulbi ve't-terā‘ib*¹⁰⁵⁸ ile (17) mā‘in dāfiķ ki ḥurūc ider, çıkar recülün şulbından ve mer‘enüñ sinesi kemiklerinden.

İnnehu (18) ‘*alā-rac‘ihī le-ķādir*¹⁰⁵⁹ -ve'z-żamīr li'l-ḥālīķi ve yedill ‘aleyhi ḥulķ-żamīr ḥālīķa rāci‘dür. Ḥulķ lafzı aña (19) delālet ider. Ya‘nī taḥķiķen ol ḥālīķ insānı ba‘de'l-mevt ḥayāt virüp ba‘şe ve i‘ādeye [KC162a] (1) ķādirdür. Ḥazret-i Mevlānā

¹⁰⁵⁴ Beni deli ettikten beri akıl istemedim. Beni süsledikten beri güzelliġi kıskanmadım.

(8) muḥabbetüñde: hevāñda İÜ, HK, KA

¹⁰⁵⁵ Senin sevdanda deliliġim güzel mi? "Evet" de; Allāh, sana hayır versin.

¹⁰⁵⁶ Çarığa ve posta bakmanın hikmeti; "İnsan neden yaratıldığına baksın"/ Öyleyse insan neden yaratıldığına bir baksın. (Kur‘ân-ı Kerim, Târik: 5)

¹⁰⁵⁷ Fışkırıp çıkan bir sudan yaratıldı. (Kur‘ân-ı Kerim, Târik: 6)

(13) cevābu'l-istifhām ve mā‘in dāfiķ bi-ma‘nā zī-dıfķ ve huve şabb fihi def‘a ve'l-murādu'l-mumtezic min-mā‘iyin fi'r-raḥm: - İÜ, HK, KA

¹⁰⁵⁸ Bu su, bel ile kaburga kemikleri arasından çıkar. (Kur‘ân-ı Kerim, Târik: 7)

¹⁰⁵⁹ Şüphesiz Allāh‘ın onu, öldükten sonra tekrar diriltmeye de gücü yeter. (Kur‘ân-ı Kerim, Târik: 8)

(18) ve'z-żamīr li'l-ḥālīķi ve yedill ‘aleyhi ḥulķ-żamīr ḥālīķa rāci‘dür. Ḥulķ lafzı aña delālet ider. Ya‘nī: - İÜ, HK, KA

buyururlar ki, insānuñ ibtidāsı iki kıatre-i āb-ı bī-mikdār ve ‘ākıbeti cīfe-i (2) murdār ola istikbār u istignā aña neden lā’ık olur? Pes insān nazar eylesün evveline (3) ve āhirine ve mikdārını bilsün ve tekebbüri başından çıkarsun.

Müsteḥaş: Ba‘ş olınmış ve da‘vet (4) olınmış.

Men zi-āteşī-zādeem ez-vaḥal¹⁰⁶⁰ (5:1925)

Nitekim sūre-i A‘rāf’da buyurur:

*Kāle ene (5) ḥayrun minhu ḥalaḳtenī min-nārin ve ḥalaḳtehu min-ṭīn.*¹⁰⁶¹

QAVLEHU TA‘ĀLĀ: VE ḤALAQAT-L-CĀNNE MĪN-MĀRİCİN (6) MĪN-NĀRİN.¹⁰⁶² Ya‘ nī Allāh Ta‘ālā ḥaḳ eyledi cin qavminüñ babaları cānnı tütünden sāf olmış āteş (7) yalıñından. **VE QAVLEHU TA‘ĀLĀ Fİ-ḤAḲ İBLİS: [HK108b] İNNEHU KĀNE MĪNEL-CİNNİ FE-FESEQA.**¹⁰⁶³

Bu āyet-i kerīme sūre-i (8) Keḥf’dedür:

Ve iz ḳulnā, yād eyle yā Muḥammed şol vaḳtı ki biz didük; li’l-melā’iketi, melā’ikeye; iscudū (9) li-ādeme, secde eyleñ Ādem’e didük; fe-secedū illā iblīse, pes melā’ike cemī‘ en secde (10) eylediler. [İÜ275a] İllā iblīs secde eylemedi. İbā ve istikbār eyledi. Kāne mine’l-cinni, -ḥāl bi-izmār ḳaddi (11) kāne ev istinyāḳ li’t-ta‘līli ke-enne ḳable mā lehu lem yuscidu fe-ḳīle kāne mine’l-cinn- ya‘ nī ḥāldür ḳad kāne (12) ızmar-ile yāḥud müste’nifedür, ta‘līl içündür. Ke-enne dinildi ki iblīs ne içün secde (13) eylemedi. Pes kāne mine’l-cinni, diyü cevāb virildi. Ya‘ nī cinnī olduğundan ötürü secde (14) eylemedi, demek oldı. Fe-feseqa ‘an emri rabbihi,’¹⁰⁶⁴ -fe-ḥarec ‘an-emrihi bi-terki’s-sucūdi ve’l-fā’ li’t-tesebbub- (15) pes iblīs ḥurūc eyledi, Rabbisinüñ emrinden secdeyi terk itmekle cinnī olduğu sebebden. (16) Fe sebebiyyedür.

(1) āb-ı: - İÜ

(3) Müsteḥaş: Ba‘ş olınmış ve da‘vet olınmış: - İÜ, KA

¹⁰⁶⁰ Ben ateşten doğdum, oysa balçıktan.

¹⁰⁶¹ (O da) “Ben ondan hayırlıyım. Çünkü beni ateşten yarattın. Onu ise çamurdan yarattın” dedi. Kur’ân-ı Kerim, (A’râf: 12)

¹⁰⁶² “Cin”i de yalın bir ateşten yarattı. (Kur’ân-ı Kerim, Rahmân: 15)

¹⁰⁶³ "Cini, dumanı olmayan halis bir ateş alevinden yarattı"; Yüce Hakk'ın şeytan hakkındaki âyeti: "Cindendi, Rabbinin emrinden çıktı." / İblis ise cinlerdendi de Rabbinin emri dışına çıktı. (Kur’ân-ı Kerim, Keḥf: 50)

(10) ḥāl bi-izmār ḳaddi kāne ev istinyāḳ li’t-ta‘līli ke-enne ḳable mā lehu lem yuscidu fe-ḳīle kāne mine’l-cinn: - İÜ, HK, KA

¹⁰⁶⁴ Hani biz meleklerle, “Âdem için saygı ile eğilin” demiştik de İblis’ten başka hepsi saygı ile eğilmişlerdi. İblis ise cinlerdendi de Rabbinin emri dışına çıktı. (Kur’ân-ı Kerim, Keḥf: 50)

(14) fe-ḥarec ‘an-emrihi bi-terki’s-sucūdi ve’l-fā’ li’t-tesebbub: - İÜ, HK, KA

(15) cinnī: ḥattā İÜ

Düzaḥî ki püst bâşed düsteş (5:1933)

Bir düzaḥîniñ ya' nî bir (17) cehennem mensûb kimseniñ dostı post ola. Ya' nî maḥabbeti [SE342b] şürete ola ḥaḳîḳatden ve esrâr-ı (18) ilâhiyyeden zevkî olmaya.

Dād *beddelnā* culūden püsteş¹⁰⁶⁵ (5:1933)

Ol maḥabbet eyledügi post (19) ya' nî şüret aña *beddelnā culūden* maẓmûnı virür. Ya' nî anı ehl-i cehennemden eyler tā ki anuñ ḥālî [KC162b] (1) bu âyet-i kerîmeye mâ-şadaḳ düşer ki Ḥazret-i Ḥudā sûre-i Nisâ'da buyurdı:

*İnnellezîne keferû (2) bi-âyetinā sevfe nuşlihîm nâran. Kullemā nađicet culūduhum beddelnāhum culūden ğayrahā li-yezûku'l-‘azābe. (3) İnnallāhe kâne ‘azîzen ḥakîmen.*¹⁰⁶⁶

İnnellezîne keferû bi-âyetinā, taḥḳîken şunlar ki kâfir [KA254b] oldılar. İnkâr eylediler (4) bizüm âyetlerimize. Ya' nî delâ'il-i vaḥdâniyyetimüze ve âyât-ı Qur'ân'a ve mu' cizât-ı resûle; *sevfe nuşlihîm nâran*, (5) 'an-ḳarîb biz anları vâsıl eylerüz cehennem âteşine; *kullemā nađicet culūduhum*, her gâh ki puḥte ola (6) yâḥud yana anlarıñ derileri; *beddelnāhum culūden ğayrahā*, biz tebdîl eylerüz anlarıñ puḥte ve sūḥte olmış (7) cülūdın cülūd-ı tâzeye ki 'azābı iḥsās eyleyeler; *li-yezûku'l-‘azābe*, tā ki 'azābı zâ'îḳ olalar (8) ve 'azābuñ zevkî bunlara dâ'im ola; *innallāhe*, taḥḳîken Allāh Ta'ālā; *kâne 'azîzen*, ğalibdür ki kimse (9) anı ta' zîb-i küffârdan men' itmege kâdir olamaz; *ḥakîmen*, ḥakîm-i dānādur her kârı ḥikmet üzeredür.

(10) Şud zi-dîd-i lübb cümle-i ten ṭama' (5:1943)

Ya' nî mağz-ı ḥaḳîḳîyi görmekten cümle teni başdan başa ṭama' oldı.

(11) Ḥor u 'âşîḳ şud ki *zelle men ṭama'*¹⁰⁶⁷ (5:1943)

*Men ṭama'a zelle*¹⁰⁶⁸ maẓmûnınca 'âşîḳ oldı, ḥor u zelîl (12) oldı. Pes şol kimse ki lübb-i ḥaḳîḳatî añladı, 'âşîḳ-ı Ḥaḳ olup vuşlat-ı maḥbûb-ı [HK109a] ezele ṭama' itdi, (13) başından tekebbürî ḳoyup tezelliñ ve meskenet ṭarîḳın tutar, âftâb ḥarâretinden berfün

¹⁰⁶⁵ Cehennemın dostu deridir. -Hak- "Derileri değıştirdik" -Âyetince- deri verdi ona.

(1) *İnnellezîne keferû bi-âyetinā sevfe nuşlihîm nâran. Kullemā nađicet culūduhum beddelnāhum culūden ğayrahā li-yezûku'l-‘azābe. İnnallāhe kâne ‘azîzen ḥakîmen*: - KA

¹⁰⁶⁶ Şüphe yok ki, âyetlerimizi inkar edenleri gün gelecek bir ateş sokacağız; onların derileri pişip acı duymaz hale geldikçe derilerini başka yenisiyle değıştiririz ki (acıyı duysunlar. Allāh daima üstündür ve hikmet sahibidir.) (Kur'ân-ı Kerim, Nisâ: 56)

(3) *İnnellezîne keferû bi-âyetinā*: - İÜ, HK

(4) âyetlerimize: işlerimize SE

(8) Ta'ālā: - SE

¹⁰⁶⁷ Bütün beden özü görmekte tamah olur, hor ve âşîḳ olur. Çünkü "Tamah eden zelil olur."

¹⁰⁶⁸ Tama eden zelil olur.

güdāzān (14) olduğu gibi ol ‘āşık vücūdın eridüp fenā itmege sa‘y ider ve şunlar ki lübb-i ḥaḳīkatden (15) bî-ḥaberdürler āftāb görmemiş berf gibi muncemid olup kalurlar.

(16) Ma‘ nā-yı merdum ber-āteş ḥākimest
Lik āteş-rā kuşūret [İÜ275b] hīzemest¹⁰⁶⁹ (5:1934)

İnsānuñ ma‘ nāsı ya‘ nī rūḥāniyyeti āteş-i şehvet (17) üzerine ve āteş-i ḡaḡab üzerine ḥākimdür ve mü‘minüñ rūḥāniyyeti ve nūrı cehennem āteşinüñ (18) üzerine [SE343a] ḥākimdür. Nitekim ḥaber virüp buyurdi:

*Cuz yā mu ‘minu fe-inne nūruke ḡad eṭṭā ‘a nārī.*¹⁰⁷⁰

(19) Çü ne-bīned maḡz kāni‘ şud be-püst
Bend-i ‘azze men ḡana‘ zindān-ı üst¹⁰⁷¹ (5:1944)

Çünkü maḡz-ı [KC163a] (1) ḥaḳīkat görmege ḡadır olmadı. Ya‘ nī vāşıl-ı maḥbūb-ı ḥaḳīkī olamadı. Posta maḥabbet itmekle ḡanā‘ at (2) eyledi. Ya‘ nī dünyā maḥbūblarınun maḥabbeti ile ḡanā‘ at eyledi. Bu dünyā maḥbūblarınun ḥüsn ü cemāli daḡı (3) ol maḥbūb-ı ḥaḳīkīnün pertevdür, diyüp bunuñla kāni‘ oldı. Pes bu ḡanā‘ at kendüye (4) bend ü zindān olup vuşlat-ı Ḥaḡ’dan māni‘ oldı. Bu ḥadiş-i şerīfe işāret iderler:

Men ṭama‘a (5) *zelle ve men ḡana‘a ‘azze.*¹⁰⁷² Ya‘ nī her kimse ki ṭama‘ eyledi, zelil oldı ve her kim ki kāni‘ oldı, ‘aziz oldı. (6) Ammā bu ma‘ nā dünyā ḥaḡḡında ya‘ nī dünyāya ṭami‘ olan zelil olur ve cüz’i şey’le ḡanā‘ at iden (7) ‘aziz olur, dimekdür. Ammā ṭaleb-i Ḥaḡ’da vuşlata ṭami‘ olan zāhiren zelil ü ḡor u faḡır olur. (8) Ammā ‘indi’llāh ‘aziz olur ve maḥabbet-i şūr ile ḡanā‘ at idenler ‘indi’llāh ḡā’ib ü ḡasir olurlar. (9) Ḥazret-i Mevlānā’nuñ: *Bend-i ‘azze men ḡana‘ zindān-ı üst* buyurduḡları bu mażmūnı müş‘irdür.

(10) ‘İzzet-i incā kibriyest u zell-i dīn¹⁰⁷³ (5:1945)

¹⁰⁶⁹ Mana ve özün ateşe hâkimdir. Ancak kabuğun ateşin odunudur.

(16) Lik āteş-rā kuşūret hīzemest: - SE

(17) üzerine ve:- KA

(18) ḥaber virüp: - İÜ, HK, KA

¹⁰⁷⁰ Cehennem onlara: Çabuk geç ey mümin! Nûrun benim ateşimi söndürüyor, der. (Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ: 1/373; Heysemî, Mecma'u'z-Zevâ'id: 10/363; Cevzî, El-'İlelül'l-Mütenâhiye: 2/917)

(19) Çü ne-bīned maḡz kāni‘ şud be-püst: - SE

¹⁰⁷¹ Özü görmezse deriyle yetinir. "Kanaat eden aziz olur" bağı, onun zindanıdır.

¹⁰⁷² Tama eden zelil olur, kanaat eden aziz olur.

(6) Ammā: - HK, KA/ dünyā: - SE

(8) ḡasir: ḡasir ü mebgūz SE

¹⁰⁷³ Burasının azizliği kâfirliktir ve dinen de zelil oluşturmaz.

Ya'nî şüret-i maḥabbeti ile kâni' olmak tâlib-i vuşlat-ı (11) Ḥaḳ olmamak kâfirlikdür ve dînüñ zilletidür tarîkat muḳtezâsınca.

Dumgaze: Kuyruk dibi

Mevrûd: (12) Merci'

Hest-i muṭlaḳ: Vücûd-ı muṭlaḳdur ya'nî Ḥudâ-yı Ta'âlâ

DER-MA'NÂ-YI ERİNE'L-EŞYÂ'E [KA255a] KEMÂHİYE (13) Ḥazret-i Resûlu'llâh 'am. ekşer evḳâtde du'â idüp *Allāhumme erine'l-eşyâ'e kemâhiye*¹⁰⁷⁴ diyü buyururlardı. (14) Ya'nî yâ Rab! Bize umûr-ı ma'îşetimüzde ḥayrlu olanı ḥayr göster, şerlü olanı şerlü göster, ḥayrı (15) şer ve şerri ḥayr şüretinde gösterme, dirlerdi. Ke-enne bu du'âda ümmete ta'lîm buyururlardı. Zirâ (16) insân 'asâ en tekrahû şey'en [HK109b] *ve huve ḥayrun lekum ve 'asâ en tuḥibbû şey'en ve huve şerrun* (17) *lekum*¹⁰⁷⁵ hükmince kendüye ḥayrlu olan nedür ve zararlı olan nedür, bilmez. Pes ta'lîme muḥtâcdurlar. Ol (18) sebebden Ḥazret-i Sulṭân-ı Enbiyâ ümmete ta'lîm için buyurmuş ola. [SE343b] **VE MA'NÂ-YI SUḤEN-İ ḤAZRET-İ (19) 'ALÎ-İ MURTEZÂ KERREMU'LLÂH VECHEHU LEV KUŞİFEL-GİTÂ'U MÂZDEDTU YAKÎNEN** eger perde açılırsa [KC163b] (1) yakîn yöninden ziyâde olmaz. Ya'nî yakînüm ziyâde olmaz. Ya'nî aḥvâl-i âḥiret ki ḥaşr-ı ecsâd ve cezâ-yı (2) a' mâl ve şirât u mizân ve su'âl u cevâbdur. Ben bunlara bir mertebe yakîn ḥaşıl eylemişümdür ki eger (3) Ḥaḳ Ta'âlâ perdeyi ref' idüp ol aḥvâli dünyâda ḥalka göstermek lâzım gelse hemân benüm (4) yakînime muṭâbık çıka idi. Aşlâ yakînümde noḳşân bulmayalar idi, demek oldu. **VE MA'NÂ-YI İN (5) BEYT: DER-HER GEH TU EZ-DİDE-İ BED MÎ-NEGERİ/EZ-ÇENBERE-İ VÜCÜD [İÜ276a] MÎ-NEGERİ** Ya'nî her kimüñ ki ḥâli (6) senüñ gözüñe yaramaz görünür, şöyle, belki sen aña çenbere-i vücûduñdan nazar eylersin, ol gördüğün (7) anuñ ḥâli degüldür, senüñ kendü ḥâlüñdür. Anı kendü nefsüñe kıyâs idersin. **PÂYE-İ KEJ KEJ EFKEND (8) SÂYE**¹⁰⁷⁶ egri ḳademenüñ gölgesi egri olur. Ḥazret-i Mevlânâ ḳaddesa'llâhu sırrehu'l-'azîz bu ḥadîs-i (9) şerîfi ve

(11) Dumgaze: Kuyruk dibi Mevrûd: Merci' Hest-i muṭlaḳ: Vücûd-ı muṭlaḳdur ya'nî Ḥudâ-yı Ta'âlâ: - İÜ, KA

(13) Resûlu'llâh: Resûl-i Ekrem İÜ, HK, KA/ 'am.: şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem SE, İÜ, HK, KA

¹⁰⁷⁴ Ya Rab! Bana eşyanın hakikatini göster.

(14) şerlü olanı şerlü göster:- KA

¹⁰⁷⁵ Olur ki, bir şey sizin için hayırlı iken, siz onu hoş görmezsiniz. Yine olur ki, bir şey sizin için kötü iken, siz onu seversiniz. (Kur'ân-ı Kerim, Bakara: 216)

(1) Ya'nî yakînüm ziyâde olmaz: - KA

¹⁰⁷⁶ "Eşyayı bize olduğu gibi göster" ve Hazret-i Ali'nin "Perde açılsaydı, kesin inancım artmazdı" sözlerinin anlamı. Sen kime kötü gözle bakıyorsan, kendi varlığının dairesinden bakıyorsun. Eğri direk eğri gölge verir.

(8) ḳaddesallâhu sırrehu'l-'azîz: - İÜ, HK, KA

İmām ‘Alī kelāmın ve ol beyti şıdķuñ maẓmūnına münāsib irād eyledi. Ya‘nī sultān (10) ol emīrlere didi: İy ḥasūdlar ki Eyāz ḥaḳķında böyle sū-i ẓan idersiz. Eyāz’uñ sülūkından (11) ve i‘tikādından ba‘iddür. Ol eyledüğünüz ẓann u gümān sizūñ kendü ḥasb-ı ḥālūñuzdur. Siz (12) Eyāz’a kendü vücūduñuz çenberesinden naẓar eylersiz. Vücūduñuz pāyesi egri olduğu için sāyesi (13) daḫı egri vāķı‘ oldı. Ya‘nī Eyāz ḥaḳķında böyle ẓann-ı ğalaṭ vāķı‘ oldı. Size vācib ü lāzım (14) olan bu idi ki Ḥazret-i Sultān-ı Enbiyā’nuñ kelimāt-ı ḥikmet-āmizlerin vird-i zebān idüp (15) anuñ du‘āsı ile ‘āmil ola idūñuz. *Allāhumme erine'l-ḥaḳķa ḥaḳķken verzuḳnā ittibā‘ahu ve erine'l-bāṭıla* (16) *bāṭilen verzuḳnā ictinabehu*¹⁰⁷⁷ diyüp ve daḫı *Allāhumme erine'l-eşyā‘e kemā hiye*¹⁰⁷⁸ diyüp Cenāb-ı Ḥaḳ’dan (17) ḥaḳıķat-i kāre ḥabir olmağa sa‘y itmek gerek idūñuz. Ḥaṭā itdūñuz. Ammā ben Eyāz’uñ ḥāline (18) külliyyetle vuḳūf taḫṣil eylemişümdür. Andan siz ẓan eyledüğünüz gibi ḥisset zuḥūr eylemez. *Lev kuşife'l-ġiṭā‘u* (19) *māzdedtu* [HK110a] *yaḳīnen*¹⁰⁷⁹ maẓmūn-ı [SE344a] şerīfince benüm yaḳīnüm şöyledür ki, eger siz anuñ ḥücre sin [KC164a] (1) açup aḥvālın keşf eyleseñüz benüm yaḳīnüm üzere zuḥūr idecekdür. Ol bir ḥorūs-ı ‘arşdur (2) ki anuñ bang u şadāsı Allāh içündür. Murād nefis için ve ḥubb-ı dünyā için degüldür, diyü buyururlar.

(3) Kazf: Endāḫten u düşünām dāden

Zu'l-kureb: Şāḫib-i ğam

MA‘ŞŪḲĪ EZ-‘ĀŞİḲ PURSİD (4) *AḤRECU Bİ-ŞİFĀTİ* ḥurūc eyle çık [KA255b] benüm şifātumla ya‘nī benüm şifātumla muttaşif ve mülebbes olduğun (5) ḥalde; *İLĀ-ḤALḲİ* benüm maḥlūḳum cānibine; *MİN-RE‘EKE RE‘ENİ* her kim ki seni gördi, beni gördi; *VE MEN* (6) *KAŞADEKE KAŞADENİ*¹⁰⁸⁰ ve her kim ki saña kaşd eyledi, baña kaşd eyledi. Nitekim ḥadīs-i ḳudsīde daḫı (7) buyurur:

(9) irād: - İÜ, HK, KA

(11) ẓann u: - İÜ, HK, KA

(12) egri olduğu için sāyesi: - KA

¹⁰⁷⁷ Allāhım! Bize ḥakkı hak olarak göster ve ona uymayı nasip et. Batılı batıl olarak göster ve ondan kaçmayı nasip et. (Yardım, 2008: 192)

¹⁰⁷⁸ Ya Rab! Bana eşyanın ḥakikatini göster.

(18) taḫṣil: ḥāşıl HK/ zuḥūr eylemez: gelmez İÜ, HK, KA

¹⁰⁷⁹ Perde açılısaydı/kalksaydı yakīnim artmazdı. (Molla Ali Kârî, Esrârul-Merfû'a: 286)

(2) için: - İÜ, KA

(3) Kazf: Endāḫten u düşünām dāden Zu'l-kureb: Şāḫib-i ğam: - İÜ, KA

(4) benüm şifātumla ya‘nī: - KA

¹⁰⁸⁰ Bir sevgili âşığına sordu. "Sıfatlarımla halka görün; seni gören, beni görür; sana yönelen, bana yönelir" denildi.

*Men ekreme lî-veliyyen fe-ğad ekremenî ve men ehâne lî-veliyyen fe-ğad bârezenî
bi'l-muhârebeti.*¹⁰⁸¹

(8) **BÂZ-GEŞTEN-İ NEMMÂMÂN EZ-ĞÜCRE-İ EYÂZ YEVMETEBYADDU
VUCÛHUN VE TESVEDDU VUCÛHUN.**¹⁰⁸² Bu âyet-i kerîme sûre-i (9) Âl-i
İmrân'dadır. Ya' nî bir gün ola ki niçe yüzler beyâz ola [İÜ276b] niçe yüzler siyâh ola. -Ve
(10) beyâzu'l-vech ve sevâdehu kinâyetân 'an-zuhûri behceti's-surûr ke'ebetu'l-ğavf fihi ve
kîle yûsem (11) ehlu'l-ğakğ bi-beyâzi'l-vechi ve's-şahîfe ve eşrâki'l-beşere ve sa'yi'n-nûr
beyne yedihi ve bi-yemînihi (12) ve ehli'l-bâtl bi-ezdâdi zâlike- ya' nî beyâzu'l-vech ve
sevâdu'l-vech kinâyetdür insânuñ (13) vechinde behcet ü sürûr ve kâbbet-i ħavf
zuhûrından. Ya' nî bir kimse mesrûr olduğı vakt (14) vechinüñ beşâsetinden ma'lûm olup
ve ħavf itdüğü vakt levni müteğayyir olup (15) beñzi şarardüğünden ħavfı ma'lûm
oldüğünden kinâyetdür. Ba'zılar dimişler: Kıyâmet güninde (16) ehl-i Ħak 'alâmetlenürler,
yüzleri ve şahîfe-i a' mälleri beyâz olup ve yüzleri münevver (17) olup ve nûrları öñlerince
ve sağ yanlarında yürüyüp sa'y itmekle ve ehl-i bâtl bu (18) zıkr olınan 'alâmetlerüñ
zıddlarıyla 'alâmetleneler. Ya' nî yüzleri ve nâme-i a' mälleri siyâh (19) olup yürüdükleri
yirler zulemât olmağa. **VE KAVLEHU TA'ÂLÂ: VE YEVMET-ĞİYÂMETİ
TERÂLLEZİNE** [KC164b] (1) **KEZEBÛ 'ALE'LLÂHİ VUCÛHUHUM
MUSVEDDETUN.**¹⁰⁸³

Bu âyet-i kerîme sûre-i Zümer'dedür.

Ve yevme'l-ğiyâmeti, ve kıyâmet güninde; (2) *terâllezîne kezebû 'ale'llâhi*, görürsin
şol kimseleri ki kezbe eylediler ya' nî şânına lâ'ik olmayan (3) evşâfla vaşf eylediler.
[SE344b] İttiğâz veled isnâd eyledükleri gibi ve aşnâmi şerik 'ad eyledükleri (4) gibi -ve
mâ eşbehu zâlike¹⁰⁸⁴-; *vucûhuhum musveddetun*, yüzleri siyâh olmuş görürsin. Zirâ ehl-i

¹⁰⁸¹ Kim bir veli kuluma, ikram ederse bana ikram etmiş olur. Kim bir veli kuluma ihanet ederse bana savaş açmış olur. (Cevzî, İlelül-Mütenâhiye: 1/44; Heysemî, Mecma'u'z-Zevâ'id: 2/251; Taberânî, Mu'cemül-Evsat: 1/92)

¹⁰⁸² O gün bazı yüzler ağarır, bazı yüzler kararır. (Kur'ân-ı Kerim, Âl-i İmrân: 106)

(9) Ve beyâzu'l-vech ve sevâdehu kinâyetân 'an-zuhûri behceti's-surûr ke'ebetu'l-ğavf fihi ve kîle yûsem ehlu'l-ğakğ bi-beyâzi'l-vech ve's-şahîfe ve eşrâki'l-beşere ve sa'yi'n-nûr beyne yedihi ve bi-yemînihi ve ehli'l-bâtl bi-ezdâd zâlike ya' nî: - İÜ, HK, KA

(16) olup: - İÜ, HK, KA

(18) olınan 'alâmetlerüñ: olınanlaruñ İÜ, HK, KA/ zıddıyla İÜ, HK, KA

¹⁰⁸³ Arabozucuların, peygamberler hakkında kötü düşünceli olanların (peygamberlerin arı ve temiz olduklarının görünmesi sırasındaki -durumları- gibi) Ayaz'ın odasından (torbaları boş ve mahçup olarak padişaha geri göndermeleri); "Yüzlerin ağaracağı ve yüzlerin kararacağı gün" ve "Allâh'a karşı yalan söyleyenleri, yüzleri kararış görürsün". / Kıyâmet günü Allâh'a karşı yalan söyleyenleri görürsün, yüzleri kapkara kesilmiştir. (Kur'ân-ı Kerim, Zümer: 60)

¹⁰⁸⁴ Ve bu neye benziyor?

cehennemün (5) yüzleri nâra dâhil olmazdan öñdin siyâh ola. *E leyse fî-cehenneme meşven li'l-mutekebbirîn*.¹⁰⁸⁵ Cehennemde degül midür (6) mütekebbir olanların maķâmı?¹⁰⁸⁶

Gerçi pinhân bîḡ-i her bîḡ āverest (5:2082)

Ya' nî her şecer-i bîḡ-āverün (7) bîḡi ya' nî her kök şāḫibi olan şecerün köki pinhândur. Ya' nî gerçi her bir i'tikād şāḫibi olan (8) insānuñ i'tikādı ve sırrı ḡalbinde pinhândur, gizlüdür.

Berg-i sīmāhum vucūhim aḡderest¹⁰⁸⁷ (5:2082)

Sīmāhum (9) fî-vucūhihim min-eşeri's-sucūdi¹⁰⁸⁸ maẓmūnınca gōñlinde olan imān u i'tikāduñ 'alāmeti yüzlerinde (10) zāhir ü ḡoş-nümādur ve eger imān u i'tikādden maḡrūm kāfir-i bî-dīn ü münkir-i bî-yaḡin veyā bir (11) fāsıḡı bed-āyin ise *yu'refu'l-mucrimūne bi-sīmāhim*¹⁰⁸⁹ ḡükmince anuñ daḡı 'alā'im-i ḡabīḡi vechinde zāhir (12) olur.

Ber-zebān-ı bîḡ gil muhrī nehed (5:2085)

Bîḡün zebānına gil (13) ya' nî toprak mühr urur, söyletmez. Ya' nî gōñülde olan i'tikādı egerçe beden-i insānī setr ider ḡalḡa göstermez ammā.

Şāḡ-ı dest (14) ü pā ḡüvāḡi mī-dehed¹⁰⁹⁰ (5:2085)

El ayak budaḡları şehādet ider. Ya' nî insānuñ i'tikādı ve 'aḡidesi (15) ne nesnenün [HK110b] üzerine bağlanmış ise kendünün cünbişi daḡı anuñ üzerine herkesün i'tikādı (16) cünbişinden fehm eylemek ḡābildür. Bu beytde işāret vardır ol āyet-i kerīmeye ki sūre-i (17) Yāsīn'dedür:

¹⁰⁸⁵ Büyüklük taslayanlar için cehennemde bir yer mi yok!? (Kur'ân-ı Kerim, Zümer: 60)

(18) Ya' nî yüzleri ve nāme-i a'mālleri siyāh olup yürüdükleri yerler zulemāt olmaḡa. **VE ḲAVLEHU TA'ĀLĀ: VE YEVMEL-ḲİYĀMETİ TERĀLLEZİNE KEḲEBŪ 'ALE'LLĀHİ VUCŪHUHUM MUSVEDDETUN**. Bu āyet-i kerīme sūre-i Zümer'dedür. *Ve yevme'l-ḡiyāmeti*, ve ḡiyāmet ḡüninde; *terāllezine keḡebū 'ale'llāhi*, ḡörürsin şol kimseleri ki kezb eylediler ya' nî şānına lā'ıḡ olmayan evşāfla vaşf eylediler. İttiḡāz veled isnād eyledükleri gibi ve aḡnāmı şerik 'ad eyledükleri gibi -ve mā eşbeḡ zālīke-; *vucūhuhum musveddetun*, yüzleri siyāh olmuş ḡörürsin. Zīrā ehl-i cehennemün yüzleri nâra dâhil olmazdan öñdin siyāh ola. *E leyse fî-cehenneme meşven li'l-mutekebbirîn*. Cehennemde degül midür mütekebbir olanların maķāmı?: - İÜ, KA

(6) Ya' nî: - İÜ, KA

(8) gizlüdür: - İÜ, HK, KA

¹⁰⁸⁷ Her şeyin kökü gizlice kök çıkarırsa da, "Yüzlerindeki işareleri" yapraḡı yeşildir.

¹⁰⁸⁸ Onların secde eseri olan alametleri yüzlerindedir. (Kur'ân-ı Kerim, Fetih: 29)

¹⁰⁸⁹ Suḡlular simalarından tanınır. (Kur'ân-ı Kerim, Rahmân: 41)

(13) ya' nî toprak: - İÜ, HK, KA/ setr ider ḡalḡa göstermez: göstermez setr ider İÜ, HK

¹⁰⁹⁰ Toprak kökün diline mühür vurur. El ve ayak şahitlik eder.

(15) kendünün: - İÜ, HK, KA/ üzerine: üzerinedür İÜ, KA

(16) sūre-i Yāsīn'dedür: - İÜ, HK, KA

El-yevme naḥtimu ‘alā-efvāhihim ve tukellimunā eydihim ve teşhedu erculuhum bimā kânū yeksibūn.¹⁰⁹¹ (18)

El-yevme naḥtimu, bugün biz mühr uraruz; ‘alā-efvāhihim, ağızlarının üzerine ya‘nî kıyâmet gününde (19) ehl-i şirk ü küfr ve ehl-i ‘işyân ve sâ‘ir ehl cürm-i günâhların inkâr eyleyeleri, Hâḫ Ta‘âlâ anların [KC165a] (1) ağızlarına mühr urup a‘zâların söyledüp şehâdet itdüre; *ve tukellimunā eydihim*, ve söz (2) söyleye bize anların elleri; *ve teşhedu erculuhum*, ve şehâdet eyleye ayakları anların; *bimā kânū yeksibūn*, (3) şol şey’i ki kesb eylemişler idi. Nice ki ‘âşî ve mücrim olanların a‘zâları cürm ü ‘işyânlarına şehâdet (4) iderse mü‘min ü müttekî olanların daḫı a‘zâları ‘ibādât u [SE345a] t̤ā‘ât ve ḫayrât u ḫasenâtlarına şehâdet eylese gerekdür.

(5) ḤAVÂLE KERDEN-İ PÂDŞÂH KABÛL-İ TEVBE-İ NEMMÂMÂT¹⁰⁹²

Gerçi nefs-i vâhidim ez-rûy-ı cân
Zâhiren dürem ez-în (6) sūd u ziyân¹⁰⁹³ (5:2095)

*Men āzā veliyyen fe-ḫad āzāni*¹⁰⁹⁴ maẓmūnınca egerçi mertebe-i
vaḥdāniyyetdeyüz.

Şāh-rā gāfil (7) me-dān ez-kār-ı kes
Māni‘-i izhār-ı ān ḫilmest ü bes¹⁰⁹⁵ (5:2098)

Ve mā’llāhu bi-gāfilin ‘ammā ta‘melūn¹⁰⁹⁶ ḫükmince hiç (8) kimsenün kārından anı
gāfil eylememek gerekdür.

Müstecir: Amān ḫāhende

Men hunā yeşfa‘ be-piş-i ‘ilm-i ü (5:2099)

¹⁰⁹¹ O gün biz onların ağızlarını mühürleriz. Elleri bize konuşur, ayakları da kazandıklarına şahitlik eder. (Kur’ân-ı Kerim, Yâsîn: 65)

(18) *El-yevme naḥtimu*, bugün biz mühr uraruz; ‘alā-efvāhihim, ağızlarının üzerine ya‘nî kıyâmet gününde ehl-i şirk ü küfr ve ehl-i ‘işyân ve sâ‘ir ehl cürm-i günâhların inkâr eyleyeleri, Hâḫ Ta‘âlâ anların ağızlarına mühr urup a‘zâların söyledüp şehâdet itdüre; *ve tukellimunā eydihim*, ve söz söyleye bize anların elleri; *ve teşhedu erculuhum*, ve şehâdet eyleye ayakları anların; *bimā kânū yeksibūn*, şol şey’i ki kesb eylemişler idi. Nice ki ‘âşî ve mücrim olanların a‘zâları cürm ü ‘işyânlarına şehâdet iderse mü‘min ü müttekî olanların daḫı a‘zâları ‘ibādât u t̤ā‘ât ve ḫayrât u ḫasenâtlarına şehâdet eylese gerekdür.: - İÜ, KA

¹⁰⁹² Padişahın, arabozucuların tövbesini havale etmesi

¹⁰⁹³ Can açısından bir kişiye de görünüşte bu fayda ve ziyandan uzağım.

(5) Zâhiren dürem ez-în sūd u ziyân: - SE, HK ve KA’da birinci mısradır.

¹⁰⁹⁴ Kim bir veli kulumu ezâlandırır/üzerse, beni de ezâlandırmış/ üzmüş olur. (İbn Hibbân, Sahîh: 10322)

(6) egerçi: egerçi ḫaḳîkten SE

¹⁰⁹⁵ Padişahı kimsenin işinden habersiz sanma. Onu ortaya çıkarmasına engel olan sabırdır.

(7) Māni‘-i izhār-ı ān ḫilmest ü bes: - SE

¹⁰⁹⁶ Allâh, yaptıklarınızdan habersiz değildir. (Kur’ân-ı Kerim, Bakara: 140)

(8) Müstecir: Amān ḫāhende: - İÜ, KA

(9) Kim ola ki şefâ' at eyleye Hâk Ta'âlâ'nun 'ilmi önünde.

Lâ-ubâlî-vâr illâ hilm-i ü¹⁰⁹⁷ (5:2099)

Bî-tekellüfâne meger anuñ (10) hilmî [KA256a] şefâ' at eyleye.

Hun-behâ-yı cürm-i nefs-i kâtîle
Hest ber-hılmeş diyet ber-'âkîle¹⁰⁹⁸ (5:2101)

Nefs-i kâtîlenün (11) cürmi ve hun-behâsı Hâk Ta'âlâ hilmî üzere, diyet-i 'âkîle üzerine düşer. Ya'nî bir kimse bir kimseyi (12) katl eylese diyet ol kâtîlün akrabasına düşer. Zîrâ [İÜ277a] ol kâtîl akrabasına arķalanup istiẓhâr (13) itmekle katl-i nefse cür'et eyler. Pes biz dağı Hâk Ta'âlâ'nun hilmine i'timâd eyleyüp güneh-kâr olduķ. (14) İmdi 'afv dağı ol Hâzret üzerinedür.

'Âkîle: Baba tarafında olan akrabâya dirler.

FERMÜDEN-İ (15) ŞÂH EYÂZ-RÂ Kİ İHTİYÂR KUN EZ-'AFV U MÜKÂFÂT Kİ EZ-'ADL U LUṬṬ HER ÇE KUNÎ İNCÂ ŞEVÂBEST (16) Ü DER-HER YEKÎ MAŞLAḤATHÂST Kİ DER-'ADL HEZÂR LUṬṬ HEST DERC Kİ VE LEKUM Fİ'L-KİŞÂŞİ (17) ḤAYÂTUN¹⁰⁹⁹

Ya'nî şâh Eyâz'a buyurđı ki: İy Eyâz! İhtiyâr eyle. 'Afvla mükâfâtdan her ķankısın ihtiyâr (18) iderseñ ki 'adlden ve luṭṭdan her ne işlerseñ bu maḥalde şevâbdur ve her birinde niçe maşlaḥatlar vardur. (19) 'Adlde ya'nî mükâfât idüp intiķâm almaķda hezârân luṭṭ mündericdür. Ol sebebden ki Cenâb-ı [KC165b] (1) 'İzzet sûre-i Bakara'da: *Ve lekum fî'l-ķişâşî ḥayâtun*¹¹⁰⁰ buyurđı. Ya'nî sizün için ķışâşda ḥayât (2) vardur, diyü buyurđı. Kaçan bir kimse bir kimsenün katline ķaşd eylese ķışâş ḥavfı ḥâtırına gelüp (3) ol kimsenün katlinden ferâġat ider. Pes ol kimselerün ikisi dağı sâlim ķalur. Pes 'adl (4) ü mükâfâtda luṭṭ münderic olduġı muķarrerdür.

¹⁰⁹⁷ Orada, onun ilminin önünde -günahları- dikkate almaksızın onun sabrından başka kim şefaât eder.

¹⁰⁹⁸ Katil nefsin suçunun kan parası, Hakk'ın hilmine aittir; diyet de katilin babadan yakınlarına.

(14) 'Âkîle: baba tarafında olan akrabâya dirler: - İÜ, HK, KA

¹⁰⁹⁹ Padişahın, Ayaz'a emretmesi: Affetmeyi ve cezalandırmayı tercih et. Cezasını vermek ve affetmekten hangisini yaparsan, burada doğrudur. Her birinde iyilikler vardır. Cezasını vermekte bin lütuf bulunmaktadır. "Sizin için kısasta hayat vardır"

(16) **DER-'ADL HEZÂR LUṬṬ HEST DERC Kİ VE LEKUM Fİ'L-KİŞÂŞİ ḤAYÂTUN**: - İÜ, HK, KA

(19) mükâfât: - SE

¹¹⁰⁰ Ey akıl sahipleri! Kısasta sizin için hayat vardır. (Kur'ân-ı Kerim, Bakara: 179)

(1) Ya'nî: - İÜ, HK, KA

Behr-i ĩn [SE345b] lafz-ı *elestu* müstebĩn¹¹⁰¹ (5:2125)

Hĩlm ü ħĩşm (5) ızhārından ötüri lafz-ı *elestu* zāhir olmuşdur.

TA‘CİL-İ FERMÜDEN-İ PĀDŞĀH EYĀZ-RĀ KĪ (6) ZŪD ĩN [HK111a] ĤŪKM-RĀ BE-FAYŞAL RESĀN pādşāhuñ Eyāz'a buyurması beyānundadır ki tĩz bu ĥŭkmi (7) faşl eyle; VE MUNTAZİR MEDĀR U EYYĀM BEYNENĀ ME-GŪ mücrimleri muntazır tutma bizüm mābeynimüzde niçe (8) günler var, bugün olmazsa yarın olsun dime; *EL-İNTİZĀRU MEVTU AĤMEZ*¹¹⁰² intizār mevt-i (9) aĥmezdür. Aĥmez bir cāneverdür ki deryāda olur. Ayaĥları yokdur. Deryā mevc urup anı kenāra (10) atar. Gāh olur ki bir mevc daĥı gelüp anı deryāya şalar ve gāh olur ki mevc gelmez intizārıla kenārda helāk olur. Ol sebebden ĥarb-ı meşel olup intizāra mevt-i (11) aĥmez dirler. Beyt:

[fā‘ilātün/fā‘ilātün/fā‘ilün]

İntizāra mevt-i aĥmez didiler
Ādem oĥlı aña doymaz didiler

DER-BEYĀN-I (12) KESĪ KĪ SUĤENĪ GŪYED KĪ ĤĀL-İ Ū MŪNĀSĪB-İ ĀN SUĤEN VE ĀN DA‘VĀ NE-BĀŞED ÇENĀN KĪ (13) KŪFRE *VE LE‘İN SE‘ELTEHUM MEN ĤALAĤA‘S-SEMĀVĀTĪ VE‘L-ARĤA LE-YEĤŪLUNNA‘LLĀHU*¹¹⁰³

Bu āyet-i kerīme sŭre-i (14) Zumer'dedür.

Ve le ‘in se ‘eltehum, ve eger su‘āl idecek olursañ küffāra yā Muĥammed'e; (15) *men ĥalaĥa‘s-semāvātī ve‘l-arĥa*, kim ĥalk eyledi semāvātı ve arzı diseñ; *le-yeĥŭlunna‘llāhu*, (16) elbette anlar dirler ki Allāh ĥalk [İÜ277b] eyledi, dirler. Pes bu şehādetden şöıra şanemlere secde iderler, (17) fi‘lleri ĥavllerini tekzīb ider. İmdi şol kimseler ki bir sözi söyleyüp da‘vā iderler (18) eger ĥālleri söyledükleri söze muvāfiĥ olmasa hemān şol müşrikler gibi olurlar ki (19) fi‘lleri ĥavllerine uymaz. Yirleri ve gökleri

¹¹⁰¹ Bunun için "elest" kelimesi açıklayıcıdır.

(6) beyānundadır: - İÜ, HK, KA

(7) mābeynimüzde İÜ: mābeynimüz KC

¹¹⁰² Padişahın Ayaz'a "Çabuk bu ĥŭkmü belirle, bekleme ve "Günler aramızda" deme; çünkü beklemek, kızıl ölümdür" diye acele etmesini emretmesi ve Ayaz'ın cevap vermesi

(9) aĥmezdür: - SE

(10) Ol sebebden ĥarb-ı meşel olup intizāra SE, İÜ, HK: - KC

(13) *MEN ĤALAĤA‘S-SEMĀVĀTĪ VE‘L-ARĤA LE-YEĤŪLUNNALLĀHU*: - KA

¹¹⁰³ Açıklama: Durumu söylediĥi söze ve iddiaya uygun olmayan kişi; nitekim kâfirlere "Onlara gökleri ve yeri kim yarattı diye soracak olsan elbette diyeceklerdir ki: Allāh." / Andolsun, eğer onlara, "Gökleri ve yeri kim yarattı?" diye sorsan elbette, "Allāh", derler. (Kur‘ân-ı Kerim, Zumer: 38)

(14) *Ve le ‘in se ‘eltehum*: - İÜ, HK, KA

Allāh Ta‘ālā halk eyledi dirler ve şanemlere secde iderler. [KC166a] (1) Pes bir kimsenüñ fi‘li kavline muvâfiq olmasa sözü ve da‘vâsı mesmû‘ degüldür, da‘vâsı bātıldur.

(2) Gerçi zāhid-rā buved rûzî şegerf (5:2181)

Gerçi zāhidüñ dağı ulu günleri ve ‘azîm şafālu günleri vardır (3) ammā,

Key buved yek rûz-ı ü [KA256b] hamsîne elf¹¹⁰⁴ (5:2181)

Kaçan olur anuñ bir günü elli biñ yıl kadar. Nitekim buyurur: (4)

*Fî-yevmin kâne miḳdaruhū hamsîne elfe senetin.*¹¹⁰⁵

Çün yuḥibbūne bi-h‘āndi der-nubî

Bā-yuḥibbuhum qarîn (5) der-maṭlabî¹¹⁰⁶ (5:2186)

Sûre-i Mā‘ide’de olan âyet-i kerîmeye [SE346a] işâretdür:

Yâ eyyuhellezîne âmenû men yertedde (6) *minkum ‘an-dînihi fe-sevfê ye’tillāhu bi-ḳavmin yuḥibbuhum ve yuḥibbūnehu ezilletin ‘ale’l-mu‘minîne e‘izzetin ‘ale’l-kāfirîn.*¹¹⁰⁷ (7) Ya‘nî iy Allāh Ta‘ālā’nuñ vaḥdāniyyetine îmān getürenler! Sizden her kim mürted olup dîninden dönerse; (8) *fe-sevfê ye’tillāhu bi-ḳavmin*, pes ‘an-ḳarîb Allāh Ta‘ālā bir ḳavm getürür ki; *yuḥibbuhum*, Allāh anları sever; (9) *ve yuḥibbūnehu*, ve anlar dağı Allāh’ı severler; *ezilletin ‘ale’l-mu‘minîne*, mütevâzî‘ ve mihr-bân olalar mü‘minler üzerine; (10) *e‘izzetin ‘ale’l-kāfirîn*, saht-dil ü bî-raḥm olalar kāfirler üzerine. [HK111b] Çünkü Haḳ Ta‘ālā kendüyi maḥabbetle (11) vaşf eyledi. Pes ma‘lûm oldu ki ‘ışḳ u maḥabbet Hudā-yı Ta‘ālā’nuñ şîfatlarındandır.

Ez-verā-yı (12) in dü âmed cezb-i yār¹¹⁰⁸ (5:2196)

*Cezbetun min-cezebâtî’r-raḥmani tuvāzî ‘amele’s-sıḳaleyn*¹¹⁰⁹ maзмûnınca (13)

Haḳ Ta‘ālā’nuñ cezbî ḥabîr u ihtiyârdan ve küşiş-i ‘âşîḳ-ı bî-ḳarârdan evlâdur.

(19) Yirleri ve gökleri Allāh Ta‘ālā halk eyledi dirler ve şanemlere secde iderler.: - İÜ, HK, KA

(1) da‘vâsı: - İÜ, HK, KA

(2) günleri İÜ: günü KC/ ‘azîm: - HK

¹¹⁰⁴ Zahidin büyük bir günü varsa da onun bir günü elli bin hasıl olur.

¹¹⁰⁵ ... süresi elli bin yıl olan bir günde ... (Kur’ân-ı Kerim, Me’âric: 4)

¹¹⁰⁶ Kur’ânda "Onlar severler"i okuduğunda, bu, konuda "O, onları sever"le eştir.

(6) *fe-sevfê ye’tillāhu bi-ḳavmin yuḥibbuhum ve yuḥibbūnehu ezilletin ‘ale’l-mu‘minîne e‘izzetin ‘ale’l-kāfirîn*: - KA

¹¹⁰⁷ Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse, (bilin ki) Allāh onların yerine öyle bir topluluk getirir ki, Allāh onları sever, onlar da Allāh’ı severler. Onlar mü‘minlere karşı alçak gönüllü, kāfirlere karşı güçlü ve onurludurlar. (Kur’ân-ı Kerim, Mâide: 54)

¹¹⁰⁸ Dostun çekişi bu ikisinin ardındandır.

¹¹⁰⁹ Rahmân’ın cezbelerinden bir cezbe ins ü cinnin ameline denktir. (Koltaş, 2017: 127)

Hem zi-ḥod her (14) mücrimî rüsvā şeved¹¹¹⁰ (5:2211)

Ya' nî her mücrim kendü kendüden rüsvā olalar. Nitekim süre-i ḥamim-i Secde'de (15) buyurur:

Ve yevme yuḥşeru a' dā 'u'llāhi ile'n-nāri fe-hum yūze'ün. Hattā izā mā cā'ūhā şehide 'aleyhim sem'uhum (16) *ve ebşāruhum ve culūduhum bimā kānū ya'melūn. Ve ḳālū li-culūdihim lime şehidtum 'aleynā, ḳālū enṭaḳana'llāhullezī* (17) *enṭaḳa kulle şey'in.*¹¹¹¹

Ya' nî yād eyle şol vaḳti ki ḥaşr olunurlar, Allāh Ta' ālā düşmenleri cehennem (18) āteşine ya' nî anları cem' idüp süreler cehenneme tā ki āteşe geldükde şehādet eyleye. Anlaruñ ḳulaḳları (19) ve gözleri işitdüklerinden ve daḥı gördüklerinden ve daḥı derileri de şehādet eyleye. [İÜ278a] Ya' nî cemī' -i cevāriḥleri [KC166b] (1) şehādet eyleyeler. Evvel şol ' uzv ki şāḥibi içün şehādet eyleye şol uyluḳ ve sağ el ola. (2) Kāfirler tevbiḥ u ta' accüb yöninden diyeler: Ne içün bizüm üzerimize şehādet eyledüñüz, diyeler. Anlar cevāb (3) virüp diyeler ki: Bize serzeniş eylemeñ ki biz ihtiyārımızla şehādet eylemedük, belki ol Allāh bizi nuṭḳa (4) getürüp söyletdi ki cemī' -i eşyāyı nuṭḳa getürüp söyletdi. Pes a' zālaruñ nuṭḳa gelüp söylemesinden (5) kendülere rüsvālık ḥaşıl oldu.

Dest ü pā bi-d'hed güvāhī bā-beyān
Ber-fesād-ı ü be-piş-i müste' ān¹¹¹² (5:2212)

Bu beyt-i şerīf daḥı ol ma' nāyı müş' irdür. (6) Elleri [SE346a] ayakları şehādet eyleyüp beyān eyleyeler. Nitekim buyurur: *El-yevme naḥṭimu 'alā-efvāhihim ve tukellimunā* (7) *eydihim ve teşhedu erculuhum bimā kānū yeksibūn.*¹¹¹³

Seyyi' ātet-rā mübeddel kerd Ḥaḳ
Tā heme tā' at (8) şeved ān mā sebaḳ¹¹¹⁴ (5:2225)

¹¹¹⁰ Yine her suçlu kendiliğinden rüsva olur.

¹¹¹¹ Allāh'ın düşmanlarının, toplanıp yığın yığın cehenneme sevk edilecekleri günü hatırla! Nihāyet cehenneme vardıklarında, kulakları, gözleri ve derileri, yapmış oldukları işler hakkında, kendileri aleyhine şahitlik ederler. (Kur'ân-ı Kerim, Fussilet: 19)

(17) Ta' ālā: Ta' ālā'nuñ SE, İÜ, KA

(18) anlaruñ: - KA

(19) daḥı gördüklerinden İÜ: gördüklerinden KC

(2) diyeler: - KA

(4) nuṭḳa gelüp İÜ, HK: - KC/ cemī' -i eşyāyı nuṭḳa getürüp söyletdi: - KA

¹¹¹² El ve ayak yardım istenen Allāh'ın huzurunda konuşarak onun kötülüğüne şahitlik eder.

(5) Ber-fesād-ı ü be-piş-i müste' ān: - SE/ Bu beyt-i şerīf daḥı ol ma' nāyı müş' irdür İÜ: - KC

(6) Elleri ayakları şehādet eyleyüp beyān eyleyeler. Nitekim buyurur: *El-yevme naḥṭimu 'alā-efvāhihim ve tukellimunā eydihim ve teşhedu erculuhum bimā kānū yeksibūn:* - İÜ, HK, KA

¹¹¹³ O gün biz onların ağızlarını mühürleriz. Elleri bize konuşur, ayakları da kazandıklarına şahitlik eder. (Kur'ân-ı Kerim, Yâsîn: 65)

Seyyi'ātuñı hasenāta tebdil eyledi Hāk Ta'ālā. Nitekim sūre-i Furkân'da buyurur:

(9)

*Fe-ulā'ike yubeddilu'llāhu seyyi'atihim hasenātin.*¹¹¹⁵ Ya'nī bunlar şunlardır ki tebdil eyler Allāh Ta'ālā (10) bunların seyyi'atların hasenāta.

DER-BEYÂN-I TEVBE-İ NAŞŪH NUYESSİRUHU Lİ'L-YUSRÂ NE-ŞUDE-EST¹¹¹⁶

(11) İktibâsdur sūre-i Leyl'de olan āyet-i kerîmeye:

Fe-emmā men a'tā vettekā. Ve şaddeka (12) *bi'l-ḥusnā*. -Tafşilu mubîn li-teşeteti'l-mesā'î ve'l-ma'nā men a'tā't-tā'at ve ittika'l-ma'şiyye (13) ve şaddaka bi'l-kelime'ti'l-ḥusnā ve huve mā-dellet 'alā-ḥaqqı li-kelime'ti't-tevhîd- ya'nī mesā'î-i şettā tafşil (14) ü mübeyyendür. Pes ammā şol kimse ki sebîlu'llāhda malını a'tā eyledi yā tā'ata a'tā eyledi (15) ve ma'şiyyetden şakınup ittikā eyledi [KA257a] ve kelime-i ḥusnāya taşdik eyledi. Kelime-i ḥusnā Hāk'ka delālet iden (16) kelimedür, āyāt-ı Qur'ân gibi ve kelime-i tevhîd gibi. Yâhud a'tā muḳābelesinde virilecek ecr u [HK112a] 'avza (17) taşdik eyledi, dimek ola. *Fe-senuyessiruhu li'l-yusrā.*¹¹¹⁷ -Fe-senuhiyyehu li'l-ḥulletin elletî tū'dî ilā-yesri ve rāḥati (18) ke-duḥūli'l-cenne- ya'nī 'an-ḳarîb biz aña müheyyā ve müyesser kılaruz şol ḥaşleti ki mü'eddî olur, -li-yusrihi (19) ve rāḥatihi duḥūlun cennetihi ve na'îmi âḥiret¹¹¹⁸ - gibi.

Ve emmā men baḥîle, -bimā emere bihi- ve ammā şol kimse ki buhl eyledi [KC167a] (1) kendüye emr olunan şey'e edā-yı zekāt-ı māl u şadaḳa ve infāk u iṭā'at gibi. *Vestaḡnā* -bi-şhevātî'd-dunyā (2) 'an-na'îmi'l-'uḳbā- ya'nī şhevāt-ı dünyā sebebiyle na'îm-i 'uḳbādan istiḡnā eyleye ve ol na'îm-i (3) mü'eddî olan a'mālden istikbār eyleye. *Ve kezzebe bi'l-ḥusnā* -bi-inkāri medlūlihā- ya'nī Qur'ân'ı ve kelime-i tevhîdi (4) tekzîb

¹¹¹⁴ Hak senin kötülüklerini değiştirir. Böylece o geçenler hep kulluk olur.

(7) Tā heme tā'at şevd ān mā sebaḳ: - SE

¹¹¹⁵ Allāh işte onların kötülüklerini iyiliklere çevirir. (Kur'ân-ı Kerim, Furkan: 70)

¹¹¹⁶ Açıklama: "Ona kolay olan için kolaylık veririz" olmamıştır.

(12) tafşilu mubîn li-teşeteti'l-mesā'î ve'l-ma'nā men a'tā't-tā'at ve ittika'l-ma'şiyye ve şaddaka bi'l-kelime'ti'l-ḥusnā ve huve mā-dellet 'alā ḥaqqı li-kelime'ti't-tevhîd- ya'nī: - İÜ, HK, KA

¹¹¹⁷ Onun için kim (elinde bulunandan) verir, Allāh'a karşı gelmekten sakınır ve en güzel sözü (kelime-i tevhidi) tasdik ederse biz onu en kolay olana kolayca iletiriz. (Kur'ân-ı Kerim, Leyl: 5-7)

(17) Fe-senuhiyyehu li'l-ḥulletin elletî tū'dî ilā-yesri ve rāḥati ke-duḥūli'l-cenne- ya'nī: - İÜ, HK, KA

¹¹¹⁸ Zevkle ve rahatça cennete ve âhîret saadetine dâhil oldu.

(19) bimā emere bihi: - İÜ, HK, KA

(3) ya'nī SE, İÜ, HK, KA: - KC

eyledi, medlûlîni inkâr itmekle. *Fe-senuyessiruhu li'l-‘usrâ*¹¹¹⁹ -li'l-ḥulleti'l-mu‘eddiye ile'l-‘aseri ve’ş-şiddeti (5) ke-duḥûlî'n-nâr- ya‘ nî ‘an-ḳarîb tehiyye eylerüz anı ol ḥaşlete ki mü‘eddî olur, [SE347a] ‘asr-ı şiddete (6) duḥûl-i cehennem ü ‘uḳûbet-i elîm gibi.

DER-BEYÂN-I ÂN KÎ DU‘Â-YI ‘ÂRİF-İ VÂŞİL VE DER-Ḥ‘ÂST-İ Ū (7) EZ-ḤÂZRET-İ ḤÂḲ HEMÇÜ DER-Ḥ‘ÂST-I ḤÂḲ-EST Ḥ‘ÎŞETUN ya‘ nî bir ‘ârif ki Cenâb-ı Ḥâḳ’a vâşıl (8) ola anuñ du‘âsı ve dilegi Ḥâzret-i ḤâḲ Ta‘âlâ’dan tâ ḤâḲ Ta‘âlâ’nuñ dilegi gibidür kendü zâtından; (9) **KÎ KUNTE SEM‘EN VE BAŞAREN** [Ü278b] **VE LİSÂNEN VE YEDEN** işâretdür ol ḥadîş-i ḳudsîye ki buyurur: *lâ-yezâlu'l-‘abdi* (10) *yeteḳarrebû ilayye bi'n-nevâfili*, ya‘ nî zâ‘il olmaz bende teḳarrüb eyler benüm cânibüme nâfile ‘ibâdetleriyle. Ya‘ nî (11) zâ‘il olmayup müdâvemet eyleyüp nevâfile meşḡul olursa baña teḳarrüb ḥâşıl eyler, dimek (12) olur. *Ḥattâ aḥibbehu*, ol ḳadar meşḡul olur nevâfile ki ḥattâ ben anı severin. *Fe-izâ aḥbebtuhu*, pes (13) ḳaçan ben ol ḳulu sevsem; *kunte lehu sem‘en ve başaren ve lisânen ve yeden ve riclen*, ben anuñ sem‘i olurum (14) ve başarı ben olurum ve lisânı ben olurum ve yedi ben olurum ve ricli ben olurum. *Fe-bî-yesma‘u ve bî-yebşiru* (15) *ve bî-yentiḳu ve bî-yebtişu ve bî-yemşî*,¹¹²⁰ pes ol ḳulum benümle işidür ve benümle görür (16) ve benümle söyler ve benümle tutar ve benümle yürür. Bu mertebeye mertebe-i ḳurb-ı nevâfil dirler. Mertebe-i fenâ fillâhdur ki ḳul külliyetle kendüliginden (17) ḥalâş olmuş olur. **VE MÂ-RAMEYTE İZ RAMEYTE VE LÂKİNA LLÂHE RAMÂ**¹¹²¹ ya‘ nî sen atmaduñ ol (18) bir avuç ṭopraḡı küffâr leşkerine ḳarşu atduḡın vaḳt. Lâkin taḥḳîken Allâh Ta‘âlâ atdı ve seni (19) âlet idinüp senüñ elinden Allâh atdı ol ṭopraḡı. Bu mertebeye ḳurb-ı farâ‘iz dirler. Sâlik [KC167b] (1) bu mertebede fenâ fillâh dâ‘iresinden geḳüp beḳâ billâh mertebesine vâşıl [HK112b] olur. Evvelki mertebede *kunte* (2) *lehu sem‘en ve başaren* ḥükmince ḤâḲ Ta‘âlâ’nuñ ḳuvvet ü ḳudreti bendeye âlet olmuş idi. Lâkin bu mertebe-i (3) ḳurb-ı farâ‘izde ḤâḲ Ta‘âlâ bendeyi âlet idinüp gâh olur ki anuñ eliyle bir avuç ṭopraḡı

¹¹¹⁹ Fakat, kim cimrilik eder, kendini Allâh’a muhtaḳ görmez ve en güzel sözü (kelime-i tevhidi) yalanlarsa, biz de onu en zor olana kolayca iletiriz. (Kur’ân-ı Kerim, Leyl: 8-10)

(4) li'l-ḥulleti'l-mu‘eddiye ile'l-‘aseri ve’ş-şiddeti ke-duḥûlî'n-nâr- ya‘ nî: - İÜ, HK, KA

(7) Ḥ‘ÎŞETUN: - İÜ, HK, KA

(14) başarı: başarı ben olurum İÜ, HK/ ve lisânı ben olurum ve yedi ben olurum: ve lisânı ve yedi KA

¹¹²⁰ Kulüm nâfile ibadetlerle bana yaklaştırmaya devam eder. Tâ ki ben onu severim. Sevince de artık onun işiten kulaḡı, gören gözü, konuşan dili, tutan eli ve yürüyen ayaḡı olurum. (Buhârî, Sahîh: 6502; Heysemî, Mecma’u’z-Zevâ’id: 2/251; Teymiyye, Mecmû’u’l-Fetâvâ: 25/316)

¹¹²¹ Ermiş ârifin duası ve Hak’tan dileḡi Hakk’ın kendinden istediḡi gibidir. Zira "ben o kulüm kulaḡı, gözü, dili ve eli olurum" -hadisi ve Hakk’ın "Ve attıḡın vakit atmadın, fakat Allâh attı" âyetiyle birlikte bu konuda ḳok âyetler ve hadisler vardır./ Attıḡın zaman da sen atmadın, fakat Allâh attı. (Kur’ân-ı Kerim, Enfâl: 17)

(19) Allâh: Allâh Ta‘âlâ KA

(2) *kunte lehu sem‘an ve başaran* ḥükmince: - İÜ, HK, KA

atup (4) küffârı helâk eyler ve gâh olur ki anuñ işâreti ile şakke'l-kamer eyler ve gâh anuñ elinden 'aşâyı (5) ejder eyler [SE347b] ve gâh anuñ nefesi ile mürdeler ihyâ eyler. Pes bu iki mertebenüñ ehli kaçan [KA257b] bir murâd içün (6) Cenâb-ı 'İzzet'den du'â eyleseler hemân Allâh Ta'âlâ'nuñ kendü murâdı ve dilegi gibidür. Red olunmaz. Pes naşûh (7) hakkında du'â iden 'ârif-i kâmil dağı bu mertebeler ehlinden idi. Anuñ içün du'âsı müstecâb olup (8) naşûha tevbe-i naşûh müyesser oldu.

NEVBET-İ CUSTEN RESİDEN BE-NAŞŪH Kİ Ū-RÂ BÜREHNE KUNEND VE
 ĀVĀZ (9) ĀMEDEN Kİ HEME-RĀ CUSTİM NAŞŪH-RĀ Bİ-CŪYİD VE Bİ-HŪŞ
 ŞUDEN NAŞŪH EZ-ĀN HEYBET Ū GÜŞĀDE (10) ŞUDEN KĀR BA'D EZ-NİHĀYET
 BESTEGİ KEMĀ KĀN YEKŪLU RESŪLU'LLĀH 'ALEYHİ'S-SELĀM *İZĀ AŞĀBEHU
 MARAŽ EV HUMM* (11) ya' nî Hâzret-i Resûlu'llâh şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem kaçan bir
 maraž yâ bir elem hâşıl olsa dirdi; *EŞTEDDİ*-iy eblağı (12) fi's-şidde ile'n-nihâye- ya' nî
 saht ol ve müşt ed ol dirdi; *EZMETE*-eyyetuhe'l-miñne ve'l-beliyye- ya' nî (13) iy miñnet ü
 belâ vü bîmârî vü ğam; *TENFERECİ*¹²² -iy hattâ tenfereci- ya' nî müşt ed ol iy belâ vü
 miñnet tâ ki (14) güşâde ve münferic olasin. Zîrâ dimişler ki: *izâ dâka'l-emru't-tese'a*.¹²³

[İÜ279a] Murde-i şad sâle bîrûn (15) şud zi-gür
 Dîv-i mel'ûn şud be-hübî reşk-i hûr¹²⁴ (5:2284)

Ya' nî naşûh iblîs-i la'în gibi bed-kâr idi. (16) Tevbe eyledükden soñra bir cemâl-i
 ma'nevî taşşîl eyledi ki reşk-i hûr oldu.

YĀFT ŞUDEN-İ (17) GEVHER¹²⁵

Nām-ı men der-nāme-i pākān nevişt
 Dūzaḡi būdem bi-baḡşīdem behişt¹²⁶ (5:2310)

(5) kaçan: kaçan Cenâb-ı 'İzzet'den İÜ, HK, KA

(6) Cenâb-ı 'İzzet'den: - İÜ, HK, KA

(11) Resûlu'llâh: resûl-ı ekrem HK/ maraž: maraž yâ bir elem SE/ iy eblağı: - İÜ, HK, KA

(12) fi's-şidde ile'n-nihâye- ya' nî: - İÜ, HK, KA/ eyyetuhe'l-miñne ve'l-beliyye: - İÜ, HK, KA

¹²² Arama sırasının asûh'a gelmesi; "Hepsini aradık, Nasûh'u arayın" sesinin duyulması; Nasûh'un o korkuyla kendinden geçmesi; işin, son derece kapalıktan çözülmesi; Allâh'ın elçisinin kendisine bir hastalık veya bir sıkıntı geldiğinde dediği gibi: "Darlık! Şiddetlen, açılırsın!"

(13) iy hattâ tenfereci: - İÜ, HK, KA

¹²³ Küçülürse genişler.

(14) Zîrâ dimişler ki: *izâ dâka'l-emru't-tese'a*: - İÜ, HK, KA/ Murde-i şad sâle bîrûn (15) şud zi-gür: - SE

¹²⁴ Yüz yıllık ölü mezardan çıkar. Lanetli şeytan güzellikte huriyi kıskandırır.

(15) iblîs-i la'în gibi bed-kâr: iblîs-i la'în-i bed-kâr İÜ

(16) taşşîl: hâşıl İÜ, KA/ hûr: - SE

¹²⁵ İncinin bulunması

(17) Nām-ı men der-nāme-i pākān nevişt: - SE

Ehl-i cehennem idüm (18) baña cennet bağışladı. Haberde vârid olmuş ki:

*İzā tābe'l-mu 'minu keteba'llāhu ta'ālā bi-kulli yevmin 'aleyhi (19) fī-fuşḥa 'i 'ibādi sunnetihi ve a'ṭāhu şevābe'ş-şehīdi ve yutevvicu yevme'l-kıyāmeti elf tācin ve yeftaḥu lehu [KC168a] (1) fī-ḳabrihi bāben mine'l-cenneti ve yeḳūmu yevme'l-kıyāmeti ve melekun 'an-yemīnihi ve melekun 'an-şimālihi ve melekun (2) emāmeḥu ve melekun 'an ḥalfihi yubeşşirūneḥu bi'l-cenneti.*¹¹²⁷

Nāgehān kerdī me-rā ez-ḡam cudā
Āferīnhā ber-tu bādā iy Ḥudā¹¹²⁸ (5:2314)

*Fe tebāreka'llāhu (3) aḥsenu'l-ḥālīḳīn*¹¹²⁹ maẓmūn-ı şerīfince āferīn olsun saña iy Ḥudā.

Mī-zenem na'ra der-īn ravza (4) v'uyūn (5:2316)

Ya'nī Ḥaḳ Ta'ālā tevfiḳ [HK113a] virüp tevbe müyesser olduḡdan sonra bir ravza-i pür-şafāya [SE348a] (5) yetiṣdi ki bu ravza ve 'uyūn içinde na'ra çağurdum.

Ḥaḳ-rā yā leyte ḳavmī ya'lemūn¹¹³⁰ (5:2316)

Ḥaḳa (6) çağırıp dirüm ki n'olaydı benüm ḳavmüm ben ne şafāya vāşıl olduḡumı bilelerdi. İşāretdür ol (7) āyet-i kerīmeye ki sūre-i Yāsīn'de Cenāb-ı 'İzzet Ḥabīb-i Neccār'dan ḥikāyet buyurdi:

*Ḳīledḡuli'l-cennete, ḳāle (8) yā leyte ḳavmī ya'lemūn. Bimā ḡafera lī-rabbī ve ce'alenī mine'l-mukremīn.*¹¹³¹ Ya'nī Ḥabīb-i Neccār ki Anṭākiyye (9) ḳavminūn elinde şehīd oldu. Aña cennete gir dāḡil ol dinildi. Ol ḡalde şafā vü sürūrından (10) didi ki: N'olaydı benüm ḳavmüm bilelerdi, baña Rabbüm maḡfīret ḳılup ve beni ikrām olunmuş ḳullardan eyledüḡini. (11) Cümlesi bencileyin imāna gelüp şehīd olmaḡa cān vireler idi.

¹¹²⁶ Benim adımı iyiler defterine yazdı; cehennemliktim, bana cennet bağışladı.

¹¹²⁷ Mü'min tövbe ettiḡi zaman Allāh ona her gün için güzel bir yol üzere olan kulunun sevabı kadar sevap yazar. Ona şehīd sevabı verir. Kıyamet gününde ona bin tane taḡ giydirebilir. Kabrinden cennet'e bir kapı açar. Ayrıca bu mü'min kıyamet gününde sağında, solunda, önünde ve arkasında kendisini cennetle müjdeleyen birer melek olduḡu halde kalkar.

(2) Nāgehān kerdī merā ez-ḡam cudā İÜ, HK, KA: - KC

¹¹²⁸ Ey Allāh'ım! Sana aferinler olsun. Beni ansızın üzüntüden uzaklaştırdın.

¹¹²⁹ Yaratana en güzeli olan Allāh'ın şanı ne yücedir! (Kur'ân-ı Kerim, Mü'minûn: 14)

(3) maẓmūn-ı şerīfince: maẓmūnınca HK, KA/ saña iy Ḥudā: - KA

(4) Ḥaḳ: Allāh İÜ, - HK

¹¹³⁰ Bu bahçede ve pınarlarda, "Keşke kavmim bilseydi" diye halka haykırıyorum.

(7) sūre-i Yāsīn'de: - İÜ, HK, KA

¹¹³¹ (Kavmi onu öldürdüḡünde kendisine): "Cennete gir!" denildi. O da, "Keşke kavmim, Rabbimin beni bağışladığı ve beni ikrām edilenlerden kıldığını bilseydi!" dedi. (Kur'ân-ı Kerim, Yāsīn: 26-27)

(8) ya'nī: - İÜ, HK, KA

(9) gir: - İÜ, HK, KA

Kezâlik naşûh dahı şafâya vâsıl (12) olduĝda didi ki: N'olaydı benüm vâsıl olduĝum şafâyı bilelerdi, cümlesi benüm gibi tâ'ib olup (13) bu şafâyâ vâsıl olmaĝa ħariş olalar idi. Zîrâ Ĥaĥ Ta'âlâ ta'ib olan kulların [KA258a] sever. Nitekim (14) Ĥazret-i Resûlu'llâh şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem buyurur:

Allâhu efrâhu bi-tevbeti'l-'abdi mine'd-dâli'l-vâcidi (15) ve *mine'z-zamâi'l-vâridi* ve *mine'l-'akîmi'l-vâlidî*¹¹³² ve ol tâ'ib olan bendeyi şâd eyler ki seyyi'âtını (16) ĥasenâta tebdîl eyler ve gönîlinden ĝamın def' eyler ammâ be-şarţ-ı ân ki tevbe muĥkem ola. Nitekim Ĥazret-i (17) 'aleyhi's-şalât ve's-selâm buyurur: *et-tâ'ibu izâ lem yu'essis 'aleyhi't-tevbeti fe-leyse bi-tâ'ib kerem.*¹¹³³

Gurm: (18) Endüh saĥt

TEŞBİH KERDEN-İ KUTB Kİ 'ÂRİF-İ VÂSİL EST¹¹³⁴

Z'ân ki vecd-i ĥalk bâkî ĥ'or-ı (19) üst
În negeh-dâr e'r dil-i tu şayd cüst¹¹³⁵ (5:2342)

Andan ötüri ki ĥalkuñ vecd ü ĥâlî [KC168b] (1) ve sâ'ir bulduĝları şey' ol kutbuñ fazla [İÜ279b] ĥurdesidür. Ya'nî evvel kutba gelür ol alduĝın (2) alur, bâķisin ĥalka baĥş eyler.

Yâriyet der-tu fezâ'id n'ender-ü (5:2347)

Ya'nî kutba eyledüĝüñ yardım saña (3) nef' virür ve ziyâdelik ĥâşıl eyler aña degül.

Guft Ĥaĥ in *tenşuru'llâh* tunşarü¹¹³⁶ (5:2347)

Ĥaĥ Ta'âlâ didi ki: (4) Eger Allâh Ta'âlâ'ya nuşret iderseñüz [SE348b] nuşret olunursız. Nitekim sûre-i Mûhammed'de buyurur:

Yâ eyyuhellezîne (5) *âmenü in tenşuru'llâhe yanşurkum ve yuşebbit aĥdâmekum.*¹¹³⁷ Ya'nî iy şol kimseler ki vaĥdâniyyet-i (6) Ĥaĥķ'a îman getürüp taşdıķ

(14) Ĥazret-i Resûlu'llâh şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem buyurur: buyurur 'aleyhi's-selâm İÜ, HK

¹¹³² Kulun mevcut sapkınlıktan, meydana gelen susuzluktan ve soyu tükenmişlikten dolayı tövbe etmesi, Yüce Allâh'ı sevindirir. (Elbânî, Za'îfü'l-Câmi: 4633; Suyûtî, Câmi'ü's-Saĝîr: 7175)

(16) Nitekim Ĥazret-i 'aleyhi's-: - İÜ

¹¹³³ Tövbe eden kişi tövbesine uymazsa tövbe etmiş sayılmaz.

(17) şalât ve's-selâm buyurur: - İÜ/ et-tâ'ibu izâ lem yu'essis 'aleyhi't-tevbeti fe-leyse bi-tâ'ib kerem: - İÜ; et-tâ'ibu mine'z-zenbi ke-men lâ-zenbe lehu KA/ Gurm: Endüh saĥt: - İÜ, KA

¹¹³⁴ Ermiş ârif olan kutbun benzetilip örnek verilmesi

¹¹³⁵ Çünkü halkın bulduĝu, onun yediĝinin geri kalanıdır. Gönîlün av arıyorsa buna dikkat et.

(19) İn negeh-dâr e'r dil-i tu şayd cüst: - SE

¹¹³⁶ Yardımın sana yarar, ona deĝil. Hak buyurdu: "Allâh'a yardım ederseniz" yardım olunursunuz.

eyledüñüz, eger yardım iderseñüz, Allāh'a ya' nī dīn-i Ḥaqq'a ve Resūl-i (7) Ḥudā'ya ve Allāh dostlarına yardım iderseñüz Allāh Ta'ālā daḡı size yardım ider, tā düşmen üzerine (8) zafer bulursız ve qademplerüñüzü şābit ü muḥkem eyler cenkde yā dīn-i islām üzerine yā şırāt-ı [HK113b] müstaḳīm (9) üzere.

NĀ-PESENDĪDEN-İ RŪBĀH GUFTEN-İ ḤAR-RĀ¹¹³⁸

Vebtegū min-fadli Allāh-est emr
Tā ne-bāyed ḡaşb (10) kerden hemçü nemr¹¹³⁹ (5:2384)

Süre-i Cum'a'da olan āyet-i kerīmeye işāretdür:

Yā eyyuhellezīne āmenū, iy (11) Allāh'ın vaḥdāniyyetine īmān getürenler; *izā nūdiye li'ş-şalāti*, -iy uzzin lehā- ya' nī kaçan şalāt için (12) ezān virilse; *min-yevmi'l-cumu'ati*, cum'a güninde; *fes'av ilā-zikri'llāhi*, -fe-emzū ileyi (13) musri'ine kaçden fe-enne's-sa'y dūne'l-ād ve'z-zikru'l-ḡuṭbe ve kīle'ş-şalāt- pes sa'y u (14) şitāb eyleñ zikru'llāha. Zikrden murād ḡuṭbedür, şalātdur daḡı dimişler; *ve zeru'l-bey'a*, -ve etreku'l-mu'āmele- (15) ya' nī mu'āmeleyi terk eyleñ; *zālikum ḡayrun lekum*, -ey es-sa'y ilā-zikri'llāh ḡayrun lekum mine'l-mu'āmele (16) fe-enne nef' u'l-āḡire ḡayren ve ebḡā- ya' nī zikru'llāha sa'y eylemek size ḡayrludur mu'āmeleden. Zīrā menāfi'-i (17) āḡiret ḡayrludur ve ecell ü ibḡādur; *in kuntum ta'lemūn*,¹¹⁴⁰ -el-ḡayr ve'l-şerru'l-ḡaḡikāteyn ev kuntum min-ehli'l-ilm- (18) ya' nī eger ḡayruñ ve şerrüñ ḡaḡikāatlerin bilür olduñuz ise yāḡud ehl-i 'ilmden (19) olduñuz ise; *fe-izā ḡudiyeti'ş-şalātu*, -uddeyte fe-ferāḡe minhā- pes cum'a namāzı edā [KC169a] (1) olinup andan fāriḡ olınduḡ şoñra; *fenteşirū fi'l-arḡi*, pes münteşir ve perākende oluñ arzda; (2) *vebtegū min-fadli'llāh*,¹¹⁴¹ ṭaleb eyleñ Allāh'ın fazlından rızq

¹¹³⁷ Ey iman edenler! Eğer siz Allāh'a yardım ederseniz (emrini tutar, dinini uygularsanız), O da size yardım eder ve ayaklarınızı sağlam bastırır. (Kur'ân-ı Kerim, Muhammed: 7)

(6) Allāh'a ya' nī dīn-i Ḥaqq'a ve resūl-i Ḥudā'ya ve Allāh dostlarına yardım iderseñüz: - KA

¹¹³⁸ Tilkinin, eşeḡin sözünü beḡenmemesi

¹¹³⁹ Emir, "Allāh'ın lutfundan arayın"dır. Kaplan gibi zorla almamak gerekir.

(10) kerīmeye: - SE

(11) iy uzzin lehā: - İÜ, HK, KA/ ya' nī: - İÜ, HK

(12) fe-emzū ileyi musri'ine kaçden fe-enne's-sa'y dūne'l-ād ve'z-zikru'l-ḡuṭbe ve kīle'ş-şalāt: - İÜ, KA

(14) ve etreku'l: - İÜ, KA

(15) mu'āmele- ya' nī: - İÜ, HK, KA/ey es-sa'y ilā-zikri'llāh ḡayrun lekum mine'l-mu'āmele fe-enne nef' u'l-āḡire ḡayren ve ebḡā: - İÜ, HK, KA

¹¹⁴⁰ Ey iman edenler! Cuma günü namaz için çağrı yapıldığı zaman, hemen Allāh'ın zikrine koşun ve alışverişi bırakın. Eğer bilerseniz bu, sizin için daha hayırlıdır. (Kur'ân-ı Kerim, Cuma: 9)

(17) el-ḡayr ve'l-şerru'l-ḡaḡikāteyn ev kuntum min ehli'l-ilm: - İÜ, HK, KA

(18) ya' nī: - İÜ, HK/ bilür olduñuz: bildüñüz İÜ/ 'ilmden: 'amelden İÜ

(19) uddeyte fe-ferāḡa minhā: - İÜ, HK, KA

¹¹⁴¹ Namaz kılınca artık yeryüzüne daḡılın ve Allāh'ın lutfundan nasibinizi arayın. (Kur'ân-ı Kerim, Cuma: 10)

taleb eyleñ. Emr ibāḥat içündür. Ya'nî (3) şalāt-ı cum'adan soñra rızķ taleb iderseñüz mübāḥdur, demek olur. Fi'l-ḥadīş 'an-İbn 'Abbās (4) raḍıya'llāhu 'anhumā:

*Vebteğū min-faḍli'llāhi leyse li-ṭalebi'd-dunyā, ve innemā [SE349a] huve: 'i'ādetu ve ḥużūru cenāzetu ve ziyāretu (5) aḥ fillāh.*¹¹⁴²

Ma'nā-yı Beyt: Vebteğū emrdür. [KA258b] Allāh'uñ fazlından rızķ taleb itmegi. Pes ber-müceb-i emr-i Ḥaķ (6) ṭaleb-i rızķ-ı ḥelāl lāzımdur. Tā ki nemr gibi ya'nî peleng gibi ğaḫab itmek lāzım gelmeye.

Bī-kilīd īn der (7) ğuşāden rāḥ nīst
Bī-ṭaleb nān sūnnet-i Allāh nīst¹¹⁴³ (5:2387)

Ṭalebsiz rızķ virmek Allāh Ta'ālā'nuñ (8) 'ādeti degüldür. Ḥāzret-i Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem buyurur:

*İnna'llāhe ta'ālā yuḥibbu kulle (9) muḥterifin bi'l-'ıyālī ve lā-yuḥibbu's-şahīḥe'l-fāriġe [İÜ280a] lā-fi-'ameli'd-dunyā ve lā-fi-'ameli'l-āḫiretin.*¹¹⁴⁴

Ḥadd-i ḥod bi-ş'nās (10) u ber-bālā me-per
Tā ne-yuftī der-neşīb-i şūr u şer¹¹⁴⁵ (5:2396)

Nitekim Ḥāzret buyurur:

*Raḫima'llāh emren 'arefe (11) ḳadrehu ve lem yete'adde ṭavrehu.*¹¹⁴⁶

MA'NĀ-YI TEVEKKÜL ḤİKĀYET-İ ĀN ZĀHİD¹¹⁴⁷

Ḳavāri': Cem'-i ḳāri'a

İmtihān z'in (12) bīşter ḥod çün buved
Rızķ sūy-ı şābirān ḥoş mī-reved¹¹⁴⁸ (5:2418)

(3) Fi'l-ḥadīş 'an-ibni 'Abbās raḍıyallāhu 'anhumā: *Vebteğū min-faḍli'llāh leyse li-ṭalebi'd-dunyā ve innemā huve: 'i'ādetu ve ḥużūru cenāzetu ve ziyāretu.* - İÜ, HK

¹¹⁴² Allāh'ın lutfunu aramak dünya malınıistemek değildir. O bir hastayı ziyarete gitmek, bir cenazeye katılmak ve bir mümini ziyaret etmektir.

(5) aḥ fillāh: - İÜ/ pes SE: - KC

(6) Bī-kilīd īn der ğuşāden rāḥ nīst: - SE

¹¹⁴³ Kilidi açmadan bu kapıyı açmaya yol yoktur. Talep olmadan ekmek vermek Allāh'ın âdeti değildir.

(8) Ḥāzret-i Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem buyurur: buyurur 'aleyhi's-selām İÜ, HK/ resūl 'aleyhi's-selām buyurur KA

¹¹⁴⁴ Allāh bir işle meşgul olanı sever ve dünya ve âhiret işlerinden biriyle uğraşmadan/meşgul olmadan, boş duran kişiyi sevmez/hoşlanmaz. (Aclūnī, Keşfü'l-Hafā: 1/250)

¹¹⁴⁵ Haddini bil, yukarı uçma ki fitne ve şer çukuruna düşmeyesin.

(10) Tā ne-yuftī der-neşīb-i şūr u şer: - SE

¹¹⁴⁶ Allāh, kadrini bilene ve haddini aşmayana merhamet etsin.

¹¹⁴⁷ Tevekkülün anlamını açıklama; bir zāhidin hikâyesi

(11) Ḳavāri': Cem'-i ḳāri'a: - İÜ, KA

(11) İmtihān z'in bīşter ḥod çün buved: - SE

*Ve men yetevekkel ‘ale'llāhi fe-huve hasbuhū.*¹¹⁴⁹

(13) Ne-dīd: Nazīr

CEVĀB GUFTEN-İ HAR RŪBĀH-RĀ¹¹⁵⁰

Kesb-i şükreş-rā nemī-dānem ne-dīd
Tā keşed şükr-i Hudā rızķ u (14) mezīd¹¹⁵¹ (5:2426)

*Ve le 'in şekertum le-ezīdennekum*¹¹⁵² maẓmūnınca tā ki Allāh'uhn şükri rızķı ziyāde
cezb eyleye.

(15) Ba' d ez-ān gufteş bedān der-memleke (5:2428)

Andan şöra rūbāh hara didi ki: Şöyle belki memleketde ya' nī (16) dünyāda,

Nehy-i *lā-tulķū bi-eydi* [HK114a] *tehluke*¹¹⁵³ (5:2428)

*Ve lā-tulķū bi-eydikum ile't-tehluketi.*¹¹⁵⁴ Nehy vardır. Ya' nī (17) nefsuñüzi
tehlikeye, maḥall-i helāka bırakmañ, diyü buyurdu. Pes sen bu senglāḥ-ı bī-'alefde (18)
kendüñi helāk idersin. Lā 'ıķ odur ki bu mekāndan naķl idesin taleb-i ma' işet içün bir (19)
murğ-zāra gidesin, didi.

MEŞEL-ĀVERDEN-İ UŞTUR DER-BEYĀN-I ĀN Kİ¹¹⁵⁵

Ki 'alāmātest z'ān dīdār-ı nūr (5:2447)

[KC169b] (1) Ki 'alāmetler vardır ol nūrı görmekten,

Et-tecāfi minke *'an-dāri'l-ğurūr*¹¹⁵⁶ (5:2447)

Ol ḥadīş-i şerīfün (2) rivāyetine işāret buyururlar ki Ḥazret-i Resūlu'llāh şalla'llāhu
'aleyhi ve sellem buyurdu:

İzā daḥale'n-nūru'l-ķalbe (3) *infeseḥe ve'nşeraḥ*,¹¹⁵⁷ ya' nī kaçan bir kimsenün
ķalbine nūr dāḥil olsa ol kimsenün ķalbi vūs'at ve inşirāḥ (4) ḥaşıl eyler, diyü buyurdu.
Aşḥāb didiler ki: Bunuñ 'alāmeti nedür yā Resūla'llāh? Buyurdu ki:

¹¹⁴⁸ Bundan daha çok deneme nasıl olur? Rızķ sabırlılara hoşça gelir.

¹¹⁴⁹ Kim Allāh'a tevekkül ederse, O kendisine yeter. (Kur'ān-ı Kerim, Talāk: 3)

¹¹⁵⁰ Eşeğin tilkiye cevap vermesi

(13) Ne-dīd: Nazīr: - İÜ, HK, KA/ Kesb-i şükreş-rā ne-mī dānem ne-dīd: - SE, İÜ, HK, KA'da ikinci mısra olarak yer almaktadır.

¹¹⁵¹ Ona şükretmenin kazancına benzer bilmiyorum. Hakk'ın rızķı rızķ ve artış getirir.

¹¹⁵² Andolsun, eğer şükrederseniz elbette size nimetimi artırırım. (Kur'ān-ı Kerim, İbrāhīm: 7)

¹¹⁵³ Ondan sonta -tilki- dedi: "Bil ki memlekette kendinizi ellerinizle tehlikeye atmayınız, yasağı vardır."

¹¹⁵⁴ Kendi kendinizi tehlikeye atmayın. (Kur'ān-ı Kerim, Bakara: 195)

(17) tehlikeye, maḥall-i helāka: maḥall-i tehlikeye helāka HK

¹¹⁵⁵ Açıklamak üzere bir devenin örnek gösterilmesi

¹¹⁵⁶ Çünkü o ışık görmenin işaretleri senin, aldanma yurdundan uzak durmandır.

(2) Resūlu'llāh: Resūl-i Ekrem İÜ, HK; Resūl KA/ şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem: 'aleyhi's-selām KA

Et-tecāfī (5) *dāri'l-ğurūri ve'l-inābetu ilā-dāri'l-ğulūdi ve'l-isti'dādu li'l-mevt kable'l-nuzūl.*¹¹⁵⁸ Ya' nī qalbe nūr dāhil (6) olmanuñ 'alāmeti dāru'l-ğurūr ki dünyādur, andan [SE349b] el çeküp ırağ olmağdur ve dāru'l-ğulūda inābet ve (7) rücu' itmekdür ve mevte hāzırlanmağdur nuzūlından öñdin, diyü buyurdı.

İştıkāk: Be-hem zeden

Tā'ik: (8) Muhib ve müştāk ve tālib

Ez-münāfiq 'özü red āmed ne-ğüb¹¹⁵⁹ (5:2457)

Münāfiquñ 'özri merdūd geldi, (9) ğüb gelmedi. Nitekim buyurur:

*Yā eyyuhellezīne keferā lā-ta' teziru'l-yevme.*¹¹⁶⁰

Rükün: Meyl

Ferğarde: (10) Perverde ve murabbā

Lüd: 'İnād kunende

HİKĀYET-İ ĀN MUHĀNNEŞ VE PORSİDEN-İ LUṬİ bu kışşanuñ zāhiri (11) hezl şeklinde olmağla Hāzret-i Mevlānā qāddesa'llāhu sırrehu'l-'azīz anı def' içün 'özü idüp (12) buyururlar ki: **BEYT-İ MEN BEYT NİST İKLİM EST/HEZL-İ MEN HEZL NİST [KA259a] TA'LİM EST** ya' nī benüm (13) hezlüm hezl degüldür, ta' līm-i cihād-ı ekberdür merd-i kanā' at-ğüzin olanlara. Zīrā rübāhdan murād iblīs (14) ve ğardan murād sālīkūñ nefsidür. Kāriz zikri tahāret-i zāhir ü bāṭınla meşğul olduğundan (15) kināyedür. Pes [İÜ280b] bir sālīk ki himmet ü kuvvet şāhibi olmaya hezārān delā'il-i şer' iyye ve berāhīn-i (16) yakīniyye bilürse fā'ide itmez. Elbette hevā-yı nefis ve iğvā-yı şeytān anı yoldan çıkarur. Zīrā (17) delīl ü bürhān sālīkūñ elinde kılıç gibidür. Ciger-dār-ı pehlivān er olmayıcağ elde kılıç tutmağ (18) ne fā'ide ider. Tūtalum ki zūlfikār 'Alī elüñde olmış,

¹¹⁵⁷ Nur kalbe dahli olunca/girince, o kalp açılır ve genişler. (Elbānî, Silsiletü'l-Za'ife: 965; Askalānî, Kāfiyü's-Şâf: 243)

¹¹⁵⁸ İnsanın bu gurur diyarı olan dünyadan uzaklaşması, ebediyet diyarı olan âhirete yönelmesi ve ölüm gelmeden önce ölüme hazırlanması, bunun nişanesidir. (Hâkim, El-Müstedrek: 4/311; Beyhakî, Kitābü'l-Esmâ ve's-Sıfât: 120)

(8) İştıkāk: Be-hem zeden Sā'ik: Muhib ve müştāk ve tālib: - İÜ, KA

¹¹⁵⁹ Münāfiğın özrü reddedilir, güzel değildir.

¹¹⁶⁰ Ey inkār edenler! Bu gün özür dilemeyin! (Kur'ân-ı Kerim, Tahrir: 7)

(9) Rükün: meyl Ferğarde: - İÜ, KA

(10) perverde ve murabbā: - İÜ, KA/ Lud: 'inād kunende: - İÜ, HK, KA

(11) qāddesallāhu sırrehu'l-'azīz: qūddise sırruhū KA

(13) merd-i: - KA

(18) 'Alī: Hāzret-i 'Alī KA/ anuñla: - KA

hüner anı kullanup anuñla düşmen [HK114b] (19) def eylemekdür. Delil ü bürhân kılıcı elüñde ola. ‘İlm ü kemâl ü ma’ rifetüñ ola ve gine nefis ü şeytāna [KC170a] (1) mağlûb ola. Hemân şol muħanneşe beñzer ki belinde ħançeri var iken lûṭinüñ altında yatur ve da’vâ ider ki (2) her kimse ki baña yaramaz naẓar ve bed-endîşe iderse bu ħançerle anı helāk iderüm, dir. Ĥazret-i Mevlānā bu meşeli ki irād (3) eylemişdür, hezl şeklindedür. Ammā hezl degül belki ‘ibret alacak ma’nādur ve şol kimseler ki anı hezl (4) ẓan idüp daħl iderler. Anlara cevāb içün bu āyet-i kerīmeyi istiṣhād iderler ki: *İNNALLĀHE LĀ-YESTAḤYĪ* (5) *EN YADRİBE MEŞELEN MĀ*, [SE350a] taḥkīken Allāh Ta’ālā istiḥyā eylemez meşel irād eylemekden. Ya’nī Allāh Ta’ālā terk eylemez (6) ve bāk tutmaz beyān itmekden meşeli, her ne şey’ olursa ve her kimüñ içün olursa; *BE’ŪḌATEN*, (7) intiṣābı ‘aṭfa beyān olmağladur meşelenden ve yāḥud bedel ola yāḥud *yadrībenüñ* mef’ülî ola (8) ve meşelen muḳaddem-i ḥāl ola. Ya’nī Allāh Ta’ālā sivrisiñegi meşel itmekden istiḥyā itmez; *FE-MĀ-FEVKAHĀ*,¹¹⁶¹ (9) -ey femā fevḳahā fī-tağyīri’n-nufūs bi’l-inkār- ya’nī Allāh Ta’ālā istiḥyā eylemez her ḳankı meşel olursa ḍarb (10) eylemekden. Eger *be’ūḍaten* olsun gerekse *be’ūḍatenüñ* mā-fevḳında olsun nüfusuñ inkār (11) sebebiyle tağyīrinden ötüri, -‘aṭf ‘alā-*be’ūḍaten* ev mā-en cu’ilet esmā ve ma’nāhu mā zāde (12) ‘aleyhā fi’l-cenneti ke’z-zebāb ve’l-‘ankebūt ke-enne fuṣide bihi redd mā-istenkerūh ve’l-ma’nā innehu lā-yesteḥī (13) ḍarbe’l-meşel bi’l-be’ūḍati faẓlen ‘ammā huve ekber minhā ve fi’l-ma’nā ellezī ce’alet fihi meşelen ve huve’s-şığar (14) ve’l-ḥakāre ke-cenāḥehā fe-enne ‘aleyhi’s-selām ḍaraba bihi meşelen fi’d-dunyā- ya’nī *be’ūḍaten* üzere ma’tūfdur. (15) Yāḥud mā üzerine ma’tūfdur eger ism ḳılınursa. Ma’nāsı *be’ūḍaten* üzere cüşsede ziyāde (16) olandur, zübāb-ı ‘ankebūt gibi. Ke-enne küffāruñ inkārın red eylemek ḳaşd olındı bu meşelde. Zīrā ḳavm-i (17) Yehūd Ḳur’ān-ı ‘Azīm’de zıkr-i meges ü ‘ankebūt işidüp istiḥzā iderlerdi ve dirlerdi, bu (18) sözler Allāh sözine nice beñzer ki anda zıkr-i meges ü ‘ankebūt ola. Pes Allāh Ta’ālā bu āyet-i kerīme ile (19) anlaruñ inkārın red eyledi ki

(19) ola SE: olasin KC/ ve: sen KA

(1) ola: olasin SE, KA

(4) iderler ki: idüp İÜ, HK

(6) *be’ūḍaten*: - KA

¹¹⁶¹ Muhannes ve oğlanın hikāyesi: Benim beytim beyit değıl ũlkedir. Benim şakam şaka değıl, öğretmektir. Allāh, bir sivrisineğı, ondan daha da ötesi bir varlığı örnek olarak vermekten çekinmez. (Kur’ān-ı Kerim, Bakara: 26)

(11) ‘aṭf ‘alā-*be’ūḍaten* ev mā-en cu’ilet esmā ve ma’nāhu mā zāde ‘aleyhā fi’l-cenneti ke’z-zebāb ve’l-‘ankebūt ke-enne fuṣide bihi redd mā-istenkerūh ve’l-ma’nā innehu lā-yesteḥī ḍarbe’l-meşel bi’l-be’ūḍati faẓlen ‘ammā huve ekber minhā ve fi’l-ma’nā ellezī ce’alet fihi meşelen ve huve’s-şığar ve’l-ḥakāre ke-cenāḥehā fe-enne ‘aleyhi’s-selām ḍaraba bihi meşelen fi’d-dunyā- ya’nī *be’ūḍaten* üzere ma’tūfdur. Yāḥud mā üzerine ma’tūfdur eger ism ḳılınursa. Ma’nāsı *be’ūḍaten* üzere cüşsede ziyāde olandur, zübāb-ı ‘ankebūt gibi.: - İÜ

taḥkīken Allāh istiḥyā itmez *be'ūḍaten* ile ḍarb-ı meşel itmege. Kānde [KC170b] (1) ḳaldı ki [KA259b] *be'ūḍatenden* büyük ola cüşşede tā file varınca ve yāḥud *fe-mā-fevḳahādan* murād *be'ūḍatenden* (2) aşğar u aḥḳarı ola. Zīrā esmā-ı ezdāddandır, 'alāya ve esfele ḳābiliyyeti vardır. *Be'ūḍatenden* aḥḳar (3) cenāh *be'ūḍatendür* ki Ḥāzret-i Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem *be'ūḍateni* dünyā ḥaḳḳında meşel buyurdu: (4) *Lev kāneti'd-dunyā tezinu 'inda'llāhi cenāhe be'ūḍatin mā-seḳā minhā kāfiren şerbete mā'in*.¹¹⁶²

Bu taḳdīrce (5) ma'nā dimek olur ki: Allāh Ta'ālā istiḥyā eylemez *be'ūḍateni* ve [SE350b] *be'ūḍatenden* aḥḳar ve erzelin daḥı [İÜ281a] (6) ḍarb-ı meşel eylemekden istiḥyā itmez ve -naẓīrehu fi'l-iḥtimāleyn mā rūye inne reculen bi-mesenī ḥarri 'alā-ṭunubi (7) fustāṭin fe-ḳālet 'āišetü semī' tu resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ḳāle *min-müslimin yuşāku* (8) *şevketen femā fevḳehā illā kutibet lehu derecetun ve muḥiyet 'inde bihā ḥaṭi'etun*.¹¹⁶³ -Fe-ennehu yeḥtemil mā yucāvizu'l-şevke (9) fi'l-elemi ke'l-ḥarūr ev māzād 'aleyhā fi'l-ḳilleti ke-nuḥbe-.

Geziden-i mūr: En-nemle

Fe emmellezīne āmenū, (10) ammā şol kimseler ki [HK115a] vaḥdāniyyet-i Ḥaḳḳ'a ve risālet-i Muḥammed'e imān getürdiler; *fe-ya'lemūne*, yaḳīnen bilürler ki; (11) *ennehu'l-ḥaḳḳu*, taḥkīken ol ḍarb-ı meşel rāst u şābitdür. Muḳteẓā-yı ḥikmet ve mīzān-ı mu'adelet (12) üzeredür; *min-rabbihim*, perverdgārlarından; *ve emmellezīne keferū*, ve ammā şol kimseler ki risālet-i (13) Muḥammed'e ve Qur'an kelāmu'llāh olduğunu inkār itmekle kāfir oldılar; *fe-yeḳūlūne*, pes anlar dirler, (14) -min-ḥayşil-inkāri ve'l-istihzā-; *māzā erāda'llāhu*, ne şey' murād eyledi Allāh Ta'ālā; *bi-hāzā*, şu (15) kelām-ile ki didi; *meşelen*, meşel yöninden ve *hāzāda* istirzāl ve istihḳār vardır; *yudıllu bihī keşīren*, (16) -cevāb māzā

(19) inkārın: inkārların KA/ itmez: eylemez HK

(3) Resūlu'llāh: Resūl KA/ şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem: şal'am HK, 'aleyhi's-selām KA/ *be'ūḍateni*: cenāh-ı *be'ūḍateni* KA

¹¹⁶² Eğer dünya, Allāh'ın katında bir sivrisinek kanadı kadar değerli olsaydı, Allāh kāfirlere bu dünyada bir yudum su bile içirmezdi. (Münzirî, et-Tergîb ve't-Terhîb: 4/158; Tirmizî, Sünen: 2320; Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ: 1/174)

(5) *be'ūḍatenden* aḥḳar ve erzelin daḥı: - SE

(6) ḍarb-ı meşel eylemekden istiḥyā itmez ve: - SE/ istiḥyā itmez: - İÜ, HK/ ve naẓīrehu fi'l-iḥtimāleyn mā rūye inne reculen bi-mesenī ḥarri 'alā-ṭunubi: - İÜ, HK, KA

¹¹⁶³ Müslümana bir diken batır veya daha küçük bir şey isabet ederse; ona bir derece yazılır ve bir günahı silinir. (Müslim, Sahih: 2572; İbn Hibbân, Sahih: 2906)

(7) fustāṭin fe-ḳālet 'āišetü semī' tu resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ḳāle *min-müslimin yuşāku şevketen femā fevḳehā illā kutibet lehu derecetun ve muḥiyet 'inde bihā ḥaṭi'etun*. -Fe-ennehu yeḥtemil mā yucāvizu'l-şevke fi'l-elemi ke'l-ḥarūr ev māzād 'aleyhā fi'l-ḳilleti ke-nuḥbe-.Geziden-i mūr: En-nemle: - İÜ, HK, KA

(10) yaḳīnen bilürler ki *ennehu'l-ḥaḳḳu*: - KA

(13) Muḥammed'e: Muḥammed 'aleyhi's-selāma KA

ey idlālu keşirun ve ihdā'u keşirun ve da' u'l-fi'l mevza' u'l-maşdar li'l-eş'āri bi'l-ḥudūşī (17) ve't-teceddud- ya' nī bunların maḳāle-i bāṭılasına cevābdur, ya' nī bu meşel ile idlāl eyler ḥalkdan çok (18) kimseleri; *ve yehdī bihī keşiren*, ve ol meşel sebebiyle hidāyet eyler nāsdan çok kimselere bu fi'ller (19) mevzi'-i maşdarda vaż' olunup şīḡa-ı müstaḳbel olması ḥudūş-ı teceddud-i eş'āri içündür; [KC171a] (1) *ve mā-yuḍıllu bihī ille'l-fāşıkīn*,¹¹⁶⁴ ve Allāh Ta'ālā idlāl eylemez ol meşel ile illā fāşık olanları, (2) -ey el-ḥāricine 'an-ḥaddi'l-īmāni ke-ḳavlihi ta'ālā inne'l-munāfıkīne humu'l-fāşıkūn min-ḳavlihim fesāḳa'r- raṭbe (3) 'an-ḳaşrehā izā aḥrecet ve aşlu'l-fışku'l-ḥurūc 'anı'l-ḳaşdi ve'l-fāşık fi's-şer' i'l- ḥāric (4) 'an-emri'llāh bi-irtikābi'l-kebīre- ve Cenāb-ı 'İzzet Kur'an-ı 'Azīm'de mevzāi'-ı keşirede dūrüb-ı (5) emşāl irād eylemiştir. Nitekim buyurur:

Ve leḳad ḍarabnā li'n-nāsi fi-hāza'l-Kur'āni min-kulli meşelin (6) *le'allehum yetezekkerūn*.¹¹⁶⁵ Ve yine buyurur:

Ve tilke'l-emşālu naḍribuhā li'n-nāsi le'allehum yetefekkerūn.¹¹⁶⁶ Ve yine (7) bir yirde daḡı buyurur:

Ve tilke'l-emşālu naḍribuhā li'n-nāsi ve mā-ya'ḳıluhā ille'l-'ālimūn.¹¹⁶⁷ Pes çün (8) 'ādet-i Allāh'da meşel irād eylemek varmış ve her ne meşel olursa ve her ne ḳadar ednā şey' (9) olursa anuñla ḍarb-ı meşel itmekden istiḡyā eylemezmiş. Evliyā'u'llāh daḡı *taḡallaḳū bi-aḥlāḳi'llāhi*¹¹⁶⁸ (10) mażmūniyla 'āmil olup her ne şey'le olursa meşel irād itmekden istiḡyā itmezler. Zīrā ednā şey'le (11) ḍarb-ı meşel itmek fitnedür ve imtiḡāndur.

(16) ey idlālu keşirun: - İÜ, HK, KA/ ve ihdā'u keşirun ve da' u'l-fi'l mevza' u'l-maşdar li'l-eş'āri bi'l-ḥudūşī: - İÜ, HK

(17) ve't-teceddud: - İÜ, HK/ ḥalkdan: nāsdan SE

¹¹⁶⁴ İman edenler onun, Rablerinden (gelen) bir gerçek olduğunu bilirler. Küfre saplananlar ise, “Allāh, örnek olarak bununla neyi kastetmiştir?” derler. (Allāh) onunla birçoklarını saptırır, birçoklarını da doğru yola iletir. Onunla ancak fāsıkları saptırır. (Kur'an-ı Kerim, Bakara: 26)

(2) ey el-ḥāricine 'an-ḥaddi'l-īmāni ke-ḳavlihi ta'ālā inne'l-munāfıkīne humu'l-fāşıkūn min-ḳavlihim fesāḳa'r- raṭbe: - İÜ/ min-ḳavlihim fesāḳa'r- raṭbe: - KA

(3) 'an-ḳaşrehā izā aḥrecet ve aşlu'l-fışku'l-ḥurūc 'anı'l-ḳaşdi ve'l-fāşık fi's-şer' i'l- ḥāric: - İÜ/ 'an-ḳaşrehā izā aḥrecet: - KA

(4) 'an-emri'llāh bi-irtikābi'l-kebīre: - İÜ

¹¹⁶⁵ Andolsun, öğüt alsınlar diye biz bu Kur'an'da insanlar için her türlü misali verdik. (Kur'an-ı Kerim, Zümer: 27)

¹¹⁶⁶ İşte misaller! Biz onları insanlara düşününler diye veriyoruz. (Kur'an-ı Kerim, Haşr: 21)

(6) *yetezekkerūn*. Ve yine buyurur: *Ve tilke'l-emşālu naḍribuhā li'n-nāsi le'allehum*: - KA/ ve yine: - İÜ, HK

(7) bir yirde daḡı buyurur: *Ve tilke'l-emşālu naḍribuhā li'n-nāsi ve mā-ya'ḳıluhā ille'l-'ālimūn*: - İÜ, HK

¹¹⁶⁷ İşte bu temsilleri biz insanlar için getiriyoruz. Onları ancak bilginler düşünüp anlarlar. (Kur'an-ı Kerim, Ankebût: 43)

(8) ve her ne meşel olursa ve her ne ḳadar ednā şey': - İÜ, HK

(9) olursa anuñla ḍarb-ı meşel itmekden istiḡyā eylemezmiş: - İÜ, HK/ istiḡyā: - KA

¹¹⁶⁸ Allāh'ın ahlakıyla ahlaklanın. (Teymiyye, Telbîsü'l-Cehmiye: 6/518; Elbânî, Silsiletü'l-Za'îfe, 2822)

Kİ HER FİTNE HEMÇÜ MİZÂNEST her fitne mizân gibidür (12) ki ehl-i imân ve ehl-i inkâr olanuñ miqdârların bildürür. **BESYÂRÂN EZ-Û SURĖ-RÛ ŞEVEND** (13) **VE BESYÂRÂN Bİ-MURÂD ŞEVEND** [KA260a] çok kimseler ol darb-ı meşel imtiğânından surĖ-rû olurlar (14) ve çok kimseler dağı bî-murâd u bî-imân alurlar. **LEV TE‘EMMELTE FİĞİ ALİLEN VECEDTE** (15) **MİN-NETÂ‘İCİŞ-ŞERİFETİ KEŞİREN**¹⁶⁹ ya‘nî maẓmûn-ı Ėurûb-ı emşâlde azacık te‘emmûl idecek olursañ (16) anuñ netâ‘ic-i şerîfesinden fevâ‘id-i keşîre bulursız.

Ân delîlî ki tu-râ mâni‘ şevd
Ez-‘amel ân (17) nıķmet-i şâni‘ buved¹⁷⁰ (5:2507)

Ya‘nî bir ‘ilm ve bir delîl-i ‘aklî vü naķlî ki saña ‘ilmden ‘amelden mâni‘ ola, ol (18) ‘ilm degüldür. Ėaķ Ta‘âlâ’nuñ Ėazabı ve ‘azâb-ı âğiretdür. Nitekim Ėazret-i Resûlu’llâĖ buyurur: (19)

Eşeddu'n-nâsi ‘azâben yevme'l-ķiyâmeti ‘âlimun lem yenfa‘hu’llâhu [HK115b] *bi-‘ilmihî*.¹⁷¹

Rivâyetdür ki ķiyâmetde [KC171b] (1) üç kimse sâ‘ir ĖalkĖdan ziyâde Ėasret çekseler gerekdür: Biri şol fâsıķdur ki; anuñ şâlih ķulı (2) ola, şâlih ķul cennete gide ve kendüyi cehenneme emr ideler, ziyâde Ėasret çeke. İkinci odur ki; bir kimse (3) mal [İÜ281b] cem‘ eyleye, Ėuķûķını edâ itmeye, kendü ol mal vârişlere naķl eyleye, vâriş ol malıñ zekâtın virüp (4) Ėayrâta şarf eyleye, vâriş ol mal sebebiyle cennete gide, cem‘-i mal eyleyen cehenneme gide, bu dağı [SE351b] ziyâde (5) Ėasret çekse gerekdür. Üçinci şol ‘âlimdür ki; Ėayrlar anuñ ‘ilmi ile ‘amel iderler, cennete giderler ve kendü (6) *te‘murûne’n-nâse bi’l-birri ve tensevne enfusekum*¹⁷² Ėükmince ‘ilmle ‘amel eylediği içün cehenneme gider ve cemî‘-i (7) ĖalkĖdan anuñ Ėasreti ziyâde olur.

ĖÂLİB ŞUDEN-İ ĖİLE-İ RÛBÂĖ¹⁷³

¹⁶⁹ Her sına ma terazi gibidir. Çoklarının yüzü onunla kızarır; çokları muratsız olur. Bu hususta biraz düşünürsen değerli sonuçlardan çokça bulursun.

(16) keşîre: - KA

¹⁷⁰ Seni amelden alıkoyan delil, yaratıcının azabıdır.

(17) ‘ilmden: - İÜ, HK

(18) Resûlu’llâğ: Resûl şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem SE; Resûl ‘aleyhi’s-selâm KA/ Ėazret-i Resûlu’llâğ buyurur: buyurur ‘aleyhi’s-selâm İÜ, HK, HK

¹⁷¹ Kıyamet gününde insanlar içinde en şiddetli azaba uğrayacak olanlar, ilmi kendine fayda vermeyenlerdir. (İbn Kayserânî, Zahîretü’l-Huffâz: 2/967)

(2) ķul: - HK/ emr SE: - KC

¹⁷² Kendinizi unutup başkalarına iyiliği mi emrediyorsunuz? (Kur’ân-ı Kerim, Bakara: 44)

¹⁷³ Tilkinin hilesinin üstün gelmesi

(8) Müsi-yi cān sīne-rā sīnā kuned
Tūtiyān-ı kūr-rā bīnā kuned¹¹⁷⁴ (5:2524)

Ya' nī ehlu'llāh sīne-i tālibi Tūr-ı Sīnā eyler. Tā ki maḥall-i tecellī-i ilāhī (9) olur.

Rūḥ şud Mansūr *ene'l-Haḳ* mī-zened¹¹⁷⁵ (5:2536)

Ya' nī rūḥ kendüliginden nehy olup envār-ı Ḥazret-i (10) Ḥudā'yla pūr oldu ve mest-i şarāb-ı ilāhī olup Mansūr gibi da' vā-yı *ene'l-Haḳ* eyler.

BORDEN-İ (11) RŪBĀH ḤAR-RĀ¹¹⁷⁶

‘*Allame'l-insān* ḥam-ı tuğrā-yı māst (5:2587)

Qur'an-ı 'Aẓīm'de 'allame'l-insān lafzı bizüm (12) vaşfımızda yazılan berāt-ı ilāhīnūñ tuğrasınıñ ḥamıdır. Nitekim buyurur:

Bismi'llāhi'r-raḥmāni'r-raḥīm (13) *ikra'*, cumhur-ı 'ulemā bunuñ üzerine müttefiklerdür ki Qur'an-ı 'Aẓīm āyetlerinden ol nesne ki evvel (14) nāzil oldu, bu sürenüñ evvelinden beş āyetdür, dimişler. Bu kışşanıñ ecmāl üzere beyānı (15) şöyledür ki: Ḥazret-i Resūl'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem Cebel-i Hırā'da ayağ üzere tıururdu. (16) Nāgāḥ Cebrā'il 'aleyhi's-selām zāhir olup eytdi: Yā Muḥammed beni saña gönderdiler. Sen bu ümmet üzere (17) resūlsın, didi ve daḥı eytdi: Yā Muḥammed oḳu. Ḥazret buyurdu ki: Ben oḳumak bilmezüm. Cebrā'il Ḥazret-i Resūli (18) tıutup muḥkem şıkdı. Şöyle ki 'aḳlı gitmege yaḳın oldu. Andan soñra şalıvirüp eytdi: *İkra'* (19) *bismi rabbike* -ey *ikrā'u'l-Qur'an* musteftihā bismihi ev iste'anen bihi- ya' nī Qur'an'ı oḳu, fetḥ taleb idici [KC172a] (1) olduḡuñ ḥālde, yāḥud 'ināyet taleb idici olduḡuñ ḥālde [HK116a] [KA260b] perverdgāruñ ismiyle; *ellezī* (2) *ḥalaḳ*, -ey *ellezī* lehu'l-ḥulḳ ev *ellezī* ḥalaḳa kullu şey' şumme efrede mā-huve eşrefe ve eẓhere şun'an ve tedbiren ve edell (3) 'alā-vucūbi'l-'ibādeti'l-maḳşūde mine'l-Qur'an- ya' nī ol perverdgār ki lehu'l-ḥalaḳdur. Ya' nī ḥalḳ eylemek aña (4) maḥşuşdur. Yāḥud ol perverdgār ki ḥalḳ eyledi cemī'-i eşyāyı, andan soñra efrād bi'z-zıkr eyledi. Şol (5) şey' ki maḥlūḳātuñ eşrefidür, [SE352a] vaż' u tedbır yöninden eẓheridür ve Qur'an'dan maḳşūd olan 'ibādetüñ (6) vucūbı üzere edellidür.

¹¹⁷⁴ Can Musa'sı gönlü Sīnā yapar. Kır papağanları görür hale getirir.

(8) Tūtiyān-ı kūr-rā bīnā kuned: - SE

¹¹⁷⁵ Ruh Mansūr olup "Ene'l-Hak" söylüyor.

¹¹⁷⁶ Tilkinin eşeği götürmesi

(15) Resūl'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem: Resūl-ı Ekrem şal'am HK

(16) 'aleyhi's-selām: ' am. HK

(2) ey *ellezī* lehu'l-ḥulḳ ev *ellezī* ḥalaḳa kullu şey' şumme efrede mā-huve eşrefe ve eẓhere şun'an ve tedbiren ve edell 'alā-vucūbi'l-'ibādeti'l-maḳşūde mine'l-Qur'an- ya' nī: - İÜ, HK

Halaka'l-insāne, halk eyledi insānı; *min-‘alak*,¹¹⁷⁷ beste vü cāmid olmuş (7) kânlardan. *İkra*’, oku tekrār mubālağa içündür -tekrār li'l-mubālağa ev el-evvel muṭlaḳ ve's-ṣānī li'l-tebliḡi ev (8) fi's-ṣalāti ve le'allehu lemmā ḳīle lehu-; *ikrā' bismi rabbike*, -fe-ḳāle mā ene bi-ḳārī'in fe-ḳīle lehu ikrā'-; *rabbuke'l-ekrem*,¹¹⁷⁸ (9) -ez-zā'id fi'l-kurum 'alā-kulli kerīm fe-ennehu yen'am bilā-ğaraḡ ve yeḥkum min-ğayri teḥavvuf bel-huve'l-kerīm vaḥdehu (10) 'ale'l-ḥaḳīḳa- ya'nī senūñ Rabbūñ yā Muḥammed, keremde cemī'-i kerīmlerden ziyādedür. Zīrā ġaraḡsız en'ām ider (11) ve ḳorḳusız ḥükm eyler. Belki ḥaḳīḳatde kerīm hemān yalnıuz odur. *Ellezi' alleme bi'l-ḳalem*,¹¹⁷⁹ -ey el-ḥaṭṭ bi'l-ḳalem (12) ve ḳad ḳurye bihi li-taḳīdi bihi'l-'ulūm ve ya'lem bihi'l-ba'id- ya'nī ol [İÜ282a] perverdgār ki öğretti ḳalemle ḥaṭ (13) yazmağı tā ki ḥaṭla 'ulūmı ḳayd ideler ve ba'id olanlara nāme ile i'lām ideler. *Alleme'l-insāne mā lem* (14) *ya'lem*,¹¹⁸⁰ -bi-ḥaḳī'l-ḳavī ve nıṣbi'd-delā'il ve inzālī'l-āyāt- ya'nī senūñ perverdgāruñ öğretti (15) insāna, bilmediği 'ulūmı ḥaḳ-ı ḳavī ve nıṣb-ı delā'il ve inzāl-i āyāt itmekle.

‘İlm ‘inda'llāh (16) maḳṣadhā-yı māst¹¹⁸¹ (5:2587)

*Ḳul innema'l-'ilmu 'inda'llāhi*¹¹⁸² maḡmūn-ı şerīfince ol 'ulūm ki 'indi'llāha (17) maḡzūndur. Ol 'ulūm bizüm maḳṣadlarımızdır ve maṭlablarımızdır. Ya'nī *alleme'l-insāne mā lem ya'lem* ḥükmince (18) nitekim insāna bilmediği 'ulūmı bildürdi. Murād iderüz ki ol 'ulūmı daḡı bize bildire.

Rabbiye'l-a'lā (19) ez-ān rū mī-zenīm¹¹⁸³ (5:2588)

Ya'nī biz secdeye baş ḳoduğumuz vaḳt andan ötüri *subḥāne rabbiye'l-alā*¹¹⁸⁴ dirüz ki [KC172b] (1) ol āftāb-ı rüṣenūñ perverdesiyüz, böylece ta'lim eylemişdür.

(6) halk eyledi insānı: - KA

¹¹⁷⁷ Yaratın Rabbinin adıyla oku! O, insanı “alak”dan yarattı. (Kur'ân-ı Kerim, Alak: 1-2)

(7) tekrār li'l-mubālağa ev el-evvel muṭlaḳ ve's-ṣānī li'l-tebliḡi ev fi's-ṣalāti ve le'allehu lemmā ḳīle lehu-; *ikrā' bismi rabbike*, -fe-ḳāle mā ene bi-ḳārī'in fe-ḳīle lehu ikrā': - İÜ, HK

¹¹⁷⁸ Oku! Senin Rabbin en cömert olandır. (Kur'ân-ı Kerim, Alak: 3)

(9) ez-zā'id fi'l-kurum 'alā-kulli kerīm fe-ennehu yen'am bilā-ğaraḡ ve yeḥkum min-ğayri taḥavvuf bel-huve'l-kerīm vaḥdehu 'ale'l-ḥaḳīḳa: - İÜ, HK

¹¹⁷⁹ O, kalemle yazmayı öğretendir. (Kur'ân-ı Kerim, Alak: 4)

(11) ey el-ḥaṭṭ bi'l-ḳalem ve ḳad ḳurye bihi li-taḳīdi bihi'l-'ulūm ve ya'lem bihi'l-ba'id: - İÜ, HK

¹¹⁸⁰ O, insana bilmediğini öğretendir. (Kur'ân-ı Kerim, Alak: 5)

(14) bi-ḥaḳī'l-ḳavī ve nıṣbi'd-delā'il ve inzālī'l-āyāt- ya'nī: - İÜ, HK

¹¹⁸¹ "İnsana öğretti" âyeti bizim tuğramızın kıvrımıdır. "Allāh katındaki bilgi" bizim amaçlarımızdır.

¹¹⁸² De ki: "O bilgi, ancak Allāh katındadır. (Kur'ân-ı Kerim, Mülk: 26)

(17) maḳṣadlarımızdır: maḳṣadlarımız SE/ ve maṭlablarımızdır: - KA

¹¹⁸³ (O parlak güneşin terviye ettiğiyiz.) O nedenle "Rabbim en yücedir" diyoruz.

¹¹⁸⁴ Rabbim en yücedir.

**DER-BEYÂN-I ÂN Kİ NAĞŞ-I ‘AHD Ü TEVBİ (2) MUCİB-İ NÜZÛL-İ BELÂ
BÛD BELKİ MUCİB-İ MESHEST ÇENÂN Kİ DER-HAĞĞ AŞHÂB-I SEBT**

Nitekim sûre-i Bakara'da (3) buyurur:

*Ve lekad ‘alimtumullezîne‘tedev minkum fî's-sebti.*¹¹⁸⁵ -El-lâm tûṭiye li'l-ḳasem ve's-sebt (4) maşdarı sebbet el-yehūd izā ‘uẓẓimet yevme's-sebt va aṣlahu'l-ḳaṭ‘a emerū bi-enne tecerredū li'l-‘ibāde fa‘tedā (5) fîhi nās minhum fî-zemeni [SE352b] Dāvud ‘aleyhi's-selām ve išteḡalū bi's-ṣayd ve zālīke ennehum kānū yeskunūne ḳarye (6) ‘ale's-sāḥil yuḳālu lehā Eylete ve izā kāne yevmu's-sebt lem yebḳ ḥūt fi'l-baḥri illā ḥazare hunāke ve aḥrece ḥartūmehu (7) ve iz emzā teferreḳat fe-ḥafer ve iḥyāḥā ve ṣere‘ū ileyhe'l-cedāvil kānetu'l-ḥitān tedḥulehā [KA261a] yevmu's-sebt (8) fe-yeṣṭādūn yevme'l-eḥad- ya‘nī lām tûṭiyedür ḳasem içün. Taḳdîr-i kelām: Vallāhu siz bildüñüz iy (9) Benī İsrā‘il ve sebt sebbetüñ maşdarıdır, aṣl ḳaṭ‘dur. Çün Ḳavm-i Yehūd yevme's-sebte ta‘zīm (10) eylediler. Hağ Ta‘ālā Ḥazret-i Mūsā lisānından anlara emr eyledi ki, sebt güninde hiç bir kārla meşḡul (11) olmayalar, ‘ibādetden ḡayrı nefislerini mücerred kılarlar. ‘İbādet içün bu emrle me‘mūr oldılar tā Ḥazret-i (12) Dāvud ‘aleyhi's-selām zamānına dek. Ḥazret-i Dāvud zamānında Benī İsrā‘il'den bir gürūḥ sāḥil-i deryāda (13) Eylete demekle ma‘rūf bir ḳaryede [HK116b] sākin olurlardı. Sebt günü olduğda deryāda balıḳ ḳalmazdı. (14) Ol ḳarye yanında cem‘ olurlardı. Sebt gününden sonra taḡılup giderlerdi. Ol ḳarye ehlinüñ (15) ekser ḡidāları balıḳ olmaḡın bu ḥuṣūṣda bir ḥile fikr eylediler. Deryā kenārında ḥavzlar, bürkeler (16) ḳazdılar. Deryādan yol eylediler. Sebt günü gelüp balıḳlar gelüp ol ḥavzlara ve bürkelere ṭolardı. (17) Aḥd günü ṣayd iderlerdi. Anlarıñ bu ḥilesi Cenāb-ı ‘İzzet'de kendülere sebeb-i ‘uḳūbet oldı. Pes (18) Hağ Ta‘ālā zamān-ı Resūl'de ḥazır olan Yehūdilere ḥitāb idüp buyurur ki:

Ve lekad ‘alimtum, ya‘nī taḥḳīḳen (19) siz bildüñüz; *ullezîne‘tedev*, ṣol kimseleri ki i‘tidā itdiler. Ya‘nī ḥadd-i emrden tecāvüz eylediler; [KC173a] (1) *minkum*, sizden ya‘nī sizün ḳavmüñüzden; *fî's-sebti*, sebt gününde; *fe-ḳulnā lehum*, pes biz didük anlara;

¹¹⁸⁵ Şüphesiz siz, içinizden Cumartesi yasaḡını çiğneyenleri bilirsiniz. (Kur‘ân-ı Kerim, Bakara: 65)

(3) -El-lâm tûṭiye li'l-ḳasem ve's-sebt maşdarı sebbet el-yehūd izā ‘uẓẓimet yevme's-sebt va aṣlahu'l-ḳaṭ‘a emerū bi-enne tecerredū li'l-‘ibāde fa‘tedā fîhi nās minhum fî-zemeni Dāvud ‘aleyhi's-selām ve išteḡalū bi's-ṣayd ve zālīke ennehum kānū yeskunūne ḳarye ‘ale's-sāḥil yuḳālu lehā Eylete ve izā kāne yevmu's-sebt lem yebḳ ḥūt fi'l-baḥri illā ḥazare hunāke ve aḥrece ḥartūmehu ve iz emzā teferreḳat fe-ḥafer ve iḥyāḥā ve ṣere‘ū ileyhe'l-cedāvil kānetu'l-ḥitān tedḥulehā yevmu's-sebt fe-yeṣṭādūn yevme'l-eḥad- ya‘nī: - İÜ, HK

(8) içün. Taḳdîr-i kelām: içündür İÜ

(12) ‘aleyhi's-selām: ‘am HK

(14) yanında: - SE

(16) günü gelüp: günü HK

(17) Anlarıñ: Anuñ KA

(18) zamān-ı resūlde: - KA

(2) *kūnū kıradeten hāsi 'in*,¹¹⁸⁶ oluñ meymūnlar oluñ h'or u zelīl olduĝuñuz hālde. **VE DER-HAḲ** (3) **AŞḤĀB-I MĀ'İDE-İ ḤAẒRET-İ 'İSĀ 'ALEYHİ'S-SELĀM** Ya' nī naḵş-ı 'ahd u tevbe sebeb-i mesh oldu (4) aşḥāb-ı mā'ide-i Ḥaẓret-i 'İsā ḥaḵḵında. [İÜ282b] Nitekim sūre-i Mā'ide'de buyurur:

Ve ce'ale min-humu'l-kıradete (5) *ve'l-ḥanāzīre*.¹¹⁸⁷ Bunuñ ḥikāyeti [SE353a] şöyle vāḵı' olmuş ki: Ḥaẓret-i 'İsā 'aleyhi's-selām bir cemā'at-i keşire ile (6) maĝrib zemīn ṭarafına seyāḥat ihtiyār eyledi. Yolda giderken zād-ı rāḥları ḵalmayup ḵatı müzāyāḵa (7) çekdiler. Cem' olup Ḥaẓret-i 'İsā'ya tazarru' eylediler ki: Yā Rūḥa'llāh! Ḥaẓret-i Mūsā zamānında (8) Benī İsrā'il'e mā'ide nāzil oldu. Şimdi sen daḵı du'ā eyleseñ Allāh Ta'ālā senūñ daḵı du'āñı (9) ḵabūl idüp mā'ide nāzil eyler mi ola, didiler. Nitekim buyurur:

İz ḵāle'l-ḥavāriyyūne yā (10) *'İsābne Meryeme hel yesteṭī'u rabbuke en yunezzile 'aleynā mā'ideten mine's-semā'i ḵāletteḵu'llāhe in* (11) *kuntum mu'minīn. Ḵālū nurīdu en ne'kule minhā ve teṭma'inne ḵulūbunā ve na'leme en ḵad ṣadaḵtenā ve* (12) *nekūne 'aleyhā mine's-ṣāhidīn. Ḵāle 'İsābnu Meryeme'llāhumme rabbenā enzil 'aleynā mā'ideten* (13) *mine's-semā'i tekūnu lenā 'iden li-evvelinā ve āḥirinā ve āyeten minke verzuḵnā ve ente ḥayru'r-rāziḵīn.* (14) *Ḵāle'llāhu innī munezziluhā 'aleykum fe-men yekfur ba'du minkum fe-innī u'azzibuhū* [HK117a] *'azāben lā-u'azzibuhū eḥaden mine'l-'ālemīn.*¹¹⁸⁸ (15) [KA261b]

Çün 'İsā du'ā eyledi, Ḥaḵ Ta'ālā buyurdı: Su'āl eyledüĝuñüz mā'ideyi ben sizūñ üzerūñuze (16) nāzil iderin ammā ba'de nüzūlu'l-mā'ide her kim inkār iderse sizden āña bir 'azābla 'azāb (17) iderüm ki ol 'azābla ehl-i 'ālemden bir kimseye 'azāb olmuş olmaya, didi. Pes andan soñra anı (18) gördiler, āsmān ṭarafından iki pāre bulut ortasında bir

¹¹⁸⁶ Biz onlara, “Aşaĝılık maymunlar olun” demiştik. (Kur'ân-ı Kerim, Bakara: 65)

(2) oluñ: - KA

(4) 'İsā: 'İsā 'aleyhi's-selām HK

¹¹⁸⁷ (Onlar Allāh'ın lanetlediĝi ve gazap ettiĝi) bir kısmını maymunlara ve domuzlara çevirdiĝi, (tāguta tapan kimselerdir). (Kur'ân-ı Kerim, Mâide: 60)

(5) 'aleyhi's-selām: 'am HK

(6) Yolda: - SE

(7) Ḥaẓret-i: - İÜ

(9) Nitekim buyurur: - KA

¹¹⁸⁸ Hani havariler de, “Ey Meryem oĝlu İsa! Rabbin bize gökten bir sofrā indirebilir mi?” demişlerdi. İsa da, “Eĝer mü'minler iseniz, Allāh'a karşı gelmekten sakının” demişti. Onlar, “İstiyoruz ki ondan yiyelim, kalplerimiz yatışsın. Senin bize doĝru söylediĝini bilelim ve ona, (gözü ile) görmüş şahitlerden olalım” demişlerdi. Meryem oĝlu İsa, “Ey Allāhım! Ey Rabbimiz! Bize gökten bir sofrā indir ki; önce gelenlerimize (zamanımızdaki dindaşlarımıza) ve sonradan geleceklerimize bir bayram ve senden (gelen) bir mucize olsun. Bizi rızıklandır. Sen rızıklandıranların en hayırlısısın” dedi. Allāh da, “Ben onu size indireceĝim. Ama ondan sonra sizden her kim inkâr ederse, artık ben ona kâinata hiçbir kimseye etmeyeceĝim azabı ederim” demişti. (Kur'ân-ı Kerim, Mâide: 112-115)

(15) 'İsā: 'İsā 'aleyhi's-selām KA

kırmızı sofraya yâb yâb inüp (19) anların önüne kondu. Hazret-i 'İsâ 'aleyhi's-selâm ağladı. Ve kâle:

*Allāhumme ec'alnî mine's-şâkirîn [KC173b] (1) Allāhumme ec'alhā rahmeten li'l-âlemîn ve lâ-tec'alhā meşeleten ve 'uķûbeten.*¹¹⁸⁹

Andan sonra âbdest alup namâz kıldı (2) ve ağladı. Andan sonra sofranın üzerinden mendili açdı ve *ve kâle bismi'llāh hayre'r-râzıkîn*¹¹⁹⁰ çün (3) mendili açdı. Büryan olmuş bir balık gördi. Başu cānibinde bir miķdār tuz, kıyruğı yanında (4) bir miķdār sirke, etrafında tereden ve turbdan ve sâ'ir sebze ve otdan dökilmiş ve beş dāne ekmek (5) birinün üzerinde 'asel ve birinün üzerinde zeytün, üçincisinin üzerinde revğan-ı sâde (6) ve dörduncisinin üzerinde [SE353b] peynir, beşincisinin üzerinde başdurma. Çün anı gördiler. Şem'un (7) şordı ki: Yâ Rūhā'llāh bu dünyā ta'āmlarından mıdur, yoķsa āķiret ta'āmlarından mıdur? Hazret-i (8) 'İsâ buyurdu ki: İkisinden daķı degüldür. Bir ta'āmdur ki Hāķ Ta'ālā sizün için icād eylemişdür. (9) Yeñ ve şükrin [IÜ283a] edā eyleñ ki Hāķ Ta'ālā fazlından ni' metünñüzi artura, didi. Yediler ve şükr eylediler. (10) Her gün ol mā'ide gelürdi. Ğanī vü faķır, şağır ü kebır yirlerdi. Aķşama yaķın ref' olup (11) āsmān tarafına giderdi. Ol mā'ideden faķirler yediler, ğanī oldılar ve marızler yidiler şifā buldılar. (12) Āķir ol kavmden ba'zılar ol mā'ide haķķında ta'n idüp siķrdür, didiler. Hāķ Ta'ālā anları (13) meş idüp hanazır şüretine ķodı. Bir rivāyetde üç yüz otuz kimse, bir rivāyetde yetmiş (14) üç kimse ve bir rivāyetde otuz üç kimse idiler. Kırk gün mezbelelerde necāset yediler, gezdiler. (15) Kırk birinci gün cümle helāk oldılar. **VE ENDERİN ÜMMET MEŞ-İ DİL BÅŞED VE BE-KİYÅMET (16) TEN-RÅ ŞÜRET-İ DİL DEHEND NE' ŪZU BİLLÅH**¹¹⁹¹

Maķt: Düşmenī ve neķbet

[HK117b]

CEVÅB GUFTEN-İ RŪBÅH (17) ĤAR-RÅ¹¹⁹²

Ber-muķibbān ez-ķe dārī sū'-i zan¹¹⁹³ (5:2642)

(19) 'aleyhi's-selām: 'am HK

¹¹⁸⁹ Allāh'ım! Benī şükredenlerden kıl. Allāh'ım! Onun âlemlere rahmet kıl. Ceza ve azab kılma.

¹¹⁹⁰ Rızık verenlerin en hayırlısı olan Allāh'ın adıyla, dedi.

(8) 'İsâ: 'İsâ 'aleyhi's-selām KA

(10) Aķşama: Aķşama SE

(15) cümle: cümlesi KA

¹¹⁹¹ Açıklama: Sözü tutmama ve tövbeyi bozma belaya neden olur. Hatta ķarpılmaya sebep olur; cumartesi halkı/Yahudiler ve İsa'nın sofrasındakilerin hakkındaki gibi. Bu ümmette gönöl ķarpılır ve kıyamette bedene gönlün sureti verilir.

(16) Maķt: Düşmenī ve neķbet: - İÜ, KA

¹¹⁹² Tilkinin eşeķe cevap vermesi

¹¹⁹³ Sevenlerine karşı neden kötü düşüncelisin?

Yārān hakkında sū'-i zan cā'iz degüldür. Nitekim sūre-i (18) Hucurāt'da buyurur:
*Yā eyyuhellezīne āmenūctenibū keşīren mine'z-zanni inne ba'ḍe'z-zanni ismun.*¹¹⁹⁴
(19) Ketb: Yüz üzerine bırakmak ve hor eylemek ve helāk

ĀMEDEN-İ ŞEYH¹¹⁹⁵

Halk müflis kedyeh-i işān mī-kunend¹¹⁹⁶ (5:2700)

[KC174a] (1) Halk müflis, Cenāb-ı Hakk'ıñ 'azizleri gedālīk iderler.

*Akrīdu'llāh akrīdu'llāh mī-zenend*¹¹⁹⁷ (5:2701)

Ve (2) *akrīdu'llāh kārden ḥasenen*¹¹⁹⁸ dirler.

Nān-ḥorī-rā guft Hakk *lā-tusrifū* (5:2708)

Nitekim sūre-i A'rāf'da buyurur: (3) *Kulū ve'srebū ve* [KA262a] *lā-tusrifū*.¹¹⁹⁹
Ya' nī yeñ içüñ isrāf eylemeñ, didi.

Nūr-ḥorden-rā ne-guftest (4) ektefū¹²⁰⁰ (5:2708)

Nūr yimeñe, yeter yidüñüz, dimedi.

'Āşık 'ışk-ı Hudā ān gāh muzd
Cebrā'il-i mu'temen ān gāh duzd¹²⁰¹ (5:2718)

(5) Ya' nī yā Rab! Ben cehennem ḥavfindan 'ibādet eylemezüm ve cennet ümīdiyle
daḥı 'ibādet eylemezüm. Zīrā 'āşıkān-ı (6) Hudā kirāyla kulluk eylemezler. Cebrā'il-i
mu'temen duzd olmaz. [SE354a] Rubā'ī:

[*mef'ulū/mefā'ilün/mefā'ilün/fa'*]

(7) İy tālib-i dünyā tu yekī müzdürī
V'ey 'āşık-ı ḥuld ez-ḥakīkat dūrī
V'ey şād behr-i du 'ālem ez-bī-ḥaberī
Şādī-i şehān (8) ne-dīde-i ma' zūrī¹²⁰²

¹¹⁹⁴ Ey iman edenler! Zannın birçoğundan sakının. Çünkü zannın bir kısmı günahıdır. (Kur'ân-ı Kerim, Hucurât: 12)

(19) Ketb: Yüz üzerine bırakmak ve hor eylemekve helāk: - İÜ, KA

¹¹⁹⁵ Şeyhin gelmesi

¹¹⁹⁶ Halk yoksul, onlarsa ister.

(1) Cenāb-ı Hakk'ıñ: Cenāb-ı 'İzzet'üñ İÜ, HK, KA

¹¹⁹⁷ "Allāh'a borç verin, Allāh'a borç verin" derler. ("Allāh'a yardım edin"i tersine işlerler.)

¹¹⁹⁸ Allāh'a güzel bir borç verin. (Kur'ân-ı Kerim, Müzzemmil: 20)

(2) Nitekim: - KA

¹¹⁹⁹ Yiyin için fakat israf etmeyin. (Kur'ân-ı Kerim, A'râf: 31)

¹²⁰⁰ Ekmek yiyene Hak, "İsraf etmeyin" buyurdu. Nur yiyene "Yetinin" dememiştir.

¹²⁰¹ Allāh aşkının âşığı ve aynı zamanda ücret? Güvenilir Cebrail ve aynı zamanda hırsız? -Olacak şey mi?-

ĞĀLĪB ŞUDEN-İ MEKR-İ RŪBĀH¹²⁰³

- (9) Z'ān resūlī keş ḥaḳā' iḳ dād dest
*Kāde faḳrun en yekun kufr āmedest*¹²⁰⁴ (5:2819)
*Kāde'l-faḳrun en yekūne kufrān.*¹²⁰⁵

Ger ḥayāt īnest men murde bihem¹²⁰⁶ (5:2821)

(10) Beyt:

[*mef' ūlū/mefā' ilün/mefā' ilün/fa'*]
Ömrī ki be-saḥtī guzered kūteh bih
Şīrī ki şikārī ne-būd rūbah bih¹²⁰⁷

Ḥalāḳat: Köhne (11) şuden ve ḥarāb geşten

ŞAYD KERDEN-İ ŞİR ĀN ḤAR-RĀ VE TEŞNE ŞUDEN-İ ŞİR EZ-KŪŞİŞ VE
REFTEN (12) BE-ÇEŞME TĀ ĀB ḤORED TĀ BĀZ ĀMEDEN ŞİR RŪBAH-I CİGER
BEND Ü DİL VE GERDE-RĀ ḤURDE BŪD Kİ (13) LAṬİFTEREST VE ṬALEB
KERDEN-İ ŞİR DİL Ü CİGER-RĀ VE NE-YĀFT VE EZ-RŪBAH PORSİD Kİ K'Ū DİL
(14) Ü CİGER VE GUFTEN-İ RŪBAH Kİ EGER Ū-RĀ DİL Ü CİGER BŪDİ ĀN
ÇŪNĀN SİYĀSETİ Kİ DİDE BŪD ĀN (15) RŪZ PİŞ EZ-İN BE-HEZĀR ḤİLE CĀN
BURD Kİ BER-TU BĀZ ĀMEDİ *LEV KUNNĀ NESME'U EV NA'ḲILU MĀ KUNNĀ*
(16) *FĪ-AŞḤĀBİ'S-SA'İR*¹²⁰⁸

Süre-i Mülk'de bu āyet-i kerīme ye işāretdür: [İÜ283b]

Kullemā ulḳiye, her bār ki ilkā olınsa (17) ya' nī bırağılsa; *fihā*, cehennem içine;
fevcun, -cemā' atu mine'l-kufre- ya' nī küffārdan bir gürüh; *se'elehum*, (18) ol gürühdan

¹²⁰² Ey dünyayı talep eden, sen bir işçisin/gündelikçisin. Ey sonsuz âşık; hakikatten uzaksın. Ve ey her iki alemden habersiz olan mutlu! Mutlusun, kederini görmediğin için mazursun. (Divân-ı Şems, 1747. Ruba'î)

¹²⁰³ Tilkinin hilesinin galip gelmesi

¹²⁰⁴ Gerçekleri bilen Allâh Resûlü'nden, "Fakirlik, neredeyse küfür olacaktı" diye nakledildi.

¹²⁰⁵ Fakirlik neredeyse küfür olacaktı. (Irâkî, Tahrîcül-İhyâ: 3/231; Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ: 2/141)

¹²⁰⁶ (Bu açlık azabından bir defa kurtulurum.) Hayat buysa ben öleyim, daha iyi.

¹²⁰⁷ Zorluklarla geçen ömür kısıdır, avcı olmayan aslan tilkidir.

(10) Ḥalāḳat: Köhne şuden ve ḥarāb geşten: - İÜ

¹²⁰⁸ Aslanın o eşiği avlaması; aslanın uğraşmayla susaması; su içmek için pınara gitmesi; aslan geri gelinceye kadar tilki güzel olan ciğer, yürek ve böbreği yemişti; aslan aradı, ciğeri ve yüreği bulamadı. Tilkiye "Yürek ve ciğer nerede?" diye sordu. Tilki dedi: "Onun yürek ve ciğeri olsaydı, o gün öyle bir ceza görmüşü ve bin hileyle canını kurtarmıştı, sana nasıl geri gelirdi? "Biz duysaydık ve akıl etseydik, cehennem ehlinde olmazdık./ Eğer kulak vermiş veya aklımızı kullanmış olsaydık, şu alevli ateştekilerden olmazdık. (Kur'ân-ı Kerim, Mulk: 10)

(17) cemā' atu mine'l-kufre- ya' nī: - İÜ, HK, KA/ küffārdan bir gürüh: bir gürüh küffārdan KA

su'âl iderler; *hazenetuhâ*, cehennemün hâzinleri; *e lem ye'tikum nezîr*,¹²⁰⁹ âyâ size nezîr (19) gelmedi mi? Ya'nî size peygamber gelüp sizi Hakk'a da'vet [HK118a] idüp bu 'azâbdan haber virüp sizi [KC174b] (1) korkutmadılar mı, diyü tevbiḥ ü serzeniş ideler. *Kālū*, diyeler; *belâ kad cā'enā nezîrun*, belî tahkîken (2) geldi bize nezîr. Ya'nî âhiret 'azâbından korkudıcı ve Hakk'a da'vet idici peygamber geldi; *fe-kezzebnâ*, (3) pes biz anuñ kavlini tekzîb eyledük; *ve kulnâ*, ve didük biz ol peygamberlere; *mā-nezzela'llāhu*, (4) Allāh Ta'ālā nâzil kılmadı; *min-şey'in*, hiç bir şey'i ol nesnelerden ki siz dirsiz. Ya'nî va'd ü (5) va'id ü emr ü nehy ki siz dirsiz Allāh Ta'ālā bunlardan bir şey' nâzil kılmadı; *in entum*, pes siz degülsiz (6) iy resûlân-ı Hudâ; *illâ fî-ḍalâlin kebîr*,¹²¹⁰ illâ ḍalâl-i kebîr içindesiz. Ya'nî büyük azgınlık (7) içindesiz ki mübtelâ-yı beşeriyet iken da'vâ-yı risâlet ü nübüvvet idersiz, didük. *Ve kâlū lev kunnâ* (8) *nesme'u*, -kelâmu'r-rusul fe'nkabele cumleten min-ğayri bahşi ve teftiş [SE354b] i'timâden a'lâ melâḥ min-şıdkihim bi'l-mu'cizât- (9) ya'nî resûllerün kelâmın işitmiş olayduk. Pes cümleten kabûl itmiş olayduk. Bî-bahş ü cedel ü (10) bî-teftiş anlarıñ mu'cizâtından şıdklarına delâlet ider. 'Alâmât-ı zâhire i'timâd itmiş olayduk. (11) *Ev na'kılu*, -fe-tefekkere fî-ḥikmihi ve ma'ânihi tefekkur li'l-mustabşırîn- ya'nî eger enbiyânıñ kelâmın te'aşkûl ide (12) idük ve hükm ü me'ânisin tefekkür ide idük, mütebşır u müteyakkîn olanlarıñ tedebbür ü tefekkürü gibi; (13) *mā-kunnâ fî-aşḥâbi's-sa'ir*,¹²¹¹ -ve min-cumletihim- ya'nî aşḥâb-ı sa'ir cümlesinden olmazduk. Pes (14) ol ḥara şîri bir kerre görmek nezîr yeterdi. Te'aşkûl ve tefekkür eylemeyüp tekrâr şîrün öñine (15) varup helâk oldı.

MEŞEL-İ ŞEYTÂN BER-DER-İ RAḤMÂN 'İZZİ ŞÂNUHU¹²¹²

[KA262b]

Ki *eşiddâ'u 'ale'l-kuffâri* (16) şud¹²¹³ (5:2943)

¹²⁰⁹ Oraya her bir topluluk atıldıkça oranın bekçileri onlara, "Size bir uyarıcı gelmemiş miydi?" diye sorarlar. (Kur'ân-ı Kerim, Mulk: 8)

(3) *mā-nezzela'llāhu*: - KA

(6) Hudâ: - HK

¹²¹⁰ Onlar da şöyle derler: "Evet, bize bir uyarıcı gelmişti. Fakat biz onu yalanlamış ve 'Allāh hiçbir şey indirmemiştir. Siz ancak büyük bir sapıklık içindesiniz' demiştik." (Kur'ân-ı Kerim, Mulk: 9)

(7) da'vâ-yı: - KA

(8) kelâmu'r-rusul fe'nkabele cumleten min-ğayri bahşi ve teftiş i'timâden a'lâ melâḥ min-şıdkihim bi'l-mu'cizât: - İÜ, HK, KA

(11) fe-tefekkere fî-ḥikmihi ve ma'ânihi tefekkur li'l-mustabşırîn- ya'nî: - İÜ, HK, KA

¹²¹¹ Yine şöyle derler: "Eğer kulak vermiş veya aklımızı kullanmış olsaydık, şu alevli ateştekilerden olmazdık." (Kur'ân-ı Kerim, Mulk: 10)

(13) ve min-cumletihim: - İÜ, HK, KA

¹²¹² Rahmân'ın kapısında şeytan misali

¹²¹³ Çünkü "Kâfirlere karşı şiddetlidirler" olur.

Küffâr üzerine şedîd oldılar. Nitekim süre-i Feth'de buyurur:

Muḥammedun resûlu'llâhi (17) *vellezîne me'ahû eşiddâ'u 'ale'l-kuffâri ruḥamâ'u beynehum*.¹²¹⁴

*Ve kefâ billâhi şehiden*¹²¹⁵ -'alâ en mâ (18) vaḥdehu kâ'in ev 'alâ-nubuvveti bi-izhâri'l-mu'cizât- ya'nî Allâh Ta'âlâ şâhid yeter, şol nesneyi (19) ki Muḥammed'e va'de eylemişdür. Taḥkîken va'de eylediği şey'ler olacaḡdur. Yâḡud Ḥâzret-i Muḥammed'ün [KC175a] (1) nübüvveti üzerine şâhid yeter mu'cizât izhâr itmekle. *Muḥammedun resûlu'llâhi*, Muḥammed Allâh'ün resûlidür; (2) *vellezîne me'ahû* ve şunlar ki anuñla bileürler aşḡâb u mü'minîn; *eşiddâ'u 'ale'l-kuffâri*, şedîdler (3) ve saḡt-diller ve ḡalîzlerdür kâfirler üzerine; *ruḥamâ'u beynehum*, -eşedden cem'a şedîd ve raḡmen (4) cem'a raḡîm ve'l-ma'nâ innehum yaḡlezüne 'alâ-men ḡâlîfe dînihim ve yeteraḡamûn fîmâ beynehim li-ḡavlihi ezelle (5) 'ale'l-mu'minîne e'azze 'ale'l-kâfirîn- ya'nî eşiddâ şedîdün cem'idür. Ruḡamâ raḡmuñ cem'idür. Ma'nâ (6) demek olur ki: Ḥâzret-i Muḥammed şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem ile olan mü'minler kâfirler üzerine ḡalîz (7) ü şedîd olurlar. Birbiri mâbeyninde müşfiḡ ü mihr-bân [HK118b] olurlar.

Ma'nâ-yı Beyt: Şeytân'ın meşeli (8) Raḡmân'ün ḡapusunda Türkmân köpeḡi gibidür. Nitekim [İÜ284a] Türkmân köpeḡi âşnâya ḡuyruḡın şalup (9) temelluḡ ider ve bîḡâne olana şîrâne ḡamle ider. Şeytân daḡı Allâh dostlarına ta'zîm ider temelluḡ (10) gösterür, Allâh düşmenlerine muşallat olur ıdlâl itmeḡ sa'y [SE355a] ider.

Gelle gelle ez-mürîd u ez-merîd (5:2949)

(11) Süri süri mürîdden ve mütemerridden ya'nî irâdet getüriciden ve getürmeyiciden,

Çün (12) seg-i *bâsıt zirâ'ay bi'l-vaşîd*¹²¹⁶ (5:2949)

¹²¹⁴ Muhammed, Allâh'ın Resûlüdür. Onunla beraber olanlar, inkârcılara karşı çetin, birbirlerine karşı da merhametlidirler. (Kur'ân-ı Kerim, Feth: 29)

¹²¹⁵ Şahit olarak Allâh yeter. (Kur'ân-ı Kerim, Feth: 28)

(17) 'alâ en mâ vaḥdehu kâ'in ev 'alâ-nubuvveti bi-izhâri'l-mu'cizât: - İÜ, HK, KA

(1) Muḥammed: Muḥammed 'aleyhi's-selâm KA/ resûlidür: resûlidür yâḡud Ḥâzret-i Muḥammed'ün nübüvveti üzerine SE

(3) eşedden cem'a şedîd ve raḡmen cem'a raḡîm ve'l-ma'nâ innehum yaḡlezüne 'alâ-men ḡâlîfe dînihim ve yeteraḡamûn fîmâ beynehim li-ḡavlihi ezelle 'ale'l-mu'minîne e'azze 'ale'l-kâfirîn- ya'nî: - İÜ, KA

(6) şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem: şal'am HK

(9) ider: gösterür KA

¹²¹⁶ İstekli/iyi ve isyankârdan/kötüden sürü sürü halk, kollarını kapıya doğru uzatmış köpek gibi -yönelmiş-.

*Ve kelbuhum bāsiṭun zirā' ayhi bi'l-vaṣīd*¹²¹⁷ maẓmūnınca seg-i (13) aşḥāb-ı Kehf gibidir. Zirā' aynın ya' nī kolların baş idüp dergāh-ı ulūhiyyetde (14) hizmete müteraşşid olup ṭurmuşlardır. Bu beyt merhūndur:

Ber-der-i Kehf-i ulūhiyyet (15) çü seg
Zerre zerre emr cū berceste reg¹²¹⁸ (5:2950)

Kehf-i ulūhiyyetūñ kapısı öninde gürūh-ı (16) şeyāṭin seg-i aşḥāb-ı Kehf gibi hizmetde muntazır ṭurmuşlardır. Zerre zerre cemī' -i a' zāları (17) Cenāb-ı Ḥāzret-i İlāhī'den emr taleb iderler. Tamarları deprenür ve yürekleri uyanur ki ne emr gele Cenāb-ı (18) Ḥaḳ'dan, diyü.

CEVĀB GUFTEN-İ MÜ' MİN-İ SÜNNİ KĀFİR-İ CEBRİ-RĀ¹²¹⁹

Guft Yezdān *mā 'ale'l-a' mā ḥarec*¹²²⁰ (5:2970)

(19) Sūre-i Nūr'da ve sūre-i Feth'de buyurur:

*Leyse 'ale'l-a' mā ḥarecun ve lā-'ale'l-a' racī ḥarecun [KC175b] (1) ve lā-'ale'l-marīḍi ḥaracun.*¹²²¹ Ya' nī a' mā üzerine teklīf ü ḥarac yokdur ve a' rac ü marīz üzerine (2) daḥı teklīf ü muzāyaḳa yokdur.

Pes bi-cunbed ihtiyāret çün bilīs
Şud delāle āredet (3) peygām-ı Vīs¹²²² (5:2980)

Pes senūñ ihtiyāruñ hareket eyler çün iblīs dellāl ola ve ma' şūkuñ (4) ḥaberin getüre Vīs ve Vīseden murahḥamdur. Vīse ism-i ma' şūkadur. Hikāyesi vardır. Vīse (5) ve Rāmīn dirler.

Ān gürūh bābāt-rā būde ' idā (5:2997)

Ol gürūh-ı şeyāṭin senūñ babaña (6) düşmen ü aḡyār oldılar.

Der-ḥiṭāb-ı *uscudū* kerde ibā¹²²³ (5:2997)

Uscudū ḥiṭābından ibā idüp (7) secde eylemediler. Nitekim buyurur:

¹²¹⁷ Köpekleri de mağaranın girişinde iki kolunu uzatmış (yatmakta idi.) (Kur'ân-ı Kerim, Kehf: 18)

(12) maẓmūnınca: - SE

¹²¹⁸ Ulūhiyyet mağarasının kapısındaki köpek gibidirler. Bütün varlık, damarları şişmiş hâlde emir beklemektedir.

(17) Cenāb-ı: cānib-i HK

¹²¹⁹ Sünnî müminin, cibrî kâfire cevap vermesi

¹²²⁰ Allâh, "Köre güçlük yoktur" buyurdu. (Genişlik sahibi Allâh, kişiye nasıl güçlük yükler?)

¹²²¹ Köre güçlük yoktur, topala güçlük yoktur, hastaya da güçlük yoktur. (Kur'ân-ı Kerim, Nūr: 61; Feth: 17)

¹²²² İblis kılavuz olup sana Vīs'ten haber getirirse, o zaman tercihin hareket eder.

¹²²³ O şeytan topluluğu babana düşmandı. "Secde ediniz" hitabına karşı geldiler.

Ve iz kulnā li'l-melā'iketiscudū li-ādeme fe-secede'l-melā'iketu (8) *kulluhum ecma'üne illā iblīse ebā ve'stekbere.*¹²²⁴ Ādeme secde eylemekde ibā ve istikbār eyledi.

[KA263a] (9) **ḤİKĀYET HEM DER-CEVĀB-I CEBRĪ**¹²²⁵

Emr şud ber-iḥtiyārī mustened¹²²⁶ (5:3088)

Ḥazret-i Ḥudā'nuñ fermānı (10) bendenüñ iḥtiyārı üzerine mebnīdür. Teklīf-i mālāyutāk eylemez.

Dül: Süst u maḳbül

[HK119a] (11)

Sāḫirān-ı Fir'avn-rā guftend bīst¹²²⁷ (5:3109)

Şol vaḳt ki sāḫirler Ḥazret-i Mūsā 'aleyhi's-selāmuñ (12) mu'cizesin gördiler, imān getürdiler. Fir'avn ḫışm eyleyüp anlara didi:

Le uḳattı'anne eydiyekum (13) *ve erculekum min-ḫilāfīn.*¹²²⁸ Ya' nī elbette sizüñ ellerüñüzü ve ayaklarıñuzı ḳaṭ' iderüm ḫilāfından, [SE355b] (14) didi. Sāḫirān çün bāde-i 'ışḳ-ı ilāhīden mest olmışlar idi. Didiler: Bīst ya' nī (15) ṭur, pāydār ol.

Cāvidān-ı Fir'avn-rā guftend bīst
Mest-rā pervā-yı dest (16) ü pāy nīst¹²²⁹ (5:3109)

MA'NĀ-YI MAŞĀ'ALLĀHU KĀNE YA'NĪ ḤĀST ŪST ya' nī dilek anuñ (17) dilegidür. Anuñ diledügi olur [İÜ284b] ve dilemedügi olmaz; **RİZĀ-YI Ū ḤĀST CŪYİD** anuñ (18) rızāsın taleb eyleñ; **VE EZ-ḤİŞM VE REDD-İ DİĞERĀN DİL-TENG ME-BĀŞİD** ve ğayrılarıñ ḫışmından (19) ve reddinden gönülünüz ṭarılmasun; **ĀN KĀNE EĞERÇE LAFZ-I MĀZİST LİKEN DER-Fİ'L-İ ḤAZRET-İ** [KC176a] (1) **ḤUDĀ MĀZİ VŪ MŪSTAḲBEL NE-BĀŞED** ol kâne eğerçe şīḡa-i mĀZīde gelmişdür, lākin Ḥazret-i

¹²²⁴ Meleklerle, "Ādem'e secde edin" dediğimizde İblīs dışındakiler derhal secde ettiler; o direndi, büyüklendi ve kâfirlerden oldu. (Kur'ân-ı Kerim, Bakara: 34) Bunun üzerine meleklerin hepsi secde ettiler. (Kur'ân-ı Kerim, Sâd: 73) (Metinde bu iki âyet birbirine karıştırılmış ve iç içe verilmiştir.)

(9) **CEVĀB-I** - KA

¹²²⁵ Cebri kişiye cevap

¹²²⁶ Emir bir tercihe dayalıdır.

(10) Dül: Süst u maḳbül: - İÜ, KA

¹²²⁷ Büyücüler Firavun'a dedi.

(11) Mūsā 'aleyhi's-selāmuñ: Mūsā'nuñ İÜ, HK, KA

¹²²⁸ Mutlaka sizin ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazlama keseceğim. (Kur'ân-ı Kerim, A'raf: 124)

(15) Cāvidān-ı Fir'avn-rā guftend bīst: - SE, İÜ, KA/ Mest-rā pervā-yı dest (16) ü pāy nīst: - İÜ, HK, KA

¹²²⁹ Büyücüler Firavun'a dedi: "Dur, (sarhoşun elinin ve ayağının gücü yoktur.)"

Hudâ'nun fi'linden (2) mâzî ve müstakbel olmaz; Kİ LEYSE 'İNDA'LLÂHE ŞABÂH VEL-MESÂ¹²³⁰ ki Allâh katında şabâh u mesâ yokdur.

HEM ÇÜNÂN (3) *CEFFE'L-KALEM* 'ibâret-i hadîs budur: *kad ceffe'l-kalemu bimâ huve kâ'inun ilâ-yevmi'l-kıyâmeti*.¹²³¹ Ya'nî taḥḳîken kalem yazdı (4) kıyâmete dek olacak şey'leri ve kurıdı kalem, her ne yazdı ise taḡayyür olmak muḥâldür. YA'NÎ *CEFFE'L-KALEMU* (5) *VE KEBETE LÂ-TESTEVÎ'L-ṬÂ'A VEL-MA'SİYE*¹²³² ya'nî kalem yazdı ve kurıdı şol ma'nâyı, ṭâ'atla ma'siyet (6) berâber olmaz. Ṭâyi' ehl-i cennet ve 'âşî ehl-i cehennemdür. *LÂ-TESTEVÎ'L-EMÂNE VE'S-SERİKA*¹²³³ ve daḡı (7) kalem bunu da yazdı ki emînlik ile ḡa'inlik berâber olmaz. *CEFFE'L-KALEM EN LÂ-YESTEVÎ'Ş-ŞUKR* (8) *VEL-KUFRÂN*¹²³⁴ ve kalem bunu daḡı yazdı ve kurıdı ki ni'met-i Ḥaḳḳ'a şâkir olanlar-ile küfrân-ı ni'met olanlar (9) berâber olmazlar. *CEFFE'L-KALEM İNNA'LLÂHE LÂ-YUDÎ'U ECRE'L-MUḤSİNİN*¹²³⁵ ve kalem bunu daḡı yazdı ki taḥḳîken (10) Allâh Ta'âlâ muḥsin olanlaruñ ecrin zâyi' eylemez.

Kej revî ceffe'l-kalem kej âyedet (5:3133)

Nitekim: *Cezâ'u* (11) *seyyi'etin, seyyi'etun mişluḡa*.¹²³⁶

Râstî ârî sa'âdet zâyedat¹²³⁷ (5:3133)

Nitekim: *İnna'llâhe lâ-yudî'u* (12) *ecre'l-muḥsinin*¹²³⁸ dūr.

Zulm ârî mudbirî ceffe'l-kalem (5:3134)

Nitekim buyurur: *Elâ la'netu'llâhi 'ale'z-zâlimîn*.¹²³⁹

(13) 'Adl ârî ber-ḡurî ceffe'l-kalem¹²⁴⁰ (5:3134)

¹²³⁰ "Allâh'ın dilediği oldu" hadisinin anlamı; yani istek onun isteği ve rıza onun rızası diye arayın; başkalarının öfkesinden ve başkalarının reddetmesinden üsûlmeyin; bu "Oldu" kelime olarak geçmiş zaman olsa da Hakk'ın işinde geçmiş ve gelecek olmaz. "Allâh katında sabah da yoktur, akşam da."

¹²³¹ Kalem kıyamete dek olacak şeyleri yazdı ve kurudu. (Tirmizî, Sünen: 9/320; Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ: 1/332; Buhârî, Sahîh: 6/119)

¹²³² Kalem isyanla taatin bir olmayacağını yazdı.

¹²³³ Güven ve hainliğin bir olmayacağını yazdı.

¹²³⁴ Şükür sahibi olanlarla küfür sahibi olanların bir olmayacağını yazdı.

¹²³⁵ "Kalem yazıp kurudu" sözü de böyledir; yani kalem yazıp tamamladı: İtaatle günah aynı değildir; güvenilirlik olmakla, hırsızlık aynı değildir. Kalem yazıp kurudu: şükretmekle inkar etmek aynı değildir. Kalem yazıp kurudu: "Şüphesiz ki Allâh, güzel davrananların ecrini zayı etmez."/ Çünkü, Allâh iyilik edenlerin mükâfatını zayı etmez. (Kur'ân-ı Kerim, Hûd: 115)

¹²³⁶ Bir kötülüğün karşılığı, onun gibi bir kötülüktür (ona denk bir cezadır). (Kur'ân-ı Kerim, Şûrâ: 40)

¹²³⁷ Eğri gidersen "kalem yazıp kurudu" sözü sana eğri gelir. Doğruluk yaparsan saadetini artırır.

¹²³⁸ Çünkü, Allâh iyilik edenlerin mükâfatını zayı etmez. (Kur'ân-ı Kerim, Hûd: 115)

¹²³⁹ Allâh'ın lâneti zalimlere olsun. (Kur'ân-ı Kerim, A'râf: 44)

¹²⁴⁰ Zulüm yaparsan bahtsızsın, kalem yazıp kurudu. Adaletli olursan nasiplenirsin. Kalem yazıp kurudu.

(12) Nitekim buyurur: *Elâ la'netu'llâhi 'ale'z-zâlimîn* 'Adl ârî ber-ḡurî ceffe'l-kalem: - KA

Nitekim buyurur: *I' dilū huve aḳrabu li't-taḳvā*.¹²⁴¹

Çün bi-duzdî (14) dest şud ceffe'l-ḳalem¹²⁴² (5:3135)

[HK119b] *Ve's-sāriku ve's-sāriḳatu faḳṭa'ū eydiyehumā*¹²⁴³ hükmince ellerin keserler (15) ḳalem böyle yazdı.

Zerre çün kūhī [SE356a] ḳadem bīrūn nehed¹²⁴⁴ (5:3141)

Pūr-i sulṭān ger be-rū ḥā'in şeved (5:3156)

Ya' nī ol zerrenūñ ecri, 'avzı (16) bir kūh-ı 'aẓīm gibi zuhūr idüp ḳademin taşra ḳor. Nitekim buyurur:

Men kāne yurīdu ḥarṣe'l-āḥireti (17) *nezid lehu fī-ḥarṣihī*.¹²⁴⁵

Pūr-i sulṭān ger bi-dān ḥā'in şeved
Ān sereş ez-ten bedān bā'in buved¹²⁴⁶ (5:3156)

Ol cināyet sebebiyle anuñ başı teninden (18) cüdā olur.

Çün Fuḳayl-i rāh-zenī k'ū rāst bāḥt
Z'ān ki deh merde be-sūy-ı tevbe tāḥt¹²⁴⁷ (5:3161)

(19) Fuḳayl ibn-i 'Ayāz gibi ki ḥarāmiliği terk idüp ṭarīḳ-i Ḥaḳ' da ṭoğrı oynadı. Ya' nī [KC176b] (1) tevbe idüp [KA263b] Ḥaḳḳ'a ṭoğrıldı. Sebeb-i tevbesi bu āyet-i kerīme olmuşdur:

E lem ye'ni lillezīne āmenū en (2) *taḥṣe'a ḳulūbuhum li-zikri'llāhi*.¹²⁴⁸ Ya' nī şol vaḳt gelmedi mi ol kimseler içün ki imān getürdiler tā ki (3) ḳalbleri ḳorḳa Allāh' uñ zikri içün. Ya' nī Allāh' ı zikr idüp ḳorḳalar, yaramaz 'amelden ferāğat [İÜ285a] (4) ideler. Fuḳayl ibn-i 'Ayāz bunu işidüp, belī yā Rab vaḳt gelmişdür, diyüp der-ḥāl tevbe (5) eyleyüp Cenāb-ı Ḥaḳḳ'a yaḳīn-i tamām ile teveccüh eyledi.

¹²⁴¹ Âdil olun. Bu, Allâh'a karşı gelmekten sakınmaya daha yakındır. (Kur'ân-ı Kerim, Mâide: 8)

¹²⁴² Hırsızlık yaparsa el gider, kalem yazıp kurudu.

¹²⁴³ Hırsız erkek ile hırsız kadının ellerini kesin. (Kur'ân-ı Kerim, Mâide: 38)

¹²⁴⁴ (O zerrenin değerince sana fazla verir.) Zerre, bir dağ gibi dışarı adım atar.

(15) Pūr-i sulṭān ger be-rū ḥā'in şeved: - SE, HK, KA

(16) buyurur SE: - KC

¹²⁴⁵ Kim âhîret kazancını isterse, onun kazancını artırırız. (Kur'ân-ı Kerim, Şûrâ: 20)

¹²⁴⁶ Sultanın oğlu sultana karşı hain olursa, başı bedeninden aşağı iner.

¹²⁴⁷ Yol kesen Fudayl gibi. O, doğru şekilde oynadı. Çünkü tövbeye on kişilik istekle koştu.

(18) Z'ān ki deh murde be-sūy-ı tevbe tāḥt: - SE

¹²⁴⁸ İman edenlerin Allâh' ı zikretmekten ve inen haktan dolayı kalplerinin saygı ile ürpermesinin zamanı gelmedi mi? (Kur'ân-ı Kerim, Hadîd: 16)

HİKÂYET-İ ÂN DERVİŞ Kİ DER-HERÂ¹²⁴⁹

Muttaşıl çün (6) şud dilet bā-ân ‘aden
Hîn bi-gū mehrās ez-ḥālî şuden¹²⁵⁰ (5:3197)

Hālî olmakdan korkma. Söyle (7) ki ‘ilm-i ilāhîdür, deryā-yı bî-nihāyetdür, aşlā eksilmez. Nitekim sûre-i Kehf’de buyurur:

*‘Kul lev (8) kāne’l-baḥru midāden li-kelimāti rabbī le-nefide’l-baḥru ḳable en tenfede kelimātu rabbī ve lev ci ’nā bi-mişlihi mededen.*¹²⁵¹

(9) *Enşitū* ya‘ nî ki ābet-rā belāğ
Hîn telef kem kun ki leb hoşkest bāğ¹²⁵² (5:3199)

*Ve izā ḳuri ’e’l-ḳur’ānu (10) festemi’ū lehu ve enşitū.*¹²⁵³ Ya‘ nî kaçan Ḳur’ān ḳirā’at olinsa anı istimā‘ eyleñ; *ve enşitū*, (11) daḥı sâkit oluñ, söyleşmeñ, diyü buyurıldı. Ya‘ nî âyeti teblîğ itmek maḥallinde *enşitū* (12) emri geldi. Tâ ki anı zâyi‘ itmeyeler. Ya‘ nî āb-ı şifā-baḥş-ı âyât-ı Ḳur’ān’a bunların bāğ-ı vücûdı (13) leb-i hoşkdur. Anı telef itmekden ihtirâz ideler.

CEVÂB GUFTEN-İ ÂN KÂFİR-İ CEBRÎ¹²⁵⁴

Şıdḳ-ı (14) her du zıd bîned der-reveş
Her farîḳî der-reh-i ḥod hoş meneş¹²⁵⁵ (5:3227)

Her fırḳa kendü tarîḳinde (15) hoş-ṭab‘ u âsûde-dildürler. Nitekim buyurur:

*Kullu hızbın bimā ledeyhim ferihûne.*¹²⁵⁶

‘Utl: (16) Saḥt- dil

Mübtedi‘: Ehl-i bid‘ at

Çün bi-bāzî ‘aḳl der-‘ işḳ şamed

¹²⁴⁹ Herat’taki bir dervişin hikâyesi

(5) **Kİ DER-HERÂ:** - KA/ Muttaşıl çün şud dilet bā-ân ‘aden: - SE

¹²⁵⁰ Gönlün o denize ulaşınca hadi söyle, boşalmaktan korkma.

(7) sûre-i Kehf’de: - İÜ, HK, KA

¹²⁵¹ De ki: “Rabbimin sözlerini yazmak için denizler mürekkep olsa ve bir o kadar da ilave etsek (denizlere deniz katsak); Rabbimin sözleri tükenmeden önce denizler tükenirdi.” (Kur’ân-ı Kerim, Kehf: 109)

¹²⁵² "Susun" yani suyunu yersizce telef etme. Zira bahçe susuzdur.

¹²⁵³ Kur’ân okunduğu zaman ona kulak verip dinleyin ve susun. (Kur’ân-ı Kerim, A'râf: 204)

¹²⁵⁴ Yine o cebriyeci kâfirin cevap vermesi

(13) Şıdḳ-ı her du zıd bîned der-reveş: - SE

¹²⁵⁵ Her iki zıt gidişte doğruluk görür. Her bölük kendi yolunda gururludur.

¹²⁵⁶ (Ki onlardan) her bir grup kendi katındaki (dinî anlayış) ile sevinip böbürlenmektedir. (Kur’ân-ı Kerim, Rûm: 32)

(15) ‘Utl: saḥt dil Mübtedi‘: Ehl-i bid‘ at: - İÜ, KA

‘Aşr emşālet dehed yā (17) heft şad¹²⁵⁷ (5:3236)

Yā birine on virür: [HK120a]

*Men cā’e bi’l-ḥasenetī fe-lehu ‘aşru emşāliḥā*¹²⁵⁸ mücebince yāḥud yedi (18) yüz virür.

Meşelullezīne yunfiḳūne emvālehum fī-sebīli’llāhi ke-meşeli ḥabbetin enbetet [SE356b] *seb’a* (19) *senābile fī-kulli sunbuletin mi’etu ḥabbetin*.¹²⁵⁹ Ya‘nī şol kimse ki mallarını sebīlu’llāhda infāk [KC177a] (1) itdiler. Anlaruñ mişli şol bir ḥabbe mişli gibidür ki bir dāneden yedi sūnbüle biter ve her sūnbülede yüz (2) dāne biter. Pes Allāh Ta‘ālā bir ḥabbenüñ muḳābelesinde yedi yüz ḥabbe ecr virür.

Mütvārī: Pinhān

GUFTEŃ-İ (3) ḤİŞĀVENDĀN MECNŪN-RĀ¹²⁶⁰

Ḳāşırātu’t-ṭarf bāşed zevḳ-i cān (5:3292)

Zevḳ-i cān şāḥibine (4) maḥşuş bir ma‘nādur ki cennet ḥūrīleri gibi şāḥibinden ḡayrı kimseye yüz göstermezler ve (5) nazarlarını şāḥiblerinüñ yüzlerine ḳaşr iderler. Şāḥiblerinden ḡayrı kimseye hergiz nazar itmezler. Nitekim (6) sūre-i Raḥmān’da buyurur:

Ḳāşırātu’t-ṭarfī, -nisā’ ḳaşarane ebşāruhunne ‘alā-ezvācehinne- ya‘nī (7) ol iki cennet-i mezkūr içinde ḥūrīler vardur ki nazarlarını zevcleri üzerine ḳaşr eylemişlerdür. (8) Hergiz ḡayra nazar eylemezler. *Lem yaṭmishunne insun ḳablehum ve lā-cānnun*,¹²⁶¹ -len yemşu’l-insiyyāti uns (9) ve’l-cinniyāti cin ve fihi delīl ‘alā-inne’l-cin yaṭmeşūn- ya‘nī hergiz mess eylemedi ol ḥūrīlerüñ insī (10) olanların bir ins ve cinnī olanlarını bir cin şāḥiblerinden öñdin: *Fe-bi-eyyi ālā’i rabbikumā tukezzibān*.¹²⁶² [İÜ285b] (11) Pes iy ins ü cin! Rabbüñüzüñ ḳanḳı ni‘metin tekzīb idersiz.

(16) Çün bi-bāzī ‘aḳl der-‘ışḳ şamed: - SE, HK ve KA’da ikinci mısra olarak yer almaktadır.

¹²⁵⁷ Aklımı, kimseye ihtiyacı olmayan Allāh’ın aşkında feda edersen sana on veya yedi yüz katını verir.

¹²⁵⁸ Kim bir iyilik yaparsa, ona on katı vardır. (Kur’ân-ı Kerim, En’am: 160)

¹²⁵⁹ Mallarını Allāh yolunda harcayanların durumu, yedi başak bitiren ve her başakta yüz tane bulunan bir tohum gibidir. (Kur’ân-ı Kerim, Bakara: 261)

(19) kimse: kimseler İÜ, HK, KA

(1) itdiler: eylediler İÜ, KA/ yedi: yedi yüz İÜ

(2) Mütvārī: Pinhān: - İÜ, KS

¹²⁶⁰ Mecnun’un yakınlarının ona ... demeleri

(6) nisā’ ḳaşarane ebşāruhunne ‘alā-ezvācehinne: - İÜ, HK, KA

(7) cennet-i: - KA

¹²⁶¹ Oralarda bakışlarını sadece eşlerine çevirmiş dilberler vardır. Onlara eşlerinden önce ne bir insan, ne bir cin dokunmuştur. (Kur’ân-ı Kerim, Rahmân: 56)

(8) eylemezler: itmezler HK/ len yemşu’l-insiyyāti uns ve’l: - İÜ, HK, KA

(9) cinniyāti cin ve fihi delīl ‘alā-inne’l-cin yaṭmeşūn: - İÜ, HK, KA

¹²⁶² O hâlde, Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz? (Kur’ân-ı Kerim, Rahmân: 71)

[KA264a]

Cuz be-ḥışm ḥod bi-nümāyed nişān¹²⁶³ (5:3292)

(12) Ol zevk-i cān-ı ‘āşıkān kendü şāhibinden ğayrıya yüz açmaz ve nişān göstermez.

(13) *Kāşırātu't-tarf* āmed ān müdām (5:3293)

*Hūrun maḳşūrātun fi'l-ḥıyām*¹²⁶⁴ hükmince ol şarāb-ı (14) zevk-i ilāhī kāşırātu't-tarf gelmişdür.

V'in ḥicāb zarfhā hem çün ḥıyām¹²⁶⁵ (5:3293)

Ve bu ecsām-ı (15) insānī zarflarınıñ ḥicābı ḥaymeler gibidür. Anlaruñ üzerinde tā ol zevke vāşıl olmayınca (16) andan nişān göremezler ve lezzet alamazlar. Ḥāzret-i Mevlānā ḳaddesa'llāhu sırrehu'l-‘aziz çün bostān-ı (17) şarāb-ı ezvāk-ı ilāhī vü şāribān-ı saġrāk-ı nā-mütenāhī olan gürūha nazar eyledi ve bu devlet-i (18) ebed ü sa‘ādet-i sermedden maḥrūm olan nā-murādlara nazar eyledi. Ḥāṭır-ı ‘atırlarından anlaruñ (19) aḥvāl-i nā-hem-vārlarına tereḥḥum ḥāşıl olup anlar için du‘ā iderler ve hem anlara ta‘līm-i du‘ā buyururlar. [KC177b] (1) *Ve heżmen li-nefsihi*¹²⁶⁶ kendüleri daḥı anlaruñ gürūhına idḥāl idüp buyururlar ki:

Yā ilāhī sukkiret ebşārunā (5:3307)

(2) İy benüm Allāhum! [HK120b] Şarāb-ı arzū-yı nefis ü hevā ve ālā’iş-i ḥubb-ı [SE357a] dūnyā ve ‘alā’iḳ-ı ḳuyūd-ı māsivā-ile gözlerimiz sekrān (3) oldu. Pes şol sulṭānlar ki mestān-ı cām-ı şarāb-ı ezvāk u eşvāk-ı Rabbānīdürler, anlaruñ zevḳleri (4) cānibin görmekte ma‘zūrdur.

Fe‘ fu ‘ennā eşḳalet evzārunā¹²⁶⁷ (5:3307)

Pes sen ‘afv eyle, bizden ki (5) günāhlarımız aġırlandı.

Yā ḥafıyyen ḳad melāte'l-ḥāfıḳīn (5:3308)

¹²⁶³ Can zevki ehinden başkasına bakmaz. Sadece eşine işareti gösterir.

¹²⁶⁴ Onlar, çadırlara kapanmış hurilerdir. (Kur’ân-ı Kerim, Rahmân: 72)

¹²⁶⁵ O şarap ehline görünür. Bu kap perdeleri çadırlar gibidir.

(16) ḳaddesallāhu sırrehu'l-‘aziz: ḳuddise sırruhū İÜ, HK, KA

(17) ve bu: - SE

(18) nā-murādlara: nā-murādlara daḥı SE, İÜ, HK, KA

¹²⁶⁶ Nefsini sindirmek

(1) anlaruñ: anlar İÜ, KA

¹²⁶⁷ Ey Allāh’ım! Gözlerimiz sarhoş oldu. Baġışla bizi, günah yüklerimiz aġırlaştı.

İy gözlerden hafî olan Allâh, tahkîken sen (6) tılduñ maşrıķ ve mağrib ufķlarınuñ mabeynine.

Ƙad ‘alevte fevķe nûre'l-maşrıķın¹²⁶⁸ (5:3308)

(7) Tahkîken sen ‘âlî olduñ maşrıķinden tulu‘ iden âftâb ü mäh-tâbuñ nûrlarınuñ (8) üzerine.

Ente sırrun kâşifun esrârenâ (5:3309)

Sen iy maħbûb-ı ĥakîķî! Bir sırr-ı pinhânsın, keşf (9) idicisin bizüm sırlarımızu.

Ente fecrun mefcirun enhârenâ¹²⁶⁹ (5:3309)

Fecr şabâh vaktine ve şu aķmasına da fecr dirler. (10) Ve enhâr nehrüñ cem‘ idür. Ba‘ zılar nehâr ma‘ nâsına da almışlar. Cenâb-ı Ĥaķķ'a fecr demekde mużâf (11) maħzûfdur. Mużhir fecr demek olur. *Fâliķu'l-ışbâhı*¹²⁷⁰ gibidür. Ya‘ nî iy şabâhuñ nûrını ızhâr (12) idici Allâhsın, sen bizüm nehrlerimüzi cârî kılıcı. Enhârdan murâd yâ zâhiren cârî olan enhâr (13) ola ki insânüñ erzâķındandır yâĥud ef‘âl u a‘mâl u erzâķ u emvâlden müste‘âr ola. (14) Bu taķdîrce iy bizüm ef‘âl ü a‘mâl u erzâķ ü emvâlimüz nehrlerin cârî kılıcı Allâh, demek (15) olur ve anlar ki enhârı nehârüñ cem‘ i tıtmışlar. Şöyle ma‘ nâ virmişler ki, yâ Rab sen bir (16) şubĥsın ki ĥuşâyendesin bizüm nehârlarımızu.

Yâ ĥafîye'z-zâti maħsûse'l-‘atâ (5:3310)

İy zâtî (17) *lâ-tudrikuhu'l-ebşâru*¹²⁷¹ mażmûn-ı şerîfince cemî‘-i başarlardan pinhân ve ‘atâsı cemî‘-i mümkinât üzere zâhir ü (18) peydâ [İÜ286a] vü maħsûs olan,

Ente ke'l-mâ‘i ve naĥnu ke'r-reĥâ¹²⁷² (5:3310)

Sen taşarruf u taĥrîkde mâ gibisin ve biz senüñ (19) dest-i taşarruf-ı celâl ü cemâlünde âsyâb-ı ser-gerdân gibi muţî‘ ü münķâduz. Bizüm ĥarekât u [KA264b] sekenât u itâ‘ate [KC178a] (1) ‘işyânımız cümle sendendir. Senüñ ĥükmüne ve meşîyyetüne vâ-bestedür.

Ente ke'r-rîĥi ve naĥnu ke'l-ĥubâr (5:3311)

¹²⁶⁸ Ey gizli -Allâh'ım-! Doğuyu ve batıyı doldurdun. Doğu ve batı nurundan daha yukarı yüceldin.

¹²⁶⁹ Sen sırlarımızı bilen sırsın. Sen gündüzlerimizi aydınlatan sabahsın.

(9) da fecr: - KA

¹²⁷⁰ O, karanlığı yarıp sabahı çıkarandır. (Kur'ân-ı Kerim, En'âm: 96)

(11) iy şabâhuñ nûrını ızhâr idici Allâhsın, sen bizüm nehrlerimüzi cârî kılıcı. Enhârdan murâd yâ: - SE

(13) erzâķ u: - İÜ, HK, KA

(15) Şöyle: - İÜ

¹²⁷¹ Gözler O'nu idrak edemez. (Kur'ân-ı Kerim, En'âm: 103)

¹²⁷² Ey zatı gizli, baĥşı hissedilen. Sen su gibisin bizse değirmen gibiyiz.

(2) Sen bād gibisin. Biz ğubār gibiyüz. Ğubāruñ hareketi bāddan olduğı gibi bizüm de hareketimüz sendendür.

(3) Taḥtefi'r-rīḥu ve ğabrāhā cihār¹²⁷³ (5:3311)

Rīḥ maḥfidür, ḥiss-i zāhirle [HK121a] görilmez ve ğubārı āşkāredür. 'Aql (4) istidlāl ider ki ğubāruñ hareketi bāddandır. Kezālik cemī' -i mümkinātuñ harekāt u sekenātı [SE357b] (5) vācibü'l-vücūddandır.

Ber-dil-i ān sāḥirān zed endeki¹²⁷⁴ (5:3337)

Ya' nī 'ışk-ı ilāhī sāḥirān-ı Mūsā 'aleyhi's-selāmuñ (6) ḳalbine te'sīr itmiş idi azacıḳ. Ya' nī sāḥirān-ı Fir'avn mu'cize-i Ḥazret-i Mūsā 'aleyhi's-selāmı (7) görüp ḥaḳıḳatin añladılar. Aña imān getürdiler. Nitekim süre-i Şu'arā'da buyurur:

Ḳālū (8) *āmennā bi-rabbī'l-'ālemīn. Rabbi Mūsā ve Hārūn. Ḳāle āmentum lehu ḳable en āzene lekum*, (9) *innehu le-kebīrukumullezī 'allemekumu's-sıḥra, fe-le-sevfe ta'lemūne, le-uḳaṭṭi'anne eydiyekum ve erculekum* (10) *min-ḥılāfin ve le-uşallibennekum ecma'in. Ḳālū lā-dayra innā ilā-rabbīnā munḳalibūn.*¹²⁷⁵

Ḳālū (11) *āmennā bi-rabbī'l-'ālemīn*, ya' nī saḥare-i Fir'avn Ḥazret-i Mūsā ile muḳābele olduḳda üç yüz (12) deve yüki 'aşālar ve ḥibāl getürüp öyle vaktinde şemsūñ ḥarāreti maḥallinde bu ḳadar ālāt-ı (13) siḥri meydāna döktiler. Ol 'aşālar ve ḥibālūñ her birisi bir vaż' üzere hareket eyleyüp (14) ḥalḳ anı temāşā eyleyüp ḥayrān oldılar. Çün Ḥazret-i Mūsā 'aşāsın bıraḳdı 'aşā (15) bir yılan oldu. Andan sonra yāb yāb büyüdi deve ḳadar oldu. Andan gelüp ol (16) saḥarenūñ bıraḳduğı āletūñ cemī' sin yutdı. Saḥare bu mu'cize-i 'aẓimi gördüḳde cümleten (17) yüzleri üzere düşüp secde eylediler ve didiler: Biz imān getürdük Rabbu'l-'ālemīnūñ (18) vaḥdāniyyetine. *Rabbi Mūsā ve Hārūn*, -ebdāl li't-tevẓīḥ ve def' e't-tevehhum ve'l-eş'ār (19) 'alā-inne'l-mucebi li-imānihim mā ecrāhu 'alā-eydihimā- ya' nī bedeldür tevẓīḥ içün ve def' -i tevehhüm-i rubūbiyyet-i [KC178b] (1) Fir'avn içün ve bunlaruñ ellerinden Allāh Ta'ālā'nuñ icrā eylediğı mu'cize-i 'aẓime anlaruñ imānlarına (2) sebep olduğı eş'ār içün. Ma'nā demek oldu ki: Biz imān getürdük

¹²⁷³ Sen rüzgar gibisin, bizse toz gibiyiz. Rüzgar gözükmez, tozlarsa açıktı.

¹²⁷⁴ O büyücülerin gönlüne biraz tesir edince ...

¹²⁷⁵ "Älemlerin Rabbine inandık" dediler. "Mūsā'nın ve Hārūn'un Rabbi'ne." Firavun, "Ben size izin vermeden ona inandınız ha? Mutlaka o, size sihri öğreten büyüğünüzdür. Yakında bilip göreceksiniz siz! Andolsun, ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazlama keseceğim ve hepinizi asacağım" dedi. Sihirbazlar şöyle dediler: "Zararı yok, mutlaka Rabbimize döneceğiz." (Kur'ân-ı Kerim, Şu'arâ: 47-50)

(10) *Ḳālū āmennā bi-rabbī'l-'ālemīn*: - İÜ, HK, KA

(12) 'aşālar: 'aşā HK, KA

(13) ḥibālūñ: ol ḥibālūñ KA

(16) cemī' sin: cümlesin İÜ, HK

‘âlemlerüñ perverdgârına (3) ki Mūsā ile Hārūn'ıñ perverdgârıdır. *Ḳāle āmentum*, Fir‘avn didi: Siz imān getürdünüz (4) Mūsā'ya ve -ḳurā‘ hamre ve'l-kemāyī ve rūḥ e āmentum bi-hemzeteyn-; *lehu ḳable en āzene lekum*, ben size ızın (5) virmezden öñdin; *innehu le-kebīrukum*, taḥḳīken ol Mūsā sizüñ büyüğüñüzdür uluñuzdur; (6) *ellezī ‘allemekumu's-sıḥra*, şöyle kebīrünüñ ki size sıḥr öğretti; *fe-le-sevfe ta‘lemūne*, -vebālu mā fe‘altum- (7) ya‘nī pes ‘an-ḳarīb bilürsiz işledüğüñüz işüñ vebālin ve ol ‘amelüñ cezāsın görürsiz; (8) -*le-uḳaṭṭı‘anne eydiyekum* [SE358a] ve *erculekum min-ḥılāfin* ve *le-uṣallibennekum ecma‘in*, bu cümle *felsevfe ta‘lemūn* (9) ḳavlin beyāndur. Ya‘nī size neylerüm bilür misiz? Elbette sizüñ ellerünüñüzi ve ayaklarıñızı ḳaṭ‘ (10) iderüm ḥılāfında. Ya‘nī ba‘zıñuzuñ sağ elin ve şol ayağın ve ba‘zıñuzuñ şol elin (11) ve sağ ayağın ḳaṭ‘ iderüm ve elbette sizüñ cemī‘ünüñüzi şalb iderüm.

Na‘ra-yı *lā-ḳayra* ber-gerdün (12) resīd
Hīn be-bor ki cān zi-cān kenden rehīd¹²⁷⁶ (5:3339)

Fir‘avn'dan bu ḥıṭābı çün istimā‘ eylediler, (13) *lā-ḳayra* na‘rası āsmāna yetiṣdi. Hemān kesmek murāduñ ise kes ve aşmaḳ murāduñ ise (14) aş ki cānımız cān çekişmekden ḳurtıldı. Ḥaḳīḳati añladuñ, ilāhı bildüñ. Nitekim buyurur: (15) *Ḳālū lā-ḳayra* -lā-ḳarar ‘aleynā fī-zālīke- ya‘nī zarar yokdur bizüm üzerimize senüñ tehdīdüñden; (16) *innā ilā-rabbīnā munḳalībūn*¹²⁷⁷, taḥḳīken biz Rabbimiz cānibine rücu‘ idiciyüz.

Fātir: süst (17) ü ḳāşır

FERMÜDEN-İ ŞĀH EYĀZ-RĀ¹²⁷⁸

(18) *Rabbi Mūsā ve Hārūn*, -ebdāl li't-tevzīḥ ve def‘e't-tevehhum ve'l-eş‘ār ‘alā-inne'l-mücebi li-imānihim mā ecrāhu ‘alā-eydihimā- ya‘nī bedeldür tevzī‘ için ve def‘-i tevehhüm-i rubūbiyyet-i Fir‘avn için ve bunlarıñ ellerinden Allāh Ta‘ālā'nuñ icrā eylediği mu‘cize-i ‘azīme anlarıñ imānlarına sebep olduğu eş‘ār için. Ma‘nā demek oldu ki: Biz imān getürdük ‘âlemlerüñ perverdgârına ki Mūsā ile Hārūn'ıñ perverdgârıdır. *Ḳāle āmentum*, Fir‘avn didi: Siz imān getürdünüz Mūsā'ya ve -ḳurā‘ hamre ve'l-kemāyī ve rūḥ e āmentum bi-hemzeteyn-; *lehu ḳable en āzene lekum*, ben size ızın virmezden öñdin; *innehu le-kebīrukum*, taḥḳīken ol Mūsā sizüñ büyüğüñüzdür uluñuzdur; *ellezī ‘allemekumu's-sıḥra*, şöyle kebīrünüñ ki size sıḥr öğretti; *fe-le-sevfe ta‘lemūne*, -ve bāl mā-fe‘altum- ya‘nī pes ‘an-ḳarīb bilürsiz işledüğüñüz işüñ vebālin ve ol ‘amelüñ cezāsın görürsiz; -*le-uḳaṭṭı‘anne eydiyekum* ve *erculekum min-ḥılāfin* ve *le-uṣallibennekum ecma‘in*, bu cümle *felsevfe ta‘lemūn* ḳavlin beyāndur. Ya‘nī size neylerüm bilür misiz? Elbette sizüñ ellerünüñüzi ve ayaklarıñızı ḳaṭ‘ iderüm ḥılāfında. Ya‘nī ba‘zıñuzuñ sağ elin ve şol ayağın ve ba‘zıñuzuñ şol elin ve sağ ayağın ḳaṭ‘ iderüm ve elbette sizüñ cemī‘ünüñüzi şalb iderüm. - İÜ, HK, KA

¹²⁷⁶ "Zararı yok" narası gökyüzüne ulaştı. Haydi! Kes. Zira can, can çekişmekten kurtuldu -dediler, Firavun'a.

(12) Fir‘avndan bu ḥıṭābı çün: Fir‘avn'dan çün bu ... ḥıṭābını HK, KA

(13) kesmek: - SE

¹²⁷⁷ "Zararı yok" dediler, "Nasıl olsa biz Rabbimize dönüyoruz. (Kur‘ân-ı Kerīm, Şuarâ: 50)

(16) Fātir: Süst ü ḳāşır: - İÜ, KA

¹²⁷⁸ Padişah'ın Ayaz'a emretmesi

Rivāyet-i şāhīhdür ki Hāzret-i Resūl ‘aleyhi's-selām (18) buyurdi: *Ed-dīnū'n-naşīhatu ed-dīnū'n-naşīhatu ed-dīnū'n-naşīhatu*. Naşīhat [İÜ286b] şol kelimedür ki (19) ğayra hayr murād eylemegi mütezammın ola. Pes dīn irādet-i hayrdur, demek olur. *Qālū: limen yā resūla'llāhi*, [KC179a] (1) şāhābe-i kirām didiler gitmek için; *kāle: lillāhi ve li-kitābihi ve li-e'immeti'l-muslimīne ve 'āmmetihim*,¹²⁷⁹ (2) ya'nī irādet-i hayr Allāh içündür. Ya'nī aña imān getürmekdür [HK121b] ve resūline hayr-h'āhlık anuñ risāletine (3) inanmağdur ve kitābına hayr-h'āhlık anuñ kelāmu'llāh olduğına inanup muqtezāsıyla [KA265a] (4) ‘amel eylemekdür ve e'immet-i müslimīne hayr-h'āhlık emrlerine itā'at ve anlara du'ā-yı hayr eylemekdür. Ve ‘āmm-i (5) müslimīne hayr-h'āhlık anları ‘ibādet ü tāt ate irşād idüp emr-i ma'rūf u nehy-i münker (6) itmekdür.

HİKĀYET-İ ĀN ZEN Kİ¹²⁸⁰

Nebīl: Fāzıl kimse

Yek setīr: Şeş direm

Hikmeti ki būd (7) Hāq-rā z'-izdivāc (5:3428)

Hāq Ta'ālā'nuñ zuhūr idecek hikmeti ki var-idi, rūh-ı pākla cism-i hākūñ (8) izdivācından.

Geşt hāşıl ez-niyāz u ez-licāc¹²⁸¹ (5:3428)

Hāşıl oldı niyāzdan ve licācdan. (9) Ya'nī ehl-i imān u i'tikād ü tātāt ü ‘ibādet olanlaruñ zuhūrı bu izdivācdan (10) hāşıl oldı ve ehl-i dālāl u küfr ü nifāk u fışk u fesād u tuğyān u işyān (11) olanlaruñ dağı zuhūrı bu izdivācdan hāşıl oldı.

[SE358b]

Bāşed ān geh izdivācāt-ı (12) diger
*Lā-sem'i uzun ve lā-'aynun başar*¹²⁸² (5:3429)

Bu cismle rūh izdivācından soñra insāna çok (13) izdivācāt vāqı' olur ki ne bir kulağ işitmiş ve ne bir göz görmişdür. Meşelā rūh-ı (14) hayvānīnūñ rūh-ı izāfī ve nūr-ı ilāhī ile izdivācı gibi ve ‘aql-ı ma'āşuñ ‘aql-ı mu'ādele (15) ve nefsuñ tezkiye ile ve kalbūñ taşfiye ile izdivācı gibi ve bunlardan gayrı niçe izdivācāt (16) dağı vardur ki gözler

¹²⁷⁹ Din nasihattir, din nasihattir, din nasihattir. Dedik: Kimin için ya Resulallāh! Dedi: Allāh için, Allāh'ın kitabı için, müslümanların ileri gelenleri için ve bütün müslümanlar için. (Müslim, Sahih: 55; Ibn Hibbān, Sahih: 4575; Heysemī, Mecma'u'z-Zevā'id: 1/92)

(5) nehy-i münker: nehy-i ‘ani'l-münker KA

¹²⁸⁰ O kadının hikāyesi

(6) Kİ: Kİ GUFT SE / Nebīl: Fāzıl kimse Yek setīr: Şeş direm: - İÜ, KA

¹²⁸¹ Hakk'ın birleştirmesiyle olan hikmet, niyazdan ve inattan oluştu.

¹²⁸² O zaman başka izdivaçlar olur. Kulak duymaz, göz görmez.

görmüş ve kulaqlar işitmiş degüldür ve bu beyt-i şerîf bu (17) hadîs-i kıudsînüñ maẓmûnına işâretdür:

A‘dedtu li-‘ibâdi’s-şâlihîne mâ-lâ-‘aynun (18) *re’et ve lâ-uzunun semî‘at ve lâ-ḥaṭara ‘alâ-ḳalbi beşerin.*¹²⁸³ Ya‘nî a‘dâd u ihzâr eyledüm (19) şâlih kullarum için şol şey’leri ki ne bir göz görmüşdür ve ne bir kulaḳ işitmişdür [KC179b] (1) ve ne beşerüñ ḳalbine ḥuṭûr itmişdür.

Leyse ye’lef leyse yu’lef cismehu (5:3435)

Ülfet eylemez ve ülfet (2) olunmaz anuñ cismi. Nitekim Hâzret-i Resûlu’llâh şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem buyurur:

*El-mu‘min ye’lef (3) ve yu’ellif ve’l-münâfık lâ-ye’lef ve lâ-yu’ellif.*¹²⁸⁴ Ya’nî mü‘min herkesle ülfet eyler ve ülfet olunur (4) ammâ münâfık ḥalku’llâhdan kimse ile ülfet eylemez ve ülfet daḥı olunmaz.

Leyse illâ şuh nefsin (5) kısmuhu¹²⁸⁵ (5:3435)

Degüldür illâ buḥl-i nefsdür anuñ naşîbi.

HİKÂYET-İ ÂN EMİR Kİ ĞULÂM-RÂ GUFT¹²⁸⁶

Geşt ṭîneş (6) çeşm-bend-i ân la‘în¹²⁸⁷ (5:3452)

Âdemüñ ṭîn-i vücûdı iblîse göz bağı oldu. Ol sebebdan didi: (7)

*Ene ḥayrun minhu ḥalaḳtenî min-nârin ve ḥalaḳtehu min-ṭîn.*¹²⁸⁸

Hazr: Taḥmîn

Zan: Gümân

(17) kıudsînüñ maẓmûnına: kıudsîye İÜ, HK, KA

¹²⁸³ Ben sâlih kullarım için, hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın duymadığı, hiçbir insanın hatrına gelmeyen nimetler hazırladım. (Müslim, Sahîh: 2824; Heysemî, Mecma‘u‘z-Zevâ‘id: 10/415; Elbânî, Sahîhü’t-Tirmizî: 3292)

(18) Ya‘nî a‘dâd u ihzâr eyledüm şâlih kullarum için şol şey’leri ki ne bir göz görmüşdür ve ne bir kulaḳ işitmişdür ve ne beşerüñ ḳalbine ḥuṭûr itmişdür: - İÜ, HK, KA

(2) Hâzret-i Resûlu’llâh şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem buyurur: buyurur ‘aleyhi’s-selâm İÜ, HK; ‘aleyhi’s-selâm buyurur KA

¹²⁸⁴ Mümin herkesle ülfet eder ve ülfet edilir/iyi geçinir ve geçinilir. Münâfık ise kimseye ülfet etmez ve ülfet edilmez. (İbn Hanbel, Müsned: 2/400)

¹²⁸⁵ Buzun cismi uyuşmaz ve onunla uyuşulmaz. Kısmeti, nefsinin cimriliğidir.

¹²⁸⁶ Hikâye: Bir bey kölesine ... dedi.

¹²⁸⁷ Toprağı o lanetli şeytanın gözünü bağıladı.

¹²⁸⁸ İblis, “Ben ondan daha hayırlıyım. Beni ateşten yarattın, onu ise çamurdan yarattın” dedi. (Kur’ân-ı Kerim, Sâd: 76)

(7) Harz: Taḥmîn:- İÜ/ Zan: Gümân:- İÜ, HK, KA

KAŞD ENDÂHTEN-İ (8) MUŞTAFÂ HOD-RÂ¹²⁸⁹

[HK122a]

Her yekî ez-mâ fedâyî sîretîst
Ez-fedâyî merdümân-râ hîretîst¹²⁹⁰ (5:3544)

Bir merd-i (9) fedâyiden halka ta'ccüb ve hayret vardur.

Yâ kirâmî erhamû [İÜ287a] ehle'l-hevâ (5:3548)

İy kerîm yârlar! Raḥm (10) eyleñ maḥabbet ehline.

Şānuhum virdu't-tevā ba' de't-tevā¹²⁹¹ (5:3548)

Ya' nî bunlaruñ kârı ve ḥālî (11) helâklik vâzîfesidür. Helâklikden soñra ya' nî bunlar 'ışk u maḥabbet içinde niçe kerre helâk (12) olurlar. Pes bunlar maḥall-i merḥamet ü şefkatdürler.

Tā zi-cürmet hem Hudā 'afvî kuned (13)
Zilletet-râ mağfîret der-āgened¹²⁹² (5:3550)

*Er-rāḥimūne yerḥamuhum er-raḥmanu*¹²⁹³ maẓmūnınca senüñ daḥı cürmüñi Allāh Ta'ālā (14) 'afv eyleye.

[SE359a]

'Afv kun tā 'afv yābî der-cezā
Mî-şikāfed mû ḳader ender-sezā¹²⁹⁴ (5:3552)

Nitekim Ḥazret-i (15) Resûl-i Hudā buyurur:

*Men keffe ğaẓabehu keffâ'llāhu 'anhu 'azābehu.*¹²⁹⁵

DEVVUM BÂR DEST Ü PÂ-Y-I (16) EMİR-RÂ BÜSİDEN¹²⁹⁶

Tāc-ı *kerremnâst* ber-farḳ-ı serest [KA265b]

¹²⁸⁹ Mustafa'nın Cebrâil'in kendisini ona geç göstermesi

(8) Her yekî ez-mâ fedâyî sîretîst: - SE

¹²⁹⁰ Her bir kişi bir fenne fedadır. O yolda ömrünü harcamakta ve ölmektedir. (Beyit Mesnevî'de "Her yekî çünki fedâyî-i fenîst/K'ender ān reh şarf-ı 'ömr ü kuştenîst" şeklindedir. Metinde geçtiği şekilde rastlanamamıştır.)

¹²⁹¹ Ey benim büyüklerim! Heves sahiplerine acıyın. Onların durumu ölümden sonra ölüme gelmektir.

¹²⁹² Böylece Allāh senin de günahını affeder. Yanlışını bağışlar.

(12) Zilletet-râ mağfîret der-ākened: - SE

¹²⁹³ Rahman onlara/merhametlilere merhamet eder. (Zehebî, Mîzānu'l-İ'tidāl: 4/563; Münzirî, Tergîb ve't-Terhîb: 3/210)

¹²⁹⁴ Affet ki karşılık olarak af bulasın. Kader karşılık olarak kılı -kırk- yarar.

(14) Mî-şikāfed mû ḳader ender-sezā: - SE/ Ḥazret-i: - İÜ, HK, KA

(15) Resûl-i Hudā buyurur: buyurur 'aleyhi's-selām İÜ, HK, KA

¹²⁹⁵ Kim öfkesini yenerse, Allāh da ona azabını durdurur. (İbn Kesîr, Tefsîrû'l-Kur'ân: 2/100; Irâkî, Tahrîcû'l-İhyâ: 3/216)

¹²⁹⁶ İkinci defa beyin elini öpmeleri

Ṭavḳ-ı a'ṭeynāke āvīz-i beret¹²⁹⁷ (5:3573)

Ya' nī: (17)

Ve leḳad kerremnā benī Ādeme ve ḥamelnāhum fī'l-berri ve'l-baḥri ve razaḳnāhum mine't-ṭayyibāti ve faḍḍalnāhum (18) *‘alā-keṣīrin mimmen ḥalaḳnā tafḍīlen.*¹²⁹⁸

Tāc senūñ başuñ üzerindedür.

Hizmetet ber-cümle (19) hestī müftereḫ
Cevherī çün necde ḥāhed ez-‘araz¹²⁹⁹ (5:3577)

Bir cevher ‘arazdan nice ‘aṭā ister.

[KC180a] (1) TEFSİR-İ İN ĀYET-İ KERİME Kİ *VE İNNED-DĀRE'L-ĀḤİRETE
LE HİYE'L-ḤAYEVĀNU LEV KĀNŪ YA'LEMŪN*¹³⁰⁰

Bu āyet-i kerīme (2) sūre-i ‘Ankebūt'un evāḥirindedür. Tamām-ı āyet budur ki:

Ve mā hāzihi'l-ḥayātu'd-dunyā illā lehvun (3) *ve la'ibun ve inne'd-dāre'l-āḥirete le-
hiye'l-ḥayevānu lev kānū ya'lemūn.*¹³⁰¹

Ve mā hāzihi'l-ḥayātu'd-dunyā, (4) -işāretü taḥḳīr ve keyfū lā-vahy lā-tezen
‘inda'llāh cenāḥe ba'ūdeten- ya' nī işāret taḥḳīr içündür. (5) Niçe taḥḳīr içün olmasun ki
dünyānuñ ‘inda'llāh sıvrısıñek ḳanadı ḳadar ḳadri yokdur. (6) Ya' nī şu dünyānuñ ḥayātı
degüldür. *İllā lehvun ve la'ibun*, -illā kemā yelhī ve yel' ab bihi's-şıbyān yectemi' üne (7)
‘aleyhi ve yebtehicüne bihi sā' a şümme yeteferreḳün mute' ibīn- ya' nī bu dünyānuñ ḥayātı
degüldür illā lehvdür, (8) meşgüllük ve bī-kārılıḳdur. Oḡlancıklar oyunına beñzer ki bir yire
cem' olup anuñla mübtehic (9) ü mesrūr olurlar. Bir sa' ātden şoñra uşanup her biri kendü
ḥānelerine giderler. (10) Ol lu' b-ı küdek-firībden ta' b-ı bī-hüdeden ḡayrı nesne ḥāşıl
idemezler. Beyt:

¹²⁹⁷ "Biz üstün kıldık" tacı başının tepesinde. "Biz sana verdik" gerdanlıḡı göḡsünde.

(16) Ṭavḳ-ı a'ṭeynāke āvīz-i beret: - SE

(17) *ve razaḳnāhum mine't-ṭayyibāti ve faḍḍalnāhum ‘alā-keṣīrin mimmen ḥalaḳnā tafḍīlen:* - İÜ, HK, KA
¹²⁹⁸ Andolsun, biz insanoḡlunu şerefli kıldık. Onları karada ve denizde taşıdık. Kendilerini en güzel ve temiz
şeylerden rızıklandırdık ve onları yarattıklarımızın birçoḡundan üstün kıldık. (Kur'ân-ı Kerim, İsrâ: 70)

(18) Hizmetet ber-cümle hestī müftereḫ: - SE

¹²⁹⁹ Sana hizmet etmek bütün varlıḡa farzdır. Bir cevher, arazdan nasıl baḡış ister.

¹³⁰⁰ "Ve bilselerdi, hakikaten ahiret yurdu albette daimi hyattır" âyetinin tefsiri

(1) *LE HİYE'L-ḤAYEVĀNU LEV KĀNŪ YA'LEMŪN:* - KA

(2) *Ve mā hāzihi'l-ḥayāti'd-dunyā illā lehvun ve la'ibun ve inne'd-dāre'l-āḥirete le-hiye'l-ḥayevānu lev kānū
ya'lemūn:* - İÜ, HK, KA

¹³⁰¹ Bu dünya ḥayātı ancak bir eğlence ve oyundan ibarettir. Ahiret yurduna gelince, işte gerçek hayat odur.
Keşke bilselerdi! (Kur'ân-ı Kerim, Ankebūt: 64)

(4) cenāḥe ba'ūdeten: cenāḥe ba'ūdeten ya' nī sıvrısıñek KA

(6) illā kemā yelhī ve yel' ab bihi's-şıbyān yectemi' üne ‘aleyhi ve yebtehicüne bihi sā' a şümme yeteferreḳün
mute' ibīn- ya' nī bu dünyānuñ ḥayātı degüldür: - İÜ, HK, KA

[*mef' ulü/fā' ilātü/mefā' ilü/fā' ilün*]

- (11) Bāzice ist tıfl-firib in metā' -ı dehr
Bī-^c aql-ı merd ān ki bed u mübtelā şudend¹³⁰²

Ve (12) *inne'd-dāre'l-āhirete*, ve taḥḳiken dāru'l-āhiret; *le-hiye'l-hayevānu*, -li-hiye dāru'l-hayātu'l-ḥaḳīka (13) lā-menā^c tıryānu'l-mevt ^caleyhā ev hiye fi-zātiḥā ḥayāti li'l-mubālağa- ya^c nī dār-ı āhiret (14) ḥaḳīkatde dāru'l-hayātdur. Anuñ üzerine mevt tārī olmaḳ mümteni^c olduğından (15) öturi yāhud āhiret evi ḥadd-i zātında ḥayāt-ı maḥẓdur, dimek ola mübālağa için. [SE359b] (16) *Lev kânū ya'lemün*, -lev yu'essirū ^caleyha'd-dunyā elletī ašliḥā ^cademu'l-hayāt ve'l-hayāt (17) fiḥā ^carıza seri^c atu'z-zevāl- ya^c nī ḥalḳ-ı ^cālem eger bilelerdi dünyānuñ lehv ü lu^c b [HK122b] (18) olduğın ve āhiret ḥayāt-ı maḥẓ olduğın dünyāyı āhiret üzerine taḳdīm itmegi ihtiyār (19) itmeyeler idi. Şol dünyā ki aşlı ^cademdür ve anda olan ḥayāt ^carızıdır. [KC180b] (1) Serī^c atü'z-zevāldür.

Çeşm-i sır ḥayrān-ı *mā zāge'l-başar*¹³⁰³ (5:3604)

Çeşm-i sır ya^c nī dīde-i bāṭın ḥayrān-ı cemāl-i (2) zü'l-celāldür. *Mā-zāge'l-başaru ve mā-ṭağā*¹³⁰⁴ ḥükmince ḡayra naẓar eylemez.

Çü ^citāb-ı *ihbiṭū* engiḡtened¹³⁰⁵ (5:3619)

(3) Çünkü aşāğa inüñ diyü bize ḥıṭāb-ı [İÜ287b] ^citāb-āmiz eylediler. Nitekim süre-i Baḳara'da buyurur: (4)

*Ve ḳulnā'hbiṭū ba'ḳukum li-ba'ḳin ^caduvvun*¹³⁰⁶

Muştafā gūyed ki *zelleṭ nefsuḥu*¹³⁰⁷ (5:3631)

Ḳāle (5) ^caleyhi's-selām: *Men ṭama' zelleṭ nefsuḥu*¹³⁰⁸ ya^c nī her kim ki bir şey'e ṭama^c eyler nefsi zelil olur.

¹³⁰² Bu dünyanın malları, çocukları kandıran oyuncaklar gibidir. Akılsız insan o ki dünyaya mübtela olurlar. (Emir Hüsrev Dehlevî, Divân-ı Eş'âr, 1034. Şiir)

(12) li-hiye dāru'l-hayātu'l-ḥaḳīka lā-menā^c tıryānu'l-mevt ^caleyhā ev hiye fi-zātiḥā ḥayāt li'l-mubālağa: - İÜ, HK, KA

(16) lev yu'essirū ^caleyha'd-dunyā elletī ašliḥā ^cademu'l-hayāt ve'l-hayāt fiḥā ^carıza seri^c atu'z-zevāl: - İÜ, HK, KA

(19) ve anda: - SE

¹³⁰³ Sır gözü, "Göz kaymadı"ya hayran.

¹³⁰⁴ Göz (gördüğünden) şaşmadı ve (onu) aşmadı. (Kur'ân-ı Kerim, Necm: 17)

¹³⁰⁵ "İniniz" kınaması yapınca...

¹³⁰⁶ Bunun üzerine biz de, "Birbirinize düşman olarak inin." dedik. (Kur'ân-ı Kerim, Bakara: 36)

¹³⁰⁷ Sen Hakk'ın nurlarına tamah edersen Mustafa, "Nefsi alçaldı" der.

¹³⁰⁸ Tama eden zelil olur.

(6) **HİKÂYET-İ ÂN MİHMÂN**¹³⁰⁹

Der-sefer yek-dem mübādā rūh şād¹³¹⁰ (5:3666)

Kun fi'd-dunyā ke 'enneke ġarībun (7) *ev 'ābiru sebīlin*¹³¹¹ fehvāsınca rūḥa seferde şādlık ve müsā'ade-i rāḥat olmamak gerekdür.

(8) **TEMSİL-İ FİKR-İ HER-RŪZİNE**¹³¹²

Ki e'iznī ḥālīkī min-şerrihi (5:3694)

Sen şakla yā Rab iy benüm ḥālīkum (9) beni bu fikrūñ şerrinden.

Lā-tuḥarrimnī enil min-birrihi¹³¹³ (5:3694)

Beni maḥrūm eyleme. İrişdür baña ol fikrūñ (10) ḥayrından ve iḥsānından. Ya' nī fikr-i şerrūñ şerrinden şakla yā Rab ve fikr-i ḥayruñ ḥayrın müyesser (11) eyle demek gerekdür, diyü ta' līm buyururlar.

Rabbi avzi' nī li-şükri mā-erā (5:3695)

İy benüm perverdgārum! (12) Baña ilhām u ḳudret vir ol şey'üñ şükri ne ki ben ol şey'i görürüm.

Lā-tu'akḳīb ḥasreten (13) lī in meẓā¹³¹⁴ (5:3695)

Ta' ḳīb eyleme [KA266a] benüm içün ḥasreti. Ya' nī ol gördüğüm şey'üñ 'aḳabinde (14) baña ḥasret virme. *İn meẓā*, eger ol şey' geçdi gitdi ise ya' nī beni ecrsiz ḳoma.

(15) **NEVĀHTEN-İ SULTĀN AYĀZ-RĀ**¹³¹⁵

Ḥaḳ kirā ḥ'āndest der-Ḳur'ān ricāl (5:3712)

Ḥaḳ Ta' ālā Ḳur'ān'da (16) kimi ricāl oḳumışdır, naẓar eyle. Şüret medḥi degüldür murād. Belki ṭābi' vü 'āmil (17) ve merd-i meydān-ı rızā ve teslīm-i ḥükm-i ḳazā olanlara ricāl dimişdür. Nitekim sūre-i (18) Tevbe'de buyurur: [SE360a]

Fīhi ricālun yuḥıbbūne en yeteṭahherū.¹³¹⁶ Ve sūre-i Nahl'de buyurur:

¹³⁰⁹ Misafir hikâyesi

¹³¹⁰ Ruh yolculukta bir an neşeli olmasın.

¹³¹¹ Dünyada bir garip gibi/kendi ana yurdundan uzaktaymışsın gibi yaşa ve kendini bir yolcuymuşsun gibi düşün. (İbn Hibbân, Sahih: 698; Buhârî, Sahih: 6416; Tirmizî, Sahih: 24)

(8) **TEMSİL-İ**: - KA

¹³¹² Gönle gelen her günlük düşüncenin benzetilmesi

¹³¹³ -Söyle-: "Ey beni yaratan! Bu düşüncenin şerrinden beni koru; beni mahrum etme, bana iyiliğini ulaştır.

¹³¹⁴ Ey Rabbim! Gördüklerime şükretmeyi bana lutfet. Geçtiğinde şükretmediğim için ardından üzüntü gelmesin.

¹³¹⁵ Sultanın Ayaz'ın gönlünü alması

(16) medḥi: - KA

(17) sūre-i Tevbe'de:- HK, KA

Ve (19) *mā-erselnā min-ḳablike illā ricālen nūḥī ileyhim*.¹³¹⁷ Ve sūre-i Nūr'da buyurur:

Ricālun [KC181a] (1) *lā-tulḥīhim ticāretun ve lā-bey'un 'an-zikri'llāhi*.¹³¹⁸

Key buved in cism-rā āncā mecāl¹³¹⁹ (5:3712)

Cismüñ anda kaçan (2) mecālî olur. Ya'nî [HK123a] Allāh Ta'ālā anlara cismleri 'azīm ve şehvetleri gālib ve rücūliyyetleri ḳavî (3) olduğu için ricāl dimedi.

VĀŞF-I ZĀ'İF-DİLİ VE SÜSTİ-İ ĀN ŞŪFİ¹³²⁰

(4) *Sābıḳūne's-sābıḳūn der-rāndend*¹³²¹ (5:3739)

Sābıḳ olan pehlevānlar ve dil-āverler düşmen üzerine sürdiler. (5) Sūre-i Vāḳı'a'da olan āyete işāretdür:

Ve's-sābıḳūne's-sābıḳūn. Ulā'ike'l-muḳarrebūn.¹³²²

(6) Kürrār: 'Azm

Cāy-ı terkān hest ḥāne ḥāne şev
Kār-ı Türkānest ne-terkān be-rev¹³²³ (5:3779)

Lafz-ı (7) evvel zımm-ı tā ile ve kāf-ı 'Arab-ile ceng idici Türkler ya'nî Tatar dimek olur. Lafz-ı şānî fetḥ-i (8) tā ve kāf-ı Fārsî ile 'avrat ma'nāsı ḳaşd olunur. Ya'nî cenk kār-ı gāret-i girān u pehlevāndur (9) kār-ı zenān degüldür, dimek olur.

Der-riyāzet kerden u lāḡer şuden
Der-cihād-ı ekber efkendem (10) beden¹³²⁴ (5:3786)

*Rece'nā mine'l-cihādi'l-aşḡari lî-cihādi'l-ekber*¹³²⁵ maẓmūnınca bedenümi cihād-ı ekbere bıraḳdum. (11) Ya'nî nefisle cihād itmege başladum.

¹³¹⁶ Orada temizlenmeyi seven adamlar vardır. (Kur'ân-ı Kerim, Tevbe: 108)

¹³¹⁷ Senden önce de ancak, kendilerine vahyettiğimiz birtakım erkekleri peygamber olarak gönderdik. (Kur'ân-ı Kerim, Nahl: 43)

¹³¹⁸ (Allāh'ın, yüceltilmesine ve içlerinde adının anılmasına izin verdiği evlerde) hiçbir ticaretin ve hiçbir alışverişin kendilerini, (Allāh'ı anmaktan, namazı kılmaktan, zekâtı vermekten) alıkoymadığı birtakım adamlar, (buralarda sabah akşam O'nu tesbih ederler). (Kur'ân-ı Kerim, Nûr: 37)

¹³¹⁹ Hak Kur'ân'da kime "Erler" dedi? Bu cismin orada hiç yeri olur mu?

¹³²⁰ Gölgede yaşamış, çaba göstermemiş bir şeyhin yüreksizliği ve âcizliğinin hikâyesi

¹³²¹ Öne geçenleri geçenler, at sürdüler.

(5) olan: - HK; bu KA/ âyete: âyet-i kerîmeye İÜ, HK; kerîmeye KA

¹³²² (İman ve amelde) öne geçenler ise (Ahirette de) öne geçenlerdir. İşte onlar (Allāh'a) yaklaştırılmış kimselerdir. (Kur'ân-ı Kerim, Vâkı'a: 10-11)

(6) Kerrār: 'Azm: - İÜ, KA/ Cāy-ı terkān hest ḥāne ḥāne şev: - SE

¹³²³ Savaş Türklerin işidir, kadınların değil. Git, kadınların yeri evdir, eve git.

(9) Der-riyāzat kerden u lāḡer şuden: - SE, İÜ, KA

¹³²⁴ Bedenimi büyük cihada, riyazet etmeye ve zayıflamaya saldı.

¹³²⁵ Küçük cihattan büyük cihada döndük. (Acclûnî, Keşfü'l-Hafâ: 1/424)

HİKÂYET-İ ÂN MÜCÂHİD¹³²⁶

El-ye 's: Nâ-ümîdlik

Ahdiyü'r-râhateyn: (12) İki râhatlığuñ birisidür.

Mağ' ad-i şıdk-ı ū zi-şıdk-ı ' ışk-ı ħ'ış¹³²⁷ (5:3819)

Çün gâzâda (13) mecrûh oldı kuvveti kalmayup düşdi. Mağ' ad-i şıdkâ düşdi kendü 'ışkunuñ (14) şadıqlığından. Sûre-i Kâmer'de [İÜ288a] olan âyet-i kerîmeye işâretdür:

İnne'l-muttaķine, taķķiken (15) perhîz-kârlar ya' nî Hâķ Ta' âlâ'dan taķvâ idüp kormanlar; *fî-cennâtin*, cennetlerde olurlar (16) âhiretde; *ve neher*,¹³²⁸ ve nehrlerde ve çeşmelerde. Ya' nî bunlar âhiretde bostânlarda olurlar ki ol (17) bostânlar niçe enhâr u çeşme-sârı müştemil ola. *Fî-mağ' adi şıdkın*, bir mekânda ki pesendide (18) ola anda lağv u işm olmaya. Hâzret-i İmâm Ca' fer'den menķüldür ki Hâķ Ta' âlâ ol mekânı (19) şıdkla vaşf eyledi. Pes ol maķâmda şadıqlardan ğayrı kimse olmaz. *'İnde melikin* [KC181b] (1) *muķtedirin*,¹³²⁹ ya' nî maķ' ad-i şıdkda pâdsâh-ı muķtedir kâtında muķarrebb oldukları hâlde olurlar.

(2) Şıdk cân dâden buved hîn sâbıkū
Ez-nubî ber-ħ'ân *ricālun şadaķū*¹³³⁰ (5:3820)

Sûre-i Ahzâb'da (3) buyurur:

Mine'l-mu 'minîne ricālun şadaķū mā- 'âhedullahe 'aleyhi fe-minhum men kaķā naķbehu ve minhum (4) *men yentezırū ve* [SE360b] *mā-beddelū tebdīlan*.¹³³¹

İŞÂR KerdEN-İ ŞÂĦİB-İ MÜŞUL¹³³²

Na' ra mî-zed lâ-ubâlî bi'l-ĥimâm

¹³²⁶ Bir mücahidin hikâyesi

(11) El-ye 's: Nâ-ümîdlik: - İÜ/ Ahdiyü'r-râhateyn: İki râhatlığuñ birisidür: - İÜ, HK, KA

¹³²⁷ Onun doğruluk oturma yeri, aşkının doğruluğundandı.

(13) Mağ' ad-i şıdkâ düşdi: - İÜ, HK, KA

(14) şadıqlığından SE, İÜ: - şaklığından KC

¹³²⁸ Şüphesiz Allâh'a karşı gelmekten sakınanlar cennetlerde, ırmak başlarındadırlar. (Kur'ân-ı Kerim, Kamer: 54)

(17) müştemil ola: müştemildür İÜ, HK, KA

¹³²⁹ Muktedir bir hükümdarın katında, doğruluk meclisindedirler. (Kur'ân-ı Kerim, Kamer: 55)

(2) Şıdk cân dâden buved hîn sâbıkū: - SE

¹³³⁰ Doğruluk, can vermektir. Haydi! Koşun, Kur'ân'dan "Sadık olan erler"i oku.

¹³³¹ Mü'minlerden öyle adamlar vardır ki, Allâh'a verdikleri söze sâdık kaldılar. İçlerinden bir kısmı verdikleri sözü yerine getirmiştir (şehit olmuştur). Bir kısmı da (şehit olmayı) beklemektedir. Verdikleri sözü asla değiştirmemişlerdir. (Kur'ân-ı Kerim, Ahzâb: 23)

¹³³² Musul padişahının hediye etmesi

(5) Merkeb-i 'ışkeş deride şad ligām¹³³³ (5:3865)

Na' ra urup ğayurmazum, helāk olmağdan dirdi.

[KA266b]

(6) Eyş ubālī [HK123b] bi'l-ḫalīfe fi'l-hevā (5:3866)

Eyş aşlında ey şey' idi. Tahfif için eyş dirler. (7) Ya' nī ne ğayırurum ve ne ğam yirüm ḫalīfeden maḥabbetde.

İstivā ' indi vucūdī ve't-tevā¹³³⁴ (5:3866)

Pīş ü pes (8) kem bīned ān meftūn-ı ḫad (5:3869)

Berāber oldı benüm ḫatumba vucūdum ve helākligüm.

Beyni eydī sedd (9) u sūy-ı ḫalf sed¹³³⁵ (5:3869)

*Ve ce' alnā min-beyni eydihim sedden ve min-ḫalfihim sedden*¹³³⁶ maẓmūn-ı (10) şerīfince öñinde sed ve ardında sed vardır.

Tā der-endāzed usūden ke'l-cibāl¹³³⁷ (5:3871)

Usud (11) ve usūden seddūñ cem' idür. Tā ki çāha bırağā dağlar gibi arslanları.

Ṭalel: Cerv-i cism

Ḥāvendgār: (12) Ḥudāvendgār

Zehaḫ: Bulūğ

'Ulūḫ: 'Alaḫa

Ḥicāl: Cem' -i ḫecle perde ve gerdek-ḫāne

Muntaẓır (13) der-ğayb cān-ı merd ü zen

Mül mület çīst zūter gām zen¹³³⁸ (5:3900)

İmil imil yürimek nedür, (14) tizce adım ur ayak ḫaldur. Ya' nī tizce yüri.

¹³³³ Aşk bineği yüz dizgin kopardı; nara atıyordu: "Ölümden korkmuyorum."

(5) ğayurmazum: ğayurmazum ve ğam yimezüm SE

¹³³⁴ Bu arzuda niçin halifeden korkayım? Bana göre varlığım ölümümle birdir.

(7) Pīş ü pes kem bīned ān meftūn-ı ḫad: - SE, İÜ, HK, KA

(8) Berāber oldı: - SE

¹³³⁵ Önünde ve arkasında bir set vardır. O yüze âşık, önü arkayı görmez.

¹³³⁶ Biz, onların önlerine bir set, arkalarına da bir set çektik. (Kur'ân-ı Kerim, Yâsîn: 9)

¹³³⁷ Var olmayan bir hayal kuyudan göründü.

(11) Ṭalel: Cerv-i cism Ḥāvendgār: Ḥudāvendgār Zehaḫ: Bulūğ 'Ulūḫ: 'Alaḫa Ḥicāl: Cem' -i ḫecle perde ve gerdek-ḫāne: - KA

(12) Muntaẓır der-ğayb cān-ı merd ü zen: - SE

¹³³⁸ Gayb âleminde erkeğin ve kadının canı bekliyor. Emeklemen nedir? Daha hızlı adım at.

PEŞİMÂN ŞUDEN-İ ÂN SER-LEŞKER¹³³⁹

Müsiyâ (15) keşf-i lem' a ber ki ferâşt (5:3914)

Ya' nî iy Mūsâ! Hâk Ta' âlâ lem' alar keşfini ya' nî tecellî nûrını (16) *fe-lemmâ tecellâ rabbuhu li'l-cebeli ce'alehu dekkân*¹³⁴⁰ fehvâsınca tağ üzerine yüceltdi. Ya' nî tağa tecellî eyledi.

(17) Ân muhayyil tâb-ı tahkîkât ne-dâşt¹³⁴¹ (5:3914)

Ol kuvvet-i muhayyile senüñ envâr-ı tahkîkûne tākāt getüremedi. (18) Pes i' tibâr-ı tecellî-i cemâle taḥammül eylemekdedür. Yoḥsa anı ḥâtıra getürüp taḥayyül ü taşavvur (19) eylemekde degüldür.

Hîn me-şev ğarre bedân ki qâbilî
M'er ḥıyâleş-râ v'ez-în reh-i vâşılî¹³⁴² (5:3915)

Şaḳın [KC182a] (1) mağrûr olma. Hâk Ta' âlâ'nuñ nûrın taşavvur u taḥayyül itmege qâbiliyyetüm vardır diyü ol tarîkden (2) vâşıl olurum şanma. Hüner tecellî-i nûrı zâhir olduğu vaḳt taḥammül eylemekdür.

HÜCCET-İ MÜNKİRÂN-İ BA'Ş-İ (3) EKBER¹³⁴³

Çeşm-i Mūsâ dest-i ḥod-râ dest dîd (5:3936)

[İÜ288b] *Vaḍmum yedeke ilâ-cenâhike taḥruc beyḍâ'e*¹³⁴⁴ ḥükmince;

(4) Pîş-i çeşm-i ğayb nûrî bud pedîd¹³⁴⁵ (5:3936)

Çeşm-i ğayb öninde bir nûr idi âşkäre.

Her ki-râ ferc u gelû (5) âyîn u ḥüst
Ân *lekum dînun velî dîn* behr-i üst¹³⁴⁶ (5:3940)

Aña *lekum dînukum ve liye dîn*¹³⁴⁷ demek gerekdür. (6) Ya' nî senüñ dînüñ saña, dînüm baña demek gerekdür.

¹³³⁹ O kumandanın yaptığı hainlikten pişman olması

(14) **ÂN SER-LEŞKER**: - SE

¹³⁴⁰ Rabbi, dağa tecelli edince onu darmadağın ediverdi. (Kur'ân-ı Kerim, A'râf: 143)

¹³⁴¹ Ey Musa! Tecelli, senin ışığını dağa yükseltti. O hayal yurdu, senin tahkik/erişme gücüne sahip değildi.

(18) eylemekdedür. Yoḥsa anı ḥâtıra getürüp taḥayyül ve taşavvur: - KA

¹³⁴² Dikkat et! Onun hayaline kabiliyetin var ve bu yolla ulaşırısın diye gururlanma.

¹³⁴³ Ahireti inkar edenlerin delili

¹³⁴⁴ Elini koynuna sok ki bir başka mucize olarak, (alaca hastalığı gibi bir hastalık sebebiyle olmaksızın) bembeyaz bir hâlde çıksın. (Kur'ân-ı Kerim, Tâhâ: 22)

¹³⁴⁵ Musa'nın gözü, kendi elini el gördü. Gayb gözüne göre apaçık bir nur oldu.

¹³⁴⁶ Kim için haya yeri ve boğaz, töre ve huysa "Sizin dininiz, sizin; benim dinim, benim" -Âyeti- onun içindir.

‘AZM KERDEN-İ ŞĀH VE MEN ESĀ‘E FE-‘ALEYHĀ¹³⁴⁸

(7) İşāretdür ol āyet-i kerīme ye ki ḥamim-i Secde'dedür:

Men ‘amile şāliḥen, şol kimse ki ‘amel-i şāliḥ işledi; [SE361a] (8) *fe-li-nefsihi*, [HK124a] pes ol ‘amel-i şāliḥün ecir ve şevābı anuñ neufsine ‘ā’iddür; *ve men esā’e*, ve şol (9) kimse ki isā’et eyledi ya‘nī ‘amel-i sū’ vü ‘işyān eyledi; *fe-‘aleyhā*, pes ol yaramaz ‘amelün cezāsı (10) anuñ neufsine ‘ā’iddür; *ve mā-rabbuke bi-ḡallāmin li’l-‘abīd*,¹³⁴⁹ ve senün Rabbün kullarına zulm idici degüldür (11) ve ḥamim-i Cāsiye’de buyurur:

*İnne rabbeke le-bi’l-mirşāde*¹³⁵⁰ taḥḡiḡen senün Rabbün yā Muḥammed raşad yirindedür. (12) Mirşad şol yire dirler ki anda raşad bağlayup aḡkāmına nāzır ü müteraşşıd olurlar. Cenāb-ı (13) Ḥaḡḡ’a mirşaddadur dimek dā’imā aḡvāl ü ef’āl-i ‘ibāda nāzırdur dimek olur.

Çün cezā-yı (14) seyyi’e mişleş buved
Z’ān ki mişl-i ān cezā-yı ān şevēd¹³⁵¹ (5:4000)

Nitekim sūre-i ḥamim-i Şūrā’da buyurur:

Ve cezā’u (15) *seyyi’etin*, *seyyi’etun mişluḡa*¹³⁵² [KA267a] seyyi’enün cezāsı seyyi’edür mişli ḡadardur. Ammā ḡasenenün cezāsı birine (16) ondur.

Dād Ḥaḡ-mān ez-mūkāfāt āḡehī
Guft in ‘*udtum bihi ‘udnā bihi*¹³⁵³ (5:4008)

Ḥaḡ Ta’ālā bize mūkāfātadan (17) āḡāḡlıḡ virdi. Ya‘nī ḡaber-dār eyledi. Ḥattā Ḳur’ān’da sūre-i Enfāl’de buyurdi:

Ve in tentehū, (18) -‘ani’l-kufr ve’l-mu’ādātu’r-resūl- ya‘nī eger siz rucū’ idersenüz küfrden ve resūlün ‘adāvetinden; (19) *fe-huve ḡayrun lekum*, -li-taḡminihi selāmeti’d-dāreyn ve ḡayri’l-menzileyn- ya‘nī küfrden ve ‘adāvet-i resūlden [KC182b] (1) rucū’

¹³⁴⁷ Sizin dininiz size, benim dinim de banadır. (Kur’ān-ı Kerim, Kāfirūn: 6)

¹³⁴⁸ Padişahın kararlaştırması.(...) "Kim kötülük ederse aleyhinedir."

¹³⁴⁹ Kim iyi bir iş yaparsa kendi lehinedir. Kim de kötülük yaparsa kendi aleyhinedir. Rabbin, kullara (zerre kadar) zulmedici değildir. (Kur’ān-ı Kerim, Fussilet: 46)

(11) ḡamim-i Cāsiye’de: ve’n-Necm’de İÜ/ yā Muḥammed: - KA

¹³⁵⁰ Şüphesiz Rabbin, gözetlemededir. (Kur’ān-ı Kerim, Fecr: 14)

¹³⁵¹ Çünkü onun benzeri, cezası olur. Zira kötülüğün karşılığı, benzeridir.

(14) Z’ān ki mişl-i ān cezā-yı ān şevēd: - SE/ sūre-i SE: - KC

¹³⁵² Bir kötülüğün karşılığı, onun gibi bir kötülüktür (ona denk bir cezadır). (Kur’ān-ı Kerim, Şūrā: 40)

¹³⁵³ Hak bize karşılıklardan haber verdi: "Ona -günaha- dönerseniz, biz de ona -cezaya- döneriz."

(18) ‘ani’l-kufr ve’l-mu’ādātu’r-resūl- ya‘nī: - İÜ, HK, KA

iderseñüz ol size hayrludur. Dünyâda seyfden ve âhiretde ‘azâb-ı cehennemden sâlim (2) olmaklıgıñuzu mutažammın olduğı içün ve dağı iki menzilüñ hayrlusın mutažammın olduğı (3) içün, ya‘nî cennete dâhil olmañuzu mutažammın olduğı içün, ya‘nî cennete dâhil olmañuzu mutažammın (4) olduğı içün; *ve in te‘ūdū*, -el-muğharebe- ya‘nî eger siz ol resūlūñ cengine ve ‘adâvetine ‘avdet (5) iderseñüz; *ne‘ud*,¹³⁵⁴ -li-nuşreti- ya‘nî biz dağı ol resūlūñ nuşretine rücū‘ iderüz. Ya‘nî aña kuvvet ü (6) nuşret virürüz, sizi helâk eyler. Hem dünyâda katl ‘azâbın görürsiz hem âhiretde cehennem ‘azâbın görürsiz.

(7) **Ma‘nâ-yı Beyt:** Hazret-i Mevlânâ buyururlar ki: Bu âyet-i kerîmenüñ vürüdü hâş ve hükmi ‘âmdur ve (8) mažmûnında ma‘nâ-yı mükâfât münfehîmdür. Ya‘nî eger siz tevbe vü istiğfâr cānibine rücū‘ iderseñüz (9) biz dağı rahmet ü mağfîret tarafına rücū‘ iderüz. Eger siz küfr ü fışk u ma‘âşî tarafına rücū‘ iderseñüz (10) biz dağı cezâ-yı a‘mālūñuzı muğtezâ-yı ‘adâlet üzere [İÜ289a] virmek muğarrerdür. Siz hayr cānibine dönerseñüz (11) biz cezâ-yı hayr virmek cānibine dönerüz. Eger siz şer cānibine dönerseñüz biz dağı cezâ-yı şer (12) virmek cānibine dönerüz. Pes mükâfât muğarrerdür. İhtirâz [SE361b] eyleñ, demek olur ve sūre-i (13) İsrâ'da dağı buyurur:

*‘Asâ rabbukum en yerhamekum ve in ‘udtum ‘udnâ.*¹³⁵⁵

Rabbenâ innâ zalemnâ sehv refi¹³⁵⁶ (5:4010)

(14) Yâ Rab nefsumüze zulm eyledük, sehv vâkı‘ oldı, demek gerekdür ve şabrdan gayrıya [HK124b] çäre yokdur, (15) didi. Nitekim Hazret-i Âdem ‘özr dileyüp dimiş idi:

Rabbenâ zalemnâ enfusenâ ve in lem tağfirlenâ (16) *ve terhemnâ le-nekūnenne mine'l-hâsirîn.*¹³⁵⁷

Ezîz: Cüşiden

(19) li-tazminihi selâmeti'd-dâreyn ve hayri'l-menzileyn- ya‘nî küfrden ve ‘adâvet-i resûlden rücū‘ iderseñüz: - İÜ, HK, KA

(2) ve dağı iki menzilüñ hayrlusın mutažammın olduğı içün ya‘nî cennete dâhil olmañuzu mutažammın olduğı içün ya‘nî cennete dâhil olmañuzu mutažammın olduğı içün: - SE, KA

(4) el-muğharebe- ya‘nî: - İÜ, HK, KA

¹³⁵⁴ Eger (peygambere karşı gelmekten) vazgeçerseniz, bu sizin için daha hayırlı olur. Eger dönerseniz biz de döneriz. (Kur’ân-ı Kerim, Enfâl: 19)

(8) iderseñüz: eylerseñüz SE

(10) Siz hayr cānibine dönerseñüz biz cezâ-yı hayr virmek cānibine dönerüz. Eger siz şer cānibine dönerseñüz biz dağı cezâ-yı şer virmek cānibine dönerüz.: - İÜ, HK, KA

(12) Pes: Pes her hâlde İÜ, KA

(12) ve sūre-i İsrâ'da dağı buyurur: *‘Asâ rabbukum en yerhamekum ve in ‘udtum ‘udnâ:* - İÜ, HK, KA

¹³⁵⁵ Umulur ki Rabbiniz size merhamet eder. Eger yine eski duruma dönerseniz, biz de (cezaya) döneriz. (Kur’ân-ı Kerim, İsrâ: 8)

¹³⁵⁶ "Rabbimiz, zulmettik"; hata oldu.

¹³⁵⁷ Dediler ki: "Rabbimiz! Biz kendimize zulüm ettik. Eger bizi bağışlamaz ve bize acımazsan mutlaka ziyan edenlerden oluruz." (Kur’ân-ı Kerim, A'râf: 23)

Huffeti'l-cenne mekârih-râ resîd (5:4030)

(17) Ol hadîs-i şerîfe işâretdür ki Hâzret-i Resûlu'llâh buyurur: *huffeti'l-cennetu bi'l-mekârihi ve* (18) *huffeti'n-nâru bi's-şevâtî*.¹³⁵⁸ Ya' nî cennet nefse mekrûh görinen şey'ler-ile örtildi ve cehennem (19) nefsün iştihâ itdüğü şey'lerle örtildi.

*Huffeti'n-nâr ez-hevâ âmed pedîd*¹³⁵⁹ (5:4030)

Ya' nî [KC183a] (1) huffeti'n-nâr hevâdan zâhir oldı. Ya' nî Hâzret-i Resûlu'llâh şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem (2) gördi ki hevâ insanı cehenneme vâşıl eyler. Bu hadîs-i şerîfle tenbîh buyurdılar ki: Şakınuñ, (3) hevâ-yı nefse ve müştahâ-yı nefse meyl eylemeñ ki anuñ nihâyeti nâr-ı cehennemdür, diyü buyurdılar.

(4) KAŞD-I ŞÂH BE-KUŞTEN-İ UMERÂ VE ŞEFÂ' AT KERDEN-İ EYÂZ¹³⁶⁰

Bilmek gerekdür rûz-ı kıyâmetde (5) Hâk subhâne ve ta' âlâ çün 'uşât-ı mü'minîn cehenneme emr eyleye ve 'azâb buyura ol hinde (6) enbiyâ vü evliyâ vü 'ulemâ vü şulehâdan ekşerine şefâ' at müyesser olup herkes âşnâdan ve dostdan (7) akrabâ ve ta'allukâtta gördüklerini şefâ' at eyleyeler. Ammâ şefâ' at-i kübrâ Hâzret-i Muḥammed (8) Muştafa'nuñdur şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem ki cemî'-i mücrimlere anuñ şefâ' atı şâmindür. Nitekim kendü lisân-ı (9) mu'ciz-beyânlarına buyururlar:

*İnnî lâ-şefe'u yevme'l-kıyâmeti li-ekşeri mimmâ 'alâ-vechî'l-arḍi min-ḥacerin ve meder.*¹³⁶¹

(10) *Lâ-tu 'aḥiz in nesînâ* şud günâh
Ki buved nisyân be-vechî hem günâh¹³⁶² (5:4101)

(15) Nitekim Hâzret-i Âdem 'özü dileyüp dimiş idi: *Rabbenâ zalemnâ enfusenâ ve in lem tağfirleñ ve terḥamnâ le-nekûnenne mine'l-ḥasirîn*: - İÜ, HK, KA/ eziz: cüşiden: - İÜ, KA

(17) Hâzret-i Resûlu'llâh buyurur: - HK, KA

¹³⁵⁸ Cennetin etrafı nefse hoş gelmeyecek şeylerle çevrilidir. Cehennemin etrafı da nefse hoş gelen şeylerle çevrilidir/doludur. (Elbânî, Sahîhu'l-Câmi, 1408h., 3147; Tirmizî, Sünen, 2559)

¹³⁵⁹ ("Cennet çevrelendi" -hadisi- hoşlanılmayan şeyler için söylendi.) "Cehennem çevrelendi" de istekle oluştu.

(1) Resûlu'llâh: Resûl-i Ekrem İÜ, HK, KA/ şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem: şal 'am HK

(3) ve müştahâ-yı nefse: - HK, KA

¹³⁶⁰ Padişahın, beyleri öldürmeye niyet etmesi ve Ayaz'ın şefaati etmesi

(4) ŞEFÂ' AT KERDEN-İ EYÂZ: ŞEFÂ' AT-İ EYÂZ HK, KA

(6) dostdan: - İÜ, HK, KA

(7) akrabâ ve ta'allukâtta: akrabâdan İÜ, HK, KA/ gördüklerini SE: gördükleri KC

¹³⁶¹ Kıyâmet gününde yeryüzündeki taşlar ve (ağaçlar) sayısınca insana şefaati edeceğim. (Kandehlevî, 1992: 435) (Suyûtî, Câmi'u's-Sagîr: 2624; 'Irâkî, Tahrîcû'l-İhyâ: 5/288; Heysemî, Mecma'u'z-Zevâ'id: 9/173)

¹³⁶² "Unuttuk ise, bizi sorgulama" âyeti tanık oldu. Unutkanlık da bir tür günahıdır.

(10) Ki buved nisyân be-vechî hem günâh: - SE

Rabbenā lā-tu 'āhiznā in (11) *nesīnā ev aḥṭa 'nā*.¹³⁶³ Ya' nī iy bizüm perverdgārimuz bizi aḥz itme ' uḫūbetle eger biz ferāmūş (12) eyledük ise, ' amel-i şālīḥ bizden fevt oldı ise ve ḥaṭā itdük ise. Ya' nī kaşḍla [KA267b] (13) mürtekib-i menāhī olduḡ ise. Pes bu āyet-i kerīme şehādet eyledi ki nisyān daḡı bir vechle günāhdur.

(14) **TESFİR-İ GUFTEN-İ SÂHİRÂN FIR'AVN-RÂ DER-VAQT-İ SİYÂSET Kİ LÂ-ḌAYRA İNNÂ İLÂ-RABBİNÂ MUNḲALİBŪNE**¹³⁶⁴

(15) Bu āyet-i kerīme sūre-i Şu'arā'dadur. Ya' nī sâhîrler [SE362a] didiler ki: İy Fir'avn! Eger bizi öldürürseñ (16) hîç zarar yokdur. Taḥḳîken biz Rabbimüz cānibine intikāl iderüz.

Hîn bi-yā z'în sū bi-bîn k'în argenūn
(17) Mî-zened *yā leyte ḳavmī ya'lemūn*¹³⁶⁵ (5:4123)

Sūre-i Yāsîn'de buyurur:

Ḳīledḡuli'l-cennete, ḳāle (18) *yā leyte ḳavmī ya'lemūn. Bimā ḡafera lî-rabbī ve ce'alenī mine'l-mukremīn*.¹³⁶⁶ Ya' nī Ḥazret-i Ḥabīb-i (19) Neccār'ı ḳavm-i Anṭākiyye'de öldürdiler. Allāh Ta'ālā aña ḡayāt virüp cennete emr eyledi. [KC183b] (1) Aña cennete dāḡil ol, dinildi. Cennete dāḡil olduḡda didi ki: İy kâşḳī benüm ḳavmüm bileler idi, Ḥaḳ (2) Ta'ālā baña maḡfîret [İÜ289b] idüp ve beni nevāḡt idüp ehl-i ikrāmdan ḳılduḡını. Pes imdi iy (3) Fir'avn ölümünden [HK125a] soñra biz cāy-ı raḡmete ve maḡall-i kerāmete vāşıl oluruz. *Yā leyte ḳavmī ya'lemūn*, (4) dirüz. Kâşḳī sen daḡı ol zamān bizüm ḡālimūzi bile idüñ, didiler.

Maḡtüm: Ḳaṭ'î

İy şude (5) ḡarre be-Mışr u rūd-ı Nîl¹³⁶⁷ (5:4125)

¹³⁶³ Ey Rabbimiz! Unutur, ya da yanılırsak bizi sorumlu tutma! (Kur'ân-ı Kerim, Bakara: 286)

¹³⁶⁴ Büyücülerin, ölümle cezalandırılmaları anında Firavun'a "Zararı yok, şüphesiz ki biz Rabbimize dönücüleriz" demelerinin tefsiri/ Zararı yok dediler. "Nasıl olsa biz Rabbimize dönüyoruz. (Kur'ân-ı Kerim, Şuarâ: 50)

(16) Hîn bi-yā z'în sū bi-bîn k'în argenūn: - SE

¹³⁶⁵ Dikkat et; bu yandan gel, bu erganun "Keşke kavmim bilseydi" diye çalışıyor, gör.

(17) Sūre-i Yāsîn'de buyurur: *Ḳīledḡuli'l-cennete, ḳāle yā leyte ḳavmī ya'lemūn. Bimā ḡafera lî-rabbī ve ce'alenī mine'l-mukremīn*: - İÜ, HK, KA

¹³⁶⁶ (Kavmi onu öldürdüğünde kendisine): "Cennete gir!" denildi. O da, "Keşke kavmim, Rabbimin beni bağışladığını ve beni ikrām edilenlerden kıldığını bilseydi!" dedi. (Kur'ân-ı Kerim, Yāsîn: 26)

(1) Aña cennete dāḡil ol, dinildi: - İÜ, HK, KA

(4) bile bildüñ: bildüñ İÜ/ Maḡtüm: Ḳaṭ'î: - İÜ, KA

¹³⁶⁷ Ey Mısır ve Nil nehriyle gururlanmış!

İy Mısr'ıñ salṭanatına mağrūr olan ve rūd-ı Nıl köşkinüñ altından (6) aḳduğına mağrūr olan. İṣāretdür ol āyet-i kerīmeye ki sūre-i ḥamimül'-Zuḥruf'dadır:

*Ve nādā (7) Fir'avnu fî-ḳavmihi ḳāle yā ḳavmi e leyse lî-mulku mıṣra ve hāzihi'l-enḥāru tecrî min-taḥtî, e fe (8) lā-tubşirün.*¹³⁶⁸

MÜCRİM DĀNESTEN-İ EYĀZ ḤOD-RĀ DER-İN ŞEFĀ'AT-GERİ VE 'ÖZR-İ İN CŪRM (9) Ḥ'ĀSTEN VE DER-ĀN 'ÖZR-Ḥ'ĀHİ HEM ḤOD-RĀ MÜCRİM DĀNESTEN VE İN ŞEKESTEGİ EZ-ŞENĀHT (10) VE 'UZMET-İ ŞĀH ḤİZED ya' nî Eyāz'ıñ şefā'atde ve 'öZR-ḥ'āhlıḳda kendüyi mücrim bilüp (11) şekestelik gösterdüğü Eyāz'ıñ şenāhtından ve şāhuñ 'uzmetinden ḥāşıl olur ki, (12) **ENĀ A'LEMUKUM BİLLĀHİ VE AḤŞĀKUMULLĀHİ** nitekim Ḥazret-i Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem buyurdu (13) ki: Ben sizden ziyāde bilürüm Allāh Ta'ālā'nuñ zātını, şıfatını, ḳahrını ve lutfını ve celālini ve (14) cemālini ve 'uzmetini ve şānını. Anuñ-çün ḥavf u ḥaşyetüm sizden ziyādedür, diyü buyurdu. **İNNEMĀ (15) YAḤŞA'LLĀHE MİN-'İBĀDİHİ'L-'ULEMĀ'U**¹³⁶⁹ ya' nî taḥḳıḳen Allāh Ta'ālā'dan ḳorḳmaz, illā 'ulemā-i billāh (16) olanlar ḳorḳarlar. [SE362b] -İz şaraṭe'l-ḥışyete ma'rifetu'l-maḥşî ve'l-'ilm bi-şıfatihı ve ef'ālihı fe-men (17) kāne a'lemu bihi kāne aḥşā minhu ve lezālik ḳāle 'aleyhi's-selām inni aḥşikum billāh etḳikum lehu¹³⁷⁰ -

(18) Ḳavad: Ḳışāş

Çün *ḥalaḳtu'l-ḥalka key yurbeḥ* 'aley
Luṭf-ı tu fermūd iy ḳayyūm-ı ḥay¹³⁷¹ (5:4173)

(6) ḥamimül'-Zuḥruf'dadır: ḥamim-i Zuḥruf'dadır HK

¹³⁶⁸ Firavun, kavmine seslenerek dedi ki: "Ey kavmim! Mısır hükümdarlığı benim değil mi? Şu nehirler de benim altımdan akıyor (değil mi?) Hâlâ görmüyor musunuz?" (Kur'an-ı Kerim, Zuhrûf: 51)

(9) Ḥ'ĀHİ HEM ḤOD-RĀ MÜCRİM DĀNESTEN VE İN ŞEKESTEGİ EZ-ŞENĀHT VE 'UZMET-İ ŞĀH ḤİZED: - İÜ, HK, KA

(12) Resūlu'llāh: Resūl KA/ şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem: şal' am HK

¹³⁶⁹ Ayaz'ın, bu şefa'at edicilikten dolayı kendisini suçlu bilmesi; bu suç için özür dilemesi, o özür dileyişte kendisini suçlu bilmesi; bu kırıklık, padişahı tanımak ve ona hürmet etmekten doğar. -Peygamber- "Ben Allāh'ı en fazla bileninizim ve Allāh'tan en çok korkanınızım" buyurdu; Yüce Allāh buyurdu: "Allāh'tan, kulları arasından bilginler korkar." / Kulları içinden âlim olanlar derin saygı duyarlar. (Kur'an-ı Kerim, Fâtır: 28)

(16) ḳorḳarlar: ḳorḳarlar ḳāle 'aleyhi's-selām SE/ İz şaraṭe'l-ḥışyete ma'rifetu'l-maḥşî ve'l-'ilm bi-şıfatihı ve ef'ālihı fe-men kāne a'lemu bihi kāne aḥşā minhu ve lezālik ḳāle 'aleyhi's-selām inni aḥşikum billāh etḳikum lehu: - İÜ, HK, KA

¹³⁷⁰ Çünkü korkunun şartı, korkulanı bilmek ve onun sıfatlarını ve fiillerini bilmektendir. Kim biliyorsa ondan korkuyordur. Bu yüzden Hazret-i Peygamber dedi: Allāh için senden korkuyorum, çünkü sen takvâ sahibisin.

(18) Ḳavad: Ḳışāş: - İÜ, KA

¹³⁷¹ Çünkü ben "Halkı, yararlansınlar diye yarattım" diye senin lutfun buyurdu, ey kayyum (kalıcı) ve hayy (diri) Allāh!

(19) *Lā-la 'in erbeḥ 'aleyhim cūd-ı tust*
Nā şevēd z'ū cümle nākışhā durust¹³⁷² (5:4174)

Bu ḥadīs-i [KC184a] (1) ḡudsīnūñ maẓmūnıdır ki: *Ḥalaḡtu'l-ḡalka key yerbeḥū*
*'aleyye lā-lā 'in erbeḡa 'aleyhim.*¹³⁷³ Ya' nī (2) ḡalkı yaratdum tā ki benden fā'ide ideler
anuñ-çün yaratmadum ki ben anlardan fā'ide idem.

Per zenān (3) eymen zi-rec' -i ser-nigūn
Der-hevā ki *inne ileyhi rāci' ūn*¹³⁷⁴ (5:4181)

Ya' nī cemī' -i sīnelerden endīşe-i (4) 'afv u intiḡām u luṡf u ḡahr u ḡilm u ḡāẓab u
dāniş u efkār u 'uḡūl her gice ḡalkı 'ālem (5) ḡāba varduḡları vaḡt senūñ cānibūñe 'ālem-
i 'ulvīye perrān olup hevāda *innā ileyhi* (6) *rāci' ūn*¹³⁷⁵ diyerek şafāyla sūrūrla giderler.
[KA268a] Ser-nigūn olup yine sīnelere rucū' (7) eylemek ḡāletinden īmen olurlar.

Bāḡ mī-āyed *te'ālū z'ān kerem*
Ba'd ez-ān ric' at (8) ne-mānd ez-ḡırş u ḡam¹³⁷⁶ (5:4182)

Şol zamāndaki cānib-i Ḥaḡ'dan ol kerīmden *te'ālū āvāzı* (9) gele. Ya' nī gelūñ, diyū
da'vet olına. Andan şoñra endīşe vū efkār u 'uḡūlūñ sīneler cānibine (10) ric' ati ḡalmaz
[HK125b] ve dūnyā üzerine ḡırş u ḡamlar ḡalmaz. Müstaḡrıḡ-ı cānān olurlar. Sūre-i Āl-i
(11) İmrān'da bu āyet-i kerīmeye işāretdür:

Ḳul yā ehle'l-kitābi te'ālū ilā-kelimetin sevā'in beynenā (12) *ve beynekum ellā*
na'bude illa'llāhe ve lā-nuşrike bihi [İÜ290a] *şey'en ve lā-yetteḡize ba'ḡunā ba'ḡden*
erbāben (13) *min-dūni'llāh.*¹³⁷⁷ Sūre-i En'ām'ıñ evāḡirinde buyurdı:

Ḳul te'ālū etlu mā-ḡarrame rabbukum 'aleykum (14) *ellā tuşrikū bihi şey'en ve*
*bi'l-vālideyni iḡsānen.*¹³⁷⁸

¹³⁷² "Ben onlardan yararlanayım diye deḡil". Senin cömertliḡidir. Bütün eksikler onunla düzelir.

¹³⁷³ Ben halkı benden istifade etsinler diye yarattım. Ben onlardan istifade edeyim diye yaratmadım. (İrākî, Tahrīcū'l-İḡyā: 8/301)

(2) yaratmadum İÜ: yaratmam KC

¹³⁷⁴ Baş aşıḡı dönüşten emin olarak havada "Gerçekten biz ona dönücüyüz" diye kanat çırpırlar.

¹³⁷⁵ Kuşkusuz O'na döneceḡiz. (Kur'ân-ı Kerīm, Bakara: 156)

(6) şafāyla: şafā vū İÜ, KA

¹³⁷⁶ O keremden "Gelin" sesı gelir. O dönüşten sonra hırs ve üzüntü kalmaz.

¹³⁷⁷ De ki: "Ey kitap ehli! Bizimle sizin aranızda ortak bir söze gelin: Yalnız Allāh'a ibadet edelim. O'na hiçbir şeyi ortak koşmayalım. Allāh'ı bırakıp da kimimiz kimimizi ilāh edinmesin." (Kur'ân-ı Kerim, Āl-i İmrān: 64)

(13) Sūre-i En'ām'ıñ evāḡirinde buyurdı: *Ḳul te'ālū etlu mā-ḡarrame rabbukum 'aleykum ellā tuşrikū bihi şey'en ve bi'l-vālideyni iḡsānen:* - İÜ, HK, KA

¹³⁷⁸ (Ey Muhammed!) De ki: "Gelin, Rabbinizin size haram kıldığı şeyleri okuyayım: O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Anaya babaya iyi davranın. (Kur'ân-ı Kerim, En'ām: 151)

Ḥazret-i Mevlānā bu te‘ālū lafzından cānlara (15) da‘vet ma‘nāsın aḥz idüp buyururlar ki: Şol zamāndaki ol kerīmden te‘ālū āvāzı (16) gele, ya‘nī gelūñ diyü da‘vet olına, andan şoñra endişe vü efkār u ‘uḡūluñ sīneler cānibine (17) ric‘ati ḡalmaz ve dūnyā üzerine ḥırş u ḡamları ḡalmaz, müstaḡrık-ı cānān olurlar.

Muḡammez: Mālende (18) ya‘nī ḥūrīler anlaruñ ayaḡların ovarlar.

Gerçi māt-ı ka‘beteyn-i [SE363a] şeh budend
Ber-ḡaṭā vü cürm-i ḡod (19) vāḡıf şudend¹³⁷⁹ (5:4190)

Ka‘beteyn ol iki boncuḡdur ki anuñla nerd oynarlar. Murād anuñ mātı [KC184b] (1) ve anuñ muṭī‘ idürler, dimek olur. Bu ḡadıṣ-i şerīfe işāretdür:

*İnne ḡulūbe benī Ādeme beyne (2) işbe‘ayni min-aşābi‘i’r-raḡmāni yuḡallibuhā keyfe yeşā’u.*¹³⁸⁰

Rāh deh ālūdegān-rā el-‘acel
Der-Fırāt-ı (3) ‘afv u ‘ayn-ı muḡtesel¹³⁸¹ (5:4192)

Nehr-i Fırāt-ı ‘afv-ı ilāhīde, çeşme-i muḡtesel-i raḡmet-i nā-mütenāhīde ḡusl (4) idüp zāhiren ve bāṭinen pāk olurlar. Nitekim Ḥazret-i Eyyūb ‘aleyhi’s-selāma vāḡı‘ oldı, Cebrā’ıl (5) gelüp *urkuḡ biriclike hezā muḡteselun bāridun ve şerāb.*¹³⁸² Ya‘nī ayaḡuñla zemīni ur, didi. Çün (6) urdı. Bir ‘ayn zuhūr eyledi. Bir rivāyetde iki bīḡar çıḡdı, biri ısaḡ ve biri şovuḡ. (7) Cebrā’ıl eytdi bu ısaḡ şuyla ḡusl eyle ve şovuḡ şudan iç, didi. Çün ḡusl eyledi ve (8) şudan içdi. Cemī‘-i emrāz zāhirden ve bāṭından ḡalāş oldı. Pes bir kimse ki Ḥaḡ (9) Ta‘ālā’nuñ Fırāt-ı ‘afvına ve ‘ayn-ı muḡtesel-i raḡmetine vāşıl ola çirk-i ḡünāhdan ve marāz-ı işyāndan (10) pāk olur.

Ender-ān şafhā zi-endāze birūn
Ḡarḡagān-ı nūr-ı *naḡnu’s-şāffūn*¹³⁸³ (4:4194)

(11) Ol ḡadd u endāzeden birūn olan şaflara vāşıl olup *naḡnu’s-şāffūn* nūrına müstaḡrık (12) olurlar. Sūre-i ve’s-Şāffāt’da olan āyete işāretdür:

(17) cānān: - KA/ olurlar: - SE

(17) Muḡammez: Mālende ya‘nī ḥūrīler anlaruñ ayaḡların ovarlar: - İÜ, KA
¹³⁷⁹ Padişahın oyununda yenildilerse de hata ve suçlarına vāḡıf olurlar.

(18) Ber-ḡaṭā vü cürm-i ḡod vāḡıf şudend: - SE

¹³⁸⁰ İnsanoḡlunun kalbi Allāh’ın iki parmaḡı arasındadır. Onları istediḡi gibi çevirir. (Müslim, Sahih: 2654)

(2) Rāh deh ālūdegān-rā el-‘acel: - SE

¹³⁸¹ Bulaşmış olanlara af Fırāt’ına ve yıkanılacak pınara acele yol ver.

¹³⁸² Biz de ona, "Ayaḡını yere vur! İşte yıkanacak ve içecek soḡuk bir su" dedik. (Kur’ân-ı Kerim, Sad: 42)

(8) şudan: - İÜ, HK, KA

¹³⁸³ O saflarda ölçünün dıṣında "Biz saf kuranlarız" nuruna batmış olurlar.

*Ve mā-minnā illā maḳāmun ma‘lūm ve (13) innā le-naḥnu’ş-şāffūn.*¹³⁸⁴ Bu söz melā’ike dilindendir. Ol kimse ki melā’ikeye secde eyleyüp ilāh (14) ittiḥāz eylemişler, anları red eylemek için [HK126a] bu āyet nāzil olmuşdur. Melā’ikenüñ i‘tirāfını (15) zıkrıdır. Ya‘nī melā’ike ‘ubūdiyyetde dirler ki hiç bizden bir melek yokdur ki anuñ maḳāmı ma‘lūm (16) olmaya, [KA268b] hizmet ü ‘ibādetde. Şöyle ki zerre kadar ol ḥadden taşra tecāvüz idemezüz (17) ve daḥı taḥḳīken biz şaf çekmişüz edā-yı itā‘atde muvaḳḳaf-ı mülāzemetde. Ḥāzret-i (18) Mevlānā’nuñ murādı ol günehkār kullaruñ ki Allāh Ta‘ālā günāhların ‘afv idüp āb-ı rahmetle yuyup (19) pāk idüp pākler şaffına dāḥil eyledükde, anlar [İÜ290b] pāklerüñ nūrına ğarḳ olup biz pākler-ile [KC185a] (1) şaf-keşide olduk diyeler, dimekdür.

Ḥālidīne fī-fenā’i sukrhum (4:4205)

Mestlik fenāsında bunlar (2) ebedī ve muḥalliddürler.

Men tefānī fī-hevākum lem yeḳum¹³⁸⁵ (4:4205)

Her kim fānī olursa [SE363b] sizüñ ışḳ (3) u maḥabbetüñüzde ebedī vücūdla ḳā’im olmaz. Ya‘nī anuñ mestligi zā’il olmaz hergiz.

Fitne ki lerzend ez-ü (4) lerzān-ı tust
Her gerān kıymet güher erzān-ı tust¹³⁸⁶ (4:4210)

Fitne-i dūzaḥ ki ehl-i dünyā andan (5) lerzān olurlar. Ol senden ḳorḳup lerzān olur. *Cuz yā mu’minu (6) fe-enne nūruke ḳad eṭfā’a nārī*¹³⁸⁷ diyüp lābe eyler, (7) diyü ḥaber virdi.

Ḥāzret-i Sultān-ı Enbiyā (8) ve burhān-ı etḳiyā Muḥammed Muşṭafā şalla’llāhu ‘aleyhi ve ālihi ve ‘izzetihi ve sellem (9) teslīmen temmet bi-‘avni ve minhu ve kerremehu

(12) āyete: āyet-i kerīmeye SE

¹³⁸⁴ (Melekler derler ki:) "Bizim her birimizin bilinen bir makamı vardır." "Şüphesiz biz (orada) saf duranlarız." (Kur’ân-ı Kerim, Sâffât: 164-165)

(13) kimse: kimseler İÜ, HK, KA

(16) zerre kadar: - HK, KA

¹³⁸⁵ Sarhoşluklarının yokluğunda ebedi olarak kalıcıdır. Senin arzunda yok olan hiç ayağa kalkmaz.

¹³⁸⁶ Kendisinden titrenen fitne senden titriyor. Her çok değerli inci sence değersizdir.

(4) Her gerān kıymet güher erzān-ı tust: - SE

¹³⁸⁷ Cehennem onlara: Çabuk geç ey mümin! Nûrun benim ateşimi söndürüyor, der. (Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ: 1/373; Heysemî, Mema'u'z-Zevâ'id: 10/363)

(7) diyü ḥaber virdi: diyü Ḥāzret-i Resûl-i Ḥudā şallalāhu ‘aleyhi ve sellem ḥaber virdi İÜ, HK, KA

(10) ‘alā-yedi ‘abdi’z-za‘if İsmā‘il ibn (11) Ḥaydar bi-medīneti Kōstantīniyye (12) ġaffara'llāhu lehu ve li-vālideyhi (13) ve li-cemī‘i'l-mu‘minān (14) ve'l-mu‘mināt.

Sene 1053

(10) yedi ‘abdi’l-za‘if İsmā‘il ibn Ḥaydar bi-medīneti Kōstantīniyye ġafra'llāh lehu ve li-vālideyhi ve li-cemī‘i'l-mu‘minān ve'l-mu‘mināt Sene 1053: - SE

(7) Ḥazret-i sulṭān-ı enbiyā ve burhān-ı etḳiyā Muḥammed Muṣṭafā šalla'llāhu ‘aleyhi ve ālihi ve ‘izzetihi ve sellem teslīmen temmet bi-‘avni ve minhu ve keremehu ‘alā-yedi ‘abdi’z-za‘if İsmā‘il ibn-i Ḥaydar bi-medīneti Kōstantīniyye ġafra'llāh lehu ve li-vālideyhi ve li-cemī‘i'l-mu‘minān ve'l-mu‘mināt: temmet bi-minne ve keremehu İÜ. HK, KA

6. CİLT

[KC185b] [SE363b] [İÜ291b] [HK126b] [KA269b]

(1) Bismi'llāhirrahmānirrahīm

Mücelled-i şeşum ez-İhtiyārāt-ı Şerh-i Meşnevî-i Şerîf ve bih

(2) İy hayât-ı dil Hüsameddîn besî
Meyl mî-cüşed be-kısm-ı sâdisî¹³⁸⁸ (6:1)

Hzret-i Hüsameddîn ki Hzret-i (3) Mevlânâ'nun kıddesa'llāhu esrāreehumā mürîdi ve müşāhibi idi. *Meşnevî-i Şerîf*ün te'lîfine anlar sebeb (4) olmuşlar idi. Nitekim evâ'il-i kütübde beyânı vâkı' olmuşdur ve Hzret-i Mevlânâ'nun kıddesa'llāhu (5) sırrehu'l-azîz 'âdet-i şerîfleridür. Evâ'il-i suhunde aña hıttâb iderler. Nitekim niçe kerre istimâc olındı bu maħalde (6) daħı hıttâb buyururlar ki: İy hayât-ı dil ü cān ve reh-nümā-yı tālībān u sālīkān Şeyh Hüsameddîn! (7) Meyl-i dilimüz cüş ider ve rağbe-i hıttırımız huruş ider Meşnevî-i Şerîfün altıncı kısmına ki mücelled-i (8) şeşumdur.

Şeş cihet-rā nūr deh z'in şeş şuhuf
Ki yetüfe havlehu men lem yetuf¹³⁸⁹ (6:4)

İy (9) Hüsameddîn şeş cihete nūr vir bu şeş mücelled-i Meşnevî'den. Tā ki tavāf ide bu meşnevî'nün (10) etrāfını, şol kimse ki tavāf itmedi. Ya'nî senün ta'rîf ü tavşîfün sebebiyle bu meşnevîye (11) meyl ü rağbet itmeyenler meyl ü rağbet ideler.

Lik da' vet vārid-est ez-Kirdgār (12)
Bā-kabūl u nā-kabūl ū-rā çe kār¹³⁹⁰ (6:9)

[SE364a] Lākin da' vet vardur Allāh Ta'ālā'dan. Nitekim sūre-i Āl-i İmrān'da buyurur:

(13) *Veltekun minkum ummetun yed'üne ile'l-hayri ve ye'murüne bi'l-ma'rūfi ve yenhevne 'ani'l-munkeri ve ulā'ike* (14) *humu'l-mufliḥūn*.¹³⁹¹

(1) ve bih: - SE/ Bismillāhirrahmānirrahīm Mücelled-i şeşum ez-İhtiyārāt-ı şerh-i Meşnevî-i şerîf ve bih: Şerh-i mücelled-i şeşum ez-İhtiyārāt Bismillāhirrahmānirrahīm İÜ, HK/ Mücelled-i şeşum ez-İhtiyārāt-ı şerh-i Meşnevî-i şerîf ve bih: - KA

¹³⁸⁸ Ey gönlün hayatı! Hüsameddin! Altıncı bölüme isteğin çokça coşuyor.

(3) esrārahumā: sırrahumā İÜ, HK/ kıddesallāhu esrārahumā: kıddise sırrahumā KA

(4) kıddesallāhu sırrehu'l-azîz: - İÜ, HK, KA

¹³⁸⁹ Bu altı kitaptan altı yöne ışık ver. Dolanmayan çevresinde dolansın.

(10) kimse: kimseler KA/ sebebiyle: sebebiyle bu meşnevî'nün etrāfını tavāf ve KA

¹³⁹⁰ Ancak Allāh'tan davet -meri- gelmiştir. Sırrı bilen, kabul edilmesi veya edilmemesiyle ne işi var?

(11) Bā-kabūl u nā-kabūl ū-rā çe kār: - SE

Veltekun minkum, elbette gerekdür ki ola sizden; *ummetun*, bir gürüh ki anlar; *yed'üne* (15) *ile'l-hayri*, da' vet iderler halkı hayr cānibine ya'nī islām u a' māl-i şālīhe cānibine; *ye 'murüne* (16) *bi'l-ma'rūfi*, halka a' māl-i hayr emr iderler; *ve yenhevne 'ani'l-munkeri*, ve nehy iderler halkı a' māl-i münkerden. (17) Ma'rūf odur ki muvāfık-ı kitāb u sūnnet ola ve münker odur ki muhālif-i aḥkām-ı Kur'an u ḥadīs (18) ola. Muḥakkıklar [HK127a] katında ma'rūf ḥıdmet-i Ḥaḥ'dur ve münker şoḥbet-i nefis; *ve ulā'ike*, ve ol gürüh-ı (19) dā'iyān ile'l-hayr ve emr-i ma'rūf ve nehy-i münker idenler; *humu'l-mufliḥūn*, anlar rast-kārān u [KC186a] (1) necāt-yāftegāndurlar. Pes bu āyet-i kerīmeden ma'lūm oldu ki 'ulemā vü meşāyih üzerine da' vet-i ile'l-hayr (2) ve emr-i ma'rūf ve nehy-i münker eylemek vāriddür.

KIŞŞA-İ DA' VET-İ NŪḤ ' ALEYHİ'S-SELĀM¹³⁹²

Nūh neh şad sāl (3) da' vet mī-nümūd (6:10)

[KA270a] Ḥazret-i Mevlānā ḳaddesa'llāhu sırrehu da' vet-i Ḥazret-i Nūḥı toḳuz yüz yıl didiler. 'Aded (4) ḳaşd [İÜ292a] eylemediler. Hemān anuñ da' vetinüñ keşretin murād eylediler. Zīrā Ḥazret-i Ḥudā sūre-i 'Ankebūt'da buyurur: (5)

Ve leḳad erselnā Nūḥen ilā-ḳavmihi fe-lebişe fihim elfe senetin illā ḥamsīne 'āmen fe-eḥazehumu't-tūfānu (6) *ve hum zālīmūn*.¹³⁹³ Pes bu taḳdīrce toḳuz yüz elli yıl da' vet itmiş olur. Eşher rivāyet oldur ki: (7) Ḳırḳ yaşında meb'ūs oldu, toḳuz yüz elli yıl da' vet eyledi. İmāna gelmediler. Tūfān (8) oldu, tūfāndan soñra altmış yıl daḥı 'ömr sürdi.

Dem-be-dem inkār-ı ḳavmeş mī-fuzūd¹³⁹⁴ (6:10)

(9) Dem-be-dem anuñ ḳavminüñ inkārı artardı. Nitekim sūre-i Nūḥ'da ḥaber virür:

Ḳāle rabbi innī (10) *de'avtu ḳavmī leylen ve nehārā. Fe-lem yezidhum du'āi illā firārā*.¹³⁹⁵

(13) *Veltekun minkum ummetun yed'üne ile'l-hayri ve ye 'murüne bi'l-ma'rūfi ve yenhevne 'ani'l-munkeri ve ulā'ike humu'l-mufliḥūn*: - İÜ, HK, KA

¹³⁹¹ Sizden, hayra çağırın, iyiliği emreden ve kötülükten men eden bir topluluk bulunsun. İşte kurtuluşa erenler onlardır. (Kur'an-ı Kerim, Âl-i İmrân: 104)

(16) iderler: ider SE, İÜ

(19) münker: 'ani'l-münker KA

¹³⁹² Nuh'un davetinin hikâyesi

(2) 'ALEYHİS-SELĀM: 'ALEYHİS-SELĀM ÜMMET-RĀ SE; 'am. HK

(3) ḳaddesallāhu sırrehu: ḳuddise sırruhu SE, İÜ, HK, KA

(4) eylemediler: itmeyüp KA/ anuñ: - KA

¹³⁹³ Andolsun, biz, Nūḥ'u kendi kavmine peygamber olarak gönderdik. O da dokuz yüz elli yıl onların arasında kaldı. Neticede onlar zulümlerini sürdürürlerken tūfān kendilerini yakalayiverdi. (Kur'an-ı Kerim, Ankebüt: 14)

(6) rivāyet: rivāyāt SE

¹³⁹⁴ Nuh dokuz yüz yıl davet ediyordu. Kavminin inkârı her an artıyordu.

Ḳāle rabbi, Ḥazret-i Nūḥ didi ki (11) iy benüm Perverdgārum; *innī de'avtu ḳavmī*, taḥḳīken ben da'vet eyledüm ḳavmī; *leylen ve nehārā*, (12) gice ve gündüz. *Fe-lem yezidhum du'āi illā firārā*, pes benüm da'vetüm bir nesne ziyāde eylemedi bunlara (13) illā firārların ziyāde eyledi. Bu āyet-i kerīmede [SE364b] Ḥazret-i Sultān-ı Enbiyā'ya tesliye vardır, tā ki kefare (14) ve feseḳanuñ cefāsına şabr eyleye ve Ḥazret-i Mevlānā daḡı Ḥusāmeddīn Çelebi Ḥazretlerine tesliye (15) buyururlar, tā ki ehl-i inkāruñ cefāsına şabr eyleyüp da'vet üzerine şābit ola.

Vāḥidun ke'l-elf (16) key būd ān velī
Belki şad ḳarnest ān 'abdu'l-'alī¹³⁹⁶ (6:22)

Vāḥidun ke'l-elf degül, belki yüz ḳarn ehli (17) ḳadardur ol Ḥudā-yı 'ālīnūñ bendesi.

Pes ḥarīdārest her yek-rā cudā
Enderīn bāzār-ı (18) *yef'al mā-yeşā*¹³⁹⁷ (6:29)

Pes her birine Allāh Ta'ālā ḥarīdārdur bu bāzār-ı dunyā ve āḡiretde ki *yef'alu'llāhu* (19) *mā-yeşā'u ve yehkumu mā-yurīdu*¹³⁹⁸ bāzārıdır.

Z'īn teḡāluf ān teḡāluf-rā [HK127b] bi-dān¹³⁹⁹ (6:39)

Bu ḡilāf-ı fi'līden [KC186b] (1) ol ḡilāf-ı pinḡānīyi bil ki müsebbib sebebe delālet ıder.

Zerreyī k'ān maḡv şud der-āftāb (6:41)

Bir kimse ki (2) āftāb-ı ḡaḳīḳīde ya'nī pertev-i tecellī-i Ḥazret-i Ḥudā'da maḡv u fānī ola,

Ceng-i ū bīrūn şud (3) ez-vaşf u ḡisāb¹⁴⁰⁰ (6:41)

Anuñ cengi ve ḳuvveti ḡadd ū ḡaşrdan ve vaşf u ḡisābdan bīründür.

¹³⁹⁵ Nūḥ, şöyle dedi: "Ey Rabbim! Gerçekten ben kavmimi gece gündüz (imana) davet ettim." Fakat benim davetim ancak onların kaçışını artırdı." (Kur'ân-ı Kerim, Nuh: 5-6)

(10) *Ḳāle rabbi*: - İÜ, HK, KA

(11) *innī de'avtu ḳavmī*: - İÜ, HK, KA/ *leylen ve nehārā*: - İÜ, HK, KA

(12) *Fe-lem yezidhum du'āi illā firārā*: - İÜ, HK, KA

(15) Vāḥidun ke'l-elf key būd ān velī: - SE

¹³⁹⁶ Bin kişi gibi bir kişi kimdir? O veli. Hatta yüce Allāh'ın o kulu, yüz asırdır/nesildir.

(16) ehli: - KA

¹³⁹⁷ Öyleyse bu "Allāh dilediğini yapar" çarşısından her birinin ayrı alıcısı vardır.

¹³⁹⁸ Allāh (kudretiyle) istediğini yapar, (izzetiyle) dilediği hükmü verir.

(19) bāzārıdır: māzārıdır SE

¹³⁹⁹ Bu anlaşmazlıktan o anlaşmazlığı bil.

¹⁴⁰⁰ Zerreinin kendisi ve soluḡu mahvolunca savaşı, şimdi güneşin savaşıdır ancak.

- (4) Reft ez-vey cünbüş-i ʔab[ ] u s k n
Ez- e ez-*inn  ileyhi r ci   n*¹⁴⁰¹ (6:42)

Gitdi andan c n    -i ʔab[ ] (5) ve s k n-ı ʔab[ ]. Ne sebebd n gitdi dirse , *k l  inn  li'll hi ve inn  ileyhi r ci   n*¹⁴⁰² hükmince (6) kendüliginden dönüp Cen b-ı H    'a r c   eyled ginden gitdi.

M  be-ba r-i tu zi- od r ci   ud m (6:43)

- (7) Biz sen   ba r-i kerem  ne r ci  oldu  kendim zden.

Ez-r z   -i a l-i muster i   ud m¹⁴⁰³ (6:43)

A ldan (8) s d virici kim ise s di andan isteyici oldu . Ya  n  rezz  -ı h     iden r z  (9) isteyici oldu . Pes sebebi  oyup m sebbibe [  292b] yap  du .

Ceng-i m  v   ul -ı m  (10) der-n r-ı   ayn (6:45)

Ya  n  bizüm cengim z ve  ul umuz n r-ı z t-ı k d m içindedür. Ya  n  m sta r kımız i tiy rımızla (11) degüldür.

N st ill  hest *beyne   be  ayn*¹⁴⁰⁴ (6:45)

Bu h di -i  er fe   aretd r:

 nne  ul be (12) *beni  deme beyne   be  ayni min-a  bi  i -ra me yu allibuh  keyfe* [KA270b] *ye    u*.¹⁴⁰⁵ Ya  n  ta     en Ben  (13)  dem'    albleri H   Ta      'nu  iki parmağının ortasındadır. Ya  n  cel l-ile cem lin   (14) ortasındadır. [SE365a] Nice isterse döndürür. Ya  n  isterse hçyr c nibine döndürür, dilerse  er (15)  arafına döndürür.

Her sütünü i kenende-y  n di er¹⁴⁰⁶ (6:49)

  An  r-ı erba  a h  e-i v c du  dört (16) d  e s t nıdır ve bunlar birbirin  ekest idüp  ındırıcıdırlar. Me el  n r, h r [u] y bisd r (17) ve hev , h r u ra bdur ve tur b, b rid

(4) Reft ez-vey c n    -i ʔab[ ] u s k n: - SE

¹⁴⁰¹ Onun tabiatındaki hareket ve sakinlik gider. Neden? "  phesiz ona d nd r c y z"den dolayı.

(5) s k n-ı ʔab[ ]: s k n KA

¹⁴⁰² "Biz   phesiz (her  eyimizle) All h'a aidiz ve   phesiz O'na döneceğiz" derler. (Kur' n-ı Kerim, Bakara: 156)

¹⁴⁰³ Biz kendimizden senin denizine döndük. Asıl süt emi ten süt içer oldu .

¹⁴⁰⁴ Bizim sava ımız ve bar ımız, gerçek baki la -bakıldığında- bizden değildir. -Hakk'a ait- iki parmak arasındadır.

¹⁴⁰⁵  nsano lunun kalbi All h'ın iki parmağı arasındadır. Onları istediği gibi çevirir. Müminin kalbi All h'ın iki parmağı arasındadır. Onları istediği gibi çevirir. (Müslim, Sah h: 2654)

(12) ta     en: -   , HK

(14) Ya  n : - HK, KA

¹⁴⁰⁶ Her bir sütün diğerini kırar.

ü yâbisdür. Cümle birbirinüñ ezdâdıdurlar. Bir zıdduñ (18) keyfiyyeti ol bir zıddı kesr idüp şındurmak üzeredür. Meşelâ yubüset-i nâr ruṭûbet-i hevâyı kesr (19) ider ve ruṭûbet-i hevâ yubüset-i nârı kesr ider. Ğayrıları daḥı bu kıyâs üzere biri birin kesr iderler [KC187a] (1) ve bu kesr u inkisârdan bir ḥâlet-i mu‘ tedile ḥâşıl olur ki aña mizâc dirler.

Tefânî: Birbiriyle fânî (2) olmak

Nefy-i zıd kerd ez-behişt ân bî-naẓîr [HK128a]
Ki ne-bâşed şems u zıddeş zemherîr¹⁴⁰⁷ (6:58)

Sûre-i (3) İnsân'da olan âyet-i kerîmeye işâretdür:

*Mutteki'îne fihâ 'ale'l-erâ'iki, lâ-yeravne fihâ şemsen ve lâ-zemherîrâ.*¹⁴⁰⁸ (4)

Mutteki'îne fihâ, -ḥâl minhum fî-cezâ'hum ev şıfatu'l-cenne- ya' nî cezâ'humda olan humdan ḥâldür yâḥud cennet (5) lafzınuñ şıfatıdır. Ma' nâ ol cennet içinde müttekî oldukları ḥâlde dimek olur. 'Ale'l-erâ'iki, (6) erâ'ikenüñ cem' idür serîr ma' nâsınadır. Ya' nî serîrler ve taḥtlar üzerinde müttekî oldukları ḥâlde; *lâ-yeravne* (7) *fihâ*, görmezler bunlar cennet içinde; *şemsen ve lâ-zemherîrâ*, ne ḥarâret-i şems ve ne burûdet-i zemherîr görürler. (8) Ya' nî dünyâ hevâsı gibi yaz u kış olmaz. Cennetüñ hevâsı ğâyetde mu' tedil u ḥayât-baḥşdur. -Ve kîle (9) illâ zemherîru'l-ķamer fî-luġati ṭayyi ķâle ve leyle zâlâmehâ ķad a' tekere ķaṭ' atehâ ve'z-zemherîr mâ-zehr (10) ve'l-ma' nâ inne hevâhâ muẓi' bi-zâtihi lâ-yeḥtâcu ile's-şems ve'l-ķamer.-

Cenghâ bîn k'ân uşûl-i şulḥhâst
(11) Çün nebî ki ceng-i ü behr-i Hudâst¹⁴⁰⁹ (6:64)

Nitekim buyurdı:

Yâ eyyuhe'n-nebiyyu cāhidi'l-kuffāre ve'l-munāfikāne (12) *v'aġluẓ 'aleyhim.*¹⁴¹⁰

(1) Tefânî: Birbiriyle fânî olmak: - İÜ, HK, KA

(2) Nefy-i zıd kerd ez-behişt ân bî-naẓîr:- SE

¹⁴⁰⁷ Benzersiz Allâh cennetten zıddı uzaklaştırdı. Cennette güneş ve onun zıddı karakış yoktur.

(3) işâretdür: işâret buyurur SE/ *Mutteki'îne fihâ 'ale'l-erâ'iki, lâ-yeravne fihâ şemsen ve lâ-zemherîrâ*: - İÜ, HK, KA

¹⁴⁰⁸ Orada koltuklar üzerine kurulmuş olarak bulunurlar. Orada ne güneş (yakıcı sıcak) görürler, ne de dondurucu soğuk. (Kur'ân-ı Kerim, İnsân: 13)

(6) ma' nâsınadır: ma' nâsına İÜ, HK, KA

(7) görürler: - İÜ, HK, KA

(8) ğâyetde: ğâyet İÜ, HK/ ve kîle: - İÜ, HK, KA

(9) illâ zemherîru'l-ķamer fî-luġati ṭayyi ķâle ve leyle zâlâmehâ ķad a' tekere ķaṭ' atehâ ve'z-zemherîr mâ-zehr ve'l-ma' nâ inne hevâhâ muẓi' bi-zâtihi lâ-yeḥtâcu ile's-şems ve'l-ķamer: - İÜ, HK, KA

(10) Cenghâ bîn k'ân uşûl-i şulḥhâst: - SE

¹⁴⁰⁹ Barışların aslı olan savaşları gör, savaşı Allâh için olan peygamber gibi.

¹⁴¹⁰ Ey peygamber! Kâfirlere ve münafıklara karşı cihad et ve onlara karşı çetin ol (Kur'ân-ı Kerim, Tevbe: 73)

Hem zi-ḳadr-i teşnegī ne-t'vān burīd¹⁴¹¹ (6:66)

Ya' nī teşnelik miḳdārı andan içmek içün (13) andan munḳatı' olmak olmaz. Ya' nī Ḥazret-i Peygamber şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem [SE365b] gibi cihād u 'ibādeti kemā hū Ḥaḳḳ'a (14) idemezseñ yarı miḳdāruñca cihād u 'ibādetden sa'y u kūşış eylemek lāzımdur. Tā ki miḳdāruñca (15) faẓīlet bulasın. Nitekim buyurur:

Faḍḍala'llāhu'l-mucāhidīne bi-emvālihīm ve enfusihīm 'ale'l-ḳā'idīne (16) *derece*.¹⁴¹² Pes nesfle cihād-ı ekber itmeyenler üzerine senüñ faẓīletüñ muḳarrer olur.

[Der-merātib] hem mümeyyez hem müdām¹⁴¹³ (6:74)

Hem mümtaz hem dā'im.

Pes *lehu'l-ḥaḳḳ* [İÜ293a] (17) u *lehu'l-emreş bi-dān* (6:78)

Nitekim sūre-i A' rāf'da buyurur:

Elā lehu'l-ḥaḳḳu ve'l-emru tebāreka'llāhu rabbu'l-'ālemīn.¹⁴¹⁴

Elā, āgāh ol; (18) *lehu'l-ḥaḳḳu*, Allāh içündür ḥaḳḳ eylemek; *ve'l-emru*, ve dahı fermān u emr Allāh'uñdur; *tebāreka'llāhu* (19) *rabbu'l-'ālemīn*, -ey ta'āla'llāh ve ta'āzīm şānehu- ya' nī Allāh Ta'ālā 'ālīdür ve şanı 'āzīmdür. Öyle [KC187b] (1) Allāh ki 'ālemlerüñ perverdgārıdır. Ba'zıların ḳavli şöyledür ki ḥaḳḳdan murād peder ü māder vāsıtasıyla (2) ḥaḳḳ eyledügidür. Emrden murād pedersiz ve mādersiz ḥaḳḳ eyledügi Ḥazret-i Ādem ü Ḥazret-i 'İsā 'aleyhüma's-selām (3) gibi. Ammā Ḥazret-i Mevlānā'nuñ ḥaḳḳdan murādı ḥaḳḳ-ı ecsām, [KA271a] emrden murādı *yes'elüneke 'ani'r-rūḥi* (4) *ḳulī'r-rūḥu min-emri rabbi*¹⁴¹⁵ maẓmūn-ı şerīfince nefḥ-i rūḥdur. Nitekim buyurur:

Ḥaḳḳ şüret emr cān (5) rākib ber-ān¹⁴¹⁶ (6:78)

Ḥaḳḳ [HK128b] şüret-i ecsāmdur. Emr ise rūḥdur ki rākibdür şüret üzere.

¹⁴¹¹ Susuzluk ölçüsünce de uzak kalınamaz.

¹⁴¹² Allāh, mallarıyla, canlarıyla cihad edenleri, derece itibariyle, cihattan geri kalanlardan üstün kılmıştır. (Kur'ân-ı Kerim, Nisâ: 95)

¹⁴¹³ Seviyelerde hem ayrışarak hem sürekli olarak bulunur.

(16) [Der-merātib] hem mümeyyez hem müdām (6:74) Hem mümtaz hem dā'im SE: - KC, İÜ, HK, KA

(17) Nitekim sūre-i A' rāf'da buyurur SE: - KC, HK, KA

¹⁴¹⁴ Dikkat edin, yaratmak da, emretmek de yalnız O'na mahsustur. Ālemlerin Rabbi olan Allāh'ın şanı yücedir. (Kur'ân-ı Kerim, A'raf: 54)

(19) ey ta'āla'llāh ve ta'āzīm şānehu: - İÜ, HK, KA

(2) eyledügi: eyledügidür SE, İÜ, HK, KA

(3) ḥaḳḳdan: - KA

¹⁴¹⁵ Sana ruh hakkında soru soruyorlar. De ki: "Ruh, Rabbinin bileceği bir şeydir. (Kur'ân-ı Kerim, İsrâ: 85)

¹⁴¹⁶ O zaman "Yaratmak emri onundur"u bil. Halk surettir, buyruk ise candır; surete biner.

Bāz cānhā-rā (6) çü h'āhed der-‘ulū
Bāng āyed ez-naķībān k'enzilū¹⁴¹⁷ (6:81)

Āvāz gelür ‘Azrā’il'den ve anuñ a‘vānından (7) ki bunlar naķīb-i dergāhdurlar, ħiṭāb idüp rûhlara dirler ki: İnüñ aşığa iy rākibler! Ya‘nī iy rûhlar! (8) Merkeblerüñüzden piyāde oluñ, sizi Ḥaķķ Ta‘ālā Ḥāzretleri ‘ālem-i bālāya da‘vet eyledi. Ten merkeblerini terk idüp (9) ol Ḥāzret'e varuñ, dirler.

Ġamām: Cem‘-i ġamame çiçek ġılāfına dirler.

Z‘ān ki lā-şarkīst u lā-ġarbīst ū
(10) Bā-munecim rūz u şeb ħarbīst ū¹⁴¹⁸ (6:93)

Zirā ki ol āftāb-ı ma‘nevī şarka ve ġarba mensūb degüldür. (11) İşāretdür sūre-i Nūr'da bu āyet-i kerīmeye: [SE366a]

Allāhu nūru's-semāwāti ve'l-arḍ meşelu nūrihi ke-mişkātīn fihā mişbāḥun (12) *el-mişbāḥu fī-zucācetin ez-zucācetu ke-ennehā kevkebun durriyyun, yūḳadu min-şeceretin mubāreketin zeytūnetin lā-şarkīyyetin ve* (13) *lā-ġarbiyyetin*.¹⁴¹⁹

Nā-ḥoşet n'āyed maķāl-i ān emīn (6:95)

Ol emīn ki Ḥāzret-i İbrāhīm ‘aleyhi's-selāmdur. Anuñ maķāl-i (14) rûḥ-perveri saña ḥoş gelmez.

Der-nubī ki lā-uḥibbu'l-āfilīn¹⁴²⁰ (6:95)

Ya‘nī Ḳur‘ān-ı ‘Azīm'de Ḥāzret-i İbrāhīm'üñ bu kelāmı (15) saña ḥoş gelmez ki Cenāb-ı ‘İzzet sūre-i En‘ām'da ḥaber virdi:

Fe-lemmā cenne ‘aleyhi'l-leylu re‘ā (16) *kevkebā ḳāle hāzā rabbī fe-lemmā efele ḳāle lā-uḥibbu'l-āfilīn*.¹⁴²¹ Ya‘nī Ḥāzret-i İbrāhīm'üñ (17) *lā-uḥibbu'l-āfilīn* didüğü ya‘nī

(5) Bāz cānhā-rā çü h'āhed der-‘ulū: - SE

¹⁴¹⁷ Yine canları yukarı çağırınca görevlilerden "inin" sesi gelir.

(8) idüp: eyleñ İÜ, HK, KA

(9) Ġamā‘im: Cem‘-i ġamame çiçek ġılāfına dirler: - İÜ, KA

¹⁴¹⁸ Çünkü o, doğuda ve batıda değildir. O, münecimle gece gündüz savaş hâlidir.

(10) Bā-munecim rūz u şeb ħarbīst ū: - SE

(11) sūre-i Nūr'da: sūre-i Nūr'da olan İÜ, KA/ kerīmeye: kerīmeye işāretdür SE

¹⁴¹⁹ Allāh, göklerin ve yerin nurudur. O'nun nurunun temsili şudur: Duvarda bir hücre; içinde bir kandil, kandil de bir cam fânüs içinde. Fânüs sanki inci gibi parlayan bir yıldız. Mübarek bir ağaçtan, ne doğuya, ne de batıya ait olan zeytin ağacından tutuşturulur. (Kur‘ân-ı Kerim, Nūr: 35)

(13) ‘aleyhi's-selāmdur: ‘am.dur HK

¹⁴²⁰ Bu nedenle, emin kişinin Kur‘ân'daki "Ben batanları sevmem" sözü hoşuna gitmiyor.

¹⁴²¹ Üzerine gece karanlığı basınca, bir yıldız gördü. "İşte Rabbim!" dedi. Yıldız batınca da, "Ben öyle batanları sevmem" dedi. (Kur‘ân-ı Kerim, En‘am: 76)

ğurūb idicileri sevmezüm didügi saña hoş gelmez. Sevmezüm demek bu maħalde (18) ğurūb idicileri ilāh ittiḥāz eylemezüm, dimekdür.

Ez-ķuzah der-piş-i meh bestī kemer (6:96)

İy müneccim! Sen ķavs-i ķuzahdan (19) māḥ öñinde kemer bağladuñ.

Z'ān hemī rencī zi-*ve'nşakķe'l-ķamer*¹⁴²² (6:96)

Andan ötüri incünürsin şakķe'l-ķamer [KC188a] (1) olduğına. Ya' nī ķavs-ı ķuzahı kemer eyleyüp māḥı ilāh ittiḥāz eyleyüp anuñ öninde 'ubūdiyyet kemerin bağladuñ. (2) Pes [IÜ293b] ma' būd 'ad eyledüğüñ şey'üñ şakķ olduğına incünürsin ve bu ķavli inkār idersin. Vuķū' ı yokdur, (3) dirsın.

Münkerī in-rā ki *şemsu kuvviret*¹⁴²³ (6:97)

İnkār idersin şemsüñ mükevver ü maṭvī olup dūrilüp (4) nūrı gidüp siyāḥ olur didüklerine. Nitekim buyurur: *İza's-şemsu kuvviret*.¹⁴²⁴

Nā-ḥořet [HK129a] āyed (5) *ize'n-necmi hevā*¹⁴²⁵ (6:98)

Ķabūl eylemezsin ve saña hoş gelmez, necm tağılur ķıyāmet güninde didükleri. Nitekim Cenāb-ı (6) 'İzzet buyurur:

*Ve'n-necmi izā hevā*¹⁴²⁶ -aķsamu bi-cinsi'n-necmi ev el-şureyyā fe-ennehu ğalebe ķayd iz-ağrebu ev enteşere (7) yevme'l-ķıyāme- ya' nī Ḥaķ Ta' ālā ķasem idüp buyurur ki cins-i necm ḥaķķıyçün yāḥud şureyyā ḥaķķıyçün demek ola. (8) Zīrā şureyyāya necm taķlīb yöninde ism olmuşdur. *İzā hevā*, -iz-ağrebu ev enteşere yevme'l-ķıyāme- ya' nī (9) kaçan ğurūb eyleye yāḥud münteşir [SE366b] ola ķıyāmet güninde -ev eřķaṭe 'ale'l-arz- yāḥud zemīn üzerine düşdüği (10) zamān demek ola. Pes müneccim buña rızā virmez. Zīrā cemī' - i te 'şīrātı kevākibden bilürler. Mü'eşşir ü (11) ķadīmdür, [KA271b] dirler.

(16) Ya' nī: - İÜ, HK, KA

(18) eylemezüm: itmezüm İÜ

¹⁴²² Ayın önünde gökkuşaaından kemer bağladın. O nedenle "Ve ay yarıldı"dan inciniyorsun.

¹⁴²³ "Güneş dūrülünce"yi inkār ediyorsun.

¹⁴²⁴ Güneş, dūrüldüğü zaman ... (Kur'ân-ı Kerim, Tekvir: 1)

¹⁴²⁵ (Havanın deĝişmesini yıldızdan görüp bilerek) "Battıĝında yıldıza yemin olsun" hoşuna gitmiyor.

¹⁴²⁶ Battıĝı zaman yıldıza andolsun ki, (Kur'ân-ı Kerim, Necm: 1)

(6) aķsamı bi-cinsi'n-necmi ev el-şureyyā fe-ennehu ğalebe ķayd iz-ağrebu ev enteşere yevme'l-ķıyāme- ya' nī: - İÜ, HK, KA

(9) kaçan: - SE/ ev eřķaṭa 'ale'l-arz: - İÜ, HK, KA

Pend-i tu der-mā ne-gīred iy fulān¹⁴²⁷ (6:102)

Nitekim bizüm pendimüz saña te'sīr eylemez, senün pendün bize (12) te'sīr eylemez. Zīrā senün pendün *kulli muneccimun kezzāb*¹⁴²⁸ hükmince bī-ma' nādur. Ammā *ve men aḥsenu kavlen mimmen de'ā* (13) *ilā'llāhi*¹⁴²⁹ feḥvāsınca bizüm pendimüz şahīḥ u ḥaḫdur.

Cuz meger miftāḥ-ı ḥāṣ āyed zi-düst
Ki maḳālīd-i (14) semevāt ān-ı üst¹⁴³⁰ (6:103)

Semāvātuñ miftāḥları anuñ ḳabza-i taṣarrufundadır. Nitekim sūre-i Zümer'de (15) buyurur:

Leḥu maḳālīdu's-semāvāti ve'l-arḍ.¹⁴³¹ Ya' nī Allāḥ Ta'ālā'nuñ dest-i ḳudretindedür semāvāt u arzınuñ (16) ḥazīnelerinün miftāḥları. İmdi iy müneccim! Senün ḳalbününden kilīd-i inkārı açmağa meger Allāḥ Ta'ālā'dan maḥşuş (17) miftāḥ gele, kendü luṭfindan feth eyleye yoḥsa açılmaḳ ihtimālī yoḫdur. Zīrā mālīk-i umūr-ı 'ulvī vü süflī (18) odur ve bilmek gerekdür ki kevākib ü evzā'-ı felekiyye sebeb-i zāhirden artuḫ degüldür ve fenāsi muḳarrerdür. (19) Nitekim Ḥaḳ Ta'ālā sūre-i Enbiyā'da buyurur:

Yevme naṭvi's-semā'e ke-ṭayyi's-sicilli li'l-kutub kemā bedē'nā [KC188b] (1) *evvele ḥaḳḳı'n-nu'īduḥū va'den 'aleynā innā kunnā fā'ilīn*.¹⁴³² Beyt-i āḫirün münāsebetiyle Ḥazret-i (2) Mevlānā ḳuddise sırruḥū bu ḥikāyeti irād idüp buyururlar:

SU'ĀL-İ SĀ'İL ĀN MURĠĠ Kİ BER-SER-İ REBAẒ (3) BĀ-REVĠ ŞEHRĠ
NİŞESTE BĀŞED SER-İ Ū FĀZİLTEREST U 'AZİZTER U ŞERİFTER U
MÜKERREMTER YĀ DEMM-İ (4) Ū VE CEVĀB DĀDEN-İ VĀ'İZ SĀ'İL-RĀ BE-
ḲADR FEHM-İ Ū¹⁴³³

¹⁴²⁷ Senin öğüdün de bize tesir etmez.

¹⁴²⁸ Bütün müneccimler yalancıdır. (Müslim, Sahīḥ: 4/214)

¹⁴²⁹ Allāḥ'a çağırın, salih amel işleyen ve "Kuşkusuz ben müslümanlardanım" diyenden daha güzel sözlü kimdir? (Kur'ân-ı Kerim, Fussilet: 33)

¹⁴³⁰ Ancak dosttan özel anahtar gelirse, -başka-; çünkü "Göklerin anahtarları" onundur.

¹⁴³¹ Göklerin ve yerin anahtarları O'nundur. (Kur'ân-ı Kerim, Zümer: 63)

(16) kilīd-i SE: - KC, İÜ, HK, KA

(17) yoḥsa SE: - KC

¹⁴³² Yazılı kâğıt tomarlarının dürülmesi gibi göğü düreceğimiz günü düşün. Başlangıçta ilk yaratmayı nasıl yapttıysak, -üzerimize aldığımız bir vaad olarak- onu yine yapacağız. Biz bunu muhakkak yapacağız. (Kur'ân-ı Kerim, Enbiyâ: 104)

(2) BER-SER-İ: - İÜ

(3) U ŞERİFTER U MÜKERREMTER: - SE, İÜ, HK, KA/ YĀ DEM-İ: - İÜ, HK, KA

¹⁴³³ Bir soru soranın, "Bir şehrin burcuna konmuş olan kuşun başı mı daha üstün, daha değerli ve daha uludur, yoksa kuyruğu mu?" diye soru sorması ve vaaz edenin, soru sorana onun anlayışı ölçüsünce cevap vermesi

dünyâda dahı mevcûddur. İmdi iy sâlik! Anı aňla ki sâlik-i tarîķ-i (19) Hakk'a anı aňlamak mühim ü lâzımdur ki Hakk Ta'âlâ'nuñ *el-yevme naħtım* 'alâ-efvâhihim [KA272a] buyurduğı ehl-i inkâr ve aşhâb-ı [KC189a] (1) dâlâl ve 'avâmü'n-nâs-ı pür-vesvâsuñ ağızlarına mühr ururuz. Tâ ki ğidâ-yı nûrânî ve nefâ'is-i haķâ'ık-ı rabbânî (2) ve ħulviyyât-ı ma'ârif-i Subhânî lezzetin tatmağa ķâdir olmayalar dimekdür diyü, buyururlar.

(3) Tâ zi-râh-i ħâtem-i peygamberân
Bük ber-ħîzed zi-leb ħatm-i gerân¹⁴⁴⁰ (6:164)

Tâ ki ħâtemü'n-nebiyyîn Muhammed Muştafâ'nuñ 'am. şerî'at ü tarîķate sülük idüp (4) sa'y u kûşış itmekle ola ki bu ħatm-i gerân ağızuñdan açıla. Zîrâ *mâ-kâne Muhammedun ebâ eħadin min-ricâlikum ve lâkin* (5) *resûla'llâhi ve ħâteme'n-nebiyyîne*¹⁴⁴¹ ħükmi şerîfince ħâtem-i enbiyâ ve server-i peygamberân odur.

Ķuflhâ-yı nâ-guşâde (6) mânde bûd (6:166)

Esrâr-ı enbiyâdan müşkilât-ı dünyâ vü 'uķbâdan nice kilidler açılmamış idi.
[HK130a]

Ez-kef-i *innâ feteħnâ* (7) ber-guşûd¹⁴⁴² (6:166)

*İnnâ fetaħnâ leke fethan mubînâ*¹⁴⁴³ ħükmince Ĥazret-i Sultân-ı Enbiyâ'nuñ dest-i himmetleri ile feth oldu.

(8) Pişeeş ender-zuhûr u der-kumûn
*İhdi ķavmî innehum lâ-ya'lemûn*¹⁴⁴⁴ (6:169)

Zâhirde ve bâında kârı ķavmine (9) ve ümmetine du'â eylemekdür ki dâ'im du'â idüp buyurdı:

*Allâhumme ihdi ķavmî fe-innehum lâ-ya'lemûne.*¹⁴⁴⁵ Ya'nî yâ Rab benüm (10) ķavmüme hidâyet eyle. Zîrâ anlar bilmezler benüm da'vetüm kendülere nâfi' olduğın.

Musrah: Çerâĝâh

(19) mühim ü: - İÜ, HK, KA

(1) nûrânî: rûħını İÜ, HK, KA

¹⁴⁴⁰ Peygamberlerin sonuncusunun yolu sebebiyle dudaktan ağır mühür kalkabilir.

(3) 'am.: şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem SE, İÜ, HK, KA

¹⁴⁴¹ Muhammed, sizin erkeklerinizden hiçbirinin babası değildir. Fakat o, Allâh'ın Resûlü ve nebîlerin sonuncusudur. (Kur'ân-ı Kerim, Ahzâb: 40)

(6) açılmamış idi: açılmamış kalmış idi SE, İÜ, HK

¹⁴⁴² Açılmamış kilitler kalmıştı. "Muhakkak biz açtık"ın eliyle açıldı.

¹⁴⁴³ Şüphesiz biz sana apaçık bir fetih verdik. (Kur'ân-ı Kerim, Fetih: 1)

(8) Pişeeş ender-zuhûr u der-kumûn: - SE

¹⁴⁴⁴ Onun işi açıktır ve gizli "Kavmime doğru yolu göster, onlar bilmiyorlar"dır.

¹⁴⁴⁵ Allâh'ım benim bu kavmimi hidâyet et, çünkü onlar bilmiyorlar!

Meşrûh: Pehn

(11) NEKŪHİDEN NĀMŪSHĀ-YI PŪSĪDE¹⁴⁴⁶

İn bahāne hem zi-destān-ı dilīst (6:192)

Bu bahāneler ki getürürüm, bu sözler ki (12) söylerüm, bir ehl-i dil-i sultānuñ kışşasındandır ki kināyetle anı zıkr eylemek dilerüm. Murād yā Hāzret-i (13) Şems ve yāhūd Hāzret-i [İÜ294b] Hüsameddīn ola. Zīrā ekşer Meşnevī-i Şerīf'de anları zıkr iderler.

Ki ez-ū pāhā-yı (14) dilhā der-gilīst¹⁴⁴⁷ (6:192)

Ki anuñ maḥabbetinden niçe üftādeleruñ dili pā-der-gildür. Yāhūd bu bahāneler ki söylerüm (15) dil-i pūr-şan' atunñ ḥīlesindendir. Zīrā diluñ ḥīlesinden çok kimseler pā-der-gildür.

Mehūl: Hevl-nāk (16) ya' nī maḥūf

Guftēş iy 'am yek şehādet tu bi-gū
Tā kunem bā-Hāḡ ḡuşūmet behr-i tū¹⁴⁴⁸ (6:196)

Hāzret-i Peygamber 'am. (17) buyurdu ki:

*Yā 'ammi ḡul lā-ilāhe illa'llāhu kelimeten uḡāccu leke bihā 'inde'llāhi.*¹⁴⁴⁹ Ya' nī şehādetle ḡuccet tūtam Allāh (18) Ta' ālā'nuñ ḡuzūrında senuñ içün.

Guft līkin fāş gerded ez-semā'
Kullu sırrun cāveze'l-işneyn şā'¹⁴⁵⁰ (6:197)

(19) Ebū Ṭālib didi: Eger ben imān getürürsem fāş olur işidilmekle her bir sır ki ikiden tecāvüz eyleye [KC189b] (1) şāyi' olur. İkiden murād ya iki kimsedür ya iki tūtaḡ dimek ola.

El-ḡıyāş iy tu ḡıyāş-ı (2) mustaḡiş

Feryād saña iy feryād idicileruñ feryādına irişiçi.

Z'in du şāḡe-y iḡtiyārāt-ı ḡabīs¹⁴⁵¹ (6:200)

(10) Musrah: Çerāḡāh Meşrûh: Pehn: - İÜ, KA

¹⁴⁴⁶ Çürümüş namusları kınamak

¹⁴⁴⁷ Bu bahane de gönlün düzenindendir. Gönlün ayakları bundan dolayı çamurun içindedir.

(15) Mehūl: Hevl-nāk: - İÜ, KA

¹⁴⁴⁸ -Peygamber- ona "Ey amca! Sen bir şahadet getir, Allāh'ın yardımıyla seni savunayım" dedi.

(16) ya' nī maḥūf: - İÜ, HK, KA/ 'am.: şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem SE, İÜ, KA; şal' am. HK

¹⁴⁴⁹ Ey amcam. "Allāh'tan başka İlah yoktur" de. Bu öyle bir sözdür ki, o sözle sana Allāh katında hacc yaptırmış olurum. (Buhârî, Sahîh: 5/52)

¹⁴⁵⁰ -Ebū Talib- dedi "Fakat duyulup açığa çıkar. İki dudaktan çıkan her sır yayılır."

(19) işidilmekle: işidilmeklikle İÜ, HK

(3) Der-nubî bi-ş'nev beyāneş ez-Hudā
Āyet-i eşfaḳne en yaḥmilnehā¹⁴⁵² (6:207)

Evāḥir-i sūre-i Aḥzāb'da buyurur:

İnnā (4) 'araḍne'l-emānete 'ale's-semāvāti ve'l-arḍi ve'l-cibāli fe-ebeyne en
yaḥmilnehā ve eşfaḳne minhā ve [SE368a] (5) ḥamelehe'l-insānu innehu kāne ḡalūmen
cehūlen.¹⁴⁵³

İnnā, taḥkīken biz; 'araḍne'l-emānete, emāneti 'arz eyledük; (6) 'ale's-semāvāti
ve'l-arḍi ve'l-cibāli, āsmānlar üzerine ve zemīn üzerine ve taḡlar üzerine; fe-ebeyne, pes
ibā (7) eylediler; en yaḥmilnehā, emāneti anlara bizüm ḡaml eylememizden; ve eşfaḳne
[KA272b] minhā, ve daḡı ḡorḡdılar ol emānetden ya'nī (8) anuñ taḡmīlinden; ve
ḥamelehe'l-insānu, [HK130b] ve ol emāneti insān ḡötürdi -ma'a ḡu'f bunyetuhu (9) ve
raḡāve ḡuvvetuhu lā-curm fe-inne'r-rā'ī lehā ve'l-ḡā'im bi-ḡuḡūḡehā bi-ḡayri'd-dāreyn-;
innehu, taḥkīken ol insān; (10) kāne, oldu; ḡalūmen, -ḡayḡu lem yuḡi bihā ve lem yurā'ī
ḡaḡḡehā- ya'nī insān oldu mübālaḡa ile nefesine (11) ḡulm idici oldu, ol emānete vefā
eyleyemedüḡi ḡayḡiyyetden ve ol emānetüñ ḡaḡḡını ri'āyet (12) idemedüḡi eclden;
cehūlen, -bi-kunhi 'āḡıbetihā- ol emānetüñ künh-i 'āḡıbetin bilmekden cāhil oldu.

MÜNĀCĀT (13) U PENĀH CUSTEN BE-ḡAḡ EZ-FĪTNE-İ İḡTİYĀR¹⁴⁵⁴

Hem ḡü ān Aḡḡāb-ı Kehf ez-bāḡ-ı cūd (6:217)

Ya'nī yā Rab benüm üzerümden (14) bu iḡtiyār yükin biraḡ. Beni ḡayd u cūdān
ḡalāḡ eyle, tā ki Aḡḡāb-ı Kehf gibi ta'alluḡāt-ı cihāndan (15) ḡöz yumup senüñ bāḡ-ı
cūdūndan ve ravḡa-i pūr-sūdūndan,

Mi-ḡerem z'-ikāḡ ne-belhum ruḡūd¹⁴⁵⁵ (6:217)

¹⁴⁵¹ Ey yardım dileyene yardım eden! Pis tercihlerin bu iki dalından kurtar.

¹⁴⁵² Kur'ân'da Allāh'tan açıklamasını dinle, yüklenmekten korktular âyetini.

(3) İnnā 'araḍne'l-emānete 'ale's-semāvāti ve'l-arḍi ve'l-cibāli fe-ebeyne en yaḥmilnehā ve eşfaḳne minhā ve
ḥamelehe'l-insānu innehu kāne ḡalūmen cehūlen: - İÜ, HK, KA

¹⁴⁵³ Şüphesiz biz emaneti göklere, yere ve daḡlara teklif ettik de onlar onu yüklenmek istemediler, ondan
ḡekindiler. Onu insan yüklendi. Çünkü o çok zalimdir, çok cahildir. (Kur'ân-ı Kerim, Aḡzab: 72)

(5) İnnā, taḥkīken biz; 'araḍne'l-emānete: İnnā 'araḍne'l-emānete taḥkīken biz İÜ, HK, KA

(6) zemīn üzerine ve taḡlar üzerine: zemīn ü taḡlar üzerlerine KA

(8) ma'a ḡu'f bunyetehu ve raḡāve ḡuvvetuhu lā-curm fe-inne'r-rā'ī lehā ve'l-ḡā'im bi-ḡuḡūḡehā bi-ḡayri'd-
dāreyn: - İÜ, HK, KA

(10) ḡayḡu lem yuḡi bihā ve lem yurā'ī ḡaḡḡehā- ya'nī insān oldu: - İÜ, HK, KA

(12) eclden: cihetden SE

¹⁴⁵⁴ İradeden ve irade/terciḡ etme sebeplerinin fitnesinden Hakk'a yakarıḡ ve ḡıḡınma

¹⁴⁵⁵ Aḡḡāb-ı Kehf gibi cömertlik baḡından ḡıda alayım. Uyanık deḡil "onlar uykuadır" halinde.

(16) Ġidā-ḥ̣'or olam. Ḥālet-i ikāzda ve bīdārılıkda degül belki anlar gibi ya' nī Aşḥāb-ı Kehf gibi ḥālet-i rükūdda (17) ekl eyleyem.

Ḥufte bāṣem ber-yemīn yā ber-yesār¹⁴⁵⁶ (6:218)

Yatup rāḥat olam, gāh saġ (18) yanum üzerine, gāh şol yanum üzerine. Nitekim sūre-i Kehf'de buyurur:

Ve taḥsebuḥum eykāzen ve ḥum ruḳūdun ve nuḳallibuhum (19) *zāte'l-yemīni ve zāte'ş-şimāli*.¹⁴⁵⁷

Maṭār: Uçacak yer

Munāḥ: Deve çökecek yer

Leyse li'l-cinni velā li'l-insi ān

[KC190a] (1) Ya' nī cinn ü ins için ol ḳudret ve ol ḳuvvet yokdur ki lafz-ı [IÜ295a] ān mışrā' -ı şāniye şarf olunur. (2)

Tenfezū min-ḥabsi aḳṭāri'z-zamān¹⁴⁵⁸ (6:229)

Ki geçebiler āsmānuñ kenārları ḥabsinden. İşāretdür sūre-i (3) er-Raḥmān'da bu āyet-i kerīmeye:

Yā ma'şere'l-cinni ve'l-insi inisteta'tum en tenfuḳū min-aḳṭāri's-semāvāti (4) *ve'l-arḍi fenfuḳū lā-tenfuḳūne illā bi-sulṭānin*.¹⁴⁵⁹

[SE368b]

Lā-nufūz illā bi-sulṭāni'l-hudā

(5) Min-tecāvīfi's-semevāti'l-^culā¹⁴⁶⁰ (6:230)

Ya' nī iy gürūh-ı ins ü cin! Eger ḳādir olursañuz āsmān u zemīnuñ eṭrāfından (6) çıḳup gitmege, ya' nī ya ḳazādan ya ölümünden ḥalāş olmaġa ḳādir olabilürseñüz pes oluñ, ḥalāş (7) olmazsınız. Meger ḳuvvet-i ḳāhire ve tasalluṭ ile ḥalāş olursınız. Ol ḥod size ḳande

(16) ya' nī Aşḥāb-ı Kehf gibi: - İÜ, HK, KA

¹⁴⁵⁶ Sağ veya sol yanda uyumuş olayım, dönmeyeyim.

¹⁴⁵⁷ Uykuda oldukları hâlde, sen onları uyanık sanırsın. Biz onları sağa sola çeviriyorduk. (Kur'ân-ı Kerim, Kehf: 18)

(19) Maṭār: Uçacak yer: - İÜ, KA/ Munāḥ: Deve çökecek yer: - İÜ, HK, KA

¹⁴⁵⁸ Cinler ve insanlar zaman sınırlarının hapsinden çıkamaz.

¹⁴⁵⁹ Ey cin ve insan toplulukları! Göklerin ve yerin uçlarından bucaklarından geçip gitmeye gücünüz yeterse geçip gidin. Büyük bir güç olmadıkça geçip gidemezsiniz. (Kur'ân-ı Kerim, Rahman: 33)

¹⁴⁶⁰ Yüksek göklerin boşluklarından ancak Hakk'ın gücüyle çıkış vardır.

(7) ve tasalluṭ: - SE

müyesserdür. Pes imdi nüfûz (8) yokdur, illâ ol sultân-ı hüdânuñ dest-gîr olmasıyla ve anuñ kuvvetiyle ve ‘inâyetiyle hâlâş olursız semevât-i (9) ‘alânuñ çoklarından.

Lâ-hudâ illâ bi-sultânin yakî (6:231)

Hidâyet yokdur, illâ şol sultânüñ ‘inâyeti ve (10) lutfıyla ki ol sultân hıfz ider ve *kā* *yaķā*den [HK131a] yahfuz ma‘ nâsınadır.

Min-hırâsi’s-şuhb rûhe’l-mütteķi¹⁴⁶¹ (6:231)

(11) Min bunda bā ma‘ nâsınadır. *Be-hırâsi’s-şuhb* demek olur. Ya‘nî ol sultân ki mütteķinüñ rûhını (12) hıfz eyler kendü envârınıñ şihâblarıyla, hidâyet yokdur illâ anuñ lutfi iledür. Niçe ki âsmân şeyâtinden (13) şihâblarıyla hıfz eyler, mütteķinüñ rûhın daķı kendü envârı şihâblarıyla hıfz eyler, tâ ki igvâ-yı (14) şeyâtin ve vesvâs u nefis ü hevâdan maşûn u maḥfûz kıla.

‘Āşıkân-râ mezheb ü dîn nîstî¹⁴⁶² (6:233)

(15) ‘Āşıklarunñ âyini yoklukdur zîrâ. *Vucûduke zenbun lâ-yukâsu bihi zenbun āḥir*¹⁴⁶³ mażmûnınca fenâya sa‘y (16) iderler.

Mühezzeb: Pāk

Vecel: Qorķu

‘Ayār: ‘Ayyārdan muḥaffefdür, iy başiretlü dimekdür.

DER-BEYÂN-I (17) ĀN Kİ ĞURŪR TENHĀ ĀN¹⁴⁶⁴

Tebaḥtur: Ḥarāmiden

Kāl: Firīb

Mıķna‘a: Ser-püş-ı zenān

Ve’r be-emr-i Ḥaķ bi-ḥ’āhî ān (18) revāst [KA273a]
Ān çünān ḥ’āheş ṭarîk-i enbiyāst¹⁴⁶⁵ (6:338)

(8) kuvvetiyle ve: kuvvet ü İÜ, HK, KA

¹⁴⁶¹ Doğru yol, ancak takva sahibi ruhu yıldız taşları bekçilerinden koruyan güçle bulunur.

¹⁴⁶² Āşıkların mezhebi ve dini yokluktur.

¹⁴⁶³ Senin varlık iddia etmen başka günaha benzemeyecek kadar büyük bir günahdır.

(16) Mühezzeb: Pāk Vecel: Qorķu: - İÜ, KA/ ‘Ayār: ‘Ayyārdan muḥaffefdür, iy başiretlü dimekdür: - İÜ, HK, KA

¹⁴⁶⁴ Açıklama: Bu gurur/aldanış sadece ...

(17) Tebaḥtur: Ḥarāmiden: - İÜ, KA/ Kāl: Firīb Mıķna‘a: Ser-püş-ı zenān: - İÜ, HK, KA/ Ve’r be-emr-i Ḥaķ bi-ḥ’āhî ān revāst: - SE

¹⁴⁶⁵ Hakk’ın buyruğıyla istersen o, uygundur. Öyle istemek peygamberlerin yoludur.

Anun gibi istemek enbiyānuñ tarīkidür. Nitekim (19) Hâk Ta‘ālā Hâzret-i Peyğamber'e buyurdi:

*Huz min-emvālihîm şadağaten tuṭahhiruhum ve tuzekkîhim bihâ.*¹⁴⁶⁶ Ya‘nî ehl-i [KC190b] (1) ğinānuñ mallarından şadağa ya‘nî zekât al, anları pāk u muṭahher eylersin ol şadağa sebebiyle.

Bāz ez-yādeş (2) reved tevbe v'enîn (6:352)

Tekrār hâtırından gider ol tevbe ve ol nedāmet ve ol ağlamak ve inlemek.

K'evhene'r-rahmānu (3) keyde'l-kāzibîn¹⁴⁶⁷ (6:352)

Zirā Hâk Ta‘ālā kāziblerüñ mekrini ve fikr ü himmetini ve tevbesini süst ü za‘îf eylemişdür, (4) tîz bozulur.

DER-‘UMŪM-İ TE‘VİL-İ İN ÂYET-İ KERİME Kİ KULLEMÂ EVKADŪ NÂREN Lİ'L-ḤARBİ¹⁴⁶⁸

Bu āyet sūre-i Mā‘idedür: (5)

*Kullemā evkadū nāren li'l-ḥarbi eṭfe ‘eha'llāhu ve yes‘avne fi'l-arḍi fesāden.*¹⁴⁶⁹ [SE369a]

Kullemā evkadū nāren li'l-ḥarbi, (6) her vakt ki qavm-i Yehūd iḳād-ı nār eylediler Hâzret-i Resûl ile ḥarb itmek için; *eṭfe ‘eha'llāhu*, [İÜ295b] (7) Allāh Ta‘ālā anlaruñ âteş ḥarbin iṭfā idüp söyündürdi; *ve yes‘avne fi'l-arḍi fesāden*, ve sa‘y (8) u şitāb iderler yiryüzinde fesād-ı İslām'a ve tebāh-kārlığa. Ya‘nî her vakt ki âteş ḥarbi efrūḥte (9) idüp Hâzret-i Resûl ile ceng ü cidāle āheng itdiler, Allāh Ta‘ālā Hâzreti anlaruñ âteş ḥarbin söyündürdi (10) ve anlaruñ mābeynlerine fitne bırağdı. Birbiriyle ḥarb ü kıtāl eyleyüp Hâzret-i Peyğamber ile ḥarb ü kıtāle cür‘et (11) idemediler. Bu āyet-i kerīme egerçe ehl-i Tevrāt ḥağğında nāzil olmışdur ammā ḥükm-i ‘āmdur. Hâzret-i Mevlānā ḳuddise (12) sırruhu bu āyet-i kerīmeyi [HK131b] te‘vîl idüp buyururlar ki: Her vakt ki ehl-i nefis ü

¹⁴⁶⁶ Onların mallarından, onları kendisiyle arındıracağın ve temizleyeceğin bir sadaka (zekât) al. (Kur‘ân-ı Kerim, Tevbe: 103)

¹⁴⁶⁷ Tekrar tövbe ve inlemeyi unuttur. Çünkü Allāh yalancıların hilesini iptal eder.

(4) **ÂYET-İ KERİME Kİ: ÂYET-İ KERİME Kİ SŪRE-İ MÂ‘İDE KA**

¹⁴⁶⁸ "Harp için bir yaktıklarında" âyetinin genelliği hakkında

(5) *Kullemā evkadū nāren li'l-ḥarbi eṭfe ‘eha'llāhu ve yes‘avne fi'l-arḍi fesāden*: - İÜ, HK, KA/ *Kullemā evkadū nāran li'l-ḥarbi*: - KA

¹⁴⁶⁹ Her ne zaman savaş için bir ateş yakmışlarsa, Allāh onu söndürmüştür. Onlar yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışırlar. (Kur‘ân-ı Kerim, Maide: 64)

(8) yiryüzinde: yiryüzinde yine SE

(9) Hâzreti: - İÜ, KA

(12) bu āyet-i kerīmeyi: - KA

hevā ichād-ı ekbere niyyet eyleyüp (13) tevbe vü inābet idüp nefis ü hevā ile cihād itmek içün āteş-i harbi ikād ü işti‘āl eyleyüp ‘ibādet (14) ü ihlāşa teveccüh eylese; Allāh Ta‘ālā anlaruñ āteşin söyündürür, tevbelerin ve himmetlerin süst eyler. Zīrā (15) bunlar tevbeleri üzerine şābit olmayacakları Cenāb-ı Hakk'ıñ ma‘lūmıdır.

Kullemāhum evkādū nāre'l-vegā (6:353)

(16) Her vakt ki bunlar ikād eylediler āteş harbi.

Etfē 'a'llāh nārehum hattā'nṭefā¹⁴⁷⁰ (6:353)

Söyündürür Allāh (17) Ta‘ālā anlaruñ āteşin. Hattā münṭefi olup gitdi.

Pes peyamber guft *istefu'l-kulūb*¹⁴⁷¹ (6:380)

Nitekim Hāzret-i (18) Resūlu'llāh ‘am. buyurur: *İstefi kalbeke ve in eftāke'l-muftūn*.¹⁴⁷² Ya‘nī kalbūñden fetvā taleb (19) eyle, egerçe saña fetvā virdilerse de müftiler.

Mu‘tefik: Müteḳallib ü müfettiş

MUDĀFA‘A-İ UMERĀ ĀN HÜCCET-RĀ¹⁴⁷³

[KC191a] (1)

Ve'r ne-Ādem key bi-gufti bā-Hudā
*Rabbenā innā ḡalemnā nefsenā*¹⁴⁷⁴ (6:404)

Ya‘nī sultān didi ki ol nesne ki nefsdan (2) ṭoğdı ve zāhir oldı, gerek eyü gerek yaramaz, ḡāşıl-ı takşir ve netice-i ictihāddur. Eger böyle olmasa idi (3) kaçan Ādem ‘aleyhi's-selām ‘özr dileyüp: *Rabbenā ḡalemnā enfusenā ve in lem tağfirlenā ve terḡamnā le-nekūnenne* (4) *mine'l-ḡāsirin*¹⁴⁷⁵ dirdi.

Hemçü iblīsī [SE369b] ki guft *ağveyteni*¹⁴⁷⁶ (6:406)

¹⁴⁷⁰ Onlar savaş ateşini yaktıklarında Allāh onların ateşini sönmüceye kadar söndürdü.

(16) Söyündürür: Söyündürdi İÜ, HK

¹⁴⁷¹ Bu nedenle Peygamber buyurdu: "kalplerinizden fetva isteyiniz."

(17) Hāzret-i: - İÜ, HK, KA

(18) ‘am.: şalla'llāhu ‘aleyhi ve sellem SE/ Resūlu'llāh ‘am. buyurur: buyurdu ‘aleyhi's-selām İÜ, HK, KA

¹⁴⁷² Eğer müftüler/fetva vericiler sana fetva verirlerse bile sen kalbini dinle/kalbine danış. (Elbānī, Sahihū'l-Cāmi': 948)

(19) Mu‘tefik: Müteḳallib ü müfettiş: - İÜ, KA

¹⁴⁷³ Beylerin, bu delile karşı savunmada bulunmaları

¹⁴⁷⁴ Yoksa Ādem Allāh'a, "Ey Rabbimiz! Biz kendi nefslerimize zulm ettik" der miydi?

(3) Ādem ‘aleyhi's-selām: Hāzret-i Ādem ‘aleyhi's-şalāt ve's-selām SE, İÜ, HK, KA

¹⁴⁷⁵ Rabbimiz! Biz kendimize zulüm ettik. Eğer bizi bağışlamaz ve bize acımazsan mutlaka ziyan edenlerden oluruz. (Kur'ân-ı Kerim, A'raf: 23)

¹⁴⁷⁶ "Beni azdırdın." diyen iblis gibi.

Nitekim sûre-i A'raf'da zikr ider:

Ķāle fe-bimā aġveytenī (5) *le-aġ'udenne lehum şırāteke'l-mustaġīm*¹⁴⁷⁷ hükmince iblis-i la'în iġvā vü idlālî Cenāb-ı Hakk'a isnād eyledi (6) ve Hāzret-i Ādem 'aleyhi's-selām günāhı nefse [KA273b] isnād eyleyüp *ẓalemnā enfusenā* didi. 'Özr diledi. Tevbesi (7) qabūl oldu.

Ħalaq: Kohne

Cürm-i ħod-rā çün nehī ber-digerān¹⁴⁷⁸ (6:413)

*Ve lā-teziru vāziretun vizra uĥrā*¹⁴⁷⁹ (8) hükmince herkes kendi günāhı yükün götürür.

Ān nazar ber-baĥt çeşm aĥvel kuned
Kelb-rā kehdānī vü ebleh (9) kuned¹⁴⁸⁰ (6:429)

Kelb nefsi kehdāna mensūb eyler ve ebleh eyler. 'Amelden mu'atfel eyleyüp kāhil eyler.

Ki *fe-men ya'mel bi-mişķālīn yereh*¹⁴⁸¹ (6:431)

(10) *Fe-men ya'mel mişķāle ẓerretin ĥayren yerehu. Ve men ya'mel mişķāle ẓerretin şerren yerehu*¹⁴⁸² maẓmūn-ı şerīfince ĥayrdan şerden (11) herkes ne 'amel eylerse cezāsın görür.

ĦİKĀYET-İ ĀN ŞAYYĀDİ Kİ ĦİŞTEN DER-GİYĀH PİÇİDE BŪD U DESTE-İ
(12) GŪL Ū LĀLE-RĀ KŪLEH-VĀR BE-SER-FŪRŪ KEŞİDE TĀ MURĠĀN-I Ū-RĀ

¹⁴⁷⁷ Şeytan dedi ki: "(Öyle ise) beni azdırmama karşılık, yemin ederim ki, ben de onları saptırmak için senin dosdoğru yolunun üzerinde elbette oturacağım." (Kur'ân-ı Kerim, A'raf: 16)

(5) iblis-i: - SE

(6) 'aleyhi's-selām: 'am. HK/ nefse: kendü nefesine KA/ *ẓalemnā enfusenā: rabbenā ẓalemnā enfusenā* HK

(7) Ħalaq: Kohne: - İÜ, HK

¹⁴⁷⁸ Kendi suçunu başkasına nasıl yüklersin.

¹⁴⁷⁹ Hiçbir günahkâr başka bir günahkârın yükünü yüklenmez. (Kur'ân-ı Kerim, Zümer: 7)

(8) Ān nazar ber-baĥt çeşm-i aĥvāl kuned:- SE

¹⁴⁸⁰ Talihe bakış, gözü şaşır eder. Köpeği samanlıkçı yapar, tembel eder.

(9) mensūb eyler: mensūb eyler ya' nī şamanlığa mensūb eyler SE/ Ki *fe-men ya'mel bi-mişķālīn yereh*: - İÜ, HK, KA

¹⁴⁸¹ (Tövbe et, erce yola gir.) Çünkü bir zerre mikdarınca iş yapan -karşılığını- görür.

(10) *şerran yerahu*: - SE/ *Fe-men ya'mel mişķāle ẓerretin ĥayren yerehu. Ve men ya'mel mişķāle ẓerretin şerren yerehu* maẓmūn-ı şerīfince ĥayrdan şerden: - İÜ, HK, KA

¹⁴⁸² Artık kim zerre ağırlığınca bir hayır işlerse, onun mükâfatını görecektir. Kim de zerre ağırlığınca bir kötülük işlerse, onun cezasını görecektir. (Kur'ân-ı Kerim, Zilzal: 7-8)

(11) herkes ne 'amel eylerse cezāsın görür: - İÜ, HK, KA

GİYÂH PENDÂREND ol şayyâddan murâd (13) şeytândur. [İÜ296a] Kendüyi giyâh içinde pîçide kılması, ehl-i takvâ cāmeleriyle müzeyyen olduğu [HK132a] ve şüret-i şalâh'dan (14) göründüğüdür. Başına gül ve lâleyi külâh gibi düzüp giydiği dilinde olan 'ariyyeti elfâz-ı ma'arif (15) ve ıstılâh-ı ehl-i taşavvuf ve zıkr ü tesbîh'den kinâyedür. **VE ÂN MURĞ-I ZİREK BÜY BORD ENDEKİ Kİ** (16) **İN ÂDEMİST Kİ BER-İN ŞEKL GİYÂH NE-DİDEM** murğândan murâd ehl-i sülûk olanlardır. Ya'nî ehl-i (17) sülûk olanlardır. Ya'nî ehl-i sülûk'dan bir zîrekcesi azacığ fehm eyledi ki, bu şayyâddur ki (18) bu tezvîr-ile niçe sâlikleri sülûkından mâni' olup esîr-i hubb-ı dünyâ ve mübtelâ-yı dām-ı nefis ü (19) hevâ itmek ister. Zîrâ nazm-ı *Meşnevî*'de bir kaç gendüm dâne zıkr eylese gerekdür. Andan murâd māl-ı dünyâ [KC191b] (1) vü shevâtdur ve ol dāneleri yemekden murğı mâni' olup [SE370a] yetim mālî diyü ta'allül eylediği dahı şayyāduñ (2) mekrinden idi. *El-mer'û harîşun li-mā muni'a*¹⁴⁸³ maзмūnınca men' eyledi, tā ki murğun dāneye hırş ziyāde ola. Ya'nî māl-ı dünyāya hırş ziyāde ola. **AMMÂ HEM TAMÂM-I BÜY NE-BORD BE-EFSÛN-I Ū MAĞRÛR ŞUD** ammâ yine tamāmca fehm idemedi şayyāduñ (3) aḥvālını ve anuñ efsūnına ve ḥilesine aldandı. **ZİRÂ DER-İDRÂK-İ EVVEL KÂTİ'İ NEDÂŞT** zîrâ (4) idrâk-i evvelde ya'nî şayyāduñ zamîrini fehm eylemekde 'ilm-i kâti' i tutmadı, gereği gibi fehm idemedi. (5) **DER-İDRÂK MEKR-İ DEVVUM KÂTİ'İ DÂŞT** mekr-i devvumı idrâk itmekde anı bir kâti' i tutdı. Mokr-i devvumdan (6) murâd dāneleri yimekten murğ-ı şayyāduñ men' eylediğidir. **VE HUVE'L-HİRŞ VE'T-ṬAMA'** ol kâti' dan (7) murâd hırş u ṭama' dur. Ya'nî şayyāduñ yanında olan dāneleri gördükde hırş u ṭama' keskin oldı. (8) **LÂ-SİYEMA 'İNDE FARṬE'L-ḤÂCE VE'L-FAKR** ḥuşuşen katı ihtiyâc vaktinde ki hırş u ṭama' ziyāde (9) olur. **ḲÂLE 'AM. KÂDE'L-FAḲRU EN YEKÛNE KUFRAN**¹⁴⁸⁴ Hâzret-i Peyğamber 'am. buyurdı: Ḳarîb oldı faqr, (10) küfr olmağa. Pes katı şâbir kimse gerekdür ki faqr u ḥâcet vaktinde sülûk-ı tarîkat üzerinde şâbit (11) ola.

(13) pîçide: - HK

(17) sülûk olanlardır. Ya'nî ehl-i: - SE, KA

(18) dām-ı: - İÜ, HK, KA

¹⁴⁸³ İnsan yasak olan şeylere hırs duyar.

(2) dāneye: - İÜ, HK/ māl-ı dünyāya hırş ziyāde ola. **AMMÂ HEM TAMÂM-I BÜY NE-BORD BE-EFSÛN-I Ū MAĞRÛR ŞUD** ammâ yine tamāmca fehm idemedi SE, İÜ, HK: - KC

(9) **ḲÂLE: ḲÂLE'N-NEBİ İÜ, HK, KA/ 'AM.: 'ALEYHİ'S-SELÂM** SE, İÜ, HK, KA/ 'am.: şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem SE, İÜ, HK, KA

¹⁴⁸⁴ Hikâye: Bir avcı, kuşların kendisini bitki sanmaları için bitkilere sarılmış, gül ve lale demetini başlık şeklinde başına takmıştı. Bir zeki kuş bunun insan olduğunun biraz farkına vardı, "Bu şekilde de bitki görmedim" diyerek. Ancak yine de tam olarak anlamadı, onun hilesine aldandı. Çünkü ilk anlayışında kesinlik yoktu. İkinci hilenin idrakinde kesinlik vardı. O, hırs ve tamahtır; özellikle de ihtiyaç ve yoksullukta. Peygamber "Az kaldı yoksulluk, kâfirlik oluyordu" buyurdu./ Fakirlik neredeyse küfür olacaktı. (İrâkî, Tahrîcû'l-lıhyâ: 3/231; Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ: 2/141; Cevzî, İlelû'l-Mütenâhiye: 2/805)

Merg-i hem-sāye me-rā vā' ız şude
Kesb u dükkān-ı me-rā ber hem zede¹⁴⁸⁵ (6:442)

Mevtu'l-cārri kefā bike (12) *vā' ızan*¹⁴⁸⁶ hükmince hem-sāyenüñ [HK132b] mergi
baña vā' ız olmışdur.

Rū be-ḥāk ārim k'ez-vey rusteīm
(13) Dil çerā der-bī-vefāyān besteīm¹⁴⁸⁷ (6:447)

Ḥāke yüz tutaruz zīrā ḥākden bitmişüzdür. Nitekim buyurur: (14)

Minhā ḥalaḡnākum [KA274a] *ve fihā nu'īdukum ve minhā nuḥricukum tāreten uḥrā*.¹⁴⁸⁸ Ya' nī topraḡdan sizi ḥaḡ (15) eyledük ve tekrār i'āde eylerüz topraḡ içine ve topraḡdan iḥrāc iderüz sizi, bir kerre daḡı (16) kıyāmet güninde ḥesāb u cezādan ötüri.
Nazm:

[fe'ūlün/fe'ūlün/fe'ūlün/fe'ūl]

Be-ḥāket der-āred ḥudāvend-i pāk
Diğer reh birün (17) āred ez-zīr-i ḥāk

Ber-ān ḥāl k'āyī be-ḥāk-i enderün
Ber-ān gūne ez-ḥāk āyī birün

Eger pāk (18) der-gīrī der-vey maḡām
Ber āyī az u pāk u pākīze nām¹⁴⁸⁹

Nukūl: Rücū'

Ne şenīdī *innema'd-dunyā* (19) *le'ib* (6:457)

İşitmedüñ mi ki dünyā ḥaḡḡında Ḥaḡ Ta' ālā sūre-i En' āmda: [SE370b] [İÜ296b]
Ve ma'l-ḥayātu'd-dunyā illā le'ibun [KC192a] (1) *ve lehvun*.¹⁴⁹⁰ Ya' nī dünyānuñ ḥayātı

¹⁴⁸⁵ Komşunun ölümü bana öğüt verdi. Kazancımı ve dükkânımı vurup kırdı.

(11) Kesb u dükkān-ı merā ber hem zede: - SE

¹⁴⁸⁶ Öğüt olarak komşunun ölümü sana yeter. (Gültekin, 2006: 156)

¹⁴⁸⁷ Topraḡa yönelelim, zira ondan yeşerdik. Niçin vefasızlara gönül bağlayalım.

(13) Dil çerā der-bī-vefāyān besteīm: - SE

¹⁴⁸⁸ (Ey insanlar!) Sizi topraktan yarattık, (ölümünüzle) sizi oraya döndüreceğiz ve sizi bir kere daha oradan çıkaracağız. (Kur'ân-ı Kerim, Taha: 55)

¹⁴⁸⁹ Pak Tanrı seni topraḡa gömüyor ve tekrar topraktan seni çıkarıyor. O halinle/hangi durumda topraḡa girmiş isen yine o durumda topraktan çıkıyorsun. Eğer onun makamına/huzuruna temiz bir şekilde çıkarsan O'nun katında namın pak ve temizdir.

(18) Nukūl: Rücū': - İÜ, KA

(19) En' āmda: En' āmda buyurur SE

¹⁴⁹⁰ Dünya hayatı ancak bir oyun ve bir eğlencedir. (Kur'ân-ı Kerim, En'am: 32)

degüldür *illā le'ibun*, küdekān; ve *lehvun*, bī-ma' nādur ve sūre-i Muḥammed'de buyurdi:

(2)

*İnnema'l-ḥayātu'd-dunyā le'ibun ve lehvun*¹⁴⁹¹ ve sūre-i Ḥadīd'de buyurdi:

İ'lemū ennema'l-ḥayātu'd-dunyā le'ibun (3) ve *lehvun*¹⁴⁹²

Bād dādī raḥt u geštī murte'ib¹⁴⁹³ (6:457)

Raḥtı yile virdüñ. Ya' nī saña lāzım olacağı zāyi' (4) eyledüñ ve ḥavf idici olduñ mergden ve 'azāb-ı āḥiretten.

Nek şebāngāh-ı ecel nezdik şud (6:462)

Ecel (5) gicesi qarīb oldı iy dünyānuñ lu' bına firīfte olanlar!

Ḥalli hāza'l-la' be bessek lā-ta'ud¹⁴⁹⁴ (6:462)

Ḳo (6) terk eyle bu dünyā lu' bını bessek saña kāfīdür, yeter. *Lā-ta'ud* bir dahı ol lu' b cānibine rücū' eyleme. (7) Bessekde sīn Farsīden mu' arrebdür.

MÜNĀZARA-İ MURĞ BĀ-ŞAYYĀD DER-TEREHHUB U DER-MA'NĀ-İ TEREHHUBİ (8) Kİ MUŞTAFĀ 'AM. NEHY KERG EZ-ĀN ÜMMET-İ ḤOD-RĀ Kİ LĀ-REHBĀNİYYETUN Fİ'L-İSLĀM¹⁴⁹⁵

Ya' nī (9) dīn-i islāmda rehbāniyyet yōkdur.

Ḥayru nās ān yenfe' u'n-nās iy peder

Ger ne sengī çe ḥarīfi bā-meder¹⁴⁹⁶ (6:482)

(10) Nitekim Ḥazret-i Resūl-i Ḥudā buyurur: *Ḥayru'n-nāsi men yenfa' u'n-nāse*.¹⁴⁹⁷

(1) ve sūre-i Muḥammed'de buyurdi: *İnnema'l-ḥayātu'd-dunyā le'ibun ve lehvun*: - İÜ, HK, KA

¹⁴⁹¹ Şüphesiz dünya hayatı ancak bir oyun ve eğlencedir. (Kur'ân-ı Kerim, Muhammed: 36)

¹⁴⁹² Bilin ki, dünya hayatı ancak bir oyun, bir eğlenceden ibarettir. (Kur'ân-ı Kerim, Ḥadīd: 20)

¹⁴⁹³ "Gerçekten dünya oyundur"u duymadın. Elbiseni kaybettin ve korktun.

(4) Ecel: İşte ecel İÜ, HK, KA

¹⁴⁹⁴ İşte ecel gece vakti yaklaştı. Bu oyunu bırak. Sana yeter. Dönme -oyuna-.

(6) lu' b: - İÜ, HK

(7) **MÜNĀZARA-İ MURĞ BĀ-ŞAYYĀD DER-TEREHHUB U DER-MA'NĀ-İ TEREHHUBİ**: - İÜ, HK, KA

(8) **MUŞTAFĀ 'AM.: ḤAZRET-İ MUŞTAFĀ ŞALLA'LLĀHU 'ALEYHİ VE SELLEM SE/ Kİ MUŞTAFĀ 'AM. NEHY KERG EZ-ĀN ÜMMET-İ ḤOD-RĀ Kİ LĀ-REHBĀNİYYETUN Fİ'L-İSLĀM** Ya' nī: - İÜ, HK, KA

¹⁴⁹⁵ Kuşun, avcıyla rahiplik ve Mustafa'nın ümmetini "İslâm'da ruhbanlık yoktur" diye men ettiği ruhbanlığın anlamı hakkında tartışması/ İslamda ruhbanlık yoktur. (İbn Hacer Askalânî, Fethü'l-Bârî: 9/13; Ebû Dâvûd, Merâsîl: 287)

¹⁴⁹⁶ Ey baba! İnsanların en hayırlısı, insanlara yararı olandır. Taş değilsen, kerpiçlerle ne arkadaşlığın var?

(9) dīn-i islāmda rehbāniyyet yōkdur: - İÜ, HK, KA/ Ger ne sengī çe ḥarīfi bā-meder: -SE

(10) Resūl-i Ḥudā: Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem SE/ Ḥazret-i Resūl-i Ḥudā buyurur: buyurur 'aleyhi's-selām İÜ, HK, KA

¹⁴⁹⁷ İnsanların en hayırlısı insanlara faydalı olandır. (Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ: 1/472)

Z'ân ki ğayr-i Hâķ heme gerded rufât (6:486)

(11) Zîrâ Hâķ'dan ğayrısı cümleten çüriyüp fenâ olur.

Kullu âtin ba' de ħinin fehveât¹⁴⁹⁸ (6:486)

Her bir gelecek (12) şey' egerçe bir zamândan soñra gelecek ise de hemân gelmişdür. *Kullu âtin ħarîb*¹⁴⁹⁹ ma' nâsın (13) müş' irdür. Ya' nî ba' id görme yaķın bil.

Her ki cuz ân vech bâşed hâlik-est

Mülk ü mâlik ' aks-i (14) ân yek mâlik-est¹⁵⁰⁰ (6:487)

*Kullu şey' in hâlikun illâ vechehu*¹⁵⁰¹ ħükmince anuñ vechinden ğayrısı cümle hâlik (15) u fânîdür.

Çün nebî-i seyf bûdest ân resûl [HK133a]

Ümmet-i ü şafderânend u fuĥûl¹⁵⁰² (6:493)

Umirtu en (16) *uķâtîle'n-nâse ħattâ yeķûlu lâ-ilâhe illa'llâh*.¹⁵⁰³ Ya' nî baña emr olındı ki ben nâsla kıtâl eyleyem, (17) tâ ħalk lâ-ilâhe illa'llâh deyinceye dek. Pes Hâżret-i Peyġamber nebiyy-i seyfdür.

Fuĥûl: Cem' -i faĥl erkek ma' nâsınadır.

(18) Çün ne-bâşed ħuvvetî perĥîz bih

Der-firâr-ı lâ-yuĥâķ âsân becih¹⁵⁰⁴ (6:496)

El-firâru mimmâ lâ-yuĥâķu (19) *min-suneni'l-murselin*¹⁵⁰⁵ ħadîş-i şerîfince işâret buyururlar.

Vîje: Ħâlîş

Lîk her gumrâh-râ hem-reh me-dân [KC192b]

¹⁴⁹⁸ Hak'tan başka her şey parçalanır. Gelecek her şey, bir zaman sonra gelir.

¹⁴⁹⁹ Gelecekte olan her şey/her gelecek yakındır.

¹⁵⁰⁰ O'nun vechinden başka her şey fânîdir. O'nun, tek Mâlik'in aksinden mülk ve mâlikler var olmuştur.

¹⁵⁰¹ O'nun zatından başka her şey yok olacaktır. (Kur'ân-ı Kerim, Kasas: 88)

¹⁵⁰² O Peyġamber, kılıĥ peyġamberi olduġu için ümmeti de saf yaran ve yiġit kişilerdir.

(15) Ümmet-i ü şafderânend u fuĥûl: - SE

¹⁵⁰³ İnsanlar lâ-ilâhe illallâh deyinceye kadar insanlarla savaşımam emrolundu. (Buhârî, Sahîh: 7284; Müslim, Sahîh: 20; İbn Hibbân, Sahîh: 216)

(17) Fuĥûl: Cem' -i faĥl erkek ma' nâsınadır: - İÜ, KA

(18) Çün ne-bâşed ħuvvetî perĥîz bih: - SE

¹⁵⁰⁴ Kuvvet olmayınca sakınmak daha iyidir. Güç yetmeyenden kolayca kaç.

¹⁵⁰⁵ Güç yetmeyecek zorluklardan kaçmak peyġamberlerin sünnetlerindendir. (Mollâ 'Alî Kârî, Esrârul-Merfû'at: 253)

(19) işâret buyururlar: işâretdür İÜ, HK, KA/ Vîje: ħâlîş: - İÜ, HK, KA

(1) Ğāfilān-ı ħufte-rā āgah me-dān¹⁵⁰⁶ (6:504)

Her gümrāhı hem-rāh şanma ve uykuda olan ġāfilleri [SE371a] āgāh şanma. Sûre-i

(2) Kehf'de bu âyet-i kerîmenüñ maẓmûnına işâretdür:

Ve lâ-tuṭi' men aġfelnā ḳalbehu 'an-zikrinā ve't-tebe'a (3) *hevāhu ve kâne emruhū furuṭā.*¹⁵⁰⁷

Güyed ü behr-i rücū' ez-rāh ders
Yā buved uştur dilī çün dîd ters¹⁵⁰⁸ (6:505)

(4) Ya' nî hem-rāhuñ [KA274b] bir deve yürekli kimse olmasun ki azacıġ ḥavf yiri gördükde ḳorḳup saña rücū' dan (5) ders söyleyüp saña daḡı seyr u sülûkdan mâni' olmaya.

Rāh-ı cān-bāzîst der-her ġîşeî (6:507)

(6) Cān-bāzlık yolıdır bu yoluñ her sâzlığında ve her 'aḳabesinde ve her pîşesinde.

Āfetî der-def' -i her cān (7) şîşeî¹⁵⁰⁹ (6:507)

Bir āfet vardır her şîşe canlunuñ def' inden ötüri her maḥalde mehleke ve (8) her kademde dām-ı mekr-i nefis ü hevā ve kemend-i teblîs-i pür-deġā muḳarrerdür. Tā ki her za' if-dil ü süst-re'y (9) olanlar red olunup ser-bāzān-ı meydān-ı irādet ve 'āşıkān-ı bülend-himmet 'azîmet-i tāmle sülûk-ı (10) tarîkatde sâbit olup meydān-ı irādetden ṭop-ı sa'âdet ḳaparlar.

Ān ki tenhā hoş reved ender-raşad [İÜ297a]

(11) Bā-refîḳān bi-gümān ḥoşter reved¹⁵¹⁰ (6:517)

Ol kimse ki yalnız seyr ü sülûka ḳādirdür, şöyle belki ehl-i (12) sülûk ve aşḫāb-ı tarîḳ mâbeynine dāḡil olsa daḡı ziyāde şafāyla sülûk eyler. Nitekim buyurur:

Ve te'āvenū (13) *'ale'l-birri ve't-taḳva*¹⁵¹¹

Mücez: Ḳaşîr

¹⁵⁰⁶ Her yolunu kaybetmişi yoldaş sanma, her uykuda olan gafili uyanık sanma.

(2) işâretdür: işâret buyururlar İÜ, HK, KA

¹⁵⁰⁷ Kalbini bizi anmaktan gafil kıldığımız, boş arzularına uymuş ve işi hep aşırılık olmuş kimselere boyun eğme. (Kur'ân-ı Kerim, Kehf: 28)

(3) Güyed ü behr-i rücū' ez-rāh ders: - SE

¹⁵⁰⁸ Veya deve gönüllüdür/korkaktır. Korku görünce yoldan geri dönmek için ders verir.

¹⁵⁰⁹ Canla oynama yoludur ve her otlakta her ca m gibi canı kovmak için bir afet vardır.

(8) teblîs-i: teblîs-i iblîs-i İÜ, HK, KA

(10) Ān ki tenhā hoş reved ender-raşad: - SE

¹⁵¹⁰ Yalnız olarak yolda hoşça giden, şüphesiz arkadaşlarıyla daha hoşça gider.

¹⁵¹¹ İyilik ve takva (Allâh'a karşı gelmekten sakınma) üzere yardımlaşın. (Kur'ân-ı Kerim, Maide: 2)

(13) Mücez: Ḳaşîr: - İÜ, KA

Ebki lī-yā bākīyī yā şākilī (6:537)

Ağla benüm için iy benüm giryānum (14) ve feryād idici māderüm! Şākil, oğlu olmuş 'avrata dirler ki oğlunuñ üzerinde feryād eyleye.

(15) Kable hedme'l-Başreti ve'l-Mūsulī¹⁵¹² (6:537)

Başra'nuñ ve Mūşul'uñ yakılup harāb olmaqlıǵdan öñdin (16) ya' nī ihtiyāt ile benüm haqqumda harāblıķ vāqı' olmazdan öñdin, yoħsa şoñra aǵladuǵuñ [HK133b] (17) fā'ide virmez. *Ba' de harābu'l-başra* ğarb-ı meşeldür.

Nuħ 'aleyye kable mevtī ve'ġtefir (6:538)

Nuħ ile benüm (18) üzerime mevtiden öñdin ve daħı başuña toprak dök.

Lā-tenuħ lī-ba' de mevtī ve'stebir¹⁵¹³ (6:538)

Benüm (19) için Nuħ'a itme mevtiden şoñra şabr eyle. Zīrā ihtiyāt bir şey' olmazdan öñdin gerekdür. Fevt [KC193a] (1) olduǵdan şoñra feryād u nāle kılsuñ, yine müfid olur.

Ebki lī-kable şubūrī fi'n-nevā (6:539)

Benüm için (2) girye eyle helāk olmazdan öñdin, helāklik içinde şubūr u nevā ikisi de helāk [SE371b] olmaķ ma'nāsınadır. Ammā (3) ba' zılar ve't-tevā lafzın nūnla yazmışlar. Ba' zı nüşhada daħı böyle olmış ammā ma' nāsı ba' iddür.

(4) Ba' de tūfānī't-tevā ħalli'l-bukā¹⁵¹⁴ (6:539)

Helāklik tūfānı vāqı' olduǵdan şoñra aǵlamaǵı terk eyle. Zīrā (5) *en-nedāme ba' de vuķū' emr lā-yufīdu şey'en*¹⁵¹⁵ buyurmışlardır.

ĤİKĀYET-İ ĀN PĀS-BĀN Kİ ĤĀMŪŞ KERG (6) TĀ DUZDĀN RAĤT-I TĀCİRĀN BORDEND¹⁵¹⁶

Şāh-ı lā-te 'sev 'alā-mā fātekum (6:556)

Nitekim sūre-i Ĥadīd'de buyurdı: (7)

*Li-key lā-te 'sev 'alā-mā fātekum ve lā-tefreħū bi-mā ātākum.*¹⁵¹⁷

¹⁵¹² Ey ağlayanım, ey feryat edenim! Basra ve Musul harap olmadan önce benim için ağla.

¹⁵¹³ Benim ölümünden önce bana ağla, af dile. Ölümünden sonra bana ağlama, sabret.

(19) şey' olmazdan: şey' fevt olmazdan SE, İÜ, HK, KA

(3) nūnla: nūnla ve'n-nevā SE, İÜ, HK, KA

¹⁵¹⁴ Ayrılıkta yok olmadan önce bana ağla. Ayrılık tufanından sonra ağlamayı bırak.

¹⁵¹⁵ Hiçbir faydası olmayan/işe yaramaz bir şey olduktan sonra pişmanlık duyma.

¹⁵¹⁶ Hırsızlar, tacirlerin malını tamamen çalıncaya kadar susan ve onan sonra bağırıp çağırın ve bekçilik eden bekçinin hikāyesi

(6) TĀ DUZDĀN RAĤT-I TĀCİRĀN BORDEND: - İÜ, HK, KA

Li-key lā-te 'sev, -ey eşbet ve keteb leylen (8) taḥzenū- ya' nī Ḥazret-i Cenāb-ı 'İzzet levḥ-i maḥfūzda yazmışdur: Şiddet ü rehādan ve miḥnet ü belā (9) ve ni' met ü şafādan ifrād Benī Ādem'ün her birine her ne vāqı' olacak ise cümlesi mektüb (10) u muḥadderdür. Tā ki siz muḥadder olduğın mülāḥaza eyleyüp maḥzūn olmayasız. Emru'llāhuñ taḥdīr-i (11) Rabbānī böyle imiş diyesiz, mütesellī olasız. [KA275a] 'Alā-mā fātekum -min-ni' ami'd-dunyā- ya' nī dünyā ni' metlerinden (12) ba' zı şey'lerünüz fevt olsa, anuñ üzerine taḥassür ü te'essüf çekmeyesiz. *Ve lā-tefreḥū bi-mā ātākum*, (13) -fīmā a' tākumu'llāhu minhā fe-enne min- 'ilmi enne'l-kullu muḥadderihān 'aleyhi'l-emr- ya' nī ni' me-i dünyādan Ḥaḳ (14) Ta' ālā'nuñ a' tā itdügine daḥı feraḥ olmañ. Zīrā her kim ki yaḳinen bilse ki cümle işler cānib-i Ḥaḳ'dan (15) muḥadderdür. Anuñ üzerine āsān olur fevt olanı muḥadder ve i' tā olanını muḥadder bilür. (16) Kendüsi her hālde mütesellī olur ve -ḳurā' Ebū ' Amrū bimā ātākum mine'l-etyāni li-yu' ādili mā fātekum- (17) ya' nī Ebū ' Ömer ve bunı *bi-mā ātākum* ḳırā'at eyledi. Bu taḥdīrce eytāndan *mā fātekum* ma' nāsına mu' ādil (18) olmağ-içün eyledi. Ya' nī sizden fevt olan şey' üzerine te'essüf çekmeñ ve gönline daḥı feraḥ (19) u buṭrān olmañ.

Ma' nā-yı Beyt: *Lā-te 'sev 'alā-mā fātekum* kelām-ı dil-peḫirünñ şāhı ya' nī şāḫibi, [KC193b] (1) bir şāh-ı ḳadīm-i lā-yezāldur.

Key şevēd ez-ḳudreteş maṭlūb gum¹⁵¹⁸ (6:556)

Anuñ ḳudretinden ḳaçan kim olur maṭlūb.

[İÜ297b] ḤAVĀLE (2) KERDEN-İ MURĠ GİRİFTĀRİ-İ ḤOD-RĀ¹⁵¹⁹

[SE372a]

Ki bi-yā men bāş yā hem-ḥūy-ı men
Tā bi-bīnī der-tecellī rüy-ı men¹⁵²⁰ (6:579)

¹⁵¹⁷ Elinizden çıkana üzülmeyesiniz ve Allāh'ın size verdiği nimetlerle şıarmayasınız diye (böyle yaptık). (Kur'ân-ı Kerim, Hadid: 23)

(7) *Li keylā te 'sev* -ey eşbet ve keteb leylen taḥzenū: - İÜ, HK, KA

(8) belā: belādan İÜ, HK, KA

(11) min-ni' ami'd-dunyā- ya' nī: - İÜ, HK, KA

(13) fīmā a' tākumullāhu minhā fe-enne min- 'ilmi enne'l-kullu muḥadderihān 'aleyhi'l-emr- ya' nī: - İÜ, HK, KA

(14) itdügine: eyledügine İÜ, HK/ kim ki: kim HK

(15) muḥadderdür: - SE

(16) ve -ḳurā' Ebū ' Amrū bimā ātākum mine'l-etyāni li-yu' ādili mā fātekum- ya' nī Ebū ' Ömer ve bunı *bi-mā ātākum* ḳırā'at eyledi. Bu taḥdīrce eytāndan *mā fātekum* ma' nāsına mu' ādil olmağ-içün eyledi. Ya' nī sizden fevt olan şey' üzerine te'essüf çekmeñ ve gönline daḥı feraḥ u buṭrān olmañ: - İÜ, HK, KA

¹⁵¹⁸ "Kaybettiğinizde üzülmeyin" padişahının kudretinden istek hiç kaybolur mu?

¹⁵¹⁹ Kuşun, tuzağa yakalanması

¹⁵²⁰ - Diyor- "Gel, yüzümü tecelli hâlinde görmek için ben veya huydaşım ol."

Yâ nefy ü i' dām-ı [HK134a] (3) beşeriyet eyle fenâ fi'llâha vâşıl ol, aradan eşiyyet ref' olsun yâhud *taḥallaḳū bi-aḥlâki'llâhi*¹⁵²¹ (4) maẓmûn-ı şerîfince benüm ḥûyum tûtop benümle hem-ḥûy ol.

Berce iy ' aşık ber-âver ıztırâb
Bāng-ı âb u teşne (5) vü ân gâh ḥ'âb¹⁵²² (6:592)

Şedâ-yı âb-ı revân gûş-ı hûşuṇa gele ve sen teşne-i pür-ḥarâret olasın ve ḥ'âba (6) meyl idesin. Teşne şartı böyle degüldür. Beyt:

[fe' ilâtûn/mefâ' ilûn/fe' ilûn]

' Aceben li'l-muḥibbi keyfe yenâm
Kulli nevmin ' ale'l-muḥibbi ḥarâm¹⁵²³

HİKÂYET-İ (7) ÂN ' ÂŞIK Kİ ŞEB Bİ-YÂMED¹⁵²⁴

Guft şâh-ı mâ heme şıdk u vefâst
Ânce ber-mâ mî-resed ân hem zi-mâst¹⁵²⁵ (6:604)

(8) *İnna'llâhe lâ-yuḥlifu'l-mî'âd*¹⁵²⁶ feḥvâsınca ol maḥbûb-ı ḥaḳîḳî şâdıḳu'l-va' ddür ve luṭf-ı maḥẓdur. Nokşân (9) bizdedür ki anuñ ' ahdine vefâ kılmakda kâhillik iderüz ve nefis ü hevâ yolına giderüz.

Rev k'ez-în (10) cû ber-ne-yâbî tâ-ebed (6:626)

Yüri ki bu cûybâr-ı ' ışk-ı ilâhiden çıkamazsın ve bir daḥı dünyâ maḥbûblarına (11) alur gözle baḳamazsın.

*Lem yekun ḥaḳḳâ lehu kufven eḥad*¹⁵²⁷ (6:626)

Ḥaḳḳâ ki ol maḥbûb-ı ḥaḳîḳîye bir eḥad naẓîr olmadı. (12) Pes bir maḥbûbuñ ki hiç bir eḥad naẓîri olmaya anuñ ' ışkına mübtelâ olan ' aşık-ı bî-dil niçe ḥalâş (13) olabilür ve ḥalâş olmağı nice ister. İşâretdür süre-i İhlâş'a. Süre-i İhlâş'uñ sebep-i nüzûlında (14)

(2) Tâ bi-bînî der-tecellî rûy-ı men: - SE

¹⁵²¹ Allâh'ın ahlakıyla ahlaklanın. (Teymiyye, Telbîsü'l-Cehmiye: 6/518; Silsiletü'l-Za'îfe: 2822)

(4) Berce iy ' aşık ber-âver ıztırâb: - SE

¹⁵²² Ey âşık! Sıçrayıp kalk, ıstırabı bırak. Su sesi ve de susuz var, o anda uyku olur mu?

(5) Şedâ-yı âb-ı revân: Ya' nî şedâ-yı âb-ı revân İÜ, HK, KA

¹⁵²³ Acabâ âşık nasıl uyur. Âşığın her uykusu haramdır.

(6) teşne: teşnelik HK, KA/ böyle: bu HK, KA/ Beyt: ' Acaben li'l-muḥibbi keyfe yenâm Kulli nevmin ' ale'l-muḥibbi ḥarâm: - İÜ, HK, KA

¹⁵²⁴ Hikâye: Bir âşık geldi

¹⁵²⁵ "Başımıza gelen yine bizdendir" dedi.

(7) Ânce ber-mâ mî-resed ân hem zi-mâst:- SE

¹⁵²⁶ Şüphesiz Allâh va' dinden dönmez. (Kur'ân-ı Kerim, Âl-i İmrân: 9)

¹⁵²⁷ Gît, sonsuzluğa kadar bu ırmaktan çıkamazsın. Gerçekten onun bir dengi yoktur.

(12) ḥalâş: ḥalâşlık KA

rivāyet şöyledür ki: Kāvm-i Kureyş'den bir gürüh huzūr-ı Hāzret-i Sultān-ı Enbiyā'da hāzır olup didiler ki: (15) Yā Muḥammed -şıf lenā rabbuke ellezī ted'ünā ileyhi fe-nezelet-ya'nī vaşf eyle bize şol perverdgāruñı ki dā'im (16) bizi anuñ 'ibādetine da'vet idersin, didiler. Pes bu süre nāzil oldu ki:

Kul, di yā Muḥammed ol (17) perverdgār ki andan su'āl idersiz; *huva'llāhu eḥad*, ol bir ḥudā-yı yegānedür ki zātla mütevaḥḥid ve şıfātla (18) müteferriiddür. *Allāhu's-şamed*, -es-sebdu'l-maḫşūdun ileyh fi'l-ḥevā'ic- ya'nī ol mevlādur ki anuñ tarafına ḫaşd (19) olunur ḫācetlerde. Ya'nī her muḫtāc olan andan ister murādın. *Lem yelud*, veleden münezzehdür. Kimse andan [KC194a] (1) toğmadı. Bu sözle red eyledi [SE372b] el-melā'ike nebātu'llāh diyenleri ve daḫı 'azīz ibnullāh diyenleri ve daḫı el-mesīḥ (2) ibnullāh diyenleri. *Ve lem yūled* -ve zālike li-ennehu lā-yufteḫar ilā-şey'i ve lā-yesbeḫahu 'adem- ya'nī şān budur ki Cenāb-ı (3) 'İzzet kimseden toğmamışdur. Anuñ bir şey'e ihtiyācı yoḫdur. Zīrā vücūdına 'adem [KA275b] sebḫat eylememişdür. (4) *Ve lem yekun lehu kufūven eḥad*¹⁵²⁸ -ey ve lem yekun eḥad yekā fihi ey yumāselehu min-şāḫibihi ve ḡayrehā.-

[HK134b]

İn zi-besyārī ne-yābed (5) ḫ'āriyī
Ḥ'ār ki buved ten-perest-i nāriyī¹⁵²⁹ (6:633)

Ya'nī gürüh-ı mestān-ı Ḥudā çok olmaḡla ḫ'ār olmazlar. Zīrā Ḥaḫ (6) Ta'ālā bunları 'azīz ḫılmışdur. Nitekim buyurur: *ve li'llāhi'l-'izzetu ve li-resūlihi ve li'l-mu'minīne ve lākinne'l-munāfikīne* (7) *lā-yefḫahūn*.¹⁵³⁰

Lik bā-ın cümle bālāter ḫarām (6:635)

(15) Yā Muḥammed -şıf lenā rabbuke ellezī ted'ünā ileyhi fe-nezelet: - İÜ, HK, KA/ ya'nī: - HK, KA/ vaşf eyle bize: bize vaşf eyle KA

(16) Pes: - KA

(18) es-sebdu'l-maḫşūdun ileyh fi'l-ḥevā'ic- ya'nī: - İÜ, HK, KA

(1) diyenleri ve daḫı: - İÜ, HK, KA/ diyenleri: - İÜ, HK, KA

(2) ve zālike li-ennehu lā-yufteḫar ilā-şey'i ve lā-yesbeḫahu 'adem: - İÜ, HK, KA

¹⁵²⁸ De ki: "O, Allāh'tır, bir tektir. Allāh Samed'dir. (Her şey O'na muhtaçtır; O, hiçbir şeye muhtaç değildir.) O'ndan çocuk olmamıştır (Kimsenin babası değildir). Kendisi de doğmamıştır (kimsenin çocuḡu değildir). Hiçbir şey O'na denk ve benzer değildir." (Kur'ân-ı Kerim, İhlas: 1-4)

¹⁵²⁹ Bu çokluktan dolayı değersizlik kazanmaz. Değersiz kimdir? Bedensever, cehennemlik.

(5) Ḥ'ār ki buved ten-perest-i nāriyī: - SE

¹⁵³⁰ Şöyle diyorlar: "Hele Medine'ye dönelim, o zaman güçlü olan zayıf olanı oradan çıkaracak!" Halbuki asıl güç ve izzet Allāh'ındır, resulünüdür, müminlerindir; fakat münafıklar bunu bilmezler! (Kur'ân-ı Kerim, Münâfikûn: 8) Metinde *lā-yefḫahūn* olarak verilen bölüm âyetinde *lā-ya'Ölemūn* şeklindedir.

Ya' nî mü'minler 'izz ü temkîn şāhibleridür. H'ār olmaz diyüp (8) bu mertebeye kanā'at eyleyüp qalma, olduğın mertebeden daḥı yücerek mertebeye sa'y eyle ve ḥarām eyle.

Çünkü [IÜ298a] (9) *arḍu'llāh vāsi'* būd u rām¹⁵³¹ (6:635)

Çünkü 'ālem-i ilāhī vāsi' vü bī-ḥaddür ve daḥı rāmdur. Her ne kadar sa'y eylesen (10) 'ālī mertebelere yetişmeñ mümkündür. İmdi olduğun mertebeye kanā'at eyleme mertebe-i 'āliye sa'y eyle. Sûre-i (11) Zümer'de bu âyet-i kerîmeden iktibâsdur:

Lillezîne aḥsenū fi-hāzihi'd-dunyā ḥasenetun ve arḍu'llāhi (12) *vāsi'atun innemā yuveffe's-şābirüne ecrehum bi-ğayri ḥisāb.*¹⁵³²

İSTİD'Â-YI EMİR-İ TURK MAḤMŪR-I MUṬRIB-RÂ BE-VAḤT-İ (13) SABŪḤ TEFSİR-İ İN ḤADİŞ Kİ *İNNA'LLĀHİ ŞERĀBAN* taḥkîken Allāh için bir şarāb vardır ya' nî Allāh'ın bir şarābı (14) vardır ki, *E'ADDE Lİ-EVLİYĀ'İHİ* ol şarābı evliyāsı, dostları için ihzār eylemiştir. *İZĀ ŞARABU* (15) *SEKERŪ*, kaçan evliyā'u'llāh ol şarābdan içseler sekrān olurlar; *VE İZĀ SEKERU ṬĀBU*, ve kaçan (16) sekrān u mestān olsalar ṭayyib u pāk olurlar; *VE İZĀ ṬĀBU ṬĀŞU*, ve kaçan pāk olsalar şiklet-i (17) beşeriyetden ḥafif olurlar; *VE İZĀ ṬĀŞU ṬĀRU*, ve kaçan ḥafif olsalar ṭayerān u cevelān iderler; (18) *VE İZĀ ṬĀRU ṬARABU*, ve kaçan ṭā'ir olsalar ṭarab u neşāt iderler. *SUMME HĀMU KĀMU*, andan (19) sonra [SE373a] bekā billāh ile kā'im olup zevk-i rūḥāniyle hā'im olurlar. *SUMME ŞEḤAẒU BAŞARU*, andan sonra [KC194b] (1) gözlerin açup görürler. Ya' nî 'ālem-i mülk ü melekûtun 'acā'ib ü ġarā'ibin müşāhede iderler. *SUMME ZĀBU ḤALAŞU*, (2) andan sonra eriyüp ḥālîş olurlar. Ya' nî beşeriyetden pāk olurlar. *SUMME BELAĞU VE VAŞALU*, andan sonra bâliğ (3) ü vāşıl olurlar. *VE İZĀ VAŞALU BEKAVU*, ve kaçan vāşıl olsalar bâkî olurlar. *VE İZĀ BEKAVU ŞĀRU* (4) *MULŪKEN Fİ-MAḤ'ADİ* [HK135a] *ŞİDQİN 'İNDE MELİKİN MUḤTEDİRİN*, ve kaçan bâkî olsalar āḥiret sultānları olurlar maḥām-ı (5) mak'ad-i şıdkda, ol pādşāh-ı muḥtedir katında. *VE İZĀ VECEDU HĀZĀ*, ve kaçan bu mezkūr olanları bulsalar; (6) *YEḤŪLŪNE*

(7) 'izz: 'aziz İÜ, HK, KA/ H'ār olmaz diyüp: - İÜ; h'ār olmazlar diyüp HK

(8) bu mertebeye kanā'at eyleyüp qalma, olduğın mertebeden daḥı yücerek mertebeye: - İÜ/ kanā'at eyleyüp: kanā'at idüp KA/ daḥı: - KA

¹⁵³¹ Fakat bütün bunlarla birlikte daha yukarı salın. Allāh'ın arzı/sahası geniştir ve -sana- itaatkârdır.

¹⁵³² Bu dünyada iyilik yapanlar için (ahirette) bir iyilik vardır. Allāh'ın yeryüzü geniştir. Sabredenlere mükâfatları elbette hesapsız olarak verilir. (Kur'ân-ı Kerim, Zümer: 10)

(13) vardır ya' nî Allāh'ın bir şarābı: - KA

(17) ve kaçan ḥafif olsalar ṭayerān u cevelān iderler: - KA

(18) *VE İZĀ ṬĀRU ṬARABU*: - KA

KA VLEN LĀ-YEFHEMEHU İLLA' S-SUKĀRA,¹⁵³³ sözler söylerler ki anlaruñ sözlerini fehm eylemez illā sekrān (7) olan ‘āşīkân-ı Hüdā. **MEY DER-ḤUM-I ESRĀR BEDĀN MĪ-CÜŞED TĀ HER KĪ MÜCERREDEST EZ-ĀN MĪ-NÜŞED** (8) Beyt:

[mef' ūlū/mefā' ilün/fe' ūlün]

**İN MEY KĪ TU MĪ-ḤORĪ ḤARĀMEST
MĀ MĪ-NE-ḤORĪM CUZ ḤELĀLĪ**

Beyt:

[fe' ilātün (fā' ilātün)/mefā' ilün/fe' ilün (fā' ilün)]

**CEHD KUN TĀ ZĪ NĪST (9) HEST ŞEVĪ
VE'Z ŞARĀB-I ḤUDĀ-YI MEST ŞEVĪ**¹⁵³⁴

Bu kelām-ı laṭifüñ mışdağı bu āyet-i kerīmedür ki (10) sūre-i İnsān'da buyurur :

*İnne'l-ebṛāre yeşrebūne min-ke 'sin kāne mizācuḥā kāfūren.*¹⁵³⁵

(11) *İnne'l-ebṛāre*, -cem' berrekā rebāb ma' nā taḥkīken ebrār-; *yeşrebūne*, içerler; *min-ke 'sin*, bir hamrdan, [KA276a] dimekdür. (12) Zikr-i maḥal irāde-i ḥāldür ya' nī şol şarābdan içerler ki; *kāne mizācuḥā* -mā-yumzic bihā- ya' nī ol hamrla (13) qarışup memzūc olan şey'; *kāfūren*, -li-burūdetihi ve 'özrī [İÜ298b] ve kīle ismi mā'a fi'l-cenneti yeşbehu'l-kāfūr (14) fi-rā'ihatihi ve beyāzihi ve kīle yuḥliḳu fihā keyfiyyātu'l-kāfūr fe-yekūn ke'l-memzūce bihi-

Ān şarāb-ı Ḥaḳ (15) bedān muṭrib bered (6:646)

Ol birisi şarāb-ı Ḥaḳḳ'ı ol muṭrib-i cān u dil sebebiyle aḫz ider.

¹⁵³³ Allāh Teālā veli kulları için öyle bir şarab hazırlamıştır ki, o şarabtan içenler sarhoş olurlar (kendilerinden geçerler). Kendilerinden geçtikleri zaman nefislerinin kötülüklerinden temizlenirler. Temizlendikleri zaman ağırlıklarından kurtulur, hafiflerler. Hafifledikleri zaman adeta uçarlar. Uçtukları zaman büyük bir coşkuya, neşeye kapılırlar. Bu hallerden sonra âlem-i manada kâyim olup hayretler içerisinde kalırlar. Bu derecelere yükseldiklerinde melekût âleminde dolaşırlar. Vücûd-ı beşeriyyelerinden geçip tertemiz olurlar. Ondan sonra vahdet mertebesine erişirler. Vâsıl-ı Hak olunca da, fânîlikten kurtulup, bâkî olurlar. Bâkî oldukları zaman muktedir bir padişahın katında doğruluk makâmına erişirler. Bütün bunlara nâyil oldukları zaman ise, ancak hakîkî sarhoşluğa kapılan kimselerin anlayabileceği sözler söylerler.” (Gültekin, 2006: 175-176.)

(7) Tā her ki mücerredest ez-ān mī-nüşed: - KA

(8) Beyt: - İÜ, HK, KA/ Beyt: - İÜ, HK, KA

¹⁵³⁴ Mahmur Türk beyinin, sabah erken vakitte çalgıcı istemesi ve "Allāh'ın, dostları için hazırladığı bir şarabı vardır; içtiklerinde sarhoş olurlar ve sarhoş olunca temizlenirler" hadisi ve devamının yorumu. Şarap mücerred /varlıktan uzak olanlar için diye sırlar küpünde köpürür. Yüce Allāh buyurdu: "İyi kişiler içerler." Senin içtiğin bu şarap haramdır; biz helal olan şaraptan başkasını içmiyoruz. Yoktan var olmak ve Hakk'ın şarabından sarhoş olmak için çalış

(10) buyurur: buyurdı SE/ *İnne'l-ebṛāre yeşrebūne min-ke 'sin kāne mizācuḥā kāfūren*: - KA/ *İnne'l*: - İÜ, HK, KA

¹⁵³⁵ İyiler ise, katkısı kâfur olan içecekler dolu bir kadehten içerler. (Kur'ân-ı Kerim, İnsān: 5)

(11) *ebṛāre*: - İÜ, HK

(13) 'özrī: 'uzūbetihi İÜ, HK, KA

V'ın (16) şarāb-ı ten ez-ın muṭrib çered¹⁵³⁶ (6:646)

Ve bu birisi şarāb-ı teni muṭrib-i bedenden nüş eyler. Herkes bu şarābdan (17) mest olmuştur ki şarāb-ı zāhirden ve kimi şarāb-ı bātından.

(18) Der-nubī fermūd k'ın Qur'ān zi-dil
Hādi-yi ba' zı vü ba' zı-rā muḍil¹⁵³⁷ (6:656)

Ya' nī Qur'ān-ı 'Azīm'de Cenāb-ı [SE373b] 'İzzet buyurdi: Bu Qur'ān gönülden (19) ba' zıları hādīdür ve ba' zıları muḍıldür. Nitekim sūre-i Bakara'da buyurdi:

Yuḍıllu bihī keşiren ve yehdi [KC195a] (1) *bihī keşiren*.¹⁵³⁸ Pes *Meşnevī* dahı şüret-i hikāyeti görüp ma' nādan gāfil olanları muḍil ve ma' nāyı fehmi (2) idüp şürete muḳayyed olmayanları hādīdür.

Ān ser-i meydān ü in pāyān-ı üst
Dil şuden (3) çün gūy-rā çevgān-ı üst¹⁵³⁹ (6:661)

Ol muṭrib ser-i meydāndur. Ya' nī ibtidā-yı sülūkdur ve bu meyhāne intihā-yı (4) sülūk ve pāyān-ı sülūkdur.

(5) Muṭrib āgāzīd beyt-i ḥ'āb-nāk
Ki enilni'l-ke'se yā men lā-erāk¹⁵⁴⁰ (6:665)

Muṭrib [HK135b] āgāz eyledi bir ḥ'āb-nāk beyt okumağa ve didi ki, şun baña kāseyi iy şol bir kimse (6) ki ben seni görmezem. Ya' nī iy maḥbūb-ı ḥaḳīkī, beni cām-ı 'ışkla mest eyle, didi.

Ente vechī lā-' aceb in lā-erāh (6:666)

(7) Sen benüm vechümsin ya' nī zātumsın, kıyāmum senünle olduğı ḥayşiyyetle. Pes ' aceb degüldür eger ben vechümi, (8) zātımı görmezsem.

Gāyetu'l-ḳurbu ḥicābu'l-iştibāh¹⁵⁴¹ (6:666)

¹⁵³⁶ Hakk'ın o şarabı, o çalgıcıya götürür. Bu beden şarabı, bu çalgıcıdan gıda alır.

¹⁵³⁷ Allāh Kur'ān'da buyurdu: "Bu Kur'ān gönülden bazısına yol gösterir ve bazısını saptırır.

¹⁵³⁸ (Allāh) onunla birçoğunu dalālette bırakır, birçoğunu da onunla hidāyete erdirir. (Kur'ān-ı Kerim, Bakara: 26)

¹⁵³⁹ O, meydanın başında ve bu, onun sonunda. Gönül top gibi olmuş, onun çevgenindedir.

(2) Dil şuden çün gūy-rā çevgān-ı üst: - SE, İÜ, HK, KA

¹⁵⁴⁰ Çalgıcı uykulu bir beyte başladı: "Ey kendisini görmediğim, bana bir kadeh sun"

(5) Muṭrib: - KA

(6) 'ışkla: 'ışkuñla SE/ beni cām-ı 'ışkla: beni bir cām-ı 'ışkla İÜ

(8) zātımı: ya' nī zātımı HK

¹⁵⁴¹ Sen yüzümsün. Yüzümü görmezsem şaşılmaz. Son derece yakınlık, hata perdesidir.

Nihāyet kurb hicābdur, iştibāhdur. *Ḥaḫīye li-şiddeti* (9) *zuhūrihi*¹⁵⁴² maẓmūnınca katı yakīn olduğundan muḥtefidür.

Ente ‘aqlī lā-‘aceb in lem erek (6:667)

Sen benüm (10) ‘aqlımsın ‘aceb degüldür eger ben seni görmezsem.

Min-vufūri'l-iltibāsi'l-müştebek¹⁵⁴³ (6:667)

İltibāsuñ (11) vafretinden şöyle iltibās ki müştebek olup biri birine girmiştir.

Ci‘te aḳreb ente (12) *min-ḫabli'l-verīd* (6:668)

*Ve naḫnu aḳrebu ileyhi min-ḫabli'l-verīd*¹⁵⁴⁴ maẓmūnınca sen bize cān ṭamarından yakınsın

Lem (13) eḳul yā yā nidā‘un li'l-ba‘īd¹⁵⁴⁵ (6:668)

Niceye dek yā yā diyü çağırayum. Ba‘īde nidā ider gibi. Zīrā yā ḫarf-i nidādur (14) ba‘īd için.

Bel-uḡālithum unādī fi'l-ḳifār (6:669)

Belki bu ḫalkı ḡalaṭa bırakmak için nidā iderüm beyābānda (15) ve şaḫrāda yoḫsa seni ba‘īd ṣan itdügüm için degüldür.

Key ekettim men ma‘ī mimmen aḡār¹⁵⁴⁶ (6:669)

Tā ki ketm idüp (16) şaḳlayam benümle olan maḫbūbı ḡayret çeküp yağma vü ḡaret idicilerden. Ya‘nī yāruñ bize yakīn olduğın (17) aḡyārdan nihān itmek için yā yā diyü ba‘īde nidā iderüm. Böyle itmek bizüm reşkimüzdendür. Nitekim ‘Ā‘işe’nün ḍarīden [SE374b] nihān olduğu Ḥazret-i Muşṭafā’nuñ reşkinden idi.

(18) Tenḳih-i menāt: Maḳāmı düzmek ve pāk itmek

TEFSİR-İ KAVLE ‘ALEYHİ’S-SELĀM [İÜ299a] MŪTŪ KABLE EN TEMŪTŪ¹⁵⁴⁷

(19) Beyt:

BE-MİRİY DŪST [KA276b] PİŞ EZ-MERG EGER Mİ-ZİNDEĞİ HŪĀHİ

¹⁵⁴² Görünürlüğün/görünüşün şiddeti için gizle.

¹⁵⁴³ Sen aklımsın. Birleşme karışıklığının çokluğundan seni görmezsem, şaşılmaz.

¹⁵⁴⁴ Çünkü biz, ona şah damarından daha yakınız. (Kur’ân-ı Kerim, Kaf: 16)

¹⁵⁴⁵ Geldin, şah damarından daha yakınsın. "Ey" diye nasıl derim. "Ey" uzakta olan için çağrıdır.

(13) ider gibi: itdügüm hâlde SE

¹⁵⁴⁶ Benimle beraber olanı yabancı olandan gizlemek için ıssız çöle seslenerek onları yanıltırım.

(17) Nitekim ‘Ā‘işe’nün ḍarīden nihān olduğu Ḥazret-i Muşṭafā’nuñ reşkinden idi SE: - KC, İÜ, HK, KA

(18) Tenḳih-i menāt: Maḳāmı düzmek ve pāk itmek: - İÜ, HK, KA

¹⁵⁴⁷ Ölmeden önce ölünüz. (Yılmaz, 1992: 28)

[KC195b]

(1) Ğark-ı ın keştî ne-yâbî iy emîr (6:727)

Ya' nî keştî-i vücûduñı fenâ idemezsin. Murden ki aşıldur ânı (2) ele getüremezsın iy emîr.

Tābe-ne-n'hî enderûn menne'l-aḥîr¹⁵⁴⁹ (6:727)

Tā menne'l-aḥîrî ol keştî-i vücûduña (3) yükletmeyince. *Menne'l-aḥîr* ol şey'e dirler ki meşelâ gemi pür olsa, ğark olmağa qarîb olsa, cüz'î şey' (4) daḥı kımağla ğark olmak mülâḥaza olınsa, ol cüz'î şey'e menne'l-ḥayr dirler. Pes ehl-i sülûk ki fenâ-yı (5) vücûd *ḳable en temûtū*¹⁵⁵⁰ ḥükmince ölmezдің [HK136a] öñdін ölmekdür, anı taḥşîle sa'y eyle.

Maḥşerîn: (6) Ehl-i maḥşer

Zibāl: Çerāğ u zebāne-yi âteş

TEMŞİL-İ MERD-İ ḤARİŞ-İ NĀ-BİNENDE REZZĀKÎ-İ ḤAḲ-RĀ¹⁵⁵¹

Z'ân sebep ḳul gufte-i deryâ buved

(7) Her çe nuṭḳ-ı Aḥmedî gūyâ buved¹⁵⁵² (6:815)

Ol sebebdendür ki muḥāṭab-ı ḳul ki Ḥazret-i Muḥammed Muṣṭafâ'dur, anuñ sözi Allāh (8) kelāmıdır. Nitekim buyurdı:

*Ve mā yenṭıḳu 'ani'l-hevâ. İn huve illâ vaḥyun yūḥâ.*¹⁵⁵³

În duvî aḥvâl-i dîd-i (9) aḥvelest

V'er ne evvel âḥîr âḥîr evvelest¹⁵⁵⁴ (6:819)

Evvel âḥîr andan ğayrı yoḳdur. Nitekim sûre-i Ḥadîd'de (10) buyurdı:

¹⁵⁴⁸ Peygamberin "Ölmeden önce ölünüz" hadisinin yorumu. Ey dost! Yaşamak istiyorsan ölümden önce öl. Çünkü İdris böyle ölmekle, bizden önce cennetlik oldu.

¹⁵⁴⁹ Ey bey! Son yükü içerisine koymadıkça bu gemi batmaz.

(5) vücûd: vücûddur İÜ, KA/ Maḥşerîn: - İÜ, KA

¹⁵⁵⁰ Ölmeden önce ölünüz. (Yılmaz, 1992: 28)

(6) Ehl-i maḥşer Zibāl: Çerāğ u zebāne-yi âteş: - İÜ, KA

¹⁵⁵¹ Hakk'ın rızık vericiliğini, (hazinelerini ve rahmetini) görmeyen ihtiraslı adamın (büyük bir harman yerinde buğday tanesiyle uğraşan, coşan, titreyen aceleyle çeken ve o harmanın genişliğini görmeyen karıncaya) benzetilmesi

¹⁵⁵² Çünkü Ahmed'in nutku söylüyorsa da "Söyle" denizin/Hakk'ın sözüdür.

(7) Her çe nuṭḳ-ı Aḥmedî gūyâ buved: - SE

¹⁵⁵³ Kişisel arzularına göre de konuşmamaktadır. O, kendisine indirilmiş vahiyden başka bir şey değildir. (Kur'ân-ı Kerim, Necm: 3-4)

(8) İn duvî aḥvâl-i dîd-i aḥvelest: - SE

¹⁵⁵⁴ Bu ikilik şaşı gözün özelliğidir. Yoksa evvel/önce, âhirdir/sondur. Âhir de evveldir.

*Huve'l-evvelu ve'l-âhîru ve'z-zâhîru ve'l-bâtinu.*¹⁵⁵⁵

Ez-kocâ cüyîm 'ilm ez-terk-i 'ilm (6:823)

'İlm-i bâtını (11) ne yirden taleb idelüm? 'İlm-i zâhirüñ terkinden.

Ez-kocâ cüyîm silm ez-terk-i silm¹⁵⁵⁶ (6:823)

Şulhı ne yirden taleb (12) idelüm? Terk-i şulhda. Ya'nî nefis ü şeytânla şulhı terk idüp anlar-ile cenk itmez süñ. Hâk Ta'âlâ (13) Hâzretine teğarrüb ve anuñla şulh müyesser degüldür.

DĀSTĀN-I ĀN ŞAḤŞ Kİ BER-DER-İ SERĀY NĪM-ŞEB SAḤŪR MĪ-ZED¹⁵⁵⁷

(14) Müstemid: Meded-cüy

Nebîl: Buzurg

Pîş-i Dāvūd-ı nebî mūmest u rām
Der-ḥaḳ-ı tu āhenest ān u ruḥām¹⁵⁵⁸ (6:856)

*Ve elennā lehu'l-ḥadīd*¹⁵⁵⁹ (15) hükmince āhen anuñ elinde mūmdur ve muṭī' dūr.

Pîş-i tu kuh bes gerānest u cemād
Muṭribest (16) ū pîş-i Dāvud ūstād¹⁵⁶⁰ (6:857)

Senüñ katında kūh, şaḳîl ü cemāddur ammā Hâzret-i Dāvud 'am. katında (17) muṭrib ü ūstāddur. Nitekim buyurur:

*Yā cibālu evvibī me'ahu ve't-ṭayra.*¹⁵⁶¹

Ḳānet: Tesbîḥ kunende

(18) Ritāc: Bāb-ı kebîr est ve bāb-ı [SE374b] şaḡîr ki der-bāb-ı kebîr bâşed.

Ān yekî ender-belā Eyyüb-vār

¹⁵⁵⁵ O, ilk ve sondur. Zâhir ve Bâtın'dır. (Kur'ân-ı Kerim, Hadid: 3)

(10) Ez-kocâ cüyîm 'ilm ez-terk-i 'ilm: - İÜ/ 'İlm-i bâtını: - İÜ

(11) ne yirden taleb idelüm? 'İlm-i zâhirüñ terkinden: - İÜ

¹⁵⁵⁶ Bilgiyi nerede arayalım? İlmi terk etmede. Barışı nerede arayalım? Barışı terk etmede.

¹⁵⁵⁷ Hikâye: Bir şahıs, bir evin kapısında gece yarısı sahura kaldırıyordu.

¹⁵⁵⁸ Sana göre o, demirdir ve mermerdir. Davud Peygamber'e göre mum ve itaatkârdır.

(14) Müstemid: Meded-cüy: - İÜ, KA/ Nebîl: Buzurg: - İÜ, HK, KA/ Der-ḥaḳ-ı tu āhenest ān u ruḥām: - SE, İÜ, HK, KA

¹⁵⁵⁹ Demiri ona yumuşattık. (Kur'ân-ı Kerim, Sebe: 10)

(15) Pîş-i tu kuh bes gerānest u cemād: - SE

¹⁵⁶⁰ Üstat! Sana göre dağ çok ağırdır ve cansızdır. Davud'un önünde çalgıcıdır o.

(16) 'am.: 'aleyhi's-selām SE, İÜ, KA

¹⁵⁶¹ Ey dağlar! Kuşların eşliğinde onunla birlikte tespih edin" dedik. (Kur'ân-ı Kerim, Sebe: 10)

(17) Ḳānet: Tesbîḥ kunende: - İÜ, KA

V'ân (19) diger der-şābirī Ya' kūb-vār¹⁵⁶² (6:876)

Ol birisi Hāzret-i Ya' kūb 'am. gibi şabr eyleyicidür oğulları [KC196a] (1) firākına.

Tā ki ol şabr muķābelesinde şevāb u ecr bula. Nitekim Hāzret-i Resūl buyurdu:

*Men māte lehu (2) şuluşetuhū şığār vecebe lehu'l-cenne.*¹⁵⁶³

Müşteri ħ'āhī ki ez-vey zer berī
Beh zi-Hāķ key bāşed iy dil müşteri¹⁵⁶⁴ (6:879)

(3) Allāh'dan yeg müşteri kaçan müyesser olur iy gönül! Nitekim sūre-i Tevbe'de buyurdu: [İÜ299b]

*İnna'llāheşterā mine'l-mu 'minīne (4) enfusehum ve emvālehum bi-enne lehumu'l-cennete.*¹⁵⁶⁵

Mī-sitāned in yaķ-ı cism-i fenā
Mī-dehed mülkī bīrūn ez-vehm-i mā¹⁵⁶⁶ (6:881)

(5) Bu ħadīş-i ķudsi ħükmince ki buyurdu:

*A' dedtu li- 'ibādi's-şāliĥīn mā lā- 'aynun re 'et ve lā-uzunun semī'at (6) ve lā-ĥaţara 'alā-ķalbi'l-beşer.*¹⁵⁶⁷

Bād-ı āhī k'ebr-i eşk-i çeşm rānd
Me'r Ĥalīlī-rā bedān evvāh ħ'ānd¹⁵⁶⁸ (6:884)

Nitekim (7) sūre-i Tevbe'de buyurdu:

*İnne İbrāhīme le-evvāhun ĥalīm.*¹⁵⁶⁹ Ve sūre-i Hūd'da buyurdu: [HK136b]

(18) Ritāc: Bāb-ı kebīr est ve bāb-ı şaĥīr ki der-bāb-ı kebīr bāşed : - İÜ, KA/ Ān yekī ender-belā Eyyūb-vār: - SE

¹⁵⁶² Biri bela içinde Eyüp gibidir, diğeri sabırlılıkta Yakup gibi.

(19) 'am.: 'aleyhi's-selām SE, İÜ, KA

(1) Hāzret-i Resūl: Hāzret-i Resūl şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem SE, İÜ; Hāzret-i Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem HK/ Hāzret-i Resūl: Hāzret-i Resūl 'aleyhi's-selām KA/ buyurdu: buyurur İÜ, HK, KA

¹⁵⁶³ Ergenlik çağına ulaşmamış/küçük yaşta üç çocuğu ölen her müslümanı Allāh cennetine koyar. (Buhārī, Sahīh: 6/91; Müslim, Sahīh: 153)

(2) Müşteri ħ'āhī ki ez-vey zer berī: - SE

¹⁵⁶⁴ Ey gönül! Kendisinden altın kazanmak için müşteri mi istiyorsun? Hak'tan daha iyi müşteri olur mu hiç?

¹⁵⁶⁵ Şüphesiz Allāh, mü'minlerden canlarını ve mallarını, kendilerine vereceği cennet karşılığında satın almıştır. (Kur'ân-ı Kerim, Tevbe: 111)

(4) Mī-sitāned in yaķ-ı cism-i fenā: - SE

¹⁵⁶⁶ Bu yok olucu beden buzunu alır. Bizim düşüncemizin dışında bir saltanat verir.

(5) buyurdu: buyurur İÜ, HK, KA

¹⁵⁶⁷ Ben sālīh kullarım için, hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın duymadığı, hiçbir insanın hatrına gelmeyen nimetler hazırladım. (Tirmizī, Sünen: 3292; Müslim, Sahīh: 2824; Heysemī, Mecma'u'z-Zevā'id: 10/415)

(6) Bād-ı āhī k'ebr-i eşk-i çeşm rānd: - SE

¹⁵⁶⁸ Gözyaşı bulutunun sürdüğü ah rüzgârı nedeniyle Halil'e "Evvāh (çok ah eden)" dedi.

İnne İbrāhīme (8) *le-ḥalīmun evvāhun munīb.*¹⁵⁷⁰ Taḥkīken [KA277a] Ḥazret-i İbrāhīm ‘aleyhi's-selām ḥalīm ü bürd-bārdur. Çok āh idicidür, rikḳat (9) ḳalblerinden kināyedür.

Münīb: Rücū‘ idicidür dimek olur.

Rākid: İstāde

Ġaleyān: Cūşiden

(10) Pedfüz: Bu maḥalde behremend ma‘ nāsınadır.

Tevbe kirm ü ‘ışḳ hem çün ejdehā
Tevbe vaşf-ı ḥalk u ān (11) vaşf-ı Ḥudā¹⁵⁷¹ (6:970)

Tevbe ḥalk şıfatıdır ve ‘ışḳ şıfat-ı Ḥudādur. Nitekim buyurur:

İnna'llāhe yuḥıbbu't-tevvābine ve (12) *yuḥıbbu'l-muteṭahhirin*¹⁵⁷² ve yine buyurur: *inna'llāhe yuḥıbbu'l muḥsinin.*¹⁵⁷³ Ve bu ḥadīş-i ḳudsī de buyurur: (13)

*Kuntu kenzen maḥfiyyen fe-aḥbebtu en u‘arrif fe-ḥalaḳtu'l-ḥalka.*¹⁵⁷⁴ Pes ‘ışḳ u maḥabbet şıfatu'llāhdandır. (14) Şıfat-ı Ḥaḳ şıfat-ı ḥalk üzerine ḡalibdür.

Aḥsenu't-taḳvīm der-*ve't-tīn* bi-ḥān
Ki girāmī gevherest (15) iy dūst cān¹⁵⁷⁵ (6:1005)

Nitekim *Leḳad ḥalaḳne'l-insāne fī-aḥseni taḳvīm.*¹⁵⁷⁶ Ya‘ nī taḥkīken biz insānı aḥsen şüret ve aḥsen (16) ta‘ dīlde ḥalk eyledük. *Bi-en ḥaşşı bi-intişābi'l-kāmeti ve ḥusni's-şüreti ve isticmā‘ ḥavvāşu'l-kā'ināt* (17) *ve nazā'ir sā'iru'l-mümkināt.*¹⁵⁷⁷

*Aḥsenu't-taḳvīm ez-‘arş ü füzūn*¹⁵⁷⁸ (6:1006)

¹⁵⁶⁹ Şüphesiz İbrahim, çok içli, yumuşak huylu bir kişiydi. (Kur'ân-ı Kerim, Tevbe: 114)

(7) buyurdu: - İÜ, HK, KA

¹⁵⁷⁰ Çünkü İbrahim çok içli ve Allâh'a yönelen bir kimseydi. (Kur'ân-ı Kerim, Hûd: 75)

(8) ‘aleyhi's-selām: - İÜ, HK, KA

(9) Rākid: İstāde: - İÜ, KA/ Ġaleyān: Cūşiden: - İÜ, HK, KA

(10) Pedfüz: Bu maḥalde behremend ma‘ nāsınadır: - İÜ, KA/ Tevbe kirm ü ‘ışḳ hem çün ejdehā: - SE

¹⁵⁷¹ Tövbe kurtçuk, aşk ise ejderha gibidir. Tövbe halkın özelliğidir, o ise Hakk'ın.

(11) şıfatıdır: şıfatı KA/ buyurur: - KA

¹⁵⁷² Şüphesiz Allâh çok tövbe edenleri sever, çok temizlenenleri sever. (Kur'ân-ı Kerim, Bakara: 222)

¹⁵⁷³ Çünkü Allâh, iyilik yapanları sever. (Kur'ân-ı Kerim, Maide: 13)

¹⁵⁷⁴ Ben gizli bi hazineydim. Bilinmeyi sevdim. Bu yüzden halkı yarattım. (Teymiyye, Mecmû'u'l-Fetavâ: 18/376; Zerkânî, Muhtasarü'l-Makâsîd: 777)

¹⁵⁷⁵ Ey dost! Vettin suresinde "En güzel biçim"i oku. Çünkü değerli inci candır.

(15) Nitekim SE: - KC, İÜ, HK, KA

¹⁵⁷⁶ Biz, gerçekten insanı en güzel bir biçimde yarattık. (Kur'ân-ı Kerim, Tîn: 4)

¹⁵⁷⁷ O dik boyu ve güzel görüntüsü ve kainatın seçilmişlerinin görüşleri ve diğer tüm ihtimallerin benzerleri şekilde seçilmiştir.

¹⁵⁷⁸ "En güzel biçim" arştan üstündür.

Ya‘nî be-hükmi-lā-yese‘nî arđı ve (18) lā-semā‘i ve lākin vesi‘anî kalbu ‘abdi’l-mu‘min et-takî en-naķi el-vedā‘.¹⁵⁷⁹ [SE375a] Pes mü‘minün kalbi (19) beytu’llāhdur, ‘arşdan füzündür. Rubā‘î:

[mef‘ülü/ mefā‘ilün/ mef‘ülü/ mefā‘ilün]

Der-hāne-i ğam būden ez-himmet-i dün bāşed

Ender-dil-i dün-himmet esrār-ı tu çün bāşed [KC196b]

(1) Ber-her çe hemî lertzî meydān ki hemān arzî

Z‘ān rüy dil-i ‘āşık ez-‘arş füzün bāşed¹⁵⁸⁰

Mekeys ü mekās: Saht (2) gereften der-bāzār

Harre maġsiyyen fütād ü ber-ķafa¹⁵⁸¹ (6:1061)

Bî-‘aķl düşdi ķafası üzerine.

Ġarām: İķdām (3) u ihtimām

Żırs: Azu dişi

Daķal: Ġavre-i ħurmā

Ebşirü yā ķavm iz cā‘e’l-ferec (6:1097)

Müjde olsun (4) size iy ķavm ki şādlık geldi.

İfrehü yā ķavm ķad zāle’l-ħarec¹⁵⁸² (6:1097)

Şād oluñ iy ķavm ki zā‘ıl oldu (5) darlık u muşibet u miħnet ziyān u ħasāret.

Z‘ān belāhā ber-‘azizān pış buved¹⁵⁸³ (6:1108)

Andan öturi belālar (6) ‘azizler üzerine ziyāde olur ki Ĥazret-i Resūl-i Ĥudā buyurmuşdur: eşeddu’n-nāsi belā‘ ve’l-enbiyā‘u şumme’l-evliyā‘ (7) şumme’l-emşelu fe’l-emşel.¹⁵⁸⁴

¹⁵⁷⁹ Ben yere ve göge sığmadım fakat takvâ ehli mümin kulumun kalbine sığdım. (‘Irākî, Tahrîcū’l-İhyâ: 3/18; Elbânî, Silsiletü’l-Za‘îfe: 5103; Teymiyye, Mecmû’u’l-Fetâvâ: 2/384)

(18) et-takî en-naķi el-vedā‘: - İÜ, HK, KA

(19) Rubā‘î: Naẓm İÜ, HK, KA

¹⁵⁸⁰ Gam hanesinde olmak gayretsizliktendir. Çünkü gayretsizlik gönlünün içinde senin sırların vardır. (Dîvân-ı Şems, 609. Gazel)

(1) Mekeys ü mekās: Saht: - İÜ, KA

¹⁵⁸¹ (O yüzü yaralı, Mustafa’yı görünce) kendinden geçip arkası üzere düştü.

(2) gereften der-bāzār: - İÜ, KA/ Ġarām: - SE, İÜ, HK, KA/ İķdām: - İÜ, HK, KA

(3) u ihtimām: - İÜ, HK, KA/ Żırs: - İÜ, KA/ Azu dişi: - SE, İÜ, KA/ Daķal: Ġavre-i ħurmā: - İÜ, KA

¹⁵⁸² Müjdeleyin ey kavim! Genişlik geldi. Sevinin ey kavim! Darlık son buldu.

¹⁵⁸³ O nedenle değerli kişilerin üzerinde belalar çoktur. Çünkü sevgilinin latifeleşmesi güzellerle fazla olur.

Tecemmüş: Çäpükî kerdên u dil-rübâyî kerdên ve şîve nûmûden

KÎŞŞA-Î HİLÂL KÎ BENDE-Î (8) MUHLÎŞ BÛD HAZRET-Î HUDÂ-RÂ ŞÂHÎB-Î BAŞİRET-Î BÎ-TAKLÎD PÎNHÂN ŞUDE DER-BENDEĞÎ-Î MAHLÛKÂT CİHET-Î MAŞLAHAT NE (9) EZ-‘ACZ ÇENÂN KÎ HAZRET-Î LOQMÂN VE HAZRET-Î YÛSUF ‘ALEYHI’S-SELÂM EZ-RÛY [Û300a] ZÂHİR U ĞAYRET-Î İŞÂN BENDE-Î SÂ‘İR (10) BÛD EMİRÎ-RÂ VE ÂN EMİR-Î MÛSELMÂN BÛD ÇEŞM BESTE.

[HK137a] Beyt:

**DÂNED A‘MÂ KÎ MÂDERÎ DÂRED
LİK ÇÛ NE (11) BE-VEHM DER-NÂRED**

Pes bu kıyâs üzere â‘mâ-dil olanlar Hâk Ta‘âlâ’nun varlığın bilürler ammâ ta‘zîmin (12) yirine getürmezler. **EGER BÂ-İN DÂNIŞ TA‘ZÎM-Î MÂDER KUNED MÛMKÎN BÛD EZ-‘AMÂ HALÂŞ YÂBED** ya‘nî bu dâniş (13) ile perverdgârın ta‘zîmine sa‘y itseler mümkündür ki Allâh Ta‘âlâ anların bânlarını gözlerin açâ idi. (14) Nitekim Hâzret-i Resûl-i Hudâ buyurdi: **İZÂ ERÂDA‘LLÂHE BÎ‘-ABDÎN HAYREN FETEHA ‘AYNEYYE KALBÎHÎ LÎ-YUBŞUR BÎHÎMA‘L-ĞAYB**¹⁵⁸⁵ (15) ya‘nî kaçan Allâh Ta‘âlâ bir kûluna hayr dilese anın kalbinün iki gözlerin açar, âna a‘lem-i ğaybı müşâhede itdürmek (16) için şadâka Resûlu’llâh. Beyt:

**İN RÂH ZÎ-ZİNDEĞÎ-Î DİL HÂŞİL KUN
KÎN ZİNDEĞÎ-Î TEN ŞİFAT-I HAYVÂNEST**¹⁵⁸⁶

(17) Guft vâpes vâpes iy hîre seret (6:1117)

[SE375b] Gitdükçe gerüsine gidersin iy başı dutmuş.

Bâz mî-rev tâ be-küss-i (18) mâderet¹⁵⁸⁷ (6:1117)

¹⁵⁸⁴ Belânın en şiddetlisi peygamberlere, sonra velilere, sonramanevî derecesine göre sâir halka gelir. (Suyûtî, Câmi‘ü’s-Sagîr: 1050)

(7) Tecemmüş: Çäpükî kerdên u dil-rübâyî kerdên ve şîve nûmûden: - İÛ, KA

(13) perverdgârın: perverdgâr-ı qadîmün SE

(14) Resûl-i Hudâ: Resûl-i Ekrem şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem İÛ; Resûl-i Ekrem şal‘am. HK; Resûl-i Ekrem ‘aleyhi’n-nuḥbe KA/ buyurdi: buyurur İÛ, HK, KA

¹⁵⁸⁵ Allâh bir kûlunun hayrını dilerse; gayben vaat ettiğî şeyleri göstermek için kalbindeki iki gözünü açar. (Tirmizî, Nevâdirü’l-Usûl: 199)

(16) şadâka Resûlu’llâh: - İÛ, HK, KA/ beyt: - İÛ, HK

¹⁵⁸⁶ Hilâl’in hikâyesi: Allâh’ın samimî bir kuluydu, basiret sahibi ve taklitsizdi. İnsanlara kölelik ederek iyilik amaçlı gizlenmişti; acizlikten değil; Lokan, Yusuf ve diğerlerinin görünüşte yaptıkları gibi. Bir beyin seyisiydi. O bey müslümandı ama kördü. Kör, bir annesinin bulunduğunu bilir; ancak nasıl olduğunu düşünmez. Bu bilgiyle bu anneye saygı gösterse, körlükten kurtulması mümkündür. Çünkü "Allâh bir kûluna bir iyilik vermek istediğinde, onlara gaybı görmesi için kalbinde iki göz açar.

¹⁵⁸⁷ -Efendi- "Ey sen şaşkın başlı! Geri, daha geri git, annenin avret yerine kadar" dedi.

Ya‘nî gerüye rücü‘ eyle çıkdıgıñ yire dek. [KA277b] Bu maħalde kışşadan hışşe budur ki: Sâlik her gün (19) terakķide gerekdür. Gerü gitmek nokşandır. Ĥazret-i Resülu'llāh ‘am. buyurdı: *menistevā yevmāhu fe-huve* [KC197a] (1) *mağbūnun ve men kâne emsihi ĥayren min-yevmihi fe-huve mel‘ūn.*¹⁵⁸⁸

ĤİKĀYE DER-TAKRİR HEMİN SUĤEN¹⁵⁸⁹

Süy-ı ben: (2) Cānib-i dem

Müktenif: Penāhgāh-ı ‘ālem-i ilāhīst

Germ-rev çün cism-i Mūsā-i kelīm¹⁵⁹⁰ (6:1127)

İşāretdür Ĥazret-i Mūsā (3) ‘aleyhi's-selāmuñ kışşasına ki çün Ĥazret-i Cenāb-ı ‘İzzet Ĥazret-i Mūsā'ya vahy eyledi ki: Senden a‘lem bir kulum vardur, (4) Mecma‘u'l-Bahreyn'de olur, didükde Ĥazret-i Mūsā ‘aleyhi's-selām anuñ ziyāretine kaşd eyledi. Nitekim Ĥaķ Ta‘ālā sūre-i (5) Kehf'de ĥaber virdi:

*Ve iz k̄āle Mūsā li-fetāhu lā-ebreĥu ĥattā ebluġa mecme‘a'l-bahreyni ev emđiye ĥuķubā.*¹⁵⁹¹

Ve iz (6) *k̄āle Mūsā*, yād eyle yā Muĥammed ol zamānı ki Mūsā didi; *li-fetāhu*, -Yuşa‘ bin Nūn bin Efrā‘im bin Yūsuf (7) ‘aleyhi's-selām fe-ennehu kâne yeĥdimehu ve yettebi‘ahu ve li-zālike semmāhu fetāhu ve k̄ile li-‘abdihi- ya‘nî ĥıdmetkārına didi. Ĥıdmetkār Yuşa‘ (8) bin Nūn bin Efrā‘im bin Yūsuf ‘aleyhi's-selāmdur, dimişler. Anuñ içün Fetye diyü tesmiye eyledi. Ba‘zılar kendi (9) k̄avline ĥıṭāb eyledi, dimişler. *Lā-ebreĥu*, -lā-ezāl li-yuser- ya‘nî zā‘il ü fāriğ olmazum seyr ü sefer eylemekde; (10) *ĥattā ebluġa mecme‘a'l-bahreyni*, ĥattā yetişem mecma‘e'l-bahreyn; *ev emđiye ĥuķubā*, -ev esīru zamānen ṭavīlen ve'l-ma‘nā (11) *ĥattā yeķ‘a lenā buluġ mecma‘e'l-bahreyn ev*

(19) Gerü: - KA/ ‘am.: şalla'llāhu ‘aleyhi ve sellem SE/ Ĥazret-i Resülu'llāh ‘am.: Nitekim buyurur ‘aleyhi's-selām İÜ, HK, KA

¹⁵⁸⁸ İki günü birbirine eşit olan aldanmıştır. Ve bugünü dününden kötü olan lanetlenmiştir. (Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ: 2/305; Molla 'Alî, Kârî, Esrârü'l-Merfû'a: 316)

¹⁵⁸⁹ Aynı sözü anlatma hususunda bir hikâye

(1) Süy-ı ben: Cānib-i dem Müktenif: Penāhgāh-ı ‘ālem-i ilāhīst: - İÜ, KA

¹⁵⁹⁰ Musa Kelīm'in bedeni gibi hızlı giderler. İki denize dek -yer onlar için- bir kilim genişliği gibidir.

(4) ‘aleyhi's-selām: ‘am. HK/ Ĥaķ Ta‘ālā: - HK, KA

(5) ĥaber virdi: buyurur İÜ, HK, KA/ *Ve iz k̄āle Mūsā li-fetāhu lā-ebreĥu ĥattā ebluġa mecme‘a'l-bahreyni ev emđiye ĥuķubā*: - İÜ, HK, KA

¹⁵⁹¹ Hani Mūsâ, beraberindeki gence şöyle demişti: “İki denizin birleştiği yere varıncaya kadar durmayacağım, ya da uzun zaman gideceğim.” (Kur'ân-ı Kerim, Kehf: 60)

(6) Mūsā: - KA/ bin Efrā‘im bin Yūsuf: - İÜ

(8) bin Efrā‘im bin Yūsuf: - HK, KA/ ‘aleyhi's-selāmdur: ‘am.dur HK,

(9) lā-ezāl li-yuser: - İÜ, HK, KA

emza'l-ḥaḳab ve'l-ḥuḳbu dehr ve ḳile ṣemānūn ve ḳile seb'ūn- ya'nī zamān-ı (12) ṭavīl seyr ü sefer iderüm. Yā benüm bu seferümde mecma'e'l-baḥreyn yetişmek vāḳı' ola yāḥud ḥuḳb geçe. Ḥuḳb bir yıldur, [HK137b] (13) dimişler. Ba'zılar seksen yıldur dimişler ve ba'zılar yetmiş yıldur, dimişler. Mecma'u'l-baḥreyn baḥr-i Fāris [SE376a] ile baḥr-i Rūm (14) ḳarışduğı yirdür. Pes Ḥazret-i [İÜ300b] Mūsā 'am. ṭaleb-i Ḥızr'da uzun uzak sefer ihtiyār eyleyüp (15) germ-revlik birle yola 'azm eyledi. Pes sālikān-ı ṭarīḳ daḥı cism-i Mūsā-i kelīm gibi ṭaleb-i Ḥaḳ'da (16) germ-rev olurlar.

'İlm-i ü ez-cān-ı ü cūshed müdām
Pīş-i ü ne müste'ār āmed ne vām¹⁵⁹² (6:1149)

Nitekim buyurur: (17)

*Men aḥlaṣe lillāhi erba'ine ṣabāḥen ṣaheret yenābī'u'l-ḥikmeti min-ḳalbihi 'alā-lisānihi.*¹⁵⁹³ Ve yine buyurur: (18)

*Men 'amile bimā 'alime verreṣehu'llāhu ta'ālā 'ilmu mā lem ya'lem.*¹⁵⁹⁴ Ve yine buyurur:

İzā zehede'l-'abdu fi'd-dunyā vekkele'llāhu (19) *ta'ālā bihi meleken yaḡrisu'l-ḥikmete fi-ḳalbihi.*¹⁵⁹⁵ Pes anuñ gibi kimsenüñ dil ü cānı menba'-ı ḥikmet olur.

RENCÜR ŞUDEN-İ HİLĀL¹⁵⁹⁶ [KC197b]

(1) Māh mī-gūyed ki aşḥābī nücüm (6:1157)

Māh-ı āsmān-ı vefā ve ṣāh-ı çār-bāliš-i 'ālem-i ıṣṭifā Ḥazret-i Muḥammed Muṣṭafā 'am. (2) buyurdı:

(10) ev esīru zamānen ṭavīlen ve'l-ma'nā ḥattā yaḳ'a lenā bulūḡ mecma'e'l-baḥreyn ev emza'l-ḥaḳab ve'l-ḥuḳbu dehr ve ḳile ṣemānūn ve ḳile seb'ūn: - İÜ, HK, KA

(12) vāḳı': - İÜ, HK, KA

(13) baḥr-i Fāris ile baḥr-i Rūm: baḥr-i Rūm ile baḥr-i Fāris İÜ, HK, KA

(14) 'am.: 'aleyhi's-selām SE, İÜ, KA

¹⁵⁹² Onun ilmi sürekli onun canından kaynar. Onda ne eğretidir, ne de borç.

¹⁵⁹³ Her kim Allāh'a kırk sabah ihlasla dua ederse o kişinin kalbinden diline doğru hikmet pınarları akar. (Cevzî, Mevzû'at: 3/388)

¹⁵⁹⁴ Her kim bildiği ile amel ederse, Allāh onu bilmediğine vâris kılar. (Ebu Nu'aym, Hilyetü'l-Evliyâ: 10/13; Elbānî, Silsiletü'l-Za'îfe: 422)

¹⁵⁹⁵ Kul dünyada zühd hayatı yaşarsa Yüce Allāh, o kulunun kalbinde hikmeti iyice yerleştirsın diye bir meleği kendisine vekil tayin eder. (Benzer rivâyetler için bkz: Ebû Nuaym el-İsfahanî, Hilyetü'l-Evliyâ: 8/389)

(18) ve yine buyurur: *İzā zehede'l-'abdu fi'd-dunyā ve kulli'llāh* (19) *ta'ālā bihi meleken yaḡrisu'l-ḥikme fi-ḳalbihi:* - İÜ, HK, KA

¹⁵⁹⁶ Bu Hilal'in hastalanması

(1) 'ālem-i: - İÜ, KA/ 'am.: şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem SE, İÜ, HK; 'aleyhi's-selām KA

*Aşhābī ke'n-nucūmi bi-eyyihim iktedeytum ehdeytum.*¹⁵⁹⁷ Ya' nī benüm aşhāb-ı güzīnüm nūcūm-ı raḥṣān gibidürler. Her (3) ḳanḳısına iktidā iderseñüz mühtedī ve hidāyet-yāfte olursız.

Li's-surā ḳıdvē vū li't-ṭāgī rucūm¹⁵⁹⁸ (6:1157)

Gice (4) ile yola gidenlere pişvā ve ṭāgī vū gümrah olanlara rucūm dirler.

Teceşşüm: Cüst u cū

Naḥvet-rā berānd: (5) Tekebbüri severdi

Müstaşhīb: Şoḥbet-yāfte

DER-BEYĀN-I ĀN Kİ ḤAZRET-İ MUŞTAFĀ 'AM. ŞENĪD Kİ ḤAZRET-İ 'İSĀ
(6) 'ALEYHİ'S-SELĀM BER-RŪY-I ĀB MĪ-REFT FERMŪD Kİ *LEV İZDĀDE*
YAKĪNEN LĪ-MEŞĀ 'ALE'L-HEVĀ¹⁵⁹⁹

Ya' nī Ḥazret-i Muştafā 'am. (7) işitdi ki Ḥazret-i 'İsā 'aleyhi's-selām şu üzere reftār ider imiş buyurdu ki: *Lev izdāde yakīnen*, (8) eger Ḥazret-i 'İsā'nun yakīni daḡı ziyāde olaydı; *li-meşā 'ale'l-hevā*, elbette hevā üzere yürürdi.

(9) Ḥaḳ ne-ḳādir būd ber-ḥaḳ-ı felek
Der-yekī laḡza be-kun bī-hiç şek¹⁶⁰⁰ (6:1213)

İnnemā emruhu izā erāde şey'en (10) *en yeḳūle lehu kun fe-yekūn*¹⁶⁰¹ maẓmūn-ı şerīfince ḳādir idi ki kāf u nūn emriyle cemī'-i 'ālemi bir laḡzada [SE376b] (11) ḡaḳ ide idi şeksiz.

Pes çerā şeş rüz ān-rā der-keşīd

Kullu yevmin elfu 'ām iy (12) müstefīd¹⁶⁰² (6:1214)

¹⁵⁹⁷ Ashabım gökteki yıldızlar gibidir. Hangisine tutunursanız hidāyete erişirsiniz. (Zehebī, Mīzānu'l-İ'tidāl: 1/82; Elbānī, Silsiletü'l-Za'ife: 58)

¹⁵⁹⁸ Ay diyor: "Benim ashabım gece gidenlere yol gösteren ve azgınları taşıyan yıldızlardır.

(4) Teceşşüm: Cüst u cū: - İÜ, KA/ Naḥvet-rā berāned: Tekebbüri severdi: - İÜ, HK, KA

(5) Müstaşhīb: Şoḥbet-yāfte: - İÜ, KA/ 'AM.: ŞALLA'LLĀHU 'ALEYHİ VE SELLEM SE/ 'ALEYHİ'S-SELĀM İÜ, KA

¹⁵⁹⁹ Açıklama: Mustafa, İsa'nın su yürüdüğünü duydu; "Yakın bilgisi fazla olsaydı, hava üzerinde yürürdü" buyurdu./ İsa yakīnini artırsaydı, havada yürürdü. (İrākī, Tahrīcū'l-İhyā: 4/119; Elbānī, Silsiletü'l-Za'ife: 4357)

(6) 'am.: 'aleyhi's-şalāt ve's-selām SE, İÜ, HK, KA

(7) 'aleyhi's-selām: 'am. HK

(8) elbette hevā üzere yürürdi: - İÜ, HK, KA

(9) Ḥaḳ ne-ḳādir būd ber-ḥaḳ-ı felek: - SE

¹⁶⁰⁰ Hakk'ın bir anda "Ol" buyruḡuyla feleḡı yaratmaya gücü olmaz mıydı? Şüphesiz olurdu.

¹⁶⁰¹ Bir şeyi dilediḡi zaman, O'nun emri o şeye ancak "Ol!" demektir. O da hemen oluverir. (Kur'ān-ı Kerim, Yāsın: 82)

[KA278a] Nitekim sūre-i A' rāf'da buyurdu:

İnne rabbekumu'llāhullezī ḥalaḳa's-semāwāti ve'l-arḍa fī-sitteti (13) *eyyāmin.*¹⁶⁰³ Ve sūre-i Hūd'da buyurdu:

*Ve huvellezī ḥalaḳa's-semāwāti ve'l-arḍa fī-sitteti eyyāmin.*¹⁶⁰⁴ Sūre-i (14) Secde'de buyurdu:

*Allāhullezī ḥalaḳa's-semāwāti ve'l-arḍa ve mā beynehumā fī-sitteti eyyāmin.*¹⁶⁰⁵ [HK138a] Pes ne (15) için altı günde vücūda getürdi.

Ḥılḳat-i tıfl ez-çe ender nuh mehest
Z'ānki tedric ez-şi'ār-ı ān (16) shest¹⁶⁰⁶ (6:1215)

Andan öturi ki tedric ü te'ennī ol şāhuñ 'ādetindendür. Nitekim buyurur:

Et-te'ennī (17) *mine'r-raḥmān ve'l-'acele mine's-şeyṭān.*¹⁶⁰⁷

Ḥılḳat-i Ādem çerā çil şubḥ būd
Ender-ān gil endek endek (18) mī-füzūd¹⁶⁰⁸ (6:1216)

*Ḥammertu tīnete Ādem bi-yedihi erba'ine şabāḥen*¹⁶⁰⁹ feḥvā-yı laṭifince niçün Ādem (19) 'aleyhi's-selāmuñ ḥılḳati kırk günde oldu.

DĀSTĀN-I ĀN 'ACŪZ

'İşkeşān u hırşeşān der-ferc u zer¹⁶¹⁰ (6:1232)

[KC198a] (1) Ya' nī ol segān-ı [İÜ301a] atlas-püşı gör ki pür oldukça hırşları ziyāde olur nefis murādına ve cem'-i mālā. Ḥazret-i (2) Resūlu'llāh 'am. buyurdu:

¹⁶⁰² Öyleyse niçin onu altı güne uzattı. Her bir günü de bin yıl. Ey istifade eden!

(11) Kullu yevmin elfu 'ām iy müstefid: - SE

¹⁶⁰³ Şüphesiz sizin Rabbiniz, gökleri ve yeri altı gün içinde (altı evrede) yaratan Allāh'tır. (Kur'ân-ı Kerim, A'raf: 54)

¹⁶⁰⁴ O, gökleri ve yeri altı gün içinde (altı evrede) yaratandır. (Kur'ân-ı Kerim, Hud: 7)

(14) Secde'de buyurdu: *Allāhullezī ḥalaḳa's-semāwāti ve'l-arḍa ve mā beynehumā fī-sitteti eyyāmin:* - İÜ, HK, KA

¹⁶⁰⁵ Allāh, gökleri ve yeri, ikisi arasındakileri altı gün içinde (altı evrede) yaratandır. (Kur'ân-ı Kerim, Secde: 4)

(15) vücūda getürdi: ḥalḳ eyledi HK, KA/ Ḥılḳat-i tıfl ez-çe ender nuh mehest:- SE, HK

¹⁶⁰⁶ Çocuğun yaratılışı neden dokuz aydadır? Çünkü aşama aşama yapma o padişahın usulüdür.

¹⁶⁰⁷ Acele şeytandandır ve teennī Allāh'tandır. (Heysemî, Mecma'u'z-Zevâ'id: 8/22)

¹⁶⁰⁸ Ādem'in yaratılışı niçin kırk sabahı? O çamura azar azar ekliyordu.

(17) Ender-ān gil endek endek mī-füzūd:- SE

¹⁶⁰⁹ Allāh Ādem'in Yaratılış toprağını kırk gün eliyle yağurmuştur. (Irâkî, Tahrîcü'l-İhyâ: 4/342)

(18) laṭifince: laṭifi üzere KA

¹⁶¹⁰ Akılları ve hırsları şehvet ve altına. (Bak, her an köpek nesli gibi daha çoğalmada.)

(1) gör ki: - KA/ Ḥazret-i: - İÜ; Nitekim HK, KA

(2) 'am.: şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem SE/ Resūlu'llāh 'am. buyurdu: buyurur 'aleyhi's-selām İÜ, HK, KA

Men cāveze'l-erba'ine ve lem yuğleb hayruhū şerrehu felyetebeva' maḳ'ad (3) *mine'n-nār.*¹⁶¹¹ Ya' nī bir kimsenüñ 'ömri kırk yılı tecāvüz eyleye ve anuñ hayrı şerrine ğālib olmaya anuñ gibi kimse nār-ı cehennem içre (4) maḳāmın hāzır eylesin, ya' nī hāzır bilsün.

DĀSTĀN-I ĀN DERVİŞ¹⁶¹²

Z'ān ki ḳadr-i müstemi' āyed nebā
Ber-ḳad-i ḥ'āce bored derzī ḳabā¹⁶¹³ (6:1241)

(5) *İnna'llāhe yuleḳḳinu'l-ḥikme 'alā-lisāni'l-vā'izīn bi-ḳadari himemi'l-mustemi' in.*¹⁶¹⁴ Ya' nī taḥḳiḳen Allāh Ta'ālā telḳin (6) ider ḥikmeti vā'izlerüñ lisānı üzere müstemi' inüñ himmeti ḳadar. Pes müstemi' üñ himmeti miḳdārı gelür ḥaber (7) ü telḳin ü irşād mürşidden.

ŞİFAT-I ĀN 'ACŪZ¹⁶¹⁵

Ne zebān u gūş u ne 'aḳl u başar¹⁶¹⁶ (6:1247)

*Şummun bukmun 'umyun fehum lā-yerci' ün.*¹⁶¹⁷

(8) Mekre'e: Ābşuḥūr şu içecek ve davār şuvaracak yir meşra'a daḥı ol ma'nāyadır.

Be-ḥisbet: Be-tedbīr

Z'in (9) dükān-ı bā-mekāsān berter-ā
Tā-dükān-ı fażli *ke'llāhe'stera'*¹⁶¹⁸ (6:1265)

İnna'llāhe'stera' mine'l-mu'minīne enfusehum (10) *ve emvālehum bi-enne lehumu'l-cenne.*¹⁶¹⁹

¹⁶¹¹ Bir kişinin yaşı kırkı doldurduysa ve hayrı şerrinden fazla değilse, o kişi ateşteki/cehennemdeki yerini hazır eylesin. (Cevzî, Mevzu'ât: 1/281)

(4) ya' nī hāzır bilsün SE: - KC, İÜ, HK/ Ber-ḳad-i ḥ'āce bored derzī ḳabā: - SE

¹⁶¹² O dervişin hikâyesi

¹⁶¹³ Çünkü söz dinleyicinin değerincidir. Terzi elbiseyi adamın boyuna göre biçer.

¹⁶¹⁴ Şüphe yok ki Tanrı, dinleyenlerin himmetince vaaz edenlerin diline hikmet telkin eder. (Yardımlı, 2008: 244) (Mesnevî, 6. Cilt, 1656. Beyitten önceki başlık)

(6) müstemi' inüñ himmeti ḳadar pes: - KA

¹⁶¹⁵ O kocakarının sıfatı

(7) ŞİFAT-I ĀN 'ACŪZ İÜ: - KC, SE

¹⁶¹⁶ Ne dili, ne kulağı, ne de aklı ve görüşü var.

¹⁶¹⁷ Onlar, sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler. Artık (hakka) dönmezler. (Kur'ân-ı Kerim, Bakara: 18)

(8) Mekre'e: Ābşuḥūr şu içecek ve davār şuvaracak yir meşra'a daḥı ol ma'nāyadır: - İÜ, KA/ Be-ḥisbet: Be-tedbīr: - İÜ, HK, KA

(9) Z'in dükān-ı bā-mekāsān berter-ā: - SE

¹⁶¹⁸ Pazarlıkçılarla dolu olan bu dükkândan daha yukarı "Allāh satın aldı" bulunan fazilet dükkânına kadar çık.

RÜCÜ' BE-DĀSTĀN-I ĀN KEMPİR¹⁶²⁰

[SE377a] Tigîn: Hâtûn

Hamîs ender-hamîs: Leşker ender (11) leşker

Mütvârî: Pinhân

Habbezâ h'ân-ı Mesîh-i bî-kemî (6:1307)

Ne hoşdur Mesîh'e mensûb h'ân ki mâ'ide-i âsmânîdür (12) hiç eksilmez.

Habbezâ bî-bâğ-ı mîve-i Meryem¹⁶²¹ (6:1307)

Ne hoşdur bâğısız ve bostansız mîve ki Meryem'e mensûbdur. (13) İşâretdür ol âyet-i kerîmeye ki sûre-i Âl-i İmrân'dadır:

Kullemâ deḡale 'aleyhâ Zekerîyye'l-miḡrâbe (14) *vecede 'indehâ rızken ḡale yâ Meryemu ennâ leki hâzâ ḡâlet huve min-'indi'llâh.*¹⁶²² Rızkdan murâd (15) mîvedür. Faşl-ı tâbestâna maḡşûş olan mîve şitâda ve şitâya maḡşûş olan mîve faşl-ı (16) tâbestânda Hâzret-i Meryem'ün yanında hâzır bulunurdu. Her bâr Zekerîyyâ 'aleyhi's-selâm anuñ tefahḡuş-ı (17) ahvâli içün yanına dâḡil olsa idi, yanında tâze [HK138b] mîveler görürdi. Su'âl idüp yâ Meryem (18) kandan geldi bu mîveler saña didükde, *huve min-'indi'llâh* diyü cevâb virürlerdi.

Meşâ'ir: Havâss

(19) RÜCÜ' KERDEN BE-ḲİŞŞA-İ RENCÜR¹⁶²³

Ān çenîn rencür-râ guft iy 'amû

Haḡ Ta'âlâ *i'melû mâ şî'tumû*¹⁶²⁴ (6:1326)

[KC198b] (1) Nitekim sûre-i ḡamim-i Secde'de buyurur:

¹⁶¹⁹ Şüphesiz Allâh, mü'minlerden canlarını ve mallarını, kendilerine vereceği cennet karşılığında satın almıştır. (Kur'ân-ı Kerim, Tevbe: 111)

¹⁶²⁰ O kocakarı hikâyesine dönüş

(10) Tigîn: Hâtûn Hamîs ender-hamîs: Leşker ender: - İÜ, KA

(11) leşker: - İÜ, KA/ Mutvârî: Pinhân: - İÜ, HK, KA

¹⁶²¹ Mesîh'in azalmayan sofrası ne hoştur! Meryem'in meyvesiz bahçesi ne güzeldir!

¹⁶²² Zekerîya, onun bulunduğu bölmeye her girişinde yanında bir yiyecek bulurdu. "Meryem! Bu sana nereden geldi?" derdi. O da "Bu, Allâh katından" diye cevap verirdi. (Kur'ân-ı Kerim, Âl-i İmrân: 37)

(15) Faşl-ı: - İÜ, HK/ şitâda ve şitâya maḡşûş olan mîve: - KA

(16) Zekerîyyâ: Hâzret-i Zekerîyyâ SE, İÜ, KA/ 'aleyhi's-selâm: 'am. HK

(18) Meşâ'ir: Havâss: - İÜ, KA

¹⁶²³ Hasta hikâyesine dönüş

¹⁶²⁴ Ey Amca! Yüce Allâh böyle hasta için "Dilediğinizi yapın" buyurdu.

(1) Nitekim: - İÜ, HK, KA

*İ' melū mā şî 'tum innehu bimā ta' melūne başîr.*¹⁶²⁵ Bu emr tehdîd içündür (2) küffâra. Ya' nî işleñ iy kâfirler, her ne dilerseñüz. Taḥḳîken Allāh Ta' ālā her ne işlerseñüz görîcidür. Pes ḥayrdan (3) ve şerden her ne işlerseñüz görür ve cezâsın virür ve Ḥazret-i Sulṭân-ı Enbiyâ ' am. [KA278b] buyurdi:

*İzā lem testaḥî (4) fāşna' mā şî 'te.*¹⁶²⁶ Ve Ḥazret-i Mevlânā ḳuddise sırruhu'l- ' azîz buyururlar ki: Bunculayın maraž-ı ḳalbe mübtelā olan (5) ehl-i küfr ü ḳalālete Ḥaḳ Ta' ālā Ḳur'ân-ı ' Azîm'de her ne [İÜ301b] dilerseñüz işleñ, didi. Pes mürşidân-ı ilāhî (6) ve mu' allimân-ı esrâr-ı nâ-mütenāhî olan ' azîzler şol esîr-i nefis ü hevâ ve maraž-ı ḳalbe mübtelā olup dârü-yı irşād (7) u naşîḥat ve şerbet-i terbiyyet-i mürşidân-i ' ālî-himmetle ḳâbil-i ıslāḥ olmayan eşkıyâya *i' melū mā şî 'tum* dirler. (8) Ya' nî her ne işlerseñüz işleñ size olacaḳ olmışdur ve siz ıslāḥ olmaḳdan [SE377b] ḳalmışsızdur, dimek (9) olur. Nitekim eṭṭibbâ-yı zâhir bir ḥastayı görseler ki ' alâmet-i mevt kendüde peydâ olmuş, şîḥḥat ümmîdi (10) ḳalmamış, anuñ gibi ḥastenüñ mu' âlecesinden el çeküp gönülün her ne isterse yi bir miḳdâr bedenüne ḳuvvet gelsün, (11) dirler. Bilürler ki ḳâbil-i ' ilâc degüldür. Bu tarîḳle tesellî virürler.

*Z'ân ki lâ-tulḳū bi-eydî tehluke*¹⁶²⁷ (6:1333)

*Ve (12) lâ-tulḳū bi-eydikum ile't-tehluke*¹⁶²⁸ ḥükmince eger sîlî urmazsam maraž ziyâde olur. Pes tehlikedür Allāh Ta' ālā (13) nefsünüzi tehlikeye bırakmañ, didi ve ḥekîm daḥı gönülün istediğini işle, didi. İmdi sîliyi ḍarb (14) itmekden ihmâl câ' iz degüldür, diyü teveccüh eyledi.

Ḳavvâd: Ḳaltabân Türkçe gidi dimek olur.

' Āḳḳ: ' Āşî

(15) Ki ḥorîd in dâne iy du müsta' in (6:1342)

Ki ekl eyleñ bu dâneyi iy iki mu' âvenet ṭaleb idici.

¹⁶²⁵ Dilediğinizi yapın. Şüphesiz O, yaptıklarınızı hakkıyla görmektedir. (Kur'ân-ı Kerim, Fussilet: 40)

(3) Sulṭân-ı Enbiyâ: Sulṭân-ı evreng-i risâlet İÜ, HK, KA/ ' am.: şalla'llāhu ' aleyhi ve sellem SE, İÜ, KA; şal' am. HK/ buyurdi: buyurur İÜ, HK, KA

¹⁶²⁶ Utanmadıktan sonra dilediğini yap. (Heysemî, Mecma'u'z-Zevâ'id: 8/30; Taberânî, Mu'ceme'l-Evsat: 5/104; Buhârî, Sahîh: 6120)

(4) ḳuddise sırruhu'l- ' azîz: ḳaddese sırrahu'l-â' lâ İÜ, HK; ḳuddise sırruhū KA/ bunculayın: bu SE

(8) Ya' nî: - KA/ olacaḳ olmışdur: olmışdur olacaḳ İÜ, HK, KA/ ve siz: - İÜ, HK

¹⁶²⁷ Çünkü Allāh "Kendinizi ellerinizle tehlikeye atmayın" buyurdu.

¹⁶²⁸ Kendi kendinizi tehlikeye atmayın. (Kur'ân-ı Kerim, Bakara: 195)

(12) Allāh: Ḥaḳ İÜ, HK, KA

(14) Ḳavvâd: Ḳaltabân Türkçe gidi dimek olur.: - İÜ, KA; Ḳavvâd: Gidi HK, KA/ ' Āḳḳ: ' āşî: - İÜ, HK, KA

(16) Behr-i dārū ki *teḳūnā ḥālīdīn*¹⁶²⁹ (6:1342)

‘İlācdan ötüri ki ḥālīdīnden olup cennetde muḥallid kılasız, didi. (17) Sūre-i A‘rāf’da olan āyet-i kerīme-i işāretdür:

*Ve ḳāle mā nehākumā rabbukumā ‘an-hāzīhi’s-ṣeceretī illā en (18) tekūnā melekeyni ev tekūnā mine’l-ḥālīdīn. Ve ḳāsemehumā innī lekumā le-mine’n-nāṣihīn.*¹⁶³⁰

Ve ḳāle, şeytān (19) didi; *mā nehākumā rabbukumā*, iy Ādem ü Ḥavvā sizi nehy eylemedi Rabbūñüz; *‘an-hāzīhi’s-ṣeceretī*, bu şecerenūñ [KC199a] (1) mīvesin yimekten; [HK139a] *illā en tekūnā melekeyni*, -ey kerāḥne in yekūne melekeyn- ya‘nī illā sizūñ melek olmañuzı (2) kerāhetden ötüri nehy eyledi; *ev tekūnā mine’l-ḥālīdīn*, yāḥud cennet içre ebedī ḳalup ḥālīdīnden (3) olmañuzı kerāhetden ötüri nehy eyledi. Pes eger siz bu şecerenūñ mīvesinden ekl iderseñüz (4) ikiñüz daḡı melek olup cennetde muḥallid ḳalursız, didi. *Ve ḳāsemehumā*, ve iblīs Ādem’le Ḥavvā’ya ḳasem eyledi. Mufā‘ ile (5) bābından olması mübālaḡa içündür. *Innī lekumā*, taḥḳīken ben size; *le-mine’n-nāṣihīn*, naṣīḥat idicilerdenüm ve (6) sizūñ içün irāde-i ḡayr idicilerdenüm didi.

Zelaḡ: Cāy-ı laḡzīden

Dīd duzaḡ-rā hemīn cā mū-be-mū¹⁶³¹ (6:1358)

(7) Ḥazret-i [SE378a] Aḡmed’ūñ pāyān-bīnligindendür ki dūzaḡ aḡvālin bunda mū-be-mū gördi ve ol sebebdendür ki buyurdi: (8) *lev ta‘lemūne mā a‘lemu le-ḡaḡiktum ḳalīlen ve le-bekeytum keṣīren*¹⁶³² ya‘nī ben bildüğüm siz bile idüñüz elbette az (9) gülerdüñüz çok aḡlarduñuz.

İncilā: Rūşen şuden

ḲİŞŞA-İ SULTĀN U ĠULĀM HİNDŪ¹⁶³³

Nuzār: Be-ḡımm-ı nūn be-ma‘ nā-yı zer (10) ve be-ma‘ nā-yı güzīde ve be-ma‘ nā-yı tāze-rūy ya‘nī güler yüzlü

¹⁶²⁹ "Ey yardım dileyenler! Şu buḡday tanesini ilaḡ diye yiyin, böylece ölümsüz olun.

(17) *Ve ḳāle mā nehākumā rabbukumā ‘an-hāzīhi’s-ṣeceretī illā en tekūnā melekeyni ev tekūnā mine’l-ḥālīdīn. Ve ḳāsemehumā innī lekumā le-mine’n-nāṣihīn.*: - İÜ, HK, KA

¹⁶³⁰ Ve dedi ki: "Rabbiniz size bu aḡacı ancak, melek olmayasınız, ya da (cennette) ebedī kalacaklardan olmayasınız diye yasakladı." "Şüphesiz ben size öḡüt verenlerdenim" diye de onlara yemin etti. (Kur’ân-ı Kerim, A’raf: 20-21)

(6) Zelaḡ: Cāy-ı laḡzīden: - İÜ, KA

¹⁶³¹ Yine burada cehennemini inceden inceye gördü.

¹⁶³² Eḡer siz benim bildiklerimi/gördüklerimi bilmiş/görmüş olsaydınız, daha az gülerdiniz ve daha çok aḡlardınız. (Heysemî, Mecma’u’z-Zevâ’id: 10/389; Münzirî, Tergīb ve’t-Terhīb: 4/212; Tirmizî, Sünen: 2312)

(9) İncilā: Rūşen şuden: - İÜ, KA/ **U ĠULĀM HİNDŪ**: - KA

¹⁶³³ Sultan Mahmud ve Hintli kölesinin hikâyesi

Veyl: ‘Azāb

Küreb: Ğuşşahā

Ezfer: Hoş-büy

Ferş: (11) Sergin

Nā‘ iş: Buzurg kunende

İbnu'l-lebün: Tıfl-ı radī‘

‘Utū: Ez-ḥad geşten

Şullei sâzīm (12) ber-ḥurṭüm-ı ū¹⁶³⁴ (6:1428)

Süre-i Nün'da buyurur:

*Se nesimuhū [İÜ302a] ‘ale'l-ḥurṭüm.*¹⁶³⁵ Ya‘nī ‘an-ḳarīb ‘alāmet iderüz (13) biz anuñ burnı üzerine dāğla yā anuñ yüzün ḳara iderüz yāḥud ‘aybın āşkäre iderüz ki şaḳlamağa ḳādir [KA279a] (14) olmaz, demek olur.

Ez-coz-i tu ger budī in beççeem
in feşār ān zen be-guftī nız hem¹⁶³⁶ (6:1435)

Bu feşār u (15) bī-ma‘nā sözleri ol ‘avrat daḥı söylerdi. Ya‘nī benüm oğlum senden ğayrı kimseden olaydı, benüm ḥaṭırum (16) içün aña böyle cefā itmemek gerek idüñ. Ḥuşuşan ki oğlum senden ola diyü, bunuñ gibi kelimāt-feşār (17) söylerdi ol ‘avrat.

Tibā: Şefkat

Terāş: Terbiyyet

Ḥumūd: Nişānden-i āteş ve keşten-i ḥarāret

(18) Nīsteş derd u dirīğ u ğabn-ı mevt
Belki hesteş şad dirīğ ez-behr-i fevt¹⁶³⁷ (6:1451)

Kemā ḳāle'n-nebī ‘am. : (19)

*Leyse li'l-māzi ‘ine hemmu'l-mevt innemā lehum ḥasretu'l-mevt*¹⁶³⁸

(10) Veyl: ‘Azāb Küreb: Ğuşşahā: - İÜ, HK, KA

(11) ‘Utū: Ez-ḥad geşten: - İÜ, KA

¹⁶³⁴ Onun burnuna parça yaparız.

¹⁶³⁵ Yakında biz onun burnunu damgalayacağız. (Kur’ân-ı Kerim, Kalem: 16)

¹⁶³⁶ -Baba der:- "Bu çocuğum senden başkasından olsaydı o kadın da bu baskılı sözü söylerdi.

(16) kelimāt: - KA

(17) Tibā: Şefkat Terāş: Terbiyyet Ḥumūd: Nişānden-i āteş ve keşten-i ḥarāret: - İÜ, KA

¹⁶³⁷ Ölüm derdi, üzüntüsü ve hasreti yoktur. Bilakis kaybettiği için yüz yazıklanması vardır.

(18) nebī: - KA/ ‘am.: şalla'llāhu ‘aleyhi ve sellem SE, İÜ; şal‘am. HK; ‘aleyhi's-selām KA

¹⁶³⁸ Dünyadan göçüp giden kişinin ölüm yüzünden bir derdi, bir acısı yoktur. Elindekini kaçırdığından dolayı yüzlerce acıya düşer. (Yardım, 2008: 243) (Tirmizî, Sünen: 9/246; Buhârî, Sahîh: 8/130)

Leyse li'l-māzi'ine, geçmişler için yokdur; *hemmu'l-mevt*, [KC199b] (1) mevt gamı yokdur; *innemā lehum ḥasretu'l-fevt*, taḥkīken olmaz anlar için illā olur; *ḥasretu'l-fevt*, fevt ḥasreti (2) vardır. Ya' nī ve mā ḥalaḳtu'l-cinne ve'l-inse illā li-ya'budūni¹⁶³⁹ -ey li-ya'rifūne- buyurdukları üzere taḥşil-i (3) ma'ārif-i [HK139b] ilāhiyye idemeyüp kudretin ve isti'dādın taḥşil-i dünyā ve ḥubb-ı māsivā nefis ü hevāya şarf idüp (4) ol sa'ādetden maḥrūm olduklarına ḥasret vardır ve bir daḥı *ed-dunyā mezra'atu'l-āḥireti*¹⁶⁴⁰ maẓmūn-ı [SE378b] (5) sa'ādet-maḥarınca dünyāda zaḥire-i āḥiret için 'ibādet-i t̃ā'ate meşgūl olup toḥm-ı a' māl-i şāliḥe ekmeyüp vaḳt-i zirā'at (6) fırsatın fevt eyledüğine ḥasret çekeler.

Rubā' i:

[*mef'ülü/mefā'ilü/mefā'ilün/fā'*]

Ez-cām-ı ecel zehr çeşidim dirîğ
Der-kāḥ-ı emel raḥt keşidim (7) dirîğ
Ez-devlet 'ācilī bi-borīdīm dirîğ
Der-devlet ācel ne-resīdīm dirîğ¹⁶⁴¹

Buḥrān: Muḥārebe-i t̃abī'at

(8) Aşl-ı ḥod cezbet lik iy ḥ'ācetāş¹⁶⁴² (1477)

*Cezbetun min-cezebātī'r-raḥman tuvāzī 'amele's-şakaleyn*¹⁶⁴³ (9) mücebince aşl-ı vuşul ale'llāh cezbedür lākin iy ḥ'ācetāş.

BĀR-I DİĞER RÜCŪ' KERDEN BE-KİŞŞA-İ ŞŪFİ VÜ QĀDĪ¹⁶⁴⁴

(10) Qasem: Naşīb

Kelle-rā: Dīde-rā

(19) *Leyse li'l-māzi'ine*: - İÜ, HK

(1) *ḥasretu'l-fevt*: - İÜ, HK, KA

¹⁶³⁹ Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım. (Kur'ân-ı Kerim, Zâriyat: 56)

¹⁶⁴⁰ Dünya, ahiretin tarlasıdır. (Aclûnî, Keşfu'l-Hafa: 1/412; 'Irâkî, Tahrîcû'l-İhyâ: 4/24; Zerkânî, Muhtasarü'l-Makâsıd: 467)

(4) ve bir daḥı *ed-dunyā mezra'atu'l-āḥireti* maẓmūn-ı sa'ādet-maḥarınca dünyāda zaḥire-i āḥiret için 'ibādet-i t̃ā'ate meşgūl olup toḥm-ı a' māl-i şāliḥe ekmeyüp vaḳt-i zirā'at fırsatın fevt eyledüğine ḥasret çekeler.: - İÜ, HK, KA

¹⁶⁴¹ Ecel kadehinden zehir tatmışım, ne yazık! Ümit/Arzu köşkünden ayrıldık, ne yazık! Acil devletinden/dünya hayatından taşındık, ne yazık! Acel devletine (ahiret hayatına) vaktinde yetişemedik, ne yazık!

(7) Buḥrān: Muḥārebe-i t̃abī'at: - İÜ, KA

¹⁶⁴² Ey aynı efendinin kulu! Asıl olan çekiştir.

¹⁶⁴³ Rahmân'ın cezvelerinden bir cezbe ins ü cinnin ameline denktir. (Koltaş, 2017: 127)

¹⁶⁴⁴ Tekrar sūfî ve kadı hikâyesine dönüş

(9) **ŞŪFİ VÜ QĀDĪ: ĀN ŞŪFİ** SE, HK; **ŞŪFİ** KA

(10) Qasem: Naşīb Kelle-rā: Dīde-rā: - İÜ, KA

Ân kâsem ber-cism-i Ahmed rānd Hāk
Ânce fermüdest *kellā ve's-şafāk*¹⁶⁴⁵ (6:1499)

Süre-i (11) İnşikāk'da olan āyet-i kerīmeye işāretdür:

Felā-uksimu bi's-şafāk ve'l-leyli ve mā vesāk ve'l-ķameri izāttesāk (12) *le-terkebunne ṭabāken* 'an-ṭabāk.¹⁶⁴⁶

Felā-uksimu bi's-şafāk, pes ben kâsem iderüm şafaķa. Lām elif zā'iddür. (13) *Lā-uksimuda* olan gibi ve şafāk şol ḥumretdür ki ufķ-ı mağribden görünür ba' de ğurūbu's-şems. (14) *Ve'l-leyli*, ve leyl ḥāķķıyçün; *ve mā vesāk*, -ve mā cem' ahu ve sırrehu mine'd-devāb ve ğayrehā yuķāle ve seķahu fe-ittesāk ve istevsāk- (15) ya' nī leylūñ cāmī' ve sātir olduĝı eşyā ḥāķķıyçün vesķ cem' itmege dirler -vesķ illā bel fe-ittesāk- ve (16) istevsāk dirler kaçan cem' itseñ. *Ve'l-ķameri izāttesāk*, ictima' ve tamm-ı bedr o daḥı ķamer ḥāķķıyçün şol vaķtde ki (17) müctemi' ola ve tamām-ı bedr ola. *Le terkebunne*, iy Benī Ādem siz rākib ü mülākī olursız elbette. *Ṭabāken* 'an-ṭabāk, (18) -hāl ba' de ḥāl muṭābaķa li-iḥtiḥā fi-şiddeti ve huve li-muṭābıķ ğayrehu fe-ķīle li'l-ḥāl el-muṭābaķa li-iḥtiḥā ev (19) merātıb mine's-şiddeti ba' de'l-murā'ib hiye'l-mevti ve muvāṭınu'l-ķıyāmeti ve ehvālehā-ya' nī bir ḥālden soñra bir ḥāle ki [KC200a] (1) ḥāl-i şānī ḥāl-i evvele muṭābıķ ola şiddet ü 'azābda ki ḥāl-i evvelde murād mevtdür ve ba' de'l-mevt olan aḥvāl aḥvāl-i (2) şānī vü şülüş ü rābī' ola ve yāḥud ṭabāken 'an-ṭabāk merātıb mine's-şiddeti ba' de'l-merātıb ma' nāsına ola.

Takḍir-i Kelām: (3) İy Benī Ādem! Siz rākib ü mülākī [SE379a] olursız mertebeten ba' de mertebetin niçe belālara ve şiddet ü 'azāblara ki biri birinden erfa' vü (4) aş' ab ola.

¹⁶⁴⁵ Allāh gerķekte "Ve's-şafāk (Şafaĝa yemin olsun)" buyurmakla Ahmed'in bedenine yemin etti.

(11) olan āyet-i kerīmeye işāretdür: *Felā-uksimu bi's-şafāk ve'l-leyli ve mā vesāk ve'l-ķameri izāttesāk le-terkebunne ṭabāken* 'an-ṭabāk: - İÜ, HK, KA

¹⁶⁴⁶ Yemin ederim şafaĝa, Geceye ve içinde topladıklarına, Dolunay hâlindeki aya ki, Şüphesiz siz ḥālden ḥāle geçeceksiniz. (Kur'ân-ı Kerim, İnşikak: 16-19)

(12) Lām elif zā'iddür. *Lā-uksimuda* olan gibi ve şafāk şol ḥumretdür ki ufķ-ı mağribden görünür ba' de ğurūbu's-şems: - İÜ, HK, KA

(14) *Ve'l-leyli*: - KA/ ve mā cem' ahu ve sırrehu mine'd-devāb ve ğayrehā yuķāle ve seķahu fe-ittesāk ve istevsāk: - İÜ, HK, KA

(15) vesķ illā bel fe-ittesāk ve: - İÜ, HK, KA

(16) istevsāk dirler kaçan cem' itseñ: - İÜ, HK, KA/ ictima' ve tamm-ı bedr: - İÜ, HK, KA

(18) ḥāl ba' de ḥāl muṭābaķa li-iḥtiḥā fi-şiddeti ve huve li-muṭābıķ ğayrehu fe-ķīle li'l-ḥāl el-muṭābaķa li-iḥtiḥā ev merātıb mine's-şiddeti ba' de'l-murā'ib hiye'l-mevti ve muvāṭınu'l-ķıyāmeti ve ehvālehā: - İÜ, HK, KA

(2) ma' nāsına ola: demek ola İÜ, HK, KA

Yine mertebe-i evvelden murād mevt ve sā'iri ba'de'l-mevt mevātın-ı kıyāmet ve anuñ aḥvāl ü şiddeti (5) ola.

Ma'nā-yı Beyt: Ol ḳasemi ki Ḥaḳ Ta'ālā [İÜ302b] şafaḳa eyledi. Murād-ı cism-i münir Ḥazret-i Sulṭān-ı Enbiyā'dur ve anı ki (6) buyurdi: *Kellā ve's-şafaḳ*.¹⁶⁴⁷ Kellā ḥaḳḳā ma'nāsınadır yā naẓm için yāḥud te'kid-i ḳasem için irād eylemiş (7) ola. Zīrā āyet-i kerīmede *kellā* yokdur

Ki fūrū āviḥt ḡaflet perdehāt¹⁶⁴⁸ (6:1503)

Ḡaflet senüñ üzerüne (8) perde aşdı. Anuñ için itdügün zulmı unutduñ ve Ḥazret-i Resül 'am. buyurdi: *Men kānet* (9) *li-aḥihi 'indehu mazlemetun min-'ırzin ev mālın felyetiyeḥullāhu el-yevme ḳable en lā-yu'ḥaze minhu yevme lā-dirhemun ve* (10) *lā-dinārun*.¹⁶⁴⁹

BĀR-I DİĞER RÜCŪ' KERDEN BE-ḲİŞŞA-İ ĀN ŞŪFİ VŪ ḲĀZİ¹⁶⁵⁰

Cubār: Heder u bāṭıl

Çün berāy-ı Ḥaḳḳ (11) u rüz-ı ācelest (6:1514)

Çün kār-ı ḳāzī Ḥaḳ içündür ve kıyāmet günü içündür.

Ger ḥaṭāyī şud diyet (12) ber-'āḳilest¹⁶⁵¹ (6:1514)

Eger ḥaṭā vāḳı' olsa ya'nī ḳāzīnün [HK140a] ta'zīrinden bir kimse olsa [KA279b] diyet-i 'āḳile (13) üzerinedür. Ya'nī bir kimse bir kimseyi ḥaṭā'en öldürse diyet 'āḳile üzerinedür ki ol ḳātilün aḳrabā (14) vü ta'alluḳātıdır. Pes ḳāzīnün ta'zīrinden ölenün diyeti beytül-mālden virilür ḳāzī üzerine (15) diyet yokdur.

Çün şudī bī-ḥod her ānçe tu kunī
Mā rameyte iz rameyte eymeni¹⁶⁵² (6:1523)

(4) Yine mertebe-i evvelden murād mevt ve sā'iri ba'de'l-mevt mevātın-ı kıyāmet ve anuñ aḥvāl ü şiddeti ola: - İÜ, HK, KA

¹⁶⁴⁷ Hayır, şafaḳa andolsun. (Buhârî, Sahîh: 2449; Ebû, Nu'aym, Hilyetü'l-Evliyâ: 6/377)

¹⁶⁴⁸ Ḡaflet senin için perdeler astı.

(8) 'am.: şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem SE/ ve Ḥazret-i Resül 'am. buyurdi: men kānet: - İÜ, HK, KA

(9) *li-aḥihi 'indehu mazlemetun min-'ırzin ev mālın felyetiyeḥullāhu el-yevme ḳable en lā-yu'ḥaze minhu yevme lā-dirhemun ve lā-dinārun*: - İÜ, HK, KA

¹⁶⁴⁹ Kim kardeşine namus veya malı yüzünden zulmetmiş ise, hiçbir mal ve paranın geçerli olmadığı (kıyāmet) gününde Yüce Allāh ondan hiçbir şey almadan önce mazlumin hakkını alır ve verir.

¹⁶⁵⁰ Tekrar sūfi ve kadı hikâyesine dönüş

(10) **YĀR-I DİĞER RÜCŪ' KERDEN BE-ḲİŞŞA-İ ĀN ŞŪFİ VŪ ḲĀZİ**: SE'de bu bölümün üstü çizilmiştir./

Cubār: Heder u bāṭıl: - KA

¹⁶⁵¹ Hak ve kıyāmet günü için olduğundan bir hata olursa diyet veliyedir/kadı diyet vermez.

Nitekim sūre-i Enfāl'de (16) buyurdu:

*Ve mā rameyte iz rameyte ve lākinna'llāhe ramā*¹⁶⁵³ maẓmūn-ı şerīfince kār-ı
Ḥāzret-i Ḥudā'nuñ olursun (17) zāmāndan eymen olursun.

Piş-i bezzāzān k̄az u edken buved (6:1527)

Bezzāzlar k̄atında ibrişim ü renkler (18) ve elvān k̄umaş olur.

Behr-i gez bāşed eger āhen buved¹⁶⁵⁴ (6:1527)

Büt sūtūden behr-i dām-ı 'āmmē-rā (6:1529)

'Avāmı şayd (19) itmek içün şanemin medḥ eylemek ya' nī a' vāmū'n-nāsı şayd
itmek içün şūret-i ḥikāyāt ve elfāz [KC200b] (1) u 'ibādāt hezl-āmīz ü laṭīfe-engīz nazm
eylemeñ,

Hem çünān dān *ke'l-ğarānīku'l-'ulā*¹⁶⁵⁵ (6:1529)

Ancılayın bil ki (2) hemān ġarānīku'l-'ulā demek gibi olur.

Ḥāndeş der-sūre-i *ve'n-Necm* zūd (6:1530)

Sūre-i ve'n-Necm'de bu (3) elfāzı okudı tīz.

Līk ān fitne bud ez-sūre ne-būd¹⁶⁵⁶ (6:1530)

[SE379b] Lākin ol fitne vū ibtilā idi, sūreden (4) degül idi. Ya' nī k̄albinde marāz-ı
küfr ü şirk ü nifāk olanlaruñ küfrin izḥār itmek içün cānib-i Ḥaḳ'dan (5) imtiḥān u ibtilā
idi. Bu kelāmuñ sebeb-i vürūdı budur ki: Sūre-i ve'n-Necm nāzil olduḳda Sulṭān-ı Enbiyā
(6) ḥaram-ı Ka' be-i 'ulyāda cem' iyyet-i keşire mābeyninde tilāvet buyurup bu maḥalle
geldükde: *E fe-re'eytumu'l-lāte* (7) *ve'l-'uzzā ve menāte's-şālişete'l-uḥrā*.¹⁶⁵⁷ Ḥāzret-i
Resūlū'llāh'uñ zebān-ı mu' ciz-beyānlarına cārī oldu ki: (8) *Tilke ġarānīke'l-'ulā ve inne
şefā' atuhunne le-tercā*.¹⁶⁵⁸ Ġarānīk ġırnūkuñ cem' idür. Be-kesrū'l-ğayn ve (9) fethū'n-nūn
boynı uzun beyāz şu kuşıdur. Şanemleri bu lafzla zikr eylemekden murād, ya' nī (10) anlar

¹⁶⁵² Benliksiz olduḳunda ne yaparsan sen, "Attıḳında sen atmadın" olur, güvendesin.

¹⁶⁵³ Attıḳın zaman da sen atmadın, fakat Allāh attı. (Kur'ân-ı Kerim, Enfāl: 17)

¹⁶⁵⁴ Kumaşçılarda ipek ve kumaş vardır. Demir varsa ölçmek içindir.

(18) Behr-i gez bāşed eger āhen buved: - SE; İÜ, HK ve KA'da ilk mısradan hemen sonra yer almaktadır.

(19) itmek: eylemek İÜ, HK

¹⁶⁵⁵ (Put övmeyi,) "Uzun boyunlu kuğular" -sözü- gibi (halka tuzak diye bil.)

¹⁶⁵⁶ Onu Ve'n-Necm suresinde çabukça okudu. Fakat o fitneydi, sureden değildi.

(3) ol: KA/ fitne: fitne idi İÜ, HK, KA

(5) imtiḥān: imtiḥān içün SE

¹⁶⁵⁷ Gördünüz değil mi (âciz durumdaki) Lât'ı, Uzzâ'yı ve üçüncüsü olan diğerini Menât'ı. (Kur'ân-ı Kerim, Necm: 19-20)

¹⁶⁵⁸ Bunlar/putlar yüce Tanrıçalardır/yüce kuşlardır ve onların şefaati beklenmelidir.

ululardur ve bülend-pervâzlardur. Şefâ' atleri ricâ olunur, demek olur. Bu kelâmı istimâ' (11) eyledükde müşrikler mesrûr olup birbirine bakışdılar. Muḥammed bizüm bütlerimizi medḥ eyledi, dīnimüze meyl (12) eyledi, didiler. Âḥir [İÜ303a] sürede secde kıldukda müşrikler daḥı muvâfaḳat idüp secdeyi bile eylediler. [HK140b] (13) Hemân dem Cebrâ'il nâzil olup şüret-i ḥâli i' lām eyledi. Ḥazret-i Peyğamber ziyâde ğam-ġin (14) olup tefekkürde ḳaldı. Cenâb-ı 'İzzet teselliyet-i ḥâtır-ı seyyide'l-mürselin için bu âyet-i kerîmeyi (15) inzâl buyurdi:

Ve mā erselnā min-ḳablike min-resūlin ve lā-nebiyyin illā izā temennā elḳa's-şeyṭānu (16) *fī-umniyyetihī, fe-yenseḥu'llāhu mā yulḳı's-şeyṭānu ṣumme yuḥkimu'llāhu āyātihī, vallāhu 'alīmun ḥakīm li-yec'ale mā yulḳı's-şeyṭānu* (17) *fitneten lillezīne fī-ḳulūbihim maraḍun ve'l-ḳāsiyeti ḳulūbuhum ve inne'z-zālimīn lefī şıfāḳın ba' id.*¹⁶⁵⁹

RÜCÜ' -İ HİKÂYET-İ ŞÜFİ VÜ ḲÂZİ¹⁶⁶⁰

Guft ḳāzī *sebbiti'l-'arş* (18) iy peser¹⁶⁶¹ (6:1534)

Ḳāzī didi ki: *sebbiti'l-'arşe ṣumme unḳuş.*¹⁶⁶² Ya'nī evvel anuñ vüçüdün işbât eyle andan şoñra (19) ta' zîr buyura. Bu bî-çâre şöyle za'if olmuş ki ta' zîr idecek ḥâli [KA280a] ḳalmamış, didi.

Me'ab: Mercî'

[KC201a] (1) Şarḥ: Burc u ḳaşr

Müctehed: Maḳdûr

Ḥar ḥırsî ḳalâş: Eşk degirmeninüñ merkebi gibi ḳallâş-ı rind

Ḥarḥaş: Cenk

(2) Vaşm: 'Ayb

Ġayy: Gümrâhî

ṬİRE ŞUDEN-İ ḲÂZİ¹⁶⁶³

(17) *ve'l-ḳāsiyeti ḳulūbuhum ve inne'z-zālimīn lefī şıfāḳın ba' id.* - İÜ, HK, KA

¹⁶⁵⁹ Senden önce hiçbir resûl ve nebî göndermedik ki, bir şey temenni ettiği zaman, şeytan onun bu temennisine dair vesvese vermiş olmasın. Ama Allâh, şeytanın vesvesesini giderir. Sonra Allâh, âyetlerini sağlamlaştırır. Allâh, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir. Allâh, şeytanın verdiği bu vesveseyi, kalplerinde hastalık bulunanlar ile kalpleri katı olanlara bir imtihan vesilesi kılmak için böyle yapar. (Kur'ân-ı Kerim, Hacc: 52-53)

¹⁶⁶⁰ Tekrar sûfi ve kadı hikâyesine dönüş

¹⁶⁶¹ Kadı dedi: "Ey oğul! Kürsüyü hazırla, (üzerinde hayır ve şerden nakış yapayım.)

¹⁶⁶² Binayı önce tespit et, sonra da nakşet.

(19) Meb: Mercî' : - İÜ, KA

(1) Şarḥ: Burc u ḳaşr Müctehed: Maḳdûr Ḥar ḥırsî ḳalâş: Eşk degirmeninüñ merkebi gibi ḳallâş-ı rind Ḥarḥaş: Cenk: - İÜ, KA

*Men hafër bi 'ren ne-h'āndī ez-hāber*¹⁶⁶⁴ (6:1571)

Ki Hāzret-i Resūlu'llāh 'am. buyurdu: (3)

*Men hafere bi 'r li-aḥīhi vaḡa'a fihi.*¹⁶⁶⁵ Ya' nī mü 'min kardeşi için [SE380a] kuyu kazan kimse ol kazduğı kuyuya kendü düşer.

(4) Mechül zād: Mechülü'n-neseb

CEVĀB DĀDEN-İ KĀZĪ ŞŪFĪ-RĀ¹⁶⁶⁶

Zubur: Cem' -i zebūr be-ma' nā-yı kitāb

*Z'emr-i Hāḡ (5) v'ebkū keşiren h'āndeī*¹⁶⁶⁷ (6:1581)

Nitekim sūre-i Tevbe'de buyurdu:

*Felyedḡakū ḡalilen ve'l-yebkū keşirā.*¹⁶⁶⁸ Ya' nī pes (6) az gülsünler ve çok ağlasunlar. Çün emr-i Hāḡ'dan bu āyeti okuduñ. Pes ne için biryān olmuş baş gibi (7) şırıdır ḡandān olursın.

*Emruhum şūrā bi-h'ān ender-şuḡuf*¹⁶⁶⁹ (6:1590)

Sūre-i ḡamim-i Şūrā'da buyurdu: (8)

*Vellezīnestecābū li-rabbihim ve eḡāmu's-şalāte ve emruhum şūrā beynehum ve mimmā razaḡnāhum yunfiḡūn.*¹⁶⁷⁰ (9)

Vellezīnestecābū li-rabbihim, ve şunlar ki da'vet-i Hāḡḡ'ı ḡabūl idüp icābet gösterdiler. Murād ḡavm-i (10) Enşār'dur ki Hāzret-i Resūlu'llāh 'am. anları imāna da'vet eyledi. Fi'l-hāl ṡav' u raḡbetle ḡabūl eylediler. *Ve* (11) *eḡāmu's-şalāte*, ve daḡı şalāt-ı ḡā'im

¹⁶⁶³ Kadının öfkelenmesi

¹⁶⁶⁴ Hadislerden "Kim kuyu kazarsa"yı okumadın mı? (Ey babasının canı! Okuduğunu yap.)

(2) Vaşm: 'Ayb ḡayy: Gümrāhī: - İÜ, KA/ Resūlu'llāh: Sulṡān-ı Enbiyā İÜ, HK, KA/ 'am.: şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem SE; - İÜ, HK, KA/ buyurdu: buyurur İÜ, HK, KA

¹⁶⁶⁵ Kim kardeşi için kuyu kazarsa içine kendisi düşer. (Gültekin, 2006: 234) (Mollā 'Alī, Kārī, Esrārū'l-Merfū'a: 329)

(4) Mechül zād: Mechülü'n-neseb: - KA/ Zubur: Cem' -i zebūr be-ma' nā-yı kitāb: - KA

¹⁶⁶⁶ Kadının sūfiye cevap vermesi

¹⁶⁶⁷ Hāḡ'ın buyruḡundan "Çokça ağlasınlar"ı okudun.

(5) Nitekim sūre-i Tevbe'de buyurdu: - SE

¹⁶⁶⁸ Artık az gülsünler, çok ağlasınlar. (Kur'ān-ı Kerim, Tevbe: 82)

¹⁶⁶⁹ Kur'ān'da "İşleri danışmayladır"ı oku.

(7) buyurdu: buyurur KA

(8) *Vellezīnestecābū li-rabbihim ve eḡāmu's-şalāte ve emruhum şūrā beynehum ve mimmā razaḡnāhum yunfiḡūn*: - İÜ, HK, KA

¹⁶⁷⁰ Rablerinin çağrısına cevap verenler ve namazı dosdoḡru kılanlar; işleri, aralarında şūrā (danışma) ile olanlar, kendilerine verdiğimiz rızıktan Allāh yolunda harcayanlar, bir saldırıya uğradıkları zaman, aralarında yardımlaşanlar içindir. (Kur'ān-ı Kerim, Şura: 38)

(10) 'am.: şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem SE; - İÜ, HK, KA

itdiler, turgurdılar. Ya' nî farîza ve sünen edâsında ihtimâm (12) gösterdiler. *Ve emruhum şūrā beynehum*, ve anların şânları ve kârları müşâveredür mâbeynlerinde. Şūrā (13) teşâvür ma' nâsinadur. *Ve mimma razaqnâhum yunfikhûn*, ve anlara a' tâ eyledüñüz rızqdan infāk (14) iderler müsteḥāk olan fakîrlere ve mahrûmlara nafaḫa virürler. Ḥazret-i Mevlânâ'nun murâd-ı şerîfleri budur ki: (15) Çün Ḥaḫ Ta' ālā ehl-i meşveret ve aşḫâb-ı infākı [HK141a] medḫ eyledi. Pes mü'min ' âḫile lâzımdur ki māl-i ḫelâlden (16) fakîrlere infāk eyleyüp müşâverede tekâsül göstermeye. Zîrâ emr-i dinde ve emr-i dünyâda ' uḫalâyla müşâvere (17) şartdur. Ḥuşûşen sâlik-i tarîkat olanlara ki mürşidleriyle [İÜ303b] ve birbiriyle aḫvâl-i sülûkda müşâvereden ḫâlî (18) olmak câ' iz degüldür.

Guft peygamber ki der-baḫr-i humûm (6:1595)

Ḥazret-i Peygamber buyurdi ki ḡamlarun deryâsında,

(19) Der-delâlet dān tu yārān-rā nücūm¹⁶⁷¹ (6:1595)

*Aşḫābi ke'n-nucūmi bi-eyyihim iktedeytum ihtedeytum*¹⁶⁷² ḫükmince aşḫâb-ı tarîḫ [KC201b] (1) daḫı nücūm-ı hidâyetdürler. Tarîkat ve şerî' at muḫtezâsınca ṭalibân-ı tevḫîdi rāh-ı rāste delâlet iderler.

İn ne-ḫ'āndî ke'l-kelām (2) iy müstehām (6:1598)

İy şifte-i ' ışḫ u ḡamdan,

Fî-şucūnin cerrehū cerru'l-kelām¹⁶⁷³ (6:1598)

İşâretdür [SE380b] ' Arab'un bu meşeline ki: *El-kelāmu zu-şucūn* (3) *ve'l-kelāmu bi-cerri'l-kelām*. Ya' nî kelām dallu budaklıdur birbirin çeker.

Z'ān ki *mā yenṭıḫ* resūlin *bi'l-hevā*

Key hevā zāyed (4) zi-ma' şūm-ı Ḥudā¹⁶⁷⁴ (6:1602)

Süre-i ve'n-Necm'de buyurdi:

Ve mā yenṭıḫ ' *ani'l-hevā*.¹⁶⁷⁵ Ya' nî Ḥazret-i Muḫammed Muşṭafā hevā-yı nefinden (5) söz söylemez ve ārzū-yı nefle bāṭıl tekellüm eylemez, her ne söylerse vaḫy-i rabbānî ile söyler.

(11) turgurdılar: - İÜ, HK

¹⁶⁷¹ Peygamber, "Dostları, sıkıntılar denizinde yol gösteren yıldızlar bil" dedi.

¹⁶⁷² Ashâbım yıldızlar gibidir, hangisine uyarmanız/tutunursanız hidâyete erişirsiniz. ('Irâkî, Tahrîcu Muhtasarü'l-Minhâc: 55; Elbânî, Silsiletü'l-Za'îfe: 58)

¹⁶⁷³ Ey şaşkın! Söz dallardadır; söz sözü açar"ı okumadın mı?

¹⁶⁷⁴ Çünkü peygamber arzusuyla konuşmaz. Allâh'ın masumu olandan hiç arzu doğar mı?

(3) Key hevā zāyed zi-ma' şūm-ı Ḥudā:- SE

(4) Süre-i ve'n-Necm'de buyurdi: - İÜ, HK, KA

SU‘ ĀL KERDEN-İ (6) ĀN ŞÜFİ KĀZİ-RĀ¹⁶⁷⁶

Çün Hudā fermūd reh-rā rāh-ı men¹⁶⁷⁷ (6:1610)

Çün Hudā buyurdu rāh-ı islām benüm rāhumdur. (7) Nitekim sūre-i Yūsuf'da buyurur:

*Kul hāzihī sebīlī ed‘ū ila’llāhi ‘alā-başıretin ene ve menittebe‘anī.*¹⁶⁷⁸ Di yā Muḥammed; (8) benüm tarīkum budur, tevḥīd-i Ḥaḳḳ'a da‘ vet iderüm ḥalkı başiret üzerine ben ve baña tab‘ iyyet idenler daḥı da‘ vet iderler.

(9) Ḥafīr: Ḥafız-ı kārṽān

Pes çünān baḥrī ki der-her қаṭr-ı ān (6:1625)

Pes ancılayın deryā ki [KA280b] anuñ her bir қаṭresinüñ (10) keyfiyyetin ve māhiyyetin añlamakda,

Ez-beden nāşīter āmed ‘aql u cān¹⁶⁷⁹ (6:1625)

‘Aql u cān bedenden ziyāde nāşī (11) vü nādāndur. Yāḥud ol bir deryā-yı qadīmdür ki anuñ her қаṭresinde cān u ‘aql bedenden ziyāde neşv ü nemā (12) bulup biticidür. Ya‘ nī her birinde ‘aql u cān nice biterse ol deryānuñ her қаṭresinde daḥı ziyāde neşv (13) ü nemā bulup biter demek ola.

‘Aql-i küll āncāst ez-lā-ya‘ lemün¹⁶⁸⁰ (6:1626)

‘Aql-ı küll anda bilmezlerdendür. Ya‘ nī baḥr-i qadīm-i (14) zāt-ı Ḥudāyı bī-çünī günehle añlamakda ‘aql-ı küll bilmezler zümresindendür. Nitekim Resūl-i Hudā buyurur: [HK141b]

Tefekkeru (15) *fī-ela ’illāhi ve lā-tefekkeru fī-zāti’llāh.*¹⁶⁸¹ Pes zāt-ı Ḥaḳḳ’ı añlamakda ‘uḳūl-ı kāmīle ḥayrān qalmışdur.

¹⁶⁷⁵ O, nefis arzusu ile konuşmaz. (Kur’ân-ı Kerim, Necm: 3)

(5) her ne söylerse vahy-i rabbānī ile söyler.: - İÜ, HK, KA

¹⁶⁷⁶ O sūfinin kadiya soru sorması

¹⁶⁷⁷ Madem Allāh yola benim yolum buyurdu.

(6) Hudā: Ḥazret-i Hudā İÜ, HK, KA

(7) sūre-i Yūsuf'da buyurur: buyurur sūre-i Yūsuf'da KA

¹⁶⁷⁸ De ki: “İşte bu benim yolumdur. Ben ve bana uyanlar bilerek Allāh’a çağırırız.” (Kur’ân-ı Kerim, Yūsuf: 108)

(9) Ḥafīr: Ḥafız-ı kārṽān: - İÜ, KA/ deryā: bir deryā İÜ

¹⁶⁷⁹ Her damlasından akıl ve canın bedenden daha yabancı olduğu öyle bir deniz.

¹⁶⁸⁰ Küllî/bütün akıl, orada bilmeyenlerdendir.

¹⁶⁸¹ Siz Allāh'ın sıfatlarını düşünün/tefekkür edin. Allāh'ın zâtını tefekkür etmeyin.

(16) 'Ayn-ı techîl ez-çe rû tefhîm buved
Ger bi-güyî ez-pey-i ta' lîm buved¹⁶⁸² (6:1633)

Eger sen dirseñ ki Hâzret-i (17) Muştafâ'nuñ miskînlerden du' â temennâ eylediği ta' lîmden ötürdür. Bir kimseyi cehle bırakmak yâ kendüyi (18) cehle nisbet itmekde ne vechle tefhîm ve aňlatmak vardur. Ya' nî muṭlaḳâ anlaruñ du' âsı bî-fâ'ide (19) olaydı ğayra ne içün ta' lîm iderdi. Pes Hâzret-i Resûl bilürdi ki Hâḳ Ta' âlâ genc-i esrâr-ı fenâ [KC202a] (1) şüretinde olan miskînleruñ ḳalbinde maḥzûn ḳılmışdur. Anuñ-çündür ki: [SE381a] *Allâhumme aḥyinî miskînen ve emitnî miskînen* (2) *vaḥşurnâ fi-zumreti'l-mesâkînî*¹⁶⁸³ buyurdi.

Bed gümânî na' l-i ma' kûs-ı veyest (6:1635)

Bir kimsenüñ ḥaḳḳında (3) bed-gümân olmak ve böyle kimse zümre-i evliyâyâ dâhil olmak ne münâsebet diyüp anuñ ḥaḳḳında sū-i ḳan [İÜ304a] eylemek (4) cānib-i Hâḳ'dan bir nal-i bâz-günedür. Bu sū-i ḳan perdesinüñ altında ol kimseyi ṣaḳlayup ḥaḳḳa bildürmemek (5) ister. Odur aşlı ki anuñ ḥaḳḳında ḥaḳḳı bed-gümân eyler.

Gerçe her cuzvîş cāsûs-ı veyest¹⁶⁸⁴ (6:1635)

Gerçi cemî' -i (6) maşnu' âtuñ her bir cüz'i aña talebdür, anı cüst u cû ve tecessüs eylemekdedür. Ammâ ol sırrı ḥaḳḳdan (7) maḥfî ḳılmak içün bunlara bed-gümānlıḳ ḥavāle eylemişdür.

Bel-ḥaḳîḳat der-ḥaḳîḳat ğarḳa şud
Z'in sebab (8) heftâd bel-şad fırḳa şud¹⁶⁸⁵ (6:1636)

Ya' nî bu ḥaḳḳ dānendegān-ı ḥaḳā'ıḳ-ı Rabbānî dāmenin ṭutmayup kendü ' aḳllarıyla (9) bulmak ve bilmek istediler. Her biri kendü zu' mınca bir mezheb ve bir ṭarîḳ peydâ eyledi. Ol sebebdan yetmiş iki (10) belki yüz fırḳa peydâ oldu. Ekser ḳalālete düşdiler. Zîrâ ḥaḳîḳat içinde müstağrıḳ u maḥfî (11) olmağın bilmek ve bulmak müşkil oldu.

¹⁶⁸² "Öğretmek içindi" dersen bilgisizleştirmek, nasıl anlatmak olur?

(16) Ger bi-güyî ez-pey-i ta' lîm buved: - SE; İÜ'de ilk mısra olarak yer almaktadır.

(16) Eger sen dirseñ ki Hâzret-i Muştafâ'nuñ miskînlerden du' â temennâ eylediği ta' lîmden ötürdür: SE'de; KC202a 1. Satırdaki *anuñ-çündür ki* ibaresinden sonra yer almaktadır.

(17) bırakmak: - KA

(1) Anuñ-çündür ki: Anuñ-çündür buyurur İÜ; Anuñ-çün buyurur HK, KA

¹⁶⁸³ Allâh'ım beni miskin olarak yaşat ve beni miskin olarak öldür. (Kıyâmet gününde) beni miskinlerle haşır eyle/dirilt. (Münzirî, Tergîb ve't-Terhîb: 4/140; Heysemî, Mecma'u'z-Zevâ'id: 10/265)

(2) buyurdi: - İÜ, HK, KA

(4) ol kimseyi: - İÜ, KA

¹⁶⁸⁴ Her bir parçası onun casusu olsa da kötü düşüncelilik, onun tersine nalıdır.

(7) Bel-ḥaḳîḳat der-ḥaḳîḳat ğarḳa şud: - SE

¹⁶⁸⁵ Hatta gerçek gerçeğe gömülüdür. Bu nedenle yetmiş, hatta yüz firkadır.

M'er tu-rā her zaḥm k'-āyed z'-āsmān
Muntazır mī-bāş ḥil' at ba' d ez-ān¹⁶⁸⁶ (6:1638)

(12) Ḥil' ate muntazır ol andan şoñra ya' nī Allāh Ta' ālā bir ḳulına bir belā ḥavāle eylese ol belā anuñ sebeb-i mağfireti, (13) kefareti-zünübı olur. Nitekim Ḥazret-i Muştafa 'aleyhi's-selām:

Mā min-şey'in yuşību 'abdu'l-mu'mine (14) *min-vaşabin ev naşabin ev ḥazanin ev hemmin yuhemmuhu illā keffera'llāhu 'anhu ḥaṭāyāhu.*¹⁶⁸⁷ [HK142a] Ya' nī derdden ve ḥastelikden (15) ve derd-i ḥüznden ve rencür-i vü ṭarlıḳdan bir şey' yokdur ki bir bende-i mü'mine yetişe, illā Allāh Ta' ālā ol derdi (16) ḥasteligi ve ḥüzni ve ṭarlıḳı ol [KA281a] ḳuluñ zünübına kefareti eyler çekdügi derd miḳdārı günāhın (17) 'afv eyler ve ol ḳadar daḫı şevāb virür.

Cümle dünyā-rā per-i peşşe bedān¹⁶⁸⁸ (6:1640)

Cümle dünyānuñ māl u metā'ı (18) 'indi'llāh sivrisiñek ḳanadı ḳadar degüldür. Nitekim Ḥazret-i Sultān-ı Enbiyā buyurdı:

Lev (19) *kāneti'd-dunyā ta'dilu 'inda'llāhi cenāha ba'ūḍatin mā seḳā'llāhu minhā kāfirān şerbete mā'in.*¹⁶⁸⁹ Ya' nī eger dünyā Allāh ḳatında [KC202b] (1) sivrisiñek ḳanadına mu'ādil olaydı Allāh Ta' ālā içürmezdi kāfirlere [SE381b] bir içim şu içürmezdi.

CEVĀB-I (2) ḲĀẒİ ŞŪFİ-RĀ VE ḲİŞŞA-İ TÜRK Ü DERZİ¹⁶⁹⁰

Vufūd: Cemā' at

(3) Cezb-i sem' est e'r kesī-rā ḥoş lebīst
Germī vü cidd-i mu'allim ez-şabīst¹⁶⁹¹ (6:1656)

(11) M'er tu-rā her zaḥm k'-āyed z'-āsmān: - SE
¹⁶⁸⁶ Sana gökten gelen her darbenin sonrasında kaftan bekle.

(13) Ḥazret-i Muştafa 'aleyhi's-selām: buyurur 'aleyhi's-selām İÜ, HK, KA

¹⁶⁸⁷ Müminlerin rahatsızlığı, sıkıntısı, endişesi ve kederi her neyse mutlaka Allāh bunları onun günahlarına kefareti sayar. (Müslim, Sahih: 2573; Buhārī, Sahih: 5641)

(15) derd-i: - SE/ rencür-i: - SE
¹⁶⁸⁸ Bütün dünyanın değeri -onun katında- bir sinek kanadıdır.

(18) Ḥazret-i sultān-ı enbiyā buyurdı: buyurur 'aleyhi's-selām İÜ, HK, KA

¹⁶⁸⁹ Eğer dünya, Allāh'ın katında bir sivrisinek kanadı kadar değerli olsaydı, Allāh kāfirlere bu dünyada bir yudum su bile içürmezdi. (Münzirī, Tergīb ve't-Terhīb: 4/158; Tirmizī, Sünen: 2320; Aclūnī, Keşfü'l-Hafā: 1/174)

(1) içürmezdi: içürmezdi dünyāda SE/ şu içürmezdi: şu İÜ, HK, KA

¹⁶⁹⁰ Kadının, şûfinin sorusuna cevap vermesi ve Türk ile terzi hikâyesini örnek getirmesi

(2) Ü DERZİ: - İÜ, HK, KA/ Vufūd: Cemā' at: - İÜ, KA

Ya' nî va' z u naşihatde ve bezl-i ma' ârifde bir kimse hoş-leb ü (4) hoş-lehce oldıysa müstemi' üñ sem' inüñ cezbindendir, şöyle bile. Nitekim buyurur:

İnna'llāhe yulekkinu'l-ḥikmete (5) *'alā-lisāni'l-vā'izine bi-ḡadri himemi'l-mustemi'in.*¹⁶⁹² Ya' nî Allāh Ta' ālā telkîn ider ve cārî kıılır ḥikmeti vā' izlerüñ lisānı (6) üzerine müstemi' olanlaruñ himmetleri kadarınca. Beyt:

Müstemi' çün taze vü cüyende şud
Vā' iz ez-murde bûd (7) güyende şud¹⁶⁹³ (1:2379)

Harâre: Tahrîr u neğemât eylemek

Bî-raḥmâne: Bî-şefkat ve bî-terahḥum ve bî-inşâf oldukların (8) söyledi

DA' VÂ KERDEN-İ TÜRK-İ İSTANBULÎ¹⁶⁹⁴ ya' nî Frengî

Taḥşîrât: [İÜ304b] Nokşân kerden

Eçî: Pādşāh u emîr

(9) Muğtedā: Ğidā

Mûlehe: Ḥayrân

Kird u mürd: İḥâṭa kunende

Dād dād: ' Aṭā virdi

BEYÂN-I ÂN Kİ BÎ-KÂRÂN (10) **U EFSÂNE-CÜYÂN MİŞL-İ ÂN TÜRKEND**¹⁶⁹⁵

Mî-tûlî: Derd mî-keşî

Terbî' ât: Evzâ' -ı felekiyye

Taḥşîr: (11) Nokşân

İrtikâş: Lerziden ez-beliyyât u nekebât-ı rûzgâr

Nâ-pervâ: Bî-bâk ez-şedâ'id

(12) CEVÂB DÂDEN-İ KÂZÎ ŞÜFÎ-RÂ¹⁶⁹⁶

¹⁶⁹¹ Bir kimse tatlı dilliyse dinlemenin çekişindendir. Öğretmenin canlılığı ve ciddiyeti, çocuktandır.

¹⁶⁹² Şüphe yok ki Tanrı, dinleyenlerin himmetince vaaz edenlerin diline hikmet telkin eder. (Yardım, 2008: 244) (Mesnevî, 6. Cilt, 1656. Beyitten önceki başlık)

(5) Ya' nî Allāh Ta' ālā telkîn ider ve cārî kıılır ḥikmeti vā' izlerüñ lisānı üzerine müstemi' olanlaruñ himmetleri kadarınca: - İÜ, HK, KA

¹⁶⁹³ Dinleyici susuz ve istekli olursa, öğüt veren ölü de olsa söyleyici olur.

(7) Harâre: Tahrîr u neğemât eylemek: - İÜ, KA/ Bî-raḥmâne: Bî-şefkat ve bî-terahḥum ve bî-inşâf oldukların söyledi: - İÜ, HK, KA

¹⁶⁹⁴ Türk'ün iddialaşması

¹⁶⁹⁵ Açıklama: İşsizler ve efsane arayanlar, o Türk gibidir.

(9) **BEYÂN-I ÂN Kİ BÎ-KÂRÂN U EFSÂNE CÜYÂN MEŞEL-İ ÂN TÜRKEND**: - İÜ, HK/ Mî-tûlî: Derd mî-keşî Terbî' ât: Evzâ' -ı felekiyye Taḥşîr: Nokşân İrtikâş: Lerziden ez-beliyyât u nekebât-ı rûzgâr: - İÜ/ Nâ-pervâ: Bî-bâk ez-şedâ'id: - İÜ, HK, KA

Münhetik: Perde derende

(13) Şābirin ü şādıkın ü münfikin
Key budī bī-rehzen u dīv-i la' in¹⁶⁹⁷ (6:1751)

Ya' nī ārzū-yı nefis ü hevā ve shehevāt u ḥubb-ı dünyā ve telbīs-i (14) iblīs-i pūr-belā insānuñ üzerine ḥavāle olmasa ṭarīḳ-i Ḥudā'da ve rāh-ı İslām'da belāya şābir olanlar ve kavlinde (15) şādık olanlar ve māl-dār olup mālında infāk idenler nice zāhir ü ma' lūm olurdu. İşāretdür ol āyet-i (16) kerīmeye ki evā'il-i sūre-i Āl-i İmrān'da buyurur:

Eş-şābirīne ve's-şādıkīne ve'l-kānitīne ve'l-munfikīne ve'l-mustağfirīne (17) *bi'l-esḥār*.¹⁶⁹⁸

Eş-şābirīne, şabr idicilerdür edā-yı farā'iz ü sūnende yā maḥṭūrāt u shebehāt terkinde yā vakt-i (18) hücum-ı āfāt u beliyyātda; *ve's-şādıkīne*, ve daḥı şādıklardur kavilde ve fi' lde ve niyyetde; *ve'l-kānitīne*, (19) ve Allāh Ta'ālā'nuñ emrine imtişāl göstericidürler zāhiren ve [HK142b] bāṭinen; *ve'l-munfikīne*, ve infāk idüp nafaḳa [KC203a] (1) viricidürler [SE382a] müsteḥaḳ olanlara māl-i ḥelālden; *ve'l-mustağfirīne bi'l-esḥār*, ve mağfired taleb idicidürler şehir vaktlerinde. (2) Zīrā şehir vaktlerinde du'ā icābet-i aḳrebdür. Pes Ḥazret-i Mevlānā buyurur ki: Eger nefis ü hevā ve şeyṭān-ı la' in sālīke reh-zen (3) olmasa kitābu'llāhda şābirin ü şādıkın ü kānitin ü münfikin ü mustağfirin neyle zikr olunurdu. İmdi düşmen (4) gerekdür tā ki cihād itmek mümkün ola.

Mündek: Şekeste şude

HİKĀYET DER-TAKRİR-İ ĀN Kİ ŞABR DER-RENC-İ KĀR SEHLTER (5) EZ-ŞABR DER-FİRĀḲ-I YĀR¹⁶⁹⁹

Mümteḥin: İmtihān kunende ya' nī Ḥudā-yı Ta'ālā

Lūd: Şedidü'l-ḥuṣūmet

Veşt: Nīkū

Ḥurs: (6) Cem' -i aḳres ya' nī güng lāl

¹⁶⁹⁶ Kadının sūffıye cevap vermesi

(12) Münhetek: perde derende: - İÜ, KA

¹⁶⁹⁷ Sabırlılar, sadık kişiler ve bağış yapanlar, kol kesen ve lanetli şeytandan olmadan nasıl olurdu?

(14) Ḥudā'da: Ḥaḳ'da SE

(16) evā'il-i sūre-i Āl-i İmrān'da buyurur: - İÜ, HK, KA

¹⁶⁹⁸ (Bunlar) sabredenler, doğru olanlar, huzurunda gönülden boyun büküp divan duranlar, Allāh yolunda harcayanlar ve şehirlerde (Allāh'tan) bağışlanma dileyenlerdir. (Kur'ân-ı Kerim, Āl-i İmran: 17)

(2) la' in: pūr-değā KA

(4) Mündek: Şekeste şude: - İÜ, HK, KA

¹⁶⁹⁹ Eziyete sabretmenin, sevgilinin ayrılığına sabretmekten daha kolay bir iş olduğunu anlatan bir hikâye

Ez-her biḥ: Ez-her cefā

Her dü gūn ḥüsn ü laṭîf-i murtaẓā (1818)

Ya' nî iki dürlü (7) ḥüsn-i laṭîf ve rızālanmış oğullar ve kızlar, *her dü gūnden* murād oğul ve kızdur şerî' atde şāhid iki (8) olmağın iki nev' i zikr eyledi.

Şāhid-i iḥbāl u ḥaşr-ı mā meẓā¹⁷⁰⁰ (6:1818)

Ḥāmîle olmanuñ ve cem' olup cimā' eylemenüñ (9) şāhididür.

Müsteced: Nev şude

Lems ü ṭams: Cimā' vü muḳārenet ma' nāsına

Rātibe: Muttaşıl

Tehettük: Deriden-i (10) perde

Büzüg: Bāziğdendür. Ṭulū' ma' nāsına

BĀḲÎ-YÎ KİŞŞA-İ FAḲÎR-İ RŪZÎ-ṬALEB BÎ-VĀSİṬA-İ KESB¹⁷⁰¹

(11) Negehbān-ı ri' ā: Ḥāfız-ı çobānān ya' nî pādşāhlar pādşāhı

Lā-yu' ad in-dād u lā-yuḥşā zi-tū

Men (12) kelilem ez-beyāneş şerm-rū¹⁷⁰² (6:1838)

Bize lā-yu' ad ve lā-yuḥşā 'aṭā oldı senden. [KA281b] Nitekim sūre-i Nahl'de buyurur:

*Ve in (13) te'uddū ni' meta'llāhi lā-tuḥşūhā.*¹⁷⁰³ Ya' nî eger şaymak isteseñüz Allāh'uñ ni' meti şayamazsınız.

Müteyyem: Derdmend

(14) İrcā': Ümmid dāden

Beşşār: Beşāret dehende

(5) Mümtēhin: İmtihān kunende ya' nî Ḥudā-yı Ta' ālā: - İÜ, KA/ Lud: Şedidü'l-ḥuşūmet: - İÜ, HK, KA/ Veşt: Nikū Ḥurus: Cem' -i aḥres ya' nî güng lāl: - İÜ, KA/ Ez-her biḥ: Ez-her cefā: - İÜ, HK, KA

¹⁷⁰⁰ Her iki tür seçkin letafetli güzellik, gebeliklere ve geçmiş olanın dirilişine tanıktır.

(9) Müsteced: Nev şude Lems u ṭams: Cimā' vü muḳārenet: - KA/ ma' nāsına: - İÜ, KA/ Rātibe: Muttaşıl Tehettük: Deriden-i: - KA

(10) perde Büzüg: Bāziğdendür: - KA/ ṭulū' ma' nāsına: - İÜ, KA

¹⁷⁰¹ Kazanç vasıtası olmaksızın rızık isteyen yoksul hikâyesinin kalanı

(11) Negehbān-ı ri' ā: Ḥāfız-ı çobānān ya' nî pādşāhlar pādşāhı: - İÜ, HK, KA

¹⁷⁰² Senin bu bağışın sayılamaz ve hesap edilemez. Ben, onu anlatmaktan acizim ve utanmaktayım.

(11) Men kelilem ez-beyāneş şerm-rū: - SE

(12) Bize: - İÜ

¹⁷⁰³ Hâlbuki Allāh'ın nimetini saymaya kalksanız onu sayamazsınız. (Kur'ân-ı Kerim, Nahl: 188)

(13) Müteyyem: Derdmend: - İÜ, KA

Mużic: Feryād ārende

İftitān: İbtılā ve imtiḥān

Tā ḥum-ı yek rengī-yi (15) ‘İsā-yı mā¹⁷⁰⁴ (6:1855)

*Şıbgata'llāhi ve men aḥsenu mina'llāhi şıbgaten*¹⁷⁰⁵ maẓmūnınca bizüm ‘İsā-yı ḥaḳīḳīmüz ki murdeler iḥyā idici (16) ve ‘ademleri mevcūd ider anuñ yek-rengligi küpi.

Gerged ān geh fikr naḳş-ı nāmeḥā (6:1867)

Ol vaḳt gizlü fikirler (17) nāmeye naḳş olup ve sırlar [İÜ305a] āşkāre olur.

İn beṭāne rüy-ı kār-ı cāmeḥā¹⁷⁰⁶ (6:1867)

Bu cāmeleruñ kārınuñ yüzi (18) astar olur ya‘nī sırlar āşkāre olur. Nitekim sūre-i Bakara'da buyurur:

Ve in tubdū mā fī-enfusikum ev (19) *tuḥfūhu yuḥāsibkum bihi'llāh fe-yaḡfiru limen yeşā'u ve yu'ezzibu men yeşā'u vallāhu 'alā-kulli şey'in ḳadīr.*¹⁷⁰⁷

Ve in tubdū, [KC203b] [SE382b] (1) ve eger āşkāre eyleseñüz ol nesneyi ki nefsuñüzde vardur ‘azīmet ü niyyetden; *ev tuḥfūhu*, yāḥud pinḥān (2) eyleseñüz; *yuḥāsibkum bihi'llāh*, ḥesāb ider anuñla sizi Allāh Ta‘ālā; *fe-yaḡfiru limen yeşā'u ve yu'ezzibu men yeşā'u*, pes (3) ḥesābdan soñra diledügin maḡfıret eyler faẓl u iḥşānla ve diledügin ‘azāb eyler ‘adlle. Ḥālbuki Allāh (4) Ta‘ālā her şey'e [HK143a] ḳādirdür.

Rehān: Maḥbūs u maḳbūz u pūşide

Der-derün-ı bīşe şīrān muntazır (6:1873)

(14) İrcā': Ümmid dāden Beşşār: Beşāret dehende Mużic: Feryād ārende İftitān: İbtılā ve imtiḥān: - İÜ, KA
¹⁷⁰⁴ Böylece bizim İsa'mızın tek renklilik küpü...

¹⁷⁰⁵ Biz, Allāh'ın boyasıyla boyanmışızdır. Boyası Allāh'ınkinden daha güzel olan kimdir? (Kur'ân-ı Kerim, Bakara: 138)

(16) ider: idicidir İÜ, KA

¹⁷⁰⁶ O zaman düşünce, mektupların sureti olur. Elbiselerin astarı dış yüz olur.

(17) İn beṭāne rüy-ı kār-ı cāmeḥā (6:1876) Bu cāmeleruñ kārınuñ yüzi astar olur ya‘nī sırlar āşkāre olur: - İÜ

(18) *Ve in tubdū mā fī-enfusikum ev tuḥfūhu yuḥāsibkum bihi'llāh fe-yaḡfiru limen yeşā'u ve yu'ezzibu men yeşā'u vallāhu 'alā-kulli şey'in ḳadīr.* - İÜ, HK, KA

(19) *ve in tubdū: ve in tubdū mā fī-enfusikum* İÜ

¹⁷⁰⁷ İçinizdekini açığa vursanız da, gizleseniz de Allāh sizi, onunla sorguya çeker de dilediğini bağışlar, dilediğine azap eder. Allāh'ın gücü her şeye hakkıyla yeter. (Kur'ân-ı Kerim, Bakara: 284)

(1) nesneyi ki: nesneyi ki *mā fī-enfusikum* KA

(3) ‘adlle: ‘adlle *vallāhu 'alā-kulli şey'in ḳadīr* İÜ

(4) Rehān: Maḥbūs u maḳbūz u pūşide: - İÜ, KA

(5) ‘Ālem-i kûmûnda ervāh u ecsām-ı evliyā vü mü’minîn ve sâ’ir halk muntazırdurlar.

Tâ-şaved emr-i te‘âlû munteşir¹⁷⁰⁸ (6:1873)

(6) Tâ ki kıyâmet olup gelûn dinilmek emri münteşir olup ya‘nî yevm-i ba‘ş olup kûbûrdan kalkalar.

(7) Gāvân: Ya‘nî münâfıkân

Tâ ki yehlik men helek ‘an beyyine
Tâ ki yencû men necâ vesteykine¹⁷⁰⁹ (6:1878)

Sûre-i Enfâl'de (8) buyurur:

*Li-yehlike men heleke ‘an-beyyinetin ve yahyâ men hayye ‘an-beyyinetin*¹⁷¹⁰ - bedel minhu ev mute‘allık bi-kavlihi mef’ûlen ve'l-ma‘nâ (9) li-yemût men yemût men buniye ‘aleyhâ ve ye‘îş men ye‘îşu ‘an-ğucceti şâhidehâ li-li’elâ yekûn lehu ħuccet ve ma‘zire (10) fe-inne vakfihu bedr mine'l-âyâtî'l-vâzîha ev li-yuşdure kufr min-kufri ve îmân min-âmene ‘an-mevci (11) ‘alâ-isti‘âreti'l-helâk ve'l-ğayât li'l-kufri ve'l-islâm ve'l-murâd bi-men heleke ve men hayyu'l-meşârif li'l-helâki ve'l-ğayât- ya‘nî bedeldür (12) *liyağdiya'llâhu emren kâne mef’ûlendan*¹⁷¹¹ yâğud mef’ûlen kavline müte‘allıkdur ma‘nâ.¹⁷¹² Tâ ki helâk olan helâk ola ve ‘ayân (13) gördüğü ħuccet-i vâzîhadan ve ħayât bulan ħayât bula müşâhede eyledüğü bürhân-ı sâtı‘dan. Ya‘nî vak‘a-ı (14) Bedr ki âyât-ı ‘azîme ve beyyinât-ı celîledendür ki biz anı gösterdük, tâ ki ol âyetden helâk olan ola, zinde kalan (15) kıala. Şoñradan bir ħuccet ve ma‘zeret itmege kâdir olmayalar. Yâğud helâk u ħayât küfrle îmandan müste‘âr ola. (16) Ya‘nî kâfirûn küfri ve mü’minûn îmanî şâdır u zâhir olsun diyü gösterdük âyet-i yevm-i bedri, demek ola. (17) Küfri helâkla ve îmanî ħayâtla isti‘âreden murâd ehl-i küfr helâka meşârifdür ve ehl-i îmân ħayâta meşârifdür (18) demek olur. Ammâ Ĥazret-i Mevlânâ helâk u ħayâtı âğiretûn mevt u ħayâtına ħaml idüp buyururlar:

¹⁷⁰⁸ Ormanın içinde aslanlar, "Gel" buyruğu yayılsın diye beklemektedir.

(7) Gāvân: Ya‘nî münâfıkân: - İÜ, KA

¹⁷⁰⁹ Böylece helâk olan, açık bir delilden helâk olur. Kurtulan kurtulur ve onu kesin olarak bilir.

¹⁷¹⁰ Ta ki ölenin niçin öldüğü, yaşayanın niçin yaşadığı da apaçık ortaya çıksın. (Kur’ân-ı Kerim, Enfal: 42)

¹⁷¹¹ Fakat Allâh, olmasını murat ettiği şeyi gerçekleştirmek için böyle yaptı. (Kur’ân-ı Kerim, Enfal: 42)

(8) bedel minhu ev mute‘allık bi-kavlihi mef’ûlen ve'l-ma‘nâ li-yemût men yemût men buniye ‘aleyhâ ve ye‘îş men ye‘îşu ‘an-ğucceti şâhidehâ li-li’elâ yekûn lehu ħuccet ve ma‘zire fe-inne vakfihu bedr mine'l-âyâtî'l-vâzîha ev li-yuşdure kufr min-kufri ve îmân min-âmene ‘an-mevci ‘alâ-isti‘âreti'l-helâk ve'l-ğayât li'l-kufri ve'l-islâm ve'l-murâd bi-men heleke ve men hayyu'l-meşârif li'l-helâki ve'l-ğayât- ya‘nî bedeldür *liyağdiya'llâhu emren kâne mef’ûlendan* yâğud mef’ûlen kavline müte‘allıkdur ma‘nâ.: - İÜ, HK; ya‘nî KA
(15) helâk u ħayât: ħayât u helâk İÜ, HK, KA

Tā ki yehlik (19) men helek [SE383a] ‘an-beyyine (6:1878)

Tā ki helāk olan helāk ola beyyineden.

Tā ki yencū men necā vesteykine¹⁷¹³ (6:1878)

Tā ki [KC204a] (1) necāt bula, ḥalāṣ ola necāt bulup ve yaḳīn ḥāṣıl eyleyen ya‘ nī rūz-ı naḥr-ı āḥireti Ḥaḳ Ta‘ ālā anuñ içün (2) eylemişdür ki bise(?) gāvān ya‘ nī münāfıḳān u kāfirān u münkirān ol rūz-ı naḥrda ḳurbān olup helāk olalar (3) ve şirān-ı evliyā vü mü ‘minin ḥalāṣ olup necāt bulalar.

(4) Tiğ-i ḳahr efkende ender-baḥr ü ber¹⁷¹⁴ (6:1891)

Ḥaḳ Ta‘ ālā’nuñ tiğ-ı ḳahrı baḥr ü berde bırağılmışdur. Anuñ āṣārın görmek isterseñ *Ḳul sīrū fi’l-arḍı ṣummenḟurū* (5) *keyfe kāne ‘āḳıbetu’l-mukezzibīn*¹⁷¹⁵ feḥvāsınca seyr eyleñ. [KA282a] Rūy-ı zemīnde Yemen diyārında ve Şām eṭrāfında ‘Ād (6) u Şemūd diyārların görüñ tā ki bilesiz tekzīb idicileruñ ‘āḳıbeti nice olduḡın sen tiğ-ı ḳahr-ı ilāhīnuñ āṣarı (7) ol vilāyetlerde ḟāhirdür.

Yezdān-ı berr: Ḥudā-yı ‘ālī

Ḳıble-i [IÜ305b] şüret-perestān naḳş-ı seng¹⁷¹⁶ (6:1899)

Şüret-perestleruñ (8) ḳıblesi naḳş-ı sengdür. Ya‘ nī dürer-i mülevven ve ḳuşūr-ı müzeyyen ve zeḥārif-i dünyā ve cevāhir-i reng-ā-rengdür.

(9) **ḲİŞŞA-İ ĀN GENÇ-NĀME**¹⁷¹⁷

Vird-i ḥod kun dem-be-dem *lā-taḳneṭū*¹⁷¹⁸ (6:1915)

[HK143b] İy sālīk! Eger fütūḥ-ı genc-i ḥikmet-i ilāhī ve keşf-i (10) esrār-ı nā-mütenāhī ve feyz-i faẓl-ı rabbānī ve nefehāt-ı subḥānī eglenüp giç gelürse şabr eyle, nā-ümmīd olma. (11) Bu āyet-i kerīmeyi vird-i zebān eyle. Ḥaḳ Ta‘ ālā sūre-i Zumer'de buyurdı:

¹⁷¹³ Böylece helāk olan, açık bir delilden helāk olur. Kurtulan kurtulur ve onu kesin olarak bilir.

(2) ya‘ nī münāfıḳān: - İÜ, HK, KA

¹⁷¹⁴ Denize ve karaya ḳahr kılıcı salmıştır.

¹⁷¹⁵ De ki: “Yeryüzünde gezin dolaşın da (Peygamberleri) yalanlayanların sonu nasıl olmuş bir görün.” (Kur’ân-ı Kerim, En’am: 11)

(6) sen: - İÜ, HK, KA/ āṣarı: āṣārları İÜ, HK, KA

(7) Yezdān-ı berr: Ḥudā-yı ‘ālī: - İÜ, KA

¹⁷¹⁶ Suret severlerin ḳıblesi taştaki resim.

¹⁷¹⁷ Define kitabının hikāyesi

¹⁷¹⁸ Her an "Ümit kesmeyin"i dua edin.

(9) İy sālīk eger: Ya‘ nī iy sālīk eger SE; Ya‘ nī eger iy sālīk İÜ, HK, KA

(11) sūre-i Zumer'de: - İÜ, HK, KA/ *Ḳul yā ‘ibādiyelleḟne esrefū ‘alā:* - İÜ

Ḳul yā ‘ibādiyellezīne esrefū (12) *‘alā-enfusihim lā-taḳneṭū min-raḥmeti’llāhi*.¹⁷¹⁹

Ḳul, di yā Muḥammed; *yā ‘ibādiyellezīne esrefū ‘alā-enfusihim*, iy (13) şol kullarum ki cināyetde ifrāṭ itmekle nefsüñüz üzerine isrāf eyledüñiz; *lā-taḳneṭū* (14) *min-raḥmeti’llāhi*, me’yūs ve nā-ümmīd olmañ Allāh’uñ raḥmetine.

İktināf: Şıyānet

Şud zi-ceyb ān keff-i Mūsā (15) zav-feşān
K’ān füzūn āmed zi-māh-ı āsmān¹⁷²⁰ (6:1933)

Ya’ nī Ḥaḳ Ta’ ālā, Ḥaḳret-i Mūsā elin yaḳasından çıkarduḳda Mūsā’nuñ elinden nūr feşān (16) oldu ki, ol nūr āsmānuñ māhından füzūn geldi. Nitekim sūre-i Ṭāhā’da buyurdi:

Vaḍmum yedeke (17) *ilā-cenāḥike taḥruc beyḍā’e min-ğayri sū’in āyeten uḥrā*.¹⁷²¹

Semī: Bülend

TAMĀMÎ-YÎ KİŞŞA-İ ĀN FAḲÎR VE NİŞĀN-I CĀY-I (18) ĀN GENC¹⁷²²

Fedfed: Beyābān

Si’ ād: Nîk-baḥt

NEVMÎD ŞUDEN-İ ĀN PĀDŞĀH¹⁷²³

[SE383b]

Saḥt-rüyî ki ne-dāred (19) hîç puşt (6:1969)

Bir ḳatı yüzlüdür ki hîç zāhr u zāhîri yoḳdur ve bir nesneye i’timādı yoḳdur.

[KC204b]

(1) Behre cüyî-rā derūn-ı ḥîş kuşt¹⁷²⁴ (6:1969)

(12) *enfusihim lā-taḳneṭū min-raḥmetillāhi*: - İÜ/ *ḳul*: - İÜ, HK, KA/ di yā Muḥammed:- İÜ/ *yā ‘ibādiyellezīne esrefū ‘alā-enfusihim*: *ḳul yā ‘ibādiyellezīne esrefū ‘alā-enfusihim* di yā Muḥammed İÜ; - HK, KA

¹⁷¹⁹ De ki: “Ey kendilerinin aleyhine aşırı giden kullarım! Allāh’ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. (Kur’ân-ı Kerim, Zümer: 53)

(14) İktināf: Şıyānet: - İÜ, KA

¹⁷²⁰ Musa’nın o avucu koinundan ışık saçtı. O, gökyüzündeki aydan fazla oldu.

(15) K’ān füzūn āmed zi-māh-ı āsmān SE: - KC/ Ḥaḳ Ta’ ālā: - HK, KA

(16) ki: Ḥaḳ Ta’ ālā ki İÜ, HK, KA/ buyurdi: buyurur İÜ, HK, KA

¹⁷²¹ elini koynuna sok ki bir başka mucize olarak, (alaca hastalığı gibi) bir hastalık sebebiyle olmaksızın bembeyaz bir hâlde çıksın. (Kur’ân-ı Kerim, Taha: 22)

(17) **TAMĀMÎ-YÎ KİŞŞA-İ ĀN FAḲÎR VE NİŞĀN-I CĀY-I**: - İÜ

¹⁷²² O fakirin hikâyesinin tamamı ve o definenin yerinin işareti

(18) **ĀN GENC**: - İÜ, HK, KA/ Fedfed: Beyābān: - İÜ, KA

¹⁷²³ O padişahın ümitsiz olması

(19) ve bir nesneye i’timādı yoḳdur: - KA

¹⁷²⁴ Hiç hamisi olmayan bir pek yüzlüdür. Fayda aramayı içine ekmiştir/gömmüştür.

Naşib taleb idiciliği derûnında fânî eyledi.

Ki fütüvvet dâden-i (2) bî-‘ illetest¹⁷²⁵ (6:1972)

Ki erlik ‘ illetsiz virmekdür. Zîrâ en‘ âmı ta‘ rîf idenler dimişler ki: *îşâul-hayr ile'l-gayrin* (3) *lâ-li-garazîn ve lâ-‘ avz*.¹⁷²⁶

Z‘ân ki millet faẓl cûyed yâ ħalâş¹⁷²⁷ (6:1973)

Zîrâ ehl-i millet yâ faẓl u şevâb u cennet ümmîdiyle infāk (4) u en‘ âm u ‘ ibâdet iderler yâ ħud kahr-ı Ĥudâ'dan ve ‘ azâb-ı â ħiretten ħalâş olmağ için iderler.

BÂZ DÂDEN-İ PÂDŞÂH (5) GENC-NÂME-RÂ¹⁷²⁸

Mekrûb: Ğam-nāk

‘ Akl ez-sevdâ-yı ũ kûrest u ker¹⁷²⁹ (6:1979)

‘ Akl işķuñ sevdâsından ve fikrinden a‘ mâ vü eşamdur. (6) Beyt:

[*mefâ‘ ilün/mefâ‘ ilün/fe‘ ũlün*]

Kesî-râ dānem ehl-i istikāmet
Ki bâşed ber-ser-i kûy-ı melāmet

Zi-evşâf-ı tabî‘ at pāk-ı mürde
Bâ-ţalāk-ı (7) hüviyyet cān seporde

Berefte sāye vü ħurşid mānde
Tamām ez-kerd ħod dāmen feşānde¹⁷³⁰

Ķible ez-dil sāht (8) āmed der-du‘ ā
*Leyse li'l-insāni illā mā se‘ ā*¹⁷³¹ (6:1984)

Ol faķir-i rûz-ı taleb kıbleyi dilden eyledi ve du‘ āya geldi. Zîrâ Cenāb-ı (9) ‘ İzzet sūre-i ve'n-Necm'de:

(1) fânî: fenā SE

¹⁷²⁵ Çünkü fütüvvet/yiğitlik, sebepsiz vermektir.

¹⁷²⁶ Başkalarına ivazsız ve garazsız hayır ulaştırmak gerek.

¹⁷²⁷ Çünkü din, fazilet veya kurtuluş arar.

¹⁷²⁸ Padişahın "Al, biz ondan vazgeçtik" diye define kâğıdını fakire geri vermesi

(5) Mekrûb: Ğam-nāk: - İÜ, KA

¹⁷²⁹ Akıl onun sevdasına kör ve sağırdır.

(6) Beyt: Naẓm İÜ, HK, KA

¹⁷³⁰ Melamet köşesinin başında duran istikamet ehli birini biliyorum. İnsanın temiz tabiatının vasıflarından aslından vazgeçerek can teslim etmiş. Gölge gitti ve güneş geldi ve eteklerinden saçıldı.

¹⁷³¹ Gönlünden kible yaptı, duaya başladı. "Şüphesiz ki insan için kendi çalıştığından başkası yoktur.

(9) ve'n-Necm'de: ve'n-Necm'de buyurdu İÜ, HK/ Ya‘ nî: - HK, KA/ sa‘ yla: sa‘ y HK; - KA

*Leyse li'l-insāni illā mā se'ā.*¹⁷³² Ya' nī insān için yokdur [HK144a] illā şol şey' vardur ki anı sa'y la (10) taḥṣīl eylemiş ola. Pes insāna sa'y u gūṣiṣ eylemek lāzım u vācibdür taḥṣīl-i ma'ārif-i ilāhiyye ve merātib-i (11) uḥreviyyede. Zīrā sa'y u ṭalebsiz insāna bir nesne virilmez.

Çün tu ān-ı ū şudī baḥr ān-ı üst
Gerçi (12) īn dem nevbet-i buḥrān-ı üst¹⁷³³ (6:2000)

[KA282b] Gerçi şimdi [İÜ306a] deryānuñ 'aẓamet ü celāl ve buḥrān u galeyānı zamānidur.

(13) Yā ebītu 'inde rabbī ḥāndeī (6:2008)

Ebītu 'inde rabbī yut'imuni ve yusḳini¹⁷³⁴ maẓmūnınca Allāh katında mı (14) aḥṣamladuñ ki,

Der-dil-i deryā-yı āteş rāndeī¹⁷³⁵ (6:2008)

Deryā-yı āteşüñ ortasında dāḥil olduñ.

Na're-i (15) yā nāru kūnī bāridā (6:2009)

Ḥaḳ Ta'ālā'nuñ yā nāru kūnī berden ve selāmen 'alā-İbrāhīm¹⁷³⁶ buyurup (16) ḥıṭāb eyledügi,

'İşmet-i cān-ı tu geşt iy muḳtedā¹⁷³⁷ (6:2009)

Ol na'ra-yı Rabbānī ve ḥıṭāb-ı Subḥānī senüñ (17) cānuña ḥıfẓ oldı iy pīşvā.

Naḥveteş ber-mā sibālī mī-zened (6:2023)

Gerçi ḥāce tekebbüri bizüm üzerimüze bıyık (18) oynadur ve bizi taḥfif ider ammā.

Līk rīş ez-reşk-i mā ber-mī-kened¹⁷³⁸ (6:2023)

Lākin bizüm reşkimüzden saḳalın (19) yolar. Ya' nī bizüm ḥālimüze reşk eyledüğinden saḳalın yolar.

¹⁷³² İnsan için ancak çalıştığı vardır. (Kur'ân-ı Kerim, Necm: 39)

(10) taḥṣīl: - HK; taḥṣīle sa'y

(11) Çün tu ān-ı ū şudī baḥr ān-ı üst: - SE

¹⁷³³ Şimdi onun buhran nöbeti olsa da, madem sen onun oldun, deniz de onundur.

¹⁷³⁴ Allāh'ım beni yedirir ve içirir. (Gültekin, 2006: 286.)

¹⁷³⁵ Ya da "Rabbimin katında geceledim"i - hadisini- okudun. Ateş denizinin gönlüne koşturdun.

¹⁷³⁶ Ey ateş! İbrahim'e karşı serin ve esenlik ol. (Kur'ân-ı Kerim, Enbiyâ: 69)

¹⁷³⁷ Ey önder! "Ey ateş! Soğu" narası senin canını korudu.

¹⁷³⁸ Gururu bize bıyık buruyor. Ancak bizi kıskanmaktan sakalını yoluyor.

Baħr-i vuħdānest cüft u zevc [SE384a] nīst¹⁷³⁹ (6:2030)

[KC205a] (1) *Lem yetteħiz šāħibeten ve lā-veledā*¹⁷⁴⁰ maẓmūn-ı şerīfince ol bir baħr-i vāħiddür ki cüfti ve ẓarīni yokdur.

Aħvelāne (2) ẓabl mī-zen ve's-selām
Yā be-nevbet geh sūkūt u geh kelām¹⁷⁴¹ (6:2036)

Ya' nī irşād u nāşihatde ħalkuñ 'aqlı (3) yetiştügi mertebeden söyle tā ki fehmi eyleyeler. Nitekim Ĥazret-i Resūlullāh 'am. buyurdi: *kellimu'n-nāşi* (4) 'alā-ḳadri 'uḳūlihīm lā-'alā-ḳadri 'uḳūlekum.¹⁷⁴² Ĥazret-i Resūlu'llāh 'aleyhi's-selām secde eyledükde: *Yā Allāh yā Raḥmān*, (5) dirdi. Müşrikler birbiriyle söyleşüp Muḥammed bizi şirkden men' ider ammā kendüsi iki ilāh mı zıkr eyler didiler. (6) Bu āyet-i kerīme nāzil oldı: *Ḳulid'u'llāhe evid'u'r-raḥmāne eyyen mā ted'ū fe-lehu'l-esmā 'u'l-ḥusnā*.¹⁷⁴³ (7) Ya' nī di yā Muḥammed Allāh'ı oḳuñ yāḥud Raḥmān'ı oḳuñ. Ya' nī gerek Allāh diyüñ, gerek Raḥmān diyüñ, ikisi de (8) zāt-ı vāħid üzerine dāldur. Pes Allāh'uñ esmā 'u'l-ḥusnāsı vardur ki ba' zısı zātına delālet ider (9) ve ba' zısı şıfātına delālet ider. Bir zātı bir kaç ismle zıkr eylemekden şirk lāzım gelmez. Pes herkesüñ (10) mertebe-i 'aqlından söz söylemek 'ārifüñ zātına noḳşān virmez. Belki kemāline [HK144b] delālet ider.

Ḥunb: (11) Ḥum küp

Cilī ve cilā: Taşfiye ma' nāsına

PURSİDEN-İ ĀN VĀRİD EZ-ḤAREM-İ ŞEYḤ¹⁷⁴⁴

'Utū: Ez-had guzeşten

(18) Lik riş ez-reşk-i mā ber-mī-kened: - SE/ Lākin bizüm reşkimüzden saḳalın: - SE

(19) yolar. Ya' nī bizüm ḥālimüze reşk eyledüğinden saḳalın yolar: - SE

¹⁷³⁹ Birlik denizidir. Eşi ve ortağı yoktur.

¹⁷⁴⁰ Bir eş ve çocuk edinmemiştir. (Zehebī, Mîzānu'l-İ'tidāl: 1/668)

¹⁷⁴¹ Ya da sırayla bazen sessizlik, bazen söz; şaşıca davul çal, vesselām.

(2) Yā be-nevbet geh sūkūt u geh kelām: İÜ, HK ve KA'da ilk mısra olarak yer almaktadır.

(3) 'am.: şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem SE/ Ĥazret-i Resūlu'llāh 'am. buyurdi: buyurur 'aleyhi's-selām İÜ, HK, KA

¹⁷⁴² İnsanlara anlayacakları şekilde/onların akıllarına uygun olarak anlatınız, kendi aklınıza göre değil.

(4) *lā-'alā-ḳadri 'uḳūlekum*: - HK/ 'aleyhi's-selām: 'aleyhi's-şalāt ve's-selām SE, İÜ, HK

¹⁷⁴³ De ki: “(Rabbini) ister Allāh diye çağırın, ister Rahman diye çağırın. Hangisiyle çağırırsanız çağırın, nihāyet en güzel isimler O'nundur.” (Kur'ân-ı Kerim, İsrā: 110)

(8) delālet ider: - KA

(10) Ḥunb ḥum küp Cilī ve cilā: Taşfiye ma' nāsına: - İÜ, KA

(11) 'Utū: Ez-had guzeşten: - İÜ, HK, KA

¹⁷⁴⁴ Gelen müridin, şeyhin hanımına sorması

(12) Āl-i Mūsā k'ū dirīgā tā kunūn (6:2064)

Āl-i Mūsā ve 'asker-i ehl-i imān kandedür ki, *ve iz k̄āle mūsā li-kavmihī* (13) *yā kavmi innekum zalem̄tum enfusekum b'-ittiḥāzikumu'l-'icle fe-tūbū ilā-bāri'ikum faḫtulū enfusekum*¹⁷⁴⁵ maẓmūn-ı şerīfince;

(14) 'Ābidān-ı 'icl-rā rīzend ḡūn¹⁷⁴⁶ (6:2064)

'İcl 'ābidlerinūñ kanın dökeler didi Şeyḡ Ḥasan Ḥaraḳānī ḡazretlerinūñ (15) ḡātūnı.

İbāḡat: Ḥarām-rā mübāḡ guften ve ḡelāl kerd̄en

Nūḡ u keṣṭī-rā bi-heṣṭ u kūḡ cust¹⁷⁴⁷ (6:2085)

Nūḡ (16) u keṣṭīyi bıraḡup daḡa ḡitmek istedi. Nitekim buyurur:

Se 'āvī ilā-cebelin ya'şımunī mine'l-mā'ī.¹⁷⁴⁸ Ya' nī (17) 'an-ḡarīb bir kūḡ-ı bülendi me'vā kılup penāḡ idinürüm [İÜ306b] beni ḡıfz ider tūfānuñ şuyından, didi.

İmtihān: (18) Ḥ'ārī

Ba' de lā-āḡir ḡe mī-māned diger¹⁷⁴⁹ (6:2097)

Lādan şoñra ne ḡalur? İllā ḡalur. Lā-ilāḡe dimekde cümle eşyānuñ vüçüd̄ın (19) nefy idersin. İllā Allāḡ dimekde vüçüd-ı Ḥaḳḳ'ı iṣbāt idersin. Pes lādan şoñra illa'llāḡ ḡalur. Beyt:

[KC205b] (1)

[mefā' ilün/mefā' ilün/fe' ulün]

Çü mümkin gird-i imkān ber-feṣāned

Be-cuz [KA283a] vācib-i diger ḡizī ne-mānd¹⁷⁵⁰

Tevzī' : Taḡsīm

Hem-maḡil: [SE384b] Hem-ḡ'āb

¹⁷⁴⁵ Mūsā, kavmine dedi ki: "Ey kavmim! Sizler, buzaḡıyı ilāḡ edinmekle kendinize yazık ettiniz. Gelin yaratıcınıza tövbe edin de nefislerinizi öldürün (kendinizi düzeltin). (Kur'ân-ı Kerim, Bakara: 54)

¹⁷⁴⁶ Yazık! Musa'nın nesli nerede? Şimdi buzaḡıya ibadet edenlerin kanını dökseler.

(14) Ḥaraḳānī ḡazretlerinūñ: Ḥaraḳānī'nün KA

(15) İbāḡat: Ḥarām-rā mübāḡ guften ve ḡelāl kerd̄en: - İÜ, HK, KA

¹⁷⁴⁷ Nuh'u ve gemiyi bıraktı, daḡ aradı.

¹⁷⁴⁸ Ben, kendimi sudan koruyacak bir daḡa sığınacaḡım. (Kur'ân-ı Kerim, Hud: 43)

(17) İmtihān: Ḥ'ārī: - İÜ, KA

¹⁷⁴⁹ Gözün varsa aç, bak. Yoktan sonra peki artık ne kalır.

¹⁷⁵⁰ İmkan dairesinden mümkün saçıldıḡı için, zorunluluktan başka bir şey kalmadı. (Şeyḡ Mahmud Şebüsterî, 34. Bahş, Su'âl ez-Ma'nâ-yı Visâl/ Cevāb)

(1) Tevzī' : Taḡsīm Hem-maḡil: Hem-ḡ'āb: - İÜ, KA

(2) YĀFTEN-İ MÜRİD MURĀD-RĀ¹⁷⁵¹

Harzen: Tāziyāne kāmçı

Hem zi-nūr-ı dil belā ni' me'd-delīl
Hem zāmīr-i ū bi-dānest ān celīl¹⁷⁵² (6:2134)

(3) Nūr-ı dil ile bildi ki nūr-ı dil iyü delīldür. Nitekim buyurur:

*İttekū ferāsete'l-mu 'mini fe-ennehu yenzuru bi-nūri'llāhi.*¹⁷⁵³

(4) Kerr ü ferr-i melhame-y mā tā-kucāst¹⁷⁵⁴ (6:2144)

Bizüm cengimüzün kuvveti ve revnakı tā ne mertebededür bilür misin? Ya' nī bize

(5) cefā idenler-ile biz ceng ü gavgā eylemezüz. Zīrā da' vāmuz bülenddür. Cüz 'i nesneden
ötür kimse ile (6) ceng ü cidāl eylemezüz.

Tā-kucā ancā ki cā-rā rāh nīst (6:2145)

Bizüm cengimüzün kerr ü ferri ne yirde olur bilür misin? (7) Tā şol yirde olur ki ol
yire cāy u maqāmuñ yolu olmaya. Ya' nī qurb-ı manevī ve 'indiyyet-i ilāhiyyedür.

(8) Cuz *senā berķ-i* meh-i Allāh nīst¹⁷⁵⁵ (6:2145)

Ol maqāmda Hāķ Ta' ālā'nuñ tecellisi māhınuñ nūrından gayrı bir (9) nesne yokdur.
İşāretdür ol āyet-i kerīmeye sūre-i Nūr'dadur:

Yekādu senā berķihī yezhebu bi'l-ebşār (10) *yuḳallibu'llāhu'l-leyle ve'n-nehāre inne*
*fī-zālike le-'ibreten li-ulī'l-ebşār.*¹⁷⁵⁶

Yekādu senā berķihī, zāmīr şehāba rāci' dür. (11) Ya' nī qarīb oldı ki ol şehābuñ
berķınuñ ziyāsı; *yezhebu bi'l-ebşār*, -ebşāru'l-nāzırıne ileyhi (12) min-farṭi'l-izā'a ve zālike
aḳvā delīl 'alā-kemālī'l-ḳudreti min-ḥayşu ennehu tevlīdu'z-zıd mine'z-zıddi- (13) ya' nī
kemāl-i izā'asından aña nāzır olanlarıñ başarılarını gidere ve bunda Hāķ Ta' ālā'nuñ kemāl-

¹⁷⁵¹ Müridin muradını elde etmesi

¹⁷⁵² O ulu, gönül ışıǵıyla müridin gönlünde olanı bildi. Evet, ne güzel kılavuzdur.

(2) YĀFTEN-İ MÜRİD MURĀD-RĀ Harzen: Tāziyāne kāmçı: - İÜ, HK, KA/ Hem zāmīr-i ū bi-dānest ān
celīl: - SE, İÜ, HK, KA

¹⁷⁵³ Müminin ferasetinden sakınınız, çünkü onlar Allāh'ın nuru ile bakarlar. (Tirmizî, Sünen, 3127; Heysemî,
Mecma'u'z-Zevâ'id: 10/271; Taberânî, Mu'ceme'l-Evsât: 8/23)

¹⁷⁵⁴ Bizim savaştaki haşmetimiz nereye kadardır?

¹⁷⁵⁵ Nereye kadar? Kendisine yol bulunmayan Hak ayının göz alıcı ışığından başka bir şeyin olmadığı yere
kadar.

(9) *Yekādu senā berķihī yezhebu bi'l-ebşār* (10) *yuḳallibu'llāhu'l-leyle ve'n-nehāre inne*
fī-zālike le-'ibreten li-ulī'l-ebşār: - İÜ, HK, KA

¹⁷⁵⁶ Bu bulutların şimşeginin parıltısı neredeyse gözleri alacak. Allāh, geceyi ve gündüzü döndürüp duruyor.
Şüphesiz bunda basiret sahibi olanlar için bir ibret vardır. (Kur'ân-ı Kerim, Nūr: 43-44)

(11) ebşāru'l-nāzırıne ileyhi min-farṭi'l-izā'a ve zālike aḳvā delīl 'alā-kemālī'l-ḳudreti min-ḥayşu ennehu
tevlīdu'z-zıd mine'z-zıddi- ya' nī: - İÜ, HK, KA

i kudretine (14) delâlet-i kavî vardır ki zıddı zıddan tevli'd ider. Ya'nî şehâb-ı âb-keşden berķ-ı pür-âteş izhâr eyler. (15) *Yuḡallibu'llāhu'l-leyle ve'n-nehāre*, -bi'l-mu' aķebeti beynehumā ev bi-naķşı eḡadihimā ve ziyādetu'l-āḡir ev bi-taḡayyuri aḡvālihīmā (16) bi'l-ḡarri ve'l-berri ve'l-zulmeti ve'n-nūri ev bimā ya' lemū zālike- ya'nî Allāh Ta'ālā taḡlib-i leyl ü nehār ider birbirini ta'ķib (17) itmekle, yāḡud biri ziyāde biri nāķış olmaḡla, yāḡud ḡarāret ü bürüdet ile aḡvāllerin taḡyir (18) ü [HK145a] tebdil itmekle, yāḡud zulmet-i leyli nūr-ı nehāra taḡlib itmekle yāḡud 'umūm aḡvālleri murād ola. *İnne* (19) *fī-zālike*, -fīmā teḡaddeme zikrehu- ya'nî bu zikri teḡaddūm iden şey'lerde vardır. *Le-'ibreten li-ulī'l-ebṡār*, [KC206a] (1) -li-delāleti 'alā-vücūdi eṡ-ṡāni' u'l-ḡadīm ve kemāl ḡudretihi ve iḡāṡa 'amelihī ve nifāz meṡi'etihi ve tenezzuhihī 'ani'l-ḡāceti (2) ve mā yaḡzā ileyhā li-men yerca' ilā-baṡire- [SE385a] ya'nî bu mezkūr olanlarda 'ibret-i 'aḡime vardır, ṡāni'-i ḡadīmūñ (3) vücūdına ve kemāl-i ḡudretine ve iḡāṡa-i 'ameline delālet itdüklerinden ötüri ṡol kimseler içün ki baṡiret rücū' ideler, (4) ya'nî baṡiret ṡāḡibleri içün.

Būd der-ḡıdmet tecellī vü zuhūr¹⁷⁵⁷ (6:2151)

Çünkü Ḥaḡ Ta'ālā'nuñ āferīneṡden murādı (5) tecellī-i zuhūrdur. Nitekim buyurdı:

Kuntu kenzen maḡfiyyen fe-aḡbebtu en u'rāfe fe-ḡalaḡtu'l-ḡaḡka.¹⁷⁵⁸ Pes tecellī-i (6) zuhūr ḡaḡkuñ zıddiyyeti ile olur. Nitekim buyurur:

Tetebeyyinu'l-eṡyā' bi-eḡdadihā.¹⁷⁵⁹ Ya'nî her şey' zıddıyla (7) zāḡir olur. Pes Cenāb-ı Ḥaḡḡ'nuñ zıddı yoḡdur. 'Ayāna gelmez ṡun'ı ile ve āṡāriyla ve mazḡarıyla zāḡir olur.

HİKMET (8) DER-İNNİ CĀ'İLUN Fİ'L-ARḊİ ḤALİFETEN¹⁷⁶⁰

Ve iz ḡāle rabbuke li'l-melā'iketī, zikr eyle yā Muḡammed ṡol vaḡtı ki senūñ Rabbūñ (9) melā'ikeye didi. Murād [İÜ307a] cins-i melā'ike ola, yāḡud arzda sākin olanlar ola -ve'l-melā'iketu cem'a melā'iku ke'l-ṡimāl (10) veṡ-ṡemā'il ve't-tā' li't-te'niṡi el-

(15) bi'l-mu' aķabeti beynehumā ev bi-naķşı eḡadihimā ve ziyādetu'l-āḡir ev bi-taḡayyuri aḡvālihīmā bi'l-ḡarri ve'l-berri ve'l-zulmeti ve'n-nūri ev bimā ya' lemū zālike- ya'nî: - İÜ, HK, KA

(19) fīmā teḡaddeme zikrehu- ya'nî: - İÜ, HK, KA

(1) li-delāleti 'alā-vücūdi eṡ-ṡāni' u'l-ḡadīm ve kemāl ḡudretihi ve iḡāṡa 'amelihī ve nifāz meṡi'etihi ve tenezzuhihī 'ani'l-ḡāceti ve mā yaḡzā ileyhā li-men yerca' ilā-baṡire- ya'nî: - İÜ, HK, KA

(3) 'ameline: 'ilmine İÜ, KA

¹⁷⁵⁷ (Zira baḡıṡlayıcı Allāh'ın) ezelden (isteḡi ve buyruḡu), tecellī ve meydana çıkmaktı.

(4) Çünkü: - İÜ

¹⁷⁵⁸ Ben gizli bi hazineydim. Bilinmeyi sevdim. Bu yüzden halkı yarattım. (Teymiyye, Mecmū'u'l-Fetavā: 18/376)

¹⁷⁵⁹ Eṡya zıddıyla kâimdir/zāḡirdir.

¹⁷⁶⁰ "Ben yeryüzünde bir halife yaratacaḡım" âyetindeki hikmet

cem'e ve huve maqlüb mālīku mine'l-alūketi ve hiye'r-risāle-; *innī cā'ilun fī'l-arḍi* (11) *ḥalīfeten*,¹⁷⁶¹ -el-murād bihi Ādem 'aleyhi's-selām li-ennehu kāne ḥalīfetu'llāh fī-arḍi ve kezālike kullu nebiyyi istiḥlafehum fī-'imāreti'l-arḡ (12) ve siyāseti'n-nās ve tekml̄ nufūsehum ve tenfīz emrehu fihim lā-el-ḥāce bihi ta'ālā ilā-men yenū bihi bel li-kušūri'l-mustaḥlif (13) 'aleyhi 'an-ḡabūli fe-yehadu ve telaḡḡā emrehu bi-ḡayri vasaṡ ve li-zālike lem yestesnī meleken kemā ḡāle ta'ālā ve lev ce'alnā (14) meleken ve el-ca'lenāhu raculen- ya'nī taḡḡīken ben arḡda bir ḡalīfe ḡaḡḡ idiciyūm. Ya'nī bir ḡalīfe ḡaḡḡ eylesem gerekdūr. (15) Murād Ḥaḡret-i Ādem 'aleyhi's-selām. Zīrā Ḥaḡret-i Ādem ḡalīfetu'llāhdur arḡda. Kezālik her bir peyḡamber daḡı kendū zamānında (16) Allāh Ta'ālā'nun ḡalīfesidūr. Ḥaḡḡ Ta'ālā anlarun her birin ḡil'at-i ḡilāfetle mūşerref ḡıldı. 'İmāret-i arḡ iḡun ve tertīb-i siyāset-i nās ve tekml̄-i nūfūs-ı nāḡışān ve tenfīz-i evāmir-i subḡānī iḡun (17) beyne'n-nās Ḥaḡ Ta'ālā'nun ḡalīfeye [KA283b] iḡtiyācından degūldūr. Bu ḡilāfet virmek, belki mūstaḡlef 'aleyhun (18) kuşūrından ötüridūr ki vāsıtasız ḡabūl-i feyḡ-i Rabbānī ve telaḡḡī-i evāmir-i Subḡānī itmeḡe ḡādir degūldūr. (19) Kendū cinslerinden bir vāsıṡaya muḡtācdurlar. [SE385b] Andan ötüridūr ki Allāh Ta'ālā melā'ikeden peyḡamber ḡöndermedi. [KC206b] (1) Zīrā insāna kendū cinsinden gerekdūr vāsıṡa. Nitekim buyurur:

*Ve lev ce'alnāhu meleken le-ce'alnāhu raculen*¹⁷⁶² ve ehl-i tefsīr lafz-ı (2) ḡalīfenun vāḡide vū cem'-i ıtlāḡını cā'iz ḡörmüşlerdūr. Pes Ḥaḡret-i Ādem ve evlādı bu ḡilāfetde dāḡıldūr. Ya'nī (3) enbiyādan şoḡra evliyā ve meşāyḡ ve her biri kendū zamānında ḡalīfe-i Ḥudādurlar. Yāḡud Ḥaḡret-i Ādem'e ḡalīfe tesmiyesi (4) melā'ike-i arḡun ḡalefinde geldüğinden ötürī ola.

Ḳālū, melā'ike [HK145b] ḡalīfe ḡaberin istimā' eyledükde didiler; *e tec'alu* (5) *fīhā men yufsidu fīhā ve yesfīḡu'd-dimā'e*, āyā ḡaḡḡ ider misin arḡda şol kimseyi ki fesād ider.

(9) ve'l-melā'iketu cem'a melā'iku ke'l-şimāl ve'ş-şemā'il ve't-tā' li't-te'nişi el-cem'e ve huve maqlüb mālīku mine'l-alūketi ve hiye'r-risāle: - İÜ, HK, KA

¹⁷⁶¹ Hani, Rabbin meleklerle, "Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım" demişti. (Kur'ân-ı Kerim, Bakara: 30)

(11) -el-murād bihi Ādem 'aleyhi's-selām li-ennehu kāne ḡalīfetu'llāh fī-arḡi ve kezālike kullu nebiyyi istiḡlafehum fī-'imāreti'l-arḡ ve siyāseti'n-nās ve tekml̄ nufūsehum ve tenfīz emrehu fihim lā-el-ḡāce bihi ta'ālā ilā-men yenū bihi bel li-kušūri'l-mustaḡlif 'aleyhi 'an-ḡabūli fe-yehadu ve telaḡḡā emrehu bi-ḡayri vasaṡ ve li-zālike lem yestesnī meleken kemā ḡāle ta'ālā ve lev ce'alnā meleken ve el-ca'lenāhu raculen- ya'nī: - İÜ, HK, KA

(16) ve tertīb-i siyāset-i nās ve tekml̄-i nūfūs-ı nāḡışān ve tenfīz-i evāmir-i subḡānī iḡun SE: - KC/ ve tertīb-i siyāset-i nās: ve tertīb-i siyāset HK, KA

(18) degūldūr: degūldürler SE, KA

(1) vāsıṡa. Nitekim buyurur: *Ve lev ce'alnāhu meleken le-ce'alnāhu raculen*: - İÜ, HK, KA

¹⁷⁶² Eḡer onu (Peyḡamberi) bir melek kılsaydık yine onu bir adam (suretinde) yapardık. (Kur'ân-ı Kerim, En'am: 9)

(3) Ādem'e SE, İÜ: Ādem KC

(4) geldüğinden ötürī ola: geldüḡi ola İÜ, KA

(6) Ya' nī anuñ evlādı fesād ider ve kanlar döker. Fesād burada cümle ma' āşīye şāmıldür. Ya' nī küfr ü ma' āşī ve sefk-i (7) dimā anlardan şādır olsa gerekdür, dimek olur. *Ve nahnu nusebbihu bi-hamdike*, ve hāl bu ki biz tesbīh ü tenzīh ider (8) neḳā'ız-ı imkāniyyeden hamduña mültebis olduğu hālde; *ve nuḳaddisu leke*, ve seni taḳdīs iderüz şānuña (9) lā'ıḳ olmayan evşāfdan. Bu taḳdırce lām mezīd olur ve nuḳaddisuke dimek olur; *ḳāle innī a'lemu* (10) *mā lā-ta'lemūn*,¹⁷⁶³ Haḳ Ta'ālā buyurdu: Taḥḳīken ben sizden a'lemüm. İy melā'ike siz bilmedüğünüz şey' ya' nī icād-ı (11) ḥalīfede ne ḥikmet vardur, siz bilmezsiniz.

Çünkü Haḳ ḳahrī nehed der-nān-ı tū
Çün ḥınāk ān nān bi-gired der-gelū¹⁷⁶⁴ (6:2171)

(12) *Ve mā ya'lemu cunūde rabbike illā huve*¹⁷⁶⁵ maẓmūn-ı şerīfince cümle maḥlūḳāt Haḳ Ta'ālā'nuñ 'askeridür. Dilerse seni yidüğün (13) ekmek ve içdüğün şuya helāk itdürür.

Tu du ḳulle nistī yek ḳulle'ı
Gāfil ez-ḳışṣa-i 'azāb (14) ḳulle'ı¹⁷⁶⁶ (6:2175)

Süre-i Şu' arā'da [İÜ307b] buyurdu:

Fe-kezzebūhu fe-eḥazahum 'azābu yevmi'z-ḳulleti innehu kāne 'azābe yevmin (15)
'azīm.¹⁷⁶⁷

Fe-kezzebūhu, aşḥāb-ı Eyke Ḥazret-i Şu' ayb benī 'aleyhi's-selāmı tekzīb eylediler. Bu aşḥāb-ı Eyke, Medyen (16) ḳurbında bir mişe-zārda olurlardı. Ḥazret-i Şu' ayb anlara naşīḥat eyleyüp yiryüzinde ḳulm u fesād (17) eylemeñ, keyl ü mizānuñuza 'adālet eyleñ ve ḳatlı ü gāret u ḳat' -ı ṭarīk eylemeñ ve Allāh Ta'ālā'dan [386a] (18) ittiḳā eyleñ, didükde tekzīb idüp didiler: Biz seni kāzīb ḳan iderüz iy Şu' ayb! Zīrā sen daḥı bizüm (19) gibi beşersin. Eger da'vānda şādīḳ iseñ bizüm üzerimize bir ḳıṭ'a sāḳıṭ eyle āsmāndan bizi helāk [KC207a] (1) eyleye, didiler. *Fe-eḥazahum 'azābu yevmi'z-ḳulleti*, -'alā-naḥvi mā

¹⁷⁶³ Onlar, "Biz seni eksiksiz bilirken ve durmadan övgü ile tenzih ederken orada fesat çıkaracak ve kan dökecek irini mi yaratacaksın?" dediler. Allāh "Şüphesiz yok ki, ben sizin bilmediklerinizi bilirim" buyurdu. (Kur'ân-ı Kerim, Bakara: 30)

(11) Çünkü Haḳ ḳahrī nehed der-nān-ı tu: - SE

¹⁷⁶⁴ -Ancak- Hak senin ekmeğine bir azap koyarsa o ekmek, difteri -hastalığı- gibi boğazına yerleşir.

¹⁷⁶⁵ Rabbinin ordularını ancak kendisi bilir. (Kur'ân-ı Kerim, Muddessir: 31)

¹⁷⁶⁶ Sen iki büyük testi değil, bir testisin. Zulle azabı hikâyesinden habersizsin.

(14) *Fe-kezzebūhu fe-eḥazahum 'azābu yevmi'z-ḳulleti innehu kāne 'azābe yevmin 'azīm*: - İÜ, HK, KA

¹⁷⁶⁷ Onlar Şu'ayb'ı yalanladılar. Derken gölge gününün azabı onları yakaladı. Şüphesiz o, büyük bir günün azabı idi. (Kur'ân-ı Kerim, Şu'arâ: 189)

(15) benī: - KA

(17) 'adālet: 'adālet üzere İÜ, HK, KA

aķterehu bi-enne sallaṭa'llāhu 'aleyhim el-ḥarr seb'atu eyyāmu (2) metā ḡallet enhārehum fā zilletuhum es-seḥābe fectema'ū taḥtehā femṭarat 'aleyhim nāren faḥteraķū- ya'nī pes (3) bunları aḥz eyledi zillet ḡününūn 'azābı. Zillet sāyebān demek olur.

Aşḥāb-ı Eyke kışşası (4) şöyledür ki: Bunlar ķünkü Şu'ayb'den 'azāb istediler. Eger da'vā-gede-i şādık iseñ bizüm üzerimüze bir (5) 'azāb eyle, bizi anuñla helāk eyle, didiler. Anlaruñ iķtirāḥ u temennī itdükleri üslub üzere Hāķ Ta'ālā (6) anlaruñ üzerine yedi ḡün yedi gice ḥarāret ḥavāle eyledi. Şöyle ki kuyularda ve çeşmelerde ve nehrlerde [KA284a] olan şuları (7) kaynadı, kurudı. Pes ḥarāretten serdāblara [HK146a] kaçdılar. Ḥarāret ziyāde olup daḡlara çıkdılar her biri bir dıraḡtuñ (8) dibinde nīm-puḡte olup yaturken nāḡāḥ bir ebr-i siyāḥ zāhir olup bunlara qarīb yirde qarār eyledi. Bunlar (9) necāt ümmīdiyle ol seḥābuñ taḡtında müctemi' oldılar. Ol seḥābdan āteş yaḡup anları bi'l-küllīye iḥrāk (10) eyledi. *İnnehu kāne 'azābe yevmin 'azīm*, taḡķīķen ol 'azāb yevmü'l-zille oldı. Yevm-i 'azīmüñ 'azābı oldı.

(11) **Ma'nā-yı Beyt:** Sen iki ķulle degülsin, bir ķullesin. Ķulle ser-i kūḥa dirler ve bir daḡa daḡı ķulle dirler ve ḥavz-ı şaḡire (12) ķulleteyn dirler. Murād, sen ma'rifetu'llāḥda kūḥ-ı rāsīḡ gibi degülsin, nāķışsın ki ḥarāret ü bürüdeti (13) sebebdan zan idersin. Müsebbibe nazar eylemezsin. 'Azāb-ı zillenüñ kışşasından ḡāfilsin ki Hāķ Ta'ālā ebr-i siyāḥdan (14) ki sebep-i bārān u hevādur, āteş nāzil eyleyüp aşḥāb-ı Eyke'yi anuñla iḥrāk eyledi. Pes esbābı çok giymek (15) ve kürkleri giymek ki sebep-i ḥarāret-i beden-i insānīdür. Allāḥ Ta'ālā dilerse seni ķat ķat esbāblar ve kürkler iķinde (16) şovukdan helāk eyler.

Ki bi-kun iy bende im'ān-ı nazar¹⁷⁶⁸ (6:2181)

[SE386b] *Fa'tebirū yā uli'l-ebşār*¹⁷⁶⁹ ḡükmince 'ibretle ve diķķatle (17) nazar eyle iy bende.

Muktesī: Libās-puş

(1) 'alā-naḥvi mā aķterehu bi-enne sallaṭa'llāhu 'aleyhim el-ḥarr seb'atu eyyāmu metā ḡallet enhārehum fā zilletuhum es-seḥābe fectema'ū taḥtehā femṭarat 'aleyhim nāren faḥteraķū- ya'nī: - İÜ, HK, KA

(4) Eger da'vā-gede-i şādık iseñ bizüm üzerimüze bir 'azāb eyle, bizi anuñla helāk eyle, didiler: - İÜ, HK, KA

(11) ķulle dirler: dirler HK, KA

(12) sen: - SE

(14) bārān: bārāndur KA

(15) ve kürkleri giymek: - KA

¹⁷⁶⁸ (Bundan dolayı fikirleri yaratan,) "Ey kull! İyice bak!" demektedir.

¹⁷⁶⁹ Ey basiret sahipleri, ibret alın. (Kur'ân-ı Kerim, Haşr: 2)

(17) Muktesī: Libās-puş: - İÜ, KA

Der-ḥayāl ez-bes ki geştī müktesī
Nek be-sūfistāyi-i bed-ẓan resī¹⁷⁷⁰ (6:2184)

(18) Ḥayālāt-ı fāsidiye o kadar muḳayyed ü müstağrıḳ olduñ ki eger bu ḥāl üzere
ḳalursañ işte (19) sūfistāyi-i bed-ẓan mertebesine yetişürsin ve maḥsūsātı inkār itmege
başlarsın.

MU‘CİZE-İ ḤAZRET-İ HÜD ‘AM. DER-TAHLİŞ-İ [KC207b] (1)
MÜ‘MİNÂN¹⁷⁷¹

Pes ḥaḳīḳat ber-heme ḥākim kesīst
Ki ḳarībest ü eger maḥsūs nīst¹⁷⁷² (6:2204)

Ve naḥnu aḳrebu ileyhi (2) *min-ḥabli’l-verīd*¹⁷⁷³ ḥükmince o ḳarībdür [İÜ308a]
egerçe görünmez. Pes mü‘min odur ki her ḥâlde Ḥaḳ Ta‘ālāyı ḥāzır u nāzır göre, (3)
ma‘şiyetden ihtirāz eyleye.

Bel zi-keştihāş k‘ān pend-i dilest
Güyem ez-kül cüz’ der-kül dāḥilest¹⁷⁷⁴ (6:2224)

(4) Küllüñ keştilerinden söylerüm ki keştī-i ilāhīdür. Keşt-i ḥākimden söylemezüm
ki cüz’dür. Zīrā cüz’ küldē dāḥıldür (5) ve Ḥazret-i Resūlu’llāh ‘am. buyurur:

Lā-teclisū ‘inde kulli ‘ālimin illā ellezīne yed‘ūkum mine’l-ḥamsi [HK146b] *ile’l-ḥamsi mine’ş-şekki* (6) *ile’l-yakīni ve mine’l-tekebburi ile’t-tevāzu‘i mine’l-‘adāveti ile’n-nāşīḥati ve mine’r-riyā’i ile’l-iḥlāşi* (7) *ve min-maḥabbeti’d-dunyā ile’t-terki’d-dunyā*.¹⁷⁷⁵

Der-telākī rūzgāret mī-berend
Yādhāşān gā’ibiyet mī-çerend¹⁷⁷⁶ (6:2227)

¹⁷⁷⁰ Hayalde o kadar giyindin ki şimdi kötü düşünceli bir sofiste erişeceksin.

(19) ḤAZRET-İ HÜD: HÜD HK/ ‘AM.: ‘ALEYHİ’S-SELĀM SE, İÜ

¹⁷⁷¹ Hud’un inananları kurtarmadaki mucizesi

(1) Pes ḥaḳīḳat ber-heme ḥākim kesīst: - SE

¹⁷⁷² Öyleyse gerçekten herkese buyruk veren birisi vardır. Hissedilmese de yakındır o.

¹⁷⁷³ Çünkü biz, ona şah damarından daha yakınız. (Kur’ân-ı Kerim, Kaf: 16)

(2) egerçe: eger SE

(3) Bel zi-keştihāş k‘ān pend-i dilest: - SE

¹⁷⁷⁴ Hatta gönül öğüdü olan gemilerden söz edeyim. Bütünden söz edeyim, parça bütüne dāhıldir.

(5) Resūlu’llāh: Resūl-i Ekrem İÜ, HK, KA/ ‘am.: şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem SE, İÜ, KA; şal‘am. HK

¹⁷⁷⁵ Her âlimim diyenle beraber oturmayınız. Sadece sizi beş şeyden beş şeye sevk edecek âlimlerle oturunuz: Şekten/şüpheden yakîne, kibirden tevâzuya, adâvetten nasîhate, riyâdan ihlâsa, dünya muhabbetinden/sevgisinden dünyayı terke sevk eden âlimlerle oturunuz. (Cevzî, Mevzû‘at: 1/419)

(7) Der-telākī rūzgāret mī-berend: - SE, İÜ, HK, KA

¹⁷⁷⁶ Görüşmede zamanını alıp götürürler. Onları anmak ruhaniyetini yer.

(8) Anlar seni yād eyledüklerinde zarar budur ki senüñ ğā'ibligüñi ve istiğrāk u şafāñi žāyi' iderler.

Çün (9) ħar-ı teşne ħayāl-i her yekī
Ez-ķaf-ı ten fikr-rā şerbet mekī¹⁷⁷⁷ (6:2228)

Zarf-ı tenden her biri sālīkūñ zıkr ü fikrin (10) ve zevķ ü şafāsın şerbet gibi emerler, žāyi' iderler.

Vüşāt: Ğammāzān

Rükün: Meyl

Pes bi-ħ'ān *ķāmū* (11) *kusālā* ez-nubī (6:2234)

Süre-i Nisā'da bu āyet-i kerīmeye işāretdür:

İnne'l-munāfiķine yuħādi' ūna'llāhe (12) *ve huve ħādi' uhum ve izā ķāmū ile's-şalāti ķāmū kusālā*.¹⁷⁷⁸

İnne'l-munāfiķine, taħķiķen münāfiķlar; [KA284b] (13) *yuħādi' ūna'llāhe*, mekr ü ħile iderler Allāh'a ve resūline ve mü'minlere. Ya'nī zāhiren tevħid ü şer' üzere (14) olurlar ammā bāṭinen küfr ü 'işyān üzerine muşır olurlar; *ve huve ħādi' uhum*, ħālbuki Allāh Ta'ālā bunlara (15) ħud' a idicidür. Ya'nī bunlaruñ ħile ve mekrleri muķābelesinde cezā viricidür; *ve izā ķāmū ile's-şalāti*, (16) kaçan bu münāfiķlar ķā'im [SE387a] olsalar şalāta; *ķāmū kusālā*, ķā'im olurlar müteşāķil oldukları (17) ħālide. Ya'nī keselle ağır ağır debrenürler. Fi'lden ikrāh idercesine; *kusālā*, bi-żımmi'l-kāf ve (18) fetħu'l-kāf cem'-i keselāndur ve ikisi de kırā' atdür.

Çün ne-yābed şāħ ez-biħeş tıbi¹⁷⁷⁹ (6:2234)

Çün şāħ (19) kendi biħından tāzelik bulmaya, ķurur sāht olur. Şol insān ki anda baħru'l-ħayātdan bir şebnem olmaya [KC208a] (1) saht olur. 'İbādetde ķalksa kesel ile ķalkar, aşlā 'ibādetden bir zevķ ħāşıl idemez. Bu (2) söze şāhid isterseñ *ķāmū kusālā* āyetin oķu Ķur'ān'dan.

(8) Çün ħar-ı teşne ħayāl-ı her yekī: - SE

¹⁷⁷⁷ Her birinin hayali, susuz eşek gibi beden konisinden düşüncenin şerbetini emer.

(10) Vüşāt: Ğammāzān Rükün: Meyl: - İÜ, KA

(11) *İnne'l-munāfiķine yuħādi' ūna'llāhe ve huve ħādi' uhum ve izā ķāmū ile's-şalāti ķāmū kusālā*: - İÜ, HK, KA

¹⁷⁷⁸ Münafıklar, Allāh'ı aldatmaya çalışırlar. Allāh da onların bu çabalarını başlarına geçirir. Onlar, namaza kalktıkları zaman tembel tembel kalkarlar. (Kur'ān-ı Kerim, Nisa: 142)

(14) muşır: - İÜ, HK, KA

(15) bunlaruñ: - KA

¹⁷⁷⁹ O zaman Kur'ān'dan "Tembelce kalkarlar" āyetini oku. Çünkü dal kökünden derman elde etmiyor.

*Kullu şey'in hâlik illâ vechehu*¹⁷⁸⁰ (6:2238)

(3) Ya' nî her şey' helâk olıcudur. İllâ Hâk Ta' âlâ'nuñ zâtı degül.

Müktenif: Püşide vü penâh gîrende

(4) *Mâ rameyte iz rameyte* bî-veyest (6:2246)

Mâ rameyte iz rameyte kendüliksiz vâkı' olmuşdur. Ya' nî çünkü Hâzret-i (5) Resûlu'llâh kendüliginden fânî olmuşdı. Kâfirler üzerine toprağı remy idici Hâzret-i Hüdâ oldı. Nitekim (6) sûre-i Enfâl'de buyurdı: *Mâ rameyte iz rameyte ve lâkina'llâhe ramâ*.¹⁷⁸¹

Hem-çünân kâla'llâh ez-şamteş (7) becest¹⁷⁸² (6:2246)

Yine ancılayın kâla'llâh [İÜ308b] lafzı dağı anuñ hāmūşlığından hāşıl oldı. Ya' nî nüzül-i vahy [HK147a] maḥallinde (8) *lâ-tuḥarrık bihi lisâneke*¹⁷⁸³ mücebince sâkit oldı tā ki mehbiṭ-i Cebrâ'il ve maḥall-i nüzül-i vahy oldı.

Haddişu 'an (9) baḥrinâ iz *lâ-ḥarec*¹⁷⁸⁴ (6:2252)

Ol ḥadîş-i şerîfe işâretdür ki Hâzret-i Sultân-ı Enbiyâ buyurdı:

Haddişu 'annî ve lâ-ḥaracun (10) *ferubbe ḥāmilin fiḫhin ḡayru faḫîhin*.¹⁷⁸⁵ Ya' nî benden rivâyet eyleñ günâh u ḥarec yokdur, çok ḥāmil-i fiḫh vardur ki (11) faḫîh degüldür.

RÜCÜ' KERDEN-İ BE-ḲİŞŞA-İ ḲUBBE VÜ GENC

Düst key bâşed be-ma' nâ ḡayr-ı düst¹⁷⁸⁶ (6:2259)

Ya' nî dost (12) ma' nâda dostuñ ' aynı olur. Nitekim ḥadîş-i ḳudsîde buyurur:

Lâ-yezâlu'l-'abde yeteḳarreb ileyy bi'n-nevāfilî (13) *ḥattâ uḥibbehu fe-izâ aḥbebehu kuntu sem'ahu ve başrahu ve lisānehu ve yedehu*.¹⁷⁸⁷ Pes bu maẓmûn üzere

¹⁷⁸⁰ "Onun zatından başka her şey helak olucudur."

(3) Muktenif: Püşide vü penâh gîrende: - İÜ, KA

(5) Resûlu'llâh: Resûlu'llâh şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem SE, İÜ, KA; Resûlu'llâh şal'am. HK/ olmuşdı: olmuşları İÜ

¹⁷⁸¹ Attığın zaman da sen atmadın, fakat Allâh attı. (Kur'ân-ı Kerim, Enfâl: 17)

¹⁷⁸² "Attığın zaman sen atmadın", onsuzdur. Aynı şekilde "Allâh dedi" de onun susmasından ortaya çıktı.

¹⁷⁸³ (Ey Muhammed!) Onu (vahyi) çarçabuk almak için dilini kımıldatma. (Kur'ân-ı Kerim, Kıyâme: 16)

(8) oldı SE: - KC

¹⁷⁸⁴ O ferahlık sahibi/peygamber bunun için, "Denizimizden söz edin, size günah yoktur" dedi.

(9) ki Hâzret-i Sultân-ı Enbiyâ buyurdı: - İÜ, HK, KA

¹⁷⁸⁵ Benden rivâyet eyleyin. Bunda günah yoktur. Bir kısım fıkıh taşıyıcısı fakîh değildir. (Heysemî, Mecma'u'z-Zevâ'id: 1/143; Taberânî, Mu'cemü'l-Evsat: 7/116)

¹⁷⁸⁶ Gerçekte dosttan başka dost kimdir?

ṭālib-i gencün (14) ṭalebi cānib-i Ḥaḳ'dandur. Gencden murād genc-i esrār-ı ilāhīdür. Ḥaḳīkatde ṭaleb-i genc gencün 'aynıdur. Zīrā (15) *her çe der-custen ānī ānī*¹⁷⁸⁸ buyurmuşlardır.

Secde ḥod-rā mī-kuned her laḥza ū
Secde pīş-i (16) āyineş ez-behr-i rū¹⁷⁸⁹ (6:2260)

Pes şol kimse ki ayna öñinde secde eyler, kendü yüzine secde eyler. *El-mu'minu* (17) *mir 'ātu'l-mu'min*¹⁷⁹⁰ hükmince Ḥaḳ Ta'ālā'nuñ bir adı mü'mindür. Mü'min daḥı mü'mindür. Pes çün mü'min mü'minüñ (18) mir'atıdur. Mir'ata karşı secde kendü yüzine olur. Beyt:

[*fā' ilātün/fā' ilātün/fā' ilün*]

Ḥālīḳ-ı ervāḥ zi-āb u zi-ğil
Āyineyi kerd u (19) berāber gereft¹⁷⁹¹

Ger bi-dīdī z'āyine ū yek peşiz (6:2261)

Eger şafā-yı ḥaṭırla cānib-i mir'at-ı cihān-nümā ve genc-i [KC208b] (1) pinhān-ı esrār-ı Ḥudā-yı bī-hemtādan bir şemme göreydi,

Bī-ḥayālī z'ū ne-māndī hiç çiz¹⁷⁹² (6:2261)

[KA285a] Bī-gümān andan hiç (2) bir eşer qalmaz külliyyetle fānī olurdu.

Dāniş-i diğēr zi-nādānī-yi mā
Ser ber-āverdī 'ıyān k'innī enā¹⁷⁹³ (6:2263)

Ya'nī (3) bizüm dānişimüz ve āşārımız fenā olduğdan şoñra bir dāniş ve bir 'ilm daḥı baş çıkarup taḥḳīken, benüm lāzım (4) olıcaḳ güzīde 'ilm, diye idi. Nitekim Ḥazret-i Resūlu'llāh buyurdı:

¹⁷⁸⁷ Kulum nafile ibadetlerle bana yaklaştırmaya devam eder. Tâ ki ben onu severim. Sevince de artık onun işiten kulağı, gören gözü, tutan eli ve konuşan dili olurum. (Buhârî, Sahîh: 6502; Heysemî, Mecma'u'z-Zevâ'id: 2/251)

¹⁷⁸⁸ Her ne ararsan odur, odur. (Dîvân-ı Şems, 1815. Rubâ'î)

(13) ṭālib-i gencün ṭalebi cānib-i Ḥaḳ'dandur. Gencden murād genc-i esrār-ı ilāhīdür. Ḥaḳīkatde ṭaleb-i genc gencün 'aynıdur. Zīrā *her çe der-custen ānī ānī* buyurmuşlardır: ṭālib-i genc gencün 'aynı olur ṭālib-i gencün ṭalebi cānib-i Ḥaḳ'dandur ve gencden murād genc-i esrār-ı ilāhīdür. Zīrā dimişlerdür *her çe der-custen ānī ānī* İÜ, HK, KA

¹⁷⁸⁹ O her an kendine secde ediyor. Secdesi yüzünü görmek için aynanın önündedir.

¹⁷⁹⁰ Mümin müminin aynasıdır. (Taberânî, Mekârimü'l-Ahlak, 344)

¹⁷⁹¹ Ruhların yaratıcısı, su ve topraktan bir ayna yaptı ve onu beraber kıldı/eşitledi. (Dîvân-ı Şems, 515. Gazel)

¹⁷⁹² Ayna yoluyla hayal olmaksızın birazcık görseydi, ondan hiçbirşey kalmazdı.

(2) Dāniş-i diğēr zi-nādānī-yi mā: - SE

¹⁷⁹³ Bizim bilgisizliğimizden başka bir bilgi, "Benim, ben" diye açıkça kendini gösterirdi.

(4) Ḥazret-i Resūlu'llāh buyurdu: buyurur 'aleyhi's-selām İÜ, HK, KA

*Men ‘amile bimā ‘alime verreṣehu’llāhu ta‘ālā ‘ilme mā lem ya‘lem.*¹⁷⁹⁴ (5) Ya‘nī
bir kimse bildügi ‘ilmle ‘āmil olsa Hāḫ Ta‘ālā aña bilmedügi ‘ilmi irāṣ idüp bildürür.

(6) *Lā-ilāhe* guft u *illā’llāh* guft
Geşt *lā-illa’llāh* u vaḥdet şukuft¹⁷⁹⁵ (6:2266)

Anuñ lāsı illa’llāh oldu vaḥdet açıldı. Rubā‘ī:

[*mef‘ülü/mefā‘ilü/mefā‘ilün/fā‘*]

Tā-dil zi-bed ü nīk-i (7) cihān āgāhest
Desteş zi-bed ü nīk-i cihān kūtāhest
Z’in pīş-i dilī būd u hezār endişe
(8) Eknūn heme lā ilāhe illā’llāhest¹⁷⁹⁶

Pes bu maẓmūn üzere Cenāb-ı Hāḫḫ’a [HK147b] tarīḫ-i vuşūl fenāymış, ğayrı
degül.

(9) Çeşme-i rāḫat berişān şud ḫarām
Mī-ḥorend ez-zehr-i ḫātil cām cām¹⁷⁹⁷ (6:2272)

Be-ḫūkm-i *er-rāḫatu fi’l-ḫanā‘ati* (10) ve be-mūceb-i *şemeretu’l-ḫanā‘ati’r-rāḫa ve
şemeretu’t-tevāzu‘ el-maḥabbetu*¹⁷⁹⁸ ḫanā‘ at olmaduḫça rāḫat ḫarām olur (11) insāna.

Muktebes: Pūşide

Nerd-i bes nādir zi-raḫmet bāḫte
‘Ayn-ı küfrān-rā inābet sāḫte¹⁷⁹⁹ (6:2281)

Maḫẓ-ı küfrān (12) ni‘ met olmağı tevbe [İÜ309a] vü inābet tebdil eylemiş.

Mu‘sir: Faḫīr

Yesār: Tevāngerī

İNĀBET-İ ĀN ṬĀLĪB-İ GENÇ¹⁸⁰⁰

¹⁷⁹⁴ Her kim bildiği ile amel ederse, Allāh onu bilmediğine vâris kılar. (Elbânî, Silsiletü'l-Za‘îfe: 422)

(5) Lā ilāhe guft u illā’llāh guft:- SE

¹⁷⁹⁵ "İlah yoktur" dedi ve "Ancak Allāh vardır" dedi. "Sadece Allāh vardır" oldu ve vahdet/birlik -çiçeği- açıldı.

¹⁷⁹⁶ İyilik ve kötülükle (ilgili) kalpte bin türlü endişe vardı, dünyanın iyilik ve kötülüğüne eller kısa geliyordu, şimdi ise bütün her şey 'Lā ilāhe illallāh'ır.

¹⁷⁹⁷ Rahat pınarı bunlara haram oldu. Öldürücü zehirden kadeh kadeh içiyorlar.

(9) Mī-ḥorend ez-zehr-i ḫātil cām cām: - SE

¹⁷⁹⁸ Rahatlık, kanaattendir. Kanaatin meyvesi rahatlık ve tevāzunun meyvesi muhabbettir.

(11) Muktebes: Pūşide: - İÜ, HK, KA/ Nerd-i bes nādir zi-raḫmet bāḫte: - SE, İÜ, HK, KA

¹⁷⁹⁹ Rahmetiyle çok nadir bir tavla oynamıştır. Şükürsüzlüğün kendisini tövbe yapmıştır.

(12) Mu‘sir: Faḫīr Yesār: Tevāngerī: - İÜ, KA

¹⁸⁰⁰ O define arayanın yüce Allāh'a tövbe etmesi

Nî te 'ennî (13) cust nî âhestegî
Dîv-i hırş u âz u müsta'cil tegî¹⁸⁰¹ (6:2289)

*Ve kâne'l-insānu 'acūlen*¹⁸⁰² hükmince isti'calle tek (14) ü pū idüp sa'y eyledüm
hırş u tama' dîvleri ise üzerümde havāle zu'l-ḥubbike tarîkler şāhibi.

(15) Müsiy ān-rā nār dîd u nūr būd
Zengiyî dîdîm şeb-rā hūr būd¹⁸⁰³ (6:2310)

Ya'nî Hâzret-i Mûsâ 'am. Şu'ayb nebîden (16) icâzet ile Mısr'a giderken ḥātūnı
ḥāmîle idi. Aḥşama karîb cebel-i Tūr kurbına [SE388a] irişdiler. Ḥātūnuñ ḥamli ḥareket
(17) eyledi. Toğurmak 'alā'imi zāhir oldı. Āteşe muḥtâc oldılar. Hâzret-i Mûsâ'nuñ
çağmağı var-idi. Çok çalıştı (18) âteş yanmadı. Ol hinde cānib-i kūh-ı Tūr'dan ziyā görindi.
Hâzret-i Mûsâ anı âteş zan idüp (19) vardı ki âteş getüre, nūrā vāşıl oldı. Nitekim sūre-i
Taha'da buyurur:

*Hel etāke ḥadişu Mûsā. [KC209a] (1) İz ra 'ā nāren fe-ḳāle li-ehlihımkuşū innî
ānestu nāren le'allî ātikum minhā bi-ḳabesin ev ecidu 'ale'n-nāri (2) hudā.*¹⁸⁰⁴ Çün yakîn
vardı, gördi âteş yok. Bir dıraht-ı sebz üzerinde bir nūr, müşāhede eyledi ki etrāfa (3) ziyā
virmiş, yanında hiç kimse yok. Hâzret-i Mûsâ ḥayretle nazar idüp tūrurken ol nārdan nidā
geldi. Nitekim sūre-i (4) Kaşas'da beyān buyurdu:

*Fe-lemmā etāhā nūdiye min-şāṭi 'il-vādi'l-Eymeni fi'l-buḳ'ati'l-mubāreketi mine's-
şecereti (5) en yā Mûsā innî ena'llāhu rabbu'l-'ālemîn.*¹⁸⁰⁵ Beyt:

[fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilün]

Eger ez-cānib-i ma'şūk ne-bāşed meylî
Küşiş-i 'aşık-ı (6) bî-çāre be-cāyî ne-resed¹⁸⁰⁶

(12) Nî te 'ennî cust nî âhestegî:- SE, İÜ, HK, KA

¹⁸⁰¹ Tamah, hırş ve acele koşma şeytanı ne ağır davranmak ne de yavaş olmak istedi.

¹⁸⁰² İnsan pek acelecidir. (Kur'ân-ı Kerim, İsrâ: 11)

(14) ise: - KA/ zu'l-ḥubbike tarîkler şāhibi: - İÜ, HK, KA

¹⁸⁰³ Musa onu âteş gördü ama nurdu. Geceyi zenci gördük ama huriydi.

(15) Zengiyî dîdîm şeb-rā hūr būd: - SE/Ya'nî: - KA/ 'am.: 'aleyhi's-selām SE, İÜ, HK, KA

(17) Toğurmak 'alā'imi zāhir oldı: - İÜ, HK, KA

¹⁸⁰⁴ (Ey Muhammed!) Mûsâ'nın haberi sana geldi mi? Hani bir âteş görmüştü de ailesine, "Siz burada kalın, ben bir âteş gördüm (oraya gidiyorum). Umarım ondan size bir kor âteş getiririm, yahut âteşin başında, yol gösterecek birini bulurum" demişti. (Kur'ân-ı Kerim, Taha: 9-10)

(2) yakîn:- SE

(3) hiç: - HK, KA/ sūre-i: - KA

(4) Kaşas'da: - KA/ beyān: - SE

¹⁸⁰⁵ Mûsâ, âteşin yanına gelince, o mübarek yerdeki vadinin sağ tarafındaki ağaçtan şöyle seslenildi: "Ey Mûsâ! Şüphesiz ben, evet, ben âlemlerin Rabbi olan Allâh'ım." (Kur'ân-ı Kerim, Kasas: 30)

¹⁸⁰⁶ Eğer sevgili tarafına/sevgiliye doğru meyl yoksa, bîçare aşığın çabası bir yere varmaz.

Lîk Hâk aşhâbenâ aşhâb-râ (6:2314)

Lâkin Hâk Ta'âlâ iy bizüm aşhâbımız! *Aşhâbenâda* harf-i (7) nidâ mahzûfdur. Yâ aşhâbunâ dimekdür. Lafz-ı *aşhâb-râ* merhûndur.

Der-guşâd u bord tâ-şadr-ı serâ¹⁸⁰⁷ (6:2314)

Aşhâb-râ (8) *der-guşâd* dimekdür. Ya'nî Hâk Ta'âlâ aşhâb-ı tahkîk ve erbâb-ı tedkîkdür. Halvet-hâne-i [HK148a] esrâr-ı [KA285b] vahdeti güşâde kılup (9) anları tâ şadr-ı serây-ı haķikate iletdi.

İn du'â tu emr kerdî z'ibtidî

Ve'r ne-hâkî-râ çe zühre-y in budî¹⁸⁰⁸ (6:2319)

(10) *Ad'ünî estecib lekum*¹⁸⁰⁹ buyurduñ ve dağı *ud'û rabbekum teğarru'an ve ħufyeten*¹⁸¹⁰ buyurduñ. Pes biz senüñ emrüñle (11) du'â iderüz yoğsa ħâküñ ne zehresi vardır ki du'âya kâdir ola.

‘Ucâb: Ol nesnedür ki ta'accüb getüre.

Ve'r ne-mānem (12) âb âbem deh zi'ayn

Hemçü 'ayneyn-i nebî *haṭṭāleleyn*¹⁸¹¹ (6:2338)

Ĥazret-i Peyğamber'üñ bu du'âlarına işâretdür, meşhûrdur (13) ki Ĥazret-i Sulṭān-ı Enbiyâ ba'zî evķâtde du'â idüp buyururlardı:

Allāhumme erzuķnî 'ayneyni haṭṭāleleyni, iy (14) benüm Allāh'um! Sen baña naşib eyle iki göz ki ağlayıcı ve gözyaşı dökici olalar. *Ḳable an yekûne'd-dem'u demen* (15) ya'nî gözyaşı kan olmazdan öñdin; *ve'l-aḍrâsu cemren*¹⁸¹² [Ü309b] dağı dişler âteş pâreler gibi olmazdan (16) öñdin, ya'nî kıyâmet [SE388b] güninden öñdin.

Nān ki sedd ü māni' -i in âb bûd

¹⁸⁰⁷ Dostlarımız! Ancak Allāh dostlara kapı açtice sarayın başköşesine dek götürdü onları.

¹⁸⁰⁸ Bu duayı başlangıçtan sen emrettin. Yoksa topraktan olanın buna cesareti nasıl olurdu?

(9) Ve'r ne ħâkî-râ çe zühre-y in budî: - SE

¹⁸⁰⁹ Bana dua edin, duânıza cevap vereyim. (Kur'ân-ı Kerim, Mü'min: 60)

¹⁸¹⁰ Rabbinize alçak gönüllüce ve için için dua edin. (Kur'ân-ı Kerim, A'râf: 55)

(11) ‘Ucâb: Ol nesnedür ki ta'accüb getüre: - İÜ, HK, KA/ Ve'r ne-mānem âb âbem deh zi'ayn: - SE, HK

¹⁸¹¹ Gözyaşı kalmazsa gözden bana su ver. Peyğamber'in yaş dolu iki gözü gibi.

(12) peyğamberüñ: peyğamberüñ şallāhu 'aleyhi ve sellem SE; peyğamber şallāllāhu 'aleyhi ve sellemüñ İÜ, KA; peyğamberüñ şal'am. HK

(15) gözyaşı: - KA

¹⁸¹² Allāhım bana ağlayan iki göz ver, yaşlar kan olmadan ve kemikler köz olmadan önce. (İrâkî, Tahrîcül-İhyâ: 4/200; Elbânî, Silsiletü'l-Za'ife: 2905)

(16) güninden öñdin SE: güninden KC, KA/ Nān ki sedd ü māni' -i in âb bûd: - SE

Dest ez-ân nân mî-bebāyed şüst (17) zūd¹⁸¹³ (6:2345)

Bir nân ki gözyaşın tönürür. Ya' nî keşret-i ekl mâni' -i âb-ı dîdedür. Ol nândan el yumak gerekdür. (18) Nitekim Hâzret-i Resûl ' am. buyurur:

*Lâ-tumîtu'l-kulûbekum bi-kuşreti'l-ekl.*¹⁸¹⁴

ÂVÂZ DÂDEN-İ HÂTİF M'ER (19) TÂLİB-İ GENC-RÂ¹⁸¹⁵

Ân ki Hâkkest *aķreb ez-ħabli'l-verîd*
Tu fekende tîr-i fikret-râ ba' id¹⁸¹⁶ (6:2353)

*Ve naħnu aķrebu ileyhi min-ħabli'l-verîd*¹⁸¹⁷ [KC209b] (1) maẓmûn-ı şerîfince ol saña cân tamarından yakındır. Sen tîr-i fikreti ba' id ba' id yirlere atarsın.

Câhedû finâ be-guft ân (2) şehryâr
Câhedû ' innâ ne-guft iy bî-ķarâr¹⁸¹⁸ (6:2358)

Sûre-i ' Ankebût'da bu âyet-i kerîmeye işâretdür:

*Vellezîne câhedû (3) finâ le-nehdiyyennehum subulenâ ve inna'llâhe le-me'a'l-muħsinîn.*¹⁸¹⁹

Vellezîne câhedû finâ, -fî-ħaķķenâ fâ tâlâķu'l-mucâhide (4) lîķum cihâdu'l-e' âdî ez-zâhire ve'l-bâtîne bi-envâ' a- ya' nî şol kimseler ki cihâd u sa' y u kûşîş eyleyeler bizüm (5) ħaķķımızda ve kârimuzda ve iķâmet-i emr-i dînde ve ıtlâķ-ı mucâhede e' âdî-i zâhir ü bâtınla cihâda şümûlden (6) ötüridür; *le-nehdiyyennehum subulenâ*, -sublu's-seyr ileynâ ve'l-vuşûl ilâ-cenâbenâ- ya' nî elbette biz hidâyet iderüz anlara (7) bizüm cânibimüze sebl-i vuşûl üzere seyr ü sülûk itmegi. Ya' nî bizüm cânibimüze vâşıl olacak tārîķ üzerine sülûk (8) itmegi biz anlara hidâyet iderüz. *Ve inna'llâhe le-me'a'l-muħsinîn*, -bi'n-nuşreti ve'l-i' âne- ya' nî taħķîķen Allâh Ta' âlâ muħsin ķullarıyladır (9) nuşret ü i' ânetle.

¹⁸¹³ Bu suya set ve engel olan ekmekten çabukça el yıkamak gerekir.

(18) Resûl ' am.: Resûlu'llâh SE/ Hâzret-i Resûl ' am. buyurur: buyurur ' aleyhi's-selâm İÜ, HK, KA

¹⁸¹⁴ Kaplerinizi çok yemekle öldürmeyin. (İrâkî, Tahrîcû'l-İhyâ: 3/100)

¹⁸¹⁵ Gaipten bir sesin define arayana seslenmesi

¹⁸¹⁶ Hak şah damarından daha yakındır. Sen düşünce okunu uzağa attın.

¹⁸¹⁷ Çünkü biz, ona şah damarından daha yakınız. (Kur'ân-ı Kerim, Kaf: 16)

(1) maẓmûn-ı şerîfince: maẓmûnınca SE, İÜ, HK, KA

¹⁸¹⁸ O padişah "Bizim yolumuzda çalışan" dedi. Ey kararsız! "Bizden uzaklaşmak için çalışın" demedi.

(2) *Vellezîne câhedû finâ le-nehdiyyennehum subulenâ ve inna'llâhe le-me'a'l-muħsinîn*: - İÜ, HK, KA

¹⁸¹⁹ Bizim uğrumuzda cihad edenler var ya, biz onları mutlaka yollarımıza ileteceğiz. Şüphesiz Allâh, mutlaka iyilik yapanlarla beraberdir. (Kur'ân-ı Kerim, Ankebut: 69)

(3) fî-ħaķķenâ fâ tâlâķu'l-mucâhide lîķum cihâdu'l-e' âdî ez-zâhire ve'l-bâtîne bi-envâ' a- ya' nî: - İÜ, HK, KA

(6) sublu's-seyr ileynâ ve'l-vuşûl ilâ-cenâbenâ- ya' nî: - İÜ, HK, KA

(8) bi'n-nuşreti ve'l-i' âne- ya' nî: - İÜ, HK, KA

Ma'nā-yı Beyt: İy taleb-i Hāk'da fikret okunı ba'idlere atup Hākķ'ı kendüden ba'id zan eyleyen (10) kimse! Ol genc-i hākīķati ķubbe-i vücūduñdan [HK148b] ba'id şanma. Tır-i fikreti yabana atma. Kendüñe küll-i felsefī gibi anı kendü dānişüñle (11) bilmek dilerseñ çün yabanda ararsın araķuñ gencden cānibe olur, gitdükçe gencden ba'id olursın. *Cāhedū* (12) *finā* didi, *cāhedū* 'innā dimedi. Ya'nī bizüm hākķımızda mücāhede [SE389a] eyleñ. Bizüm hākķımızdan ve rızāmuzdan hāric olan (13) 'ilmde ve 'amelde mücāhede eyleñ, dimedi. Pes senüñ fikr-i daķīķ ve taşavvurāt-ı bārīk ve 'ilm ü dāniş-i felsefiyyāt (14) hāric ez-tarīķle Hākķ'ı bilmek ve bulmak istedüğüñ hemān *cāhedū* 'innā maķāmındadır. Pes bu [KA286a] hāletden (15) rücū' eyle. Yabanda aradüğüñ genc-i esrār-ı hākā'ık-ı Rabbāniyi kendü vücūduñda bulmağa sa'y eyle ki tarīķ (16) budur.

Ne çü Ken'an k'ü zi-kibr ü nā-şenāht
Ez-kuh-ı 'āşım sefine-y fevz sāht¹⁸²⁰ (6:2367)

Nitekim sūre-i Hūd'da (17) buyurur:

*Seāwī ilā-cebelin ya'şimunī mine'l-mā'i*¹⁸²¹ Ya'nī 'an-ķarīb bir cevel-i bülend üzerinde maķām iderüm, beni (18) şudan hıfz ider, didi. Hāzret-i Nūh 'aleyhi's-selāmdan kaçdı, [İÜ310a] kūh-ı 'āşımdan kendü içün keştī-i necāt (19) düzdi. Ya'nī ol kūh kendüyi keştī-i Nūh gibi hālāş ide şandı.

Bişter aşhāb-ı cennet eblehend (6:2370)

[KC210a] (1) *Ekşeru ehli'l-cenneti'l-bulhu*¹⁸²² ehl-i cennetüñ ekşeri ebleh olur.

Tā zi-şerr-i feylesūfī mī-rehend¹⁸²³ (6:2370)

Anuñ-çün ebleh olurlar ki (2) tā ki feylesofluk şerrinden hālāş olalar. Ya'nī 'ulüm-i felsefeyi bilüp münkir olmaķdan, bilmeyüp ebleh olmaķ yegdür. Bir 'ilm ki şāhibine (3) müriş-i inkār olur. Hākīķatde cehl anuñ gibi 'ilmden yegdür.

Zīrekī dān dām-ı berd u tam' u gāz
Tā-çe h'āhed (4) zīrekī-rā pāk bāz¹⁸²⁴ (6:2373)

(10) anı: - SE

(11) cānibe: baña KA/ olursın: olursın Hāk ta'ālā SE, İÜ, HK, KA

¹⁸²⁰ Ken'an gibi olma. Ken'an kibir ve tanımazlıkla koruyucu dağdan kendine kurtuluş gemisi yaptı.

¹⁸²¹ Ben, kendimi sudan koruyacak bir dağa sığınacağım. (Kur'ân-ı Kerim, Hūd: 43)

(17) üzerinde: üzere İÜ, HK

¹⁸²² Cennet ehlinin çoğu eblehlerdir. (Heysemî, Mecma'u'z-Zevâ'id: 10/405)

¹⁸²³ Cennetkilerin çoğunluğu ahmadır. Bu nedenle filozofluğun kötülüğünden kurtuluyorlar.

(2) tā ki: - HK, KA/ hālāş: emîn ü hālāş HK, KA

¹⁸²⁴ Zekiliği yarar, hırs ve kazanç tuzağı bil. Dürüst âşık zekiliği istemez.

Zîreklik dām-berddür. Ya' nî dām-ı serddür ve tama' -ı hāmdur ve mīkrāz dur. Ya' nî ālet-i inkīṭā' dur (5) Hāk'dan.

DĀSTĀN-I ĀN SE MÜSĀFİR¹⁸²⁵

Muḥsinî ez-maṭbah-ı *innî karīb*
Burd ḥelvā pīş-i ān her se ġarīb¹⁸²⁶ (6:2396)

İnnî karībun (6) *ucību da'vete'd-dā'ı izā de'ānī*¹⁸²⁷ hükmince bir muḥsin anlara *maṭbah-ı innî karīb*den ya' nî Hāk Ta' ālā'nuñ maṭbahından (7) bir sahn ḥelvā getürdi. Zîrā ḥaḳīkatde rızq Allāh'ındur, rızq virici odur.

El-kiyāse (8) ve'l-edeb l'ehli'l-meder (6:2398)

Zîreklik ve edeb kesek ve toprak ehli içündür. Ya' nî ehl-i şehir içündür ki anlarıñ evleri (9) toprağla ve ḥıştla binā olınmışdur. [HK149a]

El-ziyāfe ve'l-kırā l'ehli'l-veber¹⁸²⁸ (6:2398)

Kırā kesr-i kâfle ziyāfet ma' nāsınadır. Veber fetheteyn ile deve yükine dirler. Ma' nā demek olur ki ziyāfet ve (10) mihmāndârlık şol kimse içündür ki evleri yünden ola, ya' nî ḥargāh-nişin olalar.

Ez-ziyāfe li'l-ġaribi (11) ve'l-kırā (6:2399)

[SE389b] Ġariblere ziyāfet ve mihmāndârlık eylemegi,

Evda' e'r-raḥmānu fī-ehli'l-kurā¹⁸²⁹ (6:2399)

Emānet ḳomışdur (12) Allāh Ta' ālā ehl-i ḳurāda. Ya' nî Allāh ḳaryelerün ehline bu ḥaşleti virmişdür ki bir ġarīb gelse ḳonukluğa alurlar.

(13) Kullu yevmin fi'l-ḳurā zayfun ḥadīs (6:2400)

Her gün ḳaryelerde bir yeñi ḳonuk vardır.

Mālehu ġayru'l-ilāhe min-muġīs¹⁸³⁰ (6:2400)

(14) Ol mihmān için Allāh'dan ġayrı feryād-res yokdur.

(3) Tā-çe ḥ'āhed zîrekī-rā pāk bāz: - SE

¹⁸²⁵ Üç yolcunun hikāyesi

¹⁸²⁶ Talihli bir kişi, o üç garibe "Gerçekten ben, yakınım" mutfağından helva getirdi.

(5) Burd ḥelvā pīş ān her se ġarīb: - SE, İÜ, HK, KA

¹⁸²⁷ Gerçekten ben (onlara çok) yakınım. Bana dua edince, dua edenin duasına cevap veririm. (Kur'ân-ı Kerim, Bakara: 186)

¹⁸²⁸ Anlayış ve edep şehirliilere aittir. Ziyafet ve konuk gözetmekse köylülere.

(9) ziyāfet ma' nāsınadır veber fetheteyn ile deve yükine dirler. Ma' nā demek olur ki SE: - KC

¹⁸²⁹ Allāh garibi ağırlamayı ve konuk etmeyi köylülere verdi.

¹⁸³⁰ Her gün köyde Allāh'tan başka yardım edeni olmayan yeni bir misafir vardır.

Kullu leylin fî'l-ķurā vefdun cedîd (6:2401)

Her gice ķurāda bir cemā' at-i (15) cedîd-i mihmān gelüp hāzır olur.

Mā lehum şemme siva'llāhi mecîd¹⁸³¹ (6:2401)

Ol cemā' at için yā ol ehl-i ķarye için (16) yokdur Allāh'dan ğayrı rücū' idecek ve meyl idecek yir.

Buķūr: Cem' -i baķar ya' nī kāvān

Belki seng (17) u kūh u hāk u āb-rā
Hest vā-geşt-i nihānī bā-Ĥudā¹⁸³² (6:2420)

*Ve in min-şey 'in illā yusebbihu bi-ĥamdihi*¹⁸³³ mazmūnınca (18) cemī' -i eşyā Ĥaķ Ta'ālā'ya tesbīh iderler ve Cenāb-ı Ĥaķķ'a vā-geşt-i nihānileri ve [KA286b] rücū' ları vardır.

Şa' қа: (19) Bī-hūş

Şāh u şeḡ: Be-Türkī yamac ya' nī

Faḡru'l-benīn: Faḡr-ı ferzendān

Ez-rāh berd: Yoldan şavul

[KC210b] (1) CEVĀB GUFTEN-İ MÜSELMĀN ĀNÇE DİD [İÜ310b]¹⁸³⁴

Behr-i ĩn āverd-i Yezdān mān birūn
*Mā ĥalaķtu'l-inse illā ya' budūn*¹⁸³⁵ (6:2501)

Süre-i (2) ve'z-Zāriyāt'da olan āyet-i kerīmeye işāretdür:

Ve mā ĥalaķtu'l-cinne ve'l-inse illā li-ya' budūni.¹⁸³⁶ Ya' nī cinni ve insi (3) ĥaķ eylemedüm, illā baña ' ibādet itmekden ötüri ĥaķ eyledüm. Pes insāna vācib olan odur ki her ne şey' (4) için ĥaķ olmuş ise ol işe meşġul ola. *Li-ya' budūni* bunda *li-ya' rifūn* ile tefsīr olunmuşdur. (5) Ma' rifetu'llāh taḡşile sa' y eylemek efzaldur.

¹⁸³¹ Her gece köyde yüce Allāh'tan başka kimseleri olmayan yeni bir topluluk vardır.

(16) Buķūr: Cem' -i baķar ya' nī kāvān: - İÜ, KA/ Belki seng u kūh u hāk u āb-rā: - SE; İÜ, HK ve KA'da ikinci mısra olarak yer almaktadır.

¹⁸³² Hatta taş, toprak, dağ ve suyun Allāh'a gizli bir dönüşü vardır.

¹⁸³³ Her şey O'nu hamd ile tesbih eder. (Kur'ân-ı Kerim, İsrâ: 44)

(18) Şa' қа: Bī-hūş: - İÜ, KA

¹⁸³⁴ Müslümanın cevabı

¹⁸³⁵ Allāh bizi şunun için yarattı: "İnsanları, ancak bana ibadet etsinler diye yarattım."

¹⁸³⁶ Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım. (Kur'ân-ı Kerim, Zāriyât: 56)

(4) bunda: - KA

(5) eylemek efzaldur: itmek evlādur İÜ, HK, KA/ Ĥod hüner-i ān dān ki dīd āteş ' ayān: - SE

Ḥod hūner-i ān dād ki dīd āteş 'ayān
Ne gep-i delle (6) 'ale'n-nārī'd-duḥān¹⁸³⁷ (6:2505)

Öyle degüldür ki lāf urup duḥān āteşe delālet eyledi, şübhem kalmadı, ben ḥaḳīḳatı bildüm, (7) diyesin. Ya' nī maşnū'āt-ı 'ālem şānī'ūñ vüçüdına delālet ider, diyesin. Pes fā'ide-i küllī andadur ki (8) 'ilme'l-yaḳīnden 'ayne'l-yaḳīn mertebesine vāşıl olup keşf ü yaḳīn ve dīde-i ḥaḳīḳat-bīn [HK149b] ile müşāhede-i (9) envār-ı tecelliyāt cemāl-i Rabbü'l-'ālemīn eylesin.

Müstetim: Tamām kunende

Münim: Nemmām

Ġımd: Ġılāf

MÜNĀDİ KERDEN-İ (10) SEYYİD MELİK-İ TİRMİD¹⁸³⁸

Guft Ḥaḳ *sīmāhumu fī-vechihim*
Z'ān ki ḡammāzest sīmā vü münim¹⁸³⁹ (6:2565)

Ḥaḳ Ta'ālā anların [SE390a] (11) ḥaḳḳında *sīmāhum fī-vucūhihim min-eşeri's-sucūdī*¹⁸⁴⁰ buyurdu. Ya' nī bunların 'alāmetleri vardır (12) yüzlerinde eşer-i sücūddan.

*İnne ba'ḍe'z-zānni işm-est iy vezīr*¹⁸⁴¹ (6:2569)

Süre-i Hucûrât'da buyurdu:

Yā (13) *eyyuhellezīne āmenūctenibū keşiren mine'z-zānni inne ba'ḍe'z-zānni işmun*,¹⁸⁴²

Yā eyyuhellezīne āmenū, (14) iy Allāh'a imān getürenler, Ḥaḳ Ta'ālā Ḥazretlerinüñ vaḥdāniyyetine yaḳīn ḥāşıl idenler; *ictenibū*, ictināb eyleñ (15) -ey künū ummeten 'alā-cānibi-; *keşiren mine'z-zānni* ya' nī zānnuñ ekşerinden ictināb eyleñ. Ya' nī ehl-i ḥayr ve (16) mü'min'in ḥaḳḳında sū'-i zandan ihtirāz eyleñ. Kemā ḳāle'n-nebī 'am.:

¹⁸³⁷ Ateşi açıkça görmeyi hūner bil; "Duman ateşe işaret eder" demeyi değil.

(8) müşāhede-i: müşāhede eylemege HK, KA

(9) Rabbü'l-'ālemīn eylesin: Rabbü'l-'ālemīni ḳādir olasın HK, KA/ Müstetim: Tamām kunende Münim: Nemmām: - İÜ, KA/ Ġımd: Ġılāf: - İÜ, HK, KA

¹⁸³⁸ Tirmiz Padişahı Seyyid'in duyuru yapması

¹⁸³⁹ Hak, "İşaretleri yüzlerindedir" buyurdu. Çünkü sima yansıtıcı ve söz aktarıcıdır.

(10) Z'ān ki ḡammāzest sīmā vü münim: - SE

¹⁸⁴⁰ Onların secde eseri olan alametleri yüzlerindedir. (Kur'ân-ı Kerim, Fetih: 29)

¹⁸⁴¹ Ey vezir! "Şüphesiz zannın bazısı günahıdır."

¹⁸⁴² Ey iman edenler! Zannın birçoğundan sakının. Çünkü zannın bir kısmı günahıdır. (Kur'ân-ı Kerim, Hucûrât: 12)

(13) *Yā eyyuhellezīne āmenū*: - İÜ, HK, KA

(14) Ḥazretlerinüñ: Ḥazretinüñ SE

(16) 'am.: 'aleyhi's-selām SE, İÜ, KA

*İnne husnu'z-ẓan mine'l-īmān,*¹⁸⁴³ keşir-i (17) ibhāmıyla irād eylemesi her zanda ihtiyāṭ ve ihtimāmdan ötürüdür. *İnne ba'ḍe'z-ẓanni iṣmun,*¹⁸⁴⁴ -ta' lîl (18) muste'nef li-lām ve'l-işm ez-zenb ellezî testeḥaḳu'l-ḥuḳûbe 'aleyhi ve'l-hemze fihi mine'l-vā ve ke-ennehu yetimu'l-a' māl (19) ey bi-kesrihā- ya' nî taḥḳîken ẓannuñ ba'zısı zenbdür. Öyle zenb ki şāhib-i ḥuḳûbete müsteḥaḳ olur. Bu cümle [KC211a] (1) cümle-i müste'nîfdür, ta' lîldür emr için.

Çün ṭumānînest şıdk u bā-fürûḡ¹⁸⁴⁵ (6:2576)

İşāretdür ol ḥadîş-i şerîfe (2) ki Ḥazret-i Resûl-i Hudâ buyurur:

*Ve'l-kizbe rîbetun ve's-şıdkā ṭumānînetun.*¹⁸⁴⁶ Ya' nî kezḇ, reyḇ ü gümān u şübhedür ve şıdk (3) itmi 'nân-ı ḳalbdür.

Guft eş-şadḳa teruddu li'l-belā
Dāvi merḍāke bi-şadḳa yā fetā¹⁸⁴⁷ (6:2591)

Mışra'-ı evvel (4) işāretdür bu ḥadîş-i şerîfe ki Sultān-ı Enbiyā buyurur:

*Eş-şadaḳatu teruddu'l-belā'e ve tuzîdu'l-umr.*¹⁸⁴⁸ Ya' nî şadaḳa belāy (5) red ider ve 'ömri ziyāde ider ve mışra'-ı şānî bu ḥadîş-i şerîfe işāretdür ki buyurur:

*Ḥaşşinū emvā lekum (6) bi'z-zekāti ve dāvū merḍākum bi's-şadaḳa.*¹⁸⁴⁹ Ya' nî mālларуñuz ḥıfz eyleñ zekātın virmekle ve devā (7) eyleñ maraẓlaruñıza ve ḥastelikleruñize şadaḳa virmekle.

Nîst bâṭıl her çe Yezdān āferîd¹⁸⁵⁰ (6:2597)

(8) *E fe-ḥasibtum ennemā ḥalaḳnākum abeşen*¹⁸⁵¹ ḥükmince [KA287a] her ne ki Ḥazret-i Hudâ ḥalḳ eyledi bâṭıl degüldür.

¹⁸⁴³ Hüsn-i zan imândandır.

¹⁸⁴⁴ Zannın bazısı gūnahtır/mâsiyettir.

(17) ta' lîl muste'nef li-lām ve'l-işm ez-zenb ellezî testeḥaḳu'l-ḥuḳûbe 'aleyhi ve'l-hemze fihi mine'l-vā ve ke-ennehu yetimu'l-a' māl ey bi-kesrihā- ya' nî: - İÜ, HK, KA

¹⁸⁴⁵ (Çünkü parıltılı doğru tatmin edicidir.) Yalan sözle gönül huzur bulmaz.

(2) Ḥazret-i Resûl-i Hudâ buyurur: - İÜ, HK, KA

¹⁸⁴⁶ Yalan söylemek şüphedir. Dürüstlük güven/eminliktir. (Tirmizî, Sünen: 2518)

¹⁸⁴⁷ -Peygamber- dedi: "Ey yiğit! Sadaka belayı geri çevirir. Hastalarını sadakayla tedavi et.

(4) Sultān-ı Enbiyā: Ḥazret-i sultān SE; - İÜ, HK, KA/ Ya' nî şadaḳa belāy red ider ve 'ömri ziyāde ider ve: - HK, KA

¹⁸⁴⁸ Sadaka belāy def eder, ömrü uzatır. (Heysemî, Mecma'u'z-Zevâ'id: 1/131)

(5) bu ḥadîş-i şerîfe işāretdür ki buyurur: - İÜ, HK, KA

¹⁸⁴⁹ Zekāt vererek mallarınızı koruyunuz ve hastalarınızı sadaka ile iyileştiriniz/Tedavi ediniz. (Münzirî, Tergîb ve't-Terhîb: 2/5; Suyûtî, Câmiü's-Sagîr: 3713)

(6) eyleñ zekātın virmekle ve devā: - İÜ

¹⁸⁵⁰ Ne yarattıysa boş değildir.

Mekîd: Hîle

Der-reviş (9) *yemşî mukibben* hōd çerā
Çün hemî şāyed şuden der-istivā¹⁸⁵² (2610)

[İÜ311a] Revişte yüz üstine düşerek (10) yürimek ne içündür? Çünkü tarîk-i Hâk'da
toğrı [SE390b] yürimek müyesserdür. Nitekim sûre-i Mülk'de buyurur: (11)

E fe-men yemşî mukibben 'alā-vechihî ehdā em men yemşî seviyyen 'alā-şirāṭin
*mustakîm*¹⁸⁵³

E fe-men yemşî mukibben (12) 'alā-vechihî ehdā, āyā şol [HK150a] kimse ki yüzi
üzerine düşerek yürüyüp sağın ve şolın ve öñin (13) ve ardın görmeyenler mi ziyāde
hidāyet bulmuşdur; *em men yemşî seviyyen* 'alā-şirāṭin *mustakîm*, (14) yāhud şirāṭ-ı
müstakîm üzre toğrı yürüyen mi ziyāde hidāyet bulmuşdur. Bu bir meşeldür beydā'-ı
ğavāyetde (15) hayrān u ser-gerdān olanlar-ile tarîk-i müstakîm üzere başiretle sülûk
eyleyen mü'minler hakkında. Rubā'î:

[*mef'ülü/mefā'ilün/mefā'ilü/fe'ül*]

(16) Farkest miyān-ı ān ki ez-rüy-ı yakîn
Bā-dide-i bînā reved ender reh-i dîn
Bā-ān ki dü çeşm-i beste (17) bî-dest-i kuşî
Her kûşe hemî rûd be-zan u taḥmîn¹⁸⁵⁴

Ber-peyamber emr-i şāvirhum bi-dān¹⁸⁵⁵ (6:2611)

Sûre-i Āl-i İmrân'da buyurdu: (18)

Ve lev kunte fezzan galîze'l-ḳalbi lenfaḳdū min-ḥavlike fa'fu 'anhum *vestağfir*
lehum ve şāvirhum (19) *fi'l-emri fe-izā* 'araḳte *fe-tevekkel* 'ale'llāhi.¹⁸⁵⁶

Ve lev kunte fezzan -yusi'u'l-ḥulḳa cāfiyen-, ya'nî eger sen [KC211b] (1) yā
Muḥammed yaramaz hūylu ve cefā idici olursañ; *galîze'l-ḳalbi*, ḳalbūñ ḳasî olacaḳ olursa;

¹⁸⁵¹ "Sizi boşuna yarattığımızı ve bize tekrar döndürülmeyeceğinizi mi sandınız? (Kur'ân-ı Kerim, Mü'minûn: 115)

(8) Mekîd: hîle: - İÜ, KA

¹⁸⁵² Yürümekte yüzü üzere kapanıp yürüyor olmak neden? Zira düz şekilde gitmek yaraşır.

¹⁸⁵³ Şimdi, yüzüstü kapanarak düşe kalka yürüyen mi daha doğru gider, yoksa dosdoğru bir yolda dimdik yürüyen mi? (Kur'ân-ı Kerim, Mülk: 22)

(11) *E fe-men yemşî mukibben* 'alā-vechihî ehdā: - İÜ, HK, KA

(13) görmeyenler: görmeyen SE

¹⁸⁵⁴ Yakîn sebebiyle/açısından onun arasındaki fark gören gözün din yoluna gitmesidir. İki gözü kapalı ve
elsiz öldüğün halde her yere zan ve tatmin üzere gidersin.

¹⁸⁵⁵ Peygamber'e gelen "Onlara danış" buyruğunu bil.

¹⁸⁵⁶ Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, onlar senin etrafından dağılıp giderlerdi. Artık sen onları affet. Onlar
için Allâh'tan bağışlama dile. İş konusunda onlarla müşavere et. Bir kere de karar verip azmettin mi, artık
Allâh'a tevekkül et, (ona dayanıp güven). (Kur'ân-ı Kerim, Āl-i İmrân: 159)

lenfâddû (2) *min-ḥavlike*, -teferrekû ‘ anke ve lem yeskunū ileyke- ya‘ nî eger kâsiyyetü'l-ḳalb ü bî-raḥm olursañ elbette senüñ (3) yanuñdan müteferriḳ u perişân olurlar ve senüñ tarafuñda sükûn tutmazlar; *fâ‘fu ‘anhum*, -fîmâ yeḥtaş bike- pes (4) sen ‘afv eyle bunlardan saña maḥşûş olan ḥuḳûḳda; *vestagfir lehum*, -fîmâ Allâh- ve daḥı mağfîret taleb eyle (5) anlar içün Allâh'a muḥtaş olan ḥuḳûḳda; *ve şāvirhum fi'l-emri*, -ey fî-emri'l-ḥarbi ize'l-kelām fihi ev fî-mâ yeşşāḥ en (6) yuşāvir fihi istizhâren bi-re'yihim ve tatyiben li-nufûsihim ve temehhuden sunnetu'l-muşāre li'l-umme- ya‘ nî aşḥābla müşāvere eyle (7) emr-i ḥarbde yāḥud müşāvere cā'iz olan umûrda müşāvere eyle anlaruñ re'yine istizhârdan ötüri ve ḥâtırların (8) tatyib itmekden ötüri ve sünnet-i müşāvereyi ümmete temhîd ü a‘lâmdan ötüri; *fē-izā* [SE391a] ‘arāfte, pes kaçan (9) nefşüñi bir şey’ üzerine ‘āzim ü muḳarrer ḳılsuñ ba‘de'l-müşāvere; *fē-tevekkel ‘ale'llāhi*, pes Allâh üzerine (10) tevekkül ile ol emri imzâ itmekde.

Ma‘nâ-yı Beyt: Delḳak vezîre didi: Şırât-ı müstaḳîm üzere toḡrı (11) yürimek mümkin iken yüz üzerine düşerek ne lâzım. Şuleḥâ ile müşāvere eyle ve Ḥazret-i Peygamber'e müşāvere emr olduḡın (12) bil ve sâ'ir ümmete daḥı müşāvere sünnet olduḡın bil. Müşāvereden yüz çevirme tā ki senden ḥaṭā şadır (13) olmaya ve baña daḥı zûlm olmaya.

Emruhum şūrā [HK150b] berāy-ı in būd¹⁸⁵⁷ (6:2612)

Sûre-i ḥamim-i Şūrâ'da buyurur:

(14) *Vellezînestecābū li-rabbihim ve eḳāmu's-şalāte ve emruhum şūrā beynehum ve mimma razaḳnāhum yunfiḳūn*.¹⁸⁵⁸ (15) *Vellezînestecābū li-rabbihim*, ve şol kimseler ki perverdgârlarınuñ da‘vetine icābet itdiler. [İÜ311b] Ya‘ nî imāna (16) da‘vet olınduḳda

(19) *ve lev kunte fezzan -yusi‘u'l-ḥulḳa cāfiyen*: - HK, KA/ eger: - HK, KA

(2) tefarrekû ‘ anke ve lem yeskunū ileyke: - İÜ, HK, KA

(3) fîmâ yeḥtaş bike: - İÜ, HK, KA

(4) fîmâ Allâh: - İÜ, HK, KA

(5) ey fî-emri'l-ḥarbi ize'l-kelām fihi ev fî-mâ yeşşāḥ en yuşāvir fihi istizhâren bi-re'yihim ve tatyiben li-nufûsihim ve temehhuden sunnetu'l-muşāre li'l-umme- ya‘ nî: - İÜ, HK, KA

(7) eyle: - SE/ ve ḥâtırların: - KA

(8) tatyib itmekden ötüri: - KA

(9) ‘āzim: tevekkül ile ‘āzim SE

(11) düşerek: düşerek yürimek İÜ, HK, KA

¹⁸⁵⁷ "İşleri danışmadır" âyeti bunun içindir. Çünkü danışmayla yanılma ve eğrilik azalır.

(13) Sûre-i: - İÜ, HK, KA

(14) *Vellezînestecābū li-rabbihim ve eḳāmu's-şalāte ve emruhum şūrā beynehum ve mimma razaḳnāhum yunfiḳūn*: - İÜ, HK, KA

¹⁸⁵⁸ Rablerinin çağrısına cevap verenler ve namazı dosdoḡru kılanlar; işleri, aralarında şūrâ (danışma) ile olanlar, kendilerine verdiğimiz rızıktan Allâh yolunda harcayanlar. (Kur'ân-ı Kerim, Şūrâ: 38)

tereddüdsiz qabûl idüp imāna geldiler. Bu āyet enşār hakkında nāzil olmuştur. Ol zamān ki (17) Hāzret-i [KA287b] Peyğamber anları imānā da'vet eyledi, qabûl eylediler; ve eḳāmu's-şalāte, ve şalātı turgurdılar. Ya'nī (18) edā-yı farā'iz ü sünnete ihtimām itdiler; ve emruhum şūrā beynehum, şūrā maşdardur. Teşāvür ma'nasına. (19) Ya'nī ol qavm-i enşāruñ şānları birbiriyle mābeynlerinde müşāvere idişmekdür -lā-yenferidün berī' hattā [KC212a] (1) yeteşāverü ev yectemi'ü 'aleyhi ve zālike min-farṭi tedebburehum ve yefuẓzehum fi'l-umūri-; ve mimmā razaḳnāhum yunfiḳūn, (2) ve kendülere virdüğümüz rızḳdan infāḳ iderler sebīl-i ḥayrda müsteḥāḳ olan faḳırlara. Pes müşāvere memdūḥdur. (3) İy vezīr! Sen daḥı vācibdür ki müşāvere idesin, te'ennī ve tedebbür eyleyesin, tā ki nā-ḥāḳ yire benüm ḳatlıme sa'y itmeyesin, (4) didi.

Ġayret-i Hāḳ perde'ī engīhte
Süfliy u 'ulvī be-hem āmīhte¹⁸⁵⁹ (6:2615)

Evliyā'ī taḥte ḳıbābī lā-ya'rufuḥum (5) gayrī¹⁸⁶⁰ ḥükmince ğayret-i Hāḳ bir perde ḥāşıl eylemişdür. Süflī olan 'avāmü'n-nās ve 'ulvī olan evliyā'u'llāh birbiriyle (6) āmīhte olup ḳarışmışlardır. Ol perde sebebiyle 'avām evliyāyı göremezler.

(7) Guft sīrū mī-taleb ender-cihān
Baḥt u rūzī-rā hemī kun imtiḥān¹⁸⁶¹ (6:2616)

Hāḳ Ta'ālā sūre-i En'ām'da ḳul sīrū fi'l-arḍi¹⁸⁶² buyurdu. Ya'nī seyr [SE391b] (8) eyleñ yiryüzünde ve taleb eyleñ.

Tā ne-gerded fevt īn nev' iltikā
K'ān naẓar baḥtest u iksīr-i beḳā¹⁸⁶³ (6:2621)

(9) Tā ki fevt olmaya evliyā'u'llāh ile mülākī olmak ki evliyānuñ naẓarı baḥt ve kimyā-yı sa'ādet-i ebedīdür.

(16) idüp: eylediler ve HK, KA

(19) birbiriyle: birbiri KA/ lā-yenferidün berī' hattā yeteşāverü ev yectemi'ü 'aleyhi ve zālike min-farṭi tedebburehum ve yefuẓzehum fi'l-umūri: - İÜ, HK, KA

¹⁸⁵⁹ Hakk'ın gayreti bir perde oluşturmuştur. Aşağı ve ulu birbirine karışmıştır.

¹⁸⁶⁰ Benim velî kullarım, benim kubbeimin altındadır. Benden başka kimse onları bilmez.

(5) 'avāmü'n-nās ve 'ulvī olan: - KA

¹⁸⁶¹ "Yürüyün" buyurdu. Dünyada ara, bahtı ve rızkı imtihan et.

(7) Baht u rūzī-rā hemī kun imtiḥān: - SE, İÜ, HK, KA

¹⁸⁶² De ki: "Yeryüzünde gezin dolaşın." (Kur'ân-ı Kerîm, En'âm: 11)

¹⁸⁶³ Bu tür buluşma yok olmasın diye. Çünkü o bakış, talih ve ölümsüzlük iksiridir.

(8) K'ān naẓar baḥtest u iksīr-i beḳā: - SE

Hüccet-i (10) işān ber-i Hāk dāhız est¹⁸⁶⁴ (6:2624)

Anlaruñ delili ve hücceti Allāh katında batıldur. Nitekim sūre-i hamim-i Şūrā'da (11) buyurur:

*Vellezīne yuḥāccūne fillāhi min-ba'di māstucibe lehu ḥucetuhum dāḥıdetun 'inde rabbihim.*¹⁸⁶⁵

Vellezīne, (12) şol kimseler ki; *yuḥāccūne fillāhi*, hüccet irād iderler ve huşūmet u cidāl iderler dīn haqqında; *min-ba'di* (13) *māstucibe lehu*, -min-ba'de mā istecābe lehu'n-nās ve daḥalū fihi- ya'nī nās qabūl idüp dīn-i Hākḫ'a dāḥil (14) olduqdan soñra; *ḥucetuhum dāḥıdetun 'inde rabbihim*, -zā'ile ve bāḥıle- ya'nī anlaruñ hüccetleri bātıldur Allāh katında ki (15) zuhūr-ı āyātdan soñra hışmuñ hüccetler irād eylemesi 'inād-ı maḥzıdur.

Zāhil: Ğāfil

Haṭrat: Endiše

(16) **HİKĀYET-İ TA'ALLUḲ-I MÜŞ BĀ-ÇAĞZ**¹⁸⁶⁶

Bu kışşadan hışşe budur ki: Şol kimseler ki hem-cinsin [HK151a] terk (17) idüp ğayr-ı cins ile ihtilāt eyleye, ya'nī şālīḥ ü 'ābid-i nīkū-kār, fāsıḫ u fācir-i bed-kārla yār ola, bir (18) muḳtezā-yı te'sīr-i şoḥbet-i nā-cins kendüyi 'uḳūbet ü 'azāba müsteḥaḳ eyler ve soñra pīşmān olur. Nitekim (19) ol çağz müş-ı bed-kāra ta'alluḳı sebebiyle belāya giriftār oldı ve nedāmet elin dendān-ı ḥasretle [KC212b] (1) çiyneyüp didi: N'olaydı müş-ı bed-kārla yār olmayaydum. Ol beni bu belāya uğratdı, diyü feryād eyledi. Sūd-mend (2) olmadı. Nitekim Cenāb-ı Raḥmān sūre-i Furḳān'da buyurdı:

¹⁸⁶⁴ Delili Hakk'ın huzurunda geçersizdir.

(10) sūre-i: - İÜ, HK

(11) *Vellezīne yuḥāccūne fillāhi min-ba'di māstucibe lehu ḥucetuhum dāḥıdetun 'inde rabbihim*: - İÜ, HK, KA

¹⁸⁶⁵ Allāh'ın çağrısına uyulduktan sonra O'nun hakkında tartışmaya girenlerin delilleri Rableri katında batıldır. (Kur'ân-ı Kerim, Şûrâ: 16)

(12) şol kimseler ki *yuḥāccūne fillāhi*: *yuḥāccūne fillāhi* şol kimseler ki İÜ, HK, KA

(13) min-ba'de mā istecābe lehu'n-nās ve daḥalū fihi: - İÜ, HK, KA

(15) Zāhil: Ğāfil Haṭrat: Endiše: - İÜ, KA

¹⁸⁶⁶ Hikāye: Farenin kurbağayla arkadaş olması

(19) sebebiyle: ḥasebiyle KA

(1) didi: - SE

*Ve yevme ye‘aḍḍu'z-zālimu ‘alā-yedeyhi yeḳūlu yā leytenetteḥaztu (3) me‘a'r-resūli sebīlā. Yā veyletā leytenī lem etteḥiz fulānen ḥalīlā. Leḳad eḍallenī ‘ani'z-zikri ba‘de iz cā‘enī ve (4) kāne's-ṣeyṭānu li'l-insāni ḥazūlā.*¹⁸⁶⁷

Ve yevme ye‘aḍḍu'z-zālimu ‘alā-yedeyhi, -min-farṭi'l-ḥasreti ve ‘azze'l-yedeyn ve (5) eklū'l-benān ve ḥarḳu'l-insān ve naḥvehā kināyāt mine'l-ḡayzi ve'l-ḥasreti li-ennehā min-ruvādi fehumā ve'l-murād bi'z-zālimi'l-cins- (6) ya‘nī bir gün ola ki ya‘nī kıyāmet gününde farṭ-ı ḥasretten elinüñ arḳasın [SE392a] ısırrur zālim ‘aḍḍu'l-yedeyn ve eklū'l-benān (7) ve ḥarḳu'l-insān ve daḡı bunüñ gibiler kināyelerdür ḡayz u ḥasretten. [İÜ312a] Zīrā bu ḥāletler ḡayz u ḥasretüñ rediflerindendür (8) ve zālimden murād cins-i zālimdür. Ya‘nī cemī‘-i zālimlerüñ ‘ākıbeti böyle olur, [KA288a] dimekdür. Yeḳūlu yā leytenī't-teḥaztu (9) me‘a'r-resūli sebīlā, ol zālim ḥasretten ve nedāmetden elinüñ arḳasın çiyneyüp dir: N'olaydı ben resūlla (10) bile ṭarīḳ-i ittiḥāz ideydüm, ṭarīḳ oymış. Yā veyletā, iy vay baña; leytenī lem etteḥiz fulānen ḥalīlā, kāṣkī (11) ben fulānı dost tutmaya idüm. Leḳad eḍallenī ‘ani'z-zikri, -‘an-zikri'llāhi ev kitābihi ev mev‘ize'ti'r-resūl (12) ev kelime'ti'l-ṣahāde- ya‘nī ol dost tutduğum kimse beni azdurdı, gümrāh eyledi Allāh Ta‘ālāyı zikr eylemekden, (13) yā kitābu'llāh ile ‘amel eylemekden yāḥud mev‘ize-i resūli istimā‘dan yāḥud kelime-i ṣahādetden; ba‘de iz cā‘enī, (14) baña geldükden sonra; ve kāne's-ṣeyṭānu, ya‘nī el-ḥalīlu'l-faḫl ol iblis ya‘nī o idlāl idici dost ki ṣeyṭān-ı (15) insdür yāḥud iblis oldu; li'l-insāni, insān içün; ḥazūlā, -fu‘ül mine'l-ḥızlān- ya‘nī ṣeyṭān insāni (16) ḥızlāna düşürüp alçaḳ idici oldu.

Ān eṣer: Ān mūṣ-ı bed-kār

Bā ‘iṣār: Her laḫza sürçüp yüzi üzerine (17) düşici ya‘nī sā‘at yañulup ḫaṭa idici

Eṣer: Şādlık ve dehşet

(2) *Ve yevme ye‘aḍḍu'z-zālimu ‘alā-yedeyhi yeḳūlu yā leytenetteḥaztu me‘a'r-resūli sebīlā. Yā veyletā leytenī lem etteḥiz fulānen ḥalīlā. Leḳad eḍallenī ‘ani'z-zikri ba‘de iz cā‘enī ve kāne's-ṣeyṭānu li'l-insāni ḥazūlā.* - İÜ, HK, KA

¹⁸⁶⁷ O gün zalim kimse, (çaresizlik içinde) ellerini ısırp şöyle diyecektir: “Ne olurdu ben de peygamberle beraber aynı yolu tutsaydım!” “Yazıklar olsun bana, keşke falanı dost edinmeseydim!” “Andolsun, Kur’an bana geldikten sonra beni ondan o saptırdı. Zaten şeytan insanı yardımcısız bırakıverir.” (Kur’ân-ı Kerim, Furkan: 27-29)

(4) min-farṭi'l-ḥasreti ve ‘azze'l-yedeyn ve eklū'l-benān ve ḥarḳu'l-insān ve naḥvehā kināyāt mine'l-ḡayzi ve'l-ḥasreti li-ennehā min-ruvādi fehumā ve'l-murād bi'z-zālimi'l-cins: - İÜ, HK, KA

(10) ideydüm ṭarīḳ oymış: itmiş olaydım İÜ, HK, KA

(11) ‘an-zikrillāhi ev kitābihi ev mev‘ize'ti'r-resūl (12) ev kelime'ti'l-ṣahāde- ya‘nī: - İÜ, HK, KA

(13) yāḥud: - KA

(14) geldikden SE: gelden KC/ ya‘nī el-ḥalīlu'l-faḫl ol iblis ya‘nī: - İÜ, HK, KA

(15) ḥazūlā -fu‘ül mine'l-ḥızlān: - İÜ, HK; ya‘nī ṣeyṭān insāni KA

(16) Ān eṣer: Ān mūṣ-ı bed-kār Bā ‘iṣār: Her laḫza sürçüp yüzi üzerine düşici ya‘nī sā‘at yañulup ḫaṭa idici Eṣir: Şādlık ve dehşet: - İÜ, KA

(18) Tıfl-ı nevzāde şevēd hıbr-i faşih
Hikmet-i bālig be-ẖāned çün mesih¹⁸⁶⁸ (6:2656)

Ol tıfl Hāzret-i ‘İsā gibi hikmet-i bālige okırdı. Nitekim Hāzret-i ‘İsā (19) ‘am.
okıdı didi:

*Kāle innī ‘abdu’llāhi ātāniye’l-kitābe ve ce‘alenī nebiyyā. Ve ce‘alenī mubāreken
eyne mā kuntu.*¹⁸⁶⁹

[KC213a] (1)

Cümle murgān terk kerde çik çik
Hem-zebān u yār-ı Dāvud-ı melik¹⁸⁷⁰ (6:2658)

Murgān hem-zebān u yār oldılar Dāvud nebīye. (2) Nitekim süre-i Sebe’da buyurur:

*Ve lekad āteynā Dāvūde minnā faḍlen yā cibālu evvibī me‘ahu ve’t-ṭayra.*¹⁸⁷¹ Ya‘ nī
elbette biz virdük (3) Dāvud [HK151b] ‘aleyhi’s-selāma kendü katımızdan ziyādelik
virdük sâ’ir halk üzerine ve ‘ayne’l-ma‘ānide getürmiş ki fazldan (4) murād hüsn-i şavtdur
ki Hāzret-i Dāvud ‘aleyhi’s-selām Zebūr okudukça sibā‘ vü vuḥuş cem‘ olup anuñ āvāzın
[SE392b] istimā‘ (5) iderlerdi ve hevā yüzinde tıyūr anuñ āvāzın işidüp bī-huş olup
kendüleri zemīne bırağurlardı.

Şarşarī (6) mī-bord ber-ser taht-ı şāh
Her şabāḥ u her mesā yek māhe rāh¹⁸⁷² (6:2661)

Nitekim Hāzret-i Hudā süre-i Sebe’de buyurdi:

*Ve (7) li-Suleymāne’r-rīḥa ğuduvvuhā şehrun ve revāḥuhā şehrun.*¹⁸⁷³ Ya‘ nī
Süleymān’a müsahḥir eyledük riḥi, şabāḥ (8) bir aylık yol ve akşam bir aylık yol giderdi.

Ān yekīyī ne ki ‘aḳleş fehm kerd

(17) Tıfl-ı nevzāde şevēd hıbr-i faşih: - SE

¹⁸⁶⁸ Yeni doğmuş çocuk -onunla-güzel konuşan bilgin olur. Mesih gibi olgun hikmet okur.

(19) ‘am.: ‘aleyhi’s-selām SE, İÜ, KA

¹⁸⁶⁹ Bebek şöyle konuştu: “Şüphesiz ben Allāh’ın kuluyum. Bana kitabı (İncil’i) verdi ve beni bir peygamber yaptı. Nerede olursam olayım beni kutlu ve erdemli kıldı” (Kur’ân-ı Kerim, Meryem: 30)

(1) Cümle murgān terk kerde çik çik: - SE

¹⁸⁷⁰ Bütün kuşlar cık ciki bırakıp sultan Davud’la aynı dilli ve dost oldular.

¹⁸⁷¹ Andolsun, Davud’a tarafımızdan bir lütuf verdik. “Ey dağlar! Kuşların eşliğinde onunla birlikte tespîh edin” dedik. (Kur’ân-ı Kerim, Sebe: 10)

(4) ‘aleyhi’s-selām: ‘am. HK

(5) Şarşarī mī-bord ber-ser taht-ı şāh: - SE

¹⁸⁷² Sert rüzgâr her sabah ve her gece sultanın tahtını başının üzerinde bir aylık yola götürüyordu.

(6) Hāzret-i Hudā süre-i Sebe’de: süre-i Sebe’de Hāzret-i Hudā İÜ/ buyurdi: buyurur İÜ, HK

¹⁸⁷³ Süleyman’ın emrine de, sabah esişi bir ay, akşam esişi de bir ay(lık yol) olan rüzgârı verdik. (Kur’ân-ı Kerim, Sebe: 12)

Fehm in mevķũf ŗud ber-merg-i merd¹⁸⁷⁴ (6:2683)

Mũtũ ħablen (9) *en temũtũ*¹⁸⁷⁵ ħũkmince murde olup ŗıfāt-ı beŗeriyyetden mũnĥalı‘ olmaĥa *taĥallaķũ bi-aĥlāki'llāhi*¹⁸⁷⁶ ile muttaŗıf olmaĥa mevķũfdur (10) bu vaĥdet ũ ĥaķıķati fehm eylemek.

MũBĀLAĥA KERDEN-İ MũŖ DER-LĀBE¹⁸⁷⁷

Cũz’-i ĥāķi geŗt u rest ez-vey nebāt
Hākezā (11) yemĥũ ilāhu's-seyyi’āt¹⁸⁷⁸ (6:2698)

*Ulā’ike yubeddilu'llāhu seyyi’ātiĥim ĥasenāt*¹⁸⁷⁹ maźmũnınca [İÜ312b] ve daĥı *yemĥu'llāhu mā yeŗā’u ve yuŗbitu* (12) ve ‘*indehu ummu'l-kitāb*¹⁸⁸⁰ feĥvā-yı laťıfince ba‘zı ĥıllarınıñ seyyi’ātını ĥasenāta tebdil eyler ve diledũĥi tā’ib olan (13) ĥıllarınıñ seyyi’ātın maĥv idũp anũ yirine ĥasenāt iŗbāt ider.

Ān dehed Ĥaķŗān ki *lā-‘aynun re’et*
Ki ne-gonced (14) der-zebān u der-luĥet¹⁸⁸¹ (6:2702)

Ol nesneyi virũr Ĥaķ Ta‘ālā anlara ki [KA288b] ĥıĥ bir gũz gũrmemiŗ ola. Nitekim bu ĥadıŗ-ı (15) ĥudŗide buyurur:

A‘dedtu li-‘ibādı’ŗ-ŗālĥĩne mā lā-‘aynun re’et ve lā-uzunun semı’at ve lā-ĥaťara (16) ‘*alā-ķalbi beŗerin*.¹⁸⁸² Ya’nı i‘dād iĥzār eyledũm ŗālĥ ĥıllarum iĥũn na‘ım-i cennetden ve sa‘ādet-i āĥiretten ŗol nesneyi (17) ki ne bir gũz gũrmiŗdũr, ne bir ĥulaķ iŗitmiŗdũr ve ne bir beŗerũ ĥalbine ĥuťũr itmiŗdũr.

(8) Ān yekıyı ne ki ‘aķleŗ fehm kerd: - SE

¹⁸⁷⁴ Bu birliĥi aķıl anlamaz. Bunu anlamak ĥiŗinin ølũmũne baĥlıdır.

¹⁸⁷⁵ Ølmeden ønce ølũnũz. (Yılmaz, 1992: 28)

¹⁸⁷⁶ Allāh’ın aĥlakıyla aĥlaklanın. (Elbānı, Silsiletũ’l-Za’ıfe: 2822)

¹⁸⁷⁷ Farenin yalvarıp inlemede ve su kurbaĥasıyla buluŗmak istemede abartılı davranması

¹⁸⁷⁸ -Pislik- toprak parĥası olur ve ondan bitki yeŗerir. Allāh kũtũlũkleri bũyle yok eder.

¹⁸⁷⁹ Allāh bũylelerinin kũtũ hallerini iyiye ĥevirecektir. (Kur’ān-ı Kerım, Furkan: 70)

(11) maźmũnınca: maźmũn-ı ŗerıfince SE, İÜ, HK

¹⁸⁸⁰ Allāh, dilediĥini siler, dilediĥini de sabit kılıp bırakır. Ana kitap (Levh-i Mahfuz) O’nun yanındadır. (Kur’ān-ı Kerim, Ra’d: 39)

(12) laťıfince: ŗerıfince KA/ ĥıllarınıñ seyyi’ātını ĥasenāta tebdil eyler ve diledũĥi tā’ib olan: - KA

¹⁸⁸¹ Ĥaķ onlara gũzũn gũrmediĥini, dile ve lisana sıĥmayanı verir.

(13) Ki ne-gonced der-zebān u der-luĥet: - SE

(14) bu ĥadıŗ-ı ĥudŗide: - İÜ, HK

¹⁸⁸² Ben ŗālĥ ĥıllarım iĥin, ĥıĥbir gũzũn gũrmediĥi, ĥıĥbir kulaĥın duymadıĥı, ĥıĥbir insanın hatrına gelmeyen nimetler hazırladım. (Tirmizı, Sũnen: 3292; Mũslim, Saĥıĥ: 2824; Heysemı, Mecma’u’z-Zevā’id: 10/415)

(16) Ya’nı i‘dād iĥzār eyledũm ŗālĥ ĥıllarum iĥũn na‘ım-i cennetden ve sa‘ādet-i āĥiretten ŗol nesneyi ki ne bir gũz gũrmiŗdũr, ne bir ĥulaķ iŗitmiŗdũr ve ne bir beŗerũ ĥalbine ĥuťũr itmiŗdũr: - İÜ

LÂBE KERDEN M'ER ÇAĞZ-RÂ ya' nî merd-i (18) 'âşînün tazarru' itmesidür ğarîk-i bahr-i hidâyet ve şâhib-i mülk-i 'inâyet olan ehl-i takvâya; **KÎ BAHÂNE MÎ-ENDÎŞ** (19) **U DER-NİSBE MÎ-ENDÂZ** ki hidâyet itmekde bahâne fîkr eyleme, ferdâya şalma. Te' cîl ile tecellî-i cemâl-i bâ-kemâle yetişdür. **[KC213b]** (1) **İNCÂH-I İN HÂCET-İ ME-RÂ KÎ FİT-TE' HİR ÂFÂT** benüm hâcetümi edâ kılmakda te' hîr itme ki te' hîrde âfetler vardır korkarum (2) ki 'ömrüm müsâ'ade itmeye, yâ mevânî' zühûr eyleye ve maşşûd-ı aşlî fevt ola; **VE'S-ŞÜFÎ** (3) **İBNÜ'L-VAKT** nitekim **[SE393a]** buyurur:

Şûfî ibnü'l-vakt bâşed **[HK152a]** iy refîk
Nîst ferdâ guften ez-şar'ı tarîk¹⁸⁸³ (1:133)

İBN DEST EZ-DÂMEN-İ PEDER BÂZ NE-DÂRED pes elüni pederün (4) dâmeninden gerü tutmaz. Ya' nî peser pederün dâmenin elden kımaz; **VE EB-İ MÜŞFİK-İ ŞÜFÎ** ve şüfinün peder-i müşfîki; **KÎ VAQTEST** (5) **Û-RÂ** ki vaqtdür anı; **BE-NEGEREŞ BE-FERDÂ MUHTÂC NE-GERDÂNE** ferdâya nazar itmege muhtâc itmez; **ÇENDÂNEŞ MÜSTAĞRAK DÂRED** (6) **DER-GÜLZÂR-I SERİ' Ü'L-HİSÂBİ-İ HİŞ** ol peder peserün ol kadar müstağrak tutar kendünün serî' ü'l-hisâblığı gülzârında ve; **LÂ-ŞABÂHU** (7) 'İNDALLÂH VE LÂ-MESÂ'U ki 'inda'llâh sabâh ve mesâ olmaz; **MÂZÎ VÜ MÜSTAĞBEL VE EZEL Ü EBED ÂNCÂ NE-BÂŞED** mâzî vü müstağbel ve ezel (8) ü ebed ol yirde olmaz; **HAZRET-İ ÂDEM 'ALEYHİ'S-SELÂM-I SÂBIK VE DECCÂL-İ MESBÛK NE-BÂŞED ZİRÂ KÎ İN RÛSÛM DER-HİTTA-İ 'AQL-I** (9) **CÛZVİST VE RÛH-I HAYVÂNÎ** ya' nî sâbîkiyyet ü mesbûkiyyet ve mâzî vü müstağbel ve ezel ü ebed rûsûm-ı 'aql-ı cüz'î ve rûh-ı (10) hayvânîdür; **'ÂLEM-İ LÂ-MEKÂN U LÂ-ZAMÂN İN RÛSÛM NE-BÂŞED** lâ-mekân ve lâ-zamân 'âleminde bu rûsûm olmaz; **PES Û İBN-İ VAQTİST** (11) pes ol şûfî bir vaqtün ibnidür ki; **LÂ-YUFHEMU MÎNHU** bir vaqtün oğlı olmakdan fehm olunmaz; **İLLÂ NEFYU TEFRİKATİL-EZMÎNETİ** (12) illâ zamânların tefrikasının nefyi fehm olunur; **ÇENÂN KÎ EZ-ALLÂHU VÂHİDUN FEHM ŞEVED NEFY-İ DÛYÎ NE HAKİKAT-İ VÂHİDİ**¹⁸⁸⁴ nitekim (13) Allâh vâhid demekden işneyniyyetün nefyi fehm olunur, hakikat-i vâhidiyyet degül.

(19) bahâne: baña bahâne İÜ, HK/ cemâl bâ-kemâle: cemâle İÜ, HK

¹⁸⁸³ Ey arkadaş! Şûfî vaktin oğludur. Yarın demek, yol şartından değildir.

¹⁸⁸⁴ Farenin, "Bahane düşünme, benim bu ihtiyacımı gidermeyi sonraya atma; çünkü geciktirmede afetler vardır. Şûfî vaktin oğludur. Çocuk babasının eteğinden el çekmez. Şûfiyi vakit olan şefkatli babası yarına dikkatle bakmaya muhtaç etmez; onu öylece hesabı hızlı olanın bahçesinde -manaya- gark eder. Halk gibi değildir, geleceği beklemez; nehre/olayların akışına mensuptur. Dehrî/inançsız değildir; zira Allâh'ın katında sabah ve akşam yoktur; orada geçmiş, gelecek, ezel ve ebed yoktur; Âdem ve gelecek Deccâl yoktur. Çünkü bu usüller cüz'î/parça akıl ve hayvanî ruh ülkesindedir; mekan ve zaman bulunmayan âlemden bu usüller yoktur. O zaman o, vaktin oğludur, -sözünden- zaman ayırımı bulunmadığı anlaşılır; nitekim "Allâh birdir"den ikiliğin bulunmadığı anlaşılır, birliğin hakikati değil.

Ki buved ğammāz-ı bārān sebze-zār
Guft *sīmāhum* (14) *vucūhi* Kirdgār¹⁸⁸⁵ (6:2723)

Nitekim sūre-i Feth'de buyurdu:

Sīmāhum fī-vucūhihim min-eşeri's-sucūd.¹⁸⁸⁶ Ya' nî anlarıñ 'alâmetleri vardır (15)
yüzlerinde itdükleri secdelerüñ eşerinden ki yüzlerinde [İÜ313a] nūrāniyyet olur.

Ma' nā-yı Beyt: Dimek olur ki çün bir (16) kimsede eşer-i 'ilm ü 'amel-i 'ārifān ve
sīmā-yı şālīhān müşāhede eyleyesin ol eşerden istidlāl idersin ki [KA289a] anda hidāyet-i
Hāzret-i (17) Hūdā ve envār-ı tecellī-i cemāl-i mevlā vardır.

Tāzegī-i her gülistān-ı cemīl (6:2725)

Her 'ārif-i kāmīlūñ gülistān-ı cemāl-i cemīli pür-ħande (18) vü güşāde olması,

Hest ber-bārān-ı pinhānī [HK152b] delīl¹⁸⁸⁷ (6:2725)

[SE393b] Bārān-ı pinhānī ki feyz-i Rabbānī nefehāt-i subhānīdür. Ol (19) 'ārifūñ
gülistān-ı dil ü cānına cānib-i Hāḡ'dan vāşıl olduğına delālet ider.

Her kerāhet der-dil-i merd-i behī [KC214a]
(1) Çün der-āyed ez-fenī ne-b'ved tehi¹⁸⁸⁸ (6:2743)

*İttekū ferāsete'l-mu'mini fe-innehu yenḡzuru bi-nūrillah*¹⁸⁸⁹ ḡükmince mü'minūñ
ḡātırına ḡuḡūr iden (2) ma' nā tehi degüldür.

İmtinā' -ı pīl ez-seyrān be-beyt
Bācid-i ān pīl-bān u bāng-ı hey¹⁸⁹⁰ (6:2745)

Aşḡāb-ı filūñ kışşasına (3) işāretdür ki: Ḳaçan ol filleri Ka'betu'llāh üzerine
sürdiler, filler beytu'llāh üzerine varmaḡdan imtinā' idüp gerü çekildiler.

(4) Heyt: Ya' nî piş ey

Şavl-efzā: Ḥamle ārende

¹⁸⁸⁵ Allāh "İşaretleri yüzleridir" buyurdu. Yeşillik yağmuru haber verir.

(13) dimekden işneyniyyetüñ nefyi fehm olunur ḡaḡīḡat vāḡidiyyet degül Ki boved ğammāz-ı bārān sebze-
zār Guft sīmāhum vucūhi kird-gār: sīmāhum vucūhi kird-gār SE

(14) buyurdu: buyurur İÜ/ HK

¹⁸⁸⁶ Onların secde eseri olan alametleri yüzlerindedir. (Kur'ân-ı Kerim, Fetih: 29)

(15) eşerinden: eşerlerinden İÜ, HK

(17) cemāl-i: - KA

¹⁸⁸⁷ Her güzel gül bahçesinin tazeliḡi gizli yağmura delildir.

(19) Her kerāhet der-dil-i merd-i behī: - SE

¹⁸⁸⁸ İyi adamın gönlüne nahoşluk girerse sebepsiz deḡildir.

¹⁸⁸⁹ Müminin ferasetinden sakınıız, çünkü onlar Allāh'ın nuru ile bakarlar. (Tirmizî, Sünen: 3127; Heysemî,
Mecma'u'z-Zevâ'id: 10/271)

¹⁸⁹⁰ Fil sürücüsünün çabasına ve hey sesine rağmen filin Kâbe'ye gitmekten geri durması - gibi-.

(2) Bācid-i ān pīl-bān u bāng-ı hey: - SE, İÜ, HK, KA

Yek du rûzeş mühletî deh iy peder
Cümle guftendeş mi-yendiş ez-żarar¹⁸⁹¹ (6:2753)

(5) Sûre-i Yûsuf'da bu âyete işâretdür:

*Ķālū yā ebānā mā leke lā-te 'mennā 'alā-Yūsufe ve innā lehu le-nāşihūn. Ersilhu (6) me'anā ğaden yerta' ve yel'ab ve innā lehu le-ĥāfiżūn.*¹⁸⁹²

Ķālū, Yûsuf'un birâderleri didiler Ĥazret-i Ya'ķūb'a; *yā ebānā*, iy (7) bizüm babamuz; *mā leke lā-te 'mennā 'alā-Yūsufe*, ne şey' vardur senüñ içün saña n'oldı ki bizi emîn tutmazsın Yûsuf (8) üzerine; *ve innā lehu le-nāşihūn*, ĥālbuki biz aña ĥayr-ĥ'āhlaruz; *ersilhu me'anā ğaden*, gönder bizümle yarın şahrā cānibine; (9) *yerta' ve yel'ab*, şahrānuñ otcağızlarından ve mīvesinden yesin ve oynasın; *ve innā lehu le-ĥāfiżūn*, taĥķiķen biz anı (10) gözedici ve ĥıfz idiciyüz mekkāreden, didiler.

Guft ĩn dānem ki nakleş ez-berem
Mī-fürūzed der-dilem (11) derd ü saķem¹⁸⁹³ (6:2755)

*Ķāle innī le-yehżununī en tezhebū bihī ve eĥāfu en ye'kulehu'z-zi'bu ve entum 'anhu ğāfiłūn.*¹⁸⁹⁴

İ'tidād: İ'tibār

(12) Der-guzeşt ez-vey nişānī ān çünān
Ki kaçā der-felsefe būd ān zamān¹⁸⁹⁵ (6:2758)

Ki kaçā izĥār-ı ĥikmet itmekde idi ol (13) zamān. Ya'nī Ĥazret-i Ya'ķūb 'am. yañuldup Yûsuf üzerine muķadder olan aĥvālī zuhūr itdürmekde idi.

İn (14) kaçā-rā gūne gūn taşrīfhāst

¹⁸⁹¹ Çayırılarda birlikte oynayalım. Biz bu davette güvenilir ve iyi davranışlıyız.

(4) Heyt: Ya'nī piş ey Şavl-efzā: Ĥamle ārende: - İÜ, KA/ Cümle guftendeş mi-yendiş ez-żarar: - SE; İÜ, HK ve KA'da ilk mısra da yer almaktadır.

¹⁸⁹² Babalarına şöyle dediler: “Ey babamız! Yûsuf hakkında bize neden güvenmiyorsun? Hâlbuki biz onun iyiliğini isteyen kişileriz.” “Yarın onu bizimle beraber gönder de gezip oynasın. Şüphesiz biz onu koruruz.” (Kur'ân-ı Kerim, Yûsuf: 11-12)

(6) *Ķālū*: - İÜ, HK, KA

¹⁸⁹³ Bu gönlüm asla yalan söylemez. Çünkü gönlün, Arş'ın nurundan ışığı vardır.

(11) *Ķāle*: Nitekim buyurur *Ķāle* İÜ, HK, KA/ İ'tidād: İ'tibār: - İÜ, KA

¹⁸⁹⁴ Babaları, “Doğrusu onu götürmeniz beni üzer, siz ondan habersiz iken onu kurt yer, diye korkuyorum.” (Kur'ân-ı Kerim, Yûsuf: 13)

(12) Der-guzeşt ez-vey nişānī ān çünān: - SE

¹⁸⁹⁵ Körün kuyuya düşmesine şaşılmaz. Yolu görenin kuyuya düşmesi şaşılacak şeydir.

(13) 'am.: 'aleyhi's-selām SE, İÜ, HK, KA

(14) İn kaçā-rā gūne gūn taşrīfhāst: - SE

Çeşm bendeş *yef'ulu'llāh mā yeşāst*¹⁸⁹⁶ (6:2760)

Ol bīnā-yı rāhuñ gözlerinin bendi *yef'alu'llāh mā yeşādur*.¹⁸⁹⁷ (15) Ya' nī Allāh'uñ diledügin işlemesidür.

Güiyā dil güyedī ki meyl-i ü
Çün derīn şud her çe üfted bāş gū¹⁸⁹⁸ (6:2762)

[SE394a] Güyā dil (16) dir ki: Çün meyl-i każā-yı Haḡ böyle [HK153a] iktizā eyledi her çe bād ābād diyüp teslim olur.

Heft hūşe-y huşk-ı zışt-i (17) nā-pesend
Sünbülāt-ı tāzeeş-rā mī-çerend¹⁸⁹⁹ (6:2792)

Süre-i Yūsuf'da bu āyete işāretdür:

Ve k̄āle'l-meliku innī erā (18) *seb'a baḡarātin simānin ye 'kuluhunne seb'un 'icāfun* [İÜ313b] *ve seb'a sunbulātin huḡdrin ve uḡara yābisātin yā eyyuhe'l-mele'u eftūnī fī-ru 'yāye* (19) *in kuntum li'r-ru 'yā ta'burūn*.¹⁹⁰⁰

Ve k̄āle'l-meliku, Mısr meliki Reyyān didi; *innī erā seb'a baḡarātin simānin*, taḡḡiken [KC214b] (1) ben vāḡı'ada gördüm yedi semiz sığır gördüm; *ye 'kuluhunne seb'un 'icāfun*, -li-māzā ferrece re 'yu'l-mulk seb'a baḡarātu simān ferrecen (2) min-nehri yābis ve seb'a baḡarāt mehāzīl fe-tebelle' atu'l-mehāzīlu's-simān- ya' nī vaḡtā ki ḡarīb oldı [KA289b] Haḡret-i Yūsuf'a cānib-i (3) Haḡ'dan ferec ü ḡalāş. Melik-i Mısr rü'yāda gördi. Semiz sığır bir ḡurı ırmaḡdan ḡıḡdılar. Ardlarından yedi araḡ (4) sığır daḡı ḡıḡdı. Ol yedi semiz sığırları araḡ sığırlar yutdılar; *ve seb'a sunbulātin huḡdrin*, ve daḡı yedi sünbüle gördüm (5) tāze vū ter. Şöyle ki dāneleri mūn'aḡid olmiş; *ve uḡara yābisātin*, -ve seb'an āḡir yābisāt ḡad edreket (6) feltevetu'l-yābisāt 'ale'l-ḡaḡer ḡattā ḡaleben 'aleyhā- ve yedi sünbüle daḡı gördüm ki ḡurı idi. Ol tāze ḡuşelere şarılup (7) anlara ḡalebe eyleyüp zīr ü

¹⁸⁹⁶ Gönül kaderin hünerini bilse de bilmese de gönül demiri o mühür için mum olur.

¹⁸⁹⁷ Allāh dilediğini yapar. (Kur'ân-ı Kerīm, İbrāhīm: 27)

(15) Allāh'uñ: Allāh Ta'ālā'nuñ SE, HK

¹⁸⁹⁸ Kendini bundan da habersiz yapar. Gönül, canı ayak bağıyla bağlar.

(16) eyledi: eyledi ki bu aḡvāl zūhūr eyleye İÜ, KA

¹⁸⁹⁹ Çirkin, nahoş kuru yedi başak, taze başakları otluyor.

¹⁹⁰⁰ Kral, "Ben rüyamda yedi semiz ineḡi, yedi zayıf ineḡin yediğini; ayrıca yedi yeşil başak ve yedi de kuru başak görüyorum. Ey ileri gelenler! Eḡer rüya yorumluyorsanız, rüyamı bana yorumlayın" dedi. (Kur'ân-ı Kerim, Yūsuf: 43)

(19) *Ve k̄āle'l-meliku*. - İÜ, HK, KA

(1) li-māzā ferrece re 'yu'l-mulk seb'a baḡarātu simān ferrecen min-nehri yābis ve seb'a baḡarāt mehāzīl fe-tebelle' atu'l-mehāzīlu's-simān- ya' nī: rivāyetdür İÜ, HK; rivāyetde KA

(3) gördi: gördi ki yedi SE, İÜ, HK, KA

(4) ḡıḡdı: ḡıḡdılar HK, KA

(5) ve seb'an āḡir yābisāt ḡad edreket feltevetu'l-yābisāt 'ale'l-ḡaḡer ḡattā ḡaleben 'aleyhā: - İÜ, HK, KA

zeber eylediler; *yā eyyuhe'l-mele 'u*, iy kâhinler vay mu'abbirler; *eftûnî fî-ru 'yāye*, (8) ta'bir eyleñ benüm rü'yāmı; *in kuntum li'r-ru 'yā ta'burûn*, -in kuntum 'âlemîn bi-'ibâreti'r-ru 'yā- ya' nî ta'bir-i h'âbda (9) 'âlim olduñuz ise.

Ma'nā-yı Beyt: Sünbülât-ı huşkdan murād şıfât-ı nefis-i emmāre ve hevā vü şeyātındur (10) ve sünbülât-ı tazedden murād zer'-i tohm-ı a'māl-i şalihe ve şemerāt-ı imāndur ki anlar bunları yirler, zāyi' iderler demek (11) olur.

Müsteciz: Revā dārende

Merbiṭ: Cāy-ı besten

Ez-sūy-i 'arşî ki bûdem merbaṭ ū
Şehvet-i māder fekendem (12) k' *ihbeṭū*¹⁹⁰¹ (6:2795)

Māder ki Ḥazret-i Ḥavvā'dur, şecere-i menhiyyeden mīve yimek anuñ meyli ve iştiḥāsı sebep oldı ki *ihbeṭū*¹⁹⁰² (13) emri gelüp bizi cennet-i a' lādan indürdi.

Māder: Ḥavvā

Müstetim: Tamām kunende

Ḥaṭim: Dīvār-ı şekeste ki murād dünyādur

(14) Rûḥ-rā ez-'arş āred der-ḥaṭim
Lā-cerem keyd-i zenān bâşed 'azîm¹⁹⁰³ (6:2797)

*İnne keydkunne 'azîm*¹⁹⁰⁴ ḥükmince zen ta'ifesiñ mekri (15) 'azîmdür.

[SE394b] Çün bi-didem luṭf u ikrām-ı tū-rā
V'ān selām-ı silm u peygām-ı tū-rā¹⁹⁰⁵ (6:2802)

Senüñ ol selāmuñ ve şulḥ u dostluḡuñ ve ḡayruñ ve luṭfuñı gördüm.

(16) Müste'sal: Ez-penç ber-kende

Müşā' : Kısmet nā-kerde

(8) in kuntum 'âlemîn bi-'ibâreti'r-ru 'yā: - İÜ, HK, KA

(11) Müsteciz: Revā dārende Merbaṭ: Cāy-ı besten: - İÜ, KA/ Ez-sūy-i 'arşî ki bûdem merbaṭ ū: - SE

¹⁹⁰¹ Bağlı olduğum arştan, annemin isteḡi beni attı. "Aşağı inin" buyruldu.

¹⁹⁰² İniniz. (Kur'ân-ı Kerîm, Bakara: 36, 38)

(12) ihbeṭū: - SE/ anuñ: - KA

(13) emri gelüp: - SE/ Māder: Ḥavvā Müstetim: Tamām kunende: - İÜ, HK, KA/ Ḥaṭim: Dīvār-ı şekeste ki murād dünyādur: İÜ, HK ve KA'da 2798. beyitten sonra yer almaktadır./ Rûḥ-rā ez-'arş āred der-ḥaṭim: - SE

¹⁹⁰³ Ruhı arştan yeryüzüne getirir. Şüphesiz kadınların hilesi büyüktür.

¹⁹⁰⁴ Şüphesiz sizin tuzaḡınız çok büyüktür. (Kur'ân-ı Kerim, Yûsuf: 28)

(15) Çün bi-didem luṭf u ikrām-ı tū-rā: - SE, İÜ, HK, KA

¹⁹⁰⁵ Senin lutfunu ve ikramını, o barış selamını ve haberini görünce,

(16) Ez-penç: - SE/ Müste'sal: Ez-penç ber-kende Müşā' : Kısmet nā-kerde: - İÜ, KA/ Ki resûl-i ān-rā pey çe gufte-est: - SE

ḤİKĀYET-İ ŞEB-DÜZDÂN¹⁹⁰⁶

Sırr-ı *en-nāsu ma'ādin* dād dest
Ki resūl-i ān-rā (17) pey çe gufte-est¹⁹⁰⁷ (6:2826)

Nitekim Ḥazret-i Resūl 'am. buyurdi: [HK153b]

En-nāsu ma'ādinu ke-me'ādini'z-zehebi ve'l-fıddati hıyāruhum (18) *fi'l-cāhiliyyeti hıyāruhum fi'l-islāmı*.¹⁹⁰⁸ Ya'nī ṭabāyī' ma'denlerdür, altın ve gümüş ma'denleri gibi ve sā'ir filizzāt ma'denleri gibi. Ya'nī ba'zı kimseler vardır ki (19) feẓā'il-i ḥamīde ve ef'āl-i pesendide şāhibleridür ve ba'zılar ḥıkd u ḥased ü küfr ü şekāvet şāhibleridür ve cāhiliyyetde [KC215a] (1) muḥtār-ı ḳavm olan islāmda daḥı güzide olur.

Ḥazret-i Mevlānā buyurlar ki: Nāsuñ ṭabāyī' i ma'ādin gibi olduḡı (2) ve herkesuñ ṭabī'atinde ne cevher olduḡı baña ma'lūm olmuşdur ve Ḥazret-i Resūlu'llāh bu ḥadīş-i şerīfi neden ötüri (3) buyurduḡınınuñ sırrı bize ma'lūm olmuşdur ve bu 'ilm baña el virmişdür.

Guft ve huve me'akum in şāh būd¹⁹⁰⁹ (6:2855)

Süre-i (4) Ḥadīd'de buyurdi:

Ve huve me'akum eyne mā kuntum vallāhu bi-mā ta'melūne başır.¹⁹¹⁰ Ya'nī Ḥazret-i Ḥudā sizünle [İÜ314a] biledür 'ilmle ve ḳudretle (5) 'umūmen ve faẓl u raḥmetle ḥuşuşen her ne yirde olsañuz ve Allāh Ta'ālā her ne 'amel işlerseñüz görıcıdür ve 'amelüñüze münāsib (6) cezā viricidür.

Ez-e lem neşraḥ dü çeşmeş sürme yāft (6:2861)

¹⁹⁰⁶ Gece hırsızlarının hikāyesi

¹⁹⁰⁷ "İnsanlar madenlerdir" sırrını Peygamber'in niçin söylediḡi -bana- malum oldu.

(17) Resūl 'am.: Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem SE/ Ḥazret-i Resūl 'am. buyurdi: buyurur İÜ, HK, KA

¹⁹⁰⁸ İnsanlar altın ve gümüş madenleri gibidir. Cāhiliyye döneminde hayırlı ve değerli olanları İslām devrinde de hayırlı ve değerlidir. (Müslim, Sahih: 2638; Elbânî, Sahihü'l-Câmi': 6797)

(18) ve sā'ir filizzāt ma'denleri gibi. Ya'nī SE: - KC, İÜ, HK, KA

(2) ve Ḥazret-i Resūlu'llāh bu ḥadīş-i şerīfi neden ötüri: - SE/ Resūlu'llāh: Resūl-i Ekrem şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem İÜ, KA; Resūl-i Ekrem şal'am. HK

(3) buyurduḡınınuñ sırrı bize ma'lūm olmuşdur: - SE

¹⁹⁰⁹ Dedi: "O, sizinledir", bu padişahı.

¹⁹¹⁰ Nerede olsanız, O sizinle beraberdir. Allāh, bütün yaptıklarınızı hakkıyla görendir. (Kur'ân-ı Kerim, Hadīd: 4)

*E lem neşrah leke şadreke.*¹⁹¹¹ Şerh itmedük mi senün sîneñi (7) iy Muḥammed, diyü buyurduğundan Ḥazret-i Sulṭān-ı Enbiyā'nuñ iki mübārek gözleri sürme-i ḥaḳīḳat-nümā buldı ve anuñla 'ālem-i [KA290a] (8) zāhir ü bāṭını müşāhede kıldı.

Dīd ānçe Cebrā'ıl ān ber-ne-tāft¹⁹¹² (6:2861)

Ol nesneyi gördi ki ol Cibre'ıl anı görmege (9) tākāt getürmedi. Ya' nī mi' rāc gicesi Ḥazret-i Nebī Sidretü'l-Müntehā'ya irişdükde Cebrā'ıl 'aleyhi's-selām andan yukarı gitmedi: (10) *Lev denevtu ḥaṭveten lā'hṭeraḳtu*¹⁹¹³, bir rivāyetde *lev denevtu enmuleten lā'hṭeraḳtu*¹⁹¹⁴ didi. Bundan yukarı bir adım veyā (11) bir barmak gidecek olursam elbette yanarum, didi. Beyt:

[fe'ülün/fe'ülün/fe'ülün/feül]

Eger yek ser-i müy berter pürem
Fürüg-ı tecellī be-süzed perem¹⁹¹⁵

(12) Pes andan yukarusın görmege Cebrā'ıl tākāt [SE395a] getürmemiş oldu.

Der-naẓar būdeş maḳāmātu'l-'ibād
Lā-cerem nāmeş (13) Ḥudā şāhid nihād¹⁹¹⁶ (6:2864)

Nitekim süre-i Ahzāb'da buyurdı:

Yā eyyuhe'n-nebiyyu innā erselnāke şāhiden ve mubeşşiren ve nezīrā. Ve dā'iyen
(14) *ila'llāhi bi-iznihi ve sirācen munīrā.*¹⁹¹⁷

Ki zi-şeb-ḥīzeş ne-dāred sır girīz
Ālet-i şāhid zebān u çeşm-i tīz¹⁹¹⁸ (6:2865)

(6) *E lem*: Be-ḥükmi-i *e lem* KA

¹⁹¹¹ (Ey Muhammed!) Senin göğsünü açıp genişletmedik mi? (Kur'ân-ı Kerim, İnşirah: 1)

¹⁹¹² İki gözü "Genişletmedik mi?" ile sürmelendi. Cebrail'in dayanamadığını gördü.

(9) Ḥazret-i Nebī: Ḥazret-i Nebī 'aleyhi's-selām/ 'aleyhi's-selām: 'am. HK

¹⁹¹³ Burdan öteye bir adım daha gidersem yanarım.

¹⁹¹⁴ Burdan öteye bir karınca boyu geçecek olursam yanarım.

(10) didi: didi ya' nī SE/ Bundan yukarı bir adım veyā: - İÜ, HK, KA

(11) bir barmak gidecek olursam elbette yanarum didi: - İÜ, HK, KA

¹⁹¹⁵ Eğer bir kıl tanesi kadar daha dolarsam, tecellī nûruyla kanatlarım yanar. (Sa'dî, Bostan, 3. Bahş, Fî-Na'ti Seyyide'l-Murselîn 'aleyhi's-salât ve's-selâm, Der Ne-yâyeş Hudâvend)

(12) Der-naẓar būdeş maḳāmātu'l-'ibād: - SE

¹⁹¹⁶ Gözünde kulların makamları vardı. Şüphesiz Hak da adını gören/şahit koydu.

(13) buyurdı: buyurur HK, KA

¹⁹¹⁷ Ey Peygamber! Biz seni bir şahit, bir müjdeleyici, bir uyarıcı; Allāh'ın izniyle kendi yoluna çağırın bir davetçi ve aydınlatıcı bir kandil olarak gönderdik. (Kur'ân-ı Kerim, Ahzāb: 45-46)

¹⁹¹⁸ Şahidin aleti, dil ve keskin gözdür. Gece uyanık oluşundan dolayı sır kaçmaz.

(14) Ālet-i şāhid zebān u çeşm-i tīz: - SE, İÜ, HK, KA

Ya' nî gice kâ'im (15) olanlardan rāz-giriz tutmaz kaçmaz. Pes bu āyet-i kerīme hükmiyle ki:

Ve mine'l-leyli fe-tehecced bihî nāfileten leke 'asā en yeb'aṣeke (16) *rabbuke maḳāmen Maḥmūdā*.¹⁹¹⁹ [HK154a] Sır-şinās ve rāz-dān-ı İlāhî idi.

Pes ne-bīned cümle-rā bā-ṭımm u rım
*Ḥubbuke'l-eṣyā'e yu'mī vü yuṣım*¹⁹²⁰ (6:2872)

(17) Lafz-ı mervî budur ki:

Ḥubbuke's-ṣey'un yu'mī ve yuṣımu.¹⁹²¹ Ya' nî bir şey'i senün sevmekligün görmez ve işitmez eyler. Ya' nî (18) sevdüğün kimsenün 'aybın görmezsin ve söyleseler daḥı işitmez olursın.

Bāz kerd ez-raṭb u yābis Ḥaḳ (19) neverd (6:2876)

Raṭb u yābısdan Ḥaḳ Ta' ālā perdeyi açdı.

Rūḥ-rā min-emri Rabbī mühr kerd¹⁹²² (6:2876)

Nitekim sūre-i benî İsrā'il'de [KC215b] (1) buyurdı:

Ve yes'elūneke 'anī'r-rūḥi ḳulī'r-rūhu min-emri Rabbī.¹⁹²³ *Rūḥu min-emri rabbī* mühriyle mührledi. Ya' nî anı (2) Allāh'dan ḡayrı kimse bilmez, demek olur mübhemdür.

Manzar-ı Ḥaḳ dil buved der-du serā
Ki nazar der-şāhid āyed şāh-rā¹⁹²⁴ (6:2880)

Ḥaḳ (3) Ta' ālā'nuñ nazar-gāhı gönüldür iki cihānda. Nitekim buyurur:

İnna'llāhe lā-yenṣuru ilā-ṣuverikum ve lā-ilā-a'mālikum bel-yenṣuru ilā-ḳulūbikum (4) *ve niyyātikum*.¹⁹²⁵ Pes nazar-gāh-ı Ḥudā dildür dünyāda ve āḥiretde. Nitekim Ḥazret-i Ḥudā sūre-i Şu' arā'da buyurur:

(15) rāz: ser İÜ, HK, KA/ Pes: - İÜ, HK, KA

¹⁹¹⁹ Gecenin bir kısmında da uyanarak sana mahsus fazla bir ibadet olmak üzere teheccüd namazı kıl ki, Rabbin seni Makam-ı Mahmud'a ulaştırsın. (Kur'ân-ı Kerim, İsrâ: 79)

(16) Pes ne-bīned cümle-rā bā-ṭımm u rım: - SE

¹⁹²⁰ Kuru ve ıslak hiçbir şeyi görmez. Birşeyleri sevmen seni kör ve sağır eder.

¹⁹²¹ Bir şeyi aşırı derecede sevmen, seni kör ve sağır eder. (Gültekin, 2006: 368)

¹⁹²² Hak, yaş ve kurunun örtüsünü açtı. Ruhu "Rabbimin emrindendir"le mühürledi.

(1) buyurdı: buyurur İÜ, HK, KA

¹⁹²³ Sana ruh hakkında soru soruyorlar. De ki: "Ruh, Rabbimin bileceği bir şeydir. (Kur'ân-ı Kerim, İsrâ: 85)

¹⁹²⁴ İki dünyada Hakk'ın baktığı yer gönüldür. Dostun gözü bundan dolayı adil olanın şahididir.

(2) Ki nazar der-şāhid āyed şāh-rā: - SE, İÜ, HK, KA

¹⁹²⁵ Allāh sizin suretlerinize/dış görünüşünüze ve amelerinize/işlerinize bakmaz. Fakat O, kalplerinize ve niyyetlerinize bakar. (Müslim, Sahîh: 2564; İbn Hibbân, Sahîh: 394)

(4) Ḥazret-i Ḥudā: - İÜ, HK, KA

*Yevme lā-yenfā‘u mālun (5) ve lā-benūn. İllā men etā’llāhe bi-ḳalbin selīm.*¹⁹²⁶ Bir gün ya‘ nī rūz-ı kıyāmetde nef‘ virmez māl u ferzendān hīç bir kimseye. Meger (6) şol bir kimse ki ḳalb-i selīm ile gele küfr ü ma‘ āşiden ve mālını Ḥaḳ yolına infāk itmiş ola ve ferzendine ṭarīḳ-i Ḥaḳḳ’ı irşād (7) eylemiş ola. Böyle olursa māl u ferzend fā’ide idüp bu ḳavl üzere naẓar-gāh-ı Ḥudā dil oldu ki ḳalb-i selīmdür. İmām (8) Ḳuşeyrī rahmetullahi ‘aleyh buyurmuş: Ḳalb odur ki ḥālī ola Allāh’dan ğayrıdan.

Şud esīr-i ān ḳazā mīr-i ḳazā
Şād bāş iy çeşm-i (9) tīz-i murtaẓā¹⁹²⁷ (6:2884)

Şād ol iy tīz ü rızālanmış göz yāḥud muẓāf ola. Şād ol iy murtaẓānuñ tīz çeşmi dimek (10) ola, murād Ḥazret-i [SE395b] Peyğamber ola. [İÜ314b] Zīrā şadr andadur.

‘ Ārif ez-ma‘ rūf bes der-ḥ‘āst kerd
K‘ey raḳīb-i mā tu ender germ ü serd¹⁹²⁸ (6:2885)

(11) Nitekim sūre-i Nisā’da buyurdu:

*İnna’llāhe kāne ‘aleikum raḳībā.*¹⁹²⁹ Ya‘ nī taḥḳīḳen Allāh Ta‘ ālā sizūñ üzerüñüze gözcidür. Sizūñ (12) her ef‘ āl u aḳvālūñüze muṭṭali‘dür. Pes insān gerekdür ki Allāh Ta‘ ālā’yı ḥazır u nāẓır bilüp ma‘ āşīye cūr’et itmekden ḥazer (13) eyleye ve Ḥazret-i Mevlānā ḳaddesa’llāhu sırrehu’l-‘ azīz bu mısra‘da Ḥazret-i Resūl ‘aleyhi’s-selām dilinden Ḥaḳ Ta‘ ālā Ḥazretine (14) münācāt ṭarīḳiyle dirler ki, sen bizüm her ḥalde nāẓırımız ve ḥāfızımızsın.

[KA290b]

İy yerānā lā-nerāh u rūz u şeb
Çeşm bend-i (15) mā şude dīd-i sebeb¹⁹³⁰ (6:2887)

¹⁹²⁶ “O gün ki ne mal fayda verir ne oğullar! Allāh’a arınmış bir kalp ile gelen başka.” (Kur’ân-ı Kerim, Şu’arâ: 88-89)

(7) idüp: ider SE

(5) Bir gün ya‘ nī rūz-ı kıyāmetde nef‘ virmez māl u ferzendān hīç bir kimseye. Meger şol bir kimse ki ḳalb-i selīm ile gele küfr ü ma‘ āşiden ve mālını Ḥaḳ yolına infāk itmiş ola ve ferzendine ṭarīḳ-i Ḥaḳḳ’ı irşād eylemiş ola. Böyle olursa māl u ferzend fā’ide idüp bu ḳavl üzere naẓar-gāh-ı Ḥudā dil oldu ki ḳalb-i selīmdür. İmām Ḳuşeyrī rahmetullahi ‘aleyh buyurmuş. Ḳalb odur ki ḥālī ola Allāh’dan ğayrıdan.: - İÜ, HK, KA

(8) Şud esīr-i ān ḳazā mīr-i ḳazā: - SE

¹⁹²⁷ Hüküm verecek olan, o kazaya esir olur. Ey razı olunmuş keskin göz! Mutlu ol.

(10) ‘ Ārif ez-ma‘ rūf bes der-ḥ‘āst kerd: - SE

¹⁹²⁸ Arif/bilen, bilinenden/Hak’tan çok istedi ki: "Ey sıcakta ve soğukta bizi gözetin!"

¹⁹²⁹ Şüphesiz Allāh, üzerinizde bir gözetleyicidir. (Kur’ân-ı Kerim, Nisâ: 1)

(12) ef‘ āl u aḳvālūñüze: aḳvāl ü aḥvālūñüze ve ef‘ ālūñüze İÜ, HK, KA

(13) ḳaddesa’llāhu sırrehu’l-‘ azīz: ḳuddise sırruhu İÜ, HK, KA/ dilinden: lisānından İÜ, HK, KA

(14) dirler ki: buyururlar ki İÜ, HK, KA/ İy yerānā lā-nerāh u rūz u şeb: - SE; İÜ, HK ve KA’da ikinci mısra olarak yer almaktadır.

¹⁹³⁰ Ey gündüz ve gece bizi gören, bizim onu görmediğimiz! Sebebi görmek, bizim göz bağımız olmuştur.

İy bizi dā'im gören biz seni görmezüz gicede ve gündüzde hergiz.

Luṭf-ı ma' rûf-ı tu bûd ân (16) iy behî
Pes kemâlû'l-birre fî-itmâmihi¹⁹³¹ (6:2889)

*İnnemma'l-ihsân illâ bi't-tamâm*¹⁹³² hükmince ihsânun kemâli itmâmındadır. Pes sen (17) daḥı ihsânunı tamâm eyle.

[HK154b]

Rabb etmim nûrenâ fi's-sâhire (6:2890)

Ḥarf-i nidâ maḥzûfdur. Yâ Rab tamâm eyle bizüm nûrımız kîyâmet (18) güninde.

Ve'ncinâ min-mufẓihâti'l-ķâhire¹⁹³³ (6:2890)

Bize necât vir, ḥalâş eyle ķahr idici rûsvâlîķlardan. Ya' nî kîyâmet (19) gününün rûsvâlîğından.

Nikâl: 'Azâb

Ḥaliş: 'Azâb kerdin

Dîd-i rûy-ı cuz tu şud ğull-i gulû
Küllü şey'in mäsivâ'llâh bâṭılu¹⁹³⁴ (6:2896)

[KC216a] (1) Her şey' ki Allâh Ta'âlâ'nun ğayrıdur, bâṭıldur ya' nî hâlik ü zâ'ıldür.

Rû be-şeh âverd çün teşne be-ebr
Ân ki bûd (2) ender şeb-i ķadr ân bedr¹⁹³⁵ (6:2904)

Ol ki şeb-i ķadrde ol bedr ki olmış idi, ya' nî şâhı gice görmiş idi, ol şâhuñ (3) ḥizmetinde olmış idi, yüzini şâha tıtdı, şöyle ki teşne ebre ve âba teveccüh ider gibi.

Rûz-ı murden nîst (4) z'ân fenhâ meded
Ân hüner fî-cîdihâ ḥablun mesed¹⁹³⁶ (6:2910)

Ol hüner şâhibinün boynında ḥurma lifinden yapılmış muḥkem (5) ip olur âḫiretde.

¹⁹³¹ O, senin istenen lutfundu, ey aydın! İyiliğin mükemmelliği, tamamlanmasındandır.

¹⁹³² Yaptığımız iyilik tam olmalıdır.

¹⁹³³ Ya Rabbi! Kıyamette ışığımızı tamamla. Bizi kahredici kötülüklerden kurtar.

(19) Nikâl: 'Azâb: - İÜ, HK, KA/ Ḥaliş: 'Azâb kerdin: - İÜ, KA/ Dîd-i rûy-ı cuz tu şud ğull-i gulû: - SE

¹⁹³⁴ Senden başkasının yüzünü görmek, boğaz boyunduruğudur. Allâh'tan başka her şey boştur.

(1) ya' nî hâlik: - KA/ Rû be-şeh âverd çün teşne be-ebr: - SE

¹⁹³⁵ -Padişahı tanıyan hırsız- susuzun buluta yöneldiği gibi Kadir Gecesindeki dolunay parlaklığında olan padişaha yöneldi.

(2) gice: gice ile SE

(3) Rûz murden nîst z'ân fenhâ meded: - SE

¹⁹³⁶ O hüner, boyunlarımızda sağlam bir iptir. Ölüm gününde o hünerlerin yardımı yoktur.

Hîn zi-bed-nāmān ne-bāyed neng dāšt¹⁹³⁷ (6:2917)

Eğerçe seg bed-nām u peliddür ammā andan ‘ār (6) itmemek gerekdür. Çün huzūr-ı sulṭāndan haber virür ve bīdār olur. Pes anuñ bed-nāmlığından ‘ār itmemek gerekdür. Ya‘nī şol (7) kimsenüñ ki qavli fi‘line uymış ammā naşīḥati nāfi‘dür anuñ fi‘line bakma qavliyle ‘āmil ol. *Lā-tenzur ilā-men kāle* ve (8) *unzur ilā-mā kāle*¹⁹³⁸ hükmince anuñ qavline nazār eyle kendünüñ ḥāline nazār eyleme. Nitekim buyurmuşlardır. Şi‘r:

[*mef‘ülü/fā‘ilātün/mef‘ülü/fā‘ilātün*]

Huz min-‘ulūmī ve lā-tenzur (9) ilā-‘amelī
Vaṭlib bi-zālike veche'l-ḥālīkī'l-bārī
İnne'l-‘ulemā k'eşcārīn lehā şemerun
V'ecni's-şimāre ve ḥallī'l-‘üde li'n-nārī¹⁹³⁹

(10) KİŞŞA-İ ĀN Kİ GĀV-İ ĀBİ¹⁹⁴⁰

Lucm: Gül-i siyāh ile dimek olur

Gül-i tīre: ‘Aṭf-ı tefsīr olmak gerek

Her ki çün zenbūr (11) vaḥyesteş nuḳal (6:2924)

Sūre-i Nahl'de buyurur:

*Ve evḥā rabbuke ile'n-naḥli*¹⁹⁴¹ mażmūnı üzere her kimüñ ki zenbūr gibi nuḳli (12) vaḥy-i Rabbānī ola.

Çün ne-bāşed ḥāne-i ū pūr-‘asel¹⁹⁴² (6:2924)

Niçün anuñ ḥāne-i ḳalbi pūr-‘asel-i ma‘ārif-i ilāhī ve lezzet-i esrār-ı (13) nā-mütenāhī olmaya.

İhbeṭü efkend cān-rā der-ḥaẓīẓ

Ez-namāzeş kerd maḥrūm īn [İÜ315a] maḥīẓ¹⁹⁴³ (6:2932)

¹⁹³⁷ Sakın! Kötü adlılardan utanmaya gerek yok. (Onların sırlarını iyice bilmek gerekir.)

(7) uymış: uymaz SE, İÜ, KA

¹⁹³⁸ Söyleyene değil, söylenene bak.

¹⁹³⁹ Bilgimden faydalanan ve amelime/yaptıklarına bakma. Bununla Allāh'ın vechini kasdediyorum/istiyorum. Bu bilgi meyve veren ağaçlar gibidir. Meyveleri topla ve ateşe bırak.

(8) Nitekim buyurmuşlardır. Şi‘r: Huz min-‘ulūmī ve lā-tanzur ilā-‘amelī Vaṭlib bi-zālike veche'l-ḥālīkī'l-bārī İnne'l-‘ulemā k'eşcārīn lehā şemerun V'ecni's-şimāre ve ḥallī'l-‘üde lin-nārī: - İÜ, HK, KA

¹⁹⁴⁰ Su sığırının hikāyesi

(11) Sūre-i Nahl'de buyurur: - İÜ, HK, KA

¹⁹⁴¹ Rabbin, bal arısına şöyle ilham etti. (Kur'ân-ı Kerim, Nahl: 68)

¹⁹⁴² Ganimeti, arı gibi vahiy olanın evi balla nasıl dolu olmaz?

¹⁹⁴³ "İnin" -emri-canı aşağı yere attı. Bu hayız hālî onu namazdan mahrum bıraktı.

(13) Ez-namāzeş kerd maḥrūm īn maḥīẓ: - SE

Anı secdeden (14) mahrûm eyledi bu şüret görmek, hayz gördükde nisâ kısmı namâzdan mahrûm oldukları gibi.

İy refîkân z'în (15) maķîl u z'în maķâl
İttekû inne'l-hevâ hayzu'l-ricâl¹⁹⁴⁴ (6:2933)

İy refîkler! Bu kaylûle idecek yirden, maķîl-i (16) kaylûle için yatacak yire dirler, lâkin hiç kaylûlenün bu maħalle münâsebeti yokdur. Ke-enne maķilde mîm zâ'id ola nazm (17) için [HK155a] hemân ķîl u ķâl demek murâd ola. Ya' nî iy refîkler! Ķîl u ķâl nefis ü hevâdan ve ħubb-ı shevâtdan şakınıñ (18) ki taħķîķ hevâ hayz-ı ricâldür. Ya' nî hayz gören ħâtûnlar namâzdan mahrûm oldukları gibi nefis ü hevâ daħı (19) ricâli 'ibâdetden ve tã' atden mahrûm eyler.

V'ân gilî k'ez-reşş-i Ĥaķ nûrî ne-yâft¹⁹⁴⁵ (6:2937)

Şol [KA291a] gil-i ten-i Âdemî ki Ĥaķ Ta' âlâ [KC216b] (1) nûr nişâr eyledüğü vaķt bir nûr bulmamış ola. Nitekim Ĥazret-i Resûl-i Ĥudâ buyurur:

İnna'llâhe ħalaķa'l-ħalka fî-zulmetihi (2) *şumme reşşe 'aleyhim min-nûrihi femen aşâbetu min-zâlike'n-nûri feķad ihtedâ ve men iħta'ehu feķad ġavî.*¹⁹⁴⁶ Ya' nî taħķîķen (3) Allâh ħalkı ħalk eyledi zûlmetinde, sonra anlarıñ üzerine kendü nûrından nûr saçdı. Pes her kime ki ol nûrdan işâbet (4) itdi ya' nî tókundı ise taħķîķ ol kimse hidâyet buldı ve her kim ki ħaťâ itdi tókunmadı ise taħķîķ ol kimse azġun (5) oldu. Pes bu maźmûn üzere her kime ki ol reşş-i nûrdan bî-naşîb ola pür-dür olan vücûdlarıñ şöħbetine taħammül idemez. (6) Gevher-i ma' ârif-i ilâhî ve esrâr-ı nâ-mütenâhî ve cevher-i îmân u 'irfân u [SE396b] tã' at u ġufrânla pür olan bedenleriñ şöħbetine ol bî-nûrlar (7) tãķat getüremezler.

RÜCÛ' KERDEN BE-ĶİŞŞA-İ ĤALEB-İ ÂN MÛŞ¹⁹⁴⁷

¹⁹⁴⁴ Ey arkadaşlar! Bu sözden o deyişten sakının. Şüphesiz nefsin arzusu erkeklerin hayız hâlidir.

(16) hiç: - İÜ, HK, KA

(19) 'ibâdetden ve tã' atden: tã' atden ve 'ibâdetden İÜ; tã' at ü 'ibâdetden HK, KA

¹⁹⁴⁵ Hakk'ın ışık saçışından bir ışık elde etmeyen toprak, (inci dolu topraklarla birlikte olmaya dayanamaz.)

(1) Ĥazret-i Resûl-i Ĥudâ buyurur: buyurur 'aleyhi's-selâm İÜ, HK, KA

¹⁹⁴⁶ Hakikaten Allâh halkı yokluk karanlığından yarattı. Sonra hidâyet nûrundan onların üzerine serpti. Kimlere o nûrdan işâbet eylediyse o kimseler hakikaten hidâyete erdi. Her kime de işâbet etmediyse o kimseler de hakikaten uzak bir dalâlete düştüler. (Heysemî, Mecma'u'z-Zevâ'id: 196; Şuayb el-Arnâvut, Tahrîcû'l-Mesned: 6644)

(2) Ya' nî taħķîķen Allâh ħalkı ħalk eyledi zûlmetinde, sonra anlarıñ üzerine kendü nûrından nûr saçdı. Pes her kime ki ol nûrdan işâbet itdi ya' nî tókundı ise taħķîķ ol kimse hidâyet buldı ve her kim ki ħaťâ itdi tókunmadı ise taħķîķ ol kimse azġun oldu.: - İÜ, HK, KA

(6) Gevher-i: Ya' nî gevher-i SE, İÜ, HK, KA

¹⁹⁴⁷ O farenin kurbaġayı ırmak kıyısına istemesi hikâyesine geri dönüş

Münsehib: Keşide

Retem: Ol iplige dirler ki ferāmūş itmemek için (8) parmağa bağlarlar.

İy hunük çeşmî ki ‘aқleşteş emîr
‘Āқıbet-bîn bâşed u hıbr u қarîr¹⁹⁴⁸ (6:2964)

‘Āқıbet görici olur ve ‘âlem (9) rûşen olur.

Dām-ı dîger bud ki ‘aқleş der-ne-yāft
Vaḥy-i ḡā’ib-bîn bedîn sū z’ân şitāft¹⁹⁴⁹ (6:2968)

Vaḥy-i ḡā’ibi görici (10) olan ‘azîzler bu cānibe andan ötürî ‘acele idüp kaçdılar.
Tā ki fitne-i dām-ı belādan kendüler ḥalāş eyleyeler.

ҚИՏՏА-І (11) ‘ABDULĠAVŞ VE RUBŪDEN-İ PERİYÂN¹⁹⁵⁰

Mütvāriye: Müstetir

Ne nebî fermūd cūd u maḥmede (6:2980)

Nebî buyurmadı mı ki seḥā vü aḥlāk-ı ḥamīde,

Şāḥ-ı cennet dān be-dünyā (12) āmede¹⁹⁵¹ (6:2980)

Şöyle bil ki cennet eşcārının budağıdır ki dünyāya gelmişdür. Nitekim buyurur
şalla’llāhu ‘am. :

*Es-seḥā’u şeceretun (13) min-eşcārî’l-cenneti aḡşānuḥā mutedelliyetu ile’l-arz fe-
men aḥāza minḥā ḡaşnin ḡādehu zālîke’l-ḡuşn ile’l-cenne.*¹⁹⁵² Ve yine buyurdı: (14)

*Es-seḥā’u ve ḥusnu’l-ḥuluḳi ḡuşnān min-şecereti’l-cenne.*¹⁹⁵³

Būd cinsiyyet der-İdrîs ez-nücūm

Heşt sāl ū bā-zuḥal (15) bud der-ḳudūm¹⁹⁵⁴ (6:2983)

(7) Münsehib: Keşide Retem: Ol iplige dirler ki ferāmūş itmemek için parmağa bağlarlar: - İÜ, KA

(8) İy hunük çeşmî ki ‘aқleşteş emîr: - SE

¹⁹⁴⁸ Emredicisi akıl olan göze ne mutlu! Sonucu görür, bilgili ve gözbebeğidir.

(9) Dām-ı dîger bud ki ‘aқleş der-ne-yāft: - SE

¹⁹⁴⁹ Akıl anlamadığı başka bir tuzak vardır. Gaybı gören vahiy ondan dolayı bu tarafa koştu.

¹⁹⁵⁰ Hikāye: Abdūlgavs’i perilerin kaçırması

(11) **VE RUBŪDEN-İ PERİYÂN** SE: - KC, İÜ, HK, KA/ Mütvāriye: Müstetir: - İÜ, HK, KA/ Nebî: Ḥazret-i Nebî İÜ, HK, KA

¹⁹⁵¹ Peygamber, "Cömertlik ve güzel huyu, dünyaya gelmiş cennet dalı bil" buyurmadı mı?

(12) ‘am.: ‘aleyhi ve sellem SE/ şalla’llāhu ‘am.: ‘aleyhi’s-selām İÜ, HK, KA

¹⁹⁵² Cömertlik cennet ağaçlarından dalları dünyaya uzanan bir ağaçtır. Kim o dallardan birine tutunsa o ağaç onu cennete götürür. (Gültekin, 2006: 385)

(13) buyurdı: buyurur İÜ, HK, KA

¹⁹⁵³ Cömertlik ve güzel ahlak, cennet ağaçlarından (dünyaya sarkan) iki daldır. (Gültekin, 2006: 384)

¹⁹⁵⁴ İdris’teki cinsiyet yıldızlardandı. O, yedi yıl seyir hâlinde Zühal’le birlikteydi.

İdrîs'de cinsiyyet vardı nücûmdan. Nitekim sûre-i Meryem'de buyurdi:

Veẓkur fi'l-kitābi İdrîse (16) *innehu kâne şiddîken nebiyyā. Ve refā' nāhu mekānen 'aliyyā.*¹⁹⁵⁵ Şöyle rivāyet eylemişler ki; İdrîs'ün adı Uḥnūḥ'dur. Ferzend-i Yeẓid (17) bin Mehlā'il bin Ḳaynen bin Enūş bin Şîş'dür 'aleyhuma's-selām. [HK155b] 'Ābid ü zāhid kimse idi. Seksen yıl 'ibādet eyledi. (18) Ḥaḳ [İÜ315b] Ta'ālā Ḥāẓretleri aña nübüvvet virdi. Yüz altmış yıl ḥalkı da'vet eyledi. Aña İdrîs didükleri ziyāde ders (19) itdügi içündür.

Der-fütādend *ez-le-naḥnu's-şāffün*
Der-çeh-i Bābil be-beste ser negün¹⁹⁵⁶ (6:3002)

Sûre-i ve's-Şāffāt'da [KC217a] (1) buyurdi:

*Ve mā minnā illā lehu maḳāmu ma'lūmu ve innā le-naḥnu's-şāffün.*¹⁹⁵⁷ Ya'nî bizden kimse yokdur ki anuñ maḳām-ı ma'lūmı (2) olmaya ve biz şaff tutıcılaruz maḳām-ı 'ubūdiyyetde melā'ikenüñ tarafından. Cenāb-ı Ḥaḳ ḥikāye buyurur: Melā'ike-perest olanları (3) red içündür. Ya'nî biz maḳām-ı 'ubūdiyyetde şaf tutup ḳulluḳ iderken siz bizi ilāḥ ittiḥāẓ idüp bize secde eyledüñüz (4) yirinde degüldür, demek olur ve Hārūt u Mārūt ol maḳām-ı 'āliden ve şaff-ı 'ubūdiyyetden [SE397a] düşdiler.

İy besā der-gür (5) ḥufte ḥāk-vār
Beh zi-şad iḥyā be-nef' u intişār¹⁹⁵⁸ (6:3010)

Yüz zindeden yegdür nef' de ve beẓl ü nişārda. Nitekim Ḥāẓret-i (6) Resūlu'llāḥ 'am. buyurdi: *men zārenī fî-memātī* [KA291b] *fe-ke-enne mā zārenī fî-ḥayātī ve men zārenī ve cebet lehu şefā'atī.*¹⁹⁵⁹ (7) Pes Ḥāẓret-i Sultān-ı Enbiyā ve sâ'ir evliyā'u'llāḥ

(14) Heşt sāl ü bā-zuḥal bud der-ḳudūm: - SE

(15) İdrîs'de: İdrîs 'aleyhi's-selāmda KA

¹⁹⁵⁵ Kitap'ta İdrîs'i de an. Şüphesiz o, doğru sözlü bir kimse, bir nebî idi. Onu yüce bir makama yükselttik. (Kur'ân-ı Kerim, Meryem: 56-57)

(16) Şöyle: - İÜ, HK, KA

(18) ziyāde:- KA

¹⁹⁵⁶ "Muhakkak biz saf bağlayanlarız" makamından Babil kuyusuna düştüler. Baş aşağı bağlı kaldılar.

(19) Der-çeh-i Bābil be-beste ser negün: - SE

¹⁹⁵⁷ (Melekler derler ki:) "Bizim her birimizin bilinen bir makamı vardır." "Şüphesiz biz (orada) saf duranlarız." (Kur'ân-ı Kerim, Saffāt: 164-165)

(2) şaff: - KA/ tutıcılaruz SE, İÜ: mevacilerden KC

¹⁹⁵⁸ Nice kişiler mezarda toprak gibi uyumuştur. -Ancak- yarar ve etkileme açısından yüz diriden daha iyidir.

(5) Ḥāẓret-i: - İÜ, HK

(6) 'am.: şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem SE/ Resūlu'llāḥ 'am. buyurdi: buyurur 'aleyhi's-selām İÜ, HK, KA

¹⁹⁵⁹ Beni vefatımdan sonra ziyâret eden (Kabrimi gelen) kimse hayatta iken ziyâret etmiş gibi olur. Benim kabrimi ziyâret edene şefaâtçi olurum. (Teymiyye, Mecmû'u'l-Fetavâ: 1/234)

şüreten mürde-şekl yatmışlardır ammâ haqîkatde zindedürler, halk-ı Hudâ'ya (8) nef'leri yetişür.

DÂSTÂN-I ÂN MERD Kİ VAZİFE-DÂŞT EZ-MUHTESİB

Şi'r:

LEYSE MEN MÂTE FESTERÂHE BÎ-MEYTİN

Ya'nî (9) her kim ki oldu, rāhat oldu, olmuş degüldür.

İNNEMA'L-MEYTU MEYTU'L-İHYÂ'İ¹⁹⁶⁰

Tahkîken meyyit degüldür illâ zindeler (10) meyyitidür. Ya'nî fâ'idesiz zinde mürde gibidür ve fâ'ideli mürde zinde hükminindedür.

Tühte ve tühthen: Dām guzârden (11) u endühthen

ÂMEDEN-İ HÂZRET-İ CA'FER-İ ŞÂDİK RAĞ. BE-GEREFTEN-İ KAL'A BE-TENHÂYİ VE MEŞVERET KERDEN-İ MELİK-İ ÂN KAL'A (12) DER-DEF'-İ Ü VE GUFTEN-İ VEZİR MELİK-RÂ Kİ ZINHÂR TESLİM KUN VE EZ-CEHL TEHEVVUR ME-KUN Kİ İN MERD MÜ'EYYED EST (13) MİN-İ İNDİLLÂH TA'ÂLÂ VE EZ-HÂZRET-İ HÂK CEM'İYYET-İ 'AZİM DÂRED DER CÂN-I H'İŞ¹⁹⁶¹

Hest cem' iyyet ve şürethâ feşâr¹⁹⁶² (6:3042)

Cem' iyyet (14) bâtın olmazsa, cem' iyyet şüret-i bâtıldur. Nitekim buyurur:

*Tahsebuhum cemî'en ve kulûbuhum şettâ.*¹⁹⁶³ Ya'nî şüreten kendüleri (15) cem' olmuş zan idersin, hâlbuki kalpleri perişândur. Pes cem' iyyet ve ittifâk derûn-ı dilden gerekdür.

(16) Mâlikü'l-mülk est bi-dehed mülk-i hüsn
Yüsufî-râ tâ buved çün mâ'-ı müzn¹⁹⁶⁴ (6:3053)

(8) yetişür: dâ'im yetişür KA

¹⁹⁶⁰ Hikâye: Bir adamın Tebriz muhtesibinden/belediye başkanından maaşı vardı. Ölen kişi ölümle rahata kavuşan değildir; ölü, diriler arasındaki ölüdür.

(10) Tühte ve tühthen: Dām guzârden (11) u endühthen: - İÜ, KA

(11) RAĞ.: RAĞİYALLÂHU 'ANHU SE, İÜ/ ÂN KAL'A DER DEF'-İ Ü VE GUFTEN-İ VEZİR-İ MELİK-RÂ Kİ ZINHÂR TESLİM KON VE EZ-CEHL-İ TEHEVVUR ME-KON Kİ İN MERD MÜ'EYYED EST MİN-İ İNDİLLÂH TA'ÂLÂ VE EZ-HÂZRET-İ HÂK CEM'İYYET-İ 'AZİM DÂRED DER CÂN-I H'İŞ: - İÜ, HK, KA

¹⁹⁶¹ Cafer'in bir kaleyi yalnız başına almaya gelmesi: o kalenin padişahının onu uzaklaştırmak için danışması ve o vezirin padişaha "Aman ha! Teslim et, cahillikle öfkelenme. Çünkü bu adam desteklenmiştir ve yanında Hak'tan büyük bir topluluk vardır vs." demesi

¹⁹⁶² Suretlerdeki topluluk anlamsızdır. Haydi! Allâh'tan mana topluluğu iste.

¹⁹⁶³ Sen onları toplu sanırsın. Hâlbuki kalpleri darmadağınaktır. (Kur'ân-ı Kerim, Haşr: 14)

(15) dilden: - KA

Hak Ta'ālā mālīkū'l-mülkdür mülk-i Hüseyin'i (17) virür Yūsuf'a. [HK156a] Tā ki ol Yūsuf ola ebr-i sepīd ü şāfī vü laṭīfūñ şuyı gibi pāk ü ḥayāt-efzā.

(18) Rūy-i Mūsā bārīkī engīhte
Pīş-i rū ü tübre āvīhte¹⁹⁶⁵ (6:3057)

Ḥazret-i Mūsā'nun yüzi berḫ (19) urıcılık ḥāşıl eylemiş ki gāhī anda yüz tecellī zāhır olurdu.

Şavān: Pūşış

İhtimāl: [KC217b] (1) Götürmek

Cismeşān mişkāt dān dīlşān zücāc
Tāfte ber-^c arş u eflāk īn sirāc¹⁹⁶⁶ (6:3067)

Anların cismeleri (2) mişkātdur ve ḫalbleri zücācdur, ḫandīldür. Bu mışrā^c işāretdür süre-i Nūr'da bu āyet-i [SE397b] kerīmeye:

Allāhu nūru's-semāwāti (3) *ve'l-arḍi meşelu nūrihī ke-miškātīn fihā mışbāḥun el-mışbāḥu fī-zucācetin ez-zucācetu ke-ennehā kevkebun durriyyun yūḫadu min-şeceretin* (4) *mubāreketin* [İÜ316a] *zeytūnetin lā-şarḳiyyetin ve lā-ğarbiyyetin yekādu zeytuhā yuḍī'u ve lev lem temseshu nārun nūrun 'alā-nūrin.*¹⁹⁶⁷

Z'-in ḫikāyet (5) kerd ān ḫatm-i rūsul
Ez-melīk-i lā-yezāl u lem yezul¹⁹⁶⁸ (6:3069)

Ki ne-guncīdem der-eflāk ü ḫalā
Der-^c uḫūl u der-nūfūs-ı (6) bā-^c ulā¹⁹⁶⁹ (6:3070)

Der-dil-i mü'min bi-guncīdem çü zayf
Bī-zī-çün bī-çegūne bī-zī-keyf¹⁹⁷⁰ (6:3071)

¹⁹⁶⁴ Mülk sahibidir. Yusuf'a güzellik mülkü verir. Beyaz bulut yağmuru gibi olur.

¹⁹⁶⁵ Musa'nın yüzü ışık saçmaktaydı, yüzüne örtü koymuştu.

(18) Pīş-i rū ü tübre āvīhte: - SE

(19) Şavān: Pūşış İhtimāl: Götürmek: - İÜ, KA

¹⁹⁶⁶ Bedenleri kandil yeri gönülleri cam bil. Bu kandil Arş'a ve feleklere ışık salmıştır.

(1) Tāfte ber-^c arş u eflāk īn sirāc: - SE

¹⁹⁶⁷ Allāh, göklerin ve yerin nurudur. O'nun nurunun temsili şudur: Duvarı bir hücre; içinde bir kandil, kandil de bir cam fânūs içinde. Fânūs sanki inci gibi parlayan bir yıldız. Mübarek bir ağaçtan, ne doğuya, ne de batıya ait olan zeytin ağacından tutuşturulur. Bu ağacın yağı, ateş dokunmasa bile neredeyse aydınlatacak (kadar berrak)tır. Nur üstüne nur. (Kur'ân-ı Kerim, Nūr: 35)

¹⁹⁶⁸ O peygamberlerin sonuncusu, bundan dolayı ezeli ve ebedi padişahı anlatmıştır.

¹⁹⁶⁹ "Feleklere, boşluğa, yüce akıllara ve nefislere sığmadım."

¹⁹⁷⁰ Niteliği ve nasıl olduğu bilinmez şekilde müminin gönlüne misafir gibi sığıldım.

Hak Ta'ālā Hazretlerinden bu (7) hadis-i kudsiyi rivāyet eyledi ol hatm-i rūsul:

*Lā-yese'unī arđı ve lā-semā'ı ve lākin vese'anī kalbu 'abdiyye'l-mu'min (8) et-takıyyu'n-naķı*¹⁹⁷¹

Her demī z'in āyine pencāh 'urs
Bi-ş'nev āyine velī şerheş me-purs¹⁹⁷² (6:3075)

Her demde bu āyineden (9) bī-ḥad mihmānı ve 'urs ya'nī düğün ü ziyāfet ü cem'ıyyet ve pend ü naşihat ve kelām-ı ḥikmet ü irşād-ı tarikat istimā' (10) eyle, velī şerhin şorma. Zīrā emr-i vicdānīdür kābil-i vaşf u ta' bīr degüldür.

Ve'z-hevā vü 'ışķ ān nūr-ı reşād (6:3081)

(11) Ol nūr-ı rāstuñ 'ışķından ve maḥabbetinden

Ḥod Şafūrā her du dīde bād dād¹⁹⁷³ (6:3081)

Şafūrā ki Ḥazret-i Mūsā'nuñ zevcesi (12) idi ve Ḥazret-i Şu'ayb 'aleyhi's-selāmuñ kıızıdır. Ol tecellī nūrınuñ maḥabbetinden ve āña bakmağa ḥariş olduğundan iki gözlerin (13) virdi, ya'nī ā'mā oldu.

RÜCÜ' KERDEN BE-ḤİKĀYET-İ ĀN ŞAḤŞ-I VĀM KERDE¹⁹⁷⁴

Guft yā ḥādī eniḥ li-nāķatī (6:3108)

[KA292a] Ol ġarīb (14) Tebriz'e ġarīb olduğda didi: İy şütür-bān-ı ser-āyende! Ḥādī, deveyi sürerken sürüd iden kimseye dirler. İy (15) şütür-bān-ı ser-āyende! Benüm nāķumı çöker. Ya'nī iy nefis ki envā' -ı neġamātla üstürini sürersin, Tebriz'de ġarār eyle.

Cā'e is' ādi (16) vü ṭāret fāķatī¹⁹⁷⁵ (6:3108)

[HK156b] Baña sa' ādet virici geldi ve benüm fāķum uçdı. Faķr u fāķum zā'il oldu.

İbreki yā nāķeti (17) ṭābe'l-umūr (6:3109)

(5) Ez-melik-i lā-yezāl u lem yezul: - SE/ Ki ne-guncidem der-eḫlāk ü ḫalā Der-'uķūl u der-nūfūs-ı bā 'ulā Der-dil-i mü'min be-guncidem çü zayf Bī-zi-çün bī-çegüne bī-zi-keyf: - SE, İÜ, HK, KA

¹⁹⁷¹ Ben yeryüzüme ve gökyüzüme sığmadım fakat takvā ehli mümn kulumun kalbine sığıdım. ('Irākī, Tahrıcü'l-İhyā: 3/18; Teymiyye, Mecmū'u'l-Fetāvā: 2/384)

¹⁹⁷² Bu aynadan her an elli düğün merasimi -neşesi- oluşmaktadır. Aynayı dinle fakat açıklamasını sorma.

(8) Bi-ş'nev āyine velī şerheş me-purs: - SE

¹⁹⁷³ O hidāyet ışığının arzusu ve aşkıyla Şafūrā her iki gözünü kaybetti.

(13) virdi: yile virdi HK, KA

¹⁹⁷⁴ O borçlanmış şahsın hikāyesine dönüş

(14) iden kimseye: idene İÜ, HK, KA

¹⁹⁷⁵ Ey deve sürücüsü! Devemi çökert, talihim geldi ve fakirliğim uçtu.

İy benüm nâķum! Çök otur. İşler iyü tayıb oldu. *İbrekî* emr-i hâzırdur, berekû'l-be'îru dirler kaçan deve (18) çökse otursa. Ya' nî sâkin ol iy ten nâķesi ki cümle işlerimiz murâdımız üzere oldu.

İnne Tebrîzen (19) münâhâtü's-şudûr¹⁹⁷⁶ (6:3109)

Tahķîķen Tebrîz şudûruñ münâhlarıdur. Münâh deve çökecek yire dirler. Şudûr şadruñ cem'idür. Şadr bir ķavmüñ [KC218a] (1) ulusına [SE398a] ve şadr-nişin olanına dirler. Ya' nî Tebrîz ulularuñ h'âb-gâhıdur.

İsrahî yâ nâķetî hâvle'r-riyâz (6:3110)

İsrahî (2) emrdür seraħadan. Ya' nî otlâ iy benüm nâķum ravzalaruñ hâvâlisinde. Ya' nî ğidâlan iy ten nâķesi ma'ârif ravzalarında ve 'avârif (3) çerâ-gâhında ki meclis pîr-i kâmindür. Nitekim buyurur: *mecâlisu'l-'ilm riyyâzu'l-cenne*.¹⁹⁷⁷ Pes pîrûñ meclisi cennet ravzalarından bir (4) ravzadur. Anda otlâ ya' nî ğidâ-yı ma'nevî aħz eyle.

İnne Tebrîzen lenâ ni' me'l-mufâz¹⁹⁷⁸ (6:3110)

Mufâz, feyz alacak mekândur. (5) Ya' nî Tebrîz bize iyü feyz alacak yirdür. Ya' nî şöħbet-i 'ilm ü 'irfân ve meclis-i pîr-i [İÜ316b] haķıķat-dân bizüm içün iyü feyz (6) alacak maķâmıdur.

BĀ-ĤĀBER ŞUDEN-İ ĀN ĠARĪB EZ-VEFĀT-I MUĤTESĪB U İSTİĠFĀR EZ-İ'TİMĀD BER-MAĤLŪĤ U (7) TA'VĪL ta'vîl i'timâduñ murâdifidür **BER-'AĤĀ-YI MAĤLŪĤ VE YĀD NĪ'METHĀ-YI ĤAĤ KERDENEŞ VE İNĀBET BE-ĤAZRET-İ TA'ĀLĀ EZ-CŪRM-İ (8) ĤOD**¹⁹⁷⁹ Zîrâ taleb-i rızķda maĥlûķı Ĥaķ Ta'ālâ'ya berâber tutmış oldu, rızķın maĥlûķdan taleb itmekle. Hemân bu 'amel kâfirlerüñ (9) şanemleri ulûhiyyetde Ĥaķ Ta'ālâ'ya berâber tutduķları gibi olur. Nitekim buyurur:

Summellezîne keferû bi-rabbihim ya'dilün.¹⁹⁸⁰ *Summe* (10) istib'âddur küffâruñ 'udûlını. Ya' nî Ĥaķ Ta'ālâ semavât u arzı ve zulemât u nûrı ve ni'am-ı dünyeviyye vü uĥreviyyeyi 'atâ kılduķdan (11) sonra bu ni'metlerüñ birisini ĥalk itmege ķâdir olmayan aşnâmı Ĥaķ Ta'ālâ'ya 'adil tutduķlarına istib'âddur. *Ellezîne* (12) *keferû*, ya' nî bu ķadar

¹⁹⁷⁶ Ey devam! Diz çök, işler güzel oldu. Gerçekten Tebriz gönüllerin ikamet yeridir.

¹⁹⁷⁷ İlim meclisleri, cennet ravzalarıdır.

¹⁹⁷⁸ Ey devam! Bahçelerin çevresinde yayıl. Gerçekten Tebriz bizim için ne güzel feyiz veren yerdur.

(7) **TA'ĀLĀ EZ-CŪRM-İ ĤOD: ĤAĤĤ KA**

¹⁹⁷⁹ O yabancıymın, belediye reisinin ölümünden haberdar olması; yaratıģa güvenmekten ve yaratılmışın verdiğine yaslanmaktan dolayı af dilemesi; Allâh'ın nimetlerini anması ve suçundan dolayı Hakk'a tövbe etmesi; "Sonra kâfir olanlar, -bunları- Rablerine denk tutuyorlar"

¹⁹⁸⁰ Böyle iken inkâr edenler başka şeyleri Rablerine denk tutuyorlar. (Kur'ân-ı Kerim, En'am: 1)

‘aṭā-yı ni‘met ve izhār-ı āyāt u beyenâtdan sonra şunlar ki kâfir oldılar; *bi-rabbihim ya‘dilûn*, (13) -el-bâ’ mute‘allîke ba‘id levn ve'l-ma‘nâ inne'l-kuffâr ya‘dilûne bi-rabbihim ev li-âşânî ey yesünnehâ bihi- ya‘nî *bi-rabbihimde* olan (14) bâ *ya‘dilûna* müte‘allıkdur. Ma‘nâ demek olur ki taḥkîken Rablerine evşânı mu‘âdil tutarlar, ya‘nî berâber iderler.

Ḳarîr: Rüşen

(15) Ū vişâkem [HK157a] dâd u tu çarḡ u zemîn¹⁹⁸¹ (6:3128)

O baña oda virdi, sen çarḡ u zemîn ḡalk eyledüñ bizüm için. (16) Nitekim buyurur:

Ellezî ce‘ale lekumu'l-arḡa firâşen ve's-semâ ‘e binâen.¹⁹⁸²

‘Aḡl mi-kârîd ender-âb u ṭîn [SE398b] (17)

Mâ kocâ bûdîm k‘ân deyyân-ı dîn¹⁹⁸³ (6:3132)

Biz ḡande idük ki ol cezâ virici ve ḡâkim-i rûz-ı ḡıyâmet.

Z‘aḡterân mî-sâḡt (18) ū mîşbâḡhâ

Ve‘z-ṭabâyi‘ ḡufl bâ-miftâḡhâ¹⁹⁸⁴ (6:3134)

Aḡterlerden mîşbâḡlar ḡalk eyledi. Nitekim buyurur:

Ve leḡad (18) zeyyenna's-semâ ‘e'd-dunyâ bi-meşâbîḡa ve ce‘alnâḡa rucûmen li‘ş-şeyâṭîni.¹⁹⁸⁵

[KA292b]

Ber-şuṭur lâbeş nuḡuş-ı ‘ankebût [KC218b] (1)

Behr-i evşâf-ı ezel dâred şübût¹⁹⁸⁶ (6:3138)

Uşṭurlâb ki müte‘addid-i dâ‘ire-i küriyyedür, cümlesinüñ mâ-fevḡında olan dâ‘irenüñ adına ‘ankebût (2) dirler. Ḥâzret-i Mevlânâ’nuñ murâdı, insân-ı kâmildür ve nuḡuşdan murâd efkâr-ı ḡayâlâtdur.

(11) *Ellezîne keferû* ya‘nî bu ḡadar ‘aṭā-yı ni‘mete ve izhār-ı āyāt u beyenâtdan sonra şunlar ki kâfir oldılar; *bi-rabbihim ya‘dilûn*, -el-bâ’ mute‘allîke ba‘id levn ve'l-ma‘nâ inne'l-kuffâr ya‘dilûne bi-rabbihim ev li-âşânî ey yesünnehâ bihi- ya‘nî *bi-rabbihimde* olan bâ *ya‘dilûna* müte‘allıkdur: - İÜ, HK, KA

(14) Ḳarîr: Rüşen: - İÜ, KA

¹⁹⁸¹ O bana ev verdi, sense gök ve yer.

¹⁹⁸² O, yeri sizin için döşek, göḡü de bina yapandır. (Kur‘ân-ı Kerim, Bakara: 22)

(16) ‘Aḡl mi-kârîd ender-âb u ṭîn: - SE; İÜ, HK ve KA’da ikinci mısra olarak yer almaktadır.

¹⁹⁸³ Din sahibi Allâḡ su ve balḡıḡa akıl ekerken ben neredeydim?

¹⁹⁸⁴ Yıldızlardan kandiller ve tabiatlardan kilitlerle anahtar yaparken.

(17) Ve‘z-ṭabâyi‘ ḡufl bâ-miftâḡhâ: - SE

¹⁹⁸⁵ Andolsun biz, en yakın göḡü kandillerle donattık. Onları şeytanlara atılan taşlar yaptık. (Kur‘ân-ı Kerim, Mulk: 5)

¹⁹⁸⁶ Âdem’in usturlabında örümcek nakışları ezel vasıfları için sabit bulunmaktadır.

(1) Behr-i evşâf-ı ezel dâred şübût: - SE/ ‘ankebût: - SE

(2) dirler: - SE/ Tu hem ez-düşmen çe kînî mî-keşî: - SE

Tu hem ez-düşmen çe kînî mî-keşî
İy (3) zebûn-ı şeş ğalať der-her şeşî¹⁹⁸⁷ (6:3148)

İy şeş cihetûñ mağlûbı! Cihân şeş cihetûñ zâhirinde yañulup ğalať eyleyen (4) ‘aks-
i Hakkest ya‘ nî ‘aks-i kahr-i Hakkest.

Hâlidîn şud ni‘ met ü mün‘im ‘aleyh
Yuhyi'l-mevtâst fectâzû (5) ileyh¹⁹⁸⁸ (6:3163)

Mürdeler zinde idicidür anuñ cānibine geçûñ.

Z'û hayât-ı ‘ışk h'âh u cān me-h'âh
Tu ez-û ān rızk h'âh (6) u nān me-h'âh¹⁹⁸⁹ (6:3169)

Nitekim Hâzret-i Resûl ‘am. du‘ā idüp buyururlar:

*Allāhumme'c'al ħubbeke eħabbe'l-eşyā 'i ileyye.*¹⁹⁹⁰

Bâz (7) ‘aķleş guft bi-g'zâr in havel
Hall dūşābest ü dūşābest ħal¹⁹⁹¹ (6:3182)

Ya‘ nî ol h'āce ‘ayn-ı Hakk olmışdur. (8) Zîrâ çün evşāf-ı beşerîyyetden münhālî‘
oldı ve vücūd-ı muhâzîden ħālî oldı. *Taħallaķū bi-aħlāķi'llāhi*¹⁹⁹² (9) ħükmince evşāf-ı ilāhî
ile pür oldı. Kendüliginden fānî ve Hâzret-i Hakk-ile bākî oldı. Şıfatu'llāh ile muttaşîf (10)
oldı. Hâzret-i [İÜ317a] Mevlānā'nuñ ħuddise sırruhu murādları budur ki: Her kim fażl u
raĥmet ü feyz ü ‘ināyet ü icābet-i (11) du‘ā vü himmet ü celb-i seĥā vü menfa‘at için
Hâzret-i Muĥammed Muştafa'nuñ ravza-i muţahheresine yā bir veliyy-i kāmilûñ (12)
merķad-i münevverine ziyārete vara yā bir şāhib-i ħāl u kūşe-nişin ü ħalvet-güzin ‘azizûñ
ziyāretiyle müşerref olur. (13) Elbette [HK157b] murād-ı dünyevî ve uhrevî ħāşıl olur.

¹⁹⁸⁷ Ey altı yöne tutsak! Sen de düşmandan öç aldığında her altı yönde yanlış yaparsın.

(3) mağlûbı: zebûnı İÜ, HK, KA

(4) Hâlidîn şud ni‘ met ü mün‘im ‘aleyh: - SE

¹⁹⁸⁸ Nimet ve nimet verilen sürekli kalıcıdır. Ölüleridir, ondan izin isteyiniz.

¹⁹⁸⁹ Ondan aşk hayatı iste, can isteme. Sen ondan rızık iste, ekmek isteme.

(5) Tu ez-û ān rızk h'âh u nān me-h'âh: - SE

(6) Resûl ‘am.: Resûlu'llāh şalla'llāhu ‘aleyhi ve sellem SE; Resûl-i Ekrem şalla'llāhu ‘aleyhi ve sellem İÜ, KA; Resûl-i Ekrem şal‘am. HK/ Bâz ‘aķleş guft bi-g'zâr in havel: - SE

¹⁹⁹⁰ Allāhım! Senin sevgini her şeyin sevgisinden daha sevgili kıl. (Elbânî, Silsiletü'l-Za'ife: 2903)

¹⁹⁹¹ Tekrar akıl garibe dedi: "Bu şaşılığı bırak. Sirke pekmezdir, pekmez de sirke."

(7) Ya‘ nî: - İÜ

¹⁹⁹² Allāh'ın ahlakıyla ahlaklanın. (Elbânî, Silsiletü'l-Za'ife: 2822)

(9) Şıfatullāh ile muttaşîf oldı: - İÜ, HK, KA

(11) Muĥammed: - İÜ, HK, KA/ Muştafa'nuñ: Muştafa‘ ‘aleyhi'n-nuĥbe ve sellemûñ KA

(13) ħāşıl olur: ħāşıl olup İÜ, HK

Faẓl u ‘aṭāya ve feyẓ ü şehāya ki vāṣıl olur. Anı Allāh Ta‘ālā Hāzretleri'nden (14) bilmek gerekdür. Gerçi anlar yüzinden zühūr ider ammā anlarıñ hürmetine Haḫ Ta‘ālā'dur anı viren.

Ten me-bīn v'ān me-kun (15) k'ān būkm ü şum
Kezzebū bi'l-ḫaḫḫi lemmā cā'ehum¹⁹⁹³ (6:3194)

Ya' nī enbiyā vū evliyāyı ten görme, şüretlerin görüp sîretlerinden (16) gāfil olma. Anı eyleme ki ol eşamm u ebkem olan münkirler eylediler. Mısrā'-ı şānī su'āl-i muḫaddere cevābdur. Ya' nī ol münkirler ne (17) eylediler, [SE399a] demek lāzım geldükde cevāb buyurdılar ki:

Kezzebū bi'l-ḫaḫḫi lemmā cā'ehum. Haḫḫ'ı tekzīb eylediler şol vaḫtde (18) ki bunlara geldi. Sûre-i En'âm'da olan bu āyete işāretdür:

Fe-ḫad kezzebū bi'l-ḫaḫḫi lemmā cā'ehum fe-sevfē ye 'tīhim (19) *enbā'ū mā kânū bihī yestehzi 'ün.*¹⁹⁹⁴

Fe-ḫad kezzebū bi'l-ḫaḫḫi, pes taḫḫīken tekzīb eylediler kāfirler Qur'ān'ı; *lemmā cā'ehum*, [KC219a] (1) ol vaḫt ki anlara geldi; *fe-sevfē ye 'tīhim*, pes 'an-ḫarīb anlara gelür zāhir olur; *enbā'ū mā*, şol şey'ün ḫaberleri ki; *kânū* (2) *bihī yestehzi 'ün*, -ey seyezheru lehum mā kânū bihī yestehzi 'ün 'inde nuzūli'l-'azāb bihim fi'd-dunyā ev el-āḫireti ev 'inde zuhūri'l-islāmi ve (3) irtifā'a emrihi- ya' nī 'an ḫarīb zāhir olur ol şey' ki āña istihzā iderdi. Anuñ zuhūrı yā dünyāda nüzul-i (4) 'azāb vaḫtinde ola yāḫud āḫiretde ola. Ya' nī āḫiret 'azābına mübtelā [KA293a] oldukları vaḫt bileler yāḫud irtifā'-ı āyāt-ı islām ve iḫtidār (5) u şevket-i mülāzımān sünne-i seniyye-i ḫayru'l-enām 'aleyhi's-selām zamānında ola.

Dīden-i ü dīden-i ḫālīḫ şudest¹⁹⁹⁵ (6:3195)

İnnellezīne yubāyi'ūneke (6) *innemā yubāyi'ūna'llāhe*¹⁹⁹⁶ ḫükmince ve daḫı *men yuṭi'ir-resūle fe-ḫad aṭā'a'llāh*¹⁹⁹⁷ naşş-ı şerīfī mücebince āña (7) bī'at itmek Allāh'a bī'at itmekdür ve āña itā'at Allāh Ta'ālā'ya itā'atdūr ve anı görmek Allāh'ı görmek gibidür.

¹⁹⁹³ Bedenî görme, sağır ve körün yaptığını yapma. "Kendilerine geldiğinde hakkı yalanladılar."

(18) olan: - KA/ *Fe-ḫad kezzebū bi'l-ḫaḫḫi lemmā cā'ehum fe-sevfē ye 'tīhim enbā'ū mā kânū bihī yestehzi 'ün*: - İÜ, HK, KA

¹⁹⁹⁴ Nitekim hak (Kur'an) kendilerine gelince onu yalanladılar. Fakat alay ettikleri şeyin haberleri kendilerine ilerde gelecektir. (Kur'an-ı Kerim, En'am: 5)

(2) ey seyezheru lehum mā kânū bihī yestehzi 'ün 'inde nuzūli'l-'azāb bihim fi'd-dunyā ev el-āḫireti ev 'inde zuhūri'l-islāmi ve irtifā'a emrihi: - İÜ, HK, KA

¹⁹⁹⁵ ("Attiğında sen atmadın", Ahmed içindi.) Onun görmesi yaratıcının görmesi olmuştur.

¹⁹⁹⁶ Sana biat edenler ancak Allāh'a biat etmiş olurlar. (Kur'an-ı Kerim, Feth: 10)

(5) *İnnellezīne yubāyi'ūneke innemā yubāyi'ūna'llāhe* ḫükmince ve daḫı: - İÜ, HK, KA

¹⁹⁹⁷ Kim peygambere itaat ederse, Allāh'a itaat etmiş olur. (Kur'an-ı Kerim, Nisâ: 80)

Ḥāṣṣa ın revzen dıraḥṣān (8) ez-ḥodest
Ne vedī‘a-y āftāb u ferḳadest¹⁹⁹⁸ (6:3197)

Anuñ nūrī emānet degüldür āftāb u ferḳadān nūrī gibi.

Midḥat ü tesbīḥ-i (9) ü tesbīḥ-i Ḥaḳ¹⁹⁹⁹ (6:3202)

Anuñ medḥi ve zikri Allāh zikridür. Allāh Ta‘ālā Ḥazretin zikr eylemekde nice şevāb ḥāşıl olursa (10) Ḥazret-i Resūl'a şalavāt virmekde daḥı şevāb-ı bī-nihāye ḥāşıl olur ve sā‘ir enbiyānuñ ‘aleyhuma's-selām zikrlerinde şevāb (11) vardır ve evliyā‘u'llāhuñ ve şuleḥānuñ zikrlerinde daḥı şevāb muḳarrerdür.

‘Ayyūk: Aşlında yānuñ şeddesiyledür. Bir yıldız (12) adıdır. Nūrānī yıldızdır. Şüreyyānuñ cānib-i şimālindedür.

MEŞEL-İ DU-BİN HEMÇÜ ĀN ĞARİB-İ ŞEHR-İ KÂŞ²⁰⁰⁰

Enderin kâşān-ı ḥāk (13) ez-aḥvelī (6:3230)

Bu kâşān-ı dünyāda aḥvel ü du-bīn [HK158a] olduğundan,

Çün ‘Ömer mī-gerd çü ne-b‘vī ‘Alī²⁰⁰¹ (6:3230)

[İÜ317b] ‘Ömer gibi dolan, (14) gez. Çünkü ‘Alī olamazsın. Ey şümme ḥayr- iy ‘aceb orada mıdır ḥayr yoḥsa ḡayrı yirde midür? [SE399b] Ya‘nī bu mürşid mi yegdür yoḥsa (15) ḡayrı mürşid mi yegdür, diyü gezerler. Anı bilmezler ki cümlesi bir nürdür ayrılık yokdur.

Pes be-ma‘nā bāḡ bāşed ın ne-āb (6:3237)

(16) Bir ırmaḡuñ içindeki mīvenüñ ‘aksin göresin, andan alup ekl idesin ve daḥı sepedüñi doldurasın. Pes ma‘nāda (17) ol āb āb olmaz, bāḡ olur. Ya‘nī bir faḳīrūñ vücūdında in‘ikās-ı Ḥazret-i Ḥudā'yı göresin ve andan şemerāt-ı (18) feyz-i ilāhī aḡz idüp

(7) bī‘ at itmek Allāh'a bī‘ at itmekdür: - İÜ, HK, KA/ Allāh'ı: Allāh Ta‘ālāyı KA/ Ḥāṣṣa ın revzen dıraḥṣān ez-ḥodest: - SE

¹⁹⁹⁸ Özellikle bu pencere kendinden parlamaktadır. Güneşten ve kutup yıldızından emanet değildir.

¹⁹⁹⁹ Onu övmek ve yüceltmek, Hakk'ı tesbih etmektir.

(9) Allāh Ta‘ālā Ḥazretin: Allāh Ta‘ālāyı İÜ, HK, KA

(10) Resūl'a: Resūl ‘aleyhi's-selāma KA/ şevāb vardır: - İÜ, HK, KA

(11) evliyā‘u'llāhuñ: evliyā‘u'llāh ‘azām KA/ ‘Ayyūk: Aşlında yānuñ şeddesiyledür. Bir yıldız adıdır. Nūrānī yıldızdır. Şüreyyānuñ cānib-i şimālindedür: - KA

²⁰⁰⁰ İki gören, Kâş şehrindeki Ömer adlı garip gibidir

²⁰⁰¹ Madem Ali olmuyorsun, bu toprak Kâşān'ında şaşılıktan Ömer gibi dolaş.

(16) ve daḥı: - KA

seped-i vücūduñı pür eyleyesin, ol veliyy-i kāmildür, vāşıl-ı Hāḡ'dur, sā'ir 'avāmdan degüldür.

(19) Pes me-şev 'uryān çü Belķis ez-ḡabāb²⁰⁰² (6:3237)

Pes anuñ gibi bir veliyy-i kāmīl bulmaḡa sa'y eyle ki anuñ cūy-ı vücūdından şemerāt-ı [KC219b] (1) feyż-i ilāhī aḡz idesin. Her nāķışı kāmīl şanma. Belķis gibi habābı görüp şu zan idüp 'uryān olma. Belķis'uñ ḡikāyeti (2) meşhūrdur. Ḥāzret-i Süleymān bir köşķ yaptı. Ol köşķüñ şaḡnına şırça döşedüp altına şu ḡodurtdı ve Belķis'ı (3) da'vet eyledi. Belķis ol köşķüñ ḡapusına geldükde ol şırçayı görüp şu şandı, eteklerin ḡaldurdu. (4) Süleymān'uñ murādı Belķis'uñ ayakların görmek idi. Çün gördi Belķis'a didi ki eteklerüñi ḡaldurma ki şu degüldür, (5) görinen şırçadur, didi. Nitekim sūre-i Neml'de ḡaber virdi:

Ḳīle lehādḡuli's-şarḡa fe-lemmā ra'ethu ḡasibethu lucceten (6) *ve keşefet 'an-sāḡayḡā ḡāle innehu şarḡun mumerredun min-ḡavārira.*²⁰⁰³ Ḥāzret-i Mevlānā'nuñ murādı budur ki: İy sālīk! (7) Çün bir velīde şemerāt-ı āşār ve esrār-ı Ḥudā göresin anı 'ayn-ı bāḡ bilüp anuñ sözlerini mażmūn-ı kelām-ı Ḥāzret-i Ḥudā bil ve anı (8) mücerred-i beşeriyetde mübtelā zan eyleme ḡayrı ḡalka ḡıyās eyleme Belķis gibi ḡalaḡ eyleme ki ḡalk yeksān degüldür.

Ber-yekī ḡar bār-ı la' l u gevherest
Ber-yekī ḡar bār-ı seng ü mermerest²⁰⁰⁴ (6:3239)

(9) Bir kimsenüñ ki [KA293b] ḡar vücūdunuñ yüki cevāhir-i esrār-ı ilāhī ola. Nitekim Ḥāzret-i Resūl-i Ḥudā 'am. buyurdı:

El-'ilmu 'ilmāni 'ilmu (10) *'ale'l-lisāni feẓālike ḡuccetu'llāhi 'alā-ibni Ādeme ve 'ilmun fi'l-ḡalbi feẓālike'l-'ilmu'n-nāfi'u.*²⁰⁰⁵ Pes 'ilm-i nāfi'üñ şāḡibleridür ki (11) yükleri [SE400a] cevāhirdür.

(18) sā'ir: - İÜ, HK, KA

²⁰⁰² O zaman bu, gerçekte bağ olur, su deḡil. Öyleyse Belķis gibi su kabarcıklarından dolayı ayaḡını sıvama.

(5) Nitekim sūre-i Neml'de ḡaber virdi: *ḡīle lehādḡuli's-şarḡa fe-lemmā ra'ethu ḡasibethu lucceten ve keşefet 'an-sāḡayḡā ḡāle innehu şarḡun mumerradun min-ḡavārira*: - İÜ, HK, KA

²⁰⁰³ Ona "köşķe gir" denildi. Köşķü görünce onu (zeminini) derin bir su sandı ve eteklerini topladı. Süleymān, ona "Bu, (zeminini) billurdan döşenmiş bir köşķtür" dedi. (Kur'ān-ı Kerim, Neml: 44)

(7) Ḥāzret-i: - KA

(8) ḡayrı: ya' nī ḡayrı SE, İÜ, KA/ Ber yekī ḡar bār-ı seng ü mermerest İÜ: - KC, SE

²⁰⁰⁴ Bir eşekte yakut ve inci yükü var. Bir eşekte mermer ve taş yükü var.

(9) 'am.: 'aleyhi's-selām SE/ Ḥāzret-i Resūl-i Ḥudā 'am. buyurdı: buyurur 'aleyhi's-selām İÜ, HK, KA

²⁰⁰⁵ İlim iki türlüdür: Dilde kalan ilim, Allāḡ âdemoḡlunu bununla sınayacaktır. Kalpte olan ilim, faydalı olan ilimdir (onu amele sevk eder). (Teymiyye, Mecmū'u'l-Fetāvā: 13/378; Cevzî, 'İlel'l-Mütenāhiye: 1/83)

TEVZİ' KERDEN-İ PĀY MERD²⁰⁰⁶

Terk-i şükreş terk-i şükr-i Hâk buved
Hâk-ı ü lâ-şek be-Hâk mülhâk buved²⁰⁰⁷ (6:3253)

(12) *Men lem [HK158b] yeşkuri'n-nāse lem yeşkuri'llāh*²⁰⁰⁸ mücebince halku'llāhuñ şükrin terk eylemek Ta'ālā'nuñ şükrin terk eylemekdür.

Şükr mī-kun (13) m'er Hudā-rā der-ni' am
Niz mī-kun şükr ü zıkr-i h'āce hem²⁰⁰⁹ (6:3254)

Allāh Ta'ālā'ya şükr eyle ni' metler mukābelesinde. Nitekim buyurdı: (14) *vezkurū ni' meta'llāhi 'aleykum veşkurū lehu*.²⁰¹⁰

Z'ān sebep fermūd Hâk *şallū 'aleyh*
Ki Muḥammed būd muhtālun ileyh (6:3256)

(15) Nitekim sūre-i Ahzāb'da buyurdı:

İnna'llāhe ve melā'iketehu yuşallūne 'ale'n-nebiyyi yā eyyuhellezīne āmenū şallū

(16) *'aleyhi ve sellimū teslīmā*.²⁰¹¹

İnna'llāhe ve melā'iketehu, taḥkīken Allāh Ta'ālā ve Allāh'uhn melekleri; *yuşallūne 'ale'n-nebiyyi*, (17) şalavāt virürler peygamberüñ üzerine, [İÜ318a] şalavāt Allāh'dan rahmet ve melā'ikeden istiğfār ve mü'minlerden du'ādur; (18) *yā eyyuhellezīne āmenū*, iy Allāh'a imān getürenler; *şallū 'aleyhi*, Peygamber'e şalavāt getürüñ; *ve sellimū*, ve dahı (19) selām eyleñ; *teslīmen*, selām kılmaklıgla ve cümle-i 'ulemā bu āyet-i kerīmede şalavāta emr-i vücüb içün olduğına [KC220a] (1) müttefiklerdür. Lākin miqdārda ihtilāf itmişler. İmām Mālik rah. 'ömrinde bir kerre taşlīh itmek vācib ve sâ'iri mendüb (2) u

²⁰⁰⁶ Arabulucunun, borcu paylaşırması

²⁰⁰⁷ Ona şükretmeyi terk etmeki Hakk'a şükretmeyi terk etmektir. Onun hakkı şüphesiz Hakk'a ilhak olmuştur.

(11) Hâk-ı ü lâ-şek be-Hâk mülhâk buved: - SE

²⁰⁰⁸ Kim insanlara teşekkür etmezse, Allāh'a teşekkür etmez. (Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ: 2/508; İbn Hibbân, Sahih: 3407; Heysemî, Mecma'u'z-Zevâ'id: 8/183)

(12) Ta'ālā'nuñ: Hâk Ta'ālā'nuñ İÜ; Allāh Ta'ālānuñ HK, KA

²⁰⁰⁹ Nimetler konusunda Allāh'a şükret. Yine efendiye de şükredip an.

(13) Niz mī-kun şükr ü zıkr-i h'āce hem: - SE, İÜ, HK, KA

²⁰¹⁰ Allāh'ın nimetlerini anın ve O'na şükredin. (Heysemî, Mecma'u'z-Zevâ'id: 7/17)

(14) Ki Muḥammed būd muhtālun ileyh: - SE

(15) *İnnallāhe ve melā'iketehu yuşallūne 'ale'n-nebiyyi yā eyyuhallezīne āmenū şallū 'aleyhi ve sellimū teslīmā*: - İÜ, HK, KA

²⁰¹¹ Şüphesiz Allāh ve melekleri Peygamber'e salât ediyorlar. Ey iman edenler! Siz de ona salât edin, selām edin. (Kur'ân-ı Kerim, Ahzâb: 56)

(1) rah.: rahmetullāhu 'aleyh SE, İÜ, HK, KA

müsteḥabdur dimiş ve ba'zılar bir meclisde Ḥazret-i Peygamber zıkr olındukda bir kerre taṣlîh ve sā'iri mendûbdur, (3) dimişler.

Ki Muḥammed būd muḥtālun ileyh²⁰¹² (6:3256)

Zirā Muḥammed cānibine ḥavāle olınmışdur. Ol faḳîr-i vām-dāruñ emri muḥtesib-i Tebrîz'e (4) ḥavāle olduğı gibi aḥvāl-i dîn ü şefā'at-i 'āşiyān Ḥazret-i Resūlu'llāh üzerine ḥavāle olmışdur. Pes āña (5) ṣalāt u selām ve bu nî' metūñ şükriñüñ edāsı lâzımdur.

Neşîd: Ḥ'ānden-i şî'r ü merşiyye

Nebîl: Lafz-ı nebîl ezdāddandur (6) hem büzürg ğanî ve hem ḥired faḳîre dirler

Ne-keft: Yarılmadı

Mu'temer: Fermān berende

Ṭa'n: Kenende vü düşmen

(7) Ū ma'a'llāh-est bî kû kû hemî
Kāş cevhlāhāne mā kû guftemî²⁰¹³ (6:3319)

*Li-ma'a'llāhi vaḳtun lā-yese'unî fîhi melekun muḳarrebun ve lā-nebiyyun murselun*²⁰¹⁴ ḥükmince (8) ol 'azîz Ḥazret-i Ḥudā ile biledür bî-kem ü keyf ve bî-çün ü çerā.

Müntehî şud cezr u bâkî mând med
Cezr ü (9) meddeş bud be-baḥrî der-zebed²⁰¹⁵ (6:3321)

Ya'nî şol vaḳt ki ḥayātda idi, baḥr-i bî-nihāyet-i ḥaḳā'ıḳ-ı ilāhîden āña gāh (10) inḳıbāz u istitār ve gāh inbisāt u istiğrāḳ tecellî olurdu. Bundan murād ki Ḥazret-i Resūlu'llāh'dur. (11) Dimek [SE400b] olur ki zamān-ı ḥayātında Ḥazret-i Resūlu'llāh 'am. gāh bî-vāsıta istimā'-ı vahy ü münācāt u istiğrāḳda (12) olurdu ve gāh teblîğ-i risālet ve aḥvāl-i ümmete [HK159a] ve muşālîḥ-i aşḥāb-ı müvāneset ezvācıyla muḳayyed olurlardı

(2) Peygamber: Peygamber 'am. SE/ taṣlîh ve: taṣlîh vācib İÜ, HK, KA

²⁰¹² Hak bundan dolayı "Ona salavât verin" buyurdu. Çünkü Muhammed -halkın işi- kendisine havale edilendir.

(3) Muḥammed: Muḥammedüñ SE; Muḥammed 'aleyhi's-selām KA

(5) Neşîd: Ḥ'ānden-i şî'r ü merşiyye Nebîl: Lafz-ı nebîl ezdāddandur hem büzürg ğanî ve hem ḥired faḳîre dirler Ne-keft: Yarılmadı Mu'temer: Fermān berende Ṭa'n: Kenende vü düşmen: - İÜ, KA

²⁰¹³ O "Nerde, nerde?" siz Allāh'la beraberdir. Keşke tezgâhtaki dokumacı gibi "Mâkû (Mekik/biz neredeyiz?" deseydik.

(7) Kāş cevhlāhāne mā kû guftemî: - SE/ ḥükmince: - İÜ, HK

²⁰¹⁴ Benim Allāh ile, yakın meleklerin ve gönderilmiş peygamberlerin ulaşamadığı bir vaktim var. (Sa'dî, Gülüstan, Bab: 2, Hikaye: 9) (Karaismailoğlu, 2004: 61)

(8) Müntehî şud cezr u bâkî mând med: - SE; İÜ, HK ve KA'da ikinci mısra da yer almaktadır.

²⁰¹⁵ -Efendi- bir denizle köpük içinde gel git durumundaydı. Sonunda cezir/çekilme oldu, med/asıl hâli baki kaldı.

(11) Resūlu'llāh: Resül KA/ 'am.: şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem SE, İÜ, KA; ṣal' am. HK

(13) ve bilmek gerekdür ki Hâzret-i Hudâ'yı deryâya ve maḥlûkı keff-i deryâya teşbîh eylediler nice deryâ müşâhede-i deryâya (14) mâni' dūr. Maḥlûk daḥı müşâhede-i [KA294a] Hâzret-i Hudâ'ya mâni' dūr ve li-hâzâ Hâzret-i Mevlânâ ḳuddise sırruhu *be-baḥrî* (15) *der-zebed* diyü buyurdılar. Baḥrden Hâḳ Ta'âlâ'yı murâd eyledi. Zebedden maḥlûkı murâd eyledi.

Mecma' vü pây-i 'alem me've'l-*ḳurûn*
(16) Hest Hâḳ *kullun ledeynâ muḥḍarûn*²⁰¹⁶ (6:3329)

Nitekim sûre-i Yâsin'de buyurur:

E lem yerev kem ehleknâ ḳablehum (17) *mine'l-ḳurûni ennehum ileyhim lâ-yerci'ûn. Ve in kullun lemmâ cemi'un ledeynâ muḥḍarûn.*²⁰¹⁷

E lem yerev kem ehleknâ, âyâ (18) görmediler mi ve bilmediler mi ki biz niçesin helâk eyledük; *ḳablehum mine'l-ḳurûni*, anlardan öñdin (19) ḳurûn-ı mâziden ya'nî anlardan öñdin geçen zamânlaruñ ehlinden; *ennehum ileyhim lâ-yerci'ûn*, ve [KC220b] (1) müşâhede itmezler mi ki taḥḳîken ol helâk olmuş ḳavm anlar cânibine rücû' itmezler ya'nî bu cihâna bir daḥı dönmezler; (2) *ve in kullun lemmâ cemi'un ledeynâ muḥḍarûn*, -yevme'l-ḳıyme li'l-cezâ' ve en muḥaffefe mine's-şakîle ve'l-lâm hiye'l-fâriḳa ve mâ (3) muzide li't-te'kîdi ve ḳurâ' ibni 'Âmir ve 'Âşım ve ḥamze lemmâ bi't-teşdîdi bi-ma' nâ illâ fe-yekûne en nâfiye- ya'nî ve taḥḳîken (4) küll-i maḥlûk mecmû' dur. Bizüm ḳatımızda ḥâzır olınmışlardır. Ya'nî ḳıyâmet güninde mecmû' ve ḥâzır olurlar herkes cezâ-yı (5) a' mâlin görmekden ötüri ve *in* muşakḳaleden muḥaffefdür ve *lâm inle imûñ* mâbeynini fâriḳadır. Ammâ ibn-i (6) 'Âmir ü 'Âşım hemze-i *lemmâyı* teşdidle okıdılar, illâ ma' nâsına. Pes *in* nâfiye olur bu taḳdîrce, ma' nâ (7) anlar degüldür. İllâ bizüm ḳatımızda cem' olmuşlardır kıyâmet güninde 'amellerinüñ cezâsı virilmek içün, dimek olur.

(13) nice: nice ki keff-i SE, İÜ, HK, KA

(14) Hâzret-i: - HK, KA

²⁰¹⁶ Toplanma yeri ve bayrak direği, asırların/nesillerin sığınağı, Hakk'ın huzurudur. "Hepsi huzurumuza getirilmişlerdir."

(16) *E lem yerev kem ehleknâ ḳablehum mine'l-ḳurûni ennehum ileyhim lâ-yerci'ûn*: - İÜ, HK, KA

²⁰¹⁷ Kendilerinden önce nice nesilleri helâk ettiğimizi; onların artık kendilerine dönmeyeceklerini görmediler mi? Onların hepsi de mutlaka toplanıp (hesap için) huzurumuza çıkarılacaklardır. (Kur'ân-ı Kerim, Yâsin: 31-32)

(17) *E lem yerev kem ehleknâ*, âyâ görmediler mi ve bilmediler mi ki biz niçesin helâk eyledik; *ḳablehum mine'l-ḳurûni*, anlardan öñdin ḳurûn-ı mâziden ya'nî anlardan öñdin geçen zamânlaruñ ehlinden; *ennehum ileyhim lâ-yerci'ûn*, ve müşâhede itmezler mi ki taḥḳîken ol helâk olmuş ḳavm anlar cânibine rücû' itmezler ya'nî bu cihâna bir daḥı dönmezler; *ve in kullun lemmâ cemi'un ledeynâ muḥḍarûn*, -yevme'l-ḳıyme li'l-cezâ' ve en muḥaffefe mine's-şakîle ve'l-lâm hiye'l-fâriḳa ve mâ muzide li't-te'kîdi ve ḳurâ' ibni 'Âmir ve 'Âşım ve ḥamze lemmâ bi't-teşdîdi bi-ma' nâ illâ fe-yekûne en nâfiye- ya'nî ve: - İÜ, HK, KA

(5) ve *in* muşakḳaleden muḥaffefdür ve *lâm inle imûñ* mâbeynini fâriḳadır. Ammâ ibn-i 'Âmir ü 'Âşım hemze-i *lemmâyı* teşdidle okıdılar, illâ ma' nâsına. Pes *in* nâfiye olur bu taḳdîrce, ma' nâ anlar degüldür. İllâ

(8) **Ma'nā-yı Beyt:** 'İlm-i velīnūñ, cem'ī kūrūnūñ me'vāsıdır. Her devre bir karn dirler, cem'ī kūrūn gelür. (9) Ba'zılar yüz yıl bir karn dur dimişler, ba'zılar yetmiş yıl ba'zılar otuz yıl bir karn dur, dimişler. Ya'nī her karnuñ ehli [SE401a] (10) ya'nī her devrūñ ve her zamānuñ ehli kendü re'slerinūñ [İÜ318b] 'ilmi dibinde me'vā ve maḳām tutarlar. Ammā Hāḳ Ta'ālā'nuñ huzurı (11) cemī'-i maḥlūḳuñ olup ḥāzır olacak yiridür. *Zirā cemī'un ledeynā muḥḍarūn* buyurdı.

DİDEN-İ ḤĀREZMŞĀH (12) DER-SEYRĀN ÇÜNĀN Kİ HEKİM FERMŪD GER ZEBĀN-I ḤASED ŞEVED NEḤḤĀS/YŪSUFİ YĀBİ EZ-GEZİ KİRBĀS VE KĀNŪ FĪHİ (13) MĪNE'Z-ZĀHĪDİN²⁰¹⁸

Revḥenet: Āsāyiş

Bī-ḥaḳī: Bī-vech

Temvīh: Ārāyiş kerdin

Pīş-i kāfir nīst (14) büt-rā şāniyī
Nīst büt-rā ferr u ne rūḥāniyī²⁰¹⁹ (6:3357)

Bütde ferr ü revnaḳ u rūḥāniyyet yokdur. Şanem-perestleri (15) cezb iden ḥaḳīḳatde ḥūkm-i Ḥudā ve taḳdīr-i ḳazā-yı Mevlā'dur. Nitekim: *yudıllu men yeşā'u ve yehdī men yeşā'u*²⁰²⁰ (16) diledügin ıdlāl ider, diledügin hidāyet ider. Ya'nī ba'zıları maḥzar-ı luṭf ve ba'zıları maḥzar-ı ḳahr (17) ider.

Muḥtebes: Maḥbūs

Muḡīr: Ġāret kunende

Ḥoş-mesāğ: Ḥoş-reveş

bizüm ḳatımızda cem' olmışlardır kıyāmet güninde 'amellerinūñ cezāsı virilmek için, demek olur. : - İÜ, HK, KA

(8) velīnūñ: dīnūñ İÜ, HK, KA

(9) ba'zılar yetmiş yıl ba'zılar otuz yıl bir karn dur dimişler: - KA

(10) ve her zamānuñ: - KA

(11) olup ḥāzır: cem' İÜ, HK, KA

²⁰¹⁸ Harezşāh'ın maiyetiyle dolaşırken... Hekīm İlāhīnāme'de buyurdu: Esir satan, kıskanç diliyse bir Yūsuf'u bir arşın adı kumaşa elde edersin.

(13) Ravhenet: Āsāyiş Bī-ḥaḳī: Bī-vech Temvīh: Ārāyiş kerdin: - İÜ, KA/ Pīş-i kāfir nīst büt-rā şāniyī: - SE

²⁰¹⁹ Kāfire göre putun bir ikincisi yoktur. -Hâlbuki- putun, canlılığı ve ruhaniyeti yoktur.

(15) Nitekim: Nitekim buyurur İÜ, HK, KA

²⁰²⁰ Fakat O, dilediğini saptırır, dilediğini de doğru yola iletir. (Kur'ân-ı Kerim, Nahl: 93)

**MU‘AḤZE-İ ḤAZRET-İ YÛSUF-I ŞİDDİK (18) ‘ALEYHİ'S-SELÂM BE-ḤABS
BİD‘A SİNİN**

Ḥazret-i Yûsuf ‘aleyhi's-selâmuñ mu‘âkıb olması bid‘a sininde. (19) Bid‘a üçle
toğuz mabeyninde olan ‘aded-i mübhemdür ki ta‘yîn olmaya. Ya‘nî beş yıl ḥabs
olduğdan sonra [KC221a] (1) yedi yıl daḥı ḥabs oldu. **SEBEB-İ [HK159a] YÂRÎ
ḤÂSTEN-İ EZ-ĞAYR-I ḤAḶ VE GUFTEN KÎ UẒKURNÎ ‘İNDE RABBİKE**²⁰²¹
Allâh'dan (2) ğayrı yardım taleb itdüğü sebep-ile *uzkurnî ‘inde rabbike*²⁰²² demekle
ḥikâyeti şöyledür ki: Melik-i Reyân'ın iki kulları ki biri (3) melikün sâķisi idi, ismi Yünâ
idi; biri ḥabbâz idi, Muḥeneş dirlerdi. Melik anların ḥaķķında sū-i zan (4) idüp kendüye
zehr virdiler şanup anları zindāna ķomış idi ve Ḥazret-i Yûsuf ‘aleyhi's-selâmla ittifâķ ile
(5) dâḥil olmuşlar idi. Çün Ḥazret-i Yûsuf ehl-i zindānuñ vâķı‘aların ta‘bîr iderdi. İttifâķ ol
iki kimse daḥı (6) rü‘yâ gördiler. Ḥazret-i Yûsuf ḥuzûrına gelüp vâķı‘aların söylediler.
Ḥabbâz didi ki: Ben başumda ekmek getürmüşüm, kuşlar (7) ol başumdaki nandan yirlerdi,
didi. Birisi didi: Ben daḥı gördüm ki vâķı‘amda, şarâb şıķarum melik için. Ḥazret-i
[SE401b] (8) Yûsuf bunları imāna da‘vet idüp pend ü naşîḥat eyledükden sonra didi ki:
Ammâ biriñüz ya‘nî sâķî şarâb (9) şıķup seyyidine içürür evvelki mertebesine yetişür.
Ammâ ol birisi ya‘nî [KA294b] ḥabbâz şalb olunur, başınuñ etinden kuşlar (10) yir, didi ve
ol nâcî zan itdüğü kimseye ya‘nî sâķiye didi: *UẒkurnî ‘inde rabbike -ezkeru ḥâlî ‘inde’l-*
mulk key (11) yuḥallişanî- ya‘nî melik ķatında beni añ, benüm ḥâlümü aña i‘lâm eyle. Ola
ki beni ḥalâş eyleye, didi. Bu ķazıyyenün üzerine (12) üç gün geçdükden sonra ḥabbâzı
şalb eyleyüp sâķiye mertebe-i evveli muķarrer olup nedim-i şâh oldu. Cām-ı (13) iltifât ve
sâġir-i manşıb u cāhla şöyle mest oldu ki aḥvâl-i ehl-i zindān yādına [İÜ319a] gelmedi.
Nitekim buyurdi: (14) *fe-ensāhu’s-şeyṭānu zikre rabbihî*.²⁰²³ Pes ol sâķiye ya‘nî şarābiye
unutdurdı şeyṭān, mürebbisine Yûsuf'ın aḥvālın anmaġı. Ammâ ba‘zılar (15) zamîri
Yûsuf'a rācî‘ ķılmışlar. Ya‘nî şeyṭān unutdurdı Yûsuf'a rabbisini zıķr itmegi. Tâ ki

(18) ‘ALEYHİ'S-SELÂM: ‘AM. HK/ Yûsuf: Yûsuf-ı Şiddik İÜ, KA/ ‘aleyhi's-selâmuñ: ‘am. HK

²⁰²¹ Sadık Yûsuf'ın Hak'tan başkasından yardım istemesi ve "Beni efendinin yanında an" demesi sebebiyle nice yıl hapiste tutulması

(2) ğayrı: ğayrıdan SE, İÜ, HK, KA

²⁰²² Efendinin yanında benden bahset. (Kur‘ân-ı Kerîm, Yûsuf: 42)

(4) ‘aleyhi's-selâmla: ‘am. HK

(8) idüp: eyledi İÜ, HK, KA/ naşîḥat eyledükden: naşîḥatden İÜ, HK, KA/ ammâ: - İÜ, KA

(9) ya‘nî: ki SE

(13) buyurdi: buyurur İÜ, HK, KA

²⁰²³ Fakat şeytan onu efendisine hatırlatmayı unutturdu. (Kur‘ân-ı Kerim, Yûsuf: 42)

(14) ya‘nî şarābiye: - İÜ, HK, KA

ğayrıdan meded istedi. Bu hadîs-i şerîf (16) dağı bu ma' nāya delālet ider. Kāle 'am.: *Raḥima'llāhu aḥī Yūsufe lev lem yeḡūl uzḡurnī 'inde rabbike limā lebiṣe fī's-sicni* (17) *ba' de'l-ḡamise fe-lebiṣe* [HK160a] *fī's-sicn.*²⁰²⁴ Pes bu söz sebebiyle yedi yıl dağı ḡaldı zindānda.

(18) Yād-ı Yūsuf dīv ez-' aḡleş suturd
V'ez-dileş dīv ān suḡen ez-yād burd²⁰²⁵ (6:3405)

*Fe-ensāhu's-ṣeyṡānu zikre rabbihī*²⁰²⁶ maẓmūnınca ṣeyṡān unutturdı Yūsufı (19) melike aḡmağı.

Zihār: 'Āne ya' nī ḡasık

Huṣūn: Hıṣnuḡ cem' idūr ḡal' alar dimek olur.

Müstecār: Rehāyī [KC221b] (1) ḡāste ya' nī ḡalāşlık ṡaleb olınmış kimse

Aḡī: Paşa ya' nī büyük ḡardaş

(2) Çün ḡaraẓ dellāle geṡ ü vāşıfı
Ez-se gez kirbās yābī Yūsufi²⁰²⁷ (6:3459)

Ya' nī çün ehl-i ḡaraẓ dellāl ola, vaşf idici ola, Ḥaẓret-i Yūsuf 'aleyhi's-selām (3) gibi anı dellāl olan meẓemmet eyleye. Pes kimse aḡa raḡbet itmez olur, azacıḡ baḡāyla meşelā üç arşun beze almaḡ müyesser (4) olur.

Fātir: Ża' īf

Reşed: Rāh-ı rāst

Ḥasp: Ancaḡ

Bāng-i der-maḡsūs u der-ez-ḡiss birūn
Tubşırūn (5) ān bāng ü der-lā-tubşırūn²⁰²⁸ (6:3481)

Ḳapunuḡ sedāsın işidürsüz ḡapuyı ḡörmezsiniz.

(16) 'am.: 'aleyhi's-selām SE/ Kāle 'am.: - İÜ, HK, KA

²⁰²⁴ Allāh Yūsuf'un "Efendinin yanında benden bahset" sözüne rahmet etsin. Yūsuf bu söz yüzden 5 yıldan sonra 7 yıl daha zindanda kaldı.

(17) ḡaldı zindānda: zindānda ḡaldı İÜ, HK, KA

²⁰²⁵ Şeytan onun aklından Yusuf'un adını yok etti. Şeytan bu sözü gönlüne de unutturdu.

(18) V'ez-dileş dīv ān suḡen ez-yād burd: - SE, İÜ, HK, KA

²⁰²⁶ Fakat şeytan onu efendisine hatırlatmayı unutturdu. (Kur'ân-ı Kerim, Yūsuf: 42)

(19) Zihār: 'Āne ya' nī ḡasık: - İÜ, KA/ Huṣūn: hıṣnuḡ cem' idūr ḡal' alar dimek olur: - İÜ, HK, KA

(1) Aḡī: Paşa ya' nī büyük ḡardaş: - İÜ/ Çün ḡaraẓ dellāle geṡ ü vāşıfı: - SE

²⁰²⁷ Kasıt, satıṡ aracısı ve tarif eden olursa üç arşın adı kumaşla bir Yusuf elde edersin.

(2) 'aleyhi's-selām: 'am. HK

²⁰²⁸ Kapının sesi hissedilir ama kapı hissedilmez. Bu ses ḡörülür ama kapı ḡörülmez.

Dest-i kūrāne be-*ḥablu'llāh* zen²⁰²⁹ (6:3490)

(6) Elini körler gibi *ḥablu'llāh*a urdı. Her mü'mine lâzımdur ki dest-i i'tikādı [SE402a] *ḥablu'l-metn-i Kur'an'a* ve (7) 'urvetu'l-vuşkâya muhkem yapışa. Nitekim Hâk Ta'âlâ buyurdı:

*Va'teşimū bi-ḥabli'llāhi cemi'an.*²⁰³⁰ Ve sūre-i Bakara'da buyurdı:

Ḳad (8) *tebeyyene'r-ruşdu mine'l-ğayyi fe-men yekfur bi't-tāğūti ve yu'min bi'llāhi fe-ḳadistemseke bi'l-'urveti'l-vuşkâ lānfışāme* (9) *lehā.*²⁰³¹

Demār: Helāk

Lā-tuṭarriḳ fī-hevāke selsebīl (6:3500)

Ṭarīḳ aḫz eyleme, kendü hevā-yı nefsünden su'āl eyle (10) sebīli. Ya'nî ṭarīḳ-i Hâḳ'ı ehinden şor.

Min cenābi'llāhi naḥve's-selsebīl²⁰³² (6:3500)

Cenāb-ı Hâḳ'dan Selsebīl ki (11) cennet ırmağıdır, anuñ tarafına ṭarīḳ-i su'āl eyle.

Lā-tekun ṭav'e'l-hevā mişle'l-ḥaşış (6:3503)

Hevāya ṭāyi' olmasa giyāh-ı (12) tāze gibi, zīrā giyāh-ı tāze ne ṭarafdan hevā gelse muṭi' olur, meyl ider.

İnne zılle'l-'arş evlā min-'arīş²⁰³³ (6:3503)

Taḥḳīken (13) 'arş sāyesi ulıdır 'arīş sāyesinden. 'Arīş kumaşdan ve ḥār u ḥaşdan yapılan gölgelige dirler. Nefs ü hevāya (14) uymak 'arīş sāyesinde ḳalmaḳdır ve iṭā'at-i Hâḳ 'arş sāyesine vāşıl olmaḳdır.

Taḥrīc: Çıkarmak

(15) Pes münāsib şan' atest in şehre zāv²⁰³⁴ (6:3505)

²⁰²⁹ Allāh'ın ipine körcesine yapış.

(6) Kur'an'a: Mücellef 'alef-i Kur'an'a SE

²⁰³⁰ Hep birlikte Allāh'ın ipine (Kur'an'a) sımsıkı sarılın. (Kur'an-ı Kerim, Âli İmrân: 103)

²⁰³¹ Çünkü doğruluk sapıklıktan iyice ayrılmıştır. O hâlde, kim tâğûtu tanımayıp Allāh'a inanırsa, kopmak bilmeyen sapaşğlam bir kulpa yapışmıştır. (Kur'an-ı Kerim, Bakara: 256)

(7) ve sūre-i Bakara'da buyurdı: *Ḳad tebeyyene'r-ruşdu mine'l-ğayyi fe-men yekfur bi't-tāğūti ve yu'min bi'llāhi fe-ḳadistemseke bi'l-'urveti'l-vuşkâ lānfışāme lehā* Demār: Helāk: - İÜ, HK, KA

²⁰³² Nefsine uyma, o yolu bırak. Hakk'ın dergâhına doğru Selsebil'e gel.

(11) olmasa: - KA

²⁰³³ Ot gibi hevesine uyma. Arş'ın gölgesi yazlık evden daha iyidir.

(14) Taḥrīc: Çıkarmak: - İÜ, KA

²⁰³⁴ Bu ünlü mimar, çok uyumlu bir sanata sahiptir.

Bir üstāduñ nāmıdur Hindūstān'da. Ya' nī münāsib [KA295a] halk (16) idicidür bu üstād-ı māhir, ya' nī şāni' -i kāmildür Hāzret-i Hūdā.

Kābūs: Dīv-i siyāh

Zeşt-rā hem zeşt ü Hāḡ-rā (17) Hāḡ-nemā²⁰³⁵ (6:3511)

Ya' nī Hāzret-i Resūlu'llāh 'am. dā'im du'ā idüp buyururlardı:

Allāhumme erine'l-ḡaḡḡa ḡaḡḡen verzuḡnā ittibā'ahu ve (18) *erine'l-bāḡıla bāḡılen verzuḡnā* [HK160b] *ictinābehu*.²⁰³⁶ [İÜ319b] Ya' nī iy benüm Allāh'um! Bize ḡaḡḡı ḡaḡ göster ve aña tābi' olmak müyesser eyle ve bāḡılı (19) bāḡıl göster ve andan ictināb itmek müyesser eyle ve yine buyurur:

Allāhumme erine'l-eşyā 'e kemā hiye.²⁰³⁷

Ḳalb beyne işbe' ayn-i kibriyāst²⁰³⁸ (6:3514)

[KC222a] (1) İşāretdür bu ḡadıḡ-i şerīfe:

İnne ḡulūbe benī Ādeme beyne işbe' ayni min-aşābi' i'r-raḡmāni yuḡallibuhā keyfe yeşā'u.²⁰³⁹ Ya' nī Benī Ādem (2) ḡulūbı Hāḡ Ta'ālā'nuñ iki şıfatınuñ arasındadır; biri tevfiḡ, biri ḡızlāndur. Hāḡ Ta'ālā insānı ḡāḡ ḡayra sevḡ ider ḡāḡ şerre. (3) Tā ki luḡf u ḡāḡrı ve faḡl u 'adlinüñ āşarı zāḡir ola.

RÜCÜ' BE-ḲİŞŞA-İ ĀN PĀY MERD²⁰⁴⁰

Mincel: Dās

Rūz-ı pādāş (4) āmed ü peydā şuden²⁰⁴¹ (6:3530)

'Avz ḡüni geldi ve zāḡir olmak ḡüni geldi. *Ed-dunyā mezra'atu'l-āḡire*²⁰⁴² ḡükmince dūnyāda toḡm-ı ḡayrāt zirā'at (5) eyleyen, āḡiretde 'avzın [SE402b] ḡörür. Nitekim Cenāb-ı 'İzzet buyurdı:

(16) Kābūs: Dīv-i siyāh: - İÜ, KA

²⁰³⁵ "Çirkini yine çirkin ve gerçeḡi gerçek göster."

(17) Resūlu'llāh: Resūl-i Ekrem İÜ, HK, KA/ 'am.: şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem SE, İÜ, HK, KA

²⁰³⁶ Allāh'ım bize ḡakkı ḡaḡ göster, ona uymayı müyesser kıl. Batılı da batıl gösterip, ondan sakınmayı nasip et. (Yardım, 2008: 192)

(18) Ya' nī iy benüm Allāhum! Bize ḡaḡḡı ḡaḡ göster ve aña tābi' olmak müyesser eyle ve bāḡılı (19) bāḡıl göster ve andan ictināb itmek müyesser eyle: - İÜ, HK, KA

²⁰³⁷ Bize eşyāyı olduḡu gibi göster. (Yardım, 2008: 192)

²⁰³⁸ Kalp, yüce Ḳakk'ın iki parmaḡı arasındadır.

²⁰³⁹ İnsanoḡlunun kalbi Allāh'ın iki parmaḡı arasındadır. Onları istediḡi gibi çevirir. Müminin kalbi Allāh'ın iki parmaḡı arasındadır. Onları istediḡi gibi çevirir. (Müslim, Sahīḡ: 2654)

²⁰⁴⁰ O aracı ve borçlu yabancı hikāyesine dönüş

(3) Mincel: Dās: - İÜ, KA

²⁰⁴¹ Karşılık ve açığa çıkma günüdür.

Ve meşelullezîne yunfîkûne emvâlehum fî-sebîlillâhi ke-meşeli habbetin enbetet seb'a senâbile (6) *fî-kulli sunbuletin mi'etu habbetin vallâhu yudâ'ifu li-men yeşâ'u.*²⁰⁴³

Naşş-ı şarîhdür ki:

*İnna'llâhe lâ-yudî'u ecre'l-muhsinîn.*²⁰⁴⁴ Pes (7) 'ında'llâh a' māl-i şālihe ve hayrāt u hasenāt zāyi' olmaz. Belki birine biñ ecr virilür.

GUFTEŦ-İ H'ÂCE DER-H'ÂB BE-ÂN PÂY MERD²⁰⁴⁵

(8) Hânûr: Esbâb-hâne

Qıymet-i ân-râ ne-dâned cuz-mülûk
Fectehid bi'l-bey' en lâ-yuħde'ük²⁰⁴⁶ (6:3540)

Ya' nî ol gevherüñ kıymetin mülûkdan (9) ğayrı kimse bilmez. Cehd ile anı şatmağda seni aldamasunlar. Ya' nî cevâhir-i haqâ'ıq-ı Rabbânî metâ'-ı qalîl-i dünyâya şatmayasun ki ehl-i (10) dünyâ her ne qadar dünyâ mālın çok virseler, yine sen aldanmış olursın. Anuñ kıymetin mülûk-ı erbâb-ı taħkîk bilür, ehl-i dünyâ (11) bilmez.

Geşte bâşed hem çü seg kay-râ ekûl
Musterid-i niħle ber-qavl-i Resûl²⁰⁴⁷ (6:3547)

Ya' nî bir kimse ki 'ağâ vü baħşış ider, (12) soñra pişmân olup gerü alır. Seg anuñ gibidür ki, kay ider soñradan ol kay itdügi nesneyi ekl ider. Nitekim Resûl-i (13) Hüdâ'nuñ bu hadîş-i şerîfi aña şehâdet ider:

*El-'â'idu fî-hibetihî ke'l-kelbi ye'ûdu fî'l-kay'ihî.*²⁰⁴⁸

V'er be-bended der-ne-bâyed (14) ân zereş

²⁰⁴² Dünya âhiretin tarlasıdır. (Aclûnî, Keşfu'l-Hafa: 1/412; 'Irâkî, Tahrîcü'l-İhyâ: 4/24; Zerkânî, Muhtasarü'l-Makâsîd: 467)

²⁰⁴³ Mallarını Allâh yolunda harcayanların durumu, yedi başak bitiren ve her başakta yüz tane bulunan bir tohum gibidir. Allâh, dilediğine kat kat verir. (Kur'ân-ı Kerim, Bakara: 261)

(5) Nitekim Cenâb-ı 'İzzet buyurdi: *Ve meşelullezîne yunfîkûne emvâlehum fî-sebîlillâhi ke-meşeli habbetin enbetet seb'a senâbile fî-kulli sunbuletin mi'etu habbetin vallâhu yudâ'ifu li-men yeşâ'u.* Naşş-ı şarîhdür ki: - İÜ, HK, KA

²⁰⁴⁴ Çünkü, Allâh iyilik edenlerin mükâfatını zayi etmez. (Kur'ân-ı Kerim, Hûd: 115)

²⁰⁴⁵ Efendinin, gelmiş olan dostun borcunun -ödeme- yollarını o aracıya rüyada söylemesi

(8) Hânûr: Esbâb-hâne: - İÜ, KA

²⁰⁴⁶ Onun kıymetini padişahlardan başkası bilmez. Satarken, seni aldatmamaları için gayret et.

(10) sen: sen aldansın KA

(11) Geşte bâşed hem çü seg kay-râ ekûl: - SE

²⁰⁴⁷ Peygamber'in sözüne göre bağışını geri alan, köpek gibi kusmuğunu yemiş olur.

(13) Hüdâ'nuñ: - İÜ, HK; KA/ bu hadîş-i şerîfi: - KA/ aña: - HK, KA/ şehâdet ider: - KA

²⁰⁴⁸ Bağış olarak verdiği şeyi tekrar geri alan kimse, kusmuğunu tekrar yiyen köpeğe benzer. (Yardım, 2008: 257) (Müslim, Sahîh: 1622; Taberânî, Mu'cemü'l-Evsat: 7/178; İbn Hibbân, Sahîh: 5121)

Tā berīzend ān ‘aṭā-rā ber-dereş²⁰⁴⁹ (6:3548)

Ol ‘aṭāyı iletüp ḳapusına dōksünler, eger ol miḥmān ḳapusın (15) bend idüp altunun ziyādesin gerekmez almazum dirse.

Her ki ānca bi-g'zāred zer mī-bered²⁰⁵⁰ (6:3549)

(16) Her kim anuñ ḳapusına uğrarsa altunı alup gitsün.

Pejülānend: Perişān kunende

Lebeḳ: Üstād u cereb-i zebān u zīrekī

Felā: (17) Felāt beyābān

Ḥāb dīdem ḥāce-i mu‘ṭi'l-munī (6:3562)

Arzūlar ‘aṭā idici ḥāceyi vāḳı‘ada gördüm.

Vāḥidun (18) kel-elf in emrun ‘unī²⁰⁵¹ (6:3562)

Vāḥidun kel-elfdür. Ol ḥāce eger [HK161a] bir emri dilese yāḥud bir emr şa‘ab olup renc ü ‘anāyla (19) taḥşıl olunmaḳ lāzım gelse.

Ṭavḳ-ı devlet beste ender ḡill-i faḳr²⁰⁵² (6:3567)

Nitekim resūlu'llāh ‘am. buyurdı:

*El-faḳru şeynun [KC222b] (1) ‘inde'n-nāsi ve zeynun ‘indi'llāhi ta‘ālā.*²⁰⁵³

Tā be-gufte Muşṭafā şāh-ı necāḥ (6:3570)

Tā ki buyurdı Ḥazret-i Muşṭafā şāh-ı zafer,

Es-semāḥu (2) yā ule'n-ni‘ mā rebāḥ²⁰⁵⁴ (6:3570)

Seḥā vü kerem fā‘idedür, iy ni‘ met şāḥibleri!

Mā naḳaş mālun mine'ş-şadḳāti ḳaṭ (6:3571)

Şadaḳalardan (3) eksilmedi hergiz ya‘ nī eksilmez hergiz māl [SE403a]

²⁰⁴⁹ Kapıyı kapatırsa, ona o altın gerekmezse o bağışı başına dōksünler.

(14) Tā berīzend ān ‘aṭā-rā ber-dereş: - SE/ Ol ‘aṭāyı iletüp ḳapusına dōksünler: - SE

²⁰⁵⁰ Oradan geçen, altını alır.

(16) Pejülānend: Perişān kunende Lebeḳ: Üstād u cereb-i zebān u zīrekī Felā: Felāt beyābān: - İÜ, KA

²⁰⁵¹ Rüyamda dileklerini yerine getiren efendiyi ölmüş olsa da bin kişi gibi bir kişi olanı gördüm.

²⁰⁵² Yoksulluk zincirine talih gerdanlıḡını bağladın.

(19) Resūlu'llāh ‘am.: Ḥazret-i Resūlu'llāh şalla'llāhu ‘aleyhi ve sellem SE/ Resūlu'llāh ‘am. buyurdı: buyurur ‘aleyhi's-selām İÜ, HK, KA

²⁰⁵³ Fakirlik insanlar arasında çirkin, Allāh katında güzeldir. (Suyûtî, Cāmi'ü's-Sagîr: 5970; Elbânî, Silsiletü'l-Za'ife: 4028)

²⁰⁵⁴ Ey nimet sahipleri! Kurtuluş padişahı Mustafa'nın sözüne göre cömertlik, kazançtır.

İnnema'l-ḥayrātu ni' me'l-murtebat²⁰⁵⁵ (6:3571)

[KA295b] Tahkiken ḥayrāt degüldür, illā rabṭ yirlerinüñ (4) gökçeğidür māl bağlamağa. Ya'nī ḥayrātdan güzel yir [İÜ320a] yokdur māl şarf idecek, zāyi' olmaz, âhirette birine biñ ecr ü 'avz virilür.

(5) Cüşiş u efzūni-yi zer der-zekāt
'İşmet ez-faḥşā vü münker der-şalāt²⁰⁵⁶ (6:3572)

Şalātda faḥşādan ve münkerden 'işmet (6) ü hıfz vardır. Nitekim buyurur:

*İnne's-şalāte tenhā 'ani'l-faḥşā 'i ve'l-munkeri.*²⁰⁵⁷

BEYÂN-I İSTİMDÂD-I 'ÂRİF EZ-SER-ÇEŞME-İ (7) ḤAYÂT-I EBEDİ VE MÜSTAĞNİ ŞUDEN-İ Ü EZ-İCTİZÂB EZ-ÇEŞMHÂ-YI Bİ-VEFÂ ya'nī 'ârifüñ müstağnī olmasi dünyānuñ (8) bī-vefā çeşmlerinüñ şuyını cezb idüp çekmeden; **Kİ 'ALÂMET-İ ZÂLİKE** ki ol ḥayât-ı ebedi ser-çeşmesinden 'ârifüñ (9) seyr olmasinuñ; **'ALÂMET-İ ET-TECÂFİ 'AN DÂRİ'L-ĞURÛR**²⁰⁵⁸ dâr-ı ğurûrdan ba'id olmağdur. Nitekim Ḥazret-i Resûl-i Hudâ (10) 'aleyhi's-selâm buyurdi:

İzâ dahale'n-nûru'l-ḳalbe infeseḥe venşerah, kaçan ḳalbe nûr-ı imân u i'tikâd u ma'ârif-i ilâhî dâhil (11) olsa münfesih ü münşeriḥ olur. Ya'nī inşirâḥ-ı şadr u vüs'at-i ḳalb ḥaşıl olur; *fè-ḳile hel li-zâlike min-'alâmetin* (12) *yâ resûla'llâh ḳâle ni'am* dinildi. Ya'nī aşḥâb didiler: Ḳalbe nûr dâhil olmağın 'alâmeti var mıdır yâ resûla'llâh? (13) Ḥazret-i Resûl buyurdi: belî *et-tecâfî 'an dâri'l-ğurûr*, dâr-ı ğurûrdan ba'id olmağ ya'nī dünyādan ırağ (14) olmağ; *ve'l-inâbeti ilâ-dâri'l-ḥulûd*, ve rücû' itmekdür dâru'l-ḥulûda ya'nī âhirete; *ve'l-isti'dâdu li'l-mevti ḳable nuzûlihi*,²⁰⁵⁹ (15) ve müste'id olmağdur mevte, mevt nâzil olmazdan öñdin.

²⁰⁵⁵ Mal, bağışlarla asla eksilmez. Gerçekten hayrat ne güzel vesiledir.

(4) idecek: idecek ki SE, İÜ, HK

(5) Cüşiş u efzūni-yi zer der-zekāt: - SE

²⁰⁵⁶ Zekâtla altın kabarır, çoğalır. Namazla kötülük ve çirkinlikten korunur.

²⁰⁵⁷ Kuşkusuz namaz hayasızlıktan ve kötülükten men eder. (Ku'ân-ı Kerîm, Ankebût: 45)

(6) **BEYÂN-I** - İÜ

(8) cezb idüp çekmeden: çekmekden cezb itmekden İÜ, HK, KA

²⁰⁵⁸ Açıklama: Ârifin, ebedi kaynağından yardım dilemesi; onun, vefasız su pınarlarından yardım dilemek ve çekip almaktan uzak durması

(9) Ḥazret-i: - İÜ, HK, KA/ 'aleyhi's-selâm: - İÜ, HK, KA

(12) *ḳâle ni'am*: - İÜ, HK, KA

(13) Resûl: - SE, İÜ, HK/ buyurdi: buyurdılar İÜ, HK, KA

²⁰⁵⁹ Nur insanın göğsüne girince içerisi genişler. Yâ Resulallâh! Bunun bilinen bir alameti var mıdır? Resulullâh da: Evet, insanın bu gurur diyarı olan dünyadan uzaklaşması, ebediyet diyarı olan âhirete yönelmesi ve ölüm gelmeden önce ölüme hazırlanması, bunun nişanesidir. (Hâkim, Müstedrek: 4/311)

Senî: Rüşen

Tu ne-tersîdî zi-‘ adl-i Kirdgār
Men hemî (16) tersem du dest ez-men bedār²⁰⁶⁰ (6:3615)

Ya‘ nî sen qorqmaduñ Kirdgār’uñ ‘adlinden, böyle fi‘l-i şenî‘a ve ‘işyāna cür’et
(17) eyledüñ. [HK161b] Ben Allāh’dan qorqarum, beni elüñden qo, dir. Nitekim süre-i
Haşr’da haber virdi:

*Ke-meşeli’s-şeytāni iz kālē (18) li’l-insānikfur fe-lemmā kefere kālē innī berī’un
minke innī eḡāfu’llāhe rabbe’l-‘ālemīn. Fe-kāne ‘āḡibetehumā ennehumā fi’n-nāri (19)
ḡālideyni fihā ve zālīke cezā ‘u’z-zālimīn*²⁰⁶¹.

Çünkü deryā ber-vasā ‘iṭ reşk kerd²⁰⁶² (6:3627)

Çünkü Hāzret-i Hūdā [SE403b] vāşıtalara [KC223a] (1) reşk eyleyüp rezzāḡiyyetin
gösterdi.

REVĀN ŞUDEN-İ ŞEHZĀDEGĀN²⁰⁶³

Behr-i īn fermūd bā-ān ispeh ū
Ḥayşe (2) velleytum *fe-şemme vecchehū*²⁰⁶⁴ (6:3640)

*Ve lillāhi’l-maşriḡu ve’l-maḡribu fe-eynemā tuvellū fe-şemme vechu’llāhi inna’llāhe
vāsi’un ‘alīm*²⁰⁶⁵ maẓmūn-ı (3) şerīfince her ne cānibe teveccüh eyleseñüz vechu’llāh
andadır.

*Esleme’s-şeytāni ancā şud pedīd
Ki yezīdī şud zi-fazleş (4) Bāyezīd*²⁰⁶⁶ (6:3647)

Nitekim Hāzret-i Resūlu’llāh buyurdi:

(15) Senî: Rüşen: - İÜ, KA

²⁰⁶⁰ Sen Allāh’ın adaletinden korkmuyordun, ben korkuyorum. İki elini benden çek.

²⁰⁶¹ Münafıkların durumu ise tıpkı şeytanın durumu gibidir. Çünkü şeytan insana, “İnkâr et” der; insan inkâr edince de, “Şüphesiz ben senden uzağım. Çünkü ben âlemlerin Rabbi olan Allāh’tan korkarım” der. Nihâyet ikisinin de (azdıranın da azanın da) akıbeti, ebediyen ateşte kalmaları olmuştur. İşte zalimlerin cezası budur. (Kur’ân-ı Kerim, Haşr: 16-17)

²⁰⁶² Çünkü deniz araçları kiskandı. (Susuz kişi balık gibi tulumu bıraktı.)

²⁰⁶³ Şehzadelerin yol almaları

(1) Behr-i īn fermūd bā-ān ispeh ū: - SE

²⁰⁶⁴ O, bunun için o orduya buyurdu: nereye dönerseniz onun yüzü oradadır.

²⁰⁶⁵ Doğu da, Batı da (tüm yeryüzü) Allāh’ındır. Nereye dönerseniz Allāh’ın yüzü işte oradadır. Şüphesiz Allāh, lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir. (Kur’ân-ı Kerim, Bakara: 115)

²⁰⁶⁶ “Şeytan müslüman oldu” sözü ortaya çıkar. Bir Yezid onun lutfuyla Bāyezīd oldu.

(3) Ki yezīdī şud zi-fazleş Bāyezīd: - SE

Mā minkum min-eḥadin illā ve lehu şeyṭānu, ya‘ nī sizden bir kimse yokdur illā (5) anuñçün bir şeyṭān vardur, ya‘ nī her birüñüzüñ birer şeyṭānı vardur. *Ḳile: Ve leke yā resūlu'llāh. Ḳāle: ve ene illā ina'llāhe* (6) *e‘ānenī fe-esleme şeyṭānī ve lā-ye‘mur fī-illā bi-ḥayr.*²⁰⁶⁷ [İÜ320b] Ya‘ nī aṣḥāb didiler ki: Senüñ de şeyṭānuñ var mıdur yā Resūla'llāh? [KA296a] (7) Buyurdılar ki: Benüm de vardur. Lākin Allāh Ta‘ālā baña ‘avn u ‘ināyet eyledi. Benüm şeyṭānum müselmān oldı. Baña emr eylemez illā ḥayra (8) ya‘ nī dā‘im beni ḥayra delālet ider.

Çünkü *el-insān ḥariṣun mā muni‘*
K'ist k'ez-memnū‘ gerded (9) mümteni‘²⁰⁶⁸ (6:3657)

Kimdür ki memnū‘ dan mümteni‘ ola. Ya‘ nī az kimse vardur ki bir şey‘den men‘ eyleseler ol memnū‘ olan şey‘den ihtirāz eyleye. Çünkü *el-insānu* (10) *ḥariṣun mā muni‘a* bu ḥadīṣ-i şerīfe işāretdür ki Ḥazret-i sultān-ı enbiyā buyurdı:

*El-insānu ḥariṣun ‘alā-mā muni‘a.*²⁰⁶⁹ (11) Ya‘ nī insān ḥariṣdür men‘ olınan şey‘ üzerine *li-mā muni‘a* daḥı rivāyetdür.

Tebgīz: Buğz itmek

Taḥrīz: (12) Tergīb

Pes ez-ın yuğvı bihi ḳavmen keşir (6:3659)

Pes bu nehy ü men‘ den çok ḳavmi ğavı vü gümrāh zāll eyler Allāh (13) Ta‘ālā.

Hem ez-ın *yehdī bihi* ḳalben ḥabir²⁰⁷⁰ (6:3659)

Hem yine nehyden ve men‘ den hidāyet eyler Allāh Ta‘ālā ḳalb-i ḥabiri, ya‘ nī ḳalb-i (14) ḥabir şāḥiblerini.

Ḥazm-ı mültevi: İhtiyāṭ pīçide

(4) Ḥazret-i Resūlu'llāh: Ḥazret-i Resūlu'llāh şalla'llāhu ‘aleyhi ve sellem SE/ Ḥazret-i Resūlu'llāh buyurdı: buyurdı ‘aleyhi's-selām İÜ, HK, KA/ ya‘ nī: - İÜ, HK, KA

(5) ya‘ nī her biriñüzüñ birer şeyṭānı vardur: - KA
²⁰⁶⁷ Sizden her birinizin bir şeyṭanı vardır. Dediler ki: Senin de mi ya Resūlallah? Dedi ki: Benim de. Fakat Allāh şeyṭāna karşı bana yardım etti de benim şeyṭanım müslüman oldu ve yalnızca hayır emreder/ hayır sağlar. (İbn Hacer Askalānī, Metālibü'l-Aliyye: 4/215)

(6) Ya‘ nī: - İÜ, HK, KA

(7) illā ḥayra: illā ḥayra emr eyler KA

(8) ya‘ nī dā‘im beni ḥayra delālet ider: - İÜ, HK, KA/ Çünkü *el-insān ḥariṣun mā muni‘*: - SE
²⁰⁶⁸ Men edilenden geri duran kimdir? Çünkü insan men edilen şeye aşırı isteklidir.

(9) olan: ola ol İÜ, HK, KA/ Çünkü *el-insān*: - İÜ, HK, KA

(10) *ḥariṣun mā muni‘*: - İÜ, HK, KA/ Ḥazret-i Sultān-ı Enbiyā buyurdı: buyurur İÜ, HK, KA

²⁰⁶⁹ İnsan yasak olduğu şeylere karşı ḥarıs olur.

(11) Tebgīz: Buğz itmek: - İÜ, HK, KA/ Taḥrīz: Tergīb İÜ, HK, KA

²⁰⁷⁰ Bundan dolayı çoğu kavim onunla sapıtır. Yine bundan dolayı haberli gönül onunla doğru yolu bulur.

Ger be-bendî der-şıtablî gāv-ı ner
Bāz yābî der-maḳām-ı gāv ḥar²⁰⁷¹ (6:3678)

(15) Ya‘nî gāv bağladuḡuñ yirde ḥar bulursın. Ya‘nî ‘amel idersin aña i‘tikād idersin şoñra tefahḥuş eyleseñ ‘amelüñüñ (16) ḥilāfî ve murāduñuñ muḥālîfî ḥaşıl olur.

Kebs: Enbāştan [HK162a] ve yaḡma kerden ve ziyāde kerden

Tefestut: (17) Ḥilāf dîden ya‘nî maḥsûs dîden ān çîz ki vücūd ne-dāşte bâşed

Hesbān-ı ḥayāl: Ḥayāl zan eylemek

(18) REFTEN-İ PESERÂN-I SULṬÂN-I BE-ÂN-I ḲAL‘A BE-ḤÜKM-İ ÂN Kİ
EL-İNSÂNU ḤARİŞUN ‘ALÂ-MÂ MUNİ‘A BE-SÛY-I ÂN ḲAL‘A-İ (19) MEMNÛ‘U
‘ANHU RÂNDEND VE ÂN HEMÎ VAŞİYYETHÂ [SE404A] VE ENDERİZHÂ-YI
PEDER-RÂ ZİR-İ PÂY NİHÂDEND TÂ DER-ÇÂH-I [KC223b] (1) BELÂ ÜFTÂDEND
VE MÎ-GUFTEND İŞÂN-RÂ NÜFÛS-I LEVVÂME *E LEM YE‘TİKUM NEZİR*²⁰⁷² âyâ
size âḥiret ḥayâtından tenzîr (2) ü taḥfîf idici peygamber-i nâşih gelmedi mi; **VE İŞÂN
GİRYÂN U PERİŞÂN MÎ-GUFTEND** nezîri tekzîb itdüklerine i‘tirâf (3) idüp giryân u
perîşân oldukları ḥâlde dirlerdi; *LEV KUNNÂ NESME‘U EV NA‘KILU* tezkîrûñ kelâm-ı
ḥikmet-âmîzin istimâ‘ ide (4) idük, yâ anuñ kelâmın te‘aḳḳul ideydük yâ anuñ inzârınuñ
ma‘ânîsin fikr itmiş olayduk; *MÂ KUNNÂ* (5) *Fİ-AŞŞĖBİ‘S-SA‘İR*²⁰⁷³ cümle-i aşşâb
sa‘irden ya‘nî ehl-i cehennemden olmazduk. Pes ol şehzâdeler nüfûs-ı levvâmeye cevâb
virüp didiler ki: (6) Eger pederimüzüñ naşîḥatin istimâ‘ ide idük ve anuñ mażmûn-ı
kelâmın te‘aḳḳul ide idük bu belâyâ mübtelâ olmazduk, (7) didiler.

Nebîl: Buzurg

Kemterin ‘ayb-ı muşavver der-ḥışâl (6:3711)

(14) Ḥazm-ı mültevi: İḥtiyât pîçide: - İÜ, KA/ Ger be-bendî der-şıtablî gāv-ı ner: - SE

²⁰⁷¹ Bir ahıra öküz bağlasan, öküzün yerinde eşek bulsan.

(17) Hesbān-ı ḥayāl: Ḥayāl zan eylemek: - İÜ, KA

²⁰⁷² Size uyarıcı gelmemiş miydi? (Kur‘ân-ı Kerîm, Mülk: 8)

(1) ḥayâtından: ‘azâbından İÜ, HK, KA

²⁰⁷³ Padişah oğullarının, "İnsanlar, men edilene karşı aşırı isteklidir" hükmünce men edilen kaleye gitmeleri. Babanın o bütün vasiyetlerini ve öğütlerini ayakaltına koydular, böylece belâ kuyusuna düştüler; Nefs-i levvâmeleri/kınayıcı nefisleri, onlara "Size bir korkutucu gelmedi mi?" diyordu; onlar ağlayarak ve pişmanlıkla, "İşitseydik yahut akıl etseydik cehennemdekilerden olmazdık" diyorlardı/ Yine şöyle derler: "Eğer kulak vermiş veya aklımızı kullanmış olsaydık, şu alevli ateştekilerden olmazdık." (Kur‘ân-ı Kerim, Mülk: 10)

(7) Nebîl: Buzurg: - İÜ, HK, KA/ olunmaz: olunmuş İÜ, KA

Taṣvīr olunmaz şūret maḥbūblarınun ve (8) maḥlūkuṅ kemterīn ‘aybları ve ḥūbları budur ki,

Çün pey-ā-pey bīniyeş āyed melāl²⁰⁷⁴ (6:3711)

Çün mükerrer göresin melāl u (9) uşanmaḡ ḥāşıl olur. Sā’ir ‘aybları ḥod ḥesāba gelmez.

Bālān şevēd: Uzayıcı olur.

İn meşel nā-lā’iḡest (10) iy müstedil
Ḥīle-i tefhīm-rā *ceḥdu’l-muḡīl*²⁰⁷⁵ (6:3717)

*Ḥayru’s-şadaḡati ceḥdu’l-muḡīl*²⁰⁷⁶ buyurmuşdur. [İÜ321a] Ya’ nī faḡīrūṅ şadaḡası (11) ṭaḡātī miḡdārıdur ve şadaḡaların ḡayrlısı odur. Ḥazret-i Mevlānā buyururlar ki: Gerçi bu mişāl-i nā-lā’iḡdur, murād üzere (12) degüldür ammā ṭālibe tefhīm için ṭaḡat u ḡudret miḡdārı faḡīrāne bir mişāldür, irād olındı.

Şūret-i muḡtāciy āred sūy-ı kesb (6:3724)

(13) Ya’ nī muḡtāclıḡ şūreti ādemi kār u kesbe [KA296b] götürür.

Şūret-i bāzū-verī āred be-ḡaşb²⁰⁷⁷ (6:3724)

Ḳuvvet ü te’addī zāhir olursa (14) ḡaşba götürür insānı ya’ nī ḡüḡle bir kimsenūṅ mālın almaḡa sa’y ider.

Meşid: Üstüvār u bülend

Şūret-i fikrest ber-bām-ı (15) meşid
V’ān ‘amel çün sāye ber-erkān bi-dīd²⁰⁷⁸ (6:3728)

Ā’ māl u ef’āl [HK162b] efkārūṅ sāyesi gibidür ki a’ zā vü (16) cevāriḡ üzerinde ve erkān-ı beden üzerinde zāhirdür.

Muktetem: Mestür

(8) ve ḥūbları: - İÜ, HK, KA

²⁰⁷⁴ Surete bürünenin özellik olarak en düşük kusuru, onu art arda gördüğünde usanmandır.

(9) Bālān şevēd: Uzayıcı olur: - İÜ, KA/ İn meşel nā-lā’iḡest iy müstedil: - SE

²⁰⁷⁵ Ey dedil isteyen! Bu örnek uygun değildir. Anlatma hilesi için fakir gayretidir.

²⁰⁷⁶ En hayırlı sadaka kendi gücün miktarınca olandır. (Suyûtî, Cāmi’u’s-Sagîr, 1253)

(11) bu: - İÜ

(12) Şūret-i muḡtāciy āred sūy-ı kesb: - SE

(13) Ya’ nī: - SE, İÜ, HK, KA/ muḡtāclıḡ şūreti ādemi kār u kesbe götürür: - SE/ te’addī: te’addī şūreti SE

²⁰⁷⁷ Muhtaç sureti olursa kazanca yönelir. Güçlü sureti olursa gasp eder.

(14) Meşid: Üstüvār u bülend: - İÜ, KA/ Şūret-i fikrest ber-bām-ı meşid: - SE

²⁰⁷⁸ Düşüncenin sureti yüksek damın üzerindedir. O işe gölge gibi varlıkta görünür.

(15) ef’āl: - KA

Viķā' : İnzāl

(17) Bāz bī-şūret çü pinhān kerd rū
Āmedend ez-behr-i ked der-reng ü bû²⁰⁷⁹ (6:3743)

Tekrār ol ma'ānī-yi bī-şūret ki zıkr olındı, çün yüzini pinhān eyleye. Gedālīķ (18)
içün reng ü bûya gelürler. Ya' nī kendü gibi bir maḥlūķa 'arz ḥācet iderler.

DİDEN-İ İŞĀN DER-İN KAL' A²⁰⁸⁰

Bī-maraż (19) dīdīm ḥ'ış ü bī-zırık²⁰⁸¹ (6:3780)

[SE404b] Kendümüzü şaḥīḥ ü bī-noķşān zan itdük ve bende degülüz, āzāduz. Kıyās
itdük, [KC224a] (1) bilmedük ki bizde pinhān-ı meyl-i shevāt ve ḥubb-ı māsivā ve
bendeḡi-yi dünyā varmış.

ḤİKĀYET-İ ŞADR-I CİHĀN²⁰⁸²

Ḥā'ibe: Nevmid

Men (2) *şamet minkum necā* bud yāseeş²⁰⁸³ (6:3809)

*Men şamete necā*²⁰⁸⁴ ḥadīşine işāretdür. Ya' nī her kim şāmit ü sākit olursa iḥsān
(3) olunur, demek idi anuñ yesāḡı.

Rüz-ı diğer ber-mekātib-rā kefil²⁰⁸⁵ (6:3818)

Bir gün daḡı (4) mekātib olan bendelere iḥsān iderdi. Mekātib ol bende-i zer-
ḥarīdeye dirler ki anı seyyidi bahāya kesüp üzerine yazmış ola.

Rügü: Eski pāresi

Nākis: (5) Be-kesrü'l-kāf be-ism-i fā' il be-manā-yı ser-bezır ya' nī baş aşāḡa

Şiķāt: Bāzergān u emīnān

(16) Muktetem: Mestür Vaķā' : İnzāl: - İÜ, KA

²⁰⁷⁹ Yine sureti bulunmayan yüzünü gizleyince, renk ve koku dilenmek için gelirler.

²⁰⁸⁰ Onların, bu kalede görmeleri

²⁰⁸¹ Kendimizi hastalıksız ve özgür gördük.

²⁰⁸² Buharalı Sadr-ı Cihan'ın hikāyesi

(1) Ḥā'ibe: Nevmid: - İÜ, KA

²⁰⁸³ Onun yasası "Sizden susan, kurtulur"du. (Kesesi ve kâsesi susanlar içindi.)

²⁰⁸⁴ Kim diline sahip olursa necata erişir/kurtulur. ('Irākî, Tahrîcû'l-İhyâ: 3/134; Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ: 2/338; Tirmizî, Sünen: 2501)

(2) ḥadīşine: ḥadīş-i şerīfine İÜ, KA

²⁰⁸⁵ Başka bir gün ayaḡımı eski bir bezle sardı.

(4) Rügü: Eski pāresi: - İÜ, KA

(5) Be-kesrü'l-kāf be: - KA

ḤİKĀYET-İ ĀN DU BİRĀDER²⁰⁸⁶

Münteceb: Ber-güzîn

Mürteḳad: (6) Cāy-ı ḥ'āb

Muḡlıkī vü muḡlık: Kerre bend ü kilīdlü ḳapu

Evliyāşān: Ḥudāvendān u dostāneşān

Bi-ş'kehed: Deheşt gired

- (7) Nev-m-i 'ālim ez-' ibādet bih buved
Ān çünān 'ilmī ki müstenbih buved²⁰⁸⁷ (6:3876)

*Nevmu'l-'ālimi ḥayru min-'ibādeti'l-cāhil.*²⁰⁸⁸

İn ki *menhūmān* (8) *humā lā-yeşbe'ān*²⁰⁸⁹ (6:3881)

DER-TEFSİR-İ İN ḤADİŞ-İ ŞERİF Kİ MUŞṬAFĀ 'ALEYHİ'S-SELĀM
FERMŪD: *MENHŪMĀNĪ LĀ-YEŞBE'ĀNĪ ṬĀLĪBU'D-DUNYĀ* (9) *VE ṬĀLĪBU'L-*
*'İLM.*²⁰⁹⁰ *Menhūmānī*, iki ḥarīş vardır; *lā-yeşbe'ānī*, hergiz toymazlar; *ṭālibu'd-dunyā ve*
ṭālibu'd-'ilmī (10) dünyā talebinde ḥarīş olan toymaz ve 'ilm talebinde ḥarīş olan toymaz.
Tamām-ı ḥadīş-i şerīf budur: *Ve humā lā-yesteviyān ammā* (11) *ṭālibu'l-'ilm fe-yezdādu*
raḍıyu'r-Raḥmān, ammā ṭālib-i [İÜ321b] 'ilm Ḥaḳḳ'ıñ rızası yöninden ziyāde olur; ve
ammā ṭālibu'd-dunyā (12) *fe-yezdādu fi'l-ṭuḡyān*,²⁰⁹¹ ammā ṭālib-i dünyā ṭuḡyāndan ziyāde
olur. Ḥazret-i Resūlu'llāh 'am. bu ḥadīş-i buyurduḳdan (13) şoñra bu āyet-i kerīmeyi
[HK163a] okudı: *innemā yeḥşa'llāhe min-'ibādihi'l-'ulemā'u.*²⁰⁹² İN 'İLM ĠAYR-I 'İLM-İ
DÜNYĀ BĀYED TĀ-DU ḲİSM (14) BĀŞED Ḥazret-i Mevlānā buyurdılar ki: 'İlmden
murād 'ilm-i dünyā olmamaḳ gerekdür tā ki iki ḳısm ola; **AMMĀ 'İLM-İ DÜNYĀ HEM**
(15) **DÜNYĀ BĀŞED** zīrā 'ilm-i dünyā yine dünyā olur; **İLĀ-ĀḤİRE Fİ'T-TAḤAḲḲUK**

²⁰⁸⁶ İki kardeşin hikāyesi

²⁰⁸⁷ Bilginin uykusu ibadetten daha iyidir. -Bu- uyandırıcı olan bilgidir.

(7) Ān çünān 'ilmī ki müstenbih buved: - SE, İÜ, HK, KA

²⁰⁸⁸ Ālimin uykusu, cahilin ibadetinden hayırlıdır. (Gültekin, 2006: 438)

²⁰⁸⁹ "Doymayan iki arzulu vardır" dedi.

²⁰⁹⁰ İki tane ḥarīş/hiç doymayan insan vardır. Biri sürekli bilgi isteyen, diğeri sürekli dünyayı isteyen. (Aclūnī, Keşfü'l-Hafā: 2/380)

(10) olan: olan daḡı İÜ, HK, KA

²⁰⁹¹ İlim konusunda ḥarīş olan kimse (ilmi arttıkça) Rahman'ın rızasına yakınlaşır. Dünyayı isteyen ise azgınlığı artar. (Gültekin, 2006: 217)

(12) Resūlu'llāh: Resūl-i Ekrem İÜ, HK, KA/ 'am.: şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem SE, İÜ, KA; şal'am. HK/ ḥadīş-i ḥadīş-i şerīfi HK, KA

²⁰⁹² Allāh'a karşı ancak; kulları içinden ālim olanlar derin saygı duyarlar. (Kur'an-ı Kerim, Fâtır: 28)

(14) buyurdılar ki: buyurdılar bu SE; buyururlar ki İÜ, HK

VE'T-TAHLİŞ tahtlîş kırtarmak ħalâş (16) itmek; VE EGER NE-HEM ÇENİN ŞEVED
 TĀLİBÜ'D-DÜNYĀ VE TĀLİBÜ'D-DÜNYĀ TEKRĀR BUVED NE TAKSİM ve eger
 'ilmden [SE405a] [KA297a] murād bu dünyā (17) 'ilmi olursa tĀlib-i dünyā tĀlib-i dünyā
 tekrār dinilmiş olur taksīm olmaz MA' A TAQRİRİH.²⁰⁹³

TĀlibü'd-dünyā ve tevfirātihā²⁰⁹⁴ (6:3882)

(18) TĀlib-i dünyā ve anuñ mālī vāfir itmesi ki her ne kadar mālī çok olsa Kārūn
 gibi seyr olmaz. Şi' r:

[mefā' ilün/ mefā' ilün/ mefā' ilün/mefā' ilün]

Da' i'l-ħırşa (19) 'ani'd-dunyā ve fi'l-'ayşi felā teṭma'

Ve lā-tevma' mine'l-mālī ammā tedrā limen tecma'

Fe-inne'r-rızka maḳsūmun ve sū' u'z-ẓanni lā-yenfa' [KC224b]

(1) Faḳīrun kullu men yeṭma' ḡaniyyun kullu men yeḳna'²⁰⁹⁵

Ḥaṭret: Fikr

Viṭā': Pāy ber-zemīn zeden

Ez-ḡarī: Ez-ḳaḥbegī

ZİKR-İ ĀN Kİ PĀDŞĀH (2) ĀN DĀNİŞMEND-RĀ²⁰⁹⁶

Ḥaḳ ne-dāred ḥāşegān-rā der-kümün

Ez-mey-i aḥrār cuz der-yeşrebūn²⁰⁹⁷ (6:3920)

İşāretdür ol āyet-i kerīmeye ki sūre-i (3) İnsān'dadur:

İnne'l-ebṛāre yeşrebūne min-ke'sin kāne mizācuḥā kāfūrā. 'Aynen yeşrebu biḥā
 'ibādu'llāhi yufeccirūnehā tefcīrā.²⁰⁹⁸

İnne'l-ebṛāre, (4) -cem' u birrun kāne rebābehu ev bārru ke-işḥādi- ya'nī ebrār
 birrūñ cem'idür, erbāb gibi yāḥud bārruñ cem'idür eşḥād gibi. Ya'nī birr ü iḥsān (5)

(15) tahtlîş kırtarmak ħalâş: - SE

(16) itmek: - SE

²⁰⁹³ Mustafa buyurduğu "Doymayan iki arzulu vardır: Dünyayı isteyen ve ilim isteyen" hadisinin yorumu: Bu
 ilminden başka bir ilim olmalıdır. Böylece ilim iki kısım olur; zira dünya ilmi de dünyadır, vesaire. Böyle
 olursa, "Dünyayı isteyen ve dünyayı isteyen" şeklinde tekrar olur, ayırım olmaz; bunun açıklaması

²⁰⁹⁴ Dünyayı ve faydalarını isteyen, (ilmi ve tedbirlerini isteyen.)

(18) olsa Kārūn gibi: olursa KA

²⁰⁹⁵ Dünyayı ve hayatı umursamayı bırak, bunlara imrenme, ve para toplama, kime toplandığını bilmiyorsun.
 Rızık bölünür ve sū-i zan faydasızdır. İmrenen/tamam eden herkes fakirdir, kanaat eden herkes ise zengindir.

(1) Ḥaṭret: Fikr Viṭā': Pāy ber-zemīn zeden: - İÜ, KA/ Ez-ḡarī: Ez-ḳaḥbegī: - İÜ, HK, KA

²⁰⁹⁶ Hikāye: Bir padişah bir bilgini

²⁰⁹⁷ Hakk'ın gizlide özel kulları için özgür kişilerin "Yeşrebūn/içerler"deki şarabından şarabı vardır.

(2) ol āyet-i kerīmeye ki sūre-i İnsān'dadur: sūre-i İnsān'da bu āyet-i kerīmeye İÜ, HK, KA

²⁰⁹⁸ İyiler ise, katkısı kāfur olan içecekler dolu bir kadehten içerler. Bir pınar ki Allāh'ın kulları ondan içer,
 onu (istedikleri şekilde) fişkırtıp akıtırlar. (Kur'ân-ı Kerim, İnsān: 5-6)

(3) İnne'l-ebṛāre: - İÜ, KA

şahibleri; *yeşrebüne min-ke 'sin*, -min-hamri ve hiye fi'l-aşli li-kaḍeḥi tekün bihi- ya' nî birr ü ihsân idiciler, içerler bir şarâbdan ki; *kâne mizācuḥā*, (6) ol şarābuñ memzūc bihî oldı; *kāfūrā*, kāfūr oldı burūdetde, 'uzūbetde. Ba' zılar kāfūr cennetde bir şuyuñ (7) ismidür, dimişler. Kāfūra beñzer beyāzlıkda ve rā'ihada. 'Aynen, ol kāfūr bir 'ayndur ki, dimek olur. Eger kāfūrdan bedel tutulursa yāḥud cennetde bir 'ayn vardır ki; *yeşrebu bihā 'ibādu'llāhi*, ol (8) 'ayndan içerler muḥarrebler. Ba' zılar *bihāda* bā-mezīddür, dimişler. Yāḥud men ma' nāsınadır, dimişler. Bu taḳdīrce yeşrebu minhā (9) dimek olur; *yufeccirūnehā tefcīrā*, -yucezzi'nehā ḥayṣu şā'ū eczā'u sehlen- ya' nî ol 'aynuñ şuyını eczā iderler, aḳıdurlar, (10) ne yire dilerlerse āsānlıḡla.

Guzeşte vü nāmede: Māzī ve müstaḳbel

Deh: Şarāb vir

Nīm fen: Endek efsūn

Zaḥīr: Murād (11) bunda şarābdur.

Cān be-cān peyvest u ḳālibhā ḥaḥīd
Çün du murḡ-ı ser-borīde mī-ṭapīd²⁰⁹⁹ (6:3957)

Cān cāna ulaşdı ve (12) ḳalıblar ya' nî bedenler biri birine ḥareketle ṭoḳunmaḡa başladı.

Çe saḳāye çe melik çe arselān [HK163b]
Çe ḥayā çe dīn çe (13) zūhd ü ḥavf-ı cān²¹⁰⁰ (6:3958)

Ya' nî ne mütevezzā ve ne pādşāh, ne pehlevān.

Ne Ḥasan peydāst ancā ne Ḥüseyn
Çeşmeşān (14) üftād ender 'ayn u ḡayn²¹⁰¹ (6:3959)

[İÜ322a] Anlaruñ gözleri hevā vü şehvetden 'ayn u ḡayna düşdi. Ya' nî gözlerinüñ ḡāh [SE405b] aḡı (15) vü ḡāh ḳarası dönmeḡe başladı.

(4) cem' u birrun kâne rebābehu ev bārru ke-işhādi- ya' nî: - İÜ, HK, KA/ erbāb gibi: - HK, KA

(5) min-hamri ve hiye fi'l-aşli li-kaḍeḥi tekün bihi- ya' nî birr ü ihsân idiciler: - İÜ, HK, KA

(9) yucezzi'nehā ḥayṣu şā'ū eczā'u sehlen- ya' nî: - İÜ, HK, KA

(10) dilerlerse SE: dirlerse KC/ Guzeşte vü nāmede: Māzī ve müstaḳbel Deh: Şarāb vir: - İÜ, KA/ Nīm fen: Endek efsūn:- İÜ, HK, KA/ Zaḥīr: Murād: - İÜ, KA

²⁰⁹⁹ Can canla birleşti, kalıplar kavgalaştı. Başı kesilmiş iki kuş gibi çırpındı.

(11) bunda şarābdur: - İÜ/ Çün du murḡ ser-borīde mī-ṭapīd: - SE

(12) ḥareketle: ḥareketle bir birine KA/ Çe ḥayā çe dīn çe zūhd u ḥavf-ı cān: - SE, İÜ, HK, KA

²¹⁰⁰ Ne sakı, ne padişah, ne aslan -kaldı-. Ne haya, ne din, ne can korkusu ve endişesi -kaldı-.

(13) Ne Ḥasan peydāst ancā ne Ḥüseyn: - SE

²¹⁰¹ Gözleri görmez oldu. Burada ne Ḥasan ne de Ḥüseyn görünür.

Şud derāz u k'ū ʔarīk-i bāz geşt
İntizār-ı şāh hem ez-ḥad guzeşt²¹⁰² (6:3960)

Uzun (16) ve derīk oldı ʔarīk-i rücū'.

Şāh āmed tā bi-bīned vākı' a
Dīd ān cā zelzeley el-ḳāri' a²¹⁰³ (6:3961)

Pādşāh (17) anda geldi, zelzele ve urışmak ve ıztırāb gördi.

Tūş: Ḥarāretdür ve daḥı tu eş taḳḍirinedür. Ya' nī saña, (18) dimek olur.

Şerm dārem ez-nebī-i zu-fünūn
Elbisūhum guft (19) *mimmā telbisūn*²¹⁰⁴ (6:3972)

Nitekim buyurdı 'am.:

*Elbisūhum mimmā telbisūne ve eṭ'imūhum mimmā te'kulūne.*²¹⁰⁵ Ya' nī
kullaruñuza giydürūñ siz kendūñüz giydüğūñüzden ve anlara iṭ'ām [KC225a] (1) eyleñ
sizūñ kendü ʔa' āmuñuzdan.

Muştafā guft īn vaşiyyet bā-benūn (6:3973)

Muştafā bu vaşiyyeti oğullara (2) didi, ümmete didi. Zīrā Ḥazret-i Peygamber'ūñ
ümmeti oğulları maḳāmındadır.

*Eṭ'imu'l-eznābe mimmā te'kulūn*²¹⁰⁶ (6:3973)

Eznāb cem' -i zenbdür, tevābi' (3) ma' nāsınadır. Murād, kullar ve ḥizmetkārlardur.
Ya' nī bendelerūñuze ʔa' ām virūñ kendü yedüğūñüz ʔa' āmdan.

(14) şehvetden: şehvātdan İÜ, HK, KA

²¹⁰² Uzadı, dönüş yolu nerede? Padişahın beklemesi de haddini aştı.

(15) İntizār-ı şāh hem ez-ḥad guzeşt: - SE

(16) Şāh āmed tā bi-bīned vākı' a: - SE

²¹⁰³ Olayı görmek için padişah geldi. Orada kıyamet sarsıntısını gördü.

(17) Tūş: ḥarāretdür ve daḥı tu eş taḳḍirinedür ya' nī saña dimek olur: - İÜ, KA

(18) Şerm dārem ez-nebī-i zu-fünūn: - SE

²¹⁰⁴ Hüner sahibi Peygamber'den utanırım. "Onlara giydiklerinizden giydirin" dedi.

(19) 'am.: şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem SE/ buyurdı 'am.: buyurur 'aleyhi's-şalāt ve's-selām İÜ, HK, KA/
kendūñüz: - HK/ giderek siz kendūñüz giydüğūñüzden: giderin siz giydüğūñüzi KA

²¹⁰⁵ Onlara giydiğinizden giydirin ve yediğinizden yedin. (Müslim, Sahih: 3007; Aclūnī, Keşfü'l-Hafā: 1/71; Suyūṭī, Cāmi'ü's-Sagīr: 944)

(1) Muştafā: Ḥazret-i Muştafā İÜ, HK; Ḥazret-i Muştafā 'aleyhi'n-nuḥbe ve sellem KA

(2) ümmete: ya' nī ümmete SE, İÜ, HK, KA

²¹⁰⁶ Mustafa ümmetine bunu vasiyet etti: "Emrinizde olanlara yediklerinizden yedin.

(3) ya' nī: - HK

[KA297b] REVÂN GEŞTEN-İ (4) ŞEHZÂDEGÂN²¹⁰⁷

[fâ' ilâtün/fâ' ilâtün/fâ' lün]
Gerçi ne-tevân be-düst reh borden
Şarḫ-ı yârîst der-ḫaleb-i morden²¹⁰⁸

İn be-guftend u revân geştend (5) zûd
Her çe bûd iy yâr-ı men ân lahza bûd²¹⁰⁹ (6:3978)

Her ne oldıysa ibtidâ-yı sülûkda oldı. Zîrâ tâlib evvel ḫarîka (6) şıdk u ihlâşla ve ḫarâretle gelür. Ba' zılar ol ḫinde vâşıl olur, dimişler.

(7) Vâlideyn u mülk-râ bi-g'zâştend
Râh-ı ma' şûk-ı nihân ber-dâştend²¹¹⁰ (6:3980)

Ma' şûk-ı nihân yolın tûtdılar. Ya' nî ḫarîka sülûk eylediler. Beyt:

[fâ' lâtün/fâ' ilâtün/fâ' lün]
Tâ ḫadem borde ḫadem (8) ne-zenî
Ḥayme-i vaşl der-ḫarem ne-zenî
Ne-tevân reft râh-ı ü be-suḫen
Ne-revî râh tâ-ḫadem ne-zenî²¹¹¹

ḤİKÂYET-İ İMRE'U'L-ḲAYS (9) *ḲIFÂ NEBKİ MİN-ZİKRÂ ḤABİBİN VE MENZİLİ* kaf emrdür, kıfâ teşniyyedür. Ya' nî ṭuruñ iy benüm iki yârlarum, ağlayalum (10) ḫabîbüñ zikri ḫatında ve menzilinüñ zikri ḫatında. Ya' nî ḫabîbüñ ve menzilinüñ inlemesinden ağlayalum. *YAḤTAŞŞU* (11) *Bİ-RAḤMETİHİ MEN YEŞÂ'U*²¹¹² Allâh Ta' âlâ muḫtaşş kılur rahmetine [HK164a] her kimi dilerse.

V'ân zenân mülk-i meh-i bî-mîg-i tû²¹¹³ (6:3989)

²¹⁰⁷ Şehzadelerin yola koyulması

²¹⁰⁸ Gerçi dostun yoluna gidilemese de, ölmeyi istemek dostluğun şartıdır.

(4) İn be-guftend u revân geştend zûd: - SE

²¹⁰⁹ Bunu dediler ve hemen yola koyuldular. Ey benim dostum! Ne olduysa o an oldu.

(6) Ba' zılar: - İÜ, HK, KA/ Vâlideyn u mülk-râ bi-g'zâştend: - SE, İÜ ve KA'da ikinci mısradaki yer almaktadır.

²¹¹⁰ Ana babayı ve saltanatı bıraktılar. Gizli sevgilinin yolunu tuttular.

(7) Beyt: nazm İÜ, HK, KA

²¹¹¹ Ayağını kaldırdığında adım atmayasın. Kavuşma çadırında haremi ihlal etmeyesin. Lafla onun yoluna gidilmez. Adım atmadıkça onun yoluna gidilmez.

(10) zikri ḫatında: - İÜ/ zikri ḫatında. Ya' nî ḫabîbüñ ve menzilinüñ: - İÜ

²¹¹² İmreü'l-Kays'ın hikâyesi:/ Halbuki Allâh rahmetini ancak dilediğine tahsis eder. (Kur'ân-ı Kerîm, Bakara: 105; Âl-i İmrân: 74)

²¹¹³ Kadınlar da senin bulutsuz ay gibi güzelliğinin kölesi.

Zenân-ı (12) mülk-i ‘Arab senûñ ebrsiz mähınuñ ya‘nî niķābsız cemālinûñ bendesidürler.

(13) Dīv ber-şekl-i Süleymān kerde īst
‘İlm-i mekreş hest u ‘*ullimnāş* nīst²¹¹⁴ (6:4011)

Ya‘nî ‘ilm mekri vardır cānib-i Hāķ’dan kendüye bir ‘ilm [SE406a] ta‘līm olunmamışdır.

(14) Çün Süleymān ez-Hudā beşşāş būd (6:4012)

Çün Süleymān Hudā’nuñ bildürdüğü ‘ilmden mesrūr ve güleryüzli olmuşdı.

(15) Mantıķu’t-tayrī zi-‘*ullimnāş* [İÜ322b] būd²¹¹⁵ (6:4012)

Süre-i Neml’de bu āyet-i kerīmeye işāretdür:

Ve varişe Suleymānu Dāvūde ve ķāle yā (16) *eyyuhe’n-nāsu* ‘*ullimnā mantıķu’t-tayrī ve ūtīnā min-kulli şey’in*.²¹¹⁶

Ve varişe Suleymānu Dāvūde, -en-nubuvvetu ev el-‘ilmu ev el-mulku (17) bi-en ķāme maķāmuhu fī-zālike dūne sā’ir tenbīh ve kānū tes‘ate ‘aşar- ya‘nî Süleymān Dāvūd’a vāriş oldu nübüvvetde yāhud (18) ‘ilmde yāhud mülkde. Zīrā Dāvūd’uñ on toķuz oğlu var-idi. Süleymān’dan ğayrısını bu mezkūrlarda Dāvūd’a (19) ķā’im-maķām olmadı; *ve ķāle*, Süleymān didi; *yā eyyuhe’n-nāsu*, iy nās; ‘*ullimnā mantıķu’t-tayrī*, biz bildürildük [KC225b] (1) ya‘nî bize Hāķ Ta‘ālā bildürdi envā‘-ı tuyūruñ nuţķını; *ve ūtīnā min-kulli şey’in*, ve daķı biz i‘tā olındıķ. Ya‘nî Hāķ Ta‘ālā (2) bize i‘tā eyledi her şey’den. Ya‘nî nübüvvet ve ‘ilm-i mantıķu’t-tayr ki mu‘cizedür ve mülk ü teşhīr-i cinn ve teşhīr-i riyāl ve ğayrı (3) zālik; *inne hāzā le-huve’l-fađlu’l-mubīn*, -ellezī lā-yuħfā ‘alā-eħadi- taħķīken bu ‘atā elbette şu fażl u iħşāndur ki (4) herkese maħfī degüldür.

Ma‘nā-yı Beyt: Dīv eger Süleymān şeklinde tūrmışdır taķt üzerine, ‘ilm mekri vardır. Ammā Hāķ (5) tarafından ‘ilm-i ledünnī ta‘līm olunması yokdur. Kezālik her muķallid-i şūret-perest daķı ıştılāhāt-ı evliyāyı öğrenürler (6) ve şūretlerin ehl-i faķr

²¹¹⁴ Şeytan Süleyman gibi durdu. Onun hile bilgisi vardır. Onun "Bize öğretildi"si yoktur.

(14) Süleymān: Hāzret-i Süleymān İÜ, KA

²¹¹⁵ Çünkü Süleyman Allāh tarafından güler yüzlüydü. Kuşdili bilmesi "Bize öğretildi"dendi.

²¹¹⁶ Süleyman, Dāvūd’a varis oldu ve, “Ey insanlar, bize kuş dili öğretildi ve bize her şey verildi. Şüphesiz bu, apaçık bir lütuftur” dedi. (Kur’ân-ı Kerim, Neml: 16)

(16) *Ve varişe Suleymānu Dāvūde* : - KA/ en-nubuvvetu ev el-‘ilmu ev el-mulku bi-en ķāme maķāmehu fī-zālike dūne sā’ir tenbīh ve kānū tes‘ate ‘aşar: - İÜ, HK, KA

(18) Dāvūd’uñ: Hāzret-i Dāvūd’uñ İÜ, HK, KA

(1) bize Hāķ Ta‘ālā: Hāķ Ta‘ālā bize İÜ, HK, KA

(3) ellezī lā-yuħfā ‘alā-eħadi: - İÜ, HK, KA/ elbette şu: şol KA

(4) eger: egerçe SE/ ammā: - İÜ, HK, KA

şüretine qorlar. Lâkin ‘ilm-i ledünnî vü esrâr-ı evliyâdan ve ma‘ârif-i ilâhiyyeden bî-
haberdürler.

(7) Ve'r be-guftî gül be-bülbül râz guft
Ve'r be-guftî şeh sır-ı şehnâz guft²¹¹⁷ (6:4024)

Eger dise idi ki pādşāh sırr-ı ḥakā'ı (8) söyledi, [KA298a] Ḥazret-i Yūsuf söyledi,
dimek murād iderdi.

İ' tināk: Dest be-gerden kerdn ve yek-diger-rā der-āgūş (9) kerdn

Rîş: Marāz

Āftāb ān rüy-rā hem çün niḳāb
Yār āmed 'ışk-rā rüz āftāb²¹¹⁸ (6:4042)

Eger 'ışka āftāb [HK164b] (10) qarīn olsa ya' nî eger 'aşıka ğayr-ı Ḥak qarīn olsa,
eger āftāb ise de cemāl-i Ḥakḳ'a perde olur.

Gīc kerd īn (11) gird-nāme rūḥ-rā
Tā bi-yābed fātīḥ u meftūḥ-rā²¹¹⁹ (6:4048)

Aḥmaḳ u bî-hūş eyledi bu mektūb rūḥı.

Dāne gum şud (12) ān gehî ū tīn buved
Tā ne-murdî zer ne-dādem īn buved²¹²⁰ (6:4051)

Toḥm-ı incīr çün zīr-i zemīnde güm oldu, dıraḡt-ı incīr (13) ḥāşıl oldu. Pes bir kimse
*mūtu ḳable en temūtu*²¹²¹ ḥükmince ölmezden öndin ölüp 'ışk-ı Ḥudāyla fānī (14) olsa
beḳā bi'llāha vāşıl olur.

BA'D EZ-MEKŞ-İ İŞÂN MÜTEVÂRİ DER-BİLÂD-I ÇİN [SE406b] çok zamān
bilād-ı Çin'de maḥfî (15) eglenüp qarār itdükden soñra; **İMMÂ ḲADEMÎ BE-VAŞLÎ**

(7) Ve'r be-guftî gül be-bülbül râz guft: - SE, İÜ/ ḥakā'ı: sırr-ı ḥakā'ı İÜ
²¹¹⁷ "Bülbül güle sır söyledi" dediyse, "Padişah, Şehnâz'ın sırrını söyledi" dediyse.

(8) İ' tināk: Dest be-gerden kerdn ve yek-diger-rā der-āgūş kerdn: - İÜ, KA

(9) Rîş: Marāz: - İÜ, HK/ Āftāb ān rüy-rā hem çün niḳāb: - SE; İÜ, HK ve KA'da ikinci mısradaki yer almaktadır.

²¹¹⁸ Sevgili, aşkın gündüz güneşidir. Güneş, o yüz için örtü gibidir.

²¹¹⁹ Bu Girdnâme/yazılı dua, sırrı çözeni ve sırrı bulması için ruhu sersemletti.

(11) Tā bi-yābed fātīḥ u meftūḥ-rā: - SE, İÜ, HK, KA/ bî-hūş: bî-ḥūd SE

²¹²⁰ Tohum kaybolduğunda incir olur. "Sen ölmedikçe altın vermedim" sözü budur.

(12) Tā ne-murdî zer ne-dādem īn buved: - SE

²¹²¹ Ölmeden önce ölünüz. (Yılmaz, 1992: 28)

MAKŞÜDÎ yâ benüm kademüm beni makşüduma vâşıl eyleye (16) EV ULKİYE RE'Sİ
KE-FU'ÂDÎ ŞEMMEH yâhud birağıla başum fu'adum gibi anda;

YÂ PÂY RESÂNDEM BE-MAKŞÜD U MURÂD

(17) YÂ SER BÎ-NEHEM HEM ÇÜ DİL EZ-DEST ANCÂ

YÂ 'ÂZİLE'L-'ÂŞİKİNE DA'Fİ'ETEN iy 'âşıkları melâmet eyleyen terk eyle bir
(18) cemâ'ati ki *EDALLA'LLÂHU KEYFE TURŞİDUHÂ*²¹²² [İÜ323a] Allâh Ta'âlâ anları
ıdlâl eyledi, sen anları nice irşâd idebilirsin. (19) Ya'nî bir kavmi ki Hâk Ta'âlâ vâdi-i
'ışka düşürüp lezzet-i 'ışkla mütelezziz kılmış ola ve ol cemâ'ate 'ışkuñ [KC226a] (1)
h'ârlığın 'izzet ü şafâ bilmiş olalar. Sen anları melâmet itmekle 'ışkdan pişmân eylemek
nice kâbildür.

(2) Tîğ hest ez-cân-ı 'âşık gerd rûb
Z'ân ki seyf üftâd mehâ'u'z-zunûb²¹²³ (6:4058)

Es-seyf mehâ'u'z-zunûb hükmince kılıc günâhları mahv idicidir. Ya'nî şühedâ-i
suyûf ki kâfir (3) elinde gazâda şehîd olurlar, cemî'-i günâhlar mahv olur.

Muşhafî der-kef çü Zeyne'l-'Âbidîn (6:4089)

Ya'nî kendüyi şûret-i şalâhda (4) gösterür elinde müşhaf tutar Zeyne'l-'Âbidîn gibi.

Hancerî pür-ğahr ender âsitîn²¹²⁴ (6:4089)

Hancer-i pür-ğahr yeñi içinde fırsat gözedür seni (5) helâk itmek içün. Zeyne'l-
'Âbidîn Hâzretleri'nüñ ism-i şerîfi 'Alî'dür ki, İbn-i Hüseyn ibn-i 'Alî ibn-i Ebâ Tâlib'dür.
Şöhreti (6) Zeyne'l-'Âbidîn iledür. Ekâbir-i sâdât-ı ehl-i beytdendür. Cümle-i
tâbi'îndendür.

Hikâyet: [HK165a] Eşma'î'den rivâyet iderler ki: Bir sene hac (7) içün
Ka'betu'llâh'a vardum. Bir gice tavâf iderken bir hanîn u enîn ve girye vü zârî âvâzı
işitdüm. İlerü vardum. Bir cemâl-i (8) bâ-kemâl-i münîr bir kimse gördüm. Bu girye vü

²¹²² Onların Çin şehirlerinde, başkentte gizlenerek kalmalarının uzaması; sabrın uzamasından sonra bük kardeşin, "Ben gittim, elveda; kendimi padişaha arz edeceğim" diyerek sabırsızlanması. Ya ayağım amacıma ulaştırır beni; ya da başımı gönlüm gibi orada veririm. Ya ayağım beni amacıma ve isteğime ulaştırır; ya da orada gönlüm gibi başımı ortaya koyarım. Ey âşıkları kınayan! Allâh'ın saptırdığı topluluğu bırak; onları nasıl doğru yola getirebilirsin.

(19) kılmış: eylemiş İÜ, HK, KA

(1) eylemek: itmek İÜ, HK, KA/ Tîğ hest ez-cân-ı 'âşık gerd rûb: - SE

²¹²³ Kılıç, âşığın canından toz süpürür. Çünkü kılıç, günâhları yok edicidir.

²¹²⁴ İbadet edenlerin süsü/riyakâr gibi; avucunda bir mushaf, yenisindeyse öldürücü bir hançer vardır.

(5) Tâlib'dür: Tâlib 'aleyhumâ's-selâmdur İÜ, HK, KA

(7) âvâzı: - İÜ, HK

zār-ile Cenāb-ı Hakk'a hıtab idüp dir ki: *yā seyyidī ente hayyu lā-yenāmu*.²¹²⁵ Bizüm gözlerimiz (9) uyqudadur. Sen bīdārsın. Hāzır u nāzırsın. Pādşāhlar qapularına qapucılar ve hārisler qorlar ammā senūñ qapuñ açıqdur (10) ehl-i hācete ve sâ'illere. Ben sâ'il hā'if ü za'if ü hā'if vü günehkārum. Qapuña geldüm rahmetūñ ricā [KA298b] iderüm, diyüp (11) vāfir ağladı ve bu şi'ri okudı. Şi'r:

[müstef' ilün/ fā' ilün/ müstef' ilün/ fā' ilün]

- (12) Yā men yucib du' ā' e'l-muḍṭarrī fi'z-zulemi
Yā kāşife'd-ḍarre ve'l-belvā ma' a's-seḳami
Qad nāme vefduke ḥavle'l-beyti ve'ntebehū
Ve ente rabbe'l-āzīme'l-mulke lem tenemi
Ed' ūke rabbī du' ā' en hā' imen ḥabilen
(13) Ferḥam bukā' i bi-ḥaḳḳi'l-beyti ve'l-ḥarami [SE407a]
Ente'l-afuvv fecidu lī-minke yā emelī
Vā' tıf' aleyye feyāz el-cūdi ve'l-keremi
(14) Ve in kāne afvuke yercūke zu şerefin
Fe-men yecūdu ale'l-āşīne bi'n-ni'ami²¹²⁶

Andan şoñra başın āsmān (15) cānibine yukaru tıutup nidā eyleyüp didi:

Aṭ' anuke yumennike feleke'l-minnetu aleyye
Aşayteke bi-cehlī feleke'l-ḥuccetu aleyye²¹²⁷

(16) *İlāhī es'eluke en taḡfirlī ve terḥamnī ve lā-taḥremnī ru'yeti ceddī bi-ḥaḳḳi Muḥammedi resūleke bi-rahmetike li'l-ālemīn*²¹²⁸ diyüp (17) ol qadar ağladı ve tazarru' vü zārılık eyledi ki bī-ḥūd olup yıkıldı. Yanına varup gördüm Zeyne'l-Ābidīn [İÜ323b] (18) Hāzretleri imiş. Ol hāzreti görüp mübārek başını dizüm üzerine alup oturdum. Anuñ ol hālinden (19) baña bir hālet geldi ki bī-iḥtiyār ağladum. Benüm gözüm yaşı anuñ vech-i münirine dökilüp gözin açdı. Didi ki: Kimdür bu ki [KC226b] (1) beni meşḡul eyledi Rabbümüñ zikrinden. Ben didüm: Yā seyyidī, kuluñ Eşma'idür. Andan eytdüm: Bu

²¹²⁵ Ey seyyid! Sen uykusuz yaşıyorsun.

(9) qapucılar İÜ: qapular KC

(10) Ben: Pes ben İÜ, HK, KA/ hā'if ü za'if: za'if ü hā'if İÜ, HK, KA

(11) Şi'r: - HK

²¹²⁶ Ey karanlıkta ihtiyacı olanın duasına icabet eden, Ey hastalıklarla birlikte bela ve musibetleri kaldıran! Kabe'nin etrafında uyumuştı sana tabi olan (olanlar) ve uyanıp farkına vardılar ki sen âlemlerin Rabbisin, uyumazsın sen. Rabbim aan dileyerek endişeli (samimi/içten) bir halde dua ediyorum sana. Beytu'l-Harâm'ın hakkı için merhamet et gözyaşlarıma, günahları bağışlayıp silensin sen, cömert davran bana ey umudum. Merhamet et bana, cömertliği ve ihsanı bol olan, Senin affedici olanın şanını daha yüceltir./ Şanını daha yüceltir affedici olan. (Senden başka) kim günahkarlara cömertçe verir nimeti.

(15) yukaru: - HK, KA

²¹²⁷ Sana itaat ediyorum, bana bir iyilik yap, ben cahilliğimle sana isyan ettim, bütün deliller üzerimdedir.

²¹²⁸ Allāhım, senden beni bağışlamayı ve bana merhamet etmeni diliyorum ve beni atalarımın ve Hazreti Muhammed'in yüzü suyu hürmetine mahrum etme.

(17) zārılık: zārī İÜ, HK, KA/ gördüm: görüp İÜ, HK, KA

(18) dizüm üzerine: dizüme HK, KA

(19) geldi ki bī-iḥtiyār: gelüp İÜ, HK, KA/ Benüm: - HK, KA

ağlamak ve zārılık nedür? Sen ehl-i (2) beyt-i nübüvveddensin. Hâk Ta'âlâ buyurdi: *İnnemâ yurîdu'llâhu li-yuẓhibe 'ankumu'r-ricse ehle'l-beyti ve yuṭahhirekum taṭhîrâ.*²¹²⁹ (3) Baş kaldurup eytdi: Sen işitmedüñ mi Hüdâ-yı Ta'âlâ buyurdi: *Fe-izâ nufîḥa fî's-şûri* [HK165b] *fe-lâ-ensâbe beynehum yevme 'izin* (4) *ve lâ-yetesâ'elûn.*²¹³⁰ Didüm ki: Ceddüñüñ şefâ'ati saña yeter. Buyurdi ki: Allâh Ta'âlâ *ve lâ-yeşfe'üne illâ li-menirteḏâ*²¹³¹ buyurmuşdur. (5) Anun rızâsın taleb eylemek gerekdür. Didüm ki: Raḥmet-i Hâk'la nihâyet yokdur. Didi ki: Allâh Ta'âlâ buyurdi: *İnne raḥmeta'llâhi ḳarîbun* (6) *mine'l-muḥsinîn.*²¹³² Andan eytdi: *yâ Aşma'î heyhâte heyhâte inna'llâhe ta'âlâ ḥalaḳa'l-cennete li-men aṭâ'ahu ve lev kâne 'abden ḥabeşîyyen ve* (7) *ḥalaḳa'n-nâre limen 'aşâhu ve lev kâne meleken ḳureyşîyyen*²¹³³ diyüp ağladı. Ben anı ol hâlde koyup gittüm.

Ve'z- çenân berķi (8) zi-şarkî mândeyî
Zannu lâ-yuġnî mine'l-Hâk ḥândeyî²¹³⁴ (6:4103)

Nitekim süre-i Yûnus'da buyurur:

Ve mâ yettebi'u ekşeruhum illâ zannen (9) *inne'z-zanne lâ-yuġnî mine'l-ḥaḳḳı şey'en inna'llâhe 'alîmun bimâ yef'alûn.*²¹³⁵ Ya'nî peyrevlik itmezler anlaruñ ekşeri, illâ zanna (10) peyrevlik iderler. Taḥķiken zann u gümân kimseyi bî-niyâz idüp ğinâ virmez. Ya'nî zann u gümân 'ayne'l-yakîn ḥakke'l-yakîn (11) maḳâmına varamaz ve taḥķiken Allâh Ta'âlâ 'alîmdür anlaruñ ef'âline. Ya'nî zann u gümâna tâbi' olup âyâtu'llâhdan i' râz (12) eyledüklerin [SE407b] bilür [KA299a] ve anuñ cezâsın virür.

Mî-gurîzî hem çü Yûsuf z'enduhî
Tâ zi-nerta' nel'ab uftî der-çehî²¹³⁶ (6:4109)

Nitekim süre-i (13) Yûsuf'da buyurdi:

(2) buyurdi: sizüñ ḥaḳḳuñızda buyurdi İÜ, HK, KA

²¹²⁹ Ey Peygamberin ev halkı! Allâh, sizden ancak günah kirini gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor. (Kur'ân-ı Kerim, Ahzâb: 33)

²¹³⁰ Sûr'a üfürüldüğü zaman, (işte) o gün ne aralarında soy sop yakınlığı kalacak, ne de birbirlerini arayıp soracaklardır. (Kur'ân-ı Kerim, Mü'minûn: 101)

(4) Allâh Ta'âlâ: - KA

²¹³¹ Onlar, O'nun razı olduğu kimselerden başkasına şefaet etmezler. (Kur'ân-ı Kerim, Enbiyâ: 28)

²¹³² Şüphesiz, Allâh'ın rahmeti iyilik edenlere çok yakındır. (Kur'ân-ı Kerim, A'râf: 56)

²¹³³ Ey dinleyenler, hey! Allâh, Habeşli bir köle bile olsa, kendisine itaat edenler için cenneti, bir Kureyş kralı da olsa, kendisine isyan edenler için cehennemi yarattı.

(7) Ve'z- çenân berķi zi-şarkî mândeyî: - SE

²¹³⁴ "Zan gerçekten alıkoymaz"ı okudun. -Ama- öyle şimşekle doğudan uzak kaldın.

²¹³⁵ Onların çoğu ancak zannın ardından gider. Oysa zan, hak namına hiçbir şeyin yerini tutmaz. Şüphesiz Allâh, onların yapmakta olduklarını hakkiyla bilendir. (Kur'ân-ı Kerim, Yûnus: 36)

(10) zann u: - SE

(12) Mî-gurîzî hem çü Yûsuf z'enduhî: - SE

²¹³⁶ Yusuf gibi bir dertten kaçıyor. Böylece "Yiyip oynarız"la bir kuyuya mı düşüyorsun?

Kālū yā ebānā mā leke lā-te 'mennā 'alā-Yūsufe ve innā lehu le-nāşihūn. Ersilhu me'anā ğaden yerta' ve yel'ab (14) *ve innā lehu le-ḥāfiẓūn.*²¹³⁷ Yūsuf anlarıñ bu sözlerine mağrūr olup pederine ilḥāḥ eyledi. İcāzet alup çāh-ı belāya (15) mübtelā oldu. Eger sen daḥı iḥvān zamānuñ tatlu sözine mağrūr olup peder ṭarīkatūñden cüdā olursañ çāh-ı belāya (16) mübtelā olursın.

Āmīg: Āmīhte

Mincel: Dās ya' nī kāmīl oldu evrāk zamānı biçilmek zamānıdır.

BEYĀN-I MÜCĀHİD Kİ (17) DEST EZ-MÜCĀHEDE

Beşat: Efzūnī

VE YERZUḲHU MİN-ḤAYŞU LĀ-YAḤTESİBU ya' nī Allāh Ta'ālā rızķ virür (18) zann itmedüĝi ve ümmīd tutmadüĝi yirden. *Yerzuḳhu min-ḥayşu lā-yaḥtesib* süre-i Ṭalāk'dadır:

Ve men yetteḳı'llāhe (19) *yec'al lehu maḥrecā. Ve yerzuḳhu min-ḥayşu lā-yaḥtesibu ve men yetevekkel 'ala'llāhi fe-huve ḥasbuhu.*²¹³⁸

Men yetteḳı'llāhe, [KC227a] (1) her kim ki Allāh'dan ittiḳā eyleye menāhī ve ma'āşiden nefsinı men' eyleye; *yec'al lehu maḥrecā*, Allāh Ta'ālā ol mütteḳī içün maḥrec ya' nī çıkup (2) ḥalāş olacaḳ ṭarīķ düzer; [HK166a] *ve yerzuḳhu* [İÜ324a] *min-ḥayşu lā-yaḥtesibu*, ve rızķ virür aña zann eylemedüĝi yirden; *ve men yetevekkel 'ala'llāhi* (3) *fe-huve ḥasbuhu*, her kim Allāh Ta'ālā'ya tevekkül eyleye pes Ḥaḳ Ta'ālā kāfīdür. **EL-'ABDU YUDEBBİRE VALLĀHU YUḲADDİRE**²¹³⁹, ḳul tedbīr ider Allāh Ta'ālā taḳdīr ider.

(4) Ḥaḳ ma'ıyyet guft u dil-rā mühr kerd (6:4178)

(13) buyurdı: buyurur İÜ, HK, KA

²¹³⁷ Babalarına şöyle dediler: "Ey babamız! Yūsuf hakkında bize neden güvenmiyorsun? Hâlbuki biz onun iyiliğini isteyen kişileriz. Yarın onu bizimle beraber gönder de gezip oynasın. Şüphesiz biz onu koruruz." (Kur'ân-ı Kerim, Yūsuf: 11-12)

(16) Āmīg: Āmīhte: - İÜ, KA/ Mincel: Dās ya' nī kāmīl oldu evrāk zamānı biçilmek zamānıdır: - İÜ, HK, KA

(17) Beşat: Efzūnī: - İÜ, KA

(18) *Yerzuḳhu min-ḥayşu lā-yaḥtesib*: - SE, İÜ, HK, KA/ Ṭalāk'dadır: Ṭalāk'da buyurur İÜ, HK, KA/ *ve men yetteḳı'llāhe yec'al lehu maḥrecā. Ve yerzuḳhu min-ḥayşu lā-yaḥtesibu ve men yetevekkel 'ala'llāhi fe-huve ḥasbuhu*: - İÜ, HK, KA

²¹³⁸ Kim Allāh'a karşı gelmekten sakınırsa, Allāh ona bir çıkış yolu açar. Onu beklemediği yerden rızıklandırır. Kim Allāh'a tevekkül ederse, O kendisine yeter. (Kur'ân-ı Kerim, Talāk: 2-3)

²¹³⁹ Çaba sahibi mücâhidin açıklaması, "Hesap etmediği yerden onu rızıklandırır."

*Ve huve ma'ekum eyne mā kuntum.*²¹⁴⁰ Ya'nī ol Allāh sizūñledür her kande olsañuz, diyü buyurdu. (5) Pes bu maẓmūn üzere ma' iyyeti bildürdi ammā ẓalbe mühr urdu tā ki keyfiyyet ma' iyyeti bilmeye.

(6) Tā ki 'aks āyed be-gūş-ı dil ne ẓard²¹⁴¹ (6:4178)

Tā ki 'aks gele gūş-ı dile, ẓard gelmeye. Ya'nī ẓalbe mühr urup sır bildürmemesi budur ki gūş-ı dile sırr-ı ma' iyyet muvāfiq gelmeye, belki bir 'aks gele (7) ve sırr-ı ma' iyyeti bilmeye. Tā ki sefer-i ma' nevī ve sülūk-ı ẓarīkat ve taḥşil-i ḥaḳā'ıka sebeb ola.

Gerdedeş rüşen zi-ba' de du ḥaṭā²¹⁴² (6:4180)

(8) Bu beytūñ ma'nāsı mevķūfdur 'ilm-i ḥisābuñ bir mes'elesine. Farz idersin iki 'aded muḥtelifi. Birine māl-ı evvel ikinciye māl-ı şānī dirsın. (9) Bu iki 'adedūñ her birinde 'amel idersin. Eger muvāfiq gelürse huve'l-maṭlūb, eger muvāfiq gelmezse bile ki ḥaṭā vāķı' olmuşdur. Tekrār (10) 'amel idersin yine muvāfiq gelmezse yine ḥaṭā vāķı' olmuşdur. Bunuñ birine ḥaṭā-yı [SE408a] evvel birine ḥaṭā-yı şānī dirsın ve naẓar idersin, (11) bu iki ḥaṭānuñ yā ikisinde de ḥisāb zā'id yā nāķışdur, yā birinde nāķış birinde zā'iddür. Ḥaṭā-yı nāķışı zā'idden (12) ẓarḥ idersin. Yirinde ẓalanı ḥıfẓ idersin. Eger iki ḥaṭānuñ biri artuķ biri eksük olursa iki ḥaṭānuñ (13) mābeynin cem' idersin, ḥıfẓ idersin. Ol ḥıfẓ olınanı bu iki 'amelde cüz'-i maḳşūm-ı 'aleyh tesmiye idersin. Andan māl-ı evveli (14) ẓarb idersin ḥaṭā-yı [KA299b] şānīye ve māl-ı şānīyi ḥaṭā-yı evvele ve bu ikisiyle 'amel idersin ve ol 'amel ki iki ḥaṭāda olındı, cüz'-i (15) evvel ki eḳaldür, cem' idersin ikisin. Ol nesne ki ḥāşıl olur cüz'-i maḳşūmdur. Kısmet idersin anı maḳşūm-ı 'aleyh üzerine (16) ki evvel ḥıfẓ olınmış idi. Pes her ne ḥāşıl olursa kısmetden cevāb olur. Meşelā bir kimse su'āl ide ki benüm kaç aḳcem (17) var idi? [HK166b] Mu'āmele itdüm. Evvel gün on aḳçe şadaķa virdüm. İkinci gün mu'āmele itdüm, re's-i māl ẓadar fā'ide itdüm. Yine on (18) aḳçe şadaķa virdüm. Üçinci gün yine mu'āmele itdüm, yine re's-i māl ẓadar fā'ide itdüm. Yine on aḳçe şadaķa virdüm. Üçinci gün tamām (19) olup baķıyye ẓalmadı. Aşıl māl-ı evvel ne ẓadar olurduysa ẓarīķ-i [İÜ324b] cevāb budur ki: Evvel farz eyledük on aḳçe, evvel gün [KC227b] (1) mu'āmele eyledük. On aḳçe fā'ide eyledük, on aḳçe şadaķa

²¹⁴⁰ Nerede olsanız, O sizinle beraberdir. (Kur'ân-ı Kerim, Hadid: 4)

(5) ma' iyyeti: - SE

²¹⁴¹ Hak, beraberliği söyledi ve gönül kulağına yansısın, uzaklaşmasın diye gönlü mühürledi.

(6) gelmeye: - SE

²¹⁴² İki yanlıştan sonra onun için açık olur.

(15) ikisin: - İÜ, HK, KA

(16) ide: eylese KA

(18) on aḳçe şadaķa: on aḳçe KA/ tamām SE: - KC

virdük. On akçe bâkî kaldı. İkinci gün yine böyle eyledük. Yine on akçe (2) bâkî kaldı. Üçüncü gün yine böyle eyledük. Yine on akçe bâkî kaldı. Cevâb çıkmadı. Haṭā vâkı' oldu. Şart buydı ki üçüncü gün akçe (3) tamâm olup hiç kalmaya idi. Tâ cevâb hâşıl olaydı. Pes haṭā-yı evvel on akçe oldu ve ma'lûm oldu ki 'aded-i maṭlûb ondan (4) eksükdür. Pes ondan bir miqdârın tarḥ itdük. Bâkîsin 'amel itdük. Buña māl-ı şânî dirler. Meşelâ farz itdük ki aşl māl tokuz akçe (5) ola. Rûz-ı evvelde mu'âmele itdük, tokuz daḥı fâ'ide itdük. On sekiz oldu. On akçesin şadaḳa virdük. Sekiz kaldı. İkinci gün (6) sekiz daḥı fâ'ide itdük, on altı oldu. On akçesin şadaḳa virdük, altı akçe bâkî kaldı. Üçüncü gün mu'âmele itdük. (7) Altı akçe daḥı fâ'ide itdük, on iki oldu. On akçe şadaḳa virdük, iki akçe bâkî kaldı. Yine cevâb çıkmadı. Zîrâ (8) hiç kalmamak gerek idi. [SE408b] Pes tarḥ itdük ikiyi; ki haṭâyînüñ eḳallidür, ondan; ki haṭâyînüñ ekşeridür, sekiz kalur. Buña (9) cüz-i maḳsûm-ı 'aleyh dirler. Pes māl-ı evveli sekizden tutarsın, ḍarb idersin haṭā-yı şânîye ki ikidür, yigirmi olur ve māl-ı (10) şânî tokuzdur, ḍarb idersin haṭā-yı evvel ki ondur, tokşân olur. Pes eḳall meblaḡın yigirmidür ve ekşer meblaḡın (11) ki tokşândur. Tokşândan yigirmi tarḥ idersin, yetmiş kalur. Ol yetmişi taḳşim idersin yigirmi maḳsûm-ı 'aleyh üzerine (12) ki sekizdür. Bundan hâşıl olan cevâbdur ya'nî sekiz akçe hâşıl olur ve bir akçenüñ üç rub'ı hâşıl olur. Mu'âmele eyledük. (13) Ol kadar fâ'ide eyledük, on yedi [HK167a] bucuḳ oldu. On akçe şadaḳa virdük, yidi bucuḳ akçe bâkî kaldı. Mu'âmele eyledük. Ol (14) kadar [KA300a] fâ'ide eyledük, on beş oldu. On akçe şadaḳa virdük, beş kaldı. Mu'âmele eyledük. Beş daḥı fâ'ide eyledük, on (15) oldu. On akçe şadaḳa virdük. Hiç kalmadı. Cevâb hâşıl oldu. Pes beyt-i mezkûruñ ma'nâsı demek oldu ki Haḳ (16) Ta'âlâ'nuñ ma'rifeti tâlibe bir uğurda keşf olmaz. Belki niçe zamân sefer ü cüst u cû taleb eylemek ile hâşıl olur. (17) Nitekim ol muḥâsib su'âle cevâb viremedi tâ haṭā-bîn ve ḍarb u taḳşim itmeyince.

Tühten: Kazanmak

Tühte şud: Kazanılmış oldu

(18) Münteca': Giyâh-zâr talebiden murâd nîkî custen est.

HİKÂYET-İ ŞAḤŞ Kİ DER-Ḥ'ÂB DİD²¹⁴³

(19) Māl-i mîrâşî ne-dâred ḥod vefâ
Çün be-nâkâm ez-guzeşte şud cudâ²¹⁴⁴ (6:4205)

(11) Tokşândan: - KA/ yigirmi: - HK

(16) taleb: - İÜ, HK, KA/ ile hâşıl olur: gerekdür İÜ, HK, KA

(17) Tühten: Kazanmak Tühte şud: Kazanılmış oldu: - İÜ, KA

²¹⁴³ Hikâye: Bir kişi rüya gördü.

(18) Münteca': Giyâh-zâr talebiden murâd nîkî custen est: - İÜ, KA/ Māl-i mîrâşî ne-dâred ḥod vefâ: - SE

Çün zarûretle ol müteveffâdan māl cüdâ oldı, ya' nî aña vefâ itmedi [İÜ325a] saña [KC228a] (1) dağı itmez.

Der-zamân-ı hâliyî nâle-gerest
Çün peyamber gufte mu'min mizherest²¹⁴⁵ (6:4211)

Çün Hazret-i Peygamber 'am. buyurdi:

El-mu'mine ke'l-mizheri (2) *lâ-yaḥsunu cûte illâ bi-ḥelâ batnihi*.²¹⁴⁶ Ya' nî mü'min düdük gibidür. Anuñ şavt u şadâsı gökçek ü hûb u hoş-âyende olmaz. İllâ kırmı (3) ta'âmdan ve kalbi efkâr-ı fâsideden ve ḥubb-ı mäsivâdan hâlî olmağla. Bu ḥadiş-i şerîfde mizmer ve mizher mîmle ve hâyla da (4) okınmışdur. Mîmle mizmer düdük ve hâyla mizher kopuz ma'nâsınadır.

K'ez-mey-i lâ-eyn ser-mestest eyn²¹⁴⁷ (6:4213)

Eyn ki bu mekân ve bunuñ (5) ehlidür, lâ-mekânuñ şarâbından ser-mest.

BE-SEBEB-İ TE'ḤİR-İ DU'Â-YI MÜ'MİN²¹⁴⁸

(6) Tâ-reved bâlâ-yı in saḳf-ı berîn
Büy-ı micmer ez-enînu'l-muznibîn²¹⁴⁹ (6:4216)

İnna'llâhe yuḥibbu enînu'l-muznibîn.²¹⁵⁰ Ya' nî Allâh Ta'âlâ günâhkâr kıllarınıñ tazarru' zârlık (7) idüp inledüğini sever.

Müstecâr: Feryâd-res

RÜCÜ' -İ BE-KİŞŞA-İ ÂN ŞAḤŞ²¹⁵¹

Ḥâst daḳḳı ber-'avâmü'n-nâs rând²¹⁵² (6:4245)

(8) Diledi ki 'avâmü'n-nâsdan bir kimsenüñ kıpusın daḳ idüp gedâlık eyleye.

²¹⁴⁴ Miras kalan malın vefası yoktur. Ölüp geçenden muratsız olarak ayrılmıştır.

(1) Der-zamân-ı hâliyî nâle gerest: - SE/ 'am.: şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem SE, İÜ, KA; şal'am HK

²¹⁴⁵ Zira Peygamber, "Mümin uddur; boş olduğunda inler" dedi.

²¹⁴⁶ Mümin, içi boş olmadıkça sesî güzel olmayan uda benzer. (Gültekin, İsmail Ankaravî'nin Mesnevî Şerhi, 450)

(3) mîmle ve hâyla da: - İÜ, HK, KA

(4) mizmer: - İÜ, HK, KA/ mizher: - İÜ, HK, KA

²¹⁴⁷ (Boş ol ve iki parmak arasında hoş ol.) Çünkü varlık âlemi, mekansız âlemin şarabıyla sarhoştur.

(5) ser-mest: ser-mestdür SE

²¹⁴⁸ Müminin duasının kabul edilmesindeki gecikmenin sebebi

²¹⁴⁹ Günâhkârların inlemesiyle ödağacı kokusu bu yüce tavanın yukarısına gitsin diye.

²¹⁵⁰ Allâh günâhkârların iniltilerini sever.

(7) Müstecâr: Feryâd-res: - İÜ, KA

²¹⁵¹ O şahsın hikâyesine geri dönüş

²¹⁵² Halktan dilenmek istedi.

Zi-inticā‘: Su’âlden ve talebden gayrı çâre görmedi.

(9) Şebkûkî: Şeb gedâyî kunende

RESİDEN-İ ÂN ŞAHS BE-MİŞR VE ŞEB BİRÜN ÂMEDEN BE-KÜY EZ-BEHR-İ ŞEBKÛKÎ VE GEDÂYÎ VE GEREFTE-İ (10) ‘ASES Ü-RÂ VE MURÂD-I Ü HÂŞİL ŞUDEN EZ-‘ASES BA‘D EZ-ĤORDEN-İ ZAHM-I BESYÂR Nitekim sûre-i Bakara’da buyurur: [HK167b] *VE ‘ASÂ* (11) *EN TEKREHÛ ŞEY‘EN VE HUVE ĤAYRUN LEKUM*, ve ola ki mekrûh bir şey’ tutasız ĥâlbuki ol şey’ sizûñ içün ĥayrludur; *ve ‘asâ* (12) *en tuĥibbû şey‘en ve huve şerrun lekum*,²¹⁵³ ve şâyet ki siz maĥabbet idesiz bir şey’e ĥâlbuki ol şey’ size şerdür ve yine sûre-i (13) Talâk’da buyurdı: *SE YEC‘ALU‘LLÂHU BA‘DE ‘USRÎN YUSRÂ*,²¹⁵⁴ ‘an-ķarîb Allâh Ta‘âlâ eyler ‘izzet ü şiddetden soñra yusr u âsânlık ve ķavlehu ta‘âlâ: (14) *İNNE MA‘AL-‘USRÎ YUSRÂ*²¹⁵⁵ taĥķîken düşvârlık âsânlıĥla biledür. Biri birin ta‘ķîb iderler. Pes ‘usr vaktinde yusra tıtmak (15) gerekdür. *VE ĤAVLEHU ‘AM.: VEŞTEDDÎ EZMETE TENFERECÎ*.²¹⁵⁶ İy miĥnet ü derd-i müştedâ dil tîz açılasın *VE CEMÎ‘U‘L-ĤUR‘ÂN VE KUTBU‘L-MUNZİLETÎ* (16) *FÎ-TAĤRİRÎ HÂZİHÎ MUNTEĤAS*²¹⁵⁷

Renc-i ü kem-bîn bi-bîn tu renc-i ‘âm²¹⁵⁸ (6:4260)

Żarar-ı ‘âmdan zarar-ı ĥâş yegdür. Meşelâ bir kimsenüñ (17) bir barmaĥın yılan şoķsa ol barmaĥı kesmekle ol kimse helâk olmaķdan ĥalâş olur. Pes zarar-ı ĥâş ki barmaķ kesilmekdür. (18) Mâr-gezîdenüñ olmasından yegdür. Kezâlık bir zâlimi ve bir ĥarâmîyi

(11) mekrûh bir şey’ tutasız: siz mekrûh tutasız bir şey’i SE/ ve ola ki mekrûh bir şey’ tutasız ĥâlbuki ol şey’ sizûñ içün ĥayrludur: - İÜ, HK, KA

²¹⁵³ Olur ki, bir şey sizin için hayırlı iken, siz onu hoş görmezsiniz. Yine olur ki, bir şey sizin için kötü iken, siz onu seversiniz. (Kur’ân-ı Kerim, Bakara: 216)

²¹⁵⁴ Allâh, bir güçlükten sonra bir kolaylık yaratacaktır. (Kur’ân-ı Kerim, Talâk: 7)

²¹⁵⁵ Evet, doğrusu her güçlüğüñ yanında bir kolaylık var. (Kur’ân-ı Kerim, İnşirah: 5)

(15) *VE ĤAVLEHU ‘AM.: - SE/ VE CEMÎ‘U‘L-ĤUR‘ÂN VE KUTBU‘L-MUNZİLETÎ: - SE*

²¹⁵⁶ Kendisine bir sıkıntı veya bir hastalık geldiğinde dediĥi gibi: Darlık! Şiddetlen açılırsın.

²¹⁵⁷ O şahsın Mısır’a varması, geceleyin gece dilenciliĥi ve isteyiciliĥi için mahalleye çıkması; bekçinin onu yakalaması; çok yaralandıktan sonra muradının bekçiden gerçekteşmesi, "Bazen bir şeyden tiksiniyorsunuz, ama sizin için daha hayırlıdır." Yüce Allâh’ın sözü, "Allâh elbette güçlükten sonra kolaylık verecektir." Yüce Allâh’ın sözü, "Gerçekten güçlükle beraber kolaylık vardır." Peygamberin sözü, "Darlık çetinleş, açılırsın"; Kur’ân’ın tamamı ve indirilmiş kitaplar bunu anlatır.

(16) *FÎ-TAĤRİRÎ HÂZİHÎ MUNTEĤAS: - SE/ SE’de bu bölümde yer yer silik olmakla birlikte "rücû‘ suĥrâsı bulunduĥundan ya‘ nî ĥazâbından dimekdür" yer almaktadır.*

²¹⁵⁸ Onun derdini görme, halkın derdini gör.

katl eylemek zarar-ı hâşdur. Ammā ‘amme-i nās anuñ şerrinden (19) hālâş [SE409b] olurlar. Pes zarar-ı hâş zarar-ı ‘āmdan evlâdur.²¹⁵⁹

**DER-BEYÂN-I HÂBER Kİ EL-KİZBU REYBETUN‘ VE‘Ş-ŞİDQU
TUMÂNİNETUN²¹⁶⁰**

[KC228b] (1) Hâzret-i Peyğamber ‘am. buyurdu: Yalan söz sâmi‘üñ qalbinde reyb ü gümân u şübhe vü şâ‘ibedür ve şıdķ ya‘nî (2) gerçek söz qalbe sükûn ve iţmi‘nândur.

Mubil: Bārân-ı buzurg-ķatre

Merec: Āmîhten

Der-miyân-ı her du baħr in leb merec²¹⁶¹ (6:4280)

(3) İrsâl ma‘nâsınadır. Ammā kendüler berzaħ ma‘nâsın murâd eylemişler. Sûre-i er-Raħmân'da bu âyet-i kerîmeye imâdur:

Merece'l-baħreyni (4) *yelteķiyân. Beynehumâ berzaħun lâ-yebġiyân.*²¹⁶² Ya‘nî bir söz vardur ki dūzaħdan gelür, pür-ħarecdür, şetm-i ġalîz ve iftirâ gibi ve bir (5) söz dahı vardur ki cân-fezâ vü medħ ü şenâ gibi. İkişi dahı [KA300b] leb cānibine gelür. Eger merec irsâl ma‘nâsına olursa (6) acı söz ve tatlu söz ki baħr-i telħ u baħr-i şirîn meşâbesindedür, lebden irsâl olunur demek olur ve eger (7) merecden berzaħ ma‘nâsı kaçd olunursa leb-i berzaħdur, acı sözle tatlu sözün mâbeyninde demek olur.

Yepunlû: (8) Bâzârgâh ki merdân cem‘ âyend ez-eţrâf-ı bilâd

(12) ve şâyet ki siz maħabbet idesiz bir şey’e hâlbuki ol şey’ size şerdür ve yine sûre-i Talâķ’da buyurdu: **SE YEC‘ALULLÂHU BA‘DE ‘USRİN YUSRÂ**, ‘an-ķarîb Allâh Ta‘âlâ eyler ‘izzet ü şiddetden soñra yusr u âsânlık ve ķavlehu ta‘âlâ: **İNNE MA‘AL-‘USRİ YUSRÂ** taħķiken düşvârlık âsânlıkla biledür. Biri birin ta‘ķib iderler. Pes ‘usr vaktinde yusra tutmak gerekdür. **VE ĶAVLEHU ‘AM.: VEŞTEDDİ EZMETE TENFERECİ**. İy miñnet ü derd-i müştedâ dil tîz açılâsın **VE CEMİ‘U’L-ĶUR‘ÂN VE KUTUBU’L-MUNZİLETİ Fİ-TAĶRİRİ HÂZİHİ MUNTEHAS** Renc-i ü kem-bîn bi-bîn tu renc-i ‘âm Żarar-ı ‘āmdan zarar-ı hâş yegdür. Meşelâ bir kimsenün bir barmaġın yılan şoķsa ol barmaġı kesmekle ol kimse helâk olmaķdan hālâş olur. Pes zarar-ı hâş ki barmaķ kesilmekdür. Mâr-gezidenün olmasından yegdür. Kezâlık bir zâlimi ve bir ħarâmîyi katl eylemek zarar-ı hâşdur. Ammā ‘amme-i nās anuñ şerrinden hālâş olurlar. Pes zarar-ı hâş zarar-ı ‘āmdan evlâdur.: - İÜ, HK, KA

²¹⁶⁰ "Yalan şüphe doğurur, doğru huzur verir" hadisi/ Yalan söylemek şüphedir. Dürüstlük güven/eminliktir. (Tirmizî, Sünen: 2518)

(1) ‘am.: şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem SE, İÜ, KA; şal‘am. HK

²¹⁶¹ Her iki denizin arasında bu dudak bir berzaktır.

(2) Mubil: Bārân-ı buzurg-ķatre Merec: Āmîhten: - İÜ, KA/ Der-miyân-ı her du baħr in leb merec: SE’de 3. satırdaki "Ammā kendüler berzaħ ma‘nâsın murâd eylemişler" cümlesinden sonra yer almaktadır.

²¹⁶² (Suları acı ve tatlı olan) iki denizi salıvermiştir; birbirine kavuşuyorlar. (Fakat) aralarında bir engel vardır, birbirine geçip karışmıyorlar. (Kur’ân-ı Kerim, Raħmân: 19-20)

(5) cân-fezâ vü: cân-fezâdur İÜ, HK, KA/ gelür: - KA

(6) merecden: - KA

(7) Yepunlû: Bâzârgâh ki merdân cem‘ âyend ez-eţrâf-ı bilâd: - İÜ, HK, KA

Fek: Bend açmak ve kul âzâd eylemek

Her cemādî bâ-nebî efsâne-gû²¹⁶³ (6:4287)

Her bir (9) cemād Hâzret-i Peygamber ile söyleşürdi. Nitekim buyurur: *kullu hacere ve şecere umira ‘aleyhi sellimnî ve yeķûlu's-selâmu ‘aleyke yâ nebiyya'llâh.*²¹⁶⁴

(10) Def[°] -i zebûl: Def[°] -i pejmurden

Çün zi-ğıybet v'ekl-i [İÜ325b] lahm-i merdumân²¹⁶⁵ (6:4297)

Nitekim sûre-i Hucurât'da buyurur:

E yuħibbu eħadukum en ye'kule (11) *lahme aħîhi meymen fe-kerihtumûhu vetteķu'llâhe inna'llâhe tevvâbun raħîm.*²¹⁶⁶

Şulle: Be-zımm-ı şîn ferec

Bâj: Bâc

Muşîb: İşâbet idici (12) rāstî ma' nāsına

Hânût: Dükkan u hâne

BÂZ-GEŞTEN-İ ÂN ŞAHS²¹⁶⁷

Maḥşad: Cāy-ı derviden

Bî-vecā: Ya' nî bî hîç (13) ve cā sür' at

Revā: Revende

Nîst maḥfî seyr bâ-pāy-ı revā
Sāḥirān-rā seyr-bîn der-ķaṭ[°] -i pā²¹⁶⁸ (6:4361)

Le uķaṭṭı'anne eydiyekum (14) *ve erculekum min-ħilāfir*²¹⁶⁹ hükmince sāḥirlerûñ seyrin gör pāyları ķaṭ[°] olunmaķda.

(8) açmak: - SE/ Fek: Bend açmak ve kul âzâd eylemek: - İÜ, KA
²¹⁶³ Her cansız peygambere hikâye anlatır. (Kâbe hacıya şahittir ve onunla konuşur.)

(9) Peygamber: Peygamber 'aleyhi's-selâm KA

²¹⁶⁴ Her taş ve ağaca "bana selam ver" diye emredilir. Onların her biri de "Selam olsun sana Ey Allâh'ın peygamberi" derler.

(10) Def[°] -i zebûl: Def[°] -i pejmurden: - KA

²¹⁶⁵ Giybetten ve halkın etini yemekten (altmış yıldır nası doymadın.)

²¹⁶⁶ Herhangi biriniz ölü kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz! Allâh'a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz Allâh tövbeyi çok kabul edendir, çok merhamet edendir. (Kur'ân-ı Kerim, Hucurât: 12)

(12) Hânût: Dükkan u hâne: - İÜ, HK, KA

²¹⁶⁷ O şahsın geri dönmesi

(13) Revā: Revende : - İÜ, KA/ Nîst maḥfî seyr bâ-pāy-ı revā: - SE

²¹⁶⁸ Yürüyen ayakla dolaşmak gizli değildir. Hatadan sonra büyücülerin karşılığını gör.

MÜKERRER KERDEN-İ BİRÄDERÂN²¹⁷⁰

Hem çü çağzım ender āb ez-guft (15) elem
Ve'z hamūši ihtinākest ü saķem²¹⁷¹ (6:4386)

Hāmūşlıkda boğılmaķ vardur ve maraź vardur.

Der-zamān bercest k'ey h'ışān (16) vedā'
İnnema'd-dunyā ve mā fihā metā'²¹⁷² (6:4388)

Ya' nī şehzādelerün büyük ķardaşları [SE410a] yirinden şıçrayup [HK168a] iy akrabā ya' nī iy birāderler, (17) size vedā' olsun. Zīrā taḥķīken dūnyā ve māfihā degüldür, illā metā' ḳalīldür. Nitekim buyurur: *Ḳul metāu'd-dunyā ḳalīun* (18) *ve'l-āḫiretu ḫayrun li-menitteķā*.²¹⁷³ Ya' nī yā Muḫammed, söyle mü'minlere ve sā'ir ḫalkā metā' -ı dūnyā ḳalīldür ve āḫiret ḫayrludur ittiķā idenlere. (19) Ol şehzāde didi: Ben bu dūnyānuñ metā' -ı ḳalīlin terk idüp ol pādşāh-ı ḳadīm cānibine 'azm eyledüm, diyüp birāderlerinin [KC229a] (1) naşīhatin ḳabūl eylemedi. Pes sālik gerekdür ki sülūk-ı tarīķa niyyet eyledükde akrabā ve ta' alluķātınun ve birāderān-ı dūnyānuñ pend-i (2) biḫūdelerine muķayyed olmaya.

Kullukum rā'in be-dāned ez-reme
Ki 'alef h'ārest ü ki der-melḫeme²¹⁷⁴ (6:4393)

Kullukum rā'in ve *kullukum mes'ūlun 'an ra'ıyyetihi*²¹⁷⁵ (3) mażmūnınca ol şāḫ çobandur, bilmez mi remeden ḳanķısı 'alef-h'ārdur ve ḳanķısı ceng ü cidāldedür.

Āyet-i maḫcūbiyest (4) u ḫazr u zan²¹⁷⁶ (6:4402)

Maḫcūblik 'alāmetidür ve zann u gümānı şaķınup ḫıfz itmekdür. Ya' nī zann u gümāna vüçüd virüp aña tābi' olmaķdur.

(5) Münteceb: Güzide

Muḫtevī: Cem' u ihāṭa kunende

²¹⁶⁹ Mutlaka sizin ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazlama keseceğim. (Kur'ân-ı Kerim, A'râf: 124)

(14) seyrin SE: - KC, İÜ, HK, KA/ olunmaķda: olunmaķda seyr-i ma' nevīden ḳalmadılar İÜ, HK, KA/ Hem çü çağzım ender āb ez-guft (15) elem: - SE

²¹⁷⁰ Kardeşlerin tekrarlamaları

²¹⁷¹ Sudaki kurbağa gibi konuşmaktan elemliyiz. Susmaktan da boğulmak ve hastalık var.

²¹⁷² Anında fırladı: "Ey yakınlar! Elveda! Şüphesiz dünya ve içindekiler -değersiz- maldır."

²¹⁷³ De ki: "Dünya geçimliği azdır. Ahiret, Allāh'a karşı gelmekten sakınan kimse için daha hayırlıdır."

(Kur'ân-ı Kerim, Nisā: 77)

²¹⁷⁴ "Hepiniz çobansınız"; -çoban- sürüden kimin ot yediğini ve kimin fitne içinde olduğunu bilir.

²¹⁷⁵ Hepiniz çobansınız ve gütmüş olduğunuz sürüden sorumlusunuz. (Buhârî, Sahîh, 893)

(3) mażmūnınca: mażmūn-ı şerīfince SE, İÜ, HK, KA

²¹⁷⁶ Uzak kalışın ve zannın delilidir.

Hasār: Be-ma' nā-yı hasāret

MEFTŪN ŞUDEN-İ KĀZĪ BER-ZEN-İ CŪHĪ VE DER-ŞANDŪK²¹⁷⁷

Ma' mül çist: ' Amel olunmuşdur. (6) Ya' nī işŭñ eyŭsi ve ma' kŭlī ve ' amel olınacağı nedŭr, didi.

Nŭh çŭn ber-tābe biryān sāhtī (6:4470)

Ya' nī Hāzret-i Nŭh çŭn (7) da' vet eylese idi ve sŭz u gŭdāzla hālka va' z u tezkīr eyleyŭp hālka hārāret hāşıl olsa,

(8) Vāhile ber-tābe seng endāhtī²¹⁷⁸ (6:4470)

[KA301a] Vāhile ki Hāzret-i Nŭh'un ' avratıdır, tābeye taş bırağurdı. Ya' nī hālka ol kadar söylerdi ki hālkuñ gŭñŭllerin serd idŭp (9) Nŭh'ũñ emegin zāyi' iderdi.

REFTEN-İ KĀZĪ BE-HĀNE-İ CŪHĪ²¹⁷⁹

Deb: Nerm murād cimā' dur

Mehreb: Cāy gurīhten

Der-nubī (10) *inisteta' tum fenfuzŭ*²¹⁸⁰ (6:4511)

Sŭre-i er-Raḥmān'da buyurur:

Yā ma' şere'l-cinni ve'l-insi inisteta' tum en tenfuzŭ (11) *min-aḳṭāri's-semāwāti ve'l-arḳi* [İÜ326a] *fenfuzŭ lā-tenfuzŭne illā bi-sulṭān*.²¹⁸¹

İrti' ād: Lerziden

DER-TEFSİR-İ ĀN HĀBER Kİ MUŞTAFĀ ' AM. (12) FERMŪD: *MEN KUNTU MEVLĀHU FE'ALİYYUN MEVLĀHU*²¹⁸²

²¹⁷⁷ Hâkimin Cuha'nın karısına tutulması ve sandıkta kalması

(5) Münteceb: Güzide: - İÜ, KA/ Muhtevî: Cem' u ihāta kunende: - İÜ, HK, KA/ Hasār: Be-ma' nā-yı hisāret: - İÜ, KA/ **BER-ZEN-İ CŪHĪ VE DER-ŞANDŪK** SE: - KC, İÜ, HK, KA/ Ma' mül çist: - SE, İÜ, KA/ ' Amel olunmuşdur: - İÜ, KA

(6) Ya' nī işŭñ eyŭsi ve ma' kŭlī ve ' amel olınacağı nedŭr, didi: - İÜ, KA

²¹⁷⁸ Nuh tavada kebab yaparken, Vāhile tavaya taş atardı.

(8) Nŭh'un: Nŭh ' aleyhi's-selāmuñ KA

(9) Nŭh'ũñ: Nŭh Hāzretũñ KA

²¹⁷⁹ Hâkimin, Cuha'nın karısının evine gitmesi

²¹⁸⁰ Kur'ân'da "Gücünüz yeterse çıkın" vardır.

²¹⁸¹ Ey cin ve insan toplulukları! Göklerin ve yerin uçlarından bucaklarından geçip gitmeye gücünüz yeterse geçip gidin. Büyük bir güç olmadıkça geçip gidemezsiniz. (Kur'ân-ı Kerim, Rahmân: 33)

Şol kimsenüñ ki ben mevlâsıyım, pes ‘Alî anuñ mevlâsıdur.

BÂZ ÂMEDEN-İ ZEN-İ CŪḤÂ²¹⁸³

(13) Şud işārâteş işārât-ı ezel
Câveze'l-evhâm turren v'e' tezel²¹⁸⁴ (6:4567)

Ol ‘ârif [SE410b] vehmlerden tecāvüz eyledi geçdi, (14) turren bi'l-kulliyye ve ‘uzlet eyledi. Ya‘ nî tenhâlık ve yektâlık ihtiyâr eyledi.

Cism-i ū çün delv der-çeh çäre kun
Vâridi (15) bâlâ-yı [HK168b] çarḥ-ı bî-sütun²¹⁸⁵ (6:4569)

Ya‘ nî ol ‘ârif bir vâriddür ki ya‘ nî şu çekicidür mertebe yöninde, çarḥ-ı bî-sütun (16) üzerindedür ve anuñ cismi delv-şifat çāh içinde çäre-sāzdur. Ya‘ nî çāh-ı zulmānîyi dünyādan Yūsuf-şifat maḥbûs (17) olanları çäre-sāzlık idüp ḥalāşa sa‘ y iderler ve bu beyt-i şerîfde sūre-i Yūsuf'da bu āyet-i kerîmeye işāretdür: (18)

*Ve cā'et seyyāretun fe-erselū vāridehum fe-adlā delvehu.*²¹⁸⁶

Mā rameyte iz rameyte fitneyî
Şad hezārān ḥırmen ender ḥufteyî²¹⁸⁷ (6:4577)

(19) Ya‘ nî bir imtiḥāndur, Ḥazret-i Resūlu'llāh ‘am. Bedr gāzāsında bir avuç toprağla leşker-i küffārı münhezim eyledi. Nitekim [KC229b] (1) buyurur: *ve mā rameyte iz rameyte ve lākinna'llāhe ramā.*²¹⁸⁸

(11) İrti‘ād: Lerziden: - İÜ, KA/ ‘AM.: ŞALLA'LLĀHU ‘ALEYHİ VE SELLEM SE; ‘aleyhi's-selām İÜ; ‘aleyhi's-şalāt ve's-selām KA

(12) FERMŪD: - İÜ

²¹⁸² Bir hadisin yorumu: Mustafa buyurdu: "Ben kimin mevlâsı/efendisi isem, Ali onun mevlâsıdır." Münafıklar, "Ona itaat edip hizmette bulunmamız yeterli olmadı mı ki sümüklü bir çocuğa hizmet etmemizi emrediyor?" diye kınadılar; sonuna dek/ Ben kimin efendisi isem, Ali de onun efendisidir. (Gültekin, 2006: 462)

²¹⁸³ Cuha'nın karısının tekrar gelmesi

(13) Şud işārâteş işārât-ı ezel: - SE, İÜ, HK, KA

²¹⁸⁴ İşāretleri ezel işāretleridir. Vehimleri tamamen aştı, kenara çekildi.

(14) Ya‘ nî: - İÜ, KA/ ve yektâlık: - KA/ Cism-i ū çün delv der-çeh çäre kun: - SE; İÜ, HK ve KA'da ikinci mısradaki yer almaktadır.

²¹⁸⁵ Direksiz feleğin yukarısında öncü bir kişi; bedeni, kuyudaki kova gibi çare yapıcı.

(15) Ya‘ nî: - İÜ, HK

(17) işāretdür: işāret vardır HK, KA

²¹⁸⁶ Bir kervan gelmiş, suçularını suya göndermişlerdi. Sucu kovasını kuyuya salmış. (Kur'ân-ı Kerim, Yûsuf:

19)

²¹⁸⁷ "Attığında sen atmadın" bir imtihan. Yüz binlerce harman bir avuç içinde.

(18) Şad hezārān ḥırmen ender ḥafneyî: - SE, İÜ, HK, KA

(19) ‘am.: şalla'llāhu ‘aleyhi ve sellem SE/ Resūlu'llāh ‘am.: peygamber ‘aleyhi's-selām İÜ; ‘aleyhi's-selām KA/ Resūlu'llāh: - HK/ leşker-i: - İÜ, KA

²¹⁸⁸ Attığın zaman da sen atmadın, fakat Allāh attı. (Kur'ân-ı Kerim, Enfâl: 17)

BÂZ ÂMEDEN BE-ŞERH-İ KİŞŞA-İ ŞÂH-ZÂDE²¹⁸⁹

(2) Şâh-zâde pîş-i şeh hayrân-ı in
Heft gerdûn dîde der-yek muşt-ı tîn²¹⁹⁰ (6:4587)

Bundan murâd mürşiddür ki anuñ bir avuc toprağdan halk olınmış teninde (3) heft gerdûn u zemîn ü zamân u esrâr-ı kevn ü mekânı mevcûd gördi ve bu hâle hayrân oldu, şöhet-i şâh-ı hâkîkî (4) anuñ hizmetinde buldı, demek olur. Nitekim Hâzret-i Peygamber ‘aleyhi's-selâm buyurur: *men erâde en yeclus ma‘a'llâh felyeclus ma‘* (5) *ehli't-taşavvuf*.²¹⁹¹ Ya‘nî ehl-i taşavvuf meclisinde vuslat müyesserdür.

DER-BEYÂN-I ÂN Kİ DŪZAḤ GŪYED Kİ KANṬARA-İ ŞİRÂṬ (6) BER-SER-İ ÜST İY MŪ‘MİN EZ-ŞİRÂṬ ZŪDTER BÎ-G‘ZAR ZŪD BE-ŞİTÂB TÂ ‘AZAMET-İ NŪR-I TU ÂTEŞ-İ MÂ-RÂ NE-KEŞED (7) Nitekim Resûl haber virdi: *CUZ YÂ MU‘MÎNU FE-ENNE NŪREKE KAD AṬFÂ‘A NÂRİ*.²¹⁹² Ya‘nî geç iy mü‘min! Pes tahkîken senüñ (8) nûruñ benüm nârımı söyündürdi, diye.

İn neşeste pehlû-yı ü bî-ḥaber
Ḥufte ḥod ânest u ker z‘ân şûr u şer²¹⁹³ (6:4625)

(9) Ker kef-i ‘Arab-ile şâgır ma‘nâsınadır. Ya‘nî ol şûr u şeri işitmez. Pes hâkîkatde ḥufte odur.²¹⁹⁴

MŪTEVEFFÂ ŞUDEN-İ BUZURGÎN (10) EZ-ŞEHZÂDEGÂN²¹⁹⁵

Ez-nevâz-ı şâh ân-zâr-ı ḥanîz

²¹⁸⁹ Şehzade hikâyesini anlatmaya dönüş

(1) Şâh-zâde pîş-i şeh hayrân-ı in: - SE

²¹⁹⁰ Şehzade padişahın huzurunda buna hayrandı. Yedi göğü bir avuç toprakta görmüştü.

(4) Hâzret-i Peygamber ‘aleyhi's-selâm buyurur: buyurur ‘aleyhi's-selâm İÜ, HK; buyurur ‘aleyhi's-şalât ve's-selâm KA

²¹⁹¹ Allâh ile oturmak isteyen tasavvuf ehliyle otursun. (Mesnevî, I. Cilt)

²¹⁹² Açıklama: Sırat Köprüsü üzerinde bulunan cehennem der ki: "Ey mümin! Sıratından daha çabuk geç, hızlı koş da senin nurunun büyüklüğü bizi söndürmesin. Geç ey mümin! Şüphesiz nurun, ateşimi söndürür"/ Cehennem onlara: Çabuk geç ey mümin! Nûrun benim ateşimi söndürüyor, der. (Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ: 1/373; Heysemî, Mema'u'z-Zevâ'id: 10/363)

(8) İn neşeste pehlû-yı ü bî-ḥaber: - SE

²¹⁹³ Ben naradan şâgır oldum, oysa habersiz; kulağı keskin olanlar bu hikâyeden şâgırdır.

(5) Ya‘nî ehl-i taşavvuf meclisinde vuslat müyesserdür. DER-BEYÂN-I ÂN Kİ DŪZAḤ GŪYED Kİ KANṬARA-İ ŞİRÂṬ BER-SER-İ ÜST İY MŪ‘MİN EZ-ŞİRÂṬ ZŪDTER BÎ-G‘ZAR ZŪD BE-ŞİTÂB TÂ ‘AZAMET-İ NŪR-I TU ÂTEŞ-İ MÂ-RÂ NE-KEŞED Nitekim Resûl haber virdi: *CUZ YÂ MU‘MÎNU FE-ENNE NŪREKE KAD AṬFÂ‘A NÂRİ*. Ya‘nî geç iy mü‘min! Pes tahkîken senüñ nûruñ benüm nârımı söyündürdi, diye. İn neşeste pehlû-yı ü bî-ḥaber Ḥufte ḥod ânest u ker z‘ân şûr u şer Ker kef-i ‘Arab-ile şâgır ma‘nâsınadır. Ya‘nî ol şûr u şeri işitmez. Pes hâkîkatde ḥufte odur. : - İÜ, HK, KA

²¹⁹⁵ Şehzadelerden büyüğünün vefat etmesi

Der-ten-i ħod ġayr-ı cān cānī bedīz²¹⁹⁶ (6:4636)

Şāhuñ nüvāşinden (11) ol zār u biryān olmış derd-mend.

Bağl: Giyāh

Qavvāde vü ‘avān: Ya‘ nī serhengān

(12) Tā ki *mā yenṭıķ* Muḥammed ‘*an-hevā*
İn huve illā bi-*vaḥyun* iḥtivā²¹⁹⁷ (6:4668)

Ve mā yenṭıķu ‘*ani’l-hevā*. *İn huve illā vaḥyun yūḥā*.²¹⁹⁸ Muḥammed hevādan söylemez, belki [SE411a] (13) söyledügi Qur’ān-ı ‘Azīm vaḥy-i Rabbānī ve āyāt-ı Subḥānīdür ki anuñ üzerine menzil olmışdur.

İhtivā: Cem‘ eyledi (14) ve iḥāta eyledi.

Ye’s: Nevmidī

‘Āriyestem geştemī [KA301b] mülk-i kefet
Kerdemī ber-rāz-ı ħod men vākıfet²¹⁹⁹ (6:4693)

Egerçe ben (15) ‘āriyyetiyem ammā senüñ elüñde mülk olurdum.

Ġalas: Tārīkī-i şeb

V’ān kerem mī-güyedem *lā-tey’esū*²²⁰⁰ (6:4739)

Ol (16) kerīm baña dir ki *lā-tey’esū*. Nitekim buyurur: *Ve lā-tey’esū min-ravḥi’llāhi*.²²⁰¹

Dā’imā ḥāḳān-ı mā kerdest tū (6:4740)

(17) Tūy lafzından muraḥḥamdur ziyāfet ve mihmānī dimekdür.

Güşemān-rā mī-keşed [HK169a] *lā-taḳneṭū*²²⁰² (6:4740)

²¹⁹⁶ Padişahın gönül alışıyla o yanık düşkün, bedeninde canından başka bir can gördü.

(10) Der-ten-i ħod ġayr-ı cān cānī bedīz: - SE

(11) Bağl: Giyāh Qavvāde vü ‘avān: ya‘ nī serhengān: - İÜ, KA

²¹⁹⁷ Muhammed "Hevadan söz söylemez. O başka değil, ancak vahyolunan bir vahiydir"e kadar.

(12) *İn huve illā vaḥyun yūḥā*: - SE/ Muhammed: Muhammed şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem KA

²¹⁹⁸ O, nefis arzusu ile konuşmaz. (Size okuduğu) Kur’an ancak kendisine bildirilen bir vahiydir. (Kur’ân-ı Kerim, Necm: 3-4)

²¹⁹⁹ Geçici olarak avucunda mülkün olurdum. Sırrımdan seni haberdar ederdim.

(14) Kerdemī ber-rāz-ı ħod men vākıfet: - SE, İÜ, HK, KA

(15) Ġalas: Tārīkī-i şeb: - İÜ, KA

²²⁰⁰ O kerem sahibi bana "ümitsiz olmayın" diyor.

²²⁰¹ Allāh’ın rahmetinden ümit kesmeyin. (Kur’ân-ı Kerim, Yûsuf: 87)

²²⁰² Bizim hakanımız sürekli toy vermiştir. Kulağımızı çekiyor: "Ümit kesmeyin."

Lā-taḳneṭū buyurduḡuñ (18) maẓmūn-ı şerīfī bizüm ḳulaḡımızdan çeküp ümīd ḳapusına iletür. Nitekim sūre-i Zumer'de buyurdı: *Ḳul yā* (19) *‘ibādiyelleẓine esrefū ‘alā-enfusihim lā-taḳneṭū min-raḥmeti'llāhi*.²²⁰³

Çün şalā zed dest endāzān revīm²²⁰⁴ (6:4741)

Çün [KC230a] (1) şalā didi, şafāyla almaz şalarak şalınarak giderüz. Ya‘nī çün Ḥudā-yı Ta‘ālā bizi da‘vet itdi ve hidāyet ü cezbe (2) luṭf eyledi. Biz daḡı dergāh-ı ḳadīme şafā vü sürürla teveccüh iderüz. Ya‘nī tevbe vü inābete sa‘y iderüz. Nitekim sūre-i (3) Tahrīm'de buyurdı:

Yā eyyuhelleẓine āmenū tūbū ila'llāhi tevbeten naşūhen.²²⁰⁵

Dest endāzīm çün esbān-ı sīs²²⁰⁶ (6:4742)

Esb-i (4) şāmī ki cüstlikde segirtmekde meşhūrdur.

Çün behā-yı ḡışt vaḡy u rūşenīst²²⁰⁷ (6:4747)

Ḥıştuñ behāsı (5) vaḡy-i pūr-nūr-ı Rabbānī ve ilhām-ı ilāhīdür. Ya‘nī bir kimse mülk ü mālını ‘ıṣṣ-ı ilāhī ile terk eylese anuñ yirine faẓl-ı (6) Ḥudā vü ‘inābet ü hidāyet ‘atā olunur. Belki keşf ü kerāmet iḡsān olunur. Nitekim Ḥazret-i Resūl-i Ḥudā (7) buyurdı:

Lev lā-inne‘ş-şeyāṭine yehremūne ‘alā-ḳulūbi benī Ādeme le-naẓaru ilā-melekūti's-semevāt.²²⁰⁸ (8) Beyt:

[*mef‘ülü/mefā‘ilü/mefā‘ilü/fe‘ülün*]

Āfāḳ pūr ez-cilve-i yārest velīkin
İy vāy ki mā ṭāḳat-i dīdār ne-dārīm²²⁰⁹

(17) İÜ'de Güşemān-rā mī-keşed lā-taḳneṭū mısraından sonrası mevcut deḡildir. HK'de ise bu bölüm sonradan farklı bir yazı biçimiyle ve çerçevesiz şekilde yazılmıştır. İÜ326a'da "..... faḳīr el-ḡaḳīr el-mu‘terif bi'l-‘acַz ve't-taḳṣīr zākir dervīş es-seyyid İsmā‘īl el-müşteḡir bi-ḡāfızı'l-Ḳur‘ān" yazılmıştır.

(18) sūre-i: - KA

²²⁰³ De ki: “Ey kendilerinin aleyhine aşırı giden kullarım! Allāh’ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. (Kur‘ān-ı Kerim, Zumer: 53)

²²⁰⁴ Çaḡırdıḡında sevinçle gideriz.

²²⁰⁵ Ey iman edenler! Allāh’a içtenlikle tövbe edin. (Kur‘ān-ı Kerim, Tahrīm: 8)

²²⁰⁶ Çevik atlar gibi koşarken (sevinçliyiz.)

(3) buyurdı: - HK; buyurur KA/ Dest endāzīm çün esbān-ı sīs: - SE (yerinde boşluk mevcuttur.)

²²⁰⁷ Çünkü kerpice karşılık vahiy ve aydınlık vardır.

(4) behāsı: çün behāsı HK, KA

(5) ile: - SE

(6) Ḥudā: Ḥudā ‘aleyhi's-selām HK; Ḥudā şalla'llāhu ‘aleyhi ve sellem KA

²²⁰⁸ Eğer şeytanlar insanoḡlunun kalbinde dolaşıyor olmasaydı gökkyüzündeki melekleri (bile) görürlerdi.

(Gazzālī, İḡyāu Ulūmī'd-dīn: 1/232)

²²⁰⁹ Ufuklar yârin cilvesi ile dolu. Fakat ah vah ki ben de yüzüne bakmaya takat yok.

Behr-i tıflān īn (9) zemīn-rā mehd h̄'ānd²²¹⁰ (6:4754)

Tıflān-ı ehl-i dūnyā için Hāk Ta'ālā zemīni mehdā okudu. Nitekim sūre-i Tāhā'da buyurdu: (10)

*Ellezi ce'ale lekumu'l-arḡa mehdā.*²²¹¹

Dayyık me-dār: Teng me-kun

İntişār: Perākende şuden

VESVESE Kİ (11) PĀDŞĀH-ZĀDE-RĀ²²¹²

Enderūn-ı h̄'ış istiḡnā bi-dīd
Geşt tuḡyānī zi-istiḡnā pedīd²²¹³ (6:4761)

Bī-niyāzlıktan [HK169b] (12) ve ihtiyācsızlıktan tuḡyān zuhūr eyledi. Nitekim erbāb-ı tahkīk dimişler. Çün tākāt-i nūrī cān üzerine (13) ḡālib ola, deryā-yı rūḡāniyyet temevvūc itmege başlar ve emvāc galebe eyler. Buña tecellī-i rūḡ dirler. Gāh olur ki (14) rūḡ tecellī ider, bir [SE411b] vechle ki dükeli şıfat-ı beşeriyyet maḥv olur ve gāh kendüyi aḡlāk-ı Hudāyla muttaşif (15) görür ve gāh kendüye cümle eşyāyı sācid görür. Ol ḡāletde ene'l-Hāk da' vāsın itmege başlar. (16) Ḥayli şāḡib-i temkīn kimse gerekdür ki kendüyi ol varṡadan ḡalāş [KA302a] eyleye. Çok kimse bu mertebede helāk (17) olmışdur.

Murḡ-ı devlet der-ı itābeş ber-ṡapīd
Perde-i ān ḡūşe geşte ber-derīd²²¹⁴ (6:4777)

Perde-i ızzet-i (18) şehzāde ki dükeli işleri terk idüp ḡūşe-gīr olmuşdı, yırtıldı.

Hindūyī zāv: Ūstād-ı (19) kāmīl ya' nī iy şeyṡān-ı rū-siyāḡ ḡümrāḡ u nefis-i bed-h̄'āḡ

Der-ḡīn: Der-ḡāl

Ke'ib: Ḡamḡīn

Megrā-yı tīz: [KC230b] (1) Tīz meyl itme

Muşle: Dest ü pāy u ḡūş u bīnī borīde

Sehm-deh: Ḳorḡu ve bir işkence (2) ile

(8) Āfāk pūr ez-cilve-i yārest velīkin İy vāy ki mā tākāt-i dīdār ne-dārīm: - SE

²²¹⁰ Hak yeryüzüne çocuklar için beşik adını koydu.

²²¹¹ Rabbim, yeryüzünü size beşik yapandır. (Kur'ân-ı Kerim, Tâhâ: 53)

²²¹² Şehzadede beliren vesvese

(11) Enderūn-ı h̄'ış istiḡnā bi-dīd: - SE

²²¹³ İçinde ihtiyācsızlık gördü. İhtiyācsızlıktan isyan belirdi.

(12) erbāb-ı: ehl-i HK/ tākāt-ı: tāk'at-i HK, KA

(13) ve emvāc: - KA

(17) Murḡ-ı devlet der-ı itābeş ber-ṡapīd: - SE

²²¹⁴ Devlet kuşu onu ayıplamak için kanat çırpı. O köşede bulunanın perdesini yırttı.

Vaqt şud pinhāniyān-rā nek ħurūc²²¹⁵ (6:4824)

Vaqt oldı pinhān olanlar içün işte ħurūc (3) ya' nī āḫiret 'azābları zāhir ola.

Hızāne: Terbiyyet

İstikbār: Çok görmek ya' nī kendüyi (4) ulu ve mansıbın çok ve 'azīm zann eylemek

Telvīm: Bī-günāh

Bī-şudyār: Şiyār u naṭassız (5) ħarman aḫz ider

Sikbāc: Ekşi aş

Elḥamdulillāh 'alā-ḫatmihi ve şalla'llāhu 'alā-Muḥammedi ve 'alā-ālihi (6) ve 'aşıretihi temmet intihāb cild-i şeşum bi-'avni'llāhi'l-meliki'l-Vehhāb (7) 'alā-yedi'l-'abdi'z-za'ifi'n-naḫīf ġaffara'llāhu lehu ve li-vālideyhi ve aḫseni ileyhimā (8) ve ileyh İsmā'ıl bin Ḥaydar eṭ-Ṭuzlavī bi-medīneti Kōştantīniyye (9) min-evā'ili şehri's-şaferi'l-muẓaffer fi-yevmi'l-işneyn (10) beyne's-şalateyni min-tārīhi (11) seneti şuluş ve ḫamsin (12) ve elf

(13) Sene 1053

²²¹⁵ Vakit geldi, işte gizli olanların ortaya çıkışı.

(4) Şiyār: - SE

(5) vaşalla'llāhu 'alā-Muḥammedi ve 'alā-ālihi: - HK, KA

(6) Ve 'aşıretihi: - HK, KA

(6) temmet intihāb cild-i şeşum bi-'avni'llāh el-mulki el-vehhābi 'alā-yedi'l-'abdi'z-za'ifi'n-naḫīf ġaffara'llāhu lehu ve li-vālideyhi ve aḫseni ileyhimā ve ileyh İsmā'ıl bin Ḥaydar eṭ-Ṭuzlavī bi-medīneti Kōştantīniyye min-evā'ili şehri's-şaferi'l-muẓaffer fi-yevmi'l-işneyn beyne's-şalateyni min-tārīhi seneti şuluş ve ḫamsin ve elf Sene 1053: - SE, HK; ve tamāmehu ve şalla'llāhu 'alā-seyyidinā Muḥammed ve 'alā ālihi ve 'izzetihi temmet intihāb cild-i şeşum bi-'avnillāh el-mulk el-vahhāb 'alā-yedi'l-'abdi'z-za'if es-seyyid ilḫāḫ Mehmed Nūrī el-mevlevī şeyḫ mevleviye bi-medīneti en-nebī şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem sene 1249 23 Rebī'ül-āḫir. KA; ħurretü'l-fakīrū'l-ḫakīrū'l-mu'terif bi'l-'aciz ve't-takṣīr zākir dervīşü's-seyyid İsmā'İLÜ'l-müştehir bi-ḫāfiẓul-Kur'ān 1251 fi-23 Cemāziye'l-āḫir

4.5. Sözlük

İhtiyârât-ı Sabûhî'de şârih, hem şerh ettiği beyitlerdeki kelimelerin anlamlarını hem de şerh etmediği *Mesnevî* beyitlerdeki bazı kelimelerin anlamlarını açıklamaktadır. Genel olarak şerhlere bakıldığında şârihler, metni şerh ederken metindeki kelimelerin gerçek, mecaz ve ıstılâhî anlamlarına yer vermektedir. Bu durum çok yoğun olmasa da *İhtiyârât-ı Sabûhî*'de de mevcuttur. Fakat incelediğimiz diğer şerhlerde rastlamadığımız farklı bir kullanım, *İhtiyârât-ı Sabûhî*'de yer almaktadır. Şârih, şerhine almadığı bazı beyitlerdeki anlamı müşkil olan kelimeleri açıklamaktadır. Yani şârih bir beytin şerhini verdükten sonra diğer seçilmiş beytin şerhine geçmeden hemen evvel bu iki beyit arasında kalan ve şerhine dâhil etmediği beyitlerden seçilmiş kelimelerin de anlamlarını vermektedir.

Bād-ı âhî k'ebr-i eşk-i çeşm rānd
Me'r Ḥalilî-rā bedān evvāh ḥ'ānd (6:884)

Nitekim sūre-i Tevbe'de buyurdu:

İnne İbrāhime le-evvāhun ḥalīm. Ve sūre-i Hūd'da buyurdu:

İnne İbrāhime le-ḥalimun evvāhun munīb. Taḥkīken Ḥazret-i İbrāhīm 'aleyhi's-selām ḥalīm ü bürd-bārdur. Çok āh idicidür, rıkkat ḳalblerinden kināyedür.

Râkid: İstāde

Ġaleyân: Cüşiden

Pedfûz: Bu maḥalde behremend ma' nāsınadır.

Tevbe kirm ü ' ışk hem çün ejdehā
Tevbe vaşf-ı ḥalk u ān vaşf-ı Ḥudā (6:970)

Yukarıdaki örnekte görüldüğü gibi Şârih altıncı ciltte 884 numaralı beyti şerh etmiş. Şerh bittikten hemen sonra râkid, galeyân ve pedfûz kelimelerinin anlamlarını vermiş. Bu kelimeler sırasıyla 912, 917 ve 939 numaralı beyitlerde geçmektedir. Yani şârih şerh etmediği beyitlerdeki kelimelerin anlamlarına kısaca değinmiştir.

Bu durum *İhtiyârât-ı Sabûhî*'ye özgü bir durumdur. Anlamı verilen kelimelerin şerh edilen beyitlerde mi yoksa şerh edilmeyen beyitlerde mi olduğunun anlaşılması ve bu özgün kullanımın dikkat çekmesi bakımından bu bölümde iki sözlük hazırlamayı uygun bulduk.

4.5.1 Şerh Edilen Beyitlerdeki Kelimelerden Oluşan Sözlük

İhtiyârât-ı Sabûhî'de, genel olarak şerhlerde görülen ve şârihlerin tercih ettiği; şerh edilen beyitlerdeki kelimelerin anlamlarının verilmesi durumuna rastlanmaktadır. Şârih bazen doğrudan gerçek anlamını belirtirken bazen kastedilen anlamı (bağlama bağlı

anlamı) açıklamaktadır. Şârih kastedilen anlamı verirken genellikle "murâd" kelimesini kullanmaktadır. Bunun yanı sıra kelimenin okunuşuyla ilgili bilgilere ve dilbilgisi kurallarına da yer verilmektedir.

Şârihin açıkladığı kelimeler ve açıklamalar aşağıda yer almaktadır:

A

Âb: Âbdan murâd evliyâ' u'llâhdur ki dâ' iyân ila'llâh dirler. (KC127b:11)

Ahmez: Ahmez bir câneverdür ki deryâda olur. Ayaqları yokdur. Deryâ mevc urup anı kenâra atar. Gâh olur ki bir mevc dahı gelüp anı deryâya şalar ve gâh olur ki mevc gelmez intizârla kenârda helâk olur. (KC165b:9)

‘Akik: ‘Akikden murâd ol vücûdda mahzûn u medfûn olan esrâr-ı ilâhîdür. (KC108a:5) **‘Akik:** ‘Akikden murâd cevâhir-i esmâ vü şıfâtdur dimiş. (KC108a:14)

‘Ariş: ‘Ariş kumaşdan ve hâr u hasdan yapılan gölgelige dirler. (KC221b:13)

B

Bahr: Bahrden Hâk Ta'âlâ'yı murâd eyledi. (KC220a:15)

Bid'a: Bid'a üçle toköz mâbeyninde olan 'aded-i mübhemdür ki ta'yîn olunmaya. (KC220b:19)

Bukâ': Zâhkla bukâ' sürûrla gamdan kinâye ola. (KC124b:3)

C

Cândârân: Yasaııcı ve cellâd dimekdür. Murâd zebânîler ve meleklerdür (KC90b:12)

E

Ecell: Ecell ziyâde ulu dimekdür. (KC82b:18)

Ecidu: Ecidu, bulurın dimekdür; murâd istişmâmdur. (KC102b:12)

Ehl: Ehlden murâd kendü 'aşiretinden mü'min olanlar ola. Yâhud gürûh-ı ehl-i imân ola. Yâhud cennetde kendünün ehli olan hür u gılmân ola. (KC160a:5)

Ehl-i Sebâ ve Belkîs: Ehl-i Sebâ ve Belkîs'dan murâd tâlib-i Hâk'dur. (KC94b:8)

Emr: Emrden murâd pedersiz ve mâdersiz halk eyledügi Hâzret-i Âdem ü Hâzret-i 'İsâ 'aleyhüma's-selâm gibi. (KC187b:1)

Enhâr: Enhârdan murâd yâ zâhiren cârî olan enhâr ola ki insânun erzâkıındandur yâhud ef'âl u a' mâl u erzâk u emvâlden müste'âr ola. (KC177b:12)

Eşbāh: *Eşbāh* ecsām ma' nāsına(KC83a:13)

Eyketin: *Eyketin* mīşe ağacına dirler. (KC85a:3)

Eznāb: Eznāb cem'-i zenbdür, tevābi' (3) ma'nāsınadır. Murād, kullar ve hizmetkârlardur. (KC225a:2)

F

Fecr: Fecr şabāh vaktine ve şu aqmasına da fecr dirler. (KC177b:9)

Fiṭām: Fiṭām tıfluñ südden kesilmesine dirler. (KC130a:7)

G

Ġarānīk: Ġarānīk ġirnūkuñ cem' idür. Be-kesrü'l-ġayn ve fethü'n-nün boynı uzun beyāz şu kuşıdur. Şanemleri bu lafzla zıkr eylemekden murād, ya' nī anlar ululardur ve bülend-pervāzlardur. Şefā' atleri ricā olunur, dimek olur. (KC200b:8)

Ġayn: Ġayn perde-i raķīke dirler. (KC114a:6)

Genc: Gencden murād genc-i esrār-ı ilāhīdür. (KC208a:14)

Ġuşn: *Ġuşn* budak (KC85a:3)

H

Hādī: Hādī, deveyi sürerken sürüd iden kimseye dirler. (KC217b:14)

Halk: Ba' zıların kavli şöyledür ki halkdan murād peder ü māder vāsıtasıyla halk eyledügidür. (KC187b:1)

Hāne ber ken: *Hāne ber ken* dimek vücūdını fenā eyle dimekdür. (KC108a:5)

Har: Hardan murād sālikūñ nefsidür. (KC169b:13)

Her dü gün: *Her dü günden* murād oğul ve kızdur şerī' atde şahid iki olmağın iki nev' i zıkr eyledi. (KC203a:7)

Huqb: Huqb bir yıldur, dimişler. Ba' zılar seksen yıldur dimişler ve ba' zılar yetmiş yıldur, dimişler. (KC197a:12)

İ

İctenī: İctenī mīve düşürmege dirler. (KC83b:7)

İffet: İffet zıkrinden şol ma' nāyı kaşd eylediler ki, ekl ü şurbdan hāşıl olan şehveti cimā' -ı harāma şarf eylemeñ. (KC137a:2)

K

Ka‘beteyn: Ka‘beteyn ol iki boncuğdur ki anuñla nerd oynarlar. Murād anuñ māti ve anuñ muṭī‘ idürler, dimek olur. (KC184a:19)

Kāfūr: Ba‘zılar kāfūr cennetde bir şuyuñ ismidür, dimişler. Kāfūra beñzer beyāzlıkda ve rā‘ihada. (KC224b:6)

Qalīl: Qalīlden ‘adem murād ola. (KC124b:3)

Qānit: Qānit fermān-ber ü dā‘i vü muvāzıb ‘ale’t-ṭā‘āt cümlesine isti‘māl olunur. (KC131a:8)

Qarīn: Qarīnden murād insānuñ ‘amelidür. (KC145b:18)

Qarn: Her devre bir qarn dirler, cem‘i qurūn gelür. Ba‘zılar yüz yıl bir qarndur dimişler, ba‘zılar yetmiş yıl ba‘zılar otuz yıl bir qarndur, dimişler. (KC220b:8)

Qatı‘: Ol qatı‘dan murād hırş u ṭama‘dur. (KC191b:6)

Qavl-i sedād: Qavl-i sedāddan murād kelīme-i tevḥīd ola ki lā ilāhe illa’llāhdur. (KC161a:5)

Kelime-i ḥüsnā: Kelime-i ḥüsnā Ḥaqq’a delālet iden kelimedür, āyāt-ı Qur‘ān gibi ve kelime-i tevḥīd gibi. (KC166b:15)

Ker: Ker kef-i ‘Arab-ile şāğır ma‘nāsınadır. (KC229b:9)

Kevşer: Ba‘zılar dimişler ki kevşer cennetde bir ḥavzdur. Ba‘zılar kevşerden murād evlād-ı resūldür dimişler ve ba‘zılar etibbā‘ıdır dimişler ve ba‘zılar ‘ulemā-ı ümmetdür dimişler ve ba‘zılar Qur‘āndur dimişler ve şāḥib-i te‘vīlāt kevşer-i ma‘rifet bu ḥiddet ve şühūd-ı vaḥdetdür. (KC151b:11)

Qırā: Qırā kesr-i qāfle ziyāfet ma‘nāsınadır. (KC210a:9)

Qulle: Qulle ser-i kūha dirler ve bir dağa daḥı qulle dirler ve ḥavz-ı şāğire qulleteyn dirler. (KC207a:11)

M

Māder: Māder ki Ḥazret-i Ḥavvā’dur. (KC214b:12)

Mā’in dāfiq: Mā’in dāfiq zī-dıfıq ma‘nāsınadır, dökmek ve atmak ma‘nāsınadır. Murād recül ile merenūñ menīlerinūñ qarışıp mümtezic olmasıdır. (KC161b:14)

Maḳīl-i ḳaylūle: Maḳīl-i ḳaylūle içün yatacak yire dirler. (KC216a:15)

Mecma‘ u’l-baḥreyn : Mecma‘ u’l-baḥreyn baḥr-i Fāris ile baḥr-i Rūm qarışduğı yirdür. (KC197a:13)

Mekātib: Mekātib ol bende-i zer-ḥarīdeye dirler ki anı seyyidi bahāya kesüp üzerine yazmış ola. (KC224a:4)

Mekr-i devvum: Mekr-i devvumdan murād dāneleri yimekten murğ-ı şayyāduñ men' eyledügidür. (KC191b:5)

Menne'l-aḥīr : *Menne'l-aḥīr* ol şey'e dirler ki meşelā gemi pūr olsa, ğarḳ olmağa ḳarīb olsa, cüz'ī şey' daḥı ḳomağla ğarḳ olmaḳ mülāḥaḳa olınsa, ol cüz'ī şey'e menne'l-ḥayr dirler. (KC195b:3)

Merba' : Merba' faşl-ı bahārda sākin olacaḳ maḳāmdur ki andan murād āb u hevāsı laṭīf yaylalardur. (KC82b:10)

Merec: İrsāl ma' nāsınadur. Ammā kendüler berzaḥ ma' nāsın murād eylemişler. (KC228b:3)

Mesed: Murād hıḳd u ḥased ü ' adāvet ipidür. (KC96b:1)

Mevāhib: Mevāhib mevhibenüñ cem' idür. Baḥşış ma' nāsınadur. (KC83b:12)

Mi'an: Ya' nī *mi'an* baṭn insāndan şol şey'e dirler ki ṭa'ām dāḥil ola (KC123b:6)

Mirşad: Mirşad şol yire dirler ki anda raşad bağlayup aḥḳāmına nāzır ü müteraşşıd olurlar. (KC182a:12)

Mizher: Bu ḥadīş-i şerīfde mizmer ve mizher mīmle ve hāyla da oḳınmışdur. Mīmle mizmer düdüḳ ve hāyla mizher ḳopuz ma' nāsınadur. (KC228a:3)

Mizmer: Bu ḥadīş-i şerīfde mizmer ve mizher mīmle ve hāyla da oḳınmışdur. Mīmle mizmer düdüḳ ve hāyla mizher ḳopuz ma' nāsınadur. (KC228a:3)

Mufāz: Mufāz, feyz alacaḳ mekāndur. (KC218a:4)

Muğteriz: Muğteriz ya' nī şu' ā-i bāḳī ki nūr-ı ilāhīdür, anuñ taḥşīli farz u lāzımdur. (KC139a:18)

Muḥāḍ: Muḥāḍ oğlan anadan toğduğı maḥalde ḥāşıl olan ağırya muḥāḍ dirler, muḥḍatu'l-mer'a dirler. (KC148a:15)

Münāḥ: Münāḥ deve çökecek yire dirler. (KC217b:19)

Murgān: Murgāndan murād ehl-i sülūk olanlardur. (KC191a:16)

Mu'sir: Mu'sir işārdandur, nişār idicidür. (KC123a:7)

N

Nefes: Nefesden murād nefḥa-i raḥmāndur. (KC102b:12)

Nefḥa: Nefḥa, nesīm ma' nāsınadur. (KC102b:12)

Nūhye: Nūhye ' aḳldur. (KC146:4)

R

Rā'id: Rā'id kārbandan ilerü gidüp anlaruñ zaḥīresin ve şuların iḥzār idene dirler. Revd, taleb ve çekmek ma' nāsınadır. Ya' nī pişvādur ve müheyyi-i levāzım-ı erbāb-ı sülûkdur tālib-i 'āmil olan sālİKler için. (KC84b:2)

Rā'iz: Bir tay at ki binmeklik bilmeye, anı ta'lim iden üstāda rā'iz dirler. (KC103b:4)

Regā'ib: Regā'ib raġibenüñ cem'idür. Raġibe ağır behālu nefis mergüb nesne ve 'atā-yı keşir ma' nāsınadır. (KC83b:13)

Rübāh: Zirā rübāhdan murād iblīs (KC169b:13)

S

Şabr: Ba'zılar dimişler ki şabr mücāhede-i nefsdür hevādan nehy ve tā'at-i Mevlā'ya emr itmekle ve muşābere murākabe-i kulüb-ı ma'a'llāhdur, belāya teslim ve cereyān-ı hükm-i kazāya rızā virmekle ve murābıta vüṣul-i rūḥdur ve iltifāt-ı aġyārdan muḥāfaẓa-i esrārda ittikā eylemekdür. (KC136a:16)

Şadr: Şadr bir kavmüñ ulusına ve şadr-nişin olanına dirler. (KC217b:19)

Şayyād: Ol şayyāddan murād şeytāndur. (KC191a:12)

Selsebīl: Selsebīl ki cennet ırmağıdır. (KC221b:10)

Seriyyen: *Seriyyen* lafzınuñ ma' nāsın Ḥazret-i Resül'den böyle rivāyet eylemişler, merfū'en yāḥud seriyyen seyyiden ma' nāsına olup murād Ḥazret-i 'İsā ola. (KC148b:14)

Şimār: *Şimār* şemerüñ cem'idür, mīve ma' nāsına. (KC83b:6)

Şüret: *İnna'llāhe ḥalaḳa ādeme 'alā-şüretihi* şüretten murād şıfatdur. (KC97b:10)

Süleymān: Süleymān'dan murād mürşid-i ḥaḳīkat-şināsdur. (KC94b:8)

Sünbülāt-ı ḥuşk: Sünbülāt-ı ḥuşkdan murād şıfāt-ı nefis-i emmāre ve hevā vü şeyāḫındır. (KC214b:9)

Sünbülāt-ı tāze: Sünbülāt-ı tāzeden murād zer'-i toḥm-ı a' māl-i şaliḥe ve şemerāt-ı imāndur. (KC214b:9)

Ş

Şafaḳ: Şafaḳ şol ḥumretdür ki ufḳ-ı maġribden görünür ba' de ġurūbu'ş-şems. (KC199b:13)

Şarāb: Şarābdan murād 'aseldür. (KC150b:8)

Şecere: Şecereden murād mīvedür. (KC119b:3)

Şeyh: Luğat-i ‘ Arab'da şeyh diyü kıoca kişilere dirler, ammā ehl-i tarīk mābeyninde pīr-i tarīkate şeyh dirler eger genc yigit dağı olursa. (KC153b:6)

Şūrā: Şūrā maşdardur. Teşāvūr ma‘ nasına. (KC211b:18)

Şūrā: Şūrā teşāvūr ma‘ nāsınadır. (KC201a:12)

T

Tahliş: Tahliş kıurtarmak hālāş itmek. (KC224a:15)

Tārīh-i dırāz: Tārīh-i dırāzdan murād aḥvāl-i ‘ ālemdür. Ḥaşre dek belki ḥaşreden şöıra olacak aḥvālūñ dağı beyānidur. Dānā-yı rāzdan murād Ḥāzret-i Peygamber şalla'llāhu ‘ aleyhi ve sellemdür. (KC114b:7)

Ta‘vīl: Ta‘vīl i‘timāduñ murādıfidür. (KC218a:7)

Tevde :Tevede gilden yāḥud toprağıdan olan depecikdür. (KC112a:1)

Ṭīb: Ṭīb hoş rā‘iḥa ve nesīm, hoş rā‘iḥalu yil. *Bi-ṭībde* bā ma‘ ma‘ nāsına. Ya‘ nī dimek olur ki bir ḥāletde ki ben yatmış idüm vücūdumda yorgunluk ‘ illetin izāle iderüm bir hoş rā‘iḥalu nesīmūñ burūdetinden. (KC84b:19)

Ṭū: Ṭūy lafzından muraḥḥamdur ziyāfet ve miḥmānī dimekdür. (KC229b:17)

U

Uşturlāb: Uşturlāb ki müte‘addid-i dā‘ire-i küriyyedür, cümlesinūñ mā-fevķında olan dā‘irenūñ adına ‘ ankebūt dirler. Ḥāzret-i Mevlānā'nuñ murādı, insān-ı kāmildür ve nuķūşdan murād efķār-ı ḥayālātdur. (KC218b:1)

V

Veber: Veber fetheteyn ile deve yükine dirler. Ma‘nā dimek olur ki ziyāfet ve miḥmāndārılık şol kimse içündür ki evleri yūñden ola, ya‘ nī ḥargāh-nişin olalar. (KC210a:9)

Verķā‘u : *Verķā‘u* gügercin (KC85a:3)

Vesķ: Vesķ cem‘ itmege dirler. (KC199b:15)

Vise: Vise ism-i ma‘ şūḳadur. (KC175b:4)

Vücūd: Murād-ı vücūd insāndur ki cemād iken insān olur. (KC95a:8)

Y

Yemen: Yemen'den murād ḥāne-i vücūddur. (KC108a:5) **Yemen'**den murād zāt-ı baḥt-ı mertebe-i eḥadiyyetdür dimiş. (KC108a:14)

Yūsuf: Yūsuf'dan murād cenāb-ı maḥbūb-ı qadīmdür. (KC94b:8)

Z

Ẓahk: Ẓahkla bukā' sürūrla ğamdan kināye ola. (KC124b:3)

Ẓālim: Ẓālimden murād cins-i ẓālimdür. (KC212b:8)

Ẓa'n: Ẓa'n göçe dirler. Ẓabā'il-i 'Arab ve ẓabā'il-i Türkmān'ıñ ve sā'ir ehl-i seferüñ bir yirden bir yire göçüp naql itmesine dirler. (KC82b:2)

Zebed: Zebeden maḥlūķı murād eyledi. (KC220a:15)

Zillet: Zillet sāyebān demek olur. (KC207a:3)

Zulul: Zulul zelūluñ cem'idür. Sübülден ḥāldür, mezellet demek olur (KC150a:19)

4.5.2. Şerh Edilmeyen Beyitlerdeki Kelimelerden Oluşan Sözlük

İhtiyârât-ı Sabūhî'yi diğer şerhlerden ayıran özelliklerden biri, şârihin şerh etmediği beyitlerdeki kelimelerin de anlamlarını vermesidir. Şârih, seçilmiş bir beytin şerhini bitirip seçilmiş diğer beytin şerhine geçmeden önce iki beyit arasında kalan ve şerhe dâhil olmayan beyitlerdeki bazı kelimelerin anlamları vermiştir. Bir kaç örnekte de şârih, şerhine beytin bir mısrasını almış, diğer mısradaki kelimelerden bazılarını açıklamıştır. Bu kullanım, şârihin sebep-i telifte belirttiği öğrencilerin (ders esnasında) sordukları sorular sonucunda o beyitteki anlaşılmayan kelimelerin de açıklandığı izlenimini uyandırmaktadır.

İhtiyârât-ı Sabūhî'deki şerh edilmeyen beyitlerdeki kelimeler ve verilen anlamları aşağıda yer almaktadır. Kelime ve anlamın ardından metindeki sayfa numarası ve *Mesnevî*'deki beyit numaraları verilmiştir. Bazı kelimeler incelenen *Mesnevî* kaynaklarında bulunamamıştır:

A

Āb u revġan: Müdārā [KC121b] (5:5)

Açı: Pādşāh u emīr [KC202b] (6:1697)

Açı: Paşa ya'nı büyük ıradaş [KC221b] (6:3454)

Aḥdiyü'r-rāḥateyn: İki rāḥatlıġuñ birisidür. [KC181a] (Başlık)

'Ākḳ: 'Āşī [KC198a] (6:1335)

'Āḳile: Baba tarafında olan aḳrabāya dirler. [KC165a] (5:2101)

'Aḳr: Segrilmek [KC123a] (5:60)

Āmīġ: Āmīhte [KC226b] (6:4149)

Ān eşer: Ān müş-ı bed-kār [KC212b] (6:2637)

Arūġ: Gegirmek [KC159a] (5:1746)

'Avez: Be-feth-i 'ayn u sükün-ı zā be-ma' nā-yı kılletest [KC97a] (4:1165)

‘**Avc ibn-i Ğuz:** ‘Avec bin ‘Unuḡ ola yāḡud ḡavm-i Türkāndan bir cins ola [KC123b] (5:78)

‘**Ayār:** ‘Ayyārdan muḡaffefdūr, iy baṡiretlū dimekdūr. [KC190a] (6:335)

‘**Ayyūḡ:** Aṡında yānuḡ ṡeddesiyledūr bir yıldız adıdur nūrānī yıldızdur ṡüreyyānuḡ cānib-i ṡimālindedūr. [KC219a] (6:3209)

B

Bāfire: Ziyādegī [KC87a] (4:105)

Bā ‘iṡār: Her laḡza sürçüp yūzi ūzerine dūṡici ya‘nī sā‘at yaḡulup ḡaṡa idici [KC212b] (6:2646)

Baḡl: Giyāḡ [KC229b] (6:4647)

Ba‘l: İzāle-i bikāre [KC108b] (4:2582)

Bālān ṡeved: Uzayıcı olur. [KC223b] (6:3721)

Bāj: Bāc [KC228b] (6:4303)

Be-ḡisbet: Be-tedbīr [KC198a] (6:1256)

Behr-i ‘aṡen: Ez-behr-i ḡāḡḡāḡ-ı ṡutur [KC154b] (5:1353)

Beṡat: Efzūnī [KC226b] (Baṡlık)

Beṡṡār: Beṡāret dehende [KC203a] (6:1845)

Berd: Serd [KC119a] (4:3742)

Bevṡ: ḡalkuḡ cem‘ olması [KC86b] (4:12)

Bi‘āl: Cem‘-i ba‘l ṡūḡ u mūcāme‘at [KC108b] (4:2582)

Bī-ḡaḡī: Bī-vech [KC220b] (6:3350)

Bī-ḡurdegī: Kūṡtāḡī vū nā-ṡāyeste vū bī-vech [KC90b] (4:312)

Bī-rahmnāne: Bī-ṡefḡat ve bī-terahḡum ve bī-inṡāf olduḡların ṡöyledi [KC202b] (6:1665)

Bi-ṡ‘kehed: Deḡeṡt ḡired [KC224a] (6:3872)

Bi-ṡud yār: ṡiyār u naṡassız ḡarman aḡz ider [KC230b] (6:4884)

Bī ve cā: Ya‘nī bī ḡiḡ ve cā sür‘at [KC228b] (6:4341)

Buḡrān: Muḡārebe-i ṡabī‘at [KC199b] (6:1457)

Buḡṡ-ı rāz: Sūrāḡ-ı rāz [KC118b] (4:3635)

Buḡūr: Cem‘-i baḡar ya‘nī kāvān [KC210a]

Busr: Evvel ḡüre-i ḡurmā vū telḡī [KC131a] (5:360)

Büzūḡ: Bāziḡdendūr ṡulū‘ ma‘nāsına [KC203a] (6:1832)

C

Cān u ser: İy benim cānum ve serüm [KC112a] (4:3105)

Cebān: Korḡaḡ [KC110a] (4:2919)

Cehd-i mur: Meṡaḡḡat-i telḡ [KC130a] (5:321)

Celī: Zāḡir [KC89a] (4:270)

Cilī ve cilā: Taṡfiye ma‘nāsına [KC205a] (6:2041)

Cubār: Heder u bāṡıl [KC200a] (6:1510)

D

Dād dād: ‘Aṡā virdi [KC202b] (6:1715)

Da‘ī: ḡarām zāde [KC109a] (4:2862)

Daḡal: ḡavre-i ḡurmā [KC196b] (6:1068)

ḡarra: ḡuma [KC149a] (5:1208)

Dāru'l-ḡirār: ḡāne firiften ya‘nī ḡāne-i ḡurūr [KC98a] (4:1323)

Da‘ vā müstezād: Da‘ vā ile ziyādelenmiş [KC88b] (4:211)

ḡayyık me-dār: Teng me-kun [KC230a] (6:4756)

Deb: Nerm murād cimā^c dur [KC229a] (6:4473)
Def^c-i zebūl: Def^c-i pejmurden [KC228b] (6:4291)
Deh: Şarāb vir [KC224b] (6:3932)
Dehliz: Bu maḥalde telbīs ma^c nāsınadur [KC101b] (4:1719)
Demār: Helāk [KC221b] (6:3497)
Der-ḥin: Der-ḥāl [KC230a] (6:4792)
Der-sebak: Der-tecāvüz kerdn-i emr-i Hāk [KC124a] (5:130)
Deyyān: Cezā-dehende [KC97a] (4:1170)
Dırre: Be-Türkī turra [KC119a] (4:3741)
Dül: Süst u maḳbül [KC175b] (5:3103)
Dumgaze: Kuyruḳ dibi [KC163a] (5:1957)
Duvār: Bi-zammi'd-dāl gerdeş ma^c nāsınadur. [KC114b] (4:3314)

E

Eblüc: Kānd ya^c nī şeker [KC93a] (4:624)
Ehl-i kıl: Mükellef [KC113b] (4:3258)
El-vetire: Et-ṭarīkat [KC159a] (Başlık)
El-ye's: Nā-ümidlik [KC181a] (Başlık)
Enāt: Te'ennī ve sükūn [KC123a] (5:52)
Eşer: Şādılık ve dehşet [KC212b] (6:2637)
Evliyāşān: Hudāvendān u dostāneşān [KC224a] (6:3862)
Ez-be-gāh: Erkenden [KC127a] (5:177)
Ezfer: Hoş-büy [KC199a] (6:1408)
Ez-garī: Ez-ḳaḥbegī [KC224b] (6:3904)
Ez-gırer: Ez-firiften [KC112a] (4:3109)
Ez-her biḥ: Ez-her cefā [KC203a]
Eziz: Cüşiden [KC182b] (5:4019)
Ez-rāh berd: Yoldan şavul [KC210a] (6:2467)

F

Faḥru'l-benīn: Faḥr-ı ferzendān [KC210a] (6:2456)
Fātir: Süst ü ḳāşır [KC178b] (5:3364)
Fātir: Ža^c if [KC221b] (6:3468)
Fedfed: Beyābān [KC204a] (6:1940)
Fek: Bend açmak ve kıl āzād eylemek [KC228b] (6:4285)
Felā: Felāt-ı beyābān [KC222a] (6:3558)
Filiv filive: Bi-kesri'l-fā ve'l-lām nāḳıṣu'l-^c aḳl [KC97a] (4:1171)
Fergarde: Perverde ve murabbā [KC169b] (5:2488)
Fers: Sergīn [KC199a] (6:1409)
Fuḥūl: Cem^c-i faḥl erkek ma^c nāsınadur. [KC192a] (6:493)

G

Gāc: Kej-bīn [KC105a] (4:2085)
Ġalas: Tārīkī-i şeb [KC229b] (6:4728)
Ġaleyān: Cüşiden [KC196a] (6:917)
Ġamām: Cem^c-i ğamame çiçek ğılāfina dirler. [KC187b] (6:84)
Ġarām: İkdām u ihtimām [KC196b] (6:1036)
Ġarre: Bir ğarīr-i zāhir oldı ḳıbtīnūñ derūnıdan. [KC117a] (4:3503)
Ġarr-i ū: Farīkten-i ū [KC157a] (5:1520)
Gāvān: Ya^c nī münāfīkān [KC203b]

Ğavî: Gümrâh [KC124a] (5:129)
Ğayy: Gümrâhî [KC201a] (6:1568)
Gerr-i hıkd: Harb-i hıkd [KC157a] (5:1514)
Geziden-i mür: En-nemle [KC170b]
Ğımd: Ğılâf [KC210b] (6:2562)
Ğic: Ebleh [KC105a] (4:2085)
Guzeşte vü nâmede: Mâzî ve müstakbel [KC224b] (6:3928)
Ğumr: Gümrâh [KC99a] (4:1450)
Ğurhâ: Rencehâ [KC112a] (4:3104)
Gurm: Endüh saht [KC168a] (5:2322)
Ğurreyî kun: Na' ra eyle [KC117a] (4:3426)
Gusil: Kâhil [KC154a] (5:1290)
Gül-i türe: ' Aţf-ı tefsîr olmak gerek [KC216a] (Başlık)

H

Ĥabı: Sehv eylemek ve helâk olmak ve azgün olmak. [KC123b] (5:104)
Ĥafır: Ĥâfız-ı kârvân [KC201b] (6:1610)
Ĥâ'ibe: Nevmid [KC224a] (6:3802)
Ĥalaq: Kohne [KC191a] (6:407)
Ĥalâkat: Kohne şuden ve ĥarâb geştin [KC174a] (5:2927)
Ĥaliş: ' Azâb kerdin [KC215b] (6:2894)
Ĥamâm: Murg [KC97b] (4:1289)
Ĥâmil: Bî-nâm u nişân [KC101b] (4:1658)
Ĥamîs ender-ĥamîs: Leşker ender leşker [KC198a] (6:1280)
Ĥanûr: Esbâb-ĥâne [KC222a] (6:3538)
Ĥânût: Dükkân u ĥâne [KC228b] (6:4323)
Ĥarâre: Tahîr u neğemât eylemek [KC202b] (6:1658)
Ĥarĥaş: Cenk [KC201a] (6:1567)
Ĥar-ı ĥırsî kalâş: Eşk degirmeninüñ merkebi gibi ĥallâş-ı rind [KC201a] (6:1560)
Ĥarûn: Sütür-ı serkeş [KC128b] (5:260)
Ĥazr: Taĥmîn [KC179b] (5:3527)
Ĥarzen: Tâziyâne ĥamçı [KC205b] (6:2128)
Ĥasâr: Be-ma' nâ-yı ĥisâret [KC229a] (6:4428)
Ĥasp: Ancaq [KC221b] (6:3474)
Ĥatîm: Dîvâr-ı şekeste ki murâd dünyâdur [KC214b] (6:2798)
Ĥatret: Endişe [KC212a] (6:2629)
Ĥatret: Fikr [KC224b] (6:3887)
Ĥâvendgâr: Ĥudâvendgâr [KC181b] (5:3867)
Ĥazm-ı mültevi: İhtiyât piçide [KC223a] (6:3664)
Hem-maķil: Hem-ĥ'âb [KC205b] (6:2124)
Ĥesbân-ı ĥayâl: Ĥayâl zan eylemek [KC223a] (6:3696)
Ĥest-i muţlak: Vücüd-ı muţlakdur ya' nî Ĥudâ-yı Ta' âlâ [KC163a] (5:1960)
Heyt: Ya' nî piş ey [KC214a] (6:2745)
Hezze: Tahîr ma' nâsınadur. [KC123a] (4:59)
Ĥidâc: Noķşân u ĥalaţ [KC154a] (5:1279)
Ĥizâne: Terbiyyet [KC230b] (6:4840)
Ĥicâl: Cem' -i ĥecle perde ve gerdek-ĥâne [KC181b] (5:3899)
Ĥimâm: Be-kesr-i ĥâ be-ma' nâ-yı mergest [KC133b] (5:508)
Ĥindüyî zâv: Üstâd-ı kâmil ya' nî iy şeyţân-ı rû-siyâh gümrâh u nefis-i bed-ĥ'âh [KC230a] (6:4785)

Hoş-cevâz: Hüb-revende [KC132a] (5:454)
Hoş-mesâğ: Hoş-reveş [KC220b] (6:3388)
Hoş-şahîl: Hoş-âvâz ma' nâsinadur [KC128a] (5:226)
Hubât: Tebâhî-yi 'aql [KC127b] (5:197)
Humûd: Nişânden-i âteş ve keşten-i harâret [KC19a] (6:1441)
Hunb: Hum küp [KC205a] (6:2039)
Hurs: Cem' -i ahres ya' nî güng lâl [KC203a] (6:1794)
Huşûn: Hışnuñ cem' idür kal' alar demek olur. [KC221a] (6:3418)

I

Iştikâk: Be-hem zeden [KC169b] (5:2452)

İ

İbâhat: Harâm-râ mübâh guften ve helâl kerden [KC205a] (6:2066)
İbnu'l-lebûn: Tıfl-ı radî' [KC199a] (6:1409)
İctirâ: Cür'et ü delirî [KC158a] (5:1635)
İftitân: İbtilâ ve imtiḥân [KC203a] (6:1852)
İgtirâf: Be-dest âb gereften [KC117a] (4:3449)
İhtimâl: Götürmek [KC217a] (6:3064)
İhtivâ: Cem' eyledi ve ihâta eyledi. [KC229b] (6:4668)
İktirâh: Becid taleb kerden [KC158a] (5:1600)
İktinâf: Şıyânet [KC204a] (6:1929)
İmtihân: H'ârî [KC205a] (6:2086)
İmtisâk: Gereften bâkî dâşten [KC112a] (4:3095)
İncilâ: Rüşen şuden [KC199a] (6:1367)
İntişâr: Perâkende şuden [KC230a] (6:4756)
İrcâ': Ümmîd dâden [KC203a] (6:1845)
İrti' âd: Lerziden [KC229a] (6:4517)
İrtifâk: Refîk şuden [KC141b] (5:897)
İrtikâş: Lerziden ez-beliyyât u nekebât-ı rûzgâr [KC202b] (6:1734)
İrtiyâh: Râhat [KC88a] (4:196)
İstibdâd: İstiqlâldür. [KC115a] (4:3338)
İstikbâr: Çok görmek ya' nî kendüyi ulu ve manşıbın çok ve 'azîm zann eylemek [KC230b] (6:4842)
İ'tidâd: İ'tibâr [KC214a] (6:2757)
İ'tinâk: Dest be-gerden kerden ve yek-dîger-râ der-âgûş kerden [KC225b] (6:4030)
İy nesîb: İy aşıl [KC157a] (5:1509)

J

Jîğ jîğ: Kıçır kıçır [KC112a] (4:3102)

K

Kâbûs: Dîv-i siyâh [KC221b] (6:3509)
Ķâ'id: Keşende [KC99b] (4:1467)
Kâl: Firîb [KC190a]
Kâlih: Tereş revî [KC112a] (4:3120)
Ķânet: Tesbîḥ kunende [KC195b] (6:858)
Ķarîr: Rüşen [KC218a] (6:3126)
Ķasem: Naşîb [KC199b] (6:1494)
Ķavad: Ķışâş [KC183b] (5:4167)

Ḳavārī': Cem' -i ḳārī' a [KC169a] (Başlık)
Ḳavvād: Ḳaltabān Türkçe gidi demek olur. [KC198a] (6:1335)
Ḳavvāde vü 'avān: Ya' nī serhengān [KC229b] (6:4660)
Ḳazf: Endāhten u dūšnām dāden [KC163b] (5:1992)
Ḳebs: Enbāšten ve yağma kerdn ve ziyāde kerdn [KC223a] (6:3683)
Ḳe'ib: Ğamgīn [KC230a]
Ḳelle-rā: Dīde-rā [KC199b] (6:1497)
Ḳer': Be-dehān āb ḥurden [KC158a] (5:1637)
Ḳürrār: 'Azm [KC181a]
Ḳısm: Naşīb ma' nāsınadır. [KC103a] (4:1856)
Ḳerrārī: Ḥamle ve ḥücüm eylemek [KC121a] (4:3839)
Ḳetb: Yüz üzerine bırakmak vu ḥor eylemek ve helāk [KC173b]
Ḳird u mürd: İḥāta kunende [KC202b] (6:1713)
Ḳulmāş: Bihūde gūy [KC119b] (4:3809)
Ḳüreb: Ğuşşahā [KC199a] (6:1398)
Ḳüreb: Ta' b [KC89a] (4:254)
Ḳüfrān: Şükrsizlik [KC110a] (4:2914)

L

Lebek: Üstād u cereb-i zebān u zīrekī [KC222a] (6:3553)
Lediğ: Mār gezīde [KC112a] (4:3102)
Lems u tams: Cimā' vü muḳārenet ma' nāsına [KC203a] (6:1822)
Lucm: Gül-i siyāh ile demek olur [KC216a] (Başlık)
Lūd: Cengī [KC124a]
Lūd: Şedīd [KC158a] (5:1614)
Lūd: 'İnād kunende [KC169b] (5:2488)
Lūd: Şedīdül-ḥuşūmet [KC203a] (6:1778)
Lūd: Be-bāṭıl cidāl kunende [KC87b] (4:156)

M

Māder: Ḥavvā [KC214b] (6:2796)
Maḥşad: Cāy-ı dervīden [KC228b] (6:4340)
Maḥşerīn: Ehl-i maḥşer [KC195b] (6: 748)
Maḥtūm: Ḳaṭ' i [KC183b] (5:4131)
Maḳt: Düşmenī ve nekbet [KC173b] (5:2592)
Maṭār: Uçacak yer [KC189b] (6:220)
Mażca': Ḳarār-gāh [KC115a] (4:3345)
Me'ab: Mercī' [KC200b] (6:1555)
Mechūl dād: Mechūlu'n-neseb [KC201a] (6:1576)
Megrā-yı tīz: Tīz meyl itme [KC230a] (6:4811)
Mehreb: Cāy gurīhten [KC229a] (6:4475)
Mehūl: Hevl-nāk ya' nī maḥūf [KC189a] (6:194)
Mekeys ü mekās: Saht gereften der-bāzār [KC196b]
Mekīd: Ḥīle [KC211a] (6:2597)
Mekre'e: Ābşuḥūr şu içecek ve davār şuvaracak yir meşra'a daḥı ol ma' nāyadır. [KC198a] (6:1254)
Mekrūb: Ğam-nāk [KC204b] (6:1975)
Me-kun: Ya' nī bī-'aqlī me-kun [KC126b] (5:163)
Menhel: Meşreb [KC154a] (5:1278)
Merbat: Cāy-ı besten [KC214b] (6:2796)

Merec: Āmīhten [KC228a] (6:4280)
Merī: İstīze [KC133b] (5:510)
Meşā'ir: Havāss [KC198a] (6:1312)
Meşīd: Üstüvār u bülend [KC223b] (6:3728)
Meşrūh: Pehn [KC189a] (5:184)
Mevrūd: Merci^c [KC163a] (5:1959)
Mıḵna'a: Ser-püş-ı zenān [KC190a] (6:304)
Mihṛāk: Ālet-i muḥṛik [KC158a] (5:1639)
Mihraḳa: Maḥal derīden [KC104a] (4:2032)
Mincel: Dās [KC222a] (6:3530)
Mīncel: Dās ya^c nī kāmīl oldı evrāk zamānı bıçılmek zamānıdur. [KC226b] (6:4158)
Mī-tūlī: Derd mī-keşī [KC202b] (6:1722)
Mūbed: Helāk kunende [KC109a] (4:2744)
Mubil: Bārān-ı buzurg-ḳatre [KC228a] (6:4278)
Mūcez: Ḳaşīr [KC192b] (6:525)
Mūde'a: Emānet ḳonılan nesne [KC96a] (4:1087)
Muḡammez: Mālende ya^c nī ḥūrīler anlaruñ ayakların ovarlar. [KC184a] (5:4186)
Muḡir: Ġāret kunende [KC220b] (6:3375)
Muḡlīḳī vü muḡlīḳ: Kerre bend ü kilīdlü ḳapu [KC224a] (6:3851)
Muḡtedā: Ġıdā [KC202b] (6:1698)
Muḡalḡal: Raḡne raḡne olmış binā [KC98b] (4:1380)
Muḡtebes: Maḡbūs [KC220b] (6:3369)
Muḡterif: Zü-fünün [KC100b] (4:1606)
Muḡtevī: Cem^c u iḡāṭa kunende [KC229a] (6:4423)
Muktesī: Libās-püş [KC207a] (6:2184)
Muktetem: Mestūr [KC223b] (6:3729)
Mūlehe: Ḥayrān [KC202b] (6:1703)
Munāḡ: Deve çökecek yer [KC189b] (6:222)
Munhiyān: Ḥaber dehendegān [KC141b] (5:858)
Munşarīf: Maḡall-i rücū^c [KC147a] (5:1105)
Mu'riḡ: Rūy gerdānende [KC97b] (4:1183)
Muşīb: İşābet idici rāstī ma^c nāsına [KC228b] (6:4309)
Mu'sir: Faḳīr [KC208b]
Muşle: Dest ü pāy u gūş u binī borīde [KC230b] (6:4816)
Musrah: Çerāḡāh [KC189a] (6:184)
Mu'tefik: Mūteḡallib ü müfettiş [KC190b] (6:388)
Mu'temer: Fermān berende [KC220a] (6:3290)
Mu'teraḡ: Maḡall-i i' tirāḡ dimek olur. [KC154b] (5:1332)
Muzic: Feryād ārende [KC203a] (6:1851)
Mūbtedi': Ehl-i bid^c at [KC176b] (5:3221)
Mūctehed: Maḡdūr [KC201a] (1556)
Mūfteḡad: Mefḡūd ya^c nī gum şude [KC90b] (4:401)
Mūhezzeb: Pāk [KC190a] (6:239)
Mūktebes: Püşīde [KC208b]
Mūktenif: Penāḡāh-ı 'ālem-i ilāḡist [KC197a] (6:1125)
Mūktenif: Püşīde vü penāḡ ḡirende [KC208a] (6:2245)
Mūlteḡad: Penāḡ-ḡāh [KC145b] (5:1050)
Mūmteḡin: İmtihān kunende ya^c nī Ḥudā-yı Ta' ālā [KC203a] (6:1769)
Mūndek: Şekeste şude [KC203a] (6:1752)
Mūndekī: Pāre pāre [KC119b] (4:3767)

Münhetik: Perde derende [KC202b] (6:1749)
Münib: Rücū' idicidür demek olur [KC196a]
Münimm: Nemmām [KC210b] (6:2565)
Münsehib: Keşide [KC216b] (6:2943)
Münteca': Giyāh-zār talebiden murād nīkī custen est. [KC227b] (6:4194)
Müntecib: Güzide [KC229a] (6:4405)
Müntecib: Ber-güzin [KC224a] (6:3842)
Münzecir: Bāz dāšte [KC139a] (5:657)
Mürevva': Tersende [KC87b] (4:161)
Mürteḳad: Cāy-ı ḥ'āb [KC224a] (6:3849)
Müstaşhib: Şoḥbet-yāfte [KC197b] (6:1188)
Müstecār: Rehāyī ḥ'āste ya' nī ḥalāşlık taleb olunmış kimse [KC221a] (6:3430)
Müstecār: Feryād-res [KC228a] (6:4217)
Müsteced: Nev şude [KC203a] (6:1819)
Müstecib: Taleb ḳabūl kunende [KC141b] (5:925)
Müstecir: Amān ḥ'āhende [KC165a] (5:2108)
Müsteciz: Revā dārende [KC214b] (6:2794)
Müstec'iz: Cā'iz kunende [KC119a] (4:3679)
Müstefiz: Haber-i münteşir ü fāş [KC158a] (5:1616)
Müsteḥaş: Ba' ş olunmış ve da' vet olunmuş. [KC162a] (5:1930)
Müsteḥif: Ḥ'ār [KC112b] (4:3167)
Müstemid: Meded-cūy [KC195b] (6:847)
Müste'şal: Ez-penç ber-kende [KC214b] (6:2806)
Müstetim: Tamām kunende [KC210b] (6:2511)
Müstetim: Tamām kunende [KC214b] (6:2797)
Müşā': Ḳismet nā-kerde [KC214b] (6:2813)
Müteyyem: Derdmend [KC203a] (6:1843)
Mütvārī: Pinhān [KC177a] (5:3283)
Mütvārī: Pinhān [KC198a] (6:1305)
Mütvāriye: Müstetir [KC216b] (6:2976)

N

Nādī: Meclis [KC133b] (5:507)
Nāfiḳa: Mūş-ı deştī ba' zı nüşhada nāfeti vāḳı' olmuşdur. [KC141a] (5:797)
Naḥvet-rā berāned: Tekebbüri severdi [KC197b]
Nā' iş: Buzurg kunende [KC199a] (6:1409)
Nākis: Be-kesrū'l-kāf be-ism-i fā' il be-manā-yı ser-bezīr ya' nī baş aşāğa [KC224a] (6:3818)
Nā-mu'telif: Ülfet-i nā-girifte ya' nī muḥtelif ü muḥālif [KC130a] (5:327)
Nā-pervā: Bī-bāk ez-şedā'id [KC202b] (6:1735)
Nebīl: Fāzıl kimse [KC179a]
Nebīl: Buzurg [KC223b] (6:3709)
Nebīl: Lafz-ı nebīl ezdāddandur hem buzurg ḡanī ve hem ḥired faḳīre dirler [KC220a] (6:3262)
Nebīl: Buzurg [KC195b] (6:855)
Ne-did: Naẓīr [KC169a] (5:2426)
Negehbān-ı ri' ā: Ḥāfız-ı çobānān ya' nī pādşāhlar pādşāhı [KC203a] (6:1835)
Ne-keft: Yarılmadı [KC220a] (6:3269)
Neşid: Custen ve ḥ'ānden-i şī'r [KC140b] (5:753)
Neşid: Ḥ'ānden-i şī'r ü mersiyye [KC220a] (6:3261)

Nigîn: Hâtûn [KC198a] (6:1275)
Nikāl: ‘Azāb [KC215b] (6:2892)
Nikāl: ‘Ukūbet [KC109a] (4:2820)
Nî zi-i‘tilāl: Ne ez-maraż [KC92b] (4:598)
Nîm fen: Endek efsûn [KC224b] (6:3935)
Nûr-ı mu‘telif: Üns tıttıcı nûr [KC102a] (4:1765)
Nuzâr: Be-żımm-ı nûn be-ma‘nâ-yı zer ve be-ma‘nâ-yı güzîde ve be-ma‘nâ-yı tâze-rûy ya‘nî güler yüzlü [KC199a] (6:1387)
Nükûl: Rücû‘ [KC191b] (6:450)
Nüzur: Qur‘ân u bîm kunende [KC99a] (4:1422)

P

Pasuh-ı ef‘âl: Cevāb u cezā-yı ef‘âl [KC86b] (4:35)
Pedfûz: Bu maḥalde behremend ma‘nâsinadur. [KC196a] (6:939)
Pejûlânend: Perîşân kunende [KC222a] (6:3552)
Pür-ḥaraż: Pür-endüh [KC141b] (5:860)

R

Râkid: İstāde [KC196a] (6:912)
Râtibe: Muttasıl [KC203a] (6:1825)
Rehân: Maḥbûs u maḥbûz u pûşîde [KC203b] (6:1870)
Reşed: Râh-ı râst [KC221b] (6:3474)
Retem: Ol iplige dirler ki ferāmûş itmek için parmağa bağlarlar [KC216b] (6:2944)
Revâ: Revende [KC228b] (6:4361)
Revhenet: Āsāyîş [KC220b] (6:3347)
Revî: Sîrâb u rivāyet kunende [KC99a] (4:1427)
Ritâc: Bâb-ı kebîr est ve bâb-ı şağîr ki der-bâb-ı kebîr bâşed. [KC195b] (6:869)
Rîş: Maraż [KC225b] (6:4070)
Rîş-i gâv: Maşhara vü mağlûb [KC130a] (5:319)
Rugû: Eski pâresi [KC224a] (6:3818)
Rûjed: Revîd [KC118b] (4:3615)
Rûkûn: Meyl [KC169b] (5:2466)
Rûkûn: Meyl [KC207b] (6:2230)

S

Şāhib-i merah: Ehl-i sūrūr [KC112a] (4:3098)
Şā‘îk: Muḥib ve müştāk ve tālîb [KC169b] (5:2456)
Şa‘ka: Bî-hûş [KC210a] (6:2439)
Sālî: ‘Āşîk olmayan [KC94b] (4:849)
Şarḥ: Burc u kaşr [KC201a] (6:1555)
Şavân: Pûşîş [KC217a] (6:3062)
Şavl-efzâ: Hamle ârende [KC214a] (6:2747)
Seby: Esîr ü ġanîmet [KC89a] (4:229)
Sehm: Naşîb [KC102a] (4:1778)
Sehm-deh: Korku ve bir işkence ile [KC230b] (6:4822)
Semî: Bülend [KC204a] (6:1935)
Senî: ‘Ālî bülend [KC139b] (5:537)
Senî: Rûşen [KC222b] (6:3596)
Sevm: Gümân [KC154a] (5:1274)

Sevvā: Rāst ma' nāsınadur. [KC123a] (5:41)
Sî' ād: Nîk-baht [KC204a] (6:1942)
Şikāt: Bāzergān u emīnān [KC224a] (6:3838)
Sikbāc: Ekşi aş [KC230b] (6:4896)
Sitenbe: Mütekebbir ü kavî [KC98a] (4:1324)
Süy-ı ben: Cānib-i dem [KC197a] (6:1120)
Şübür: Helāk [KC96a] (4:965)

Ş

Şafaq: Nūr-ı āftāb-ı muṭlaq [KC129b] (5:272)
Şāh u şeh: Be-Türkî yamac ya' nî [KC210a] (6:2440)
Şārî': Şāh-ı rāh [KC107b] (4:2445)
Şebkūkî: Şeb gedāyî kunende [KC228a] (6:4249)
Şîr-gîr: Mest ma' nāsınadur burda [KC105a] (4:2117)
Şîr-i 'arîm: Şîr-i bîşe [KC133b] (5:507)
Şulle: Be-zımm-ı şîn ferec [KC228b] (6:4298)
Şücün: Endüh-gîn u şāh şāh şuden-i suhen [KC118b] (4:3589)

T

Tā müsteḳarr: Tā be kıyāmet muḳarrer est [KC109a] (4:2872)
Ṭāgūt: Bāṭıl [KC97b] (4:1256)
Taḥrîc: Çıkarmak [KC221b] (6:3507)
Taḥrîz: Terğib [KC223a] (6:3658)
Taḥşîr: Nokşān [KC202b] (6:1734)
Taḥşîrāt: Nokşān kerdin [KC202b] (6:1691)
Ṭalel: Cerv-i cism [KC181b] (5:3898)
Ṭams: Mucāme' at [KC108b] (4:2582)
Ṭams: Müteğayyir olmak [KC108b] (4:2582)
Ṭa' n: Kenende vü düşmen [KC220a]
Ta' riş: Taht [KC119b] (4:3783)
Tebahtur: Ḥarāmiden [KC190a] (6:296)
Tebğîz: Buğz itmek [KC223a] (6:3658)
Tecemmüş: Dil-rübāyî kerdin [KC119b] (4:3770)
Tecemmüş: Çāpūkî kerdin u dil-rübāyî kerdin ve şîve nümûden [KC196b] (6:1108)
Teceşşüm: Cüst u cü [KC197b] (6:1165)
Tefānî: Birbiriyle fānî olmak [KC187a] (6:57)
Tefesṭuṭ: Ḥilāf dîden ya' nî maḥsûs dîden ān çîz ki vücûd ne-dāşte bâşed [KC223a] (6:3694)
Tehettük: Derîden-i perde [KC203a] (6:1830)
Telvîm: Bî-günāh [KC230b] (6:4848)
Temvîh: Ārāyîş kerdin [KC220b] (6:3354)
Ten-i pür-gurm: Cism-i pür-vām [KC103a] (4:1920)
Tenḳîḥ-i menât: Maḳāmı düzmek ve pāk itmek [KC195a] (6:717)
Terāş: Terbiyyet [KC199a] (6:1440)
Terbî' āt: Evzā' -ı felekiyye [KC202b] (6:1722)
Tevzî': Taḳşîm [KC205b] (6:2124)
Ṭımm u rim: Deryā vü seyl ya' nî ḳalîl ü keşîr [KC114a] (4:3287)
Tîbā: Şefḳat [KC199a] (6:1436)
Ṭuba': Be-zımm-ı ṭı ve feth-i bâ ṭabî' at ve mühr urmak [KC128a] (5:230)
Tühten: Ḳazanmak [KC227b]

Tūhte şud: Kazanılmış oldu [KC227b] (6:4184)
Tūhte ve tūhten: Dām guzārden u endūhten [KC217a] (6:3019)
Tūş: Harāretdür ve daḡı tu eş taḡḡirinedür. Ya‘nī saña, dimek olur. [KC224b] (6:3968)

U

‘**Ucāb:** Ol nesnedür ki ta‘accüb getüre. [KC209a] (6:2320)
‘**Ulūḡ:** ‘Alaḡa [KC181b] (5:3893)
‘**Utū:** Ez-ḡad geştten [KC199a] (6:1419)
‘**Utū:** Ez-had guzeştten [KC205a] (6:2058)
‘**Utū:** ‘İnād [KC127a] (5:178)
‘**Utul:** Dürüşṡ-ṡab‘ [KC106a] (4:2226)
‘**Utul:** Saḡt-dil [KC176b] (5:3221)
Uznī vā‘iye: Naşihat ḡıfz idici ḡulaḡ [KC157b] (5:1531)

V

Vā‘ī: Hāfız u negāh dārende [KC111a] (4:3035)
Vaḡş: Bir şehr ismidür ḡazretūñ murādı ‘ālem-i ilāḡidür. [KC115a] (4:3318)
Vāşekī: Muḡkem ma‘nāsinadur. Ya‘nī bir muḡkem i‘tiḡād eyleyen kimse dimekdür. [KC101a] (4:1645)
Vaşm: ‘Ayb [KC201a] (6:1567)
Vā şubūr: Vā helāk ya‘nī helāk olmasun isterdi. [KC123b] (5:93)
Vecel: Ḳorḡu [KC190a] (6:240)
Vesen: ḡ‘āb [KC97b] (4:1267)
Veşāt: Ğammāzān [KC207b] (6:2229)
Veşt: Nikū [KC203a] (6:1782)
Veyl: ‘Azāb [KC199a] (6:1398)
Vije: ḡālīş [KC192a]
Vikā‘: İnzāl [KC223b] (6:3731)
Viṡā‘: Pāy ber-zemīn zeden [KC224b] (6:3896)
Vufūd: Cemā‘at [KC202b] (6:1655)

Y

Yek setir: Şeş direm [KC179a] (5:3417)
Yepunlū: Bāzārgāh ki merdān cem‘āyend ez-eṡṡrāf-ı bilād [KC228b] (6:4281)
Ye’s: Nevmīdī [KC229b] (6:4669)
Yesār: Tevāngerī [KC208b] (6:2284)
Yezdān-ı berr: ḡudā-yı ‘ālī [KC204a] (6:1898)

Z

ṡaby: Āḡū [KC89a] (4:229)
ṡaḡbe: Sehl ü rāygān. [KC117a] (4:3459)
ṡāhil: Ğāfil [KC212a] (6:2628)
ṡan: Ğümān [KC179b] (5:3527)
Zehaḡ: Bulūḡ [KC181b] (5:3873)
Zelaḡ: Cāy-ı laḡziden [KC199a] (6:1344)
ṡırs: Azu dişi [KC196b] (6:1059)
ṡibāl: Çerāḡ u zebāne-yi āteş [KC195b] (6:758)
Zi-bend: Ez-bend-i çeşm [KC116a] (4:3361)
Zihār: ‘Āne ya‘nī ḡasıḡ [KC221a] (6:3417)

Zi-inticā' : Su 'ālden ve talebden ğayrı çāre görmedi. [KC228a] (6:4247)
Zubur: Cem' -i zebūr be-ma' nā-yı kitāb [KC201a] (6:1578)
Zu'l-kureb: Şāhib-i ğam [KC163b] (5:2021)
Zahīr: Murād bunda şarābdur. [KC224b] (6:3937)

SONUÇ

Sabûhî Ahmed Dede, 1574-1647 yılları arasında yaşamış, Mevlevîlikte önemli merkezlerden olan Şam ve Yenikapı Mevlevîhanesinde şeyhlik yapmıştır. Şam Mevlevîhanesinde bulunduğu yıllarda *Mesnevî*'den seçilmiş beyitlerin şerhini yaptığı *İhtiyârât-ı Sabûhî* adlı eserini tamamlamıştır. Bu eser *Dîvânı* ile birlikte bilinen iki eserinden biridir. Son yıllara kadar bu eser hakkında hiçbir çalışma mevcut değildir. Son yıllardaki çalışmalar ise eserin tanıtımını içermektedir. Metne dair yapılmış bir çalışma mevcut değildir. Bu çalışma ile Mevlevîlikte önemli bir şahsiyet olan Sabûhî Ahmed Dede'nin *İhtiyârât-ı Sabûhî* adlı eserinin dördüncü, beşinci ve altıncı ciltlerinin tenkitli-transkripsiyonlu metni ve incelemesi bilim dünyasına kazandırılmıştır.

İhtiyârât-ı Sabûhî'nin araştırmalar sonucunda tespit edilen 13 nüshasından 11 nüshası temin edilebilmiştir. Yaptığımız kütüphane ve katalog taramaları neticesinde müellif nüshasına ulaşamamıştır. Bulunan nüshaların tavsifi ve şeceresi çıkartıldığında üç kol olduğu tespit edilmiştir. Bu kolları birbirinden ayıran en önemli özelliğin şârihin eklediği Arapça açıklamalar olduğu görülmüştür. Bu nüshalar arasında Konya Mevlânâ Kütüphanesi'nde 2085 katalog numarası ile kayıtlı olan nüshanın Sabûhî Dede tarafından vakfedildiğine dair kayıt tespit edilmiştir. Konya Mevlânâ Kütüphanesi 2086 katalog numaralı nüshanın da diğer nüshanın devamı niteliği taşıdığı görülmüştür. Bu iki nüsha zemin nüsha olarak seçilmiş ve kolunun özelliklerini taşıyan ve tam olan 4 nüsha daha tenkitli metne dâhil edilmiştir.

Sabûhî Ahmed Dede'nin hayatı, edebî ve tasavvufî kişiliği ve diğer eserleriyle ilgili yeteri kadar çalışma yapıldığı görülmüştür. Bu çalışmalar tarafımızdan yeniden gözden geçirilip bazı şerhlerle *İhtiyârât-ı Sabûhî* arasında karşılaştırmalar yapılmıştır. En önemli karşılaştırma *İhtiyârât-ı Sabûhî* ile Rusûhî'nin *Câmiü'l-Âyât*'ı arasındadır. Bu karşılaştırma sonucunda; eserlerin aynı dönemde yazıldığı, şârihlerinin aynı tedristen geçtiği ve şerh metodu açısından benzerlikler olduğu tespit edilmiştir. Fakat Sabûhî'nin eserinin Rusûhî'nin eserinden daha kapsamlı olduğu, nerdeyse dört katı miktarda beyit şerh edildiği görülmüştür. Buna ek olarak bazı kaynaklar, *İhtiyârât-ı Sabûhî*'nin İlmî Dede'nin *Şerh-i Cezire-i Mesnevî*'sine nazire olduğu görüşünü dile getirmiştir. Yapılan incelemeler sonucunda eserin nazire olmadığı ve orijinal bir eser olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

İhtiyârât-ı Sabûhî'de şârih, sebep-i teşrihte âyet/hadis iktibası veya telmihi bulunan beyitleri, müşkil beyitleri ve Arapça beyitleri seçerek şerh ettiğini söylemiştir. Bunu yaparken de amacının, yeni öğrencilerin *Mesnevî*'yi daha açık ve kolay bir şekilde anlamalarını sağlamak olduğu tespit edilmiştir.

İhtiyârât-ı Sabûhî'de şerh edilen beyit sayısı en fazla üçüncü cilttedir. Tezimize konu olan ciltlerde ise en fazla beyit altıncı ciltte şerh edilmiştir. Bu durumun *Mesnevî*'deki beyit sayılarıyla da uyumlu gittiğini saptadık. Yani *Mesnevî*'de de üçüncü ve altıncı ciltlerdeki beyit sayıları diğer ciltlere oranla daha fazladır.

Beyit başına düşen ortalama kelime sayılarına bakıldığında (Birinci ciltte bir beytin şerhine düşen yaklaşık kelime sayısı 864, ikinci ciltte 779, üçüncü ciltte 447, dördüncü ciltte 149, beşinci ciltte 193 ve altıncı ciltte 128 kelime) özellikle birinci ve ikinci ciltte oldukça hacimli bir şerh yapıldığı görülmektedir. Bu durumda şârihin birinci ve ikinci ciltlerde hedef kitlenin hazırbulunuşluğunu artırmak, tasavvufî ve ıstılâhî kavramları açıklamak, okuyucunun şerhin ilerleyen bölümlerinde konuya hâkim olmasını sağlamak amacıyla ilk ciltlerde yoğun bir şekilde açıklama yaptığı sonucuna ulaşılmıştır.

İhtiyârât-ı Sabûhî'de sadece beyitler şerh edilmemiştir. Aynı zamanda *Mesnevî*'nin dibacesi, ikinci, üçüncü ve dördüncü cildin dibacesi de şerh edilmiştir. Beyitlerin şerhi ile bu dibace şerhleri arasında şerh yöntemi bakımından farklılıklar tespit edilmiştir. Dibace şerhlerinde çoklukla tercüme, gramer açıklaması, kelimelerin sözlük anlamları ve tasavvufî anlamlarının açıklaması karşımıza çıkarken beyit şerhlerinde âyet/hadis odaklı bir şerh yöntemi olduğu görülmüştür. Beyit şerhlerinde şârih; fikirlerini açıklamak ve kanıtlamak için manzum alıntılardan, diğer düşünürlerin fikirlerinden, iktibaslardan faydalanmıştır. Dibace şerhlerinde ise bu metodların oldukça az olduğu tespit edilmiştir.

Bu şerhte, şârihin çoklukla bir kelimeyi, bir beyti veya yer verdiği âyet ve hadisleri öncelikle tercüme ettiği görülmüştür. Şârih bazen tercümeden sonra açıklama yapmış bazense hiç açıklama yapmadan sadece tercüme etmekle yetinmiştir. Buradan, sebep-i teşrihte şârihin bahsettiği “tâlibân-ı mübtedî”nin yani hedef kitlenin, zaten belli bir hazırbulunuşluk seviyesinde olduğu, bu yüzden şârihin onlara her şeyi uzun uzun anlatmaya gerek duymadığı sonucuna ulaşılmıştır. Şârih bazı durumlarda ise tercüme yapmadan (veya yaparak); kıssalardan, gramer açıklamalarından, iktibaslardan faydalanarak açıklamalarda bulunmuştur. Tüm bu verilerin neticesinde şârihin şerh metodunda bir sistemin mevcut olmadığı görülmüştür.

Şerh içerisinde en çok göze çarpan metod, âyet/hadis iktibaslarının oldukça fazla yer almasıdır. Birinci ciltte 368 âyet, 165 hadis iktibası; ikinci ciltte 259 âyet, 135 hadis

iktibas, üçüncü ciltte 295 âyet, 105 hadis iktibas; dördüncü ciltte 155 âyet, 74 hadis iktibas; beşinci ciltte 215 âyet, 90 hadis iktibas ve altıncı ciltte 159 âyet, 79 hadis iktibas mevcuttur. Bu sayılar, diğer *Mesnevî* şerhleriyle karşılaştırıldığında oldukça yüksektir. Şârih bu iktibasları kullanırken, o dönemde özellikle bir grup tarafından *Mesnevî* hakkında *Kur'ân-ı Kerîm*'den uzak bir eser olduğuna dair çıkarılan söylentilere bir cevap da vermiştir. Yani *Mesnevî*'nin *Kur'ân*'dan ve sünnetten uzak olmadığı, her sayfasında âyet ve hadislerle bezendiğinin gözler önüne serildiği saptanmıştır.

Şârihin şerhinde yer verdiği yöntemlerden biri de manzum iktibas kullanımıdır. Farsça, Arapça ve Türkçe olan bu manzum alıntılar en fazla birinci ciltte, teze konu olan ciltlerde ise en fazla altıncı cilttedir. Bu bize şârihin birinci ciltte okuyucuyu bilgilendirmek, üsluba akıcılık kazandırmak ve fikirlerini desteklemek için manzum iktibaslardan da oldukça fazla yararlandığını göstermiştir. Şârih bu manzum iktibasların maalesef kaynaklarına değinmemiştir. Yaptığımız araştırmalar sonucunda Farsça manzum iktibasların bazılarının kaynaklarına ulaşabildik fakat Arapça manzumelerin kaynaklarına ulaşamadık. Bu manzum iktibaslar şârihin hangi şairlerle etkileşim halinde olduğunu, kimlerden nasıl etkilendiğini, hangi eserleri okuduğunu görmemiz açısından oldukça önem taşımaktadır.

Manzum iktibaslara ek olarak mensur iktibaslara da rastlanmıştır. Yine bu alıntıların genelinde de kaynak ve şahıs ismi zikredilmediği görülmüştür. Bunun yanında şârih peygamber kıssalarına da yer vermiştir. Eserde Hazret-i Muhammed başta olmak üzere 16 peygamberin ismi geçmektedir. Burada dikkat çeken unsurlardan biri, bu kıssaların bir âyet veya hadis kaynaklı oluşudur. Yani şârih beyitte veya başlıkta yer alan âyet veya hadis içerisinde bahsedilen kıssaları anlatmıştır. Herhangi bir konu anlatımı sırasında kıssalara yer vermemiştir. Bu iki kullanımın işlevinin; şârihin fikrini örneklendirmek, delillendirmek, ispatlamak ve geliştirmek, metnin rahat anlaşılmasını sağlamak, düşüncenin güvenilirliğini sağlamak ve metne akıcılık kazandırmak olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Şerh metnine bakıldığında bazı kelimelerin anlamlarının verildiği görülmektedir. Genel olarak şerhler incelendiğinde kaynak beyit verildikten sonra mevcut kelimelerin bir kısmının anlamının verildiği bilinmektedir. Sabûhî'nin de genellikle dibacede bu metodu uyguladığı, asıl şerh metninde ise belli bir sistem içerisinde olmadan nadiren kelime anlamı verdiği görülmüştür. İncelenen ciltlerde 928 beytin şerh edildiği ve sadece 70 kelimenin anlamının verildiği tespit edilmiştir. Bu durumun da yine hedef kitlenin belli bir hazırbulunuşluğa sahip olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

İhtiyârât-ı Sabûhî'de kelime anlamlarının verililiyle ilgili farklı bir kullanım mevcuttur. Şârih şerh ettiği beyitlerin arasında kalan ve şerhine dâhil etmediği beyitlerdeki bazı kelimelerin anlamlarına şerh aralarında değinmiştir. Bu kullanım bizi; şârihin, *Mesnevî*'deki tüm beyitlere hâkim olduğu ve talibân-ı mübtedi'nin anlamayacağını düşündüğü kelimelere kısaca değindiği sonucuna ulaştırmıştır.

Mesnevî-i Ma'nevî, edebî bir üslupla yazılmış, sanatlarla bezenmiş bir eserdir. Fakat *İhtiyârât-ı Sabûhî* ne *Mesnevî*'deki sanatlardan bahsetmiş ne de kendisi sanat kaygısıyla yazılmıştır. Sabûhî'nin anlamca kapalı olan bir metni açmayı amaçladığı için edebî kaygılardan ve gösterişten uzak, açıklayıcı bir dil kullandığı görülmüştür. Metinde yer yer seciler görsek de bu durum metnin tamamında tercih edilen bir kullanım değildir.

İhtiyârât-ı Sabûhî'yi dil ve üslup açısından incelediğimizde; Sabûhî Ahmed Dede'nin âyet, hadis ve bazı açıklamaları Arapça kaleme aldığı görülmüştür. Kaynak metnin Farsça olmasından dolayı manzum bölümler de Farsça olarak kaleme alınmıştır. Eserin geri kalan açıklama kısımlarının dili ise (Arapça ve Farsça kelime ve tamlamaları da ihtiva eden) Türkçedir. Netice olarak dil etkileşimleri ve dönemin şartları doğrultusunda *İhtiyârât-ı Sabûhî*'nin temeli Türkçe olmak üzere üç dille yazıldığı tespit edilmiştir. Şârihin üslûbuna dair Arapça ve Farsça cümle kuruluşu ile ilgili bazı öğeleri Türkçe cümlelerde de kullandığı tespit edilmiştir.

Eserin hem şerh metodu hem de dil ve üslup özelliklerini incelediğimizde sistematik bir kullanım görülmemiştir. Ayrıca eserde çokça bağlaç kullanılması, "yani" bağlacı ile bazen art arda cümlelerin bağlanması, bazen cümlelerin yarım kalması veya özne yüklem uyumsuzluğunun varlığı da bizi eserin ders notu niteliği taşıdığı sonucuna ulaştırmaktadır. Yani hedef kitle/öğrenciler anlamadıkları beyitleri sormuş Sabûhî Dede de cevaplamıştır. Bu tespite şunları da eklemek mümkündür: Şerh edilen beyitlerin seçiminde âyet ve hadis ihtiva etmesi önemli bir rol oynarken müşkil beyitlerin seçiminin neye göre yapıldığına dair bir ipucu mevcut değildir. Bazı beyitlerde kelime anlamı, gramer açıklaması, tercüme ve diğer unsurlar bir arada bulunurken bazı beyitler kısa bir cümle ile geçirilmiş, bazı beyitlerin açıklaması verilmeden ihtivâ ettiği âyet verilmiştir. Kısaca şârih, hedef kitlenin isteği ve bilgisi doğrultusunda açıklamalara gitmiş ve bunu ders sırasında yaptığı için eserinin genelinde konuşma dilinin hâkim olduğu görülmüştür.

Eserde dikkat çekici özelliklerden bir tanesi de sözlük yapılmasını gerekli kılan muhtevanın olmasıdır. *İhtiyârât-ı Sabûhî*'nin şerh metodu incelendiğinde anlamı verilen kelimelerden hareketle iki farklı sözlük oluşturabilecek malzemenin olduğu görülmüştür. Elde edilen bu malzemelere bakıldığında şârihin anlamı verilecek kelimeyi seçerken iki

farklı yöntem kullandığı tespit edilmiştir. Bunlardan ilki, şerh edilen beyitlerden seçilen kelimelerdir. Şârih bu kelimelerin gerçek veya mecaz anlamını şerh esnasında vermektedir. Bu, klasik şerhlerde genellikle kullanılan bir yöntemdir. Bir diğeri ise şârihin şerh etmediği *Mesnevî* beyitlerinden seçtiği kelimelerdir. Buna benzer bir kullanıma incelenen diğer kısmî *Mesnevî* şerhlerinde rastlanmamıştır. Yani bu durum Sabûhî Ahmed Dede'ye özgüdür. Şârihin bunu; talebelerin talepleri doğrultusunda yapmış olabileceği ve *Mesnevî*'ye hâkimiyetini kanıtlamak maksadı taşıdığı sonucuna ulaşılmıştır. Hazırladığımız bu iki sözlükte kelimelerin anlamlarının verilişinde de farklılıklar gözlemlenmiştir. Şerh edilen beyitlerdeki kelimelerin gerçek anlamlarının yanı sıra ıstılâhî ve mecâzî anlamlarına yer verilirken, şerh edilmeyen beyitlerdeki kelimelerin kısaca -çoklukla bir veya iki kelime ile- anlamı verilmiştir. Sonuç olarak; bu sözlüklerle, kelimelerin temel anlamlarının yanında bağlamdan çıkarılabilecek anlamlar tespit edilmiştir.

Tenkitli metni hazırlarken ve metin incelemesi yapılırken, tezimizle eş zamanlı olarak yürütülen Emre Töre'nin *Sabûhî'nin İhtiyârât-ı Sabûhî Adlı Mesnevî Şerhi (I.-III. Cilt) (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük)* adlı çalışmasından faydalanılmıştır. Bu iki çalışmanın birbirinin devamı niteliği taşımasından dolayı tenkitli metin kuruluşunda ve incelemede yöntem açısından birlik sağlamaya dikkat edilmiştir.

Sonuç olarak; mevlevîlikte önemli bir şahıs olan Sabûhî Ahmed Dede'nin, bugüne kadar tam bir metni yayımlanmamış olan *İhtiyârât-ı Sabûhî* adlı eserinin dördüncü, beşinci ve altıncı cildi tenkitli metin olarak çalışılmıştır. Bu eserin öncelikle yazılış amacı bakımından ve sonra kullanılan şerh metodu ile dil ve üslup açısından diğer *Mesnevî* şerhlerine göre farklı ve orijinal olması *Mesnevî* şerhleri konusuna farklı bir bakış açısı kazandırmıştır. Genellikle sistematik bir yöntemle yapılan şerhlere nazaran, talebelerin istekleri doğrultusunda yazılmış bir şerh olması bakımından da bu alana farklılık katacak bir eser olduğu düşünülmektedir. Bu tezin, *Mesnevî* şerhleri alanında ve Sabûhî/*İhtiyârât-ı Sabûhî* hakkında yapılacak çalışmalarda hem tenkitli metnin varlığıyla hem de şerh metodu ve dil-üslup incelemeleriyle alana katkı sağlayacağı kanaatindeyiz. Aynı zamanda; *İhtiyârât-ı Sabûhî*'den hareketle hazırlanan sözlükler, ileride yapılacak bir şerh lügatı çalışmasına da fayda sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

Aclûnî (H. 1421). Keşfü'l-Hafâ, thk.: Ahmed el-Kallâş, 2. Baskı, Müessesetü'r-Risâle

Ahmed Eflakî (2011). *Ariflerin Menkıbeleri*. Çeviri: Yazıcı T. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.

Ahmed b. Hanbel (H. 1416). Müsned, thk. Şuayb el-Arnâvut, Beyrut

Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî (H. 1410). Şu'abü'l-Îmân, thk.: Saîd b. Besyûnî Zaglûl, Beyrut

Ahmet Rifat (H. 1300). *Lügat-ı Tarihiyye ve Coğrafiyye*, İstanbul: Mahmut Beg Matbaası

Algül A. (2007). *Sabûhî Ahmed Dede, Hayatı, Eserleri ve "İhtiyârât-ı Sabûhî" Adlı Eseri (1-100. Varak)*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi

Ali Enver (H.1309). *Semâhâne-i Edeb*, İstanbul: Âlem Matbaası.

Altun K. (1997). *Tezkire-i Mucîb (İnceleme- Tenkitli Metin- Dizin Sözlük)*, Ankara: AKM Yay.

Ateş A. (1942). Metin Tenkidi Hakkında (Dasitân-ı Tevârih-i Mülûk-i Âl-i Osman Münasebeti ile), *Türkiyât Mecmuası*, VII: 253-267.

Ayvansarâyî Hafız Hüseyin (2013). *Vefayât-ı Ayvansarâyî*, haz. Ramazan Ekinci, İstanbul: Buhara Yayınları

Bağdatlı İsmâil Paşa (1951). *Hediyyetü'l Ârifîn Esmâü'l- Müellifîn ve Âsârü'l- Musânnifîn*, İstanbul: Maarif Basımevi

Bankır M. (2004). *Şerh-i Cezîre-i Mesnevi (Metin-İnceleme-Sözlük)*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi

Başçetin MY. (2019). Klasik Şerhlerin Metodolojisi, *Prof. Dr. A. Halûk Dursun Anısına Uluslararası Türk Kültürü Sempozyumu Dil, Tarih, Coğrafya 6-8 Aralık 2019 Tam Metin Kitabı*, s. 197-224.

Başçetin MY. (2019). Yanyalı Süleyman Efendi'nin Şerh-i Dîvân-ı Urfî Adlı Eseri (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin-Şerh Sözlüğü), Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Baştürk O. (1997). Surûrî'nin Mesnevi Şerhi Tanıtım -İndeks- Tenkitli Metin (v.1b-40a), Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı, Yüksek Lisans, Konya: Selçuk Üniversitesi

Beyhakî (H. 1405). El-Esmâ ve's-Sıfât, thk. Ahmed Haydar, Beyrut: Dârü'l-Kitâbü'l-'Arabî

Buhârî (H. 1400). El-Câmiü's-Sahîhü'l-Mesned min-Hadîs, thk. Muhibbuddîn el-Hataîb, Kahire: el-Mektebetü'l-Sülfiyye

Bursalı Mehmet Tahir (2009). *Osmanlı Müellifleri I-III*. haz. Tatçı M., Kurnaz C. İstanbul: Bizim Büro Yay.

Cevzî (H. 1418). 'İlelül-Mütenâhiye fi'l-Ehâdisi'l-Vâhiye, Pakistan: İrâdetü Tercümânü'l-Sünne

Cevzî (H. 1418). Kitâbu'l-Mevzu'ât min-Ehâdisi'l-Merfu'ât, thk. Nureddîn Şükrî, Edvâu's-selef

Ceyhan S. (2005). İsmail Ankaravî ve Mesnevî Şerhi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Bursa: Uludağ Üniversitesi

Çoban A. (2014). Cezîre-i Mesnevî ve Şerhlerine Göre Mevlevî Sülûku, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri, Doktora Tezi, Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi

Dağlar A. (2009). Şem'î Şem'ullâh Şerh-i Mesnevî (I. Cilt) (İnceleme- Tenkitli Metin-Sözlük), Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi

Demirel Ş. (2007). Mevlânâ'nın Mesnevî Şerhleri. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 10: 469-504.

Devellioğlu F. (1999). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara: Aydın Kitapevi Yay.

Dilçin C. (1983). *Yeni Tarama Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.

Ebû Nuaym (H. 1351). *Hilyetü'l-Evliyâ*, Kahire

Ebu'l-Hedâ es-Sayyâdî er-Rıfâ'î (2006). *Et-Tarîkatü'r-Rıfâ'iyye*, haz. Ahmed Ferîd el-Mezîdî

Ebu'l-Leys Semerkandî (2016). *Tenbihü'l-Gâfilîn ve Bostânü'l-Arifîn*, çev. Öztürk A., İstanbul: Semerkand Yay.

Elbânî (H.1408). *Za'îfü'l-Câmi'*, thk. Zuhayru'l-Şâviş, Beyrut; Mektebü'l-İslâmî

Elbânî (H. 1408). *Sahîhü'l-Câmi*, thk. Zuhayru'l-Şâviş, Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî

Elbânî (H. 1408). *Sahîhü'l-Câmi'ü's-Sagîr ve Ziyâde*, Beyrut: El-Mektebü'l-İslâmî

Elbânî (H. 1408). *Silsiletü'l-Za'îfe*, Riyad: Dârü'l-Ma'ârif

Elbânî (H. 1408). *Sahîhü't-Tirmizî*, Halîç: Mektebü'l-Terbiyye

Elbânî (H. 1408). *Silsiletü'l-Ehâdisü'l-Sahîhe*, Riyad: Mektebetü'l-Ma'ârif

Elbânî (H. 1421). *Za'îfü't-Tergîb ve't-Terhîb*, Riyad: Mektebü'l-Ma'ârif

Elbânî (H. 1421), *Sahîhü't-Tergîb ve't-Terhîb*, Riyad: Mektebü'l-Ma'ârif

Erdoğan M. (1997). Edebiyatımızda Şerh Geleneğine Genel Bir Bakış. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1: 286-293.

Ergun SN. (1933). *Sabûhî: Hayatı ve Eserleri*, İstanbul: Kanaat Kütüphanesi

Esrar Dede (2000). *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye*, haz. Genç İ., Ankara: AKM Yay.

- Feriduddin Attar (1998). *Mantıku't-Tayr*. çev. Güleç Y., İstanbul: Kırıkambar Yay.
- Feriduddin Attar (2013). *Esrar-nâme*, çev. Kanar M., İstanbul: Ayrıntı Yay.
- Gölpınarlı A. (1985). *Fuzulî Dîvânı*, İstanbul: İnkılap Kitabevi
- Gölpınarlı A. (2006). *Mevlevî Adab ve Erkanı*. İstanbul: İnkılap Kitabevi
- Gölpınarlı A. (2018). *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Güleç İ. (2002). İsmail Hakkı Bursevî'nin Ruhu'l-Mesnevî'sinin İncelenmesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi
- Güleç İ. (2004). Türk Edebiyatında Cezîre-i Mesnevî Şerhleri. *Osmanlı Araştırmaları*, XXIV: 159–179
- Güleç İ. (2008). *Türk Edebiyatında Mesnevî Tercüme ve Şerhleri*, İstanbul: Pan Yayıncılık.
- Güleç İ. (2009). "Dağılmış İncileri Toplamaya" Yardım Etmek: Şerh Tasnifi Meselesine Küçük Bir Katkı. *Turkish Studies*, 4/6: 213-230.
- Güleç İ. (2010). *Mesnevî Üzerine Araştırmalar*, İstanbul: H Yayınları.
- Gültekin A. (2006). İsmâil Ankaravî ve Mesnevî Şerhi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Bursa: Uludağ Üniversitesi
- Hafız-ı Şirazi (2013). *Hafız Dîvânı*. çev. Gölpınarlı A. İstanbul: Türkiye İşbankası Kültür Yay.
- Heysemî (H.1406), *Mecmau'z-Zevâ'id ve Menba'u'l-Fevâ'id*, Kahire: Müessesetü'l-Maârif Yay.
- Hüseyin Vassaf (2015). *Sefîne-i Evliyâ*, haz. Akkuş, M./Yılmaz, A. İstanbul: Kitabevi Yay.
- Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ-yı Ebrâr Şerh-i Esmâr-ı Esrâr*, Süleymaniye Kütüphanesi Yazmalar, Bağışlar, No: 2305-2039
- İrâkî (H. 1413). *Tarhü't-Tesrîb fî-Şerhü't-Takrîb*, Müessesetü'l-Târîhü'l-Arabî

İrâkî (2000). *El-Mugnî 'an-Hamli'l-Esfâr fî'l-Esfâr fî-Tahrîci mâ fî'l-İhyâ'i mine'l-Ahbâr*, Dâr-ı Sâdır

İbn 'Adî (H. 1418). *El-Kâmil fî-Du'afâ*, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye

İbn Hacer Askalânî (H. 1407). *Fethü'l-Bârî bi-Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, thk. Muhibbiddîn el-Hatîb, el-Mektebetü'l-Sülfîyye

İbn Hacer Askalânî (H. 1423). *Lisânü'l-Mîzân*, Mektebü'l-Matbu'âtü'l-İslâmiyye

İbn Hacer Askalânî (H. 1418). *El-Kâfiyü's-Şâf fî-Tahrîci Ehâdisi'l-Keşşâf*, Dârü'l-İhya

İbn Hacer Askalânî (H. 1417). *Es'ile ve Ecvibe*, Dârü's-Şerîf

İbn Hibbân (H. 1414). *Sahîhu İbn Hibbân*, thk. Şu'ayb el-Arnâvut, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle

İbn Kesîr (H. 1416). *Fezâ'ilü'l-Kur'ân*, Kahire

İbn Kesîr (H. 1425). *Câmiü'l-Mesânid ve'l-Sünen*, Mekke: Mektebetü'l-Esedî

İbni Arabî (2017). *Tefsir-i Kebîr Te'vilât 1*. Cilt, çev. İnce V., İstanbul: Kitsan Yay.

İhtilafçı Mehmet Ziya Bey (2005), *Yenikapı Mevlevihanesi*, haz. Karavelioğlu MA., İstanbul: Ataç Yay.

İsmail Ankaravî (2008). *Osmanlı Tasavvuf Düşüncesi- İbnü'l-Fârız'ın Kasîde-i Tâiyye'si ve şerhi (Makâsıd-ı Aliyye fî-Şerhi't-Tâiyye)*, haz. Demirci M., İstanbul: Vefa Yay.

İsmail Belig (1999). *Nuhbetü'l-Âsâr li-Zeyl-i Zübdetü'l Eş'âr*. haz. Akdulkadiroğlu A. Ankara: AKM Yay.

İsmail Hakkı Bursevî (2013). *Mesnevî Şerh Rûhü'l-Mesnevî*, haz. Güleç, İ. İstanbul: İnsan Yay.

Karaismailoğlu A. (2007). R.A. Nicholson'un Mesnevî Neşri ve Yeni Mesnevî Neşirleri, *Mevlânâ Araştırmaları Dergisi: The Journal of Rumi Studies*, I/1: 31

Karaismailoğlu A. (2010). *Mesnevî Mevlânâ Tam Metin*, Ankara: Akçağ Yay.

Karaismailoğlu A./Okumuş S./Coşguner F. (2014). *Mevlânâ Bibliyografyası*, Konya: İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yay.

Karaismailoğlu A. (2014). *Mesnevî'den 800 Beyit*, Ankara: Akçağ Yay.

Kavakçı YZ. (1991). *İslam Araştırmalarında Usul*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Kaya BA. (2012), *Tekke Kapısı Yenikapı Mevlevîhânesi'nin İnsanları*, İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yay.

Kaya BA./ Küçük S. (2011). *Defter-i Dervîşân Yenikapı Mevlevîhânesi Günlükleri*, İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yay.

Kılıç A. (2007). Dağılmış İncileri Toplamak Şerh Tasnifi Denemesi. *Prof. Dr. Abdülkadir Karahan Anısına I. Uluslararası Klâsik Türk Edebiyatı Sempozyumu*, İstanbul, 363-369

Kızılkaya M. (2019). Sabûhî Ahmed Dede'nin Hayatı. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

Kızılkaya M. (2019). Sabûhî Ahmed Dede'nin İhtiyârât-ı Sabûhî Adlı Mesnevî Şerhi, *Akadamîar Dergisi*, 6: 127-168.

Kızılkaya M. (2019). Sabûhî Ahmed Dede'nin Yenikapı Mevlevîhânesi Şeyhliği Dönemine Dair Bir Değerlendirme, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7/2: 123-146.

Koçoğlu T. (2009). Şem'î Şem'ullâh Şerh-i Mesnevî (II. cilt) (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük), Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Kayseri, Erciyes Üniversitesi

Koltaş N. (2017). Tasavvufta Bir Taarruf ve mükâşefe İmkânı Olarak Cezbe. *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, 1: 121-135

Kortantamer T. (1993). Genç Edebiyat Araştırmacısının Yanlışları. *Türklük Araştırmaları Dergisi*, VII: 337-365.

Kortantamer T. (1994). Teori Zemininde Metin Şerhi Meselesi. *Ege Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 8: s. 1-10.

Konuk AA. (2006). *Mesnevî-i Şerif Şerhi* 7, İstanbul: Kitabevi Yay.

Maas P., Bordalejo B., Witkam J. (2011). *Stemmatik*. çev. Bedir M., İstanbul: Küre Yay.

Mansûrîzâde Mustafa Mûcib (1997), *Tezkire-i Mûcib*. haz. Altun K., Ankara: AKM Yay.

Mecdüddîn Feridun b. Ahmed-i Sipehsâlâr (2005): *Risâle-i Sipehsâlâr*, İstanbul: Rumi Yay.

Mehmed Bahâeddin (1997). *Yeni Türkçe Lügat*, Ankara: Akçağ Yayınları.

Mehmed Süreyya (1996). *Sicilli-i Osmanî*. haz. Akbayan N., İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay.

Mengi M. (2000), *Dîvân Şiiri Yazıları*, Ankara: Akçağ Yayınları.

Mengi M. (2000). Metin Şerhi, Tahlîli ve Tenkîdi Üzerine. İçinde: *Dîvân şiiri Yazıları*, Ankara: Akçağ Yayınları, 72-77

Mengi Mine. (2007). Metin İncelemesi Aşamaları, Terimleri ve Bunlardan Biri: Metin Tahlili. *Turkish Studies*, 3: 407-417.

Mevlânâ (2016), *Mesnevî*, çev. Karaismailoğlu A., Ankara: Akçağ Yay.

Molla Alî Kârî (H. 1406). *el-Esrârü'l-Merfu'a fî el-İhbâru'l-Mevzu'a*, thk. Muhammed Lutfî es-Sebbâg, Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî

Muhyiddin İbn Arabi (2017). *Fûsusu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, der. Konuk AA. çev. Eraydın S., Tahralı M., İstanbul: İlahiyat Fakültesi Yay.

Müslim (H. 1374), *Sahih*, thk. Muhammed Fuad Abdulbâkî, Halep: Dârü'l-İhyau'l-Kütbü'l-'Arabiyye

Münzirî (H. 1421). *et-Tergîb ve't-Terhîb*, Kahire: Dârü'l-Fecr

Müstakimzâde Süleymân Sadeddin (2000). *Mecelletü'n-Nisâb*, tıpkıbasım, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.

Nal ac gil  opur E. (2016). 16. Yüzyıl Mesnevilerinde  yet ve Hadis  ktibasları, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi

Odunkıran F. (2020). Mevlev  Tezkiresi: Sefine-i Nefise-i Mevlev y n ( nceleme-Metin), Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Doktora Tezi,  stanbul,  stanbul Üniversitesi

Olgun T. (1972). * erh-i Mesnev  1-12 Cilt*,  stanbul: Selam Yay.

 zdemir F. (2011). Tuhfe-i N l  ve Muhteva II. Cilt, Sosyal Bilimler Enstitüsü,  slam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Sivas: Cumhuriyet  niversitesi

Öztürk  . (2007).  em' 'nin (15.-16.YY) Mesnev   erhi ( lk Türkçe Tam Metin  erhi) Sosyal Bilimler Enstitüsü,  lahiyat Anabilim Dalı, Doktora Tezi,  stanbul: Marmara Üniversitesi

Rifat M. (1998). *XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları/ 1. Tarihçe ve Eleştirel Düşünceler*,  stanbul: Yapı Kredi Yay.

Sa'd  (2004). *Gülistan*,  ev.: Karaismailo lu A., Ankara: Akçağ Yay.

Sadrettin Konavi (2014). *Miftahu Gaybi'l-Cem'i ve'l-V c d fi'l-Ke fi ve' - uh d*. haz. Demirli E.,  stanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay.

Sahih Ahmed Dede (2003), *Mevlev lerin Tarihi*. haz. Zorlu C.,  stanbul:  nsan Yay.

S k p Mustafa Dede. (H. 1283), *Sefine-i Nefise-i Mevleviyy n*, Mısır: Matbaa-i Vehbiyye

Saraç Y. (2006).  erhler.  inde: Halman TS. (Genel Editör). *Türk Edebiyatı Tarihi 2*,  stanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Sarı M. (1992). Sab h   eyh Ahmed Dede Hayatı, Edeb  Ki ili i, Eserleri ve Türkçe D v n 'nın Tenkitli Metni, Sosyal Bilimler Ensitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı, Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi

Sarı M. (2018). Mevlevî Şâiri ve Mesnevî Şârihi Sabûhî Ahmed Dede, *Hikmet Akademik Edebiyat Dergisi*, Aralık: 648-667

Sarı M. (1995). Sabûhî'nin Türkçe Sâkînâmesi. İçinde: Aka İ. (Hazırlayan) *Nihal Atsız ve Nejdet Sançar Armağanı*, Afyon: Medrese Kitabevi

Sarioğlu H. (1995). *Ebherî İśâgûcî Mantığa Giriş*, İstanbul: İz Yay.

Sehâvî (H. 1414). *El-Makâsıdu'l-Hasene fî-Beyânî Kesîr mine'l-Ehâdisi'l-Müştehire*, thk. Muhammed Osman el-Haşet, Dârü'l-Kütbü'l-Arabî

Seyyid Fazıl Mehmed Paşa (2010). *Mevleviyye Silsilesi*, haz. Hafızalioğlu T., İstanbul: İnsan Yay.

Seyyid Rıza (H. 1312). *Tezkire-i Rıza*, İstanbul: İkdâm Matbaası

Suyûtî (H. 1420). *El-Câmiü's-Sagîr fî-Ehâdisi'l-Beşîri'l-Nezîr*, Beyrut, Daru'l-Kütbü'l-İlmiyye

Şahin O. (2012). *Şem'i Şem'ullah Şerh-i Mesnevi, (III-IV. Ciltler)*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi

Şemseddin Sami (2011). *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul: Kapı Yay.

Şeyh Rûsûhüddin İsmail bin Ahmed El-Ankaravî (2012). *Mevlevîler Yolu*. haz. Kanar M., İstanbul: Şule Yay.

Şeyhî Mehmed Efendi (1989). *Vakayi'u'l-Fuzala*. haz. Özcan A., İstanbul: Çağrı Yay.

Taberânî (H. 1405). *el-Mu'ceme'l-Evsat*, thk. Târık bin Avzullâh, Muhsin el-Hüseynî, Kahire: Dârü'l-Harameyn

Tanyıldız A. (2010). İsmail Rusûhî-yi Ankaravî Şerh-i Mesnevî (Mecmû'atu'l-Letâyif ve Matmûratu'l-Ma'ârif) (I. Cilt) (İnceleme-Metin-Sözlük), Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi

Tarlan AN. (1937). *Metinler Şerhine Dair*, İstanbul: Suhulet Basım Evi

Tarlan AN. (1981). *Edebiyat Meseleleri*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Taştan E. (2009). İsmâîl Ankaravî Rusûhî'nin Mesnevî Şerhi (Mecmû'atü'l-Letâ'if ve Matmûratü'l-Ma'ârif) I. Cilt Çeviriyazı-İnceleme. Türkiye Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi

Teymiyye (H. 1398). Mecmû'u Fetâvâ Şeyhü'l-İslâm İbn Teymiyye, thk.: Abdulrahmân b. Muhammed b. Kâsım,

Teymiyye (H. 1426). Telbîsü'l-Cehmiyye, Medine

Tirmizî (H. 1416). Sünenü't-Tirmizî, thk. Ahmed b. Muhammed Şâkir, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye

Tulum M. (1983). Filolojik Çalışma ve Eski Metinlerin Neşri Üzerine Görüş ve Tenkitler, *Türk Dünyası Araştırmaları*, 27: 1-8.

Tzevetan T. (2005). *Yazın Kuramı Rus Biçimcilerinin Metinleri*. çev. Rifat M., Rifat S., İstanbul, Yapı Kredi Yay.

Ekinci R. (2014). Uşşakîzâde Hasib'in Zeyl-i Şakaiki (İnceleme-Metin-Dizin), Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Manisa: Celal Bayar Üniversitesi

Uysal Bozaslan S. (2016). Abdülmecid Sivasî'nin Şerh-i Cezîre-i Mesnevî'si (İnceleme-Metin) ve Yûsuf Sîneçâk'ın Cezîre-i Mesnevî'sinin Türkçe Şerhleri (Karşılaştırma-Sadeleştirilmiş Ortak Metin), Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi

Ünver İ. (2008). Çeviriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler. *Turkish Studies*, 3/6:1-46.

Yardım A. (2008). *Mesnevî Hadisleri*, İstanbul: Damla Yay.

Yazar S. (2011). Anadolu Sahası Klasik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi

Yılmaz M. (2013). *Kültürümüzde Âyet ve Hadisler*, İstanbul, Kesit Yay.

Yılmaz O. (2007). Klasik Şerh Edebiyatı Literatürü, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 9: 271-304.

Yılmaz O. (2008). 16. Yüzyıl Şârihlerinden Sûdî-i Bosnevî ve Şerh-i Gülistân'ı (İnceleme-Tenkitli Metin), *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi*, İstanbul: Marmara Üniversitesi

Yûsuf-ı Sîne-çâk, *Cezîre-i Mesnevî*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmut 3088

Zehebî (H. 1415). *Tertîbü'l-Mevzu'ât*, Beyrut: Dârü'l-Kütbü'l-İlmiyye

Zehebî (H. 1419). *Telhîsu Kitâbü'l-'Alelü'l-Mütenâhiye*, thk. Yâsir İbrâhîm Muhammed, Riyad: Mektebül-Reşed

Zehebî (H. 1419). *Mizânü'l-İ'tidâl fî-Nakdi'l-Ricâl*, thk. Alî Muhammed el-Becâvî, Beyrut: Dârü'l-Ma'ârif

Zehebî (H. 1419). *Telhîsu Kitâbu'l-'İlelü'l-Mütenâhiye*, thk.: Yâsir İbrâhîm Muhammed, Riyad, Mektebetül-Rüşd

Zerkânî (H. 1403). *Muhtasarü'l-Makâsıdü'l-Hasene fî-Beyânü'l-Ehâdisü'l-Müştehire ale'l-Elsine*, thk. Muhammed es-Sebbâg, Beyrut: Mektebül-İslâmî

Zeyla'î (H.1414). *Tahrîcü'l-Keşşâf (Tahrîcü'l-Ehâdis ve'l-Âsâr el-Vâkı'a fî-Tefsîri'l-Keşşâf)*, thk: Sultan Fehed el-Tubayşî, Riyad: Dâru İbnu Hazîme

Elektronik Kaynaklar

<https://www.dorar.net/> (E.T.:16.02.2021)

<http://ganjoor.net/> (E.T.: 16.02.2021)

<https://hadis.diyaret.gov.tr/> (E.T.: 16.02.2021)

<https://islamansiklopedisi.org.tr/> (E.T.: 16.02.2021)

<http://lugatim.com/> (E.T.: 16.02.2021)

<https://www.kamusiturki.com/> (E.T.: 16.02.2021)

<http://www.kamus.yek.gov.tr/> (E.T.: 16.02.2021)

<https://kuran.diyaret.gov.tr/> (E.T.: 16.02.2021)

<https://www.osmanlicasozlukler.com/>(E.T.: 16.02.2021)

<https://www.vajehyab.com/> (E.T.: 16.02.2021)

<http://www.masnavi.net/> (E.T.: 16.02.2021)

<https://www.lexiqamus.com/tr> (E.T.: 16.02.2021)

